VE RI
TAS

ДЕННИЦА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ

Година първа.

РЕДАКТОРЪ

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ИЗДАВА

КНИЖАРНИЦАТА НА ИВ. Б. КАСЖРОВЪ ВЪ СОФИЯ.

ПРѢДПЛАТА:

Въ България: за година 8 лева; за полугодие 5 лева.

Въ странство: за година 10 лева.

СОФИЯ.

Книгопечатница Янко С. Ковачевъ.

1890.

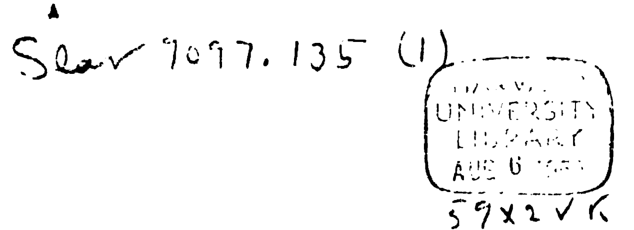

СЪДЪРЖАНИЕ

НА 1-ТА ГОДИШНИНА НА „ДЕННИЦА“

Раскази и повѣсти.

Пжтешествия.

Свихотворения.

Разни студии и статии.

Критика и библиография.

Вѣсти изъ книжовний свѣтъ.

I. ГОДИНА ЯНУАРИЙ 1890 КНИЖКА 1.

ДЕННИЦА

ДѢДО НИСТОРЪ

(ОЧЕРКЪ ИЗЪ НОВИТѢ НИ ПОЛИТИЧЕСКИ НРАВИ)

отъ

Ивана Вазовъ

Дѣдо Нисторъ не бѣше до тамъ доволенъ отъ освобождена България. Не че той милѣеше, както нѣкои ръждиви чорбаджии, за блаженното врѣме, когато мóжахѫ свободно да грабатъ сиромашьта; не че не бѣше си въздѫхналъ и той радостно когато видѣ, че вѣтърътъ помете паши и заптиета изъ България; не че не бѣше плакалъ, като дѣте, когато първи пѫть срѣщà изъ вънъ Стара-Загора авангвардията на Гурка, нито пъкъ, че нужда или грижи го гризяхѫ изъ вѫтрѣ, та му не давахѫ да се порадва мирно на свободата на отечеството; — напротивъ, дѣдо Нисторъ бѣше спокоенъ сега, на старинитѣ си, и честитъ домашно. Баба Нисторица — здрава и подмладѣла, четире сина, като соколи, и сé на служба, които го не оставяха да оскудува. Отъ хората почетъ и отъ Бога здраве. Какво имаше повече да желае дѣдо Нисторъ? Той благодареше Бога и благославяше името на Царя Освободителя.

Но, казахме, дѣдо Нисторъ не бѣше съвсѣмъ благодаренъ отъ положението. Великий прѣвратъ бѣ донесълъ велики промѣни. Ножъ и огънь бѣхѫ минали надъ родний му градъ и истребили, заедно съ гнѣздото му, много стари врьстници, приятели, и привязанности, и оставили много пусти кѫтове въ сърдцето му. Новитѣ хора, които поникнахѫ кой знай какъ, му бѣха непознати, а новитѣ наредби, които замѣниха старитѣ — нѣкакъ си опаки и противни. Той, човѣкъ на миналото, се виждаше чужденецъ въ тая нова България, създание на единъ политически русъ. Тя бѣше за него, кото единъ непознатъ брѣгъ, на който го е схвърлила една буря. Мѫчно се привиква на новото въ стари години. Нему му бѣше особенно шуто въ В. дѣто сега живѣеше при най-старий синъ, окрѫженъ управитель, далеко отъ родното пепелище, отъ привичкитѣ си, отъ въспоминанията си, и отъ широкитѣ зелени ливади . . .

Той се огорчаваше, че градината съ овошкитѣ и миндаловитѣ дрьвета, садени отъ него въ младини, стоеше нерасчистена и буренясала; че дворътъ му сега стои разграденъ и изъ грамадитѣ лазатъ жеби и влечуги. Едно врѣме той ечеше отъ многобройната му челядь, и благодать Божия царуваше тамъ. . . Гнѣздото го струполи бурята, пилцитѣ ся прьснахж по четире страни. . . .

— Отгледахме синове и сега не можемъ да ги видимъ въ очитѣ, сѐ едно е, като че ги нѣмаме. . . Тѣ сираци безъ насъ, и ние сираци безъ тѣхъ. Каква файда, че се освободихме? Въ турско врѣме человѣкъ знаеше, че има челядь . . . сега сме съ тебе двѣ кукувици безъ свое гнѣздо, казваше той горчиво на жена си, прѣди още да бѣхж повикани отъ стария си синъ.

Послѣ, дѣдо Нистору не харесваха демократическитѣ нрави, които ся въцарихж подирь истикването на турцитѣ. Кой е господарь сега и кой слуга не можешъ позна, мислеше си той. Нашъ Никола, който се чете пò-горне отъ каймакамина, отива да се черпе въ Костовата кръчма съ градинаритѣ, а на Стоенчовата свадба игра ржченици! . . . Той още се мисли, че е синъ на ракджи Нистора! . . . . Прилично ли е това? Дѣ остая голѣмството? Дѣ му остая почитанието на царски човѣкъ? Ехъ, на турцитѣ, да ги порази, е дадено и салтанатъ и господарлжкъ. А намъ дай слава — и на свиня звънецъ.

При тие причини за незадоволство отъ новий редъ се притурях̀ж и други — пакъ важни. На дѣда Нистора се вардеше, че нѣма милость вече. Новитѣ закони сж люти, и гаче и хората станахж такива. За малка кривда те впримчатъ, дадж́тъ те на сждъ, на авокати, и Господь да ти е на помощь. Не минуватъ молби, не гледатъ на човѣка . . . . Не съсипахж ли така Тодорча Коевъ, ковчежникътъ, за дѣто нашли малко кусуръ въ касата? Оставихж го на пжтя съ шесть дѣца! Гаче царщината щеше да пропадне отъ двайсетина лири . . . При турцитѣ бѣше лошо, наистина, но като паднешъ на аманъ, като пустнешъ нѣщо подъ седжедето, намирашъ милость и прошка — ако ще би и човѣкъ да си утрепалъ. Не, не, имаше човѣщина у турцитѣ. Биехж, ама и милувахж . . . Милостивъ народъ бѣхж. Ние сме звѣрове, Боже прости!

Още, дѣдо Нисторъ намираше, че и правда нѣмаше вече. Хлапетии, не видѣли и не патили нищо, дѣто нѣматъ колъ побитъ тукъ, изведнажъ ги турихж на високо, да бждатъ министри и голѣмци, а старитѣ ритнахж задъ вратата . . . Дойдохж готовановци, които не сж рѣкли едно охъ отъ турцитѣ, и ни сѣднахж на вратътъ! . . . . За тѣхъ ли се само бихжруситѣ?

Като се поставяше на тая точка, почтенний старецъ виждаше о единъ купъ работи криви и неприлични, които не се миряхж съ н говото неопрѣдѣлено и мжгливо понятие за свободата. На всяка стжп срѣщаше противорѣчие на дълбоко срасналитѣ се съ душата му миј възрѣния и привички. Пустотата, която ставаше около му, и товарътъ годинитѣ, усилвахж въ него враждебното чувство, и го раздражавах

противъ тоя новъ свѣтъ, който не разбираше, и въ който нѣмаше какво да прави! Животътъ тежеше.

— Не, азъ трѣба да идѫ да си гледамъ имането и мюлка, тукъ нѣмамъ работа, казваше си той и въздѫхваше за зеленитѣ си ниви и ливади подъ Срѣдня-Гора.

Една важна точка стоеше още въ обвинителний актъ на стареца противъ нова България. Той намираше, че веселбата бѣ исчезнала. Нѣмаше вече весели хора. Свѣтътъ е станалъ угриженъ, завзетъ въ работа и сé бърза. Дору и дѣцата захвърлихѫ игралкитѣ си и хванахѫ да мислатъ, като дърти . . . Петименъ съмъ станалъ да видѫ пиянъ човѣкъ . . . Прѣди имаше врѣме и за работа, и за почивка, па и за веселба. Сега политиката не оставя никого да спи и трови кръвьта и на стари и на млади . . . Това ли имъ е свободáта?

* * *

Но дѣдо Нисторъ избѣгваше сѣкакви разговори по политиката, или поне не влизаше въ прѣпирня съ никого. Споредъ него, само чиновници и кокалановци боравятъ съ политиката и искатъ да управатъ свѣта. Почтеннитѣ хора гледатъ своята работа . . . Но колко сѫ тѣ?

Синъ му често го закачаше на трапезата.

— Тате, ти коя партия държишъ?

— Съ никоя, синко, когато ми се доще да глождѫ кокалъ, щѫ видѫ коя е моята партия.

— Но ти сé си имашъ едно убѣждение, не крий де!

— Нѣмамъ никакво убѣждение, избъбра старецътъ.

— Какъ, безцвѣтенъ? Не е добро . . . изсмѣ се управительтъ и му налѣ чашата съ вино.

— Нѣма типърва да цъвтѫ, ти ме пратú да си ги гледамъ мюлка, азъ тукъ щѫ се поболѫ.

— Това е невъзможно.

— И майка ти иска да си иде, ти не ѝ давашъ да си тъче . . .

— Ние сме четири души, и печелимъ за васъ: починете си на старо врѣме.

Баща му дигна глава отрицателно.

— Тогава да ти намѣримъ нѣкоя работа, да се залисвашъ. . . .

— Каква работа?

— Да те прокарамъ членъ въ градский съвѣтъ, напримѣръ, каза управительтъ, като помисли малко.

— Каква му е работата?

— Работа? . . нѣма . . . повече се почива. . .

Дѣдо Нисторъ се намръщи.

— Омръзна праздно да се стои, па и отъ Бога е грѣхъ. . . Ти нàпролѣтъ ни испроводи въ Стара-Загора, Никола, скови ни тамъ една кѫщурка да не стои пустъ двора: азъ да си гледамъ земята, а ти си гледай службата.

Другъ пжть разговорътъ между стареца и управителя ставаше пó-живъ, и ги докарваше до спречкване. Никола бѣше съ характеръ коравичъкъ, а въ испълнене на служебнитѣ обязанности неотстжпчивъ. Старецътъ ся сърдеше и косеше, когато му не минеше думата.

Често се обрьщахж до него нѣкои граждане за ходатайство прѣдъ строгий управитель. Дѣдо Нисторъ, сърдце милостиво, ги изслушваше и обѣщаваше сичко. Той не смѣеше никого да върне неутѣшенъ и необнадежденъ. Отъ тамъ много неспоразумѣния съ сина му, който едно ходатайство отъ десеть удовлетворяваше.

Еднажъ влѣзе баба Павлевица при стареца, тръшна ся да плаче и да расправя, че синъ ѝ побѣгналъ изъ войската и го хванали, и сега управительтъ ще го даде да го сждатъ, и тежко ще си пати момчето.

— Умилостови го, Нисторе, нека опрости дѣтето ми, и Богъ да поживи и тебе, и сина ти. Ако съсипатъ дѣтето ми и азъ нѣма да живѣьж.

И бѣдната майка хълцаше съ гласъ.

Дѣдо Нисторъ я слушà съ наведени очи и когато ги дигна тѣ бѣхж мокри.

— Бабо Павлевице, не грижи се, момчето ти ще го упростимъ, глупаво е . . . Хай иди си сбогомъ и за момчето се не бой.

Бабичката излѣзе съ благослови и съ измокрени бузи.

Дѣдо Нисторъ мина при сина си.

— Никола, дохождà при мене баба Павлевица . . .

— За сина си ли? попита троснато управительтъ.

— Плаче горката, разскжса ми се сърдцето . . .

Широкото мургаво чело на управительтъ ся набърчи.

— Моли се за сина си? Той е дезертиръ и трѣбва строго да се накаже за примѣръ на другитѣ солдати, отговори той сурово и пакъ затопи перото си да пише.

— Азъ щж те молж, Никола, да го упростишъ и да го не давашъ на сждъ . . . Язжкъ е за младежътъ, па и баба Павлевица може да умре отъ жалость, да ѝ не беремъ грѣхътъ. Отпусни го, Никола.

— Азъ сжмъ длъженъ да го прѣдамъ на военното началство, възрази рѣшително управительтъ, като желаеше да прѣкрати разговора.

— А азъ ти казвамъ, че си длъженъ да го пустнешъ, защото азъ се обрѣкохъ на майка му, че щж го измолж, изговори дѣдо Нисторъ разгорещено.

—Ти мигаръ пакъ обѣща?

— Какъ, да изгонж жената ли?

— Тебе ли да слушамъ, тате, или длъжностьта си?

— Разбира се, баща си, отговори дѣдо Нисторъ развълнуванъ.

Управительтъ възджхна и удари двѣтѣ си ржцѣ по масата. Баща му го гледаше вторачено и чакаше.

— Тате, не се мѣси въ работитѣ ми, каза той тихичко и почти умолително.

— Ами азъ за какви спири сжмъ тука? Когато палж прѣдъ свѣ-

теца свѣщь, азъ знамъ, че той ще занесе молбата ми на Бога . . . . Така и тая жена . . . Чувай, синко, ти отпусни дѣтето.

— Но ти какъ обѣщавашъ на хората безъ да ме питашъ могѫ ли да удовлетворѫ желанието имъ? . . . Ти турашъ и себе си и мене въ мѫчно положение. Ако го отпусна, азъ могѫ да подпадна подъ сѫдъ. Законътъ е строгъ.

— Законътъ е строгъ и мекъ, както вие го направите. . . . На всѣко нѣщо се намира клупа. А сега, за мой хатѫръ, направи добро. Бѫди милостивъ и Богъ да е милостивъ за тебе.

Никола се замисли. . . . Баща му се успокои: той видѣ, като че Никола умеква.

— Не! азъ щѫ прѣдамъ солдатина на началството му! отсѣче рѣшително управительтъ и стана.

Дѣдо Нисторъ го изгледа втрещенъ.

— Нещешъ да чуешъ молбата на баща си?

— Ако да би ме молилъ, не за Павлювичиния синъ, а за брата ми, пакъ не можахъ да те чуѭ!

— Па ако не помажете едно сираче и не убийте майка му, една вдовица, ще загине ли вашето царство? То видишъ ли, правдата кипи въ него!

Старецътъ треперепе отъ ядъ.

— Не могѫ!

— Утрѣ щѫ си тръгна за Стара-Загора, исфуча старецътъ и яката хлопна вратата задъ себе си.

Той заслазя бързо изъ стълбитѣ и викаше високо, щото се чуваше въ стаята на сина му:

— Правда! милость! Има ли такова нѣщо у Българи? Звѣрове и тигрове! . . . .

Синътъ и бащата, обаче, се примирихѫ и послѣдний склони да достои до пролѣтъ на гости у Никола. Той писà още отъ сега на единъ свой роднина въ Стара-Загора да недава нивитѣ и ливадитѣ му въ наемъ.

* * *

Пролѣтьта настана, природата се подмлади. Срѣщнитѣ хълмове се покрихѫ съ зелена тревица; ручейкитѣ весело шуртяхѫ изъ долинкитѣ, дѣто вакли агънца блѣяхѫ и подскачахѫ около майкитѣ си. Овошкитѣ въ града се прѣмѣнихѫ съ бѣли и румени цвѣтове и липитѣ размирисахѫ.. Пиствичкитѣ, весели другарки на пролѣтьта, се стрѣляхѫ ниско надъ ривитѣ и цвъртяхѫ радостно около гнѣздата си. Дѣдо Нисторъ голо-въ, съ чибукъ въ рѫка, гледаше отъ балкона въ градината, разцъф-ла и разшумѣла, и въздишаше за своитѣ зелени ливади. . Колко сега е е буйна тревата имъ! Той поимаше силно утрѣнния прѣсенъ въздухъ му се чинеше, че усѣща и сладкий дъхъ на новото сѣнце въ ливадяка си.

Въ тоя мигъ чу нѣкаква глъчка изъ стаята на Никола, на която на врата зѣеше къмъ балкона. Той се услуша. По гласоветѣ угади,

че синъ му се разговаря съ селяне и, види се, разбра що е, защото лицето му се очуди най-напрѣдъ, послѣ се начумери. Скоро селянетѣ излѣзохж и той остави балкона.

— Тате, ти пакъ ли ще ме сждишъ нѣщо? попита насмихнато синъ му, като забѣлѣжи сърдитий видъ на баща си.

— Никола, срамъ е отъ хората, дѣто го правишъ! Азъ чухъ сичкото, каза дѣдо Нисторъ.

— Че какво? Изборитѣ наближаватъ. . . . .

— Защо совѣтовашъ кметоветѣ да избиратъ за депутати такива кюлханета, като Нача Лазътъ?

— Лазовъ, както и другитѣ, които имъ прѣпоржчамъ за депутати, сж членове отъ либералната партия, отъ която сжмъ и азъ. . . . . Ама ти се не мѣшашъ въ политиката, и малко може това да те интересува.

— Какъ, Лазътъ? Та азъ завчера го чухъ, че псуваше твоя министръ на срѣдъ улицата!

— Лазътъ има право, и за това желаж да влѣзе въ народното събрание.

Дѣдо Нисторъ го гледаше замаянъ.

— Какъ? Ти работишъ противъ господаря си? Ти си невѣрниятъ рабъ, дѣто го има въ евангелието?

— Министрътъ не е ми господарь, нито азъ му съмъ слуга, тате. И той и азъ слугуваме на държавата. Това е всичко.

— Е, нека е така; а какво ти вади очитѣ та му копайшъ гробъ? Хлѣбътъ ли ти отне, или си послободнѣлъ? Или свинята, като се наяде обръща коритото? . . . .

Никола пламна.

— Ти като си рѣкълъ хлѣбъ, хлѣбъ. . . . Човѣкъ, тате, има и убѣждения, които му сж пó-скжпи отъ сичко.

— То ми не влазя въ работа. . . Ти отговори, дѣто те питамъ: какво ти е сторилъ министрътъ?

— Той е врагъ на конституцията.

— Какъ врагъ, сирѣчъ?

— Той иска ограничението й, какъ да ти кажж. . . . . намаляването правата на народа.

— А намаляването на твоята мѣсечина иска ли?

— Не, но това малко значи. . . Конституцията, то е главното. . Но тие въпроси те неинтересуватъ тебе, защо ме распитвашъ?

— Да кажемъ, че пропадна конституцията, какво ще стане? Ще се върнатъ турцитѣ ли?

— О, то е невъзможно. Но народътъ се лишава отъ правото самъ да се управлява. Отнеми правото му да си избира депутати и ти му връзвашъ ржцѣтѣ и запушашъ устата. . . . Едно ново робство.

— И Лазътъ ще го избави? Знайшъ ли какво бихъ сторилъ да сжмъ твой министръ? Бихъ те изриталъ въ единъ часъ вжтрѣ. . . . Никола, азъ те сякахъ пó-уменъ. . . . Я ми кажи, мигаръ и другитѣ трима сж на твоя умъ? Има хасъ.

— И тритѣ ми братя сѫ либерали сѫщо.

— Магарскитѣ синове!

Никола стана правъ и приблѣднялъ.

— Ти, тате, не се бъркай не въ твоя работа, не кряскай. . . . Сѣки човѣкъ има начала, за които се бори; гледамъ сега, че и ти ги имашъ, но ръждиви.

Баща му го изгледа възмутенъ.

— Баща ти е ръжда, а твоятъ Лазъ е чисто злато? Не, азъ нѣма да се тровѫ тука. . . Азъ утрѣ тръгвамъ за Стара-Загора. . . .

Единъ разсиленъ влѣзе, подаде писмо на управителя и излѣзе. Той раскъса нетърпѣливо плика, на който сега прѣдъ обикновенний официаленъ надписъ, В-скому Окрѫжному Упнавителю, стоеше и името: Г-ну Николу Н. Брабойкову. Той прѣблѣднѣ и захвърли писмото на масата.

— Ето твоятъ любезенъ министръ какви безобразия върши! извика управительтъ.

— Какво?

— Отчислява ме!

Дѣдо Нисторъ зяпна.

— Отчислява ме, подзе управительтъ, като земà пакъ писмото, „по неблагонадежность и за партизански дѣйствия.“ Види се, нѣкой интригантъ ме е наклопалъ. . . Да! партизански дѣйствувания, а сега ми развързватъ рѫцѣтѣ и щѫ дѣйствувамъ архипартизански! Ще видишъ какъ отмъщавамъ азъ на подобни красти. . . Щѫ вдигнѫ цѣлото окрѫжие! Щѫ ги смажѫ, като черви! Тѣмъ не трѣбатъ хора съ независими мнѣния, хора, които да служатъ на благородни принципи, а не на глупави идоли, като тѣхна милость, министритѣ. . . . Щѫ имъ кажѫ азъ тѣмъ! Първиятъ ми отговоръ ще бѫде единъ страшенъ митингъ утрѣ, който ще имъ падне, като гръмъ отъ вѣдро небе!

Дѣдо Нисторъ излѣзе безъ да гъкне нѣщо.

— „На трънъ задоени, на трънъ задоени“ казваше си той, като слазяше изъ стълбитѣ. Слава Богу, че щѫ се очистѭ пò-скоро отъ тука, да идѫ да си гледамъ ливадитѣ и нивитѣ. . . Ячемикътъ трѣбва да е до колене сега — и косидба наближава. . . .

И въображението му плуваше надъ великолѣпното Старо-Загорско поле, дѣто се зеленѣяхѫ ниви и ливади кадифени, растяхѫ гигантски орѣхи, шумолѣхѫ колонясти явори и миндалеви дрьвета, а въ градинитѣ се смѣяхѫ олеандри.

* * *

Дѣйствително, на утрѣшний день, който бѣше праздникъ, цѣлий градъ бѣ се размърдалъ. Духоветѣ, отдавна вълнувани отъ вѣстници и агитатори, кипѣхѫ. Недоволството противъ правителството растеше. Множеството винаги бѣга къмъ купа на оние, които сѫ противъ властьта. Сичкитѣ правителства иматъ единъ голѣмъ порокъ: то е че сѫ такива. На тълпата е приятно да изрѫкоплѣщи на едно струполяване, да потъпче

единъ разбитъ кумиръ... По това познава силата си. Ето защо демагогията е царь днесь. . . . Отчислението на окржжния управитель, енергиченъ и усерденъ чиновникъ, но върлъ либералъ, запали повече главитѣ на опозицията и хвърли главня въ начинающій се пожаръ. Още вчера, Брабойковъ, както се бѣше и заканилъ, приготви съ приятелитѣ си митингъ за днесь. По вратитѣ на кафенетата и по много зидове на улицитѣ стояхж ржкописни покани за него. Народътъ съ жажда четеше тие възвания противъ правителството и съ нетърпѣние очакваше митинга. Той бѣ назначенъ въ горнекрайското училище, подирь отпуска на черквата Св. Богородица. Още отъ сутрѣньта голѣма тълпа се трупаше подъ прозорцитѣ на зданието. Въ тоя доста заглъхналъ градъ митингътъ се явяваше едно събитие знаменито.

Привърженцитѣ на правителството, които, естественно, бѣхж пò-малобройни, се стреснахж; тѣ незнаяхж какъ да попрѣчатъ на неприятното сборище. Растичахж се жандари да держтъ поканитѣ, но тая мѣрка бѣше безполезна и смѣшна: въ града и годинацитѣ знаяхж вече, че стая митингъ. Най-послѣ правителственната партия имà едно вдъхновение: рѣши да направи контръ-митингъ, въ долнекрайското училище, въ сжщий часъ, подирь отпускъ на черквата Св. Никола. Случайно нѣкакъ, сѣверната и пò-голѣмата часть отъ града, която се черкуваше въ Св. Богородица, бѣше опозиция; южната часть, която се черкуваше въ Св. Никола, бѣше за правителството. Прочее, и отъ двѣтѣ страни ставахж трескави приготовления за събирание пò-многоброенъ митингъ. Долнекрайцитѣ си служахж съ жандаритѣ, които пращахж да свикватъ едномишленницитѣ, а горнекрайцитѣ, освѣнь другитѣ срѣдства, накарахж священника-литургияшъ отъ олтаря да приглаcи народа на тазъ сутрѣшното събрание, което ще осжди „варварщинитѣ“ на правителството.

Народътъ рукна, като буенъ потокъ, къмъ училището. Въ нѣколко минути тълпата го испълни, набра се на чердака отъ вънъ, накачи се по пармаклжка, покатери се по прозорцитѣ.

Дѣдо Нисторъ излѣзе изъ черкова, погледна навалицата съ прѣзрѣние, плюна и отмина. Той негодуваше отъ вчера на сина си; той неможеше да си обясни нито неговата вироглавщина и черна неблагодарность, за която изгуби хлѣба си, нито, какво кара тоя народъ, между който познаваше и почтенни хора, да реве и да бърника работитѣ . . . . . . „На трьнъ задоени, на трьнъ задоени“ казваше си той, като вървеше изъ улицитѣ на посока, само да се отдалечи отъ това шумно мѣсто. Снощи, прѣди да си легне, той написа три ед накви писма, три циркуляра, до синоветѣ си, дѣто ги съвѣтваш да почитатъ началницитѣ си и въ политиката да се не мѣшатъ. „ за депутати, притуряше добросовѣстно, да гледате да се избержтъ добри вѣрни люди, а не делибаши, като тукашния Лазъ“ . . . Той се сѣтѝ, че трѣ ва да испрати окржжнитѣ си, и се запжти къмъ пощата, въ южната час на града. На врьщане, той съгледа прѣдъ долнекрайското училиш купъ граждане. Тѣ распалено ся разговаряхж и правяхж силни движ

ния съ ржцѣ, знакъ че бѣхж растревожени. Старецътъ се отби въ ближното кафене за да си пие утрѣнното кафе. Купътъ на улицата растеше, и дѣдо Нисторъ забѣлѣжи, че хората, които го съставлявахж, бѣхж пò-чистичко облѣчени и пó-солидни на гледъ. Това имъ спечели благоволението му. Влѣзохж нѣколцина въ кафенето, посшушукахж се нѣщо, послѣ се обърнахж къмъ другитѣ. — Хайде, господа, на събранието, врѣме е . . . Хай, господинъ Нисторе, елате и вие . . . Сичкитѣ честни хора сж длъжни да помогнатъ за укрѣпление на правителството, инакъ ще паднемъ подъ краката на вагабонтитѣ и царвуланитѣ. . . .

Тие думи се харесахж на стареца. Това сжщо и той писà на синоветѣ си: въ политика да се не мѣшатъ и да крѣпжтъ началството си. Той стана и добросъвѣстно излѣзе съ другитѣ, за да види какво ще стане. Купътъ прѣдъ училището бѣше нарасълъ вече, но недостатъчно, за да състави единъ внушителенъ митингъ. Привърженцитѣ на правителството единъ по единъ се влачахж, и безъ особна охота. Нѣмаше тукъ въодушевлението на горнекрайцитѣ. При това, и едно друго обстоятелство попрѣче: чорбаджи Хаджи-Недѣлчо вѣнчаваше днесь сина си. и повечето народъ отъ св. Никола бѣше се повлѣкълъ по свадбата. Голѣмата рода на чорбаджиятъ, и многото му връски бѣхж причина на това. Устроителитѣ на митинга си скубяхж космитѣ отъ ядъ.

— Тие разбойници долнекрайчане ще завлѣкжтъ на митинга си и дърварскитѣ магарета, а нашитѣ — кой по свадба, кой по гости, кой се крие у тѣхъ си. Иди съ такива повлекановци да работишъ.

Но нѣмаше що да се прави. Много, малко — трѣбаше да направатъ митинга си, ако не искатъ да станатъ за джурджуна на противницитѣ си. Па кой имъ прѣчи, вмѣсто шейсеть да туратъ шестстотинъ въ резолюцията си? Но както и да е — неловко. Стана прѣдложение да навлѣзатъ въ училището. Въ това врѣме зачу се военната музика. Хаджи-Недѣлчовата свадба се подаваше изъ срѣщната улица. На чело идехж музикантитѣ, подиръ нихъ се протакаше една дълга и гжста колона отъ свадбари, която заприщяше тѣсната улица и на която краясе не виждаше. Тая человѣшка колона се измъкваше, като една исполинска гжсеница, на площада, дѣто е училището. Имаше нѣколко стотинъ мжже и жени. Митингаджийтѣ съ зависть и злоба гледахж на тая нещастна свадба, която опропастяваше дѣлото имъ. Бояхж се даже, че тя ще привлѣче и нѣкои отъ самитѣ тѣхъ, за това нахълтахж въ училището. Но случи се съвсѣмъ противното. Хванахж да се откжсватъ свадбари отъ колоната и [illegible] се присъединяватъ къмъ купътъ. Очевидно бѣ, че нѣкаква силна [illegible]тация заработи изъ колоната· Дезертиритѣ се умножавахж на всѣки [illegible]ъ и колоната истъняваше и ставаше прозрачна. Скоро цѣли групи [illegible] разоткъсвахж отъ нея, и тя отъ стройна и грандиозна, каквато бѣше, [illegible] прѣобърна на единъ разбитъ баталионъ, безъ флангове и безъ цен[illegible]ъ, въ който остаяхж вѣрни на длъжностьта си само музикантитѣ, же[illegible]итѣ и новобрачнитѣ, прошарени съ десетина старци — генерали на [illegible] испàрена армия . . .

Благодарение на тазъ неожиданна помощь купътъ се увеличи съ триста души, число, което една нищтожна нула въ резолюцията щеше да умножи на три хиляди. Долнекрайци сдобихж духъ, довѣрието имъ ся повьрна.

— Народътъ е събранъ, бюро, бюро! раздадохж се викове.

— Най-напрѣдъ прѣдсѣдатель да изберемъ.

— Казвайте кого?

Една къса шумотевица. Послѣ пакъ гласове:

— Данча Пьрвовъ

— Нѣма него!

— Кого други?

— Най-стария, да не губимъ врѣме.

— Най-стария и най-неутралния; господа, извика единъ високъ гласъ; — азъ прѣдлагамъ г-на Нистора Брабойковъ, който нарочно е почелъ нашето събрание.

— Ура! Браво! Браво! Той! Прието! . . .

Единодушни гласове цѣпяхж воздуха.

Докатъ се усѣти дѣдо Нисторъ се намѣри на прѣдсѣдателския столъ, дѣто го извлѣкохж и положихж нѣколко силни ржцѣ. Той бѣше изгубилъ лицето си и гледаше плахо-плахо. Мислеше, че сънува. Всички погледи се вперихж въ него съчувственнно. Присжтствието му, като прѣдсѣдатель на митинга, имаше значение: то подкьртяше авторитета на другия митингъ, устроенъ отъ сина му. Събранието ржкоплѣщеше съ въсторгъ на прѣдсѣдателя. Ласкателни отзиви и хвалби се чувахж за него. „Ето честенъ човѣкъ. който стои за убѣжденията си“ — „Ето патриотъ истински, който всенародно порицава сина си и удобрява наказанието му! — „Ако имахме повече такива честни души, България нѣмаше да плуе въ това радикално блато“, обаждахж се други.

— Да живѣй българсский здравъ разумъ!

— Долу нихилиститѣ!

А въ тоя сжщи часъ горнекрайский митингъ избираше за свой прѣдсѣдатель сваления окржженъ управитель.

— Почтенни граждане, митингътъ ся отваря, ораторитѣ могжтъ да говоратъ! обади секретарьтъ, който бѣше натоваренъ да ржководи митинга и прѣдсѣдателя му.

Дѣдо Нисторъ отъ височината на своето прѣдсѣдателско мѣсто пазеше олимпийско мълчание. Той глодаше богобоязнено и благочинно на публиката. Сегисъ тогисъ само клюмваше удобрително глава на ораторитѣ, които се обрьщахж сѐ къмъ него. Очевидно, това положение ѝ ся хареса. То гждъличкаше неговото честолюбие. Той се ободри пове' и щомъ видѣше, че ржкоплѣщатъ, ржкоплѣщеше и той.

— Ето примѣренъ патриотъ, мълвяхж около.

Митингътъ ся свьрши благополучно. Резолюцията му пристиг до министерството и редакциитѣ въ столицата още сжщата вечерь, з

едно съ резлюцията на горнекрайский митингъ. Първата бѣше подписана: Нисторъ Н. Брабойковъ; втората носеше подписа на сина му Никола.

Това бѣше до тамъ невѣроятно нѣщо, щото прѣди да приематъ подтвърждението му, счетохѫ го въ София за мистификация.

На сутрѣньта, Никола не задържа повече баща си.

Старецътъ си тръгна за Стара Загора.

* * *

Слѣдъ двѣ недѣли дѣдо Нисторъ съ връстника и приятеля си, дѣда Наня, отивахѫ по полето, на коне, да обикалятъ нивитѣ и ливадитѣ си. Това бѣше утромъ. Слънцето, подирь нощната буря, грѣеше весело отъ лазурното небе. Кристалната Бедечка истичаше изъ хладното гърло на Срѣдня-Гора и сладко румолеше покрай Чаджръ-Могила изъ гѫстата орѣхова гора. Безкрайното поле се простираше до оризонта на югъ, като едно зелено море. Широки ливади и вълнующи се нивя зимахѫ очитѣ съ блѣсъка на прѣсната си зеленина. Въздухътъ звънтеше отъ птичи гласове; миризми и благоухания пролѣтни упивахѫ гѫрдитѣ. Дѣдо Нисторъ съ чибукъ въ рѫка, съ доволно и подмладѣло лице, гълчеше весело съ другаря си, дѣда Наня. Разгороръть имъ отъ най-напрѣдъ за плодородието на тая година, бѣше миналъ неусѣтно на политиката. Дѣдо Нисторъ дораспраляше краснорѣчиво вироглавството на сина си Никола, което го накарало да напусне В. Въспоминанията за Николовото метежно поведение противъ началството му и мѣшането му въ политиката и сега го ядосваше.

— „На трънъ задоени, на трънъ задоени“! бъбреше той и сърдито дупчеше коня си.

— Ами и ти, старъ човѣкъ, да ставашъ прѣдсѣдатель на митингъ! . . . Луда глава на край врѣме! . . . . чудеше се дѣдо Наню.

Дѣдо Нисторъ се засмѣ подъ мустакъ и нищо не отговори.

1888

Вчера настѫпи нова година....

Сурова година.
Весела година!

Вчера настѫпи нова година.
Сухо и ледно срѣщнахъ я азъ:
Както и тая, дѣто замина,
Нищо не носи ново за насъ.

Нищо тя ново за насъ не носи
На свойто черно, младо крило,
Ни отвѣтъ ясенъ на зли въпроси,
Ни лѣкъ врачовенъ на старо зло.

Кривди жестоки пакъ вредъ царуватъ:
Голото възне, гладното мре;
Вражди, умрази свѣта бунтуватъ —
Простата дата не ще ги спре.

И човѣкъ щастье сѐ ожидава
Съ здравици, съ пѣсни, съ възторгъ голямъ,
А рѣчьта: „миръ вамъ“! пустъ звукъ остава
Отъ осемнайсеть вѣка на самъ.

И. Вазовъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО I.

По пѫтя за Римъ. — Първи впечатления — Развалини. — Стари и нови разрушители — Дрѣвний Римъ, папский Римъ и новий Римъ.

Рѣдко, навѣрно, може да има радость пó-чиста, пó-искренна отъ оная, която испитва человѣкъ когато отива прьвъ пѫть въ Римъ. Чувствата, които те вълнуватъ сѫ тъй разнообразни и силни, щото е съвсѣмъ трудно да ги прѣдадешъ. Обладава те неволно, неотразимо благоговѣние като онова, което трѣбва да испита вѣрующий, когато отива тамъ на поклонение, и това чувство прониква, колорира всичкитѣ ти мисли.

Бѣхъ видѣлъ въ Флоренция, на отиванието имъ и на завръщанието имъ, ония безчисленни тълпи отъ поклонници отъ всички народи, и съсловия, които се стекохѫ лани въ Римъ за юбилея на папата. При всичко, че не бѣхъ ни най малко наклоненъ да се въсхищавамъ отъ очарованието, което папството е запазило и до днесь въ католический свѣтъ, не можахъ да се не трогнѫ, като мислехъ какво дѫлбоко вѫтрѣшно доволство трѣбва да усѣщатъ. Всички тия люде, жени, мѫже дѣца, старци, богати, бѣдни, които, прѣдводими отъ своитѣ попове, отивахѫ на тълпи пѣшкомъ или съ кола по всичкитѣ цьркви и свети мѣста, които се събирахѫ съ зяпнали уста прѣдъ великолѣпната фасада на съборний храмъ, които се надваряхѫ подъ портицитѣ на цырквата да си купатъ бройници, крьстчета, иконки, нобожни книжчета, молитви, въ паметь отъ посѣтенитѣ светини, носяхѫ на лицата си изражение на люде честити, които съзнаватъ, че сѫ испълнилили единъ великъ дългъ. Бунтувахъ се, почти, противъ себе си, че ги коримъ за вѣрата, която ги сгрѣва, и често, като се спирахъ и ги гледахъ, казвахъ въ себе-си: на мѣсто да ги осѫждаме и съжаляваме нѣмаме ли повече причини да имъ завиж-[...]е и да скърбимъ, че въ насъ е угаснала тая вѣра, която носатъ въ [...]дцата си? Тя гори въ гѫрдитѣ имъ, като запалена лампада, която [...] освѣтлява пѫтя къмъ другъ единъ пó-добъръ свѣтъ, и съ надеждитѣ, [...]что имъ обѣщаватъ въ единъ вѣченъ животъ, дава имъ възможность [...]-леко да прѣнесѫтъ бѣди тѣ на земний мимолѣтенъ животъ. . . .

Други цѣли, други идеали носятъ мене въ Римъ, но благоговѣйното [...]зство, което е придружавало всички тие поклонници по пѫтя, придру[...]ва и мене. Забравямъ почти да се простѫ съ Флоренция, да гледамъ

хубавитѣ ѝ околности, кичаститѣ хълмове, срѣдъ които лежи раскошно, потѫнала въ цвѣтя и благовонни миризми, тая овдовѣла одалиска, обработенитѣ ѝ полета засмѣнитѣ вили, които се подавать прѣзъ гѫсти боскети. минувамъ равнодушно нескончаемата върволица отъ станции, градове, паланки и села, които лежѫтъ на пѫтя, хвърлямъ едва единъ бѣгълъ погледъ на Тразименското езеро, пустотата на римскитѣ голи и нездрави полета едва успѣва да обърне вниманието ми. Мислѫ за Римъ само. Така почти трѣбва да сѫ мислили за него варваритѣ, които сѫ се спущали прѣзъ Алпитѣ. Увлечени отъ богатствата му и великолѣпието му, едва сѫ се спирали по пѫтя да отблъснатъ прѣпятствията, които сѫ срѣщали, обладани отъ една единственна мисъль—да стигнатъ въ Римъ.

Захващатъ да ся видатъ вече руини. Приближаваме до Римъ. Когато най сетнѣ се вѣстява въ въздуха групата на Спасителя и на св. Ивана кръстителя надъ лютеранската църква, като едно вкаменено видѣние, което ви привѣтствува отъ далеко съ добрѣ дошълъ въ вѣчний градъ, трепвашъ отъ радость и въсторгъ, като да виждашъ, че се сбѫдва изведнѫжъ най въжделенний сънь въ живота ти.

Слушали сме за Римъ отъ малки дѣца, и когато стигашъ тамъ сѣщашь нѣщо отъ ония сладки ощущения, които си испитвалъ когато, въ честитата впечатлителна възрасть на дѣтинството, си слѣдвалъ расказитѣ на историята за славата, за борбитѣ и величието на тоя градъ, който, основанъ отъ разбойници и нехранимайковци, достига да стане властител на цѣлъ свѣтъ и, слѣдъ като вкушава до дъно опивателното сладострастие на всесилието, руква се, като едно здание овхѣтело и подкопано въ основата си подъ единъ порой отъ диваци. Въ историята нѣма епопея пò-голѣма. Римъ, дѣто тая епопея е израстнала и се е развила до дѣто е обгърнала цѣлъ свѣтъ въ широкитѣ си страници, е запазилъ днесь само сьсипии отъ нея, но тие сьсипии сѫ тъй грамадни, тъй величественни, щото, като ги видишъ, усѣщашъ, че заедно съ тѣхъ се е разрушилъ тука цѣлъ миръ. За първи пѫть ми се струва да разбирамъ римската история, та и не знаѭ да ли би могла да се изучи и почувствова нѣкждѣ другадѣ освѣнъ тука. Тя загубва за мене всяки отвлеченъ характеръ и става една жива реалность, ощущителна за умътъ и за сърдцето. Крѫгозорътъ се расширява на всѣка стѫпка, която правишъ, при всѣка руина, която срѣщашъ. Не видишъ нищо, което да не възбуди въ умътъ ти цѣлъ рой вспоминания. Всичко, което срѣщашъ, ти служи за рѫководитель, благодарение на който историята ти раскрива своитѣ най-съкровенни тайни, подобно на единъ лабиринтъ, който се освѣтлява изведнажъ и можемъ да видимъ всичкитѣ му криволици и го исходимъ до най-затънтенитѣ му ѫгли. История, нрави, вѣра, учреждения, искуства, цѣлий живота на римлянетѣ, политически, духовен, домашенъ, въ минутитѣ на величието му и послѣ на падението му, причинитѣ, които обясняватъ и едното и другото, всичко това изстѫпва прѣдъ тебе ясно, обаятелно, като въ една жива и безмѣрна картина, която постоянно се разширява прѣдъ тебе и която не се насищашъ да гледа

Надъ руинитѣ на старий Римъ, като надъ каменна основа изградена отъ исчезнали исполини, сѫ изникнали и сѫ се развили нови цивилизации, нѣкои отъ които сѫ искали да се сравнятъ по блѣсъкъ съ цивилизацията, която сѫ замѣстили. Грамаднитѣ слѣди, които е оставила тая послѣднята, не сѫ се заличили, обаче, въпрѣки всичко, което е могълъ да направи разрушителний бѣсъ на врѣмето и на хората, и окършени, осакатѣли, сринати, свидѣтелствуватъ и до днесь за великото минало, което ги е въздигнало. Отъ палатитѣ, храмоветѣ, банитѣ, театрата, които римляниньтъ е въздигналъ за да наумѣватъ на вѣчни врѣмена името му и величието му, сѫ направени нови храмове за една нова вѣра, дворци за нови властители, паметници за нови нужди и идеали. Всѣки е рушилъ, всѣки е къртилъ, всѣки е изнесълъ по нѣщо. Въ продължение на десеть вѣка и повече не се прави нищо, въ което да не влиза материалъ откъртенъ отъ ония каменни гиганти. Царски дворци, крѣпости, послѣднитѣ хижи се строятъ съ камене, мермери, стълпове, мозаики, немилостиво къртени отъ тамъ. Често, за да могжтъ да се изнесѫтъ нѣколко стълпа, прѣдава се на разрушение цѣлъ храмъ. Мраморни и мозаични украшения привлѣчѫтъ очитѣ на нѣкой благороденъ, на нѣкой всесиленъ папски внукъ, за да ги вземе и украси съ тѣхъ двореца си, и заповѣда студено да свалѭтъ цѣлъ сводъ. Ако е нѣщо останало още отъ старий Римъ, вината не е, навѣрно, въ разрушителитѣ, а въ здравината на градежитѣ, които е имало да се разрушаватъ. Въпрѣки найнапрегнатитѣ усилия не е имало достатъчна сила въ разрушителитѣ за да досъсипатъ всичко. Почить се е указала само къмъ рѣдки здания единственно за това, защото разрушителитѣ сѫ могли да ги пригодѫтъ на своитѣ най-неминуеми нужди. Единъ храмъ, едни гробници, избѣгватъ отъ общата участь, защото могжтъ да се прѣвърнатъ въ църква или въ крѣпость, двѣ нѣща, които сѫ съставлявали прѣзъ срѣднитѣ вѣкове и до най-новитѣ врѣмена главнитѣ, почти, единственнитѣ нужди на новото общество. Благодарение единственно на това обстоятелство сѫ се запазили и до днесь Пантеонътъ, прѣвърнатъ въ църква, Адрияновата гробница, прѣвърната въ крѣпость. Защо не сѫ могли да се запазатъ по сѫщий начинъ още и други паметници?

Разрушението на старий Римъ е почнало съ дохождането на варваритѣ. Но ни Аларикъ съ своитѣ готи, ни Женсерикъ съ своитѣ вандали, ни Одоакръ съ своитѣ херули, и всички други варвари, които послѣдователно сѫ нападали на Римъ, не му сѫ нанесли толкова пакость, колкото папитѣ и тѣхнитѣ внуци. Римъ, въ навечерието на своето падение, съ едно население почти двумилионно, е ималъ повече отъ 400 храма, 17 хиляди дворци, 13 хиляди чешми, 40 театра и амфитеатра, 11 бани, 70 хиляди статуи, отъ които 4 хиляди сѫ били бронзови. По тия цифри може човѣкъ лесно да си прѣдстави какво ослѣпително впечатление трѣба да е произвеждалъ Римъ на варваритѣ. То е било достатъчно да укроти разрушителний бѣсъ, отъ който сѫ могли да се въодушевляватъ. Поразени отъ блѣсъкътъ, който сѫ намирали тука и кой-

то не сж могли ни на сънѣ да бълнуватъ въ пуститѣ степи и диви лѣсове, отъ дѣто сж дохождали, тѣ сж се задоволявали повечето пжти съ богатствата, които сж могли да изнесжтъ, и сж оставяли, въобще, паметницитѣ непокжтнати. Систематическото и най-страшно разрушение на старитѣ паметници захваща, особенно, слѣдъ завръщанието на папитѣ отъ Авинйонъ. Новий папски Римъ захваща да се строй и украшава съ развалинитѣ на старий Римъ. По историята на сгражданието на църквитѣ и дворцитѣ, които украсяватъ днешний Римъ, можете почти да възсъздадете старий Римъ. Три отъ най-голѣмитѣ и великолѣпни дворци, венецианский, фарнезский и дворецътъ на канцеларията сж построени съ камьне, мермери и стълпове извлечени отъ Колизея. Фамилията Пиерлоли е прѣобърнала въ срѣднитѣ вѣкове великолѣпний Марчелловий театъръ, съграденъ отъ Юлия Цезара, който е събиралъ 30 хиляди души, въ крѣпость и жилище. Фамилията Савели, на която е прѣминалъ по завѣщание, го е окончателно разрушила и между съсипиитѣ е съградила дворецъ. Отъ тоя театъръ, който е билъ единъ отъ най-чуднитѣ здания на старий Римъ и е послужилъ за моделъ на съврѣменнитѣ архитекти, по изящнитѣ размѣри на своитѣ стълпове, сж останали днесь само нѣколко арки, подъ които стоjжтъ ковачи. Грамадний балдахинъ, който стой надъ главний олтаръ на св. Петръ, подпрѣнъ съ четири бронзови вити стълпове съ тяжесть 63 хиляди килограмма, е направенъ цѣлъ съ металъ извлеченъ отъ Пантеона. Църквата св. Никола in carcere е построена върху развалинитѣ на три храма. Павелъ V Боргезе е съсипалъ палладиева храмъ, въздигнатъ отъ императора Нерва, и е употрѣбилъ колонитѣ му въ чешмата, която е построилъ на Яникулский хълмъ. Сикстъ V е съборилъ прѣкрасний Septirsonium, построенъ отъ Септима Севера, великолѣпенъ портикъ на три ката подпрѣни съ стълпове отъ разновидни мермери, който е служялъ, като фасада и входъ на цезарский палатъ, за да употрѣби стълповетѣ му въ св. Петъръ. Тоя папа, единъ отъ найчуднитѣ образи въ историята на папството, който е направилъ твърдѣ много за украшението на новий Римъ, е билъ въодушевенъ отъ безпощадна умраза противъ всичко, което е наумѣвало язическитѣ врѣмена, и малко е останало да прѣдаде на разрушение, къмъ края на XVI вѣкъ, и Колизея и Пантеона.

Когато мислишъ за всички тия разрушения, почнати отъ варвари и продължающи се цѣли десеть вѣка до врѣмена, въ които е могло да се цѣнжтъ значението и светостьта на старинитѣ, не можешъ да се начудишъ какъ сж достигнали пакъ до насъ толкова паметници, и когато отивашъ и ги гледашъ усѣщашъ двойно едно чувство отъ благочестие удивление за великитѣ въспоминания, които наумѣватъ, и за диритѣ, които носатъ отъ светотатственнитѣ ржцѣ на своитѣ разрушители!

Ако папитѣ не сж уважили старитѣ паметници и сж ги прѣдали на немилостиво разрушение, историята има причини да имъ прости много за това, че сж дали на Римъ други паметници, еднакво достойни за почетъ и удивление. Ако въ Римъ да би имало само св. Петъръ и Си-

стинската капела, пакъ би заслужвало да дойде человѣкъ отъ край свѣтътъ за да ги види. Папитѣ сѫ искали да се покажатъ достойни наслѣдници на цезаритѣ и като тѣхъ сѫ се надваряли кой повече блѣсъкъ и великолѣпие да даде на вѣчний градъ. И у еднитѣ и у другитѣ сѫщото съзнание за великото значение на Римъ — столица не вселенната—ги е карало съ еднаква рѣвность да го направатъ центръ на всичкитѣ чудеса, на всичкитѣ великолѣпия. При строението и украшението на никой градъ не се е располагало съ пó-грамадни срѣдства. За украшението на старий Римъ съдѣйствуватъ всички народи подчинени на политическото ту владичество. Папский Римъ се украшава съ съдѣйствието и помощьта на всички народи, които припознаватъ духовното владичество на папитѣ. Църквата св. Петръ е костувала нѣколко милиарда франка, и ако би се правила днесь би костувала двойно повече. Въ тие милиарди нѣма католикъ който да не е принесълъ своята лепта. Това сѫщото може да се каже почти за всичкитѣ църкви и дворци. Филипъ IV е испратилъ въ Римъ първото злато, което е приелъ отъ Америка. Съ него е билъ украсенъ потонътъ на голѣма света Богородица. Тая готовность на католицитѣ да съдѣйствуватъ съ помощитѣ си за украшението на папский Римъ не се е загубила и до днешно врѣме.

Подобно на цезаритѣ, папитѣ сѫ искали да ослѣпѫтъ съ великолѣпието си народитѣ, които сѫ признавали владичеството имъ, и сѫ постигнали цѣльта си. Колко вѣкове наредъ католишкий свѣтъ се е пълнилъ съ страхопочитание само като е мислилъ за Римъ! Въ тоя чуденъ блѣсъкъ, съ който папството е успѣло да се обиколи, има нѣщо оболстително, примамливо, както и въ самата власть, която прѣдставлява, власть, основана върху едно повече или пò-малко приемливо тълкувание на единъ пасажъ отъ евангелието, упражнявана въ повечето случаи отъ човѣкъ съ единъ кракъ въ гроба, стремяща се да подчини подъ себеси цѣлий миръ, имѣюща за владѣние съвѣститѣ, която се прогласява непогрѣшима и, като такава, единственно способна да рѫководи разумътъ и човѣшкитѣ дѣла по пѫтя на истината на Божието провидѣние. Блѣсъкътъ напълно съотвѣтствува на властьта, която окрѫжава. Както има дни тука, когато ставашь язичникъ, така има сѫщо дни, когато се чувствувашь папистъ. Когато посѣщавашъ тия многобройни църкви, които изгледватъ, като музеи, когато, особенно, влѣзешь въ Ватиканъ и видишь безбройнитѣ и неоцѣними богатства събрани тамъ, едно чувство на признателность, една неволно симпатия те влече къмъ това учреждение, което е направило отъ Римъ единъ храмъ святъ, неподражаемъ, ненад-уемъ по искуството. Могѫтъ ли да се подложатъ на споръ грамад-ѣ услуги принесени отъ папството на цивилизацията и на искуст-а? За благополучие, политическата история на папството туря една -сителна граница на увлечението ви. Нѣма защо да се скърби, че но- духъ на врѣмената успѣ най-сетнѣ да направи проломъ въ твърдина, дѣто се бѣше укрѣпило папството, и го накара да сложи орѫжина свѣтската власть. Папството не се е отказало още отъ своитѣ

притезания и то работи съ изумителна енергия за да си възвърне властьта, която е запазило, и желѣзната организация на духовенството, съ което располага, крѣпжтъ го въ надеждитѣ му и му помагатъ чудесно въ борбата, която води. Ще ли успѣе? Вѣрата, която имамъ въ прогресътъ, не ми допуща да мислж, че е възможна такава случайность, която би ритнала человѣчеството нѣколко вѣка назадъ. Когато носите тая вѣра въ сърдцето си, каквото и удивление да възбуждатъ въ васъ паметницитѣ, въздигнати тука отъ папитѣ, черкви, дворци, музеи, виждатъ ви се, като страници отъ историята на едно минало. Папството ви се прѣдставлява подобно на Емиль Золовий старецъ, който се мжчи още да живѣе, и, когато чуете да задрънкатъ надъ васъ камбанитѣ надъ църквитѣ, глухитѣ и задразнѣли звукове звънтжтъ на ушитѣ ви, като погребаленъ звонъ. Това е погребалний звонъ на единъ миръ, който изчезва. Тогава мислите за другия изчезналъ миръ, върху развалинитѣ на който папството е въздигало своята, власть и тие двѣ нѣща ви се вѣстяватъ въ далечнитѣ глжбини на историйята, като двѣ развалени грамади, рукнали една надъ друга.

Исповѣдамъ, обаче, че бихъ желалъ да се намѣрж въ Римъ, когато е принадлежалъ на папитѣ. За любителя, за художника, за историка, папский Римъ е прѣдставлявалъ несъмненно повече интересъ отъ днешний Римъ, който се развива по подобието на всички други градове; оригиналний характеръ на папский Римъ изчезва полека лека по срѣдъ тие плоски здания, изградени безъ никаква архитектура, нанизани едно по друго съ отчаятелна монотонность на правитѣ линии, правени съ единственна цѣль да принесжтъ повече приходи, достойни паметници на борсовитѣ рицари, които ги строжтъ. Днесь има повече въздухъ и чистота въ градътъ, игиенически той е спечелилъ, но прѣдпочелъ бихъ тѣснитѣ и кални улици на старий Римъ, съ малкитѣ му и разноцвѣтни кжщи. . . Монументелний Римъ е испжквалъ тамъ релефно, нищо не е прѣчило на впечатлението, което е произвождалъ съ своитѣ безбройни църкви, съ своитѣ дворци — крѣпости, съ своитѣ широки пияци.

Италиянцитѣ искатъ да иматъ столица, която да не отстжпва на другитѣ столици въ Европа. Срѣдствата, обаче, които употрѣбяватъ за тая цѣль, не отговарятъ на желанията, които ги въодушевляватъ. Тѣ сж бѣдни и искуственни, и такива сж и резултатитѣ, които сж постигнати поне до сега. Голѣмитѣ и хубави европейски столици сж се развили и достигнали сж до днешний си блѣсъкъ вслѣдствие на естественни исторически процеси, които сж направили отъ тѣхъ центрове не само на политический, но и на духовний и економический животъ на цѣли народи, и сж натрупали тамъ заедно съ това извънредни и грамадни градежи. Италия нѣма причини да завижда на никоя друга държава ни за числото, ни за хубостьта на градоветѣ, и историята на всичкитѣ ѝ градове подтвърдява горнята истина. За жалость, великолѣпието на чуждитѣ столици и особенно на нѣкои отъ тѣхъ, смущава сънищата имъ, и не имъ дава възможность да я разбержтъ. И тука, както въ почти

всичкитѣ други явления на политический имъ животъ, виждатъ се печалнитѣ резултати на една погрѣшно испълнена идея.

Околното римско население, което би могло да направи нѣщо за украшението на градътъ, прѣдадено духомъ и тѣломъ на папата, се отнася враждебно къмъ всичко, което се стреми къмъ тая цѣль. За него новий Римъ не е ли сѐ едно да помага на узурпаторитѣ, които сж го отнели отъ законний му владѣтель, да се закоренятъ повече въ него? Би било грѣхъ да се иска подобно нѣщо отъ люде, които се отричатъ отъ всичкитѣ облаги, що може да имъ даде участието въ управлението, които не стжпатъ въ двора, които усѣщатъ, че дишатъ и живѣятъ само тогава, когато въ нѣкое християнско тържество, ватиканский затворникъ ги повика да заобиколятъ прѣстола му съ блѣсъкътъ на своитѣ гербове. Правителството е зело почти на своя само грижа строението и украшението на градътъ и върши това чрезъ спекулации, искуствеността и недостатъчността на които се проявяватъ често чрезъ легални и отвратителни кризи. Строенията, несъотвѣтствующи на положителни нужди, спиратъ внезанно, и хиляди работници оставатъ изведнажъ на улицата безъ работа, безъ хлѣбъ. Когато пристигамъ въ Римъ, магазиитѣ и кафенетата по главнитѣ улици носатъ на себе си диритѣ отъ единъ работнически бунтъ, прѣдизвиканъ отъ внезапно спирание строителнитѣ работи.

Неможе положително да се разбере защо е това желание да се направи една голѣма столица. На каква нужда отговаря то? Римъ нѣма никаква, или почти накаква индустрия и мжчно е да се прѣдположи че нѣкога ще има. Единъ голѣмъ Римъ неможе да има друга перспектива освѣнъ да стане единъ центръ на мизерия, който ще се прибави при толковато други сжществующи вече, за жалость, въ Италия. Римъ живѣе отъ бюджета и отъ чужденцитѣ. Това сж главнитѣ, може би, единственни извори за него. Злото би било още търпимо ако би се ограничило въ това. Римъ безъ самъ да печели много, лишенъ отъ възможностьта, по самото географическо положение на Италия, да бжде истински духовенъ и икономически центръ на държавата, погубва другитѣ градове, които сж били тъй дълго врѣме огнища на образованность, и на които Италия дължи своето величие. Всички тие градове се пожертвуватъ полека-лека и се задушава въ тѣхъ всяка искра отъ духовенъ животъ, за да се прислѣдва единъ пустъ и неосжществимъ сънь. И тука имахъ случай да се убѣдж колко е била велика и права идеята на ония, които, сж искали да направатъ отъ Италия една федерация, която би я сторила силна и би запазила всички тия стари и славни огнища на образованность. Бждащето ще покаже още повече, може-би, колко Италия е загубила дѣто не е знаяла или не е могла да прѣгърне и приложи тая идея.

ПИСМО II.

Колизей — Архитектонический гений у римлянитѣ. — Общъ видъ на Колизея. — Игри. — Римъ подъ цезаритѣ. — Римското общество — Християнството и варваритѣ. — Прѣкращение на игритѣ въ Колизей.

Първото нѣщо, което отивате да видите, когато стигате въ Римъ, сѫ старитѣ паметници. Ни черквитѣ, ни музеитѣ, нищо неможе да ви отвлече отъ желанието, което усѣщате неволно да направите, първото си поклонение на старий Римъ. Искахъ да видѫ прѣди всичко Колизея. Отъ пияца Венеция трамваятъ ви завожда тамъ, безъ да видите почти други паметници, освѣнь трояновий форумъ. Благодарение на това обстоятелство остава непокѫтнато впечатлението, което ви произвожда Колизеятъ. Това впечатление е неизгладимо и немислимо е да се прѣдаде съ думи. Умътъ, буквално поразенъ, незнае на какво най-първо да се чуди — на грамаднитѣ размѣри на паметника, на здравината му, или на художественното съвършенство на постройката. Очитѣ се скитатъ омаяни по тие грамади отъ камъне, тука запазили своята форма, тамъ раскъртени, разнесени, като да сѫ нахвърляни случайно отъ нѣкоя невѣдома, нечеловѣшка сила; по съборенитѣ арки, по изрутенитѣ стѫпала, по строшенитѣ стълпове, по зяпналитѣ отверстия въ зидоветѣ, по плѣсенясалитѣ и улизани стълби, по мрачнитѣ сводови, които зѣѭтъ въ подземията. Неможете да разберете, че е възможно да има толкова величие въ една руина. Усилието, което правите неволно за да възсъздадете въ въображението си онова, което сѫ биле въ старо врѣме, се овсуетява отъ удивлението, съ което ви поражаватъ. Когато походите нѣколко врѣме изъ арената и се искачите на първий, послѣ на вторий и на третий катъ, и се спрете на всѣкѫдѣ да погледате по нѣколко врѣме отъ разни точки общий имъ видъ, впечатленията, мислитѣ, които възбуждатъ въ васъ, сгѫстяватъ се, получаватъ форма и разбирате въ пълната му смисълъ това чудо на архитектоническото искуство. Римский народъ не е оставилъ паметникъ, който да въплощава пò-осязателно величието му. Идеята, която е ималъ за трайностьта на държавата, за своето могущество, не е могла да са прѣдаде на бѫдѫщитѣ поколения по начинъ пò-грандиозенъ, и врѣмето, което е разрушило паметника, е искало, сѣкашъ, да ни даде най-великий урокъ, който може да се види за прѣвратностьта на сѫдбата.

Строението на Колизей, почнато при Веспасиана и свършено при Тита, е траяло четири години. Разрушението му, почнато съ дохождането на варваритѣ, продължава се до XVII вѣкъ и не успѣва , го съсипе. Осакатенъ, обезобразенъ отъ врѣмето и отъ хората, изглежд като нѣкой великанъ отъ баснословнитѣ врѣмена, който носи по тѣло си дири отъ най-ужасни рани и при сè това се крѣпи на нозѣтѣ си ви поразява съ своя сурово резигниранъ видъ.

Отъ искуствата архитектурата е достигнала до най-висока степе на развитие у римлянетѣ. Това искуство се е съвокуплявало чудесно

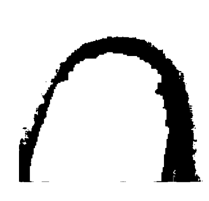

гениятъ на тоя народъ, наклоненъ къмъ смѣлитѣ и велики прѣдприятия. Гърцитѣ, които му сѫ биле въ всичко майстори, сѫ му дали въ архитектурата само елементи за украшение. Римлянетѣ сѫ заимствовали отъ грьцката архитектура само срѣдства да придадѫтъ повече красота и изящность на своитѣ здания. Грандиозний характеръ, който ги отличава, е тѣхно дѣло. Скулптурата остана, и подирь завоеванието на Гърция, чисто грьцко искуство. Статуитѣ, които имаме отъ римско врѣме, сѫ изваяни отъ грьцки художници. Историята на искуството не споменува името ни на единъ ваятелъ римлянинъ и Виргилий съ пълно право е казалъ на своитѣ сътечественници:

Encundent alii spirantia mollius aera;

Tu regere imperio populos, Romane, memento[1]).

За да се разбере хубостьта на една статуя изисква се високо развитъ умъ и истънченъ вкусъ, двѣ нѣща, които гърцитѣ сѫ притежавали до такава висока степень и които единственно сѫ направили величието имъ и славата имъ. За римлянитѣ, които не сѫ успѣли да свлѣкѫтъ отъ себе си първобитната си грубость, било е потрѣбно едно искуство, на което хубостьта да бѫде пò-осязателна, пò-материялна, което да поразява очитѣ прѣди да порази умътъ. Архитектоническото искуство е отговаряло при това у тѣхъ на повелителни нужди, които не сѫ могли да сѫществуватъ у гърцитѣ. По сѫщитѣ причини не е могло да се развие у тѣхъ живописьта, или поне да достигне до онова съвършенство, което може да се прѣдполага, че е имало у гърцитѣ, и което постигнахѫ въ новитѣ врѣмена. Тие три искуства, по високата степень на съвършенство, до която сѫ достигнали въ разни врѣмена, характеризиратъ три славни епохи въ историята: скулптурата — гръцката епоха, архитектурата — римската епоха, живописьта — възраждението.

Всѣки паметникъ въ Римъ, билъ той малъкъ или голѣмъ, театръ, храмъ, баня, дворецъ или портикъ, е едно свидѣтелство за архитектоническия гений на римлянитѣ. Колизеятъ е несъмненно най-величественний паметникъ, който е издигналъ тоя гений. Както всички амфитеатри, назначени за кървавитѣ игри на звѣроветѣ и гладиаторитѣ, той има формата на два театра съединени. Тая форма, която е може-би твърдѣ стара, е добила окончателно право на гражданство слѣдъ съграждането на знаменитий двоенъ театръ на Куриола. Куриолъ, въ врѣмето когато е испълнявалъ длъжностьта на народенъ трибунъ, за да привлѣче народа къмъ Цезаря, съ средствата на тоя послѣдний е въздигналъ два театра, положени единъ противъ други, въ които сѫ се давали сѫщеврѣменно лични прѣдставления. Слѣдъ свршванието на прѣдставленията, двата тра сѫ се съединявали посрѣдствомъ грамадни подземни машини и сѫ азували амфитеатръ, дѣто зрителитѣ и на двата театра, безъ да шавъ отъ мѣстата си, сѫ продължавали да гледатъ гладиаторски игри.

[1]) Други умѣѭтъ повече отъ тебе да дадѫтъ на туча прѣлеститѣ на живота; ти, Римля-, мисли, че си роденъ да управлявашь и подчинявашь.

Енеида, книга VI.

Еллиптическата форма е прилѣгала за тия игри по просторътъ, който е прѣдставлявала, както за зрителитѣ, тъй и за актеритѣ. Еллиптическата окрѫжность на Колизея е отъ 569 метра, най-дългий дияметръ има 183 метра, най-кѫсий 158 метра. Зданието, високо 57 метра, се състои отъ три реда арки и единъ редъ пиластри отъ различни стилове. Първий редъ арки сѫ отъ дорически стилъ, вторий редъ отъ йонически, третий отъ коринтийски. Пиластритѣ на четвъртий катъ сѫ биле сѫщо отъ коринтийски стилъ. Всѣки катъ състои отъ осемдесеть арки. Аркитѣ на първий катъ сѫ служили за входове, които прѣзъ двайсеть стълби сѫ водили въ горнитѣ портици и по разнитѣ стѫпала, така щото стотѣ хиляди, които приблизително е събиралъ Колизеятъ, сѫ могли, при свършванието на игритѣ, да излѣзнатъ безъ никаква мѫчнотия и въ твърдѣ малко врѣме.

Грамаднитѣ размѣри на Колизея не трѣбва да удивляватъ. Такива размѣри, и още пò-голѣми, сѫ имали всичкитѣ здания назначени за публични увеселения. Увеселенията, както въ Римъ така и въ Гърция, отъ какъвъто видъ и да сѫ били, сѫ имали народенъ характеръ. Тѣ сѫ се произвождали не съ спекулативна цѣль, а да доставятъ наслаждение на цѣлий народъ. Голѣмий циркъ, съграденъ отъ Тарквиний Старий между Палатинский и Авентинский хълмъ, на мѣстото, дѣто е станало грабванието на Сабинкитѣ, прѣправянъ и уголѣмяванъ отпослѣ, е достигналъ да събира при Трояна,—когато, спорѣдъ Плиния Младий, е билъ направенъ достоенъ за римский народъ — до 300 хиляди зрители. Уголѣменъ още повече при Константина Великий той е събиралъ близо 400 хиляди зрители. Отъ него сѫ останали днесь, за жалость, само нѣкои слѣди, по които едва може да се познае мѣстото, дѣто е билъ. Сѐ отъ подобни размѣри е имало въ Римъ повече отъ петдесеть цирка, театра и амфитеатра, така щото цѣлий Римъ е можѣлъ сѫщеврѣменно да се прѣдава на своитѣ любими увеселения. Много пѫти тие увеселения сѫ траяли цѣли дни наредъ и прѣзъ всичкото това врѣме се е испращало войска да пази градътъ, защото кѫщитѣ сѫ оставали всички праздни. Вътрѣшното великолѣпие на Колизея е надминувало всичко, което може днесь да се въобрази подобно. Билъ е украсенъ съ 3000 статуи, съ стълпове отъ най-скѫпи и разни мермери и стилове, съ безбройни картини, съ най-скѫпи и изящни мозаики. Чрезъ машини сѫ се искачвали разни благовонни миризми и сѫ се пръскали върху зрителитѣ въ видъ на роса, която е расхлаждавала въздуха. За защита отъ жегата, когато игритѣ сѫ се произвождали, както обикновенно, денѣ, се е простирало надъ зданието дебело платно. Чини ми се, че Неронъ си е доставилъ единъ день бе- человѣчното удоволствие да заповѣда да дигнатъ платното всрѣдъ най-г лѣма жега, като е пригласилъ сѫщеврѣмѣнно подъ страхъ на смърт наказание да не шава никой зритель отъ мѣстото си.

Зашемятява ви се умътъ, когато се искачите на третий катъ Колизея и си прѣдставите съ въображението зрѣлището, което трѣ да е прѣдставлявалъ, когато отъ обширнитѣ тие стѫпала, портици и раси, въздигающи се наоколо едни надъ други, украсени съ невъоб

роскошъ, стотѣ хиляди зрители сѫ слѣдили нѣми, запъхтени, кървавитѣ игри, които сѫ произлизали долу въ широката арена. Тука сѫ биле всичкитѣ съсловия, отъ императора до послѣдний свободенъ гражданинъ. Нѣжната весталка е рѫкоплѣскала' съ бѣлитѣ рѫцѣ съ сѫщий бѣсенъ въсторгъ, както и най-грубий ковачь, когато нещастний гладиаторъ е падалъ раскѫсанъ отъ нубийский левъ, съ който се е борилъ. Околовръстъ надъ арената се е простиралъ подиума, заграденъ съ позлатени прѣчки за защита отъ звѣроветѣ. Тамъ е сѣдѣлъ императорътъ, заобиколенъ отъ сенаторитѣ, високитѣ сановници на империята, и весталкитѣ; по слѣдующитѣ стѫпала сѫ сѣдѣли по редъ на съсловията, на които сѫ принадлежали, другитѣ зрители. Тълпата се е помѣщавала па най-високитѣ стѫпала, които сѫ биле увѣнчани съ единъ отворенъ портикъ богато украсенъ. Робитѣ сѫ биле исключени отъ зрѣлищата, както сѫ биле исключени и отъ храмоветѣ и отъ политиче́ский животъ и отъ всичкитѣ религиозни и народни праздненства. Тѣ сѫ доставлявали гладиатори за арената. Тѣхното назначение е било да работатъ, за да хранатъ господаритѣ си, и да мрѫтъ, за да ги забавляватъ. Никѫдѣ тъй нагледно и осязателно неможете да си съставите идея за римското общество при цезаритѣ му, за характера му, за вкусоветѣ му, за нравитѣ му. Тука то ви се прѣдставлява, като въ една жива панорама, за фондъ на която служѫтъ развалинитѣ на Колизей. Това общество не е искало друго освѣнъ да се наслаждава и колкото пó-диви и кръвнишки сѫ биле увеселенията, съ толкова пó-голѣмо остервенение е тичало въ тѣхъ. Театрътъ не е можѣлъ да го задоволи. Въ него е търсило прѣимуществено груби комедии и пантомини. Високото истънчено общество е търсило удовлетворение на своитѣ естетически потрѣбности въ старитѣ гръцки пиеси, прѣдставявани на гръцки въ частнитѣ театра на богатитѣ дворци. Цирковетѣ и амфитеатритѣ сѫ доставлявали най-въжделеннитѣ развлечения на обществото. Цирковетѣ, назначени първоначално за тѣлесни упражнения, се прѣобръщатъ при империята на зрѣлища, дѣто се е търсило само едно развлечение за прѣпровождение на врѣмето. Императоритѣ, които въ упадъкътъ на нравитѣ и въ забвението на всичкитѣ длъжности сѫ намирали найголѣмата здравина за своята власть, сѫ имали за най-главна грижа да удовлетворяватъ тая жажда за наслаждение, отъ която е горѣло цѣлото общество. Тѣ сѫ мислили само да градѫтъ паметници и да устрояватъ увеселения и колкото пó-щедри сѫ биле, толкова повече сѫ биле увѣрени да спечелятъ благоволението на народа и да намѣрятъ безнаказанность за своитѣ своеволия и безчинства. Нѣкои отъ тѣхъ сѫ устроявали цѣли военни сухопѫтни и морски сражения. Калигула е разсипалъ само въ една година, почти исключително за увеселения, два милиярда и седемь-стотинъ хиляди сестерции[1]). Когато въ игритѣ на цирка сѫ зимали участие сенатори и сенаторски синове, арената се е посипвала съ златенъ пѣсъкъ. За образуванието на добри гладиатори сѫ се подържали особни

*] Единъ сестерций е струвалъ 20 стотинки.

школи, за които сѫ се пръскали безсмисленни суммы. Игритѣ при откриванието на Колизей сѫ се продължавали цѣли сто дена и сѫ падали въ тѣхъ петь хиляди звѣра и нѣколко хиляди гладиатори. Когато въ 248 г. сл. хр. императоръ Филипъ е отпразднувалъ хилядо годишнината отъ основанието на Римъ, зели сѫ участие въ игритѣ двѣ хиляди гладиатори, 32 слона, 10 тигра, 30 леопарда, 10 хиени, 10 жирафа и 40 диви коня.

Това е било просто касапница на говеждо месо и такива касапници е имало почти въ всѣки пò-голѣмъ градъ на империята. Ни единъ народъ въ историята не е търсилъ наслаждение въ пò-звѣрски и безчеловѣчни увеселения. За щастие, това сѫ биле наслажденията, диви, невѣроятни, на едно общество умирающе. Нищо неможе да се прѣдстави пò-жестоко и пò-отвратително отъ него. Никое общество не е падало пò-заслужено. То прѣдставлява едно блато отъ пороци, въ което изчезва съзнанието на всѣки дългъ, на всѣка човѣколюбива идея. Всѣки живѣе за да пирува, да развратничествува и да удовлетворява безпрѣпятственно своитѣ най-звѣрски инстинкти. Звѣрове, расточители, развратници, паразити и низкопоклонни раби, друго нѣма въ него. Растлѣнието е вредъ, въ двора и въ послѣдната хижа. Историцитѣ отъ тая епоха и посланията на апостолитѣ, особенно на апостола Павла, сѫ пълни съ свѣдения за свирѣпствующий и общий развратъ. Человѣкообразни звѣрове ознаменуватъ се на цезарский прѣстолъ съ неимовѣрни безчиния и жестокости, разсипничеството царува въ богатитѣ съсловия, нѣкогашнитѣ римски матрони се проституиратъ явно съ гладиаторитѣ, провинциитѣ се продаватъ на ония, които прѣдложатъ повече пари, проконсулитѣ отиватъ въ тѣхъ не за да ги управляватъ, а да ги ограбатъ, тълпата рѫкоплѣска на звѣрствата и боготвори ония, които ги правятъ, стига да удовлетворятъ грубитѣ ѝ инстинкти. Въспоминанията на миналото не трогватъ никого. Никой даже не мисли за тѣхъ. Народътъ е единъ испадналъ царь, доволенъ отъ състоянието си, и честитъ се счита щомъ може да намѣри хлѣбъ за да се нахрани, и увеселения за да прѣкара лѣниво и приятно врѣмето. Цезаритѣ го чуятъ, като вика подъ дворцитѣ имъ: panem et circendes! и сѫ доволни, че могатъ съ толкова малко да държатъ въ почитъ тоя звѣръ, тъй страшенъ едно врѣме, тъй смѣшенъ сега.

Римското общество бѣше проѣдено отъ живеница, която не прощава.

Великолѣпното здание, дигнато съ толкова усилия, съ напряженнето на вѣкове, на всичкитѣ жизненни сили на единъ исключителенъ народъ, се клатеше вече въ основитѣ си, застрашено отвѫтрѣ отъ нови идеи, които, за да излѣзатъ на бѣлъ свѣтъ и да въстържествуватъ, бѣхѫ длъжни да разрушатъ всичко старо, отвънъ — отъ нови народи, които се стремятъ къмъ Римъ, помамени отъ богатствата му, съ всичката буйность на млади и сега развиващи се организми. Римъ сѣщаше, сѣкашъ, че е настаналъ послѣдний часъ и бързаше да исчерпе до капка чашата на наслажденията, които бѣше възбудилъ въ него шеметътъ на всесилието му.

Бѣше врѣме да се махне това прогнило общество отъ сценат

бѣше врѣме да дойде една нова идея, която да прѣчисти заразената атмосфера, нови народи, които да обновѫтъ, съ вливанието на нова и непокварена кръвь, изнурений организмъ на старитѣ поколения. Провидѣнието възложи тая мисия на християнството и на варваритѣ. Християнската вѣра и новитѣ народи заварихѫ старото общество въ пълно растлѣние. Тѣ се разбрахѫ и съединихѫ своитѣ усилия за да възобновѫтъ обществото и да посѣятъ върху развалинитѣ на изчезналий миръ сѣмена за нова и обилна цивилизация. Прѣмина цѣла историческа епоха, нарѣчена въ историята срѣдни вѣкове, прѣди тие сѣмена да съзрѣятъ и да дадѫтъ плодъ.

Кървавитѣ игри въ Колизей се прѣкратяватъ само въ 402 г. сл. Хр., когато въ едно зрѣлище смѣлий калугеръ Телемахъ, отъ Мала Азия, се хвърли въ арената за да растърве гладиаторитѣ. Разярената тълпа го раскѫса. Слѣдъ това, обаче, императоръ Онорий запрети игритѣ. Калугерътъ надви. Това е най-голѣмата и най-блистателна побѣда нанесена отъ християнството на старий миръ. Християнството бѣше проникнало вече навредъ, въ двора и въ народа, бѣше очистило Олимпъ и капищата отъ лъжливитѣ имъ богове, бѣше отдавна вече пригласено за господствующа ралигия въ държавата, но бѣше оставило непокѫтнати нравитѣ. Въ деньтъ, въ който дерзский монахъ биде раскѫсанъ въ арената на Колизей, то нанесе своята най-рѣшителна побѣда, подчини на своята власть нравитѣ стана рѫководитель на публичната мораль, и установи окончателно и безвъзвратно своето тържество. Въ тоя день римското общество, което бѣше пожертвувало божествата си, но не бѣше още приело да се откаже отъ суровитѣ си и жестоки нрави, е могло да извика, като Юлияна отстѫпника, на смъртний си часъ: „побѣди, Галилеанино!“

(Слѣдва)

Жаннета

I

Дѣте прѣкрасно, живо,
Нагиздено, игриво —
Азъ въ тебе се влюбихъ!
Жаннето, ти си малка,
Кат' пролѣтна фиалка
Съ благоуханенъ дихъ.

Във твойтѣ очи умни
Огънь отъ страсти шумни
Тревожно не плами;
По твойто чело бяло
Не е минало рало
На горкитѣ мечти.

Ти смѣйшъ се ясно, дѣтски,
И рокля си кокетски
Поправяшъ всѣки часъ . . .
И нашата цалувка
Приимашъ безъ преструвка,
Безъ стидъ лъжливъ, безъ страсть.

Кога въ тревата мека
Играйшъ крилата, лека,
Във пьстро облѣкло,
Личишъ на пеперуда,
Що бѣга, хвърка луда,
Съсъ шарено крило;

Или на радость ясна,
Приела форма красна
Прѣдъ нашитѣ очи́;
Или на ангелъ дребенъ,
Слѣзнáлъ въ товъ миръ поднебенъ
Съ цвѣтята да гълчи . . .

II

Жаннето! До-ще врѣме
Кога сърдцето веме
Смутено да тупти,
И твоя ликъ дѣтински,
Кат' шипока градински,
Разцъфне, запламти. . . .

И колко страсти скрити,
Желания развити
Ще бухнатъ въ тебѣ тогасъ!
И колко сълзи сладки
Мечти, въздишки кратки . . .
И стонове безъ гласъ!

Ехъ, кой ще ми обади
Кои ли гжрди млади
Ще да запалишъ ти?
Чие ли сърдце сгрѣно,
До твоето опрѣно,
Блаженно ще тупти?

На чий ли устни жежки,
Въ желания лудешки,
Ти твоитѣ ще дадешъ!
И въ колко души́ ясни
Пожаръ и жжки страстни
И бури ще внесешъ!

Но ти сега, Жаннето,
Си свѣжа, кат' небето;
Сънь ангелски и чисть
Плѣнява твоитѣ нощи,
И твойто сърдце йоще
Е ненаписанъ листъ. . . .

III

Дѣте прѣкрасно, живо,
Нагиздено, игриво,
Азъ въ тебе се влюбихъ.
Жаннето! Ти си малка,
Кат' пролѣтна фиалка
Съ благоуханенъ дихъ.

Ев. Перовъ.

Априлий 1882.

ОТЪ МАРИЦА ДО ТУНДЖА.

пѫтни бѣлѣжки

отъ

И. Вазова.

. . . o qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat et ingenti ramorum protegat umbra?
Virgilius, Georgica II v. 488—9.

Рано рано на 2 май, тазъ пролѣть,*) по хладовината, пѫтувахъ на истокъ отъ Пловдивъ, по онова ти равно, широко, голо Гладно-Поле. Видътъ отъ всякждѣ е великолѣпенъ. Гориститѣ тъмнозелени Родопи заграждатъ отъ югъ долината на Марица и живописно се откроява неравниятъ имъ гребенъ въ синето небе; на истокъ, тоя гигантски зидъ се снишава и потъва въ оризонта, а на западъ се ключава съ Рила, снѣжнитѣ пирамиди на която величаво се бѣлѣятъ на утрѣнното слънце. Далеко на западъ и сѣверъ — хубава Срѣдня-Гора дига и сваля невисокий си косматъ гръбъ и красиво насамъ растила разлати родовити поли; само плѣшивий Богданъ и аджарскитѣ черни бърда се цалуватъ съ небето; между тѣхъ пъкъ, въ дъното на оризонта, синѣе се величавата Стара-Планина и снѣговититѣ ѝ калоферски врьхове се вовиратъ и губатъ въ бѣли облаци. Ето тамъ надъ Сопотъ и моята Амбарица, възъ голото теме на която тоя луди Крали-Марко е градилъ нѣкога амбаря си. Колко е хубава! . . . Въ тоя безкраенъ планински вѣнецъ, отворенъ само на истокъ, е долината на Марица, най-широката, най-богатата и най-величественната въ цѣлий балкански полуостровъ. Но сега цѣла не могж да я видж: затулятъ ми я отдирѣ пловдивскитѣ скалисти могили, увѣнчани съ бѣли сгради и прилични на малъкъ архипелагъ въ едно зелено море.

Каляската, що вози мене и другаря ми, человѣкъ съ почтенно име и възрасть, весело се търкаля по равното шосе, дълго, пусто, еднообразно, като живота на нѣкой гоголевски старосвѣтски помѣщикъ. Утрѣнний хладенъ вѣтрецъ полъхва отъ истокъ и напълня гжрдитѣ ни съ благодатна свѣжесть и сила. Природата разбудена вече отъ животворнитѣ пролѣтни лучи бържѣ се киче съ зелената си прѣмѣна: разшумихж се джбоветѣ и борикитѣ и размирисахж люликитѣ на Родопитѣ; расклонихж се орѣшацитѣ и брѣстоветѣ долу. Хубавица е вече природата, но чака още едно труфило да си довърши пролѣтний накитъ. Но пролѣтнитѣ цвѣтя — карамфилитѣ и розитѣ въ нашитѣ градини, не сж се развили още! Кѫснитѣ студове и изобилнитѣ дъждове на тая пролѣть не оставихж слънцето да ги разбуди и да имъ стопли

*) Тоя расказъ се пише на 1886 г. Ред.

душата. И долината на Тунджа, „Розовата долина“ която мислѫ да посѣтѭ, навѣрно, не е се още расхубавнла и облѣкла въ всичката си слава и лѣпота. А прочута е по цѣлий свѣтъ тая наша градина. Гюловото масло на нейнитѣ раскошни цвѣтове разнася дѫхътъ на българската природа въ най-далекитѣ крайща на земята. Думитѣ „Розова долина“ иматъ за европеѐца вълшебно значение: тѣ прѣдставятъ на нѣкои въображения цѣла една страна зимѣ и лѣтѣ покрита съ рози — нѣщо подобно на въсточна приказка. Разказвахѫ за нѣкой кореспондентинъ, (американецъ или англичанинъ — добрѣ не помнѭ), когото русско-турската война прьвъ пѫть привлѣкла на 1877 г. къмъ България, че когато параходътъ го носялъ по Дунава, той дълго врѣме се озърталъ по пуститѣ и голи брѣгове на България и най-послѣ, докаранъ въ нетърпѣние, извикалъ съ божественно наивна досада: Wher are the roses? (а дѣка сѫ тука розитѣ?) Разумѣва се, че тие рудовласи синове на сѣверний атлантический океанъ, които сѫ чели стотина пѫтешествия и знаятъ най-добрѣ географическитѣ и природни особенности на Ванъ-Дименова земя и на молусскитѣ острови, не могѫтъ да бѫдѫтъ пò-силни отъ насъ въ познаването България, въ която сами ние живѣемъ и мремъ, като чужденци. Напраздно купъ учени: Реклю, Каницъ, Лежанъ, Иричекъ, Леже и други пишатъ томове за да запознаятъ Европа съ балканский полуостровъ: нито науката, нито гърмежътъ на Плѣвенъ и Шипка не огрѣхѫ съ много яка свѣтлина вълшебний полумракъ, който затуля европейский въстокъ отъ западна Европа. Дори и завчера, вика се, по случай на 6 Септемврий, не видѣхме ли единъ личенъ френски вѣстникъ, че за да освѣтли читателитѣ си върху Румелия, дѣто избухна прѣврата,земà че описа нравитѣ, историята и литературата на *Ромѫния?* Който четеше тогава ромѫнски вѣстници помни какъвъ викъ отъ негодование нададе оскърбеното народно честолюбие на нашитѣ винаги добри съсѣди!..

Но що да се чудимъ съ чужденцитѣ?... Ние сами не сме ли чужденци за нашата земя? България нѣма ни притезание, ни классическитѣ въспоминания на Елада и Италия, нито пъкъ исключителната и дивна природа на тая послѣднята, за да служи за удивление на народитѣ, но тя има право да иска отъ своитѣ синове да я знаятъ, да я обичатъ и да ѝ се радватъ. А познаваме ли ние България — научна и живописна България? Кой българинъ е изгледалъ величественнитѣ ѝ красоти? Науката издирила ли е съкровеннитѣ ѝ богатства? Искуството обезсмъртило ли е въ пластически създания чудесната ѝ природа? Поезията вдѫхновила ... се е отъ чуднитѣ мелодии на нейнитѣ гори и балкански зефири?.... ...шата завѣтна Стара-Планина, тайнственната непристѫпна Рила, ...дний планинский лабиринтъ, Родопитѣ -- тая малка Швейцария, медо...нитѣ долини на Стрѣма, Тунджа и Марица, и Македония съ синитѣ езера и зелени полета, кой българинъ ги е обиходилъ *за да ги види,* кой ни е написалъ двѣ думи за да ни ги раскаже?*) А всяко словце

*) Освѣнъ научнитѣ трудове на Г. г. Иречка, Шкорпила и Златарски ние почти нѣмаме работи по българското отечествознание.

за България ще бжде ново за насъ, всяки неинъ долъ, скала, врьхъ забѣлѣженъ, описанъ, ще бжде Коломбово откритие.. България — това е едана градина, изъ която вървимъ мижишкомъ, една обѣтованна земя, въ която живѣемъ оскудни. Нейнитѣ вънкашни богатства ги обе́зважава нашето нехайство, както невѣжеството ни — съкровищата, които се криятъ въ буйнитѣ ѝ гжрди, и ние приличаме на оногова, за̀ когото народната мждрость на подсмивъ е казала: „вода гази — жьденъ ходи“.

Да, ние сме чужденци въ България. Има у насъ едно невѣжество, което минува за почетно: ние не познаваме България — и не се чьрвимъ; ние не се гордѣемъ съ земята си, ние не можемъ да обичаме истински, съзнателно, страстно България, както маджаринътъ своята Пуста, както бедуинътъ своя джезаиръ, както орелътъ своитѣ планини. А какъ е тя достойна за обичь, за поклонение! Какъ българската душа може да намѣри въ тая чиста любовь изворъ за неизразимо наслаждение и за вдъхновение! Въ нашата книжевность, която се напълни съ политически помии, не се прозира благородний ликъ на отечеството; не вѣе въ поезията ни могущий духъ на балканската природа. Нѣкогашната българска интелигенция — хайдутитѣ, обичаше горитѣ, планинитѣ на България и пѣеше съ чувство: „Горо ле, горо зелена!“ Тогава тя познаваше, обожаваше поетическата България; днешната интелигенция познава друга: канцелярска България. . . . .

При всичката си голота, която лѣтно врѣме му придава тжженъ видъ, Гладно-Поле сега е весело и приятно подъ кадифявата зеленина, съ която го е послалъ чародѣецътъ май. Жадно потъва поглѣдътъ въ тая свободна и широка равнина, играе, тича по простора ѝ, додѣто се искачи по цвѣтущитѣ поли на Родопитѣ, които отъ тамъ до самий си врьхъ сж напъстрени съ горици, съ селца, ниви, паши, лозя и приличатъ на една стрьмна градина, въ противоположность на Балкана — голъ, дивъ и непристжпенъ. Като гледашъ отъ тукъ високий родопски гребенъ, чини ти се, че единъ пжть кацналъ на него, тебе ще се лъсне на югъ Бѣло-Море, или поне картината на други равнини и кржгозори, както отъ врьховетѣ на Витоша, на Рила и Стара-Планина. Напраздно. Ти ще видишъ, други, по́-високи врьхове, задъ които се тьмнѣятъ други врьхове, а погледнешъ ли отъ тѣхъ — окото ти ще потъне въ цѣлъ развълнуванъ океанъ отъ други бърда, чукари, зжбери, висове, единъ отъ другъ по́-високи, по́-диви и съ по́-чудати форми! Само островрьхий Персенкъ и баташкий Карлжкъ, като два великана, стърчжтъ надъ сичкитѣ и владѣжтъ кржгозора. Повечето отъ тие планини, тжй разбъркано и хаотически натрупани дори до Бѣло-Море, сж покрити съ гжсти гори отъ исполински букове борове и ели, дѣто хвъркатъ по клоноветѣ милиони катерици; други сж покрити съ живописни зелени нивя, кой знай какъ създадени отъ човѣшкий трудъ по шемеднитѣ стрьмнини; а други сж съвсѣмъ голи или увѣнчани съ грозни зжбести скали, на които кацатъ орлитѣ и молнийтѣ. Буйни потоци гърмжтъ между тѣхъ, изъ хладнитѣ усои, и пълнатъ съ диво ехтене тие горски самотии. Въ самото срьдце на Родопитѣ бучи пѣн

лива Арда изъ гранитно легло, прави хиляди скокове, гърми, стене, ехти въ джлбоки пропасти, тѣсно пристисната отъ надвиснали стѣни, надъ които мечтателно надничатъ сури елени, като че се упояватъ отъ дивашката мелодия на пѣсеньта ѝ; а тукъ тамъ между тие висове и дивотии усмихватъ се очарователни долини, отъ които всяка е едно райче, закрито отъ свѣта съ крѣпости до облацитѣ. Чудно и страховито впечатление произвожда тоя новъ миръ, тая страшна и дѣвственна природа; човѣкъ се усѣща откъснатъ отъ свѣта, и съ настръхване се услушва въ мрачната поезия на тие планини. Тука нѣкога елинската митология била турила сладкопоецътъ Орфея, който разигравалъ съ чуднитѣ звукове на лирата си лѣсоветѣ и скалитѣ, а дивитѣ звѣрове омагйосани идяли покорно прѣдъ краката му; но пѣснитѣ му слаби биле да обаятъ сърдцата на Менадитѣ, прабабитѣ на Тжмржшлиятъ, и единъ день тѣ го убили немилостиво съ камене, а главата му и лирата му хвърлили въ Марица, която ги отнесла до Лесбосъ. Отъ тогава вече никой поетъ не е смѣлъ да се засели въ тие негостоприемни планини, но споменътъ за Орфея и днесь живѣе и звуковетѣ на неговата лира още треператъ въ тихитѣ въздишки на родопскитѣ зефири. . . .

Виждамъ че се заплѣснахъ: въспоминанията ме отвлѣкохж далеко отъ пжтя ми. . . уви, защото крждилото на единъ расказъ на пжтешествие има съблазнителна еластичность и може да се распъва до уморително широки размѣри. Тукъ ми идатъ на ума Хайневитѣ думи, въ Reisebilde, че „нѣма на днешно врѣме пб-досадно нѣщо отъ колкото да четешъ пжтешествия, — ако не е това да ги пишешъ“. Въ дадений случай той не е правъ — поне въ отношение на нашата описателна литература, защото нейний багажъ и днесь, слава Богу, е отъ перушинекъ пб-лекъ. . . .

Скоро наближихме паметника на госпожа Скобелева, който се бѣлѣе на край шосето, на самото онова мѣсто, дѣто героевата майка въ 1880 г. падна жертва на звѣрщината на офицерина Узатисъ.

Ние слѣзохме да се поклонимъ на паметьта на мжченицата.

Паметникътъ е мраморенъ обелискъ, два метра високъ, на подножие отъ грапави шупливи камьне, и обиколенъ тѣсно съ ограда отъ желѣзни прѣчки. На лицето, къмъ пжтя, е издълбана епитафия въ стихове, отъ другитѣ страни — датата на рождението и смъртьта на светицата. Тоя паметникъ е скроменъ приносъ отъ градъ Пловдивъ на паметьта на клетата Скобелева майка, дошла въ България да лѣе милости възъ нещасстнитѣ, за които синъ ѝ лѣ кръвьта си пб-напрѣдъ. Не ми дава сърдце да расказвамъ тукъ подробно тая трагическа смърть, която на врѣмето потопи въ джлбока жалость цѣлий българский народъ. Тие подробности сж много драматически и много мрачни за началото на единъ лекъ и непритезателенъ расказъ. Прѣдпочитамъ да прѣнесж читательтъ си въ туркестанскитѣ степи, дѣто ужасната вѣсть завари генерала Скоболева. Героятъ въ това врѣме усилено приготвяше похода противъ Гйокъ-Тепе— Единъ офицеринъ отъ свитата му, (който и расказва тая сцена въ

„Вѣстникъ Европы“) приима депеша съ това кратко съдържание: *„Майката на генерала Скобелева убита при Пловдивъ.“* Незабавно военний человѣкъ влазя въ шатъра на Скобелева, който се е захласналъ надъ картата.

— Генерале, готови ли сте да чуете една скръбна вѣсть?

— Какъ, извикалъ стрѣснато Скобелевъ, да не би да се е запалилъ военний ми складъ въ Кѫзѫлъ-Арватъ?

Офицеринътъ клюмналъ отрицателно, и мълчалъ.

— Та кажи де, що ме мѫчишъ? Ако складътъ ми е цѣлъ, то незнаѭ какво друго извѣстие може да ме уплаши! . . . .

— Домашно нещастие, генерале.

— Майка ми! Да не е умрѣла майка ми? Тя е въ България! извикалъ Скобелевъ поразенъ отъ страшно прѣдчувствие.

Офицеринътъ му подалъ депешата.

Нѣколко мигновения генералътъ стоялъ, като втрещенъ; изведнажъ скочилъ страшенъ, и съ гласътъ на единъ нараненъ левъ, изрёвалъ:

— Ахъ, турцитѣ сѫ убили майка ми! Това знамъ навѣрно! Щомъ свърша войната, щѫ подамъ оставка и щѫ идѫ да поведѫ моитѣ българи къмъ Цариградъ, и щѫ изличѫ турската империя!.... Заклевамъ се!....

Отъ „Кемерътъ“ пѫтьтъ напрѣдва вече сѐ между плодни равнини покрити съ млади ниви; тъмнозеленената ръжь и яснозеленитѣ ячемици приятно се вълнуватъ отъ слабий утрѣнний вѣтрецъ. Дрьветата и овошкитѣ, рѣдки въ голитѣ околности на Пловдивъ, зачестяватъ тука и веселятъ погледа съ своитѣ шубрачести клонове, въ които ехтятъ звънливитѣ гласета на врабчетата и орѣшковчетата; на лѣво, високи редове върбалаци криятъ рѣвниво отъ насъ Марица, а отъ югъ се виждатъ пò-харно грубитѣ очьртания на Родопитѣ, които при Станимака растварятъ широко скалиститѣ си гѫрди и даватъ пѫть на Станимашката рѣка. Въ дъното на тоя дѫлбокъ процѣпъ планински, върху остра усамотена скала, стърчи староврѣмска кула, съ истърканий Асеневъ надписъ на камъкътъ, за който говори Иричекъ; а пò-насамъ, по голитѣ бърда надъ градътъ сѫ кацнали многобройни бѣли параклиси, отъ далечь прилични на алпийски хотелчета. Ние нагазваме вече прѣзъ лъскавъ зеленъ кадифявъ ливадякъ, по който се расхождатъ величаво философитѣ щръкели и шумолятъ гѫсти купове отъ дѫбове и други разлистнали дрьвета. Между дънеритѣ имъ на дѣсно, възъ зелена височина, бѣлѣе се великолѣпенъ дворецъ. Това е землѣделческото училище въ Садово. То се построи на 1882 г. отъ правителството съ назначение да дава даромъ нужнитѣ теоретически и практически знания по землѣдѣлието, и въобще, по селското стопанство на нащитѣ младежи. Мисьль щастлива. Въ късо врѣме училището опитоми дрипавото полуциганско селце Чешнегирово, което прѣкръстихѫ — Садово доведохѫ учители агрономи вѣщи, които намѣрихѫ вече стотина ученици жадни за наука; просторътъ прѣдъ училището се изравни, начърта геометрически и засѣя съ разни видове сѣмена на зеленчуци; дворътъ се напълни съ землѣдѣлчески орѫдия и машини, донесени отъ Европа; обс

рътъ се обогати съ различни породи добитъкъ: испански овце мериноси, маджарски коне, крави и бикове. Когато българинътъ заминеше съ желѣзницата по край Садово, народна гордость раступлваше сърдцето му прѣдъ тоя хубавъ храмъ на Церера. Отъ тамъ българското рало щеше да излѣзе пó-изострено, за да распори пó-дълбоко земята и да истръгне изъ недрата ѝ богати жътви, които до сега по малко и пестеливо отпущаше на потътъ на орача.

За жалость, лани, това цвѣтущо учреждение го молепса прилѣпчива болѣсть, която тоя пѫть не отиде по добитъцитѣ, а по ученицитѣ: политиката влѣзна въ училището! И веднага младото това създание на народната самосвѣсть зачезна: образцовитѣ рала ръждясахѫ, образцовитѣ градини задави ги буренъ, вѣстницитѣ изгонихѫ учебницитѣ, а ученицитѣ — учителитѣ . . . .

Бързамъ да притурѭ, че днесь вече дисциплината и мирътъ сѫ въдворени тамъ.

Изминахме очарователнитѣ ливади и се искачихме на полегатата рѫтлина, първа издънка на Родопитѣ. Отъ врьха ѝ видѣхме за прьвъ пѫть Марица, незатулена, и на нѣколко раскрача отъ насъ. Тя тукъ прави лакътъ, па завива бързо и се губи на татъкъ. Сега тя е голѣма и мѫтна и сърдито хвърля жълтитѣ си вълни изъ между зелени живописни брѣгове. Тая огромна масса вода много наумѣва Дунава. Петдесетина планински притоци и рѣки сѫ донесли тукъ буйнитѣ си талази, въ които сѫ растопени снѣжнитѣ корони на нѣколко Родопски, Старопланински и Рилски върхове. Между тѣхъ най-романтическа е Тополка, която извира отъ Срѣдня-Гора и тече на сѣверъ, минува прѣзъ Копривщица, а отъ Душанци до Петричъ ударя на западъ край Златищко-поле, дѣто лордъ Биконсфилдъ я опозорява, като я направи граница на Румелия; отъ Петричъ Тополка се обраща на югъ, и, шумна и сърдита, разсича отъ край до край цѣла Срѣдня-Гора, и свършва своята одисея въ Марица, отгорѣ надъ Пазарджикъ. Другата рѣка отъ сѣверъ, и най-забѣлѣжителната, е Стрѣма. Стрѣма, на която цѣлото течение изъ плодовити зелени равнини прилича на една аркадска идилия, извира нѣкждѣ си, както и бѣлиий Витъ оттатъкъ, изъ хълбоцитѣ на високий балкански врьхъ Рибарица. Дълго врѣме лѫкатѝ Стрѣма край розороднитѣ сѣверни поли на Срѣдня-Гора, прѣзъ дльжината на цѣлата оная прѣчудна долина, на която е дала името си и прибира притоцитѣ,*) прослѣ, при Баня-Село извива съвсѣмъ на югъ и прѣзъ лесний проходъ, който цава гората, опѫтва се прѣзъ широката долина на Марица и се втича тая рѣка, слѣдъ като напои много села и прѣобърне въ рай всичтѣ мѣста, които оросихѫ благодатнитѣ ѝ струи.

Скоро кръстосахме желѣзницата при Папазлий, и прѣзъ обширни рави. които отлѣво украшаваше вѣковна дѫбова горица, стигнахме и

*) Турцитѣ наричатъ нея и долината *Гйопса*, а по тѣхъ и европейцитѣ по картитѣ си натъ я така. Гйопса, споредъ г. Иречека, е искривеното *Копсисъ*, името на единъ срѣднѣковенъ градъ въ тая долина, на който основитѣ личжтъ и днесь между Сопотъ и Карлово.

спрѣме до брѣга на Марица, за да минемъ отсрѣща ѝ. Тукъ лежѫтъ грамади наплъстени камъни и греди, приготвени за постройка на моста, но на тая хубава мисъль въспрепяствува лани политический прѣвратъ Сега ние трѣба де минемъ дълбокитѣ и мѫтни талази на Марица съ варка, която постоянно на това мѣсто прѣкарва пѫтпици. Тя сега иде отъ другиятъ брѣгъ и кара купъ селяни и селянки въ свадбарска прѣмѣна, и нѣколко добитъка. Чудна е картината на тая плавающа група: и чървенобузитѣ невѣсти съ чървени рокли и бѣли забрадки, и закротенитѣ и учудени животни, и запретнатитѣ гребци, които вмѣсто гребла забиватъ дълги прѫтове въ бързея, и старецътъ бѣловласий, който стои на прѣдницата и нагледва движението на кораба, всичко това плѣняваше въображението ми и му даваше работа. По едно врѣме старецътъ ми се прѣстори на Харона, който прѣкарва съ лодка прѣзъ мрачнитѣ ахероновски води душитѣ на умрѣлитѣ. Ето той достигна на брѣга, растовари, и, по заповѣдъ на Харона, ние покорно се нагуркахме въ омерически първобитната му варка, състояща просто отъ греди приковани напрѣки съ други греди, и се отдадохме напълно на волята на зачумерений стиксовъ служитель. Като искочихме на срѣща извадихме да му платимъ, но той съвсѣмъ некласически хвана да ся кара съ насъ за по-голѣмъ прѣвозенъ откупъ и да иска не дукато, ковано въ прѣисподнята Плутонова ковачница, а нови левове сѣчени въ петербургский монетенъ дворецъ. Ние удовлетворихме користолюбието на зловѣщий старецъ и, подъ ударътъ на жестоко разочарование, продължихме пѫтя си къмъ сѣвероистокъ.

Три часа пѫтьтъ върви сѐ по тая посока, по прѣкрасни вълнисти полени, издънки на Срѣдня-Гора, която приближаваме. На западний хълбокъ, на една длъга рътлина видѣхме залѣпенъ Чирпанъ. Отъ далеко тоя градецъ има много привлекателенъ изгледъ, но кога влѣзешъ вѫтрѣ, той е иди-доди турски градъ, каквито сѫ всичкитѣ ни градища: улици криви и тѣсни, постлани съ исхълмени калдърми, стърчащи надъ керамидени покриви минарета съ лепряви стѣни, голѣмо запустѣло пространство срѣдъ града, наречено „площадъ“ но което е само едно вѣтхо турско гробище, населено сега съ дѣчурлига турчета и магарета, сладостно налѣгали подъ скудната сѣнчица на нѣкои върби. Общий видъ на Чирпанъ е пустъ, усърналъ и печаленъ: лавкитѣ и ханищата сѫ, като всички лавки и ханища въ нашето любезно отечество. Послѣднитѣ, особенно, сѫ докарвали въ отчаяние европейский туристъ, за когото степеньта на чистотота на чершава и голѣмото или малко количество бълхи с[illegible] служили за мѣрило на цивилизацията у насъ. При отсѫтствието на т[illegible] удобства, той е изнасялъ, въобще, скверни впечатления изъ Бълкари[illegible] дошълъ нарочно да се въсхищава отъ нея. Така, обаянието отъ бъ[illegible] гарската природа се унищожава отъ гнусотата на българский ханъ! О[illegible] въ който сѣднахме да обѣдваме, минува за най-добрия между най-лоши[illegible] Сложихѫ ни трапеза на дворский чердакъ, и за да се възнаградимъ скудностьта на обѣда, поискахме отъ прочутото черно чирпанско вино.

несохж ни оцетъ. Другарьтъ ми се разлюти и навика слугата, който дойде та разби тъй нагло свѣтлата ни надежда. Незнаяхме ли ние, че чирпанското вино, знаменито у насъ, доби пó-лани отличие на изложението въ Бордо и се награди съ медаль? Тукъ излѣзе вѣрна поговорката: дѣто чуешъ много череши, не зимай голѣма кошница. Но ние смирихме гнѣвътъ на уязвенната си народна гордость и се задоволихме съ чашка бистра водица отъ политѣ на Срѣдня-Гора, вмѣсто нектара, който тя ни отказа.

(Слѣдва).

Защо плачешъ . . . .

— Защо плачешъ, Джузепелло,
Та сьрдце си люто дробишь?
Младость ли ти не остана,
Хубость ли ти се покруси?
Твойтѣ очи, черни очи,
Искри огънь ли не пущатъ?
Не е ли пакъ твойто лице
Нѣжно, бѣло и румяно,
Като крьвь и прѣсно млѣко?
Твойтѣ устни — два мерджана —
Не плѣнжтъ ли кой ги види?
Дѣто идешь, дѣто минешь
Пакъ къмъ тебе не лѣтжтъ ли
Погледитѣ отъ очитѣ,
Въздишкитѣ отъ гжрдитѣ?
Я прѣстани, Джузепелло,
Зарадъ либето да мислишь,
Зарадъ либето невѣрно.
Нека то за тебъ да плаче,
Нек' се нему сьрдце кжса.
Либе ли нище намѣришь
Да те люби, като него,
Денѣ китки да ти носи,
Нощѣ пѣсни да ти пѣе,
Денѣ тебе да приказва,
Нощѣ тебе ца сънува?
— Либе азъ ще намѣрж
Да ме люби, като него,
Но азъ нѣма като него
Вече другиго да люба.
Само веднажъ роза цьфти,
Първо либе се не врьща
Дважъ въ живота се не люби.

Кастелламаре, 1889.

К. Величковъ.

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия

I.

Любенъ Каравеловъ се е ползувалъ до сега съ единъ видъ неприкосновенность, на която никой не е се осмѣлилъ да посѣгне. Всѣки, който е писалъ за него, считалъ се е длъженъ да се произнесе съ громки и безусловни похвали за таланта му и съчиненията му. Името му се е явявало всѣкога придружено съ титлитѣ на голѣмъ поетъ писатель и публицистъ, и ч сто гений, но никой не е подлагалъ тия титли на критическо оцѣнение. Приемало се е като правило, че за него не може да се пише въ други тонъ, и това правило се е пазило свето.

Безусловното възвеличаване на починалитѣ дѣйци, които сж заслужили на народа, било въ литературата, било въ друго поприще на обществената дѣятелность, е отговаряло дълго врѣме на една патриотическа и уважавана отъ всички нужда. То е внушавало гордость и вѣра въ сърдцата и ободрявало е народний духъ. Нетимпи за велики мжже, ние сме се старали да прѣдставяваме въ колкото е възможно по-свѣтълъ и ласкателенъ видъ всички ония имена, които сж олицетворявали нѣкоя идея, нѣкоя заслуга. Народното самолюбие е приемало безъ разискванние всичкитѣ тие панигирици и гълтало ги е съ жадность, колкото и прѣкалени да сж биле. Съчинителитѣ имъ, било че сж ги назначавали за печатъ или за прочитъ въ общественни събрания, сж се старали да ги накичатъ съ повече громки и лирически фрази, безъ да се грижатъ за художественната или историческа истинна. Увлечени отъ искренно желание да покажатъ, че и ние като другитѣ народи, имаме имена, съ които можемъ справедливо да се гордѣемъ, тѣ не сж и помислювали даже, че впадатъ въ прѣкаленость и прѣувеличение. Любенъ Каравеловъ е ималъ право повече отъ всѣкиго другиго да се ползува отъ тая почить. Литературната му дѣятелность и влиянието, което е упражнявалъ въ своето врѣме, и което не е прѣстало и до сега, сж го посочвали на вниманието на всички ония, които сж желаяли да възхваляватъ заслужилитѣ дѣйци. Той е ималъ, при това, щастие да си създаде горещи поклонници, които сж се старали всячески да възбуждатъ уважение къмъ паметьта му и религиозно сж я пазили отъ всяко посѣгателство. Тѣ не сж позволявали да се каже за него едно слово, което сж мислили, че може да го снижи отъ висотата, дѣто сж искали да го държжтъ. Литературната дѣятелность на Любена Каравеловъ не е имала никога нужда отъ подобна защита, защото никога не е била излагана на нападение. Случай за борба въ защита на паметьта му се е явилъ само въ отношение на политическата му дѣятелность, която е ставала по нѣкога прѣдметъ на прави или криви осжждения.

Ние нѣма да говоримъ, освѣнъ за литературната дѣятелность на Любена Каравеловъ. Ако се коснемъ до него, като политически и общественъ дѣятель, то ще направимъ това, само до колкото е нужно, за да хвърлимъ свѣтлина върху писателя, който единственно ни интересува. Цѣльта ни е да дадемъ едно вѣрно и справедливо оцѣнение за литературнитѣ му трудове. Неще дума, че, за да испълнимъ задачата, която сме си прѣдначертали, до толкова поне до колкото

ни допущатъ силитѣ и материялитѣ, съ които располагаме,*) ние ще се отбиемъ рѣшително отъ истжпканитѣ пжтища, които сж се слѣдвали до сега, като се е говорило за него, било въ качеството му на списатель, било въ качеството му на политически дѣецъ. Ако за въсторженитѣ, искренни или неискренни, негови почитатели е приятно да слушатъ само похвали за него, па биле съвсѣмъ пусти, за паметьта му е много пò важно да се знае, какъ ще се произнесе за него критиката, която се въодушевлява прѣди всичко отъ истината и на която единственно прѣдлѣжи да опрѣдѣли мѣстото, което той заслужва да занимава въ литературата ни. Прѣдвзетата мисъль да се говори за него въ похваленъ тонъ може да го постави въ редътъ на най-великитѣ гении, съ които се гордѣе всемирната летература, па дори и надъ тѣхъ. Полза обаче отъ това нѣма да има за доброто му име, ако това възвеличавание е лишено отъ оная основа, която може да даде само безпристрастното оцѣнение на науката. Колкото и високо да го подигатъ безусловнитѣ му почитатели, той ще си остане пакъ дѣто му опрѣдѣли мѣсто критиката.

Любенъ Каравеловъ не се бои отъ хладното оцѣнение на критиката. Ни единъ отъ нашитѣ покойни писатели не занимава такова широко мѣсто въ литературата, като него, никой не е оставилъ въ нея слѣди отъ пò-крупенъ талантъ. Той е отъ родътъ на ония списатели, които като прѣминатъ прѣзъ полето на една литература, оставятъ въ нея бразди, които не изчезватъ. Не всичко отъ онова, що е писалъ, ще остане, и не въ всичко се е отразилъ съ еднаква сила талантътъ му, за да оцѣлѣе. То ще се запази именно въ ония отъ произведенията му, въ които най силно сж се отпечатили забѣлѣжителнитѣ качестваа на духътъ му. Работата на критиката състои въ това, да покаже на тия части отъ творческата дѣятелность на единъ писатель и да ги отдѣли отъ ония, които сж слаби и нѣматъ значение за репутацията му. Емилъ Зола, като критикува Виктора Хюго, казва, че почитателитѣ му ще сторятъ добрѣ, ако искатъ да направятъ истинска заслуга на името му и паметьта му, да не прѣпечатватъ и изнасятъ прѣдъ публиката всичко що е написалъ, а отъ многобройнитѣ произведения, излѣзнали отъ перото му, да извлѣкжтъ слѣдъ внимателенъ изборъ, само четире петь тома Тие нѣколко тома ще прѣдадятъ на бждащитѣ поколения много пò-блѣскаво поразителната сила на гениятъ му и ще поднематъ удивлението, което заслужва, много пò-високо отъ колкото всичкитѣ му произведения земени въ купъ. Тоя възгледъ е краенъ въ отношение на Викторъ Хюго, но ако това може да се каже за единъ Викторъ Хюго, единъ гений, никому не може да се види чудно онова, което казваме за Любена Каравеловъ. Не всичко писано отъ Любена Каравеловъ заслужва похвала и не всички титли, които му сж биле приписвани, иматъ право на гражданство въ оцѣнението на литературното му дѣло. Като се отстрани онова, което е слабо и вѣло, и нелѣпо, като се снеме отъ титлитѣ му онова, което не му се пада, ще му остане сé пакъ много, но то ще бжде достатъчно да му запази значително и видно мѣсто въ българската литература.

II.

Ако бѣхме желали да прослѣдимъ развитието на таланта на единъ писатель, бихме могли да направимъ това, безъ помощьта на биографията му. Творческата дѣятелность на единъ писатель не може да бжде освѣтлена и разбрана, безъ да се знаятъ ония влияния, на които е била подчинена, про... въ ... отъ ...ѣдата, въ която се е намиралъ, отъ сжбитията, които е прѣж... очаква по... ...нието на идеитѣ, които сж прѣобладавали въ разни епохи на ...ствяваше борбата, ...а подробна и вѣрна биография може да ни запознае съ ...лгария, съ оная, на ...ъ увлечението си тѣ ...гени отъ добритѣ страни

*) Тая статия е писана прѣди излазянието на свѣтъ пълното ...ения. Ред

сложни обстоятелства и съ начинътъ, по който сж се отразили върху таланта му и произведенията му. Такава биография ние нѣмаме, за жалость, за Любена Каравеловъ, а лишени сме така сжщо и отъ необходимитѣ материяли за да допълнимъ въ извѣстна мѣрка поне тоя недостатъкъ. Ние сме принудени да си послужимъ съ ония общи данни за живота му, които сж извѣстни почти на всички съврѣменници. Цѣльта ни нѣма да бжде да прослѣдимъ развитието на творческата му дѣятелность въ отдѣлно и подробно оцѣнение на разнитѣ му произведения, а да издиримъ характерическитѣ чърти на таланта му, тъй както той се е изразилъ въ цѣлото му дѣло изобщо. Ние искаме да укажемъ на елементитѣ, които сж съставлявали неговото мировързѣние, на начинътъ, по който тѣ сж се слѣли съ духътъ му и темперамента му, на идеитѣ и стремленията, които сж го ржководили, и най-сетнѣ, на влиянието, което е упражнилъ. Желанието ни е да се въсползуваме отъ литературното му дѣло и да го изучимъ само до колкото е нуждно за да въспроизведемъ, тъй както ни се прѣдставлява въ него, нравственний и умственъ обликъ на писателя.

Любенъ Каравеловъ се появи на публицистическото и литературно поле, когато мисъльта за политическото освобождение на България занимаваше всичкитѣ духове. Той намѣри почвата готова. Нему оставаше само да даде, съ други дѣйци заедно, една по́-опрѣдѣлена посока на общата мисъль и да я разгори до степенъ на прѣобладающа и неодолима страсть. Черковний въпросъ бѣше рѣшенъ, или почти рѣшенъ. Учрежденито на Екзархията бѣше само въпросъ на врѣме и се увѣнчаваше окончателно съ пъленъ и блѣскавъ успѣхъ великото дѣло на народното и духовно възраждание. Борбата, прѣдприета съ страхъ, съ колебание, прислѣдвана съ неуморни трудове и усилия, въ които израстна и се кали народното самосъзнание, се свърши съ сполука, каквато едва може да се мечтае. Нравственната побѣда, която нанесохме, допълняваше се съ единъ актъ, истръгнатъ отъ ржцѣтѣ на самитѣ ни неприятели, който очертаваше тържественно и безвъзвратно етнографическитѣ и историческитѣ граници на земята ни и даваше една юридическа основа на народнитѣ ни стремления. Любенъ Каравеловъ не е можалъ да разбере, или по́-право, да признае великото значение на тая борба, която исправи българский народъ на нозѣтѣ му, внуши му съзнание въ силитѣ и приготви почвата за политическото му освобождение. Тя му се е прѣдставлявала едва ли не като борба, която се докосва само до интереситѣ на една каста. Съ такъвъ отрицателенъ и кривъ възгледъ се е относялъ както къмъ борбата за духовното освобождение на България, така и къмъ дѣйцитѣ по нея. Може-би Любенъ Каравеловъ е принесълъ извѣстна полза по рѣшението на черковний въпросъ, но тая полза е била косвенна. Той е повлиялъ чрѣзъ умразата, която е проповѣдвалъ противъ циническото и лакомо грьцко духовенство. Врагъ на всяко притѣснение, въ каквато форма и да се проявлява, той е въставалъ противъ духовната тирания, която грьцкото духовенство се е домогвало да упражнява надъ българский народъ. Той, обаче, се е спиралъ тамъ. Дѣятелитѣ по черковний въпросъ не сж искали само да отървжтъ България отъ игото на патриаршията. Тѣхний идеалъ е стоялъ още по́-високо. Черковний въпросъ е билъ за тѣхъ една заря, исхвъркнала отъ миналото за да огрѣе бждящето, едно прѣродително сътресение, една рѣшителна стжпка къмъ самостоятеленъ животъ, едно побѣдносно утвърждение на правото на народа да се развие съобразно съ своя духъ ... своитѣ стремления. Любенъ Каравеловъ е оставалъ равнодушенъ к... съ саркастически отзиви къмъ всички ония въпроси, които сж ... ото на черковната независимость. Той е гледалъ на тѣхъ, ка... сенъ религиозенъ и калугерски характеръ, и които отнимат... и вниманието на интелигенцията и на народа въ вредъ ... ото освобождение. Дългото му отстранение отъ собствен... чило душата му отъ високий интересъ на тая борба, ко... а цѣло едно поколѣние. Той не е схваналъ ...

...веловъ. А...
то ще направимъ
писателя, който ед...
но и справедливо оц...
испълнимъ задачата, к...

тѣсна связь, която сѫществува между борбата за духовна независимость, и политическата; нему, види се, не бѣхѫ понятни ни усилията на цѣлъ български народъ, на скѫпитѣ и незамѣними жертви дадени въ тая дѣйствително обща национална борба, и ето какъ е можалъ да тури въ едно отъ своитѣ стихотворения такива странни стихове, които даже видохме че се цитиратъ:

Свободата неще екзархъ, —
Иска Караджата.

Любенъ Каравеловъ е билъ краенъ въ своитѣ взгледове и сѫждения, а тая крайность е произтичала отъ друга обща чърта, която прониква и прѣобладава въ цѣлата му дѣятелность: абсолютното отрицание. Отрицанието съставлява главний характеръ на мировъззрѣнието му. Ние го намираме въ всичкитѣ му политически и социални възрѣния, въ всичкитѣ му произведения. Причинитѣ съ които може да се обясни, трѣбва да се търсѭтъ въ самий темпераментъ на писателя, и въ влиянието, упражнено надъ него отъ срѣдата, въ която се е развилъ и въспиталъ, и въ идеитѣ, които е почерпналъ изъ тая срѣда.

Той е живѣлъ и се училъ въ Росия въ онова врѣме, когато революционний духъ, гениално прѣдставлявань отъ силни и енергични умове, въ буйностьта на първий поривъ, търсеше испълнението на своитѣ мечтания въ събарянието на всички начала, понятия и форми, на които се крѣпи общественний строй. Революционеритѣ не искахѫ реформи. Тѣ не ограничавахѫ своитѣ стремления въ рамкитѣ на единъ политически прѣвратъ. Идеальтъ имъ бѣше да разрушѫтъ изъ дъно всичкитѣ учрѣждения политически, социялни, религиозни и на тѣхнитѣ развалини да издигнатъ новото обществено здание, както го мечтаяхѫ. За тѣхъ не се прѣдставляваше срѣда. Тѣ не допущахѫ никакъвъ компромисъ. Или всичко или нищо. Въ всичко, което историческото развитие на народитѣ и человѣчеството е създало, тѣ виждахѫ закоренѣли, гнили и врѣдни прѣдразсѫдъци, които не издържѫтъ критика, които разумътъ отрича и които трѣбва да паднатъ, за да въстържествуватъ новитѣ идеи, носители на истинско, трайно и всеобщо щастие. Ако революционний духъ зе такъвъ остъръ и краенъ видъ въ Росия, то е, може би, за това, че бѣше голѣма силата на съпротивление, която посрѣщаше. Новитѣ идеи имахѫ на срѣща си неодолими прѣпявствия и изискваше се голѣма енергия за да се мисли за успѣшна борба. Тая енергия революционеритѣ неможехѫ да я намѣрятъ и да я внушѫтъ около себе-си освѣнь въ неумолимата крайность на убѣжденията. Тая е една отъ главнитѣ причини, съ които може да се обясни психологически появлението въ Русия на нихилизмътъ. Никждѣ социялно-революционний духъ не е достигалъ до тоя краенъ прѣдѣлъ, но и никждѣ той не е ималъ да расчита съ такъвъ силенъ отпоръ както въ Росия. Другадѣ той може, ако не друго, то поне да се исказва, и само това е достатъчно за да му даде единъ характеръ по̀-умѣренъ. Нихилизмътъ се роди въ Росия и си създаде почва за развитие и дѣйствие, защото само въ него революционнитѣ идеи можехѫ да намѣрѭтъ достатъчно интензивна сила за борба противъ мѫчнотиитѣ, които се прѣдставлявахѫ на срѣща имъ и прѣзъ които търсяхѫ да си пробиятъ пѫть.

Ето подъ влиянието на каква атмосфера се е намѣрилъ Каравеловъ въ Росия. Великодушната страна на идеитѣ, които я съставлявахѫ, самиятъ краенъ и буенъ характеръ, който носяхѫ, трѣбваше до увлѣкѫтъ, както него, така и другитѣ българи, които сѫ се въспитавали въ Росия и сѫ имали случай да се запознаятъ съ тѣхъ. Течението ги увлече толкова по̀-лесно, че въ него тѣ намирахѫ нѣщо съотвѣтсвующе съ дѣятелностьта, която ги очаква подирь завръщанието имъ отъ Росия. Патриотизмътъ имъ отождествяваше борбата, която нимъ прѣдлѣжи да водятъ за освобождението на България, съ оная, на която се бѣхѫ посветили русскитѣ революционери. Въ увлечението си тѣ неможахѫ да видѭть, че борбата не е еднаква Прѣльстени отъ добритѣ страни

на учението, отъ което се бѣхѫ проникнали, отъ неимовѣрната енергия, съ която то се проповѣдваше. тѣ не съзирахѫ разницата и обръщахѫ внимание само на ония точки, които уподобявахѫ тѣхната собственна задача съ оная на русската революционна школа. За тѣхъ важеше само това, че и тукъ и тамъ се касае да се избави человѣкътъ отъ неправдитѣ и страданията, на които е изложенъ, да се разрушѫтъ прѣпятствията, които прѣчатъ за въдворение на свободата и щастието. Заблуждението, което ги караше да смѣсватъ двѣ борби различни, бѣше неотразимо за умове, които горѣхѫ за работа и обширна дѣятелность и не намирахѫ въ свото отечество възможностъ да употрѣбятъ пълно и всестранно своитѣ качества. То утоляваше тая жажда за работа и даваше въ сѫщото врѣме единъ пò-широкъ просторъ на любовьта имъ къмъ страждующето и притѣснено отечество.

България не прѣдставляваше никакви условия за социално-революционнитѣ идеи. За българитѣ прѣдстоеше само една чисто национално-революционна борба за освобождение на отечеството отъ чуждо иго. Подирь освобождението една съвсѣмъ дѣвственна почва очакваше нашата интелегенция, на която щѣше да се яви работа не да разрушава, а да създава. Тя нѣмаше да намѣри други неприятели, съ които да се сражава, освѣнъ невѣжеството и суевѣрието, и за борба противъ тия неприятели не е нуждно да се прибѣгва ни до идеитѣ на революционний социялизмъ, ни до срѣдства, съ които си той служи. Други неприятели неможехѫ и да сѫществуватъ въ една страна, дѣто отсѫтствува дори идеята на съсловни различия и на кастови интереси, дѣто едно вѣковно робство е изравнило и състоянията и умоветѣ, дѣто не сѫ могли да се родѫтъ и развиятъ такива социални и политически течения. По нѣмание на неприятели, каквито социялистическитѣ теории въ истина срѣщатъ другадѣ и то въ размѣръ на колосси, по нужда трѣбваше да се създадѫтъ и поставѭтъ на тѣхно мѣсто блѣдни и лилипутски призраци. Едно учение, лишено отъ реална основа, несъотвѣтствующе на истински и сѫществующи нужди, неможе да се истълкува у ония, които го бѣхѫ възприели и принесли отъ чужда срѣда, освѣнъ чрѣзъ подражателностъ или дилетантизмъ. Такъвъ характеръ носѭтъ социялистическитѣ идеи на Л. Каравелова. Той не ги е формулиралъ никога въ ясни программи, нито е показалъ какви цѣли гони. Той е живѣлъ въ тѣхъ, подчинявалъ имъ се е, служилъ си е съ тѣхъ, дѣ както може и както се случи, като е мижалъ прѣдъ дѣйствителното състояние на отечеството си. Защото сѫ се правили и сѫ прилягали на умътъ му, наклоненъ къмъ сарказмъ, къмъ крайни сѫждения и абсолютни отрицания. Така се обяснява, прочее, това неразбиранне негово на борбата ни за независима екзархия и безусловното му гонение противъ всичкото българско духовенство, изъ недрата на което сѫ излѣзли такива велики дѣятели. като Паисий, Софроний, Неофитовци, Иларионъ, Левски и толкова други

Всяко едно ново учение, било то политическо, религиозно или социално, за да успѣе, трѣбва да отговаря на една нужда и да посрѣщне едно съпротивление. Нуждата го поражда, съпротивлението го разработва и прѣчиства, и тия два фактори заедно му съобщаватъ необходимата енергия за да си проправи пѫтъ и да възтържествува. Така е могло християнството да възтържествува надъ язичеството. Свободата се явава крѣпка и плодотворна тамъ, дѣто е възникнала и се е въдворила подъ двойното влияние на една нужда и на едно съпротивление. Нѣма ли тие двѣ условия, или даже и само едно отъ тѣхъ, никоя идея, никое учение, колкото и да бѫдѫтъ хубави, неможе да се развие и да хване коренъ. Ако социялистическитѣ идеи не сѫ могли и не могѫтъ и сега да вирѣятъ и да се проявяватъ другояче, освѣнъ въ форма на дилетантизмъ смутенъ и неопрѣдѣленъ, то причината на това трѣбва да се търси въ отсѫтствието на горнитѣ двѣ условия. Тоя дилетантизъмъ може да увлѣче много умове, защото той освобождава ония, които го усвояватъ, отъ нуждата на зрѣли и дълбоки убѣждения, но и за това той вносятамъ дѣто прониква, не идеи, а заблуждения

Идеитѣ, прѣнесени насилствено на една почва, неприготвена да ги приеме, умиратъ, и на тѣхно мѣсто пониквать и израстватъ заблуждения. Доброто и свѣтлото, което може да има въ идеитѣ, изчезва безъ никаква диря, и отстава да вирѣе само буренътъ. Такъвъ е процесътъ, който се извърши и вслѣдствие на това се получватъ съвсѣмъ отрицателни резултати. Ако Любенъ Каравеловъ е упражнилъ какво-годѣ влияние, като привърженикъ на крайнитѣ идеи на социялизма, то съмнѣваме се, че нѣкой ще може да докаже, че това влияние е било полезно. [Слѣдва]

ЕПИГРАММИ

1. Епитафъ

Тукъ, пѫтниче, почива
Жена ми, ангелъ сѫщи!
Отъ какъ умрѣ (да ѝ жива!)
И азъ почивамъ — *въ кѫщи.*

2. Утѣха.

Ако нѣкой те испсува,
Че не си достатъчно узрѣлъ,
Зло сърдце недѣй си струва:
На свѣта освѣнъ лимони ѝ дуни,
Зрѣятъ доста *тикви* и *кратуни.*

---

3. Какъ се отива най-лесно въ рай.

„Учитель славенъ в' наукы хытъръ
Заспива вѣчно даскалъ Димитъръ.....
И тѫй умира прѣзъ мѣсяцъ Маій
Че тѫй утива право въ рай!“*)

***

Да би блаженниятъ се казвалъ Тодъръ
Навѣрно, билъ би в' науки бодъръ
И да не бѣ почвналъ „в'мѣсяцъ Маій“
Едва л' би помирисалъ нѣвгашъ рай.

Д-ръ И. Д. Ш.

---

*) Ср. Цариг. Вѣстникъ. Година В. Четъ. 38. 26 Февр. 1889. „Пѣсень на учителя Еленскаго“.

на учението, отъ което се бѣхѫ проникнали, отъ неумовѣрната енергия, съ която то се проповѣдваше. тѣ не съзирахѫ разницата и обрѫщахѫ внимание само на ония точки, които уподобляваха тѣхната собственна задача съ оная на русската революционна школа. За тѣхъ важеше само това, че и тукъ и тамъ се касае да се избави человѣкътъ отъ неправдитѣ и страданията, на които е наложенъ, да се разрушѫтъ прѣпятствията, които прѣчатъ за въдворение на свободата и щастието. Заблуждението, което ги караше да смѣсватъ двѣ борби различни, бѣше неотразимо за умове, които горѣхѫ за работа и обширна дѣятелность и не намирахѫ въ свото отечество възможность да употрѣбѭтъ пълно и всестранно своитѣ качества. То утоляваше тая жажда за работа и даваше въ сѫщото врѣме единъ по̀-широкъ просторъ на любовьта имъ къмъ страждующето и притѣснено отечество.

България не прѣдставляваше никакви условия за социално-революционнитѣ идеи. За българитѣ прѣдстоеше само една чисто национално-революционна борба за освобождение на отечеството отъ чуждо иго. Подирь освобождението една съвсѣмъ дѣвственна почва очакваше нашата интелегенция, на която щѣше да се яви работа не да разрушава, а да създава. Тя нѣмаше да намѣри други неприятели, съ които да се сражава, освѣнъ невѣжеството и суевѣрието, и за борба противъ тия неприятели не е нуждно да се прибѣгва ни до идеитѣ на революционний социялизмъ, ни до срѣдства, съ които си той служи. Други неприятели неможехѫ и да сѫществуватъ въ една страна, дѣто отсѫтствува дори идеята на съсловни различия и на кастови интереси, дѣто едно вѣковно робство е изравнило и състоянията и умоветѣ, дѣто не сѫ могли да се родѭтъ и развиятъ такива социални и политически течения. По нѣмание на неприятели, каквито социялистическитѣ теории въ истина срѣщатъ другадѣ и то въ размѣръ на колосси, по нужда трѣбваше да се създадѫтъ и поставѭтъ на тѣхно мѣсто блѣдни и лилипутски призраци. Едно учение, лишено отъ реална основа, несъотвѣтствующе на истински и сѫществующи нужди, неможе да се истълкува у ония, които го бѣхѫ въсприели и принесли отъ чужда срѣда, освѣнъ чрѣзъ подражателность или дилетантизмъ. Такъвъ характеръ носѭтъ социялистическитѣ идеи на Л. Каравелова. Той не ги е формулиралъ никога въ ясни программи, нито е показалъ какви цѣли гони. Той е живѣлъ въ тѣхъ, подчинявалъ имъ се е, служилъ си е съ тѣхъ, дѣ както може и както се случи, като е мижалъ прѣдъ дѣйствителното състояние на отечеството си. Защото сѫ се правили и сѫ прилягали на умътъ му, наклоненъ къмъ сарказмъ, къмъ крайни сѫждения и абсолютни отрицания. Така се обяснява, прочее, това неразбирание негово на борбата ни за независима екзархия и безусловното му гонение противъ всичкото българско духовенство, изъ недрата на което сѫ излѣзли такива велики дѣятели, като Паисий, Софроний, Неофитовци, Иларионъ, Левски и толкова други

Всяко едно ново учение, било то политическо, религиозно или социално, за да успѣе, трѣбва да отговаря на една нужда и да посрѣщне едно съпротивление. Нуждата го поражда, съпротивлението го разработва и прѣчиства, и тия два фактори заедно му съобщаватъ необходимата енергия за да си пропрани пѫть и да възтържествува. Така е могло християнството да възтържествува надъ язичеството. Свободата се явава крѣпка и плодотворна тамъ, дѣто е възникнала и се е въдворила подъ двойното влияние на една нужда и на едно съпротивление. Нѣма ли тие двѣ условия, или даже и само едно отъ тѣхъ, никоя идея, никое учение, колкото и да бѫдѫтъ хубави, неможе да се развие и да хване коренъ. Ако социялистическитѣ идеи не сѫ могли и не могѫтъ и сега да вирѣятъ и да се проявяватъ другояче, освѣнъ въ форма на дилетантизмъ смутенъ и неопрѣдѣленъ, то причината на това трѣбва да се търси въ отсѫтствието на горнитѣ двѣ условия. Тоя дилетантизъмъ може да увлѣче много умове, защото той освобождава ония, които го усвояватъ, отъ нуждата на зрѣли и дълбоки убѣждения, но и за това той внося тамъ дѣто прониква, не идеи, а заблуждения

Идеитѣ, прѣнесени насилствено на една почва, неприготвена да ги приеме, умиратъ, и на тѣхно мѣсто пониквать и израстватъ заблуждения. Доброто и свѣтлото, което може да има въ идеитѣ, изчезва безъ никаква диря, и отстава да вирѣе само буренътъ. Такъвъ е процесътъ, който се извърши и вслѣдствие на това се получватъ съвсѣмъ отрицателни резултати. Ако Любенъ Каравеловъ е упражнилъ какво-годѣ влияние, като привърженикъ на крайнитѣ идеи на социялизма, то съмнѣваме се, че нѣкой ще може да докаже, че това влияние е било полезно. [Слѣдва]

ЕПИГРАММИ

1. Епитафъ

Тукъ, пжтниче, почива
Жена ми, ангелъ сжщи!
Отъ какъ умрѣ (да ѝ жива!)
И азъ почивамъ — *въ кжщи.*

2. Утѣха.

Ако нѣкой те испсува,
Че не си достатъчно узрѣлъ,
Зло сърдце недѣй си струва:
На свѣта освѣнъ лимони и дуни,
Зрѣятъ доста *тикви* и *кратуни.*

3. Какъ се отива най-лесно въ рай.

„Учитель славенъ в' наукы хытъръ
Заспива вѣчно даскалъ Димитъръ.....
И тжй умира прѣзъ мѣсяцъ Маій
Че тжй утива право въ рай!"*)

***

Да би блаженниятъ се казвалъ Тодъръ
Навѣрно, билъ би в' науки бодъръ
И да не бѣ почвналъ „в'мѣсяцъ Маій"
Едва л' би помирисалъ нѣвгашъ рай.

Д-ръ И. Д. Ш.

*) Ср. Цариград. Вѣстникъ. Година В. Четь. 38. 26 Февр. 1889. „Пѣсень на учителя М. Еленскаго".

АНГЕЛЪТЪ

селска картина

отъ

Хенриха Сенкевичъ*)

Въ градеца Лупискурово, слѣдъ погребението на баба Калистовица, исчете се вечерня, а слѣдъ вечернята останахѫ нѣколко бабички въ черкова да допѣятъ пѣсеньта за мрьтвитѣ.

Часътъ бѣше четири слѣдъ пладнѣ, ала зимѣ на четири часътъ се сврьква, та въ черковата бѣше тьмно. Олтарътъ най бѣше потъналъ въ тъмнина. Двѣ свѣщи горѣхѫ прѣдъ олтарьтъ, а пламикътъ имъ едвамъ освѣтляваше позлатата на двѣритѣ и нозетѣ на распятието, пробити съ дебелъ пиронъ. Главичката на тоя пиронъ приличаше въ олтаря на голѣма лъскава топка. Отъ другитѣ недавно изгасени свѣщи подигаше се димъ, кълбо слѣдъ кълбо, и пълнеше храма съ чисто черковна восчена миризма. Старецъ и момче шьтахѫ около олтаря. Старецътъ метеше, а момчето вдигаше килимътъ прѣдъ олтаря. Щомъ бабитѣ спирахѫ да пѣятъ, чуваше се сърдитото бъбрение на стареца, който се караше на момчето, или пъкъ човканието на изгладнѣлитѣ и помрьзнали врани по засипанитѣ съ снѣгъ прозорци. Бабичкитѣ сѣдѣхѫ въ тронове близо до вратата. Тамъ би било още пó-тъмно, ако да не бѣхѫ тънкитѣ вощеници, съ чиято помощь бабитѣ си улеснявахѫ прочитанието въ молитвеничетата. Една восченица освѣтяваше хубаво привързанната до близкия тронъ хорѫгва, която изобразяваше грѣшници въ пламъци, помежду дяволи. Изображенията на другитѣ хорѫгви не можахѫ да се распознаятъ.

Бабитѣ не пѣяхѫ, ами бърборяхѫ безъ редъ, съ сънливъ и уморенъ гласъ, молитва, въ която постоянно се повтаряхѫ думитѣ:

> А кат' дойде нашата кончина,
> Измоли Господа, Твоего Сина....

Тьмната черкова, увисналитѣ надъ троноветѣ хорѫгви, гърбавитѣ пожълтѣли баби, ясната, обиколена отъ мракъ свѣтлина, всичко туй бѣше извънъ мѣрка печално, даже страшно, и жалнитѣ гласове за кончина и за мрѣло бѣхѫ си съвсѣмъ на мѣстото. Отъ врѣме на врѣме млъкваха... Една бабичка се исправяше въ тронътъ и зимаше да дума съ треперливъ гласъ: „Богородице Дѣво“, а другитѣ подзимахѫ:... „Господь съ тобою,“ а понеже него день заровихѫ

---

*) Въ задачата на „Денница“ като литературно списание, въ широкий смисълъ на ду[...] влазя и запознаването българитѣ съ литературното движение у славянитѣ, (прѣимуществ[...] западнитѣ и южнитѣ], чийто умственъ напрѣдъкъ, твърдѣ значителенъ въ днешно вр[...] ни е осталъ почти съвсѣмъ неизвѣстенъ. Съ тая цѣль, въ всѣка книжна на „Денни[...] ще се появяватъ прѣводи отъ произведенията на пó-личнитѣ прѣдставители на литературат[...] славянский миръ.

Ние захващаме съ Сенкевича, забѣлѣжителенъ съврѣмененъ полски романистъ и повѣст[...] сатель, авторъ на знаменитий романъ „Съ огънь и съ мечь“ и на купъ други образцови по[...] зети изъ полский животъ и история. (Ред.).

листовеца, слѣдъ всяко „Богородице“, притуряхѫ и „вѣчна ѝ паметь“, „Богъ да я прости“.

Калистовичиното момиче сѣдѣше въ тронъ при една бабичка. На прѣснията ѝ майчинъ гробъ сега валѣше снѣгъ мекичъкъ и ситенъ, но момиченцето едвамъ бѣше подкарало десеть години, та се видеше, че не разбира загубата си и милостьта, която възбуждаше у хората. Лицето ѝ, съ голѣми сини очи, исказваше дѣтинско спокойствие и нѣкаква равнодушна веселина. Тамъ се исписваше малко зачудвание, и повече нищо.

Съ отворени уста то гледаше хорѫгвата съ исписанитѣ по нея грѣшници, сетнѣ на вѫтрѣ въ черковата, а най послѣ прозореца, дѣто врани човкахѫ. Очитѣ ѝ бѣхѫ безъ мисъль.

Въ сѫщото врѣме бабитѣ повтаряхѫ сънливо десетий пѫть:

А кат' дойде нашата кончина...

Момичето играеше съ русата си косица, сплетена на два плетенника не пò-голѣми отъ миши опашчици, очевидно, то не знаяше що да чини. Сетнѣ забѣлѣжи стареца.

Старецътъ се спрѣ всрѣдъ черковата и зе да опина вѫзловитото закачено на потона вѫже. Той заклепа за душата на Калистовица, но вършеше туй мрътвешката, навѣрно, мислеше съвсѣмъ за друго нѣщо. Това клепание бѣше тъй сѫщо знакъ, че вечернята е свършена. Бабитѣ повторихѫ за послѣдень пѫть молбата за лека смрьть и излѣзохѫ на пѫтя.

Една отъ тѣхъ поведе Мина за рѫка.

— Куликовице, попита друга, що ще сторите момичето?

— Та що ще сторѫ? Войтѣхъ Маргула, пощаджиятъ ще иде на Лещинецъ, той ще го води. Та що има?

— Ами що ще чини въ Лешинецъ?

— Та що ще чини? Каквото тукъ, това и тамъ. Отъ дѣто е тамъ да връви. . . . Нѣкой богаташъ, може-би, прибра-ще сирачето, па и въ нѣкой ханъ да-щѫтъ му да прѣспи.

Тъй бърбряхѫ бабитѣ, като тръгнахѫ прѣзъ пазаря къмъ кръчмата.

Стъмни се вече. Врѣмето бѣше студено, тихо, небето облачно, а въздухътъ напоенъ съ влажнина и съ мокъръ снѣгъ. Отъ покривитѣ капеше вода, на пазарьтъ калъ отъ снѣгъ и мацокъ до колѣне. Селото съ бѣднитѣ си позакърпени кѫщици бѣше прилично на черковата. Нѣйдѣ, нѣйдѣ свѣтѣше изъ прозорцитѣ. На всѫдѣ бѣше вече тихо, въ кръчмата само свиреше гайда на хоро, свиреше на примамка, понеже вѫтрѣ нѣмаше никого. Бабичкитѣ влѣзохѫ, пийнахѫ ракийка, а Куликовица даде и на Мина половинъ чашка, като каза:

— Пийни, защото си сираче, пийни. . . Добро нѣма да видишъ. Думата сираче припомни на бабитѣ умиралката на Калистовица.... Капустиница рѣче:
— Наздраве, Куликовице!... ха, да пийнемъ. Ахъ, мои милички, тъй я дамлата растресе, та нито шавна, нито се мръдна. Прѣди да дойде попътъ да я изповѣда тя вкоченяса. Куликовица каза:

— Отдавна думахъ азъ, че не я бива. Оная недѣля бѣше дошла, и азъ ѝ викамъ: хей Калистовице, Калистовице, дайте пò-добрѣ Мина у богаташа, а тя ми дума: Едничката си дъщерица нѣма да дамъ.... Ала бѣше кахѫрна и зе да реве и да скимти, сетнѣ отиде въ стаята при кмета, та да тури въ редъ книгитѣ и тапиитѣ си. Дала за това десетина гроша, ала, каже, азъ не жалѭ за дѣтето си. А очитѣ ѝ бѣхѫ опулени, опулени, а слѣдъ смъртьта си пò ги опули. Мѫчехѫ се да ѝ ги затворатъ и не можахѫ. Думахѫ, че и слѣдъ смъртьта си гледала дѣтенцето си.

— Да испразднимъ зарадъ тоя кахѫръ едно петдесетниче!....

Гайдата сѐ свиреше на хоро. Бабичкитѣ станахѫ весели, много весели.

Куликовица повтаряше тѫжно: мѫничко, дребничко. . . . . .

А на Капустиница дойде на умъ смъртьта на мѫжа ѝ:

— Кога береше душа, думаше тя, той охкаше, пъшкаше, пъшкаше, охкаше... и Капустиница зе да си протака гласа, щото го докара на пѣсень, послѣ захвана истинската да пѣе и да си извива гласътъ по свирнята на гайдата, най послѣ скокна, подпрѣ рѫцѣ на хълбоци и подкачи да пѣе споредъ гайдата:

„Охкаше, леле, пъшкаше,
Пъшкаше, леле, охкаше"....

Изведнѫжъ се расплака, даде на гайдаря десетина пари, и пакъ сръбна ракийка. Куликовица се обърна къмъ Мина:

— Помни, сирото, рече тя, що ти каза попътъ, кога майка ти заривахѫ съ снѣгъ: че Ангелъ стои надъ тебе..... Тукъ се спрѣ изведнѫжъ, погледна на около си зачудена и притури съ сила:

— Ангелъ, думамъ, чуешъ ли? Ангелъ пазитель...! Момичето мигаше съ глупавитѣ си очици и вгледваше се въ бабичката.

Куликовица прибави:

— Ти си сираче, зло нѣма да те срѣщне, нá ти десеть гроша и пѣшѣ да тръгнешъ: ангелътъ ще те заведе на Лещинецъ.

Капустиница запѣ:

Подъ крилото си ще те скрие,
Съ перушиняка си ще те завие.

— Млъкъ, млъкъ, с-съ! извика Куликовица, па се обърна къмъ момичето:

— Ей, ти дивачко, знаешъ ли кой е надъ тебе?

— Ангелъ! рѣче съ тънькъ гласъ момичето.

— Ай ти миличко, сираченце, ай ти галенко, ангелъ хвъркатъ, ангелъ крилатъ! извика умилена Куликовица, грабна момичето, и го притисна до почетнитѣ си, макаръ и пиенешки, гърди.

Момичето сега се расплака; може би че въ тъмната му главица и въ сьрдцето, което не можеше да разбере още нищо, събуди се нѣкакво съзнание. Кръчмарьтъ бѣ заспалъ вече добрѣ задъ тезгяха, фитилитѣ на свѣщитѣ гурелясахѫ, свирачътъ прѣстана да свири, защото бѣ зяпналъ въ бабитѣ. Настѫпи тишина, която скоро прѣкъсна конски топотъ въ кальта прѣдъ вратата.

Нѣкой извика на конетѣ: — Пррь.

Въ механата влѣзе Войтѣхъ Маргула съ запалено фенерче въ рѫка; той остави фенерчето и зе да си удря рѫцѣтѣ за да ги сгрѣе, па каза на кръчмаря:

— Я ми нелѣй ракийка!

— Ей, ти Маргула, ей, ти дъртаку, ще заведешъ ли момичето на Лещиницъ? искряска Капустиница.

— То се види, че ще го земѫ, тъй ми казахѫ, отговори Маргула, па, като изгледа двѣтѣ бабички, притури:

— Ала пакъ сте му чукнали а..... Насвѣткали сте се, като.....

— Ай да пукнешъ, избъбра Куликовица. Нали ти рѣкохъ варди хубаво дѣтето? Нали ти рѣкохъ? Сираче е; знаешъ ли, гламо, кой е надъ него?

Вмѣсто отговоръ Войтѣхъ дигна чашата и каза:

— Ай да ви поразп..... давнò да.... ко не довърши, па гаврьтна чашата, искриви си лицето, плюна и каза:

— Та тове е гола вода.... Налѣй ми отъ другото стъкло! Кръчмарьтъ и сипа отъ другото — спиртъ.

Маргула заплашваше сѫщата опасность, която заплашваше и бабитѣ, ал понеже въ сѫщото врѣме богаташътъ въ Лупискурово готвеше до единъ о-

вѣстницитѣ обширна и исчерпателна дописка, за „пропинационното право*)“, като основа на обществений строй, заради туй и Войтѣхъ спомагаше безъ да ще за закрѣпвание и усилвание общественнитѣ основи, и то толкозъ повече, че пропинацията, макаръ въ градеца, служеше на Лупискуровския богаташъ.

Слѣдъ като спомогна петь пѫти на редъ, той забрави фенерчето, въ което свѣщьта изгасна, па грабна за рѫка на половинъ заспалото момиче и каза:
— Хайде, чумо.

Бабичкитѣ спяхѫ въ кѫтътъ, и никой не изпрати Мина.

И тъй майка ѝ остана ка гробищата въ Лупискурово, а тя отважда на Лещинецъ. Маргула извика на конетѣ:

— Деее уйшъ!, и тръгнахѫ.

Шейната се пързаляше доста тежко по кальта, ала скоро излѣзнахѫ на бѣло и широко поле. Возенето ставаше леко, снѣгътъ подъ шейната хрущеше, сегисъ тогисъ ту конь пръхнуваше, ту отъ далечь кучешки лай се чуваше. И тѣ отивахѫ, отивахѫ. Войтѣхъ караше конетѣ и си подсвирваше подъ мустакъ:

„Помнишъ ли, леле, кучешка рожбо, що ми думаше, леле, думаше“?

Скоро той млъкна и подкачи да се клати, килка на дѣсно и на лѣво. Той сънуваше, че на Лещинецъ го биять и трепатъ за дѣто изгубилъ чантата съ писмата. будеше се често и повтаряше: — Ай да ви порази, проклет.....

Мина не спеше, студено ѝ бѣше; съ широко отворенитѣ си оченца тя гледаше бѣлизникавитѣ полета, прѣзъ тъмнитѣ Маргулеви плещи, които често затуляхѫ ливадето отъ прѣдъ очитѣ ѝ; послѣ зе да мисли за майка си: въображаваше си добрѣ блѣдното и костеливо майчино лице, съ опулени очи, и усѣщаше на половинъ съзнателно, че това лице бѣше много обичано, че го нѣма, и че нѣма да го има вече никога въ Лещинецъ: тя съ очитѣ си видѣ, какъ я заровихѫ въ Лупискурово. Щомъ си припомни туй, щѣше да се расплаче отъ жаль, он понеже ѝ измързнахѫ коленетѣ. расплака се отъ студъ. Наистина, не бѣше много зима, ала въздухътъ стана бодливъ, както бива често въ влѫжно врѣме. Войтѣхъ божемъ имаше въ корема си доста топлина почерпена въ Лупискуровската кръчма; та и богаташътъ Лупискуровский праведно забѣлѣжваше, че ракията зимѣ стоплюва, а понеже тя е едничкото утѣшение на простиятъ народецъ то. като се отнима на богаташитѣ правото да утѣшаватъ селянитѣ, отнима имъ се и влиянието надъ тѣхъ. Войтѣхъ сега бѣше толкова утѣшенъ, щото нищо не можеше да го окахѫри. Не окахѫри го и туй. дѣто коньетѣ щомъ влѣзохѫ въ гората. испървомъ съвсъмъ ослабихѫ вървежа, а сетнѣ потеглихѫ на страна и прѣвърьнахѫ шейната въ крайпѫтния хендекъ. Тогава той се събуди, наистина, но не разбра добрѣ що е станало.

Мина зе да го бута:

— Войтѣхъ! . . .

— Какво ревешъ?

— Прѣвърътнахме. . . .

Войтѣхъ попита:

— Нищего ли? и заспа.

Мина сѣдна край шейната сви се колкото можà, и чакà; ала лицето ѝ слѣдъ малко съвсѣмъ помръзна, тя пакъ забута заспалиятъ:

— Войтѣхъ! той не отговори.

— Войтѣхъ! искамъ домà! Пакъ мълчание.

— Щѫ идѫ пѣшѣ!

Най послѣ тръгна.

---

*) Пропинация и пропинационо право е правото за исключително продавание всякакви питиета въ нѣкое село, градъ, община. Въ селата туй право иматъ голѣмцитѣ — богаташи, въ градищата често служи то на Градскиятъ съвѣтъ. Този остатъкъ отъ срѣдневѣковни привилегии благороднитѣ се е упазилъ въ Полша.

(Прѣв.)

Ней се чинеше, че Лещинецъ не е далечъ, па и всѣка недѣля бѣ ходила съ майка си на черква по тоя пѫть, та го знаяше; но сега трѣбваше сама да иде. Въ гората бѣше мокро, дебелъ снѣгъ бѣше навалѣло, а нощьта стоеше ясна; блѣсъкътъ отъ снѣга се сбираше съ блѣсъка на облацитѣ, та пѫтьтъ се виждаше като денѣ. Мина си развождаше погледа изъ тъмната гора и можеше на далече да съгледа по бѣлата постелка фигуритѣ на пънища черни и тихи; виждаше тъй сѫщо снѣжнитѣ прѣспи прилѣпени отъ горѣ до долу на пънищата. Нѣкаква си голѣма тишина владѣеше въ гората, та даваше подпорка на дѣтето. На клонищата висѣше ледъ, а отъ него капеше вода и падаше отъ клонъ на клонъ съ слабъ шумъ. Това бѣше едничкото шумтение, всичко друго — тихо, тихо, бѣло, мълчаливо, глухо. Вѣтъръ не вѣеше; снѣжнитѣ китки по дървята никакъ не се клатяхѫ; всичко спеше зименъ сънь: снѣжната пелена на земята, цѣлата гора —нѣкаква си еднаквость... мрътвешка... Тъй бива кога е влажно и мокро. Едничко живо сѫщество, което шаваше, като мъничка точица всрѣдъ тие величини, бѣше Мина. Добрата и другарска гора! Капкитѣ, които ронеше стопения ледъ, бѣхѫ сълзи надъ сирачето; дърветата толкова голѣми и толкозъ милостиви надъ сирачето; ей, самичко, едно, слабичко, сиромашко, по срѣдъ нощь, снѣгъ и гора, върви и върви съ надежда, като че нищо не станало!.... Ясната нощь се струва, че го пази. Голѣма сладость и приятность бива тогазъ, когато малкото и безсилното се повѣрява на таквази грамадна сила. По такъвъ начинъ сичко става съ волята Божия. Момичето вървѣ доста, най сетнѣ се умори. Спъвахѫ го тежкитѣ му и много широки обувки, изъ които малкитѣ му крачета непрѣстанно се измъквахѫ; мѫчно му бѣше да си клати свободно рѫцѣтѣ, понеже въ едната си простата и вдървена, стискаше десетьтѣ гроша, дадени нему отъ Куликовица, страхъ го бѣше да не ги изпустне въ снѣга.

Не веднажъ земаше да плаче съ гласъ, па спираше бързо, като че искаше да се увѣри дали нѣкой плачътъ му не слуша.

Тъй, тъй! гората шумоли; стопенятъ ледъ шуми еднообразно и нѣкакъ жаловито; може и другъ нѣкой да е чулъ!.....

Дѣтето върви се пò-полека. Дали не побърка пѫтя? Не; пѫтьтъ бѣлъ, широкъ, извива, върти се и кривуличи, като смокъ, помежду двѣ стѣни тъмни дървета.

На дѣтето зе да дохожда сънь необоримъ. Мина се отби и сѣдна подъ едно дърво. Клепачитѣ ѝ натегнахѫ.

Въ сѫщата минута стори ѝ се, че по снѣжната бѣлина иде майка ѝ отъ гробищата.... Никой не дохождаше, а дѣтето бѣше увѣрено, че нѣкой трѣбва да дойде. Кой ще бѫде? — Ангелъ. Та и старата Куликовица му каза, че Ангелъ пазителъ стои надъ него. Мина го познаваше: въ колибата на майка ѝ се нахождаше единъ исписанъ съ бѣлъ кремъ въ рѫка и крилатъ. Безъ друго ще дойде. Ледътъ зима нѣкакъ си пò-силно да шуми; може-би ангеловитѣ криле събарятъ повече капки.... Ссъ! мирно! Иде нѣкой, иде! снѣгътъ, макаръ мекъ, ясно хрущи; стѫпки се приближаватъ, тихъ и бързъ ходъ. Дѣтето си подига съ надежда сънливитѣ клепачи. Що е туй? Какво? Нѣкаква си тъмно-черна, троекѫтна глава съ щъркнали уши изгледва дѣтето...

Глава страшна..... грозна!

Прѣвелъ **Д-ръ Хр. Косяковъ**

БИБЛИОГРАФИЯ

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на Народното Просвѣщение. Книга I. София, държавна печатница, 1889. —

Тая обемиста книга, състояща отъ 49 печатани коли, въ голѣмъ форматъ и съ 7 картини, е едно отъ най-ѣдритѣ и забѣлѣжителни книжовни явления, въ миналата година, плодовита, въобще, съ литературна дѣятелность. Покрай единъ прѣдговоръ, въ който кратко и ясно се очъртава цѣльта на сборника, на читателитѣ се прѣдлага богато съдържание, по горнитѣ прѣдмѣти, въ три отдѣла. Първитѣ два сѫ особенно важни, поради богатия си, новъ и любопитенъ материалъ отъ народни умотворения, събрани отъ най-различни крайща на България, и по напечатванието специални статии, които съставляватъ цѣненъ вкладъ въ българската наука.

Сборникътъ ще излазя четире пѫти въ годината.

Сборникъ отъ народни умотворения, обичаи и др. събирани изъ разни български покрайнини. Нарежда Атанасъ Т. Илиевъ. Първи отдѣлъ. Народни пѣсни. Книга I 1889. София. 398 стр 8⁰.

Цѣнителитѣ на българската етнография, филология и история ще посрѣщнатъ съ радость и горнята книга. Въ нея сѫ събрани масса нови обредни пѣсни отъ трисетина български говора, и почти всѣка отъ тѣхъ е придружена съ пояснителни бѣлѣжки. Отъ обширний и интересенъ прѣдговоръ виждаме, че г. Илиевъ има събранъ голѣмъ материалъ още отъ народни умотворения, които ще съставятъ още три тома подобни на тоя.

Cesty po Bulharsku popisuje Konst. Jireček, professor všcobecného dějepisu na universitě české (spisu musejnih čislo CLX), v Praze 1888. Стр. 370, съ една малка карта за България.

Това е заглавието на едно забѣлѣжително съчинение за България, извадено на бѣлъ свѣтъ отъ добрѣ извѣстния у насъ историографъ на българския народъ, г. д-ръ Конст. Иречекъ. Въпрѣки скромното си заглавие: „Пѫтувания“, книгата се отличава въ много отношения отъ обикновеннитѣ описания на разни туристи и корреспонденти, които постоянно кръстосватъ разнитѣ краища на свѣта, и съ повърхни свѣдѣния заблуждаватъ читателитѣ си.

Въ 29 глави почтенниятъ ученъ описва България съ такива подробности и тънкости, каквито само една рѣдка наблюдателность може да схване и прѣдаде. Още въ първата глава за София се забѣлѣжва методътъ, който послѣдователно е прокаранъ въ цѣлата книга: авторътъ гледа върху нашето настояще въ историческа перспектива, на вседѣ сегашното се освѣтлява отъ миналото. Много малко нѣща достойни за забѣлѣжвание сѫ избѣгнали отъ окото на пѫтувателя. Неговитѣ пѫтувания сѫ единъ богатъ изворъ на познания за България въ отношение етнографическо, археологическо, историческо и проч.—Съ една дума, книгата на г. Иречка еваженъ и рѣдъкъ приносъ за нашето отечествовѣдение.

Ние съ благодарение се научихме, че казаний трудъ се прѣвожда вече на български, така щото въ скоро врѣме, всѣки българинъ ще може да се ползува отъ това богато съкровище отъ вѣрни свѣдѣния за България.

Д.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ

М. Е. Щедринъ. Една незамѣстима загуба прѣтърпѣ русската книжнина лани въ смъртьта на знаменитий сатирикъ Щедрина (Салтиковъ). Покойний писатель до самата си прѣклонна възрасть работѝ съ еднакъвъ успѣхъ и дарование по русската сатирическа литература, която надари съ редъ длъбоки, остроумни и правдиви сатири върху съврѣменнитѣ нравствении недѫги на рускoто общество. Между по-виднитѣ сатири на Щедрина сѫ: „Пошехонская старина“ „Губернскіе очерки“, „Господа Ташкентцы“ и др.

Изучението на Мицкевича. Въ Лвовъ, (Галиция), се е основало дружество отъ извѣстни полски писатели, което си е поставило за цѣль да изучи всестранно животътъ, дѣятелността и творенията на полския поетъ Адама Мицкевича. (**Towarzystwo imienia Adama Mickiewizca**). То издава за сѫщата цѣль свой годишенъ сборникъ отъ учени статии, любопитни студии, критики и др — Въ II годишенъ сборникъ на това дружество намираме една статия, въ която се описва всичко — колкото незначително и да е то — което е писано у българитѣ за Мицкевича, или пъкъ прѣведено отъ неговитѣ творения. Таково дружество, покрай дружеството на Гете въ Нѣмско, е единственното у славянитѣ.

Юбилей на Урбански. На 14-й декември н. с., поляцитѣ празднувахѫ 25 годишний юбилей на тѣхния извѣстенъ народенъ драматически писатель Аврелий Урбански, който между друго е написалъ прѣди двѣ години драматически прѣкрасни сцени изъ живота и борбитѣ на българитѣ, подъ насловъ „Шуми Марица“.

Полски романъ за България. Г. Ежъ (полковникъ Зигмундъ Милковски), е написалъ романъ изъ новий животъ на българитѣ, именно, изъ епохата на въстанието въ 1876 г. подъ название: *На расъмнувание*. Както е извѣстно, на перото на Ежа се длъжи и прѣкрасната историческа повѣсть *Асень и Петръ*. Сегашний му романъ се превожда на русски въ *Вѣстникъ Европы*.

Vybor z básní Ivana Vazova z bulharského prelozil J. A. Voracek, Mlada Boleslav 1889. Подъ това насловие е излѣзла миналата година въ чешки прѣводъ сбирка отъ разни стихотворения на Ив. Вазова, пробрани изъ неговитѣ излѣзли до днесь лирически сбирки. Много отъ казанитѣ стихотворения сѫ били прѣдварително о народвани въ чесскитѣ периодически списания: „Osveta“ „Slovansky sbornik“ „Ruch“ и др. Прѣводътъ е извършенъ художественно и вѣрно съ оригинала, тъй като г-нъ Ворачекъ е запознатъ добрѣ съ българский язикъ. Казаната сбирка, излѣзла въ раскошно издание, е прѣдшествувана отъ биографически бѣлѣжки за Ив. Вазова и отъ портретя му.

Русский журналъ „Трудъ“ е напечаталъ любопитенъ очеркъ, подъ название „Мотивы поэзіи болгарскихъ поэтовъ“. При съставянието на оцѣнката си, авторътъ е ималъ прѣдъ очи нѣколкото прѣведени на русски отъ Г. Каплуновски стихотворения на нѣколцина български поети. Прѣвода на тая статия ще се даде въ една отъ книжкитѣ на „Денница“.

Ц-въ

ДЕННИЦА

ЗЛАТНАТА ПЛАНИНА.

отъ

Ивана Вазовъ.

I.

Докторъ Карло рано бѣ миналъ въ кабинета си. Той бѣ джлбоко занятъ. Утрѣнното слънце грѣеше прѣзъ прозорцитѣ и правеше да лъскатъ по масата купчета разновидни и разноцвѣтни камъчета, донесени отъ всичкитѣ планини на Южна България. Това бѣхж драгоцѣннитѣ коллекции на почтений професоръ по геологията и минералогията въ мѣстната гимназия.

Докторъ Карло, както и много други чужденци, бѣше дошълъ въ областьта нá-скоро слѣдъ войната. Като мжжъ на науката, той се занимаваше само съ нея и отъ нищо друго не щеше да знае. Неговий миръ се заключаваше въ училищний класъ и въ кабинета му. Кабинетътъ, особенно, поглъщаше врѣмето му, дѣто класифицираше геолого-минералогический си материалъ: камъчета, кремици, руди, кристализации, раковини, сталактити, соли и други произведения отъ ископаемото царство. Освѣнь по масата, подобни купчета пълняхж полицитѣ и дулапитѣ на стаята, а сжщо и много прѣградки на областний музей, въ зародишъ още. Всичко това бѣше плодъ на многотрудни учени расходки изъ страната, на които докторътъ посвещаваше всичкитѣ си праздничии дни и ваканции.

Очевидно, тие занятия не влизахж въ кржга на строго-професорската му джлжность. Но докторътъ се бѣше страстно прѣдалъ къмъ тѣхъ, и безкористно — единственно, изъ любовь къмъ науката, която сжщо има свитѣ маниаци. . . . Той доработваше единъ свой ученъ трудъ за Източна-Румелия, който трѣбваше да му отвори вратата на едно сциентифическо дружество въ Европа, на което ламтеше да бжде членъ. Но неговото честолюбие се спираше до тамъ; отъ нѣколко врѣме, обаче, у него бѣше оживѣлъ тщеславенъ червекъ, и той съ завистъ слѣдеше растящето значение на нѣкои учени чужденци въ България.

— Тоя неблагодаренъ прѣдметъ, надъ който старѣя, нѣма да ме изведе на никждѣ, каза си той горчиво днесь. Други вдигнахж шумъ съ такива бездѣлици, като описанието на Трояновий друмъ, изравяне класически статуи изъ разсипани градове, нищожни археологически открития и сумнителни исторически документи. Гледашъ ги — едва ли не Коломби на България! А азъ гния гжрди надъ моята бездушна специалность, отъ която никой не се интересува, даже и мишкитѣ, и глупѣя между тоя дивъ народецъ, дѣто ме е хвърлила сждбата. Да найдяхъ поне една руда на соль, на желѣзо, на срѣбро, та най-послѣ на каменни вжглища! А то, чопли земята, обикаляй дивитѣ кжрове, само да убогатишъ дулапчетата на музея съ тие глупави камъни, въ които никога нѣма да намѣрж моя философски камъкъ . . И докторъ Карло бръсна сърдито камънетѣ.

Вратата скрьцна, влѣзе жена му.

Тя бѣше въ домашно негливе, не твърдѣ млада личность, но твърдѣ окржглена и гойна, и съ лице завито съ дебелъ пластъ тлъстина, благодушие и покой. Както повечето пжти бива, тя бѣше съвършенна противоположность на мжжката си половина. Защото Карло, както, навѣрно, си го въобразяватъ и читателитѣ, бѣше сухъ, костеливъ, пусталъ, съ голѣма прошарена, некултивирана, сирѣчь, учена, брада, нервенъ и разсѣянъ, а главно — пусталъ. Пусталъ, като камънетѣ, съ които се окржжаваше и — живѣеше. Той наумяваше въ това отношение нѣкои животни, които заприличаватъ на почвата, дѣто се навъртатъ. Подъ тоя законъ още нѐ можеше да се подведе Карловица, която притежаваше пълнотата и флегмата на почтеннитѣ птици, що бѣхж спасили нѣкога Римъ отъ галлитѣ, отъ които тя всѣки пазаренъ день влачеше дома, на гърба на хамалина, по десетина, и цѣлата недѣля се занимаваше съ унищожението имъ.

— Карло, единъ селянинъ иска да влѣзе при тебе, каза супругата му.

— Защо му трѣбвамъ? попита нетърпеливо докторътъ.

— Щѣлъ да ти показва нѣщо.

— Пакъ нѣкои шарени камъчета? Тие селяне ще ме уморжтъ съ усърдието си. Антонио, кажи му да дойде другъ пжть, сега отивамъ на екзамена, каза професорътъ, като стана и се заоблача нàбързо.

Въ тоя мигъ селачътъ се вмъкна гологлавъ въ кабинета, безъ да дочака отговора, сгърна ржцѣ смирено и се поклони.

— Добрутро ви!

Лицето на професора се намръщи, но той се присили да бжде ласкавъ.

— Добрутро, чичо, какво желаете?

— Донесохъ ви една работа тука, каза селачътъ, като разгърна пазвата си, изъ която се видѣхж голи рунтави гжрди, опалени отъ слънцето. Той извади отъ тамъ единъ едъръ възелъ.

— Камънчета ли? попита професорътъ съ кисела усмивка.

— Камънчета го рѣчи, сгория го рѣчи, каквото щешъ, отговори селачътъ и се мжчеше да развеже кърпата.

— Ти си отъ тждѣва?

— Отъ Дрѣмиградско идж: нарочно за ваша милость, отговори селачътъ съ ззбитѣ, съ които сега дрьпаше вжзела.

Професорътъ се приближи съ любопитство.

Въ сжщий мигъ кърпата се отвърза и селачътъ прѣдпазливо сложи нѣкакви буци на стола.

— Вижъ какво е, да ли си струва труда.

Още изъ първо поглеждание професорътъ остана захласнатъ: прѣдъ него стоеше златна руда! Той неможеше да проговори отъ вълнение. Очитѣ му свѣтнахж необикновенно и испититѣ му бузи нервно заиграхж.

Най-добъръ видъ златна руда!

Слънчовитѣ лучи играяхж по лъскавитѣ златисти луспици, обилно налѣпени по чървеникавия минералъ. Нѣкои части отъ буцитѣ бѣхж съвсѣмъ злато, съ твърдѣ слаба примѣсь пясъчинки. Тѣ твърдѣ тегняхж, сравнително съ обема си, поради количеството на благородний металъ въ тѣхъ. Кристализиранитѣ златни трошици искряхж се разноцвѣтно и зимахж очитѣ на уплѣнений докторъ.

Селачътъ забѣлѣжи вълнението му.

— Какви сж тие свѣтливи буци, позна ли ги?

— Дѣка ги найдѣ? вмѣсто да му отговори попита въсхитений професоръ.

— На ли ти казахъ: татъкъ въ Дрѣмиградско, въ балкана. . . . то се вика тамъ цѣлата планина отъ самъ Камчията е такава . . . А какви сж тие камьне, господине?

— На джлбоко ли бѣхж?

— Че кажи на плитко: на двѣ и три педи нѣщо въ земята.

— Ти съ какво се занимавашъ?

— Овчаръ съмь. Викакть ме Иванъ Динковъ.

— Показвà ли другиму тие камьне?

— Та кой ти отбира у пасъ? Имамъ чичовъ синъ Христо — даскалътъ въ Доброли, та той ме научи да се допитамъ до ваша милость; — иди, каже, при докторъ Карлева, беки излѣзе нѣщо . . . Това какво е, господине, на злато мяза?

Професорътъ се любуваше на искрящитѣ се на слънцето златни луспи и трошици по рудата.

— Знай ли другъ мѣстото? попита пакъ докторътъ, комуто въ главата се рояхж велики мисли.

— Кой ходи тамъ? само азъ знаж.

Докторовото лице огрѣ самодоволна усмивка.

— Благодарж, бай Иване, азъ щж ти платж разноскитѣ и възнаграждение хубаво щж ти дамъ . . . Ти ще останешъ у мене малко. Почакай да обѣдваме заедно . . . Това е любопитна руда, но трѣбва да я изслѣдвамъ въ гимназията, схитрува професорътъ; — ти си почини тука, попуши едно-двѣ цигара, не се стѣснявай, бжди, като у дома си.

И докторътъ мина съ рудата въ стаята на жена си.

— Антонио, Антонио драга! извика той радостно и я цалуна по двѣтѣ бузи. Знайшъ ли какво донесе тоя простъ селякъ? Той донесе, мила Антонио, моята фортуна, моята слава, да, славата на докторъ Карла! Гледай това нѣщо: тие буци сѫ злато, каквото може да се намѣри въ рудницитѣ на Бразилия и Калифорния само. И една двѣ педи на плитко: съ прьстъ да расчовьркашъ ще го набарашъ! И това цѣла планина, мила Антонио! Цѣла планина, чувашъ ли? съ такава руда златно, чисто, красно злато! Та това е тайната златна Гвинея на ученитѣ... Това е Голконда! цѣла Голконда! Дай да те цалуна пакъ, златна Антонио!... Азъ подозирахъ, моятъ гений ми нашъпваше нѣщо. Тая дѣвственна земя е пазила съкровищата си цѣли десетки вѣкове, тя чака́ търпеливо да дойде единъ докторъ Карло да раствори недрата ѝ и да зачуди свѣта съ едно велико откритие...

Жена му слушаше зяпнала. Ако да не виждаше блестящитѣ златорудни буци, тя би помислила, че професорътъ се е побъркалъ. Тя и сега се плашеше отъ такова нѣщо.

— Антонио драга, тоя човѣчецъ ще ме чака тука, бѫди любезна съ него: той е нашето провидѣние... Но дрьжъ се спокойна.. Азъ щѫ обѣдвамъ съ него. Сгответе най-хубаво.

— Имаме супъ, и тлъстата гѫска, пълнена съ оризъ и раказии стафиди, ама каква чудесна работа, Карло! и половината отъ вчерашний пуякъ, пърженъ въ прѣсно крави масло, съ соусъ — паприкашъ и гарнитура отъ хрѣнъ и розовъ чукундуръ, а за дезертъ....

— Добрѣ, добрѣ, прѣкъсна я Карло, като нещя да изслуша тоя сложенъ каталогъ на домашната кухня; — ние ще обѣдваме и ще тръгнемъ....

— Кѫдѣ? попита очудена Антония.

— Ще тръгнеме за нашата Голконда, Антонио. Азъ отивамъ да земѫ отпускъ тозъ часъ отъ директора на гимназията... Не забравяй, бѫди ласкова съ тоя златенъ селянинъ, съ тая света овчица, и заключи задъ мене вратнята съ ключъ.

И докторъ Карло въ двѣ минути се озова при директора.

— Господине директоре, идѫ да ви молѫ за тридневенъ отпускъ, отъ днесь, отъ тоя часъ!

— Отпускъ? невъзможно, сега имаме екзамени.

— Отпускъ ми е необходимъ! повтори енергически професорътъ.

— Що ви принуждава?

— Жизненъ интересъ.

Директорътъ го изгледа зачудено.

— Да, жизненъ интересъ, прибави докторъ Карло; — повече да: висший интересъ на страната, господинъ директоре!

— Прѣдъ такива високи интереси и азъ свалямъ шапката, отвори усмихнато директорътъ.

— Давате ли отпускъ, господине директоре?

— Имате го. Желаѭ ви едно велико откритие.

Професорътъ искокна на улицата..

— Тоя простакъ сега се подиграва, а слѣдъ двайсеть и четире часа ще се счита щастливъ да стисне рѫката на докторъ Карла, бъбреше си той, като вървеше разсѣяно изъ една тѣсна улица, цѣлъ обзетъ отъ щастливитѣ си вълнения и надежди.

На едно мѣсто той се спъна въ едно голѣмо бунище отъ пера и перушинякъ — туалетътъ на цѣла куда щавени гѫски . . . . Това го направи да се сѣти, че той се намира прѣдъ тѣхната порта. Той истропа яката.

Жена му отвори.

— Тукъ ли е селянинътъ? попита беспокойно.

— Тукъ е.

Професорътъ бързишката отиде при арестований си гость.

II.

Слѣдъ три часа, докторъ Карло и Иванъ Динковъ се качвахѫ заедно въ желѣзницата, въ вторий класъ.

Докторътъ имá грижа да влѣзе въ съвсѣмъ празенъ вагонъ. Той тури другаря си между себе и стѣната на вагона, за да му прѣсѣче всяко съобщение съ осталия свѣтъ. Затворътъ на бай Ивана се продължи.

Влакътъ тръгна. Пожълтѣлитѣ равнини на обширното поле се замѣркахѫ отъ прозорцитѣ. Жегата се усилваше. Еднообразното тропотене на колелата докарваше дрѣмка. Селачътъ, дѣйствително, задрѣма, подиръ ситий обѣдъ у професора. Той имаше видътъ на човѣкъ, който никакъ се недосѣща за важната роль, която играеше въ сѫдбата на професора и на цѣлата область. Карло часъ по часъ поглеждаше спокойното му попотено лице, по което никаква мисьль се не отражаваше, и проговаряше състрадателно: sancta simplicitas! На станциитѣ, обаче, той го дѣбнеше неотстѫпно, като единъ строгъ полицейски агентъ, и неоставяше никого да се доближи до другаря му. Единъ рѣвнивъ мѫжъ не пази тъй женѫ си. За щастие, никой пѫтникъ не се случи да влѣзе въ вагона имъ, само отъ Каяджикъ, единъ гоенъ униатски патеръ, който пѫтуваше за Одринъ, имъ стана другарь. Духовний санъ на пѫтника успокояваше боязливостьта на доктора. Но понеже патерътъ често поглеждаше въ недоумѣние къмъ заспалий селянинъ, пооблегнатъ на рамото на доктора, то Карло, за да му не даде врѣме за догадки и подозрѣния, отвори на попа горещо прѣние, по латински, върху папската непо-
…лимость, което трая до другата станция — Търново-Сейменъ, …то се раздѣлихѫ. Тамъ докторътъ и бай Иванъ прѣсѣднахѫ на ям…ския влакъ, който потегли прѣзъ Марица, на сѣверъ. Тѣ бяхѫ пакъ …ти. Докторътъ едвамъ сега можá да се поотпусне и да си помечтае. … държеше щастието си за юздата, която се прѣдставляваше отъ бай …на. Нечутъ успѣхъ увѣнчаваше двайсеть годишни трудове. Гео…та, каква велика наука! Съ това откритие той правеше цѣла ре-

волюция въ економическото състояние на балканский полуостровъ. Той даваше на българската корона единъ брилянтъ, пò-многоцѣненъ отъ брилянта на Великий Моголъ. И какъ малко трѣбва сега да остане всичко това зарито въ неизвѣстностьта за години, може-би, и за вѣкове! Едно излазяне на колелата изъ релситѣ, едно продънване на мостъ, което би умъртвило тия двама хора! . . . При тая мисъль докторътъ потрьпваше.

Влакътъ стигна благополучно въ Ямболъ, надвечерь. Професорътъ и селякътъ слѣзохѫ въ едничката добра гостилничка въ града.

— Приготви една стая съ двѣ легла, заржча докторътъ на момчето.

— Този баю другарь ли ви е?

— То не е твоя работа, избъбра строго докторътъ; — испълни каквото ти заповѣдвамъ.

— Азъ питахъ, защото стая съ два кревата нѣмаме сега, та негова милость може да приспи на одъра, извънъ, сега е топло, обясни слугата, като гледаше дрипавитѣ дрѣхи и издънени царвули на селянина.

Професорътъ се навжси.

— Ти не разсуждавай, хлапетио, за топло и за студено, ами приготви стаята.

— Ба, азъ спавамъ тукъ на това одърче, нашитѣ кокали меко не търпжтъ, обади се бай Иванъ. Очевидно, това грижливо внимание на професора му дотегваше. Той бѣше, като въ плѣнъ.

Но професорътъ не бѣше човѣкъ да излага на глупави случайности едно сигорно щастие. Той настоя и неговата дума стана. Момчето сложи още едно легло въ тѣсната стаичка. Двамата пжтника влѣзохж вжтрѣ, докторътъ заключи добрѣ вратата, не отъ страхъ да не влѣзе нѣкой тая нощь, а да не би да излѣзе, и зе да се съблича. Той покани и Ивана да стори сжщото.

Но бай Иванъ вмѣсто да съблѣче себе си, съблѣче кревата. Той му свали пуховата възглавница, чистий черщавъ и завивка, и легна на сламений матрацъ.

— Ти мене не гледай, азъ съмъ овчаръ.

Професорътъ съ удоволствие чу, че бай Иванъ захърка. Никога хъркането не му се бѣ сторило тъй мелодично.

Желѣзницата се прѣкъсва до Ямболъ. Зараньта докторъ Карло се качи на файтонъ съ бай Ивана, който щеше да му покаже завѣтното мѣсто. Слѣдъ нѣколко часа пжть достигнахж до едно ханче на полето. Тамъ оставихж файтона да ги чака и на два селски коня запжтихж се на сѣверъ, къмъ Стара-Планина. Карло поглъщаше съ погледъ тие ни— синикави врьхове, дѣто се криеше златородния.

— Лигнитъ, кварцъ, аллувиумъ, гнейсъ, гранитъ, варовитъ кам черноземъ, въглища пъстрятъ кората на Источна-Румелия. Сега на е крайче на геологическата й карта щж туръ думата: *злато*! Какъ им зантно ще стои тамъ! помисли си той.

— Господинъ Иване, какъ се нарича тоя врьхъ?

— Какъ го наричатъ? Планината; турцитѣ го викатъ балканътъ, и то си е пó-право, чункимъ това е коджа-балканъ.

При тоя урокъ отъ географията професорътъ се ухили. — Значи, нѣма име: толкосъ по добрѣ.

Повървѣхѫ малко. Професорътъ мечтаеше.

— Господинъ Иване, ти чувалъ ли си за Кристофа Коломба?

— Не го познавамъ.

— Удивително. Той едно врѣме изнамѣри цѣлъ свѣтъ и излѣзе хаплю та му не даде името си.

— Хаплю не, ами хаплю, подтвърди Иванъ важно.

— Нашия връхъ ще се нарича за напрѣдъ: Монте-Карло.

— Добрѣ, господине, както заржчате.

Наближавахѫ върха. Той пó-ясно и пó-ясно се очъртаваше на плещитѣ на главната планина, отъ която го дѣлеше Луда-Камчия. Слѣзохѫ въ единъ сухъ и камъняливъ долъ; отъ него нагорѣ захващаше златорудното бърдо. Докторътъ бѣше на прагътъ на своята Голконда! Ненадѣйно зловѣща мисьль му хрумна: той се озърна безпокойно въ тоя долъ, глухъ и отстраненъ.

— Господинъ Иване, обърна се ниско къмъ другаря си;—тука разбойници не ходатъ ли?

— Не грижи се, господине, излазятъ по нѣкога, ама тѣ сѫ турци. Тѫдява ги има, поразницитѣ. . . .

— Та ние сме in partibus infidelium? И докторътъ извади изъ една черна длъгнеста кутия два револвера.

— Що, боишъ ли се? попита бай Иванъ усмихнатъ.

— Карай, забѣлѣжи докторътъ.

— Добрѣ, господине.

Докторътъ бодна коня си.

Захващахѫ златорудното бърдо. Карло изгледваше внимателно всѣка скала, камъкъ, мѣстность. Той забѣлѣжи очуденъ, че блѣстящитѣ пѣсъчинки, които сѫ размѣсени въ праха, имахѫ особенъ, жлътъ цвѣтъ. Наистина, той бѣ забѣлѣжвалъ и другадѣ подобенъ свѣтликавъ прахъ по почвата, но тоя свѣтеше нѣкакъ си пó-друго-яче . . . Това блѣщукане на златистий прахъ се увеличаваше, колкото отивахѫ на горѣ. . . . Нѣма сумнѣние, то бѣхѫ шушки отъ злато извадени на повърхностьта на земята отъ физически влияния. Сърдцето му тупаше силно, но той се въздържаше. Искачихѫ се на самий връхъ на бърдото. Припасвано отъ истокъ, сѣверъ и западъ отъ Луда-Камчия, то приличаше на единъ неправиленъ полуостровъ; то повечето бѣ покрито съ рѣдъкъ храсталакъ и съ дивъ травулякъ, дѣто се озѫбвахѫ плоски канари. Професорътъ прѣсмѣтна, че ще захваща около петнайсеть квадратни километра. Слѣзохѫ и двамата отъ конетѣ, поведохѫ ги и навалихѫ на долу мълчишкомъ. Кога дойдохѫ до единъ изроненъ брѣгъ Иванъ Динковъ каза:

— Тука изкопахъ двѣтѣ буци.

Изровеното мѣсто стоеше още прѣсно.

— Копай, каза професорътъ съ растреперанъ гласъ.

Бай Иванъ се опретна и копа́ на близко. Сухата земя кънтеше звънливо подъ ударитѣ на мотиката. Тоя шумъ наумяваше дори звънтенето на златото. Професорътъ съ опулени очи, съ спрѣно дихание пробиваше земята, дѣто падаше сѣчивото. Най послѣ то клъцна въ нѣщо твърдо.

— Спри! каза професорътъ.

Изъ ровката пръсть се показа единъ жълтеникавъ камъкъ. Селянинътъ бързо го дигна и го показа на професора. Той го грабна, отъ колкото зема́, отъ ржката му, и го прѣгледа.

— Aurum brutum! *) извика той. Копай още.

Селачътъ копна нѣколко пжти на сжщото мѣсто и извади една кривача пó-дребни парчета отъ сжщата руда. Карло се не помнеше.

— А голѣмата буца, господине, искъртихъ тамъ, при оная канара, каза бай Иванъ, като обрисваше пота по лицето си.

— Да идемъ тамъ, заповѣда́ професорътъ. Спрѣхж се прѣдъ едно скоро копано мѣсто.

— Тукъ вече сж копали! извика Карло уплашенъ.

— Азъ го копахъ. . . . тукъ още никой не е помирисалъ, и бай Иванъ копна на нѣколко мѣста, па най-послѣ само на едно продължи да работи. Мотиката пакъ удари въ нѣщо кораво.

— Спри! искрѣщя професорътъ.

Въ пръстьта се валяхж други буци, които лъщяхж на слънцето.

— Та тукъ е Калифорния! извика той.

Селянинътъ се озърна.

— Кой кажешъ, нѣкой да не ни гледа?

Професорътъ извади една карта на Румелия и портфеля си. Той забѣлѣжи названията на тая и̓ околнитѣ мѣстности, споредъ указанията на водача си. Послѣ намѣри широтата и дългостата по парижский меридианъ на това бърдо, което зобѣлѣжи на картата си: Монте-Карло.

Той тръгна нататъкъ. Бай Иванъ по него.

— Да копаемъ ли още? попита той, като се спрѣ на едно съвсѣмъ неначето мѣсто, обрасло съ пожълтѣла трева; — азъ ти казахъ, че тая планина е цѣла такава.

Карло заръча да копае.

Бай Иванъ захвана пакъ. Дупката отиваше длъгнеста и пò-длбока тука. Селенинътъ спрѣ да си отдъхне. Той бѣше уморенъ. Руенъ потъ течеше по зачървенѣлото му небръснато лице. Той се озърташе добродушно.

— Дай самъ, каза профосорътъ нетърпеливо и грабна мотиката — първъ пжть въ живота си, — и закопа. Дупката се растваряше. Пакъ клъцна нѣщо. Това бѣше пò-голѣма буца руда, която се расцѣпи на двѣ отъ удара. Професорътъ се озърна безспокойно. Всичко това бѣше тъй невѣроятно, и тъй дѣйствително, щото умътъ му неможеше да го прѣнесе. Той извади бѣла кърпа и обърса ржцѣтѣ си. Златний прахъ се олѣпи по кърпата, която заблестя, като, че имаше златенъ вътакъ.

*) Злато въ грубо състояние.

Въ земята се показваше още руда.

— Тукъ е цѣла жила, пошушна си професорътъ.

— Та какви сѫ тие буци, господине? полюбопитствова пакъ се ляининътъ.

-- Тая овца още се не сѣща, подума си докторътъ, па отговори:

— Aurum brutum! господинъ Иване!

— Какво ще рѣче това: урумъ-борумъ?

— Metalum nobile,*) поясни докторътъ.

— Хѫ, разбрахъ.... Но ти, като че не гълчишъ по български?

Докторътъ бръкна въ пазвата си, извади и даде три лири на водача си. — На, ти си честенъ человѣкъ.

Селачътъ прие паритѣ съ поклони и благодарения. Докторътъ се ухили. —Азъ бѣхъ чувалъ, че българскитѣ селяне сѫ хитри: тоя е цѣлъ идиотъ. . . .

— Бай Иване, едно ново условие да направимъ? обърна се той къмъ водача си.

— Както заповѣдашъ, господине.

— Слушай, за тие буци никому нѣма да обаждашъ, нито ще показвашъ това мѣсто — до три дни.

— Нѣма да кажѫ гъкъ!

— Тия три дена ще стоишъ при мене.

Тукъ на бай Ивана не стана добрѣ. Призракътъ на ново плѣнение не му се усмихваше. Той заправи окрѫшки.

— За всѣки день щѫ ти плащамъ по лира!

Тие думи изъ единъ махъ обезорѫжихѫ водача. Върнаха се на хана, дѣто ги чакаше файтона имъ. Обѣдъ бѣше миналъ вече. Докторътъ извади изъ пѫтната си чанта една уварена отъ Антония кокошка, овита въ нѣмски вѣстникъ, и покани бай Ивана да обѣдватъ. За всичко той се распореждаше, той говореше съ ханджиятъ и съ возача си, и отговаряше на въпроситѣ на нѣкои селене, отправени къмъ другаря му. Бай Иванъ влѣзна добросъвѣстно въ ролята си на олимпийско божество. Той приимаше съ пълно достоинство внимателнитѣ услуги на разшьтания ученъ человѣкъ. Селенитѣ тамъ и сѫщий ханджия се дивяхѫ.

III.

Слънцето прѣваляше на западъ. Файтонътъ се тъкаляше по широкото голо и безлюдно поле. Докторъ Карло отиваше въ Дрѣмиградъ, най-ближний градъ, отъ дѣто щеше да прати нѣколко депеши по открити[illegible] си, въ Пловдивъ и за Европа. Тамъ щяхѫ и да приспѫтъ, а зара[illegible]ъта да тръгнатъ назадъ. Слънцето прѣжуряше. Пожълтѣлата безлѣсна ра[illegible]нина изглеждаше на изгорѣла степь. Тя на сѣверъ опираше въ сини[illegible]завитѣ балкански бърда, пò-разлати и пò-ниски, колкото наближавахѫ Ч[illegible]но-Море. Пладнешката жега бѣше нестьрпима: огненнитѣ лѫчи горя[illegible] гърбоветѣ на пѫтницитѣ, засипани отъ прахъ, който на облаци ся

*) [illegible]лагороденъ металъ.

дигаше слѣдъ колата. Прѣдъ тѣхъ вървеше единъ другъ файтонъ, съ единъ пѫтникъ само. Когато спрѣхѫ на едно друго ханче — послѣдната станция до Дрѣмиградъ, тѣ заварихѫ и него, че пиеше кафе подъ сѣнката на стрѣхата. Той бѣше мѡмъкъ на трийсеть години и, по облѣкло и по видъ, личеше да е столиченъ житель. Но докторъ Карло го не познаваше. Докторътъ не познаваше почти никого, освѣнъ Антония и коллегитѣ си, и то не сичкитѣ. Той нехаеше за нищо, което стоеше вънъ отъ областьта на геологията и минералогията. Политический строй и законитѣ на страната, борбитѣ на партиитѣ, изборитѣ, които вълнувахѫ и дѣцата, за него бѣхѫ нѣщо не отъ мира сего. Никой пò-добрѣ отъ него незнаеше Источна-Румелия и никой пò-малко. Тя бѣше за него пъленъ мѣсецъ, на който познаваше и именуваше сичкитѣ грапавини, долини и врьхове, отъ едната страна, а оттатъшната — оставаше въ „мракъ кромѣшний“. Той можеше изъ еднажъ да ти обади кое камъче отъ коллекциитѣ му отъ кой тракийский врьхъ е дигнато, а още незнаеше името на главний администраторъ въ града, дѣто бѣше гимназията. Това простително невѣжество на ученъ човѣкъ, често му донасяше неприятни изненади. Еднажъ доби нужда да се види съ префекта. Нѣкои слободановци на шега му показахѫ болничния докторъ, който минуваше на улицата. Карло го приближи вѣжливо.

— Господинъ администраторе — докторъ Карло.

Болничний докторътъ се рѫкувà и се назва сѫщо.

— Имамъ да се посъвѣтвамъ съ васъ нѣщо . . Въ кой часъ можете да ме приемете?

— У дома? или пó-добрѣ въ канцелярията? Тамъ съмъ сѣка заранъ до обѣдъ, отговори болничний докторъ.

— Въ канцелярията пò-добрѣ. . .

Болничний лѣкарь погледна часовника си.

— Азъ отивамъ сега тамъ, ако обичате, заповѣдайте съ мене, каза той и повика единъ файтонъ. Карло сѣдна съ учтиви извинения. Файтонътъ мина града, излѣзе на полето, дѣто стоеше до една могила болницата.

— Вие добрѣ сте избрали вашата лѣтна резиденция, господинъ администраторе. Въ тие тропикални горещини нѣма нищо пò-приятно отъ колкото животъ на полето, срѣдъ природата . . . O rus, quando ego te aspiciam! *) казалъ и Хорациусъ. . .

— Да, свѣжий воздухъ благотворно дѣйствува на болнитѣ ми.

— Имате и болни?

— Доста.

Тие отговори на лѣкаря не разбудихѫ никакви сумнѣния у ... яний професоръ.

Файтонътъ спрѣ прѣдъ дългото ново здание на болницата. ...сорътъ видѣ позачуденъ нѣколко блѣдни хора, облѣчени въ сив... обути въ чехли, че се расхождахѫ по тревата.

*) О поле, кога щѫ те погледамъ?

Но той нѣмà врѣме да поиска ново разяснение. Лѣкарьтъ го увлече прѣзъ коридоритѣ въ писалището си. По стѣнитѣ бѣхѫ накачени анатомически карти; на масата стояхѫ медицински книги и други докторски пособия. Въобще, голѣма голота отъ канцелярски нѣща въ „канцеларията“. Тукъ удивлението на професорътъ още повече порасте. Той подзе съ учтива усмивка.

— Прѣкрасно, прѣкрасно; виждамъ, господинъ администраторе. . .

— Извинете, азъ съмъ пò-напрѣдъ докторъ, прѣкѫсна го лѣкарьтъ, който втори пѫть чуваше, че го наричатъ администраторъ — на болницата — разбира се.

— Да, господинъ докторе . . . както и азъ, ние сме сички доктори, по прѣдмѣта си . . . Позволете, виждамъ, че имате . . . какъ да се изразѭ . . . силна слабость къмъ медицината, каза професорътъ, като хвърли пакъ взоръ на анатомическитѣ карти.

Докторътъ ся изсмѣ весело.

— Мерси за комплимента, господине професоре.

— Нищо, нищо. . . отговори Карло добросовѣстно.

— Gratias, gratias, domine Carlo! и лѣкарьтъ присинясваше отъ смѣхъ.

Карло го гледаше малко зачудено. Какво имаше толкова смѣшно въ комплимента му? По всичко заключи, че тозъ префектъ ще е нѣкой оригиналъ.

Лѣкарьтъ се посъвзе отъ смѣхътъ и се обърна сериозно. — Ако обичате, кажете нуждата си.

Професорътъ му расправи, че единъ неговъ сънародникъ се дири отъ консулътъ си, за да бѫде испратенъ въ дрьжавата, на която е подданникъ. Той питаше не е ли възможно да се спаси компрометираний му сънотечественникъ като му се даде румелийски паспортъ.

— А той сѫщий страдае ли нѣщо?

— Отъ нищо, господинъ адм. . . докторе; само единъ паспортъ му трѣбва, за да стане подданникъ на тая благородна страна.

Докторътъ остана въ недоумѣние.

— Пó-добрѣ ще сторите да се обърнете къмъ префекта; азъ могѫ да подамъ помощь само на болни хора, както видите.

Въ тоя мигъ срѣщната врата прѣзъ хода се отвори случайно и професорътъ видѣ два дълги реда легла съ болни.

Той разбра грѣшката си и потъна въ земята. . .

Слѣдъ нѣколко минути той се завръщаше убитъ отъ срамъ и смущение. Когато файтона се спрѣ, той видѣ, че се озовалъ на другия край на града, пакъ на полето! И возачътъ го питаше да продължава ли нататъкъ. Бѣдний професоръ отдавна бѣше отминалъ тѣхната вратня, безъ да усѣти.

Тоя комически епизодъ, който облѣтѣ града, прослави чудачеството на учений професоръ, но не го исправи. Той продължи да си саможив-

ствова въ кабинетя. Това даде възможность на едно друго недоразумѣние, пакъ неприятно за доктора, което той би избѣгналъ, ако познаваше поне по име, застигнатия при хана момъкъ, виденъ членъ въ обществото, въ което и той живѣеше. Но докторътъ нито прѣзъ плетъ бѣше видѣлъ това общество.

При всичко че, особенно сега, той избѣгваше сѣкакви срѣщи съ познати и непознати лица, но силна потрѣбность да излѣе часть отъ вълненията си, накара професорътъ да завърже разговоръ съ непознатий момъкъ. Той го поздрави, сѣдна и каза небрѣжно:

— Африкански горещини, господине!

— Пече страшно, трѣбва да вали, отговори пѫтникътъ, като си правеше хладъ съ кърпата.

— Право, тие облаци на дъждъ сочатъ; ние, като овчари, познаваме . . . обади се бай Иванъ, който, по наставленията на професора, всякога сѣдеше между лакътътъ му и стѣна. Професорътъ го побутна неволно съ лакътътъ си.

Непознатий момъкъ забѣлѣжи страннитѣ отношения между тие двама другари.

— Господинъ професоре, негова милость водилъ ви е нѣкѫдѣ по вашитѣ научни изслѣдвания?

Докторътъ погледа внушително бай Ивана и отговори съ равнодушенъ ужъ видъ.

— Да . . . да. . . Ахъ, каква прѣкрасна земя имате, господине мой. Това е единъ изворъ неисчерпаемъ за науката, за искуствата, за всемирний прогресъ. Вашата земя, господине мой, притежава безцѣнни дарове отъ природата, които, за жалость, остаятъ зарити безъ полза. Но настая часътъ, мислѫ, когато лучезарний погледъ на науката ще я зондира. . . Вамъ ви трѣбватъ само хора образовани, специалисти по естествознанието, и главно, господине мой, честно прѣданни на благото ви. . . Моятъ животъ е всѣцѣло посветенъ за щастието на тоя трудолюбивъ и прѣкрасенъ народъ български. . . Каква благословена земя! Просто рай!

Докторътъ се распаляше отъ собственнитѣ си думи. Макаръ общи и пълни съ риторическа мѫгливость, нему му поулекна. Тѣ бѣхѫ излишъкъ отъ душевний му приливъ. Момъкътъ го гледаше зачудено и отдаваше тие прѣкалени хвалби на България, повече на възторженний умъ на единъ ученъ, залибенъ въ прѣдмѣта си, а до нѣйдѣ си, и на подобострастний характеръ на нѣкои чужденци.

— Направихте ли нѣкое пó-важно откритие?

— Невъобразимо важно! невѣроятно!

— Какво, именно?

— Това не могѫ ви казá, господине мой, отговори професорътъ съ тайнственъ видъ и погледна бай Ивана.

Любопитството на момъка порасте.

— Вѣроятно, нѣкакви драгоцѣнни метали?

Докторътъ клюмна утвърдително.

— Не ми иде за вѣрване. Доказано е, че балканский полуостровъ нѣма ни злато, ни срѣбро. . . — Напротивъ, и той има една Калифорния!

— Ахъ! кждѣ! — Ѣо е мой секретъ, господине мой!

Но слѣдъ тие думи той видѣ, че се увлѣче, скокна веднага и поведе бай Иванъ къмъ файтона.

IV

Продължихж пакъ пжтя си.

Небето се замрачи. Гжсти черни облаци се напластихж надъ широкото поле, което потъмнѣ; една свѣткавица змиевидно избразди оризонта, послѣдвана отъ глухъ тътенъ на гръмотевицата. Завчасъ бурята настана. Плесна силенъ дъждъ подъ ужасни трескавици. . . Тукъ пакъ хрумна професору страшната мисьль, какво нещастие ще бжде ако мълния падне на файтона имъ. А той, срѣдъ това съвсѣмъ голо поле, бѣше привлекателна точка за електрический токъ. Но и тоя пжть всичко мина благополучно. Стихията се утиши, небето се развѣдри пакъ и на западъ блѣснахж послѣднитѣ златни лучи на слънцето, което потъваше въ кржгозора. Смръкна се. Двата файтона вървяхж тежко по размекналий пжть. Скоро файтона съ момъка прѣвари и исчезна въ мърчината, заедно съ другитѣ прѣдмѣти. Дрѣмиградъ остаяше задъ една гънка на равнината, но нищо не наумяваше за близостьта му. Професорътъ съчиняваше въ ума си важнитѣ депеши, които отиваше да удари: една до главний управитель, друга до единъ приятель въ Европа, членъ на ученото дружество, на което докторътъ ламтеше да стане тоже такъвъ. Утрѣ, печатътъ въ всичкитѣ провинции на страната му, щеше да направи да прогърми името му. Fama volat. . .*) Облакъ сърадвателни депеши щяхж да го налѣтжтъ, въсхищението и завистьта щяхж да раступатъ хиляди сърдца. Какво сладко нѣщо е славата! Отъ утрѣ докторъ Карло се събуждаше великъ човѣкъ. . . . Името му затъмняваше сички други имена, на които ориентътъ бѣше далъ блѣсъка си. И сърдцето му бъхтеше, като лудо, въ гжрдитѣ.

Едни мжгляви и скудни блѣщукания въ мрака, показахж, че градътъ е недалеко. Но той забѣлѣжи отсамъ него, уединено, други пд-ясни и подвижни свѣтлини, като отъ фенери, между които се мяркахж сѣнки. Вѣроятно, тамъ имаше единъ купъ хора. Той хубаво забѣлѣжи, че тие свѣтлини и тие хора стояхж на кжра, и очевидно, на самото шосе. Какво диряхж по това врѣме изъ вънъ града? Неволно безспокойство обве професора. Другарьтъ му спеше. Файтонътъ отиваше напрѣдъ, къмъ фенеритѣ, които чакахж на пжтя му. Зехж да се чуватъ гласове. Червената свѣтлина огрѣваше пд-видно формитѣ на човѣшки фигури, които безспокойно се движахж и кръстосвахж. Той чу даже дрънченето на оржжия! Смутни страхове свихж сърдцето му. Той неволно смушка заспалий бай Ивана. Той нигга не бѣ испитвалъ подобни вълнения. Хрумна му, че това е засадя

*) Славата хвърчи.

отъ разбойници, или нѣщо още пó-страшно. Голѣмото откритие, което направи, не ще да бѫде чуждо въ това нощно нападение. . . Тоя непознатъ пѫтникъ, комуто така глупешки издаде тайната си, не напразно отмина напрѣдъ! . . Кой знай, користолюбието, а още повече, славолюбието, сѫ способни да вдъхнатъ най-страшни прѣстѫпления! . . . Малко ли примѣри има? Златото е такъвъ съблазнителенъ демонъ. . . .

Въ това врѣме тълпата прѣсрѣщна файтона мълчишкомъ и го спрѣ. Мнозина се навалихѫ съ фенери да видатъ кой е вѫтрѣ. Професорътъ стоеше ни живъ, ни умрѣлъ.

— Кой е тука, господине? попита единъ запъхтянъ гласъ.

Докторътъ не отговори.

— Докторъ Карлевъ, каза бай Иванъ, който се разбуди.

— Той е! той е! извикахѫ нѣколко гласа.

— Ура!

— Добрѣ дошле, добрѣ дошле! . . . народътъ ви посрѣща. . . . закъснѣхте много! каза му единъ облѣченъ въ бѣли шаячеви френски дрѣхи человѣкъ, и се рѫкувȃ съ него.

— Ура! да живѣй! повтаряхѫ се въсклицания отъ тълпата, която тѣсно забиколи колата.

— Отдаватъ ти честь, пошъпна му досѣтливий селянинъ, отговори имъ нѣщо.

Тие думи свѣстихѫ доктора. Той изведнажъ се догади, че тоя затънтенъ градецъ иска да му изрази благодарность за научнитѣ му заслуги, и му устроява тая овация. Трогателенъ примѣръ, който трѣбва да потопи въ срамъ другитѣ български градове. Тая мисъль покърти дѫлбоко душата му. Той слѣзна отъ файтона, до крайность развълнуванъ. Въцари се мълчание.

— Благодарѭ, благодарѭ, братя, за тая честь ненадѣйна. Тя ме трогва дѫлбоко.... Моитѣ досегашни заслуги не заслужвитъ лавритѣ ви. Знаѭ добрѣ, че вие въ моето скромно лице възвеличавате великата наука. Но тя скоро ще ви докаже колко е всемогуща . . . Не се хвалѭ, господа, но докторъ Карло никога нѣма да го забравите, както и той васъ—за благороднитѣ ви чувства и примѣренъ патриотизмъ! Да живѣятъ ученолюбивитѣ граждани на Дрѣмиградъ.

— Ура! ура! на рѫцѣ!

И въ единъ мигъ трепетното тѣло на професора се издигна и люшкаше, като едно знаме надъ главитѣ. Той махаше съ двѣтѣ си рѫцѣ за да се одържи въ равновѣсие. Въ отговоръ на тие знакове на въсторгъ замахахѫ шепкитѣ. Когато докторътъ биде сложенъ долу, той се рѫку[...] съ сичкитѣ, пиянъ отъ щастие и съ сълзи на очитѣ.

Файтонътъ потегли пакъ между два реда посрѣщачи. Бай Ив[...] сѣдна при возача, а при доктора влѣзохѫ трима пó-прѣдни члена [...] депутацията. Той не разбираше какво го запитватъ, нито сѣщаше ка[...] отговаря: цѣлото му сѫщество се топеше отъ блаженно оіцущение. [...] входа на града — друга депутация. Пакъ поздравления, въсклицан[...]

Това бѣше едно триумфално шествие!

Въ нѣколко минути Карло падаше отъ единъ полюсъ на другъ.

И имаше защо: почтеннитѣ граждане дрѣмиградски посрѣщахѫ скороизбранний си депутатъ, за когото имахѫ извѣстие, че пристига тая вечерь. Вмѣсто на прѣдставителя депутациитѣ налѣтяхѫ на докторъ Карла, когото не знаяхѫ лично, както и първия. Приликата на имената и тя спомогна за заблуждението.

Спрѣхѫ се прѣдъ кѫщата на кмета.

(Свършакъ въ идущата книжка)

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ

ПИСМО III.

Форумъ и Капитолий. — Здания и развалини. — Юпитеръ капитолийский. — Видъ на стария Римъ отъ Капитолий. — Римъ и римската държава. — Сенатъ и народъ.

Форумътъ и Капитолий сѫ на двѣ стѫпки отъ Колизей. Нѣма мѣста на свѣтътъ, които да наумѣватъ повече и пó-високи въспоминания. Когато отивате на Форума мислите да намѣрите една обширна площадь, която да може да побере охолно стотини хиляди хора, и оставате очудени, когато виждате прѣдъ себе-си една площадь, която нѣма на дльжина повече отъ 130 метра. Ширината ѝ е равна на двѣ трети отъ дльжината.

На това мѣсто се е развила, създала и рѫководила историята на Римъ. Тука е тупало въ продължение на вѣкове, сърдцето на цѣлий старий миръ. Колко силно трѣбва да е било, та движението, което се е давало отъ тука, да е могло да се простре на всичкитѣ части на обширната империя и да се съобщи и на послѣднитѣ ѝ крайнини! Тука сѫ произлизали борбитѣ между патриции и плебеи, съ които се е подкачила историята на Римъ; тука сѫ се положили основитѣ на разнитѣ форми на управление, прѣзъ които е прѣлитала държавата; тука Брутъ е прогласилъ паданието на царьетѣ, тука Антоний е прогласилъ надгробното слово на републиката, тука всичкитѣ честолюбци сѫ развивали своето красноречие, за да увлекѫтъ подирѣ си народа, тука сѫ се рѣшавали войнитѣ, мироветѣ, съюзитѣ, тука, съ една дума, е ставало всичко, което се е касаяло до живота и сѫдбината на Римъ и на подчиненийнему свѣтъ.

Великолѣпието, съ което е билъ украсенъ Форумътъ, е отговаряло напълно на значението му. Храмове, държавни учрѣждения, паметници, портици, статуи, — всичко е било настроено да му придаде блѣсъкъ, равенъ съ важностьта, която е ималъ въ историята на градътъ. Римляниньтъ е усѣщалъ тамъ напълно своето величие, виждалъ го е изваяно, символизирано, прѣдставено въ всичко, което е досѣгало до очитѣ му. Когато е билъ тука, когато е ходилъ, когато е участвувалъ въ избори или въ бунтове, когато е въсклицавалъ на пламеннитѣ слова на нѣкой буенъ трибунъ, когато е привѣтствовалъ триумфалната колесница на нѣкой консулъ побѣдитель, ималъ е прѣдъ себе-си живо очъртани всичкитѣ въспоминания на историята си. Може лесно да си прѣдстави човѣкъ какъ се е отзовавало това върху умътъ на римлянина, какво влияние е упражнявало върху мислитѣ му, разискванията му и дѣлата му.

Високитѣ здания, които сѫ украсявали, както Форума, тъй и Капитолийский хълмъ, сѫ биле въздигнати въ паметь на нѣкое велико събитие, или сѫ служили за учрѣждения, мили на всяки римлянинъ. Това сѫ биле толкова страници отъ историята му. Отъ основанието на Римъ до послѣднитѣ императори, всичкитѣ епохи сѫ биле прѣдставени въ великолѣпни паметници. Ромулъ и Ремъ сѫ имали на Форума свой храмъ. на двѣ стѫпки отъ мѣстото, което е било люлка на градътъ. Не далече отъ тука, между палатинский хълмъ и Капитолий, се е простирало знаменитото блато, край брѣговетѣ на което основателитѣ на Римъ сѫ биле изложени и намѣрени подъ една смоковница отъ Фаустула. Подъ жгълътъ на палатинский хълмъ, който гледа къмъ Форума, Ромулъ е почналъ да чъртае прѣдѣлитѣ на новий градъ. На тоя хълмъ той е изградилъ първата колиба, това е било дворецътъ му. Тая колиба свято се е пазила и въстановлявала до послѣднитѣ дни на империята. Можалъ ли е Ромулъ да мисли и на сънь, че единъ день ще се въздигнатъ до тая бѣдна колиба дворци, отъ дѣто приемницитѣ му ще заповѣдватъ на цѣла вселенна? Великолѣпний храмъ на Съгласието е билъ въздигнатъ въ паметь на миръть, установенъ между патрициитѣ и плебеитѣ. Въ една часть отъ тоя храмъ Сенатътъ е държалъ нѣкой пѫть своитѣ засѣдания. Тука е произнесълъ Цицеронъ прочутото си слово противъ Катилина. На противоположната страна на Форума се е намирала тьмницата, съградена отъ Сервия Тулия и Анка Марция, дѣто Катилина и съучастницитѣ му сѫ биле затворени и удушени. Прѣданието разказва, че тука сѫ стоѣли затворени апостолитѣ Петръ и Павелъ. Апостолъ Петръ е прѣвърналъ въ хрстиянство двамата стражари, Прочесса и Мартина, и за покръстванието имъ е изврѣла чудесно вода отъ земята. Надъ темницата сѫ изд[illegible]гати днесь една църква въ паметь на св. Иосифа дърводѣлеца, и една кам[illegible]на, въ паметь на св. Петра, дѣто съ особенно благоговѣние идѫтъ [illegible]за-телно всички поклонници, които посѣщаватъ Римъ. Може още днес[illegible] да се види колко страшна е била темницата. Тя е състояла отъ двѣ [illegible]ем-ници, разположени една надъ друга. Горнята е около четире метр[illegible] широка, долнята три. Прѣстѫпницитѣ сѫ се спущали въ тѣхъ отг[illegible] съ

вжже, прѣзъ една тѣсна дупка, отъ дѣто и единствено сж могле да получавать свѣтлина. На темницата се е отивало отъ Форума по знаменитата стълба на гемонитѣ, дѣто сж се изкачали за да види народътъ мъртвитѣ тѣла на прѣсжденитѣ. Въ тая сжщата темница е загиналъ своеволно отъ гладъ нумидийский царь Югурта.

Въ 496 г. прѣди Христа, подиръ окончателната побѣда нанесена надъ латинцитѣ, въ която се казва, че сж помогнали на римлянитѣ Касторъ и Поллуксъ, въ честь на тия два полубога и въ паметь на побѣдата е билъ въздигнатъ единъ храмъ, за който Цицеронъ говори, че е билъ най-прочутий и най-посѣщаваний храмъ въ Римъ. Единъ стълпъ въздигнатъ вжтрѣ въ Форума, въ честь на консула К. Дуилия, е наумѣвалъ първата морска побѣда, нанесена надъ картагенянитѣ.

Центръ на всичкитѣ здания и паметници на Форума е била курията, дѣто Сенатътъ е държалъ своитѣ засѣдания. Допълнение на курията е била публичната трибуна, нарѣчена Rostra, която се е възвишавала всрѣдъ Форума и прѣдъ салата на Сената, отъ дѣто ораторитѣ, обърнати къмъ Капитолий, сж говорили на народа. Отъ тая трибуна е говорилъ често Цицеронъ. Други важни учрѣждения сж съсрѣдоточавали тука всичко, що се е касаяло до висшето управление на държавата. До курията сж биле Греностазиса, въ което сж биле приемали чуждитѣ посланници отъ врѣмето още на Пирра, дѣто се е събиралъ народътъ по курии, за да упражнява избирателнитѣ си права. На мѣстото, дѣто се издига днесь цървата и академията Св. Лука, е билъ, така нарѣчений Secretarum Senatus, дѣто Сенатътъ е разглеждалъ криминалнитѣ процесси, които му сж прѣпращали императоритѣ. Подъ Капитолия, край священний пжть, е билъ Табулариума, дѣто сж се пазили архивитѣ на държавата. На срѣщу него е билъ храмътъ на Сатурна, построенъ въ 491 г. прѣди Христа, отъ консулитѣ Семпрония и Минуция, дѣто се е пазило отъ най-старо врѣме съкровището на републиката.

Форумътъ е достигналъ до най-пълно вяликолѣпие при цезаритѣ. Освѣнь новитѣ здания, съ които сж го биле украсили, тѣ сж или прѣправяли или съградили изново повечето стари здания и паметници, които сж често биле опустошавани отъ пожари, като имъ сж оставяли при това, първитѣ имена и назначения.

Капитолий е съперничалъ съ Форума, ако не го е надминувалъ съ великолѣпието си. Както тамъ, така и тука сж се въздигали паметници отъ всичкитѣ епохи на римската история. Като чете человѣкъ днесь въ старитѣ списатели, колко много сж биле, неможе да си въобрази какъ е възможно, ако сж сжществували едноврѣменно, да се побиратъ въ малко мѣсто. По старината си, най-важний паметникъ на Ка... е било убѣжището, основано отъ Ромула за бѣглецитѣ, които ...нали да населяватъ градътъ. По историческото си значение е до...цалъ послѣ Юпитеровий храмъ, дѣто побѣдителитѣ сж дохождали ...олучатъ триумфъ. Тоя храмъ е занимавалъ източний връхъ на ...ътъ, на мѣстото, дѣто се издига църквата Ara Coeli. Храмътъ е стоялъ

до VIII вѣкъ и разорението му се дължи, единственно, на желанието на първитѣ папи, да не оставатъ здраво нищо язическо. Църквата, построена на мѣстото му, е получила названието си Ara Coeli отъ една християнска легенда, която расказва, че св. Богородица и Исусъ Христосъ сѫ се явили тука на императора Августа. Сенатътъ, расказва легендата, е искалъ да обяви Августа достоенъ за апотеоза. Августъ отишълъ да земе съвѣтъ отъ Тибурската Сибилла, която му прѣдрѣкла рождението на Спасителя, и въ подтвърждение на думитѣ ѝ, явила му се майката божия съ Исуса Христа. Августъ падналъ на коленѣ, отрѣкълъ титлата на богъ и въздигналъ единъ олтаръ въ честь на божественното видѣние. Старий храмъ е билъ въздигнатъ отъ Тарквинния Гордий, който е испълнявалъ това по едно желание на Тарквинния Старий направено въ единъ критически моментъ, когато Сабинитѣ застрашавали да поразѫтъ римский народъ. Лицето на храма е било обърнато къмъ Форума и е състояло отъ единъ портикъ съ три реда стълпове. Подобенъ портикъ, но само съ два реда стълпове, е имало на другитѣ три страни. Побѣдителитѣ, въскачени на священната колесница, на която се е носила голѣмата статуя на Юпитера въ тържественнитѣ праздници, облѣчени съ свещеннитѣ дрѣхи на Юпитера, съ вѣнецъ на главата, съ лавровъ клонъ въ лѣвата рѫка, съ жезълъ отъ слонова кость въ дѣсната рѫка, сѫ дохождали тука да въздадѫтъ благодарственни молитви и да принесѫтъ жъртва на бога на боговетѣ.

Отъ всичкото това великолѣпие, отъ всичкитѣ тия чудни паметници на Форума и на Капитолий, днесь стърчѫтъ само печални съсипни, по които много пѫти не е възможно да се опрѣдѣлѫтъ мѣстата на зданията, отъ които сѫ останали. Археологитѣ неуморно работатъ и до днесь, да дадѫтъ името на всички тия съсипни. Неимовѣрни и дълги трудове, неизвѣстни намъ, но които заслужва да се спомѣнѫтъ съ признателность, сѫ се положили за да се издири това, което знаемъ. Тука човѣкъ се научава да цѣни заслужено археологията. Тя се явява въ пълното си значение на наука, обемляюща въ себе-си история, философия, поезия, искуства, всичкитѣ отрасли, въ която се е проявилъ духовний животъ на народа, паметницитѣ на когото се старае да възстанови. Незная дали може да има трудъ пò-благодаренъ. Каква радость трѣбва да усѣща оня, който умѣе съ едно камъче даже да съдѣйствува за възстановлението на това минало, което, и прѣвърнато въ прахъ, се прѣдставлява така велико и достойно за вѣчно удивление!

Нѣколко вѣка наредъ не сѫ се знаяли дори ни мѣстата, ни имената на Форума и на Капитолий; площадьта, дѣто сѫ се разисквали сѫдбинитѣ на свѣтътъ, затрупана съ нѣколко метра земя, е служила за купувание и продавание на добитъкъ и се е наричала „кравешки пазаръ“. По Капитолий, по който сѫ се искачвали побѣдителитѣ на свѣтътъ, сѫ се намирили кози и е билъ извѣстенъ подъ името „кози хълмъ“. Може-би и до днесь да се намиратъ селени отъ околноститѣ на Римъ, кои ви бихѫ зяпнали въ устата, като да имъ расправяте за работи отъ о

свѣтъ, ако имъ бихте говорили за Капитолий, а само на когото кажете Monte Caprino, би се сѣтилъ за-какво се касае. Незнаѭ дали това не би било вѣрно дори за много жители отъ самий Римъ.

Развалинитѣ на Форума, ако и да сѫ крайно осакатени, по своята многобройность и изящность, даватъ и сега една идея за великолѣпието на паметницитѣ, отъ които сѫ останали. Тѣ прѣдставляватъ единъ пущинакъ, въ който всичко ви кара да мечтаете. Врѣдъ това гробно мълчание, което владѣе тука, врѣдъ тия счупени колони, тука прави надъ старитѣ си пиедестали, тамъ налѣгали и полузаровени въ земята, като осакатени и забравени трупове, за които не се намѣрила благочестива рѫка да имъ издѫлбае гробъ, между тия стѣни обраснали съ мъхъ и трева, подъ тия полусрутени сводове, които заплашватъ да се сгромолѭтъ надъ тебе, умътъ, пораженъ отъ въспоминанията, които избликватъ ототвредъ, като отъ нѣкой внезапно отворенъ и изобиленъ изворъ, неволно призовава миналото и прослѣдва всякога съ живо и неисчерпаемо съчувствие всичко онова, което е съдѣйствувало да го направи така замечателно. Прѣзъ краткото ми прибивание въ Римъ, незнаѭ дали има день да не идѫ на Форума. Отъ врѣме на врѣме минува нѣкой блуждающъ, като тебе пѫтникъ, или отъ нѣкѫдѣ се подаде нѣкоя тълпа отъ англичани и англичанки, прѣдводителствувани отъ обязателний чичероне, който имъ рецитира съ всевъзможни жестикулации пѫтеводителя на Римъ. Потопенъ въ своитѣ мисли едва обрѫщашъ погледъ да ги видишъ и ги изгубвашъ веднага прѣдъ видъ. Оставятъ въ тебе оная смутна идея, съ която се вѣстяватъ на човѣкъ, коленичилъ надъ единъ скѫпъ гробъ, ония, които идѫтъ, като него, въ жилището на мъртвитѣ, да търсятъ тоже гробове, за да плачатъ и да се молѭтъ.

Та и това не е ли жилище на мъртви, дѣто е заспалъ сънь вѣченъ цѣлъ единъ миръ съ всичко, което е любилъ и ималъ, съ своитѣ богове, съ своята слава, съ своитѣ пороци? Тия полусрутени стълпове, сводове, стѣни, не сѫ ли останки отъ надгробни паметници, незачетени и поломени отъ врѣмето? Колко страшна трѣбва да е била бурята, която е духнала тука, та е съборила и помела всичко? Когато гледашъ съсипнитѣ, когато размишлявашъ върху миналото, отъ което сѫ останали, не ти се иска да повѣрвашъ, че е било възможно да изчезне тъй изъ коренъ всичко, което наумѣватъ, че се е загубило всичко, народъ, вѣра, учрѣждения, права, като всичко това да се е носило на единъ корабъ пропадналъ безслѣдно въ нѣкое ужасно крушение, и чини ти се да присѫтствувшъ на една истинна и величественна легенда за Крали-Марка. [illegible]е, думашъ си, не е възможно, да е изчезналъ тъй цѣлъ единъ свѣтъ, [illegible] исчезва въ продължение на години една фамилия, проѣдена отъ [illegible] немилостива болесть. Уморенъ отъ вѣковни вълнения искалъ е да [illegible]подъ тия съсипни, да си почине, като Крали-Марко, и като него чака [illegible] часъ за да се исправи пакъ и да заживѣе животъ новъ. Горко [illegible] на ония, които не сѫ уважили сънътъ му, които сѫ се подигравали [illegible]ията на великолѣпний мавзолей, подъ който е задрѣмалъ! Гор-

ко на ония, които сѫ осквернили славитѣ му, които сѫ испѫдили боговетѣ му изъ храмоветѣ имъ! Тѣ ще приематъ отплата равна съ светотатството, което сѫ извършили.

Врѣмето, което разрушило всички тия величественни паметници, ще слѣдва своето мрачно дѣло и ще дойде единъ день, когато и тия печални останки отъ миналото величие на Римъ, ще изчезнатъ и ще се заличѫтъ отъ лицето на земята, като никога да не сѫ биле.

По двѣ стълби се възлиза отъ Форума на Капитолий. Ни една панорама неможе да се сравни съ оная, която се открива прѣдъ очитѣ ви, когато се искачите на Капитолий и се обърнете къмъ Форума. Изгледътъ надъ старий Римъ и надъ развалинитѣ му, особенно отъ Сенаторский палатъ, въздигнатъ надъ развалинитѣ на Таболариума, е безподобенъ. Всички тия руини, които се простиратъ далеко, далеко, додѣто може да стигне окото, отвѫдъ Колизея, отвѫдъ палатинский хълмъ, съ своитѣ странни и разнообразни форми, на рѫцѣ вдигнати застрашително въ въздуха, на вкаменѣли истукани, на зяпнали уста, на покѫсани дрипели, на страховити отверстия пробити въ небето, съ своитѣ скалисти стѣни, съ своитѣ страшни сѣнки, съ своитѣ истърбушени сводове, прашни, повѣхнали, почерняли, плѣсенясали, прѣдставляватъ ти се тука въ всичката си трагична величественность. Тукъ тамѣ се издигатъ рѣдки и високи стълбове, богъ знае какъ запазени отъ нѣкой храмъ или дворецъ, подобни на печални и осамотени дървета, оцѣлѣли всрѣдъ една опустошена отъ пожаръ гора и почернѣла отъ огъня, който ги е лизалъ. На мѣста руинитѣ се простиратъ голи, зарити почти въ земята и изглеждатъ, като запустѣли гробища, дѣто мъртвитѣ спѭтъ забравени отъ живий свѣтъ. На мѣста се подаватъ задъ раскошната зеленина на кичасти дървета, израсли, сѣкашъ, нарочно тамъ, за да прѣдставатъ въ единъ релефенъ контрастъ, до природата вѣчно зелена, вѣчно млада, нетрайностьта на всичко, което излиза отъ човѣшкитѣ рѫцѣ. Надалече водопроводитѣ се проснали, като единъ дългъ керванъ отъ вкаменени камили. И надъ тая панорама, единственна, небето свива тоя чуденъ свѣтлосинь сводъ, заключенъ отъ една линия живописни планини, които се извиватъ въ видъ на вѣнецъ около широкото римско поле. Окото неможе да се насити да гледа и умътъ се скита, като заблудена и омаяна птица, между земята, населена съ паметници на смъртьта, и небето, изворъ неисчерпаемъ на блѣсъкъ и животъ.

На това пространство, което обгръщатъ очитѣ ви, е протекълъ цѣлий исторически животъ на римлянитѣ. Това е било Римъ — градътъ. центръ, столица и владика на обширната държава, която се е про- рала отъ брѣговетѣ на Евфратъ до гибралтарский проливъ. Една то На нея сѫ опирали нозетѣ на тоя чудовенъ Атлантъ, който е нос на широкитѣ си и яки плещи покореената вселенна. Тука сѫ биле ковани краищата на веригитѣ, съ които Римъ е държалъ въ покорн всичкитѣ народи, извѣстни на старий свѣтъ. Ний неможемъ и съставимъ днесь идея за римската държава, толкова това, което

нитѣ сѫ наричали държава. различава отъ нашитѣ съврѣменни понятия. Държава, въ смисъль, каквато я разбираме днесь, съвопупность отъ жителитѣ на една страна, които, подчинени на сѫщото правление и на сѫщитѣ закони, носатъ еднакви тяжести и ползуватъ се отъ еднакви права, не е имало и не е могло да има тамъ. Въ тая смисъль държавата е билъ Римъ — градътъ, заключающъ въ себе си всички ония, които, по рождение или по право придобито отпослѣ, сѫ се считали римски граждани. Всичко останало сѫ биле области, подчинени съ връски, повече или пó-малко крѣпки, на владичеството на Римъ и съставляющи просто една широка експлоатация въ исключителна полза на единъ градъ. Провинциитѣ сѫ могле да иматъ най-широки привилегии, пълни автономни управления, но всякога сѫ оставали нѣщо отдѣлно отъ Римъ. Въ управление на държавата, земена въ нейната цѣлость, тѣ не сѫ приемали никакво участие. Това управление е принадлежало единственно и исключително на Римъ. Императоритѣ станахѫ щедри въ раздаванието на римското гражданство тогава, когато даже въ Римъ то не прѣдставляваше никакви политически права. Расширението на римското гражданство съвпада съ упадъкътъ на държавата. Римъ го пазеше завистливо, додѣто имаше съзнание за своята сила. То прѣдставляваше за него емблемата на могуществото му и наградата за усилията, трудоветѣ и жертвитѣ, които бѣше направилъ въ продължение на вѣкове, за да установи своето владичество надъ другитѣ народи. То е съставлявало най-скѫпото му достояние, което го е крѣпило въ идеята на неговото върховенство и въодушевлявало въ упорититѣ му и непрѣкъснати борби. До Августа, то-есть, прѣзъ всичкото врѣме на царетѣ и на републиката, Янусовий храмъ е билъ затварянъ всичко два пѫти. Въ тия непрѣкѫснати борби, не веднажь сѫдбата на Римъ е достигала да виси на конецъ. У много у народитѣ, съ които е ималъ да воюва, любовьта къмъ свободата е произвела чудеса отъ храбрость, но въпрѣки доблестното имъ и дълго противостояние, всички най-сетнѣ сѫ биле принудени, единъ по други, да влѣзатъ въ орбитата на свѣтовната империя. Най-силнитѣ, най-храбритѣ, най-добрѣ устроенитѣ, падатъ. Борбитѣ се продължаватъ нѣкога съ вѣкове, съ равни, съ нерѣшителни шансове, побѣдата често се усмихва на римскитѣ врагове, но окончателното тържество остава най-сетнѣ на римлянина. Римъ е ималъ една опрѣдѣлена задача, да подчини цѣлъ свѣтъ на владичеството си, и въ нея е черпалъ оная чудна енергия, която го виждаме да развива въ течението на цѣли вѣкове, за да порази всички, които сѫ прѣчили на цѣлитѣ му. Той е зналъ, че трѣбва постоянно да надвива и да върви напрѣдъ. При най-малкото отстѫпване назадъ, при първото поколебавание на престижа му, той се е излагалъ на опасностьта да се намѣри противъ една силна коалиция отъ всичкитѣ си врагове, която би го разрушила немилостиво. Това би било за него една гибелна погрѣшка и никога я не стори, не отстѫпи никога, не остави никога да се оскърбява ненаказано престижа му.

Организацията на държавата е отговаряла чудесно на задачата, която е имала. Въ основата на тая организация е стоялъ сенатътъ, съборъ, отъ зрѣли умове, отъ дългогодишни опити, отъ практически знания, спечелени въ продължителното водение на държавнитѣ работи, отъ испитани добродѣтели. Публичната власть е била мила за сенаторитѣ, не само защото въ нея сж се заключавали интереситѣ на отечеството, но и защото е била тѣхно създание, тѣхно дѣло. Тия важни старци сж биле завистливи, като за нѣщо свое, за славата и величието на държавата, за извоюванието и укрѣплението на което сж съдѣйствували сами, като консули, военачалници, посланници. Участието на народа въ управлението е било уредено така, щото да внесе въ него съдѣйствието на буйнитѣ си сили, безъ да може да го повлече лжзгавий пжть на нездравитѣ и промѣнливи страсти. Държавната машина, уредена тъй здраво, е давала и съобразни резултати. Ней се дължжтъ ония рѣшения зрѣли и енергични, оная политика мждра, рѣшителна и послѣдователна въ сжщото време, невлияюща се ни отъ успѣхитѣ, ни отъ несполукитѣ, политика, която ще удивлява винаги всички, които четжтъ историята на Римъ. Тая чудесна организация, обаче, е оставяла винаги отдѣлни народътъ и благородната класса, и това е било червеятъ, който е прояждалъ вжтрѣшно Римъ. Ненавистьта между плебеи и патриции, укротявана на врѣме, не е никога угасвала. Разрязава се още съ основанието на Римъ, продължава се прѣзъ всичкото врѣме на републиката, проявлява се различно при всѣки отдихъ, който ѝ оставятъ вънкашнитѣ събития, избухва въ кървави метежи при Гракхитѣ и дава най-послѣ поводъ на разни честолюбци да замислятъ унищожението въ своя лична полза на републиканскитѣ учрѣждения. На тая ненависть се облѣгатъ за прислѣдвание на честолюбивитѣ си цѣли Марий и Силла, Цезаръ и Помпей, Антоний и Октавий, додѣто най-сетнѣ, послѣдний, може-би, най-малко гениялний отъ всичкитѣ други, но най-ловкий отъ тѣхъ, успѣва да се прогласи самодържецъ. Републиката падна жертва на умразата на народа противъ патрициитѣ. Слѣдъ дългата и безрезултатна борба, която бѣше водилъ за равноправность, той забраваше що губи и считаше своитѣ собственни загуби напълно удовлетворени съ унижението на благородството и на сената. Додѣто императоритѣ иматъ причини да се бојжтъ още отъ призрака на миналото, не забравятъ никога да експлоатиратъ старата вражда между плебеи и патриции. Сенатътъ дълго врѣме, особенно, подирь безчинията на първитѣ императори, не прѣстана да храни надежда за възстановлението на републиката, но надеждитѣ му се разбихж въ съпротивлението на народа. Когато, подирь убийството на Калигула, потресе отъ прѣстжпленията му, Сенатътъ се събра на Капитолий за да прогл изново република, народътъ заобиколи салата на засѣданията и зая че иска само единъ господарь. Тъй се осуети послѣдний опитъ за въс новлението на републиканското управление. Сенатъ и народъ, вси ония учрѣждения, които бѣхж създали славата и величието на Ри бѣхж осждени да се прѣобърнатъ на рабски орждия въ ржцѣтѣ на

ператоритѣ. Империята намѣри въ спазванието на вънкашнитѣ форми най-вѣрното срѣдство за своето укчаване и не унищожи ни едно отъ републиканскитѣ учрѣждения. Тя израстна, като една нова фиданка, присадена н· дървото, на което самитѣ тия учрѣждения бѣхѫ се развили и цъвтѣли, но скоро тя зе всичкий сокъ на стеблото и ги остави отъ само себе да изсѫхнатъ полека-лека и да умрѫтъ отъ истощение.

(Слѣдва).

ОТЪ МАРИЦА ДО ТУНДЖА *)

пѫтни бѣлѣжки

отъ

Ивана Вазовъ.

Пладнешната жега, която налѣгаше града, извънъ него се освѣжи отъ вѣянето на полский вѣтрецъ. Ние пѫтуваме вече по хълмиститѣ поли на Срѣдня-Гора, които се растилатъ въ леки вълнения далеко на югъ, покрити съ буйна, раскошна растителность, която зачудва и най-разсѣяното око. Това е прочутата плодородна ивица черноземъ, която върви между Срѣдня-Гора и Марица, на истокъ, до самото Черно-Море. Колкото вървимъ пò-нататъкъ, картината на плодородието става пò-възхитителна; при ханчето, до рѣчка Сютлийка, спрѣхме да пийнемъ студена водица и да сръбнемъ чашка кафенце, като се любувахме на прѣлестната долина, изъ която шуми потокътъ. Но кога дойдохме кѫдѣ селото Теке, намъ се откри хубаво чудесната панорама на старо-загорското поле — гледка, която не се забравя. До дѣто ми стигаше окото, всичкото е живо, питомно и разработено. Българското рало и мотика сѫ прѣобърнали тоя край въ обѣтованна земя: пъстри лозя, вълнисти ниви, ливади, градини, тъмни кичести горици отъ орѣшаци. до които се нишатъ богати селца, чифлици, воденици—покриватъ, като весела градина, полето, което се накланя на истокъ, дори до синикавитѣ върхове на кръгозора. Тука ставатъ прѣвъсходни ячемици, ръжь, царевица, триндафили, тютюнъ, нарове, грозде и най хубавото жито, прочуто въ цѣла Турция — *загарката.* Само това поле може да нахрани цѣло царство. На вредъ картината е великолѣпна до вълшебство. Човѣшкий погледъ съ наслаждение потъва въ хубоститѣ на тая благословена земя, упива се, забравя се и не знае на кое пò-напрѣдъ да се нарадва. Пѫтувахъ пò-лани, пакъ прѣзъ май, по южна Италия, и нарамъ, че само долината на Капуа, въ Кампания, която омая и плѣни преть години Анибала, може да се удари по хубость и раскошна плодовитость съ нашето старо-загорско поле.

Отъ Текето пѫтьтъ върви изъ между два сѣнчасти реда плодородни дрьвета; бадемитѣ сѫ вече съ плодове увиснали; черешитѣ

*) Продължение отъ I книжка.

съ кървaво-червени кичори. Гледката къмъ полето става по́-въсхитителна отъ ефекта на подвижнитѣ лучи и сѣнки, които прави заходящето слънце. Най-послѣ, видѣхме далеко въ политѣ на Срѣдня-Гора — и Стара-Загора, блѣснала отъ руменитѣ вечерни зари. Трѣба да кажѫ скопчаний скелетъ на Стара-Загора, защото $^3/_4$ отъ нея сѫ още развалини. Но тая бѣла грамада отъ съсипни и нови здания, гледана отъ далеко, лъже окото: тя добива видъ на единъ вълшебно-грамаденъ и цвѣтущъ градъ, който ту се показва, ту се затуля задъ живописнитѣ рѫтлини, на́прѣки прѣзъ които вървимъ.

По мрькнало влѣзохме въ Стара-Загора.

Стара-Загора има още твърдѣ печаленъ видъ и покъртя душата съ въспоминанията си. Прѣдъ тебе стои една растворена страница, отъ най-страшнитѣ и кървавитѣ, въ новата ни история . . . Сѣкашъ, тукъ още вонѣе изъ въздуха димътъ отъ пожаритѣ и миризмата на кръвьта. Тукъ се е извършила страховита и кървава оргия, подирь нещастний и героически бой на нашето опълчение съ побѣдоноснитѣ орди на Сюлейманъ-паша. Единъ кореспондентинъ, англичанинъ, присѫтствующъ на 19 Юлий 1887 год. въ Стара-Загора, уприличава гибельта ѝ съ гибельта на Магдебургъ, отъ войскитѣ на Тили . . . Тоя хладнокръвенъ чужденецъ трѣбвало да се върне къмъ срѣднитѣ вѣкове, за да намѣри достойна прилика на варварствата на XIX-й! . . . Между бѣлѣющитѣ се групи нови кѫщи стоѭтъ още голѣми пусти пространства, насѣяни съ буренясали основи и прохълмени отъ засипани изби на исчезнали домове. Освѣнъ главната улица, шосе два километра дълго, което раздѣля града на двѣ равни части, осталитѣ сѫ глухи и меланхолията имъ се увеличава отъ стърчащитѣ късове стѣни и травясали темели. На безмѣрно широкий площадъ, възъ една чешма, издига се нѣкаква безглава, мряморна статуя, на Аполлона, увѣряватъ. Това е сѫщо една руина. Тя е изровена изъ праха на Ulpia Trajana, възъ която е сложена Стара-Загора . . . Тя си е била намѣрена така, за това ѝ турили гипсова глава, но и тя паднала. Мене неволно дойде на умъ Белерофоновата статуя, подирь обезглавяванието ѝ отъ византиеца, за което ни расказва Велтманъ въ безподобний си романъ.

Три дена прѣстояхме въ тоя печаленъ градъ и на 6 май, сутрѣньта, потеглихме къмъ дервентский проходъ, който ще ни пропустне въ розовата долина. Бързо излѣзохѫ колата изъ лошитѣ улици на „Алтѫнъ-Топъ“, и скоро ни изведохѫ пакъ на полето, на сѣверъ отъ града.

Врѣмето, вчера и завчера съвсѣмъ кишаво, се управи. Дъждовнитѣ крушумени облаци, още тая заранъ що се мрьщяхѫ на крѫгозора, се разсѣхѫ отъ утрѣнний вѣтрецъ, като бѣли памучни кѫсове, по лазурний сводъ. Слънцето радостно и още по́-златно изгрѣ надъ оросената природа, небесната синина, нѣжно златена и кѫпана отъ ялмазнитѣ лучи, бѣше така сладко-прозрачна, чиста, прѣсна, като, че вчера Господь бѣше казалъ: „да будетъ свѣтъ“. Въздухътъ се оглашаваше отъ срѣбриститѣ гласета на гнѣздитѣ лястовички, които правяхѫ изъ него грациозни ара-

бески; врабчетата лудешки се гонѣхѫ, цвърчахѫ и бѣснѣяхѫ, като провинциални дѣца, пуснати отъ училището.

Тукъ растителностьта, около двата брѣга на Бедечка, е много буйна и раскошна; всичко е плувнало въ веселъ зеленъ шумакъ на овошки и орѣшакъ, между които се лъщи рѣката. Тукъ сѫ биле любимитѣ расходки на харемитѣ на старо-загорскитѣ беeве и султани, прѣди войната . . . На лѣвий слогъ на друма, отъ издигнатъ кладенецъ, шурти чучуръ бистра студена вода. Това е „Петь Кладенци". Ние се напихме отъ животворната струя, поналюбувахме се на красотата на това мѣсто и влѣзохме въ прохода. Въ дъното му лѫкатуши поетическата Бедечка, която прѣгазихме нѣколко пѫти, до дѣто се доловихме за шоссе́то, сега скоро поправяно за минуването на князя. То върви по стрьмний хълбокъ на дѣсната урва, и ние сега отъ високо можемъ да се любува́ме на всичкитѣ фантазии на рѣчката изъ тѣсната долчина: на игривитѣ ѝ лѫкатушки, водопадчета, шумливъ токъ, и пръски, и игри на струитѣ ѝ, които дѣтински се каратъ съ огромнитѣ камъне, че имъ прѣпрѣчватъ пѫтя. Отъ срѣща спиратъ погледа ни стрьмни, високи урви, покрити съ треви, по́-нататъкъ ниска гора ги облача цѣли. Тукъ и тамъ по скалитѣ, що висѫтъ надъ Бедечка, растѫтъ нѣжно-сине-морави люлеки и се люлѣятъ надъ вълнитѣ. Ние сме срѣдъ Срѣдня-Гора. Отъ всякѫдѣ ни заграждатъ високи зелени врьхове. Ето една прѣлестна полянка, между пѫтя и Бедечка. Послѣзнахме тамъ. Горски зефири ни носатъ ароматний дѫхъ на тревитѣ и на люлекитѣ; веселий напѣвъ на рѣката мелодически се слива съ непонятний шумъ на тая усойна долина. Съ нѣколко минутното си замайване тукъ, ние отдадохме честь на хубостьта на българската природа, както отдадохме честь и на успѣха на българската индустрия, като изсушихме съ най-голѣма охота двѣ бутилки руйно шуменско пиво, подсладено съ нѣколко рѣзена великолѣпна старозагорска пастѫрма, една отъ съврѣменнитѣ слави на тоя добъръ градъ.

Жално, че Любенъ, голѣмъ специалистъ въ областьта на мезелицитѣ, не е знаялъ за това чудо, а те би го прославилъ въ възторженни дитирамби повече отъ казанлѫшката гюловица. Дълговрѣменното му отсѫтствие отъ България е причина на това невѣжество, както и на други нѣкои.... Инакъ, той би ни казалъ нѣщо и за севлиевскитѣ волски язици, и за видинския черъ хайверъ, и за карловскитѣ пѫчи, и за свищовскитѣ шарани, и за рахманларската пъстрьва, и за сопотската армеева чорба, — зимно врѣме, — рѣзлива, като сарказмътъ му, отрѣзвляюща, като сатирата му. Какъвъ благодатенъ антидотъ е тя противъ махмурлука! . . . .

Отъ поляната пѫтя се заиздигва къмъ гръбнака на планината, задъ който се подава, като колосаленъ купенъ, врьхътъ Бетеръ. По думитѣ на доктора В. тоя врьхъ е загасналъ волканъ. Трапътъ въ скалистото му теме запазвалъ видътъ и формата на нѣкогашенъ кратеръ задрьстенъ, а по плещитѣ личала кора отъ сгория и втвърдѣла лава. Прѣдъ насъ, на шоссето, още стърчеше меланхолический скелетъ на една триумфална арка съ угили тържественни надписи. Ние величиво минахме подъ нея.

Тукъ бѣше миналъ прѣди три дни новий главенъ управитель, князь Александръ, и бѣше сипалъ милостиви думи на ликующитѣ дервентци. По тоя случай, другарьтъ ми, който дълго врѣме е гостувалъ въ Ромѫния, ми приказа единъ анекдотъ отъ врѣмето на Куза. Пѫтувалъ веднажъ тоя принцъ изъ земята си и, при една такава триумфална арка, въ отвѣтъ на жалбитѣ на селянитѣ противъ неправдитѣ на властьта и тежкитѣ данъци, казалъ имъ да бѫдатъ спокойни, защото той денонощно се грижи за благото на поданницитѣ си. Тогава единъ бѣлобрадъ и събуденъ старецъ скрьстилъ покорно рѫцѣ и извикалъ високо:

— Maria ta! După când este pâmântul bate vîntul, şi o sĕ bate vîntul pânâ când o sĕ fie pâmântul!

Тия думи другарьтъ ми ги прѣведе въ българска проза така:

— Господарю, отъ какъ е станалъ свѣтътъ, духа вѣтърътъ, и ще духа вѣтърътъ, додѣто бѫде свѣтътъ.

Азъ не исцахъ тълкуванието на тие думи, както и князь Куза не го поискалъ, а отминалъ бързо съ почървенѣло лице.

Но въпрѣки тоя анекдотъ, оказа се, че почтенний влахлия е горещъ обожатель на Куза. Той помълча малко, па запѣ тихо на влашки, и разчувствованъ, Кузовата прощална пѣсень: Tara dulce şi frumosa“ а отъ нея се цопна въ вълнитѣ на ромѫнската политика. . . Скоро съ ужасъ забѣлѣжихъ, че той прѣскокна Дунава и прѣнесе разговора на почвата на българската. За да попречѫ на тая инвазия и да не отровѫ първитѣ си впечатления отъ розовата долина (защото вече стигнахме на върха на Срѣдня-Гора), азъ извадихъ още двѣ бутилки пиво, и прѣдъ видътъ на чудната долина, на мѫглишкия балканъ, на хайдушкий Дебелецъ, на Бузлуджа, на Св. Никола, на колосалний Юмру-Чалъ напихъ здравица за чистата, за хубавата, за неосквернената България, за Българията на орлитѣ, на поетитѣ, на хайдутитѣ, за Българията на Бога, която сега ме обнимаше съ своитѣ гигантски планини, като въ любовни обятия. . .

Отъ врьха бързо навалихме по сѣверний склонъ и се спрѣхме при Касапъ-кая, долу. Това е една гола и канариста долчина, твърдѣ примежлива за пѫтницитѣ въ турско врѣме. Многото извършени тукъ обири и убийства сѫ ѝ дали зловѣщото название „Касапска канара“.

Какъвъ тѫженъ надписъ при входа на единъ рай!

Долината на Тунджа държи отъ калоферската клисура до Твърдица и се пои отъ рѣката, на която се кичи съ името. На картата тая котловина има видъ на длъгнеста чупена ивица, заградена отъ срѣ горскитѣ бърда и високий старопланински гребенъ. Но сега окото по причина на нейний завой, захваща само въсточната половина съ риститѣ балкански върхове.

Една измама. Розовата долина не се е облѣкла напълно още съ тр дафилевий си накитъ. Пролѣтьта позакъснѣ. Зимний хладъ още вѣе прѣспитѣ на балкана, слънцето нѣма врѣме да сгрѣе добрѣ долината, по

то случаятъ ме принуди да пѫтувамъ пó-рано, когато розовитѣ пѫпки едвамъ се развиватъ. Скрѫбьта ми е искренна. Който желае да види въ всичката ѝ оригинална хубость южна Италия, трѣбва да я посѣти прѣзъ априлия, както Андалузия — прѣзъ марта и Петербургъ — прѣзъ декемврия. Долината на Тунджа трѣбва да я посѣтишъ прѣзъ срѣдата на май, ако желаешъ да плувашъ въ море отъ триндафили.

Но и сега тя колко е прѣкрасна! Колко сила и фантазия природата — магесница е похарчила за да окиче пролѣтното ѝ рухо! Старозагорското поле очудва погледа съ богатството си и съ неизмѣримостьта на оризонта си; казанлѫшката долина го омайва съ раскошната си пъстрина и величественность. Тамъ естеството е гений благодатенъ, тукъ е поетъ. Додѣто ти стига окото, гледашъ блѣскаво зелени ливади, нѣжни кадифяви морави, живописни ландшафти, гюлови градини, вече зарумenили и заблагоухали, прѣсни полени, прѣзъ които ручѫтъ бистри планински бари, и всичко това прошарено съ купове горици отъ кестени, орѣхи, сливи, черени, круши, дрѣнове, ябълки, вишове, празднично разцъфтѣли, или пъкъ увиснали съ алено-коралеви китки най-сладки плодове, а прѣзъ срѣдъ тая панорама, между върбалаци и шумтящи брѣстове, вие се млада Тунджа и шари чудни меандри по зелената равнина. Въ дъното на картината —Стара-Планина: верига исполински върхове, които се кѫпатъ въ синето небе; а далеко на западъ, мръщи се халосаний Юмру-Чалъ, забуленъ съ снѣгове и облаци, като Олимпътъ на нѣкой балкански гръмовержецъ. Щастливитѣ елисейски поля турени при прѣдѣла на бореевото царство! А слѣдъ петнайсеть дни тия нѣжни зеленини нѣкоя вълшебница ще засипе съ росни триндафили и изъ въздуха ще се залѣятъ благоухания, заедно съ пѣснитѣ на тьмноокитѣ берачки, увѣнчани съ розови китки, като староврѣмскитѣ гъркини отъ Пафосъ и Цитера, по венеринитѣ праздници...

O qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat et ingenti ramorum protegat umbra? *)

казалъ римский поетъ и въздишалъ за тия мѣста прѣди осемнайсеть столѣтия.

Хораций би могълъ още да прибави:

И да ме увѣнчѣе съ нейнитѣ ароматни рози? . . .

Приближихме чинакчийскитѣ бани.

Тукъ при ливадитѣ спрѣхме за обѣдъ. Насѣдахме на меката морава. Оризонта прѣдъ насъ го затварятъ шумясти гѫсти дрьвеса, между стволоветѣ на които се бѣлѣятъ въ пашитѣ гойни чърди говеда, до коремъ въ трева потѫнали. Всичко е зелено, ново, сѣнка. Това успокоително зрѣлище услажда отдиха ни. Благосклоненъ зефиръ полъхва между клоноветѣ и упива гърдитѣ съ благодатна, нова сила. Чини ти се, че подмладявашъ, като дишашъ сѫщия въздухъ съ младата природа; тайнственый духъ на пролѣтьта растреперва всичкитѣ ти фибри, радостно усѣщание вълнува душата; чувствувашъ, че човѣкъ е създаденъ да живѣе въ

*) Кой ще ме заведе въ прохладнитѣ Емуски долини да ме закрие съ грамадната сѣнка клоноветѣ?

тая хубава природа, само да ѝ се радва и да ѝ се въсхищава, вѣчно, вѣчно, безъ да му се испречватъ страшнитѣ въпроси на живота. . . . Ето нѣколко крачки прѣдъ насъ, подъ травясалий сводъ, шурти топълъ чучуръ лѣковита вода, даръ отъ горещата утроба на Срѣдня-Гора. Блазни те непобѣдимо желание да се цопнешъ въ топличкитѣ струи. Пакъ жалѭ, много жалѭ, че прѣвáрихъ триндафилитѣ, а то бихъ си позволилъ сега нечуто наслаждение: бихъ покрилъ банята съ триндафили и бихъ се кѫпалъ сладострастно въ тая розова баня, като непомнѭ кой римски императоръ!

А колко подобни минерални извори ключатъ изъ богатитѣ поли на Срѣдня-Гора! Тѣ сѫ истинска благодать божия. За жалость, нашето нехайство малко цѣни благата на тая разсипница природа; сгодитѣ и чистотата въ банитѣ не биятъ много въ очи. Ето, напримѣръ, изъ случайно зиналитѣ врата, зърнахъ дами селянки, които се кѫпяхѫ съ гюслючета и сукмани: въобразявате си колко това е грозно. Турцитѣ имаха хубава добродѣтель, която неможа да се присади въ нашитѣ нрави: обичахѫ и умѣяхѫ да се кѫпать. Това бѣше първото имъ наслаждение, проистекло отъ една религиозна длъжность. Гиздави съ мраморъ послани, или съ прости плочи, хамамчета, които въ всяка турска кѫща намираме и разваляме, отбѣлѣжватъ хубавий навикъ за чистота у турската челядь. Грамадни общественни кѫпални, (бани и хамами), на всѫдѣ по Турция, наслѣдие отъ старата римска цивилизация, зачудватъ погледа съ смѣлостьта на кроежа си и костуванието на направата. Хамамитѣ сѫ изражение на въсточното зодчество и на въсточния вкусъ. Римлянитѣ, които съ завоеванието азиатскитѣ царства, добихѫ и навика за раскошенъ животъ, въведохѫ употрѣблението на банята въ Европа. Раскопкитѣ въ Помпея извадихѫ на явѣ тогавашнитѣ римски бани, които поразяватъ по изящество на украшенията и по удобствата, назначени да усилватъ чувственнитѣ възбуждения: мраморни басейни съ топла, студена и хладкá вода, която шуртяла отъ бронзови гърла, а до тѣхъ многобройни стаички за събличане, за отдихъ; сводътъ на банитѣ е покритъ съ прѣлестни изваяния (bas-reliefs) на амурчета, а стѣнитѣ съ атласи и други митически сѫщества; корнизитѣ и стѣнитѣ сѫ напъстрени съ фрески на богини и вакханки, въ най сладострастни положения; тамъ сѫ биле мѣста за най-истънченитѣ наслаждения, истински храмове на „религията на плътьта“... Чинакчийскитѣ бани нѣматъ такова притезание и вакханкитѣ имъ съ сукманитѣ и съ червенитѣ си гюслючета не си потапятъ снагата толкосъ отъ желание да усѣтатъ сладострастното дѣйствие на топлитѣ струи, колкото да си оперѫтъ дрѣхитѣ на нея. Бла-дарение и на това, защото инакъ нашийй селски народъ не би се палъ по цѣли години.

Ние бързаме да оставимъ това зрѣлище на българска прав-ность и каляската пакъ върви изъ очарователната долина. Природ съ своята хубость ни дойде на помощь и настрои пакъ чувствата за въсприемание нови естетически наслаждения. Картината прѣдъ " се порасшири. Ние ясно видиме прѣдъ насъ Тулово, а задъ не

подножието на Стара-Планина — Мъглишъ, чието име е свързано съ едно мрачно прѣдание отъ оная страшна епоха, въ която българската независимость издъхвала безъ борба и безъ слава. . .

Минахме Тунджа, която още три пѫти ще се минува. Тя тече тука скрита въ тайнственни сѣнки на високи гѫстаци, изъ които, навѣрно, нощѣ искачатъ русалкитѣ да се кѫпатъ въ огрѣнитѣ отъ мѣсечината вълни. Незная пó омайно-романтическа рѣка отъ Тунджа, която прави хиляди прѣлестни фантазии изъ прѣкраснитѣ долини, блѣсти, синѣй се, срѣбри се подъ чистото небе, между шумясти дрьвеса и прѣдставлява живъ образъ на единъ безбуренъ и блаженъ животъ. Тя е горда съ происхожданието си: тя извира изъ могущитѣ плѣщи на двата най-голѣми гиганта на Стара-Планина – Юмрю-Чалъ и Мара-Гидия, отъ дѣто ручи и сестра ѝ Тѫжа, която, види се, носи името ѝ; гърми по снѣжни урви, скача отъ крути скали въ безднитѣ на планината, а слѣдъ единъ часъ—тиха, мила, тече изъ между триндафилови градини, като една побѣдоносна царица, която празднува триумфа си. Роякъ ручейки и поточета балкански весело търчѫтъ изъ долината и идатъ да уголѣмѭтъ свитата ѝ. Така царственна, тя върви сѐ надлъжъ по политѣ на Срѣдня-Гора и я запасва, като колосаленъ срѣбъренъ поясъ. Но и раятъ, казватъ, е лошъ затворъ. При Хаинъ-Кьой, като се уплашва да не би вѣчно да лѫкатуши изъ тоя Едемъ, затворенъ отъ двѣ планини, втурва се въ Срѣдня-Гора, разсича я и излазя на другиятъ ѝ край, подъ Сливенъ. Отъ тамъ Тунджа диша свободно, — тече прѣзъ широки поля и отива на истокъ, но съ много лѫкатушки, като че е на подвоица: къмъ Черно-Море ли да хване, или къмъ Бѣло. Най-послѣ, като дохожда при Думанъ-Тепе, надъ Ямболъ, тя нагло възвива право на югъ, улавя си пѫтя прѣзъ необозримата равнина, просича ниската Сакаръ-Планина, форсира тамъ турската граница, сé на югъ, и уморена, прашна, прѣмалѣла отъ дълго пѫтешествие, влива се въ Марица, при Одринъ, срѣщу устието на Арда, като извървява на югъ толкова пѫть, колкото на истокъ. Народното въображение е прѣобърнало тритѣ рѣки на три сестри, които, подирь една прѣпирня коя е най-бърза, наговорили се да прѣспѭтъ при Одринъ, и зараньта, която първа подрани, да повика и другитѣ, за да тръгнатъ и се надскорягатъ. Легнали и заспали. Но дяволитата Тунджа „сестра най малка“ не стояла на думата си, ами

„Най-рано си е ранила,
Дважъ пó-рано отъ пѣтли,
Трижд пó-рано отъ зора.
Тръгнала Тунджа, отишла—
На тѣхъ се не обадила“

Кога се зазорило, Арда първа си отрила очитѣ и видѣла, че Тунджа ги излъгала, и ядно завикала на спящата още Марица:

„Марице, сестро Марице,
Я стани, сестро, я стани“. . .

Тревога голѣма! Двѣтѣ пó-стари сестри дѫлбоко възмутени! — и, жени нали сѫ — хванали люто да кълнѭтъ пó-малката:

„Да даде Господь на Тунджа
Да върви и да лжкати,
Горитѣ да си пробива,
Горитѣ и планинитѣ,
На нази пжть да отваря“. . .

Като се понасърдчили съ тия думи, фукнали по дирята на бѣжанката, и пѣсната казва, че по тоя готово проправенъ пжть, лесно я стигнали и заминали. Но тритѣ сестри не могле вече да излѣзатъ изъ матката си, и отъ Одринъ до морето течжтъ, като една рѣка. Кой знай защо, тия рѣки зели името на най-сънливата – на Марица. . .

Но фантазията ме отвлече далеко на югъ, къмъ Бѣло-Море, а каляската отива на сѣверъ, къмъ Стара-Планина, прѣзъ розови градини, размирисали нѣжно вече.

Слънцето залазяше; море отъ пламъци, рубини и топази блѣщеше задъ зеленитѣ бърда прѣдъ насъ; горитѣ и хълмоветѣ и усоитѣ ставахж любовно тайнственни, подъ златната вѣдрина на вечерний часъ; шумата мълвеше на около тихо съ зефиритѣ, и полскитѣ щурци-пискуни пущахж рѣдки звънливи ноти изъ утихналий въздухъ. . . Сладки благовония, като изъ парфумиранитѣ пазви на една фаворитка, разнасяхж около насъ една страстна упоителна атмосфера. . . . А Срѣдня-Гора сѐ повече и повече тъмнѣеше въ лазурната дрезгавина, а разкошната долина сладко и успокоително затихваше, като че ще чете вечерната си молитва, при курението на триндафиловий си ароматъ къмъ небесата, а царственний Юмрю-Чалъ сѐ още показва на истокъ бѣлата си тиара, облѣна съ послѣднитѣ издихающи розови зари на слънцето и съ първитѣ срѣбристи лучи на мѣсеца. . . .

Хубаво си, отечество мое! Не щж се никога нагледа на божественната хубость на твоята природа. Само твоятъ образъ, милъ и величественъ, стои неизгладимъ въ душата ми, която те люби, милува и слави. Малко ли пжти съмь се катерялъ по твоитѣ гигантски планини, и съмъ се чудилъ и дивилъ на твоитѣ гори, и поля, и райски картини! И колчимъ ги пакъ видж, като че то е първи пжть, азъ се възхищавамъ отъ тѣхъ и душата ми се обръща на лира и иска да пѣе. Само ти, отечество, само твоята божественна природа, вѣчно съхранявате за мене очарованието си, което е плѣнявало дѣтинството ми, и младостьта ми, и тая възрасть на разочарования — дни на жестоки испитания и мжки. Когато всичкитѣ цвѣтя въ сърдцето ми завѣнахж; когато надеждитѣ и младежкитѣ ми пориви се сломихж, като крилата на устрѣленъ орелъ; когато въ тежка житейска борба умрѣхж много мои идеали, из... шихж се всичкитѣ извори за щастие и радость, — само ти ми оставашъ о... и нѣжно ми разгръщашъ обятия, и шыпнешъ на моето ожесточено сърдце ду... на примирение, на чародѣйна утѣха и на поезия. . . . Бжди благос... вено, отечество мое; бжди честитъ, балкански раю! бжди голѣма и слав... о, чудна землйо, дѣто е цъвтяла люлката ми, дѣто ще се зелен... гробътъ ми!

Пловдивъ, 1886.

СТИХОТВОРЕНИЯ

(изъ „Бури и Мелодии“)

I

Чудна нощь покри земята морна.
Плувнахѫ въ брилянти небесата,
И зефиръ прохлада животворна
Лѣйше, сладко шьпнеше съ листата.

Ний сѣдѣхме мълчишкомъ подъ свода
Тьменъ па акацийтѣ зелени,
Съ очи вперени тамъ въ небосвода,
Съ мисли йощъ по́-горѣ устремлени. . .

И мечтаяхме — мечти лазурни ! —
За любовь, за щастье тихо, вѣчно. . .
За нощи́ чаровни, дни безбурни,
За блаженство сладко, безконечно.

И лѣтѣхме въ чуденъ миръ тогази,
Пъленъ съ наш'тѣ сънища небесни,
И живота ний нечувахме подъ нази
Какъ гърми съ талазитѣ си бѣсни.

II

Бѣше врѣме, когато незнаяхъ
Ни упадъкъ, ни мрачно безсилье,
И съ свѣтовнитѣ бури играяхъ,
Кат' орелъ съсъ расперени кри́лье;

Бѣше врѣме, когато бѣдитѣ
Не страшахѫ душата ми млада,
И съ усмивка се хвьрляхъ въ борбитѣ,
И всъвъ буритѣ търсяхъ услада;

И за ударътъ ударъ отдавахъ,
И на хулата съ пѣсень отврьщахъ,
И умразата малко познавахъ,
И вразитѣ си често прѣгръщахъ.

И бѣхъ силенъ и младъ, и бѣхъ алчущъ
За животъ, и за трудъ, и за радость . . .
Бѣше врѣме . . . но що да повтарямъ
Вѣчний стонъ на хвръкнàлата младость! . .

III

О бѣдно сърдце, пакъ се вълнувашъ!
Пакъ се безумно въ гърди ми тръшкашъ!
Примрѣшъ минутно — и забѣснувашъ,
И пѣйшъ пияно, и болно пъшкашъ!

О сърдце мое, сърдце несвѣстно,
Кога ще имашъ отдихъ надеженъ?
Бури сé нови люшкатъ те бѣсно,
Нѣма за тебе часъ безметеженъ:

Най-слабий ударъ болки въ тебъ буди,
Най-ситна искра — въ пожаръ те туря.
Ту страсть безумна, ту скърби луди —
Сé ще въ тебъ има нѣкоя буря. . .

И ти пакъ жадно пийшь мѫки нови,
И сладко сладко горишь, копнѣешь. . .
Стига, че нѣщо те мѫчи, рови,
Стига, че страдашь — и че живѣешь.

IV

Безсънье . . . Задушенъ отъ мисли и ядъ,
Излѣзохъ на свѣжо, на воздуха нощни.
Луната златеше заспалиятъ святъ
Отъ свода, засипанъ съ брилянти раскошни.

Каква тишина величава, света —
И долу и горѣ!... Какъвъ блескъ и радость!
Азъ гълтахъ я съ очи, съ уста и съ душа
На зимната нощь чародѣйната сладость.

И мойта мечта се издигна далекъ,
Въ пространствата тихи, безкрайни и вѣчни...
И мисляхъ, че ставамъ ефиренъ и лекъ
И хвъркамъ изъ синий ефиръ безконечни;

И сякахъ, че тамъ съмъ ялмазна звѣзда,
И весело трапкамъ, блѣщѫ на небето. . . .
И дълго мечтаяхъ плѣненъ.... А студа
Живително дъхаше менъ на лицето....

1888 И. Вазов

НАШИТѢ ПЕРИОДИЧЕСКИ СПИСАНИЯ.

(Общи критически бѣлѣжки).

Отъ нѣколко време насамъ периодическитѣ списания у насъ почнахѫ да се расплодяватъ съ необикновенна бързина. Нѣма почти ни единъ по̀-голѣмъ градъ да не притежава свой собственъ журналъ. Нѣкои отъ тия списания, като мухи-еднодѣнки се появяватъ призори — и издъхватъ надвечеръ, други блѣщукатъ цѣло лѣто и щомъ захване да полинява шумата изгасватъ, трети съ крайни мѫки успѣватъ да празднуватъ двугодишнината си, но почти ни едно не може да прѣскочи фаталното число *три* и да се задържи поне до четире години. При всичкитѣ сѫдболомни примѣждия, които нашитѣ списания срѣщатъ обаче, чудно е, че се́ пакъ се плодѭтъ и размножаватъ и даже много по̀-усилено, отъ колкото други пѫть. Едвамъ едно подобно журналче успѣе да се забрави, току виждь друго изкочи на негово мѣсто, и почне съ не по̀-малка самоувѣренность своя ефемеренъ животъ.

Процесътъ се извършва приблизително по извѣстния французки рефренъ:

Si cette histoire vous embête,
Je pourrais la, la, la recommencer,
Je pourrais la, la, la recommencer.

Любопитно явление е, дѣйствително, това размножение на периодическитѣ списания въ нашата книжнина; неволно накарва то човѣка да се позапре и да помисли за причинитѣ му. Може ли да се сравни то съ распространението на подобната литература въ Руссия, Англия или Франция? Иматъ ли нашитѣ периодически издания сѫщия raison d'être, като въ ония страни; обуславя ли се тѣхното появявание и сѫществувание отъ нѣкаква органическа нужда? Сглежда ли се въ тѣхъ нѣкаква съзнателна цѣль, нѣкаква ясно опрѣдѣлена программа?

Несумнѣнно, появяванието и успѣванието на периодическитѣ списания зависи немалко отъ културната и общолитературната епоха, която прѣкарва единъ народъ. Извѣстни обстоятелства по̀вече способствуватъ за развитието на периодическия печатъ отъ други, а особенно извѣстни *политически* условия. Не ще въпросъ, че отбиванието, неволното, омисленното или насилното отбивание на мислящата и пишущата интелигенция отъ активното участие въ политическитѣ движения заставя неволно тая интелигенция да търси други посоки, да си отваря сама нови области, на които да може безпрѣчно да развива своитѣ латентни сили. Нищо не може да бѫде по̀-приятно на извѣстни крѫгове отъ това обрѫщение на младитѣ политически сили въ еквивалентни книжовни. Това е такова едно срѣдство за парализирание на буйнитѣ, необузданитѣ, несноснитѣ елементи, каквото е, напримѣръ, систематическото развращавание и умегкошавание на по̀-развититѣ крѫгове „съ више" чрѣзъ постоянни сибаритства, празднества, безкрайни увеселения, великолѣпни игри и пр... Рецептътъ е старъ! Както първото, тъй и второто срѣдство иматъ само една добрина, че дѣйствително прѣдизвикватъ по̀-жива литературна дѣятелность въ извѣстни крѫгове. Не е, дѣйстви-, ново наблюдението, че литературното разцъвтѣвание на единъ народъ съвместо съ пълното му морално упадвание или съ политическото му раскапвание. ...кто отслабванието на политическитѣ интереси, тъй влияе и пълното имъ ...ствие, благоприятно върху развитието на книжнината и специялно на пе...дическата книжнина. За примѣръ може да послужи Германия въ миналото ...тие: голѣми политически задачи, които да испълнятъ всецѣло душитѣ и ...ата липсватъ още. Националното съзнание е още слабо. Интелигенцията ...и напусто поле за дѣятелность, едничкото отворено поприще е литератур... ...а него се спуща всичко що мисли, всичко що чете и пише. Отъ това

се обяснява и появяванието на безбройното число алманаси, които въ минадото столѣтие държѫтъ мѣстото на съврѣменнитѣ периодически списания. Всѣки младъ човѣкъ пише, съчинява балади, сонети, и мадригали, както днесь всѣки младъ Германецъ се счита длъженъ да хвали безусловно Бисмарка и неговата колониялна политика.

За примѣръ на тѣсната зависимость на книжнината отъ вѫтрѣшното политическо ограничение може да послужи Руссия. За расцъвтяванието на русската литература отъ Пушкина насамъ има да се благодари, прѣимуществено на невъзможностьта, въ която се намѣрва русскиятъ геній да упражнява своитѣ сили другадѣ, освѣнъ въ книжовната область.

При анализирванието на подобни сложни явления, като литературнитѣ, безсмисленно е, разбира се, да се прѣдполага, че общи обяснения, като прѣдидущитѣ, могѫтъ да иматъ абсолютно значение. Всѣко обяснение отъ едно гледище, отъ единъ само принципъ, неволно носи печата на еднострачивостьта. Подобни опити сѫ, при все това, нужни и полезни. Значението на хипотезата и тукъ е еднакво, като въ областьта на науката — само и тукъ, и тамъ не трѣба да се забравя, че хипотеза и природенъ законъ не е все едно. Нѣма, слѣдователно, да се сърдимъ никому, ако съ резерва се отнася къмъ изложенитѣ по̀-горѣ мисли.

Нѣма сумнѣние, че покрай указанитѣ главни фактори, работятъ много други по̀-скрити, течения, по̀-дълбоки, които лесно могѫтъ да избѣгнѫтъ отъ вниманието на ревностния генерализаторъ, който прѣзглава се стреми да приведе всички явления къмъ най-простото имъ изражение.

Обаче, литературитѣ по̀-малко отъ всѣко друго психическо произведение на народитѣ могѫтъ да иматъ нѣщо общо съ аналитическа Геометрия, и който би желалъ да намѣри за всички литературни фигури, точни формули, отъ които да могѫтъ да се развиватъ всѣки пѫть ad libitum, съ математическа точность, чисто и опрѣдѣлено, би поставилъ само още единъ невъзможенъ проблемъ, още една квадратура на кржга, само на едно много по̀-слабо основание отъ колкото сѫ математическитѣ линии.

Който е слѣдилъ за развитието на руската периодическа литература, напримѣръ, непрѣменно ще е обърналъ внимание, освѣнъ на политическитѣ причини, още и на слѣдующето благоприятно обстоятелство, което лежи по̀-дълбоко, но не е по̀-маловажно: думата ни е за тѣсната връзка между развитието на периодическата литература и развитието на русския семеенъ животъ, особенно, на живота на русскитѣ помѣщици, отъ които се рекрутира голѣма часть отъ читателитѣ. Семейството, съставено отъ прѣдставители отъ разни възрасти, разни вкусове, разни интелектуални нужди, има потрѣба отъ разнообразна духовна храна. Тая храна то намира най-лесно на едно мѣсто събрана и въ най-лесна и приятна форма: въ периодическитѣ списания, които, навѣрно броятъ между русскитѣ фамилии най-голѣмото число абонати. Сѫщото явление може да се констатира и въ Германия, дѣто челядниятъ животъ е сѫщо доволно развитъ. Внимателниятъ наблюдатель ще забѣлѣжи, обаче, непрѣмѣнно, разликата въ качеството на еднитѣ и другитѣ списания. Съобразно съ сравнител но по̀-ниското срѣдне интелектуално равнище на нѣмската образована челядь — съдържанието на нѣмскитѣ периодически издания е много по̀-блѣдно, много по̀-слабо, отъ съдържанието на повечето русски журнали. Списания, като „Вѣстн Европы“ или „Русская мысль“ нѣмцитѣ още не притежаватъ, безъ исключе дори на Deutsche Rundschau, който даже не е органъ на нѣмската фамили повече на професорскитѣ и най-образованитѣ кржгове. Напротивъ, еженедѣлни и: стровани списания, като Die Heimat, или Die Gartenlaube, въ които се печа посрѣдственнитѣ романи на разни баби и шарени статии съ „разнообразно“ държание, се харчатъ съ стотини хиляди. Състоянието на английскитѣ белл стически списания се обяснява тъй сѫщо отъ по̀-високото образование на ната английска читающа масса.

Подъ кои отъ приведенитѣ типове спада българската периодическа книжнина?

Кои сж причинитѣ на нейното развитие, еднакви ли сж тѣ съ причинитѣ, които може да се прѣдположатъ за русската художественна журналистика, или за нѣмската или английската?

Какво общо има между появлението и сжществуванието на нѣкой журналъ като „В. Европы", „Nineteenth Century" или „Revue des deux mondes" и появлението на кое да е отъ нашитѣ ефемерни списания?

Въ кои точки се допиратъ кржга на литературнитѣ продуценти и кржга на консументитѣ въ Руссия, Англия или Франция, и въ България?

Въ каква органическа свръзка се намѣрва периодическиятъ печатъ у насъ съ общото образователно равнище на массата на читателитѣ?

Отговаря ли усилената продукция на нѣкоя по́-чувствителна нужда отъ книжовни произведения, или фабрикантитѣ произвеждатъ безсмисленно, безъ огледъ на пазарския искъ?

Расплодяванието на периодическитѣ списания въ послѣднитѣ нѣколко години несумнѣнно съвпада и у насъ до нѣкждѣ съ отслабванието на политическия интересъ въ срѣдата на нашата интелигенция. — Тая охота, тоя жаръ, това рвение съ които нашата младежь още недавна се спущаше на политическата кариера, почева вече чувствително да отслабва; между самитѣ участници въ политическитѣ борби се проявява, до нѣкждѣ, съзнание, че човѣкъ не може да консумира вѣчно себе си, и другитѣ, и отечеството въ постоянни, и че освѣнъ политически задачи и интереси има на свѣта и културни, не по́-маловажни.

По́-голѣмото число отъ редакторитѣ и сътрудницитѣ на нашитѣ периодически списания, както ще видимъ, не се набира отъ тая категория людье.

Смѣшно би било да се прѣдполага, че развитието на нашата книжнина има нѣщо общо съ ония литературни явления, които отличаватъ, напр. края на римската империя, или паданието на полското царство; но още по́ смѣшно би било да се търсятъ причинитѣ въ особеноститѣ на нашия семеенъ животъ.

Далечъ е той още отъ оня типъ, който прѣдставя срѣднето русско или английско семейство. До когато мжжътъ прѣдпочита да се грѣе въ кафенето, намѣсто на домашното огнище въ кржга на своята челядь, до когато жената съглежда своята единственна задача въ ражданието и отглежданието на дѣцата и малко се грижи за своето самообразование и за образованието на челядьта си, до тогава не може и да се говори за нѣкакво влияние на нашето семейство не само върху литературата, но върху какво и да било.

Остава да се отговори на общия въпросъ: сътвѣтствува ли усилената продукция на периодическитѣ списания на една общонародна нужда? Въ какво отношение се намѣрватъ списателитѣ и читателитѣ у насъ? Зависятъ ли тѣсно единъ отъ други, или съприкосновенията имъ сж случайни, повърхностни?

И тукъ отговорътъ е обезсърдчителенъ.

Ако народътъ, (подразбираме читающия народъ) би усѣщалъ нѣкаква нужда отъ произведенията на периодическия печатъ, той би ги поддържалъ малко по́-живо отъ колкото това е случаятъ у насъ. Нѣма сумнѣние, че сериозни и несериозни списания — публиката еднакво се отнася къмъ тѣхъ: не ги купува. Това е едничката прѣсжда, която тя произнася върху тѣхъ, единичката, но и най-тежката, която може да ги сполѣти, защото е смъртна. Тукъ само въ рѣдки случаи има аппелъ, нарѣдко строгиятъ сждия унищожава своето рѣшение и дава възможность на осждения да проживѣе, или по́-добрѣ, да агонизира още нѣколко врѣме. Обикновенно сентенцията се испълня въ кратъкъ срокъ. — Осжденията умира отъ най-жестоката смърть, отъ гладъ. Некрологътъ е извѣстенъ: „Еди кое си списание прѣстанало да излѣзва отъ еди коя си дата". Толкозъ: едно антрефиленце отъ два реда между другитѣ пикантни антрефилета на нѣкой политически вѣстникъ. По нѣкой пжть и толкозъ даже не се съобщава.

Списанието крѣе, крѣе, бере душа единъ, два, три мѣсеца, до като окончателно издъхне — безъ шумъ, като че никога нищо не е бивало. Публиката, (като воденчарътъ, който се събужда, като запре воденицата) само като покрие дълбоко мълчание сжществуванието на бѣдното списание, се сѣпва по нѣкогашъ и очудено се пита: „Какво ли бѣше туй", но слѣдъ тоя чисто механически въпросъ заминува пакъ нататъкъ задрѣмала.

Съдѣйствието на читающата срѣда въ произвежданието на периодическитѣ списания, слѣдователно, е минимално. Не остава освѣнъ да се приеме, че причината на размноженнето имъ е въ самитѣ продуценти. Главно внимание трѣбва да обърнемъ именно на тѣхъ. Нека поставимъ за това въпроса конкретно: какви хора се занимаватъ у насъ най-главно съ издаванието на списания и съ каква цѣль?—

Главниятъ контингентъ отъ редактори и сътрудници на нашитѣ журнали се набира най-вече отъ людье, които сами въ младитѣ си години сж се занимавали съ литературата и сами, по вдъхновение или, по самооболщение, сж се опитвали да произведжтъ нѣщо. Всѣкий отъ тѣхъ прѣди да помисли да издава журналецъ, е ималъ въ джеба си готово поне нѣкое преводче, ако не стиховце или нѣкоя оригинална драма, или расказъ

Нѣма сумнѣние, че нищо не прѣдизвиква въ извѣстни случаи литературната дѣятелность повече отъ едно праздно книжовно поле. Това особенно, силно се проявява, когато липсва всѣка сериозна критика, а между това, интелегенцията въ слѣдствие на нѣкои външни културни влияния, захваща да показва по̀-голѣмъ вкусъ за книжовнитѣ произведения.

Прѣлъстителна гледка прѣдставя една дѣвственна, книжовна почва. Никждѣ по̀-лесно не никнатъ имена, не цъвтжтъ таланти и гении. Още житото не е посѣяно, и за плѣвелитѣ има широко мѣсто, да се простиратъ и вижтъ по воля. Тукъ всѣко зрънце ржжъ е необикновенно явление, всѣки бодиль — духовитъ писатель, всѣка лѣпка — критикъ.

Още по̀-примамливо е това, че тия въображаеми величини ни най-малко не губжтъ значението си за историята на литературата, тоя чудноватъ хербарий, който отъ начало съдържа безразлично класирани и най-дребнитѣ и най-нищожнитѣ тревулиги на дѣвственнитѣ още книжовни ниви, а по̀ нататъкъ, колкото отива къмъ края, захваща да става по̀ исключителенъ, да взема аристократски видъ.

Съ Опица или Тредьяковски никоя литературна история не би се занимавала, ако Опицъ и Тредьяковски бѣхж печатали своитѣ стихотворения въ 19-й вѣкъ. Това много добрѣ трѣба да го съзнаватъ извѣстни наши списвачи, — и знаятъ тѣ прѣкрасно, че всѣки редъ, който пишатъ, може съ врѣме да бжде прѣдмѣтъ на дълги коментарии и дисертации, и най голѣмата тѣхна нелѣпость да се анализира и обяснява психологически и това имъ дава куражъ. Изслѣдванието на началата на всѣка наука, на всѣко искуство, на всѣко нѣщо прѣдставя особенъ интересъ и голѣма важность за историята на по̀-нататъшното имъ развитие. Тия изслѣдвания особенно силно се разцъвтѣватъ вслѣдствие на голѣмото значение, което придобиватъ историческитѣ науки, и което значение още повече ще се увеличи съ времето. Нѣма сумнѣние, че покрай даровититѣ наши списатели въ нашата литературна история, ще блѣщжтъ и имената на трете,шесто и деветостепенни величини. Даже Семковъ нѣма да избѣгне отъ сл... вата. Ще се прочуятъ й други. . . За тая ефтина слава мечтаятъ по... всички наши писачи, а най паче младитѣ, главнитѣ сътрудници на наш... списания. — Да си видятъ името напечатано, това имъ е душа и свѣтъ. С... кновенно наслаждение ли е, дѣйствително, хиляди хора, (тъй си въображаватъ по... горкитѣ!) да произнасятъ името ти, да го четжтъ и вълпяватъ въ ума си, — ост... вече радостьта, която баща и майка, братия и сестри усѣщатъ, като почуватъ т... тамъ, че тѣхенъ Николчо или Михалчо напечаталъ въ това или онова списа... или провинциаленъ вѣстникъ стиховце или дописка, статийка за открит...

Америка, за рационалното обработване на хмѣла, или за еволюционната теория. — Веднѫжъ вкусили отъ райския плодъ, нашитѣ млади писатели захващатъ да мечтаѭтъ и повече. Отъ стѫпало на стѫпало, слѣдъ като прѣкаратъ нѣколко митарства прѣзъ разни вѣстничета достигатъ единъ день до прага на Книжовното дружество, върховния храмъ на Музитѣ, за тѣхъ — вратата на който обикновенно сѫ затворени съ седемъ кофаря за младитѣ. Слѣдъ като похлопатъ нѣколко пѫти съ стихове и съ разсказчета и съ романчета, и не имъ се отвори или грубо се отблъснатъ, тия музини синове, ако нѣматъ достатъчно критическо съзнание, се хвърлѭтъ à tête perdue въ обятията на провинциялнитѣ редактори, сърдцата на които обикновенно сѫ значително пó-меки, или, което е още пó неутѣшно, основаватъ си сами списание—съ нѣкакво громко име, значението на което въ много случаи е диаметрално противуположно на това, което се пише въ него. И сега, явява се вече широкъ просторъ за работа, то есть, редакторътъ основава приютъ за всички нещастни рожби на своята муза, клети килави рожби, които критикътъ незнае, да блъщи ли или живи да оплаква. И така, първитѣ броеве се напълватъ прѣимущественно съ произведения на самия редакторъ. Обаче по-лека-лека школскитѣ тетрадки се испразнятъ. Оригиналнитѣ стиховце или статии захващатъ да прѣсѣкватъ и вече името на редактора почва да чезне, на негово мѣсто се появяватъ сѐ пò често и пó често други непознати имена; читателя пакъ се угощава съ статии за рационалното обработване на хмела или за еволюционната теория, но вече тия статии сѫ отъ други лица подписани, отъ лица нѣгувани, и испращатъ се отъ необикновенни градища — отъ Хрудимъ, отъ Прага, отъ Лозана. — И колкото отива пó-нататъкъ толкозъ пò-разнообразно става съдържанието, тукъ тамъ захваща да се чуватъ вече неприятни критики. Вѣстницитѣ, които не знаятъ да кажатъ пò-голѣма похвала за нѣкое ново списание, освѣнъ че „е съ доста разнообразно съдържание“, захващатъ въ най добритѣ случаи, да не прѣпечатватъ вече съдържанието на книжкитѣ — и забвението захваща. И малкото абонати, които редакторътъ насила, самъ, или посрѣдствомъ, агенти си е спечелилъ, захващатъ да не плащатъ. Едни намѣрватъ, че книжкитѣ съдържали много наука, други се оплакватъ, напротивъ, че много малко наука имало, трети не намѣрватъ доста смѣсь, четвърти гълчѫтъ редактора, че не обаждалъ, какъ се цѣрѭтъ мазоли и далакъ и т. н. Съ една рѣчь, публиката охладѣва сѐ повечь и повечь и слѣдъ нѣколко време списанието се скончае. Въ такива случаи, обикновенно, редакторътъ се отказва окончателно отъ всѣка литературна дѣятелность, распрощава се съ иллюзиитѣ си и съ севдата си къмъ литературата и се поглъща всецѣло въ кариера съвсѣмъ противоположна на литературната. — Една утѣха му остава: историята не може да не запише и неговото име между литературнитѣ труженници.

Тази е приблизително сѫдбата на повечето газетари и публицисти у насъ. Не отказваме, че има личности, които стоѭтъ пó високо отъ тия шаблонни редактори и писатели, но тѣ сѫ рѣдкость. Това, което трѣба прѣди всичко да въодушевлява редактора на едно периодическо списание: просвѣщението на массата и облагородяването на естетическия ѝ вкусъ, това само въ исключителни случаи лѣжи въ мотивитѣ, които обусловятъ появяването на списанието. ...дко редакторитѣ и сътрудницитѣ си поставятъ съзнателно една опрѣдѣлена ...ь, освѣнъ желанието, да виждатъ имената си напечатани. Ясно опрѣдѣлени ...чни или естетически направления липсватъ, или личѫтъ само въ прѣдговоритѣ ...първитѣ книжки. Материялътъ се натрупва безъ всѣкакъвъ критически под...ъ, безсистемно, нелогично. Статиитѣ слѣдватъ една подиръ друга, безъ всѣ...ва врьзка. Най-разновиднитѣ области на теоретическитѣ науки или на прак...ческия животъ се третиратъ въ единъ и сѫщь брой съ еднакво олимпийско ...душие. Сериозното се съчетава съ блудкавото, безвкусното. Често се пе... статии по единъ и сѫщъ въпросъ съ съдържание противурѣчиво, безъ ...ята да земе едната или другата страна. Още пó често се дава мѣсто на

научни статии, прошарени съ неточности, невѣрни изложения и пр. Всичко носи въобще, характера на случайность, на безкритична компилация.

При такова състояние на журналния печатъ — не е за чудо, че и малкото читатели на списанията, които се набиратъ отъ чиновници, офицери и гимназисти, почватъ да отказватъ да се записватъ абонати. Опитътъ ги учи, че колкото повече нови списания излѣзватъ, толкозъ повече си приличатъ едно на друго. Plus ça change, plus c'est la même chose. Намѣсто живиятъ интересъ да бжде съхранителниятъ принципъ на списанията, малко по малко „скуката“ става единствената причина за сжществуванието имъ. Хората четжтъ, защото нѣма какво да правжтъ друго, за еглендже, да убижтъ врѣмето. Въ такова душевно настроение сѐ имъ е едно какво четиво имъ се прѣдложи, даже въ извѣстни случаи, колкото е пó-монотонно, толкозъ пò-цѣлеслодно, понеже замѣстя сулфонала или калия-бромата.

Ето въ кратки чърти състоянието на нашитѣ периодически издания.

Дълго, дълго врѣме ще си остане то сжщото, ако съобразно съ ограниченностьта на читающата публика, не се ограничи и числото на списанията, като сжщеврѣменно, чрѣзъ сгрупирванието на пò-способнитѣ списателски сили, се подобри и съдържанието имъ, споредъ една пò-ясно опрѣдѣлена программа. Централизацията въ литературното поле е въпиюща нужда. Распръсванието на малкото ни сили, по всичкитѣ краища, по всичкитѣ литературни области, винаги ще се оказва вредно върху развитието на нашата млада литература. На мѣсто 10 посрѣдственни журнала, пó-добрѣ 2—3 свѣстни, съ избрано и образцово съдържание. Младитѣ поколения иматъ нужда отъ образци въ всичко. Списанията трѣба да бждатъ за тѣхъ единъ видъ периодически христоматии, отъ които да учжтъ и вкусъ и логика.—Па нека се научатъ малко и на скромность Нищо не деморализира повече младитѣ отъ посрѣдственнитѣ периодически списания, които даватъ лесенъ достжпъ на всѣка бездарность, на всѣка наивна самоувѣренность, на всѣки ученишки опитъ. Когато редакциитѣ захванатъ да отказватъ да даватъ мѣсто на всѣки литературенъ смѣтъ въ страницитѣ на списанията си, тогава ще се прѣкрати и нахлуванието на бездарния диллетантизмъ въ литературата. Това ни най-малко не вреди на редакторитѣ да се отнасятъ благосклонно къмъ опититѣ на всички ония млади, които задаватъ надежди и още въ първитѣ си произведения проявяватъ оригиналность Считаме за нужно да направимъ тая забѣлѣжка за да не бждемъ криво разбрани, и да не ни причислжтъ въ категорията на професионалнитѣ духо-убийци, които не познаватъ никакво пò-забавно занятие отъ това, да наливатъ олово въ крилата на младитѣ. Критиката, обаче, е неизбѣжна, и повече отъ всѣкога нашитѣ списания сж длъжни да посвещаватъ страницитѣ си на литературнитѣ оцѣнки. Безпристрастната, независимата критика, отъ една страна отъ друга, поставянието на образци — тия сж единичкитѣ срѣдства, които ще дадатъ една пò-правилна и пò-оригинална посока на нашето пò нататъшно литературно развитие, тѣ сж единичкитѣ, които ще приготвжтъ пò удобна почва за бждащитѣ литературни дѣйци.

Тая критика не е винжги нужно да взема голѣми размѣри и да се впуща въ подробности. Ний разбираме, че въ едно списание отъ 3—4 коли, не може да се отдѣли половината отъ страницитѣ за критически етюди. Журнали на които редакторитѣ се ползуватъ съ извѣстенъ авторитетъ, често, рецензия отъ два реда, съ една дума, могжтъ да освѣтлжтъ много по-д публиката върху достоинствата и недостатъцитѣ на нѣкое съчинение, отт кото нѣкой боленъ отъ логодиарея критикъ съ своитѣ плитки мудрствов

Д-ръ И. Д

До родния брѣгъ.

Вълнитѣ кораба милуватъ,
Звѣздитѣ надъ него блѣстѫтъ;
Матрозитѣ пѣятъ, пируватъ,
Пѣсни имъ далече кѫнтѫтъ.

„Опасности много минахме,
Но свършва се нашия пѫть;
До края ний родний стигнахме
И види се вече брѣгътъ.“

— „Пирувайте, пѣйте, дружина!
До днесь се борихме безъ спиръ
Съ стихийтѣ: въ светата родина
Любовь ни очаква и миръ.“

– „Ти нашъ си баща, капитане,
На дълги години живѣй,
Съ дни свѣтли, честити, засмяни
Животътъ ти цѣлий да грѣй.“

— „Я вижте, момци, въ кръгозора:
Тамъ точка азъ черна съзряхъ
Откакто съмъ въ нея впилъ взора,
Расте и задава ми страхъ.“

— „Насъ вѣтъръ и буря не плаши,
Вълнитѣ нек' буйно фучѫтъ:
Безъ страхъ сме: тѣмъ мишцитѣ наши
Отпоръ ще имъ лесенъ дадѫтъ.“

Очитѣ родината мила
Вечь стигатъ Видътъ ѝ струй
Чудесна въ сърдцата ни сила:
Отъ нищо се тя не бой“

— „На работа, скоро, момчета!
На буря налитаме зла:
Отъ дъно се мѣта морето,
Потѫваме въ страшна мъгла.“

— „Надѣвай се въ насъ, капитане,
Ще найдемъ ний родния пѫть.
Дѫсчица една да остане
На нея ще стигнемъ брѣгътъ.“

— „Надежда вечь всяка изчезна,
Водата нахлува отвредъ,
Висиме надъ страшната бездна,
Погибва живота ни клетъ.

„Напраздно ще търсимъ спасенье.
Дружино злочеста, прости!
Но сълзи не лѣйте прѣдъ мене,
Недѣйте сърдце ми кърти.“

— „Плачътъ, капитане, прости ни:
Сърдцето неволно ридай:
Ахъ жално и тежко се гине
Тъй близо до родния край.“

* * *

Морето се тихо вълнува,
Звѣздитѣ надъ него блѣщѫтъ.
Далече печаленъ се чува
На клета вдовица плачътъ.

Ливорно, 1887. **К. Величковъ**

Съ бодрость въ мисли, съ трѣзвенность на дѣло,
Съ твърда воля, съ рѣшение смѣло,
Вдъхновено отъ сладка надежда,
Всичко се урежда.

Зло униньe съ мракъ духа обхваща,
Черна мисълъ на гроба те праща,
А че съ тебе и онуй, което
Бѣ вечь започето.

Тѫжний духомъ, вдигни си очитѣ —
Да не бѫдѫтъ вѣчно съ мракъ закрити!
Слѣдъ тьмата слѣдува зората —
Тъй е и съ душата!

1875. **Яворинъ**

БУРЕНОСЦИ

отъ

Светополка Чеха. [1])

Прѣзъ една гориста долчина, по пѫть, напъстренъ съ стари дрѣнове, чиито кърваво червени плодове се лъщѣяхѫ изъ блѣдата зеленина на листата, вървѣше единъ мѫжъ около петдесетгодишенъ, съ лека пѫтнишка чанта на хълбока, като се подпираше съ една прѣвъсходна омбрела. Лицето му, тукъ-тамъ набраздено отъ бръчки, бѣше силно опалено отъ слънцето; въсчерната му коса и брада на мѣста прошарили; високата му снага малко нѣщо приведена.

Той се бѣше задълбалъ въ мисли. Тѣ прѣдваряхѫ свободний му вървежъ и се стремяхѫ къмъ една сграда, на края на долчината. Тая сграда съ доволно наддадена стрѣха поглеждаше весело изъ пожълтѣлото листье на могѫществен-нитѣ диви кестени. Тамъ отиваше пѫтникътъ да се срѣщне съ отколѣшнитѣ си приятели, които пълни тридесеть години не бѣше видѣлъ.

Той бѣше прѣкаралъ тия години въ чужбина, въ скитания по свѣта. Непостоянната сѫдба го бѣ хвъргала насамъ нататъкъ, като корабъ безъ платна и безъ кърмило, тласканъ отъ вълнитѣ на разни страни. Най-послѣ се завърна въ отечеството си съ намѣрение да прѣкара тамъ останалитѣ дни отъ живота си. Той бѣ оздравенъ противъ сиромашията съ скромни срѣдства, економисани въ чужбина.

Току-що бѣ захваналъ изново да се навикнува на домашний животъ, веднѫжъ въ кафенето погледътъ му се спрѣ върху едно обявление съ това съдържание:

„Буреносци! На 13 Септемврий, слѣдъ пладне, да се сберемъ, споредъ даденото обѣщание, за трети пѫть, въ „Прѣлесть", за да прѣминемъ деня въ приятни въспоминания и въ задружна веселба. Да се намѣримъ тамъ всинца!".

Какъвъ роякъ въспоминания бликнахѫ върху него отъ тѣзи нѣколко реда! Въ единъ мигъ оживѣхѫ въ паметьта му веселитѣ ученически години, сичкий рой свѣтли идеали и смѣли кроежи, които бѣхѫ съединили тая шепа млади гимназисти, въ провинциялний градъ, въ едно свободолюбиво дружество отъ млади честолюбци и герои, въсторжени и жѫдни да се устремѫтъ къмъ тайнственното, велико, хубаво бѫдѫще . . .

Въ ума му се прѣдстави ясно цѣлата тази дружина. Той видѣ Феба, тънъкъ високъ, като топола, олицетворение на младежска пъргавина и свѣжесть, съ настояще Аполлоновско лице и съ очи, въ които блѣщѣше буйно здравие и жизнерадостность. Видѣ другаря му, нѣжний и меланхолично блѣдний Байрона, който гледаше свѣта съ мечтателно око изъ царството на тайнственнитѣ сънища, създадени отъ една поетическа фантазия, съ неговитѣ распръснѫти безъ брой кѫдри, които, както у всичкитѣ поети, падахѫ дори до рамената му . . . Нѣщо, като сребърна лунна заря обливаше това деликатно лице, тази ефирна фигура, и духътъ на младий поетъ се скиташе високо измежду звѣздитѣ, или вѫздишаш подъ сѣнката на кипариситѣ надъ гроба на изгубената любовница . . . Тук огненний и рѣшителенъ Маратъ, фанатикъ на свободата, който съ чука на сво

---

[1]) *Светополкъ* (Сватоплукъ) *Чехъ*, е първокласенъ чески поетъ. Той е роденъ на 184 г Едно отъ най-добритѣ негови поетически произведения е поемата „Адамити". Светополк Чехъ е сѫщо твърдѣ даровитъ и популяренъ повѣстописатель. Неговитѣ расказви се отличава съ непритворна веселость и живо остроумие. Прѣведений тука расказъ е изваденъ изъ сбі каза му „Разни очерки, смѣшни и сериозни" 1887 г. Сега той е редакторъ на чесский литет туренъ журналъ „Kvety". *Прѣв.*

бунтовнически духъ събаряше всичкитѣ наредби на настоящето и бълнуваше само за баррикади, за страшно свещенний ураганъ, който ще помете цѣлото прѣживѣло вече общество, съ всичкитѣ остатъци отъ тиранията, социялнитѣ неравенства и прѣдразсѫдъци. Тамъ, задѫлбоченний мислитель, Волтеръ, таенъ антиподъ на набожний прѣподаватель по Законъ Божий въ гимназията, досущъ скептически философъ, за когото дору неговий псевдоименникъ не бѣше доволно остъръ. Послѣ, хумористътъ и сатирикътъ Гоголь, вѣченъ шегобиецъ, който остроумно се подиграваше съ слабитѣ страни на своитѣ учители, люто се присмиваше на всѣки авторитетъ въ литературата и политиката, на съученицитѣ си, на самаго себе, на цѣлий свѣтъ. Пò-нататъкъ, дамский кавалеръ, Ловеласъ, бѫдѫщи лъвъ на обществото, угладенъ и привлекателенъ, който двaждъ въ мѣсѣца сплиташе по една любовна интрижка. Сетнѣ, Рубинъ, Дивочекъ, Добошъ — на кѫсо всичкитѣ, дору до бѣдний Бобешъ, който най-малко бѣше надаренъ отъ Бога съ способности и служеше на останѫлитѣ, или за прѣдметъ на остроумни закачки, или пъкъ възбуждаше, поради простодушието си, тѣхното приятелско състрадание.

Видѣ прѣдъ себе си тази буйна дружина, която ламтѣше за свѣтли идеяли, която криеше у себе си свѣтоборни планове и се готвѣше съ нетърпѣние да се пусне въ борба съ прогнилото вече общество, съ цѣль да го обърне съ глава на долу, да го прѣобразува, споредъ своитѣ възвишени начала. Изнемощѣлата и отпаднала литература ще съживѫтъ съ новъ огънь; клюмналий народъ ще възродѫтъ съ новъ животъ; изново ще дигнатъ високо падналото знаме на науката и свободата; весело ще шибатъ всѣко ретроградство и немилостиво ще измитатъ изъ обществото всичкото застарѣло гюбре отъ заблуждения и прѣдразсѫдъци. На кѫсо, ще очистятъ развалений въздухъ на настоящето чрѣзъ великолѣпна буря, която ще стане начало на пò-хубаво и пò-славно бѫдѫще . . .

Тозъ буенъ духъ създаде и сгрупира тайното дружество, което твърдѣ умѣстно се назова: „Буреносци“. Членоветѣ му избрахѫ за мѣсто на своитѣ буреносни събрания отстранената кръчма „Прѣлесть“, дѣто имъ не прѣчяхѫ градскитѣ ретрогради и кѫдѣто не можеше да проникне окото на педантитѣ професори. Тамъ, прѣди тридесетъ години, слѣдъ зрѣлостний испитъ, бѣше станало послѣдното имъ прощално събрание. То се завърши съ всеобщо прѣгръщание и съ тържественно обѣщание, че на всѣки десетъ години пакъ ще се срѣщатъ на това мѣсто, осветено отъ ентусиязмътъ и веселбата на хубавитѣ имъ младини.

Божетѣхъ — такова бѣше дружественното име на осамотения пѫтникъ — два пѫти вече не бѣ испълнилъ това обѣщание. Въ скитанията си по свѣта той досущъ бѣше забравилъ бившитѣ си другари. Завръщането му въ отечеството бѣ прѣпрѣчено отъ нѣкое политическо прѣстѫпление, което бѣ направилъ наскоро слѣдъ това събрание на раздѣла. Врѣскитѣ съ нѣкогашнитѣ му съученици се бѣхѫ прѣкъснали съвсѣмъ; той не бѣ приемалъ никакви извѣстия изъ отечеството си и не знаеше дору дали сѫ тѣ още живи. Сега обаче, като се бѣ прибралъ въ родната си земя, поради дадената му амнистия, обявлението му напомни отдавнашното обѣщание. Старий охласканъ буреносецъ съ необикновенно вълне... бързаше да се намѣри на мѣстото, дѣто щѣше да се види съ другаритѣ ... младинитѣ си.

...зетъ отъ такива мисли, той пристигна до градината на отстранената ...ма, въ края на гористата долчина. При распукнѫлитѣ каменни стѫпала, ...то водѣхѫ къмъ старитѣ врачкà на градината, той се срѣщна съ единъ по...рѣлъ господинъ, който испитателно вивери очи въ него.

- Божетѣхе! извика прѣхласнатъ срѣщнатий и прострѣ рѫцѣ за да го ...рне. Въ сѫщий този мигъ Божетѣхъ позна въ застарѣлий господинъ отдав...ний си приятель Дивочека.

— Наистина ли си ти? питаше Дивочекъ, като прѣгръщаше старий си другарь. А дѣ се бѣше дѣналъ, за Бога, прѣзъ всичкото това врѣме? Защо не написа поне два реда нѣкому отъ насъ и не испрати какво-годѣ извѣстие за себе си? Всичкома прѣдполагахме, че вече гниешъ нѣйдѣ подъ палмитѣ, или почивашъ на морското дъно.... И тъй, ти излѣзе живъ — и се сѣти за своитѣ другари. Добрѣ дошелъ, добрѣ дошелъ! Азъ още отъ сега се въсхищавамъ, какъ ще зачудимъ приятелитѣ . . . Върви подиря ми, — вижъ! ей тамъ сѣдятъ вече събрани старитѣ буреносци.

Дивочекъ водѣше Божетѣха слѣдъ себе си въ запустѣлата градина. Тамъ, подъ старитѣ диви кестени, на които есеньта бѣ съборила вече достатъчна часть отъ пожълтѣлитѣ листа, бѣхѫ насѣдали около една проста дъсчена маса, нѣколко стари господа, заедно съ своитѣ почтенни супруги, забиколени отъ орлякъ игриви дѣца.

Дивочекъ се прѣгърна редомъ съ господата и, слѣдъ това, посочи къмъ Божетѣха, който се бѣ позапрѣлъ малко на страна.

— Вижте, приятели, кого ви още водѭ! Погледайте само! Божетѣхъ въскръсналъ изъ мъртвитѣ!

— Божетѣхъ! Нема е той? Божетѣхъ! Каква радость, какъвъ сюрпризъ! Иди му се надѣвай! нададохѫ се зачудени викове и изново се захвана прѣгръщане и лудешки цалувки съ новодошлий другарь.

— Е, сега кажи отъ дѣ тъй изъ невидѣлица допаднѫ помежду ни . . . . Или по̀-добрѣ почакай: по̀-напрѣдъ щѫ те запозная горѣ-долу съ сегашното положение на твоитѣ бивши съученици. Прѣди всичко поклони се на почитаемата госпожа Байроница и порадвай се на Байроновото благонадежно и любезно потомство. Този честитъ супругъ окачи поезията на гвоздея и сега се занимава съ управление на три голѣми приходни кѫщи. Още отъ първи погледъ ще познаешъ, че рѣзането на купонитѣ по̀-вече му е понесло, отколкото лѣяньето на стиховетѣ.

И наистина, нѣмаше никакво сумнѣние въ това. Байроновата едно врѣме въздушна деликатность се бѣше промѣнила въ чудна пълнота и надутость на формитѣ. Мечтателната лунна заря бѣ отстѫпила въ окрѫгленото му лице и веселата слънчова заря. Главата му бѣше се тъй сѫщо лъснала, и отъ нѣкогашнитѣ му златно-руси кѫдри оставаше само единъ побѣлѣлъ кичуръ надъ челото, какъвто може често да се види въ изображенията на апостола Петра. Неговата госпожа, очевидно, бѣше нѣколко лазарника по̀-стара отъ него. Отъ надмощието което тя упражняваше върху супруга си, лесно можеше всѣкой да угади, отъ дѣ произлазяхѫ онѣзи купони и приходни кѫщи. Това надмощие, види се, да е и причината, по която бѣше прѣдставенъ и женски елементъ въ събранието на старитѣ буреносци.

— Ето наший Фебъ, прочутъ адвокатъ и заклетъ ергенъ, прѣдстави Дивоченъ едного отъ събранитѣ. Той бѣше сухъ, съ мѫтенъ погледъ, съ мършаво и сбърчосано лице. Явно се виждаше, че брадата и мустакитѣ му бѣхѫ вапсани. Той красиво скриваше своята плѣшивина съ гладко причесана перука.

— А вижъ и присмѣхулника Гоголя! Той е станалъ сега най сериозний професоръ, какъвто нѣкога е плашилъ отъ катедрата злочеститѣ ученици.

Почтенний учитель, съвършенъ образецъ на педантъ, прие не ... тази Дивочекова шега. На сериозното му, дори намръщено, лице се от... ваше едно малко неудоволствие и рунтавитѣ му вѣжди се посъбрахѫ. ... мигъ кокалеститѣ му рѫцѣ разсѣяно поправяхѫ старомоднитѣ очила ... гитѣ му очи. Явно бѣ, че той не бѣше голѣмъ приятель на вицутявки...

— И Волтеръ съвсѣмъ се е поправилъ, както виждашъ . . . ... Дивочекъ, като посочи къмъ корместий свещеникъ, чието румяно лице б... отъ задоволствие. Набъбнѫлитѣ му бѣли пръсти почивахѫ склюне... златната емфиана табакерка, на която се виждаше издълбанъ нѣкак...

образъ. Той я бѣше сложилъ прѣдъ себе си на масата, заедно съ синята кърпа за бърсанье отъ емфето.

— А ето, най послѣ, и нашиятъ бивши . . нашиятъ . . .

— Азъ пъкъ станахъ полицейски приставъ! прѣдстави самъ себе си, съ нисиченъ гласъ, бившиій Маратъ и се малко причърви. Е, какъ си ти . . какъ си, приятелю? . . . продължи той къмъ Божетѣха; на врѣмето бѣше ти се случила една малка неприятность . . поради една лудо-младежска праздна работа . . . То се знае, законътъ си е законъ . . . Най-сетнѣ . . какво, нали сега вече всичко е изравнено и турено въ редъ! Сърдечно те поздравямъ съ амнистията. И сега да си цукнемъ и да се повеселимъ . . . та какво ли друго остава човѣку на този свѣтъ?!

— Освѣнъ още и да си похапне хубавичко, обади се Байронъ, като си намѣстяше прѣзрячника подъ добрѣ вчесаната раздвоена брада. Приятели, продължи той, могж да ви увѣрж, че ще имаме тука прѣвъсходенъ обѣдъ. Азъ разгледахъ готварницата и видѣхъ тамъ дору и титанското блюдо съ пъстърви Само защо ли ми не носатъ още заржчаний саламъ съ сиренье . . .

— Още саламъ съ сиренье! смълча го строго супругата му; прѣди малко втори пжтъ закусвахме въ града. Грѣхота е най послѣ и отъ Бога!

— Но при такъвъ добъръ случай . . управяше се нерѣшително Байронъ.

— Разбира се, днеска само ще ядемъ и ще пиемъ, потвърди Дивочекъ, като поемаше новото стъкло съ вино отъ треперливитѣ ржцѣ на побѣлѣлий вече отъ старость кръчмаринъ. Слѣдъ него, една отдавна прѣцъвтѣла хубавица носеше за Байрона заржчаний саламъ съ сиренье. Въ нейното сухо пергаментово лице Божетѣхъ едвамъ можа да распознае чъртитѣ на гиздавата едно врѣме Бѣтушка, щерка на стопанина на „Прѣлесть“. Тя нѣкога бѣ пълнила ученическото му сърдце съ платоническа любовь и скрита завистъ къмъ почеститий си съперникъ, напѣтий дамски кавалеръ Ловеласа.

— А дѣ е сега Ловеласъ? неволно попита Дивочекъ

— Той пъкъ, въобрази си, се е промѣнилъ въ най-чудна птица подъ слънцето. Не дойде още на прѣдишното наше събрание. Бѣга отъ обществото — станалъ е заклетъ мизантропъ, а особенно, женомразецъ.

— Tempora mutantur et nos mutamur in illis, *) каза свещенникътъ съ въздишка, но не твърдѣ дълбока. А пъкъ Добошъ и Рубинъ, приложи той, почиватъ въ земята. Богъ да ги прости!

При тѣзи думи Волтеръ сне отъ плѣшивото си теме кржглата черна капица и повдигнж благоговѣйно очитѣ си къмъ небето.

— Струва ми се, че скоро ще отидж и азъ при тѣхъ, горчиво се оплакваше Фебъ, като си тъпчеше памучецъ въ ушитѣ. Здравието ми отъ день на день по не го бива . . Очитѣ ми постоянно се замрѣжватъ, ушитѣ хучжтъ, а при това, ей тукъ, на темето си, усѣщамъ, като че ли нѣщо силно ме натиска. Па и краката ми зехж да не държжтъ . . . Не ви ли се струва, приятели, че е малко студеничко тука? Впрочемъ, азъ носж хигиеническа фланела . . .

— А какво стана Бобешъ? прѣкъсна Божетѣхъ думата на ипохондрика При това запитване той си напомняше съ усмивка простодушний, най малко надарений съ способности свой другарь, едноврѣменний обиченъ и търпѣливъ прѣдметъ на веселитѣ глуми и подигравки.

— Ахъ, приятелю мой, той направи баснословна каррнера, отговори Байронъ. Тия дни той се удостои още съ единъ новъ чинъ. Кой знай? но азъ се съмнѣвамъ, дали отъ това високо положение той би си спомнилъ за бившитѣ си съученици . .

Въ това врѣме се зачу отъ вънъ, че истрѣщѣ кола и прѣдъ градината се запрѣ единъ елегантенъ екипажъ.

*) Врѣмената се промѣнятъ и ний се мѣнимъ въ тѣхъ.

венъ ли е г. И. М. за тъзи фатална грѣшка? Кровля и кровъ не означаватъ ли стрѣха — отъ дѣ да знае той, че кровинка било кръвчица? Само нѣмския педантизъмъ може да обръща внимание на такива дребни работи. На стр. 6 „Вурмъ *докарва* (?) удоволствие на г-жа Миллеръ"; на стр. 12: „Кръвьта ми се *хвърли* въ лицето, сърдцето ми се *заби* по силно и *възлѣзе* първото утро на душата ми". На стр. 14, една дребна безмислица: „Гласътъ на славата сѫ твоитѣ планове (?), твоя баща е моето нищожество (?)". На русски тоя пасажъ гласи: Голосъ славы — твои планы — твой отецъ — мое ничтожество. За да се прѣведѫтъ тѣзи отривисти думи, тъй както ги е прѣвелъ г. И. М., трѣбва първо, да не се разбира тѣхний смисълъ, второ, да се мисли, че вредъ дѣто има на русски тире трѣбва да се подразбира спомагателний глаголъ „съмъ". Но можемъ ли справедливо да искаме отъ И. М. добро знаяние русския язикъ, когато той не знае българский?

Ето нѣколко други примѣра, които ще докажатъ, че г. И. М. не знае български.

Стр. 34: „Валтеръ, това съмъ азъ не заслужила."
Стр. 29: „Васъ самитѣ ви излъгахѫ."
Стр. 58: „Подълъ, присмикающъ се льстецъ."
„ „ „Нъ който пръвъ ѭ видѣ, съ едно това е награденъ и мълчи."
Стр. 64: „Куму ще е за работа за нейнитѣ сълзи".

Ето и единъ примѣръ — за гениална безсмислица: „По неговъ знакъ *рудницитѣ* на неговата земя *се дигатъ задъ облацитѣ* (охо!), като горди водоскоци". Кой се киска? Защо е този смѣхъ? Шиллеръ стои по-горѣ отъ нашия смѣхъ, господа читатели, да не се смѣемъ, а да скърбимъ. . . . И нѣкои се чудатъ защо у насъ никой не се прѣкланя прѣдъ Шиллеровий гений. Не е за чудение — иматъ право нашитѣ хора: тѣ не могѫтъ да благоговѣѭтъ прѣдъ гении, които правѭтъ рудницитѣ на водоскоци. Но шегата на страна; слушайте, г. И. М.: ако сте напустнали училището, помолѣте се да ви приематъ за слушатель по русски въ V кл., а по нагледно обучение въ III отдѣление. Туй е моя съвѣтъ и послѣдната ми дума за васъ. По-нататъкъ нечетете, че то не е писано за васъ, васъ не искамъ да ви утѣшавамъ — а за читателитѣ ми, за злочеститѣ български читатели.

Жално е, че г. И. М. е такъвъ невѣжа и не знае, че *„родникъ"* означава *изворъ* и че рудницитѣ не се хвъргатъ, като горди водоскоци; жално е още, че не се е вслушалъ и въ говора на баща си и на майка си, тогава не би приказвалъ съ подобни фрази: „На нищо не е било, на васъ ви излъгахѫ" (стр. 78); „Кѫдѣ вече намъ, миледи" (стр. 83); „Ето той винаги тъй—тозъ часъ вече всичко и на менъ"; „прѣгръщащецъ, блѣднѣящецъ, ставащецъ". — Да, жално е, защото съ *малко повече трудъ* неговиятъ прѣводъ би билъ удовлетворителенъ. Има фрази, противъ които азъ нищо не могѫ да кажѫ, които ще задоволѭтъ и единъ по-придирчивъ отъ мене. Ето една отъ тѣхъ: Луиза казва на баща си: „Азъ ви разбирамъ тате, чувствувамъ ножа, който забивате въ сърцето ми, но късно е вече. Нѣма въ мене прѣдишното благочестие, тате. Небето и Фердинандъ дърпатъ единъ отъ другъ сърдцето ми и азъ се боѭ, тате, боѭ се". . . . Който може нѣщо да прѣведе хубаво, той ще може да прѣведе всичко, стига да иска и да съзнава светостьта на дѣлото си.

Д-ръ К. К. Кр.

Учебникъ по историята на поезията за мѫжкитѣ и женскитѣ учебни заведения, отъ А. Линниченко. Прѣвелъ отъ третото издание Д-К. Кръстевъ. Часть I, история на епоса. София, печатница Кушлевъ, цѣна 1 левъ.

—

Грьцка литература, отъ Р. К. Джеббъ. Прѣвела отъ английски Ек. Каравеловъ. Печатница Хр. Дановъ, Пловдивъ 1889, цѣна $1^1/_2$ лева.

Идеологическа класификация на българскитѣ прѣдлози, направилъ П. Пѣевъ — Плачковъ. Пловдивъ 1889, цѣна 50 ст.

Докторъ Оксъ, хумористически романъ отъ Жулъ Верна, прѣвелъ ** съ 12 плюстрации. София, печатница Кушлевъ 1889, цѣна 80 стотинки.

България въ църковно отношение, отъ А. Шоповъ, Пловдивъ 1889.

Народностьта и язикътъ на македонцитѣ, отъ А. Шоповъ, Пловдивъ 1888, цѣна 1 левъ.

Исповѣдьта на графа Л. Н. Толстой прѣвелъ Д. Стеревъ, Руссе 1889, цѣна 1 левъ и 20 стотинки.

Български народенъ календаръ за 1890 година Годишна книга за свѣтовни работи, напрѣдъкъ и развитие въ народния животъ; домашни и статистически бѣлѣжки; забавления. Урежда Г. Котевъ — издава книжарницата Ив. Б. Касѫровъ София.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Сборникътъ на Ястребова. Г. Ястребовъ, извѣстний русски горещъ сърбофилъ, е напечаталъ второ издание отъ сборника си: *Обичаи и пѣсни турецкихъ сербовъ.* По поводъ на този сборникъ, въ който влизатъ голѣмо число български народни пѣсни по дебърското нарѣчие, г. Дриновъ бѣ издалъ на русски една твърдѣ важна брошурка: „Нѣсколькко словъ объ языкѣ, народныхъ пѣсняхъ и обичаевъ Дебрскихъ Славянъ“. С. Петербургъ 1888 г., прѣводътъ на която излѣзе въ търновското списание „Трудъ“. Въ тази книжка, съ силни научни аргументи се оборватъ погрѣшнитѣ утвърждения на Ястребова, относително сърбщината на дебрянетѣ. Въ прѣдисловието на второто издание Ястребовъ съ голѣма ревность се е запрѣтналъ да доказва, съ доводи свойственни на школата на Миловича и Срѣтковича, че всичкитѣ македонски българе биле сърби, а дѣто се казвали българи — това било подъ влиянието на екзархийскитѣ агенти. Както видимъ, почтенний ученъ се е унизилъ до доноси. За щастие, неговитѣ мѫдрувания не минуватъ за чисто злато на всѣкѫдѣ и прѣдизвикватъ праведни изобличения. Тѫй „Руский Филологический вѣстникъ“ издаванъ въ Варшава, по поводъ на това второ издание казва:

„. . . Г. Ястребовъ въ прѣдисловието си напада на оние, които не признаватъ дебренцитѣ за сърби — а за българи, и испуща на тѣхенъ адресъ не едно остро изражение. Ще му кажемъ, че ако дебренцитѣ му сѫ се показали сърби, то на това той е самъ виноватъ. Едва ли главната причина на заблуждението му не почива, отъ една страна въ пълното му незнание българский язикъ и история, (при доброто знаяние срьбскитѣ и при пълно отсѫтствие на филологическо образование), а отъ друго — въ неговата дружба съ такива срьбски патриоти, като професоръ Срѣтковича, които страдаятъ отъ българофобия и въ всички македонци виждатъ чисти сърби. . .“

Българский рѣчникъ на Дюверноа. Излѣзла отъ печатъ и осмата книга отъ българский рѣчникъ на Дюверноа. Съ тая книга рѣчникътъ дохожда до буквата Т (*Татаринъ*). 9-та и послѣдня книга се вече готви за печатъ отъ ученицитѣ на покойний филологъ.

Славянская Бесѣда. *Литературно изданіе Кіевскаго Славянскаго общества.* Книга I *Кіевъ 1889 г.* Озаглавеното издание има за задача запознаванието русското общество съ литературното движение у славянскитѣ народи, въ това число и българскиятъ, чрѣзъ прѣвождането произведения изъ книжнинитѣ

нимъ. Въ първия брой, който видѣхме отъ тоя сборникъ, сѫ прѣведени отъ г-на А. Степовича нѣколко стихотворения изъ сбирката „Сливница“ на И. Вазова, съ приложение на подробенъ критически очеркъ за литературната дѣятелность на сѫщия.

Подобенъ интересъ къмъ литературний животъ у насъ се забѣлѣжва и у други органи на руский периодически печатъ, като: *Дѣло, Кіевское Слово, Русская мысль, Пантеонъ Литературы, Баянъ.* Въ послѣднитѣ два е прѣведена отъ г. Уманова-Каплуновский поемата „Грамада“ и нѣкои стихотворения отъ Вазова, сѫщо — и отъ Ботева, Москова и Пенча Славейковъ.

Il libro dell' amore, отъ *Канини.* Италиянский поетъ и публицистъ, Марко Антонио Канини, професоръ въ университетътъ въ Венеция, не прѣди много е замислилъ трудъ, колкото оригиналенъ, толкова и тежъкъ: да прѣведе на италиянски образци отъ еротическа поезия изъ всичкитѣ писменни язици. По тоя начинъ г. Канини е съставилъ и издалъ огроменъ томъ подъ название „Il libro dell' amore“, „Книга на любовьта“. Въ тая сбирка ясно се вижда какъ се е отразило чувството на любовьта, тоя вѣченъ и неисчерпаемъ изворъ за поезия, въ лириката на всички културни народи, въ двата свѣта. Г. Канини е посветилъ доста обширно мѣсто за подобни образци и изъ славянскитѣ литератури, между, които не е забравилъ и българската. — Изъ нея намираме прѣведени двѣ любовни стихотворения на И. Вазова и петь народни пѣсни, сѫщо съ любовенъ характеръ. Чини ни се, че тоя е първий пѫть дѣто българска поезия се прѣвожда на италиански. За любопитство привождаме тука, въ прѣмѣната на музикалний и поетически италиански языкъ, началото отъ милата и оригинална народна пѣсница: „*Заспала ми е Калинка на срѣдъ поле широко . . .* “

Quieta dorme Kalinka,
Nel campo sta dormendo;
Addormentata s' è fiori cogliendo
Ella sotto un grande albero.

Del' alber spezzò un ramo
Del mar soffiando il vento,
Ed il ramo spezzato in un momento
Cadde sul petto candido. . .

Нека прибавимъ, че почтенний италиански дѣятель храни жива симпатия къмъ нашето отечество. Прѣзъ нещастната 1876 година, както и пò послѣ, въ всичкитѣ важни моменти на новий ни политически животъ, той, чрезъ горещи статии въ италиянский печатъ, е защищавалъ каузата на България и ѝ е печелилъ съчувствието на италиянското общество.

По тоя случай не е излишно да споменемъ и за италиянский седмиченъ журналъ **Vita nuova**, „Новъ животъ“, издаванъ въ Флоренция отъ единъ крѫжокъ артисти и литератори. Въ него прѣзъ миналата година е обнародвана отъ г. Величковъ статия подъ название „Litaratura bulgara contamporana“ въ която обективно и вѣрно е изложено развитието на българската книжнина отъ началото на тоя вѣкъ до послѣдне врѣме.

И. Д. Градовский, професоръ въ петербургский университетъ, се помина [в] края на миналата година. Градовский бѣше извѣстенъ, като забѣлѣжител[енъ] ученъ, и като горещъ и даровитъ публицистъ. Сичкий русски печатъ пос[вети] живи и съчувственни отзиви на маститий починалъ труженникъ.

Г. Лавровъ, професоръ отъ московский университетъ, готвилъ на ру[с]... обширна българска граматика. Тя ще бѫде първата, що се появява на [рус]ский язикъ.

Ц-въ.

I ГОДИНА. МАРТЪ 1890 КНИЖКА 3.

ДЕННИЦА

ИЗЪ КРИВИНИТѢ

(едно въспоминание).

Пристигнахме доста рано на Карнарский ханъ. Както е обичаятъ, отсѣднахме тамъ и влѣзнахме въ кръчмата, за да си починемъ и хвърлимъ по чашка гроздева ракийка, прѣди да уловимъ кривинитѣ на Стара-Планина, която се зеленѣеше прѣдъ самата вратня на хана.

Азъ пѫтувахъ насамъ за прьвъ пѫть. Но троицата ми другари съграждане бѣхѫ стари влашки хаджии и познавахѫ добрѣ пѫтя за Влашко — Колхидата нѣкога на сопотненци и карловци — за дѣто ме испращаше баща ми, съ десетина минца пуснати въ портмонето ми, plus — нѣколко благословии — за честита печалба, подъ крилото на единъ сродникъ.

Ето защо, прѣзъ цѣлий пѫть до тука, мене ме прислѣдвахѫ безпощадно, като конска муха, куплетитѣ на блудкавичката пѣсень:

Лѣтна нощь се прѣвалява;
И слѣдъ лъскава зора
Младъ юнакъ си конь извожда
Изъ желѣзнитѣ врата.

Съ бащина благословия,
Той на коня възсѣдналъ,
За честита търговия
Той намислилъ и тръгналъ.

Съ сухоѣжбината, която си носяхме, ние направихме лека и бърза закуска, която подслаждахме съ весели разговори, вшутявки и смѣхове. Защото на човѣка става весело, когато ще пѫтува прѣзъ една Стара-Планина, пролѣтно врѣме, и когато деньтъ е чудесенъ и дружината е добра.

Ние не бѣхме сами въ кръчмата. Въ единиятъ ѝ ѫгълъ, на вѫтрѣ, сѣдяхѫ мълчаливо двама други пѫтници. Тѣ бѣхѫ пѣшаци, както личеше по пѫтнишкитѣ имъ тоеги, и не българи — както се виждаше по облѣклото имъ. Единиятъ, съ твърдѣ космато и почьрнѣло отъ слънцето лице, съ дивъ и блестящъ погледъ, бѣше въ кѫсо извѣхтяло зелено сетре, съ жилетка и панталони окъсани и съ нѣкаква си оваляна кърпа

овита около шията, вмѣсто вратовезка. Широкополата му смачкана тиролска шапка, твърдѣ прѣхлупена възъ навѫсеното му лице, придаваше още повече мрачность на тоя господинъ и непобѣдимо наумяваше легендарнитѣ разбойници въ Абруццитѣ.

Другарьтъ му, напротивъ, русъ, бѣлоликъ, безъ брада, малко приличаше на италианецъ, а още пó-малко на италианецъ отъ Калабрия: той имаше пò-успокоителенъ видъ. Той носеше кѫсичка синя блуза, сини широки пантолони, каквито носатъ французскитѣ фабрични работници, и плитка капелка на главата, съ кокарда отъ пѣтлево перо — всичкитѣ еднакво излузени и износени. Само краката му бѣхѫ въ българска прѣмѣна—царвули. Очевидно, тѣ бѣхѫ италиянци работници по Хиршовата желѣзница, която се строеше тогава, или пъкъ—отъ нѣкоя каменоломница.

Тие двама хора изъ рѣдко си погълчавахѫ нѣкоя дума тихичко и повечето гледахѫ къмъ насъ и като че искахѫ да проумѣятъ какво говоримъ и за какво се смѣемъ. . .

Приятната закуска прѣдъ приятното пѫтуване ме направи особенно дружелюбенъ и излиятеленъ. Азъ посѣгнахъ да налѣѭ и почерпѭ по съ едно вино симпатичнитѣ земляци на Данте и Петрарка.

Но единъ отъ другаритѣ ми смигна и, като ся приведе малко, пошушна ми:

— Що ти трѣба? недѣй имá работа съ тѣхъ . . .

— Защо? попитахъ го съ погледъ само.

— Не сѫ чисти хора . . . азъ ги познавамъ, допълни той тайнственно.

Азъ го пакъ погледнахъ въ недоумѣние.

— Хай да си тръгваме . . . тука не е за насъ! каза той безпокойно.

— Хѫрсѫзи сѫ, пришьпна ми и другия спѫтникъ.

— Пó-лошо, пó-лошо . . . избъбра първия . .

Това обстоятелство позамрачи веселото расположение на духа ми. Наставахме да се расплащаме. Когато прѣдъ тезгяхэ на кръчмаря отваряхъ портмонето си, единиятъ чужденецъ, бѣлоликиятъ, незнамъ какъ, сѫщо се намѣри тамъ; азъ забѣлѣжихъ, че той успѣ да хвърли бръзъ и алченъ, (както ми се стори), погледъ на жълтицитѣ, като присѣгаше да земе ужъ тефтерче цигареви книги отъ поличката надъ тезгяха. Това му движение ми даде възможность и азъ да съзрѫ подъ отзиналата му блуза главучкитѣ на два револвера и дрьжката отъ бѣла кость на една огромна кама.

Такова пълно и тежко въорѫжение у единъ бѣденъ и пѣшакъ пѫ никъ не бѣше обикновенна работа. Навѣрно, и другарьтъ му пъ трѣбваше да прилича на арсеналъ, ако му свалеше нѣкой дрипав сетре—та него и лицето му го издаваше, че е настоящи Фра-Диаво Прѣдупрѣждението на другаря ми, прочее, бѣше основателно: ние има прѣдъ себе си живи разбойници! Но русиятъ повече ме плашеше сег

Ние потеглихме възъ планината. При първий завой ние се обърна

назадъ и съ удоволствие забѣлѣжихме, че тѣ си останахѫ въ кръчмата. Случайно и едно заптие отъ вардата ни стана другарь. Ние се ослободихме.

Широкиятъ троянски проходъ захваща и криволичи между зелена габарова гора, която облича цѣлата планина тѫдѣва. Тие гѫстаци ставатъ пò-високи и пó-буйни, колкото се отива на горѣ и заграждатъ, като двѣ стѣни, пѫтя въ многобройнитѣ му зигзаги. Изъ вѫтрѣшностьта на гората се разнасяхѫ весели рулади отъ пѣснитѣ на славеи. Дръгливитѣ загорски коне бавно, но бодро, пристѫпахѫ по каменливий и мѫченъ пѫть насѣянъ съ трапища изрити отъ пороитѣ. Тѣ пръхахѫ отъ удоволствие, като поемаха съ широкитѣ си ноздри прохладний и родний тѣмъ планински въздухъ. Заедно съ възвишаванието и панорамата на долината се разширяваше. гледката ставаше пó-обаятелна. Азъ се прѣхласвахъ и не можахъ да се наситѫ и нарадвамъ на тие живописни и райски хубави ландшафти между Стара-Планина и Богданъ. За да ми не бърка нищо на съзерцанието азъ отпуснахъ поводника на коня и се оставихъ на инстинкта му. На мѣста се даже поспирахъ. Така щото, по едно врѣме видѣхъ, че дружината ми отминала и се изгубила напрѣдъ. Азъ останахъ самъ въ гората. Тогава неволно ми хрумна пакъ за двамата италианци разбойници и се озърнахъ назадъ — но пѫтя оставше пустъ. Стана ми нѣкакъ неловко, студено. Защото една гора въ Турция означава хайдушки вертепъ. Сѣка гѫста шубръка може да искара едно нападение, сѣки шумакъ—да донесе едно прѣстѫпление, да изригне единъ кръвникъ, както индийскитѣ лѣсове — една боа, единъ тигръ, или пантеръ. Горскитѣ проходи, сирѣчъ, най-романтическитѣ мѣста на България, бѣхѫ най-опаснитѣ; всѣко такова мѣсто прѣговаря въ шумътъ на листакътъ си не поетически легенди за самодиви и русалки, а кървави истории за убийства и ужаси. Ето защо, когато пѫтуваше човѣкъ самъ изъ тѣхъ, гѫстацитѣ заприличвахѫ на пусии и шумтенето имъ ставаше мистериозно—страшно, като шопотътъ на единъ заговоръ... Въображението насѣваше съ подозрителни симптоми околностьта. То търсеше и съглеждаше между братясалитѣ стъбла на дърветата и сплетенитѣ имъ клонове ту цѣвата на една арнаутска пушка, ту гъжвитѣ на злодѣйци, ту дългитѣ поли на черкези, които се гушахѫ въ гѫсталака... Самотията около мене ми тегнеше . . . Извикахъ веднѫжъ, дваждъ, на посока, давно ми се обадятъ — да чуѭ поне човѣшки гласъ. Но ми отговорихѫ само431 ековетѣ. . . . Азъ задупчихъ енергически търбуха на коня си, но той бѣше заморенъ вече. Мѣстностьта добиваше сè повече враждебенъ видъ. ънцето припече, вѣтрецътъ прѣстана, гората заглъхна. Само бръмчението ъ рой мухи се чуваше сега, и то твърдѣ гръмливо, срѣдъ мрътвешката шина . . . Тоя пущинакъ и безжизненность имахѫ нѣкакво зловѣщо зражение. . . Азъ вървѣхъ вече между двѣ високи стѣни отъ дървета. динъ разбойникъ не би нашълъ пó-сгодно мѣсто за прѣстѫпление. При инъ завой инстинктивно се обърнахъ назадъ и потрьпнахъ: видѣхъ двата италиянци, че се мѣрнахѫ на пѫтя и тозъ часъ потънахѫ въ шумака. бѣрахъ всичко: пѫтьтъ правеше тука остъръ лакътъ; очевидно, тѣ

нагазихѫ на̀прѣки прѣзъ гѫсталакътъ, за да ми излѣзатъ отпрѣдѣ и прѣсѣчѫтъ пѫтя, вѣрвайки че не съмъ ги видѣлъ. . . Тогава азъ отчаянно боднахъ коньтъ. Стори ми се даже, че и добитъкътъ се галванизира и заскори, като че позна безцѣнностьта на всѣки мигъ сега. Скоро минахъ точката на присрѣщанието; азъ пѫтйомъ погледнахъ въ гората: двамата злодѣйци, наистина, идяхѫ насамъ прѣзъ една кози пѫтека—два три раскрача ни раздѣляхѫ само! Тогава закарахъ по единъ лудъ начинъ, безъ да обрѫщамъ внимание на урвяститѣ мѣста, ни на дѫлбоката пропасть надъ която пѫтя се намѣри. Като за бѣда, той стана по̀-лошъ: припрѣчвахѫ го редове оѫжбени канари, които образувахѫ нѣкакви неправилни и невъзможни стѫпала по стрьмнината му. На едно таково стѫпало коньтъ се подхлъзна и падна. Кракатами се закачихѫ въ въженитѣ стремена и азъ съ ужасъ разбрахъ, че уплашеното животно въ напъванията си да се подигне се подлъзгваше и се наваляше неодьржимо къмъ дълбоката пропасть, заедно съ мене. Нададохъ викъ отчаянъ, безнадеженъ. Ужасътъ ми стана невъобразимъ, когато надъ главата ми се мѣрнахѫ и главитѣ на злодѣйцитѣ . . . Тозъ часъ усѣтихъ, че краката ми се освободихѫ отъ фаталнитѣ примки, и азъ се оттеглихъ бързо на страна. Коньтъ, хванатъ за поводника, и облегченъ отъ товара си, скокна тутакси на краката си, цѣлъ растреперанъ отъ чувството за страшното и избѣгнато примеждие.

Азъ се поокопитихъ.

— Грацица, синьоре, избъбрахъ къмъ двамата злодѣйци, които сега играяхѫ ролята на мои спасители, страшно покъртенъ отъ чувството на безконеченъ ужасъ, на смайвание и на благодарность . . . Азъ машинално извадихъ портмонето си и дадохъ всичко, каквото имаше вѫтрѣ, т. е. ядката на бѫдѫщата си фортуна. Русоликиятъ италиянецъ ми одържа рѫката и завика:

— Но, но, но!

Па и двамата ми помогнахѫ да се качѫ . . .

— Грацица, грация, грацица, синьоре! повтаряхъ имъ азъ едничкитѣ италиянски думи, които знаяхъ, като потеглихъ пакъ.

Двоицата италианци пакъ исчезнахѫ въ гората.

На слѣдующия завой азъ срѣщнахъ Здравка, кираджиятъ си, който се врьщаше да ме дири.

Дружината, доста безспокойна отъ замайванието ми, ме въсчакваше на една полянка горѣ. Азъ бѣхъ доста сьрдитъ, но не имъ загатнахъ нищо за странното си приключение. Едно отъ досада, друго отъ страхъ да не загавратъ, понеже чувствовахъ, че още треперяхъ.

Двѣ години слѣдъ това, азъ се завьрнахъ живо и здраво въ р
ното си мѣсто, безъ да успѣѭ да станѫ нито Крезъ, нито Ротчилдъ
Влашко. Вмѣсто грамада злато баща ми съ ужасъ видѣ, че истърс
прѣдъ него една огромнѣйша тетрадь съ раздирателни поеми и оди
Въ първитѣ дни по завръщанието си отидохъ на гости у приятеля
Тамъ заварихъ купъ младежи. Моето неожиданно влазяне ги посм

се спогледахѫ знаменателно и крадишкомъ. Азъ разбрахъ недоумѣнието имъ и угадихъ характера на събранието имъ: отъ два три дена се носеше слухъ, че дяконъ Левски е въ града: това събрание бѣше свикано или отъ него, или за него, несумнѣнно.

— Господинъ К., извикахъ високо и почти въ негодование къмъ домакинътъ, молѫ ви, срамота е това шушуканье, запознайте ме и мене съ българскиятъ герой и апостолъ Левски! . . .

— Та ние се веке познаваме отъ старо врѣме, обади се весело единъ момъкъ въ селски дрѣхи, който изскочи изъ килерчето.

– Ахъ! вие ли сте? извикахъ замаянъ и пораженъ, като познахъ въ тоя селянинъ русиятъ италиянецъ въ синята блуза при карнарскитѣ кривини.

И ние се прѣгърнахме горещо и цалунахме прѣдъ слисаний, нáскоро съставений, комитетъ, на който и азъ станахъ членъ.

София, 2 Февруарий 1890. **И. Вазовъ.**

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО IV.

Имперский Форумъ. — Траяновий Форумъ. — Пантеонъ. — Митологический свѣтъ. — Палатинский хълмъ. — Изъ историята на цезаритѣ. — Дворци и развалини.

Вчера бѣхъ въ републиканский Римъ. Всичко въ Форума и на Капитолий говори за републиката. Днесь съмь въ пълна империя. Римскитѣ паметници, които посѣщавамъ днесь, Траяновий Форумъ, Пантеонътъ, развалинитѣ на палатинский хълмъ, принадлѣжѫтъ на тая третя епоха отъ историята на Римъ, когато, слѣдъ като достига до врьха на могуществото, расточава безсмисленно въ развратъ, изнѣженость и низко раболѣпие всичко: слава, сили, величие.

Старий форумъ е билъ достатъченъ за първитѣ времена, но нарасванието на градътъ слѣдъ завоеванията, е прѣдизвикало съграждането и на други форуми. Така сѫ се въздигнали нѣколко още форума, между които сѫ биле особенно прочути по своето великолѣпие форумитѣ на Цезаря, на Августа, на Веспасиана и на Нерва. Тие форуми, по своето мѣстоположение могле сѫ да се считатъ едно продължение на старий форумъ и сѫ съставлявали единъ ансамблъ така хубавъ и величественъ, щото никой народъ не е можалъ отпослѣ да мечтае нѣщо подобно. Отъ повечето отъ тѣхъ, останали сѫ днесь нищожни дири, по които е възможно да се опрѣдѣлѭтъ само мѣстата, дѣто сѫ се намирали.

Траяновий форумъ, е надминувалъ всичкитѣ други по своето великолѣпие и голѣмина. Той е занимавалъ едно пространство отъ 250 метра длъжина и 200 метра ширина, което е било заградено съ портици, украсено съ грамадни стълпове, съ статуи и други украшения отъ позлатенъ бронзъ. Имало е въ него една базилика нарѣчена Улпиева, по семейното име на Траяна, която е служила за сѫдилище, единъ храмъ посветенъ нему подирь смъртьта му, една библиотека съ грьцки и латински книги, единъ триумфаленъ аркъ и най-сетнѣ чудесната Траянова колона, единственната останала отъ всички тие паметници. Една третя часть отъ форума е днесь раскопана. Въ нея се виждатъ поломени стълпове останали, навѣрно, отъ базиликата. Раскопкитѣ прѣдставляватъ една открита изба. Римскитѣ гамени хвърлятъ въ нея котки, които единъ пѫть тамъ, сѫ осѫдени на неминуема смърть отъ гладъ и жажда. Пѫтникътъ, който отива да се чуди на паметницитѣ, се спира неволно, като вижда нѣкое огъ тия нещастни животни, които печално мяукатъ и хвърлятъ отъ живата гробница, дѣто сѫ осѫдени да оставатъ коститѣ си, безнадеждни погледи къмъ минувачитѣ.

Траяновата колона, най-хубавата, която сѫществува на свѣтътъ, е най-добрѣ запазений паметникъ въ Римъ. Поставена на четвьртитъ мраморенъ пиедесталъ, тя се издига на 22 метра височина и се свършва съ единъ капителъ, надъ който, възъ единъ цилиндрически пиедесталъ е стояла бронзовата статуя на Траяна. Статуята е стояла до 1587, когато е била замѣстена отъ Сикста V съ статуята на апостола Петра. Сикстъ V е направилъ сѫщо и съ колоната на Марка-Аврелия, дѣто е замѣстилъ статуята на тоя императоръ съ статуята на апостола Павла. Тоя папа е усѣщалъ въ края на XVI вѣкъ нуждата да ознаменува вредъ, дѣто му се е прѣдставялъ случай, въ видими знакове, тържеството на християнството надъ язичеството. Може-би за това, защото е усѣщалъ да се клати въ основитѣ си католичеството, натиснато отвредъ отъ побѣдоносната реформа. На мраморни плочи, които се извиватъ около колоната въ видъ на спирала, сѫ изваяни въ изящни бассорелефи разни епизоди отъ войната, която Траянъ бѣше водилъ противъ Дакитѣ.

Бассорелефитѣ иматъ 200 метра дължина. Една извивающа се стълба отъ 185 стѫпала, въ която се влиза отъ една врата отворена въ пиедестала, води въ вѫтрѣшностьта на колоната и до платформата, дѣто е била статуята на императора.

Пантеонътъ е най-хубавий монументъ отъ римската архитектура. Съграденъ отъ Агрипина въ царствуванието на Августа, той е служилъ може-би първоначално, като входна сала въ банитѣ съградени отъ сѫщи но, прѣвърнатъ едноврѣменно въ храмъ, билъ е посветенъ на Юпите отмъстителя въ паметь на побѣдата нанесена отъ Августа надъ Антон и Клеопатра. Послѣ сѫ прибавили въ него статуитѣ на Марса и на нера и послѣдователно на всичкитѣ богове, отъ дѣто е и произлѣ името му. Въ 608 г. императоръ Фока го е далъ на папа Бонифа IV, който го е прѣвърналъ въ цьрква посветена на света Богоро

и на мъченицитѣ, отъ които сѫ биле поставени едно голѣмо количество мощи подъ главния олтаръ. Григорий IV е посветилъ църквата въ 830 на всичкитѣ светци.

Въ старо врѣме портикътъ, който прѣдшествува храма, се е издигалъ надъ земята и качвало се е на него по една стълба отъ седемь стѫпала, което му е придавало още по́-голѣма величественность. Когато отъ портика влѣзете въ обширний храмъ и се намѣрите подъ тоя чуденъ сводъ, който се свива надъ васъ тъй простъ и тъй величественъ, освѣтленъ само отъ горѣ, когато изгледате на около хубавитѣ и разноцвѣтни стълпове и пиластри, които го подпиратъ, обзима ви неволно скръбь, че нѣма въ него статуитѣ на боговетѣ, които го украсяватъ, за да бѫде пълно впечатлението, което произвожда. Неможе да се прѣдстави храмъ, който да отговаря повече на назначението си, който да съединява по̀-добрѣ чувството на благоговѣние, длъжнѣюще се къмъ боговетѣ, съ идеята на великолѣпие, която се е свързвала нераздѣлно съ тѣхний култъ. Статуитѣ на божествата, освѣтлени само отъ горѣ, като отъ една лучь на самия тоя Олимпъ, който сѫ прѣдставлявали тука, сѫ се сливали въ единъ прозраченъ полумракъ и сѫ съставлявали едно хармонично цѣло, едно прославление чудно, безподобно на природата. Язичеството не е било друго. Всичкитѣ стихии и всичкитѣ страсти, въ видимата и невидимата натура, олицетворени въ богове и богини,—това е било религията, създание чудно на нуждата за вѣрвание къмъ нѣщо по́възвишено отъ човѣка, съединено съ едно високо развито чувство къмъ хубавото. Религия лесна, блага и естетична, като всичко, което сѫ създали гърцитѣ. Всички тие богове и богини сѫ биле весели, почти луди, безгрижни, като природата, която сѫ олицетворявали, хубави, като нея. Нищо, което вълнува човѣцитѣ, не е било чуждо на боговетѣ. Тѣхното сърдце, разигравано отъ сѫщитѣ човѣшки страсти и слабости, е било изложено на сѫщитѣ човѣшки бѣдствия и истезания. За всяка болка гъркътъ и римлянинътъ сѫ могле да отправатъ молитвитѣ си къмъ божество, изложено, като тѣхъ, на всичкитѣ бури на сърдцето, способно да ги разбере и наклонно да имъ състрадава и помогне. Демаркационната линия, която дѣли небесний свѣтъ на боговетѣ отъ земний свѣтъ на човѣцитѣ, е тъй слаба, щото често се заличава и двата свѣта се размѣсватъ. Богове и богини се вплитатъ въ най-обикновеннитѣ човѣшки интриги, страститѣ, които вълнуватъ земний свѣтъ, се отзоваватъ на Олимпъ, турятъ въ борба обитателитѣ му, въоружаватъ ги единъ противъ други. Бѣдний Юпитеръ незнае много пѫти какъвъ видъ да държи между противоположнитѣ лагери, на които се раздѣлятъ немирнитѣ му и буйни поданници и не лесно успѣва всякога да спаси авторитета си непокътнатъ въ тая фурия отъ страсти, които се разиграватъ около него. Единъ милъ погледъ, една нѣжна целувка умекотяватъ нѣкога и най-справедливий му гнѣвъ. Какъ да противостои бѣдното сърдце, па било то и самаго гръмовержеца, когато се увиятъ на шията ти бѣлитѣ рѫцѣ на Юнона, на една Венера, когато се впиятъ въ тебе двѣ очи плувнали

въ единъ океанъ отъ сладострастие! Прѣлеститѣ на едно просто темно сѫщество побѣждаватъ много пѫти и богове и богини. Повечето юнаци у Омира влечѫтъ происхождението си отъ подобни грѣхове. Майката на Ахилея е богиня. Калипсо обѣщава животъ вѣченъ на Одиссея, за да го задържи при себе си. Отъ такива бракосъчетания сѫ могле да произлизатъ само герои и народитѣ сѫ се гордѣяли когато сѫ могле да припишатъ подобно происхождение на своитѣ царье и водители. Каква разница между нашето небе и старий Олимпъ! Тамъ всичко е мрачно и скучно, дори и блѣсъкътъ, въ който плува жилището на праведнитѣ, дори и славата и радостьта, на които се наслаждаватъ. Тука всичко е засмѣно, весело, живо. Човѣкътъ е приемалъ отъ самитѣ си богове своя засмѣнъ взглядъ на живота. Даръ мимолѣтенъ отъ природата, той се е считалъ длъженъ да го проживѣе колкото е възможно по̀-добрѣ. Когато язичникътъ е излизалъ отъ храмътъ, усѣщалъ е сърдцето си разширено, освѣжено. Християнинътъ излива смазанъ отъ цьрквата, сърдцето прѣпълнено съ страхове, които му запрѣщаватъ да вкушава отъ наслажденията на живота. Небето, свѣтлото и хубаво небе, му внушава тѫжни мисли. Грѣхътъ и страхътъ обсаждатъ постоянно душата му, вървѫтъ по стѫпкитѣ му, слѣдѫтъ всичкитѣ му мисли. Истинний християнинъ трѣбва да се отдалечи отъ свѣтътъ, да се затънти въ нѣкоя пустиня и да се прѣдаде всецѣло на служба Богу, да истезава тѣлото си, да пости и да моли. Тогава само може да найде миръ и да испита единственното наслаждение, което прощава вѣрата, наслаждение доставено отъ надеждата за една награда вѣчна отвѫдъ гроба. Ако това не направи, за да живѣе безъ да страни отъ наслажденията на живота, трѣбва да стане язичникъ, и при вѣрата, която му запрещава да вкусява отъ земнитѣ блага, да въздигне въ душата си олтаръ невидимъ на една многобожна вѣра, на единъ новъ Олимпъ.

Чудно ли е че митологический свѣтъ е билъ такъвъ изобиленъ изворъ на вдъхновение за поезията? Чудно ли е, че е намирала такива сладки и естественни звукове да въспѣва сѫщества неестественни? Всичко, което е окружавало поета, говорило му е за тѣхъ. Небето съ безкрайний си лазуръ, съ милионитѣ си звѣзди, морето съ свѣтлитѣ си вълни, лѣсътъ съ тайнственний си мракъ, полето съ цвѣтята си, всичко е било населено съ тѣхъ, и всичко е носило отпечатъкъ на неземнитѣ имъ чари. Всяко биение на сърдцето е било отзивъ на тѣхнитѣ чувства. Олимпъ е билъ тъй близо до земята щото мисъльта е могла безъ голѣми усилия да се искачи тамъ и да участвува въ пироветѣ имъ, — присѫтствува на съвѣщанията имъ, да се наслаждава съ небесний съкъ, въ който е протичалъ весело и безгрижно безсмъртний и[…] вотъ. Християнското небе, недостѫпно за мисъльта, е недостѫпно[…] поезията. Тя изгубва крилата си щомъ се опита да се възнесе до […] У християнскитѣ поети, безъ исключение и на най-великитѣ, прѣс[…] вдъхновението щомъ поискатъ да въспѣватъ славата на небесата […] тъй вдъхновенъ додѣто е въ пькъла, пада щомъ зима да въз[…]

рая. На всѣки полѣтъ, който прави по свѣтлитѣ дири на Беатриче, творческий му духъ ослабва, поблѣднява. Поезията живѣе съ страсти, а блаженството въ нашето небе състой въ отсѫтствието на всяка страсть.

Незнаѭ дали има удоволствие по̀-голѣмо отъ това да поживѣешь мисленно нѣколко врѣме всрѣдъ хубавитѣ вѣрования на старий свѣтъ. Оживотворената природа прониква душата съ своята ободрителна свѣжесть. Небе, моря, рѣки, лѣсове, всичко зима единъ образъ, който видишь, усѣщашь. Пространството се населява съ засмѣни богини, съ луди амури, които го кръстосватъ въ всички направления, които ти се усмихватъ, които лѣѭтъ възъ свѣтътъ съ ефирнитѣ си рѫцѣ нѣкакъвъ балсамъ чародѣенъ за всичкитѣ болки и страдания, които ти казватъ да живѣешъ и да се наслаждавашъ. Олимпъ ти се вѣстява, като едно дърво омаломощено нѣвга отъ бурята, което се раззеленѣва изново, по̀-младо, по̀-раскошно още отъ напрѣдъ.

Незнаешъ колко врѣме си стоялъ въ Пантеона. Мислишь, когато излизашь, че си видѣлъ единъ сънь, сънь сладъкъ, блѣскавъ, безподобенъ. Крила неземни сѫ треперяли надъ тебе, мечти небесни сѫ ласкаяли душата ти. . .

Минувамъ прѣзъ Форума и се качвамь на палатинский хълмъ. Тъй хубавъ ми се види днесь язичнический свѣтъ, щото и на най-грознитѣ му страни сьмь наклоненъ да гледамъ съ снисхождение. Тъй много има да се съжелява за тоя свѣтъ, защо да не му се прости тамъ дѣто ни се види отвратителенъ. Би ли билъ толкова интересенъ ако не би се прѣдставлявалъ подъ толкова разнообразни вида? Грозното дава релйефъ на хубавото.

Първото нѣщо, което ви се прѣдставя, като идете на палатинский хълмъ, ви наумѣва Калигула. Дворецътъ се е издигалъ насрѣщо Форума и Капитолий. Видатъ се още останки отъ моста, който е билъ построилъ за да свърже двореца си съ Капитолий. Между многото други чудовищни мании, отъ които е страдалъ, и които го правятъ по̀-достоенъ да стане прѣдмѣтъ на изучение за психиятрията отъ колкото за историята, Калигула е ималъ и тая—да се мисли богъ и да иска божески почести. Той е донесълъ отъ Гърция най-хубавитѣ и най-почитани статуи, между които статуята на Юпитера Олимпийски, заповѣдалъ да имъ свалятъ главитѣ и да ги замѣстатъ съ главитѣ на собственнитѣ му статуи. Главната му статуя, облѣчена съ божественни принадлѣжности, е била изложена въ една отъ салитѣ на палата, за да ѝ се молатъ. Особенни жреци, особенни жертвоприношения, сѫ биле уредени за да се даде повече блѣсъкъ на култа му. Всѣки день е било опрѣдѣлено какъвъ видъ животни да му се принасятъ въ жертва. Това сѫ биле сѐ най-рѣдки и скѫпи животни: пауни, индийски кокошки, черни гѫски, фазани. Мнозина сѫ го поздравлявали съ титлата: Латинский Юпитеръ. Недоволенъ отъ всичко това, Калигула е построилъ мостъ до Капитолий за да бѫде близо до Юпитера Капитолиский, който, казвалъ той, го билъ поканилъ да иде да живѣе въ храмътъ му. Калигула. Неронъ, Каракалла сѫ едни

отъ имената, които най-често се испречватъ прѣдъ васъ въ цезарский Римъ. Чини ви се, че умразний имъ духъ лѣти още надъ Римъ и носи надъ него нѣкакво проклятие за грѣхове неискупени и до сега. Най-великолѣпната сграда на палатинский хълмъ е билъ Нероновий дворецъ, наричанъ Златний Домъ. Той е занимавалъ пространството на цѣлъ градъ, отъ палатинский хълмъ до есквилинский. За да дамъ една идея за пространството му и великолѣпието му, казва Светоний, достатъчно е да кажѫ, че въ прѣддвѣрието статуята на Нерона се издигала на сто и двадесеть крака височина; че портитѣ, съ три реда стълпове, имахѫ една миля длъжина, че заключаваше въ себе си едно езеро, което приличаше на море, здания които приличахѫ да съставляватъ единъ голѣмъ градъ, полета, лозя, пастбища, лѣсове пълни съ стада и съ диви звѣрове. Вѫтрѣшностьта бѣше навредъ позлатена и украсена съ скѫпоцѣнни камъне и бисери. Таванътъ на салитѣ за ядене бѣше съставенъ отъ подвижни трапези отъ слонова кость, които пръскахѫ възъ гоститѣ цвѣтя и благовония. Главната му сала за ядене имаше единъ сводъ, който се въртеше денѣ и нощѣ и подражаваше движението на златний глобусъ.

„Изиграхъ ли добрѣ ролята си“? питалъ Августъ на смъртний си часъ. Наистина, бѣше я изигралъ добрѣ. Оставахѫ да играятъ подирь него своята роля всички тие чудовища, които пълнатъ послѣднитѣ страници отъ историята на Римъ съ своитѣ жестокости и распуства. Тиберий лицемѣри двѣ години, подирь това врѣме сваля булото и се прѣдава на всичкитѣ крайности на една душа жьдна за плътски наслаждения. Съ отвращение се четѫтъ въ римскитѣ историци разказитѣ имъ за срѣдствата до които е прибѣгвалъ за да си достави удоволствия, които природата и възрастьта му сѫ отказвали. Въ Капрея, дѣто е живѣлъ уединено за да нѣма свидѣтели на пороцитѣ си, той е ималъ на расположение цѣла магистратура, която би могла да се нарѣче интендантство на сладострастията. Ония, които сѫ съдѣйствували на пороцитѣ му, сѫ биле възвишавани на най-голѣми почести. Нѣкой си Помноний Флаккъ и Луций Пизолъ сѫ биле назначени, първий управитель на Сирия и вторий римски префектъ, защото сѫ прѣкарали съ него два деня и двѣ нощи да пиянствуватъ. Пиянството е било, впрочемъ, общъ порокъ на висшето общество въ Римъ. Катонъ казва, че отъ всички, които сѫ смутили републиката, само Цезарь не е билъ пияница. Редомъ съ пиянството е вървяла лакомията, съединена съ необикновенъ раскошъ. Гозбитѣ на Вителлия сѫ костували всяка не пò-малко отъ 400 хиляди сестерции. На една Неронова гозба едно яденье приготвено съ медъ е костувало 4 милиона сестерции. За дру една гозба, приготвена съ розово масло, е било похарчено още пове Тиберий не се е задоволилъ да бѫде вреденъ на държавата само пр живота си, искалъ е да остави споменъ достоенъ за себе-си и по смъртьта си. Слѣдъ като избралъ Калигула за свой приемникъ, каз е често за него: оставямъ Кайа да живѣе за негово нещастие и за не стието на другитѣ; отхранвамъ една змия за римский народъ и ед фаетонъ за вселенната. Калигула не закѫснѣ да оправдае Тибер

прѣдсказвание и, при жестокоститѣ, които е извършилъ прѣзъ праздното си царствувание, човѣкъ не може да съобрази до какви ужаси не би достигналъ ако да не бѣхж се намѣрили дерзки людье, които да избавжтъ человѣчеството отъ това чудовище. Свирѣпството му е доставлявало единственното наслаждение, което е билъ способенъ да испита и когато не е свирѣпствувалъ съ дѣла свирѣпствувалъ е съ думи. Всякога когато е прѣгръщалъ жена си или любовницата си казвалъ е: тая хубава глава ще падне когато поискамъ. Въ единъ пиръ захваща ненадѣйно да се смѣе; консулитѣ, които присжтствувахж на пира, го попитватъ вѣжливо защо ся смѣе. Защото мислж, отговаря Калигула, че съ единъ знакъ на главата могж да ви погубж и двамата. Най-голѣмата му жалба е била че не се е случило въ негово врѣме нѣкое велико нещастие, по причина на което царуванието му е щѣло да ся забрави и отъ врѣме на врѣме е желалъ кървави поражения, чуми, землетресения, гладии. Съ такова чудовище сж имали да се надварятъ разнитѣ Нероновци, Домицияновци, Коммодовци, Каракаловци, Елиогабаловци, на които неможе да смисли имената човѣкъ и днесь безъ отвращение и негодувание. Нѣкои го надминахж. Нѣколкото свѣтли образи, които се появяватъ на прѣстола, се изгубватъ всрѣдъ тая върволица отъ бѣсни и свирѣпствующи чудовища, и не въспиратъ раскапванието на обществото и паданието на държавата. Наслѣдницитѣ имъ повече пжти се натоварятъ да заличжтъ бързо паметьта имъ за да не ги смущава въ пороцитѣ имъ. На Тита наслѣдва Домициянъ, на Марка Аврелия — Коммодъ.

Отъ дворцитѣ на цезаритѣ на палатинский хълмъ оставатъ само руини, между които вървите нѣколко часа наредъ безъ да ги исходите. Никждѣ, навѣрно, опустошение не е достигнало до пò-голѣми размѣри. Едва намирате мѣстата на великолѣпнитѣ здания, които сж се издигали нѣкога тука. Тука стърчжтъ само нѣколко голи стѣни, тамъ сж останали само основитѣ, на мѣста само подземия се видатъ. Тука ви спира едно прѣсушено езеро, тамъ очертанията на единъ театръ, на единъ циркъ, пò-на долу истърбушений сводъ на единъ храмъ. Въ три тѣсни открити стаи, отивашъ да видишъ нѣколко стари полузаличени фрески, видове и митологически сюжети. Тие фрески не пò-лоши отъ ония, които сж открити въ Помпей, не даватъ високо понятие за живописното искуство у римлянитѣ. Знанието на формитѣ е обаче забѣлѣжително и свидѣтелствува за влиянието, което сж упражнили и тука гърцитѣ. Не пò-малко очудва солидностьта на боитѣ, които сж се запазили и до днесь. Старитѣ не ни оставили нищо да изнамѣримъ ние сами въ областьта на искуствата. рвимъ въ всичко по пжтя указанъ и проправенъ отъ тѣхъ. Буреньтъ гревитѣ сж обрасли навредъ по руинитѣ и имъ прибавятъ чудно живосенъ видъ. Самитѣ дървета, които раскошно украсяватъ хълмътъ съ ›ята зеленина, изглеждатъ, като руини, останали отъ великолѣпнитѣ дини, които сж окржжавали дворцитѣ.

(Слѣдва).

ЗЛАТНАТА ПЛАНИНА.*)

отъ

Ивана Вазовъ.

V.

Разговоритѣ имахѫ повече церемониаленъ и общъ характеръ, както, въобще, между люде, които прьвъ пѫть се запознаватъ. Повече ставаше дума за днешната буря, която свари професора на полето. Той дойде съвършенно на себе си и язикътъ му се развьрза: докторъ Карло бѣше словоохотливъ. Той расправяше съ въодушевление за своето пѫтувание и за учената си расходка до Балкана, като замълча за златната руда.

Между това, и той и тѣ дохаждахѫ сегисъ-тогисъ въ недоумение, което, при много добра воля, тозъ часъ си обяснявахѫ въ ума. Той се малко зачудваше, че го наричатъ Калевъ. Но отдаде това на твърдѣ простителната слабость у младитѣ народи — петимни за велики имена — да усиновяватъ чужди знаменитости. Тукъ му дойде на ума за поета Петровичь, славянинъ, когото маджаритѣ прѣкрьстихѫ Петефи. Отъ Карло до Калевъ пò-малко е разликата. Колкото за триумфалното посрѣщане, което ни нáсънѣ не бѣ мислилъ да найде въ тоя затънтенъ градецъ, той си го обясни, както видѣхме, още извънъ него. Гражданитѣ пъкъ посмущаваше неговий небългарски говоръ и чуждо произношение. Но си обяснявахѫ това отъ дългото му живѣне извънъ България: сѫщо ги зачуди расказа му за геологическата расходка до бърдото, но приехѫ това за почтенно желание на депутата да упознае пò-добрѣ коллегията си. Повече ги докара въ недоумѣние отказванието му, че е депеширалъ кмету изъ Ямболъ за идванието си. На това особенно настояваше професорътъ, защото скромностьта му никога не би му допуснала да си заржча, по единъ видъ, посрѣщането. Дойдохѫ, прочее, до заключение сичкитѣ, че нѣкой другъ, отъ излишно усьрдие и по свой починъ, е ударилъ депешата и, за пó-добрѣ, подписалъ името на депутата. Кметътъ сѫщо, съ неудоволствие забѣлѣжи, че до сега депутатътъ приказвà доста за успѣхитѣ на геологията въ Румелия, но не зинá ни единъ пѫть да поблагодари за избирането му. Но и кметътъ се задоволи съ нѣкакво обяснение, ... или малко, неправдоподобно. Като махнемъ тие мъднички запъван... разговоритѣ, учений професоръ и ученолюбивитѣ граждани си пр... дахѫ взаимно най-прѣкрасно впечатление.

— Като е така, азъ да ви помолѫ за нашъ Петърча, каза отъ гоститѣ; — знайте, искатъ да го зематъ въ войската. . .

*) Продължение отъ книжка II, и свършекъ.

господинъ нашъ депутате, не е за войска и за солдатинъ, защото е въспитанъ . . . та ако видите тамъ майора Менгелсона кажете му двѣ думици за нашъ Петърча . . . Знайте, отъ васъ много зависи.

Кметътъ мушна съ лакъта си госта да прѣкъсне, и, за да не даде възможность и на осталитѣ да заявяватъ частни просби, което бѣше неприлично за пръвъ пѫть, обърна разговора за политиката.

— Какво стана съ родопскитѣ села, прѣдадохѫ ли се? попита той.

— Рѣши се въпроса, отговори Карло на посока.

— Какъ, прѣдадохѫ се вече?

— Сложихѫ орѫжията. . .

— Чудно, въ послѣдната „Марица" друго се казваше, забѣлѣжи единъ.

— „Марица" е отъ завчера, а господинъ Калевъ вчера е оставилъ Пловдивъ. . . Какво не става въ единъ день, поясни другъ.

— Да, да, да! подтвърди Карло.

— А за прѣврата въ княжеството кои сѫ послѣднитѣ извѣстия? . . Свищовското народно събрание се е произнесло *за* или *противъ* Батемберга? . . Намъ само веднажъ иде вѣстникъ въ недѣлята.

— Противъ, противъ. . . Ахъ, каква прѣкрасна земя имате, господа, просто чудо!

— И ние направихме митингъ да протестираме противъ прѣврата. . . Четохте ли нашата резолюция?

— Четохъ, господа, прѣкрасна, господа, чудесна, господа! . .

— А за Афганистанъ какво знайте?

— За Афганистанъ? попита опуленъ Карло.

— Да, за Кандахарския проходъ. Зехѫ ли го англичанитѣ?

— Да, господа!

Докторъ Карло прие за правило тая вечерь да отговаря съ самоувѣренность на сичкитѣ питания по политиката, които щяхѫ още да валѫтъ на него. Той не бѣше приготвенъ за такъвъ екзаменъ. Това бѣше голѣма изненада за него. Излизаше, че тоя заглъхналъ, спокоенъ, забравенъ градецъ, който Карло си прѣдставяше вѣчно спящъ, нѣщо, като Квинквандона въ „Докторъ Окса" *) се интересуваше и вълнуваше отъ свѣтовната политика, правеше овации, даже митинги!

Но едно ново недоразумѣние дойде да хвърли мѫгла въ отношенията на дрѣмиградцитѣ и на Карла. Причинихѫ го слѣдующитѣ думи на кмета:

— Господинъ Калевъ, сега вие, като нашъ депутатъ, ще се погрижите економически нѣкакъ-си, за повдигането на Дрѣмиградъ и на околията. . . Знаете, бѣдность голѣма.

— О, на драго сърдце, господинъ кмете, азъ отъ сега ви гарантирамъ обогатяването на тоя благороденъ градъ и на околията ви.

---

*) Повѣсть отъ Жулъ Верна.

То е въ моитѣ ржцѣ, макаръ и да не съмъ вашъ депутатъ. както вие ласкателно ме нарѣкохте.

Общо очудване.

— Какъ? вие сте нашъ прѣдставитель вече! каза кметътъ.

— Ние знаяхме, че и вие сте съгласни. . .

— Васъ едногласно избра народа!

Професорътъ опули очи. Значи, той бѣше депутатъ! Сега изведнажъ той си обясни истинската причина на овациитѣ и на блѣскавий приемъ, що срѣщна у дрѣмиградцитѣ. . . Какви неожиданности!

Той прибърза и отговори развълнувано:

— Азъ съмъ джлбоко покъртенъ отъ вашата честь, господа. Виноватъ съмъ, че прѣди всичко не ви изразихъ горещата си, да, най-горещата си благодарность. . . Ваший изборъ прави особенна честь на геологията. И не докторъ Карло, или Калевъ, както вие приятелски ме наричате, а обаянието на науката съедини гласоветѣ ви и сърдцата ви. . . Но азъ, за жалость, не щж могж да приемж вашия изборъ.

— Защо не приемате сега? попитахж смаяни сичкитѣ.

— Първо, господа, моята специалность и призвание е друго. . . Никаква наклонность къмъ политиката не чувствовамъ. . . . Graecum est, non legitur! казва латинската поговорка, сирѣчь, грьцко е не го разбирамъ. Второ: едно велико откритие, което направихъ, ще погълне сичкитѣ ми грижи за напрѣдъ. За сега могж да ви кажж само, че азъ съмъ рѣшилъ да се посветж цѣлъ на благото на тая просвѣтена страна, която прѣгръщамъ, като свое отечество, ако и още, за мой великъ срамъ, се считамъ чужди подданникъ.

Кметътъ си прѣхапа устнитѣ.

— Подданникъ? Та намъ не ни бѣхж казали това! Чуждъ подданникъ е неизбираемъ!

— Да, чуждъ подданникъ, но чистокръвенъ българинъ, по душа.

— Само вашето име можѐ да сбере всичкитѣ гласове. Инакъ, турцитѣ щяхж да избержтъ Мурадъ-бея! Жално!

При всичкитѣ тие сюрпризи, никому отъ дрѣмиградцитѣ не хрумваше на ума, че се заблуждаватъ, и тѣ и гостьтъ. Разбрахж само, че имъ е прѣпоржченъ билъ за депутатъ единъ доста оригиналенъ човѣкъ, твърдѣ ученъ, и при това, твърдѣ скроменъ.

Но сега самолюбието на Карла силно се нарани, когато той узна, че нѣкакъвъ си законъ се испрѣчва на пжтя му. Това го тури въ амбиция! Не, той ще влѣзе въ камарата!

И, като извади изъ задний джебъ на сетрето си нѣколко буци рудата, тръшна ги яката на масата, щото дребни кжсове и златенъ съкъ се разсвхърчахж.

Сички се навалихж да гледатъ златната руда, която игриво г ноцвѣтно лъщеше на свѣщьта.

— Златна руда! казахж сичкитѣ въсхитени.

— Да, златна руда, въ най-чистий си видъ, господа избиратели, руда съ която е пълна цѣла планина, три часа отъ Дрѣмиградъ, въ вашата околия. Вашата околия, господа, е българското Колорадо. . . И това съкровище е спало безбройни вѣкове въ земята, и трѣбваше докторъ Карло да го изнамѣри въ днешната си расходка! . . Ето кой е докторъ Карло, комуто сте сторили честь да го изберете за вашъ депутатъ. И азъ я приимамъ сега, господа, противъ всичко, и нѣма да я отстѫпа никому! . . Колкото за подданството, то е глупость, и щѫ ви докажѫ тозъ часъ.

И сѣдна и написа тая телеграмма до главний управитель на областьта:

„Печелѫ на короната ви една Калифорния. За цѣна на тая заслуга просѫ неотложно румелийско подданство, което било нужно, за да могѫ свободно да влѣзѫ въ камарата, дѣто ме праща изборътъ на дрѣмиградскитѣ избиратели. Утрѣ тръгвамъ за столицата съ доказателствата на великото си откритие.

Дрѣмиградский прѣдставитель:
Докторъ Карло.“

Той прочете депешата си развълнуванъ.

Сичкитѣ я намѣрихѫ прѣвъсходна и пламтяхѫ отъ въсхищение. Блѣсъкътъ на златната планина заслѣпяваше умоветѣ имъ. Докторъ Карло бѣше тѣхната звѣзда и добъръ гений. Тѣ нѣмаше да дозволѭтъ никому да побутне съ прьстъ избора имъ. . . Написа се телеграмма и отъ градска страна, подписа се отъ кмета и се испрати съ Карловата.

Докторътъ бѣше, като пиянъ. Прѣдъ него се раскрихѫ съвсѣмъ нови оризонти. Въ неговата спокойна, кабинетна душа изведнѫжъ оживѣ бѣсътъ на най-широкото честолюбие. . . Прочуване, честь, слава, богатство огромно, власть — всичко изъ единъ пѫть се струпаляше на плещитѣ му. Щастието го съкрушаваше съ тежестьта си. . .

Едвамъ се бѣ затворила вратата подирь телеграммитѣ, тя пакъ се отвори. Влѣзе единъ младъ человѣкъ, съ очила и съ чървена брада. Той бѣше пѫтникътъ, съ когото се срѣщна днесь професорътъ. Той се озърташе свѣниливо.

— Позволете. . . Господинъ кметътъ?

Домовладиката скокна.

— Заповѣдайте, господине, азъ съмъ.

— Докторъ Калевъ! прѣдстави се гостътъ и подаде рѫка на кмета; — а, господинъ докторе, пакъ се виждаме! каза той ласкаво на про...ора; — позволете ми сега да се запознаемъ: Калевъ, докторъ на пра..., дрѣмиградски прѣдставитель.

...чкитѣ стояхѫ безгласни и попарени.

... видѣхѫ страшната грѣшка, на която бѣхѫ жертви, защото, именно, ...иятъ гость бѣше тѣхний избранникъ.

...ристигналъ не прѣди много врѣме отъ Европа, той не бѣ позна... избирателитѣ отъ тая отдалечена отъ центра коллегия. Но тѣ ...хѫ по име, което скоро печелеше извѣстность. Столичний изби-

рателенъ комитетъ телеграфически бѣ далъ кандидатурата му на дрѣмиградци, които само върху неговото име можахѫ да се съгласѭтъ. Сега той идеше, по приетий въ областьта обичай, да ги благодари и да се запознае съ нуждитѣ и желанията на коллегията. Както видѣхме, лъскавъ приемъ му се приготви. Но возачьтъ му, поради раскаляностьта ѝ, влѣзе въ града не изъ главната улица, а мина прѣзъ друга една послана съ камьне, и посрѣщачитѣ посрѣщнахѫ професора. Докторъ Калевъ слѣзна на гостилницата безъ да види нѣкого да му каже добрѣ дошьлъ. Това го слиса и огорчи, но си го обясни, едно: чрезъ късното врѣме, а друго — чрезъ простодушний нравъ на избирателитѣ си. Отъ ханджиятъ той узна, че очакватъ днесь депутата си. Той го помоли да го заведе до кмета.

. . . .

— Чортъ имъ зелъ депутатството! бъбреше си Карло, когато остана самъ въ стаята си, моята фортуна и слава лежѫтъ на много пòширока основа. . . Пòврага политиката и крастата ѝ. . . Добрѣ, че дойде на врѣме тоя докторъ Калевъ, дяволъ да го земе съ името му!

Послѣ сѣдна и написа писма до приятелитѣ си въ Европа. За тамъ испрати и слѣдующата телеграмма:

„Открихъ днесь на южний склонъ на Балкана богата златорудна планина — Монте-Карло. Това е Перу на балканский полуостровъ. Въсхищенъ и поразенъ. Подробности съ писмо. Дайте широка гласность на това извѣстие.

Докторъ Карло."

Послѣ сложи буцитѣ на масата, порадва имъ се, па заспа унесенъ въ златни, (фактически златни), сънища.

Той бѣ забравилъ да прибере при себе си и плѣнника.

VI

Карло се събуди по изгрѣвъ слънца.

Той хвана да се готви за пѫть.

Когато да положи златнитѣ буци въ пѫтната си чанта, вратата се почука и влѣзе хотелджиятъ.

— Околийскиятъ началникъ! обади той.

— Да заповѣда, каза Карло и се исправи поочуденъ отъ това утрѣшно посѣщение.

Околийски началникъ влѣзе съ доста сериозно лице; очитѣ му изведнажъ се втренчиха въ златната руда на масата.

Той се отрекомендува, па каза:

— Господинъ професоре, тазъ ли е сичката руда? и пока[illegible] буцитѣ.

— Тие буци сѫ само мостра, господине администраторе, а [illegible] руда цѣла планина остая тамъ . . . каза докторъ Карло усми[illegible] гордо нѣкакъ.

— Дѣка се намира тая планина?

— Тая планина се намира въ вашата околия, господине мой, но само толкова могж да ви кажж . . . за повече извинете . . каза Карло, като зе да туря буцитѣ въ чантата.

Началникътъ го спрѣ.

— Молж ви, господинъ професоре, неможете ли отговори пó-точно?

— То е секретъ, господине.

— Какъ е името на планината? настоя началникътъ.

— Това могжда ви кажж: Монте-Карло.

— Какъ? Монте-Карло ли я кръстихте! Гнѣздото на комарджиитѣ отъ цѣлия свѣтъ?

— Италианското Монте-Карло, господине, поглъща златото, а българското Монте-Карло го блюва, каза развълнуванъ професорътъ, който никому нѣмаше да допустне да тури пръстъ на славата му.

Началникътъ неволно се усмихна, па извади една телеграмма и погледна въ нея.

— Куртъ-баиръ не е ли, между Доброли и Камчикъ-Махала, при Луда-Камчия?

Докторъ Карло прѣблѣднѣ. Той се отзърна уплашенъ; той диреше бай Ивана, когото отъ снощи съвсѣмъ бѣ забравилъ.

Той се развика вънъ отъ себе си:

— Това е ниско, господине, да покупувате човѣка ми, да ми отнемате правото на великото откритие, за което азъ лично и прьвъ отивамъ днесь да доложж на главний управитель. Това е непростително, това е убийство, и пó-лошо! . .

Началникътъ се навжси, па каза строго: —Дайте тие буци на мене!

— Протестирамъ, господине! това е грабежъ срѣдъ пладнѣ!

— Тие буци сж крадени, господине професоре!

— Тие буци азъ самъ ги копахъ съ ржката си изъ земната утроба . . . Вие сте страшенъ клеветникъ! викаше Карло настръхналъ.

Той виждаше, че всичкитѣ му златни сънища и надежди тоя грубъ началникъ идеше сега да ги овсуети.

— Тая златна руда, господинъ професоре, е открадната отъ областний музей, и азъ имамъ телеграфическа заповѣдь да я приберж отъ васъ и да я проводж въ Пловдивъ, като вещественно доказателство за едно прѣстжпление. Карло се опули прѣхласнатъ.

— Четете сами! и началникътъ му подаде телеграммата.

— Това е безобразна лъжа! извика Карло прѣзрително.

Началникътъ бѣше издигналъ една буца и се взираше въ нея.

— А буцата лъже ли? каза началникътъ, като му показа на нея ниятъ крайчецъ отъ парченце хартийка, която е била залѣпена тамъ очевидно, бѣлѣжка съ упоминанието отечеството на златната руда. .

На професора лицето съвсѣмъ побѣлѣ! . . . .

. . . .

Слѣдъ малко Карло тръгваше на пжть съ чанта испразднена отъ ...тѣ буци и съ душа испразднена отъ златни надежди.

VII

Дѣйствително, професорътъ бѣше жертва на една жестока подигравка. Нѣкой си турчинъ чиновникъ крадеше антики, монети и златна руда отъ цариградский музей, които му се купувахж за нищожна цѣна въ Пловдивъ и обогатявахж начинающий се областенъ музей. Единъ разсиленъ при това учреждение направи, като турчина: открадна буцитѣ. Па заедно съ единъ хитъръ селенинъ ги зарови искусно на нѣколко мѣста въ планината при Луда-Камчия съ цѣль да оскубать довѣрчивия професоръ, комуто слабостьта къмъ коллекции знаяхж. Както видѣхме, селенинътъ, който си даде лъжливо име, изигра прѣвъсходно ролята си.

Но вчера, случайно биде забѣлѣжено липсването на буцитѣ изъ областния музей, разсилниятъ се улови и исповѣда сичко. Телеграммата пъкъ на Карла не оставяше никакво сумнѣние въ истинностьта на това признание, както и въ пълний успѣхъ на интригата.

Докторъ Карло пролежа два мѣсеца боленъ.

Въ това врѣме Антония исхвърли изъ прозореца всичкитѣ му геологически съкровища.

Но докторъ Карло бѣше вече членъ на едно първостепенно учено общество въ Европа.

1888.

СТИХОТВОРЕНИЯ.

Въ началото на една неиздадена сбирка.

Отъ мисъль, чувство и въздишка,
Тезъ пѣсни съмъ съставилъ,
Душа разбита, мжченишка
Съ тезъ пѣсни съмъ оставилъ.

И знамъ, свѣтътъ съсъ небрѣженье
Тезъ мисли ще прѣрови,
И моитѣ мжки, скръбь и бдѣнье
Въ забвенье ще зарови.

Та що му трѣбатъ моитѣ скърби
Въ ума си да втълпява?
Уви, да можахъ толкосъ лесно
И азъ да ги забравж!

1883.

Въздишки на единъ свѣтъ.

Away! away!
Байронъ.

Брате мой, брате мой!

— Що скърбишъ, бѣдна тварь?
— Тварь не съмъ, а сърдце,
Що гори, що жъднѣй,
Кат' потопъ да залѣй
Цѣлий свѣтъ съ любовьта си.

Брате мой, брате мой!

— Що въздишашъ, сърдце?
— Сърдце не — азъ съмъ умъ,
Кой небесното було
Иска да съдере —
Да узнай, да съзре
Тайний изворъ на всичко,
Що се движи, грѣй, мре. . .

Брате мой, брате мой!

— Що тъгувашъ, умъ гордъ?
— Умъ не съмъ, а съмъ духъ,
Духъ крилатъ, кой лапти,
Да лѣти, да лѣти,
Изъ незнайниятъ хаосъ,
Изъ пространний всемиръ
Дори трай вѣчностьта.

Брате мой, брате мой!

— Що лудѣйшъ, чуденъ духъ?
— Духъ не съмъ, азъ съмъ богъ —
Безъ небе и безъ адъ,
Безъ кумиръ и безъ храмъ, —
Но кроме нѣщо славно
И добро да създамъ. . .

Брате мой, брате мой!

— Богъ тревоженъ, що искашъ?
— Богъ не съмъ, ами прахъ,
Що свѣтътъ не побира,
Що покой не намира,
Що лапти за покой
Срѣдъ туй вѣчно движенье. . .
За покой, за покой! . .

— Сърдце! умъ! духъ! богъ, прахъ!
Що си името тайшъ?
Человѣкъ, що роптайшъ?
И за тебъ, не се бой,
Има гробъ, да, и той
Твойтѣ бурни желанья
Свѣтове и мечтанья
Въ свойта бездна ще глътне. . .

Сърдцето

Вѣрвамъ, да, има гробъ,
И тамъ — вѣченъ покой,
Дѣ мирясва кръвьта,
Дѣ заспива скръбьта . . .
Тамъ е край на борби,
На желания, жажди
Нивга неутолени;
Тамъ гаснѣй любовьта,
Тамъ умразата спи. . .
Ахъ, убито съмъ вече
И желало бихъ тамъ
Да почина въ блаженство. . .
Има край, има, знамъ:
То е гробътъ покойни.

Умътъ

Щомъ изгние плътьта
Във подземния мракъ
Всичко свършва се вечь.
Азъ въ небето гледа́хъ,
Въ дънъ-земята ровихъ,
Азъ на гатанки тъмни
Ключа тайний дирихъ.
Но отъ всички открития,
Плодъ на опитъ и смѣтки
И на мътни догадки
Една истина само
Явна, видѣла знамъ:
То е гробътъ покойни.

Прахътъ

Не прѣдчувствия вѣщи,
Нито опитъ дѫлбоки —
Мене червеятъ учи,
Че във гроба е края. . .
Прахъ бѣхъ, — сѫмъ — и щѫ съмъ:
Задъ прахътъ що остая?
Сѣнка, димъ, сънь и нищо!
Да, подъ гробния сводъ
Край на всичко. Аминъ.

Духътъ

Не, тамъ нѣма да спрѫ!
Азъ съмъ духъ и не мрѫ.
Гробътъ тѣсенъ за менъ е:
Пò е длъгъ моя пѫть,
Пó-широкъ моя свѣтъ.
Азъ съмъ вѣчно движенье,
Тварь нѣ прѣображенье,
Скитникъ хвърленъ въ свѣтътъ
Да върви, да се лута
Отъ лъжа във сумнѣнье,
И отъ мракъ въ свѣтлина.
Азъ щѫ минѫ невидимъ
Въ поколенья безъ брой,
Новъ животъ да имъ дамъ
За борби, трудове,
За високи полѣти,
За безумни ламтенья. . .
Не, азъ нѣма да мрѫ.

Богътъ

Що е гробъ? Тъменъ кѫтъ
Назначенъ за прахътъ.
Гробътъ ли? Азъ сѫмъ богъ, --
И безсмъртний не мре!
Но не богъ на Мойсея,
На Зор'астра, на Буда,
А на разума чисти,
На великата правда —
На напрѣдъка богъ.
Отъ столѣтия много
Прѣзъ всемирни прѣврати
Гонѫ чудна задача:
Тоя свѣтъ несполученъ
Да мѣнѫ, обновѫ;
Тайний изворъ на злото
Изъ самата природа
Да искубнѫ на сила;
Сетний ударъ да дамъ
На кумиритѣ земни,
На сѫдбата слѣпешка
Де отнемѫ властьта;
На човѣшкий животъ —
Сфинксъ, енигма ужасна,
Цѣль, призванье да дамъ,
И новъ свѣтъ да създамъ!

1885 **И. Вазовъ.**

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ

Критическа студия. *)

Любенъ Каравеловъ е съзнавалъ и цѣнилъ своето писателско призвание и е горѣлъ отъ желание да го испълни. Ако е билъ слушалъ житейскитѣ облаги той е можалъ да остане въ Русия, дѣто блѣскавитѣ му дарби му сѫ давали пълна възможность да си създаде и име и хубава карриера.

Той е заминалъ доволно възрастенъ въ Русия да се учи, но съ забѣлѣжителна бързина е усвоилъ руский язикъ, на който и е почналъ най-първе да пише. Първитѣ му беллетристически произведения сѫ написани на русски. У него е била развита до най-висока степень дарбата да усвоява чуждитѣ язици. Прѣзъ едно прѣбивание въ Сърбия, което, за жалость, неможемъ да опрѣдѣлимъ тука колко врѣме се е продължило, той е изучилъ сръбския язикъ и го е владѣлъ вече така, щото е можѣлъ да напише нѣколко повѣсти на сръбски. На тоя язикъ е написана една отъ хубавитѣ му повѣсти: „Е ли крива судбина?“ На сѫщий язикъ той е писвалъ политически статии въ бѣлградскитѣ вѣстници, съ което е успѣлъ да придобие въ скоро врѣме извѣстность въ сръбското общество. Скоро той е билъ изложенъ на гонения подиръ убийството на княза Михаила и е билъ принуденъ да се спасява чрезъ бѣгство въ Маджарско. И тука, обаче, сръбското правителство не го е оставило на мира и, по негово искание, той е пролѣжалъ нѣколко врѣме въ затворъ. Той е искалъ да бѫде и работи близо до България и за тая цѣль той се установи въ Букурещъ, и въ редътъ на борцитѣ, които намѣри тамъ и които дойдохѫ отпослѣ да се групиратъ около него, той завзе веднага първо мѣсто. Съ вѣстникътъ си „Свобода“, съ енергията си и влиянието, което спечели, особенно, надъ пò-младитѣ елементи, той съобщи новъ животъ на революционното движение и му даде единъ поривъ, който не бѣше имало до тогава. Повтаряната нѣколко пѫти несполука на четитѣ, които бѣхѫ прѣминували до тогава отъ Влашко и Сърбия, за да подигнатъ народа, бѣше породила мисъльта да се прѣнесе революционното движение въ България, да се организиратъ навредъ комитети, свързани, за успѣшно и еднообразно дѣйствие, съ единъ централенъ комитетъ въ Букурещъ, и да се приготви едно общо въстание. За осѫществлението на тая мисъль се дължи много на Любена Каравеловъ. Енергични и самоотверженни апостоли, като Василя Левски закрьстосахѫ България, основахѫ навредъ революционни центрове и хвърлихѫ сѣмената за бѫдящи общи въстания.

Книжовната дѣятелность на Любена обема единъ периодъ отъ едва десеть години. Прѣзъ това врѣме той е работилъ съ постоянна и неуморима енергия. Биографитѣ му ще раскажатъ въ какви условия е работилъ, съ какви мѫчнотии е ималъ да се бори и каква силна воля трѣбва да е обладавалъ за да се не обезсърдчи. Терзанията и неволята сѫ стояли всякога на прагътъ на кабинета му, когато е писвалъ. Тѣ сѫ се навождали надъ писменний му столъ и сѫ смущавали бездушно онова спокойствие, отъ което трѣбва да бѫде окрѫженъ духътъ на списателя, за да може да се прѣдаде всецѣло на своето вдѫхнов...
и да може да произвожда. Мрачни гости, които озлобяватъ характера, мс... ватъ разума и потопяватъ въ жльчка и ядъ перото. Любенъ Каравелов... дльженъ да чувствува почти всякога присѫтствието имъ до себе-си.

Той е издавалъ едно по друго „Свобода“, „Независимость“ и „...
въ които се обема пò-голѣмата и най-важната часть отъ литературн...

---

*) Продължение отъ книжка 1.

телность. Вънъ отъ тѣхъ той е написалъ и издалъ на отдѣлно нѣколко брошури, една драма, двѣ три повѣсти и нѣколко книжки за распространение на полезни знания, написани на популяренъ языкъ Той е пълнилъ самъ вѣстницитѣ и списанието съ политически статии, съ повѣсти, стихотворения, критики и всички ония дреболии, които сѫ нужни за попълвание на единъ грижливо и съ любовь редактиранъ вѣстникъ. Тая усилна и разнообразна работа се е вършила едновремѣнно. Писательтъ е билъ длъженъ, безъ да си даде никакъвъ отдихъ, да остави една статия, едва що свършена, и да пристѫпи къмъ друга — отъ съвсѣмъ другъ родъ; да пише продължението на нѣкоя започната въ прѣдидущий брой повѣсть, по нѣкога двѣ едновремѣнно да пише, да стъкми нѣкое стихотворение, или да удави въ сарказми нѣкое бездарно съчинение, което е имало нещастието да попадне прѣдъ очитѣ му. Той не се е задоволявалъ още и съ това, а е прѣглеждалъ, поправялъ, а по нѣкога и прѣработвалъ е издъно статиитѣ и допискитѣ, които му сѫ се пращали за обнародвание отвънъ, дори самъ е скововалъ дописки ужъ отъ България. Който чете било „Свобода" и „Независимость", било „Знание", ще забѣлѣжи че всичко обнародвано въ тѣхъ носи сѫщий печатъ, както по стилъ, така и по изложението и по образътъ на мислитѣ, като всичко да е писано на право отъ него. Той не е пропущалъ нищо, което да не гармонира по форма и съдържание съ направлението на вѣстника или списанието. Прѣработванието на чуждитѣ статии и дописки му е костувало много пѫти повече трудъ отколкото писаното отъ самий него. Той е гледалъ на вѣстникарството като на нравственно дѣло, съпряжено съ тежка отговорность прѣдъ обществото, и въ което неможе да се позволи и най-малката немарливость. Въ това отношение Л. Каравеловъ ще служи дълго врѣме за образецъ на нашитѣ публицисти.

Но и слѣдъ като се е свършвала всичката тая тежка работа, за него пакъ не е оставало врѣме за почивка. Наставали сѫ нови грижи, които, безъ да сѫ имали духовенъ характеръ, сѫ биле още пó-тежки и уморителни. Той е билъ длъженъ самъ лично да се расправя съ хиляди въпроси и подробности по отпечатвание, распращание на вѣстника, по расплащание съ работници, по посрѣбрявание на нечакани полички и записи за хартии и други потрѣби, и разни други такива малки и голѣми работи, които сѫ зимали часто видъ на неразрѣшими и главопръскателни задачи.

За да прѣдставимъ още пó-пълно тежкитѣ условия, всрѣдъ които се е развивала Каравеловата дѣятелность, трѣбва да прибавимъ при тѣхъ и вълненията и истезанията, на които сѫ го излагали чисто политическитѣ борби и спорове. Ще се задоволимъ да споменемъ, че той бѣше дошълъ въ послѣднитѣ години на живота си въ разривъ съ такива скѫпи приятели и сътрудници, като Хр. Ботева, и бѣше се принудилъ да се оттегли съвсѣмъ отъ активната политика въ най критическото врѣме за България. На биографитѣ, които ще опишатъ подробно живота му, остава да раскажатъ какви обстоятелства и причини сѫ го накарали да се рѣши на тоя актъ, и слѣдъ деветь годишна най-жива и буйна политическа дѣятелность, да се отрѣче съвсѣмъ отъ нея!

Политиката загуби ли, или спечели отъ това, незнаемъ, но литературата ни, благодарение на това обстоятелство, спечели „Знание".

Тая усилена и тежка работа, която е принуждавала Любена Каравеловъ да работи по цѣли дни и нощи, да се занимава едновремѣнно съ най-разнообразни мисли и грижи, да се бори постоянно съ всевъзможни морални и материялни мѫчнотии, не е могла да се не отзове гибелно на здравието му. Той бѣше спечелилъ отдавна зародишътъ на болѣстьта, която го завлече тъй рано въ гроба. Пó-честитъ отъ Раковски, той видѣ мечтата си испълнена и издъхна въ свободна България Талантътъ му бѣше достигналъ въ пълното си развитие и много можеше още да се очаква отъ него. Той самъ се готвеше за пó-обширна и плодовита дѣятелность. На смъртното си легло дори, съ приятелитѣ, които

сж го посѣщавали, любимата му тема е била да говори за задачитѣ, които прѣдстоятъ на интелигенцията, и да крои нови литературни прѣдприятия. Смъртьта тури край на всичко. Мнозина си сж задавали въпросъ, дали и той, ако бѣше живъ, не би се увлекалъ въ политиката и не би забравилъ за нея всичкитѣ си планове и кроежи. Трудно е да се отговори на тоя въпросъ, но намъ ни се иска да прѣдполагаме, че нѣмаше да се изложи на разочарованията, които единствено можеше да пожьне отъ политическата дѣятелность. Посветенъ на литературни занятия, той би се задоволилъ да гледа отдалече, съ намръщено чело, съ саркастическа усмивка на устата, тия жалки борби, въ които една слѣдъ друга партиитѣ доказахж, че сж неспособни да се водятъ отъ начала и убѣждения и наредъ ги потжпкахж, едни съ краката си, други съ храчкитѣ си...

Ние вѣрваме въ тия подробности, защото познаванието на условията, въ които сж работили такива дѣйци, като Каравелова, трѣбва да усили уважението което длъжимъ къмъ паметьта имъ, и защото то е пълно съ назидание за ония, които сж получили отъ природата нужнитѣ качества за да продължжтъ, както могжтъ, дѣлото имъ. Условията, въ които е поставена у насъ литературната дѣятелность, не сж се измѣнили и сега твърдѣ много. Въ нѣкои отношения едва ли даже не сж станали по̀-лоши. Дълго врѣме още, може-би, ония, които сж призвани да се подвизаватъ на литературното поле, ще бждатъ длъжни, за да не паднатъ въ униние, да слѣдватъ примѣра на Любена Каравеловъ и да работатъ единствено подъ диктовката на дългътъ и на призванието си, безъ да гледатъ дали намиратъ или не морална и материялна поддръжка въ обществото. Лесно е да се разбере какво влияние е могло да има върху достойнството на литературнитѣ трудове на Каравелова тоя начинъ на работение. Въ тѣхъ се усѣща често, че има нѣщо прибързано и недовършено. Другояче не е могло и да бжде. Той не е можѣлъ да се подчинява единствено на своето вдъхновение когато е сѣдалъ да пише, и още по̀-малко е можѣлъ да измѣрява врѣмето си и да обработва, както е желаялъ, трудоветѣ. Той е билъ длъженъ да пише, безъ да гледа въ какво расположение на духа се намира, защото е трѣбвало да се пише не малко въ единъ опрѣдѣленъ срокъ отъ врѣме, който не е могло да се надмине.

IV.

Любенъ Каравеловъ е писвалъ за всѣки брой отъ „Свобода" и „Независимость" и послѣ, отъ „Знание" по едно стихотворение, а нѣкога и двѣ и повече. Това е влизало въ программата на изданията му и строго се е испълнявало. Нѣма брой, въ който да не е фигурирало поне едно стихотворение. Тия стихотворения съставляватъ цѣлото поетическо дѣло на Любена Каравеловъ. Оправдаватъ ли тѣ титлата на поетъ, която му се приписва? Ние не мислимъ, че Любенъ Каравеловъ е претендиралъ за тая титла. Вѣщъ и строгъ цѣнитель на литетатурнитѣ произведения, той не е можѣлъ да вѣрва, че, защото, по нужда, за да удовлетвори едно чисто вънкашно трѣбоваше отъ программата на вѣстника си, е стъкмявалъ отъ врѣме на врѣме, между другитѣ си работи, по едно двѣ стихотворения, съ това ще си увие вѣнецъ на поетъ. Принуденъ да пише, той се е старалъ да намѣри случайно нѣкоя мисъль, и веднажъ то постигнато, не си е задавалъ другъ трудъ освѣнъ да я разложи механически въ нѣколко стиха, повече или по̀-малко добрѣ скърпени и свързани съ повече или по̀-малко прилични ритми, — работата се е свършвала. Вдъхновлението и въображението не сж играл никаква, или почти никаква, роль въ тая механическа работа. Стихотворения на Л. Каравелова сж слаби и по форма и по съдържание. Въ тѣхъ отсжтств всѣко въодушевление и тоя недостатъкъ се допълва и увеличава съ прѣ брѣжнието къмъ правилата, на които е подчиненъ поетический язикъ, и б съблюдението на които той губи всяка смисъль. Поезията е искуството да кажешъ вѣрно и въ една форма пълна и на единъ изященъ язикъ, чувст които, ако и общи на всичкитѣ человѣци, прѣдставляватъ се смутно на ..

титѣ смъртни. Ето защо тя не само е искуство, което твърдѣ малко избрани могжтъ да обладаватъ, но е сжщеврѣменно едно трудно искуство. Най-крайнитѣ отрицателни идеи намѣрихж въ Ришпена единъ поетъ повече отъ талантливъ, почти вдхновенъ. Ришпенъ, който прострѣлява Бога, отхвърга всичкитѣ начала и се насмива съ най-священнитѣ чувства, съ любовьта, съ сьлзитѣ, съ семейнитѣ свръзки, не е можалъ да постжпи така ни съ едно отъ правилата, които тъй тиранически управляватъ французский поетический язикъ. Изящностьта въ формата е така необходима въ поезията, както и възвишенностьта и богатството на мислитѣ и чувствата, които трѣбва да изражава. Тие качества рѣдко се срѣщатъ заедно, но и за това истинскитѣ поети сж рѣдки. Стихотворенията на Любена Каравеловъ далеко не обладаватъ тие качества. Прочее, нѣма да се излъжемъ, като кажемъ, че твърдѣ рисковано постжпатъ оние, които му приписватъ титлата на поетъ.

Любенъ Каравеловъ не е поетъ. Ония, които намиратъ поезия въ стихотворенията му, правятъ си иллюзии за достойнството имъ, единственно, поради тенденциозното направление, съ което се отличаватъ пò-голѣмата часть отъ тѣхъ. Лишени съвсѣмъ отъ лирическо движение, тѣ се докоснуватъ повръхностно и безъ въодушевление до въспѣваний прѣдмѣтъ и оставятъ читателя студенъ и нетрогнатъ. Да земемъ, напримѣръ, стихотворението, въ което Каравеловъ въспѣва Кирила и Методия. Мирови събития които сж произвели такъвъ великъ прѣвратъ въ християнский и славянский свѣтъ, — ето какви блѣдни и плоски мисли сж могле да събудатъ въ душата му:

Папите ви люто казватъ,
Че сте еретици,
А вие сте два брилянта,
Двѣ чисти жълтици.

Гжрцитѣ ви явно хулатъ,
Че сте горделиви, (?)
А вие сте два сокола,
Два славея сиви. (?)

Шафарикъ ви „чисти гжрци“,
Учено нарѣче,
Безъ да гледа „въ началѣ бѣ“,
Кой пжрвий изрѣче

На славянски бащинъ язикъ,
За своитѣ брате,
За бжлгари, за чехите,
За сжрбо-хорвате.

Не сте вие нито гжрци,
Нито еретици,
Не сте вие продавали
Христа за жжлтици! (!?)

Стихотворението, посветено на Василя Левски, който загина геройски на [и]лка, жертва на патриотическото си самоотверженне, е така сжщо блѣдно и [л]ено отъ въодушевление. То отражава съвсѣмъ слабо впечатлението, което е [тр]ѣбвало да произведе върху поета смъртьта на неустрашимий апостолъ на [сво]бодата. Той е замѣнилъ мислитѣ и чувствата, които прѣдполагаме, че сж вълнували и които се е очаквало да въспроизведе, съ едно истрито и вул[га]рно обращение къмъ слънцето и другитѣ небесни свѣтила:

Слнце ясно, слнце свѣтло,
Зайди, помрачи се,
И ти, ясна мѣсечинко,
Бѣгай, удави се! (!)

Не свѣтете на турските
Крвави тирани
Които сж тѣлата ни
Покриле съсъ рани.

Не свѣтете на грцките
Духовни трговци,
Които сж испоеле
Свойте мирни овци.

Не свѣтете на нашите
Дебели хаджие, (?)
Които сж най-прврвите
Хорски кеседжие.

Не свѣтете на нашите
Кални вѣстникари, (!?)
Които сж свѣстьта си
За кокалъ продале . . . . (!)

Любенъ Каравеловъ е признавалъ само на студений разумъ право да играе роль въ човѣшкитѣ работи. Той е считалъ за вреда всичкитѣ други способности на человѣка, които не сж произтичали отъ него, или сж се отдалечавали отъ него. Той не е допускалъ увлечението на чувствата, и въображението, споредъ него, е било способно само да ражда суевѣрия и прѣдразсждъци и произходящитѣ отъ тѣхъ злини. Разбира се, че това е толкова вѣрно, колкото може да бжде вѣрно да се каже, че понеже ножътъ служи за убийства, трѣбва да се исхвърли съвсѣмъ изъ употрѣбление. Тоя складъ на мисли противорѣчи на самата идея за поезия. На Каравелова е оставало да направи още една стжпка за да се произнесе противъ поезията и да я прогласи за ненуждна и вредителна. Той не е направилъ това, но други слѣдъ него, възпитани въ неговата школа, го направихж и смѣло го проповѣдватъ... Ние мислимъ че никакви аргументи нѣма да успѣятъ да убиятъ поезията, защото би трѣбвало пò-надпрѣдъ да убиятъ изворътъ, отъ дѣто произтича и се възобновлява, който е човѣшкото сърдце. Каквито прѣврати и да ставатъ въ идеитѣ и въ обществата, всичко друго може да се измѣни, човѣшкото сърдце ще остане винаги сжщото, и винаги, за изказвание на своитѣ вълнения, за растуха на своитѣ мжки, ще има нужда отъ поезията. Може би да дойде врѣме когато литературата ще състои и ще служи само за писание на реклами, но обществото ще прибѣгне до тия сжщитѣ реклами за да призовава испждената поезия да се възвърне и да завземе изново своето царство.

Стихотворенията на Любена Каравелова иматъ цѣна, като [illegible] разслѣдвание душевното му и умственно настроение. Въ тѣхъ сж ос неизличима диря мрачнитѣ, песимистическитѣ до отчаяние и отрицат възгледи, които проникватъ въ цѣлото му мировъзрение. Той е глед всичко отъ лошитѣ му страни. Доброто и свѣтлото, и тамъ даже дѣ имало, е избѣгавало отъ неговий взоръ. Онзи юморъ който раскрива и недостатъцитѣ безъ да се гнѣви и да кълне, който умѣе да земе весела и тогава когато най-немилостиво шиба, е за него неизвѣстенъ. Той бие съ ченъ сарказмъ всичко, което му се види лошо и порочно въ чело

обществото. Той е абсолутенъ и наклоненъ къмъ обобщения. Страхътъ, че може да бѫде несправедливъ, не го спира никога. Той непознава, въобще, прѣдѣлъ на нападенията си. Вѣстникаритѣ и свещенницитѣ, които сѫ отождествявалъ тъй тѣсно своитѣ интереси съ интереситѣ и стремленията на народа, и сравнително сѫ принесли най-голѣмий контингентъ отъ жертви на турскитѣ бѣсилки и зандани, не намиратъ прѣдъ него повече пощада и милость отъ турскитѣ паши и българскитѣ чорбаджии. За него е достатъчно, че нѣкои отъ тѣхъ не разбиратъ и не испълняватъ своитѣ длъжности, той излива надъ всички своето възмущение. Ако моралистътъ и поетътъ нападатъ за да поправатъ, тоя способъ е отъ естество да даде съвсѣмъ противоположенъ резултатъ. Той не унищожава злото, или поне не съдѣйствува за това, а всѣва въ обществото опасно недовѣрие и прѣзрение къмъ полезни и многоцѣнни звания.

Единъ и сѫщий духъ вѣе въ стихотворенията на Каравелова. Ние ще се задоволимъ да приведемъ слѣдующето, въ което и най-нагло се исказва неговий закоренѣлъ песимизмъ, злъчность и отсѫтствие на вѣра въ доброто, и по него ще може да се състави всѣки вѣрно понятие за другитѣ.

Я повдигни, мила майко,
  Старите си рѫцѣ,
Благослови чедото си
  Съсъ беззлобно сърдце;

Приготви му душицата
  За трудъ и за мѫки,
Кои бурно ще потекѫтъ
  Слѣдъ школското буки!

Във школата пръчки, сълзи
  И сухи науки,
А въ животътъ гладъ, попрѫжни,
  Роби дългорѫки;

Въвъ школата глупость, тѫпость
  И фрази високи,
А въ животътъ злость, ненависть
  И рани дълбоки;

Въвъ школата тлъсти мѫки
  За Ахилъ, за Тита,
А въ животътъ сѣко муле
  Стариятъ левъ рита;

Въвъ школата невѣжество, (!)
  Учители слѣпи,
А въ животътъ . . замълчавамъ . . .
  Звѣрове свирѣпи.

Нашитѣ сѫждения за стихотворенията на Л. Каравелова ще се видѫтъ на мнозина твърдѣ строги. Ние сме искали да бѫдемъ вѣрни на художествената истина. Критикътъ нѣма право да се води отъ други съображения. Той е длъженъ да искаже истината толкова повече, колкото писательтъ, за когото пише, стои по̀-високо. Единъ посрѣдственъ писатель може да спечели извѣстно влияние, но то се лесно събаря и въ всѣки случай не е дълготрайно. Не е сѫщето съ единъ талантливъ списатель. Покрай добритѣ му качества лесно могѫтъ да земѫтъ връхъ и лошитѣ, съ влиянието, което спечелва. Почитателитѣ и подражателитѣ, които неминуемо си създава, сѫ наклонни да хвалатъ всичко въ него и да вървѫтъ въ всичко по стѫпкитѣ му. Тая опасность е особенно вѣрна въ новитѣ

литератури, дѣто вкусътъ не се е още формиралъ и понятията за хубавото не сѫ хванали коренъ. За да се подражава на добритѣ страни на единъ писатель изисква се талантъ, нѣщо, безъ което се може, когато се подражава на неговитѣ недостатъци. Множеството подражатели, които намѣрихѫ стихотворенията на Каравелова, неопровержимо доказва истинностьта на думитѣ ни. Тие стихотворения, съставени безъ никакво усилие отъ вдѫхновение и творческа фантазия, на лекъ и неизмѣненъ ритмъ,*) възъ първата тема, която е хрумнала на умътъ на писателя, създадохѫ една цѣла стихоплетна школа, въ която се разви до найшироки размѣри лесната поезия. Всѣки помисли, че е способенъ да спечели благоволението на Музитѣ, стига да пише отрицателно и да въспѣва свободата и идеалитѣ на своя вѣкъ. Вѣстницитѣ и списанията се пълнехѫ съ прилѣжно нанизани едно слѣдъ друго четверостишия, съставени по образецътъ и въ духътъ на Каравеловитѣ стихотворения. Цѣли сбирки се появихѫ сѐ въ тоя тонъ; никой, разбира се, отъ тия рѣвностни поклонници на Музитѣ не подозрѣва, че профанира, и свободата, и поезията съ своитѣ блудкави пѣсни. Това опасно увлечение налага длъжность на критиката, когато оцѣнява дѣятелностьта на единъ добъръ, неравенъ писатель, да отдѣли внимателно хубавото отъ посрѣдственното и да противодѣйствува на влиянието, което посрѣдственното може да земе въ ущърбъ на хубавото.

Подирь всичко това, ние сме длъжни да кажемъ, че отъ нашитѣ сѫждения не трѣбва да се заключава, че не признаваме никакво достойнство въ стихотворенията на Л. Каравелова. Такова заключение ще бѫде толкова далече отъ нашата мисъль, колкото и отъ истината. Ние го отдѣляваме съвършенно отъ всичкий онзи паплъчъ отъ бездарни поети, които сѫ се подвизавали прѣди и подирь него на българската литература и сѫ я напълнили съ бесчисленно множество недоносени плодове. Прѣзъ умътъ ни неможе да мине да правимъ какво да е сравнение между тѣхъ и него. Нищо не е надигало неговата жлъчка тъй силно, както глупитѣ произведения на тие недодѣлани поети, които той е бичувалъ немилостиво въ своитѣ критически статии. Любенъ Каравеловъ е принесълъ не малка услуга на българската поезия. Той е единъ отъ първитѣ и толкова, за жалость, малко на брой наши даровити писатели, които сѫ обработили българский стихъ и сѫ доказали, съ произведенията си, че българский язикъ е способенъ за поезия. Ние искахме само да покажемъ, че стихотворенията му сѫ лишени отъ ония качества, въ които се заключава възвишенний и вдѫхновенъ характеръ на поезията. Единъ писатель, като него, не може да пише на нѣщо безъ да остави въ него слѣда отъ даровитостьта си. Нѣкои отъ стихотворенията му ще се четѫтъ всякога съ сладость, особенно ония, въ които вѣе чувство отъ меланхолия, като, напримѣръ, слѣдующитѣ, които сѫ едва ли и не най-добритѣ отъ всичкитѣ му стихотворения:

Прѣминаватъ годинките,
Старото бѣлѣе,
А младото расте, цѫвти,
За да остарѣе;

Балкана е пакъ хубавецъ,
Шума зеленѣе,
И пиленце, славейченце
Сладка пѣсень пѣе;

---

*) Всичкитѣ стихотворения на Л. Каравеловъ сѫ написани въ духътъ и по фор[...] стиховетѣ на малорусский поетъ Шевченко, но безъ тѣхната поетичность. Въобще, малорус[...] писатели (Шевченко въ стиховетѣ му, Марко-Вовчекъ, Основяненко — въ нувелитѣ му), в[...] и деспотически сѫ влияли на Каравеловий беллетристически талантъ, и той никога не [...] вече да се еманципира отъ малорусскитѣ си образци. Нѣкои Каравелови стихотворения с[...] плагиатъ отъ малорусски, като: „Кога умра не копай ме“ и др.

Стопиле се снѣговете, *)
Трѣвките израсле,
Припкатъ, скачатъ агнцата,
Овци се напасле.

Нищо не е многотрайно,
Нищо не е вѣчно;
Само теглото е дълго,
Почти безконечно.

* * *

Хубава си, моя горо,
Меришешь на младость,
Но вселявашь въ сърдцата ни
Само скърбь и жалость.
Който веднажь те поглѣда
Той вѣчно жалѣе,
Че неможе подъ твоите
Сѣнки да истлѣе.
А комуто стане нужда
Вечь да те остави
Той неможе дордѣ е живъ
Да те заборави.
Твойте буки и дъбове,
Твойте шуми гъсти,
И цвѣтята и водите,
Агнетата тлъсти,
И божурътъ и тревите
И твойта прохлада,
Всичко, казвамъ, по нѣкогашь,
Като крушумъ пада
На сърдцето, което е
Сѣкогашь готово
Да поплаче кога види
Въ природата ново,
Кога види какъ пролѣтьта
Старостьта испраща
И подъ студътъ и подъ снѣгътъ
Животъ се захваща.

(Слѣдва).

---

*) Ние запазваме въ тие извлечения своеобразното правописание на Л. Каравелова.

Китайско стихотворение.

На златенъ новъ прѣстолъ, всрѣдъ свойтѣ мандарини
Сѣди Небесний Синъ. Катъ слънце той блести,
Окръжено отвредъ въвъ небесата сини
Съсъ сяйни трепетни звѣздѝ.

Съ редъ мандаринитѣ прѣмѫдри вѣрни рѣчи
Глѫбокоумно тамъ размѣнятъ съ важенъ гласъ;
Но царьтъ ги не чуй: умътъ му на далече
Отлита сладко въ тоя часъ.

Далечъ отъ лѣтний жаръ, на сладостна прохлада
Подъ своя павилйонъ, катъ роза въ майски дни,
Сѣди прѣкрасната императрица млада
Всрѣдъ свойтѣ вѣрнитѣ женѝ.

„Не иде царьтъ йощь!“ каза нетърпелива.
Горѫтъ ѝ бузитѣ, вѣялото трепти
Въ порфирнитѣ рѫцѣ. Милувка миризлива
Небесний Синъ въ тозъ мигъ сѣти.

Помисли въ себе-си: „мень праща мойта мила
Мириза сладкия на своитѣ уста“;
Стана и, цѣлъ покритъ съ злато, брилянти, свила,
Мина прѣзъ царскитѣ врата.

И гордо отиде къмъ павилйона красни,
Дѣ въ въздуха лѣнивъ вѣялото се вѣй;
А въ царския салонъ съборътъ велеясни
Се чудомъ чуди и нѣмѣй.

К. Величковъ.

Срѣднощь

Срѣднощь е глуха. Мѣсецъ ясний
Далечъ изгрѣя задъ гората
И, катъ че въ сговоръ, въ небесата
Звѣзда една слѣдъ друга гасне.

Въвъ тоя тайнственъ часъ срѣднощенъ,
Тамъ отъ небесна висъ безкрайна,
Открита вѣчность е омайна
Надъ долний свѣтъ омаломощенъ.

Но тази вѣчность е открита
Салъ на онезъ сърдца честити,
Които любовьта ги кити
И вѣрата имъ е защита.

Които любатъ и ги любатъ,
Които води идеала,
И на сумненьето въ дедала
Що се не лутатъ и не губатъ.

Кои желание прѣдвзето
И мисьль зла ги не терзае . . .
Да, тѣмъ салъ вѣчностьта сияе
Изъ длъбината на небето!

Книга на битието.

О, дивна книго! Съ трепетъ таенъ
Прѣврьщамъ твоитѣ страници,
И чудни мисли върволици
Прѣминватъ прѣзъ умътъ ми смаенъ.

Съ подавена въ гърди тревога
Четъ прѣхласнатъ, катъ безъ ума;
И въ всѣкой редъ и въ всѣка дума
Азъ чувствовамъ и съзирамъ Бога:

Ту кротъкъ, ту сърдитъ и строгъ
Надъ вѣчний хаосъ че витае;
Твори — твореното разваля

И пакъ го хвърля въ тма кромешна . . .
И губи образътъ на Богъ
Срѣдъ неразбранщината вѣчна.

Соннетъ.

Enfant, garde ta joie!
V. Hugo

Не вдавай се на мисли безотрадни,
Дѣвойко хубава, салмувай, пѣй,
Люби, и вѣрувай, и се надѣй,
И пропѫди мечти си черни, ядни.

Не взирай се въ животътъ. Страстно, жадно
Не питай ти: цѣльта на всичко дѣ й!
Срѣдъ общий шумъ и смѣхъ, и ти се смѣй
Надъ всичко — да, надъ всичко — безпощадно.

Знай: всичкитѣ въпроси въ тоя свѣтъ
Пораждатъ салъ безплодно, зло сумненье,
До никакъвъ не идваще отвѣтъ. . .

Сърдцето си във пламенни гърди
Отъ тази зла напасть го ти варди —
Варди го отъ жестокото сумненье!

Пенчо П. Славейковъ.

Изъ „Увѣхнали рози“

отъ Змай Йовановичъ *)

„Видишъ ли оназъ звѣздица“
Астрономъ ми строго рѣче,
„Сбръква се умътъ, кат' смѣтнешъ
Колко е отъ насъ далече!

Тя звѣзда е тъй далече,
Щото сто години иде
Лучътъ ѝ на самъ додѣто
Наш'то око да го види.

Всѣка нощь ний видимъ явно
Какъ тя грѣй, трепти и плува . . .
А кой знай? тя може вече
Тамо да не сѫществува.

Вѣрвашъ ли ти въ нея? — Какъ не?
И азъ често, нощно врѣме,
Кат' мечтаѭ, гаче слушамъ
Нѣкой гласъ милъ за сърдце ми;

Гаче виждамъ въ мрака нощни
Моята звѣзда любезна,
Свѣтлий ликъ на моятъ ангелъ —
А отдавна той изчезна.

Прѣвелъ **И. В.**

Въздишка

Ехъ пусти ме, та да хвръкна
　　Съ охоленъ полѣтъ,
Да отидѫ, да навидѫ
　　Твоя красни цвѣтъ;

Да го видѫ, да усѣтѫ
　　Майския му дѫхъ! . . .
Тъй веднаждъ ми се примоли
　　Мой единъ въздѫхъ.

---

*) Змай-Йовановичъ, (роденъ на 1833 г.), е най-първий съврѣмененъ лирически по…
Сърбия. Стихотворенията му се отличаватъ съ нѣжность, съ топлина на чувството и съ иск…
ность. Идеалитѣ му сѫ чисти и въ висока степень благородни. Той, както и всички юго…
вянски поети, прѣди всичко е патриотъ и неговата поезия носи отпечатъка на любовь…
отечеството и свободата. Той е написалъ доста прѣкрасни стихотворения за дѣца, а с…
прѣвелъ на сръбски много нѣща отъ европейскитѣ поети, а най-паче — отъ Петефи, мад…
ский поетъ. Прѣждеврѣменната загуба на жена му и дъщеря му е дала рождение на най-хуба…
му лирическа сбирка: „Гюличи-увеоца“ („Повѣхнали рози“). Подъ негова редакция изл…
литературното списание „Яворъ“ и той самъ участвува въ разни сръбски и хърватски. По…
щемъ Змай-Йовановичъ живѣе въ Вѣна, като волнопрактикующь докторъ.

— О иди, иди — му рѣкохъ; —
Въ този тѫжовенъ часъ
Да те спрѫ, да те не пусна
Нѣмамъ сила азъ.

Но пази се, надъ кахъра
Воля ти си дай, —
Тя, че си въздихъ тѫжовенъ,
Да те не познай!

— Не грижи се, кой ще знае
Че сьмь мѫченикъ,
Щомъ намѣтна съ свѣтла дрѣха
Тѫжния си ликъ?

„Малка пѣсень щѫ се сторѫ,
На̀, както въ този часъ:
Вечь сьмь пѣсень . . . Кой би казалъ,
Че въздихъ сьмь азъ?!“

Скрьбь

Нищо е скрьбьта, която
Върху тебе съ бѣсъ налита
И те смайва и упива
Злобно съ сила страховита;

Разбѣснѣй, залѣти се
Съсъ закана да те скърши,
И прѣграбчи те свирѣпо:
Мьгновенье, и те свърши!

Скрьбь таквасъ сърдцето бѣдно
Кат' избавница посрѣща;
Скърбъ не е такава скърбь —
Не е мощна, нит' е вѣща. . .

Скърбь е — скърбь, що те издѣбне
И прѣгърне те засмяна,
Всѣкой день раний сърдце ти —
Но прѣвива всѣка рана;

Що те люби, що те пази,
И на мигъ ти миръ не дава,
Ядъ въ сърдце ти влива — Боже —
А да мрешъ те не остава.

А заспишъ ли, тя ти шьпне:
„Нани, нани, жертво моя,
Почини си на гжрди ми —
Бди надъ тебе скърбьта твоя!“

Щомъ зора се сипне рано,
Викна тя, кат' соколъ сиви,
Съсъ насмѣшливъ, яденъ поздравъ:
„Добро утро, йощь сме живи!“

Врѣмето лѣти, минува,
Пролѣть смѣня зима хладна,
Дружно съ врѣмето укрѣпва
Нейната отрова ядна.

Да не паднешъ те поддържа,
Твоя стѫпка нази всяка,
А уморъ ли те налѣгне,
Да отдѫхнешъ тя те чака.

Хладъ сърдце ли ти обземе,
Съ ядниятъ си дѫхъ те топли,
И те нуди да ѝ пѣешъ,
А сърдце ти кѫсатъ вопли.

До полуда те докарва!
И съ покрита, черна злоба
День слѣдъ день се̂ туй ти шъпне:
„Тъй щемъ ние съ тебъ до гроба“.

Прѣвелъ **П. П. Славейковъ.**

ТАЛЕРЪТЪ

Истинска случка отъ 1815 г.

отъ **М. Миличевичъ** *)

I.

Въ пролѣтьта на 1815 година, рано въ единъ ясенъ день, прѣдъ една кѫща, въ селото Прѣлина, стоеше обсѣдланъ и вързанъ за сливата единъ зеленъ конь; прѣдъ кѫщата се трупахѫ роякъ дѣца и гледахѫ съ любопитство коня и обружието му; женитѣ тичахѫ изъ кѫщата въ хаятитѣ и изъ хаятитѣ въ кѫщата, и всѣка носѣше по нѣщо. Най-послѣ, изъ единъ хаятъ излѣзе момъкъ, въ пълно въорѫжение — остаяше само да се мѣтне на коня.

Освѣнъ тоя момъкъ, тука нѣмаше другъ мѫжъ; само жени и дѣца. Женитѣ тѫжни и смутени. Всѣка отъ тѣхъ носи на момъка или чорапи, или навуща, или пешкирче, и всичко това мушкахѫ въ дисагитѣ, които вече бѣхѫ на коня. Когато момъкътъ тури юздата на коня и отвръза поводника отъ сливата, при него пристѫпи една доста старичка жена, измъкна изъ пазвата си една кърпица, на която единий край бѣше завързанъ; развърза възела, извади единъ талеръ кръстатъ и, като го подаде на момъка, каза:

— Илийчо, гълѫбче! Ти отивашъ на война, а клетата ти ма какво да ти даде, ами тоя талеръ само! Това ти, пиленце, дарявамъ, и

---

*) М.Миличевичъ, извѣстенъ въ Сърбия, като авторъ на важни трудове по сръ чествовѣдение („Княжевина Сърбия“ и „Кралевина Сърбия“) е също талантливъ писатель. свидѣтелствуватъ многото му битоописателни раскази, събрани въ нѣколко книжки („Лѣтни ве „Зимни вечери“ „Междудневица“ и пр.) Главното достойнство на Миличевича състои въ тата на языка и въ изящната простота на слога и въ неговий наблюдателенъ талантъ. неговъ расказъ: „Томрукътъ“ биде прѣведенъ въ списанието „Зора“ издаваемо на Пловдивъ. Ние даваме днесь въ „Денница“ два негови расказа отъ анекдотико-и[illegible] рактеръ.

подари дѣдо ти, когато ме сгоди за баща ти. Три пжти го носи на война и три пжти ми го върна. Много нужди е виждалъ, но му се е свидѣло да го похарчи. Носи го, синко, нека ти се намѣри, но го пази и не го харчи. И когато ти се случи голѣма нужда, помисли си, че утрѣ пъкъ може да ти се случи пó-голѣма — и пакъ си пази талера! . . ."

Момъкътъ зе талера, спусна го въ кесията си, завърза я и я турна въ пазвата си. Па свали капата си, цалуна ржка на майка си и ѝ каза:

— Майко, прощавай! Кой знае кога ще се видиме!

Като думаше така, момъкътъ порони сълзи; майката го прѣгърна, зе да го цалува и да вайка.

Плачахж съ тѣхъ заедно и другитѣ тамъ жени. Дѣцата стояхж и се чудяхж. . . . .

Като се прости съ майка си, момъкътъ се цалувà съ сестритѣ и снахитѣ си, прѣкръсти се, възсѣдна коня и се опжти прѣзъ Чемерница въ лагера на Милошъ войвода.

— Какво ли е това плачене при кжщата на Поповича, попита баба Стака Икония Маркова, която отиваше изъ селото къмъ Чемерница: — да не сж пристигнжли лоши хабери?

— Не сж, ами Илия Поповичъ отиде на война, та майка му не можа да се държи и се расписка.

— Немà и него, послѣденъ у майка, закарахж? повтори бабичката; не стигахж ли тримина изъ тѣхната кжща?

— Илия казва, че него не викатъ да се бие, а само да пише при войводата; знайшъ, той е граматикъ, за това го викатъ него. . . .

— Той ли не ще да се бие? продума бабичката начумерено: — Той само залъгва горката си майка, да ѝ е пó-леко. Който отива на война, отива на бой, или боятъ ще му се испрѣчи и кога го не очаква.

— Не зная, така той казва

— Хай добъръ му часъ! Господъ да го закрили! Ехъ, кога ли ще да се миряса? да се върнатъ хората по кжщята си, каза бабичката и си замина, като клатеше глава . . . .

— Дѣ тоя Господъ! подзе Икония: — тогава ще се върне и нашъ Марко . . . . Ала . . . . кой знай? . . . Всички казватъ: още веднжжъ народътъ ще се побие съ турчина, та че тогава, или ще се отървеме или ще ни затриятъ. Та и това животъ ли е? Давно Господъ си има милость за насъ, сиромаси.

II.

Срьбското въстание на 1815 биде тържественно провъзгласено на 11 Априлий, на врьхъ Врьбница, при Таковската черква. Милошъ биде избранъ за войвода народенъ, а войната съ турцитѣ се считаше отворена всѣкждѣ, дѣто се срѣщаше сърбинъ съ турчинъ.

Турскитѣ власти не можихж да потушжтъ тоя новъ бунтъ. Трѣбваше да потегли изъ Бѣлградъ и самъ Кяйя-паша съ войската, да завземе Чачакъ, като мѣсто, на което се кръстосватъ пжтищата отъ Карановецъ, отъ Ужица и отъ Сѣница.

На пжтя си отъ Бѣлградъ за Чачакъ, Кяйя-паша още отъ горния край на бѣлградската нахия захвана съ мечь и огънь да задушва народното въстание.

Въстанницитѣ го дочакахж въ Клещевица и на нѣколко още сгодни мѣста, нападахж го, смалихж войската му, но не можихж да му прѣсѣчжтъ пжтя за Чачакъ. Като завзе тоя градъ, турчинътъ прѣдполагаше, че само съ това до толкова ще стресне рудничката нахия, щото въстанието ще се потуши отъ само себе си. Но той се излъга въ смѣтката си. Щомъ се настани въ Чачакъ, веднага съгледа, че въстанницитѣ се бѣхж приближили до самия лѣвъ брѣгъ на Морава, на хълма Любичь, срѣщу Чачакъ: тѣ бѣхж направили шанцове и сил

но се бѣхѫ укрѣпили. По тоя начинъ, всичката лѣва страна на Морава бѣхѫ завзели сърбскитѣ въстанници, а дѣсната страна държахѫ турцитѣ. Турцитѣ често излизахѫ изъ Чачакъ, прѣгазвахѫ Морава, и нападахѫ на сърбитѣ. По нѣкой пѫть успѣвахѫ и да ги измѣстятъ, но не имъ се удаде да разбиятъ съвсѣмъ въстанието, нито да го потушѫтъ.

Прѣзъ врѣмето, въ което турцитѣ държахѫ дѣсната, а сърбитѣ лѣвата страна на Морава, често излизаше изъ Чачакъ единъ турчинъ и дразнеше сърбитѣ давно излѣзе нѣкой отъ тѣхъ да се бие съ него.

— Излизайте, свини! да се опитаме, чия сабя сѣче, чия пушка мѣри; който надвие негова да е държавата. Защо сте се заровили, като кртови въ къртичини?! . . .

Така викаше той почти всѣки день. Извѣстно бѣше, че той е прочутъ юнакъ. Затова началникътъ на сръбската войска строго бѣше забранилъ никой да се не отзовава на неговитѣ прѣдизвиквания.

Единъ день, когато този новъ Голиатъ пакъ дразнеше сърбитѣ, изъ върбака край Морава искокна младъ единъ сърбинъ и захвана да разиграва зелениятъ си конь, като не отвръщаше очи отъ турчина.

Сърбитѣ уплашени видѣха, че тоя момъкъ бѣше Илия Поповичъ Прѣлинчанинътъ, младия писарь на войводата.

Като си ерчеше коня около турчина, Илия не сваляше очи отъ него, готовъ да го налѣти щомъ дойде врѣме. Слѣдъ обикновеннитѣ маневри, турчинътъ испразни и двата си пищова

Отъ втория гърмежъ Илия усѣти, че нѣщо силно го плѣсна въ пояса: но, като не съгледа никаква кръвь, и като не почувствова никаква слабость, той се спустна възъ турчина и пушна възъ него. Турчинътъ изрева и струполи се на земята. Илия дотърча, отсѣче му главата, нарами я, и прѣзъ Морава истърси се между дружината си

— А бре момче! ти си будала, каза му старъ единъ войникъ, като скриваше своето задоволство; защо носишъ главата тука?

— Доѣдя ме, дѣто ни подиграваше, гаче сме по̀-долни отъ турцитѣ, отговори Илия.

— И нито веднѫжъ не те улучи? питаше единъ отъ зачуденитѣ другари.

— Нито веднѫжъ, хвала Богу! отговори Илия: — Само слѣдъ втория неговъ гръмежъ така ме нѣщо удари въ пояса, щото рѣкохъ че ме рани.

— Я виждъ, я виждъ по̀-добрѣ! каза старий хѫшъ.

Илия бръкна въ пояса си на онова мѣсто, дѣто го бѣ позаболѣло. Тамъ напипа кесията си, въ която бѣше майчиния му талеръ. Като я извади имаше що да види: крушумътъ ударилъ тъкмо въ талера, вдлъбналъ го, сплѣскалъ се на него и тамъ си осталалъ.

— Тоя талеръ да го вардишъ дордѣ си живъ! каза стариятъ войникъ: — той днеска заварди главата ти!

— Той ти е кѫсметътъ! отзовахѫ се другитѣ.

III.

Илия засвидѣтелствува, че има юнашко сърдце, че носи храбра дѣсни и че щастието му помага въ боя; но при всичко това, той бѣше прѣстѫпни Него го чакаше сѫдъ, а слѣдъ сѫда — смрьть! . . .

Той бѣ прѣстѫпилъ заповѣдьта на началството си, бѣше нарушилъ дис плината въ войската. А дисциплината е душата на войската. Всѣки войнъ живѣе и работи съ душата си, а войската живѣе и дѣйствува съ дисциплин си. Дѣто нѣма дисциплина — нѣма войска. Илия потѫпка дисциплината, р тая военна душа; затова, ето сега стои прѣдъ военния сѫдъ.

Военний сѫдъ сѫди бързо.

— Ти ли си войникътъ Илия Поповичъ? попита прѣдсѣдательтъ н

— Азъ съмъ.

— Знаеше ли ти, че бѣ заповѣдано, да не се излиза срѣщу турчина?

— Знаяхъ.

— Като знаеше, защо отиде противъ заповѣдьта?

— Не можихъ да одържж сърдцето си.

Познавашъ ли, че си виновенъ?

— Каквото съмъ сторилъ знаете, а сега прѣсждайте, както ви Господъ научилъ.

— Хлапе е той още, не знае той що е това военна дисциплина, да му опростиме! каза единъ отъ сждиитѣ.

— А какво ще бжде послѣ въ войската? Кой ще ти слуша заповѣдитѣ на началството, ако нему опростиме? Трѣбва да се накаже. . . . .

— Всичката моравска войска се набра прѣдъ кжщата, каза слугата на прѣдсѣдателя.

Сждиитѣ прѣкъснахж сжденето, излѣзохж прѣдъ кжщата, и се слисахж отъ онова, което видѣхж.

Войницитѣ хванали пушкитѣ за устата, нарамили ги на рамената си така на опаки и наредили се на редъ, гледатъ прѣдъ себе си и мълчжтъ.

— Какво искате, братя? пита ги прѣдсѣдательтъ.

— Изказваме покорность прѣдъ сжда и прѣдъ старейшинитѣ, отговори първия отъ лѣвото крило.

— Това виждаме по пушкитѣ; но какво друго желаете?

— Искаме животътъ на младия юнакъ, който огрѣ лицето ни, но . . . погази заповѣдьта.

Прѣдсѣдательтъ бѣше много уменъ човѣкъ. Той се усмихна подъ мустакъ и каза:

— Не бѣше потрѣбно да се възмущавате. На тозъ часъ се рѣши да се не осжжда за напрѣдъ оня, който побѣди неприятеля! Илия е свободденъ!

— Ура! заехтѣ изъ стотина гърла.

Сждиитѣ изведохж Илия и го пуснахж въ редоветѣ на войницитѣ.

Радость и веселба въ всичката войска

— Не може, не може да се одържи тука никакъвъ редъ, измърмора единъ старъ „фелдфебелъ“, който „упражняваше“ войницитѣ — въстанници. . . .

Така се свърши всичката работа.

Прѣв. С. Вацовъ.

ВЪ ДВОРЕЦА *)

(изъ „Въспоминания“).

Князъ Милошъ и князъ Михаилъ пристигнахж тържественно въ Бѣлградъ на 25 Януарий 1859, и се настанихж, първий въ *великиятъ конакъ*, а вторий въ *малкия* (дѣто днесь е новиятъ кралевски дворецъ).

Князъ Михаилъ, и слѣдъ смрьтьта на тейка си, оста още нѣколко врѣме ▯ая истата кжща, защото *великий конакъ* се кърпеше нѣщо.

Сѣверната стая въ *малкий конакъ* занимаваше княгиня Юлия, а южната князътъ. Крайната южна стая, до самата стража, служеше му за работенъ ▯бинетъ.

Тамъ приимаше министри, съвѣтници и докладчици по разни служебни дѣла.

Единъ день, кждѣ края на 1861 г., на улицата валеше ситенъ сухъ снѣгъ. ▯нязътъ, сѣдналъ при писалищний си столъ, слушаше разни доклади, които му ▯еше секретарьтъ.

Секретарьтъ му прочете най-първо единъ актъ отъ държавний съвѣтъ. Ето за какво бѣше тоя актъ. Още на 1813 Смедеревский комендантъ взелъ отъ нѣкого си Димитриевича, панчевацки търговецъ, храна за войската въ града; но му не заплатилъ цѣлата й стойность, а останалъ длъженъ 13000 гроша. Срѣщу тая сумма той далъ писменно задлъжение, че ще се заплати „щомъ се отмахне бѣдата, която бѣ връхлѣтѣла Сърбия". Но Сърбия падна и дългътъ остана неплатенъ. Димитриевичъ умрѣ, а сега дъщеря му, вече остаряла и болнава жена, въ крайна сиромашия, прѣдставя писменното задлъжение и моли да й се даде каквогодѣ изъ държавний ковчегъ. Тая молба тя прѣдставила на князъ Милоша (Михаиловий баща), а той я прѣпратилъ въ министерский съвѣтъ да види и да се произнесе може ли да ся удовлетвори жената. Съвѣтътъ рѣшилъ да й се не дава нищо, „понеже (казва се въ постановлението), Сърбия отъ 1815 година не е длъжна да плаща дълговетѣ на Сърбия отъ 1813 година"!

Като изслуша доклада, князътъ зе министерското постановление, разгледа подписитѣ и го прочете. Па го върна на секретаря и каза:

— Тие господа може така съдатъ за историческитѣ събития и за съдбинитѣ на народа; а азъ мисля нѣкакъ-си друго-яче.

Той стана и позвъни.

Влѣзе адютантътъ.

— Нека дойде г. Йовановичъ, каза князътъ. (Йовановичъ бѣше хофмейстерътъ): — Е, казвайте нататъкъ, обърна се къмъ секретаря.

Секретарьтъ прочете една прѣсъда на кассационний съдъ, по която трѣбваше да се погубатъ една жена и двама души още, убийци на мъжа на тая осъдена жена.

— Merkverdig! извика князътъ: — Какво е това нещастие? Тѣ троица утрѣпали единъ човѣкъ; сега азъ и тѣхъ да убия, та четворица да нѣма на свѣта! Чудни хора! Чудни хора!

Той стана пакъ, запали цигара, и заходи изъ стаята. Въ тоя мигъ на улицата вървѣхж селяне съ колата си, които бѣхж продали дърва и се връщаха у дома. Единъ отъ тѣхъ, сѣдналъ на опашката, пѣеше колкото му гласъ държеше. Князътъ дойде при прозореца и каза на секретаря:

— Погледни го, погледни го, моля ти се! Сто пъти е пó-щастливъ той отъ княза Михаила: той днесь не е длъженъ никого да убива! . . .

— Чужди грижи, господарю, не се блъскатъ о неговата глава, както се блъскатъ о вашата. Вамъ винаги се извѣстява за всяко зло, а за доброто—рѣдко. Такова е положението ви. Но отъ това положение вие можете и добро да сторите, повече отъ всѣки други.

Князътъ щеше да отговори на секретаря, но влезе г. Йовановичъ.

— Земете това писмо, рече князътъ, като му даде писменното задлъжение изъ министерский актъ. Повикайте бабата и й прѣдложете отъ 80 до 100 жълтици, и ако пристане, откупете тоя документъ, грѣхота е жената да страда съ такава облигация на ръцѣтѣ . . .

Г. Йовановичъ се поклони и излѣзе, за да испълни заповѣдьта.

— Що имате още? попита князътъ секретаря.

— Селянетѣ отъ селото Мислочинъ и селото Дражевецъ имали съдба за една воденица. Окончателно рѣшение отколѣ е издадено отъ съда; н[illegible] дѣто сж изгубили, искатъ да подновятъ съдбата, и сега молятъ Ваша С[illegible]лость да имъ позволите това. Тѣ чакатъ прѣдъ двореца и молятъ се д[illegible]затъ прѣдъ васъ.

— Тѣхъ не мога да приемя, рѣшението на съда не мога да убо[illegible]

— Добрѣ бихте сторили да ги приемете; чули бихте и тѣхний [illegible] на работата.

— Не мога, не мога, прѣкъсна го живо князътъ; — кажете имъ [illegible]

Секретарьтъ забѣлѣжи отсъдата на княза. Той се поклони, за [illegible]

— Стойте малко, рѣче князътъ; тия зарань ми донесохѫ едно необикновенно прошение Заслужва да го чуете. Но още пò-добрѣ е да чуеме самия проситель . . . .

Той позвъни. Адютантътъ се появи.

— Да влѣзе селянинътъ отъ Ужичко, дѣто ми донесе прошение.

Слѣдъ малко вратата се отвори и влѣзе въ стаята единъ високъ селянинъ, съ твърдѣ приятно лице и погледъ.

Отъ врата до врата, прѣзъ цѣлата стая, бѣше посланъ килимъ, за да се не каля паркетътъ. Постелката е вълнена черга, широка нѣщо единъ метръ.

Селякътъ, като видѣ чергата, която трѣбваше да нагази съ опинцитѣ си, спрѣ се; послѣ хвана да скача ту отъ дѣсно ту отъ лѣво на нея, за да я незастѫпи. По тоя начинъ приближи до княза, застана на паркета и се поклони, като назова Бога.

— Що жолаете, попита го князътъ.

— Дойдохме до тебе, господарю.

— Съ какво добро?

— Нека ни си живъ и здравъ . . . Но какво да се стори, божия воля . . .

— Де кажи да чуемъ.

— Нека да знаешъ и ти, господарю! Покойниятъ господарь Милошъ, твой баща, бѣше далъ капетанство *) на Сима Радовича изъ Гойна Гора. Симо е нашъ роденъ братъ. Той сега умрѣ, Богъ да го прости . . . Остави, да прощавашъ, само жена: дѣца нѣмахѫ. Сега жената, като женска глава, не може да земе капетанството, а други роднини освѣнъ насъ нѣма. Та ето, додохме при тебе, господарю, да дадешъ намъ капетанството, дѣто го имаше братъ ми Симо.

Князътъ го надуваше смѣхъ, но се одържаше.

— Капетанството, брате, е служба, която се повѣрява на оногова, който най-добрѣ умѣе да я върши, а не на оня, който е най близъкъ роднина.

— Ние бѣхме ратаи у брата си, и вѣрвай Бога, тая служба ще можемъ да вършимъ както той.

— Това нѣщо покойниятъ ми тейко е сторилъ по старешкиятъ си обичай; а азъ не могѫ да сторѫ така. Капетанъ трѣбва да бѫде човѣкъ, който знае каква е тая служба и какво пишатъ законитѣ.

— Ехъ, право ми рѣче нашъ дѣдо, че нищо отъ това нѣма да излѣзе, та залудо да недеремъ опинци. Но хората сé ми думахѫ: „Иди, иди, на тебе се пада“.

— Не може, брате, не може! Но знаешъ ли какво? Покойний Симо пращаше на тейка харна овча пастѫрма . . . Нá ти това, па нá-есенъ, ако е животъ и здравье, и ти на мене проводи два три бѣла отъ сѫщата хубава овча пастѫрма. Сега хай иди си сбогомъ, и добъръ часъ!

И князътъ му пустна въ шапката нѣколко жълтици.

— Като е така да си вървимъ, и селякътъ се поклони и мирно мина по перкетътъ, като се чуваше да не стѫпи на чергата. Князътъ се усмихна и каза:

— Чухте ли го? кажете сега, че е лесно да се изучи единъ народъ.

— Не смѣѭ да кажѫ, че е лесно, но заслужва да се изучава, каза секретарьтъ.

Въ тоя мигъ адютантътъ отвори вратата и рѣче:

— Ваша свѣтлость, една жена се моли да влѣзе; казва, че има голѣма неволя.

— Нека влѣзе, рѣче князътъ.

Влѣзе една жена Шумадинка, кѫдѣ 40—45 годинн. Тя върви смирено, но свободно. Тя простре къмъ него жалбата, която носеше. Князътъ я пое и попита.

— Какво има, стрино?

*) Служба на околийски началникъ въ Сърбия.

— Господарю, единичкиятъ ми синъ зехѫ въ войската. Казахѫ ужъ че ще го пуснатъ, па го не пустихѫ. Азъ сьмъ жена вдовица; отъ него чакамъ само.

— Трѣбва, стрино, най-напрѣдъ да испитамъ това така ли е. Ако бѫде така пустна-щѫ го.

— Ехъ Господъ да те поживи, Господъ да зарадва и тебе, както ти мене.

Тя измъкна изъ пазвата си пешкирче, развърза му единий вѫзелъ, извади отъ тамъ половина цванче и го даде на княза.

— Нѣмамъ, счупена аспра повече, ами земи товачка, господарю; а Богъ да ти подари повече . . . Онъ е милостивъ, нека ти подари толкова, колкото ти мене днеска.

Князътъ зе половина цванче и звънна. Влѣзе адютантътъ.

— Отведете тая жена при г. Йовановича, нека ѝ даде за харчъ 5—6 жълтици.

Жената очудена гледа княза

— Идете, идете, рѣче ѝ той.

— А г. Йоксичу, прибави той, като се обърна къмъ адютанта, прѣдайте това прошение, та веднага да пише на военний министръ да се распореди за отпущането сина на тая жена, приврѣменно, додѣто се разузнае работата.

Излѣзохѫ и адютантътъ и шумадинката.

Князътъ пустна полвината цванче въ дивитя си, (той го пази тамъ до самата си смрьть) и се извърна къмъ секретаря съ думитѣ:

— Жъдни за напрѣдъкъ, лактящи да стигнемъ другитѣ народи, които сѫ захванали прѣди насъ и повече се образували, ние сме често незадоволни, че наший народъ не върви бързо въ просвѣщението и моралностьта, че не мѣнява лесно своитѣ стари нрави, а забравяме какво зло би било за сърбина, ако той своитѣ нрави мѣняваше тъй, както модата мѣни женскитѣ облѣкла.

Слѣдъ тие думи князътъ помълча . . . . Изведнажъ той хвърли очи на прѣсѫдата, която осѫждаше на погубвание троицата души, и попита.

— А съ тая работа що да чинимъ?

Секретарьтъ само сви рамена.

— Нека остане до утрѣ, притури князътъ; — нощьта дава съвѣтъ, казва старата мѫдрость.

Секретарьтъ тогава се поклони и излѣзе.

Прѣв. Ц-въ.

Когато изгрѣе. . .

Когато изгрѣе слънце и прокуди
Студътъ и мѫглата — утрѣнния мракъ,
Когато животътъ навредъ се пробуди,
Славѣй се обади отъ ближний шумакъ,

Тогава се сѣщамъ радостенъ и бодъръ,
Тогава обиквамъ Бога и свѣта,
Тогава се плашѫ отъ смъртния одъръ,
Тогава се стрѣскамъ ази отъ смъртьта;

Тогава усѣщамъ лекость на гѫрдитѣ,
Искамъ да живѣя, като подмладенъ,
Тогава съсъ жадность гълтамъ азъ зарятѣ,
Слънцето които разсипва надъ менъ.

Но когато мръкне и слънцето нѣма,
Пѣснитѣ утихнатъ — всичко замълчи,

Тжга непонятна сърдце ми обзема,
Мрака се растила прѣдъ моитѣ очи.

Свѣтътъ се мѣнява вече зарадъ мене
Иази се виждамъ самичакъ — единъ,
Подъ брѣмето тежко на злото сумненье
И живота става горчивъ, кат' пелинъ.

Въ ума ми въскрьсвать безбройни въпроси,
Сѐ тъй нерѣшими, сѐ зловѣщи пакъ,
А всѣка минута друго ми не носи,
Освѣнь самотия хладина и муакъ.

М. Московъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Побѣда. Епически стихове и пѣсни отъ послѣдната сръбско-българска война. Отъ Сл. Кесяковъ.

„Мрътви сж тѣзъ мисли въ думи обути.
Таквизъ ми пѣсни не ще живѣжтъ".
Изъ *„Побѣда"*, стр. 71.

Каква благодарна задача за поета да въспѣе подвизитѣ на народа си въ една война! Особенно благодарна е тя за туй, защото самий фактъ — войната — е грозно, безчеловѣчно нѣщо, и за да стане поетиченъ прѣдметъ изисква се извънредно голѣма идеализация. Само тогазъ, когато поетътъ е способенъ да напои съ поезия всичко онова, до което се докоснувать неговитѣ мисли и чувства — само тогазъ грозний фактъ ще стане достоенъ за въспѣвание прѣдмѣтъ. Ако поетътъ не умѣе да възвиси прѣдмѣта си, ако неможе ни накара да виждаме въ ужаситѣ *само едно срѣдство за побѣдата на една велика, благородна мисъль,* ако неможе ни прѣдстави военното поле, като една колосална арена, дѣто воюва и тържествува человѣческий духъ и една грандиозна идея обръща на прахъ физическитѣ сили на врага — тогава той не е истински поетъ и ние нѣма да намѣримъ никаква естетична наслада на стиховетѣ, прѣпълнени съ ужасъ и човѣшки кръви. Азъ нарочно споменувамъ тукъ труднотитѣ, защото искамъ да покажж колко печели поетътъ само ако сполучи да ги побѣди. Такива и подобни тѣмъ сюжети сж най-благодарни, защото въ тѣхъ ще може даровитий поетъ извъдняжъ да се отличи и да блѣсне прѣдъ бездарния. На бездарний нѣма и да дойде на ума да идеализира прѣдмѣта си, да му вдъхне душа: той ще описва само битки, кръвь, плачове и вайкания, и четецътъ ще се отвращава отъ сюжетя, защото ще вижда въ него само една мрачна страна. Напротивъ, таланливий поетъ въ тъзи посока ще употрѣби най-голѣми трудове; той е ни накара да гледаме на войната отъ пò-възвишено гледище; самото отнатие на поета къмъ прѣдмета, що въспѣва музата му, ще носи отпечатъкъ на анта и ний, тъй бърже запознати съ даровития писатель, съ още пò-голѣмъ тересъ, и въсхитени отъ идеалната висота, въ която ни прѣнася поетътъ, е се прѣдадемъ на наслатата, която ни е приготвила една достойна лира. — га нека видимъ, по какъвъ начинъ трѣбва да се въспѣвать военнитѣ двизи на единъ народъ, особенно на онзи, който воюва не за нищо и никакви прицип на нѣкоя помазана глава, а за една велика идея. Че поезията нѣма наслѣдва причинитѣ на войната, да излага вървежа ѝ, нито пъкъ да я увѣнчѣе

тъй, както би го сторила науката, — това се разбира отъ само себе. Очевидно е и туй, че поезията е излишна, ако бѣше длъжна да повтаря въ стихотворна форма онова, което нѣкое основно историческо изслѣдвание е казало вече или ще каже нѣкога въ прозаична рѣчь. Само ако поетътъ усѣща вѫтрѣшна нужда и се чувствова достатъчно силенъ, за да ни нарисува онова, което и за най-строгата, за най чистата наука е недостѫпно — само тогазъ той си е създалъ правото да въспѣва една война и подвизитѣ на нейнитѣ герои.

Къмъ тѣзи, недостѫпни за науката страни на войната принадлежѫтъ: състоянието, настроението на народния духъ (онова, което въ ново врѣме нѣмцитѣ нарѣкохѫ, ако и малко метафизически, но доста сполучено: Stimmung des volksgeistes), сетнѣ, чувствата, които вълнуватъ народа, които го въодушевяватъ въ бойоветѣ, да ли умраза, или полѣти къмъ громки дѣла и къмъ военна слава; дали скръбь, дѣто е билъ принуденъ да прибѣгне къмъ грубата сила, или пъкъ, най-сетнѣ, отчаянна ярость, за дѣто го нападатъ подло, безчестно и безъ всѣка причина. *) — Втора специялна задача на поезията ще бѫде: да влѣзе въ кѫщята, въ домоветѣ на ония, които лѣятъ кръвьта си на бойното поле. Ето най-прѣкрасната, най-привлѣкателната часть отъ задачата на поета; — той ще рисува ту любовьта и тѫгитѣ на една оставена въ майскитѣ дни годеница, ту примиранията на нѣкоя млада булка съ дребни дѣчица, ту пъкъ музата му ще се вслуша въ охканията и плачоветѣ на старата майка.... Какъвъ неисчерпаемъ изворъ на чудна, божественна поезия! И още, колко има! Ние нѣмаме сила да изреждаме тука, какво трѣбва да стори поетътъ, какво да търси и да въспѣва, то е даже излишно, защото истинский поетъ, ще знае пó-добрѣ отъ насъ. Само туй трѣбва да се спомѣне, защото то съставя една важна особенность на нашата война: то е, че тя е братска война. Това нѣщо трѣбва да испълни както народа, тъй и поета, съ едно меланхолическо чувство. А меланхолията, каквото и да се говори за нея отъ друга гледна точка, сé пакъ си остава едно много поетично и плодотворно за поезията настроение. Притурете сега къмъ спомѣнатата пó-горѣ втора специалность на поезията тъзи особенность на нашата сърбско-българската война и вий ще имате единъ дѣйствително поетически сюжетъ, съ който поета може чудеса да направи. Да видимъ, да ли г. Сл. Кесяковъ е умѣлъ да направи поне едно чудо.

Първий, безспорно най труденъ, но и най-важенъ въпросъ е въпросътъ, да ли онзи, който прьвъ пѫть излиза на българското литературно поле съ сбирката „Побѣда", е истински поетъ, да ли има въ душата му поне малко отъ прометеевската искра, която отличава поетитѣ отъ проститѣ смъртни? Но прѣди да отговорѭ на тоя въпросъ азъ щѫ се потрудѫ да опрѣдѣлѭ до колко г. Сл. Кесяковъ се е постаралъ да удовлетвори други пó-елементарни искания, които не трѣбва да занемарва ни единъ писатель — билъ той поетъ или прозаикъ.

На първо мѣсто е българский езикъ. Наистина, туй трѣбва да признаемъ, че за българский писатель е несравненно пó-трудно, да пише съ единъ добъръ чистъ народенъ стихъ, отъ колктото за единъ писатель, който принадлежи на кой да е други народъ, съ уработенъ вече литературенъ языкъ. По тъзи причина г. Сл. Кесяковъ е ималъ да се бори съ огромни трудности и ако всѣка страница въ неговата „Побѣда" доказва, че той е билъ „побѣденъ" отъ задачата си, то туй не трѣбва да се припише само на неговата слабость, а и на извънмѣрната тр... ность на задачата му. Обаче, съ тѣзи разсѫждения може да се извини сам... ствието на голѣмитѣ хубости и прѣлести въ неговий языкъ, но не и отс... на чистотата и правилностьта въ езика. Г. Сл. Кесяковъ именно ...

---

*) Нѣма сумнѣние, че всичко туй може да извърши и историята, но по ... други начинъ: тя ще говори общо, съ понятия, когато поезията ще рисува, ще пок... нагледно; първата ще разсѫждава за прѣдмѣтитѣ, а поезията ще ни накара ... прѣдмѣти.

трудилъ да избѣгне варваризмитѣ и да запѣе съ лирата си тъй, както пѣе онзи народъ, комуто се е заловилъ да плете побѣдни вѣнци; не се е потрудилъ още да упази книгата си отъ блудкави и безсмислении редове и страници. Ето примѣри:

Стр. 7:
„Ревжтъ, пжкатъ (?) тамъ гранати
И се тръшкатъ като бикъ".

Дивната поезия, скрита въ тѣзи два реда, оставямъ на страна и обръщамъ вниманието само върху грамматиката имъ: „Тръшкатъ се като бикове" би казалъ простий българинъ; казалъ би го, вѣроятно и г. Сл. Кесяковъ, но тогава ритмата на думата щикъ, би се развалила. Такива концессии на „своенравнитѣ ритми", както казва Байронъ, има много:

Стр. 11:
Пъкъ тамъ въ Палатътъ Миланъ си ходи
Не спи той още, — има кроежи:
Оглупѣлъ бѣсенъ – война ще води,
— Защо помилва толкозъ младежи.

Послѣдната фраза нѣма нищо общо нито съ прѣдидущитѣ, нито съ послѣдующитѣ редове, вѣроятно, тя е турната само за титмата *кроежи.*

Стр. 14:

Това му мѣса
Орли да кълвжтъ чернитѣ очи
Вълци да лочжтъ кръвъ, що навѣса.

Думата *навѣса* е за насъ непонятна и, вѣрваме, турена само за ритма съ *мѣса*. Въ своята „ритмомания" г. Сл. Кесяковъ, често се е забравялъ:

На стр. 27:
На страна стойте въ борба **неравна**
Да̀ ще тѣглото мощь на човѣка
— Львътъ е буденъ, вечъ *отдавна.*

А на стр. 36:

Нъ тукъ ще видимъ, сърбъ ли кирливий [1])
Я синъ Пелопсовъ, умрѣлъ *отдавна*
Или балканский лъвъ горделивий
Ще да исплува въ тъзъ борба **равна.**

А ето нѣколко примѣра и отъ прѣкрасни безсмислици:

Стр. 65:

За 5 дни стигнжхме . . . петнайсетъ тука! . . .
Безъ бой ме минува . . . сърцето не трае
А зимата отъ ядъ и скалитѣ пука,
За нѣмецътъ, казватъ, съ насъ си играе
— Спрѣлъ ни тъй злочесто.

На стр. 61 има единъ стихъ:

Цѣлий полкъ младежи на *поцѣлуй Саша*

Стр. 82 и 83:

Не се е още мечътъ источилъ

---

[1]) Да благодаримъ Богу, че патриотическото чувство (?) на поета не го е накарало да пустне нѣкой по̀-едъръ и по̀-деликатенъ комплиментъ на сърбитѣ.

Кой да *развържe* тая *загатка*,
Нъ вечъ героятъ тукъ е искочилъ
— *Гордевий вързелъ задача гладка.*

Но туй е капка въ морето, цѣлата книга е такава. Повече примѣри сж излишни за да се докаже, че г. С. Кесяковъ не се е погрижилъ да упази законитѣ на българската граматика, нито на всемирната логика, които безнаказанно не може да се нарушаватъ

Интересенъ е г. Сл. Кесяковъ въ своята мания, да привежда всѣкакви цитати – потрѣбни и непотрѣбни, зети отъ всичкитѣ европейски язици, безъ разлика, да ли тѣ сж познати на автора или не. Наистина, тъзи болесть е много распространена въ България, но туй не ме очудва, защото много български писачи сж хора безъ образование, безъ всѣко „душевно съдържание", а като писачи, сѐ трѣбва да иматъ нѣщо, което да имъ придава важность, авторитетъ, изобщо да импонира на четеца. Щомъ не може писателя да си спечели туй съ онова, съ което трѣбва, той прибѣгва къмъ външнитѣ срѣдства: цитати, голѣми думи и мн. др. При това, много отъ тѣхъ нѣматъ нищо общо съ съдържанието на стихотворението Много сж интересни и оригинални способитѣ, съ които г. С. Кесяковъ си е послужилъ за да полѣе своя слогъ съ поезия. На почитаемия авторъ е било много добрѣ извѣстно, че безъ фигураленъ стилъ, безъ метафори, метонимии, хиперболи и мн. др — поезия нѣма. И ето, растварятъ се стилистическитѣ съкровища:

На стр. 24. (Войникътъ на либето) четемъ: по тѣхъ (ливадитѣ) замучели бодливи юници,

Пъргави катъ тебъ, като тебе мили...
Всѣко по за 10 най малко жълтици,
Витороги пъстри, опашки навили.

Какъвъ деликатенъ комплиментъ за либето се крие въ тѣзи редове!

Стр. 33:

„Тѣ сж овчари, въ дѣла обути (вѣроятно, като въ потури).
А виждъ ги, виждъ ги и тѣ станахж!

Изрѣчението „луна виторога" се срѣща много пжти на стр. 35: „Подъ него (небето) *блика* тъзъ хубавица." На друго мѣсто, стр 63, България се нарича „синовица", за да се образува ритма съ „лъвица". Слѣдующитѣ редове нека послужатъ за образецъ на поетическия стилъ на г. С. Кесякова, както и на неговата логика, или по̀-право, на способностьта му, да реди всѣкакви думи, безъ да се страхува отъ безсмислицитѣ, които се пораждатъ.

Стр. 38:

Тъй лъвътъ кротъкъ, въ *горящий пѣсъкъ*,
Въ *оасътъ* гордо лѣжи и дрѣме;
Нъ щомъ го хищникъ закачи злобно,
Гора испълва съ ужасенъ крясъкъ,
Рика, раскъсва адското сѣме.
Степьта обръща на „мѣсто лобно"!
България бѣ мирна дѣвица,
Дирѣше свойто, *занята* (?) въ себе
Вий я смутихте.. Тя е лъвица...
Безъ милость, хищний, днесь те погребе...

Може нѣкой да извика, „какъ е възможно лъвътъ да се намѣрва и въ о...(оазисъ?) и въ горящий пѣсъкъ и срѣдъ пустинята да вирѣе гора"? Пардо господине, вие още незнаете да отличите поезията отъ прозата! Въ реал свѣтъ може всичко туй да става инакъ, но въ поезията се позволяват...

чения. Друго нѣщо е обикновенний левъ, друго нѣщо поетический асланъ! Послѣдний, като волно поетическо сѫщество, може и е способно да испълни всичко това. По сѫщитѣ причини трѣбва да има и тамъ гора, защото инакъ левътъ нѣма какво да испълни съ ревътъ си. И прѣпинателнитѣ знаци сѫ натуряни съ поетическа набрѣжность. И искованм думи, по най-новата българска писателска мода, не липсуватъ. Но такава е книгата на г. С. Кесякова вредъ; всѣко цитиранне и насочвание страницитѣ е излишно: читательтъ да обърне книгата, дѣто иска и ще намѣри образци отъ модеренъ български слогъ.

Но да се приближѫ повече къмъ особеноститѣ на поетическия стилъ, къмъ техниката на стихосложението. Както е извѣсно, българскитѣ поети — стихотворци, колкото ги има, си служатъ повече съ тоническото стихосложение чийто отличителни признаци сѫ ритмитѣ и стѫпкитѣ. И г. С. Кесяковъ не е искалъ да пише силлабически стихове, защото се забѣлѣзватъ много нагласявания, размѣстване на ударенията и на думитѣ — свобода, отъ която всички поети сеползуватъ — въ извѣстни граници. Но стиховетѣ на г. С. Кесякова не сѫ и тонически. Ако и да не ми позволява врѣмето да опитамъ всичкитѣ му стихотворения въ това отношение, пакъ щѫ кажѫ, че стиховетѣ му не сѫ правилни, защото всички ония, които се опитахъ да раздѣлѭ на стѫпки, излѣзохѫ калпави.

Стр. 63:

О дано вече се забрави
Всичко кръвно чакъ до днесь,
Дано крикъ въ тѣзи дѫбрави
Днесь да никне съ блага вѣсть.

Първий, вторий и четвьртий отъ тѣзи стихове сѫ хорен, третий не е никакъвъ.

Стр. 62:

Надъ мѫтна, буйна Нишава
Лъвъ се развѣ (?) гордъ и младъ;
Сърбия вечъ се снишава
Лъвътъ *рика* съ бѣсъ и съ ядъ,
Припка той — гони слава
По урвитѣ на Морава
И дири той нейдѣ — останка
На древенъ кралъ нѣкой ликъ,
Я дрѣвня нѣкоя си сѣнка —
На Самуила — царь великъ.

Тука коментариитѣ, вѣрвамъ, сѫ излишни: отсѫтствие на смисълъ, на вѣрность и на поезия ще види всѣко око — било то естетическо, или неестетическо.

Пò-нататъкъ:

Кралътъ ще ги*) кара, той безъ да пострада
Въ боятъ изъ огъньтъ за тозъ се родили
Вѣнци ще да сбиратъ тъзи ми година . . .

И туй е едно глупаво куплетче, което азъ съмъ неспособенъ да разберѫ и което е взето изъ поемата „Обсадата на Виднинъ“, дѣто се срѣщатъ сравнително пò вече правилни стихчета. Но лишни сѫ всѣкакви цитати; на всѣки листъ може читецътъ да намѣри купъ докази за лоши стихове. Читателитѣ виждатъ, че

*) Срьбскитѣ стада, както се изразява по горѣ автора за синоветѣ на Шумадия.

ние свършваме, безъ да се засѣгнемъ за естетическата страна на г. Кесяковитѣ пѣсни. Намъ е невъзможно да подложимъ на естетическата критика „Побѣдата“ на г. Сл. Кесякова, защото нѣмаме никакъвъ критериумъ. Естетиката има сила само върху естетическитѣ, върху поетическитѣ създания, а сбирката на г. Сл. Кесякова нѣма нищо общо съ поезията.

И тъй, ние ще свършиме съ ония думи, съ които захванахме и въ които авторътъ самъ си изрѣкалъ прѣсѫдата:

„Мрътви тѣзъ мисли, въ думи обути,
Таквизъ ми пѣсни не ще живѣѭтъ“.

Д-ръ К. К. Кръстевъ.

Български притчи или пословици и характерни думи, събрани отъ П. Р. Славейкова. Часть I (А—Н) Пловдивъ, 1890 г. 4 лева.

Съ истинско удоволствие ще посрѣщнатъ, вѣрваме, читателитѣ ни излизането на тази обемиста сбирка отъ български пословици, събрани отъ г. П. Р. Славейкова, единъ отъ най-първитѣ събирачи на народни умотворения у насъ. Върху важностьта на тази наша народна философия, както и върху записването и събирането ѝ е обърналъ внимание г. Славейковъ още въ началото на нашето възраждание. Въ 1855 г. той е захваналъ да печата български народни пословици въ „Цариградский Вѣстникъ“ и пó-послѣ въ „Книжицитѣ“. Въ озаглавената сбирка, слѣдъ интересната история на събираньето имъ, една часть отъ която пò-напрѣдъ бѣ напечатана въ „Периодическото списание“, и единъ прѣдговоръ, слѣдватъ по азбученъ редъ 19 печатни коли пословици. Тази първа часть съдържа 9310. Двѣ нѣща само въ тоя важенъ трудъ биятъ въ очи, и неприятно, едното е — новото правописание, което безъ нужда увеличава съ едно още броя на произволнитѣ правописания у насъ; а друго — голѣмото множество цинични народни изрѣчения, които пълнатъ всяка страница. Желателно е да ги видѣхме пò-малко таквизъ въ втората часть на сборника, и увѣрени сме, че отсѫтствието имъ ни най-малко нѣма да нащърби ни пълнотата, ни научната стойностъ нетова. Но и така трудътъ на г. Славейкова съставлява едно безцѣнно достояние на нашата книжнина и ние най-горещо го прѣпорѫчваме на българската публика.

Литературно-научно списание на Казанлѫшкото учителско дружество, подъ редакцията на Д-ръ К. К. Кръстевъ. Първата книжка има слѣдующето съдържание: I *Вниманието,* студия отъ Д-ръ К. К. Кръстевъ, II *Хоризонталенъ слънчовъ часовникъ* отъ З. И.; *Стихотворения въ проза*, отъ Тургенева: Природата, прѣв. Д-ръ Р. К. IV, *Младость и старость* отъ Карамзина, прѣв. Д-ръ Р. К. V *Очеркъ изъ историята на българското творчество*: Отмщение, драма отъ В. Москова; VI *Българската прѣводна литература*: Вилхелмъ Телъ, отъ Шиллера, прѣв. Бързицовъ. VII *Денница*, мѣсечно литературно списание, I год. кн. I. и VIII *Емилия Галотти*, трагедия въ 5 дѣйствия. отъ Лессинга, прѣв. Д-ръ К. К. Кръстевъ.

Звѣздици, стихотворения отъ П. Н. Даскаловъ. Разградъ 188

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ

Руский вѣстникъ „*Кіевское Слово*“ е обнародвалъ прѣвода на расказътъ на К. Величкова: „Послѣдне жалание“, печатанъ въ бившето пловдивско литературно списание „*Зора*“.

La revue de l' orient, политически листъ, издаваемъ въ Пеща, обнародва въ стълповетѣ си любопитна статия отъ А. Шопова „Етнографията на Македония“. Тая статия служи за отговоръ на Ястребова и Гопчевича, които, както е извѣстно, чрѣзъ пристрастни съчинения, силатъ се да заблудятъ свѣта относително българщината на македонцитѣ.

С. Верковичъ, издательтъ на „Вѣда Словена“ е напечаталъ напослѣдъкъ на русски твърдѣ важенъ трудъ по нашето отечествовѣдение: „Топографическо-етнографическій очеркъ Македоніи.“

Покойний генералъ Щрекеръ-паша, бивший началникъ на милицията и жандармерията въ Источна-Румелия, е билъ напечаталъ на нѣмски още при живѣ двѣ интересни съчинения по руско-турската война. Първото третирало за знаменитий воененъ нашъ три-жгълникъ: Руссе—Варна—Силистра—Шуменъ; второто давало характеристиката на русскитѣ и турскитѣ генерали прѣзъ помѣнатата война.

Графъ Левъ Толстой е написалъ новъ романъ, който, както всичко, що излазя изъ подъ перото на гениалний писатель, е назначенъ да произведе сансация въ литературний свѣтъ на цѣла Европа. Романътъ има название: *Сонатата на Швейца.* Той излиза сега на русски, а се испраща въ коли въ Парижъ, Лондонъ и Берлинъ за да излѣзе едноврѣменно и на французски, английски и нѣмски.

Лани се е поминалъ въ Загребъ знаменитий и плодовити хърватски писатель Ив. Кукулевичъ-Сакцински. Подирь Рачки той е единъ отъ първитѣ историци въ отечеството си. Между много други интересни студии, той е напечаталъ въ „Аналитѣ на югославянската академия“ важенъ историченъ трудъ: „Формитѣ и значението на коронитѣ на тримата най велики югославянски царье: българский Симеонъ, хърватаский Крѣшемиръ и сърбский Душанъ.“ Покойний бѣше почетенъ членъ на българското Книжовно Дружество.

Дружеството „Българска сѣденка“ въ Прага“ на 26 февруарий е дало тържественъ вечеръ въ честь на незабравний дѣятель по бълг възраждание, Василия Ев. Априлова. Програмата на четенитѣ, пѣнитѣ и свиренитѣ нѣща е слѣдующата: 1) Кратъкъ прѣгледъ на вървежа на дружеството. 2) Прологъ отъ Е. Мужикъ. 3) Увертюра на операта „Hubička“ отъ Сметана. 4) Житоописъ на В. Априлова. 5) Български народни пѣсни. 6) „Я надуй дѣдо кавала“ (пѣсня) нарeдилъ Ф. Пифода. 7) Славянска рапсодия. 8) Мелодрамъ „Бенковски“ по „Епопеята на забравенитѣ“ съставилъ Букорещлиевъ. 9) Чесски пѣсни. 10) Трио do „B-dur“. 11) „Нашата златна Прага“ и „Некъ душманъ види“, пѣсни. 12) Тържественна увертура отъ П. Чайковски. Въ испълнението на тая программа, освѣнъ българитѣ ученици, зели съ любезно участие и артисти отъ операта и народний театръ въ Прага.

Луи-Леже, извѣстний французски профессоръ въ факултетя за славянскитѣ язици въ Парижъ, и познатъ на българитѣ по своитѣ учени трудове за България, пише напослѣдъкъ „Историята на полската цивилизация.“

——

Glasnik zemaljskego museia u Bosni i Hezegovini. Съ това име захвана да излазя въ Сараево отъ 1889 г. подъ редакцията на Коста Херманъ, хърватинъ, забѣлѣжително периодическо списание по изучванието на Босна и Херциговина.

Редакцията на „Гласника“ исказва желание, щото оригиналнитѣ трудове на сътрудницитѣ да обхващатъ тѣзи вѣтки отъ науката и искуството: 1) Стара и нова география; 2) История; 3) Археология отъ врѣме прѣдисторическо, иллирско, римско, босненско (богомилско) и османско; 4) Паметници отъ искуствата; 5) Хералдика, грамоти, печати и монети отъ разни врѣмена; 6) оржжия; 7) паметници отъ народния и книжевенъ езикъ; 8) етнография; 9) естественни прѣдмети, а именно: геология, зоология, ботаника, минералогия и метеорология; 10) история на народната писменность; 11) библиография на книги и статии, които говорятъ за Босна и Херцеговина; 12) Статистика. Отъ това става явно колко е богата программата на това списания, задачата на което е всестранното изучванье на страната.

——

Приватъ доцентътъ при петербургский университетъ г. П. Сырку, е напечаталъ напослѣдъкъ на русски обемисто-историческо съчинение подъ название: *Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ.* Томъ I. Выпускъ II То съдържа текстоветѣ по литургическитѣ трудове на търновския патриярхъ Евтимия. Тия текстове сж прѣдшествувани отъ едно обширно описание на ржкописитѣ, отъ които сж извлѣчени трудоветѣ на Евтимия. Отъ тамъ узнаваме, че текстоветѣ сж извлѣчени изъ ржкописитѣ на Светогорскитѣ, Московскитѣ, Петербургскитѣ, Соловецката и др. нѣкои библеотеки; слѣдователно, трудътъ на уважаемия авторъ е многогодишенъ и твърдѣ интересенъ за нашата историография. Заслужва да споменемъ, че П. Сырку е ходилъ нарочно за тая цѣль въ Св. Гора и много врѣме е прѣравялъ библеотекитѣ на разнитѣ мънастири тамъ. Въ разяснението си по текстоветѣ Г. Сырку ни дава много свѣдения за движенцето на българската черковна книжнина въ 14-то столѣтие. II-й выпускъ съдържа слѣдующитѣ текстове: а) Зографскій свитъкъ той съдържа „Уставъ литургіи Св. Іоана Златоустаго“ и се намира въ зографския манастирь. Че тоя ржкописъ е билъ отъ 14-й вѣкъ, свидѣтелствува ектенията находяща се на 22 стр. дѣто се споменува името на Евтимия, архиепископъ „великаго града Търнова и всѣмъ болгаромъ патриарху“. Пакъ на сжщата стр. е казано: „о пребываніи благочестивому и христолюбивому царю нашему Іоану Шишману и благочестивей царици его Маріи“ б) Служебникъ патриарха Евтимія. Авторътъ казва, че отъ тоя служебникъ за сега сж извѣстни само два прѣписа: първия се намиралъ въ Зографския манастирь, а втория билъ на ректора на Самоковската Духовна семинария, Игнатия Рилски, който въ послѣдно врѣме го проводилъ въ Соф. Нар. Библеотека. Текстътъ по зографския ржкописъ е вмѣстенъ въ книгата; но послѣдниятъ Г. Сырку съжалява, че при всичкитѣ си усилия го види въ Соф. Нар. библеотека, не е можалъ да сполучи. (?!); в) Приложенія къ служебнику. г) Есфигменскій служебникъ. Тоя текстъ е на грьцки и е обнародванъ, като оригиналъ, отъ който Патриархъ Евтимий е прѣвелъ нѣкои части отъ служебника си. д) Молитви патриарха Филотея тоже на грьцки и обнародвани за сжщата цѣль. е) Литургія Св. Іоана. ж) Литургія Св. Петра. Послѣднитѣ два текста, авторътъ счита за послѣдни литургически трудове на приснопаметния български патриархъ Евтимия.

———

ДЕННИЦА

ИЗБОРЪ.

На 188 . . г. прѣзъ юния, Дончо Искровъ, яхналъ на мършавъ кираджийски конь, приближи до единъ отъ разсипанитѣ прѣзъ русско-турската война градове на Тракия.

Тоя момъкъ, около двайсеть и петь годишенъ, съ срѣденъ ръстъ, но здраво сложенъ, съ приятно и живо лице, съ черни очи, дѣто блѣщеше младешкий огънь на вдъхновенна душа, нетьрпелива да се хрьрли въ вихъра на живота, се завръщаше отъ учение по Европа, подирь многогодишна раздѣла отъ бащиното си огнище.

Дончо спрѣ коня, свали шапка и благоговѣйно гледà нѣколко врѣме нискитѣ плетища и зидове по края, наведенитѣ покриви съ почернѣли керемиди, овошкитѣ, които се зелѣнѣяхѫ надъ тѣхъ.

Очитѣ му се бѣхѫ налѣли.

Той бутна коня и тръгна, като не сваляше очи отъ града.

— Чудно, каза си той, азъ слушахъ, че съвсѣмъ изгорѣло, а градътъ се види почти цѣлъ. Прѣувеличено е, види се . . .

Съ раступано отъ вълнение сьрдце той влѣзе въ първата улица и мина между два реда ниски, стари, сиромашки кѫщи. Той се взираше въ всякой зидъ, вратня, прозорче, и ги намираше пакъ тия, каквито ги помнеше отъ малъкъ. Никакво опустошение не се бѣ коснало до тѣхъ. Нѣколко души минувачи го поздравихѫ на име. Той имъ отговори, но ги не позна. Улицата се свършваше до Велковий кладенецъ, отъ дѣто друга улица завождаше къмъ мегданя, при който е била тѣхната кѫща, и отъ тамъ къмъ другий край на града, дѣто сега живѣеше майка му въ една чужда кѫщица . . . Той помнеше сичко това хубаво и мижишката, дѣто се вика, можеше да се управи до тамъ. Кога дойде при кладенеца, той поиска да хване другата улица, но я не намѣри: никаква улица нѣмаше тамъ! Той се запрѣ смаянъ. Прѣдъ него се отвори праздно пространство, единъ безкраенъ и грозенъ мегданлѫкъ насѣянъ съ разсипани зидове, разграднини, грамади, обрасли съ коприва, дупки и ями бурениясали, по нѣкждѣ опушени късове стѣни и усамотено комини, при-

лични на скелети. Това бѣше всичко, що оставаше отъ нѣколко махали, които образувахѫ срѣдната и добрата часть на града. Пламъкътъ бѣше изялъ срѣдуляка му и оставилъ непокѫтнати крайщата, бѣднитѣ кѫщурки на сиромашьта. Червеитѣ така изгризватъ корубата на нѣкои дрьвета, дѣто е жизненний имъ сокъ, и оставятъ само кората — живи мрьтавци.

Понеже нѣмаше вече махалитѣ, нѣмаше и улицитѣ имъ. Широкий просторъ даваше проходъ всякому и на всякѫдѣ, и безбройни пѫтеки се крьстосвахѫ прѣзъ него, както пѫтеки прѣзъ запустяло гробище. Дончо стоеше въ нерѣшителность и съвсѣмъ слисанъ. Той незнаеше коя пѫтека да хване, защото незнаеше кѫдѣ се пада мегданя, край който трѣбваше да мине: мегданъ бѣше сега сичко отъ прѣде му и на тоя мегданъ била нѣкога и тѣхната кѫща!

Той се озърташе.

Единъ простъ човѣчецъ въ шапка и потури разбра недоумѣнито му, приближи го и му каза:

— Ти за вашата ли кѫща отивашъ? Ти да си живъ, Донко, тя изгорѣ . . . нали видишъ, пущинакъ е станало.

— Отъ дѣ се отива въ Радиновата кѫща, бай Павле?

— Дѣто живѣй старата ли? Отъ всѣкѫдѣ се отива, Донко, затова и неможешъ се управи... Хай ела да те заведе бай ти Павла и да земе мюждето. . . .

И Павли тръгна напрѣко прѣзъ разградниниитѣ, като гълчеше и расправяше непрѣстанно. Той се обрѫщаше часъ по часъ къмъ Дончa, сочеше коя грамада чия кѫща е била, кой разсипанъ зидъ чий дюкянъ билъ, кои почьрнѣли плочи чия фурна биле, кой на кое мѣсто билъ съсѣченъ отъ турцитѣ; дѣ на кого биле извлѣчени овѫгленитѣ кости, и сѐ подобни черни истории... Разясненията му ставахѫ пò-изобилни на всяка стѫпка и уморявахѫ, както на чичеронитѣ въ помпейскитѣ развалини. Но Дончо не чуваше своя. Нито сѣщаше какво вижда. Сичкитѣ му мисли бѣхѫ сбрани въ единъ прѣдметъ и освѣнъ него нищо друго не сѫществуваще: образътъ на майка му. Той я виждаше, страдалицата, съ умътъ си; нейното блѣдо и измахнато лице, дълбоко набраздено отъ мѫки и горести; той виждаше вече тие мрачни очи, които сѫ лѣли толкова сълзи, изново че рукватъ, като два чучура, отъ приливътъ на майчини милости. . . .

Дори бѣше на чужбина нему му се невѣрваше нищо. Сега сичко ще види и сичко ще изстрада въ единъ часъ. Какво прѣстѫпление, дѣто не е дошълъ пò отъ рано, да види въ какви гробища бѣдната му майка живѣе и какви скърби тежѫтъ на старата ѝ глава и я навождатъ къмъ гроба! На около ѝ нещастници, като нея: отъ никого не е имала да чуе утѣшително слово: сѣки е носилъ собственнитѣ си мѫки, сѣки се е прѣвивалъ подъ своя тежъкъ крьстъ.

— Ето и вашата кѫща, Донко! каза Павли и посочи небрѣжно на лѣво.

Дончо се стресна и погледна. За мигъ думитѣ на водача му се сторихѫ, като подигравка: прѣдъ него нѣмаше нищо! Пущинакъ, праздно мѣсто, на единий край продънено — диря отъ зимникъ — покрито съ бурени, съ расхвърляни камъне и съ парчета отъ керамиди. Такова зрѣлище — и нататъкъ и на вредъ. Дончо напрѣгаше зрѣние да познае нѣщо отъ тоя дворъ, дѣто нѣкога е кипѣлъ животътъ. Но никакви слѣди нѣмаше; ни леглото на барицата, що шуртеше изъ двора и го веселеше, ни коренче отъ голѣмитѣ чимшири край зида, ни сухъ дънеръ поне отъ крушата, на която висеше фенеря, когато вечеряхѫ. Той едвамъ можа да открие въ травясалий трапъ опушенъ уломъкъ отъ камината на огнището; тамъ една костенурка, измъкнала главата си, гледаше любопитно къмъ него, като че го питаше що дири тука. Тоя дворъ завитъ подъ пепельта и бурена си, го не познаваше вече, както единъ мрътвецъ покритъ съ плащаница, непознава домашнитѣ, които го обикалятъ!

— О свободо, скѫпо струвашъ на народитѣ! Затова си и много мила. . . Ти си, като фениксътъ, който искача изъ пепельта. . . Благословена бѫди, свободо! продума Искровъ съ измокрени бузи и потегли нататъкъ подирь бай Павля.

Първитѣ минути и часове на срѣщата съ майка му бѣхѫ трогателни. Единъ потокъ отъ мѫки, радости, въспоминания и нѣжни чувства се излѣ въ горещитѣ сълзи на майката и сина. Той слушà съ благоговѣйно страдание расказа за страшний бѣгъ отъ башибозушкитѣ орди, за истегленитѣ страхове и ужаси, за погинването на баща му, за пламъцитѣ, които испепелихѫ имотъ, кѫща, сичко и я исхвърлихѫ на старини въ цѣло море отъ бѣди, нужди и лишения. . . Когато майка му излѣ душата си въ неговата — еднакво страдающа и плачуща, голѣмо улекчение усѣтихѫ и двамата.

Задохождахѫ гости, съсѣди, роднини да ги поздравляватъ. Сички се считахѫ длъжни да заплачатъ и се оплачатъ. Прѣкарвахѫ миналото добруване, прѣувеличено, тѫжахѫ за изгубеното, натяквахѫ на сѫдбината и при случай, тайно злобствувахѫ на онис градове, които на готово дочакахѫ добринитѣ на освобождението, безъ да го засѣгне бурята, която мина отъ тука. Дончо ненамираше кривда на тие изгорѣли хора. Отъ сичкитѣ човѣшки егоизми настоящий бѣше най-простителний. Несправедливо е да искашъ отъ всѣко страдание и куражътъ на героизмътъ. Това е дѣлъ само на пó-избрани природи. Дончо чу даже такива думи:

— Кешки да не бѣхѫ дохаждалируситѣ, та ние да си останяхме на рахатя . . .

— Не ни бѣше лошо и подъ турцитѣ, казваше другъ, но имало да истегли нашата глава.

Тие грѣшни думи ги произнасяхѫ не български души, не здраво човѣшко съзнание, а околнитѣ купища пепель и съсипни, а вонещий буренъ и прашна коприва край срутенитѣ огнища, а гробоветѣ, които зѣяхѫ на всяка стѫпка и въ всѣко сърдце! . .

Слѣдъ като се поклони на бащиний си гробъ, Дончо рѣши да направи това и на сичкитѣ любими мѣста на околноститѣ, съ които го свръзвахѫ драги въспоминания. А тѣ всичкитѣ бѣхѫ цѣли и невредими, сирѣчъ, тъй прѣкрасни, както и напрѣдъ. Природата една се не мѣнява и не носи дѣлъ отъ страданията и прѣвратноститѣ людски. Свѣтовнитѣ бури, които прѣвръщатъ въ прахъ градове, народи и империи, минуватъ често край нея безъ да я зачубрьснатъ съ съкрушителното си крило. Нѣколко дена нaредъ той навѣстявà сички кѫтове, които сѫ оставили въ душата му образа си, заедно съ една радость. Расхождá се по хълмистата рѫтлина надъ града, дѣто босъ играеше на роби съ малкитѣ си съученици и се гонеше съ тѣхъ по тревата. покачвá се на голѣмитѣ натръкаляни камьне тамъ, обрасли съ кадифянъ мъхъ и които Донъ-Кихотъ би земалъ за избити гиганти; възлазя на връхъ Стара-Планина и отъ острото ѝ бърдо гледà, като на блюдо, цѣлата долина, съ Срѣдня-Гора и Родопитѣ и снѣговѣнчанитѣ имъ врьхове; посѣти пѣнливитѣ гърмящи водопади въ балкана и се услушвá упоенъ отъ дивашката имъ мелодия; надничá надъ дълбокитѣ тьмни вирове въ скалитѣ, дѣто падатъ скоковетѣ, въ леденатa вода на които се е кѫпалъ съ другаритѣ си, безъ да настине; слизá въ най-дълбокитѣ и мрачни долове на балканското гърло, вдѣтени се и скача отъ скала на скала, като дива коза, спускà се пълзишкомъ по гладкитѣ канари за да откъсне чекуръ миризлива люлика въ подножието имъ, викá като лудъ, и събуждá ековетѣ на стѣнитѣ. Той навѣсти сѫщо високий брѣгъ надъ града, дѣто едвамъ личахѫ темелитѣ на училището, разрушено до земята. Нѣмаше признакъ отъ високото клепало, дѣто, често, слободни вироглавчета, за да измаматъ бабичкитѣ и да смутѭтъ поповетѣ, клепяхѫ дъската за умрѣло, когато сѣки въ града бѣше живъ и здравъ, или биехѫ желѣзното зънкало—за голѣмъ праздникъ, срѣдъ дѣлнични дни; нито намѣри мѣстото на тьмницата съ голѣмитѣ плъхове, въ приготовителното училище, въ която затваряхѫ немирницитѣ и лѣнивцитѣ. Той самъ два пѫти бѣ попадналъ тамъ: какъ бѣше тьмно и вонѣеше на мишина вѫтрѣ! . . . Въ цѣлата ограда оставаше само каменната стара черкова, ограбена и испокъртена вѫтрѣ, и гробищата задъ нея, съвсѣмъ непокѫтнати. Уви, само гробищата сѫ неумиращи, като сѫдбата. Разрушението почита разрушението. Червеитѣ довръшватъ дѣлото на кръвопиеца: тьмнитѣ сили сѫ въ неразриваемъ съюзъ.

Двѣ недѣли се изминахѫ въ подобни поклонения.

Дончо не можеше да се насити на тие уединени расходки; тѣ го прѣнасяхѫ въ другъ вълшебенъ миръ, сладостенъ и неуловимъ, като минутно схванатъ мотивъ по една забравена пѣсень; тѣ го туряхѫ лице съ лице съ дѣтинскитѣ и юношескитѣ му дни, съ блаженното невѣжество на възрастьта имъ и съ небеснитѣ призми прѣзъ които е гледалъ на свѣта и на живота. И какъ сладко копнѣеше душата му, какъ мило му

бѣше да се освѣжава въ благодатнитѣ вълни на тая атмосфера отъ въспоминания! .

Дончо рисуваше, и протфелчето му бѣше напълнено съ видове отъ живописнитѣ мѣста, които посѣщаваше. Той намираше своето родно мѣсто пó-хубаво отъ всички други, които бѣ виждалъ. Особенно тая Стара-Планина! Съ каква царска величественность се възвишаваше — съ чело въ облаци, съ поли въ розови градини! Той съ горчевина си смисляше, че тая дивна природа остая неизвѣстна на свѣта и забравена. А колко поклонение заслужваше тя! Какви съкровища отъ вдъхновения пазеше тя за поета, за живописеца, за творческий гений. Той не бѣше доволенъ, че самъ се въсхищава отъ балканскитѣ хубости, той искаше да сподѣли наслаждението си съ други, и жадно описваше на гоститѣ си красотата на посѣтенитѣ мѣста и имъ показваше блѣднитѣ копия отъ тѣхъ въ карнета си. Тѣ назовавахѫ изведнажъ всяко мѣсто и се очудвахѫ на вѣрностьта на рисунока. Единъ день попъ Станчо; като разглеждаше работата му, подсмихна се подъ мустакъ и му забѣлѣжи:

— Господинъ Искровъ, сичко хубаво, ама даскалицата най-хубаво излѣзла. Тя трѣбва най да ти се е втълпила въ ума.

— Коя даскалица има тамъ? попита зачуденъ Дончо. Попътъ се усмихна лукаво и му показа единъ женски бюстъ изрисуванъ въ тефтерчето.

— Само гологѫрда е много, прибави той.

Дончо се изсмѣ яката. — Ахъ, че това е копие отъ бюста на Пусеновата Диана! Богъ да те благослови, дѣдо попе . .

— Диана, не я викатъ нея, Райна! забѣлѣжи сериозно попъ Станчо, надарилъ я Господъ съ красота, само не я дръжъ съ тие отворени гѫрди тука.

Дончо се прѣвиваше отъ смѣхъ.

— Та казвамъ ти, че това е копие отъ една французска картина, снето още въ Европа . . . . Коя е вашата даскалица? Азъ още нито съмъ я виждалъ.

Попътъ го изгледа недовѣрчиво.

— Вѣрвай ме, дѣдо попе, и много жалѫ сега.

— Какъ? ти си избродилъ сичкитѣ дупки на планината и си видѣлъ бърлогитѣ на мечкитѣ, а подъ носътъ ти какво има, въ комшийския дворъ, не знаешъ? Браво, Дончо, не продавай на дѣда си попа краставици..... Дончо се опита пакъ да го извади отъ заблуждение, но дѣдо попъ стоеше упорно на мнѣнието си. Той го провѣри и съ очилата си и си остаяше дѫлбоко убѣденъ, че той е видѣлъ Райна въ Дончовото тефтерче.

Дончо, дѣйствително, не бѣше виждалъ учителката въ града, по простата причина, че той се не бѣше спрѣлъ въ него. Природата му зимѣняше напълно и съ възнаграждение обществото на хората, нови и аужди нему. Но той стана любопитенъ да види учителката.

Попъ Станчо стана да си иде.

— За вълкътъ приказваме и вълкътъ прѣдъ насъ, каза живо той, като погледна изъ прозореца.

— Идѫтъ ни гости, каза Дончова майка и излѣзе по дѣда попа, да ги посрѣщне.

На двора се задавахѫ една старичка жена, една калугерица и една мома. Тая мома русокоса и съ напѣта снага бѣше облѣчена въ черна желѣйна рокля. Дончо само толкова успѣ да види: гостянкитѣ се изгубихѫ въ коридора, прѣзъ който се влазяше въ стаята.

Най-напрѣдъ намѣрението на Донча бѣ да погостува единъ мѣсецъ въ родний си градъ, а послѣ да иде за Пловдивъ. Мѣсецътъ се измина отдавна, а той още не бързаше да тръгва. Животътъ тука, помежду това изгорѣло и убито население, отъ прьвъ пѫть му се показа крайнно непривлѣкателенъ и еднообразенъ. Както видѣхме, той намираше повече наслаждение въ лоното на природата, отъ колкото въ обществото на хората. Малко по малко той зе да привиква на тукашний въздухъ и да ненамира толкова трагически живота на съгражданитѣ си. Както на всичко въ тоя свѣтъ, и на нещастията се привиква. Продължителностьта имъ и врѣмето затжпяватъ острината имъ, а забравянето — това небесно дарование на человѣчеството, - заживява прѣжнитѣ рани — за да бѫдѫтъ търпими новитѣ. Дончо откри даже, че съгражданитѣ му зиматъ на подбийшега собственнитѣ си неволи, което е една философия, и се отнасятъ доста фаталистически къмъ участьта си . . . Врьзкитѣ, отъ друга страна, съ нѣкои роднински и приятелски семейства, доставяхѫ приятни развлечения. Честитѣ сбирки и чести расходки вънъ отъ града, по сѣнчасти морави, давахѫ на живота освѣжително разнообразие и привлѣкателность. Та и самата природа бѣше тъй плѣнителна, тъй хубавица! Гаче на пукъ на сѫдбата тя дразни человѣцитѣ къмъ веселость. Поне Childhood Дончу така се виждаше . . . Сега даже и развалинитѣ, които тъпчеше всѣки день, не будяхѫ въ него първитѣ мрачни чувства. Мѫчно му бѣше да напустне тъй скоро тая тиха идилия и да я замѣни съ вихъра на безпокойний столиченъ животъ.

Въ нѣкои отъ тие семейни увеселения явяваше се и съсѣдката му, Райна Матева.

Райна изгуби въ бѣдствията на войната почти всичкия си родъ. Само една стара леля ѝ остаяше жива, при която живѣеше. Прѣди година нѣщо Райна свърши дѣвическа гимназия и се хвана учителка въ родний си градъ. Гимназията, призвана повече да създава прилични куклици, натъпкани съ фантазии и прищевки, неможеше да ѝ даде онова здраво и цѣлесъобразно въспитание, отъ което се нуждае българката. За щастие, Райнината добра природа, и даже ранни нещастия, отрѣзвявахѫ сърдцето ѝ и я прѣдупазихѫ отъ модната вѣтренность. . . Райна имаше, обаче, поетически темпераментъ: тя избѣгваше развлеченията на общество-

то и прѣдпочиташе странното наслаждение на самотията. Тя я минуваше повече въ прочитъ на руски писатели. Прочитането ѝ бѣше найлюбимото удоволствие, защото сърдцето ѝ бѣше свободно. . . Тя се чувствуваше тогава въ своя миръ, и честита. Това правеше Райна да бжде боязлива и свѣнлива въ свѣта. Такива мечтателни натури пò-често биватъ способни за голѣми страсти и героически страдания.

Траурното облѣкло, бѣше ѝ обикновенното. Тя го носеше въ знакъ на жалѣене за изгубенитѣ си родители, а кой знай, може би още и за това, че огледалото ѝ го бѣше харесало. И наистина, черниятъ шаръ прилягаше чудесно на лицето ѝ, съ профилъ на една Харита, той го отваряше още пò бѣло и драголюбно, освѣтено отъ голѣми вакли страстни очи и увѣнчано отъ раскошна златиста коса, безискуственно сплетена и пустната назадъ до подъ кръста, подвързана съ синя корделка. Станътъ ѝ правъ, лекъ и строенъ, приелъ изящно развитие, подсказваше пластическо съвършенство на една хубава жена въ бждяще.

Както знаемъ, първото запознаване на Дончо съ тая мома стана у дома му. Тя бѣше дошла съ леля си на гости у майка му, която почиташе и обичаше, като своя покровителница. Послѣ се срѣщнахж още три-четири пжти въ обществото. Но кждѣ края на августа, случаятъ имъ достави една срѣща, която имá сждбоносно значение за тѣхъ.

Ставаше расходка пакъ — на Апрелкова Ливада. Дружината се бѣше расположила въ живописна група на моравата, подъ хладна сѣнка. Мжжетѣ съблѣчени по жилетки, а женитѣ въ разноцвѣтни лѣтни рокли. Разговоритѣ живи и смѣховетѣ звънливи. Бѣше надвѣчерь. Слънцето трептѣше надъ бѣлий изроненъ яръ, на западъ отъ ливадата. Лучитѣ му позлатяваха бухлатий листакъ на дрьветата, който шумѣше високо. Нѣкои трептящи зари проникваха прѣзъ исполинский орѣхъ, и играяхж по лицата. Гладкия гръбъ на планината бѣше цѣлъ залѣнъ отъ лучезарни вълни, но дълбокиятъ ѝ, широко зиналъ долъ, изъ който гърмеше на водопади рѣката, бѣше вече въ сѣнка; вечерникътъ повѣ отъ тамъ, той носеше ведно съ прохладата и отдалечени блѣяния на стада по планинскитѣ паши. Наближаваше часътъ на величественний заходъслънце — задъ яръть; но то задъ него още нѣколко врѣме невидимо щѣше да свѣти на планинскитѣ врьхове, на синето небе и на руменитѣ облачета.

Оттатъкъ воденичната вада, която минуваше близо до ливадата, сѣдналъ на единъ огроменъ мъховитъ камъкъ, Дончо рисуваше. Той бързаше да улови силуета на староврѣмската крѣпость, закрѣпена на остъръ скалистъ врьхъ, далеко задъ яръть. Освѣтлена само отъ отвжднята страна, крѣпостьта се открояваше рѣзко на златний фондъ, съ двѣтѣ си оцѣлѣли кули. Дончо бѣше джлбоко вдаденъ въ работата си. Той се силеше да прѣдаде на хартия тоя ефектенъ видъ прѣди да зайде слънце. Ненадѣйно весели смѣхове, които идехж отъ ливадата, го направихж да

се сепне и да погледне. Нѣколко млади жени и момичета се зърнахж прѣзъ върбитѣ, засѣяни на длъжъ по вадата. Тѣ припкахж и се надваряхж, коя пò-скоро да я стигне. Тогава Дончо забѣлѣжи, че цѣльта на това надваряне бѣше коя да грабне чудесната китка цвѣтя, съ която се зададе младата циганка Дуна, която слазяше отъ балкана. Първата, която стигна при вадата, дѣто бѣ хвърлена една дъска за мость, бѣше Райна. Тя не съзрѣ Донча на канарата. Тя бѣше сега твърдѣ прѣлестна, зачървена, като аленъ божуръ; по челото ѝ падахж игриво кичури златисти косми; изъ розовитѣ ѝ устни искачаше на прѣкъсляци отъ заморяването веселъ и безгриженъ смѣхъ. Широката плетеница на косата ѝ бѣше се прѣмѣтнала красиво на гърдитѣ ѝ, които се дигахж, като двѣ високи вълни подъ тѣсно закопчаната ѝ рокля. Тая прѣлестна безредица даваше ѝ ново обаяние. Отъ нея вѣеше такава младость, нѣга и жизнерадостна топлина! Дончо испусна перото въ нѣмо въсхищение. Сжщий мигъ и другаркитѣ ѝ я стигнахж, но Райна стжпваше вече съ звънливъ смѣхъ по моста. Тънката дъска се прѣвиваше подъ лекото ѝ тѣло, а тя съ расперени ржцѣ, като че ще хвръкне, идеше смѣло на вжтрѣ. Тихата подвижна вода отражаваше неопрѣдѣлено и бърчовито игривата фигура на дѣвойката, която хвана да се клати, като, че губи равновѣсие. Райна, наистина, бѣдствуваше да падне въ водата: дъската, или злѣ положена, или поради неопитното ѝ стжпане, климаше ту на една, ту на друга страна, да се катури. Тая игра на дъската се усилваше застрашително, въпрѣки сичката гимнастика на Райна. Изведнажъ тя изгуби боята си и се спрѣ два раскрача отъ брѣга: тя не смѣеше вече да пристжпи, нито можеше да се одържи. Тя се заклати уплашена, извика и полѣтѣ къмъ водата. Въ тоя сжщий критически мигъ Дончо я улови за дѣсната ржка, и съ едно дръпване, което изискваше кралимарковска сила, истегли я на брѣга, съ обувки измокрени само. Дъската се катурна и понесе по водата. Мостътъ исчезна. Когато видѣ, че избѣгна тъй благополучно нежелаемата баня, Райна издъхна отъ длъбото, па се изсмѣ.

— Господинъ Искровъ, много благодарж... Безъ вашата помощь... Ахъ, каква бѣхъ луда... казваше тя запъхтяна, като стискаше крѣпко и признателно ржката на Искрова. — Насмалко щяхъ да се окжпа, и прѣдъ толкова свѣтъ!...

— И то за това хубаво нѣщо, ако се не лъжа, каза Дончо и ѝ подаде съ поклонъ китката, която зе отъ ржката на циганката.

— Ахъ благодарж, благодарж!.. Заловихъ се съ тие самодиви, да се надварямъ, смѣеше се тя, като се обърна къмъ другаркитѣ си, които съ кикотене тичахж назадъ да обадатъ за смѣшната случка.

Въ това врѣме слънцето се скри задъ ярътъ. Долината остана въ лазурева сѣнка. Дончо гледаше Райна смутенъ и очарованъ. И драго и неловко му бѣше нѣкакъ въ това положение. Той машинално се озърна да види кждѣ можеше се прѣмина вадата и съ неволно благодарение видѣ, че нѣмаше проходъ на близо.

— Отъ дѣ ще минемъ сега при дружината? . . Мостътъ ни отиде! каза смѣшкомъ Райна, като се озърташе сжщо.

— И азъ това гледамъ.

— Райно! Ние ще ви чакаме при Игнатови Върби, вие забиколете съ бай си Донча подъ воденицата, извика леля й, която се подаде оттатъкъ вадата.

— Хубаво, лельо!

Дончо и Райна останахж наедно.

(Слѣдва).

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО V.

Via appia. — Култъ къмъ мъртвитѣ у римлянитѣ. – Константиновий триумфаленъ аркъ — Каракаллови бани. — Развалини по Via appia. — Domine, quod vadis? — Св. Севастиянова църква. — Катакомби на Св. Калиста.

Днесь съмъ вървѣлъ близо осемь часа пѣшѣ, отиване и връщане, по Via appia. По́-добро срѣдство нѣма за да видите развалинитѣ и главно да усѣтите значението имъ. Всѣки камъкъ, който срѣщате тука, е една руина. Когато сте въ Римъ развалинитѣ не ви поразяватъ само по своята многобройность, но още повече по това, че всички възбуждатъ съ васъ еднакво високъ интересъ. Каквито и спомени да наумѣватъ, отъ която и епоха да сж останали, тѣ съставляватъ всѣка една, часть неотдѣлна отъ единъ грамаденъ цѣлокупенъ паметникъ, и пжтникътъ който иска да разбере великолѣпието му, да проникне въ смисъльта му, трѣбва да го изслѣдва въ всичкитѣ му детали.

Когато повървите нѣколко врѣме по Via appia, когато загубите всѣка диря човѣшка, мислитѣ ви полека лека се отцѣпватъ отъ свѣтътъ, който сте оставили задъ себе-си, и въ пустий пжть, заграденъ съ съсипни, прѣнасяте се въ свѣтътъ, който е нѣкога живѣлъ тука. Той възкръсва въ въображението ви, като подъ ударътъ на една магическа тояга, съ всичката трогателна разнообразность на живота. Всички тие камъне, които гледате отъ двѣтѣ страни на пжтя, тъй нѣми и бездушни въ началото, прѣобрхщатъ се на живи сфинкси, които чакатъ да ги запитате за да заговоратъ, и не се насищате да слушате онова, което ви раскazватъ.

Via appia е една отъ ония велики артерии, които сж съединявали Римъ съ разнитѣ краища на Държавата, и отъ които и до днесь се виждатъ дири въ всичкитѣ земи, дѣто е стжпилъ римски кракъ. Въ едно протежение отъ нѣколко километра сж биле тука гробища и отъ двѣтѣ

страни на пѫтя. Това е било цѣлъ градъ, градътъ на мьртвитѣ, който е продължавалъ градътъ на живитѣ. Това сѫ биле традициитѣ на градътъ, съхраняющи се въ гробницитѣ на миналитѣ поколения. Римлянинътъ, който е излизалъ отъ градътъ, е живѣлъ тъй нѣколко часа наредъ въ миналото на праотцитѣ, придруженъ отъ тѣхний духъ, обзетъ отъ благоговѣйнии чувства къмъ паметьта имъ. Понятието, което сѫ имали римлянитѣ за смьртьта, и култътъ имъ къмъ мьртвитѣ, сѫ придавали на тия мѣста едно значение, което е непознато намъ. Християнството, като спиритуализира смьртьта, отдалечи твърдѣ много мьртвитѣ отъ живитѣ. Римлянитѣ, както и гърцитѣ, безъ да сѫ имали, особенно въ първитѣ врѣмена, опрѣдѣлено понятие ни за метемпсихоза на душитѣ, ни за единъ другъ пò-добъръ свѣтъ, сѫ вѣрвали, че мьртвитѣ продължаватъ да живѣятъ подъ земята и да се интересуватъ за живитѣ. Въ тоя новъ подземенъ животъ, ако и прѣобразени на сѣнка, мьртвитѣ сѫ имали нужди, за които живитѣ сѫ биле длъжни да промишляватъ и въ замѣна на които сѫ получавали отъ тѣхъ важни услуги. Мьртвитѣ сѫ мислили и сѫ се грижили за живитѣ, като да сѫ живѣли между тѣхъ. Врьскитѣ, които сѫ ги съединявали съ послѣднитѣ, сѫ оставали и подирь смьртьта, така силни, както сѫ биле и прѣзъ живота. За да се упазатъ тия връски необходимо е било да има мьртвий свой гробъ. Мьртвецътъ, който не е ималъ свой гробъ, е билъ осѫденъ на вѣчно скитание. Това е било най-голѣмото нещастие, което е могло да постигне единъ човѣкъ, който се е расплатилъ съ живота. Каква голѣма грижа сѫ имали старитѣ да не останатъ безъ гробъ подирь смьртьта, може да се види на всѣка страница у тѣхнитѣ поети. Грьцката история ни прѣдставлява примѣри на полководци, които, ако и побѣдители, сѫ биле осѫдени на смърть, защото не сѫ направили гробове на умрѣлитѣ войници.

Римлянинътъ е гледалъ на своитѣ мьртви като на членове отсѫтствующи отъ семейството, но които не сѫ прѣставали да милѣятъ за него. Той е можѣлъ да се обрьща къмъ тѣхъ, за помощь когато е билъ въ нужда, за съвѣтъ когато е билъ въ недоумѣние, за прошка когато е билъ прѣгрѣшилъ. Това сѫ биле боговетѣ — покровители на семейството, а гробоветѣ сѫ биле храмоветѣ на тия богове. Тамъ семейството е ходило не да плаче, а да имъ принася жертвоприношения и да имъ отправя молби на нарочно издигнатитѣ въ тѣхна честь олтари. Молбитѣ къмъ мьртвий захващали се съ думитѣ: „Ти, който си богъ подъ земята, бѫди ни благоприятенъ“. Всяко семейство е било завистливо за своитѣ мьртви. То е искало да се ползува самò отъ духовното имъ покровителство. Всички е трѣбвало да лежѫтъ въ една гробница. За това и гробницата е имала не само значението, но много пѫти и размѣритѣ на единъ храмъ така грамаденъ и великолѣпенъ, както сѫ биле храмоветѣ въздигнати въ честь на вѣчнитѣ богове. Нѣколко гробници, които сѫ оцѣлѣли и до днесь, като гробницата на Цецилия Метелла на Via appia, гробницитѣ на Августа и на Адрияна въ градътъ, съперничатъ по голѣмината си и архитектоническата си хубость съ най-великолѣпнитѣ храмове. Много

гробници сж биле при това истински паметници, издигнати на разноски на държавата, въ паметь на разни заслуживши личности. Съ изключение на гробницата на Цецилия Метелла, всички други гробници по Via appia сж прѣобърнати въ безобразни грамади отъ съсипни, но лесно е да си въобразите каква великолѣпна гледка е прѣдставлявалъ нѣкога тоя пжть, оградень въ продължение на цѣли часове съ паметници, окиченъ съ дървета, надъ стѣнитѣ на които сж се спирали минувачитѣ, на нарочно построени за това сѣдалища, кръстосванъ отъ безчисленно множество пжтници. Гледката е била достойна за духътъ на праотцитѣ, който е живѣлъ тука и е пазилъ, подобенъ на стража постоянно будна, градътъ на потомцитѣ.

За Via appia се тръгва отъ Форума или отъ Колизей. На пжтя между Колизей и Via appia сж Константиновий триумфаленъ аркъ и банитѣ на Каракалла. Добрѣ е да види человѣкъ Колизей когато отива за банитѣ на Каракалла. Това сж двѣ чудовища отъ сжщата епоха и отъ еднакви размѣри. Банитѣ на Каракалла допълнятъ Колизея на Тита. Това сж биле мѣста назначени да доставляватъ наслаждения каквито е можѣлъ да търси единъ народъ, който е расточавалъ съ безподобна расконіь прѣизбитъчнитѣ си сили. Въ Колизея е развличалъ жестокосърднитѣ си инстинкти, въ банитѣ е излѣгалъ безгрижната си развратна мързель. И помежду тия двѣ грамади се простиратъ развалинитѣ на палатинския хълмъ. Картината не може да бжде по̀-пълна. Имашъ прѣдъ очитѣ си цѣлий императорски Римъ, съ великолѣпията му, съ пороцитѣ му.

Константиновий триумфаленъ аркъ е на нѣколко стжпки отъ Колизея. Въ Римъ е имало едно голѣмо множество триумфални арки. Само нѣколко отъ тѣхъ сж се запазили. Не далече отъ тука, между Константиновий аркъ и Форума се намира Титовий аркъ, въздигнатъ отъ сената и народа въ честь на тоя императоръ подиръ прѣвземането на Ерусалимъ. Ако и по форма да е по̀-простъ отъ другитѣ, то е единъ отъ най-хубавитѣ отъ тоя родъ монументи, съградени въ римско врѣме. Вжтрѣшностьта на арка е украсена съ два басорелефа, които ако и да сж пострадали много отъ врѣмето, се отличаватъ и до днесь по изящната си работа. Единий прѣдставлява тържественното влизание на Тита въ Римъ, другий-еврейски войници заробени и римски солдати, които носатъ разни вещи отъ Ерусалимский храмъ: златната маса съ священнитѣ съсжди, сребърнитѣ тржби, седмовѣтвений свѣщникъ. На сѣвероисточний край на Форумъ се издига Септимъ-Северовий триумфаленъ аркъ. Той е единственний оцѣлѣлъ монументъ на Форума отъ врѣмето на империята. Сенатътъ и народътъ сж въздигнали тоя аркъ въ честь на императора Септима Севера и на синоветѣ му Каракалла и Гета, подиръ побѣдитѣ имъ надъ Партянитѣ и Арапитѣ. Каракалла подиръ убиванието на брата си Гета, е заповѣдалъ да истриятъ отъ надписа името му. Той е направилъ сжщето и за всичкитѣ други паметници, дѣто се е намирало името на нещастний му братъ.

Константиновий триумфаленъ аркъ, е най-богатий, най-великолѣпний

и най-добрѣ запазений отъ всичкитѣ, които сж останали до наше врѣме При всичко това, той е едно доказателство за упадъкътъ на искуствата въ врѣмето на Константина Великий, защото е билъ построенъ и украсенъ съ материяли и бассорелефи земени отъ триумфалний аркъ на Траяна. Тия бассорелефи му даватъ исключително високото артистическо значение, което има. Тѣ сж най-многобройнитѣ. Нѣколкото бассорелефи, направени нарочно за арка при построяването му, сж съвсѣмъ посрѣдственна работа. Неможе да се знае защо се е прибѣгнало до материяли земени отъ чужди триумфаленъ аркъ, дали по нѣмание врѣме или по нѣмание на достойни артисти. Нищо въ всѣки случай не подтвърждава пò-блѣскаво упадъкътъ, въ който сж биле достигнали искуствата, както тоя чуденъ фактъ, че единъ аркъ, въздигнатъ въ честь на единъ императоръ, е билъ украсенъ съ бассорелефи, прославляющи побѣдитѣ и дѣлата на други императоръ. Тоя аркъ има велико значение въ историята на християнството и може-би на това се дължи главно запазванието му. Той е билъ въздигнатъ въ честь на Константина Великий подирь побѣдата му надъ Мазенция при Милвийский мость въ 312 г. сл. Хр., подирь която побѣда, той прогласи християнството държавна вѣра.

Отъ Константиновий триумфаленъ аркъ до Каракалловитѣ бани се стига въ десетина минути. Отъ банитѣ остава днесь само единъ обезобразенъ скелетъ, който поразява и сега съ чудовищнитѣ си размѣри. Като гледашъ грамаднитѣ стѣни, здравината съ която сж работени, огромнитѣ отломки отъ сводове, които сж паднали и сж се забили въ земята, вкамененний хоросанъ съ който сж споени голѣмитѣ тухли, неможешъ да разберешъ какъ е било възможно всичко това да се събори и опустоши до такава степень. Ни на врѣмето, ни на хората смѣе човѣкъ да припише такава сила, щото да разрушжтъ едно здание, което се е било сраснало така солидно съ земята. Хилядо и шестотинъ души сж могле да се кжпатъ тука сжщеврѣменно. Едно още пò голѣмо множество е могло съвсѣмъ свободно да се распрѣдѣли между обширнитѣ и многобройни вестибули, само за хладкй, топли и студени бани, палестри, сали за библиотека, за декламация, за разговори. Централната сала, която е била най великолѣпна, е била 56 метра дълга и 22 метра широка. Входътъ е състоялъ отъ една кржгла сала съ 50 метра диаметръ, покрита съ единъ почти плосъкъ сводъ. Смѣлостьта, съ която е билъ построенъ тоя сводъ, както и сводоветѣ на нѣкои други сали, остава и до сега почти необяснима. Цѣлата вжтрѣшность на банитѣ е имала 220 метра длъжина и 114 метра широчина.

Постарайте се да си прѣдставите въ въображението тия многобройни и обширни сали, сключени отъ горѣ съ чудни сводове, постлани съ най-разнообразнитѣ и скжпи мозаики, облѣпени съ мрамори, украсени съ изящни бассорелефи, населени съ статуи, подпрѣни съ разновидни стълпове, прибавете при това че зданието е било заобиколено съ обширни дворове и градини, и съставете си, ако можете, идея за великолѣпието му и за наслажденията, които е било назначено да доставлява. Посѣти-

тельтъ е намиралъ тамъ всичко, което е можелъ да иска за най-приятно прѣпровождение на врѣмето, наслажденния за тѣлото, наслажденния за умътъ и очитѣ, при банитѣ богата библиотека, скѫпоцѣнни сбирки отъ изящни статуи и живописни картини, гимнастически упражнения, слова, декламации, надпрѣпускания на широкий стадиумъ, храмове за да въздаде, въ пълно доволство на душата, благодарственни молитви на боговетѣ. Никога богатството, раскошътъ и искуството не сѫ натрупвали на едно мѣсто толкова наслаждения за да прѣспѫтъ пó-приятно лѣностьта и да й доставатъ възможность пó-леко да усѣти бавното течение на часоветѣ.

Банитѣ сѫ биле за римлянина това, което сѫ за насъ кафенетата и клубоветѣ, но безъ прозаичностьта, задухата и досадата, които отличаватъ нашитѣ, така нарѣчени мѣста за приятно прѣпровождение на врѣмето. Римлянинътъ е приемалъ да се задуша въ кѫщата си, но въ театритѣ, въ цирковетѣ, въ банитѣ е искалъ да диша съ пълни гърди и да се прѣдава безъ сѣнка отъ досада на развлѣченията, които е търсилъ тамъ. Многобройностьта на банитѣ и голѣмото число на посѣтителитѣ, които сѫ могле да събиратъ, е давало възможность на околното римско население почти всѣкидневно да отива тамъ. Когато народътъ е тичалъ прѣзъ деньтъ да се развлича лѣниво по базиликитѣ, портицитѣ и форумитѣ, богатитѣ сѫ се срѣщали по банитѣ, дѣто зрителитѣ и обикновеннитѣ посѣтители сѫ биле всякога нѣколко пѫти повече отъ ония, които сѫ отивали тамъ да се кѫпатъ. Всичкитѣ бани сѫ съперничали по размѣритѣ си и по раскошътъ си. Нѣкои сѫ бил даже пó-голѣми отъ Каракалловитѣ. Диоклицияновитѣ бани, развалинитѣ на които сѫ първитѣ, които срѣща пѫтникътъ когато отива въ Римъ съ желѣзницата отъ Флоренция, сѫ имали мѣста за кѫпане за три хиляди и двѣста души. Централната сала на тие бани, прѣобърната днесъ въ църква (Santa Maria degli Angeli), има 100 метра на дължъ и 24 на ширъ. Титовитѣ бани, ако и пó-малки, сѫ надминували другитѣ по добрия вкусъ на своята направа. Отъ тѣхъ оставатъ само нѣкои подземни стаи, въ които сѫ намѣрени прѣкрасни арабески. Отъ тия арабески си е послужилъ, казватъ, Рафаелло при украшението на Ватиканскитѣ ложи, и послѣ, за да не видатъ отъ дѣ се е ползувалъ, е накаралъ да напълнатъ изново съ пръсть стаитѣ. Това е, навѣрно, една клевета. Рафаелло и Микелъ-Анджело сѫ първи издигнали гласътъ си противъ разрушението на старитѣ паметници, което немилостиво и безнаказанно е продължавало още въ тѣхно врѣме. За грамаднитѣ размѣри и за великолѣпието на Аграновитѣ бани може лесно да се сѫди по Пантеона, който е служилъ, като единъ видъ прѣдвѣрие на банитѣ и е съставлявалъ само една малка часть отъ тѣхъ.

На Via appia се излиза отъ Св. Севастияновата врата, снабдена съ двѣ срѣднйовѣковни кули, на двѣ стѫпки отъ единъ римски триумфаленъ аркъ. Отъ тука по дългий и тѣсенъ пѫть, който се протяга правъ, захваща единъ цѣль свѣтъ отъ съсипни и въспоминания, по крайщата на пѫтя съсипни отъ гробници, по полето, отъ едната и отъ другата страна на пѫтя, съсипни отъ водопроводи, вили, храмове и дворци. Линиитѣ, съ

които се дѣлятъ въ синето небе, промѣняватъ се на всяка минута, зиматъ най-чудни и разнообразни форми. На всяка стжпка ти се прѣдставятъ живописни групи, въ които играта на свѣтлината и на сѣнката плѣнява очитѣ. Тука групата е само отъ съсипни, камъне порутени, боядисани отъ врѣмето, обраснали съ трева, разцѣпени отъ буйни израсти отъ буренъ, споени въ далечний кржгозоръ отъ една безподобна перспектива. На друго мѣсто една група отъ дървета отварятъ внезапно между клоноветѣ си единъ редъ отъ стари стѣни, мрачни, печални задъ тая засмѣна и буйна зеленина, която блести въ въздуха, като единъ триумфъ на природата.

На врьхъ на една съсипня, единъ видъ скала отъ тухли и хоросанъ, кацнала една бѣдна кжщица съ едно тѣсно прозорче. Буренътъ се катери по съсипнята и покрива на половина кжщата. Долу смъртьта, горѣ животътъ. Едно гнѣздо надъ една скала. Мислишь, че е едно парче отъ старъ замъкъ, което бурята е откъртила отъ нѣкоя планина и принесла тука. Тукъ-тамѣ се спрѣпвашь въ уломъкъ отъ статуя, която е украсявала нѣкоя гробница, парче отъ глава съ прѣчупенъ носъ, кракъ съ отжснати прьстье, прѣтрошена ржка. На фасадата на нѣкоя полузапазена гробница се виждатъ полуистрити отъ врѣмето въ бассорелефъ бюстове на мжже и жени размѣсени, бюстоветѣ на фамилията, на която сж се пазили тука праховетѣ.

Всрѣдъ тия уломки отъ статуи и басорелефи, които спиратъ очитѣ ти на всѣка минута, които се прѣпрѣчватъ въ краката ти на всѣка стжпка, всрѣдъ тия съсипани гробници, душата неусѣтно зима настроението, което е придружавало Хамлета въ гробищата, и иде ти на умъ знаменитата сцена на Шекспировата драма. Чии сж тия гробници? чии сж тия бюстове, които ви гледатъ така безжизненно съ излизанитѣ си очи? може на семейството на нѣкои знаменити военачалници, които сж получили нѣколко пжти триумфални почести? може на нѣкои оратори, отъ словата на които Римъ цѣлъ се е вълнувалъ; може на нѣкои дерзки трибуни, които съ смѣлитѣ си прѣдложения сж растрепервали Сената; може на нѣкой императорски любимецъ, който е раздавалъ по волята си милоститѣ на империята; може на нѣкой забогатѣлъ отпущенникъ, който е чудилъ Римъ съ раскошнитѣ си обѣди; може на нѣкой хлѣбарь, на нѣкой ботушарь. Кой археологъ ще си даде трудъ да даде имена на тия гробища? Една сждба е постигнала всичко. Природата пакъ трѣбва злобно да се смѣе съ безумното ни тщеславие когато искаме да дадемъ вѣковѣчно значение дори на гробове, тия вѣковѣчни символи на жалката ни нищожность! Ние имаме мимолѣтно сжществование на земята и претендираме за вѣчно сжществувание, когато сме подъ земята! Но каква вреда отъ това за природата? Нека правимъ щото щемъ за да се илюзионираме върху горката си сждба. Тя слѣдва своя пжть, не иска нищо да знае, законитѣ ѝ ни на косъмъ не се измѣняватъ.

Бѣхъ вече доволно далече, когато на полето край пжтя виждамъ нѣколко овчари, които пасятъ тамъ стадата си. Единъ отъ тѣхъ прѣгазва

малкий зидъ, съ който е прѣграденъ тука пжтя, поздравлява ме любезно и ме моли да му дамъ една цигара тютюнъ. Испълнихъ веднага молбата му, доволенъ че чухъ човѣшки гласъ, който проникна, като прѣсна и жива струя въ мрачнитѣ ми мисли и ги распрѣсна.

„Що сж това“? го питамъ, като му показвамъ съсипнитѣ.

„Кой знае, господине? отговаря“ ми равнодушно, като си пали цигарата.

Италиянската камара има единъ депутатъ отъ Римъ, който, ако и ограниченъ до отчаяние, има притезанието да играе ролята на народенъ трибунъ и често разсмива другаритѣ си съ смѣшнитѣ си виходки, при все това, не рѣдко му се случава, всрѣдъ много глупости, да каже чудесни истини. При разискванието на единъ кредитъ, изискванъ отъ министрътъ на народното просвѣщение за археологически раскопки, тоя непризнатъ Кола де Риензи, става и казва, че кредитътъ трѣбва да се отхвърли, защото народътъ не иска да му раскопаватъ камъне, а иска да му дадатъ хлѣбъ. Незная да ли въ цѣла Италия има сто хиляди души, които да немислатъ като него и като моя овчарь, за когото камънетѣ немогжтъ да бждатъ никога друго освѣнъ камъне.

Единственната добрѣ запазена гробница на Via appia е оная на Цецилия Метелла. Спирамъ се и на отиване и на врмщане да я адмирирамъ. Тя има видъ на кула, издигната на четверожгълни основи. Нищо неможе да се измисли архитектонически пó-изящно. Линията на кржгътъ, заобиколенъ на горнята си часть съ мраморни украшения въ видъ на листа и воловски глави, се извива! най съвършенна нѣжность. Въ срѣднитѣ вѣкове гробницата е била прѣобърната на крѣпость и носи още дири отъ трансформацията, която е прѣтърпѣла. И до сега стоятъ зжбеститѣ стѣни, съ които е била снабдена горѣ. По двѣтѣ страни на пжтя се видатъ остатки отъ срѣдневѣковенъ замъкъ. Още веднажъ на връщане се убѣждавамъ каква голѣма разница има между нашитѣ гробници и ония на римлянитѣ, разница происходяща отъ възрѣнията, които старитѣ сж имали за смъртьта и които имаме ние за нея. Страхътъ отъ задгробний животъ, който държи такова широко мѣсто въ християнската вѣра, остава своя отпечатъкъ на нашитѣ гробници, отпечатъкъ, който никое великолѣпие не успѣва да заличи. Тука смъртьта загубва страшний си видъ, тя не носи никакви емблеми, които я бихж направили неприятна за чувствата. Зданието е посветено на култа на една богиня строга, но която не оттласква душата. Тя простира надъ него невидимитѣ си крила и подъ тѣхъ умрѣлитѣ спжтъ своя непробуденъ сънь.

На връщане посѣщавамъ нѣколко църкви. Двѣ отъ тѣхъ сж особенно мили на набожнитѣ католици. Първата е посветена на св. Петра, въ памятъ на една легенда, която обрисува характера на апостола по начинъ съвсѣмъ несъобразенъ съ разказитѣ на Евангелието и на Апостолскитѣ дѣяния. Тя разказва, че, когато апостольтъ излѣзналъ отъ затвора, освободенъ чудесно отъ единъ ангелъ, и се опиталъ да избѣга

отъ Римъ, срѣщналъ на Via appia Исуса Христа. Спасительтъ билъ босъ и носилъ крьста на рамото си. „Domine, quo vadis“? (Господи, дѣ отивашь?), попиталъ го апостолътъ, като го позналъ. — „Venio Romam iterum crucifigi“ (дохождамъ въ Римъ за да ме распнѫтъ изново), отговорилъ Исусъ. При тия думи апостолътъ, засраменъ отъ малодушието си, се върналъ въ Римъ между послѣдователитѣ си. Легендата е илюстрирана въ цьрквата. Въ срѣдата стой една лоша мраморна статуя на Христа съ крьста. Отъ двѣтѣ страни на зидоветѣ сѫ исписани образитѣ на апостола и на Спасителя съ думитѣ които сѫ размѣнили когато сѫ се срѣщнали. Вратарката, която ми отвори храмътъ, ми показа прѣдъ статуята на Христа една мраморна плоча, на която е стѫпилъ когато е спрѣлъ апостола. Ногата му се е издълбала въ камъка.

Въ втората цьрква, посветена на св. Севастияна, заслужва да се види статуята на светеца, хубаво произведение направено по модела на Бернини. Младий мѫченикъ лежи промушенъ съ стрѣли. Главата му леко обърната къмъ зрителя, е пълна съ изражение. Златнитѣ стрели, които стърчѫтъ забучени по тѣлото, на прьвъ погледъ праватъ на добро впечатление, но като погледате нѣколко врѣме статуята, окото привиква и намѣсто да ви се видатъ единъ аксессоаръ отъ лошъ вкусъ, прѣдставляватъ ви се, като едно честито допълнение на идеята, която художникътъ е искалъ да изрази. Чини ви се, че и сега, подиръ хилядо години, се представлява още мѫченичеството на светеца и повече ви трогва резигнираний видъ, съ който го прѣтърпѣва.

Тая е една отъ седемьтѣ цьркви, които обязателно трѣбва да посѣти поклонникътъ въ Римъ. Посѣщението се исплаща богато съ изобилни индулгенции. Католическитѣ цьркви сѫ не само мѣста за молитва но и пазари за индулгенции. Отивашь и да се помолишь и да направишь една износна работа. Давашъ молитви и пари и получавашъ въ замѣна индулгенции. Въ размѣната печелишъ, несумнѣнно, ти.

До самата цьрква сѫ катакомбитѣ на св. Калиста, най голѣмитѣ които сѫществуватъ въ Римъ. Тѣ захващатъ едно пространство отъ шесть мили. Първоначално тѣ сѫ служили за извличание пѣсъкъ за градение. Първитѣ християни сѫ отворили нови корридори и сѫ ги уголѣмили за да се молѭтъ на пó-тайни мѣста и да полагатъ въ тѣхъ мъртвитѣ си. Неможе да се каже дали сѫ прибѣгвали въ катакомбитѣ за да се укрижтъ отъ властитѣ, или защото само въ такива скрити мѣста имъ се е позволявало да извършватъ обрядитѣ на своя култъ. Второто ми се види пó-вѣроятно. Мѫчно е да се повѣрва, че е могло да остане неизвѣстно на правителството мѣстото, дѣто сѫ се крили съ хилядници души. Опасностьта на първитѣ християни, ако сѫ отивали въ катакомбитѣ за да се молѭтъ тайно отъ властитѣ, е била много пó-голѣма отколкото ако сѫ се събирали на молитва по частнитѣ домове. Нѣколко полуистрити византийски афрески и нѣколко гроба е всичко, което има да виждаме въ катакомбитѣ. Но значението, което иматъ въ историята, придава имъ интересъ, който ви придружава и расте на всяка стѫпк

която правите. Въпрѣки водачьтъ — калугеръ, който върви прѣдъ васъ, въпрѣки другаритѣ, съ които влизате, неможете да се избавите отъ единъ неволенъ страхъ, че може да останете внезапно въ пъленъ мракъ, самъ, загубенъ въ тоя подземенъ пущинякъ, подтиснатъ подъ низкитѣ му сводове. При все това, желанието да вървите не ви напуща и при всяка една отъ безбройнитѣ извивки, които правятъ влажнитѣ и тѣсни корридори, искате да идете по̀-далече въ тая мина, ископана нѣкога отъ християнството подъ старий свѣтъ. Това е било наистина мина и Римъ е билъ правъ когато се е боялъ отъ нея. Тамъ е било мѣсто, дѣто се е извършвало съзаклятие противъ всичкитѣ религиозни, държавни и социялни идеи, които той е прѣдставлявалъ. Християнството побѣди, защото бѣше носитель на начала, които осѫждахѫ старий миръ, начала за първи пѫть прогласени, на които трѣбваше да се отзовѫтъ всички ония, които бѣхѫ онеправдани въ тоя миръ, а болшинството въ него състоеше отъ тия онеправдани. Мѫдрецитѣ се изсмѣхѫ надъ него защото го зехѫ за една проста религиозна система, която учений имъ скептицизмъ не можеше да разбере. Тѣ не подозрѣхѫ въ него нищо друго освѣнъ единъ екзалтиранъ мистицизмъ, който иска да замѣсти едни богове съ други. Разбрахѫ, обаче, що бѣше то, какъвъ прѣвратъ бѣше назначено да произведе въ свѣтътъ всички ония, които имахѫ интересъ да го разберѫтъ. Когато тѣ се стекохѫ около издигнатитѣ отъ него олтари на единаго Бога, то стана една сила, която неможахѫ вече да разбиятъ ни мѫдрствованията на философитѣ, ни гоненията на властвующитѣ. Старата философия, до каквато и висока степень на развитие да бѣше достигнала, никога не бѣше се възвисила до принципа на равенство между человѣцитѣ. На раздѣлението на человѣцитѣ на свободни и на роби, тя бѣше всѣкога гледала като на нѣщо съвсѣмъ нормално, съобразно съ най-проститѣ естественни закони. Аристотелъ нарича робитѣ въодушевени орѫдия. Сенека казва, че всичко е позволено въ отношение на робитѣ. Хуманитарнитѣ начала, които философитѣ проповѣдвахѫ тамъ въ своитѣ съчинения, губехѫ своята смисъль щомъ дойдеше редъ до робитѣ. Какво е било жестоко обращението на обществото къмъ тѣхъ, може да се види отъ законитѣ които сѫ опрѣдѣлявали, отношенията имъ съ господаритѣ. Тия закони, не сѫ прѣстанали да се прилагатъ дори въ тия врѣмена, когато умекотението на нравитѣ отъ само себе би трѣбвало да ги осѫди на заробвение. Въ врѣмето на Нерона, по рѣшение на самий Сенатъ, четире хиляди роба, мѫже, жени, дѣца сѫ били осѫдени на смърть за това, че единъ отъ тѣхъ е билъ убилъ господаря си въ една минута на справедливо негодувание. Трѣбваше да слѣзе единъ Богъ отъ небето за да прогласи, че всички человѣци сѫ равни. И чухѫ гласътъ му всички ония, които старото общество, въ съучастие съ найвеликитѣ си законодатели и мислители, бѣше поставило извънъ законитѣ, извънъ семейството, извънъ религията, извънъ човѣщината. При тѣхъ се присъединихѫ всички нищи, слаби, обезнаслѣдени. За тѣхъ бѣше дошла благата вѣсть. Тѣмъ бѣше обѣщалъ Спасительтъ царството си на

небесата. За тѣхъ бѣше търпѣлъ гонения и бѣше оставилъ да го распнатъ на самия тоя кръсть, който тѣ носѣхѫ всѣкидневно на рамената си, символъ грозенъ на немилостивата имъ участь. За тѣхъ бѣше се възнесълъ на небето — да имъ приготви тамъ мзда вѣчна за мѫкитѣ, които теглехѫ на земята. Катакомбитѣ не бѣхѫ за тѣхъ мрачни подземия, а пѫтища освѣтлени отъ една небесна заря къмъ тая мзда. Безправни, унизени на земята, тѣ се прѣобразявахѫ въ катакомбитѣ на сѫдии, сѫдии на ония, които ги онеправдавахѫ и гонехѫ, въ името на една правда неземна, която се не лъже въ прѣсѫдитѣ си, тържеството на която неможе да се осуети отъ никакви человѣчески усилия. Приближаваше се падението на тоя свѣтъ, служащъ на лъжливи богове, закоренѣлъ въ жестокость и неправди, подъ който бѣхѫ стенали тъй дълго врѣме. Иступленнитѣ имъ души виждахѫ падението му очертано съ пламенни букви отъ невидимата рѫка на самаго Бога по влажнитѣ стѣни на катакомбитѣ. Вѣрата имъ не ги излъга. Християнската мораль така прѣвъсходствуваше язичническата мораль, консепцията за Богъ единъ така чудесно се съзвучаваше съ най-неодолимитѣ стремления на душитѣ, чудесата отъ твърдость, която бѣхѫ показали безбройнитѣ мѫченици, таково небивало удивление произвождахѫ, щото исходътъ на борбата неможеше да бѫде сумнителенъ. Единъ день катакомбитѣ се отворихѫ и вѣрата на рабитѣ, на нищитѣ, на слабитѣ стана вѣра на всички.

Кой знае какви сѫдбини очакватъ християнството. Не съмь достоенъ да разсѫждамъ върху тоя въпросъ. Никога не се е появлявала на земята религия съ начала пò-възвишени, пò-истинно божественни, пòдостойна да служи за пѫтеводитель на человѣчеството. Человѣцитѣ се исхабихѫ. Но трудно ли е да се прѣдвиди че единъ день обществото, изнурено отъ скептицизмъ, проядено отъ пороци, отчаяно отъ неразрѣшими праблеми, ще скърби за нея? Отъ кои катакомби ще излѣзе тогава нѣкоя нова религия така свѣтла, така божественна, въ живитѣ води на която ще се потопи за да подмлади силитѣ си?

Отъ дворътъ на катакомбитѣ се открива единъ отъ най-хубавитѣ видове на Римъ откъмъ св. Петъръ. Грамадната църква се вѣстява съ своето величественно кубе издигнато високо въ въздуха, като единъ символъ на тържесвующето християнство, което видѣхъ прѣзрѣно и прислѣдвано въ катакомбитѣ. Прощавахъ се съ язичнический Римъ и поздравихъ оттука християнский Римъ. . . (Слѣдва).

ПОБЪЛГАРЯВАНИЕТО НА СВ. БОГОРОДИЦА.

Въспоминание изъ борбата ни съ грьцитѣ.

Въ драмата на народното ни възраждание, Schicksal und eigene Schuld — сѫдба и собственна вина — много каприциозно сѫ распрѣдѣлили ролитѣ между разнитѣ градове на отечеството ни. Когато едни отъ тия градове, които най-напрѣдъ сѫ се явили на сцената, сѫ изчезнѫли отъ нея безшумно и безбѣдно, други сѫ се мѣрнѫли на крайтъ и сѫ получили мѫченически роли. Кой не знае трагическата участь, която сполѣтѣ Батакъ, Перущица и Сопотъ, Карлово, Калоферъ и Стара-Загора? Прѣди тѣхъ и други сѫ се подвизавали въ народната борба, и други сѫ услужили на народното дѣло. Но една благосклонна сѫдба види се да ги е закриляла отъ всѣка бѣда. Като едни честитй бойци, които сѫ се излагали на огъня безъ да се опарятъ отъ него, тѣ сѫ оцѣлѣли неповрѣдени отъ катастрофата, която повали на земята тѣхнитѣ нещастни съсѣди.

Въ първата фаза отъ борбата за народното ни освобожение, въ походътъ ни срѣщу грьцкий духовенъ хомотъ, три града сѫ играли първи роли: Търново, Видинъ и Пловдивъ. И тритѣ тия центра сѫ излѣзли цѣли-цѣлнинички изъ народната борба, и нейний историкъ ще може да я изучва на самитѣ сцени, дѣто тя се е разигравала, отъ самитѣ дѣйци или потомцитѣ на дѣйцитѣ, които сѫ се отличили въ нея. И отъ това изучванье, ако се не лъжя, ще излѣзе тая истина — че ако Търново и Видинъ сѫ почнали пó-рано войната, Пловдивъ пó-продължително и пó-упорито се е борилъ въ нея. Търново и Видинъ захванахѫ наистина неприятелскитѣ дѣйствия срѣщу своитѣ гръци владици Панарета и Венедикта помежду 1840 и 1850, когато Пловдивъ не обяви война на своятъ Хрисанта освѣнъ въ 1852. Но борбата на Търново и Видинъ имà прѣмалѣвания и прѣмирания; тя не слѣдва съ сѫщата енергия до крайтъ на черковний въпросъ; нѣкои отъ дѣйцитѣ въ нея не всякога можахѫ да устоятъ на искушенията, съ които многогрошни и многогрѣшни гръци владици умѣхѫ да ги изгалатятъ Въ Пловдивъ, напротивъ, враждебноститѣ траяхѫ непрѣкъснѫто и неослабно до учреждението на българската Екзархия. Кой не е чулъ, че Пловдивъ, единственъ между другитѣ центрове на България, поддържà своятъ прѣдставитель въ Цариградъ, г. Д-ръ Чомаковъ, до самото избирание на първий българский Екзархъ?

Двѣ причини могѫтъ да се приведѫтъ за храбростьта и упоритостьта на пловдивскитѣ Българе въ походътъ имъ срѣщу грьцкото робство.

Първата причина е присѫтствието въ Пловдивъ, още отъ начало на народното ни окопитвание, на влиятелни, честни и патриоти Българе първенци. Много наши писачи. когато боравятъ за положението ни въ турско врѣме, сѫ навикнѫли да се произнасятъ съ прѣзрѣние за тогавашнитѣ наши първенци, многоохуленитѣ чорбаджии. Нѣкои отъ тия чорбаджии трѣбва дѣйствително да не сѫ били образци отъ патриотически добродѣтели, откакъ родолюбци като О. Неофита Бозвелиятъ сѫ намѣрили за нуждно да ги нашибатъ съ безпощадна строгость. Познати сѫ енергическитѣ думи. съ които тоя пръвъ борецъ за черковната ни независимость, въ своята *Мати Болгарія*, е бичувалъ тогавашнитѣ ни чорбаджии. „На всичкитѣ ни, казва той, народносъсипни бѣди и напасти они, поразници, сѫ ядоотровната, чумохолерна, тлетворна и всепагубна причина". „Не съсипва горага топорътъ, а топришката", пише сѫщий патриотъ страдалецъ въ едно отъ своитѣ писма. Безпристрастната история едва ли ще подтвьрди тия толкозъ общи колкото и тежки обвинения. хвърлени безразборно противъ всичкитѣ Българе първенци, съврѣменници на едни бурни и буйни епохи, въ които часто е пó-мѫчно да познае человѣкъ длъжностьта си, отъ колкото да я испълни. Тя особно за пловдивскитѣ ще каже, вѣрвамъ, че съ своето влияние и залѣгание тѣ можахѫ да повлекѫтъ цѣлото българско население съ себе

си, а съ своята доблесть и честность — да устоять на всичкитѣ искушения, на всичкитѣ интриги противъ тѣхъ и противъ светото тѣмъ дѣло. Патриотизмътъ на нѣкои отъ тия първенци бѣше наслѣдственъ въ челядитѣ имъ. Народното знаме се прѣдаваше отъ баща на синъ и синътъ излизаше патриотъ горещъ и безкористенъ както бащата. Съ подобни дѣйци, исходътъ на борбата не можеше да подлѣжи на съмнѣние. Не е ли реклъ Байронъ, че такъва борба всякога се испечелва?

For Freedom's battle once begun,
Bequeath'd by bleeding Sire to Son,
Though baffled oft is ever won. *)

Втората причина на неустжпчивото ожесточение, съ което пловдивскитѣ Българе се борихж срѣщу грьцкото господаруване, бѣше сжществуванието на единъ силенъ грьцкий елементъ въ Пловдивъ. Въ градове, дѣто нѣмаше Грьци, тѣхното духовно иго не обличаше въ очитѣ на народа ни умразнитѣ форми, които то прѣдставляваше въ центрове дѣто, съ своето оскърбително голѣмѣние, съ своето обидно прѣзрѣние на всичко българско, съ своето безцеремонно заграбвание на всички общи здания, вдигнати и поддьржани повечето съ български пари, Грьцитѣ дразнехж и възмутявахж своитѣ другородни съграждане. И никждѣ Българетѣ нѣмахж толкозъ право да бждать възмутени и раздразнени колкото въ Пловдивъ. Една въпиюща несправедливость тукъ биеше въ очи, поразяваше при пръвъ погледъ Осемь православни черкови и два параклиса броеше тоя градъ, съградени почти всичкитѣ съ българский потъ и имотъ. И отъ тия десетъ храма, само два бѣхж български, и тѣ се намирахж въ прѣдградията. Въ самий градъ, при всичко, че Българетѣ бѣхж четире пжти по́-многобройни отъ тжй-нареченитѣ Гръци — прѣброяванието на 1880 доказа това — всичкитѣ храмове бѣхж грьцки.

Това възмутително безправие трая додѣто трая и грозний вѣковенъ сьнь на нашето духовно робство. Нѣмахми право ние, Пловдивци, тогава да се молимъ. Други се молехж за насъ. Молбата на български бѣ грѣхъ, борбата за българско богослужение бѣ прѣстжпление. Но когато се пукнж и за насъ зората, когато и ние се събудихме, това позорно неравенство прѣдъ Бога блѣснж въ всичката си грозота. Пловдивскитѣ Българе скокнахж да си извоюватъ правото за молитва. И единъ отъ най-забѣлѣжителнитѣ епизоди на тѣхната борба противъ грьцкото надмощие бѣше побългаряванието на св. Богородица, сегашната българска съборна черкова въ Пловдивъ.

Бѣше кждѣ крайтъ на 1859. Грьцка бѣ тогава тая черкова, която, отъ тридесеть и една година на самъ, е видѣла въ четиретѣ си стѣни нѣкои знаменателни сцени отъ най-новата ни история. Грьцка бѣ тя по язикътъ, който се четѣше въ нея, но българска по огромното болшинство на богомолцитѣ, които всяка недѣля, всякой праздникъ се трупахж въ нея, и на ктиторитѣ и приложницитѣ, които бѣхж жьртвували за нейното съграждание. Въ нея се черкувахж не само многобройнитѣ нейни българе енорияне, но и неизброимитѣ постоянни и непостоянни жители на Пловдивскитѣ ханища и пазарища, които се падахж най-близу до нея Колкото за фактътъ, че почти исключително съ български пари се направи тая черкова, той бѣ необоримъ: за него свидѣтелствува не само черковний кондикъ, но още и българский надписъ на сводътъ, около образа на Господа Саваота, който надписъ бѣше туренъ тамъ отъ настойникътъ при съграждането на черковата. Тоя надписъ можеше ли да бжде български, ако повечето пожьртвователи за въздиганието на храмътъ бѣхж били Грьци?

Дълго врѣме ония които бѣхж жьртвовали за тая черкова и които се черкувахж въ нея търпѣхж наемни чужденци да се молятъ отъ тѣхъ и за тѣхъ

---

*) „Защото борбата за свобода, веднажъ почната, завѣщана отъ окървавенъ баща на синъ, ако и често да се спъва, всякога се испечелва". *Гяурътъ: Откъслекъ отъ една Турска Приказка*.

на единъ язикъ, който тѣ не отбирахѫ. Но въ 1859 това търпѣние трѣбваше да се свърши. Слѣдъ дългата зима на народното дрѣмение, една животворна мъзга бѣше си пробила пѫтъ въ народнитѣ жили и съживяваше бездушната масса. Единъ развий-гора вѣтъръ бѣше повѣялъ изъ главнитѣ ни центрове. Человѣческото достойнство, народното честолюбие, тъй дълго угаснали, бързо пламнахѫ. Обстоятелствата имъ бѣхѫ благоприятни. Седемь годиии бѣхѫ се изминѫли вече отъ както борбата срѣщу гръцкий владика Хрисанта бѣше захванѫла. Три години бѣхѫ истекли отъ както парижский договоръ, който сключи Кримската война, гарантира нови права и вдъхнѫ нови надежди на народноститѣ отъ балканский полуостровъ. А отъ година насамъ, въ Цариградъ, при гръцката Патриаршия, засѣдаваше тъй-нареченний Народенъ Съборъ, свиканъ, по заповѣдьта на Високата Порта, за да изработи уставъ за духовното управление на православнитѣ въ Турско народи. Единственнитѣ Българе членове на тоя съборъ, прѣдставителитѣ на Търново, Видинъ и Пловдивъ — пакъ Пловдивъ, Търново и Видинъ! — бѣхѫ му подали, отъ страна на българский народъ, нѣкои искания, които, колкото скромни и умѣренни да се прѣдставлявахѫ, бѣхѫ още повече насърдчили Българетѣ и разсърдили Гръцитѣ. И това насърдчвание и тая сръдня въ Пловдивъ зехѫ много по́-голѣми размѣри, когато стана явно, че и новий пловдивский владика, Гръкътъ Пайсий, и новий пловдивский управитель, Азизъ-паша, бѣхѫ много добрѣ настроени къмъ Българетѣ.

Минала бѣше вече, слѣдователно, епохата на най-черната неволия, когато, споредъ хубавитѣ думи на Мицкевича, единственний героизмъ на робътъ е робството. Настала бѣше ерата на нетърпѣнието. Нетърпѣливи станахѫ и пловдивскитѣ Българе. Ободрени отъ първата си сполука съ Хрисанта, обнадеждени и отъ влиянието и вѣянието на врѣмето и отъ мѣстнитѣ условия, тѣ рѣшихѫ да бѫдѫтъ по́-рѣшителни. Тѣ почнахѫ съ молба. Прѣзъ Марта 1858 подадохѫ на гръцката Патриаршия едно прошение, съ което се молехѫ щото отъ шестьтѣ черкови вѫтрѣ въ градътъ, поне въ двѣ да се извършва богослужението по старо-български. На това прошение Патриаршията не благоволи да отговори. Неотговорени останахѫ тъй сѫщо и други двѣ прошения, отправени съ сѫщата цѣль до Патриаршията, прѣзъ лѣтото на 1858 и прѣзъ есеньта на 1859. Патриархътъ мълчеше. И това негово мълчание можеше по́-скоро да отчае безпокойнитѣ тогава пловдивски Българе, ако да не крѣпѣше надеждата имъ пловдивский му прѣдставителъ. Митрополитъ Паисий, съ нѣкои дребни залъгвания на народното имъ честолюбие. Тъй на 11 Мaия 1859, по случай на праздника на Св. Кирилъ и Методий, Прѣосвященний Паисий, придруженъ отъ единъ епископъ и шестима священници, отслужи Св. Литургия отчасти на старобългарски, въ черквата Св. Богородица. Но тия устѫпни, длъжими исключително на пастирската грижливость на Митрополита Паисия, бѣхѫ исключения. Безправието бѣше правилото. И това постоянно безправие ставаше още по́-отвратително слѣдъ непостояннитѣ устѫпки на Прѣосвященний Паисия. Тоя достоенъ владика може-би да желаеше да прави по́-часто волята на огромното болшинство отъ своето паство. Мѫжъ просвѣтенъ и справедливъ, пастиръ добръ и самоотвърженъ, той виждаше, че това болшинство имаше право, че това право искаше жъртви и отъ негова страна. И когато, на Великденъ, 3 Априлия 1860, цариградскитѣ Българе се отрекохѫ отъ Патриаршията и бидохѫ послѣдвани и отъ пловдивскитѣ, той одобри тая мѣрка, прѣдпочете да се откаже отъ народа си, а не и отъ паството си, и, заточенъ и прѣслѣдванъ, заедно съ Българетѣ Илариона и Авксентия, той остана вѣренъ на пасомитѣ си до самата си смърть. Но въ 1859, той не бѣше се още отказалъ отъ гръцката Патриаршия, бѣше още свързанъ съ длъжноститѣ си къмъ нея. А тия длъжности му налагахѫ да почита неравенството, което бѣше намѣрилъ при идванието си въ Пловдивъ, ни

Но никаква такъва обязанность не сѫществуваше за ония, които страдаха се отъ това неравенство, особно слѣдъ тритѣ прошения, които тѣ бѣхѫ отпра

до гръцката Патриаршия. Пловдивскитѣ Българе безполезно бѣхѫ испълнили длъжностьта на молбата Оставаше имъ да прибѣгнатъ до правото на борбата. И тѣ прибѣгнахѫ до него. Тѣ се съгласихѫ да отговорятъ съ едно рѣшително дѣйствие на бездѣйствието на Патриаршията. И това дѣйствие почна въ черковата Св. Богородица, която, и по надписа на сводътъ и по народностьта на богомолцитѣ си, бѣше българска.

Въ недѣля, на 29 Ноемврия 1859, единъ ученикъ отъ пловдивското българско училище се ненадѣйно исправи въ тая черкова за да чете апостола по български. Тая смѣла постѫпка подигна жлъчката на находящитѣ се въ черковата Гръци. Единъ отъ тѣхнитѣ първенци се спусна да спре българското четение. Момъкътъ се опрѣ; задрънахѫ го нѣкои гръци, притекохѫ му на помощь нѣкои отъ другаритѣ му, и за пръвъ пѫть удари се размѣнихѫ между молящитѣ се въ една и сѫща пловдивска черкова. Апостолътъ се каза по български, но останалата служба се исчете пакъ на гръцки. Първото сблъскване се свърши безъ побѣдители и безъ побѣдени.

Войната за черкова се бѣ обявила. Воюющитѣ прибѣгнахѫ веднага до владиката Гръцитѣ му прѣдложихѫ да не оставя да се чете нищо на български въ Св. Богородица, защото другояче кръвь щѣла да се пролѣе. Българитѣ, които бѣхѫ се отнесли вече по сѫщий въпросъ и до управителя, помолихѫ Паисия да затвори спорната черкова додѣто се рѣшеше дѣлото по нея отъ надлѣжнитѣ власти. Митрополитътъ не стори нито едното, нито другото.

На зараньта, 30 Ноемврия, по случай на праздника Св. Андрея, битвата се поднови, пò-свирѣпа, но пò-плодородна. Додѣто млади и буйни гърчета се биехѫ съ българскитѣ ученици въ самата черкова, стари Гръци тумпатери, на пангаря, нападахѫ съ думи нѣкои отъ българскитѣ първенци. Единъ пришлецъ Тессалнецъ извика, че Българетѣ роби били на Гръцитѣ и роби щѣли да останатъ. Другъ чужденодданенъ Еллинъ се провикна, че сабя ще припаше за да защити правата на гръцкий народъ. Една благоразумна храбрость искупи обаче тия неблагоразумни думи на Гръцитѣ. Тѣ се оттеглихѫ. И не само апостолътъ, но и другото черковно пѣние се свърши оня день повече на български.

Борбата се прѣмѣсти отъ черковата въ самий градъ. Едно безподобно врение и кипение облада всичкитѣ му православни жители. Работата трѣбваше да се свърши, скоро и миролюбиво, другояче можеше да се очаква кръвопролитие. Тя се прѣпрати въ Цариградъ, до Портата, отъ една страна, до Патриаршията, отъ друга. И всички, наежени, съ нетърпѣние чакахѫ прѣсѫдата, която трѣбваше да дойде отъ столицата.

Тая прѣсѫда не се забави. Въ сѫббота, на 12 Декемврия, пристигна въ Пловдивъ едно патриаршеско писмо, съ което се даваше едно доста своеобразно рѣшение на въпросътъ подигнатъ отъ битвитѣ, станали въ Св. Богородица. Като се боеше, види се, да не се каже, че жъртвува всецѣло една гръцка черкова, и като се въсползуваше отъ прошението, подадено прѣзъ Марта 1858, и съ което пловдивскитѣ Българе просехѫ да се чете по старо-български въ двѣ черкови, Патриаршията дозволяваше — по настояванието на Портата и съвѣта на русското посолство – да се чете на български въ двѣ черкови, Св. Богородица и Св. Димитрия, но само по извѣстенъ редъ. Трѣбваше или и въ двѣтѣ тия черкови да се чете постоянно отъ едната страна по гръцки, отъ другата по словѣнски, а да се служи веднажъ по словѣнски, а другъ пѫть по гръцки, или въ една недѣля да се чете и пѣе всичко по гръцки въ едната, всичко по словѣнски въ другата, а слѣдующата недѣля тамъ дѣто се е служило по гръцки, да се служи по словѣнски, а тамъ дѣто се е чело и пѣло по словѣнски да се чете и пѣе по гръцки. Тая попара отъ язици нѐ задоволи никого, но все бѣше а печалба за Българетѣ.

ако и ча. Щомъ получи това послание, Митрополитъ Паисий покани по нѣколко душь двѣтѣ народности за да имъ го прочете. Отъ Българетѣ се явихѫ всич-

китѣ повикани, отъ Грьцитѣ ни единъ Владиката отреди да се прочете Патриаршеското рѣшение въ недѣля, на 20 Декемврия, въ самата черкова Св. Богородица. Пò-първитѣ Грьци отъ енорията се надумахѫ да не стѫпятъ него день въ черкова. Но сѫщеврѣменно тѣ почнахѫ да зиматъ мѣрки, за които отъ първомъ низско зе да се шушне, а отпослѣ и високо да се говори въ цѣлий градъ. И отъ това шушнене и отъ това говорене за всякого стана явно, че тоя день щѣше да рѣши сѫдбата на черковата Св. Богородица.

Помнѭ го като днесь, тоя 20 Декемврия, тоя Св. Игнатъ, който е останѫлъ памятенъ въ пловдивскитѣ лѣтописи. Азъ бѣхъ дѣте на десетъ годинъ, и съ дѣтинско любопитство лакомихъ за сцени, които бѣхѫ нѣщо ново за мене. И единъ отъ първитѣ изъ домашнитѣ ни, азъ се затекохъ заранньта въ Св. Богородица, която бѣше нашата енорийска черкова, и дѣто щѣше да се разиграе сега една невидена за мене драма, отъ единъ животрепещущъ за насъ интересъ.

Щомъ влѣзохъ въ черкова, азъ разбрахъ, че нѣщо извънредно се готвѣше. Лица дошли отъ други махали, отъ други градове, пълнехѫ наший храмъ. По физиономия и облѣкло, мнозина ми се видѣхѫ Грьци, но пò-голѣмата часть Българе. Явно бѣше, че ако Грьцитѣ бѣхѫ пратили своитѣ герои, то и Българетѣ бѣхѫ свикали оня день, въ оня храмъ, своитѣ юнаци.

Азъ цалунахъ иконата и, прѣзъ множеството, промъкнахъ се до мѣстото, дѣто обикновенно се трупахме ние, българскитѣ ученици. Това мѣсто бѣ на дѣсно, между клироса и владишкий тронъ. Не бѣхѫ още рекли благословено царство. Не помнѭ, дали пѣхме нѣщо по български прѣди прѣносъ. Но помня, че въ училището пò-голѣмитѣ ученици се бѣхѫ приготвили за тоя день да испѣятъ една молитва за здравието на Султанътъ щомъ се свършеше прочитанието на патриаршеското послание. Прѣносъ мина, драматический моментъ пристигна. Изъ царскитѣ врата на олтаря ние видѣхме владишкий дияконъ Игнатия, да излиза и да се отправя къмъ амвонътъ. Той се качи на него, и почна да чете писмото на Патриарха, най-напрѣдъ по грьцки.

Всички млъкнахѫ; и ония, които най-малко отбирахѫ грьцки — храбритѣ Българе ораче и градинаре, дошли отъ пловдивскитѣ прѣдградия — най-много мълчехѫ. Книгата, която се четѣше тамъ горѣ отъ единъ непознатъ калугеръ, на единъ още пò-непознатъ языкъ, не даваше ли на братията имъ поне една черкова? Това бѣ доста за да имъ вдъхне едно дълбоко страхопочитание къмъ оная книга и къмъ оня калугеръ.

Азъ едва поимахъ, за да слушамъ пò-добрѣ. Плавно и отчетливо падахѫ отъ височината на амвонътъ думитѣ на четецътъ, и лакомо се поглъщахѫ отъ гладнитѣ за правда български души. За прьвъ пѫтъ пловдивски Българе слушахѫ думи справедливи, думи благосклонни, думи отечески да идѫтъ отъ патриаршески уста. И ни единъ звукъ не идѣше да смути тия думи. Едни потаени покашлювания само се чуехѫ, когато нѣкой отъ дългитѣ периоди на партиаршеската проза се свършеше.

Внезапно, въ това мълчание, въ тая тишина, единъ викъ се издаде. То бѣ воплътъ на не помня вече кой распаленъ Грькъ, който, огорченъ отъ нѣкоя безпристрастна фраза, произнесена на амвонътъ, бѣше испусналъ тоя гласъ. Епископътъ Еритронъ, който присѫтствоваше, му направи строга бѣлѣжка. Той млъкна.

Мълчанието се въдвори отново. Психологическата минута пристигаше, и азъ се исправихъ на пръстетѣ си, отъ страхъ да не загубя нѣкоя гледка. Между главитѣ на моитѣ пò-възрастни или пò-растовити съученици, азъ виждахъ фигури необикновенни, безпокойни, настръхнали Сякашъ, че единъ електрически токъ бѣгаше по тая гѫста тълпа и я наежваше за таинственни пориви.

Гласътъ на дякона млъкна. Четението на писмото се бѣ свършило. Моитѣ съученици запѣхѫ приготвенната пѣсень, когато единъ силенъ ревъ ни стрѣсна. „Удряйте“, бѣ искрѣщялъ единъ фанатикъ по грьцки, и битвата се

бѣ почнала. И въ тоя домъ на мирътъ, на прошката, на любовьта, азъ не видѣхъ вече освѣнъ ржцѣ, които биехж, юмруци, които тупахж, свѣщи, които се употрѣблявахж намѣсто пръчки, и свѣщници, които се вьртѣхж намѣсто сопи. И азъ не чухъ освѣнъ шьтня, попрьжня, тропотъ, писъци, охкания, пжшкания. Свитъ въ единъ тронъ и закрилянъ отъ моята възрастъ, азъ гледахъ тая человѣшка масса да се тласка и блъска, да се муше и бори, да се мачка и раскървява за единъ храмъ, който оня часъ се оскверняваше отъ нея. И въ тоя храмъ, и въ това светилище, намѣсто да се исправя като кадило благочестива молитва, издигаше се къмъ Вѣчний и Безконечний шумътъ на една нечестива борба, подигнжта отъ враговетѣ на Неговата вѣчна правда и безконечна милость.

Ненадѣйно, азъ усѣтихъ, че една силна ржка ме грабва изъ тронътъ, прѣхвърля ме прѣзъ него, и ме изважда изъ черкова. Единъ приятелъ на семейството ни, като ме видѣлъ всрѣдъ битвата, счелъ за нужно да ме измъкне изъ нея. Единъ пжть въ дворътъ, азъ се намѣрихъ и съ домашнитѣ си, и тѣ ме дрьпнахж къмъ улицата. Навалицата бѣ страшна. Жени и дѣца, стари и мирни мжжие, които не бѣхж дошли да нападатъ или защищаватъ, бѣгахж отъ тоя молебенъ домъ, който се бѣ прѣобърналъ въ арена на свирѣпи борби. Въ черкова останахж само борцитѣ.

Отъ нѣкои изъ тѣхъ ние скоро се научихме, че битвата се свършила съ пълна побѣда на нашитѣ. Малобройни и безкомандни, Гърцитѣ, които бѣхж испратени за да даджтъ послѣднето сражение за обичната тѣмъ черкова, страшно бѣхж пострадали отъ безнардонната ревность на извѣстни наши юнаци. Нѣкои отъ тѣхъ бѣхж ранени, и доста врѣме лѣжахж. И когато станахж, черковата св. Богородица не бѣше вече гръцка.

Омировий Ахиллесъ, скаранъ съ Агамемнона, се оттеглилъ подъ шатрата си и не щѣлъ да знае за нищо. Тая ахиллесова политика се бѣ поревнала и на нашитѣ пловдивски Гърци първенци. Ядосани на патриаршията, а може би и на самитѣ свои борци, тѣ си дадохж дума да не стжпятъ въ черковата св. Богородица прѣзъ коледнитѣ праздници. Тѣ се оттеглихж подъ шатритѣ си и оставихж Българетѣ безконтролни господари на спорната черкова. По тоя начинъ тѣ избавихж наистина черковата св. Димитрий, но за всякога жъртвовахж св. Богородица. И Порта и Патриаршия намѣрихж пò-практично и пò-безопасно да се даде една цѣла черкова на Българетѣ, отъ колкото да имъ се устжпватъ двѣ половини.

Само единъ отъ нашитѣ еноритяне Гърци съедини буйностьта на Ахиллеса съ хитростьта на Одиссея. Тоя лукавъ Мирмидонянинъ бѣ Епитропътъ на св. Богородица. Той се оттегли наистина подъ шатрата си, но откакъ задигна ключоветѣ и книгитѣ на ввѣрений нему пангаръ. Дълго врѣме новитѣ господари на св. Богородица му искахж тия ключове и тия регистри. Тѣ не успѣхж да ги зематъ освѣнъ слѣдъ като прибѣгнжхж до помощьта на консулътъ, отъ когото зависеше тоя чуждоподданенъ черковенъ настоятель.

И слѣдъ това завоевание на кассата и книгитѣ, черковата св. Богородица стана и остана окончателно българска.

Ив. Ев. Гешовъ.

IN FINE. . .

КРАЕВѢКОВНИ СТИХОТВОРЕНИЯ

(Отломки отъ II-та часть на **„Novissima Verba“**)

I.

Amor!

Любовь не е бичъ Божий,
Ни сънь на Серафимъ,
Любовь не значи слава,
Любовь незначи димъ.

*
* *

Любовь не е геройство,
Любовь не е позоръ,
Любовь не е видѣнье
Въ беззвѣздний кржгозоръ.

*
* *

Любовь не значе робство,
Любовь не значе власть,
Нитó насмѣшка люта,
Нитó прѣходна сласть.

*
* *

Любовь не е познанье
На зло и на добро,
Ни духъ животворяший
Въ безсмъртно сжщество.

*
* *

Любовъ не е лучъ слънчевъ
Ни смъртоносенъ ядъ,
Ни тържество въ Едема,
Ни ропотъ въ мрачний Адъ.

*
* *

Любовь не е лишенье,
Любовь не имотъ, —
Любовь не значе жажда
За рȍскошенъ животъ.

*
* *

Любовь не е прѣмждрость, —
Любовь не е Завѣтъ
На божество незнайно, —
Ни гимна на поетъ.

*
* *

Любовь не значи бездна,
Не значе суета,
Любовь не е ни сила,
Ни слабость, ни мечта . .

*
* *

Любовь не е измама
На заслѣпена страсть,

Ни опитность свѣтовна
　　Въ глубокъ Екклисиястъ.

*
* *

Любовь е безутѣшна
　　И безконечна скърбъ, —
Обичамъ значе носѭ
　　Исусовъ кръстъ на гърбъ.

II.

Басня.

Паунътъ попиталъ една лестовичка: —
　　— „Какво се говори за мене
Между небесното крилато населенье“? —
　　— „Говоратъ, отвърнала дребната птичка,
　　Което е право . . “ „— Че съмь хубавецъ“? —
　　— „Че ти си богато облѣченъ глупецъ“! —

III.

Басня.

— „О слънце жалко, слънце клето,
　　Отъ мене помрачено,
　　Отъ мене обсадено,
　　Отъ мене поразено,
Чернѣй, топи се тамъ въ небето,
Гасни, о слънце, огасни,
　　И исчезни! . . .“ —

Съсъ Царя на Звѣздитѣ тъй се подигравалъ горко
　　Нечистий прахъ, тозъ синъ на каловетѣ
　　Отъ вѣтъра издигнатъ на високо.
　　　Прѣзъ маранитѣ, лѣтѣ . . .

　　— „Това е съвършенно вѣрно!
Отвърнало слънцето. безъ да се чуди . . .
　　Отъ тебе азъ сьмь затьмнено, —
Но туй е за двадесеть само минути!
Щомъ вѣтърътъ утихне ти отново ще се върнешъ
При локвитѣ, и пакъ на смѣтъ и каль ще се обърнешъ!“

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия. *)

V.

Повѣститѣ и расказитѣ на Любена Каравелова съставляватъ най важната и цѣнната часть отъ наслѣдството, което ни е оставалъ. Тѣ иматъ, независимо отъ своята литературна стойность, историческо значение, като първи по родътъ си беллетристически произведения на български. Каравеловъ може да се счита настоящий създатель на българската повѣсть. Нѣколкото повѣсти, написани прѣди него, сж слаби и блѣдни опити. Въ историята на българската книжнина, Каравеловъ се явява прьвь въ пълната смисъль на думата списатель и нѣма сумнѣние, че тая титла, той я е заслужилъ и ще я запази съ своитѣ повѣсти, отъ които, нѣкои ще останатъ и ще се цѣнжтъ винаги, било по съдържанието си, било по язика си и стила си.

Повѣститѣ, написани отъ Каравелова прѣзъ нѣколкогодишната му дѣятелность, възлизатъ на доста почтенно число. Тѣ сж прѣснати въ вѣстницитѣ *Свобода* и *Независимость* и въ списанието *Знание*. Много отъ тѣхъ сж биле издадени на отдѣлни книги. Нѣкои, написани първоначално на русски, сж биле прѣведени отпослѣ отъ самиятъ авторъ и обнародвани въ горнитѣ периодически издания. До колкото знаемъ, само повѣстьта *„Е ли крива судбина?“* която той написалъ на србьски, не е била прѣведена и е останала почти неизвѣстна на българската публика. Надѣваме се, че това ще направатъ ония, които се наематъ да издадѫтъ едно пълно събрание отъ Каравеловитѣ съчинения.

Като се земе прѣдъ видъ разнообразната и усилена дѣятелность, на която Каравеловъ е билъ длъженъ да посветява врѣмето си, може да се каже безъ прѣувеличение, че той е билъ замечателно плодовитъ писатель. Единъ писатель, поставенъ въ тия условия, въ които се е намиралъ и е работилъ той, трѣбва да обладава твърдѣ силна воля и несумненъ талантъ за да може да произведе толкова много. Видѣхме по̀-горѣ какви сж биле тия условия. Той е можелъ да надвис на толкова работа и, въпреки разновиднитѣ занятия, между които е билъ принуденъ да дѣли врѣмето си, да не напуща беллетристиката само благодарение на силното писателско призвание, което е усѣщалъ въ себе-си, и на енергията, която му е внушавало желанието да подѣйствува за развитието и подиганeто на народната книжнина.

Като гледаме това що е произвелъ, неможемъ да не скърбимъ че не е можѣлъ да се посвѣти всецѣло на чистата беллетристика. Той би ни далъ много по̀-крупни и по̀-съвършенни творения. Ония, които сж го познавали отблизо, увѣряватъ, че той не е написалъ ни една отъ своитѣ повѣсти цѣло. Той е намиралъ сюжета и, по прѣдначертаната веднажь схема, писвалъ е на бързо и на кжсове, спорѣдъ колкото е било нуждно за всѣки брой отъ вѣстника, или списанието, въ което се е обнародвало повѣстьта Тоя начинъ на писане прѣдставлява опасности, които и най-даровитий писатель мжчно може да избѣгне. Едно беллетристическо произвѣдение, написано на прѣскакулки, при разни расположения на духътъ, посрѣдъ занятия, които отвличатъ съвършенно вниманието на писателя отъ него, не може да бжде еднакво добрѣ развито и обработено въ всичкитѣ свои части. Хубавитѣ и истинно художественни страници рискуватъ да бждѫтъ послѣдвани отъ слаби и грапави страници, като еднитѣ и другитѣ да не сж биле излѣзнали отъ сжщето перо. Тоя недостатъкъ се забѣлѣжва, за жалость, почти въ всичкитѣ нувелли на Каравелова, и то толкова повече, колкото произведенното е по̀-голѣмо и е изисквало по̀-дълго врѣме да се напише.

---

*) Продължение отъ III книжка.

Въ ансамблътъ имъ има всѣкога нѣщо, което куца. Въ тѣхъ отсѫтствува оная окончателна обработка, при която писательтъ, като хвърля общъ и послѣденъ погледъ върху своето дѣло, може да съзре слабитѣ страни и да поправи недостатъцитѣ

По тия сѫщитѣ причини Каравеловъ не е можѣлъ да бѫде всякога оригиналенъ. Той заемалъ често сюжетитѣ на своитѣ повѣсти отъ чужди писатели Въ тѣхъ се срѣщатъ цѣли страници, на които е лесно да се покаже изворътъ, отъ дѣто сѫ черпани. За това обаче, ние не сме ни най-малко наклонни да обвиняваме Каравелова. Ние мислимъ, че всѣки писатель има право да се ползува отъ чуждий имотъ, стига да обработва онова, което зима отъ другитѣ, така щото да му прѣдаде оригиналенъ характеръ Успѣе ли въ това той има право да отговори като Молйера на ония, които го обвиняватъ, че е заималъ отъ други: „Je prends mon bien partout où je le trouve". Имаме обаче право да осѫждаме Каравелова за отсѫтствието на художественна обработка въ онова, което е заелъ отъ другитѣ. Когато въ *Българи отъ старо врѣме* четѫ разговорътъ между Хаджи Генча и дядо Либена, намирамъ, че Каравеловъ е сгрѣшилъ не за това, че го е заелъ отъ другитѣ, (отъ Гоголя) но за това, че тоя разговоръ е неумѣстенъ, неестественъ и до блудкавость дългъ. Портретътъ на дядо Либена въ сѫщата повѣсть наумѣва на много мѣста сѫщий авторъ, отъ когото е заимствовалъ разговорътъ, но той е тъй художественно написанъ, тъй вѣренъ, тъй живъ, щото и не ви иде ни умъ да мислите, че въ него има нѣщо чуждо. Той съставлява, навѣрно, една отъ най-хубавитѣ страници, които сѫ излѣзнали отъ перото на Каравелова.

Първото нѣщо, което обръща внимание въ беллетристическитѣ съчинения на Каравелова, сѫ стилътъ и языкътъ. Стилътъ е характеристическа чърта на всичко, което е писалъ. По него вие можете всякога да различите едно Каравелово произведение. То е стилъ простъ, ясенъ, смѣлъ и образенъ. Нищо нѣма въ него присилено и искуственно. Мисъльта приема най-простата и природна форма. Писательтъ не прави никакви усилия за да искаже мислитѣ си. Тѣ се слагатъ и изливатъ леко и ясно подъ перото му. Но тоя стилъ, тъй богатъ инакъ съ качества, е стилъ студенъ. Каравеловъ не е можѣлъ да му съобщи онова, което е отсѫтствувало въ самата му натура. Въодушевлението, неприсѫщо на характера му, рѣдко прониква въ произведенията му и отсѫтствува въ стилътъ му. Стилътъ му може да ви плѣни по своята простота, по своята ясность и енергичность, но неможе да ви трогне, остава ви студенъ. Даже тамъ, дѣто писательтъ, трогнатъ отъ нѣкое величественно и хубаво зрѣлище на природата, забрави собственната си природа и се увлича минутно отъ впечатленията които сѫ потресли душата му, стилътъ остава прозаиченъ, отказва да се издигне до поетическата висота на мислитѣ, които писательтъ иска да искаже колкото и високо да иска да издигне мисъльта, стилътъ лази по земята и сваля най-сетнѣ и нея долу.

За да може да пише толкова много Каравеловъ е билъ длъженъ да располага съ единъ усъвършенствованъ инструментъ, и той е притежавалъ напълно това условие. За малко съврѣменни нему писатели може да се каже, че сѫ обладавали съ языка тъй добрѣ като него. Нему се дължи твърдѣ много за гладкостьта, която е получилъ българский языкъ. Той го е обработилъ и обогатилъ при това съ цѣль редъ приеми и обрати смѣли, изразителни и характеристически. Тия особенности въ языкътъ му сѫ намѣрили голѣмо число подражатели, нѣкои отъ които, по нещастие, сѫ направили отъ тѣхъ главний фондъ на своето писателско достоинство и сѫ ги злоупотрѣбили толкова много, щото сѫ ги направили почти банални.

Пуриститѣ, колкото и да сѫ инакъ увлечени отъ гладкостьта на Каравеловий языкъ, не му прощаватъ, дѣто е въвелъ въ него много руссизми. Бѣлѣжката, която тѣ правятъ, не е съвсѣмъ несправедлива. Руссизмитѣ изобилуватъ у

Каравелова. Той е смѣсвалъ много пѫти и твърдѣ неумѣстно русскитѣ врѣмена на глаголитѣ съ българскитѣ. Въ своята ревность да очистатъ языка отъ всичко което мирише на чуждо, пуриститѣ охотно бихѫ прѣдложили да се поправи Каравеловий языкъ. Не е невъзможно да се поправи недостатъкътъ, на който тѣ указватъ въ Каравеловитѣ съчинения и ние бихме се съгласили съ тѣхъ, ако да не мислехме, че е светотатство да се пипа на такъвъ единъ писатель, като Каравелова. Единственното нѣщо, коете ни се чини, че е позволено да се направи, то е да се огладп тоя недостатъкъ или поне да се укаже на него въ откѫслецитѣ отъ Каравеловитѣ съчинения, които бихѫ се давали за изучванне въ училищата. Какъвто и да е тоя недостатъкъ той изчезва и се заличава при толковато други голѣми достойнства, които характеризиратъ языка на Каравелова и които заслужватъ да бѫдатъ всякога прилѣжно изучвани.

Ако търсимъ изворътъ, дѣто Каравеловъ е почерпилъ своето знание на языка, то ще го намѣримъ главно въ народнитѣ умотворения. Той е цѣнилъ високо народнитѣ пѣсни и е заимствовалъ отъ тѣхъ много форми и може-би оная простота въ изражението на мислитѣ, която отличава стила му. Първата книга, която е издалъ, е единъ сборникъ на русски языкъ отъ български народни обичаи, вѣрования, пѣсни, прикаски и гатанки. Въ повѣститѣ му доволно често се срѣщатъ народни пѣсни. Той е обнародвалъ народни пѣсни въ всѣки почти брой отъ *Знание* и вѣстницитѣ *Свобода* и *Независимость*, и всичкитѣ сѫ отборъ пѣсни и по форма и по съдържание.

Значението, което Каравеловъ е отдавалъ на народнитѣ умотворения, давало му е право да се възмущава противъ оння невѣжи, събиратели на пѣсни и приказници, които сѫ ги исхабявали при записванието и той не ги е щадилъ когато му се е прѣдставяло случай да говори за тѣхъ. Той е съжалявалъ много, че приказницитѣ не се събиратъ и, по-поводъ на Дозоновий сборникъ, съ досада и съ сарказмъ казва: „А какво ще да кажеме за нашите бѫлгарски народни приказници?—А какво ще да говориме, когато тие и до днесь още не сѫ сѫбрани. Нашите учени мѫже нѣматъ време да събиратъ такива ситни работи. И наистина, ако тие да би се заняли съ това маловажно дѣло, то кой ще да вѫрши голѣмитѣ работи?“ — Не е нуждно да казваме, че желанието на Каравелова е останало и до сега неиспълнено. Ние имаме вече нѣколко доволно добри сборника отъ народни пѣсни, едва ли имаме единъ малъкъ сборникъ отъ приказници. Нищо повече не е направено за събиранието и запазванието на тия народни умотворения, които естественно всѣки день се губатъ, а при това прѣдставляватъ такъвъ богатъ материалъ за узнаванне съврѣменнитѣ понятия, формитѣ на языка, богатството на въображението въ народа.

Като говоримъ за языка на Каравелова, заслужва да кажемъ, че той пръвъ рѣшително положи на фонетическа основа правописанието ни. До него етимологическото правописание владѣеше почти исключително и въ училищата и въ литературата. Нѣколко опити да се въведе въ языка фонетическото правописание, бѣхѫ останали безъ успѣхъ. Рѣшителний прѣвратъ, въ това отношение се длъжи нему. Неговото правописание послужи за исходна точка на онова, което съ малки исключения, е почти въ всеобщо употрѣбление днесь. Въпросътъ стой въ всяки случай отворенъ и до сега и сумнително е че ще бѫде въ скоро врѣме окончателно рѣшенъ. Вѣроятно е, обаче, че безъ да се губи съвсѣмъ прѣдъ видъ етимологията, фонетиката ще се приеме за главна основа на правописанието, което окончателно ще се утвърди у насъ.

VII.

По съдържанието си Каравеловитѣ повѣсти могѫтъ да се раздѣлятъ на патриотически и нравоописателни Въ първитѣ прѣобладава идеята за освобождението на България отъ турското владичество. Сюжетитѣ, които писательтъ третира, се заключаватъ главно въ страданията на народа, въ притѣсненията на

турцитѣ и въ усилията, които сж се правили за избавление отъ робството. Въ вторитѣ той описва типови, прави, сцени отъ българский животъ. Политический животъ на народа, отношенията му съ турцитѣ, сж съвършенно изоставени въ тѣхъ. Писательтъ се старае да раскрие чисто вжтрешний, домашний животъ на българитѣ.

Всичкитѣ повѣсти и расказм отъ първий разредъ се отнасятъ къмъ първата и най-дълга епоха отъ Каравеловата писателска дѣятелность. Въ това врѣме той е написалъ малко чисто нравоописателни повѣсти. Втората епоха въ неговата дѣятелность е оная, въ която той се посвети исключително на изданието на *Знание*. Съ напущанието на политиката той напусна и въ областьта на беллетристиката политическитѣ и патриотически сюжети. Всичкитѣ повѣсти написани прѣзъ това врѣме сж чисто нравоописателни и сж обнародвани въ *Знание*. Това врѣме, посветино на чиста литературна дѣятелность, трая за жалость твърдѣ малко. Съ отварянието на войната Каравеловъ бѣше принуденъ да я прѣкрати. Слѣдъ освобождението той прѣнесе печатницата си въ Търново, дѣто мислеше да се установи и да се залови изново за работа. Той поднови *Знание* и обнародва на отдѣлна книга три повѣсти, но смъртьта туря скоро край на хубавитѣ му кроежи.

Ако трѣбва да се произнесемъ кои отъ повѣститѣ на Каравелова иматъ пó-висока литературна стойность, то безъ колебание ще дадемъ първенство на нравоописателитѣ. Отношенията ни съ турцитѣ, по особенний характеръ, който сж имали прѣзъ всичкото врѣме на владичеството имъ, прѣдставляватъ истински затруднения за всѣки, който би търсилъ въ тѣхъ теми, било за повѣсти било за други беллетристически произведения. Различието на вѣрата и на народностьта не е позволила никога да се установжтъ между насъ и тѣхъ никакви връски социялни, никакви общи морални интереси. Ние сме останали винаги два свѣта, затворени единъ за други, непознати единъ на други. Всѣки е живѣлъ за себе си. Когато освобождението дойде, то ни намѣри, подиръ петь вѣка, така чужди единъ на други както въ първий день когато трцитѣ сж остановили владичеството си надъ насъ. Умразата, сжществующа между притѣснители и притѣснени, намѣсто да се укроти, е расла съ врѣмето, но тя никога не е дохождала въ стълкновение съ противоположни чувства. Не е могло да има почва въ отношението на еднитѣ съ другитѣ за трагическа борба между враждебни, непримирими страсти. Въ това и състои трудностьта на задачата за писателя, който иска да освѣтли живота ни подъ турцитѣ. Ще бжде още пó-голѣмо именно за това достойнството на оня, който съ сюжети, извлечени отъ живота ни въ врѣме на робството, ни даде истинно художественни произведения. Каравеловъ не е успѣлъ въ това. Неговитѣ повѣсти носатъ характеръ едностранчивъ. Темата имъ състои единствено въ умразата противъ турцитѣ и цѣльта имъ е да внушжтъ сжщето чувство въ читателитѣ. Той е гледалъ на тѣхъ, като на срѣдства за революционна пропаганда, и като такива тѣ сж произвели своето благотворно дѣйствие. Въ това трѣбва и да се търси единственното имъ достойнство. Авторътъ на настоящата статия нѣма никога да забрави, че една отъ книгитѣ, които сж го трогнали до сълзи при прочитанието имъ, е била драмата *Хаджи Димитръ*. Той я бѣше челъ между Старо-Загорското движения и възстанието отъ 1876 Книгата отговаряше на чувствата които вълнувах всяко българско сърдце въ навечерието на великото движение. Тя биеше на една струна която бѣше готова да затупти щомъ се пипне. Това стигаше за да се чете съ удоволствие. Като литературно произведение, обаче тая драма е едно отъ най-слабитѣ които е написалъ Каравеловъ. Въ нея отсжтствува всяко знание на сценическото искуство. Тя не притежава ни едно отъ качествата, които правать отъ драмата едно живо и психически вѣрно дѣйствие. Вмѣсто драматичность, вмѣсто художественно въспроизведени картини и характери, вмѣсто вѣрно анализирани страсти, намирашь вѣчни нескончаеми тиради противъ тиранитѣ и чорбаджиитѣ. (Слѣдва).

КОСТЕНЕЦЪ

пѫтни бѣлѣжки

Желѣзний пѫть отъ София до Пловдивъ минува, въобще, прѣзъ живописни мѣста, и взорътъ на пѫтника непрѣстанно се радва на нови и приятни картини на природата, които добиватъ особенно разнообразие при прѣминуването Срѣдня-Гора.

Но никѫдѣ гледката не става пó-величественна отколкото кога се спуснешъ изъ тѣсний Сулу-Дервентъ въ долинката, въ която протича Марица — дѣте, и тебе изведнажъ ти се мѣрнатъ Родопитѣ,—които тука сѫ най-високи,—диви, мрачни, косматн, като хайдутитѣ си, съ зѫбести врьхове нагло боднати въ небето, задъ които иепъква и скалистото теме на царя на всичкитѣ царйове балкански, рилски и родопски — непостижимий Муссаллахъ!

Това име е турско, но азъ не бихъ желалъ никое българско на тоя великанъ, тъй е то хубаво, тъй звучи гордо и наумѣва небесата...

Муссаллахъ!

Често човѣцитѣ ставатъ поети, като природата, и на нейнитѣ колосални създания даватъ колосални названия.

Въ сѣнчаститѣ поли на тие Родопи се нише селото Костенецъ. Именно, тамъ бѣхъ се наканилъ днесь да се расходѫ

По 4 часътъ влакътъ спрѣ при станцията Баня-Костенецъ

Отъ тукъ до Костенецъ има-нѣма единъ часъ: но пѫтьтъ е лошъ и води прѣзъ храсталакъ. Грапавинитѣ му страшно тръскатъ и килкатъ талигата, която возп мене и двамата ми другари — туристи Като казвамъ туристи трѣбва да се обяснѭ малко. Единиятъ, г-нъ N., чийто исполински растъ е óдвѣ прѣвитъ отъ ниското чергило, славенъ въ столицата по своята слабость къмъ единъ отъ седемьтѣ смъртни грѣхове — чревоугодието, — отива въ Костенецъ, не за прѣлеститѣ на мѣстото и климата както наше смирение, а да вкушава пъстървата, която се лови при водопадитѣ му. Съ тая цѣль той носи голѣма праздна тенекиева кутия, назначена да се повърне назадъ пълна съ лакомиятъ даръ на костенецката рѣка. „Единъ гледа свадба, други — брадва".

Вториятъ ми другаръ е г-нъ Z. Той е живописецъ и учитель на рисованието. Ползува се отъ ваканцията си и отива да дири сюжети за пейзажи... Мене ме въсхити мисьльта му и ние съ увлѣчение заговорихме за красотитѣ на нашата природа, които съдържатъ такива вдѫхновителни сюжети за живописьта и поезията. Разговорътъ ни мина на пó-обща тема и ние прѣкарахме и Рафаеля Санцио, и Карло Долчи, и Мурилльо, и Гранда, при ужасното друскане на колата. Но пó-послѣ се оказа, че г-нъ Z не бѣ зелъ съ себе си никаква кутия по специалностьта си, (както добросъвѣстно бѣ сторилъ N.), и у него не се намираше ни картонъ нѣкакъвъ, ни четка, ни тушъ, ни простъ моливъ!

Мене ми се усмихна приятната надежда, че, при такива страстни художници, и ние ще се снабдимъ съ нашъ Ермитажъ *) въ много късо врѣме — слѣдъ петстотинъ вѣка.

Когато, прѣди нѣколко години, се лутахъ изъ развалинитѣ на Акрополисъ, въ единъ страшно горещъ день на юния, между нажеженитѣ мрамори на испочупени статуи, съгледахъ до една грамада такива, единъ високъ, дълголикъ и рудовласъ старецъ, съ омбрела надъ глава, нагърбенъ до една малка фотографи-

*) Богата картинна галерея въ Петербургъ, пълна най-много съ произведенията на рускитѣ живописци.

ческа машина — той снимаше нѣкакъвъ видъ отъ изгорѣлитѣ врьхове на Химетъ. Другарьтъ ми познаваше английски, приближи го и захвана разговоръ съ него. Излѣзе, че тоя старецъ билъ туристъ американецъ, отъ Массачусетъ, и желае да отнесе въ родината си въспоминания отъ околноститѣ на Перикловий градъ. Съ тая цѣль той си *донесълъ* отъ тамъ, сирѣчь, отъ другия край на земното кълбо и фотографическата машина!

Влѣзохме въ Костенецъ. Това село голѣмо, като градъ, очудва те най-напрѣдъ съ многото си балкони, които стърчжтъ отъ двѣтѣ страни на улицитѣ. Това се обяснява отъ изобилието и близостьта на горитѣ, които обличатъ тждѣва Родопитѣ. По тая причина и поминъкътъ на селото състои главно въ продажбата на дървенъ материалъ. Многобройнитѣ бичкиййници, които пò послѣ видѣхъ на горѣ изъ рѣката, рѣжатъ буковитѣ и боровитѣ трупове на дъски, които се испращатъ въ вагони за София. Това прѣнасяне градиво отъ Костенецъ за София слѣдва непрѣстанно отъ самото основание на столицата, която, като единъ минотавръ, поглъща лакомо вѣковнитѣ родопски лѣсове, и пакъ се не насища, и пакъ е мършава и дрипава — не й личи. Но ако ней не личи, на бѣдната планина личи: върховетѣ надъ Костенецъ сж добрѣ окраставѣли. Сѣки сѣче, сѣки сваля, но никой не се грижи за бждящето . . Даже единъ костенчанинъ съ гордость ми каза, като ми сочеше отъ балкона на хана къмъ планината:

— Видишъ ли оная вжтрѣшната урва? Само тя направи София!

И дѣйствително, сега тая урва бѣше почти гола; тукъ тамъ се чернѣе нѣкое усамотено дърво. Тя плѣшевѣеше, като единъ „безсмъртенъ".

Стаята, която ни се даде въ Джировия ханъ — една на троица ни, — бѣше просторна, свѣтла, гола и съ три желѣзни кревата покрити съ кирливи чершафи. — Въ това отношение тя не бѣше пò-долня отъ стаитѣ въ софийскитѣ хотели; тя ги надминуваше по съвършенно лишение отъ дървеници. Ние и повече не искахме. Два широки балкона, единъ на сѣверъ — обърнатъ къмъ срѣднегорскитѣ бърда, другъ на югъ — къмъ Родопитѣ, раскривахж широки оризонти. Още едно честито обстоятелство: надъ вратата на тоя ханъ нѣмаше никаква табла! Пръвъ пжть срѣщахъ подобно заведение безъ никакво претенциозно — безмисленно название, каквито модата е налѣпила на най-послѣднитѣ кафенета, на най-мръснитѣ кръчмички въ София — разни „Белли Венеции", „Български Корони", „Златни Левове", „Градини Прѣславни" и пр. — които тъй страшно вонѣятъ на културтрегерщина..... Обикновенно, названията противорѣчатъ съ съдържанието, както е случаятъ у насъ и съ повечето политически вѣстници.

Впрочемъ, азъ нѣмахъ пò-дълго да се ублажавамъ, че сьмъ подъ заслона на една гостилница съ дѣвственъ горенъ прагъ, защото долу въ кръчмата, видѣхъ до стѣната една боядисана въ черно дъска, на която съхняхж бѣли слова: ***Гостилница Европа!***

Значи, и тукъ рекламата, и тукъ фалшътъ, въ тие дѣвственни гори! И тукъ *Европата!*

Азъ бѣгамъ отъ нея, отъ шумътъ й, отъ праха й, отъ шапкосвалянията й, и интригитѣ й съ бързината на четирийсеть километра на часъ и дирж убѣжище въ това диво лоно на природата, а тя ме прислѣдва и тука, като нѣкоя Банкова сѣнка!

Митéто (ханджията шопъ) ако да бѣше челъ Гамбетовитѣ рѣчи, би могълъ да отговори на моето възмущение съ думитѣ на знаменитий ораторъ:

— Que voulez-vous, messieurs, la civilisation nous innonde!

Но Митето и да би искалъ не би могълъ да ми отговори така; защото на тоя часъ г-нъ **N.** бѣше грабясълъ всичкото му внимание и му даваше строги заповѣди по въпроса за пьстървата, която трѣбваше да украси вечерята ни.

Часътъ бѣше шесть и половина, значи доста рано още въ тие августовски дни. Затова рѣшихме още сега да посѣтимъ водопада, ¼ часъ извънъ града, въ планината. Защото тоя водопадъ е една отъ славитѣ на Костенецъ и всякой

посѣтитель на селото, прѣди всичко, се счита обязанъ да иде да се поначуди на неговата Ниагара, както би сторилъ въ Москва — на Царь-Колоколъ и въ Неаполъ — на Везувия.

Тръгнахме изъ тѣснитѣ улици, между два реда зидове и плетища, надъ които се зеленѣяхѫ гигантски орѣхи и други буйноклонести дървета. Една друга забѣлѣжителность на Костенецъ: тукъ съвършенно отсѫтствуватъ псета! Изъ сичкитѣ му улици, които минахме, на идене и сега, никждѣ кучешки лай не е чутъ. Истинско *село безъ кучета!* Това отличава отъ всички български села Костенецъ и му дава гостолюбивъ и тихъ характеръ. Прьвъ пѫть, като минувахме край една нова порта, изрьмжа се свирѣпо едно псе изъ вѫтрѣ . . . Това ни доста очуди Но единъ костенчанинъ, що се улучи тамъ, извади ни отъ недоумѣние и ни обясни въ прозрачна аллюзия случая: тоя неподкупенъ церберъ пазялъ отъ чуждо нашествие лъскавата и малко лека половина на рѣвнивиятъ Отелло — ступанинътъ на новата порта.

„О жени, (и въ Родопитѣ) вашето име е непостоянство!“.

Костенчанки, впрочемъ, не ми се видѣхѫ хубавици, — хубавици въ селский смисълъ на думата: пластични и здрави. Тѣ сѫ твърдѣ источени, тънкулясти, деликатни въ снага и лице, безъ кръвь и безъ мѣсо и безъ мишци; тѣ иматъ охтичавъ видъ, като прѣгорѣлитѣ кокони отъ Небетъ-Тепе въ Пловдивъ.

Ние излѣзохме на края и се озовахме срѣдъ безконечни фасулеви градини. Задъ тѣхъ, на единъ хвърлей пушка, се издигахѫ Родопитѣ, пакъ тъй високи, намрьщени и величави, както ги виждахме отъ далечъ. На дѣсно отъ насъ тѣ се продъвахѫ дѫлбоко и изъ тоя проломъ, настръхналъ съ диви космати канари и увиснали стѣни на Соколовецъ, скача водопадътъ, който отивахме да посѣтимъ. Водеше ни N. старъ поклонникъ — на неговитѣ пъстрьви — но нещешъ ли той ни заблуди изъ нѣкакви пѫтеки изъ между бостанскитѣ огради и ние бѣхме принудени да попитаме едни костенчанки за пѫтя къмъ водопада.

— Булка, отъ кѫдѣ се отива за водопада? попитахъ азъ, като забравихъ, че тѣ не сѫ чели „Алмазна сиплется гора“ отъ Державина.

Тѣ гледахѫ въ недоумѣние.

— Покажете ни пѫтя за тамъ, дѣто скача водата отъ високо, поправихъ се азъ.

— Дѣто ловѫтъ пъстьрва, допълни N.

— Ха, мари, тие искатъ при топлата вода да идатъ, казахѫ си една на друга селянкитѣ.

— Тамъ, тамъ! подтвърди N.

Костенчанкитѣ ни упрaвихѫ.

— Какъ, нѣма тозъ водопадъ е отъ топла вода? попита Z.

— Не, но при него извира топълъ изворъ . . . Чудесно нѣщо! Ти се потопишъ до шия въ топличката водичка, а въ лицето ти пръска дъждецъ отъ скокътъ.

И N. си сбра лицето и замижѣ сладострастно, като че усѣща вече че го бие хладната росица отъ водата

Пѫтьтъ ни заслѣдва нагорѣ по рѣката. Тукъ и тамъ се испрѣчвахѫ дъсченитѣ бараки на бичкийниицтѣ — гилотинитѣ на родопскитѣ лѣсове, или по̀право, на труповетѣ имъ. Тая операция се извършва съ помощьта на единъ твърдѣ простъ механизмъ: едно колело-долапъ блъскано и вьртяно отъ водата, привожда надъ себе си въ движение огроменъ трионъ, който разрѣзва по длъжина труповетѣ на тънки дъски. На едно мѣсто, къмъ водопадската рѣка се присъединява друга една рѣчица отъ лѣво. Тя се нарича *Плѣнщица.* Такова чудато име ме заинтересува и азъ распитахъ послѣ въ село за значението му: то е свързано съ историческо прѣдание: При падането на българското царство, на единъ врьхъ надъ Костенецъ имало силна крѣпость, (мѣстото й днесь се нарича *Градище*), защищавана отъ българска войска. Дълго врѣме турцитѣ биле отблъсвани

отъ оградитѣ ѝ. Но най-послѣ и на това орлово гнѣздо ударилъ часътъ. Дошълъ нѣкакъвъ праздникъ и бранителитѣ на крѣпостьта слѣзнали по̀-долу въ една полянка да си хапнатъ и пийнатъ на зеленко, като оставили при крѣпостьта само караули да назиратъ и обаждатъ Читательтъ усѣща вече, че и тукъ се повтаря въ малъкъ видъ историята на Самуиловата Валависта и Сперхия. Стражата сторила, както бранителитѣ, и се разгащила да празднува светиятъ день Неприятельтъ приближавалъ отъ връсть, но никой не виждалъ . . . Напразд-но единъ гарванъ приелъ на себе си спасителна мисия и твърдѣ настойчиво се вътрѣлъ надъ пирующитѣ на зелената полянка. той даже пустналъ една куришка на срѣдъ честната имъ трапеза, но никой не разбралъ спасоносний смисълъ на това въздушно послание . . Турцитѣ нападнали изневѣрешки, и, сѣчь и плѣнъ . . . Рѣчката, край която е станала тая катастрафа отъ тогава била прѣкрьстена *Плѣнщица*, а полянката: *Гарванова поляна*.

Минахме изъ едно мѣсто, покрито съ сгория, слѣда отъ стари мадани, и се искачихме на гола полянка. Тукъ се спрѣхме прѣдъ една трагическа картина: едно гигантско дьрво, джбъ ли бѣ или друго – не помнж, стърчеше изсжхнало — вѣроятно, убито отъ мълния. То е почти бѣло, като скелетъ. Скрьбно се издигатъ могущитѣ му нѣкога, но мрьтви сега клонове, по които ни една вѣтка не се клати, ни една шумка не се зеленѣе. ни едно птиче не пѣе . . . . Тоя балкански великанъ се е прѣживѣлъ, и онне, които сега дроби трпоня въ бичкийницитѣ, по̀ сж щастливи отъ него! Да, защото тѣ сж умрѣли вече, а тоя още живѣе. На самий врьхъ на единъ отъ изсъхналитѣ му клонове съгледахъ сега че се зеленѣе кичорецъ шумица и се клати на вѣтреца. но какъ печално! Тая шумица, е послѣдня топлинка въ това истинало тѣло, послѣдний проблескъ въ тоя изгасналъ животъ! Бѣдното дрьво прилича на единъ столѣтенъ старецъ цѣлъ вкоченясалъ отъ параличътъ и комуто само едно око види още, за да види смрьтьта на всичко остало. Като да допълни трагизмътъ на картината единъ гарванъ кацна на сухия клонъ и хвана да го кълве . . . Какъ зловѣщо се чернѣеше птица на трупа на тоя великанъ! Тя наумѣ ваше Прометеевский крагуй! . . Г. Z. се въсхити и поиска да срисува картината. Но съ какво? Съ цигарето си ли?

Стигнахме водопада.

Тукъ друго зрѣлище, съвсѣмъ противоположно на горнето Тукъ животъ кипящъ, гороломенъ; буйниятъ животъ на неукротимата стихия, която нѣма хаберъ ни отъ гнѣвътъ на небето, ни отъ зжбътъ на червяка, ни отъ вѣковетѣ. Огроменъ стълпъ вода пада отъ гола скала въ единъ джлбокъ виръ срѣдъ бѣли, клокочущи талази и пѣма. Шумътъ на бухтението на водата се удесетерява отъ сковетѣ и прѣдава на далече въ плачевенъ стонъ. Отъ тоя заглушителенъ шумъ нищо не може да се чуе. Ситенъ дъждецъ отъ пръскитѣ на водопада ни заспива и расхлажда. Отъ вира нагорѣ се исправятъ чървеникави гранитни стѣни, така хубаво излизани и изгладени, щото сякашъ, че по тѣхъ е работилъ чука на нѣкой ваятель. На мѣста има правилни вглжбнатини, на подобие на стѣнни дулапи. Разбира се, сичко това е дѣло на водата, която, прѣзъ тѣчението на вѣковетѣ, е мѣнявала на разни страни изливътъ си. Близо извираше, дѣйствително, топла вода, и по едно улуче тя се влива по̀-долу въ единъ издълбанъ камъкъ; но въ това басейниче едва би могълъ да се побере единъ човѣкъ. Банята бѣше твърдѣ мжтна, та N. изгуби всяко желание да се кжпе. Но той скоро се възнагради съ изнамѣрването на друго сладострастно наслаждение: прѣдложи ни да се намѣстимъ сѣки на по единъ островъ на архипелага, който оббразувахж голѣмитѣ камъне, що насѣвахж вира, и да се почерпемъ ракийка подъ пѣсеньта и росицата на водопада. Ние приехме съ въсхищение тая оригинална идея и прѣзъ гибраталскитѣ проливи, които ни дѣляхж, си подавахме стъкленцето, plus (както се изражава г. Заимовъ) зелена чушка топната въ соль! И наистина, азъ за нищо не бихъ мѣнилъ тоя сибаритски *ракж-мухабети*! Скоро N. за да удвои

блаженството си, показа видъ че иска да се събуе босъ и да цопне краката си въ студената вода, както правяхж черногорскитѣ министри при князь Данило, когато имахж засѣдание при поточето . . . За жалость, тѣснотата на острова му не му позволи и тоя раскошъ.

Ние се завърнахме по тьмно въ хана, капнали отъ умора. Тамъ N. съ ужасъ узна, че пъстърва не донесли. Нѣмало! Той не можа да се утѣши цѣлата нощь за злощастието. Той чака́ и сутрѣшний день, но завѣтната пъстърва не дойде. Тогава напустна Костенецъ и се запжти къмъ Бѣлово — съ знаменитата тенекиева кутия.

Остави ме и Z. Той тръгна пакъ за София съ цѣль да си земе и донесе сѣчивата за да снима пейзажи. Но азъ стояхъ още петь дена въ Костенецъ, а него не видѣхъ да се върне.

Тези дни азъ прѣкарахъ въ постоянни расходки изъ райскитѣ ливади на сѣверъ отъ Костенецъ, въ лутания изъ горитѣ и урвитѣ, въ бране лѣщници, въ кжпане подъ скоковетѣ на бичкийницитѣ, въ мечтание, лѣность и спане . . .
Азъ се прѣобърнахъ на истинско *дѣте на природата.*

Тукъ се видѣхъ и съ З. Стояновъ, прьвъ пжтъ отъ четире години насамъ. Гора съ гора се не събира, човѣкъ съ човѣкъ се събира, казва пословицата. Той идеше сжщо за водопада. Ние се разговорихме твърдѣ любезно, както подобава на добри „еснафи“ и пакъ така се распростихме. Уви, за вѣчно, защото не слѣдъ много дни пристигна извѣстие за смъртьта му. Богъ да го прости.

Най-послѣ ми хрумна да възлѣзж на планината до Муста-Чалъ, пъкъ отъ тамъ да прѣскокнж до комшиятъ му — Муссалахъ. Но срѣдъ тъкмението ми за тоя походъ, внезапно падна дъждъ, който изстуди въздуха, и Родопитѣ се забулихж съ мжгли. Водачътъ ми обяви, че вече е късно да се пжтува: на планината има новъ снѣгъ!

А ние се намирахме още на края на августа!

Азъ съ душевна скръбь се распростихъ съ мечтата си, като отложихъ при пьрва възможность да сторж това поклонение, и давно имамъ честьта на тие пакъ страници да подѣлж съ читателя впечатлението си отъ посѣщението на великанътъ.

Когато влакътъ мръдна отъ станцията Баня-Костенецъ за къмъ София, небето се бѣ пакъ изяснило. Азъ хвърлихъ погледъ на Муссалахъ. Негово царско величество сега бѣше наложилъ бѣла капа. Прѣди да го изгубж отъ погледъ, азъ успѣхъ да направж съ него слѣдующия разговоръ, който и стенографисахъ въ нотната си книжка:

Високо възвишавай се,
О гордий великанъ,
Надмѣнно устремлявай се
Въ лазурний океанъ.

Що гледашъ тамъ отъ горѣ ти?
Какво мечтаешъ тамъ?
Що диришъ въ кржгозоритѣ
Внимателенъ и нямъ?

Високъ си, непостигашъ се,
Но казалъ би човѣкъ —
На прьсти йощь повдигашъ се —
Да видишъ по̀-далекъ . . .

— Защо ми искашъ тайнитѣ?
Каза гигантътъ стария; —
Изглеждамъ азъ безкрайнитѣ
Граници на България!

София, 20 Февруарий 1890.

И. Вазовъ.

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.

Повѣсть отъ **Хенриха Сенкевичъ.**

I.

Героятъ ми се наричаше Бартекъ Словикъ, но понеже имаше обичай да си пули очитѣ, когато му говоряхѫ, затова съсѣдитѣ му го прѣкорясвахѫ Бартекъ „Пулякътъ". Той имаше малко общо съ славея, *) а пъкъ умственнитѣ му качества и хомерическа наивность му спечелихѫ прѣзимето: Бартекъ „Глупата". Това послѣднето бѣше общеприето, и безъ друго само то ще прѣмине въ историята, макаръ, че, Бартекъ притежаваше и четвърто — официялно прѣзиме. Понеже думитѣ: „члòвѣкъ" *) и „словикъ" не прѣдставляватъ никаква разлика за нѣмското ухо, и нѣмцитѣ обичатъ да прѣвеждатъ варварскитѣ славянски названия на пò-културния си язикъ, въ името на цивилизацията, за това по онова врѣме, при военнитѣ набори се случи слѣдующия разговоръ:

— Какъ те викатъ? питаше офицеринътъ Бартека.

— Словикъ.

— Шлоикъ? Ach, ja gut, — и го записа: Mensch, (човѣкъ). Бартекъ бѣ родомъ отъ село Погненбинъ; села съ подобни названия, има много въ познанското княжество и въ другитѣ крайща на старото полско царство. Безъ да смѣтаме нивитѣ, колибата и двѣтѣ крави, той бѣше ступанинъ на единъ алестъ конь, и на жена Магда. Животътъ му течеше мирно и спокойно, както Господъ далъ, но когато Господъ даде война, Бартекъ се доста опечали.

Дойде извѣстие да се яви въ редоветѣ, трѣбваше да напустне колибата, нивитѣ, и да остави всичко на бабешка грижа. Хората въ Погненбинъ бѣхѫ доста бѣдни. Бартекъ ходеше зимѣ да работи въ фабриката, и това му помагаше на домакинството, а сега какво? кой знае, кога ще се свърши войната съ френеца? Магда зе да кълне, когато прочете призователния билетъ. — Да пукнатъ макаръ, да ощурѣжтъ! Гламавъ си, но ми е жално: френцитѣ нѣма да те оставѭтъ, ще те заколатъ! . . .

Бартекъ усѣщаше, че жената добрѣ говори. Отъ френцитѣ бѣше го страхъ като отъ огънь, па и нему бѣше жално. Какво му сѫ сторили френцитѣ? Защо и за какво ще иде на пуста чужбина, дѣто нѣма никого познатъ? Като сѣдишъ въ село, струва ти се нищо не е, обикновенно, като въ Погненбинъ; но щомъ ти заповѣдатъ да вървишъ, тогава виждашъ, че тука е пò-добрѣ, отъ колкото другадѣ; но нищо не помага, щастието такова, трѣбва да се върви.

Бартекъ си прѣгърна бабата и десеть годишния Франека, послѣ плюна, прѣкръсти се и излѣзе изъ колибата, а слѣдъ него Магда.

---

*] Славей, — на полски „словикъ". —
*] Человѣкъ — по полски „члòвѣкъ".

Тя и момчето плачехѫ, а той повтаряше: „Де, млъкъ, де,“ и излѣзохѫ на пѫтя. Сега видѣхѫ, че въ цѣлия Погненбинъ става каквото и у тѣхъ. Цѣлото село излѣзло, пѫтьтъ набитъ съ призовани за войната. Отиватъ на станцията, а жени, дѣца, старци и кучета ги испращатъ. На призованитѣ се свиватъ сърдцата, на нѣколцина само по̀-млади висѫтъ лули изъ устата; нѣколцина вече сѫ пияни, други пѣятъ съ прѣгракнали гласове. — Единъ или двама отъ Погненбинскитѣ нѣмски колонисти пѣѭтъ отъ страхъ: Wacht am Rhein. Тая пъстра и шарена тълпа, освѣтена съ жандармски байонети, се влаче по край плетищата извънъ селото съ викъ, шумъ и глъчъ. Бабички прѣгръщатъ войницитѣ и плачатъ; една старуха си показва жълтия зѫбъ, и се заканва нѣкому въ въздуха; друга кълне: „Господъ да ви удави съ нашитѣ сълзи“!; слушатъ се викове: „Франце, Като, сбогомъ“. Кучетата лаѭтъ, и черковния звънецъ ехти. Попътъ се моли за душитѣ, понеже мнозина отъ призованитѣ на-дали ще се върнатъ. — Войната ги свиква всичкитѣ, но нѣма да ги пустне. Ралата ще ръждясатъ на полето, защото Погненбинъ обяви война на Франция. Погненбинъ не можа̀ да се съгласи на Наполеоновото надмощие и много го заинтересува въпроса за Испанския прѣстолъ. Екотътъ на звънеца испраща тълпата. Минуватъ покрай иконата на кръстопѫтя: всички си свалятъ шапкитѣ. Златенъ прахъ се дига по пѫтя, като въ сухо и горещо врѣме. По двѣтѣ страни на пѫтя шумтѫтъ дозрѣлитѣ нивя и се привождатъ подъ вѣтреца, който подухва тихичко. Въ синето небе играѭтъ чучулиги и като обезумѣли чуруликатъ. — Станцията! Тълпа още по̀-голѣма. Дошле сѫ призованитѣ отъ Горня и Долня Кривда, отъ Недоля и Мизерово. Движение, глъчка и бъркотия. Стѣнитѣ на станцията налѣпени съ манифести. Пише за война „въ името на Бога и Отечеството“. Резервата отива да брани „женитѣ си, дѣцата си, колибитѣ и нивитѣ“. Види се, че френцитѣ особенно сѫ се ожесточили противъ Погненбинъ, Горня, Долня Кривда, Недоля и Мизерово. Така мислатъ читателитѣ на обявленията. Прѣдъ станцията пристигатъ нови тълпи. Димъ отъ лулитѣ пълни въздуха въ салата. Всичка ходатъ, гълчѫтъ, викатъ. — Прѣдъ станцията се чуе нѣмска команда, която се отзива късо, тежко и рѣшително. — Издрънка звънецъ: отъ далече се чуе тежкото дишание на локомотивътъ, се по̀-близо, по̀-ясно, като, че войната наближава. Вторий звънецъ! Всички гърди потрѫпнуватъ — Силенъ гласъ се обажда: „френцитѣ идѫтъ“!, и въ едно мгновение страхъ обзима не само женитѣ, но и бѫдѫщитѣ седански герои. Тълпата се залюлѣ, сѫщеврѣменно влакъкъ спрѣ прѣдъ станцията. Въ прозорцитѣ се виждатъ шапки съ чървени ширити и мундири. Войска, като мравки; нечалнитѣ въздълги тѣла на тоноветѣ се чернѣѭтъ, и цѣла гора байонети стърчи. — Заповѣдано е на войницитѣ да пѣѭтъ, та цѣлия влакъ трепери отъ силнитѣ мѫжки гласове. Мощь чудесна бие отъ този влакъ, чийто край не се изглежда. Прѣдъ станцията нареждатъ войницитѣ; който може се прощава. Бартекъ си прострѣ рѫцѣтѣ, като крила на воденица, и опули очи.

— Ей, Магдо, сбогомъ! —

— Ай, сиромаху!

— Нѣма вече да ме видишъ.

— Нѣма вече да те видѫ.

— Какво да се прави? Нѣма що!

— Света Богородица да те пази и закриля

— Сбогомъ, варди колибата. — Жената го сграбчи съ плачъ за шията.

— Господъ да те води.

Настана послѣдния мигъ. Писъкътъ, плачътъ и охканието на женитѣ заглуши всичко за нѣколко минути. „Сбогомъ, сбогомъ“. На̀, ето че отдѣлихѫ войницитѣ отъ тълпата; отъ тѣхъ стана вече черна, набита масса, която образува квадрати, и захваща да се движи съ редовността и правилността на машина. Команда: „влазяйте“, и квадратитѣ се ломѫтъ въ срѣдата си, простиратъ

се на тѣсни нвици къмъ вагонитѣ и се губатъ въ вжтрѣшностьта имъ. Локомотивътъ пъхти, като адъ и бълва рѣки отъ пара. Женския врѣсъкъ достига най-високия си степенъ. Едни си трижтъ очитѣ въ прѣстилкитѣ, други простиратъ ржцѣ къмъ вагонитѣ. Расплакани гласове повтарятъ имената на мжжетѣ и синоветѣ си:

— Сбогомъ, Бартекъ, вика Магда. Па не се втикай тамъ, дѣто ти не е работата. Света Богородица да . . . Сбогомъ!

— Да вардишъ колибата, обажда се Бартекъ.

Веригата отъ вагони ненадѣйно потрънна; удариха се и тръгнахж.

— И помни, че имашъ жена и дѣте, викаше Магда и тичаше слѣдъ влакътъ. Сбогомъ, во имя Отца и Сина! Сбогомъ! Влакътъ се движеше сѐ по̀-бързо, като караше юнацитѣ изъ Погненбинъ, изъ двѣтѣ Кривди, Недоля и Мизерово.—

II.

На една страна се врьща Магда въ Погненбинъ съ множество бабички и плачи, а на друга страна, влакътъ бѣга изъ сивото пространство, пъленъ съ оржжия, и въ него Бартекъ. — Сивото пространство безъ край; едвамъ се съглежда Погненбинъ; само липата се чернѣе и черковната кула свѣти, позлатена отъ слънцето. Скоро липата се изгуби, а златния кръсть се гледа като свѣтла топка.

Додѣто свѣтеше тази топка, Бартекъ я гледаше, но щомъ и тя исчезна, селякътъ много се натжжи. Обзе го слабость голѣма, усѣщаше, че загинва. Сега гледаше само подофицеринътъ, понеже освѣнъ Бога, нѣмаше другий надъ него, Какво ще стане сега, да му мисли подофицеринътъ. Послѣдний сѣди на столъ. държи пушка между коленетѣ и пуши. Димътъ, като облакъ, му закриля тжжното и навжсено лице, на което гледатъ не само Бартковитѣ очи, но всинца изъ всичкитѣ крайща на вагона.

Въ Погненбинъ или въ Кривда всѣки Бартекъ и Войтѣкъ е господарь. всякой се грижи за себе си, а сега да му мисли подофицеринътъ. Ще имъ извика да гледатъ на дѣсно, и тѣ ще погледнатъ на дѣсно, на лѣво, — на лѣво. Всякий съ погледъ пита: „Какво ли ще станемъ“? Подофицеринътъ знае толкова, колкото и войницитѣ; желалъ би нѣкой по̀-старъ отъ него да му заповѣда и обясни. При това, селяцитѣ се бојжтъ да питатъ, понеже сега е военно врѣме. съ купъ военни сждилища. Не се знае, що е дозволено и какво не. Това тѣ незнаіжтъ, а такива думи като Kriegsgericht, *) за тѣхъ непонятни, ги плашатъ та треператъ. — Тѣ сжщо усѣщатъ, че сега подофицеринътъ имъ е по̀-потрѣбенъ, отъ колкото на маневритѣ, защото той знае всичко, той мисли за тѣхъ, а безъ него, на кждѣ? Сжщеврѣменно, види се, че му дотегна пушката, та я хвърли да я държи Бартекъ. Бартекъ грабна бързо оржжието, спрѣ да диша, опули очи, и гледа подофицерина, но и отъ туй малка полза . . Види се, че е лошо, понеже и него тръпки побиватъ.

По станцитѣ викове и пѣсни; подофицеринътъ командува, върти се, хока да се хареса на по̀-старитѣ, но щомъ тръгне влакътъ, всички утихватъ, утихва и той. И за него свѣтътъ има двѣ страни: едната ясна и понятна, сирѣчъ стаята, жената и леглото, а втората тьмна, и то съвсѣмъ тьмна, тя е Франция и войната . . .

Влакътъ постоянно гърмеше, фучеше и лѣтеше въ пространството. На всяка станция закачахж нови вагони и машини. На всѣка станция се виждахж само щикове, топове, коньe и знамена. Ясната вечерь полека загаснѣ. Слънцето се разлѣ, като голѣма чървена зора, на небето се носяхж стада дребни леки облаци съ почерйѣли брѣгове

Влакътъ прѣстана да прибира хора и вагони по станцитѣ, а само се люлѣеше и лѣтеше напрѣдъ въ онази червена яснота, като въ кърваво море. Изъ

*) Военен сждъ.

отворения вагонъ, въ който сѣдеше Бартекъ съ Погненбинскитѣ юнаци, се гледахѫ села и градища, черковни кули, щъркели прѣвити като куки и съ единъ кракъ стѫпили на гнѣздата, колиби и вишнени градини. Всичко това прѣхвърчаше. Войницитѣ зехѫ да си бърборатъ по̀-смѣло, понеже подофицеринътъ си тури торбата подъ главата и заспа съ лулата въ зѫбитѣ. Войтекъ Гвиздала, Погненбинский селянинъ, който сѣдеше при Бартека, го бутна съ лакътъ:

— Бартекъ, я чуй. Бартекъ се обърна къмъ него съ смаяни и опулени очи.

— Какво гледашъ, като теле, което ще заколатъ? шушнеше Гвиздала; — И ти, клетнико, отивашъ на касапница!

— Охъ, охъ, изохка Бартекъ.

— Страхъ ли те е? питаше Гвиздала.

— Какъ да ме не е страхъ?

Зората почервенѣ още повече, за това Гвиздала прострѣ рѫка къмъ нея и пакъ пошушна.

— Видишъ ли чьрвеното? Знаешъ ли, глампо, що е то? То е кръвь. Тука е Полша, нашата земля, разбра ли? А тамо ей, далече, дѣто свѣти, тамъ е Франция

— Скоро ли ще пристигнемъ?

— Много ли бързашъ? Казватъ, че било много далечъ. Ала не се грижи: френцитѣ ще ни посрѣщнатъ. Бартекъ почна да работи тежко съ погненбинската си глава. Слѣдъ малко попита:

— Войтеке?

— Какво?

— А на примѣръ, какъвъ народъ сѫ тѣзи френци?

Тукъ знанието на Войтха срѣщна прѣдъ себе си бездна, въ която по̀-лесно се пада, отъ колкото излиза Той знаеше, че френцитѣ сѫ френци. Слушалъ бѣ отъ по̀-старитѣ хора нѣщо за тѣхъ, че всякога биле побѣждавали; най послѣ знаеше и това, че биле много чуждъ народъ; но сега какъ да истълкува на Бартка, та и той да знае, какъвъ чуждъ народъ? За това той повтори въпросътъ:

— Какъвъ ли народъ?

— Ахà.

Войтекъ знаеше три народа: въ срѣдата „Поляци“, на една страна „Московци“ а на друга „Нѣмци“. Но Нѣмци имало разни видове. За да бѫде по̀-ясенъ, той рѣче:

— Ка̀къвъ народъ сѫ френцитѣ? Какъ да ти кажѫ: и тѣ сѫ нѣмци, ама още по̀-проклети. . . .

— О, проклети да бѫдатъ! обади се Бартекъ.

До тази минута той чувствуваше спрямо французитѣ само неописуемъ страхъ, едвамъ сега този пруски резервисть почувствува спрямо тѣхъ патриотическа вражда. Но той не можа да разбере всичко, както трѣбва, и за това изново попита:

— Тогава нѣмци ще се бижтъ съ нѣмци?

Сега Войтекъ намисли, като Сократа да даде едно сравнение, и рече:

— Ами твоя Лисекъ *) и моя Бурекъ *) не хапатъ ли се?

Бартекъ отвори уста и изгледа учителя си:

— Да, хапатъ се.

— Нали и австрийцитѣ сѫ нѣмци? — казваше Войтекъ — а не бихѫ ли се нашитѣ и съ тѣхъ? Нали стариятъ Сверцъ ни расказваше, че въ онази война Щтейнмецъ имъ викалъ: „Бийте, момчета, нѣмцитѣ“. Ама съ френцитѣ ще бѫде по̀-мѫчно.

— Бре!

---

*) *) Имена на кучета.

— Френцитѣ всякога сж надвивали. Като те стисне, не мисли да живѣешъ. Всякой отъ тѣхъ е два три пжти по́-снаженъ отъ насъ и бради иматъ, като евреи. Едни пъкъ сж черни като дяволи. Такъвъ, като видишъ, приготви се да мрешъ.

— Е, ами за какво тогава ще идемъ при тѣхъ? питаше Бартекъ отчаянно. Тази философска бѣлѣжка не бѣше може-би толкова глупава, колкото мислеше Войтекъ, който подъ влиянието на правителственни поучения, побърза да отговори:

— И азъ не бихъ искалъ да идж, но ако ний не идемъ, то ще дойдатъ тѣ. Нѣма какъ. Чете ли напечатаното? Най ги било ядъ на нашитѣ селяни. Хората казватъ, че тѣ затова сж лакоми за нашитѣ ниви, защото искали да прѣкарватъ тайно ракия изъ кралството, а пъкъ царщината не дава, и отъ това е войната; разбра ли?

— Какъ да не разбирамъ, рече Бартекъ прѣданно Войтекъ продължи:

— Лакоми сж и за жени, тие кучета . .

— Тогава, напримѣръ, и Магда ще си испати?

— Тѣ и старитѣ не испущатъ.

— О, изрева Бартекъ съ гласъ, който искаше да каже: щомъ е така, щж удрямъ.

Струваше му се, че това вече не е пжтно. Ракия нека да прѣкарватъ изъ кралството, но отъ Магда, да бѣгатъ. Сега мой Бартекъ почна да гледа на тази война отъ гледна точка на собственна полза, и се утѣши съ мисьльта, че толкова войски и топове излизатъ да отбранатъ Магда отъ французитѣ. Той си стисна ржцетѣ, и въ умътъ му се смѣси страхъ и умраза къмъ френцитѣ. Убѣди се, че нѣма друго срѣдство и че трѣбва да се върви. Въ това врѣме загасна небесната виделина. Мръкна се. Вагонътъ зе да се люлѣе силно, и заедно съ него, клатѣхж се на дѣсно и на лѣво пушки и щикове. Така минахж часове. Изъ машината изсхвърчяхж милиони искри, които се кръстосвахж въ тъмнината, като змии. Бартекъ не можа лесно да заспи. Както искритѣ въ въздуха, и нему хвърчаха въ главата мисли за войната, за Магда, за селото, за френци и нѣмци. Струваше му се, че и да иска, той не може вече да стане отъ столътъ, на който сѣдѣше.

Най послѣ заспа, и то боленъ полусънъ. Веднага и видѣния прилѣтѣхж: видѣ най напрѣдъ, че неговия Лисекъ хапе Войтековия Бурекъ, та му скубе и козината. Той грабна тояга да ги спогоди, но видѣ друго: при Магда сѣди черенъ френецъ, като свещенната земя черенъ, а Магда весела се смѣе, и киска прѣзъ зжби. Други френци се шегуватъ съ Бартека и го сочатъ съ пръстъ.

Безъ друго машината гърми, ала нему се струва, че френцитѣ викатъ: Магда, Магда, Магда! Бартекъ крещи: свийте си зурлитѣ, злодѣйци, пустнете булката! а пъкъ тѣ: Магда! Магда! Магда! Лисекъ и Бурекъ лаятъ, цѣлия Погненбинъ вика: не давай си бабата! Дали той е вързанъ, или що? Не, обърна се, напна се, връскитѣ се скъсахж, Бартекъ сграбчи френеца, и веднага . . .

Веднага той усѣти страшни болки като отъ силенъ ударъ. Бартекъ се събуди, и скочи на крака. Цѣлия вагонъ събуденъ, всинца питатъ, що е станало? а пъкъ то било че Бартекъ уловилъ въ съня си подофицерина за брадата. Ето го че стои опнатъ като струна, подъ козирогъ, а подофицеринътъ маха съ ржцѣ, и крещи като бѣсенъ: — Ach sie! Dummes Vieh aus der Polakei! Hau'ich den Sümmel in die Fresse, das ihm die Sähne sektionveise aus dem Maule herausfliegen werden.!

Той прѣгракна отъ ядъ, а пъкъ Бартекъ стои се́ подъ козирогъ. Другитѣ войници се надуватъ да се не изсмѣжтъ, понеже изъ устата на подофицерина лѣтжтъ послѣднитѣ стрѣли:

— Ein polnishev Ochse! aus podolien! Най сетнѣ всичко утихна. Бартекъ си сѣдна пакъ на първото мѣсто. Само усѣщаше, че му се надува ударената буза, а мъкъ машината на пукъ постоянно повтаря: — Магда, Магда, Магда!

III.

Съмна се! Блѣдна и прѣсната свѣтлина освѣтлява сънливитѣ и изнурени отъ безсъница лица. На столоветѣ спятъ войници въ безредие: едни съ увиснали на гърдитѣ глави, други съ кривнати назадъ. Зората изгрѣ и облѣ съ румянецъ цѣлия свѣтъ. Всичко свѣжо и леко. Войницитѣ се събуждатъ. Свѣтлата зарань раскрива изъ сѣнката и мъглитѣ непозната за тѣхъ земя. Хей! ами къдѣ е сега Погненбинъ, Малката и Голѣма Кривда, кждѣ е Мизерово? Тукъ чужбина, всичко чуждо. Хълмищата наоколо покрити съ гъсталаци, долинитѣ пълни съ кжщи, а по тѣхъ керемиди и черни завѣси; сé гиздави кжщи, обвити съ лози. Тукъ-тамъ черкови съ наострени кули, пó-нататъкъ комини съ облаци лъскавъ димъ.

Само че земята тѣсна, нѣма поля, нѣма ниви. Села и градове прѣхвърчатъ, влакътъ не се спира никждѣ. Трѣбва да е станало нѣщо, та навсждѣ тълпи хора. Слънцето се подава надъ хълмищата, и за това войницитѣ почеватъ съ гласъ да се молатъ; първитѣ слънчови зари освѣтляватъ селашкитѣ сериозни и молящи се лица. — Влакътъ се спрѣ на главната станция. Множество хора го заобикаля, има и извѣстия отъ бойното поле. Побѣда! Побѣда! Телеграфътъ е вече съобщилъ. Всички очаквахж злощастия, и понеже имъ донесохж радостни вѣсти, радостьта е безкрайна. Хората, полуоблѣчени, напустнали домоветѣ и леглата си, и бързатъ на станцията. Отъ покривитѣ вече се развѣватъ знамена, а отъ ржцѣтѣ — кърпи. Въ вагонитѣ раздаватъ пиво, тютюнъ и цигари. Неописано въодушевление, тържесвующи лица, Wacht am Rhein*) ехти като буря. Едни плачатъ, други се прѣгръщатъ. *Нашъ Фрицъ* **) побѣдилъ, прѣвзелъ топове и знамена! Съ благородно въодушевление множеството дава на войницитѣ всичко, щото има. И войницитѣ се растушаватъ та и тѣ запѣватъ. Вагонитѣ треператъ отъ мощнитѣ имъ гласове, а множеството очудено слуша думитѣ на непонятни пѣсни. Погненбинцитѣ пѣжтъ: „Бартошо, Бартошо, не губи надежда". — Die Polen! Die Polen! повтаря множеството за разяснение, и се трупа около вагонитѣ, като се чуди на снажнитѣ войници, и като усилва радостьта си съ прикаски за чудесното юначество на полскитѣ полкове.

Бартекъ бѣше съ отекли бузи, които, заедно съ жълтитѣ му мустаци, опулени очи и грамадна костелива снага го правехж страшенъ. За това му се чудатъ, като на особенно животно Какви защитници иматъ нѣмцитѣ! Тоя ще каже на французитѣ! Бартекъ се ухилва и нему е драго, че френцитѣ сж надвити. Нѣма вече тѣ да дойджтъ въ Погненбинъ, да обикалятъ Магда и да завладѣятъ нивитѣ. За това и той се смѣе, но понеже много го боли образътъ, той се криви, и наистина е страшенъ. А пъкъ яде, като хомерически герой: джурканиия грахъ и чашитѣ пиво потъватъ въ устата му, като въ бездна. Даватъ му цигари и парици, той всичко прима.

— Види се, нѣмцитѣ сж добъръ народецъ — казва на Войтека, и прибавя:

— Е, видѣ ли, че сж побѣдили френцитѣ?

Но скептикътъ Войтекъ хвърля сѣнка на радостьта му и прѣдказва, като Касандра:

— Френцитѣ всякога най-напрѣдъ даватъ да ги надвиешъ, за да те побъркатъ; послѣ като захванатъ, планини събарятъ! . . . Войтекъ не знае, че на неговото мнѣние е почти цѣла Европа, и онова, което още пó-малко знае, то е че цѣла заедно съ него грѣши. Вървятъ нататъкъ. Всичкитѣ кжщя, дѣто и да погледнешъ, покрити съ знамена. На нѣкои станции чакатъ повече, защото навсждѣ пълно съ влакове. Войска отъ всички нѣмски крайща бърза да усили побѣдителитѣ си братя. Влаковетѣ украсени съ зелени вѣнци, войницитѣ вдигатъ на щиковетѣ си подаренитѣ имъ китки и цвѣтя.

---

*) Нѣмскиятъ военеnъ маршъ.

**) Така прускитѣ солдати наричахж императора Фридриха III, додѣ бѣше още наслѣдникъ.

Болшинството отъ войницитѣ е полско, слушатъ се отъ вагонъ въ вагонъ разговори и провиквания:

— Какъ сте момчета? ако е рѣкълъ Господъ, накждѣ отивате? По нѣкогашъ отъ другъ влакъ, който лѣти на близо, се чуе позната пѣсьнчица, на която отговарятъ Бартекъ и другаритѣ му.

Колкото бѣхж наскърбени на тръгвание отъ Погненбинъ, толкова сега всинца сж весели и въодушевени; обаче, първия влакъ, който кара изъ Франция първитѣ ранени, имъ поквари радостьта. Спрѣ се въ Дайцъ, и чака доклѣ отминатъ влаковетѣ, които спѣшжтъ на бойното поле; но за да минатъ моста къмъ Келнъ трѣбватъ два три часа. Прѣзъ това врѣме Бартекъ тича съ другари да види болнитѣ и раненитѣ. Едни лежътъ въ затворени вагони, други въ отворени — по нѣмане мѣсто, — та добрѣ се виждатъ. Юнашкий духъ пакъ напустна Бартека слѣдъ първия погледъ.

— Ела, Войтекъ, вика пораженъ — видишъ ли тѣзи френци колко народъ сж се сипали?

Има за гледане: лица блѣдни, изнурени; нѣкои почернѣли отъ барутъ и болести, окървавени. На общата радость тѣ отговарятъ съ охкания. Едни кълнжтъ войната; почернѣли, попукани уста викатъ постоянно за вода, очитѣ гледатъ мжтно. Тукъ тамъ между раненитѣ се съглежда лицето на нѣкой умирающъ, ту спокойно и съ свѣтли синини около очитѣ, ту изкривено отъ конвулзии, съ прѣнесени очи, и озжбено

Бартекъ за първи пжть вижда кървавитѣ плодове на войната.

Пакъ му се побърка въ главата, гледа, като слисанъ, и стои съ зяпнали уста. Бутатъ го на вси страни, единъ полицейски го тласна въ тилътъ. Бартекъ дири Войтека, намѣри го и дума:

— Войтекъ, о да пази Господъ!

— И тебъ това чака.

— Исусе, Дѣво Марио! Хора така да се убиватъ! а пъкъ ако селянинъ набие селянина, заведжтъ го жандарми въ сждътъ и го наказватъ.

— Ама сега онзи е по-добъръ, който убие повече хора. Да не си мислилъ, гламо, че ще стрѣлятъ съ барутъ, като на маневри, или срѣщу дъска, та не срѣщу хора?

Тукъ се показа ясната разлика между теорията и практиката. Нашъ Бартекъ бѣше войникъ, ходилъ бѣ на маневри и знаеше, че войната е за да се убиватъ хора, но сега като видѣ кръвьта на раненитѣ, прималѣ му и едвамъ се държеше на нозѣтѣ си. Той пакъ доби уважение къмъ френцитѣ, което исчезна щомъ прѣминахж отъ Дайцъ въ Келнъ.

На главната станция видѣха за първи пжть роби, обиколени отъ хора и войници, които ги гледахж гордо, но още безъ умраза. Бартекъ се бутна въ тълпата, изгледа вагонитѣ и се очуди. — Купъ френски пѣхотинци натъпкани въ вагона, като риби въ бъчва, покъсани, грозни, нечисти и изнурени. Мнозина отъ тѣхъ простирахж ржцѣ за милостиня, която имъ даваше тълпата, до колкото допущахж стражаритѣ. Бартекъ имаше съвсѣмъ друго понятие за френцитѣ, споредъ Войтековитѣ расказы; той пакъ се насърдчи. Обърна се да види дѣ е Войтекъ. — Войтекъ бѣ до него.

— Какво ми приказваше? пита Бартекъ. Това сж червеци. Едного да бутна, четирма ще паднатъ!

— Много сж съсипани, избъбра Войтекъ разочарованъ.

— На кой языкъ бърборатъ?

— Види се, да не е полски.

Бартекъ тръгна на долу да гледа вагонитѣ, доста успокоенъ.

— Голѣма простотия, рече той като изпрѣгледа вагонитѣ. Но въ осталитѣ вагони сѣдѣхж зуави, при тѣхъ Бартекъ се замисли. Понеже сѣдѣха, не можеше да се познае да ли сж по-едри отъ обикновеннитѣ хора, само се

гледахж прѣзъ прозорцитѣ дълги бради, юнашки и навжсени лица на стари войници съ блѣстящи очи. Бартекъ изново отпадна духомъ.

— Тѣзи сж по́-страшни, шушнеше тихо, като отъ страхъ да го не чуктъ.

— Още не си видѣлъ онѣзи, които не сж вдадохж да станатъ роби.

— О, да пази Господъ!

— Ще видишъ.

Слѣдъ като изгледахж зуавитѣ, отидохж натлтъкъ. При съсѣдния вагонъ Бартекъ отскокна назадъ, като попаренъ.

— Олеле, Войтекъ, ела!

Въ отворения прозорецъ се гледаше тъмното, почти черно лице на единъ негръ, съ прѣобърнато бѣло въ очитѣ. Трѣбваше да бѣ раненъ, защото лицето му се кривеше отъ болки.

— Е, какво? рече Войтекъ.

— Това е моръ, а не войникъ. Господи, помилуй мя грѣшний!

— Я погледни я, какви зжби има!

— Ай, преклетника, страхъ ме е да го гледамъ!

Бартекъ млъкна, и слѣдъ малко пакъ се обади:

— Войтекъ

— Какво?

— Ами нѣма ли да помогне ако се прѣкрьстж?

— Поганцитѣ не проумѣватъ светата вѣра

Дадохж знакъ за сѣдане, слѣдъ малко влакътъ тръгна. Когато се стъмни, Бартекъ постоянно виждаше прѣдъ себе си черното лице на негъра, и страшната бѣлина на очитѣ му. Отъ чувствата, които тогазъ въодушевявахж тозъ погненбински юнакъ неможеше да се прѣдскаже много за неговитѣ бждящи дѣяния. —

(Слѣдва). Прѣв. отъ Полски **Д-ръ Хр. Кесяковъ**.

Помпей — Везувий.

Кога вървж изъ тие съсипии
Отъ храмове и кжщи опустѣли,
Не питамъ ги за миналитѣ дни,
Не питамъ за онѣзъ, що сж живѣли

И съ шумъ пълнили сж градътъ.
Какво ще каже тѣхний призракъ смѣшни?
Умрѣлитѣ некъ въ гробоветѣ спжтъ
Сънь вѣчни съ свойтѣ исповѣди грѣшни

И слава и величие и срамъ . . .
Какъ дребна й тазъ пустиния мълчалива
Предъ тебъ, Везувий, — било твойта грива

Отъ димъ кога въ въздуха се извива,
Ил' нощемъ свѣтва горѣ твоя пламъ
Отъ божий гнѣвъ запаленъ, сѣкашъ, тамъ!

Помпей, 1789. **К. Величковъ**.

ЕДНА ВАЖНА ЗАДАЧА НА НАШИТѢ УЧИТЕЛИ.

Не веднажъ се е указвало на извънреднитѣ длъжности на нашия учитель въ слѣдствие на исключителното му положение въ обществото. При лишението отъ достатъчни дѣятели въ разнитѣ области на народния животъ, на учителя се пада много пѫти да испълнява задачи, които въ другитѣ страни се възлагатъ на специялно за това подготвени лица. Обстоятелствата заставятъ нашия учитель да играе не само ролята на възпитатель на младото поколение, а и на възрастнитѣ, пасивно чрѣзъ своя примѣренъ животъ и активно — чрѣзъ своитѣ старания за повдиганието на умственното и моралното равнище на обществото, въ срѣдата на което е поставенъ (чрѣзъ съставяние на полезни дружества, откриване на вечерни и недѣлни училища, сказки, театрални прѣдставления и пр.) Обаче съ това моралнитѣ обязанности на учителитѣ още не се исчерпватъ. Между многото други тѣхни задачи, нека ни бѫде позволено да обърнемъ тукъ вниманието имъ особенно на една, която произтича послѣдователно отъ задължението, което имъ се възлага: да бѫдѫтъ повече отъ колкото това се изисква другадѣ, *възпитатели на цѣлото общество, на цѣлия народъ вкупомъ.* — Въ такъвъ случай явява ся неизбѣжна нужда за учителя, да се запознае по-отблизо съ прѣдмѣта на неговата дѣятелность — съ това общество, съ тоя народъ, който той морално е задълженъ да въспитава, просвѣщава, води къмъ пѫтя на духовното и посрѣдствомъ това къмъ материялното благосъстояние. Както за педагога, който има за прѣдмѣтъ дѣтската душа, е нужно да се запознае съ особеноститѣ на тая душа, да вникне въ механизма на пружинитѣ, които я движѫтъ, прѣди да се рѣши да почне своята образователска дѣятелность, тъй е нужно и за въспитателя на народа, отъ каквато категория и да бѫде той, държавенъ мѫжъ или педагогъ, да изучи основно *народната душа*, (ако можемъ да се изразимъ така, безъ да придаваме на думата нѣкакво метафизическо значение), въ всичкитѣ ѝ разнообразни проявления, да схване всичкитѣ нейни особености — тогава може да се очаква отъ неговата дѣятелность и благотворни резултати. Цѣльта, която гони, ще бѫде дѣйствително плодовита, защото се гони съ пълно съзнание на срѣдствата, които могѫтъ да бѫдѫтъ на расположение за постиганието ѝ, съ съзнание на направлението въ което тая цѣль трѣба да се постави, съобразно съ особеннитѣ изисквания на народния духъ, който духъ е резултатъ на цѣли вѣкове, и като такъвъ, не трѣба да се мѣри съ случайнитѣ прѣдписания на една школа, на една философия. На народния въспитатель възлѣжи така грижата, да узнае кого въспитава, кого учи, чрѣзъ най-пълно изслѣдвание на тоя народъ и на тая страна, сѫдбата на които се полага въ неговитѣ рѫцѣ.— Нуждата отъ едно всестранно изслѣдвание на народа и страната става въобще отъ день на день по-чувствителна, едно, защото етнографическитѣ материяли захващатъ да се топѭтъ подъ трѣскавата горещина на една нова дѣятелность, и друго, защото е врѣме вече да се даде на нашитѣ общественни дѣйци една по-положителна основа, на която да градѭтъ своитѣ теории върху особеноститѣ и нуждитѣ на нашия народъ, за когото до сега се е разсѫждавало и говорило въ повечето случаи не инакъ освѣнъ a priori, на основание на прѣдвзети и, още по-често, чужди идеи. Какво прѣдставя нашиятъ народъ, какви сѫ неговитѣ нужди, и кое е най-доброто направление, което трѣба да се даде на по-нататъшното му развитие, това ще се види най добрѣ отъ обективното му изслѣдване.

Това иелѣдване прѣдставя толкова страни, колкото разнообразни лица показва и самия народенъ животъ, и тия мѣстни обстоятелства, при които се е развилъ и развива. *Да издири въ какво състояние се намира веществената и духовната култура на народа, като се старае да узнае познанията, които притежава той по разнитѣ клонове на науката и искуствата; да изслѣдва идеитѣ, които си е изработилъ или наредилъ или заелъ тоя народъ въ областьта на религията или нравственносьта, и съобразно съ тия познания и идеи да търси пѫть за понататъшното му развитие съгласно съ изискванията на неговия организмъ.* — ето задачата на учителя, като общественъ въспитатель. Тоя огроменъ трудъ, естественно, не е възможно да поеме учительтъ самичъкъ на себе си. Има специялни страни, които прѣимуществено единъ юристь или единъ лѣкарь може да изучи съ пó-голѣмо умѣние и тънкость; но не ще съмнѣние, че пакъ пó-голѣмата часть отъ задачата ще слѣгне на учителското съсловие. Никое друго съсловие нѣма пò-вече отъ учителското възможность, да бѫде въ постоянно и тѣсно сношение съ народа, да го наблюдава и да изучава и най-скрититѣ кѫтове на душата му. Селскиятъ учитель е естественно, въ сѫщото врѣме и най-ближния наблюдатель на селския житель. —

Тъй като, народътъ се състои главно отъ селското население, то безъ сумнѣние и изучванието на тоя народъ ще лѣжи прѣди всичко въ рѫцѣтѣ на селския учитель. Нѣма да откажемъ, че тоя послѣдниятъ отдавна вече е съзналъ тая своя задача, която му се диктува отъ прѣдимството на мѣстото, което заема. И дѣйствително, ако има у насъ нѣщо събрано въ областьта на етнографията, то се длъжи най главно на народния учитель. Повечето отъ събирачитѣ на народнитѣ ни умотворения сѫ били главно народни учители.

Въ много пò-малъкъ размѣръ обаче е земало до сега участие въ изслѣдванието на народа и страната ни — пó-високото учителско съсловие, гимназиялнитѣ прѣподаватели, при всичко, че тия послѣднитѣ притѣжаватъ или бихѫ могли да притѣжаватъ въ много пò-голѣмъ размѣръ подготовката, която се изисква отъ единъ добъръ етнографъ. Има страни въ изслѣдванието на нашия народъ и нашия край, които безъ солидни специялни познания не могѫтъ да се освѣтлѭтъ добрѣ.

Винѫги специялниятъ историкъ пò-добрѣ, пò-методично ще умѣе да издири и запише едно историческо прѣдание, отъ единого, който не притежава никакви сериозни исторически познания и за това въ много случаи се подава на фантазията си или на влиянието на тенденциозни идеи. Ботаникътъ пò-вѣрно ще изслѣдва флората на извѣстно мѣсто, отъ единъ дилетантъ, който нѣма никаква система въ изслѣдванията си, и обръща ту внимание на прѣдмета, ту на името му, ту на свързаното съ него народно повѣрие.

Специялно подготвениятъ прѣподаватель по рисувание (живописецъ) е единственно способниятъ да изслѣдва народното изобразително искуство, народната орнаментика, народното живопиство съ всичката тънкость, която изисква прѣдметътъ. Учительтъ по инструменталната или вокалната музика най-добрѣ ще умѣе да схване народнитѣ мелодии и да ги копира и прѣдаде вѣрно и точно. Почти за всѣки учитель има отдѣлна обширна етнографическа область, въ която той може да развие плодовита дѣятелность спорѣдъ своята специялна подготовка. Излишно е да се настоява повече върху нуждата отъ участието на учителитѣ въ това важно дѣло за изучванието на страната—а още пò-малко, върху важностьта на самитѣ изслѣдвания. Ний се ласкаемъ съ надеждата, че директоритѣ на разнитѣ училища, инспекторитѣ на учебнитѣ окрѫжия и учителитѣ ще обърнатъ надлежното внимание на изложеното отъ насъ вкратцѣ и ще се постараѭтъ за напрѣдъ да събиратъ постепенно материяли за етнографическото, историческото или географическото изслѣдванието окрѫга, въ който дѣйствуватъ, или на коя да е друга область, която си изберѫтъ. Желателно

би било, поне въ по-голѣмитѣ окръжни центрове, учителитѣ да вематъ инициятивата за съставяние на особенни дружества, народоучни (фолклорни) *), които да си поставятъ за специялна цѣль изслѣдванието на народа и страната въ всѣко отношение. Може да се прѣпоръчи тая цѣль, като второстепенна цѣль и на читалищата и на всички други дружества у насъ, които прислѣдватъ нѣкаква образователна цѣль. Материялитѣ, които ще се събиратъ частно отъ учителитѣ или дружествата, ще намѣрватъ, не се съмняваме, винъги добъръ приемъ въ съществующитѣ периодически издания у насъ, а особенно въ „Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение“, чиято программа съвпада напълно съ задачата, на която ние намѣрихме за добрѣ да обърнеме тукъ вниманието на нашитѣ учители, съ пълно увѣрение, че ще намѣримъ съчувственъ отзивъ.

Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

БИБЛИОГРАФИЯ.

Анна Каренина, романъ отъ графа Левъ Толстой, томъ I, прѣвелъ М. Ивановъ, Пловдивъ, печатница Хр. Геннадиевъ 1880 г. цѣна 1 левъ 20 ст.

——

Домашенъ приятель, мѣсечно списание, издава българското евангелско дружество, София 1890 г. година II, брой 1, 2 и 3.

——

Периодическо списание на българското книжовно дружество въ Срѣдецъ, подъ редакцията на В. Д. Стояновъ, година седма, книжка XXXII и XXXIII Срѣдецъ, държавна печатница 1890.

——

Библиотека Св. Климентъ, издава „Дружеството Св. Климентъ“, книжка IX, София, печатница на К. Т. Кушлевъ 1890.

——

Трудъ, литературно-научно списание, редакторъ Ц. Гинчевъ, година III книга II, Търново, скоро-печатница на П. Х. Панайотовъ 1890.

——

Литературно научно списание на казанлъшкото учителско дружество, подъ редакцията на Д-ръ К К Кръстевъ, книжка 2, Пловдивъ, печатница Д. М. Манчовъ, 1890.

——

Писма о Македоніи и македонскомъ вопросѣ, С. С. Бобчева. Петербургъ, 1889.

---

*) Сравни: „Значението и задачата на нашата етнография“ въ *Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина* стр. 9 и слѣд.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Съ удоволствие се научаваме, че отъ нова година насамъ се е почнало вече напечатванието на нѣмски прѣводъ прѣвъсходното съчинение на г. Д-ра К. Иречека: Cesty po Bulharsku (пѫтувания по България). Тоя прѣводъ, който ще бѫде допълненъ съ много нови свѣдѣния, щѣлъ да излѣзе отъ печатъ идущий септемврий или октомврий. Въ тоя случай намъ е драго да обадимъ, че сѫщата книга се прѣвожда сега и на български отъ г. И. Георгова и ние горещо желаемъ да видимъ часъ по́-скоро на язика си това съчинение, най-доброто отъ всичкитѣ написани до сега върху нашето отечество.

Господинъ У. Р. Морфилъ (W. R. Morfill), професоръ на словѣнскитѣ язици въ оксфордский университетъ и авторъ на разни английски съчинения по славистиката, готви, както слушаме, и една българска граматика, написана на английски за англичанетѣ.

Г. Морфилъ тия дни е издалъ въ особна брошура своята въводителна лекция по словѣнскитѣ язици, държана въ оксфордский университетъ на 25-й януарий 1890. Тая лекция носи заглавие *Опитъ върху значението на изучванието словѣнскитѣ язици* *). Като говори за българитѣ, учений професоръ забѣлѣжва, че тѣхното „великолѣпно избухване (outburst) въ народенъ животъ, слѣдъ жестокото робство на дълги столѣтия, е едно отъ чудесата на наший вѣкъ“. Лекцията е интересна въ много отношения.

Отъ двѣ години на самъ въ Прага е подхванала да се печата на чешки огромна енциклопедия „Ottuv Slovnik naucny“ Макаръ, че на чесски сѫществува вече прѣвъсходната Ригерова енциклопедия, печатана прѣди двайсетини години, но настоящата, по богатството и по новостьта на материялитѣ си, сочи да завземе едно отъ най-виднитѣ мѣста въ чесската литература. Това издание се урежда отъ 41 редактори, специалисти по разнитѣ стрѫкове на науката, а има повече отъ 500 души сътрудници. До сега сѫ излѣзли два тома съ буквата *a*, само тя захваща повече отъ 1000 страници, 8-на. Текстътъ е поясненъ и иллюстриранъ съ многобройни картини, художествено изработени. По всичко се види, че казаната енциклопедия ще може да се постави на равно съ най-добритѣ сѫществующи днесъ подобни издания у другитѣ европейци. „Ottuv Slovnik Naucny“ има и за насъ особенъ интересъ поради широкото мѣсто, което ще се даде на България въ страницитѣ му. Д-ру К. Иречеку е повѣрена българската часть.

Щемъ ли и ние, българитѣ, нѣкога да се сдобиемъ съ подобно отъ колосаленъ размѣръ и важность дѣло?

Не прѣди много излѣзе въ Парижъ романътъ La bête himaine, отъ Емилъ-Зола. Той е двайсетий отъ циклътъ на Rougon-Maquart. Главната задача на автора е била да изобрази желѣзнопѫтническия миръ, тоестъ, живота и правитѣ на виситѣ чиновници, както и на проститѣ работници по желѣзницитѣ. И въ тоя случай знаменитий романистъ, вѣренъ на правилото си, е написалъ романа си на основание на истински факти, или „документи“ както той ги нарича, събирани нарочно и старателно по́ отъ рано, изъ областьта която описва. За да се запознае непосрѣдственно и лично съ работата, също и съ ощущнията на единъ

*) An Essay on The emportance of She Study of The Slavonic Languages. London, Henry Frowde. 1890.

машинистъ въ врѣме на движението на влака. Зола нарочно испросилъ дозволение и пропжтувалъ отъ Парижъ до Мантъ въ самий локомотивъ, чието название „**La bête humaine**“ той е далъ и на романа си.

———

По инициативата на сръбското академическо дружество „*Зора*“ въ Вѣна, отпразднувалъ се въ австрийската столица четирийсетгодишний юбилей отъ литературната дѣятелность на Змай Йованъ Йовановичъ, знаменитий сръбски поетъ (съ когото „Денница“ въ III книжка, първа, ако и на кратко, запозна българската публика). Въ деньтъ на праздника цѣлата сръбска младежь се е откликвала и поздравила съ горещо съчувствие националний и плодовити корифей на сръбскитѣ поети.

———

Излѣзълъ е въ Лондонъ послѣдний томъ на лордъ Тенисона: **Demeter and othes poems**. И въ тия произведения вѣе сжщата кротость, нѣжность, деликатно чувство, присжщи на лирический гений на Тенисона, както и въ другитѣ му поетически сбирки. Особено, стихотворението, въ което маститий поетъ се прощава съ живота, по своята армониозность и благородство на чувствата е истински **chef d'œuvre**. Отъ Тенисона имаме прѣведено на български, въ два прѣвода, прѣкрасната поема: *Майска Царица.*

———

Въ нещенский политически листъ „**La revue de l'orient**“ се прѣвожда на французки една отъ нувеллитѣ на покойний Любенъ Каравеловъ, подъ название „Гъркиня“.

———

Лудвигъ Батенбергъ, братъ на бивший български князь Александръ Батенберга, готвилъ едно обемисто съчинение за България, което скоро щяла да излѣзе.

———

Въ нѣмското периодическо списание „**Christlichen Abendruhe**“ издаваемо въ Швейцария, е напечатана отъ И. Окичъ повѣсть „Петко“. Сюжета на повѣстьта е зетъ изъ революционий животъ на българитѣ.

———

Нáскоро се е поминалъ въ Прага Франтишекъ Халупа, младъ чешки поетъ, роденъ на 1857 год. Той е довършилъ образованието си въ пражския университетъ по философския отдѣлъ. Редактиралъ е разни литературни списания, като е списвалъ и прѣвождалъ отъ славянскитѣ язици разни поетически творения. Обнародванитѣ му въ сбирката „Липовъ Цвѣтъ“ стихове се отличаватъ по поетическа фантазия и прѣкрасенъ слогъ. Между друго, Халупа е написалъ една драма, на която героятъ е Прѣмиславъ Оттокаръ II; раскази въ стихове, и една историческа повѣсть, подъ насловъ: „Послѣдний Прѣмиславецъ“.

———

Въ Парижъ се е появила любопитна книга: *Освобождението на Еминъ Паша отъ Станлея*, която е съставена отъ писмата на Станлея изъ Африка, отъ дѣто знаменитий пжтешественникъ, слѣдъ безбройни примеждия и дълго пропадане въ неизвѣстность, се завърна най-послѣ живъ и здравъ — Книгата му, извѣстно, е пълна съ животрепещущъ интересъ, който още продължава да вджхва на образований свѣтъ тайнственний Черенъ Материкъ.

Ц-въ

ДЕННИЦА

КЪРВАВО ПРИМИРИЕ.

Епизодъ изъ сърбско-българската война.

отъ М. Георгиевъ

Войната бѣше обявена отъ страна на нашитѣ съсѣди и, слѣдъ нѣколко геройски отбрани, отъ една шепа хора, при сраженията при Кула, дѣвственната Видинска крѣпость се угрожаваше съ обсада. Обсадата грозѣше, а крѣпостьта бѣше — праздна! Едни гѫрди — срѣщу сто! Двѣ рѫцѣ — срѣщу двѣста! Кое пò-напрѣдъ да прѣдприемешъ, та кое и да свършишъ?! . . . .

Картината, която прѣдставляваше Видинътъ, въ това врѣме, бѣше колкото скърбна, толкова и любопитна.

Солдатитѣ, които сновѣхѫ насамъ-нататъкъ, по своята работа, изглѣдвахѫ така спокойни, като че се готвехѫ за нѣкой славенъ парадъ, а не за — смъртна борба.

Всичко, що бѣ мѫжко и пò-младо, пò-жизненно, като захванешъ отъ най-богатскитѣ синове, дори до най-бѣдния абаджийски калфа, или кожухарски чиракъ — всичко вървеше, съ една прѣзрителна усмивка на лицето. Самъ-тамъ, ще видишъ, по нѣкой пò-блѣскавъ погледъ, устременъ по посока къмъ Тимокътъ, но — нищо повече. Такава поразителна хладнокръвность, такава прѣзрителна усмивка и такъвъ блѣскавъ погледъ те каратъ неволно да свалишъ шапката си отъ главата и да имъ се наклонишъ . . . . Пò-старитѣ, пò-патимитѣ хора, на които бѣлитѣ влакна свидѣтелствувахѫ за тѣхнитѣ жизненни опитности, не криехѫ своето душевно смущение, което натискаше гѫрдитѣ имъ. Не криехѫ тѣ своето щение, а гледахѫ съ такава неизвѣстность на бѫдѫщето, както гледа рибарьтъ върху мѫтната вода, когато хвърга своята рибарска мрѣжа! мъ-тамъ, ще видишъ само, че по нѣкой отъ тѣхъ захваща пò-скочко да прѣмета зърната на своята броеница, въ остарѣлата си и ...та съ жили рѫка. . .

Имаше и такива, мѣжду Видинскитѣ жители, които, съ своитѣ практики и материялистически способности, не загубихѫ и сега присѫтствието

на своя духъ. Тѫзи дарба се проявяваше, най-много, между достойнитѣ синове на Израила. Мнозина имаше, които порасчистихѫ паужинитѣ на своитѣ прѣдохранителни скривалища — *хумбитѣ*, що бѣхѫ завардили отъ послѣдното бомбардирание на градътъ. Та и не бѣше отдавна, едвамъ ли се бѣхѫ изминали десеть години! Други упражнявахѫ още пò-голѣма дѣятелность: тѣ копаяхѫ нови скривалища, било за себе си и челядьта си, било за своитѣ — земни блага. Колко котли, колко стока, колко злато и колко покѫщнина е било прикрито въ таквиато скривалища, това би могла да каже само черната пръсть, що тежеше върху имъ, но за жалость, тя не може да говори. Такъвъ е свѣтътъ!

Тѣзи отъ жителитѣ, които братоубийственната война затече въ крѣпостьта, обрѫгнахѫ вече на топовнитѣ гърмежи и оловенитѣ свирни. Повечето отъ тѣхъ се утѣшавахѫ, съ философското изрѣчение: *„каквото ще Господь, това ще бѫде“!*

Една срѣда, слѣдъ пладнѣ, се разнесе гласъ между населението, че иде подкрѣпление на Видинския гарнизонъ. Тѫзи вѣсть падна така приятно на сърдцата на обсаденитѣ, както пада приятно и майския дъждъ, върху испрѣпуканата отъ пекове земя.

Ободрението е полвинъ побѣда, казалъ нѣкой си полководецъ. Това можеше, най-нагледно, да се забѣлѣжи, този день, въ очитѣ на всѣкиго. Цѣла върволица свѣтъ се бѣше проточила къмъ Видинското пристанище, за да посрѣщне, пò-тържественно, ожидаемото подкрѣпление. И бабички, и дѣца, и старци, и младежи, и булки, и моми — всичко вървеше прѣменено, като че отива на литияя, по великдень.

Когато спрѣ парахода и се подадохѫ младитѣ герои на прѣдстоящитѣ боеве, цѣлъ дъждъ отъ китки покри пѫтьтъ, който ги водеше къмъ побѣда.

Младъ и красивъ, пъленъ съ жизненность и сила, пристѫпваше между другитѣ и артилерийския поручикъ Н. . . . Подъ тънкитѣ му възвити мустачки, играеше една чудна усмивка, която омайваще всѣкиго, който го погледне. Чернитѣ му, пълни съ изражение очи, мѣтахѫ блѣскавъ поглдъ, който не само пронизваше, но и приковаваше всѣкиго, върху когото се спрѣше. Поручикъ Н. . . . бѣше на ръстъ повече височекъ, отколкото срѣденъ; тънъкъ въ кръстътъ, а широкъ въ рамената. Цѣлото му тѣлосложение привличаше зрителитѣ, както съ своята подвижность, така и съ своята грациозность. Високото и гладко чело, което характеризираше богатитѣ душевни дарби на поручика, се украсяваше отъ една черна и лъскава, като смола, коса. Тя имаше една естественна, умѣренна кѫдравина. Хубостьта на лицето се удвояваше от бѣлизната на кожата, по която едвамъ се съзирахѫ, самъ-тамъ, тън кato влакна, сини жилчици.

Много погледи се спрѣхѫ върху този строенъ хубавецъ, а особ отъ страната, кѫдѣто бѣхѫ се наредили прѣдставителкитѣ на хубав полъ. Много гърди испустнахѫ своитѣ въздишки и много очи пророси по нѣкоя сълза, като знаяхѫ на каква обѣть се излагаше тѫзи чуд

красота. — „Блазе на тѫзи майка, що е родила такова чедо, и тешко и горко ней, че го е пратила на тъзи човешка касапница“! . . Така си шепняхѫ бабитѣ и пó-възрастнитѣ булки, и неможехѫ да отдѣлѭтъ очитѣ си отъ поручика.

По мимо другитѣ, скрита между множеството, бѣ упрѣла своя погледъ, върху поручика Н. . . . и Неда, която бѣше дошла съ баба Ганка. Баба Ганка бѣше майка на Недения баща. Неда бѣ очарованна отъ неговата красота. Тя бѣ забравила и война, и страхове, и топове и всичко! Тя невиждаше нито народъ, нито войска, нито нищо! Тя гледаше само Н. . . . и — никого другиго, макаръ че първъ пѫть го виждаше! . . . .

Неда бѣше прочута хубавица въ градътъ и първа мѣжду момитѣ. Баща ѝ бѣше единъ отъ най-виднитѣ граждане и познатъ не само по своето иманье, но и по своята честность и интелигентность. Семейството, отъ което бѣше изникнала Неда, заемаше едно отъ най-виднитѣ мѣста мѣжду градското общество. Нединитѣ родители имахѫ само едно-едничко дѣте, а то бѣше Неда. Тѣ не пожалихѫ нито трудъ, нито разноски, за да дадѫтъ на своето чедо такова въспитание, каквото се изискваше и отъ врѣмето, прѣзъ което живѣяхѫ, и отъ положението, което държеше тѣхната фамилия.

Неда бѣше навършила седемнадесетата и, отъ два мѣсеца, бѣ встѫпила въ осемнадесетата си година. Тя имаше тънка висока снага и русса, като коприна, коса. Очитѣ ѝ блѣстѣхѫ като синьото сутренно небе, по Еньовденъ. На колко души този небесенъ погледъ е пронизалъ сърдцето и е оставилъ и до сега отворена раната на пронизаното мѣсто?! . . На своята бѣла гуша тя не носеше никакъвъ другъ накитъ, освѣнъ единъ-едничъкъ низъ отъ корали и този накитъ гармонираше подпълно, съ розовитѣ ѝ устни, които не се скѫпѣхѫ никога да те наградѭтъ съ своята приятна и весела усмивка. Китчицитѣ—отъ кокиче, или момина сълза, които тя забодваше пролѣтъ, въ своята буйна руса коса, конкурирахѫ чрѣзъ своята бѣлизна и приятность, съ маргаритчетата, що се подавахѫ, на усмихнатитѣ ѝ коралови устни. Въ походката си, Неда бѣше бърза и плахова, като сърна. Поразени отъ бѣлоликостьта на Неда, завистницитѣ ѝ, нейни другарки, бѣхѫ распустнали слухъ, че тя се мияла, всѣка сутрена, съ прѣсно млѣко, но това не е истина, защото, освѣнъ студената водица, Неда не е допирала нищо друго до своитѣ бѣли и зачървѣли, като триндафилъ, страници.

Неда държеше, въ хубавата си рѫка, китка отъ нѣколко бѣли *рози* ...*ниче*. Розитѣ блѣднѣехѫ прѣдъ нейното лице, а поминчетата издавахѫ като слаби искри, прѣдъ блѣстящия небесенъ цвѣтъ на бадемо...нитѣ Недени очи.

...гато поручикъ Н. . . . се упѫти, изъ между събрания народъ, ... стигне своитѣ другари, той прѣмина край самата Неда. Единъ-...ичъкъ погледъ, той хвърли, случайно, на Недения витъкъ станъ и ... на небесния цвѣтъ, който се отражаваше отъ очитѣ ѝ. Единъ-

едничъкъ бѣ тоя погледъ, но той бѣ достаточенъ. Та, зеръ не стига и най-малкото допиране на слънчевата лучь, до росната капка, за да произведе хубавитѣ шарове на джгата? — Погледътъ на поручика Н. . . произведе тоже единъ шаръ отъ джгата. Този шаръ бѣше червенината, що се разля моментално по лицето на Неда и по опърлената отъ слънчевия пекъ шия на самия поручикъ Н. . . .

Впечатлението, което произведе срѣщанието на двата младежски погледи, се отрази най релиефно на взаимнитѣ имъ усмивки, които си размѣнихж. Тѣзи невинни усмивки се появихж едновр͏ѣменно и сближиха така тѣсно младитѣ имъ сърдца, щото тѣ почувствовахж, като че отдавна се знаятъ и познаватъ. Нито взаимни поклони, нито прѣпоржчвания, нито ржкувания — нищо тѣмъ не трѣбваше вече. Па и защо ли сж тѣзи хладни церемоний и притворства, защо ли сж взаимнитѣ исказвания на имената, когато и прѣди да си знаятъ имената, тѣ прилѣпнжхж вече така блиско, единъ къмъ други, както сутренната роса прилѣпя по кадифеното листче на темѣнугата. Зеръ имената, или происхождението имъ, можехж да притурятъ нѣщо повече на това, което тѣ бѣхж вече спечелили? . . . .

Хубавитѣ пръстчета, които държѣха китчицата, неволно протрепераха, и едно стръкче отъ помничето, полѣте къмъ земята. То неможа да успѣе да се подчини на общия законъ на земната притегаемость, защото поручикъ Н. . . . го прихвана, прѣди то да допрѣ до черната пръсть. Въ моментътъ, когато той приближи къмъ устата си помничето, Неда присили своитѣ непослушни пръстчета и се опита да стисне, по̀ячко, китката въ ржката си, но — единъ трънчецъ отъ розата се забоде въ нейния показалецъ и алена капка кръвь, обагри *невинния* дѣвственъ кольоръ на бѣлата роза! . . . Има ли нѣщо съвършено подъ небето, та и розата да нѣма своитѣ трънье?! . . . .

Поручикъ Н. . . . се бѣше вече приближилъ при своитѣ наредени солдати, на които издаваше нужната команда за походъ. Неда стоеше, като вкаменена, на своето мѣсто. Тя бѣше поразена отъ злокобното прѣдзнаменувание, което и́ прѣдсказа розовия трънъ. Блѣдницата, която покри нейното лице и бистрата влага, въ която плувнахж синитѣ и́ очи, изравявахж най ясно причината на лѣхкото протреперване на кораловитѣ и́ устни. Тя бѣше готова да даде воля на своитѣ сълзи, само да можеше да отстрани това, що стѣгаше гжрдитѣ и́ и свиваше така силно нѣжното и́ гърло, щото неможеше да прѣглътне плюнката си, нито да си поемне джхътъ . . .

Баба Ганка, която придружаваше Неда, забѣлѣжи, съ своя проницателенъ погледъ всичко това, което описахъ по̀-горѣ. Тя пристжпи Неда, побутна ж съ своята остарѣла ржка, и ж покани, съ погледъ, си тръгнатъ. Баба Ганка не каза нищо на Неда, но, вървѣйки по пжтьтъ, тя си повтаряше, шепнишкомъ, нѣщо за *огънь и барутъ*! .

„Тоя свѣтъ е лъжовенъ“, казва една народна поговорка, и тя е много права. Неда наскоро забрави и розовия трънъ и неговото злокобно прѣдсказвание. Отъ деньтъ, въ който първъ пжть видѣ поручика Н. . . ., тя измѣни по нѣкои отъ своитѣ привички. Първото измѣнение въ нея се състоеше въ това, че тя стана непримирима неприятелка на розитѣ; нито се кичеше вече съ тѣхъ, нито пъкъ ги береше за въ чашка. Втората промѣна, която направи тя, бѣше измѣнението на своя накитъ. Вмѣсто съ други цвѣтя, Неда захвана да кити своята руса коса само съ помничета и — нищо повече.

Това бѣше една голѣма жьртва отъ нейна страна, защото тя бѣше страстна любителка на цвѣтята.

Тжзи нейна страсть се забѣлѣзваше, особно, по богатата колекция на разновиднитѣ цвѣтя, които тя отгледваше въ своята малка зимна градинка. Въ тъзи градинка, тя запазваше и такива цвѣтя, които мжчно би могли да устояжтъ на открито, на есеннитѣ студени вѣтрове.

Кжщата, въ която бѣхж отрѣдили обиталище на поручика Н. . . ., бѣше срѣщу Недени. Тжзи кжща принадлѣжеше на уйка ѝ. Макаръ и толкова близо, Неда не успѣ, дълго врѣме, да се запознае пò-блиско съ поручика Н. . . . Та и какъ можеше да се запознае съ него, когато той, наистина, имаше квартира, но сѣдѣше постоянно, и денемъ и нощемъ, на бастионитѣ — тамъ, при своитѣ топове, които бълвахж огънь и металъ подъ неговата команда. Само веднажъ, слѣдъ седемъ дена, отъ първата имъ срѣща, тя видѣ поручика Н. . . . Видѣ го тя, но какъ го видѣ? . . . На ржцѣтѣ на солдатитѣ, които го донесохж, като мъртвецъ въ кжщи. . . . .

Поручикъ Н. . . . не бѣше нито убитъ, нито раненъ, но бѣше притиснатъ отъ една груда пръсть, що бѣ суринала една неприятелска бомба. Бомбата паднала тъкмо въ това врѣме, когато поручикътъ командувалъ: *„третяя. . . пли“!*

Приказанието на поручика е било моментално испълнено и, въ мигътъ, когато заревалъ, съ своя страшенъ гласъ *„Св. Никола“* — така бѣше името на топътъ—ударътъ на неприятелската граната събаря една часть отъ *валътъ*, и го заровила, почти до шия! Храбритѣ солдати, които се намирали при „Св. Никола, съ рискъ на своя животъ, разровили, набързо, своя любимъ офицеринъ и спасили животътъ му. Поручикъ Н. . . . бѣше *синь-котленъ,* а лѣвата му ржка бѣше яко навѣхната. Благодарение само на неговата силна и млада натура, та той можи, слѣдъ три дни, да се привдигне и да заемне пакъ своето мѣсто на редутътъ, кждѣто бѣше *„Св. Никола“*. Наистина, че лѣвата му ржка висѣше на една кърпа, прѣвързана прѣзъ шията, но той намираше, че е достатъчно и само дѣсната, за да може да върти сабята си и да издава своята команда.

Баба Ганка се чудеше: „да ли е отъ желѣзо поручикътъ, или ангелътъ му е много силенъ“! . . . Неда не казваше нищо. Тя бѣше станала малко пò-блѣдна, но и блѣднината ѝ приличаше. Когато Неда

видѣ, че поручикъ Н. . . . излѣзе, на третия день, само съ прѣвързана ржка и възсѣдна лекичко своя хубавъ конь, за да се отправи пакъ къмъ бастионитѣ, тя повдигна своя поглѣдъ къмъ иконата, що бѣ въ стаята ѝ, и притисна на лѣвата страна гждитѣ си, като да искаше да уталожи усиленото биение на сърдцето. До като поручикъ Н. . . . лѣжеше боленъ, тя не тури никакъвъ стръкъ цвѣтъ въ косата си, но сега, тя пакъ прибодна своето любимо помниче. . .

По молбата на неприятельтъ, кървопролитието бѣ спрѣно приврѣменно — примирието бѣше обявено. Истина, че примирието не е още миръ, но то бѣше едно голѣмо отлекване на борцитѣ. Това отлекване го осѣщахж, особно тези, които бѣхж почернели отъ саждитѣ на барута; тѣзи, които бѣхж забравили кога е пладне и кога вечерь; тѣзи, които по цѣлъ день нѣмахж врѣме и троха хлѣбъ да турятъ въ уста, а най много тѣзи — които не ги именувахж по име, а ги викахж по номеръ: „*первий — второй*“! . . . .

Съ въдворението на примирието, настжпи рѣзка промѣна въ всичко. Цѣлия градъ се измѣни, така бързо, както се промѣнява сцената на нѣкое прѣдставление. Много затворени кръчми се отворихж и прѣпълниха, много солдатски възли се развързахж, много бурета съ вино и ракия се источихж, много пѣсни се испѣхж и — много спомѣни се спомѣнахж — за падналитѣ! . . . . Зеръ има нѣщо пó-приятно отъ това, да останешъ живъ и да оцѣлѣешъ, слѣдъ толкова опасности, които прѣдставлява една човѣшка касапница?! . . . И тѣзи човѣшки касапници характеризиратъ една отъ емблемитѣ, които славжтъ напрѣдъкътъ на просвѣтенитѣ народи въ нашия вѣкъ! . . . . Азъ незная по мизерна ирония отъ тжзи на съврѣменния гений, на человѣческия полѣтъ! . . .

Прѣкжсването на неприятелскитѣ дѣйствия зарадва твърде много и Видинскитѣ граждане. Въ всѣка кжща, и бѣдна и богата, се слушахж, по цѣла нощь, пѣсни, свирни и веселби. Тишината владѣеше само въ военнитѣ болници и — въ новозаринатитѣ гробища! . . . .

Втория день на примирието бѣ продължение отъ първия. Вѣчерьта, въ този день, се готвеше една вечеринка въ домътъ на Недения уйка. Отъ прѣзъ деньтъ още се тъкмѣхж и готвѣхж разни гозби. Недения уйка поржча да се отвори голѣмото буре съ най старото кехлибарово вино. Всичкитѣ приготовления имахж за цѣль да направятъ вечеринката, колкото е възможно, пó-богата и пó-весела. И, дѣйствително, весели бѣ[illegible] не само гостолюбивитѣ домакини, но и многобройнитѣ гости. Почти [illegible] китѣ офицери отъ гарнизонътъ, бѣхж поканени на тази вечеринка. [illegible] лишно е да спомѣнавамъ, че тамъ бѣхж и поручикъ Н. . . ., като ж[illegible] тель на тжзи кжща, а и Неденитѣ родители, заедно и съ Неда — к[illegible] блиски сродници на домакинитѣ. Сега, първъ пжть, се удаде случай двѣтѣ млади сърдца да си проговорятъ — да се наприказватъ до с[illegible] Но за чудо, тѣ твърдѣ малко си приказвахж, а повече се — глед[illegible]

. . . . Това имъ бѣше пò-приятно. . . . . Та и що ли можѣхѫ да си кажатъ повече отъ това, което тѣ испреварихѫ да си искажатъ съ своитѣ погледи, съ своитѣ прѣдчувствия — съ своитѣ сърдца.

Зеръ устата могѫтъ да говорѭтъ пó-ясно отъ сърцето?

Поручикъ Н. . . . бѣше упрѣлъ своя погледъ на помничето, което блѣщукаше изъ Недената руса коса, а Неда гледаше на синята лента, на която висеше златния орденъ *„за храбрость"*. Както лентата, тъй и помничето имахѫ еднаква боя, а тѫзи боя хармонираше напълно съ синитѣ Недени очи.

Слѣдъ вечерята, която се захвана още отъ рано, засвири музиката и всичко, що бѣ младо, излѣзе въ голѣмата стая, за да искаже съ потропване буйностьта на младежската кръвь. Въ хорото, съ което се почна играта, се уловихѫ единъ до други Неда и поручикъ Н. . . . Съ голѣмо удоволствие гледахѫ всичкитѣ присѫтствующи на тѣхъ. Не само бабитѣ и булкитѣ, но и дѣцата разбирахѫ, че тѣ сѫ създадени единъ за други. Слѣдъ първото хоро, поручикъ Н. . . . сѣдна до Неда. Той се готвеше да ѝ говори за нѣщо, но първата му дума се спрѣ на устата и той — нищо не продума. Той говореше въ себе си и съ себе си, въ умътъ си: — „Щомъ се свърши войната — кроеше си той — ще идѫ да земѫ благословението на майка си, и ще дойдѫ да се сгодѭ за този ангелъ. Майка ми нѣма да се противи, особно, като узнае какъвъ ангелъ ще бѫде нейната снаха". . . . . . .

„Па и има ли нѣщо пò идеално. пò-съвършенно отъ Неда? Само за нейнитѣ сини очи, готовъ сьмъ да турѭ сто пѫти гѫрдитѣ си, срѣщу устата на „Св. Никола"! . . . Като се вѣнчаемъ, ще ѭ заведѫ у насъ, ще ме посрѣщнатъ роднини и приятели, ще видѫтъ Неда и ще ме ублажаватъ". . . . Така размисляваше въ себе си поручика Н. . . ., безъ да му мине, презъ умътъ, че *на тоя свѣтъ е постоянно само непостоянството!* . . . .

Неда, отъ своя страна, тоже градеше въздушни кули въ умътъ си. Тя си мислеше: „ще ли да имамъ това щастие, да му станѫ другарка?! . . . Боже, само тая милость искамъ отъ Тебе, — само него ми подари и нищо повече не искамъ. . . . Та могла ли бихъ азъ да живѣя безъ него, слѣдъ като го видохъ?! . . Да ли ще ме даде тати за него? . . Ще му се молѭ, ще му кажѭ, че безъ него не ще могѫ да живѣѭ ще му. . . ."

[Н]еда не можи да довърши своята мисъль. Капитанъ Страшимировъ [с]тави прѣдъ нея, поклони ѝ се по военски, и ѭ запита: — „Ако [...] да ви помолѭ, госпожице, за кадрилътъ, който ще се играе слѣдъ [...]"? — Прѣди да му оттовори, Неда погледна въ поручика Н. . . ., [...]за любезно на своя старѣйшина: — „извинете, капитанъ, [гosп]ожицата е ангажирана съ мене и за кадрилътъ и за. . . ." — [...]върши думата си, защото капитанинътъ го испрѣвари и додаде [...]лска интимность, — „и за всичкитѣ игри, прѣзъ тѫзи вечерь", [...] весело, поклони се втори пѫть и отиде да чука на друга

порта. Поручикъ Н. . . . се обърна съ въпросителенъ погледъ, къмъ Неда, като да искаше да ѭ запита: — „само ако вие желаете?“

Неда едвамъ прошъпна думата „благодарѭ“, мѣтнѫ своя небесенъ погледъ на поручика и лицето ѝ се покри съ боята, която имаше коральтъ, що бѣ нанизала около гушата си. . .

Капитанъ Страшимировъ не намѣри дама за прѣдстоящия кадрилъ и се задоволи да командува само играта.

Когато Неда се изправи, заедно съ своя играчъ въ колоната, за да почнатъ кадрилътъ, тя забѣлежи едно стръкче отъ своето любимо цвѣте на дъскитѣ. Машинално пипна съ ръка косата си, но нейното помниче не бѣше тамъ! Поручикъ Н. . . . угади мисъльта ѝ и, се спустна да вдигне стръкчето отъ подътъ, но — Нединото помниче бѣше вече стъпкано! . . .

— Какъвъ безжалостенъ свѣтъ — прошъпна тя и нейнитѣ дълги мигли затреперахѫ на синитѣ ѝ очи. . . . . . .

— Третя фигура, дамитѣ начевватъ — викаше капитанъ Страшимировъ, съ единъ якъ и гръмливъ гласъ, като че командуваше плутонъ изъ цѣла батерея.

Звучния гласъ на капитанина се послѣдва, дѣйствително, отъ цѣлъ батерееnъ плутонъ. Силния гърмежъ причини сътрѣсение на цѣлата кѫща, въ която така приятно се бѣ започнала веселбата тѫзи вечерь. Този плутонъ бѣ пустнатъ отъ Видинскитѣ бастиони, срѣщу неожиданното нападение на една силна неприятелска колона. Въсползуванъ отъ беспечностьта на примирието и прикритъ отъ тъмнината, неприятельтъ намислилъ съ измама да нападне крѣпостьта и, по тоя начинъ, да си спечели ефтино лавритѣ на побѣдата. Планътъ на нападателя бѣ успѣлъ доста много. Неговитѣ редове бѣхѫ се примъкнали, до минимална блискость, къмъ обкопитѣ. Юнкерътъ Х. . . който, по недостатъкъ на офицери, заемаше мѣстото на втори субалтьоръ офицеръ, бѣше дежуренъ тѫзи вечерь. Той испълни своята служба съ примѣрна ревность и акуратность. Бодръ на своя постъ, той съпикасалъ съ врѣме движението на неприятелскитѣ колони и разбралъ цѣльта на това движение. Съ пълната хладнокръвность на единъ воененъ, Х. . . издалъ, тихичко нужното приказание на солдатитѣ да напълнятъ топоветѣ съ картечни бомби, да одмѣрѭтъ ѫгълътъ на възвишението, да натъкмѭтъ горението на трубката и да слѣдѭтъ за неговата пó-нататашна команда. Когато неприятелскитѣ сгѫстени редове наближили на отмѣреното растояние, Х. . . . искомандувалъ „*пли*“! и резултатътъ на тѫзи ком... се чу въ кѫщата на Недения уйка. Огньтъ, който избликналъ ... гърлата на топоветѣ, освѣтилъ линията на неприятелскитѣ редове и ю...керътъ забѣлѣжилъ съ удоволствие, успѣхътъ който бѣ произвелъ ... командувания отъ него плутонъ. Много неприятелски лешове се по... нили за винаги прѣдъ примѣрната негова храбрость. Х. . . неможи ... повтори своето „*пли*“, защото неприятельтъ, слѣдъ като прѣтърпѣ п... одпоръ, налегналъ съ още пò-голѣмо усилие да си пробие пѫтъ

постигне своята цѣль. Слѣдствието на тжзи маневра бѣше това, че се отвори *перестрѣлка*, която, слѣдъ малко, се обърна въ редовно и подпълно сражение, съ сичката распаленость, както отъ страна на нападателя, тъй сжщо и отъ страна на защитницитѣ. Първата жертва на това сражение, прѣзъ *кървавото примирие*, стана юнкерътъ Х. . . . който падна, пронизанъ отъ три неприятелски крушума! . Юнкерътъ Х. . бѣ единъ-едничъкъ синъ на майка си. Тя очѣкваше, съ нетърпение, да види веднъжъ сина си офицеринъ, та и ней да ѝ отлекне отъ сиромашията и неволята! . . . Бѣдната майка, работи и сега чуждо, както и другитѣ бѣдни вдовици, за да искара нѣкоя коричка хлѣбъ! . . . . Зеръ е тя крива, че е такава черна нейната сждба? . . .

Гръмътъ, който чухж играчитѣ, прѣкъсна моментално играта. Дамитѣ истръпнахж на мѣстата си, а офицеритѣ се спустнахж да припашатъ своитѣ сабли, и съ параднитѣ си униформи, съ лаченитѣ чизми, кой безъ шапка, кой безъ шинелъ, всѣки тичаше да заеме своего опрѣдѣлено мѣсто по бастионитѣ.

Капитанъ Страшимировъ запази на пълно своето присжтствие на духътъ. Той се обърна съ поразително хладнокръвие къмъ дамитѣ и, като припасваше саблята си, каза имъ, съ весела усмивка: „Почакайте тука, скоро ще увѣримъ неприятельтъ, че нашии кадрилъ не е още свършенъ и ще се завърнемъ да доиграеме останалитѣ три фигури отъ него“. Той бързаше, наистина, да излѣзе пò-скоро, но неговото бързание сочеше, като че бѣ закжснѣлъ отъ нѣкое любовно свиждание, а не като че отиваше на едно кърваво сражение! . . . .

Поручикъ Н. . . . излѣзе заедно съ своя старейшина. Прѣди да тръгне, той пристжпи при Неда, за да ѝ каже „сбогомъ“ и улови въ своята ржка дѣсницата на своя идеалъ. Неда посегна да отбоде помничето, отъ своята руса коса, и да му го даде „за късметъ“, но се досѣти, че нейното помниче бѣше стжпкано и ней ѝ дожалѣ, та едвамъ изговори съ насълзени очи: „сбогомъ“! .

Гърмежитѣ се усилвахж отъ минута на минута и екотътъ имъ правеше да се тресжтъ не само зданията, но и земята подъ тѣхъ. Дамитѣ, както и другитѣ заостанали гости, бѣхж затаили дъхъ и нито думица, никой не продумваше. Всички очѣквахж съ нетърпение краятъ на драмата, която се почна, прѣзъ това *кърваво примирие*. . . .

Слѣдъ единъ часъ, гърмежитѣ позатихнахж. Не се мина много и офицеритѣ захванахж да се завръщатъ, единъ по единъ. Нѣкои отъ тѣхъ бѣхж почернѣли, като че сж чистили комини, други бѣхж покрити съ калъ и попръскани съ кръвь.

Когато влѣзна въ стаята капитанъ Страшимировъ, той заржча на музиката да засвири третята фигура отъ кадрилътъ и, искомандува на играчитѣ да се наредjжтъ въ колони, както бѣхж пó-прѣди. По едно врѣме, той забѣлѣжи кръвь на своя мундиръ. Тжзи кръвь му припомни нѣщо

и той потърси съ погледъ Неда. Тя сѣдѣше близо до майка си и бѣ упрѣла своя хубавъ погледъ къмъ вратата. Капитанинътъ се досѣти, кого очѣкваше този погледъ. Той пристѫпи при Неда, наклони се по военски и ѝ продума съ единъ тонъ, който изразяваше пò голѣма сериозность отъ тѫзи, която капитанинътъ владѣеше обикновенно:

— Останалата часть отъ кадрилътъ ще изиграемъ заедно, госпожице, ако ви е по волята?

Неда втренчи своя погледъ въ капитанина и запита съ единъ треперливъ гласъ:

— Ами моя кавалеръ, поручикъ Н. . . .?

— Той неможе да играе *кадрилъ*, госпожице, отговори капитанинътъ и една неволна, скърбна мина се изрази на неговото юнашко лице.

— Защо неможе да играе? — запита очудено Неда.

— *„Защото. . . . защото. . . . за това, защото остана съ една нога. . . . другата му ѭ отнесе една неприятелска граната въ бостионътъ при „св. Никола"*. . . . .

. . . .

. . . .

Какво е правила Неда, когато се е затворила въ своята стаичка — това остава на читателитѣ да се досѣтѭтъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VI.

Св. Петъръ. — Готическа архитектура. Площадь на Св. Петъръ. — Вѫтрешностьта на църквата. — Архитектура и характеръ на църквата. — Папски гробове. — Pietà отъ Микелъ-Анджело.

Стѫпамъ въ папский Римъ.

Отъ падението на Римъ до възраждението не трѣбва да се търса тука никакви паметници. Срѣднитѣ вѣкове се пълнятъ исключително съ историята на упорититѣ и неуморни старания, които развива папството за да установи своето свѣтско владичество. Отъ прахътъ на развалинитѣ които бѣхѫ оставили слѣдъ себе си варваритѣ, папството изрива традицитѣ на цезаритѣ — властители на вселенната, усвоява ги и устремя всичкитѣ си усилия да ги реализира въ своя полза. Прѣхластното

грамадната задача, която си бѣше поставило, то остави да се довършва около него разрушителното дѣло, почнато отъ варваритѣ. Разрушението продължава безпрѣпятственно, немилостиво прѣзъ всичкитѣ срѣдни вѣкове. Развалинитѣ на римскитѣ паметници — тие сѫ единственнитѣ паметници, които е оставила тука тая дълга епоха. Една мисъль прѣобладава, сѣкашь, прѣзъ всичкото това врѣме, мисъль, която се прѣдава религиозно отъ поколение на поколение, — да се разруши всичко, което наумѣва, всичко, което прославлява старий язичнический миръ.

Тая работа на разрушение зима до такава степень всичкото внимание на обществото, щото не му остави врѣме да създаде нищо въ областьта на искуствата. Не въ Римъ, центрътъ на католическото християнство, а далече отъ него, въ сѣверна Европа, въ Франция и Германия, християнската идея намира въ душата на народи млади, непокварени, една почва плодотворна, и блѣскаво утвърждава своето тържество въ нови естетически форми. Когато Римъ е всецѣло занятъ съ разрушаванието на своето минало, въ сѣверна Европа се ражда едно ново искуство, което покрива градоветѣ съ великолѣпни храмове. Готическитѣ църкви сѫ повече отъ една нова архитектура, въ тѣхъ избликва и се проявлява единъ свѣтъ отъ идеи, които кипѫтъ, въ видъ на зародишъ неопрѣдѣленъ, смутенъ, но изобиленъ, въ душата на едно образующе се общество. Това сѫ идеитѣ, още необработени, които новото общество е назначило да донесе и пръсне единъ день въ свѣтътъ. Въ тѣхъ се очертава цѣло едно мировъзрение, ново и обемляюще всичкото поле на човѣшката мисъль, философия, наука, искуства, политика. Въ умоветѣ се извършва едно чудно и всестранно движение, което ще узрѣе и ще даде единъ день блѣскави и богати плодове. Намира за сега една готова идея, усвоява я, привива я несъзнателно на своитѣ още несъвършенни възврения и дава ѝ една форма, която го отпечатва и показва какво може да се очаква отъ него въ бѫдѫще. Християнската вѣра, тъй както бѣше излѣзла отъ мистическитѣ умове на своитѣ основатели, вѣра, която обръща лицето си отъ земята, като отъ пагубно мѣсто, за която животътъ е едно изгнание, вѣра на страхъ и самоотрицание, на постоянно, неуклонно стремление къмъ наслаждения обѣщани само на избраннитѣ въ единъ другъ свѣтъ, неможеше да падне въ души пó-способни да я разберѫтъ, трѣбваше отъ Иудея дѣто се роди, да мине въ сѣверна Европа, за да намѣри вѣрни тълкуватели на своя духъ, трогнати, увлечени на равна степень отъ поезията [illegible]ическитѣ ѝ тенденции и отъ глѫбината на философскитѣ ѝ начала.
[illegible]ъ, когато пó-послѣ християнството, подъ влиянието на папството,
[illegible]бръща въ една вънкашна обрядность, въ една необуздана експло-
[illegible] се издигне гласътъ, който ще протестира и ще иска да го
[illegible] въ първитѣ му чисти форми. И пакъ отъ тамъ ще проистечѫтъ
[illegible]я движения, които ще направятъ пó-послѣ прѣврати въ об-
[illegible] на философията, на литературата, на политиката. Възраждението
[illegible]игне черкви пó-изящни, по-съвършенни по форма, но въ тѣхъ
[illegible]стиянский духъ. Вѣрата става вещь сериозна въ готи-

ческитѣ храмове. Богомолецътъ се намира тамъ потопенъ въ единъ тайнственъ полумракъ, подобенъ на оня, що създаватъ около душата слабоститѣ, съблазнитѣ, грѣховетѣ на които е подвергната и отъ който, за да излѣзе, усѣща неволно нуждата за да се моли и да се покае. По мисъль незная друга архитектура освѣнь арабската, която би могла да се противопоставими на готическата. Религиозний духъ не е създалъ архитектури пó-съвършенни въ новитѣ врѣмена. Арабската архитектура, ако и да отстѫпва въ много отношения на готическата, е имала щастието да располага съ минарето и съ него да достига върхътъ на сюблимното. Минарето само по себе струва колкото една архитектура. Немогѫ да видѫ едно минаре, било то бѣдното минаре на една селска джамия или високото и изящно минаре на султанската, безъ да завидѫ на мусулманството, че го е изнамѣрило. Готическитѣ църкви сѫ замѣстили щастливо минарето съ своитѣ високи кули, звънарници и стрѣли, които като него се издигатъ подобни на мисли, улѣтѣли къмъ небето. Но каквото и ненадминуемо изящество да достигатъ по нѣкога кулитѣ и звънарницитѣ и стрѣлитѣ, като въ парижката Св. Богородица, въ Амиенската и Страсбургската съборна църква, прѣвъсходството на идеята остава въ полза на минарето. Какъ сладко се разлива отъ тамъ гласътъ на муеззина? Какъ правовѣрний мюсюлманинъ трѣбва неволно да прѣвие колѣнѣтѣ си когато ще да слиза отъ горѣ тоя гласъ, който го кани да се моли! Душата се трогва, защото й говори пакъ душа. Сравнете съ това дрънканието на камбанитѣ. И най-богатото въображение неще успѣе да извлѣче отъ него една хармония, способна да трогне душата така както тоя простъ гласъ човѣшки, който внезапно се зачувва отъ викалото на едно минаре.

Папский Римъ принадлежи всецѣло на възраждението, той е музеятъ на тая епоха: той е събралъ въ себе-си всичко, което е произведено най хубаво прѣзъ тая епоха въ областьта на архитектурата, на скулптурата и на живописьта. Между всичкитѣ чудеса на искуствата, съ които се гордѣе папский Римъ, първо мѣсто по грамадность на размѣритѣ, по съвършенство на формитѣ, принадлежи на Св. Петъръ. Св. Петъръ е найвеличественний паметникъ, издигнатъ отъ възраждението и въ който найблѣскаво и най-вѣрно се е отпечаталъ самий духъ на епохата. Фасадата на църквата не отговаря на идеята, съ която идете, и първото ви впечатление, когато стигнете на пияцата, е почти едно разочарование. За да го изгладите би трѣбвало да влѣзете веднага въ църквата, ако да не заслужваше да се види пияцата, която е сама по себе една гени.. направа. Малкитѣ и почти нищожни здания, които я обикалятъ о.. ватъ ненарушенъ ефектътъ, който произвожда. Четвъртита въ осно.. си, отваря се изведнажь къмъ храма въ единъ правиленъ и обшир.. крѫгъ заобиколенъ отъ два великолѣпни портика и украсенъ въ срѣд.. съ единъ египетски обелискъ и двѣ чешми. Портицитѣ се извиват.. полукрѫгъ, раздѣлени всѣки единъ на три широки галерии отъ .. и осемдесеть и четире грамадни дорически стълпа. Надъ порт..

портицитѣ се рисуватъ на въздуха каменнитѣ силуети на сто и деветдесеть и двама светци. Когато стигнете въ обширний кржгъ на площадьтъ и погледнете тия безбройни статуи прави, неподвижни въ въздуха, усѣщате че влизате въ една священна срѣда. Неможе да се измисли нищо по́-великолѣпно за входьтъ на една цьрква.

Ако вънкашностьта на храма не отговаря на идеята, съ която идешь, вътрешностьта я надминува. Оставашь буквално ослѣпенъ отъ блѣсъкътъ и великолѣпието, които намирашь. Мислишь, че присжтствувашь на единъ феерически праздникъ на очитѣ, дѣто всичкитѣ искуства и всичкитѣ богатства сж натрупали съ безподобна хармония щото сж имали най-хубаво, най-изящно, най-раскошно за да ги плѣнжтъ и омаятъ. Погледътъ се скита очарованъ и неможе да се нагледа и начуди. Дѣто и да се спре, дѣто и да проникне, вредъ намира нови причини за удивление, което расте безъ да ви насити, безъ да ви умори, умекотено отъ блѣсъкътъ, който влиза отвредъ и облива, всичко като вълнитѣ на едно море отъ злато и свѣтлина. Нищо не иде да помрачи и поквари великолѣпието, което ви окружава, ни една тжжна мисъль, ни една грозна сѣнка. Светиитѣ тържествуватъ доволни въ грамаднитѣ размѣри, съ които се вѣстяватъ, заобиколени отъ хиляди ангели, които погледватъ отъ горѣ засмѣни, като да сж дошли и тѣ на праздникъ като тебе. Дори папитѣ, които стоятъ на своитѣ мавзолеи, прави или коленичили, губжтъ печалний видъ, който имъ дава идеята на смъртьта. Мислишь, че сж нѣкакви живи каменни истукани, излѣзли отъ гробоветѣ си да се радватъ на радостьта на живитѣ. Всичко приема видъ засмѣнъ, увлекателенъ въ чудесната хармония на размѣритѣ. Въ тая хармония стои истинското великолѣпие на храмътъ. Тя е която го прави едно отъ най-великитѣ чудеса, които е създала кога да било архитектурата. Тя слива всичкитѣ части въ едно съвършенно и поразително единство. Всичко се стреми да прѣдаде значение на цѣлото. Окото минува отъ деталитѣ къмъ общия ефектъ безъ никаква мжка. Великолѣпието на първитѣ е само единъ аксессоръ, една принадлѣжность на цѣлото. Самата грамадность на цьрквата, богатий раскошъ, съ който е украсена, исчезватъ въ хармонията на размѣритѣ. Кубето е цѣлий пантеонъ прѣнесенъ и поставенъ на четирийсеть метра височина, надъ четире пиластра, които иматъ седемдесеть и единъ метръ окржжность. На една дължина отъ близо сто и деведесеть метра цьрквата е раздѣлена на три части само отъ осемь пиластра по четири отъ всяка страна. Отъ аркитѣ, които пиластритѣ образувттъ, се виждатъ отъ двѣтѣ страни капелли, нѣкои отъ които иматъ размѣритѣ на грамадна цьрква. Статуитѣ на светцитѣ, които украшаватъ пиластритѣ, иматъ петь метра височина. Буквитѣ на знаменитий надписъ, [1]) който се чете околовръстъ на кубето, и на своеволното тълкование на който папството е основало своитѣ домогвания за всесвѣтско владичество, сж единъ метръ високи. Грамадната празднота на кубето, зѣюща надъ цьрквата, се издига на сто

Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, et tibi dabo claves regni coelorum.

и единъ метръ височина надъ попътъ. Отъ връхътъ на кубето до връхътъ на кръста, поставенъ на бронзова топка, има други трийсеть метра и двайесеть и три сантиметра височина. Само други три паметника въ свѣтътъ надминуватъ съ по нѣколко метра тая височина: голѣмата египетска пирамида, страсбургската стрѣла и амиенскитѣ звънарници.

Църквата съ своитѣ капелли може да събере свободно до 20 хиляди богомолци. Въпреки тия грамадни димензии, тя изглежда малка. Още, който дохожда въ нея съ мисъль да се чуди на най-голѣмата църква на свѣтътъ, ще остане измаменъ въ ожиданията си. Само сравнението между деталитѣ въ нея може да даде вѣрно понятие за истинскитѣ ѝ математически размѣри. Никадѣ неможе да се види пó-нагледно че истинското величие на единъ архитектонически паметникъ стой не въ голѣмината на математическитѣ му димензии, а въ хармонията и съразмѣрностьта на линиитѣ. Тамъ е ключътъ на ненадминуемото съвършенство на Св. Петъръ. Безъ да има равенъ на себе-си паметникъ, по голѣмина, по богатство на украшения, великата църква остава незаличимо впечатление въ ония, които сѫ имали щастието да я видѫтъ, явява се великолѣпна, безподобна, сюблимна единственно по своята простота.

Архитектитѣ, на които се дължи това сюблимно величие постигнато само чрѣзъ простата комбинировка на линиитѣ, се наричатъ Браманте и Микелъ-Анджело. Единий е почналъ постройката, други я е довършилъ. Това е поне вѣрно за вѫтрешната часть на храма. Построяванието се е продължило сто и двайсеть години, отъ 1506, когато е билъ положенъ първий камъкъ, до 1626, когато папа Урбанъ VIII е освѣтилъ църквата. То е било съврѣменно на двайсеть и двама папи, и е било рѫководено послѣдователно отъ тринайсеть архитекти. Но отъ всичкитѣ архитекти, съ твърдѣ малки исключения, само Браманте и Микелъ-Анджело сѫ разбрали и сѫ били способни да приведѫтъ въ испълнение величественната идея, която е въодушевлявала папитѣ при направата на църквата. Въ първоначалний планъ изработенъ отъ Браманте и удобренъ отъ папа Юлий II, църквата е щѣла да има формата на грьцки крьстъ. Наслѣдницитѣ му ѝ сѫ дали формата на латински крьстъ. Микел-Анджело, убѣденъ въ художественното прѣвъсходство на Брамантовий планъ, го е възстановилъ, като му е далъ още пó-величественъ видъ. Но слѣдующитѣ архитекти не сѫ уважили обаче ни планътъ на Браманте, ни планътъ на Микелъ-Анджело и сѫ дали окончателно на храмътъ формата на латински крьстъ. Тѣмъ се дължи и злополучната фасада, която тъй загрозява и намалява величественностьта на църквата извънъ.

И Браманте и Микель-Анджело сѫ черпали своитѣ вдѫхновения [illegible] единъ изворъ. И единий и другий сѫ медитирали своитѣ планове за [illegible] Петръ между руинитѣ на римскитѣ паметници и сѫ заимствовали [illegible] тамъ всичко, което съставлява величието и хубостьта на църквата, ед[illegible]ството на плана, великолѣпието на деталитѣ, хармонията на линии[illegible] Отъ тамъ и храмътъ приема язичнический си характеръ. Той е произ[illegible]дение съвършенно на двама езичници, които се въсползуватъ отъ ед[illegible]

случайна идея за да свържатъ възраждающитѣ се искуства съ славнитѣ традиции на грьцкото и римското минало. Не е християнската идея, която ги ржководи въ работитѣ имъ, мисъльта която ги занимава не е да издигнатъ паметникъ, въ който да се отразява нейний духъ, който да получава отъ нея своето величие. Тя служи само като прѣдлогъ, цѣльта е да излѣзе паметникътъ достоенъ за моделитѣ на античното искуство. И тоя великолѣпенъ, единственъ храмъ, който би се считалъ чудо на искуството въ най-великитѣ епохи на Гърция и Римъ, има единъ непоправимъ недостатъкъ, че не е християнски храмъ. Може да бжде езически храмъ, единъ пантеонъ, единъ музей, единъ какъвъ да е паметникъ, и като такъвъ, на-дали е ималъ и на-дали ще има подобенъ на себе-си, но не това което е. Когато сте тука, послѣдната мисъль, която ви иде, която най-малко може да ви занимава, е че се намирате въ църква. Ходите, гледате, чудите се, вълнувате се отъ хиляди мисли, но никога благоговѣйно чувство не прониква въ душата. Ни една тръпка не пробѣгва въ тѣлото ви, ни една мисъль не стресва душата ви, които да ви наумжтъ, че се намирате въ мѣсто, дѣто присжтствува Божий духъ. Всички ония, които гледате да се мѣркатъ подъ широкитѣ сводове, чини ви се че сж дошли да гледатъ като васъ, да се любуватъ на безбройнитѣ чудеса отъ всички искуства, които е събралъ въ себе-си тоя граменъ и безподобенъ музей! . . .

По нѣкога стига до ушитѣ ви гласътъ на пѣвцитѣ, които пѣжтъ въ нѣкоя капелла. Спрете се до бронзовата статуя на апостола Петра и ще видите набожни богомолци цалуватъ излизаний му кракъ. Майкитѣ подигатъ всичкитѣ си дѣца наредъ да цалуватъ светата ногá. Минете покрай многобройнитѣ и многоязични исповѣдници и видите жени коленичили шепнжтъ тихо своитѣ грѣхове на ухото на важни исповѣдници. Многочисленнитѣ олтари не се испразватъ никога отъ молящи се, повечето старци и старици. Отми́нете двѣ стжпки и забравяте и гласътъ на пѣвцитѣ и образътъ на богомолцитѣ. Не мислите даже за тѣхъ. На умъ вече ви не минува че сте видѣли страждущи, скърбящи, нещастни, жертви живи на живота, които сж дошли тука да търсатъ Бога, да му кажатъ болкитѣ си, да плачатъ надъ грѣховетѣ си и да искатъ сила, утѣшение, надежда.

Когато отидохъ първи пжтъ да видж Св. Петъръ, слѣдъ като обикаляхъ извжтрѣ два цѣли часа, на излизане се сѣтихъ само че не сьмь видѣлъ прочутата статуя на апостола и се върнахъ отъ портата да я търсж. Бѣхъ минувалъ нѣколко пжти край нея безъ да я съгледамъ. Тя е съвсѣмъ посрѣдственна, като художественно произведенче, знаменита е само по почетьта на която се радва между католицитѣ. Кой може да прѣсмѣтне колко милиарди цалувки сж се сложили на бронзовий кракъ на апостола та се е излизалъ тъй дълбоко? Незнаж да ли не се е постаралъ нѣкой да извлѣче отъ излизването на кракътъ нѣкакво прокобение за сждбинитѣ на папството. Сюжетътъ заслужва да прѣльсти фантазията на нѣкой мистически гадатель на бждящето. Прокобението не

би било пó-малко благоприятно за папството отъ ония които сѫществуватъ вече за него. „Когато падне Колизей казва едно отъ тѣхъ, ще падне Римъ, ще падне и свѣтътъ“. Подъ Римъ разбирайте папството. Римъ, и папство сѫ синоними за добриятъ католикъ.

Поклонението, на което е прѣдмѣтъ статуята на апостола, когото папството счита за свой основатель, обяснява характерътъ и значението на храмътъ. Поклонението на апостола е поклонение на папството. Католицитѣ идѫтъ тука да боготворѫтъ главата на църквата, символизиранъ въ една статуя. Като знаете мѣстото, което папството занимава въ католическата църква нѣма да се чудите, че го боготворѫтъ въ лицето на прѣдставителитѣ му. Папството е алфата и омегата на католическата вѣра. Папата още пó-вѣрно отъ Лудовика XIV може да каже за себе-си: „Католичеството сьмъ азъ“. Ключьтъ на вѣрата е той. Махнете него отъ срѣдата, незная какво би останало отъ католичеството. Богъ, светци, обряди, църкви, всичко сѫществува чрѣзъ папитѣ и за папитѣ. Безъ папитѣ всичко друго би прѣстанало да има смисъль. Вѣрата е една принадлѣжность на папството. Всичко тука е назначено да подтвърди и прослави тая идея, да прѣдстави папството въ ролята му на неземно учрѣждение, което получава властьта си отъ Бога и въ негово име съ разумъ непогрѣшимъ върви и развързва на небето и на земята, въ рая и въ пъкъла. Св. Петъръ е паметникътъ на папството, най-величественний паметникъ, който учрѣждение човѣшко не е издигало кога да било. Великолѣпието, съ което е построенъ, не е друго освѣнь единъ отпечатъкъ отъ величието на папството.

Никѫдѣ неможете да си съставите едно пò-вѣрно прѣдставление за католичеството. На всѣка спѫпка тука имате случай да се убѣдите какъ силно е въздѣйствувало надъ него езичническото минало, върху съсипнитѣ на което се е развило. Папството е зело отъ това минало идеята за всесвѣтско владичество, католическата вѣра оня характеръ на външна обрядность, на тщеславна театралность, въ които се е извратила до степень да стане неразузнаваема. Вѣрата пострада отъ тия заимствования, загуби въ тѣхъ своя духъ, но зе, обаче, външно поне, една хубава естетическа форма и даде поводъ съ това, слѣдъ една дълга епоха отъ варварщина и невѣжество, къмъ една блѣскава реставрация на езичничеството въ областьта на искуствата. Тая е великата заслуга на папството и на католичеството въ историята. Тѣ извратихѫ вѣрата по духъ и по форма, направихѫ я орѫдие на чисто свѣтски интереси, дадохѫ ѝ идолопоклонски характеръ, но открихѫ на свѣтътъ едно загубено и неоцѣнимо съкровище отъ богатство, единъ изворъ отъ свѣтлина и наука.

Источната църква остана пó-вѣрна на християнскитѣ традиции, зарови духовний животъ на народитѣ си въ единъ тѣсенъ аскетиз който въспрепятствува за художественното имъ и умственно развити Тя не си е заслужила, като западната църква, тежки обвинения, но мѣстото, което занимава въ историята на човѣшкий прогрессъ, е край. ограничено; протестанството, ако би възтържествовало вредъ въ Евро

би нанесло, за дълго врѣме поне, смъртоносенъ ударъ на поезията и на искуствата. Грегоровиусъ, учений историкъ на папството, казва справедливо: „Свѣтътъ трѣбва да е признателенъ на езичническитѣ тенденции на папитѣ, на тѣхнитѣ весели и плодотворни врѣмена: ако не бихѫ биле тѣ, кой би противоположилъ единъ благотворенъ противовѣсъ на строгий и безплоденъ духъ на протестанството? Кой би налѣлъ на человѣчеството прѣсната струя на хубавото, безъ която реформата би задушила и другата половина на живота“.

За да изучите Св. Петъръ би трѣбвало да посветите на това цѣли мѣсеци. Цѣлата история на възраждението е тука съ своитѣ най-велики имена и произведения. Всичкитѣ икони сѫ мозаични въспроизведения въ увеличенъ видъ отъ картини на най велики художници: Рафаелло, Караваджио, Гвидо Рени, Доменикино, Гверчино . . Най-широко мѣсто обаче, слѣдъ архитектурата, държи ваятелното искуство. Гробоветѣ на папитѣ съставляватъ една единственна сбирка отъ произведения на скулптурата. Тѣ сѫ толкова много щото даватъ на църквата видъ на мавзолей. Тщеславието човѣшко никога не е могло да мечтае за мавзолей пò-великолѣпенъ. Нищо не си е пòна мѣстото си отъ тая сбирка отъ папски гробове въ тоя храмъ, въздигнатъ за да увѣковѣчи славата и величието на папството. Всѣки гробъ е единъ паметникъ, паметникъ художественъ и исторически. Отъ единъ гробъ на други минувате отъ една епоха на друга, като да вървите изъ историята на папството и на искуствата. Тука виждате искуството испаднало до най-студенъ маниеризъмъ, една стѫпка пò-горѣ спирате се да се чудите на хубавитѣ форми на най-чистий классически стилъ. Изслѣдвате безъ да щете какъ се е мѣнялъ вкусътъ, какъ е падало и ставало искуството въ разни епохи подъ влиянието на разни школи отъ петнайсетий вѣкъ. Всичкитѣ почти гробници датиратъ отъ това врѣме. Въ старата базилика, построена отъ Константина Великий, папитѣ сѫ били погребвани въ прѣдвѣрието на храма. Левъ Великий е първий папа, на когото е билъ въздигнатъ гробъ въ вѫтрешността на храма въ 688 г. Но както тоя гробъ, така и ония, които отпослѣ сѫ били издигнати, сѫ били съборени и прѣнесени въ подземията на Ватикана когато е почнала да се гради новата църква. На Левъ Великий е посветенъ особенъ олтаръ въ новата църква, дѣто единъ мраморенъ бассорелефъ, художественно произведение на Амарди, прѣдставлява папата когато отблъсва Атилла отъ Римъ.

Много гробове наумѣватъ велики събития отъ всесвѣтската история. Близо до хорътъ надъ бронзовъ саркофагъ сѣди коленичилъ Инокентий VIII и благославя съ дѣсната рѫка, а въ лѣвата държи копие, испратено нему въ подаръкъ отъ султана Баязида, и съ което е било промушено тѣлото на Христа, когато е билъ распнатъ на кръста. Надписа на саркофага, като хвали качествата на папата, наумѣва, че въ негово врѣме е станало откритието на новий свѣтъ. Великий образъ на Галилея се исправя, като единъ сѫдия между васъ и гробътъ на Урбана VIII, който запетни паметьта си съ прѣслѣдванията, на които подвергна най-свѣтлий

гений на своя вѣкъ. Съврѣменникъ на трийсегодишната война, Урбанъ VIII е дѣйствувалъ противъ Австрия, отъ лична вражда противъ императорский дворъ, и е ръкоплѣскалъ на побѣдитѣ на Густава Адолфа, когото е сравнявалъ съ Александра Великий, безъ да гледа, че съ поведението си подпомага каузата на неприятелитѣ на католичеството.

Гробътъ на Левъ XI трогва съ нѣжната простота на надписа си. Той е царувалъ само шестнайсеть деня. Надгробний му надписъ състои въ слѣдующитѣ двѣ думи: Sic floris, поставенъ подъ нѣколко издълбани въ мраморътъ цвѣтя. Тия думи могжтъ да се турятъ, като надписъ, на гробоветѣ на голѣмо число папи.

Два гроба заслужватъ особенно внимание по своето художественно достойнство: гробътъ на Климента III, отъ Канова, и гробътъ на Павла III, отъ Гулиелмо де ла Порта.

Гробътъ на Климента XIII съставлява епоха въ историята на ваянието. Канова, възобновительтъ на класическото искуство въ новитѣ врѣмена, нанесе тука своята рѣшителна побѣда на тържествующий безпрѣпятственно до тогава маниеризмъ. Когато на 4 Априлий 1795 се открилъ паметникътъ, художникътъ се намѣсилъ, прѣоблеченъ въ калугерски дрѣхи, между тълпата, за да чуе прѣсждата, която ще се произнесе за произведението му и излѣзналъ доволенъ: прѣсждата отговорила на ожиданията му. Побѣдата му надъ съперницитѣ му е била побѣда и на искуството. Маниеризмътъ тоя день падна и скулптурата, подмладена, зе изново да търси своитѣ модели въ натурата и намѣри пжтьтъ, който единственно води къмъ истинско художественни произведения.

Папата се моли на коленѣ. Отъ двѣтѣ страни на гробътъ сж прѣдставени, отъ лѣво религията съ кръстъ въ ржката, отъ дѣсно — ангельтъ на смъртьта, полегналъ съ наведена свѣщь въ ржката. При нозѣтѣ на тия двѣ фигури лежжтъ прочутитѣ левове. Неможе човѣкъ да повѣрва, че е възможно да се даде такова величественно изражение на животни. Левоветѣ спжтъ, но усѣщашь че ще се пробуджтъ и ще заревжтъ противъ тебе, ако се осмѣлишъ да прѣстжпишъ прагътъ на гроба, който пазатъ. Рѣдко човѣкъ има случай да бжде тъй силно поразенъ отъ сюблимностьта и могуществото на искуството, както тука прѣдъ тия два лева.

Павелъ III прѣживѣ послѣднитѣ щастливи дни на папството. Слѣдъ него реформата, която всѣки день повече успѣваше, хвърли папството въ ржцѣтѣ на една бѣсна и кръвнишка реакция. Иезуититѣ и инквизицията снехж отъ челото му вѣнецътъ, който си бѣше спечелило съ щедрото и просвѣтено покровителство на прогреса и на искуствата, и направихж името му еднозначуще съ най-дивата нетърпимость. Паве обогати своята фамилия и я възвиси на княжеско достойнство. Папск внуци испълнихж княжески своя дългъ на признателность къмъ ч си, като му въздигнахж великолѣпенъ надгробенъ паметникъ. Папата с надъ високий саркофагъ съ наведена глава, потопенъ въ размишлен Статуята е отъ бронза и е пълна съ изражение. Прѣдъ саркоф стоятъ лѣгнали правосждието и благоразумието, прѣдставени въ о

зътъ на двѣ жени, първата млада съ едно свѣтило въ ржката, втората е стара и държи огледало. Венера и Юнона бихж се признали надминати ако видехж съблазнителнитѣ и изящни форми на младата жена. Сладострастието не би могло да се олицетвори въ образъ пó-вѣренъ и въ сжщото време пò-хубавъ и пò-идеаленъ. За моделка на статуята е послужила една прочута държанка на папа Александра IV. Статуята е била гола. Сега е овита съ риза, която, обаче, не покрива ни художественното достойнство, ни сладострастната хубость на образа. Гробътъ е до самата трибуна на св. Петра. Дигашь очитѣ си плѣнени отъ раскошната хубость на Венера и виждашъ току до нея чернитѣ колосални образи на четирмата отци на църквата, които държжтъ на ржцѣтѣ си бронзовата катедра, дѣто се пази дървений прѣстолъ на Св. Петра. Това съсѣдство е вѣрна характеристика на една епоха.

Микелъ-Анджело, за славата на когото би било достатъчно участието, което е зелъ въ съграждането на св. Петъръ, е оставилъ и тука и друга диря отъ разнообразний си и всеобемлющи гений. Въ първата капелла отъ дѣсно, когато влизате въ църквата, се намира една група отъ него, прѣдставляюща св. Богородица която държи на скута си, потжнала въ скръбь, мъртвото тѣло на божественний си синъ. Микелъ-Анджело е билъ на двайсеть и четири години когато е изработилъ тая група. Тя е боязливо произведение на единъ гений. който усѣща, че носи крила, но не смѣе още да се пусне въ въздуха. Врѣмето за орлиний полѣтъ ще настжпи нáскоро. Произведението е нѣжно, изработено съ найголѣмо съвършенство, би казалъ, че е излѣзнало отъ ржцѣтѣ на единъ Рафаелло — ваятель. Това е едничкото Микелъ-Анджелово произведение, което прѣдставлява нѣкаква прилика съ геният на Рафаелло.

(Слѣдва).

ИЗБОРЪ.*)

Прьвъ пжть, и неволно, Дончо и Райна останахж наедно.

Тѣ и пò-напрѣдъ бихж имали случай да се срѣщнатъ сами, ако да бихж го дирили. И двамата неловки и свѣнливи, тѣ усѣщахж нѣкакво смущение, стѣснение, колчимъ се случеше на минута да останатъ безъ свидѣтели, и прѣдпочитахж да се споглеждатъ крадишкомъ единъ отъ другъ при обществото на други лица. Тогава бѣхж пò-свободни, и щастливи.

... сега Райна, като видѣ, че и леля ѝ се изгуби и се почувствова ...мниничка на полето съ Донча, изгуби одѣвѣшната си непринуж... и се посмути. Бузата ѝ още гореше отъ случайното поглаждане, ...о ѝ даде Дончовата брадица, при спасяванието ѝ. Сърдцето ѝ зе да ... бързо, и тя сама незнаеше защо. Тѣ завьрвѣхж двамата мълчаливо ... брѣстоветѣ на длъжъ по вадата. Вечерний мракъ падна. Дрьветата

*) Продължение отъ 4 книжка.

затъмнѣли, шумолѣхѫ тайнствено; водата клочеше мелодично; разнасяхѫ се послѣднитѣ гласове на нѣкои птички, които търсяхѫ гнѣздата си по клоноветѣ. Природата благоухаеше и се распущаше сладостно.

— Каква приятна расходка направихме, продума ниско Дончо, за да прѣкрати неловкото мълчание.

Той произнесе тие думи въ сѫщий мигъ, когато Райна зина да каже: — Колко е приятна тази вечерь! — по сѫщата причина. . .

— Чудесна, господинъ Искровъ, и азъ сьмъ твърдѣ въсхитена . . . само, като исключимъ одѣвѣшното приключение. . . . . . .

И тя се изсмѣ, — повече да си даде духъ.

— Напротивъ, азъ го намирамъ най-приятната случка въ расходката . . . Благодарение нему, ние се нахождаме сега въ такава, въ такава . . . романтическа обстановка . . . каза Дончо, па, като, че се смути отъ значението на фразата си, прибърза да я заглади и прибави въодушевлено:

— Да, тие балкански вечери иматъ неописуема прѣлесть . . . Нашата природа е цѣлъ ялмазъ . . . Госпожице, вие обичате ли природата?

— Кой я не обича, господинъ Искровъ, най-паче, когато е омаятелна, като нашата? . . .

— Има хора, които немогѫтъ да я обичатъ.

— Не вѣрвамъ. Кои сѫ?

— Нещастнитѣ.

Райна се изсмѣ.

— Нему́ и азъ сьмъ щастлива? . . .

Дончо помисли малко. — Какъ да ви кажѫ? Такъвъ въпросъ ме затруднява . . .

— Не, не, кажете ми откровенно.

— Едно само могѫ да ви отговорѫ, госпожице Райно: вие сте създадени да бѫдете щастливи, и да правите щастливи . . .

Райна се посбърка, но отговори.

— Искусенъ отговоръ, само че не е отговоръ.

— Опровергайте ме.

— Че да бѣхъ азъ учила краснорѣчие . . .

— Лъжете се: нѣма по̀-високо краснорѣчие отъ самата красота . . .

Мракътъ, който ги заобикаляше вече, даваше имъ повече бодрость. Тъмнината не е свидѣтель: тя не може да види лицата. Мина се една минута въ мълчание.

— Кое четете сега, госпожице? попита Дончо.

— „Демонъ“

— Чудесна, великолѣпна поема, нали? Какъвъ изворъ блика отъ поезия, каква раскошна фантазия: сичкитѣ лучи, шарове, аромати на въстокъ. . А сцената на демонътъ и Тамара? . .

— Да, и какви описания, Боже мой! Кавказъ! отговори Райна.

Темата пакъ се исчерпа. Настана мълчание. Тъмнината се сгѫстяваше подъ нависналитѣ клонове. Листата шумолѣхѫ тайнственнитѣ си напѣви. Между тѣхъ се виждаше тъмното звѣздно небе. Тамъ мъжде-

ливо блѣщеше срѣбърний сърпъ на новий мѣсецъ. Пѫтьтъ ставаше грапавъ, на мѣста дѫлбоко изринатъ отъ пороитѣ, на мѣста задрьстенъ отъ камънетѣ на разсипани загради на бостани. Райна се спрѣпна и щеше да падне, ако се не бѣ уловила за лакътя на другаря си.

— Госпожице, пазете се, дайте си рѫката.

И неговата срѣщна Райнината простряна вече въ тъмнината. Тѣ се стиснахѫ здраво. Тѣ незнаяхѫ какво друго да си кажатъ. Мълчанието ставаше мѫчително и рѫцѣтѣ имъ горѣхѫ, като огънь, може-би, и лицата имъ. . .

— Не сме ли веке при Игнатови Върби? Азъ ми се чини, че бѣхѫ на близко . . . подхвана Райна.

— Трѣбва скоро да ги стигнемъ, отговори Дончо, повече по прѣдположение, защото той до сега не бѣше мислилъ за пѫтя, изъ който отивахѫ. Той не можеше да распознае дѣ се намиратъ. Разговорътъ се пакъ прѣкрати. И двамата бѣхѫ обзети отъ чувства, които языкътъ не пущаше, а мълчанието прѣдаваше добрѣ.

Минахѫ още нѣколко крачки, като си непущахѫ рѫцѣтѣ.

— Бай Дончо, какъ се улучихте одѣве при вадата, та ми дойдохте на помощь? . . Азъ бѣхъ изгубила надежда . . каза Райна, за да поднови разговора.

— Случайно сѣдѣхъ на камъкъ, та рисувахъ . . .

— Какво рисувахте?

— Крѣпостьта. Какъ бѣше ефектна на златний фондъ на небето, съ двѣтѣ си черни кули! Тя приличаше на срѣдневѣковенъ замъкъ . . Наумѣва ми Алтдорфский замъкъ. Щѫ дойдѫ друга една вечерь да я доснемѫ.

— И азъ, пуста, бѣхъ причина да недовършите, съ моята глупость на дъската . . .

— Напротивъ, азъ спечелихъ: азъ видѣхъ друга, пó-чудна картина . .

Дончо сѣти, че направи още единъ прямъ и деликатъ комплиментъ на момата, безъ да знае какъ. Той се очуди на ловкостьта си, но бѣше благодаренъ, че мърчината скри вълненията по лицето му.

— Господинъ Искровъ!

— Що, госпожице? Тая дума „госпожице“ звучеше вече нѣкакъ студено и неумѣстно: нѣкоя пò-нѣжна би я прѣвъсходно замѣстила.

— Още одевѣ искахъ да ви питамъ за нѣщо си, но пакъ се свѣнявахъ, за да ми се не смѣйте.

— Не се беспокойте.

— Истина ли сте ме исписали?

Дончо се изсмѣ силно.

— Кой ви каза?

— Извинете ме, че съмъ глупава, та питамъ за това нѣщо, избъбра Райна.

— Ахъ, тоя дѣдо попъ Станчо! извика Дончо, като продължаваше смѣха си. — Той е раздрънкалъ на сѣкѫдѣ, както се види . . .

— Да, попъ Станчо се божилъ, че ме видѣлъ въ портофеля ви . . и още какъ! Покажете ми да видж азъ . . . . Вие видите, че съмъ глупава. . .

И гласътъ на Райна ослабваше.

— Дѣдо попъ видѣ просто копие отъ бюста на „Диана при езерото“ прѣкрасната картина на Пуссена. Азъ го снехъ още въ Франциа

— Вие не обяснихте ли му, та да ми не отдава такава честь . . .

— Богинска? . . Какъ, расправяхъ му колко не, но той си остана на своето убѣждение . . . Какво да му правж? Сега плещи . . . Вие извинете ме, госпожице Райно . . .

— Не, азъ не се сърдж.

— Но право да си кажемъ приликата е поразителна.

— И вие ли ме зимате на подбий-шега?

— Не, вѣрвайте.

— Ахъ, искамъ да я видж! и азъ да се почудж на таланта ви . .

— Боже мой, какъвъ талантъ? Просто играчки. . . пейзажи. . . Утрѣ ако обичате, могж да ви донесж рисункитѣ. . .

— Не, сега, сега! И тя съ дѣтинска галеность му дрьпна ржката.

Дончо се спрѣ. — Мигаръ да запалж кибритъ?

— Да, запалете!

Дончо драсна клечката, ярко пламъче свѣтна въ мрака и огрѣ зарумененото лице на дѣвойката, която надничаше надъ карнетя. Но кибритя изгасна тозъ часъ.

— Утрѣ, утрѣ щж ви донесж рисункитѣ.

— Добрѣ, но и Диана. . .

— Харно, но нѣма ли да се сърдите ако прилича много на васъ?

— Защо?

— Тогава, госпожице, желаете ли утрѣ да донесж и вашия портретъ, споредъ одевѣшния образецъ?

— Какъ, вие отъ умъ ли ще ме испишете, попита очудено Райна, като се спрѣ.

— Просто щж направж второ копие отъ Пуссеновата Диана, като турж малко измѣнение въ тоалетя ѝ . . . Вмѣсто на корона, щж спусна раскошната ѝ коса на плѣтеница, прѣзъ рамото ѝ, съ едно вжзелче отъ корделка; нѣколко луди кичури косми ще падатъ на челото ѝ . . . вмѣсто античната хламида щж завиж богинскиятъ ѝ станъ съ черна напѣта рокля; на нейний бѣлъ лебеденъ вратъ ще прикачж пъкъ черна корделка съ златното крьстче, та щж я похристиянж и направж още очарователна и пò-достойна за обоготворение. . .

— Мълчи, мълчи, ужасний ласкателю! извика Райна и въ ед безумно движение сложи ржката си на рамото му, а съ другата зат устата му, като се смѣеше съ гласъ въ тъмнината.

Прѣхластний момъкъ почувствова до сърдцето си топлитѣ, раступа гжрди на дѣвойката. Това сладко прикосновение прѣвърна сичкат кръвь въ жилитѣ на пламъкъ. Той обхвана съ двѣ ржцѣ Ра

снага и посипа съ огненни цалувки косата, тилътъ, темето, челото на тая прѣлестна глава, която стоеше неподвижна прилѣпена на рамото му.

— Обичамъ те, ангело мой! шъпнеше ѝ Дончо съ примрѣлъ гласъ и страстно я пристискаше до сърдцето си.

Звѣздитѣ трептяхѫ мълчаливо на небето. Тържественна тишина царуваше. Срѣбърний сръпъ на мѣсеца гледаше спокойно на младата двойка, слѣна въ упоителното блаженство на любовьта.

— Обичамъ те, Райно, моя си на вѣкъ . . . повтаряше Дончо и душата му се топеше отъ огненното Райнино дихание, което жежеше гѫрдитѣ му.

Единъ славей запѣ надъ главитѣ имъ.

Тоя любовенъ гласъ ги събуди отъ сладостното копнѣяние въ прѣгрѫдкитѣ си. Тѣ се сепнахѫ и озърнахѫ очудени, че сѫ толкова щастливи, тѣ забравяхѫ дѣ сѫ и защо сѫ тукъ.

Райна бързо се оттегли.

Нѣколко гласове наближавахѫ на самъ.

— Кой иде? вие ли сте, Дончо? попита въ тъмнината нѣкой. Идяхѫ да ги диратъ. Дончо се обади. Скоро стигнахѫ сички при дружината, която ги чакаше при Игнатови Върби.

На очуденитѣ запитвания за забавянето имъ, Искровъ отговори, че той е виноватъ, че побъркалъ пѫтя въ тъмнината, изъ бостанитѣ. Гласътъ му звучеше отслабналъ и треперящъ, но това се отдаваше на заморяването му отъ бързане.

Истински прѣдатели бѣхѫ очитѣ и лицето му, но тъмнината ги обезоржжи. Истина е, че тя скри и лукавитѣ усмивки на нѣкои Томовци . . Та що отъ това? Искровъ и Райна не бѣхѫ ли най-щастливи въ свѣта?

Отъ тая незабравима вечерь двамата влюбени не живѣяхѫ на земята. Малкото още дни, които прѣминахѫ заедно, бѣхѫ едно неистрѣзняемо душевно пиянство, единъ непрѣкъснатъ златенъ сънь истъканъ отъ розови мечти и ангелски блѣнове, ронени отъ небето. Всѣки день, прѣзъ всичкитѣ праздни часове на Райна, Искровъ бѣше при нея, въ градината имъ, на моравата, подъ клонявитѣ ябълки. Тамъ четяхѫ, тамъ мечтаяхѫ. . . Четяхѫ и за Мери въ „Герой нашего времени“ и за Тамара въ „Демонъ“, и въ четенето си размѣняхѫ погледи влажни отъ щастие, и си пращахѫ небесни усмивки, или пъкъ Дончо ѝ грабваше нѣкоя цалувка, обсипвана съ ароматически нѣжни думи и съ гълѫбови въздишки. Тѣ настилахѫ съ сичкитѣ триндафили на Розовата Долина бѫдѫщето си и населявахѫ свѣта съ поетически съница, зацъфтѣли въ душитѣ имъ, росни и благовонни, като люликовитѣ гори въ Родопитѣ. . .

Първата взаимна любовь на двѣ вѣрующи, неначети сърдца е тайва. Много хули философскиятъ скептицизмъ на сичкитѣ вѣкове е хвърлилъ върхъ това чувство, което дава пулсътъ на вселенната; неимовѣрни

страдания човѣшки, на които то е било изворъ непрѣкжснатъ, тежжтъ, възъ него, като единъ страшенъ обвинителенъ актъ. Но любовьта има за единственъ отговоръ блаженството на първата цалувка, въ която двѣ млади души се стопяватъ.

Единъ день прѣди да тръгне, Дончо ѝ донесе златенъ прьстенъ, на който бѣ изработенъ вензела имъ.

— Земи, Райно.

-- Прьстена дрьжъ. . . щж го приемж когато се върнешъ при мене.

— Да, нетрѣбова сега . . . тоя бѣденъ кжсъ руда ще оскверни нашето небе . . .

И той я цалуна страстно.

Майка му чу съ радость исповѣдьта му. Тя обичаше Райна, като дъщеря, и цѣнеше сърдцето ѝ и характера ѝ. — Бждете честити, синко! И тя благослови.

Биде рѣшено Дончо да иде на Пловдивъ, дѣто го викахж настоятелно, да се настани на работата си, и нá пролѣть, по май, да стане свадбата.

Раздѣлата бѣше раздирателна. Но надеждитѣ бѣхж упоителни.

Когато напусна града и се озова срѣдъ широката долина, Дончо пѣ. Но когато отъ бърдото на Срѣдня-Гора, за послѣдень пжть видѣ града си, подъ Стара-Планина, цвѣтоокичената люлка на мечтитѣ си, на очарованията си, на щастието си, той плакá съ гласъ! Турчинътъ возачъ погледна въсчуденъ на тоя момъкъ, който прѣди пѣ, а сега ридае.

— Лудъ ще е, или севдалия, помисли си той, и хладнокръвно шлибна конетѣ си.

Файтонътъ залѣтя на долу къмъ широкото пловдивско поле.

Първото писмо отъ Пловдивъ не се забави. Райна го чéте и прѣчете петь, десеть, двайсеть пжти. Тя го скри въ пазвата си, послѣ отиде въ градината та му тури листь отъ бѣла роза, сгъна го и го скри въ ароматическото кжтче на ковчега си. Вечерьта, като си легна, обезспокои се да се не е изгубило, стана, отключи ковчега, извади пасмото, помириса го и легна съ него, да го прочете на мѣсечина, която грѣеше въ леглото ѝ.

Сутриньта тя написа отговоръ, на който послѣдва другъ отговоръ. Послѣ, на другиятъ — трети и тъй нататъкъ. Искровъ въ страстни изражения ѝ изливаше душевната си пълнота, и въжделения за скоро свиждание. При другото, той ѝ се хвалеше за добриятъ приемъ, кой е намѣрилъ въ южната столица на България, за успѣхитѣ си и за по... тътъ, който всѣки день печели името му. Той приписваше всичко т... на Райниний добрий гений, който го държеше подъ крилото си.

Райнинитѣ писма бѣхж пó-меланхолически. Тя му изобразява... мжкитѣ отъ разлжката и отъ всяко закъснѣване на писмата му, пус... тата, която цари около нея, и беспокойствието си отъ нѣкакви непр... видени удари на сждбата . . .

Тя чѐте съ гордо удоволствие отзивитѣ на столичнитѣ вѣстници за любовника ѝ, и слушà, упита отъ щастие, хвалбитѣ за него, които носяхѫ съгражданетѣ ѝ, дошле отъ Пловдивъ. Тя виждаше какъ всѣки день Искровъ излазя на чело и завзима прѣдно мѣсто въ всичкитѣ важни случаи на общественний и политический животъ. Неговий умъ, краснорѣчие и способности се цѣняхѫ високо. Той отиваше бързо къмъ една блѣскава карриера.

Това, именно, хвана да я беспокои. Защото ней се чинеше, че колкото Искровъ отива напрѣдъ, толкова повече се отдалечава отъ нея. Заедно съ успѣхитѣ трѣбваше да расте и славолюбието му, въ ущърбъ на любовьта му. Двѣ силни страсти немогѫтъ въ едно врѣме да се поберѫтъ, като господари, въ сърдцето. А то е тъй тѣсно. Тя не постигаше тая истина по психологически пѫть, а по вродената догадливость въ будната женска душа.

Прочее, по твърдѣ обяснимъ обратъ въ настроението на единъ безспокоенъ духъ, ней ѝ опротивѣ всяка хвалба за Искрова, като една закана противъ собственното ѝ щастие, и тя посрѣщаше съ тайна умраза всѣки доброжелатель, който идеше да я зарадва съ нѣкаква ласкателна дума за Искрова.

— Тие хора сичкитѣ сѫ направили съзаклятие противъ мене! казваше си тя яростно. Другъ пѫть бъбреше съ зѫбитѣ си. — Тоя проклетъ Пловдивъ ще ме погуби. И тя въздишаше.

Минахѫ петь мѣсеца и писмата на Искрова хванахѫ да ставатъ сѐ пò рѣдки и пó-рѣдки. Тѣ бѣхѫ пълни пакъ съ прѣжния огънь, но имахѫ порокътъ, че го не изсказватъ често. Многото занятия, пишеше Искровъ, тиранически намаляватъ драгоцѣннитѣ минути, въ които той може да се разговаря съ нея. Райна само въздишаше. Тя незнаеше що да чини, кому да си искаже, отъ кого да почерпе бодрость. Искрова майка бѣше ѝ утѣшителница, но и тя се прѣсели въ Пловдивъ, и Райна безъ нея оставаше пълна сирота на свѣта. Писмата съвсѣмъ прѣстанахѫ. Нѣма сумнѣние, че тя е оттикната вече! Други пò-силни и честолюбиви увлечения сѫ я оставили въ нѣкой затънтенъ кѫтъ на Искровата душа, или просто е съвсѣмъ забравена. Голѣмитѣ градища сѫ пълни съ съблазни за младитѣ хора, като Искрова, на които щастието и сполукитѣ зашеметяватъ главата, щото да забравятъ горещи клетви, дадени на бѣдни момичета, като нея. Тя е луда та още храни слаба надежда, че нѣма да бѫде разбитъ живота ѝ. За него сега ще бѫде срамно и неприятно да земе нѣкоя си Райна Матева, никому неизвѣстна сиротица, учителка, хвърлена на произвола на хорската милость и немилосърдие! . . . Тя сега би била пречка на неговото благополучие. Защо да се заблуждава вече и да бѫде безумна егоистка. Тя благородно стори, че не земá пръстена . . Не, сбогомъ, луди сънища, сбогомъ! Сичко е свършено вече!

И тя прѣстана да пише.

И мжкитѣ настахж . . . Но човѣшкото сърдце не капитулира тъй лесно. То се отказва отъ една страстна привязанность, отъ една голѣма надежда само подирь жестоки и кървави испитания, които му оставятъ вѣчно зияющи рани. Райна чувствуваше въ сърдцето си едно затаено кжтче, дѣто още происхождаше борба между слабо призраче отъ надежда и демонътъ на отчаянието. Тя поиска да се увѣри окончателно въ сждбата си, да овре сама пръсть въ раната си и да испита парливата люта болежка отъ това прикосновение. И сѣдна та написа писмо на една приятелка въ Пловдивъ, нейна съгражданка и бивша учителка. Обясни ѝ откровенно положението си, страданията си и я молеше да ѝ даде най-подробни и вѣрни свѣдѣния за Искрова. Тогасъ ѝ малко поолекна.

Вечерьта ѝ дойдохж нови размишления. Дали истина Искровъ е така жестокъ? Може ли мълчанието му да бжде доказателство, че я е забравилъ? Тя забравя ли го като му не пише вече? Ами ако той има друга причина? . . Не е ли възможно да е чулъ клюки нѣкакви? . . Хората сж толкова лоши! . . Може и той да не спи нощѣ . . . Може и двамата да страдатъ, безъ да могжтъ да се разяснжтъ . . . Тя ще узнай . . . Тя добрѣ стори, че писа на приятелката си.

Тя чака́ отговоръ съ нетърпѣние.

Както сичкитѣ лоши хабери, той се не забави да пристигне. Ето какво прочете Райна въ писмото отъ Пловдивъ:

„Любезна ми сестро!

„Настоящето ми е отговоръ на твоето жалостно писмо, и за моя „велика скърбь, никакво утѣшително извѣстие не ти носж. По твоето „желание събрахъ свѣдения, отъ колкото извори можахъ, за г. И. и ето „какво научихъ положително: И. сега не е оня, когото ти си познала „лани. Той гледа на високо и хвърчи изъ облацитѣ. Ще го срѣщнешъ „съ ржкавици и цилиндра . . . Балъ безъ него не става, венгера не бива „и на всякждѣ е отъ първитѣ. При князътъ ходи, съ консули се води. „Съ една дума И. е отъ високатс клечка. Кажи ми, сестро, нѣма ли да „се възгордѣе до безумие единъ такъвъ младежъ? А право е, че му „сѣче ума и е даровитъ ораторъ. Камо да бѣше и по́-човѣкъ! Ако слу-„шашъ хората, той ще се сгодява за една аристократска фамилия. Окото „му бѣга на голѣмо. Момичето, (име не спомѣнувамъ), половина Българче, „половина Гъркинче, въспитано въ византийщината . . . Обича ли го? „Баримъ на милионътъ едно отъ твойта любовь? . . Кажи ми да ти кая „Не вѣрвамъ. Защото да може да обича трѣбва да има сърдце е[illegible] „жена . . . А на тукашнитѣ жени сърдцето се е скрило въ турню[illegible] „Ти виждашъ сега, че И. е за оплакване момъкъ. Макаръ и уменъ, т[illegible] „е глупавъ. Има такива хора, сестро.

„А сега да додемъ на тебе. Ти, Райно, бжди по́-умна и се отк[illegible] „отъ него. Той не е за тебе. Забрави го и не топи сърдцето си на[illegible] „здно. Ако да можеше да го нажалишъ бари, но той сега бъл[illegible]

„една гънга, за една бездушна кукла (изгората е хубава), която ще му „донесе прикя единъ тренъ нещастия . . . Забрави го, ти казвамъ, и си „пази здравето и хубостьта. Изритай го изъ сърдцето си като дрипа, и „бѫди мѫжь. Гледай си кефчицътъ. Богъ нѣма да остави сирачетата; „той ще ти прати утѣшение. Милостивъ е той къмъ злополучнитѣ, но „пò-обича куражлийтѣ. . . Това ти казвамъ, като пò-стара.

„Ти ме питашъ за домашнитѣ: тѣ сѫ добрѣ. Нашъ Рачо, (мѫжътъ) „те поздравлява. Той е захваналъ, (на дяволъ му крушумъ въ ушитѣ), „да поспада, а то, сестро, неможеше ни дрѣха да му се намѣри, ни „платно не постигаше за риза. Завчера го прѣтегли докторътъ и намѣри, „че въ шесть мѣсеца е изгубилъ двѣ литри и нѣколко драма. И то, „слава Богу. Държи го само на хлѣбъ и вода и го кара да спи сѣди-„шкомъ. Ти познавашъ, че и азъ отъ една страна сьмъ за оплакване . . „Сѣкиго стиска нѣйдѣ калеврата. Чичо попъ Нисторъ си е сé такъвъ „слабъ, и сé бърза. Расото му се надува и развѣва, като гемеджийско „платно. Но въ политика, горкиятъ, се много мѣси, та му се топи сър-„дцето. Азъ казвахъ на нашъ Рачо да се прѣдаде на нея, за здраве. „И стрина ти хаджийка живѣе до насъ и те поздравлява. Ние бѣхме „малко посбутани съ нея. Защото трѣбва да знаешъ, че насъ ни дѣли „не само стоборътъ, а и политиката. Не ни мисли, че сме говеда, като „сме отсамъ Марица. Тя е чьрвена въ чървата, а азъ—каквото Рачо — „бѣла. Кожата не ми гледай. Баримъ тя що ли се мрази съ комший за „магарешката сѣнка? Или депутатинъ иска да я изберѫтъ — коткитѣ ѝ? „Оня день Геновева се укотила седемь. Стрина ти оставила шьстритѣ, а „сичкитѣ бѣли хвьрлила, че не били отъ партията ѝ. И това човѣщина „ли е? Пиши ѝ и ѝ сбери умътъ.

„Писахъ ти тие расправий наши, не за друго, а само да се по-„смѣйшъ, за да не е цѣло кахърно писмото ми. А ти недѣй мисли, че „сьмъ послободнѣла. Па слушай съвѣтътъ на кака си Неда и забрави „оногова и си пѣй „Трѣндафилчето, каранфилчето“ па хаберъ нѣмай . . „Такива кахжри сж бѣли кахжри. Поздравление отъ сички ни.

Твоя вѣрна приятелка:
Неда Р. Капинова“.

Новинитѣ, които даваше това писмо, не оставяхѫ мѣсто за никакво сумнѣние. Злитѣ прѣдчуствия на бѣдната дѣвойка се оправдахѫ. Искровъ бѣше изгубенъ за нея, и животътъ ѝ — строшенъ, като крѣхъкъ кри-..ъ, блъснатъ въ камьнетѣ на улицата отъ едно дѣте. Страшното под-рждение на страховетѣ ѝ, което очакваше, и отъ което се боеше, ..еше прѣдъ нея, като тритѣ огнении думи прѣдъ Валтазара.

Чудно нѣщо! Напротивъ, това писмо я распусна!

Лицето ѝ се проясни, и даже нѣкаква полуусмивка заигра по уст-..ѝ. Писмото, макаръ, че имаше шеговитъ край, така просто и сми-..ѣтляваше положението! То я утѣши. Райна видѣ, че нещасти-.. така трагически черно, и че Искровъ не бѣше оня идеаленъ

образъ, който любовьта ѝ си бѣше създала. Единъ вѣтренъ честолюбецъ, безсърдеченъ и слабъ, достоенъ само за съжаление, ако не за прѣзрѣние, и нищо повече. И наистина, какво губеше тя въ Искрова? Какво можеше да ѝ даде тоя студенъ егоистъ, натъпканъ съ суета и неспособенъ да оцѣни чувствата ѝ, които потъпка и които незаслужваше? Струва ли горесть и сълзи неговата загуба? Колко е луда била та се е косяла и мжчила за такъвъ човѣкъ! Какъ сж правя тие прости думици на Неда: „той не е за тебе, забрави го! ако да можеше да го нажалишъ баримъ. . . А той сега бълнува за една гънга, за една бездушна кукла". . . Какъ тя сама не се е догадила да си каже тие прости думи и да се успокои!

Тия размишления ободрявахж Райна. Тя даже се прѣсили да си прѣдстави по̀-черъ образа на любовника си, за когото вжтрѣшно бѣ увѣрена, че е честенъ человѣкъ. Но тя имаше нужда да го ненавижда, да го унизи въ мнѣнието си. Това ѝ помагаше въ борбата съ себе си.

И наистина, общо облегчение почувствова сега. Голѣми тваръ се смъкна отъ сърдцето ѝ. . . Дѣтинска, щастлива ясность озари челото ѝ . . Какъ е хубавъ пакъ свѣтътъ! . . Тя намѣтна шалчето си и леко леко се запжти къмъ училището. Тамъ се занимава̀ съ голѣма охота и даже се шегува и смѣ съ ученичкитѣ си . . . Тя чувствоваше потрѣбность какъ да е да излѣе радостьта за освобождението си. И какъ лесно стана то!

Вечерьта се върна дома си, ризслабленa и весела. Леля ѝ съ радость забѣлѣжи това промѣнение. Помисли, че Райна е приела веселъ хаберъ и зина да я попита; но Райна я прѣвари:

— Лельо, азъ вече щж бждж весела . . . Мина сичкото.

— Имашъ ли писмо? попита зарадваната жена.

— Имамъ писмо, но не отъ „него" . . . „Него" го вече забравихъ — а отъ кака Неда. Пише ми такива смѣхурии! Шеговница недна! . . . .

— Слава тебе, Боже, пошушна леля ѝ.

— Ти, лельо, слушай какво ти поржчвамъ: за него никога да ми не говоришъ, името му да не чувамъ! По̀ врага да върви. Азъ забравихъ сичко. И тя запѣ високо една пѣсень, като подскачаше.

Стаята я не побираше и тя излѣзе въ градината, на простора, да подъхне свѣжъ въздухъ. Рано се бѣ запролѣтило. Смръкваше се. Не добрѣ разлистенитѣ връхове на овошкитѣ исписвахж се красиво на синето небе. Въ джното на градината, въ гжстий дървулякъ, бѣше съвсѣмъ тъмно. Въцаряваше се вечерната глухота и тайнственность. Нѣколко ра.. цвѣтенца миришахж; листето шумолехж ниско; звѣздицитѣ замигахж ед.. подиръ друга на свода. Прѣзъ клонитѣ блѣсна едно срѣбърно рог.. отъ луната и залѣ съ блѣдна свѣтлина сичко. Но самотията и лун.. сж лоши лѣкари за едно оязвено сърдце отъ любовьта. Деньтъ залъг.. или разсѣва чернитѣ мисли, нощьта ги събира подъ крилото си, к.. квачка пилцитѣ си. . . Тоя тайнственъ мракъ подъ дрьволяка, тая .. жественность на нощьта, това меланхолическо появление на мѣсец..

упоително дихание на вечернитѣ цвѣтя — сичката тая коварна обстановка разбуди, като рой пчели изъ кошуръ, цѣлъ облакъ отъ въспоминания въ душата на Райна, парливи като пламъкъ и мѫчително сладостни до нетърпимость. Всичко оживѣ пакъ, доби образъ, гласъ, движение, душа: расходкитѣ подъ сѣнкитѣ, цалувкитѣ, сладкитѣ прикаски, въздишкитѣ, щастливитѣ смѣхове, що огласявахѫ въздуха, златни планове за бѫдѫщето — сичко това изъ единъ пѫть въскръсна въ ума ѝ ясно, рѣзко и неотразимо — плѣнително! Бѣдното ѝ сърдце се залюшка пакъ, застена, закъса се безумно и запуща кръвь изъ раната си . . . Райна се растрепера, като безпомощно дѣте, затули съ ръцѣ очитѣ си и се тръшна на тревата отчаянна. Глухи ридания и хълцания испълнихѫ тишината . . .

Единъ въсточенъ поетъ е оставилъ стихътъ:

„О спомени, защо не могѫ да кажѫ и вамъ сбогомъ?“.

Днешната неожиданна бодрость, по прочитането писмото, не бѣше състояние нормално. То биде минутенъ плодъ отъ усилията на разума, самообманъ, прѣходно и фалшиво тържество на волята възъ правата на сърдцето. . . Първий му протестъ разби въ пухъ и прахъ цѣлата верига отъ резони, доводи, заключения и ухищрения на студения разсѫдъкъ. . . Уви, страданията и стоноветѣ на сърдцето сѫ, може би, условия необходими за правилното дишане на тая вселенна . . .

Наближаваше Май, тържественний срокъ! Една небесна заря отъ надежда блѣсна прѣдъ Райна.

— Кой знай, ако би . . . пошушна си тя въ най-дълбокото дъно на душата. И сърдцето ѝ се тръшкаше до болесть при всяко изгърмяване на пайтонъ.

Май дойдѣ и замина, а Искровъ се не яви.

Между това и леля ѝ се помина.

Подирь испититѣ, Райна напусна училището и рѣши да напусне и града, въ който неможеше да живѣе. Пò-послѣ, може-би и живота . . .

Въ това врѣме единъ търговецъ, еснафъ човѣкъ, ѝ поиска ръката. Тя прие безъ размишление и отиде подъ вѣнчилото съ една усмивка на лицето и съ единъ гробъ въ сърдцето.

(Слѣдва).

ЛЮБЕНЪ КАРАВЕЛОВЪ.

Критическа студия. *)

VII.

Творческата изобрѣтателность и, особенно, художествената обработка куцатъ, както въ патриотическитѣ, така и въ чисто правоописателнитѣ повѣсти на Каравелова. Ние обяснихме пò-горѣ едни отъ причинитѣ, на които трѣбва да се припише тоя недостатъкъ. Писательтъ не е можѣлъ да посвети достатъчно врѣме и внимание на обработката на своитѣ произведения. Друга причина

*) Продължение отъ 4 книжка и край.

трѣбва да се търси въ самитѣ възгледове, които е ималъ върху литературата. Тия възгледове сѫ чисто утилитарни. Каравеловъ не се е задоволявалъ въ своитѣ повѣсти да прѣдставлява картини отъ живота, той е искалъ читателитѣ да извлечѫтъ полза отъ прѣдставляемитѣ картини и то въ смисъль на идеитѣ и началата отъ които се е рѫководилъ той самъ. Той не е можалъ да се отнася обективно къмъ прѣдмѣтитѣ, които е описвалъ. Несъмненно, едно литературно произведение не трѣбва да доставлява просто единъ приятенъ прочитъ. То трѣбва да се стреми, чрѣзъ вѣрни картини отъ животътъ, да въздѣйствува благотворно възъ обществото, отъ което ги черпи. На това направление съврѣменний романъ длъжи своето значение. Отъ романътъ се не искатъ днесь само едни любовни сплетни и искуственни сценични ефекти. За да възбуди интересъ той трѣбва да проникне трепещущата реалность на живота и да я въспроизведе въ вѣрни и художественни картини. Но тука и спира задачата на романиста. Областьта, която му е прѣдоставена, колкото и широка да е, не трѣбва да задмине границата, която го дѣли отъ моралиста и философа. Тая граница е нуждна не само за да запази романътъ характерътъ, който трѣбва да носи, като чисто беллетристическо произведение, тя е необходима за да може да бѫде полезенъ и поучителенъ. Вънъ отъ нея той рискува да стане досаденъ и утомителенъ, което не само би му отнело всяко литературно достойнство, но би погубило и самата полза, която се стреми да принесе. Романистътъ е постигналъ цѣльта си когато е успѣлъ да въспроизведе въ художественна форма вѣрни образи и характери отъ живота.

Каравеловъ не описва само въ своитѣ повѣсти, а поучава. Той не прѣдставлява само картини прѣдъ читателя, а и заключения, върху които иска послѣдний да се съгласи. У него не само отсѫтствува всяка обективность, но той нито се старае да прикрие пристрастието си. Отъ тамъ, него тия постоянни отстѫпления отъ описуемий прѣдмѣтъ, тия дълги и много пѫти тривиялни разсѫждения, които придаватъ ако не на всички, то на голѣма часть отъ повѣститѣ му характеръ на газетни фейлетони.

Той не може да укрие чувствата си къмъ лицата, които ненавижда, и проявлява ги дори въ описанието на вънкашнитѣ имъ черти. Ето напримѣръ съ какви плоски и тривиални черти обрисува въ „Мамино Дѣтенце“ Неновица, която възбужда ненавистьта му, защото е разгалила и исхайманила Николча:

„Когато Неновата половинъ душа сѣднала до дѣсното колѣно на свойтъ съпругъ, то испуснала двѣ доволно слѣпи издѫхвания на ония приснoблажени калугере, които сѫ имале щастие да изедѫтъ една ока фасулъ, единъ саханъ съ джурканъ бобъ (полѣянъ отгорѣ съ една добра пропорция дървено масло) и три литри шаранова рыба; и да испиятъ двѣ оки бѣло и една ока червено вино. Изъ всичко се видело че гениялната економка не обича голѣмитѣ горѣщини, отъ които нейното мазно тѣло испущало голѣмо количество потъ, а тоя потъ доволно често е накарвалъ и Нена чорбаджи да си затѫка носътъ“.

Еднаква ненависть храни писательтъ и къмъ Нена чорбаджи и го описва съ черти отъ сѫщий родъ. Намѣсто портретъ прѣдставя една карикатура, въ която нещастний чорбаджия изгубва почти своето човѣшко подобие. Когато виждишь Нена и Неновица изобразени въ такъвъ карикатуренъ видъ при встѫплението на повѣстьта, става вече безинтересно да се питашь какъ ще дѣйствуватъ, какъ ще говоратъ, каква морална физиономия ще иматъ. Чувствата на писателя ти сѫ извѣстни по физическитѣ карикатури, съ които те е запозналъ и знаешь, че, намѣсто характери, ще намѣришь морални карикатури. Каравеловъ не умѣе да спре своя юморъ тамъ дѣто трѣбва за да произведе своя ефектъ безъ да стане утомителенъ. — Той не се ограничава да отбѣлѣзва съ нѣколко леки черти, той не остава на читательтъ да допълни самъ съ въображението си картината, която иска да му прѣдстави. Юморътъ му е немилостивъ, безпощаденъ, не рисува, а бичува, ридикулизира; не разсмива, а озлобява, надминава цѣльта

си; намѣсто портрети дава въ физически карикатури, намѣсто характери — морални карикатури, намѣсто живи дѣйствия — жлъчни сатири. Много повѣсти не сѫ друго освѣнъ сатири, като *Хаджи Ничо. Родолюдецъ* е истжканъ отъ началото и до края отъ разсѫждения съ сатирически характеръ. Писательтъ е искалъ да прѣдстави егоистический и вѣроломенъ характеръ на калугеритѣ. Тая смисъль трѣбваше да произтича отъ самия расказъ. Писательтъ не е оставилъ на читателитѣ да я извлекѫтъ сами. Той я е размилъ въ цѣль редъ разсѫждения и тиради, съ тѣхъ захваща, съ тѣхъ свършва расказътъ, който просто се изгубва въ тѣхъ и заедно съ него изгубва се и интересътъ, който би можѣлъ да прѣдставя. Когато исчетешь повѣстьта оставашъ съ впечатлението, че си челъ не повѣсть. а ядовита брошура противъ калугеритѣ и калугерщината. Срѣщашъ цѣли страници, въ които се прави сравнение между началата на християнството и поведението на служителитѣ му въ днешно време, въ които се говори за експлоатацията на Ромѫния отъ духовенството, и които, четени отдѣлно, нѣма никога да възбудатъ идея, че правятъ часть отъ нѣкой расказъ, а приличатъ на чисто газетни политически статии, написани не съ цѣлъ да убѣдѫтъ, а да държѫтъ въ щрекъ сѫществующи вече убѣждения, проведени вече въ обществото страсти.

Каравеловъ, като писатель, не си е давалъ достатъчно трудъ да забрави че е вѣстникарь. Латературата и вѣстникарството сѫ двѣ занятия съвмѣстими само ако онзи, който прави едното и другото, може да раздвой своята личность и да усвой за всякоя една отъ двѣтѣ работи отдѣлнитѣ способности и качества, които изисква. Той е длъженъ да прави, като Арпагоновий слуга, който надѣва кучерскитѣ дрѣхи когато го викатъ да кара колата, и ги сваля за да облѣче готварскитѣ дрѣхи когато го пращатъ да вари ястие. Това не става всякога у Каравелова. Повечето пѫти вѣстникарьтъ върви рѫка за рѫка съ писательтъ и послѣдний губи отъ тая другарщина. На всяка стѫпка въ повѣститѣ му можете да видите колко вѣстникарьтъ напакостилъ на писательтъ. Когато писательтъ иска да изображава, вѣстникарьтъ се испречва съ студенитѣ си разсѫждения и погубва интересътъ на расказътъ.

Друга една важна страна, която трѣбва да се разгледа въ повѣститѣ на Каравелова, е до колко сѫ вѣрни картинитѣ, които е въспроизвелъ въ тѣхъ. Всичкитѣ повѣсти сѫ написани върху теми отъ българский животъ. Схваналъ ли е писательтъ и прѣдалъ ли е вѣрно типоветѣ и явленията, които е искалъ да изобрази? Ние мислимъ че е трудно да се отговори положително на тоя въпросъ. Каравеловъ не е можалъ да знае добрѣ българский животъ. Той е живѣлъ вънъ отъ България въ оная тъкмо възрасть, когато сѫ съзрѣли у него наблюдателнитѣ способности. Той не е можѣлъ да се ползува отъ свои лични наблюдения за да копира вѣрно и правдиво. Принуденъ е билъ да съставлява своитѣ образи по впечатленията, които е изнесълъ въ младинитѣ си изъ България и по доантѣ, които е могла да му достави паметьта. Впечатлителностьта и паметьта сѫ били силно развити у него, и тамъ дѣто тѣ сѫ стигнали, той е можѣлъ да въспроизведе въ своитѣ повѣсти вѣрни и точни картини. Такъвъ е случаятъ, напримѣръ, съ *Българи отъ старо врѣме*. Той е носилъ въ душата си портретитѣ, които е рисувалъ, хаджи Генчо, дядо Либенъ, баба Либеновица, и изобразилъ ги е сполучливо защото е ималъ въ себе-си вѣрно прѣдставление за тѣхъ. Тамъ, обаче, дѣто е било нуждно да направи справка, дѣто описуемитѣ прѣдмѣти не сѫ били тъй близки, тъй сродни съ душата му, тия сѫщитѣ способности сѫ го ввели въ заблуждение и сѫ го увличали въ криви понятия, невѣрни сѫждения, неосновни прѣкалености. Лесно може да се убѣди въ това всѣки който прочете *Слава*, сюжетътъ на която, както и *Българи отъ старо врѣме*, е извлеченъ отъ Копривщенский животъ. При всичко че най добрѣ е могълъ да знае животътъ на родното си мѣсто, той е погрѣшилъ както въ темата, така и въ вънкашното изложение на повѣстьта. Темата на повѣстьта е

слѣдующата: Слава е мома гиздава, но лѣнива и разгалена; всичкитѣ момци въ селото я обичатъ, но тя люби Драгана и посрѣдствомъ една циганска магия успѣва да завладѣе сърдцето му и да го накара да яземе; но оженена веднажъ, отпуща се на своитѣ лѣниви наклонности и съ своята лѣность разваля кѫщата на мѫжа си, става причина за умиранието отъ кахъри на баща му и на майка му, а него самиятъ накарва да продаде душата си на дяволитѣ, (?!) да се пропие, а най сетнѣ да стане убиецъ и да иде да гние въ тъмницитѣ. Темата прѣдставлява единъ доволно сложенъ процесъ, въ повѣстьта обаче той се извършва по единъ начинъ съвсѣмъ простъ, но за това далеко несъгласенъ ни съ психологическата, ни съ природната правда. Слава я обичатъ и мѫжьтъ ѝ и свекърътъ ѝ и свекървата ѝ, но въпреки обичьта, съ която е заобиколена, животътъ ѝ въ Драгановата кѫща става ѝ несносенъ, просто защото я каратъ на работа и та побѣгва при майка си. Тя нѣма никаква друга причина за оплакване противъ мѫжьтъ си и противъ свекъра си и свекърва си, освѣнъ тая, че я каратъ да работи, като всичкитѣ други домакини, т. е. да мѣси хлѣбъ, да вари ястие, да носи вода отъ чучура. Така сѫщо и Драганъ и родителитѣ му нѣма а какво друго да се оплакватъ отъ нея. Когато дядо Божилъ, Драгановъ баща, ѝ се скарва, то оплакванията му се заключаватъ единствено въ това: „Истина, булка, е билъ лошавъ онзи часъ, въ който сме те вовеле въ кѫщата си. Ти донесе въ кѫщата ни само зло и сълзи; ти осрамоти името ни; ти накара всичкитѣ хора да ни плюятъ въ очитѣ. Кажи ми ти, молѭ ти се, чула ли си и видѣла ли си нѣкога такова чудо, щото свекървата да носи дѫската на фурната, да мѣси хлѣбъ, да готви и да ходи на вода? . . “ Мѫчно е да се прѣдположи, че е могло да има въ врѣмето, въ което се отнася повѣстьта, нѣщо прѣди половина вѣкъ, въ Копривщица жени, колкото и галени и природно лѣниви да би били, които да се откажатъ да вършатъ такива обикновенни домашни работи. Би могло още да се обясни, това ако Слава да бѣше получила нѣкое въспитание пò-друго отъ онова, което се е давало на другитѣ моми, но Слава не е излизала отъ селото на вънъ, порасnала е при баща си и при майка си и несъмненно е вършила още като мома ония сѫщитѣ домашни работи, на които сѫ я карали когато е станала Драганова булка. Цѣльта на писателя при написванието на повѣстьта е била да докаже злинитѣ, които проистичатъ отъ суевѣрията и прѣдразсѫдъцитѣ, и за да постигне цѣльта си, той е пожертвуватъ и Слава и истината. Не въ характерътъ и въ лѣностьта на Слава трѣбва да се търсѭтъ причинитѣ и обяснението на нещастията, които сполитатъ Драгановата кѫща, а въ прѣднамѣренната идея, която писательтъ е искалъ да проведе въ повѣстьта и която резюмира самъ на края на повѣстьта, като оплаква человѣческий умъ, дѣто се вдава безразсѫдно на глупави суевѣрия и прѣдразсѫдъци.

Въ повѣститѣ на Каравелова, Слава не е единственната, която става така жертва на прѣднамѣренитѣ идеи на писателя. Тя има не една сестра—нещастница, съ която бихѫ могли да се прикажатъ съчувственно за печалната си участь. Въ песимистичното и отрицателното мировъзрение на Каравелова любовьта зима образътъ на нѣкаква фурия, която носи нещастия и разорения отрѣзъ дѣто мине. Всичкитѣ му повѣсти стенатъ отъ воплитѣ на жертвитѣ, които любовьта е направила. Въ *Мамино Дѣтенце* Пѣнка, единственний свѣтълъ образъ всрѣдъ една купчина отъ физически и морални изроди, се вижда осѫдена да върти мотика и да прѣкопава трендафилъ. Въ *Неда* любовьта става причина на самоубийство. Въ *Слава* любовьта докарва разорението на цѣло едно почтенно и богато семейство.

Ако отъ темата прѣминемъ къмъ вънкашното изложение на повѣстьта, ще намѣримъ и тамъ сѫщата неестественность и неправдивость, не само въ дѣйствията но дори и въ язикътъ на лицата. Повѣстьта я расказва Найда, Славина приятелка. Единъ день Слава срѣща приятелката си на улицата и захваща да я

прѣгръща и цалува. „Какво се е случило съ тебе?“ попитахъ азъ. Слава отговаря: „Охъ леле Найдо, драго ми е . . .“ Тя захвана изново да ме прѣгръща и да ме цѣлува. „Та кажи ми какво се е случило . . . казвай. Азъ неможѫ да разберѫ какво се е случило съ тебе. Ти ли си или не си? — „Отъ Божилови дойдохѫ да ме искатъ . . Охъ, моя Найдо, дай да те прѣгърнѫ още веднъжъ; дай да те цалунѫ!(!). . На сърдцето ми врѫтъ хилядо радости . . . трѣбва да те цалунѫ още веднъжъ“. Възможни ли сѫ тия многократни прѣгрѫдки и цалувки мѣжду двѣ моми, и то на открито, въ Копривщица, дѣто патриархалнитѣ прави се съхраняватъ дори до день днешенъ? Подобна сцена съ подобенъ языкъ могѫтъ да се видѫтъ само въ единъ водевилъ! Не по̀-малко неестественна е сцената, която происхожда между Слава и баба Божилица когато първата, расканна, отива да иска прошка за прѣгрѣшенията си отъ умиращата си свекърва. Ето съ какъвъ театраленъ псевдокласически языкъ говори на послѣднята: „прости ме, моя душо, мое сърдце (!) Азъ мислехъ че ти ме не обичашъ, а сега виждамъ че съмь яко излъгана . . . ти си добра свекърва, ти си чиста душа, ти си честна душа!(!). .“ Каравеловъ описва подробно магесничествата на Янаки, съобщенията му съ малкитѣ и голѣмитѣ дяволи, церемонията на заклинанието, но по̀-лесно е да се докаже че въ всичкитѣ тия подробности сѫ въспроизведени чуждй, нежели чисто народни понятия за магии и магесници.

Ние разгледахме по̀-обстоятелно *Слава*, за да прѣдставимъ по̀-ясно колко е попрѣчила на Каравелова невъзможностьта, въ която се е намиралъ да изучи отблизо и вѣрно народний битъ. Той не е располагалъ съ достатъчни материяли за да го въспроизведе въ своитѣ повѣсти така какъвто е. Съображението не стига когато се описватъ сцени отъ извѣстенъ битъ. Каравеловъ не е можѣлъ да си състави за много явления понятия, освенъ по нѣкои страни, които случайно сѫ попадали прѣдъ очитѣ му и които е зималъ за исходна точка. Много отъ повѣститѣ му, вслѣдствие на това, носатъ едностранчивъ характеръ изобилуватъ съ отклонения отъ правдата, съ сцени и образи съгласни съ дѣйствителностьта. Въ тѣхъ се срѣщатъ, наистина, нѣжни и вѣрни картини, въ всичкитѣ слогътъ е смѣлъ и вѣренъ, но съ това се не изглаждатъ винаги другитѣ недостатъци.

VIII.

Въ краткий очеркъ, който направихме за литературната дѣятелность на Каравелова, ние неможехме, разбира се, да се впуснемъ въ голѣми подробности и да кажемъ всичко, което би имало да се каже. Ние се старахме да искажемъ въ общи черти своитѣ мисли за неговитѣ произведения и да прѣдставимъ както тѣхнитѣ слабости. Желанието е било да бѫдемъ справедливи въ оцѣнението, на което ги подвергнахме. Ние налѣгнахме на нѣкои недостатъчни страни въ Каравеловитѣ беллетристически трудове, не само защото тѣ ни сѫ видѫтъ такива, но и защото желаемъ да обърнатъ на тѣхъ внимание онне наши млади списатели, които гледатъ съ уважение на Каравелова, и да не имъ подражаватъ. Нашитѣ млади списатели могѫтъ много нѣщо да научатъ и да позаимствоватъ отъ него, но тѣ сѫ длъжни да се пазатъ да не зиматъ и онова, което е слабо и недостатъчно. Ние сме слушали и чели такива отзиви отъ нѣкои крайни обожатели на Каравелова, които проглясяватъ че само онѣзи могѫтъ да претендиратъ за името на списатели, които вървѫтъ по неговитѣ стѫпки. Тѣ искатъ може би да говоратъ за политическитѣ и социялни идеяли, отъ които се е въодушевлявалъ Каравеловъ. При всичко, че това е единъ въпросъ, който остава всѣкиму да си го разрѣши съобразно съ своето политическо и социялно мировъзрение, ние още разбираме това. Нс не допущаме, по никой начинъ, че Каравеловъ може да се приеме като единъ видъ критериумъ въ поезията и литературата. Такава претенция би била неумѣстна и отъ страна на обожателитѣ на другояче велики и съвършенни списатели. Такъвъ единъ валядъ, ако има нещас-

тието да се прокара, неможе да поведе къмъ друго, освѣнъ къмъ единъ мъртвешки застой, който е вреденъ за всяка литература, а може да бѫде гибеленъ за една новоначинающа се литература, каквато е нашата.

Ние, впрочемъ, се съмнѣваме въ искренностьта на Каравеловитѣ обожатели. Намъ ни се струва, че тѣ поискаха да направятъ Каравелова богъ, за да станѫтъ тѣ жреци на култа му. Критиката и здравий разумъ не припознаватъ жреци, които, като всѣко кастово съсловие, сѫ носители на застой и на регрессъ. Тѣ нѣматъ нужда отъ тѣхната заинтересована помощь, за да въздадѫтъ на единъ писатель, като Каравелова, честьта, която заслужва.

Слѣпото и рабско подражение е въ състояние да убие всѣки талантъ. Ония, които усѣщатъ въ себе си зърно талантъ, трѣбва да се пазатъ отъ него, като отъ огънъ. Тѣ трѣбва да изучаватъ добритѣ писатели за да разширѭтъ крѫгозорътъ на своитѣ мисли и да образуватъ своя вкусъ. Изучението на тѣхнитѣ произведения ще ги приготви да стѫпятъ пó-скоро на нозѣтѣ си и да намѣрѭтъ пó-лесно пѫтя, по който ще вървѭтъ по влечението на собственний си гений. Тѣ могѫтъ да узнаятъ отъ самия Каравеловъ на каква опастность ги излага слѣпото подражение. . . .

„Ние смѣло можеме да кажеме, казва той въ една статия за възпитанието, че всѣко едно подражание е убийственно, защото въ такъвъ случай у човѣкътъ не може да се появи самодѣятелность, която е най главното условие на бѫдѫщето човѣшко щастие. Въ европейската литература сѫществуватъ множество поети и живописци, които описватъ морето и океанитѣ, безъ да сѫ видѣли море или океанъ, слѣдователно, тѣ сѫ извличали вдѫхновенията си изъ произведенията на своитѣ предшественници, които, по нѣкакви сѫ неизвѣстни причини, се наричатъ даже и въ сегашнитѣ врѣмена велики, гениялни и класически. А какво намираме у подражателитѣ? — Думи, думи и пакъ думи. Доказано е вече, че робското подражание на дрѣвнитѣ или на новитѣ писатели не само че разваля и преобрѫща наопаки вкусътъ и чувствата на младиятъ умъ къмъ изящното, но твърдѣ често окончателно убива неговото собственно съзнание и неговото вѫтрѣшно достойнство. Ние имаме доста примѣри, че ония хора, които сѫ подражали на тоя или на оня писатель относително формитѣ на языка му или на самото произведение, слѣдъ врѣме сѫ усвоявали и неговитѣ мисли, ако тия мисли и да бивали лѫжовни и глупави". Каравеловъ има за какво да послужи за моделъ на всички ония, които пишатъ на български, но далеко не за всичко. Въ нашата литература той е пръвъ, който заслужено може да носи името на писатель. Той е съдѣйствувалъ до най-висока степень за обработване на языка, въ който е оставилъ незаличими дири. Благодарение и на неговитѣ трудове, языкътъ е станалъ единъ почти усъвършенствуванъ инструментъ, способенъ да прѣдаде всичкитѣ форми и гѫнки на мисъльта. Но съ своитѣ беллетристически произведения, той е само положилъ начало. Ако и да има въ тѣхъ голѣми достойнства, тѣ сѫ далече отъ да прѣдставляватъ отъ себе си завършени образци. Тѣ сѫ отворили единъ пѫть, по който могѫть да вървѭтъ и други. Да искаме отъ ония, които тръгватъ по него, да се спрѭтъ тамъ дѣто се е спрялъ Каравеловъ, и да кажатъ че неможе да се иди, то значи да туряме прѣдѣлъ на мисъльта, която по самото си свойство, е безгранична, и да нанесемъ самоволно убийственъ ударъ на литературата си още въ самиятъ ѝ зародишъ.

Каравеловъ е дълбоко съзнавалъ нуждата отъ развитието на народната литература. Той е шибалъ немилостиво бездарнитѣ писачи, защото се е възмущавалъ като е гледалъ че литературата ни се пълни съ сухи плодове, а хубави не зрѣятъ, или сѫ тъй малко, щото едвамъ се забѣлѣжватъ. Той е билъ скѫпъ въ хвалби, но когато е виждалъ нѣщо хубаво, ако не се е рѣшавалъ да го похвали, то се е пазилъ да го похули. Не вървѭтъ ли противъ самата мисъль на Каравелова, не вършатъ ли светотатство противъ паметьта му, ония

които искатъ да задушатъ литературата ни въ самиятъ ѝ зародишъ съ нѣкакви неразбрани догми и авторитети, прѣдъ които всѣки трѣбва да се попижи и да благоговѣе. Въ литературата нѣма догми и авторитети, а има таланти, които за да се развиятъ и да произведѫтъ, иматъ нужда отъ просторъ и свобода.

К. Величковъ.

Подъ бисерното и намръждено небе
Едва се види опустялий пѫть,
И пѫтницитѣ рѣдки, като сѣнки
Във свѣтлината смутна се вѣстѫтъ.

Отъ голитѣ безлистнитѣ дървета
Дъждовни капки мълкомъ се струѭтъ,
Мъглата непрогледна, влажна, бързо
Се спуща по полето и долътъ.

На твоитѣ лѫчи, небесно слънце,
Далечь сѫ славата и свѣтлостьта,
Отъ мойто сърдце както е далече
На днитѣ ми честити паметьта.

Но твоята усмивка за да блѣсне
Ти чакашъ да огрѣе нови май,
А азъ пѫтувамъ въ мракътъ неисходенъ
На свойта скръбь, която нѣма край.

К. Величковъ.

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.*)

Повѣсть отъ **Хенриха Сенкевичъ.**

IV.

Главниятъ бой при Гравелота убѣди отъ начало Бартека, че въ врѣме на война повече има какво да се гледа, отъ колкото да се работи, понеже бѣше заповѣдано нему и на полка му да стоѭтъ подъ единъ хлъмъ покритъ съ лозя. Отъ далече ехтяхѫ топове, пò-близу тупуркахѫ конници та трепереше земята; знамена и мечове блѣщяхѫ. Надъ хлъмътъ прѣхвъркаха изъ синето небе гранати въ видъ на бѣли облачета; пò-послѣ, димъ напълни въздуха и скри небосклонътъ. Струваше се, че боятъ отминува нататъкъ, като буря, но това не трая много врѣме. Слѣдъ малко, нѣкакво чудно движение се появи около Бартековия полкъ. Около му зехѫ да се нареждатъ нови полкове, топове пристигахѫ съ бързина, които обрьщахѫ съ устата къмъ хълмътъ. Цѣлия долъ се напълни съ войска. Сега ехтѭтъ на всѣкѫдѣ команди, и адютанти лѣтѭтъ. — Полскитѣ войници си шушнатъ: „охъ, какво ни чака“ и се питатъ неспокойно: „да ли ще се захване? Ще, ще, и скоро“. Ето че наближава неизвѣстностьта, гатанката, може и смрьтьта. Въ димътъ, който закриля хлъмищата, нѣщо тътне и страшно бучи. Все пó-близу се чуятъ гърмежътъ на топоветѣ и пуканието на пушкитѣ. Отъ далечъ иде нѣкакъвъ си глухъ трѣсъкъ, това сѫ картечитѣ. Веднага, заложе-

---

*) Продължение отъ 4 книжка.

нитѣ топове изгърмѣхѫ, та земята и въздухътъ на едно потрьпнахѫ. Предъ Бартековия полкъ страшно заехте нѣщо. Гледатъ, лети нѣщо като ясенъ шипъкъ, като облаче, а въ това облаче нѣщо свири, смѣе се, сѫска, реве и вие. Селяцитѣ викатъ: граната! граната! Мигновенно тази птица на войната, като вихъръ приближава, пада и се пука. Страшенъ гръмъ раздра ушитѣ, трѣсъкъ като, че свѣтътъ се свръшва, и лѣтение като на ураганъ. Въ редоветѣ близо до топоветѣ се появи неразбория, чуе се викъ и команда. Бартекъ стои въ първия редъ, съ пушка на рамо, съ глава дигната, брадата му опрѣна, да не му скърцатъ зѫбитѣ. Не бива да се мръдне, да стрѣля. Стой и чакай! На, ето че лѣти втора граната, третя, четвьрта, десета! Вѣтъръ развѣва димътъ отъ хлъмътъ. Френцитѣ изгонихѫ отъ тамъ прусскитѣ батерии, поставихѫ свои, които зѣятъ огненно къмъ долината. Изъ лозята постоянно се вдигатъ бѣли облаци димъ. Пѣхотата, закрилена отъ топоветѣ, слиза на долу, и се намира на половината на хълмътъ. Сега се познаватъ добрѣ, понеже вѣтърътъ развѣ пушакътъ. Лозята почервенѣхѫ отъ червенитѣ шапки на пѣхотата.

Ето, че се изгубихѫ между лозята, не се виждатъ, нѣйдѣ нѣйдѣ само се развѣятъ трицвѣтни знамена. Пушкитѣ блъвнаха бързо нередовенъ огънъ, а надъ този огънь ревѫтъ постоянно гранати, като се кръстосватъ въ въздува.

Отъ хълмътъ се обаждатъ по нѣкога викове, на които нѣмцитѣ отъ долу отговарятъ: „ура!“. Топоветѣ постоянно гърмѫтъ изъ долината, полкътъ стои непоколебимъ. Но огненната сфера окрѫжи и него. Крушуми бръмчятъ, като мухи на далече, или пъкъ лѣтѫтъ на близу съ страшенъ шумъ, свирятъ около главитѣ, носоветѣ, очитѣ, рамената, идатъ хиляди, милиони. Чудно е, че нѣкой още стои на крака. Внезапно се изохка около Бартека: „Иисусе“! послѣ „пли“, и пакъ: „Иисусе! пли“, и сѣтнѣ охкание непрѣстанно, и сѐ пò-бърза команда: редоветѣ се стѣсняватъ, пушкания пó-чести, постоянни, ужасни. Убититѣ извличатъ за крака. Второ пришествие! . . . .

— Страхъ ли те е? пита Войтехъ.

— Какъ да ме не е страхъ? отговаря наший герой и чатка си зѫбитѣ.

При все това и Бартекъ и Войтехъ стоѭтъ и нито помислюватъ за бѣгание. Рекли имъ сѫ да стоѭтъ, това стига! Бартекъ лъже; той не се бои толкова, колкото другитѣ. Дисциплината оковава мислитѣ му и той не си прѣдставлява положението тъй ужасно, както е въ сѫщность. Но Бартекъ мисли, че ще го убиѭтъ, и тази мисъль повѣрява на Войтеха.

— Свѣтътъ ли ще пропадне, ако убиятъ единъ глупецъ? отговаря му Войтекъ ядосано. Тѣзи думи доста успокоихѫ Бартека, та чака съ търпѣние; усѣща само голѣма горещина, и потъ тече отъ лицето му. Въ това врѣме огъньтъ стана тъй ужасенъ, щото редоветѣ исчезватъ мигновенно, нѣма кой да влѣче убититѣ и раненитѣ. Хъркането на умиращитѣ се смѣсва съ пукотътъ на пушкитѣ. Отъ движението на трицвѣтнитѣ знамена се познава, че скритата въ лозята пѣхота иде сѐ пó-близо. Градъ картечи опустошава редоветѣ, въ които се породи отчаяние. Ала въ отзивитѣ на това отчаяние се чувствува потайно нетърпение и ярость. Ако имъ заповѣдатъ да тръгнатъ напрѣдъ, ще идатъ като буря, на мѣстото си само немогатъ да стоѭтъ. Единъ войникъ си хвърли сърдито шапката на земята и издума:

— Веднажъ ще се мре!

Бартекъ до толкова се успокои отъ тѣзи думи, щото вече не бѣ го страхъ. Нали веднажъ ще се мре, то не е голѣма работа. — Това е селашка философия, пó-добра отъ всяка друга, понеже успокоява духътъ. Бартекъ знаеше, че веднажъ се мре, но бѣше му приятно да чуе това и да бѫде увѣренъ въ това, толкозъ повече, че боятъ стана истрѣбителенъ. — Ето единъ полкъ, не стрѣлялъ ни единъ пѫть, е прѣсполовенъ. Тълпи войници отъ разбититѣ полкове бѣгатъ въ безредие, а само селяцитѣ изъ Погненбинъ, Голѣма и Малка Кривда и Мизерово още стоятъ, спрѣни отъ желѣзната пруска дисциплина, но и въ

тѣхнитѣ редове се усѣти колебание, слѣдъ малко връзкитѣ на дисциплината ще пукнатъ.

Земята подъ нозѣтѣ имъ е вече лепкава и лъзгава отъ кръвитѣ, чийто тежъкъ дъхъ се смѣсва съ миризмата на димътъ. Редоветѣ не се държжтъ правилно, понеже имъ пречатъ трупове. Въ нозѣтѣ на правитѣ хора лѣжи половина отъ тѣхъ въ кръви, въ конвулзи, охка, умира. . . Нѣма въздухъ за дишание, въ редоветѣ се появява мърморение:

— На касапница ни доведохж

— Никой не ще оцѣлѣе.

— Мълчи, полско говедо, обажда се офицеринътъ.

— Добрѣ ти е задъ моя гърбъ!

— Стой тамъ, дивакъ!

Ненадѣйно единъ гласъ се чува:

— „Подъ твоята защита".*)

А Бартекъ прибавя:

— „Прибѣгваме, света Богородице", и цѣлъ хоръ полски гласове възклицава на това смъртно поле: „Не прѣзирай нашитѣ молби". А пакъ изъ подъ краката имъ се обаждатъ: О, Дѣво Марио, Дѣво Марио!

Види се, че тя ги послуша, защото въ сжщия мигъ тича адютантинъ на распѣненъ конь, и ехти команда: „нападайте, урра! напрѣдъ!". Гребенътъ на байонетитѣ веднага се навожда, редоветѣ се простиратъ въ дълга чърта, и се спущатъ къмъ височитѣ да търсятъ съ щикъ враговетѣ, които не можехж да се съзрыжтъ съ очи — Обаче до политѣ на хлъмътъ нашитѣ селяци броыжтъ около двѣста крачки, и това растояние трѣбва да прѣминатъ подъ убийственъ огънь. Нѣма ли до кракъ да изгинатъ, нѣма ли да се повърнатъ?

Загиватъ, но нѣма да се върнатъ, понеже прусската команда знае какво да свири на полскитѣ селяци за нападание. Посрѣдъ ревътъ на топове и пукание на пушки, посрѣдъ димъ, охкание, ехти въ небето полский химнъ, по̀-ясенъ отъ всички тржби, отъ който завира въ гждитѣ на селяцитѣ всяка капка кръвь. „Урра!" викатъ „пока ми живимо"; въодушевляватъ се, лицата имъ почервеняватъ. Вървыжтъ като буря посрѣдъ полѣгнали човѣшки тѣла, посрѣдъ конски трупове. Гинатъ, но вървыжтъ съ викъ и пѣянье. Достигнахж вече лозята, и се губятъ въ шумата, слуша се само пѣенье, и по нѣкога само щикове се лъщжтъ. На върха блика огънь сѐ по̀-ужасенъ, а долу свиратъ тржби. Френскитѣ залпове ставатъ бързи, по̀-бързи, луди, и веднага . . веднага спиратъ. Тамъ долу старий вълкъ на войната, Щайнмецъ, пуши порцеланова лула и дума твърдѣ задоволенъ:

— Тѣмъ това свирете! Свършихж работа, тие мечки! Въ тозъ мигъ едно отъ гордо разьвиитѣ трицвѣтни знамена, се въздига на горѣ, навежда се и исчезва.

— Не се шегуватъ, казва Шайнмецъ. Тржбитѣ свиратъ сѐ сжщий химнъ. Вторий Познанский полкъ тича на помощь на първия. Въ гжсталака кипи борба съ щикове. Сега, въспѣй, Музо, моя Бартекъ, та да знае потомството какво извърши той! И въ неговото сърдце страхътъ, нетърпѣнието и отчаянието се слѣхж въ едно чувство на бѣсъ, а когато чу онова свирение, всяка негова жила се напрѣгаше като струна. Щръкна му косата, очитѣ му пуснахж искри. Забрави свѣта, забрави че веднажъ се мре, грабна съ силитѣ си ржцѣ пушката, и се спусна напрѣдъ съ другитѣ.

Пристигна до върхътъ, но се прѣмѣтна десетина пжти, натърти си носътъ, омаца се съ земя и кръвь, която му течеше изъ носа, и фукна напрѣдъ, побѣснѣлъ, уморенъ, като гълташе въздухъ съ отворени уста. Опулваше очи за да

*) Думи на духовна полска пѣсень

види въ гжсталака по-скоро нѣкой френецъ, и най сѣтнѣ съзрѣ троица при едно знаме.

Това бѣхж негри. Но да не помислите, че Бартекъ се върна? Не; сега той би хваналъ и самия Луцифера за рогата. Той наближи до тѣхъ, и тѣ се спуснаха срѣщу му съ виение; два щика, като двѣ жила, вече му бутатъ въ гжрдитѣ, но Бартекъ граба пушката за устата, замахна, завъртя.

Ужасенъ ревъ само му отговори, охкание — и двѣ черни тѣла се загърчихж въ мжки на земята. Въ тозъ мигъ около десетина другари прибѣгнахж на помощь на третия, който държеше знамето. Бартекъ се хвърли върху имъ, като фурия. Пушнахж, гръмна, свѣтна се, а сжщеврѣменно изъ клъбата димъ се обади прѣсипналий Бартековъ гласъ:

— Не ме улучихте! И пакъ пушката въ ржцѣтѣ му се завъртѣ, пакъ охкания отговорихж на ударитѣ му. Негритѣ се върнаха поразени отъ този полудѣлъ и бѣсенъ великанъ. Бартекъ дали не дочу, дали нѣщо си приказвахж на арабски, но нему му се струваше, че широкитѣ имъ бръни викатъ:

— Магда, Магда!

— Магда ви се иска! изрева Бартекъ, и съ единъ скокъ се найдѣ между неприятелитѣ. За щастие, другаритѣ пристигнахж Бартеку на помощь.

Всрѣдъ храсталака се почна бой ужасенъ, трѣсъкъ съ пушки и бързо дишание на воюющитѣ. Бартекъ лудѣеше. Почернѣлъ отъ димъ, залѣнъ съ кръви, подобенъ на звѣръ, не на човѣкъ, всичко забравилъ, Бартекъ търкаляше хора съ всяко ударяние, трошеше пушки и расчупваше глави Ржцѣтѣ му се движеха съ ужасната бързина на машина, която сѣе унищожение. Като пристигна до знаменосеца, той го зграби за гърлото съ желѣзни прьсти. Знаменосецу се опулихж очитѣ, лицето му се наду, захърка и ржцѣтѣ му пуснаха дръжката.

— Урра! искрещѣ Бартекъ, вдигна знамето и го разлюлѣ въ въздуха.

Това знаме видѣ отдолу генералъ Щайнмецъ, но видѣ го само за единъ мигъ, понеже веднага Бартекъ пукна съ сжщето знаме една глава, покрита съ шапка и шарени ширити. Другаритѣ му тръгнахж напрѣдъ, Бартекъ остана за малко врѣме самъ; откъсна знамето, скри го подъ мишница, грабна дръжката съ двѣтѣ ржцѣ и се спусна подиръ другаритѣ си. Негри на тълпи, като хукахж звѣрски, бѣгахж къмъ топоветѣ, поставени на върхътъ, а слѣдъ тѣхъ тичахж другаритѣ, като викаха и дрънчаха съ щиковетѣ си. Зуавитѣ, които стояхж при топоветѣ посрѣщнаха и еднитѣ и другитѣ съ крушуми.

— Урра! викна Бартекъ. Селяцитѣ пристигнаха къмъ топоветѣ, при които се започна новъ бой съ пушки. Сега и вторий Познанский полкъ пристигна на помощь на първия. Въ мощнитѣ Бартекови ржцѣ дръжкитѣ отъ знамената се измѣнихж на нѣкакви си пъклини кърпели, всякой ударъ отваряше пжть между свититѣ френски редове. Ужасъ обзе зуавитѣ и негритѣ; тѣ се пръскахж тамъ, дѣто се бореше Бартекъ.

Слѣдъ малко Бартекъ сѣдеше на топътъ, като на погненбинска кобила. Но прѣди да го съгледатъ войницитѣ, той вече сѣдеше на другъ топъ, при който пакъ свали знаменосеца съ знамето.

— Урра, Бартекъ! повтаряха войницитѣ. Побѣдата бѣше пълна, пръснатата пѣхота срѣща отъ другата страна на хълма новъ прусски полкъ, и прѣдаде оржжие. Бартекъ спечели въ това гонение трете знаме.

Трѣбваше да го видишъ, какъ той уморенъ, залѣнъ съ потъ и кръвь, запъхтѣнъ като мѣхъ, слизаше съ другитѣ отъ хлъмътъ, и вдигаше на рамената си три знамена. Хей френци! За какво ги смѣташе сега той! При него вървеше Войтехъ покъсанъ и изнемощѣлъ. Бартекъ му продума:

— Какво бърбореше? Това сж червеци, никаква сила нѣматъ въ коститѣ. Удраскаха и тебе и мене, като котораци, и толкова. Когото побутнахъ, сѐ се повали на земята!

— Кой те знаеше, че си билъ толко юнакъ, отговори Войтекъ, който бѣ зритель на Бартековитѣ дѣяния, и сега го гледаше съ друго око.

Та кой не видѣ тѣзи дѣяния? Историята, цѣлия полкъ, повечето офицери. Всички поглеждаха на този великанъ селякъ съ рѣдки мустаци и опулени очи, и му се чудеха.

— Ахъ, ти, проклети поляку! бѣше му рѣкълъ самиятъ майоръ и бѣ го потеглилъ за ухо, а пъкъ Бартекъ му показа отъ радость и кжтницитѣ си. Когато се спрѣ полкътъ подъ хълмътъ, майорътъ ге прѣдстави на полковника, а послѣдний на самия Щайнмеца. Той прѣгледа знамената, а послѣ Бартека. Бартекъ пакъ стои исправенъ, като струва, а старий генералъ го гледа и задоволенъ клати глава; най послѣ продума на полковника, чуе се домата: *подофицеринъ*.

— Много глупавъ, ваше прѣвъсходителство, казва майорътъ.

— Ще опитамъ, каза прѣвъсходителството, бутна коньтъ и наближи при Бартека. Бартекъ не знае дѣ се намира, нечуто нѣщо въ прусската армия: генералъ ще говори съ простъ войникъ! На прѣвъсходителството е лесно, понеже знае и полски, а при това този войникъ спечели три знамена и два топа.

— Отъ дѣ си? пита генералътъ.

— Изъ Погненбинъ, отговаря Бартекъ.

— Добрѣ. Името ти?

— Бартекъ Словикъ.

— Чло̀вѣкъ, прѣвожда Майорътъ.

— Чловѣкъ, повтаря Бартекъ.

— Знаешъ ли защо се биешъ съ френцитѣ?

— Зная, Проходилство!

— Кажи.

Бартекъ зе да мънка: „Защото, защото“. Ненадѣйно му дойдохж на умъ Войтеховитѣ думи, за това каза бързо:

— Защото и тѣ сж нѣмци, ама по́-проклети!

Лицето на старото прѣвъсходителство зе да трепери, като че му се иска да се засмѣе. Но слѣдъ малко негово прѣвъсходителство се обрѫща къмъ майорътъ и казва:

— Право си ималъ, майоре!

Бартекъ, задоволенъ отъ себе си, стои като струна.

— Кой спечели днеска боятъ? пакъ попита генералътъ.

— Азъ, проходилство, обажда Бартекъ безъ колебание. Лицето на генералътъ пакъ потрепера:

— Да, да, ти; на̀ ти награда Старий военоначалникъ откачи желѣзенъ кръстъ отъ гжрдитѣ си, наведе се и го закачи на Бартека.

Веселостьта на генералътъ прѣмина, естественно, по лицата на полковника, на майоритѣ, капитанитѣ и подофицеритѣ. Слѣдъ заминуванието на генерала, полковникътъ даде на Бартека десеть талара, майорътъ петь, и тъй нататъкъ. Всички му повтарятъ съ смѣхъ, че е побѣдилъ, и за това Бартекъ е прѣнесенъ въ седмото небе. Чудно нѣщо! Само Войтекъ не е много задоволенъ отъ нашия герой. Вечерьта, кога сѣднахж при огнището, и когато Бартекъ се тъпчеше съ джурканъ грахъ, Войтекъ му каза повѣрително:

— Бре Бартекъ, глупавъ си и пакъ глупавъ!

— Защо? пита съ пълни уста Бартекъ.

— Абе, човѣче, защо каза на генералътъ, че френцитѣ биле нѣмци?

— Нали ти расприяваше?

— Ами трѣбваше да помнишъ, че генералътъ и офицеритѣ сжщо сж нѣмци.

— Какво има отъ това? Войтекъ замънка:

— Има това . . . че макаръ да сж нѣмци, не имъ казвай, защото не е добрѣ.

— Ами азъ рекохъ не за тѣхъ но за френцитѣ.

— Ехъ! . . . Войтекъ спрѣ веднага, искаше да каже друго нѣщо, искаше да истълкува Бартеку, че прѣдъ нѣмци не бива да се приказва лошо за нѣмцитѣ, но му се побърка язикътъ.

V.

Въ кратко врѣме подиръ това, кралско-пруската поща донесе въ Погненбинъ слѣдующето писмо: „Слава на Исуса Христа и на светата му Майка! Драга Магдо! какъ си? Добрѣ ти е въ колибата на леглото, а пъкъ азъ страшно се бия. Бѣхме при голѣмата твърдина Мецъ и имаше бой, толкова съсипахъ френцитѣ, щото и пѣхота и артилерия се чудеха. И самий генералъ се чуди, каза ми, че съмъ спечелилъ боя и ми даде кръстъ Сега и офицери и подофицери ме почитатъ, та малко ме биятъ по мордата. Послѣ отидохме по̀-надалечъ, имахме още единъ бой, но забравихъ какъ се вика този градъ, и тамъ трепа̀хъ, и зехъ четвърто знаме, и заробихъ единъ голѣмъ полковникъ.

„Когато ще се връщатъ нашитѣ полкове у дома, подофицеринътъ ми казваше да напиша рекламация и да остана, понеже въ военно врѣме нѣма дѣ да се спи само, а ѣжъ колкото можешъ, и вино има на всѣдѣ въ тази земя, и народътъ е богатъ. Като подпалихме едно село, не простихме ни женитѣ, ни дѣцата, и азъ сѫщо така. И черковата изгорѣ до дъно, защото тѣ сѫ католици, и много хора изгоряха. Сега отѝваме срѣщу самия царь, и войната ще се свърши. Ти варди колибата и Франка, защото ако не ги вардишъ, зѫбитѣ ти избивамъ, да ме познаешъ кой съмъ! Прѣдавамъ те на Господа, Бартекъ Словикъ". —

Бартеку се хареса войната, и той почна да гледа на боя, като на занаятъ. Въ себе си имаше голѣма вѣра, та отиваше на бой, като на оранъ въ Погненбинъ. Слѣдъ всяко сбиване гѫрдитѣ му се кичахѫ съ кръстове и медали, и въ полкътъ го цѣняхѫ, като пръвъ войникъ. Всякога бѣ послушенъ, и притежаваше слѣпото юначество на човѣкъ, който неможе да оцѣни опасноститѣ. Сега изворъ на юначеството му не бѣше яростьта, ами войнишка вѣра и самонадѣянностьта. При това, великанскитѣ му сили прѣнасяха всички мѫки, трудове и походи. Около му, хората изнемощѣваха, само той вирѣеше, сѐ по̀-дивъ и по̀-лютъ прусски войникъ. Сега той биеше и ненавиждаше френцитѣ; измѣнихѫ се и другитѣ негови понятия. Той стана войникъ — патриотъ и обожаваше водителитѣ си. Въ второто си писмо той пишеше на Магда „Войтека го располовихѫ, но за това е войната, разбирашъ ли? И той бѣше простакъ, защото казваше, че френцитѣ сѫ нѣмци, нѣмцитѣ — френци, а нѣмцитѣ сѫ наши хора".

Магда въ отговоръ на двѣтѣ му писма, го укори колкото можа: „Милий Бартеко, пишеше му тя, вѣнчанъ за мене прѣдъ божий олтаръ! Господъ да те убие! И ти си простакъ, поганецъ, дѣто трепешъ християнитѣ заедно съ дивацитѣ. Не разбирашъ ли, че дивацитѣ сѫ лютеранци, а ти, християнинъ, имъ помагашъ? Иска ти се война, дъртако, да не работишъ нищо, да се биешъ, да пиешъ, да съсипвашъ, да не постишъ и да горишъ черковитѣ! — Въ пъкъла нека те пържатъ, защото се хвалишъ съ това, и не прощавашъ ни на дѣца, ни на старци. Помни, говедо, какво е написано въ светата вѣра съ златни букви за полский народъ отъ началото до свършванието на свѣта, когато Господъ не ще помилва поганци, като тебе, и се свѣсти. Дивако недний, главата бихъ ти строшила! Пращамъ ти петь талера, макаръ че съмъ нѣмотна, защото не могѫ самичка, та домакинството се съсипва. Прѣгръщамъ те, милий Бартеко Магда"

Горнитѣ поучения не повлияха на Бартека. Той си мислеше, че бабата не разбира, а пакъ се мѣси, и се биеше както по̀-напрѣдъ. Въ всякий бой се о личаваше, та зачуди очи по̀-достойни отъ Щайнмецовитѣ. Най послѣ, когат испратиха съсипанитѣ познански полкове въ Германия, той даде рекламация с

редъ съвѣтитѣ на подофицерина, и остана, за това той се намѣри и при Парижъ. — Сега писмата му бѣха пълни съ прѣзрѣние за френцитѣ, „въ всякий бой бѣгатъ като зайци“, пишеше той на Магда, и имаше право.

Но обсадата не му се хареса. Трѣбваше да лѣжи цѣли дни въ хендеци, да слуша гърмежа на топоветѣ, да насипва шанцове и да мръзне. При това жалѣеше и за стария си полкъ, защото въ новия, дѣто го прѣмѣстихж, повечето войници бѣхж нѣмци. Нѣмски той знаеше що годѣ, защото въ фабриката бѣше се понаучилъ, но много малко, сега се упражни повече. Но въ полкътъ продължавахж да го наричахж: *полски волъ*, и само страшнитѣ му юмруци го пазяхж отъ язвителитѣ. Слѣдъ нѣколко боеве, той си спечели почесть у новитѣ другари, и се сприятели съ тѣхъ, та най сетнѣ го имахж за свой, понеже прослави цѣлия полкъ. Бартекъ считаше за докачение ако нѣкой го наречеше нѣмецъ, но отъ друга страна той самъ се наричаше ein Deutscher, въ противоположность на френцитѣ. Защото хвана да усѣща че тези двѣ названия сж разни, а при това, не искаше да минува за пó-доленъ отъ другитѣ.

Обаче, стана една случка, която би му дала много да помисли, ако изобщо мисленнето би било лесно за този геройский умъ. По едно врѣме испратихж двѣ дружини отъ полка имъ срѣщу доброволцитѣ, обградихж ги и ги хванахж въ плѣнъ. Този пжтъ обаче Бартекъ, не видѣ да се пръскатъ изведнажъ неприятелитѣ, понеже тѣ състояхж отъ стари войници, остатъци отъ нѣкакъвъ полкъ, загриниченъ. Тѣ се бранихж отчаянно, и най сетнѣ се спустнахж на щикове да си проправатъ пжть между прусскитѣ тѣсни редове.

Тѣ се бранихж така отчаянно, щото часть отъ тѣхъ се избави: прѣдпочитахж да умрхтъ, отъ колкото да паднатъ живи въ прусски ржцѣ.

Дружината, въ която служеше Бартекъ, зароби само двамина; вечерьта ги затворихж въ една изба, въ кжщата на горския стражарь.

На сутреньта щѣхж да ги застрѣлятъ. Нѣколцина стражари вардехж при вратата, а Бартека турихж въ избита, заедно съ свързанитѣ плѣнници.

Единътъ отъ тѣхъ не бѣше младъ, имаше побѣлѣли мустаци и лице равнодушно къмъ всичко; другия бѣ на възрасть около двадесеть годишенъ; руситѣ му мустаци едвамъ бѣхж поболи, лицето му бѣ пó прилично на моминско, отъ колкото на войнишко.

— Ето и свършака! рѣче слѣдъ малко пó-младиятъ;—крушумъ въ челото и толкова!

Бартекъ се потресе, та и пушката му зазвънтѣ въ ржцѣтѣ: младий момжкъ говореше на полски.

— Сé едно ми е, продума вторий обезсърдченъ,—сé ми е едно. Скитахъ се толкова, щото сьмь ситъ. . , . .

На Бартека тупаше подъ мундира сърдцето още пò силно.

— Я чуй, думаше старий,—нѣма що. . . Ако те е страхъ, мисли за друго нѣщо, или пъкъ легни та спи. Животътъ е подълъ! За Бога, сé ми е едно. . .

— Жалъ ми е за мама! глухо изба̀бра младиятъ, и за да скрие отпадването си, па и себе си да измами, той започна да подсвирва. Ненадѣйно той спрѣ и извика отчаянно:

— Гръмъ да ме порази! Нито се простихъ съ нея!

— Ако е така, ти си избѣгалъ отъ дома си?

– Да, мислехъ си: ще съсипатъ нѣмцитѣ, на поляцитѣ ще се подобри ложението. . ..

— И азъ така мислехъ, а сега. . . .

Старият махна съ ржка и довърши думитѣ си тихо, но не се чухж отъ ътъ на вѣтъра. Нощьта бѣше студена, дребенъ дъждецъ росеше, съсѣдната а бѣше черна, като рогъ. Въ избата свиреше вѣтърътъ, и виеше като куче, коминътъ. Поставений надъ прозореца свѣщникъ пръскаше свѣтлинка въ изчо Бартекъ стоеше подъ свѣщника, та бѣ потънилъ въ мракъ. — И пò-

добрѣ може би, че плѣнницитѣ не гледахѫ лицето му, защото съ селякътъ ставахѫ чудни работи. Най напрѣдъ го обзе очудвание, та опули очи, и се мѫчеше да проумѣе какво говоратъ.

Тѣ дошле да се биятъ съ нѣмцитѣ за да се подобри положението на поляцитѣ, а той се бие съ френцитѣ пакъ за сѫщата цѣль! И двамата утрѣ ще ги упушнатъ! Какво отъ това? Що го е грижа него за това? Или пъкъ да имъ се обади? Да имъ каже, че той е тѣхенъ човѣкъ, че ги съжалява?

Нѣщо го стиснѫ за гърлото. . . Ами какво ще имъ каже? . . . Да ги избави ли? Тогава и него ще разстрелятъ!—Ехъ Боже, какво да прави? Жалъ го одушва, та неможе да стои на едно мѣсто. — Нѣкаква страшна тѫга лѣти къмъ него чакъ отъ Погненбинъ. Неизвѣстний гость въ едно солдашко сърдце, — милостьта, — му крещи въ душата: „Бартекъ, избави своитѣ си, тѣ сѫ твои хора", а пъкъ сърдцето му тупти за дома, за Магда, за Погненбинъ, и се къса като никога. Стига му Франция, стигатъ войни и боеве.

Гласъ сѐ пѝ-ясенъ му казва: „Бартекъ. избави своитѣ си"! . . Господъ да убие тази война! . . Прѣзъ строшений прозорецъ шуми гората, черна като Погненбинската дѫбрава, и въ този шумъ пакъ нѣщо вика: „Бартекь, избави ги" —Какво сега оа стори?

Да бѣга ли съ тѣхъ въ гората? Всичко, каквото е могла да вкорени у него прусската дисциплина, се възмущава при тая мисъль. Той, войникъ, да избѣга? Никога! — Шуменнето на гората се уголѣми, вѣтърътъ свиреше сѐ пѝжално Старий плѣнникъ се обади:

— Че пъкъ вѣтъръ! Като у насъ на̀ есень!

— Остави ме на мира, отговаря младий глухо, но послѣ повтаря:

— У насъ! у насъ! О Боже! Боже! Дълбоко въздишание се съедини съ шумътъ, и пакъ плѣнницитѣ се потаихѫ. Бартекъ бѣше като въ треска.

Най-злѣ е, когато човѣкъ не проумѣва, какво му е станало. Бартекъ не бѣ нищо откраднилъ, а пъкъ му се струваше, че е откраднилъ, и се боеше че ще го уловятъ. Нищо го не застрашава, а пъкъ го е много страхъ.

Краката му треперятъ, пушката ужасно му тегне, нѣщо го души, нѣщо като плачъ. Дали за Магда и Погненбинъ? И за двѣтѣ, ала и за младиятъ плѣнникъ, когото оплаква и съжалява.

По едно врѣме Бартекъ мисли, че спи, виелицата се уголѣми, и въ свирението на вѣтъра чудни викове се чуватъ. . . — Бартековата коса щръкна, струва му се, че въ тъмнитѣ и мокри дълбочини на гората, нѣкой въздиша и повтаря: „у насъ, у насъ". . . . Бартекъ се сепва, и се събужда. — Озира се: плѣнницитѣ лежѫтъ въ кѫтътъ, свѣщникътъ блѣщука, вѣтърътъ вие, всичко е въ редъ. — Лицето на младий плѣнникъ се освѣти, лице дѣтско или момииско. Очитѣ му притворени, слама му е подъ главата: прилича на умрѣлъ Никога Бартекъ въ живота си не бѣ усѣтилъ толкова жалость. Нѣщо го стиска за гърлото, плачъ ще го задуши. Стариятъ се обърна на страна и продума:

— Лека нощь, Владе. И пакъ тихо. Минахѫ часове, на Бартека сѐ злѣ. Плѣнницитѣ лѣжѫтъ мирно внезапно; младий се подигна съ мѫка и издума:

— Карле!

— Какво?

— Спишъ ли?

— Не. . . .

— Слушай! Страхъ ме е! Говори щото щешъ — азъ щѫ се помо

— Моли се.

— „Отче нашъ, който си на небесата" . . . Плачъ спира думит

дий плѣнникъ, но пакъ се чу продължението на молитвата.

— О. Боже, ехти нѣщо въ Бартековитѣ гѫрди! . . . о, Боже!

Не, туй вече неможе да се истърпи. Единъ мигъ още, и ще в

„Господине, азъ сьмъ вашъ селянинъ". -- Послѣ, прѣзъ прозореца, . . въ гората. . . Да става каквото ще . . . .

Вь това врѣме се чухж редовни стжпки отъ вънка. Това бѣше стражата и съ нея подофицеринъ. Промѣняватъ стражитѣ.

На сутреньта Бартекъ бѣше пиянъ, -- на другий день пакъ пиянъ . . . .

***

Но въ послѣдующитѣ дни се случихж нови походи, сблъсквания и маршове, и драго ми е да забѣлѣжж, че наший герой се повърна въ първото си положение. Подирь оная нощь му остана само любовь къмъ шишето, въ което всякога се намира вкусъ, а по нѣкога, и забравяние. При това, той бѣше пò-жестокъ въ боеветѣ, и побѣдата вървеше по стжпкитѣ му.

VI.

Изминаха се нѣколко мѣсеца, запролѣти се вече. Въ Погненбинскитѣ градини цъвтѣха вишнитѣ, покрити съ буйни листье, полетата се зеленѣяха отъ гжста трева. Единъ день Магда сѣдѣше прѣдъ колибата си, и бѣлѣше-за обѣдъ дребенъ барабой, пò сгоденъ за добитъка, отъ колкото за хора. — Нà пролѣтъ бѣше, та се появи сиромашия въ Погненбинъ, тя личеше и на почернѣлото и кахжрно Магдино лице.

Може би, за растуха, Магда притваряше очи и си тъпъникаше. Врабци цвърчехж по черешитѣ, като че искахж да ѭ надпѣжтъ; тя си пѣеше и гледаше умислена ту на припеклото се на слънце куче, ту на съсѣдния пжть, ту на пжтеката, която прѣсичаше полето и градината. Може би, Магда за туй гледаше на пжтеката, защото тя водеше право на станцията, а Господъ даде, щото тя да не гледа на пусто въ тази посока.

На далече се показа нѣщо, Магда си заслони очитѣ съ ржка, но неможà да види, защото я ослѣпи блѣсъкътъ. Само че Лисекъ се събуди, дигна глава, излая, почна да души, да вири глава. Веднага Магда дочу думитѣ на една пѣсень. Лисекъ скокна и се спусна срѣщу човѣка, който приближаваше. Тогава Магда попритблѣднѣ.

— Да ли не ще би Бартекъ? Тя стана тъй бързо, щото и копанята съ барабоя се завъртѣ на земята; нѣмаше вече съмнение: Лисекъ скачаше чакъ на гжрдитѣ на пжтника. Тя припна напрѣдъ, и завика радостна изъ цѣло гърло:

— Бартекъ, Бартекъ!

— Магдо! азъ сьмъ! викна Бартекъ, като ѭ поздрави съ въздушна целувка и заскори.

Той бутна вратата, блъсна се о потонътъ, но не падна, ами се само залюлѣ, и тогава се прѣгърнаха. Бабата проговори бързо:

— А пъкъ азъ мислехъ, че нѣма да се вѣрнешъ! Мислехъ, че сж те убили. — Какво ти е? да те видѭ, да ти се нагледамъ. Много си испадналъ! О, Исусе! Ой, дъртаку, о, мой гължбо, — дойде си веки а?

Тя си пущаше ржцетѣ отъ шията му и слѣдъ малко пакъ го прѣгръщаше.

— Дойде си, слава Богу! Ти, мили Бартеко! Какво? Ела въ колибата. Франекъ е на училище. Нѣмецътъ мжчи дѣцата, но момчето ни е здраво и на тебе прилича. Ехъ добрѣ че се прибра, че нѣмаше вече колай, сиромашия и пакъ сиромашия! Колибата пропада, въ оборътъ вали прѣзъ покривътъ. Какъ си! Ей, Бартекъ, Бартекъ! честита сьмъ била пакъ да те видѭ! Колко се азъ измжчихъ съ сѣното! Здравъ ли си? О, колко ти се радвамъ, колко! Господъ те закрили! Ела въ колибата! Олеле Боже, ти си ужъ като Бартекъ, пъкъ като че не си Бартекъ, какво ти е, пиленце?

Магда чакъ сега съзрѣ дълга рана, която браздеше Бартековото лице отъ лѣвата страна, прѣзъ бузата чакъ до брадата.

— Ехъ, нищо. Единъ ме попипа, но и азъ него попипахъ. Въ болницата бѣхъ.

— О, Исусе!

— Ухъ, муха . . . .

— Омършавѣлъ си, като смрьть!

— Смирно! продума Бартекъ на нѣмски. Дѣйствително, той бѣше омършавѣлъ, почернѣлъ, дрипавъ. Истински побѣдитель! и на краката си не се държеше-

— Да не си пиянъ?

— Уфъ! още съмь слабъ.

Истина, че бѣше слабъ, но и пиянъ бѣше, защото за слабостьта му бѣ доста една чаша ракия, а пъкъ Бартекъ бѣ испилъ нѣколко голѣми чеши на станцията. За това пъкъ бѣ въодушевенъ и изглеждаше, като побѣдитель. Никога той не бѣ изглеждалъ така!

— Ruhig! [1]) повтори той. Свършихме krieg! сега съмъ господарь, разбирашъ ли? видишъ ли това? и той посочи кръстоветѣ и медалитѣ си. Знаешъ ли кой съмъ? Links, rechts! Heu, Stroh! [2]) сѣно, слама. сѣно, слама! Halt! [3]).

Послѣдното *халтъ* той изрева тъй страшно, щото бабата отскокна три крачки назадъ.

— Какво ти е? да не си полудѣлъ?

— Какъ си, Магдо? на ли ти казвамъ? какъ си? кажи ми какъ си? Знаешъ ли френски, гламо? мусю, мусю, кой е мусю? азъ съмъ мусю, знаешъ ли?

— Човечѣ божи, какво ти е?

— Що ти трѣбва? *Васъ доне динеръ*, разбри ли? Магдиното чело се навжси.

— Какво ми бъбрешъ? незнаешъ ли полски? ти си дивакъ, казвамъ ти, какъ те сторихж тъй!

— Дай ми да ямъ!

— Влѣзъ въ колибата. Всяка команда влияеше на Бартека така, щото той неможеше да ѝ упорствува. Като чу думата: *„влѣзъ“*, той се исправи, пустна си ржцѣтѣ, направи полуоборатъ и тръгна дѣто му викахж. — Едва на прагътъ той се досѣти и зе да гледа очуденъ на Магда.

— Е, какво, Магдо. какво?

— Влизай, маршъ! Той влѣзе въ колибата, но падна на прагътъ, ракията му упои мозъкътъ. Почна да пѣе и да дири Франка изъ колибата; той даже продума: Morgen, kerl! макаръ и да нѣмаше Франка. Сетнѣ се засмѣ, прѣстжпи веднажъ, дважъ, извика: урра! и се простря колкото бѣ дългъ на плътьта. Вечерьта се събуди веселъ, отморенъ, поздрави се съ Франка, измоли отъ Магда десетина пфенинга и извърши трyмфалното си шествие къмъ кръчмата. Славата на дѣянията му го прѣдвари въ Погненбинъ, понеже нѣколцина войници отъ другитѣ дружини на сжщия полкъ бѣхж се върнали по̀-рано и раскавали за юначествата му при Гравелота и Седанъ.

Сега щомъ се пръсна слухъ, че, побѣдительтъ е въ кръчмата, всички стари другари побързаха да го видатъ. Нашъ Бартекъ сѣди при единъ столъ, и не би го позналъ никой. Едно врѣме свѣнливъ и нерѣшителенъ, сега той удря массата, надува се и крѣска като пуякъ.

— Е, помните ли, момчета, когато бихъ френцитѣ, какво ми рече тогава Щайнмецъ?

— Какъ да не помнимъ?

— Говореха за френцитѣ, плашеха ни, а пъкъ тѣ биле подълъ народъ was? яджтъ салата, като зайци, и бѣгатъ като зайци. — Пиво хичъ не пиjжтъ а само вино.

— Ахà.

— Когато подпалихме едно село, тѣ сгръщахж ржцѣ и крѣскахж: pit...

---

[1]) Нѣмска рѣчь: *смирно.*

[2]) Думи на нѣмска команда.

[3]) Нѣмски: стой!

pitié! което ще рече, че ще ни дадѫтъ питие, ако ги оставимъ, ама ние не слушахме . . .

— Ако е така то разбира ли се какво говорать? попита едно младо селянче.

— Ти не разбирашъ, защото си глупакъ, азъ разбирамъ. Понимаешъ ли? Ами Парижъ видѣли ли сте? тамъ имаше боеве единъ слѣдъ другий, ала сè ний побѣдихме. Нѣматъ добра команда. и хората говореха това. Офицеритѣ и генералитѣ имъ сѫ калпави, а нашитѣ сѫ добри.

Матей Кежъ, старъ и уменъ Погненбински селянинъ, поклати глава.

— Ехъ, нѣмцитѣ спечелиха страшна война, спечелиха, и ний имъ помогнахме; но какво за насъ отъ това, Господъ знае!

Бартекъ опули очи срѣщу му.

— Какво приказвате?

— Та нѣмцитѣ до сега не ни почитахѫ, а сега си сѫ подигнали носоветѣ, като че и Господъ нѣма. Сега повече ще ни потискатъ, както ни и потискатъ.

— Не е истина, възрази Бартекъ.

Старий Кежъ имаше голѣма важность въ Погненбинъ, цѣлото село мислеше спорѣдъ него, и никой не му възразяваше, ала Бартекъ сега бѣше побѣдитель и съ голѣмо значение човѣкъ. Всички го изгледахѫ очудени и дори докачени.

— Ти ли ще се прѣпирашъ съ Матея, кой си ти?

— Кой е Матея! азъ съмъ приказвалъ съ хора, не като него, разбирате ли? момчета! не говорихъ ли съ Щайнмеца, was? Матей ви смѣта, сега ще ни бѫде пó-добрѣ. Матей изгледа побѣдительтъ.

— Ей, че си глупавъ, рече той. Бартекъ удари массата, та чешитѣ и стъклата подскокнахѫ.

— Мълчи, простакъ! сѣно, слама! извика той на нѣмски.

— Мълчи, не викай! питай, дѣда попа, или господарьтъ.

— Ами че попътъ билъ ли се е? ами господарътъ видѣлъ ли е война? азъ съмъ се билъ, и знаѭ. Момчета, не го вѣрвайте. Сега нѣмцитѣ ще ни почитатъ. Кой спечели войната? ний побѣдихме, азъ побѣдихъ! за каквото да помолѭ, сега всичко ще ми дадѫтъ. Да искахъ да останѫ въ Франция, като богаташъ, оставахъ — Правителството знае много добрѣ, кой съсипа найм-ного френцитѣ. Нашитѣ полкове бѣхѫ най-добри, тъй пишеха въ приказитѣ. Сега поляцитѣ иматъ честь, разбрахте ли?

Кежъ махна съ рѫка, стана и си излѣзе. Бартекъ побѣди и на политическото поле. Младежитѣ, които останаха при него, го изгледваха, като Господъ, а той говореше:

— Каквото поискамъ, ще дадѫтъ. Да не бѣхъ азъ, олеле! старикътъ Кежъ е простакъ. Правителството заповѣдва да се биемъ, и се биемъ! кой ще ме подиграва, нѣмцитѣ ли? ами това какво е? и той посочи кръстоветѣ и медалитѣ си.

— За кого трепахъ френцитѣ? не бѣше ли за нѣмцитѣ? сега съмъ пó-добъръ отъ нѣмецъ, защото кой нѣмецъ има толкова знакове? дайте пиво, говорихъ съ Щайнмеца, и съ други генерали, налѣйте пиво! Бартекъ запѣ:

Trink, trink, trink
Wenn in meiner Tasche
Noch ein Thaler klingt.*)

Той извади изъ джоба си една шапа дребусакъ.

— Зимайте! сега съмъ господарь. Нещете ли? ехъ, не такива пари ний зрахме въ Франция, ала отидоха! Малко ли горихме, хора убивахме, колцина, кого не? Господъ знае . . . франктиреритѣ . . .

Хуморътъ на пиянцитѣ минутно се измѣнява. Ненадѣйно Бартекъ сбра итѣ отъ столътъ, и почна да вика жално:

---

*) Пий. пий и пий, додѣто въ джоба още единъ талеръ звъни.

— Боже! прости грѣшната ми душа! Той се облѣгна на лактиетѣ си, скри си главата въ ржцѣтѣ и замълча.

— Какво ти е? попита го единъ отъ пиянитѣ.

— Азъ ли имъ съмъ кривъ? глухо се обади Бартекъ. Сами сж отишле! азъ ги съжалявамъ, защото и двамата ми бѣхж свои. Боже, помилуй ме! Единътъ бѣше руменъ като зората, на сутреньта прѣблѣднѣ като платно. Заровиха ги още живи . . Дайте ракия!

Настана усилна тишина. Селяцитѣ се гледаха единъ други смаяни.

— Какво бърбори? попита единъ.

— Съ съвѣстьта си трѣбва да приказва.

За тази пуста война, човѣкъ се упива. Пи веднажъ и дважъ. Посѣдѣ мълчаливъ, сѣтнѣ плюна, и шеговитостьта пакъ му дойде.

— Ами ти говори ли съ Щайнмеца? Азъ говорихъ. Урра! пийте, момчета! Кой плаща? Азъ!

— Ти плащашъ, пиянецо, ти! обади се Магдиний гласъ, ама и азъ щж ти заплатя, не се бой! Бартекъ изгледа бабата съ стъклени очи.

— Ти коя си? Приказвала ли си съ Щайнмеца? Магда вмѣсто да отговори, обърна се къмъ чувствителнитѣ слушатели, и зе да се плачи:

— Ей, хора, хора, виждате ли срамътъ и злочестината ми! Върна се, зарадвахъ се, а той се завърна пиянъ. Забравилъ и Бога и полский языкъ. Заспа, истрѣзнѣ, а сега пакъ пие, и плаща съ трудътъ и потътъ ми. Отгдѣ е зелъ тѣзи пари? Не сж ли отъ трудътъ ми, отъ кръвьта ми? Ей, хора, хора, той не е вече християнинъ, не е човѣкъ, ами нѣмецъ, обезумѣлъ, бъбре нѣмски и прави лошо . . . Той се е изневѣрилъ, той е . . . . Бабата се расплака, и си възвиси гласътъ:

— Глупавъ бѣше, ала добъръ, сега какъвъ го сторихж! Чакахъ го денѣ и нощѣ, и дочакахъ. Отъ нигдѣ утѣха и милость! Боже всемогущий! . . Боже търпеливий! . . Да се вдървишъ, цѣлъ да станешъ нѣмецъ! . .

Послѣднитѣ думи тя изрѣче жалио, и като на пѣсень. Бартекъ се обади:

— Млъкъ, че ще те . . . .

— Бий ме, земи ми главата, сега я земи, утрѣпи ме! викаше бабата.

Селянитѣ почнахж да излизатъ, и на скоро кръчмата опустѣ, останахж само Бартекъ и бабата.

— Какво си простирашъ гърлото, като гъска? викаше Бартекъ. Иди си въ колибата.

— Земи ми главата, повтаряше Магда.

— Е, пъкъ нѣма да я отрежж! възрази Бартекъ и тури ржцѣ въ джобоветѣ. Сега кръчмаринътъ за да тури край на случката изгаси единичката свѣщь. Стана тъмно и тихо Слѣдъ малко се чу тънкий Магдинъ гласъ:

— Е, отрѣжи.

— Е, пъкъ нѣма да я отрѣжж. Скоро, при блѣсъкътъ на мѣсечината се видѣхж двѣ лица, които вървѣхж отъ кръчмата за къмъ колибата. Едното вървеше напрѣдъ и гласно плачеше, това бѣше Магда. Слѣдъ нея, съ глава наведена, пристъпяше смиренно побѣдительтъ при Гравелотъ и Седанъ.

(Слѣдва) Прѣвелъ **Др. Хр. Кесяковъ.**

БИБЛИОГРАФИЯ.

Сборникъ отъ народни умотворения, наука и книжнина, книга II. Издава министерството на народното просвѣщение. София, държавна печатница, 1890, отъ 51 печатни коли, цѣна 5 лева.

Библиотека св. Климентъ, книжка X. Издава дружеството св. Климентъ въ София, печатница Кушлевъ, 1890.

Научно-литературно списание, редактирано отъ Казанлъшкото учителско дружество, книжка III, книжарницата на Д. В. Манчова, въ Пловдивъ. 1890

Маронската битка въ 1878 г. (материялъ по новата история на Родопитѣ), отъ Хр. П. Константиновъ. Издава Хаджи Дим. Стоиловъ въ Варна цѣна 20 ст.

Гражданственно учение, книжка за граждани и младежи, отъ Нюма Дро. прѣводъ отъ френски съ допълнение на едно кратко разглеждание Българската конституция. Шуменъ, скоропечатница Д. Кжнчевъ 1890, цѣна 2 лева.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Въ залата на петербургский градский съвѣтъ, на 6-ий Априлий станало тържественно събрание на петербурското славянско благотворително Общество, посветено въ честь на славянский първоучитель Св. Методий, отъ врѣмето на смъртьта на когото сж се испълнили въ тоя день тъкмо 1000 години.

Прѣди откриванието на засѣданието отъ прѣдсѣдателя графа Игнатиева хорътъ испѣлъ „Христосъ Воскресе“ и тропарътъ на св. Кирилъ и Методий.

Пьрвъ говорилъ професорътъ на Санъ-петербургската духовна акедемия И. С. Павловъ. Той въ обширна речь изложилъ обстоятелствата на смьртьта на Св. Методий и охарактеризиралъ историческото течение на сждбата на Велика Моравия, на която били отдадени послѣднитѣ години отъ дѣятелностьта на тоя славянски първоучитель.

Слѣдъ концерта „Да воскреснетъ Богъ“, испѣянъ отъ хорътъ, поетътъ Случевский прочелъ стихотворение „Два царя. Царь юга и царь сѣвера“, въ което, въ видъ на царски диалози ся изобразени историческитѣ сждбини и сжщественнитѣ особенности на всточно-славянский и западно-католический свѣтъ.

Послѣ това графа Игнатиевъ съобщилъ резултатътъ отъ пожертвованията въ полза на нуждающитѣ се славяни.

Видѣхме 8-й томъ отъ новата „Велика французска енциклопедия“ (La grande Encyclopédie, inventaire resonné des sciences, des lettres, et des arts, par une societé de savants et de gens de lettres) Се тоя 8-й томъ отъ 1199 голѣми двостълпови страници едвамъ се е дошло до буквата с (canarie). За насъ тая енциклопедия е особенно интересна поради сравнително широкото мѣсто (12 стълпа ситенъ шрифтъ) дадено на думата: Bulgarie, която въ досегашнитѣ френски словари и енциклопедии е била придружавана само съ по нѣколко лаконически и повърхностни фрази. Г. Луи Лежé, чието име фигурира подъ статията за България въ настоящата книга, като вѣщъ познаватель на България, е изложилъ на кратко но ясно вѣрно, историческото наше минало, както и съврѣменното ни културно — економическо състояние. Статията си Г. Лежé е иллюстриралъ

съ картината, снета отъ единъ бълг. ръкописъ отъ XIV вѣкъ, прѣдставляюща групата на царь Иванъ Александровото домочадие, и съ три отпечатъка отъ стари български монети отъ X, XII и XIII вѣкъ. Г. Леже не се ограничилъ само съ сухи свѣдѣния за България, а намира случай и тука да я прѣдстави въ добра свѣтлина и съ горещина защищава българскитѣ права на Македония, като исключително българска страна, и успорява сръбскитѣ безосновни претенции на нея. Въ края на статията си г. Леже нарежда почти всичкитѣ по̀важни съчинения, печатани на разни европейски язици, за България

——

Въ Самаркандъ, столицата на Бухара, е хваналъ да излиза на русски политико-литературенъ дневникъ: *Украина*. Тоя е прьвий пѫть дѣто въ Срѣдня-Азия излазя книга на единъ европейски языкъ. Редакторътъ на дневника е извѣстний русский публицистъ Ф. И. Полторановъ.

——

Отъ 1-й Априлия е захванало да излазя въ Вѣна на нѣмски мѣсечно списание „Südslavische Revue“. Ако се сѫди отъ програмата му, напечатана въ I-й брой, това списание има задача да брани интереситѣ на сичкитѣ славяни безразлично. То си било вече оздравило сътрудници въ разни славянски земи.

——

Г. Безеншекъ, основательтъ на стенографията у насъ и сега учитель по нея въ пловдивската гимназия, е напечаталъ въ Берлинъ, на нѣмски, книга подъ название: *Историята на българската стенография*.

——

По поводъ прѣведената на чесски и издадена отъ г. И. Ворачека сбирка стихотворения на Ив. Вазова, повечето списания и вѣстници въ Чехия, съ свойственната си отзивчивость на всяко умственно явление, както въ Чехско, така и въ другитѣ славянски земи, посветяватъ или по̀-малко дълги, и доста съчувственни критически статии на поменатата сбирка, която се съставлява отъ пѣсни, зети изъ лирическитѣ сбирки: *Поля и Гори, Италия, Сливница*, и *Епопеята на забравенитѣ*.

——

Учимъ се за прѣвежданието на русски два изъ расказитѣ обнародвани въ „Денница“: *Дѣдо Нисторъ* и *Златната планина*. Сѫщо е прѣведенъ на русски и расказътъ на Веселина: *Златко* (расказъ на една бабичка) печатанъ въ Пер. Списание на бълг. кн. др. въ София.

——

Einleitung in die slavische literaturgeschichte, Gratz, 1887 (въвеждание въ славянската история на литературата). XII+887 стр. Второ прѣработено и допълнено издание.

Това е заглавието на едно съчинение отъ профессора на грацкия университетъ, г. Григоръ Крекъ. Съ този си монументаленъ трудъ высокодаровитиятъ и дълбокообразованъ ученъ словинецъ влѣзе въ реда на първитѣ слависти въ наше врѣме. Съчинението на г. Крека е било прието съчувственно не само въ славянскитѣ земи, но и въ Англия, Франция и Германия. Авторътъ разбира славянската филология въ широкъ смисълъ: освѣнъ езика, той привлича въ нея и всичко друго, въ което се исказва духовниятъ животъ на славянскитѣ народи. Освѣнъ граматиката на слав. езици, въ всичкитѣ ѝ отношения, той разглежда и историята на литературата, старинитѣ (тѣй сѫщо и старинитѣ, упазени въ езика) митологията, етнографията и др. Значително мѣсто е посветено въ съчинението на г. Крека за произведенията отъ устната славесность. Съ една дума, както се произнасятъ ученитѣ слависти, този трудъ съ честь може да заиме мѣсто въ библиотеката на редъ съ съчиненията на знаменития П. И. Шафарика. Въ идущитѣ книжки на „Денница“ ще се направятъ нѣкои извлѣчения отъ това съчинение.

Ц-въ.

I ГОДИНА ЮНИЙ 1890 КНИЖКА 6.

ДЕННИЦА

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VII.

Santa Maria Maggiore. — Католическа света Богородица. — Гробътъ на Сикста V. Чърти отъ живота му. — Santa Croce in Gerusalemme. — San Giovanni Laterano. — Свещенната стълба.

Искахъ днесь да посѣтѫ Ватиканъ. На портата само се научихъ че напраздно съмь дошълъ. Днесь е праздникъ, а Ватиканътъ, дворецъ и жилище на папитѣ, е затворенъ въ праздникъ. Рѣшихъ да видѫ нѣколко цьркви и останахъ доволенъ, защото всичко, което видѣхъ днесь подтвърди впечатленията, които бѣхъ изнесълъ отъ Св. Петъръ. Всичкитѣ цьркви сѫ правени за да поразѫтъ чувството къмъ хубавото, да отговарятъ на една идея на безмѣрно великолѣпие, но не пробуждатъ въ душата благоговѣйни чувства. Богъ и вѣрата сѫ само единъ прѣдлогъ, отъ който папитѣ сѫ се въсползували за да си издигнатъ паметници, които да говоратъ на бѫдѫщето поколение за славата имъ и величието имъ. Папитѣ и кардиналитѣ сѫ градили цьркви по сѫщитѣ побуждения, по които цезаритѣ и богатитѣ имъ фаворити сѫ украсявали старий Римъ съ дворци, бани и театри. Срѣдствата и у еднитѣ и другитѣ сѫ биле еднакво грамадни, стекающи се като водитѣ на рѣки, които се втичатъ въ сѫщето море, отъ всичкитѣ крайща на свѣтътъ, и постигнатитѣ резултати, плодъ на еднакви побуждения, настроени къмъ еднаква цѣль, си приличатъ. Прѣзъ едно разстояние отъ десеть вѣка, тождественностьта на стремленията съединява въ една удивителна и блѣскава прилика двѣ велики исторически епохи, тъй различни по духъ.

Въ тия цьркви грамадни, хубави, изградени по стилътъ на езическитѣ храмове, населени, като тѣхъ, съ статуи, блестящи отъ злато и

свѣтлина, става почти неразузнаваемъ култътъ, на който сѫ посветени. Богъ Саваотъ би можѣлъ да се побратими тука съ Юпитера и светитѣ, съ своитѣ аскетически и жълти лица испити отъ постъ и молитва, бихѫ могли да сѣднѫтъ на една трапеза раскошно сложена съ веселитѣ и засмѣни божества на Олимпъ. Венера, Юнона и Минерва могѫтъ да дойдатъ на посѣщение на св. Богородица. Божията майка ще се отсрами напълно на гостенкитѣ си въ своитѣ хубави храмове. Грьцкитѣ майстори не сѫ имъ биле въздигали храмове пó-хубави, въ всѣки случай не сѫ ги биле никога украшавали тъй раскошно. Олимпийскитѣ богини бихѫ прѣдпочели може би изящната простота на старитѣ храмове, дѣто искуството е успѣвало съ нищо и никакви срѣдства да постигне най-великолѣпни резултати, но вкусътъ се мѣнява, и тоя, който е издигналъ църквитѣ, има повече отъ една роднинска връска съ старий грьцко-римски вкусъ.

Прѣдположете една раставрация на езичничеството. То не би бутнало християнскитѣ църкви, би се задоволило да исхвърли нѣколко статуи, омрачающи очитѣ и душата съ печалний си видъ на старци, които ненавиждатъ живота, защото не чакатъ нищо отъ него, би испратило въ отдѣлни музеи нѣколко картини заразени отъ сѫщий недостатъкъ и би наредило спокойно при останалитѣ статуи и картини своитѣ богове и богини. Съ туй се би свършило всичко. Не е ли могло християнството да направи сѫщето съ езическитѣ храмове? Какъ реставрираното езичничество би се чудило, че то не е постѫпило така! Но колко още пó-голѣма причина ще има да се чуди когато, слѣдъ като изучи историята и си разрѣши загадката, види отъ дѣ се е тръгнало за да се достигне до тая поразителна прилика, която е приело християнството съ разрушената вѣра, каква пропасть зѣе между духътъ на християнството отъ първитѣ врѣмена, и формата, която му е дало папството!

Слѣдъ като види човѣкъ Св. Петъръ не вѣрва почти, че други църкви могѫтъ да му направатъ ефектъ и остава очуденъ когато, противъ ожиданието си, ги намѣри всичкитѣ интересни и достойни за виждание. Римъ има повече отъ триста църкви. Съ малки исключения почти всичкитѣ сѫ хубави. Нѣкои отъ тѣхъ нѣматъ отъ вънъ никакъвъ изгледъ, но почти всички правятъ впечатление когато влѣзешь вѫтрѣ, ако не съ друго, то съ кокетностьта, съ която сѫ окичени, украсени. Една хубава кокетность приятна на очитѣ. Всичко е расположено съ вкусъ и знание, по начинъ да се постигне желаемий ефектъ. Искало се е да се смекчи строгий видъ на вѣрата, да се хвърли върху суровий характеръ на символитѣ ѝ едно блѣскаво було, което да льсти очитѣ и чрѣзъ тѣхъ да прави пò-сносни за душата нравственнитѣ впечатления, които черпи отъ окрѫжающата я срѣда. Католическото духовенство е направило отъ вѣрата една сложна машина, която се движи и дѣйствува чрѣзъ страхътъ. Вѣрующий, заплетенъ веднажъ въ чарковетѣ на машината, неможе да мисли да излѣзе неповрѣденъ, освѣнъ ако се прѣдаде всецѣло на духовенството. Страхътъ е ядката на вѣрата, душата неможе да се избави

отъ него, смучи го непрѣстанно, неусѣтно, неволно отъ въздухътъ, въ който живѣе. Понеже душата е назначена да се мжчи, нека се радватъ поне очитѣ. Страхътъ остава непокжтнатъ, но зима вънкашно една форма приятна. Това се е искало и се е постигнало. Едно просто равновѣсие между образитѣ, които приема душата, и ония, които приематъ очитѣ, равновѣсие необходимо за слабата машина на човѣшкитѣ способности и чувства, което прави удоволствие на вѣрующитѣ и помага на интереситѣ на вѣрата. Отъ позлатений и разукрашений сждъ отровата се пие пд̀-доброволно

Въ 352 г. папа Либерий и римский патриций Джиовани видѣли въ сжщата нощь сжщий сънь. И на двамата се явила света Богородица и заповѣдала имъ да и́ въздигнатъ храмъ на онова мѣсто въ градътъ, дѣто на другий день ще се види, че е валѣло снѣгъ. На другий день се видѣло снѣгъ на Есквилинский хълмъ, не далече отъ мѣстото, дѣто въ римско врѣме се въздигалъ храмъ на Юнона. Папата и патрициятъ си съобщили сънътъ и рѣшили да построжтъ църквата. Така се е построила църквата и най-голѣмата отъ 80-тѣ църкви, които притежава Римъ, посветени на св. Богородица. Въ лоджата, която се намира надъ входътъ на църквата, сънътъ, на който се дължи построението и́, е иллюстриранъ въ четире мозаики. Първата прѣдставлява сънътъ на папата, втората сънътъ на патрициятъ, третята срѣщата на папата и на патрициятъ. Въ четвъртата е изобразенъ папа Либерий, като чертае на новопадналий снѣгъ планътъ на храма.

Какъ е хубавъ тоя храмъ на Божията майка! Какъ чудно и изящно е примѣненъ за да приеме образътъ и́! Двѣ папски статуи на Климента IX и Никола IV пазятъ входа на църквата отвжтрѣ. Храмътъ отъ тука прѣдставлява една очарователна перспектива, чистъ, широкъ, свѣтълъ, положенъ леко на своитѣ изящни ионически стълпове, съ своя хубавъ потонъ отъ златни украшения на бѣлъ фондъ, съ своя табернаклъ, подпрѣнъ на четири гранитни стълпа, задъ които се вглжбява златното джно на алтаря. Неможе да бжде по́-хубавъ, по́-засмѣнъ домътъ, назначенъ за прославление и молитва на католическата, или пд̀-право, италиянската Мадона, млада, прѣкрасна, пълна съ всичкитѣ нужни прѣлести на дѣвственна майка, както я е исписалъ Рафаелло, сияюща отъ блѣсъкътъ на небесната си слава, както я е мечталъ Корреджио. Живописцитѣ не сж създали образътъ на света Богородица, тѣ сж го намѣрили готовъ създаденъ отъ народното въображение. Италиянката не е въ състояние да си прѣдстави другояче света Богородица, освѣнъ, като небесно, блѣскаво въплощение на всичкитѣ прѣлести на младостьта и красотата. Нашата света Богородица би я уплашила. Може ли да се вѣрва въ една света Богородица, която не би била ни млада, ни хубава?

Въ главний олтаръ на църквата се пази чудесната икона на света Богородица, която, казватъ, е била исписана отъ св. Лука. Много чудеса се приписватъ на тая икона. Между друго, ней се дължи дѣто два пжти е била прѣкжсвана холерата, която е опустошавала градътъ, първий

пжть въ 590 г. при папа Григорий Великий, и вторий пжть въ 1837 г. при папа Григорий XVI.

Както всичкитѣ почти цьркви, Santa Maria Maggiore е пълна съ паметници и гробове на папи и кардинали. Заслужва особенно да се види гробницата на Сикста V, както за художественното достойнство на паметника, така и за историческитѣ въспоминания, които наумѣва. Гробницата се помѣщава въ особенна капелла, посветена на името на папата. Сикстъ V е единъ отъ най-чуднитѣ образи, които сж сѣдѣли на папский прѣстолъ. По чертитѣ на лицето познавашь какъвъ е билъ човѣкътъ, въплощение на вѣра гореща, достигающа до фанатизмъ, на безмѣрно честолюбие, на непоколебима енергия. Синъ на свинари, достига отъ найдолнитѣ стжпала на черковната иерархия до най-високитѣ почести, благодарение на неуморимо трудолюбие и на високи лични достойнства, прѣструва се въ продължение на цѣли години на човѣкъ съсипанъ и физически и морално, за да измами кардиналитѣ и, когато постига цѣльта си, очудва всички съ мжжественний видъ и душевнитѣ сили, които показва. Щомъ чува че е избранъ папа, хвърля тоягата, на която се опира, исправя се и гръмогласно запѣва Te Deum. Кардиналитѣ, които му бѣхж дали гласоветѣ си защото бѣхж убѣдени, че като папа, ще биде само една сѣнка, а тѣ на негово мѣсто ще управляватъ, немогжтъ да се начудатъ и си прихапватъ устнитѣ. Кардиналъ Медичи се приближава до него и му казва: „Ваше светейшество е съвсѣмъ другъ човѣкъ“. Сикстъ му отговаря високо за да го чуйтъ всички:

„Не трѣбва да се чудите за това. Ходехме до сега прѣгърбавенъ и съ наведена глава, защото търсехме ключоветѣ на небето; сега гледаме къмъ небето защото ги намѣрихме“.

По обичая, установенъ при стжпването на прѣстола на всѣки новъ папа, дохаждатъ да му просатъ да издаде милость за затворницитѣ. Пита за числото на затворницитѣ и, когато му казватъ, че сж петстотинъ души, извиква: „Каква милость! Каква милость! Мислите ли че искаме да държиме сждинитѣ въ почивка, както до сега? Ако отъ единъ вѣкъ насамъ би имало папи пò-малко милосердни, скандалитѣ на духовенството не бихж усилили ересьта, самовластието на баронитѣ не би прѣобърнало тая нещастна земя въ гнѣздо на злосторници“.

Никога папа не бѣше говорилъ така. Той бѣше далъ да се разбере ясно, какъ ще царува при самото си коронясвание. Когато кардиналътъ, който служилъ, произнесълъ думитѣ: „Sic transit gloria mundi“, папата, противъ общото обикновение, отговорилъ съ високъ гласъ: „Нашата слава нѣма да мине, защото търсимъ само оная слава, която се добива прѣзъ раздавание на правосждие“.

Дѣлата подтвърдихж думитѣ. Градътъ се насели съ бѣсилки, пияцитѣ и мостоветѣ се украсихж съ забучени глави. Между злосторницитѣ минуватъ подъ сѣкирата на палача и главитѣ на много невинни. Единъ младъ непълнолѣтенъ е осжденъ за едно малко прѣстжпление на смърть. Кардинали и посланници се застжпятъ за него и молятъ папата да смегчи

наказанинто, като земе прѣдъ видъ малолѣтството на виновника. Папата остава неумолимъ. „Ако е непълнолѣтенъ, отговаря на застжпницитѣ, давамъ му азъ десеть години отъ живота си„. Благодарение на енергията на папата, разбойничеството исчезва отъ папскитѣ владѣния, които сж били прѣди него и дълго врѣме още подирь него класическа земля на подвигитѣ му. Народътъ е помнилъ дълго врѣме неумолимата строгость на Сикста V и когато е искалъ да осжди черковното управление казвалъ е: Ci vorrebbe un Sisto quinto! (трѣбва ни единъ Сикстъ петий). Тая неумолима строгость на папата е прѣдставена въ единъ отъ бассорелефитѣ, които украшаватъ гробницата му. На първий планъ отстжпватъ образитѣ на миръть и на войната, задъ тѣхъ се виждатъ людье, които се сражаватъ съ палачи, които държатъ въ ржцѣтѣ си за коситѣ отсѣчени глави. „Не е ли страшно, казва Грегоровиусъ, като описва гробницата, да видишь че е избранъ такъвъ прѣдмѣтъ за украшение гробътъ на единъ папа? Въ саркофагитѣ отъ първитѣ врѣмена на християнството виждаме изобразени или апостолитѣ Петръ и Павелъ, или ангели, пълни съ сладость и нѣжность, или нѣкоя мадонна доста идеална, или мжченици и патриарси. Въ срѣднитѣ вѣкове срѣщаме аллегорически фигури на добродѣтели. Само християнството въ новитѣ врѣмена се осмѣли да ни прѣдстави, въ една сцена отъ отвратителенъ реализмъ, палачл които държжтъ за коситѣ глави на разбойници. И не се е помислило, че се нанася оскръбление на паметьта на Светий Отецъ съ забучванието надъ гроба му такива ужасни трофеи! Отъ това може да се види колко различаватъ и нравственното чувство и художественното чувство въ различнитѣ времена“.

Срѣщу гробътъ на Сикста V се намира въ сжщата капелла гробътъ на Пия V. Сжщий характеръ носи и тоя послѣдень гробъ. Една ореола отъ златни лучи краси главата на папата. Надписътъ на гроба и бассорелефитѣ, изваяни на него, поясняватъ защо е заслужилъ тоя ореолъ. Въ негово врѣме се спечелила побѣдата при Лепанто противъ турцитѣ и се е извършило истрѣблението на хугенотиитѣ въ Франция. Римъ е отпразднувалъ съ еднаква радость поражението на турцитѣ и поражението на еретицитѣ и е направилъ отъ тия двѣ събития услуги достойни да прѣкаратъ папата, въ врѣмето и съ съдѣйствието на когото сж станали, въ ликътъ на светиитѣ. Пий V е билъ съ характеръ мекъ и добродушенъ, той е единъ отъ рѣдкитѣ папи, които сж се отказали да обогатжтъ родителитѣ си. Духътъ на врѣмето обаче е билъ пó-силенъ отъ волята му и го е накаралъ да продължи мрачното дѣло на своитѣ прѣдшественници и да усили дѣятелностьта на инквизивията. Битката при Лепанто и избиванието на хугенотитѣ сж изобразени на гроба въ нѣколко епизоди. Единъ отъ бассорелефитѣ прѣдставлява папата като прѣдава жезълътъ воеводски на Сфорца, който е прѣдвождалъ папскитѣ войски испратени на помощь на Карла IX противъ хугенотитѣ. За да бжде пълна картината липсва между бассорелефитѣ едно ауто-да-фе и нѣколко еретици, които горжтъ живи въ пламъцитѣ.

Пжтьтъ отъ **Santa Maria Maggiore** до **Santa Croce in Gerusalemme** е доволно дълъгъ и за да го прѣдприемешъ, уморенъ отъ ходене и гледане, трѣбва да имашъ набожностьта на единъ горещъ поклонникъ, или да се въодушевлявашъ отъ едно равносилно чувство. **Santa Croce** е на край градътъ. Пжтьтъ, ако и дълъгъ, е приятенъ и изгледътъ е великолѣпенъ. Подирь напрежението, на което се подвергаватъ умътъ и очитѣ изъ черковитѣ, съ радость и наслаждение дишашъ свѣжий полски въздухъ и гледашъ хубавата природа, която се слива около тебе, млада, весела, тържествующа въ раскошната зеленина на дърветата подъ безмѣрната ширина на чистото лазурово небе.

Santa Croce е основана отъ Константина Великий и при всичко че е прѣправяна нѣколко пжти, запазила е своя старински характеръ, който ви прѣнася неволно въ първитѣ врѣмена на християнството. Вѣра искренна и топла е въодушавлявала християнитѣ, които сж дохождали да се молатъ тука. До прѣди нѣколко години насамъ не сж могли да се молатъ освѣнь въ катакомбитѣ. Сърдцата имъ сж ликували отъ радостьта на нанесената побѣда. Жално е, че нѣма въ Римъ ни една първобитна цьрква, която да ви говори за тия врѣмена. Душата се прониква отъ благочестие, като мисли за тия благочестиви врѣмена, когато вѣрата е блѣстяла съ всичката яркость на чиста непокварена идея, когато сърдцата сж я търсили, като звѣзда пжтеводна къмъ истини възвишени, необятни, до които умътъ съ своитѣ собстввенни сили неможе да достигне.

Santa Croce е една отъ седемьтѣ цьркви, които обязателно трѣбва да посѣти поклонникътъ. Името ѝ и уважението, на които се радва, ѝ иджтъ отъ мощитѣ, които се пазятъ въ нея, единъ уломъкъ отъ надписа и единъ гроздей отъ кръста, на който е билъ распнатъ Христосъ, нѣколко тръне отъ мъченический му вѣнецъ. Тѣ сж прѣнесени отъ Иерусалимъ и оставени тука още отъ Св. Елена, сестра на Константина Великий по молба на която е била издигната цьрквата слѣдъ откриванието на честний крьстъ. Ние сме принудени да се задоволимъ да видимъ само мѣстото, дѣто се пазятъ мощитѣ. Тѣ се показватъ съ особенно тържество на вѣрующитѣ, само веднажъ въ годината. До самий олтаръ се намира една подземна капелла, посветена на Св. Елена. Тя е послана съ прьсть, която Св. Елена е донела тука отъ Голгота. Заслужватъ да се видятъ афрескитѣ, съ които сж украсени стѣнитѣ на капеллата. Въ нѣколко отъ тѣхъ е изобразена историята за откритието на кръста.

Отъ **Santa Croce** се отива за **San Giovanni Laterano**, край старитѣ стѣни на градътъ. Страстьта за туряние всичко подъ линия не е достигнала още тука и нищо не иде да затули и поквари великолѣпн[illegible] изгледъ на цьрквата, издигната всрѣдъ една широка и неправилна п[illegible]щадь. Очитѣ се стремжтъ съ неодолимо любопитство къмъ колоссалн[illegible] статуи исправени надъ високий двоетаженъ портикъ на фасадата. Въ с[illegible]дата стои Спасительтъ съ кръста, до него е Св. Иванъ Кръститель отъ двѣтѣ страни деветь други светци. Тѣ ми направихж сжщий еф[illegible] както когато ги видѣхъ за първи пжть. Струва ми се да виждамъ

менени духове, които владѣятъ пространството, като да е то тѣхенъ елементъ и принадлежность. Очертанията, съ които се рисуватъ въ въздуха изчезватъ, и прѣдъ въображението се вѣстява едно видѣние. И не е ли едно видѣние, видѣнието на Христа, който показва тържествующий си кръстъ на ония, които иджтъ да му се поклонжтъ въ священний градъ? Ако е зело каменна форма, не е ли единственно за това, за да бжде осязателно за нашитѣ бѣдни чувства?

Както Santa Croce, и San Giovanni е била построена отъ Константина Велики на мѣстото на старитѣ Латерански дворци. Тя е горѣла нѣколко пжти и въ разни врѣмена е била изново строена и прѣправяна. Вжтрѣшностьта отговаря на вънкашний ѝ видъ и оправдава, както по размѣритѣ така и по архитектурата си и богатствата си, значението което има въ католический миръ на Omnium ecclesiarum urbis et orbis mater et caput застжпници и наслѣдници на иерусалимский храмъ. Отъ всичкитѣ църкви въ Римъ тука може-би най-много се усѣща че си въ християнски храмъ. Възможно е, обаче, да ми направи църквата това впечатление, главно, защото бѣше вече кжсно когато я посѣтихъ. Грамадни пиластри дѣлжтъ църквата на петь части и глжбинитѣ, които се откриватъ между тѣхъ, зиматъ нѣкакъвъ тайнственъ видъ въ нѣжний вечеренъ свѣтликъ, който прониква отъ прозорцитѣ. Украшението и богатствата, съ които е прѣтрупана църквата, губатъ своята неприятна напжченность и не отвличатъ вниманието. Черквата се явява съ единъ пóстрогъ видъ, който хармонира напълно съ грамадностьта на размѣритѣ ѝ и солидний характеръ на архитектурата ѝ. Почти съ страхъ се виждашь, усамотенъ въ тая нѣма пустота, прислѣдванъ отъ безжизненнитѣ погледи на грамаднитѣ статуи, които я населяватъ. Тѣ сж единственнитѣ ѝ обитатели и достигатъ до безбройно множество, статуи на апостоли на светци, на папи, кардинали, въ всевъзможни пози, съ най-разнообразни жетове, отъ всички епохи и стилове. Прѣдприеми да ги изучишь, и тука както и въ Свети Петръ, ще исходишъ цѣлата история на ваянието отъ възраждението до сега, цѣлата история на папството отъ срѣднитѣ вѣкове до най-новитѣ врѣмена. Завиешъ задъ нѣкой пиластръ и гледашъ: тукъ единъ папа правъ надъ гроба си, тамъ нѣкой светецъ наполвина излѣзналъ отъ глжбината, дѣто е положенъ, стоjжтъ единъ срѣщу други и като ги виждашь внезапно, мислишъ, че жестикулиратъ и си приказватъ тайнствени, недостжпни за слухътъ ни думи.

Много папи почиватъ въ отдѣлни капелли. Има десеть капелли раздѣлени отъ централната часть на храма съ по три реда арки. Гледашъ отъ далече, озарени отъ слабото блѣщукане на кандилата, виждатъ се като мѣста назначени за ония нещастни, които събранието на вѣрнитѣ е отхвърлило отъ себе-си, и които отиватъ тамъ съ обилни сълзи и горещи молитви да се прѣчистатъ отъ грѣховетѣ си и да заслужатъ съ искренно покаяние да приематъ участие въ общитѣ молитви на братията. Тия параклиси сж назначени, уви! да ласкаятъ и въ домътъ за моление тщеславието на ония, които мислятъ, че рождението и сждбата сж ги по-

ставили пò-високо отъ другитѣ черкви. Това сѫ повечето черкови въ черковата, накичени съ извънредна раскошь и богатство, изградени отъ патрицки фимилии, които иматъ закопани тамъ папи или кардинали и които очакватъ съ богато платени молитви да подкупатъ самаго Бога. Вѣрата допълня щастието имъ, при благáта, съ които се наслаждаватъ на земята, прибавя надеждата за ония още пò-завидни блага които Богъ обѣщава на избранитѣ въ небесното си царство. Незная какво може да има пò-отвратително отъ мисьльта, че неравенството между човѣцитѣ е проникнало и въ цьрквата, че тя е дала покровителството си на раздѣлението на касти. И християнството дойде за да помете това неравенство, да очисти земята отъ позорътъ, които ѝ нанасяше раздѣлението на човѣцитѣ на касти. Но колко други причини прогла::и християнството, отъ които не остана ни слѣда! Источникъ на свѣтлина, то стана въ ржцѣтѣ на хората орѫдие за да се държи човѣчеството въ най-грубото невѣжество. Дойде да събори едно фалшиво идолопоклонство хората направихѫ отъ самото него едно ново идолопоклонство, което има всичкитѣ недостатъци на първото, безъ да има неговата поезия. Обяви война на прѣдразсѫдъцитѣ и суевѣрията, а то самó стана изворъ на прѣдразсъдъци и суевѣрия, сé така тѫпи и безразсѫдни.

Сѫдено е, види се, на човѣчеството да върви отъ заблуждения къмъ заблуждения, да не може да се избави отъ едни безъ да попадне въ други. Каквито щѫтъ свѣтли и божественни учения да се прявяватъ, то не се вразумѣва и не измѣнява пѫтя по който върви. Това сѫ слънца, които хвърлятъ случайно надъ него единъ силéнъ блѣсъкъ и веднага се затулятъ задъ гѫсти и непрогледни облаци. Малцина могѫтъ да достигнатъ до блѣсъкътъ, който се крие задъ тия облаци и да озарѫтъ умътъ си и душата си отъ лѫчитѣ му. Въ удѣлъ на болшинството оставатъ сé грубитѣ заблуждения и безразсѫднитѣ суевѣрия. На всяка стѫпка тука и вредъ въ католическа Европа имашь случай да се убѣдишъ въ тоя печаленъ фактъ. До San Giovanni Laterano е капеллата и триклиниума на Лева III, дѣто се намира прочутата священна скáла. (стълба) Това е мраморната скàла отъ Пилатовий дворецъ, по която Христосъ е почналъ пѫтя си къмъ Голгота. Набожнитѣ католици ламтѫтъ да се искачѫтъ по тая стълба. Качванието става влачешкомъ по коленѣ. Азъ нѣмахъ случай да видѫ да се искачватъ по нея, но лесно си прѣдставихъ какво тежко зрѣлище трѣба да е, по картината на Микетти, Il Voto, която видѣхъ пó-послѣ въ новий народенъ музей. Картината, написана съ широка и смѣла кисть и поразителна вѣрность, прѣдставлява подобна една сцена. Празднува се, види се, нѣкоя чудотворна икона. Иконата е поставена на нароченъ олтаръ посрѣдъ една грамада отъ вѣнци и цѣло огнище отъ запалени свѣщи. Селени покѫсани, почернѣли отъ слънцето, испити отъ гладъ и бѣдность, съ тѫпо изражение на лицата, влѣкѫтъ се по коленетѣ си, запѫхтѣли, съ опулени очи, растреперани, по всичката дльжина на цьрквата въ направление къмъ чудотворната икона. Кървавъ потъ тече по лицата имъ отъ блъскание на

главата по мраморний подъ на църквата. Мислишь, че нѣма да имъ остане сила да стигнатъ до цѣльта. Тълпата се дига на пръститѣ си и насърдчава съ напрегнатото си и съчувствующе любопитство усилията на бѣднитѣ мѫченици. Нѣколко священници съ тлъсти и мазни образи стоѭтъ самодоволно на столове до олтаря и ги чакатъ за да ги прогласѭтъ достойни за обѣщанитѣ индулгенции. Това имъ е наградата. Ония, които се искачатъ по священната стълба получаватъ въ награда сто индулгенции. Мермеритѣ на стълбата сѫ улизани отъ коленета на безбройнитѣ вѣрующи, които сѫ се качвали по тѣхъ, и два пѫти е ставало нужда да ги покриватъ съ дебели орѣхови дъски.

Индулгенциитѣ сѫ едно отъ великитѣ тайни, чрѣзъ които западното духовенството държи въ рѫцѣтѣ си простата и вѣрующа масса. Може-би то е било добрѣ вдѫхновено когато между пъкъла и рая е поставило чистилището. То е отворило така надежда за всички да стигнатъ рано или кѫсно въ рая, надежда, която инакъ е постижима само за твърдѣ малцина. Но сѫщеврѣменно то е направило отъ чистилището доходна статия, най-главната, която има. Неможе да се прѣдстави нищо пó-чудовищно отъ тоя търгъ съ задгробний животъ. И тоя търгъ е явенъ, както въ срѣднитѣ вѣкове, както въ врѣмето на Лютера. Индулгенции не се продаватъ, наистина, по пазарища: търгуванието съ тѣхъ става въ църквитѣ но не е за това ни най-малко ослабнало. Обявления за стоката стоѭтъ залѣпени по вратитѣ на всичкитѣ църкви и алтари, и не прѣсѣкватъ купувачитѣ. Кой не би ламтялъ да се снабди съ колкото е възможно повече индулгенции за себе си или за мъртвитѣ, които му сѫ мили? Има всѣкакъвъ видъ индулгенции и отъ всѣкаква цѣна: индулгенции пълни и непълни, индулгенции за живи и за мъртви, индулгенции за дни и за години. На единъ отъ олтаритѣ въ една църква въ Кастелламаре срѣщнахъ слѣдующий надписъ: „Олтаръ привилегированъ съ избавлението на една душа отъ пъкъла“. Кой не би се прѣльстилъ отъ такава перспектива? Кой не би принесълъ съ готовность нѣколко молитви и парични пожертвования на олтаря на такъвъ единъ могущъ светецъ, който може да извади една душа отъ огневетѣ на ада?

Западното духовенство притезава да поддържа съ тия срѣдства благочестието въ народа. Ако погледнете на стечението на народа въ църквитѣ, можете, наистина, да кажете, че има благочестие въ западна Европа. Но това благочестие е таково, каквито сѫ срѣдствата чрѣзъ които се достига. То е чисто вънкашно. То не се корени въ душата. Вѣрующий католикъ мисли, че притежава правата да се счита благочестивъ и да очаква отъ небето всичкитѣ благодѣяния, обѣщани на благочестивитѣ, като ходи въ църква, като испълнява всичкитѣ вънкашни обреди на вѣрата, като се исповѣда редовно, като не испуща случай да се снабдява съ повече индулгенции. Благочестието му не му пречи да води едно поведение противорѣчуще на всичкитѣ заповѣди на вѣрата, въ които стои истинната ѝ смисъль и значение. Това благочестие създава не християне, а лицемѣрци, които лукавствуватъ и съ Бога исъ човѣцитѣ.

Като пчели когато се рожтъ,
Исхвръкнали изъ кошура си тѣсни,
Така и моитѣ тжговити пѣсни
На облакъ изъ сърдцето ми лѣтжтъ;

Като потокъ отприщенъ отъ яруга
Висока, мойта скръбь лудѣй
Пò-скоро, въ мигъ, да се излѣй,
Бухти, една вълна залива друга.

И леко моитѣ стихове текжтъ,
И всяка пѣсень е едно мжченье
Излѣно, едно сладко облегченье
За ранитѣ, въ душа ми що горжтъ.

Благодаря, о музо-провидѣнье,
Ти съжали нещастния пѣвецъ,
И болкитѣ отъ трънний му вѣнецъ
Приспа съ врачебното си вдъхновенье.

1888 **И. Вазовъ**

ИЗБОРЪ*)

Мина се година и нѣщо отъ тогава.

Бѣше още пролѣть: 12 юний.

На сутрѣшний день щяхѫ да станатъ избори на депутатъ въ . . . ската избирателна околия. Рояци агитатори кръстосвахѫ селата и вълнувахѫ умоветѣ на избирателитѣ. Двоицата кандидати, прѣдни членове отъ двѣтѣ враждующи партии въ страната, развивахѫ страшна дѣятелность въ навечерието. Тѣ лично забикаляхѫ селата, пръскахѫ въ изобилие краснорѣчиви слова, программи, обѣщания и подарки, и се надваряхѫ въ ловкость и хитрина. Сичкитѣ избирателни пружини бѣхѫ турени въ дѣйствие, гжделитѣ на простий народъ бѣхѫ внимателно издирени и галени за да спечелатъ гласътъ му. Отъ своя страна, и селянетѣ, раздѣлени на два лагера, споредъ кандидатитѣ, еднакво бѣхѫ застрастени въ тая борба. Тѣ напуснахѫ полскитѣ си работи за да се приготватъ за утрѣшното гласувание. Шумни и крамолни събрания ставахѫ прѣдъ кръчмитѣ. Тѣ правяхѫ вторъ изборъ тая година: първий бѣше кассиранъ въ Пловдивъ. Привърженцитѣ на кассираний кандидатъ, приехѫ това. като плѣсница дадена на тѣхната честь, и съ двойно рвѣние залѣгахѫ да възтържествуватъ пакъ. Сжщй въпросъ на самолюбие распаляше енергията и на противний лагеръ, рѣшенъ да спечели избора за своя кандидатъ, по сѣки начинъ. Борбата на всяка минута зимаше пó-остъръ характеръ.

Въ този день вечерьта, пристигаше единъ пайтонъ въ село С. . . . едно отъ тритѣ избирателни срѣдоточия на околията. Пайтонътъ спрѣ прѣдъ вратнята на попа, и единъ момъкъ, цѣлъ покритъ съ прахъ, слѣзна и влѣзе свободно въ двора.

Двѣ едри кучета, които лѣниво лѣжахѫ татъкъ, се хвърлихѫ на него, но като познахѫ приятель на кжщата, върнахѫ се на мѣстата си,

Гостътъ се спрѣ подъ стрѣхата на пруста, отърси съ кърпа праха, който застилаше дрѣхитѣ му, лицето му, косата му, така щото цвѣтътъ имъ се непознаваше. Кога се избриса хубаво яви се около трийсетгодишенъ человѣкъ, съ умни очи и лице уморено и повѣнало, съ черна гжста коса — такава пакъ брадичка, изострена, и съ изящни движения.

Той бѣше Дончо Искровъ, единъ отъ кандидатитѣ.

При първо дохаждане въ Пловдивъ, както видѣхме и въ писмата до Райна, той намѣри добъръ приемъ и поприще за бързъ напрѣдъкъ; въ скоро врѣме значението му порасте въ обществото, а заедно съ това и честолюбието му. Райнпния образъ заблѣднѣ въ мислитѣ му. Много

*) Продължение отъ 5 книжка, и край.

нищожно и тѣсно му се видѣ розовото мирче, създадено отъ любовьта му. прѣдъ новитѣ кръгозори, които растворихѫ широко портитѣ си на славолюбивата му душа; ролята на тъменъ и самодоволонъ любовникъ малко му се усмихваше вече. Той жаждеше да стане дѣятель, едно гръмко име въ България, а такова нѣщо сако политиката можеше да даде, и той се хвърли стремглавъ въ политиката, за която не бѣше ни призванъ, ни подготовенъ. Райна съвсѣмъ биде забравена: тя не бѣше спица въ колелото на неговата фортуна. . . Той даде кандидатурата си въ най-крамолната и опасна коллегия, противникъ му бѣше единъ искусенъ и калѐнъ демагогъ. Искровъ не се стресна отъ това и се хвърли мижишката въ мѫтилката. Вихърътъ го понесе . . . Яростната борба траеше вече нѣколко мѣсеци. Той бѣше ангажиралъ сичко въ нея: честьта си, бѫдѫщето си, отмѫщнието си. — Принципитѣ останахѫ на задний планъ въ мислитѣ му . . . Тя застрасти цѣлия лагеръ на противника, който имаше и властитѣ за помощници, доби още пò-жестока форма. Искровъ приимаше хиляди удари отъ невидѣлца, безъ да може да ги върне; клеветата го запрьскваше съ каль, мрѣжа отъ интриги съвваше сѣка негова стѫпка; той не падаше и не се спираше. Той бѣше отровенъ, уморенъ и потрошенъ и още пò-рѣшенъ да надвие. Енергията му растеше. Цѣльта му го галванизираше. Депутатъ! сичкий свѣтъ бѣше за него въ тая дума. . . Подирь нечеловѣчески усилия, щастието му се пакъ усмихваше. Въ навечерието той доби надмощие. Отъ вредъ извѣстията бѣхѫ прѣвъсходни. Ежеминутно Бажаклиевъ, противникътъ, губеше почва.

Тая вечерь той довършваше въ С. . . . забиколката си. Селянете го посрѣщахѫ съ любовь. Сички щяхѫ да гласуватъ за него. Като си лѣгаше той си каза:

— Утрѣ тържество блестяще надъ враговетѣ. Една нощь ме дѣли отъ побѣдата ми — и тя ми е нуждна, като въздуха, що дишамъ. . . . Само да се осъмне утрѣ.

Но той неможеше да задрѣме. Приближаванието на сѫдбоносний день държеше будни всичкитѣ му мисли. По нѣкогашъ смутни беспокойства, като прѣходни мѫгли, минувахѫ прѣзъ ума му. . . Тоя мракъ, дѣто го заобикаляше, виждаше му се, като една враждебна нему стихия. Нощьта често разваля онова, което деньтъ прави, и приготвя слѣдоющия день по мрачната фантазия на прищявката си. За кандидатитѣ послѣднята нощь прѣдъ избора, прилича на една сумнителна любовница, която не видишъ, всяка минута може да донесе една измѣна. Затова, за да не бѫде изненаданъ, когато вече е късно, той бѣше оставилъ въ пò-важнитѣ и ненадежни села хора, които да бѫдѫтъ тая нощь и при най малка опасность да лѣтѫтъ тукъ, за да земе потрѣбнитѣ мѣрки. Той цѣла нощь слухтя да ли не ще чуе нѣкакво тупуркане на конь. И не спа. За щастие, нѣмá лошо извѣстие.

Съмна се. Настана и великий день за Искрова.

Селото се пълнеше съ избиратели, които на тумби тумби идяхж отъ околноститѣ. Попътъ и кметътъ часъ по часъ влазяхж при Искрова и му явявахж, че сички села искатъ бюлетинчета съ неговото име. Отъ прозореца си той видѣ, че се устроява бюрото въ черковний дворъ. Името му, повтаряно често въ мълвата, достигаше до слуха му. Сърдцето му болѣзненно радостно трапкаше. Тълпата ежеминутно растеше и се валéше на урната, като пчели, които се роьжтъ на едно дрьво. Тържествующа усмивка озаряваше блѣдното му испито лице.

Подиръ пладнѣ единъ конь иступурка на двора. Сърдцето на Искрова трепна отъ страхъ. Тозъ часъ единъ селенинъ влѣзна, покритъ съ прахъ и облѣнъ съ едъръ потъ. Той едвамъ поимаше отъ умора и си отриваше челото съ шапката.

Искровъ позна селенинъ отъ Ж. . . . .

— Бай Стойчо, какъ допадна тъй?

— Ами ти помѣтна ли се? бѣхж първитѣ думи на запъхтѣлий селенинъ.

— Отъ какво да се помѣтамъ?

— Какъ, ти не си пратилъ книга на кмета, че се теглишъ?

Искровата коса настръхна на главата му. Той се страхуваше да разбере сичкия ужасъ, който крияхж тие думи.

— Азъ не сьмъ писалъ нищо на кмета и не сьмъ се отказвалъ . . Той нали знае?

Стойчо плѣсна ржцѣтѣ си въ знакъ на отчаяние.

— Тогава кметътъ ни излъга, изневѣрилъ ни е, господинъ Искровъ! Рано днесь той распрати хаберъ по сичкитѣ кжщи, че приелъ писмо отъ тебе, какъ, че ти се отказвашъ и молишъ да даватъ гласъ за Никола Карадимовъ, който е пакъ отъ нашата партия . . .

— Какъ! Това е ужасно! Кмета е измаменъ отъ Бажаклиева, или е подкупенъ! Двѣста гласа сж тамъ сигурни, искрѣщя Искровъ.

— Това и азъ си примислихъ, и се зачудихъ . . . Но какво да правимъ? Селене нали повѣрвахж? Кметътъ самъ ходи́ съ помощника та имъ четохж писмото ти . . . Какво да кажж, докачихж се, пажалихж се много . . . Сички казахж ние за Искрова само гласуваме, за другиго кракъ не мѣстимъ. Ще идемъ да си гледаме работата, и се распиляхж по кжра. Азъ гледахъ, гледахъ, па като рѣкохъ, чакай я да идж да обаджу на този божи човѣкъ. . . . .

Искровъ се хвана за челото, като грънматъ.

Изборътъ си слѣдваше кротко, редовно. Едничкото име, което слушаше въ мълвата да се произнася, бѣше неговото. Тие бѣдни избиратели бѣхж щастливи, че го избиратъ и поглеждахж дружески и гордо къмъ прозореца му. Тѣ не подозирахж, че зданието, което тѣ градяхж отъ една страна, отъ другата се ронѣше и подкопаваше. Само Искровъ знаеше ужасната истина и единъ за сички испитваше удара, прѣди да настжпи. Сега му ставаше противно, и името му, което вписвахж въ бюлетинитѣ,

и избирателитѣ, и усърдий дѣдо попъ, който сновѣше като една сувалка изъ множеството: всичко му се струваше, жалка, глупава комедия, подигравка съ него, която неможеше и нѣмаше право да спре.

Това зрѣлище го туряше на мжки. Той яхна единъ конь и излѣзе изъ село. Полето бѣше доста пусто. Слѣдъ два часа пжтя му го докара прѣдъ село Г., избирателенъ пунктъ прѣданъ на Бажаклиева. Краятъ на селото бѣше съвсѣмъ пустъ, очевидно сичкий свѣтъ се бѣше сбралъ на противоположний край, въ школото, дѣто бѣше бюрото. Слънцето печеше силно и коньтъ се умори, та Искровъ отсѣдна на края при една затворена бакалница за да си почине на сѣнка. Той врьза коня и присѣдна на одърчето. Той се озърташе безцѣлно и разсѣяно. Ненадѣйно погледътъ му падна на двѣ хартии, залѣпени на вратата на бакалницата. Първата бѣше едно възвание отъ Бажаклиева къмъ избирателитѣ, на които обѣщаваше златни гори, ако му даджтъ гласътъ си. Дончо не дочете и се обърна къмъ другата печатана хартия. Тя му правеше честь да се занимава съ него. Това бѣше единъ листъ отъ сжществующий тогава ругателенъ сатирически пасквилъ. Тамъ се обсипваше Искровъ съ такива гнусотии и клевети, щото косата му настръхна. Тукъ разравяхж неговото минало и неговътъ частенъ животъ, всичко безобразно закаляно . . . . Той видѣ даже и името на Райна замѣсено тука. . . . Той съ ужасъ си помисли, че тая мерзость, пръсната въ хиляди екземпляра, се чете сега въ цѣлата страна.

Дончо скъса съ ярость пасквиля. — Каква подлость, каква гнусота! И ще има хора, които да повѣрватъ, каза си той; — въ това вонещо блато, което наричатъ избирателна борба у насъ, единъ почтенъ човѣкъ не може да влѣзе, освѣнъ обутъ въ джлбоки чизми и съ нишадьръ руху подъ носа. И подирь сичкитѣ тия храчки на честьта ми — падение! И защо се туврѣхъ азъ въ тая политика?

Той отиде да отвърже коня си. Въ тоя мигъ видѣ една тълпа селяне, които се подавахж отъ улицата. Тѣ гълчахж шумно. Лицата имъ бѣхж расчьрвенѣли; тежькъ дъхъ отъ потъ, размѣсенъ съ дъхъ отъ вино и ракия, напълни околната атмосфера. Очевидно, тѣ идяхж за Искрова, и както личеше по лицата имъ и по глъчката имъ, съ недобро намѣрение.

Току що Дончо се мѣташе на коня си, селянитѣ стигнахж.

— За кждѣ така, господине?

— За нататъкъ, каза Дончо. Двама души се испрѣчихж прѣдъ коня.

— Какво искате? махнете се да минж, и той бутна коня, но пжть му не отворихж.

— Господине, ти ли съдра оная книга? и тѣ му показахж късоветѣ отъ пасквиля, разсѣни на улицата. Селянетѣ наобиколихж отъ всѣкждѣ конника. Тѣ го стрѣляхж съ враждебни погледи, нѣкои съ псувни.

Той пакъ бутна коня.

— Кажи пô-напрѣдъ, ти ли скъса възванието?

— Азъ го скъсахъ, отговори той натъртено.

— Е, че какво ти вади очитѣ, господине?

— Не четохте ли какви сѫ бълвочи? каза нетърпеливо Дончо.

— Бълвочи не бълвочи — то си е наша работа. Ти защо се мѣшашъ на селото ни? Ти Искровъ ли си човѣкъ?

— Агитаторъ, агитаторъ, избъбрахѫ нѣколцина.

— Дръжте го, бре!

Дончо се не побираше въ кожата си. Но той съзнаваше, че найдоброто нѣщо, което му оставаше да направи, е да се очисти отъ тука. Той бодна коня въ търбуха и си проби пѫть. Тълпата се раствори. Но въ сѫщий мигъ единъ длъгъ, като одѣлана върлина селянинъ, който едвамъ се крѣпеше на крака, спусна се и улови коня за опашката. Дончо се извърна.

— Пусни коня, байно, какво искашъ?

— Хай да те водимъ да гласувашъ съ насъ, и тебе и коня ти, отговори пияния, като не пущаше опашката, въ която намѣри опора да непадне.

Въ това врѣме се задаваше и друга тълпа селяне; положението ставаше крайно неприятно. То стана опасно, когато единъ отъ селянитѣ извика:

— Тозъ е бре, тозъ е Искровъ, поганския синъ!

— Долу Искровъ! извикахѫ други.

— Долу отъ коня! свалете го, бре! Той нѣма право съ конь да стѫпа на нашия топракъ!

Сганьта нарасваше и грухтѣше около него и се възбуждаше съ шумътъ си; сопитѣ се махахѫ застрашително. Но пияницата не пущаше коня. На Дончо притъмнѣ прѣдъ очитѣ.

— Пущай коня, бре! исфуча той, истръгна една тояга, която нѣкоя пияна рѫка оставаше да клима надъ главата му, и перна дългий селянинъ прѣзъ лакътьтъ; той испусна опашката съ болѣзненъ викъ и се сгръмоляса гърбомъ, като свали троица души задъ себе си. Това бѣше сигнальтъ. Сопитѣ замахнахѫ, нѣколко се стоварихѫ на Дончовитѣ плещи, повечето прие коня, който се раскача подплашенъ, разсипа живата стѣна и фукна нататъкъ. Тълпата го погна съ яростно реване. Дончо не видѣше кѫдѣ бѣга; болкитѣ отъ приетитѣ удари се усиляхѫ, рѫката му неможеше да се помръдне отъ болесть, стори му се че е строшена. „Само това ми липсува: да ме убиятъ като куче съ тояга!" помисли си той. Нѣколко камъни прѣхвърчахѫ надъ главата му, заедно съ псувнитѣ на гонителитѣ му. . . . .

Вечерьта Дончо пристигна при К. . . скитѣ бани, дѣто бѣше рѣшено да чака резултата на избора. Уви, той сега го знаеше хубаво какъвъ е! Тие бани чрезъ славата на лечебнитѣ си води и по красотата на мѣстоположението си бѣхѫ привлѣкли, както всяка година, по това врѣме, голѣмо множество гости отъ разни страни. Той се затвори въ стаята си, лѣгна на очитѣ си и стоя дълго врѣме въ това неподвижно състо-

яние. Той не искá да се види съ никого. Человѣчеството му бѣше опротивѣло, и самъ на себѣ си. По полунощь вратата му се почука, той отвори. Влѣзохѫ агитаторитѣ му отъ разнитѣ пунктове, пристигнали въ едно врѣме. Сѣки носеше бѣлѣжка за резултата на гласуванието въ пункта си. Дончо събра даденитѣ нему гласове и излѣзе сборъ 1161; събра гласоветѣ на противника си и доби число 1162!

Дончо, прочее, пропадна съ единъ гласъ!

Отъ двѣстатѣ вѣрни избиратели въ Ж. ни единъ не бѣше ходилъ въ пункта П. да гласува за Карадимова! Интригата бѣше сполучила.

— Изборътъ не важи . . . Касирайте!

— Оставете ме!

Тая нощь той имá бѣли косми.

Сутреньта рано рано, той излѣзе на полето.

Зората се пукаше. Розови-огненни облаци съ пожарна свѣтлина блѣщяхѫ на востокъ; осталото небе бѣше чисто, въ млѣченъ синь цвѣтъ. Околнитѣ зелени хълмове и долини спяхѫ още подъ росицата си; тихий въздухъ мълчеше. Жива диха нѣмаше на около. Далеко на югъ полето тънеше въ тънка, ефирна мѫглица. Утренната хладина и свѣжесть бѣхѫ упоителни. Природата доспиваше послѣдний си златенъ сънь подъ росната цалувка на зората. Когато минуваше изъ една пѫтека, отъ двѣ страни обрасла съ кичести брѣстове, която извиваше край една усамотена гостилница, единъ прозорецъ се отвори и двѣ женски глави се показахѫ тамъ, вѣроятно, да дъхнатъ утрѣнний свѣжи въздухъ. Дончо неволно се затули задъ шумака, като единъ прѣстѫпникъ, който се крие отъ всѣки погледъ. Той не позна кои бѣхѫ дамитѣ. но сърдцето му се сви сладко-болѣзненно. Едната отъ тия глави, глава миловидна, му се стори, като позната. Тя приличаше, на кого тъй сладко приличаше тя? . . . Дали не бѣше Райна? Той се цѣлъ потресе. Едно чувство отъ неизразима скърбь, срамъ, съжаление го обзе ненадѣйно, образътъ на любимото нѣкога сѫщество, отдавна засипанъ въ душата му подъ пепельта на политическитѣ вихрушки, сживѣ и грѣйна очарователно хубавъ. . . . Но той се необърна и заскори повече, заслоненъ отъ дърветата.

Но кога отиде нататъкъ, нѣкаква неодолима сила го накара да се повърне и да се удостовѣри коя бѣше тя.

— Отъ Пловдивъ сѫ дошле, отговори ханскиятъ слуга.

Той клюмна вратъ съкрушено.

Той рѣши днесь цѣлъ день да се скита изъ планината, никой да го не види, и той никого да не види. . . . За щастие, кѫрътъ бѣше още безлюденъ. Той влѣзе въ едно селце, на което бѣлата черквица ярко се бѣлѣеше облѣна отъ първитѣ утрѣнни лучи, и въ първата отворена кръчма поиска ракия.

Кръчмарьтъ му налѣ стъкълце, по селский обичай. Дончо го люхна на единъ дѫхъ.

— Налѣй пакъ! И той испи друго стъкълце.

— Господине, кой се избра? попита кръчмарьтъ, като триеше гуреливи очи. Той не познаваше Искрова.

— Бажаклиевъ.

— Съ много ли гласове?

— Съ единъ гласъ повече . . .

— Тюхъ брѣ! ухъ да го земе дяволъ!

Въ тоя мигъ погледътъ му падна на стѣната. Тамъ бѣ залѣпенъ Бажаклиевиятъ пасквилъ, който бѣ видѣлъ и въ село Г. Той изскърца съ зѫби и изскокна.

Той се непобираше въ себе си, той бѣснѣеше. Той ще трѣбва да чува отъ стотина доброжелателни уста удивления, съжаления и възклицания, колкото безполезни, толкова и досадителни. А присмивкитѣ, а ирониитѣ? Навѣрно, мълвата за случката съ пияннитѣ селяне до сега е облѣтѣла цѣлия Пловдивъ, „добра рѣчь на далечъ, лоша — още пò-далечъ“ — тя е порасла до гигантски размѣри и името му е прѣдмѣтъ на весели разговори, даже и между съпартизанитѣ му. Той самъ би се смѣялъ на това приключение, което наумяваше едно подобно на Донъ Кихота, ако да не носеше на тѣлото си синилàта отъ селскитѣ сопи.

Той бѣше сега унизенъ, смѣшенъ. Какъ той би желалъ да се измъкне отъ тàя смрадна арена, която не бѣше неговото поприще, въ която случайно и безрасѫдно бѣ попадналъ! . . Но при такива обстоятелства бѣше ли му възможно да се оттегли съ достойнство безъ да стане за смѣхъ? Единъ исходъ му оставаше само да излѣзе изъ това глупаво положение: да продължи борбата още пò-яростно — да не остави неприятеля си съ единъ дрипавъ гласъ повече да влѣзе въ камарата, да не капитулира, и да го накаже за фалшивикация, да унищожи избора, да прѣвземе третий изборъ съ юрюшъ и да побѣди! Трѣбва самолюбието му да се спаси. . . . Самолюбието! Колко жертви той му принесе! Той отдавна не знаеше миренъ сънь . . . А сега пакъ борби и борби отвратителни! Какъ би си отдѫхналъ да имаше какъ! . . . Но не, хвана се на хорото, трѣбва да го изиграе; жребиятъ е хвърленъ . . . Потопенъ въ тие угнетающи мисли, които го не оставяхѫ да погледне трѣзво на положението, той се озова въ планината. тамъ сѣдна на единъ връхъ. Ракията го нехващаше. Питието е способно само слабитѣ, случайнитѣ ядове да удави; голѣмитѣ — него удавятъ. Дончо се прострѣ на гръбъ, потопи погледа си въ небесната синева и въздѫхна дълбоко. Дълго той слѣдвá тамъ бѣлитѣ раскъсани облачета, прилични на неговитѣ разбити надежди; гонú игривия полѣтъ на листвичкитѣ изъ въздуха; глéдá валсирането на едно облаче мушици надъ главата му, видѣ двѣ врабчета на клончето какъ цвъркахѫ весело и се цалувахѫ съ човкитѣ си. Какъ бѣше тихъ и безбуренъ живота на природата! Каква армония божественна царуваше въ свободното пространство! И какво бѣше въ душата му! И защо сичкитѣ тие тревоги? Дойде му пакъ на ума за Райна, за незабвеннитѣ часове съ нея, за любовьта му, лампада угасена отъ вѣявицата на честолюбивитѣ страсти. Въ тоя

вихъръ той распилѣ безплодно цѣлъ капиталъ отъ нравственни сили воля и енергия, разнесени на халосъ, като сѣмето, което единъ неопи тенъ сѣячъ пръска въ вѣтровито врѣме. А тая любовь, може би, прѣдпазил би сърдцето му съ бронята си отъ похабяване, душата му — отъ прѣжде врѣменно обезвѣряване въ доброто и идеалитѣ на младостьта си. І прѣдстави си той едвамъ сега какъ подло постѫпи съ тая любовь, как безумно ритна щастието, което му се испрѣчваше на пѫтя. Но къс късно се сѣща. . . . . Късно прогледа и откри заблуждението си. . . Т е сега непоправимо и съжалението безплодно. *Тя е сега чужда.*

Слънцето трептеше вече надъ зеленитѣ бърда на западъ, когат Дончо се завърна. Кога минуваше пакъ край брѣстоветѣ прѣдъ гостил ницата, единъ отъ прозорцитѣ ѝ се отвори и нѣкой го извика по име Дончо стреснато погледна. Прозорецътъ бѣ сѫщий, който и тазъ су трена се бѣ отворилъ. . . Но вмѣсто главичката на хубавата пловдив чанка, която тъй странно приличаше на Райна, той видѣ тамъ един червендалестъ, дебелъ, тлъстъ образъ, съ късо стригани мустаци и дв големи рѫцѣ, които му махахѫ.

Дончо позна г. Рача Капиновъ, кѫршиякалиятъ отъ Пловдивъ.

Г. Капиновъ бѣше влиятелна личность и распаленъ привърженик на партията, на която принадлежеше и Дончо. За това той не можа д откаже и влѣзне при него.

При това, тикна го и скритата мисъль да види младата дама, кояті въскрьси тъй сладко въ душата му образътъ на Райна и цѣлъ свѣт отъ чувства нови и необяснимы.

Както знаемъ вече и по писмото на жена му до Райна, г. Рач Капиновъ, тѣлесно не бѣше твърдѣ тънъкъ и деликатенъ человѣкъ. Той силн наумяваше *двѣтѣ лебеници* и *вулканътъ*, които прѣдставляваше един герой на Любена. Трѣбва да кажемъ, че госпожа Капинова бѣше до волно честита сега, защото супругътъ ѝ, по едно чудо, бѣше се запа лилъ отъ политически бѣсъ и затова бѣше значително поспадналъ. Про чее, вчерашний изборъ съ нещастнитѣ си за Искрова и партията по слѣдствия, бѣше внесълъ бурни и сѫкрушителни тревоги въ душата н почтенний г. Капинова.

— Ела, ела, господинъ Искровъ, цѣлъ день чакамъ да те видж че щѫ се пукнѫ. . . Съ единъ гласъ! Тюхъ бря! Тоя калпазанинъ Бажа клиевъ, работилъ съ лъжливи писма! Виждъ, брате мой, какъ се подиграват съ простиятъ народъ, съ бѣдното просто население, което съ кървавъ пот работи и плаща данъци на това калпаво правителство, и на нашата. Долу Румелия! Е какво мислишъ да правишъ сега? Тоя изборъ е кал павъ, кассирай го, чувашъ ли? Умирамъ, ако не сторишъ това . . Бре проклети синъ, съ лъжливи писма! . . . Кассирай, кассирай, кассирай омий честьта на нашата партия . . прослави я! . . Плюй въ лицет и на берлинския конгресъ, и на Бисмарка, и на Бажаклиева! Дол Румелия! . . Долу! Долу! . .

И г. Капиновъ сѐ повече и повече се распаляваше и изригваше единъ ураганъ отъ молний противъ неприятелитѣ на партията, Бисмарка и Бажаклиева . . . Дихането му ставаше пò-силно и по-вулканично и потъ заливаше лицето му. Даже и появлението на госпожа Капинова не уталожи доблестното негодование на мѫжа ѝ. Госпожа Капинова, жена на трийсеттогодишна възрасть, съ вздълго, тъмно-мургаво и приятно лице, съ веселъ погледъ, съ добродушна ирония на устнитѣ, се здрависа привѣтливо съ госта.

— За избора ли приказвахте? . . Ехъ здраве да е, бѣлъ кахѫръ, каза тя насмихната.

— Какво здраве, какъвъ бѣлъ кахѫръ? Тукъ животъ има, тукъ е честьта и славата на нашата партия въ игра . . Да кассира, да кассира, оня бербантинъ да го смаже . . . Да имъ кажѫ азъ тѣмъ една автономия! . . . викаше пакъ Рачо, пламналъ изново отъ патриотически жаръ.

— И азъ съмъ съ намѣрение да подамъ кассационна жалба, каза Искровъ.

— Кога?

— Щомъ идѫ въ Пловдивъ.

— Кога ще тръгнешь за Пловдивъ?

— Тая вечерь още.

— Тръгвай пò-скоро, кассирай, касирай, кассирай!

— Вижте го, вижте го, господинъ Искровъ, нашъ Рача, какъвъ е станалъ распаленъ политикашъ, да му не сѫ уроки, това му помага . . . изсмѣ се госпожа Капинова; — и кога спи и кога яде — сѐ за партията . . . Днесь се е прѣпиралъ два часа съ Райна да му каже „бѣла“ ли е или „чървена“ . . Досрамѣ ме отъ гостянката.

— Отрѣзвамъ си главата, че тя е „бѣла“ . . извика г. Капиновъ.

При името на Райна Искровъ се потресе. Немá наистина Райна е видѣлъ днесь?

— Коя Райна? попита той възвълнуванъ.

Неда Капинова отговори, като впиваше очи въ Искровитѣ:

— Г-жа Бочева, вѣхти приятелки сме, приканили сме я на гости.

Нѣмаше вече сумнѣние, Райна е тука сама!

Госпожа Капинова прибави:

— Излѣзе одѣвѣ съ Петричка и Танка, моитѣ щерки, да се расхождатъ. . . Кѫдѣ бързате?

И тя скокна, като да задържи Искрова, който стана, цѣлъ почървенѣлъ.

Отъ вънъ се чухѫ ясни гласове.

— Ахъ, ето я, ела сега тука, госпожо, да се признаешъ и прѣдъ г. Искрова, че си отъ нашитѣ, не ме сърди вече. . . извика весело г. Капиновъ къмъ една дама, която влѣзе съ двѣ гиздави момиченца.

Искровъ остана, като прикованъ.

Райна бѣше очарователна. Пакъ тая златиста раскошна коса, сега навита на корона на главата; пакъ това антично изящество

въ чъртитѣ и профила на миловидното ѝ лице; пакъ тоя страстенъ дълбокъ погледъ, станалъ плѣнително меланхоличенъ Черното облѣкло, което и сега носеше, открояваше още по̀-художественно бѣлата ѝ шия съ попълненитѣ и доразвити форми на стройната ѝ снага. Пакъ тая хубость, но въ разцвѣта си. . . .

Райна застана смаяна, цѣла пламнала. Нѣщо безконечно скръбно и сладостно свѣтна въ погледа ѝ. . . Тѣ си подадоха ръка едноврѣменно, но на Искрова гласътъ се схвана и на глухо избъбра нѣщо неразбрано . . . Райна показа малко повече самообладание. Тя проговори нѣколко думи, съ високовълнующи се гърди; но и тя млъкна, и само блѣсъкътъ на увлажнѣлитѣ ѝ очи продължаваше да говори.

Тогава добрата госпожа Капинова, която отъ една минута насамъ се любуваше на смущението, въ което се намирахѫ двамата млади, дойде имъ на помощь. . . . Дончо узнаваше, че Райна е вдовица отъ шесть мѣсеца вече!

Райна е свободна!

Една небесна радость огрѣ блѣдното му лице. Тая срѣща, подирь толкова раздирателни и отровни вълнения, хвьрляше душата му въ ново, — радостно и освѣжително, като зората. . . . Той не бѣше на земята. . . . Единъ новъ свѣтъ, който считаше вѣчно заключенъ за него, се раствори сега съ всичката си обаятелна перспектива. . . . Сичко досегашно исчезна, като димъ, и вселенната се испъл-и само съ образа на очарователната вдовица.

Слѣдъ единъ часъ Искровъ дойде да каже сбогомъ на г. Капинова.

— Хай на добъръ часъ, и кассирай по̀-скоро.

— Азъ нѣма да кассирамъ, азъ не отивамъ за Пловдивъ.

— Ами за кѫдѣ?

— За родниятъ си градъ.

— Що ще правишъ тамъ?

— Ще се вѣнчѣѭ.

— Какъ, нѣма да кассирашъ? Съ кого ще се вѣнчавашъ? извика въ негодование Рачо.

— Гостянката ни граба, обади се засмѣна и съ сълзи на очитѣ отъ щастие госпожа Капинова.

***

Дончо и Райна пристигнахѫ благополучно въ родний си градъ, дѣто се вѣнчахѫ.

Тамъ се поклонихѫ на всичкитѣ мѣста, скѫпи тѣмъ съ нѣкое въспоминание за любовьта имъ.

Дончо не стана знаменитъ политикъ, но стана полезенъ человѣкъ.

Често послѣ, когато станеше дума за тоя знаменитъ изборъ Дончо, засмѣнъ, казваше на близкитѣ си:

— Вие напразно го наричате мое поражение. Азъ и до сега не вѣрвамъ, че съмъ излѣзълъ погубашъ изъ тая борба. Моятъ противникъ спечели единъ гласъ, който му отвори камарата; азъ спечелихъ единъ ангелъ, и той ми даде небето. . . .

* *

1888

Защо о Боже?...

Защо, о Боже, хубавъ
Живота си сторилъ,
А въ срокъ тъй кратковрѣменъ
Си го ограничилъ?

Защо направи, Боже,
Тъй кратки наш'тѣ дни,
А съ толкова ги тровишъ
Тегла, горчевини?

Триндафилъ ти ни даде,
Кой нито часъ не трай,
Увѣхва и умира
Прѣдъ да благоухай.

Сънь сладъкъ подари ни,
Но ярки му лучи
Изчезватъ мигновенно
Отъ нашитѣ очи.

Сěньтъ отрова пуща
Въвъ нашето сърдце,
Триндафилътъ бодилки
Въвъ нашитѣ ржцѣ.

Защо не си, о Боже,
Пó-малко щедъръ билъ?
Цѣна на свойта щедрость
Тъй тежка си турилъ? . .

Съ едната ржка земашь
Що съ другата си далъ:
За даръ единъ ничтоженъ
Съ бѣда си ни смазалъ.

К. Величковъ.

НѢЩО ЗА НАШИТѢ ВЕТЕРАНИ.

Врѣмената текжтъ, годинитѣ се изнизватъ, а съ тѣхъ наедно — единъ по единъ изчезватъ и послѣднитѣ прѣдставители на онова поколение, на плѣщитѣ на което ние всинца израснжхме, онова чудесно, безпримѣрно поколение отъ гениялни борци, пламенни мечтатели и търпеливи работници, което строши съ вълшебна бързина веригитѣ на едно вѣковно духовно робство и приготви почвата за политическото освобождение на народа. Беронъ, Априловъ, Райно Поповичъ, Паисий, Софроний. Неофитъ, Бозвели, Фотиновъ (Огняповичъ), Ботьо Петковъ, Раковски, Л. Каравеловъ, Миладиновци, Чолаковъ, Войниковъ, Жинзифовъ, Бончевъ, Ботевъ и колко други dies minorum gentium! Каква дълга верига отъ свѣтила, какъвъ блѣскавъ поменикъ! Основателитѣ на нашата книжнина, героитѣ на нашата историческа драма, титанитѣ на нашето възраждание. Достатъчно епитети, за да искажемъ всичкото си въсхищение отъ патриарситѣ на новобългарската книжнина и дълбоката признателность, която ний, тѣхнитѣ духовни чада, питаемъ къмъ тѣхъ, нашата гордость, нашата нравственна опора, нашиятъ идеалъ! Не може да се откаже, сегашнитѣ генерации пламтятъ, кипжтъ отъ благородни чувства къмъ прѣдтечитѣ и апостолитѣ на свободата. Историческитѣ записки, мемуаритѣ сж на мода и се четжтъ и поглъщатъ съ въсхищение, „Забравенитѣ" получихж своята епопея, Левски и Ботевъ даже нѣщо повече — паметници отъ бронза и гранитъ.

Всичко това сж признаци извънредно насърдчителни и радостни. Това показва, че оцѣняваме заслугитѣ на своитѣ велики мжже, още повече, че тѣхния примѣръ ни интересува и въодушевява. Едно нѣщо фрапира, обаче, наблюдателя на това въодушевление на съврѣменнитѣ наши генерации, то е неговата едностранчивость Който познава вкуса и убѣжденията на нашата младежь, лесно ще забѣлѣжи, че нейнитѣ симпатии клонятъ недвусмислено къмъ страната на *войнственнитѣ* прѣдставители на оня кръгъ, който създаде съврѣменна България. Нейнитѣ идеали сж Ботевъ, Бенковски, Левски, героитѣ на кървавитѣ въстания, неустрашимия капетанъ на Радецки, гениялнитѣ дълбачи на черешовитѣ топове. Въ много пò-малъкъ размѣръ се интересува тая интелигенция (вземаме думата въ най-широкъ смисъль) за мирнитѣ, скромнитѣ, дѣйци като Паисия, Неофита, Ботьо Петкова, Райно Поповича и тѣхнитѣ другари. За тѣхъ историческитѣ бѣлѣжки много пò-оскждно се явяватъ, личнитѣ спомени рѣдко, случайно се съобщаватъ, тукъ тамѣ се печататъ откъслеци отъ кореспонденцията имъ, но всичко това не може, ни отдалече да се сравни съ онова, което се е писало вече за пò-любимитѣ, прѣдпочетенитѣ народни идеали. Ни единъ отъ тихитѣ труженници по полето на възражданието не се е удостоилъ още съ една пò-обширна биография. Думата ми тукъ, разбира се, е за пò-личнитѣ отъ тѣхъ, за водачитѣ, за носачитѣ на идеитѣ, които разбудихж обществото. За второстепеннитѣ и третестепеннитѣ участници и поддържници на движението никой и не мисли. А право ли е това? Нека ми бжде позволено да се докоснж тука до значението на единъ отъ тия пò-маловажни фактори—до значението на тие лица, на които единственно има да се дължи осжществяването, материялното испълнение на народобуднитѣ идеи, до значението на старейшинитѣ, на първенцитѣ и чорбаджиитѣ, които дадохж срѣдствата, да се отворятъ и поддържатъ първитѣ училища у насъ, които бѣхж първитѣ администратори на уебното ни дѣло. . . . Било е врѣме, когато името „чорбаджия" е имало малко пò-друго значение отъ това, което му се придава днесъ, било е врѣме когато чорбаджиитѣ сж прѣдставяли, наедно съ учителитѣ, единичкия напрѣдничавъ елементъ въ нашето общество когато всѣко родолюбио начинание е намѣр-

вало най-живъ отзивъ и най-настойчива подрѫжка у тѣхъ. Черковата и училището дължѫтъ на своитѣ ктитори и настоятели толкова, колкото и на своитѣ непосрѣдни служители. Това ясно ще се види когато се обнародва прѣписката на нашитѣ стари дѣйци. Съ какъвъ ентусиязъмъ, чорбаджиитѣ“ сѫ приемали и осѫществявали идеитѣ на Неофита! Съ каква рѣвность сѫ се надпрѣварвали да отварятъ училища и да уславятъ най-добритѣ „мудрословеснейшитѣ“ тия учители! За Неофита, за даскалъ Захария Круша, за даскалъ Каллиста Луковъ, за Атанаса Ивановъ, Христаки Павловича ставали сѫ умрази между градищата. И тия чорбаджии и до день днешенъ още се отождествяватъ съ ония тѣхни по́-подирѣшни едноименници, които опозорихѫ името и паметьта на цѣлото съсловие и направихѫ, щото понятието чорбаджия да измѣни силно съдържанието си и да се напълни съ друго, съдържание позорно, съдържание, което въ себе си крие качествата на подлостьта, шпионството и прѣдателството. Но между ония стари чорбаджии и тия тѣхни недостойни приемници, които ги осрамихѫ, зѣе пропасть, и които ги смѣсва, чини най-голѣмата несправедливоть и доказва, че незнае историята на нашето възраждание, или умишленно я изопачава подъ натиска на оная прѣдвзета мисьль, че България главно по меча е испълзѣла отъ тинята, безъ да си спомня даже че поне завѣритѣ сѫ дѣло не на хѫшове, а на скромни чорбаджии.

Като гледатъ подобни очевидни несправедливости, нѣкои прѣдставители на нашата книжнина, карани и отъ духа на противурѣчието и отъ прѣкалена рѣвность, падатъ, за жалость, въ друга една печална крайность и отказватъ почти всѣко значение на буйния, съ по́-енергически срѣдства дѣйствующия елементъ въ нашето възраждание. Така у насъ грози да се образуватъ два противоположни лагеря — въ единиятъ, като че искатъ да влѣзатъ почитателитѣ на революционнитѣ срѣдства и движения, на рѣшителната енергия — въ другия—приятелитѣ на еволюционизма, на мирното, тихото развитие, враговетѣ на всѣко сътрясение, на всѣко неравномѣрно движение, еднитѣ и другитѣ крайно наежени и готови да си хвърлятъ въ очитѣ и най-незаслуженитѣ обвинения, еднитѣ готови да жертвуватъ Софрония за най жалкия „поборникъ“, други наклонни да кичатъ и най-великитѣ ни герои съ епитети хайдутинъ нехранимайка, чапкънинъ и пр.

Това разцѣпление, тая схизма, ако и да не се е изразила още окончателно, нѣма да закъсне да избухне, ако не се зематъ на врѣме мѣрки.

Тия мѣрки, спорѣдъ насъ, сесъстоятъ единственно въ обективното и обширното изучване дѣятелностьта на ония мѫже, на които ний дължимъ народното си сѫществувание и въспитание. Такова едно всестранно изслѣдвание ще докаже несумнѣнно, че нѣма никакво основание, да се дѣли нашата интелигенция на двѣ враждебни страни. Както войнственнитѣ, тъй и мирнитѣ прѣдставители на оня кружокъ, за който е дума тукъ, иматъ своитѣ неотемлеми заслуги—може би не съвсѣмъ тия, които имъ се вмѣняватъ днесъ, но въ всѣки случай, заслуги по́-близкостоящи до истината. Ние не криемъ своето убѣждение, че историческата критика ще скъса много лаврови вѣнци, които красѭтъ челата на нѣкои извънъ мѣра идеализирани герои — а напротивъ, ще окружи главитѣ на много непризнати дѣйци съ златната ореола. До тогава народътъ ще продължа, обаче, да търси своитѣ герои, дѣто го влѣче сърдцето му и обстоятелства. Да не го обвинява никой за това, да не кори никой и младитѣ, че прѣдпитатъ револвера отъ дивитя, и меча отъ перото, да не ги кори, защото тая еднострачивость да не бѣше, да не бѣхѫ идеалитѣ (малко важи, че не отговорятъ съвсѣмъ на дѣйствителностьта) нѣмаше отъ дѣ да се вземе извѣстния български патриотизмъ, кой щѣше да спечели Тракия, и кой Сливница? Не бойте, ще дойде, уви. врѣме и за разочарованията. Може и да не е много далечъ, но никой да не ликува, че тъй скоро обаянието ще изчезне. Готови сме да се съгласимъ, че разоблаченията ще прѣдпазятъ нашата младежь отъ една опа-

спость, която ѝ грози, особито, слѣдъ блѣскавитѣ успѣхи, съ които се увѣнча народното оржжие, народното ни дѣло, въобще, именно, отъ шовинизма, тая грозна язва на народитѣ. Скромностьта е, несумнено, и една голѣма политическа добродѣтель, и блазѣ на оная страна дѣто високопарностьта на надмѣнната младежь намѣрва своя нуженъ регулаторъ въ трѣзвенностьта на по̀-старитѣ, дѣто думитѣ „помни“ и „не забравяй“ се слушатъ често, дѣто въ идеалитѣ липсва фантастичната окраска. Тамъ шовинизмътъ не може лесно да се загнѣзди. Но горко и ако враговетѣ на „всѣко сътресение“, трѣзвитѣ рационалисти, отиватъ въ своята ревность, въ своята ненависть до тамъ, да трошжтъ безъ всѣкакво основание едничкитѣ идеали, едничкитѣ високи образци, които народътъ е успѣлъ да си създаде. Безъ идеали народътъ е осжденъ да кисне вѣчно. Та нима въ нашия пантеонъ не остана най сетнѣ мѣсто за нови божества, че искаме да исхвърлимъ старитѣ за да намѣстимъ други? Не могжтъ ли Левски и Паисий единъ до други да стожтъ, ще се срамува ли Христо Ботевъ отъ баща си? — Ще дойде врѣме, не е то далече, когато търпимостьта на самитѣ герои ще намѣри своето най-блѣскаво изражение въ единъ общъ паметникъ на нашето възраждание, дѣто Паисий и Каравеловъ, Софроний и Левски, Бозвели и Раковски ще сѣдятъ на единъ пиедесталъ и братски ще си подаватъ ржка, както сж си ж подавали и приживѣ, безъ да правятъ разлика мѣжду войнствении и мирни, мѣжду перо и мечъ. Левски е калугеръ и бунтовникъ, Ботевъ отъ перото си искова кинжалъ — дѣ тукъ антагонизмътъ, дѣ тукъ основание за секти и за неизбѣжно съ тѣхъ свързанитѣ прислѣдвания? Едничкото което „трѣзвитѣ“ иматъ право да внушаватъ на нашитѣ млади, то е: да не бждятъ едностранчиви, да не се поглъщатъ единствеенно въ интереса на кървавитѣ страници на найновата ни история, да обърнатъ малко повече внимание и на другата категория народни дѣйци, които за оржжие сж имали книгата и перото, училището и черквата. Нека не забравятъ, че главно на тия по̀-скромни дѣятели се дължи, че пукна зора у насъ, че се съмна и изгрѣ топло, ярко слънце.

Въодушевени отъ желание, да видимъ по̀-скоро това съзнание да узрѣе, ний си позволяваме да отправимъ днесь въ тия редове една просба къмъ ония лица, които могжтъ да способствуватъ най много за разяснение дѣятелностьта на ония инициатори и главни участници въ нашето възраждание, които приготвихж епохата на възстанията, но сами, неможахж да я доживѣятъ, или я минахж по разни причини, като пострании зрители. Просбата ни се ограничава главно върху тая категория дѣйци, отправя се къмъ нашитѣ *ветерани*, подъ което име разбираме послѣднитѣ прѣдставители на оная по̀-горѣ опрѣдѣлена епоха.

Ний нѣма да изброяваме по име всичкитѣ лица, които ний почитаме, като народни ветерани.

Мнозина отъ тѣхъ, като Михайловски, Славейковъ, Екзархъ, Д-ръ Чомаковъ, Геровъ, Доброплодний и др. сж общеизвѣстни. Повечето отъ тѣхъ сж и държавни пенсионери. Освѣнъ тѣхъ, има обаче много други по̀-неизвѣстни, пръснати изъ всичкитѣ градища на България, мнозина въ Македония, — почтенни 70, 80 годишни старци, четиредесеть и повече годишни учители — цѣли исторически енциклопедии, глави набити съ цѣнни свѣдения. Нашата просба се простира и къмъ тѣхъ. Ето въ какво се състои тя: *да запишатъ всичко, каквото помнятъ отъ своята общественна дѣятелность и дѣятелностьта на своитѣ велики, и въобще, всички съврѣменници. — Тия важни записки по лични спомени (въ видъ на мемуари или афтобиографии) нѣма сумнѣние, ще бждатъ интересни и важни и ще прѣдставятъ едно отъ най-цѣннитѣ градива за историята на нашето духовно и политическо възражение* Да имъ излагаме на обширно по̀-нататъшната полза отъ тия записки — би било обида за почтеннитѣ дѣятели къмъ които се отнасяме. Тѣ по̀-добрѣ отъ насъ разбиратъ, каква огромна важность могжтъ да иматъ тѣхнитѣ лични въспоминания за историята на

черковния въпросъ у насъ, за историята на нашитѣ градища, на нашата селска и градска култура въ послѣднето столѣтие, или за историята на нашата педагогика. Не сѫ ли тѣ едничкитѣ, които могѫтъ да ни раскажатъ още подробно за устройството и влиянието на нашитѣ келии, за началото на взаимнитѣ училища и тѣхното распространение, за сѫществуванието на гръцкитѣ училища прѣди нашитѣ, тия важни разсадници на просвѣщението у насъ въ миналия вѣкъ, които сѫ служили на много мѣста за образецъ на по́-подирѣшнитѣ наши по́-високи училища, и въ които сѫ се образували голѣма часть отъ нашитѣ по́-стари народни дѣйци. Кой отъ насъ, по́-младитѣ, знае тия работи? Нѣма освѣнъ да запита човѣкъ нѣкого отъ нашитѣ стари учители за да се увѣри какъвъ складъ отъ любопитни свѣдѣния по сичкитѣ наши важни въпроси се крие у тѣхъ! Удивително е, че на малцина отъ тѣхъ дохажда на умъ, да изложятъ всичко това писменно. А врѣмената текѫтъ и годинитѣ се изнизватъ и тикатъ прѣдѣла на човѣшкия животъ се́ по́-близо и по́-близо до гроба. Неприятно е, печално е, че сме принудени да прибѣгнемъ къмъ тѫжното поздравление на траппиститѣ — memento mori! Но жалостьта не помага, а животътъ не принадлѣжи само на тия, които го носѭтъ и само на съврѣменницитѣ, а и на потомството. Това потомство ще иска своето наслѣдство въ пълна мѣрка, ще иска цѣлото съдържание на тия силни духове, които извлѣкохѫ народа отъ невѣжество и неволя. Това съдържание е распрѣдѣлено днесь между едно ограничено число лица, отъ тѣхъ зависи да го завѣщаятъ всецѣло намъ и чрезъ насъ на потомството. Всѣка година, всѣки часъ бездѣйственно прѣкарани означаватъ толкова десетки страници празни или непълни въ нашата история, а колко повече всѣкий смъртенъ случай! — Да бѣше човѣшкия животъ поне по́-траенъ, да бѣхѫ и нашитѣ старци по́-млади! Но тѣ сички почти сѫ стигнали границата на седемдесетьтѣ, други сѫ я прѣкрачили. И врѣме е вече, да уловѫтъ захвърленото перо, да прѣгледатъ писмата си, дневницитѣ си, ако ги иматъ, и да приготвятъ мемуаритѣ си. Потомството нѣма да се взира толкова въ стила на тия записки. Интересното въ тѣхъ е съдържанието. Ако сами немогѫтъ или нѣматъ охота да сторятъ това, нека диктуватъ тия си спомени на синоветѣ, на внуцитѣ си, или кому да е другиму, особено нѣкому, който знае да стенографира. Ние сме напълно убѣдени, че ще се намѣрятъ много юноши готови да грабѭтъ сѣка дума отъ устнитѣ на старитѣ майстори и съ благоговѣние да я записватъ.

Въ това убѣждение ние се обръщаме, при тоя случай, къмъ подобнитѣ юноши съ молба охотно да помагатъ въ това отношение на всички наши стари дѣйци, отъ каквато категория биле тѣ, учители или попове, ако ги помолятъ. Много пѫти прѣдпочително ще бѫде даже, ако младитѣ не чакатъ да ги канятъ, а сами вземамъ инициятивата, да съберѫтъ отъ ветеранитѣ тия свѣдѣния, които тукъ ги молимъ да ни сьобщѫтъ. Скромно, съ почтителность нека се отнасятъ къмъ тѣхъ и ги распитватъ -- (това е прѣпорѫчително, особенно, въ тия случаи, дѣто испитваното лице отъ старость не може вече да владѣе перото, не притежава всичка бодрость на духа и свѣжестьта, която се изисква и отъ най-скромния писатель) ние сме убѣдени, че тѣ нѣма да бѫдатъ посрѣщнѫти съ надмѣнность и начумереность. Любезностьта е едно отличителнитѣ качества на българския старецъ, патриотизмътъ му е душата. Тия двѣ условия ни даватъ право и да се надѣваме, че настоящитѣ ни редове не сѫ писани съвсѣмъ напраздно.

Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ.

Молитва

Яко стражду въ пламени семъ.
Матей.

О, Боже мой, ржка къмъ мень простри
И укроти духътъ ми беспокоенъ,
И безутѣшний рабъ твой недостоенъ
Съсъ свойто бдяще око ти призри!

И вѣра и надежда ти вдъхни
Въ душата ми въ тревога уморена,
На съвѣстьта отъ грѣшки отегчена
Ти прѣжното спокойствье възвърни . . .

Въ сърдцето ми зълъ демонъ се вгнѣздилъ,
Зълъ демонъ на сумнение упорно,
И чистий пламъ е въ него загасилъ

Той съ своето дихание тлѣтворно . . .
Пални отново въ него чистий пламъ,
И прѣвърни го пакъ на обичъ да е храмъ!

Напраздно!

Сумнѣнье зло във моя висший даръ—
То не веднажъ душата ми облада,
И не веднажъ въ мень бодрий духъ отпада,
Обезсърдчѐнъ подъ тежкий му удàръ.

Кать жертва подъ неотразимъ ханджаръ,
На стръвенъ влъхвъ, незнающий пощада,
Азъ сепвахъ се — и въ мигъ въ душа ми млада
Зарадъ борба избухнуваше жаръ

На тазъ борба жестока във разгара
И гордъ, и смѣлъ, се впущахъ бурно азъ . . .
„Напрѣдъ, напрѣдъ! Във себе имай вѣра“!

Шептеше ми потаенъ нѣкой гласъ . . .
Но въ сжщий мигъ, кать отзивъ, велегласно
Другъ екваше: -- „Безумецо, напразно“!

Пенчо П. Славейковъ

БАРТЕКЪ-ПОБѢДОНОСЕЦЪ.*)

Повѣсть отъ **Хенриха Сенкевичъ.**

VII.

Бартекъ се завърна толкова слабъ, щото неможеше да работи нѣколко дни. Това бѣше голѣмо зло за цѣлото домакинство, което се нуждаеше отъ мѫжка рѫка. Магда се грижеше, споредъ силитѣ си работеше отъ заранъ до вечерь; съсѣдитѣ ѝ помагахѫ, но това не стигаше, домакинството почна да запустѣва. — Па и доста бѣ задлъжнѣла у нѣмецътъ колонистъ, Юстъ, който бѣ купилъ едно врѣме отъ погненбинския богаташъ десетина уврата земя-купище, а сега притежаваше най-голѣмъ имотъ въ селото, и пари, които даваше съ голѣма лихва — Най напрѣдъ той даваше пари съ лихва на богаташътъ г. жински, чието име се лъщеше въ книгата на благороднитѣ, но който пъкъ за това трѣбваше да поддържа достолѣпието на кѫщата си; ала Юстъ раздаваше пари и между селянитѣ. Магда му длъжеше отъ половинъ година 40—50 талери, часть отъ които бѣ вложила въ домакинството, а часть пращала Бартеку въ врѣме на войната; но тоя дългъ бѣ нищоженъ. Господъ даде плодородие, дългътъ можеше да се исплати лесно, но искаше се работа. По злощастие, Бартекъ не бѣ въ състояние да работи.

Магда не вѣрваше това и ходеше при свещенника да се съвѣтва, като какъ да се раздвижи селякътъ, но въ сѫщность Бартекъ не можеше да работи. Той лесно се уморяваше, и кръстътъ го болеше отъ що годѣ работа. Той сѣдеше цѣли дни при колибата, пушеше порцеланена лула съ образътъ на Бисмарка въ бѣлъ мундиръ и съ кирасирски шлемъ на глава, и гледаше на около си съ уморено сънливо око на човѣкъ, който още чувствова трудъ и мѫки.

Той размишляваше за побѣдата си, за Магда, за всичко и за нищо.

Веднажъ като си сѣдеше, той чу че плаче Франекъ.

Франекъ се връщаше отъ училището и плачеше съ гласъ. Бартекъ захвърли лулата.

— Франце? Какво има?

Франекъ отговори съ плачъ:

— Защо ревешъ?

— Блъснахѫ ме по лицето.

— Кой те блъсна по зурлата?

— Господинъ Беге.

Господинъ Беге испълняваше длъжность на погненбински учитель.

— Той какво право има да те бие?

— Има, има, защото ме би. Магда копаеше въ градината, мина прѣзъ плета и съ мотика въ рѫка наближи къмъ дѣтето.

— Какво си сторилъ? попита тя

— Какво да сторѫ? — Беге ме нарече полска свиня, удари ме по образа ...аза, че сега като побѣдили френцитѣ, ще ни тъпчатъ съ крака, защото ...ле най-силни. Азъ нищо не сторихъ, той ме пита, кой е най-великъ човѣкъ ...а свѣтътъ азъ му рекохъ, че папата, а той ме удари по бузата, а азъ зехъ ...ъ плачѫ, а той ме нарече полска свиня, и ми рече, че сега като побѣдили ...ренцитѣ . . . Франекъ почна да повтаря: „а той ми рече и азъ му рекохъ“, ...ай послѣ Магда му истри съ рѫка сълзитѣ и се обърна къмъ Бартека, като ...каше:

---

*) Продължение отъ 5 книжка, и край.

— Чу ли? Чу ли? Ходи та се бий съ френцитѣ, а послѣ нѣмци да ти биятъ дѣцата, като псета, нека го прѣкаря. . . Иди та се бий. . . Нека Швабътъ да ти утрѣпе дѣтето . . . На ти награда . . . Нека реве сега.

Магда умилена отъ сладкодумието си, се расплака заедно съ Франка, а пъкъ Бартекъ опули очи, отвори уста и се смая . . . Така се смая, щото не можа да продума, нито пъкъ да разбере станалото. — Какъ така? . . . Ами неговитѣ побѣди?

Той помълча още малко, па внезапно му свѣтнахѫ очитѣ, лицето почервенѣ. Смайванието и страхътъ у простацитѣ се промѣнява често на бѣсъ. Бартекъ скокна и избърбора:

— Азъ щѫ му кажѫ. И тръгна. Не бѣше далечъ, училището бѣ до черковата. Господинъ Беге стоеше прѣдъ вратата, обиколенъ отъ тълпа прасета, които хранеше съ залъци.

Той бѣ човѣкъ снаженъ, около петдесетгодишенъ, крѣпъкъ като дѫбъ. Не бѣше много тлъстъ, освѣнь на лицето, по което плувахѫ голѣми рибни очи, смѣли и енергични. Бартекъ дойде при него много на близо.

— Нѣмецъ, защо ми биешъ дѣтето? Was? попита той. Господинъ Беге отстѫпи нѣколко крачки, измѣри го съ очитѣ си, безъ сѣнка даже отъ страхъ, и каза флегматически:

— Иди си, полско магаре!

— Защо биешъ дѣтето? повтори Бартекъ.

— Азъ и тебе ще бия, полско добиче! Сега ще ви покажемъ кой тука е господарь. Иди на дявола, иди се оплачи въ сѫдилище . . . Вънъ!

Бартекъ сграбчи за рамо учителя, расклати го силно и викаше съ прѣсипналъ гласъ:

— Знаешъ ли кой сьмъ? Знаешъ ли кой съсипа френцитѣ? Знаешъ ли кой говорѝ съ Щайнмеца? Защо биешъ дѣтето, швабска гнидо? Рибитѣ г. Бегови очи исхвъркнахѫ на вънъ, както и Бартековитѣ, ала г. Беге бѣ човѣкъ силенъ и рѣши съ единъ ударъ да се освободи отъ нападателя.

Този ударъ се отзова, като плѣсница по лицето на Гравелотский и Седанский побѣдитель. Чакъ сега селякътъ си изгуби паметьта. Бегевата глава се расклати ненамѣйно, у Бартека пакъ се събуди страшний поразитель на негритѣ и зуавитѣ. Напраздно двадесетгодишний Беговъ синъ, Оскаръ, човѣкъ снаженъ като баща си, притича на помощь. — Захвана се борба кратка, страшна, въ която синътъ падна на земята и бащата се усѣти дигнатъ на въздуха. Бартекъ съ дигнати рѫцѣ го носеше безъ да знае на кѫдѣ. По злощастие, при колибата се намираше каца съ помия, събирана постоянно отъ госпожа Беге за свинетѣ и ето . . . кацата избърбука, и слѣдъ малко се видѣхѫ изъ нея да стърчѫтъ краката на г. Беге, и силно да се движатъ. Госпожа Беге припна изъ кѫщи:

— На помощь, на помощь!

Съобразителната жена веднага прѣобърна кацата, та излѣ мъжътъ си на земята, заедно съ помията; изъ съсѣднитѣ кѫщи се притекохѫ колониститѣ на помощь на съсѣдитѣ си.

Десетина Нѣмци се спуснахѫ срѣщу Бартека, като почнахѫ да го удр[illegible] съ тояги и юмруци. — Стана бъркотия обща, въ която не се распознав[illegible] Бартекъ отъ враговетѣ си: десетина тѣла се струпахѫ на едно, което [illegible] движеше ужасно. — Неочаквано изъ купа на борцитѣ избѣгна като лу[illegible] Бартекь, и се упѫти тичешкомъ къмъ плетътъ. Нѣмцитѣ се спуснахѫ подг[illegible] му, ала сѫщеврѣменно се чу прасъкъ на плетътъ, и голѣмъ прѫтъ се разл[illegible] въ желѣзнитѣ Бартекови рѫцѣ. Распѣненъ той се обърна, и издигна прѫтъ[illegible] всички се пръснаха. Бартекъ подиръ тѣхъ, гонеше ги, но за щастие, не сти[illegible] никого. Прѣзъ това врѣме той отдѫхна и се опѫти къмъ дома. Около два[illegible] души нападатели налитахѫ пакъ на Бартека.

Той се връщаше полечка като рогачъ гоненъ отъ хрътки; но нѣкога той се обръщаше и спираше, а тогава се спирахѫ и гонителитѣ. Прѫтътъ ги държеше въ респектъ.

Тогава тѣ хвърляхѫ камьне и единъ камъкъ удари Бартека въ челото; кръвь му залѣ очитѣ. Усѣщаше, че ослабнува. Расклати се веднъжъ, дважъ, испусна прѫтътъ и падна.

— Урра! извикахѫ колониститѣ.

Но прѣди да го стигнатъ, Бартекъ пакъ стана, и той ги въспрѣ. Този раненъ вълкъ можеше да бѫде още опасенъ. При това, колибитѣ бѣхѫ вече близо, и отдалече се виждахѫ вече нѣколцина души, които бързахѫ къмъ полето на борбата. Колониститѣ избѣгахѫ по кѫщитѣ си.

— Какво стана? питахѫ надошлитѣ.

— Попипахъ нѣмскитѣ кратуни, отговори Бартекъ и примрѣ

VIII.

Работата стана опасна Нѣмскитѣ вѣстници обнародвахѫ твърдѣ чувствителни статии за прислѣдванията, на които е изложено мирното нѣмско население отъ страна на варварската и дивашка сгань, подстрекавана отъ противодържавни агитации и религиозенъ фанатизмъ. Беге стана герой. Той, учитель, тихъ и кротъкъ, распространитель на образованието по далечнитѣ краища на държавата, истински проповѣдникъ между варваритѣ, той падна първа жертва на бунтътъ; но за щастие, слѣдъ него стоѭтъ сто милиона нѣмци, които нѣма да допусатъ, щото и пр.

Бартекъ незнаеше каква буря се върти надъ главата му, напротивъ, той бѣ веселъ, вѣрваше, че ще побѣди и въ сѫдътъ. Нали Беге му би дѣтето и него прьвъ удари, а сетне толкозмина го нападнахѫ!

Той бѣ длъженъ да се забрани, и главата му бѣхѫ пробили. Чия глава? На този, когото споменувахѫ дневнитѣ приказн, който побѣди при Гравелота, който говори́ съ Щайнмеца, който носеше толкозъ кръстове! Неможеше да проумѣе какъ така, нѣмцитѣ да знаятъ всичко това и да го биятъ, какъ така да се хвали Беге на погненбинцитѣ, че сега нѣмцитѣ ще ги угнетяватъ за това, защото тѣ, погненбинцитѣ, тъй юнашки бихѫ и разбихѫ френцитѣ. За него си, той бѣ увѣренъ, че и сѫдъ и правителство ще го закрилятъ; тѣ трѣбва да знаятъ, кой е той и що е вършилъ. Ако не другъ, то Щейнмецъ ще го закрили. Зарадъ войната той задължнѣ и осиромашѣ, та нѣма да му откажатъ справедливость. Прѣзъ това врѣме пристигнахѫ въ Погненбинъ жандарми зарадъ Бартека. — Тѣ очаквахѫ, види се, упорство, та бѣхѫ дошле петина съ пълни пушки, но се лъжехѫ.

Бартекъ не мислеше да упорствува. Рѣкохѫ му да сѣдне на талига и той сѣдна. Магда само го оплакваше и нареждаше:

— Охъ, защо ти бѣ да се биешъ толкова съ френцитѣ? Сега тегли́, сиромахо.

— Мълчи, мари гламо! отговаряше Бартекъ и доста весело се усмихваше по пѫтя на селянитѣ.

— Азъ щѫ имъ кажѫ, тѣ кого биятъ, викаше той изъ талигата, и съ кръстоветѣ си на гѫрдитѣ, той отиваше въ сѫдатъ, като побѣдитель.

Случи се та сѫдътъ се показа снисходителенъ, съгласихѫ се, че има обстоятелства, които намаляватъ вината. Бартекъ бѣ осѫденъ лично на три мѣсеца затворъ. Освѣнъ това осѫдихѫ го да заплати 150 марки възнаграждение на Беге, и на другитѣ „тѣлесно докачени“ колонисти.

„Злодѣецътъ обаче, пишеше въ сѫдебния си отдѣлъ Posener Zeitung, не само че не указа никакво раскаяние слѣдъ прочитание на присѫдата, но избухна съ толкова непристойни думи и така безсрамно изреждаше заслугитѣ си къмъ държавата, щото е за чудение, защо прокурорътъ не подигна противъ него ново

дѣло за докачение на сждътъ и на нѣмското племе", а пъкъ Бартекъ размишляваше спокойно въ затвора за дѣянията си при Гравелота, Седанъ и Парижъ.

Несправедливо би било да не споменемъ, че и Беговитѣ дѣйствия непрѣдизвикахж публично смъмрюване. На противъ, на противъ. Една зарань нѣкой си полски прѣдставитель доказваше сладкорѣчиво какъ се малтретиратъ поляцитѣ въ познанското кралство, че трѣбвало да се пазятъ правата на полското население, като награда за юначеството и жъртвитѣ на позненскитѣ полкове въ врѣме на войната, че г. Беге въ Погненбинъ злоупотрѣблявалъ съ положението си, като учитель, билъ полскитѣ дѣца, наричалъ ги полски свинье и се заканвалъ, че слѣдъ войната новодошлото население ще смаже туземцитѣ. А когато прѣдставительтъ говореше валеше дъждъ, а понеже въ такъвъ день хората ги обхваща сънливость, па дори и дрѣмка, то най сетне събранието стхвърли горнята полска жалба. — Бартекъ си сѣдеше въ затворътъ, или по добрѣ, лежеше въ тамошната болница, защото отъ ударътъ съ камъкъ се отвори раната, спечелена въ врѣме на войната. Когато нѣмаше огънь, той мислеше и мислише, като мисирката, която умрѣла отъ мисляние, ала Бартекъ не умрѣ, ама нищо неизмисли.

По нѣкога, въ минутитѣ, които науката нарича **lucida intervalla**, нему му дохождаше на умъ, че може би безъ всякаква нужда той се е билъ съ френцитѣ.

Магда дочака тежки дни, трѣбваше да заплати наказанието, но отъ дѣ да земе? Погненбинский свещеникъ желаеше да ѝ спомогне, но излѣзе, че кассата му била праздна. Погненбинъ бѣше много бѣдна енория, а при това, старецътъ незнаеше никога дѣ му се дѣватъ паритѣ. Господина Яжински нѣмаше у дома. Казвахж, че отишълъ задъ граница, да се сгодява за една богата мома.

Магда не знаеше какво да стори, немислимо бѣ да ѝ се продължи срокътъ. Какво да стори? Да продаде коньетѣ, кравитѣ? Но напролѣть, тѣ с. на нужди. Наближаваше вече и жътва, трѣбвахж пари, бабата си трошеше ржцѣтѣ отъ отчаяние. Даде нѣкалко прошения въ сждътъ за помилвание, като изброяваше Бартековитѣ заслуги. Но и отговоръ даже не прие. Срокътъ наближаваше, а съ него и запоръ на имотитѣ. Молеше се, и горчиво си напомняше миналото врѣме прѣди войната, когато бѣхж имотнични, и когато Бартекъ печелеше зимѣ въ фабриката. Отиде да земе на заемъ отъ роднинитѣ: тѣ нѣмахж, войната бѣ съсипала сичца. Отъ Юста не смѣеше да иска, понеже му дължеше, безъ да плаща дори лихвитѣ, ала Юстъ неочакьано самъ се яви прѣдъ нея. Единъ день, по пладнѣ, тя сѣдеше на прагътъ на колибата безъ да върши нѣщо, понеже отъ отчаяние съвсѣмъ бѣ отпаднала.

Тя гледаше прѣдъ себе си какъ се гонятъ мухитѣ и си мислеше, колко сж честити тѣзи бубулечки, та си хвърчатъ и нѣматъ да плащатъ.

По нѣкога тя въздишаше, или пъкъ охкаше: О, Боже, Боже! Ненадѣйно прѣзъ вратата се показа увисналий Юстовъ носъ, подъ който се виждаше увиснала лула; бабата прѣблѣдня. Юстъ се обади:

— Моргенъ!

— Какъ сте, господинъ Юсте?

— Паритѣ?

— Ахъ, златний господинъ Юсте, почакайте, азъ бѣдна що да сторя? Зехж ми селякътъ, трѣбва да плащамъ зарадъ него глоба, какво да правя? По добрѣ да умрж, та да се не мжча катадневно. Почакайте, златний господинъ Юсте. . . .

Тя се расплака, наведе се и смиренно цалуна тлъстата, червена това ржка.

— Господарьтъ като се върне, ще заема отъ него и ще ви дамъ.

— Е, ами глобата отъ дѣ ще заплатишъ?

— Кой знай, то се види, че ще продамъ кравата.

— Азъ щж ти дамъ още пари.

— Господь да те благослови, господине, — че си лютеранецъ, ала добръ човѣкъ. Истина казвамъ! Да бѣхж и другитѣ нѣмци, като васъ, щѣхъ да ги благославямъ.

— Но азъ безъ лихва не давамъ.

— Знаѭ, знаѭ.

— Тогава ми напиши една расписка за всичко.

— Добрѣ, златний господине, Господь да ти е на помощь.

— Щж идж въ градътъ и тамъ ще направимъ записъ.

Юстъ ходи въ града, и направи записъ, но Магда отиде пó-напрѣдъ при священника, за съвѣтъ. Че какво да я съвѣтва? Священникътъ ѝ каза, че срокътъ е кратъкъ, лихвата голѣма и скърбеше, че нѣма г. Яжински, защото може би той щеше да помогне. Обаче Магда неможеше да чака доклѣ ѝ продаджтъ сѣчивата, и ще-неще, тя прие Юстовитѣ условия. Зе на заемъ триста марки, сиречь двойно повече отъ глобата, понеже ѝ трѣбвахж пари за работа. Бартекъ трѣбваше да подпише записътъ, и го подписа. Магда ходи нарочно за това въ затворътъ. Побѣдительтъ бѣше унилъ, изнуренъ и боленъ. Искаше да пише жалба и да се тжжи, но му отхвърлихж жалбата. Писаното въ Posener Zeitung расположи къмъ него много злѣ мнението на правителственнитѣ крж́гове. Ами, че не трѣбваше ли властьта да закрили мирното нѣмско население, „което въ послѣдната война тъй нагледно доказа своята любовь и пожъртвование за отечеството"? И затова справедливо бѣ отхвърлена Бартековата жалба. Туй го отчая окончателно.

— Сега вече ще се опропастимъ до край, думаше на жена си.

— До край, повтори тя. Бартекъ се умисли.

— Голѣма кривда ми сторихж, рѣче той.

— Беге гони момчето, каза Магда Ходихъ да му се моля, но ме исхока.

— Нá, сега въ Погненбинъ царуватъ нѣмцитѣ, не ги е страхъ отъ никого.

— Тѣ сега сж най-силни, рече Бартекъ съкрушенно.

— Азъ съмь проста жена, ама ти казвамъ: Богъ е пó-силенъ.

— Той ни е надеждата, прибави Бартекъ.

Тѣ се замълчахж, а послѣ пакъ запита Бартекъ:

— Е, ами Юстъ?

— Ако даде Господь, Бартекъ, ще му заплатимъ. И господарьтъ ще ни помогне, макаръ и той да дължи на нѣмцитѣ. Още прѣди войната говоряхж, че щѣлъ да продаде имотитѣ си въ Погненбинъ. Освѣнъ ако се ожени за богата мома.

— Ами скоро ли ще се върне?

— Кой знай. Слугитѣ казватъ, че наскоро, и оженѣнъ. Нѣмцитѣ ще го съсипатъ, като си дойде. Сѐ пуститѣ нѣмци! Втикатъ се, като червеи. Дѣто погледнешъ, де се обърнешъ, въ село, въ градъ, навсждѣ нѣмци, заради нашитѣ грѣхове! Помощь отъ никждѣ!

— Какво ще измислишъ, ти божемъ си умна жена?

— Какво да измисля, какво? Дали отъ добро зимахъ пари отъ Юста? Ами че колибата дѣто живѣемъ и нивити сж вече негови!

Юстъ е пò-добъръ отъ другитѣ, но и той си гледа ползата, нѣма да ни прости, както никому не е прощавалъ. Нема̀ съмь толкова глупава та да не зная защо ми втика пари? Но що да сторя? що да сторя? викаше тя и кършеше ржцѣ, ти измисли, нали си уменъ. Френцитѣ знаеше да гонишъ, ами що направишъ, когато останешъ безъ покривъ и безъ лъжица супа?

Гравелотский побѣдоносецъ се стисна за глава.

Магда бѣше добродушна. Бартековата тжга я умили, и тя се обади веднага:

— Мълчи, селяку, мълчи! Не се стискай за глава, защото още те боли. Нека Господь да даде берекетъ! Ръжьта е хубава—да я цалунешъ, и пшеницата

сжщо. Земята не е нѣмецъ, нѣма да ни опропасти. Малко работихме земята, но пакъ житото израстна хубаво.

И добродушната Магда се засмѣ насълзена.

— Земята не е нѣмецъ, повтори тя пакъ.

— Магдо, рече Бартекъ, и я гледаше съ опулени очи, Магдо!

— Какво?

— Ехъ, че ти си. . . . като. . . .

Бартекъ чувствуваше голѣма благодарность къмъ Магда, но неможеши да си изрази чувствата.

IX.

Магда струваше толкова, колкото десеть жени пo-долни отъ нея. Тя се караше съ своя Бартекъ, но истински бѣ привързана къмъ него. Когато бѣ разярена, както тогава въ кръчмата, тя му казваше въ очи, че е глупакъ, но при все това пo-обичаше да мислятъ хората инакъ за Бартека.

— Мой Бартекъ се прѣструва на глупавъ, но е много хитъръ, говореше тя често.

Но Бартекъ бѣше въ сжщность хитъръ, колкото коньтъ си, и безъ Магда не умѣеше нищо да извърши. Сега всичко тежеше на главата ѝ, тя почна да ходи, да тича, да се грижи, да се моли, и най-послѣ измоли помощь. Подирь една недѣля тя пакъ се яви при Бартека, запъхтѣна, весела, честита.

— Какъ си Бартекъ, — извика тя радостно. господарьтъ си дойде. Оженилъ се е въ кралството, госпожата като ягода, колко имотъ е насъбралъ и надонесълъ отъ нея, ей, ей!

Погненбинский богаташъ бѣше се оженилъ, дошълъ бѣ съ жена си, и дѣствително бѣ надонесълъ отъ нея всякакъвъ имотъ.

— Е, какво отъ туй? попита Бартекъ.

— Мълчи, глупаку, подзе Магда. Ей, че се уморихъ! О, Иисусе! Ходихъ да се поклонж на госпожата, гледамъ: излѣзе прѣдъ мене, като царкиня, младичка, като цвѣтице, гиздавичка като зората. Ей, че горещо! ей че се уморихъ! Магда си отри съ прѣстилката испотеното лице, и пакъ продължи:

— Дрѣхата ѝ бѣ синя, като небето. Поклонихъ ѝ се, подаде ми ржка.. цалунахъ ѝ ржка, а ржцѣтѣ ѝ миризливи и дребни като на дѣте. Като светица исписана, и добра и разбира отъ чужда сиромашия. Помолихъ я за помощь, Господь да я благослови, а тя ми дума: „Каквото можж, щж направиж“ . . . А гласецътъ ѝ . . като приказва, усѣщашъ сладость. Тогава азъ ѝ расказахъ, че въ Погненбинъ има сиромашия, народътъ злочестъ, а тя ми рече: „Охъ, не само въ Пегненбинъ“, и тогава азъ заплакахъ, и тя заплака.

Тогава дойде господарьтъ, и като видѣ че плаче, па като почна да я цалува по уста и не по уста, по очи и не по очи. Господаритѣ не сж като насъ! Тогава тя му рече: „Направи каквото можешъ за тази жена“, а той рече: „Всичко щото поискашъ“. Богъ да я благослови, златна ягода, да ѝ дава животъ и здравие. И тогава господарьтъ рече: „Много сте криви, дѣто се прѣдадохте на нѣмски ржцѣ, ама каже, щж ви помогнж и щж заплатж на Юста.“

Бартекъ се почеса въ тилътъ.

— Та и господарьтъ бѣше въ нѣмски ржцѣ.

— Какво отъ туй, госпожата е богата, сега могжтъ искупи всичко отъ нѣмцитѣ. Слѣдъ малко ще има, каже господарьтъ, избори, народътъ да се г да не гласува за нѣмци, тогава азъ щж заплатж на Юста, и щж укротж Б А госпожата го хвана за шията, а господарьтъ пита за тебе, и каза, че ак болен, ще говори на доктора, да ти даде свидѣтелство да не лежишъ въ затвора.

„Ако не му простжтъ, ще лежи прѣзъ зимата каже, а сега да раб иде жътва.“ Чули? Вчера бѣше господарьтъ въ града, а днесь ще иде док въ Погненбинъ, защото го покани господарьтъ.

Той не е нѣмецъ, ще напише свидѣтелство Ще лежишъ зимасъ въ затвора. като царь, на топло, даромъ ще ядешъ; а пакъ сега да си дойдешъ у дома да работишъ; ще платимъ на Юста. господарьтъ нѣма да иска лихва, а пакъ ако не заплатимъ всичко до наесень, щѫ моля госпожата.... Нека Господь да я.. Чу ли?

— Добра госпожа, нѣма какъ, избърбора Бартекъ.

— Ще ли ѝ се поклонишъ ти, щешъ ли, ако ли не, откъсвамъ ти жълтѣнясалата тиква Само Господь да даде берекетъ! Видѣ ли отдѣ дойде помощь? Отъ нѣмцитѣ ли? Дадохѫ ли ти божемъ прѣбита пара за пуститѣ ти медали? Какво? Прибихѫ те и толкозъ. Ще ли се поклонишъ на госпожата, казвамъ?

— Какъ да не се поклонѭ, рѣшително отговори Бартекъ. Щастието пакъ се усмихваше на побѣдителя. Подирь нѣколко дни му извѣстиха, че по здравословни причини за сега е свободенъ отъ затвора чакъ до зимасъ. Но прѣди това, ландратътъ (началникътъ) го извика при себе си, Бартекъ се яви твърдѣ уплашенъ. Този селякъ, който съ щикъ въ рѫка прѣвзимаше знамена и топове, сега почна да се бои отъ всякий мундиръ, повече отъ смъртьта, въ сърдцето му се всели непонятно глухо прѣдчувствие, че го прѣслѣдватъ, че могѫтъ му стори каквото искатъ, че надъ главата му виси нѣкаква грамадна сила, лоша и неблагосклонна, която би го съкрушила, ако ѝ се опре.

Той стоеше прѣдъ ландрата, както едно врѣме прѣдъ Щейнмеца, правъ, съ издадени гърди, съ свитъ коремъ, безъ дъхъ въ гърдитѣ; нѣколцина офицери присѫтствувахѫ. Войната и военната строгость се испречихѫ Бартеку прѣдъ очитѣ, като живи. Офицеритѣ го гледахѫ прѣзъ златни очила, горди и надути, както подобава спрямо простъ войникъ и на полски селякъ отъ страна на прусски офицери; той стоеше неподвиженъ, а ландратътъ говореше съ повелителенъ гласъ. Той не се молеше, не убѣждаваше, ами заповѣдваше и заплашваше. Прѣдставительтъ умрѣлъ въ Берлинъ, ще станатъ нови избори:

— Ти полско говедо! Опитай се да дадешъ гласъ за г. Яжински, -- опитай се. И офицеритѣ се напръждихѫ. Единъ отъ тѣхъ гризеше цигара и повтори подиръ ландратътъ: „опитай се", а пакъ побѣдительтъ едва се крѣпеше на крака. Като чу очакванитѣ: „Върви, маршъ", той направи полукрѫгъ въ лѣво, излѣзе и си издъхна. Заповѣдахѫ му да гласува за Щулберга отъ Велика Кривда. Той не мислеше за тази заповѣдь, но се успокои, понеже си отиваше въ Погненбинъ, да стигне за жътва у дома си, и защото господарьтъ бѣ обѣщалъ да заплати на Юста.

Излѣзе извънъ града, заобиколихѫ го полени съ узрѣли жита. Тежъкъ класъ се удряше отъ вѣтъра въ другъ класъ та шумтеше, — драго шумтение за всяко селашко ухо. Бартекъ бѣше още слабъ, слънцето го грѣеше. Хей! Колко е хубаво на свѣта! мислеше измъчений войникъ. И Погненбинъ вече се показа.

X.

Избори! Избори! Г-жа Мария Яжинска само за тѣхъ мисли, говори и бълнува.

— Госпожо, ти си великъ политикъ, дума ѝ единъ отъ съсѣдитѣ, — и целува дрѣбнитѣ ѝ рѫчици, а великий политикъ се румени, като отговаря тихнато:

— О, ние агитираме до колкото можемъ.....

— Г-нъ Иосифъ ще бѫде прѣдставитель, убѣдително подзима благородний ...ъ, а великий политикъ отговаря:

— Много ми ...е ще, при всичко, че това е обща работа, и не е само ...фъ заинтерисуванъ!

— Цѣлъ Бисмаркъ, Бога ми! — вика съсѣдътъ и пакъ целува дребнитѣ ...чици, а послѣ и двама се съвѣщаватъ върху агитацията. Съсѣдътъ се натоя съ Кривда Малка и Мизерево (Велика Кривда е изгубена, понеже тамъ е ...опарь Шулбергъ), а г-жа Мария ще се грижи въ Погненбинъ. Ката день

ще я видишъ на кръстопжтя между колибитѣ: съ една ржка повдигнала роклицата, съ чадъръ въ другата, подъ роклицата поглеждатъ дребни крачка, които стжпятъ съ распаление и съ голѣма политическа цѣль. Влиза въ колибитѣ, на работницитѣ дума изъ пжтя „Помози Богъ“! Посѣщава болнитѣ, дѣто може помага. И безъ политика тя би вършила сжщото, защото има добро сърдце, но още повече заради политиката. Какво ли не би извършила тя за политиката? Ето, много й се ще да иде на селския митингъ, съставила си е въ ума и рѣчьта, която би трѣбвало да произнесе, но срамъ я е да каже прѣдъ мжжа си. Каква рѣчь! Каква рѣчь! Тя, обаче, не би се осмѣлила да я произнесе, ала ако би я произнесла! Ехъ, чудо! Заради това, когато дойде извѣстие въ Погненбинъ, че властитѣ растуряли (пръснали) събранието, великий политикъ се расплака отъ ядъ въ стаята си, скжса една кърпа и цѣлъ день му бѣхж очитѣ червени Напраздно мжжъ й се молеше да не се распалва до толкова. На утрето агитацията въ Погненбинъ се водеше съ пò-голѣма рѣвность, г-жа Мария сега не се спира прѣдъ нищо. Ходи по колибитѣ и така напада нѣмцитѣ, щото мжжъ й е принуденъ да я въздържа, но опасность нѣма. Хората я посрѣщатъ съ радость, целуватъ я по ржцѣтѣ и се усмихватъ, понеже тя е тъй хубава, тъй румена, та дѣто се появи, разносва свѣтлость. По редътъ си тя влѣзе и въ Бартековата колиба. Лисекъ не я пуща, но Магда възмутена го удари съ дърво по главата.

— О, ясна г-жо! Мое злато, моя хубость, моя ягодо, вика Магда и се спуща къмъ ржцѣтѣ й. Бартекъ, споредъ рѣшението си, й се покланя, малкий Франекъ й целува ржка, а послѣ си турва пръстътъ въ устата, и потъва въ удивление

— Надѣвамъ се, казва подиръ това младата г-жа, — надѣвамъ се, мой Бартеко, че ще гласувате за мжжа ми, а не за г. Шулберга.

— О, моя зорнице — вика Магда, кой би гласувалъ за Шулберга! Чума да го порази! (тукъ тя целуна ржка на госпожата). Ясна госпожо, не се сърди, защото човѣкъ неможе да си въздържи езикътъ, като говори за нѣмци.

— Мжжъ ми сега казваше, че ще заплати на Юста.

— Господь да го благослови! И Магда се обърна къмъ Бартека: Какво стоишъ като пржтъ? Той е, госпожо, много мълчаливъ.

— Ще гласувате за мжжа ми, нали? пита госпожата. Вий сте поляци, ний сме поляци, ще се поддръжаме.

— Главата му откъсвамъ да не гласува! казва Магда. Какво стоишъ като дърво? Той е много мълчаливъ! . . . Поклати се, де!

Бартекъ пакъ целуна ржка на госпожата, но постоянно мълчи, и е намръжденъ като нощь. Въ умътъ му стои ландратътъ.

* * *

Деньтъ на изборитѣ скоро настжпи. Господинъ Яжински е увѣренъ, че ще сполучи, въ Погненбинъ надойдохж сѫсѣдитѣ. Мжжетѣ се връщатъ отъ града, вече сж гласували, а сега ще чакатъ въ Погненбинъ извѣстия, които ще донесе священникътъ. Послѣ ще има обѣдъ, а подиръ туй прѣдставительтъ съ жена си ще тръгне за Познанъ и за Берлинъ. Нѣкои села отъ избирателната околия гласувахж вчера, резултатътъ ще бжде познатъ днеска. Събрани расположени, госпожата е малко неспокойна, но пълна съ надежда и усмихна Тя е тъй услужлива, щото всички сж съгласни, че господинъ Иосифъ е ... въ кралевството истинско съкровище.

Това съкровище за сега не може да се спре мирно на мѣстото ..., тича отъ гостенинъ при гостенинъ, и иска всякой да я увѣри, че „Иосифъ бжде избранъ“. Тя въ сжщность не е честолюбива и не иска да стане мж й прѣдставитель отъ пустославие, но си е вътлпила въ ума, че мжжъ й и иматъ да исвършатъ голѣма миссия. Сърдцето й бие така живо, както въ в...

на вѣнчаванието, и радостьта ѝ освѣтлява гиздавото лице. Обикаля между гоститѣ, приближава къмъ мѫжа си, тегли го за ржкавъ, и му шьпне на ухо, като дѣте при вшутлива игра: „Господине депутате"! Той се усмива, и двама сѫ неизразимо честити, и двама иматъ охота да се попацалуватъ, но прѣдъ гоститѣ не прилича При това, всички гледатъ постоянно отъ прозорцитѣ, понеже дѣйствително работата е важна. Бившийй, покойний прѣдставитель бѣше полякъ, и сега за пьрвь пѫть нѣмцитѣ сѫ поставили въ тази околия свой кандидатъ. Види се, че сполучливата война ги насьрдчи, но за това пакъ на събранитѣ у погненбинский богаташъ е желанието тѣхний кандидатъ да бѫде безъ друго избранъ. Прѣди обѣдътъ не липсуватъ и патриотически рѣчи, които особенно умиляватъ младата госпожа, като не навикнала. По нѣкога я обхваща страхъ. Ами ако се случѫтъ нѣкои нередовности при броенето на гласоветѣ? Но въ комитета не сѫ само нѣмци! Пò старитѣ съсѣди обясняватъ сега на госпожата какъ се броятъ гласоветѣ, тя е чула това стотина пѫти, но пакъ ѝ се ще да чуе. Ахъ, нали е въпросъ, да ли мѣстното население ще има въ парламента приятель или врагъ? Слѣдъ малко това ще се разрѣши, и даже слѣдъ твърдѣ малко врѣме, понеже ненадѣйно на пѫтьтъ се подига кълбо прахъ. „Свещеникътъ иде, свещеникътъ иде", повтарятъ всички, госпожата блѣднѣе, по лицата на всички се вижда неспокойствие, увѣрени сѫ въ побѣдата, но пакъ въ послѣднята минута укорява биенето на сърдцата имъ. Но това не е свещеникътъ, ами нагледникътъ се врьща на конь отъ града. Може да знае. Той привързa коньтъ за стълпа, и се качи горѣ, гоститѣ на чело съ госпожата излѣзохѫ навънъ.

— Има ли извѣстие? Има ли? Избранъ ли е господарьтъ? Ела тукъ! Знаешъ ли добрѣ, извѣстенъ ли е резултатьтъ?

Въпроситѣ се кръстосватъ, а нагледникътъ си дига шапката нагорѣ.

— Изранъ е наший господарь!

Госпожата сѣдна веднага на столъ и си стисна съ ржка развълнуванитѣ гѫрди.

— Да живѣй! Да живѣй! викатъ съсѣдитѣ.

Слугитѣ искокнахѫ изъ мутвака: — Да живѣй! Нѣмцитѣ надвити! Да живѣй прѣдставительтъ! И госпожата му!

— Ами свещеникътъ? нѣкой се обади.

— Сега ще пристигне, отговаря нагледникътъ, доброяватъ остатъкътъ.

— Сложете за обѣдъ! вика прѣдставительтъ.

— Урра! повтарятъ всички.

Всички навлѣзохѫ изново въ стаята. Честитянията на господаря и на госпожата сега течѫтъ пò-спокойно; само госпожата не може да си въздържи радостьта, и безъ да глела на свидѣтелитѣ, прѣгрьща мѫжи си. Но това не ѝ го хващатъ за кусуръ, напротивъ, всички сѫ трогнати.

— Е, още живѣемъ! обажда се съсѣдътъ изъ Мизерово.

Въ сѫщото врѣме се чува топотъ, и въ залата влиза свешеникътъ а слѣдъ него старий Матей отъ Погненбинъ.

— Поздравляваме, поздравляваме! Какво е болшинството?

Свещеникътъ минутно мълчи, и веднага испуща въ противоположность на тъзи всеобща радость двѣ кратки, остри думи:

— Шулбергъ избранъ!

Минутно смайване, градъ бързи и тревожни въпроси, на които свещеникътъ пакъ отговаря:

— Шулбергъ избранъ!

— Какво? Какъ така? Нагледникътъ каза, че не Какво стана?

Въ тъзи минута г. Яжински извожда бѣдната г-жа Мария, която си гризе кърпицата за да не заплаче, или примре

— О, нещастие, нещастие! Повтарятъ събранитѣ и си стискатъ главитѣ.

Въ това врѣме отъ къмъ селото се чуватъ весели викове. Погненинскитѣ

нѣмци празднуватъ тъй весело побѣдата си. Г-нъ и г-жа Яжински се врыщатъ въ залата, чува се, какъ господарьтъ казва на френски на госпожата при вратата „да се държи весела“ та затова тя вече не плаче, очитѣ ѝ сѫ сухи, но цѣла е заруменена.

— Я кажете сега какъ стана? пита си койно домакинътъ.

— Какъ да не стане, ясний господине, казва старий Матей, когато и тукашнитѣ погненбински селяни гласуваха за Шулберга?

— Кои тукашнитѣ?

— Да. Азъ видѣхъ и всички видѣха, когато Бэртекъ Словикъ гласувà за Шулберга.

— Бартекъ Словикъ ли? пита госпожата.

— Да; сега другитѣ го мъмрятъ; селякътъ се търкаля по земята плаче, бабата го хока . . . . Самъ видѣхъ когато гласувà.

— Да се испѫди изъ селото, обжда се съсѣдътъ отъ Мизерево.

— Ама, ясний господарю, казва Матей, и другитѣ, които бѣха на войната гласувахѫ, като него. Приказватъ, че имъ заповѣдали. . . .

— Злоупотрѣбленпе, истинско злоупотрѣбление, изборътъ не важи . . . насилия, измама, викатъ разни гласове. Този день обѣдътъ у Погнебинския богаташъ не бѣше веселъ. Вечерьта господарьтъ и г-жата отпѫтуваха, но не за Берлинъ, ами за Дрезденъ.— Въ сѫщото врѣме Бартекъ изоставенъ, исхоканъ, мъмренъ и намразенъ сѣдеше въ колибата си, чуждъ дори за жена си, която не му продума цѣлия день

* * *

Прѣзъ есеньта даде Господъ берекетъ, та г. Юстъ, който бѣше вече завладѣлъ Бартековото имущество, бѣше веселъ, че извършилъ користна работа.

Единъ день вървѣха изъ Погненбинъ за къмъ града троица хора: селянинъ, бабичка и момче. Селянинътъ бѣ много наведенъ и прѣвитъ, приличенъ на старецъ и не на здравъ човѣкъ. Тѣ отиваха въ града, защото въ Погнебинъ неможаха да си намѣрятъ работа. Валеше дъждъ, бабичката ужасно плачеше отъ жаль за изгубената си колиба и за селото си. Селякътъ мълчеше. Пѫтьтъ бѣше пустъ, ни кола, ни човѣкъ, распятието само си повдигаше високо надъ пѫтьтъ измокренитѣ отъ дъжда ремена. Дъждъ валеше сé пò-силенъ, пò-гѫстъ и се стъмни съвсѣмъ.

Бартекъ, Магда и франекъ отиватъ въ града, понеже Гравелотский и Седанский побѣдитель трѣбваше да лѣжи въ затвора прѣзъ зимата, заради случката съ Беге, учительтъ.

Г-нъ и г-жа Яжички прѣбивавахѫ още въ Дрезденъ.

Превелъ Д-ръ **Хр. Кесяковъ**.

НА МОРСКИЯ БРѢГЪ.

Отъ Светополка Чеха.

Nil admirari!*) Дѣ пò-безумѣстно могли би да се употрѣбѫтъ незначителнит тия думи, нежели тукъ, на бѣлия побрѣжни пѣсъкъ, срѣщу величественното море Толкосъ поети съ безпрѣдѣленъ ентусиазмъ сѫ въздигали до небесата него величество, и ето! азъ за първъ пѫтъ сѣдѫ тукъ, потънналъ въ съзерцанието на неговата възвишенность, наблюдавамъ и до дълбочината на душата си въсприемамъ неизмѣримитѣ негови вълни — но крилата на вдѫхновението неможѫ да се коснатъ до моето чело. Гледамъ, дѣйствително, любопитенъ и развълнуванъ, гигантскитѣ води, които се срѣщатъ пò-нататъкъ съ небосклона, виждамъ

*) „Не се чуди на нищо!“ Хорациеви думи, които сѫ станали девиза на равнодушн и апатицитѣ.

зеленикавитѣ, широкопѣнясти вълни, които съ измѣрено темпо удрятъ брѣгътъ и съ пѣната си покриватъ пѣсъкътъ, като съ снѣговидни соболеви кожи, тайнственно едно желание ме кара да слушамъ монотонното тѣхно шумуление — но каква разлика мѣжду тия чувства и мѣжду онова впечатление, което очаквахъ да ми направи!

Слѣдъ като се скитà погледътъ ми, четвьрть часъ почти, ту въ морский ширъ, ту въ играта на вълнитѣ, ту въ една стара ладия, която лѣжеше на пѣсъкътъ, и подъ сѣнката ѝ се истѣгаше единъ италиянски рибарь и дрѣмеше, азъ повдигнахъ механически бастонътъ си и начьртахъ съ дебели рѣзки на бѣлия побрѣжни пѣсъкъ незначителнитѣ ония думи: „Nil admirari!“.

Тукъ непадѣйно леко едно шумоленье прѣкъсна моята захластность. Обърнахъ се и видѣхъ красива една госпожица, че се е навела надъ мене и че дава знакъ за мълчание съ едната си ржка, като да имаше нѣкой задъ нея. Както се вижда, тя ме е забѣлѣжила, като чьртаяхъ съ бастонътъ си на пѣсъкътъ, и отъ любопитство се е примъкнала, като киваше съ ржката си нѣкому да не ме прѣкъсва въ заниманието.

Отъ нечаенното това явление не малко бѣхъ очуденъ. Наведеното надъ мене лице бѣше, дѣйствително, извънредно красно. Азъ и прѣди туй упознавъ бѣхъ значителна часть отъ Италия и много красавица бѣхъ видѣлъ, и убѣдилъ се бѣхъ, че не сж били безосновни пѣснитѣ хваления, написани за грациозностьта на италиянкитѣ: но бѣлия овалъ, който увиваше блѣскавитѣ кждравини на косата ѝ, лучезарното онова око подъ нѣжнитѣ клепки, тая очарователна и млада свѣжесть на благороднитѣ чьрти — всичко туй ме смути съвьршенно. Прѣдставете си още и грациозностьта на нейната прѣкрасна снага, съ вкусъ облѣченитѣ дрѣхи, които обгрьщахж благородното тѣло и скривахж подъ единъ купъ скжпи тантели нѣжната контура на двѣ очарователни гжрди.

Азъ станахъ и поздравихъ по италиянски.

„Извинете, господине, че ви отдѣлямъ отъ заниманието“ продума съ усмивка дамата, но защо пишете тия слова тукъ, на брѣгътъ на величоственното море? Nil admirari! Какво значение може да има, именно тукъ, това изрѣчение на Хорация, противъ което едно врѣме и великий Байронъ тъй божественно бѣше възнегодувалъ. Трѣбва да обясните ... Вие ще дозволите да сѣднж за минута при васъ? Беппо, остави тукъ едното столче и заведи господаря на обикновенното му мѣсто“.

Като говореше тия думи, тя се повьрна нѣколко крачки. Тамъ стоеше старъ единъ слуга и носеше подъ мишница двѣ елегантни столчета, които се разгъвахж за сѣденье, и подпираше съ другото си рамо прѣгърбенъ единъ человѣкъ, вѣроятно, бащата на госпожицата. На този человѣкъ едва-ли можеше нѣкой точно да опрѣдѣли възрастьта. Високия му станъ изглеждаше като прѣчупенъ, лѣвиятъ му кракъ хромъ и спомогнатъ отъ патерица. Вѣждитѣ и коситѣ му бѣхж черни, но брадата цѣла побѣлѣла; несиметрическото, некрасиво лице, бѣше пълно съ многобройни бръчки и прѣтворенитѣ клепачи показвахж, че е — слѣпъ.

Слугата подаде на госпожицата едно отъ столчетата и лека полека посе слѣпия нейнъ баща по-близо до брѣгътъ.

Дамата тури столътъ си до камъкътъ, на който азъ сѣдѣхъ и слѣдъ като покани чрѣзъ любезно едно кимвание да послѣдвамъ примѣрътъ ѝ, сѣдна и о имаше очитѣ си обьрнати къмъ морето, каза: „Да, обяснете ми, господине, то написахте тия думи, именно тукъ, дѣто се вижда чудесното море“?

— „Вие знаете тѣхното значение? У насъ, на сѣверъ, напраздно ще търсе въ будуаритѣ на една дѣвица латинска граматика“.

Дамата се засмѣ и каза: Вие ще намѣрите сжщо и мѣжду сегашнитѣ щери на Latium твърдѣ малко латинки. Азъ, впрочемъ, твърдѣ повърхно познахъ класическия този езикъ. Нѣма да се хваля прѣдъ васъ ако кажж, че сьмь

получила редовно възпитание, такова, което само едно богато семейство може да даде на единственната своя дъщеря. Между другитѣ, прѣподаваше ми по нѣкога прѣдмѣти, и ученъ единъ аббатъ, и азъ тако дълго го беспокоихъ, съ молби и ласкателства щото се рѣши да ми прѣподава сегисъ-тогисъ и незадължително латински. Толкова за обяснение отъ моя страна; но най-послѣ, обяснете ми и вие, неумѣстното това изрѣчение Nil admirari! Значи, васъ нищо неувлича, нищо не може да възбуди въ васъ удивление?

— Прѣди минута тия думи, дѣйствително още бѣхѫ изражение на моето убѣждение. Но сега отказвамъ се вече отъ тѣхъ. Подъ вашитѣ прѣлести нозѣ тѣ, наистина, не сѫ на мѣстото си — дозволете да ги заличѫ.

—Не! Така нещѫ да се разговаряме господине. Азъ сьмь върла неприятелка на подобни нищо незначующи галантности. Оставете съвършенно на страна моята личность и кажете ми: дѣйствително ли сѫ тия думи ваша девиза?

—Е, да, признавамъ. Това изражение не само тукъ, на морския брѣгъ, но и на снѣгътъ на допирающитѣ се до небето алпийски върхове сьмь написалъ и него освѣтлява сега тамъ величието на вѣчното слънце.

— Хѫ, вие сте развѣ тъй хладнокръвенъ спрямо природнитѣ красоти?

— Не, азъ спрямо природата никакъ не сьмь хладнокръвенъ. Нейното величие ме въсхищава . . . Но въпрѣки туй, мѣрката на моето радостно расположение, на моето удивление не е била тъй голѣма, както си я прѣдставлявахъ по образитѣ, съ които поетитѣ бѣхѫ напълнили главата ми. Поезията е душевната храна на модерното человѣчество, но въ тая храна има турено малко хашишъ, който пълни фантазията ни съ упоителни видѣния и ни прѣдставя този свѣтъ, като образъ отъ баснословни форми и краски. Когато упоителното състояние мине и прѣдъ насъ искочи бѣлата и трѣзвенна дѣйствителность, ние се обрьщаме съ отвращение, излъгани, наранени въ сърдцето.

— Виновата ли е за това поезията? Извѣстно е, че не е нейната задача да ни прѣдставлява голата дѣйствителность, но да я позлатява по̀-прѣди съ блѣсъкътъ на висши чувства . . . .

— Вѣрно. Впрочемъ, азъ ненатяквамъ на поезията. Азъ мотивирамъ, и съ това съврѣменно обяснявамъ своята девиза. Азъ искамъ да гледамъ свѣтътъ и хората постоянно съ трѣзвенно ако и да очаквамъ отъ тѣхъ колкото е възможно по̀-малко. По този начинъ сигурно ще си икономисамъ болѣстното отъ послѣ разочарование. Хората? Дѣ да намѣря поне една отъ ония възвишени и прѣкрасни фигури, които да оправдаватъ съ блѣсъкътъ си баснословий миръ на поетитѣ?

— Потрьсете, ако искате, напримѣръ, въ историята на послѣдното столѣтие и тамъ, надѣвамъ се, ще намѣрите такива доста.

— Историята е повечето баснословие. Вѣнецътъ, съ който историята украшава главитѣ на своитѣ герои, ни най-малко ме заслѣпява. Ако негдѣ намѣриме подобна една златоглава буболечка въ мрачината на историческитѣ изслѣдвания и я оставиме да испъпли и по̀-отблисо я наблюдаваме — обзалагамъ всичко, че често ще бѫдеме принудени да я захвърлиме съ негодование и прѣзрение.

— И не сте ли поне единъ пѫть намѣрили въ срѣдата, въ която живѣете, поне едного, върху когото да спрѣте погледитѣ си съ удивление?.

— Много ме омайвахѫ, побѣждавахѫ и заглушввахѫ съ блѣсъкътъ на духътъ си, съ мощьта на волята си, съ горещитѣ свои чувства; но въ сѫщность никой отъ тѣхъ не ми се видѣ като явление, което да възбуди въ мене съ характерътъ си трайно удивление. Рано или късно, вниквахъ въ дълбочината на тѣхното битие, въ тайнственнитѣ мотиви на тѣхнитѣ дѣла — и намѣрихъ тамъ само славолюбие, лични каприции, алчность, егоизмъ

— Тогава, ахъ, колко сьмь азъ щастлива! Азъ упознахъ единъ человѣкъ, на когото могѫ да гледамъ съ удивление. Виждате ли тамъ?.

И тя ми показа слѣпия, когото стария слуга бѣше завелъ да сѣдне на една каменна височинка, близо до морето. Той сѣдѣше тамъ неподвиженъ, постоянно обърнатъ къмъ морето, съ глава открита, и съ нейнитѣ кждрави косми си заиграваше морския вѣтрецъ.

Азъ мълчахъ учуденъ. Тя обаче, слѣдъ малко, продължи: „Вижте тоя человѣкъ, който е живѣялъ за една само идея: за освобождението и съединението на хубавата своя Италия. Ще възразите, може би, че има пò-възвишени идеи отъ любовьта къмъ отечеството и народа Но недѣйте отказвà и признайте, че неговото въодушевление е било благородно. Като бѣхъ дѣте още, видѣхъ какъ положи всичкото си богатство на олтаря на отечеството и, като младъ и силенъ, какъвто бѣше, съ въсхищение и гжрди отворени отиде на бойното поле, като обикновенъ доброволецъ. . . . Отъ сражения ечеше цѣла Италия и той бѣше първия въ най-силния огънь. Слѣдъ години чу се най-сетнѣ отъ едно море до друго, мощния гласъ на освободения и съединения народъ, придруженъ съ радостни въсклицания, и войницитѣ се връщахж покрити съ слава и отличия, въ домшнитѣ свои огнища и съ сълзи радостни притискахж къмъ сърдцата си супруги, дѣца и роднини. Съ тѣхъ се върна и той, безъ отличие, сломенъ и сакатъ. Свѣтлината на очитѣ му за всѣгда бѣше огаснала, цѣлъ просякъ! Него неочакваше пристанището на домашното спокойствие, слѣдъ лютитѣ тия борби — Той живѣ за щастието на отечеството, а забрави своето. Отечеството за възнаграждение му приготви само черенъ гробъ, да лѣгне тамъ слѣдъ тъмнитѣ и скърбни нощи на живота, прѣзъ които го е водила чужда, взета подъ наемъ, ржка . . . .“

Искахъ да забѣлѣжж че той е намѣрилъ утѣшение поне въ нея, любезната своя дъщеря, но наведнажъ се зачу гласъ отъ кждѣ морето: „Кларино, Кларино!“

Хубавицата стана бързо и, като ми подаде ржка, каза:

— Извинете, мжжъ ми ме вика.

— Какъ? Онзи, слѣпия человѣкъ, е вашъ мжжъ?.

— Да, мой мжжъ. Онова мѣсто той много обича Той обича да му духа морския вѣтрецъ около главата и да слуша хучението на морето . . . . Азъ често, цѣли часове, сѣдж тукъ съ него . . . . Сбогомъ!

— Останете още минута, милостива госпожо, извикахъ азъ и я държахъ за нѣжната ржка. Дозволете прѣдъ вашето лице да затрия това глупаво „Nil admirari!“ Богохулство е да стоятъ тия думи тамъ, дѣто е стжпилъ кракътъ ви.

Прѣвелъ **Д-ръ Д-човъ**.

Есень.

Днеска излѣзохъ вънъ на полето:
Пакъ се засмѣла бѣдната есень,
Пакъ е лазурно, свѣтло небето,—
Само въздуха безъ птичя пѣсень,

Само дрьвята голи, безъ шума,
А тревицата безъ мило цвѣте;
Едното слънце, като за глума,
Съ пролѣтна сладость надъ земя свѣти.

Па ѝ говори: „Виждъ, азъ те грѣых
Съ моитѣ най-нѣжни лучи небесни,
Сили и младость щедро ти лѣых . .
Дѣ твоитѣ рози? дѣ твоитѣ пѣсни?“

Любовь, и ти тъй озари нѣжно
Моята есень съ жаръ благодѣтни,
Но дѣка мойто щастие прѣжно
Радости чисти, сънища златни?

Кога отплува, азъ я не испратихъ. . . .
Кога се скри тя въ синий кржгозоръ,
Азъ дойдохъ на брѣга, и дълго дълго
  Изглеждахъ морския просторъ.

Талазитѣ насамъ търчахж пѣнни
И съ ревъ разбивахж ми се отпрѣжъ,
Но нищо не разбрахъ за нея въ тѣхний
  Безуменъ и сърдитъ гърмежъ.

Вдигнахъ очѝ и пакъ вперихъ ги жадно
Въ далекия и таенъ кржгозоръ,
Но нищо въ безконечното пространство
  Не улови смутений взоръ.

И дълго дълго на брѣга стояхъ азъ
И взирахъ се съ измокрено лице,
Като че чакахъ нѣкой да ми върне
  Назадъ полвината сърдце.

Ев. Перовъ

Нощь

Ето че настава вечерна прохлада
И на западъ огненъ заритѣ трептжтъ;
Всѣки търси отдихъ и мила ограда
За душа си морна, разбита въ трудътъ.

Надъ хълмитѣ диви мѣсецътъ изгрѣва
И надъ хоризонта ето че свѣтлѣй.
Чудна нощь! Способна живитѣ да радва
И много мечтанья земни да сгрѣй.

Колко струни живи въ себѣ тя вмѣстява,
Мечти що улитатъ, вълни що кипжтъ;
Колко душѝ бурни тазъ нощь усмирява,
И подъ свойто крѝло прави ги да спжтъ!

А. Узуновъ.

НЕПОЗНАТАТА БЪЛГАРИЯ*)

Отъ Луи Лежé.

Въ науката, както и въ политиката, има династии. Въ 1826 г. Павелъ Йосифъ Шафарикъ обнародваше въ Будинъ своята *История на славянскитѣ язици и литератури;* въ 1837 г. той печаташе въ Прага първий томъ отъ своитѣ *Славянски старини*; въ 1842 г. той печаташе своята *Славянска етнография*. За него можеше да се каже онова, което Волтеръ казваше за Монтескье подиръ напечатванието на *Духа на законитѣ:* „Славянското племе бѣше изгубило титлитѣ си, вие ги намѣрихте и му ги повърнахте". Г. Константинъ Иречекъ е внукъ на Шафарика. Той стори за България сѫщото, което знаменитий му дѣдо стари за славянитѣ, въобще. Чехъ по происхождение, професоръ сега въ пражский университетъ, той посвети сичкий си животъ на ученото изслѣдвание балканский полуостровъ. Въ 1870 г. едвамъ слѣдъ излазянието отъ коллегията, той публикува първата *Библиография* на българската книжнина; на 1875 г. той печаташе една *Българска История*. Три издания, едото чесско, другото нѣмско, третето русско не исчерпахѫ успѣха на тоя основателенъ трудъ, комуто липсва до днесь само честьта на едно прѣвождание на френский язикъ. Щомъ политическа България биде създадена отъ берлинский трактатъ, г. К. Иречекъ отиде въ София и прие службата на главенъ секретарь въ министерството на народното просвѣщение. Благодарение на службата си, той имà възможность да посѣти, при най-сгодни условия, най-затънтенитѣ кѫтове на княжеството, и благодарение сѫщо на своята извѣстность, той на всякѫдѣ биде сърдечно приниманъ. Книгата която напослѣдъкъ ни дава подъ скромното название *Пѫтувание по България* е едно отъ най-точнитѣ и вѣрни съчинения по балканский полуостровъ.

За да прѣдприеме казаното пѫтувание и за да го напише, трѣбвахѫ купъ условия, които малцина могѫтъ да съберѫтъ въ едно: съвършенно познавание на българский языкъ и на нарѣчията му, разнообразни свѣдѣния по историята, нумизматиката, археологията—защото подъ днешнитѣ пластове на българскитѣ населения, касаеше се да се издиратъ пó-древни народи, за чието сѫществувание свидѣтелствуватъ надписитѣ, медалитѣ, могилитѣ, паметницитѣ много или малко оцѣлѣли. Освѣнъ това, потрѣбно бѣше желѣзно здравие неуморимъ младежки жаръ. На повечето страни изъ България и днесъ неможе да се пѫтува инакъ, освѣнъ на конь или на муле; рѣдко можешь да намѣришь едно легло уредено по европейски, трѣба да си привикналъ да спишь на сѣнò, или слама, и да се задоволявашъ съ най-груба храна. Отъ друга страна, нѣкои крайща се още кръстосватъ отъ разбойници. За да ги минешъ трѣбва да си придруженъ отъ жандарми и самъ добрѣ въоржженъ. Г. Иричекъ побѣди всички тие прѣпятствия, които бихѫ спрѣли пó-малко енергични отъ него хора. Крѣпенъ отъ благородната страсть къмъ науката, той прѣодолѣ сичкитѣ трудиости и несгоди. Подирь извѣстната Каницова книга, никоя друга отъ подобна важность за балканскитѣ страни не се е появила. Нѣкои мѣста, напримѣръ, централната група на Срѣдня-Гора, околноститѣ на Кюстендилъ, бидохѫ обиходени и описани отъ Г. Иричека пръвъ.

Съчинението е раздѣлено не четире части: въ първата сѫ описани старитѣ и новитѣ столици: София, Пловдивъ, Търново; втората расправя за една екскурзия прѣзъ 1881 г. въ планинитѣ на южна и западна България: Срѣдня-Гора, Трънскитѣ и Осоговскитѣ планини, и Рила; четвъртата резюмира една обиколка сторена на 1884 на длъжъ по черноморский брѣгъ, отъ турско-румелийската граница до Добруджа.

---

*) Извлѣчение изъ книгата: Russes et Slaves. Paris 1890.

„Сега е най-сгодното врѣме за изучване българский народъ, справедливо забѣлѣжва Г Иречекъ: неговото уединение прѣзъ дългото турско владичество го е спазило въ едно староврѣмско състояние, което скоро ще се измѣни подъ влиянието на новата цивилизация Това влияние вече дава да се чувствова; то захваща да изглажда вѣковнитѣ прѣдания и старитѣ обичаи; нарѣчията почеватъ да се губатъ; старитѣ хубави народни пѣсни се замѣнятъ съ безцвѣтни; измѣняватъ се нравитѣ; новитѣ впечатления испъждатъ стародавнитѣ спомени. Растящата деспотия на съобщенията прави да исчезватъ особеноститѣ, които характеризирахѫ нѣкога планинскитѣ прѣдѣли".

I.

Нѣма да се спирамъ на главитѣ, дѣто авторътъ ни описва познати крайща на България, поне ония крайща, които сѫ биле посѣтявани отъ западни пѫтешественници. Отъ откриванието желѣзната линия Бѣлградъ—Цариградъ, София, Пазарджикъ и Пловдивъ сѫ станали интернационални станции. — Азъ посѣщавахъ тие градове и други пѫть, когато полуостровътъ не бѣше още отворенъ за Европа, и Балканътъ се минуваше съ твърдѣ голѣми разноски, съ кола, и трѣбваше да диришъ несигурното гостоприемство на първобитнитѣ и негодни ханове. Отъ нѣколко години насамъ тѣ, като че заприличахѫ отъ малко малко на европейски; нови квартали испъкватъ тамъ, както въ младитѣ градове на сѣверна Америка. Г. Иречекъ съ благодарение описва тоя напрѣдъкъ. Историческитѣ и археологическитѣ коментарии, които прибавя на описанията си, иматъ високъ интересъ, но трудно могѫтъ да се отлѫчатъ отъ останалото съдържание на книгата. Нѣкои подробности, обаче, заслужватъ особенно внимание. Така, прѣди трийсеть години, прочутий геологъ Ами Буе бѣше прѣдсказалъ хубавото бѫдѫще на София: Тя има, пише той, въ своя Recueil d'itineraires en Turquie, чудесно мѣстоположение, та ще стане единъ многолюденъ и прѣкрасенъ градъ, понеже е на равнина, въ срѣдата на Турция, на точката, дѣто се кръстосватъ седемь или осемь друма". Въ онова врѣме никой не прѣдвиждаше ни интернационалната желѣзна линия, ни създаванието Българско Княжество. Въ прѣжно врѣме София се бѣше улучила на главниятъ друмъ на варварскитѣ нахлувания; прѣзъ нея фатално трѣбваше да минуватъ и всичкитѣ турски войски, които отивахѫ противъ маджаритѣ. Пѫтницитѣ съ удивление забѣлѣжвахѫ, че портитѣ на кѫщята бѣхѫ твърдѣ ниски. Казвало се, че ги правятъ такива, за да не могѫтъ турцитѣ да турятъ въ кѫщитѣ конетѣ си.

Едно подобно нѣщо порази и мене въ послѣдното ми пѫтувание: то е че селата, сякашъ, избѣгватъ главнитѣ пѫтища; въобще, тѣ сѫ на раздалечъ три — четири километра отъ тѣхъ. Прѣдполагахъ, че тѣ се отстранявахѫ така, едно за да се не намѣратъ на пѫтя на султановитѣ войски, а друго да бѫдѫтъ на завѣтъ въ политѣ на планинитѣ, дѣто има и сѣнка, и хладъ. Г. Иречекъ ни дава едно пò-любопитно обяснение. Тая аномалия, която ни очудва, им а сѫществуванието си отъ прѣдтурското завоевание. Вилхелмъ Тирский го посочвалъ вече въ XII вѣкъ. Въ епохата на византийскитѣ императори, или българскитѣ царье, на придрумнитѣ населения се налагали разни тежки гарии. — Тѣ били длъжни да даватъ квартира на императора, свитата му, чиновниц
За да се отървѫтъ отъ тие тегоби, селянитѣ бѣгали въ вѫтрѣшн
Успѣхитѣ на цивилизацията, безъ съмнение, ще ги привлечѫтъ пакъ на
тища, които по нѣкога ставатъ твърдѣ монотонни за пѫтешественника.

Тие успѣхи влѣчѫтъ послѣдствия доста странни и неожидан
пѫть София денѣ я пълнѣхѫ мухици, а нощѣ жеби, които произвождахѫ ...
врява. Въ турско врѣме и най-голѣмитѣ градове на държавата не бѣхѫ по
отъ тоя двоенъ бичъ. Тъй, султанъ Селимъ II къмъ края на XVII в
валъ въ Одринъ, но билъ принуденъ да го напусне щомъ врѣмето се

жебитѣ почenали своето заглушително крякание. Отъ какъ прѣсушихѫ локвитѣ въ София и построихѫ на мѣстото имъ единъ новъ кварталъ, по европейски, мушицитѣ и жебитѣ се изгубихѫ. Отъ друга страна, мѣстата, които прѣди десеть години струвахѫ петдесеть сантима метрътъ, сега се оцѣняватъ отъ 8 до 15 франка метрътъ

Европеецътъ туристъ мѫчно може да изучи отблизо живота на българский селянинъ. Г. Иречикъ е наблюдавалъ тоя животъ, който по своята първобитна простота, странно контрастува съ бързото развитие на градищата. Около самата столица живѣе племето Шопи, едно отъ най-изостаналитѣ въ цѣлото княжество. Животътъ имъ е неигиенически и мизеренъ, кѫщята имъ сѫ влажни; спѭтъ на пола, злѣ покритъ съ рогоски и черги; тоя полъ часто е самата гола земя Въобще, дума г. Иречекъ, тѣ твърдѣ малко се обличатъ и разобличатъ; дѣцата, особенно страдатъ отъ тия лоши условия, смъртностьта е значителна между тѣхъ. Истина е, че шопитѣ сѫ сматряни, като Беотийцитѣ на България. До сега законътъ върху задължителното обучение не е произвелъ голѣмо дѣйствие у тѣхъ. Въ нѣкои села общитѣ смѣтки се държѫтъ още на рабушъ. — Кассовата книга е една тояга пò-дълга отъ другитѣ. Всичкий тоя материялъ се намира у кмета и рѣзкитѣ по тоегитѣ за тоя магистръ сѫ пò-непогрѣшими отъ всѣка други напечатана книга. Въ Долни Пасерелъ, село отъ 750 души, г. Иречекъ посѣтилъ на 1883 г. както той шеговито го нарича, общинскиятъ архивъ. Той се състоялъ отъ сто и петдесеть пръчки—за данъкоплатцитѣ и отъ четири—за самата община. Кметътъ знаялъ на изусъ на кого била сѣкоя пръчка; отъ своя страна, всякой житель познавалъ безъ никакво колебание знакътъ изрѣзанъ на края на рабуша въ видъ на кръстосани рѣзки. Отъ едната страна на тия рабоши е записано какво длъжи, отъ другата — какво дава селянинътъ.

Днесь, благодарение на желѣзницата, България можемъ да я прѣминемъ лесно; но тежко на пѫтника, ако влакътъ би се спрѣлъ ненадѣйно далечъ отъ градищата, и ако би се принудилъ да проси гостоприемство въ мѣстнитѣ гостилници. Наистина, може да му дадѫтъ пиле, млѣко, вино, но пилето е още живо и гостилничарътъ *цьнцаринъ* още нѣма огънь; млѣкото ще е прѣсѣчено и виното ще има миризма отъ мухълъ. Влиянието на желѣзницата ще тури край на това. Въ Румелия, близо до станциитѣ, селата иматъ пò-друга физиономия нежели ония села, които се намиратъ въ прѣдѣлъ, прѣзъ който не минува желѣзната линия. Много отъ тѣхъ, по свидѣтелството на г. Иречека, сѫ пò-привлекателни, пò-гостолюбиви, пò-удобни, отъ колкото много села въ Маджарско и въ Галиция. При все това, благоразумнитѣ пѫтници ще сторатъ добрѣ да зематъ мѣрки за прѣдпазвание, особенно, когато се отдалечѫтъ отъ друмищата; трѣбва да зематъ съ себе си храна поне за двадесеть и четире часа и нѣкои лѣкарства, защото аптеки има само въ пò-голѣмитѣ градове; трѣбва да се прѣдпазватъ отъ ястия сготвени въ сѫдове злѣ калаисани и отъ недопеченъ, въобще, хлѣбъ, който е ужасно несмилателенъ за непривикналий желѫдъкъ.

II.

Обѣщахъ да изучѫ, заедно съ г. Иречека, непознатата България; ще оставимъ, прочее, на страна главний пѫть отъ София за Пловдивъ, и ще се запѫтимъ къмъ пò-отстраненитѣ околии. На сѣвероистокъ отъ Пловдивъ ще срѣщнемъ най-напрѣдъ Стара-Загора, която турцитѣ наричатъ Ески-Загра. Съ желѣзенъ пѫть и съ кола може да се отиде отъ Пловдивъ до тамъ за единъ день. Мѣсностьта, прѣзъ която минува пѫтьтъ, е безлюдна, защото селата повечето пѫти отстоѭтъ на страна. Стара-Загора жестоко пострада прѣзъ войната на 1877-1878 г. Когато г. Иречекъ я посѣтилъ двѣ хиляди кѫщи биле още въ развалини, буренитѣ свободно расли по грамадитѣ камъне, или по останкитѣ отъ стѣнитѣ. Прѣди страшната година, Стара Загора бѣше единъ отъ най благоденствующитѣ градове на Южна България. Винарството, платнарството, мѣдникарството и таба-

клжкътъ обогатяваха жителитѣ. Тѣ имахж добрѣ устроени училища и доставяхж учители и учителки на най-отдалеченитѣ мѣста. Синоветѣ на имотнитѣ граждани отивахж да се учатъ въ Чехско, прѣимуществено, въ таборското земледѣлческо училище. Турцитѣ гледахж съ криво око тоя нарѣдъкъ, жителитѣ на Ст. Загора или ставахж подозрители за своитѣ стремления къмъ свободата. Когато чухж за херцеговското въстание, старо-загорци рѣшихж да го подражаятъ: една чета въстанници се появи въ околностьта. Това се свърши съ убѣванието на нѣколко души — други немръднаха вече. Малко пò-послѣ, Стара-Загора трѣбваше скъпо да испати за своето благосъстояние и патриотизмъ; русситѣ пристигнахж прѣдъ нея и тя видѣ прѣдъ портитѣ си едно отъ най-първитѣ сражения на войната за освобождението. Тя биде почти цѣла изгорена отъ турцитѣ, които съсѣкохж всичкитѣ злощастници, паднали въ ржцѣтѣ имъ. Нѣма домочадие, което да не изгуби по нѣколцина отъ членоветѣ си. Други съвсѣмъ се изгубихж, ненамѣрихж се даже труповетѣ — Купчини кости, скръбни мощи, бидохж събрани и положени въ черквата, дѣто и днесь се нахождатъ.

Подирь освобождението на България, Стара-Загора се повдигна доста бързо; тя биде изново направена по единъ новъ планъ. На 1880 г. тя броеше вече 1389 кжщи; на 1885 — 2417., днесъ тя има повече отъ 15,000 жители трудолюбиви, търпеливи, даровити, тѣ даватъ на отечеството си голѣмо число прѣдставители на свободни професии.

Ако г-нъ Иречекъ и да е единъ точенъ археологъ, науката не убива въ него въображението Той знае да намира прочувствовани звукове, изражения живописни, за да прѣдаде на читателя си впечатлението отъ природнитѣ хубости, които срѣщне на пжтя си. Приятно ми е да цитирамъ нѣкои мѣста, като това, въ което ни описѣа извѣстни прѣлестни кжтове на Стара-Планина:

„Единъ хладенъ вѣтрецъ вѣе тамъ непрѣстанно и принася на туриста упоителни миризми отъ гераниумъ; лъскатъ шумящи водопадчета, развеселявани отъ игритѣ на пъстритѣ мрѣнки, тежки костенурки дрѣматъ край потоцитѣ по нагорещенитѣ отъ слънцето камъне".

Не могж да устоѭ на удоволствието да приведж нѣколко прѣкрасни реда за нощнитѣ пжтувания. Въ дунавската равнина, отъРуссе до Търново, отъ Свищовъ до Плѣвенъ, отъ Ломъ до София, обикновенно пжтницитѣ сж принудени, прѣзъ лѣтнитѣ жеги, да пжтуватъ отъ захождането на слънцето до изгрѣванието му: „Тия нощни пжтешествия. казва г. Иречекъ, иматъ особенна прѣлесть. Вие сѣдите, въ откритата кола, впрегната съ четири коня, успоредно. Около васъ се растила равнината, въ леки вълнения, които й даватъ могилкитѣ и възвишенията, съ исключение на посоката, дѣто се издигатъ надъ хоризонта чернитѣ врьхове на Стара-Планина. Колата отиватъ мълчаливо по трѣвата или по пѣсъчливия пжть; звънцитѣ на конетѣ сж единичкий шумъ, който оживява кжра. Отъ наѣ-напрѣдъ, щомъ залѣзе слънцето, васъ ви хваща лека дрѣмка, но тя минува скоро и вие прѣкарвате цѣлата нощь въ мечтателна замисленность. На морето, въ лѣтна нощь, нѣма пò-голѣмо удоволствие, отъ колкото това да лѣгнешъ на кувертата и да гледашъ небесний сводъ прѣзъ вжжата и мачтитѣ. Така, и въ дунавската равнина, прѣзъ лѣтнитѣ нощи, вамъ ви е приятно да задълбочавате погледътъ си въ звѣзднитѣ купове, които блѣщукатъ небосвода, да поздравите голѣмата Мечка, Орионовия поясъ, планетитѣ съ хний колориранъ отблѣскъ, да опитвате остротата на зрѣнието си върху Пл адитѣ или върху ситниятъ Алкоръ Сѣверний человѣкъ се удивлява тука интезивната свѣтлина на небеснитѣ тѣла, и именно, на Млѣчния Пжть. Тишин която се разлива на сѣкждѣ, подарява ти дълги часове пълни съ тиха меч телность. Най-разнообразни впечатления се групиратъ въ армоническа цѣлс нность. Но нѣкогажъ тишината на пжтуването се нарушава отъ пръханието нѣкой конь, отъ лаеветѣ на кучета, или отъ вълци, които виятъ на далечъ к луната, отъ блуждающитѣ огневе на нощни кервани, отъ подозрителнитѣ тр

ния на гадоветѣ, или на ловцитѣ, които се мѣркатъ въ мрака. И когато звѣздитѣ заблѣдняватъ, и мѣсецътъ захваща да ослабва, когато една бѣлизнява ивица се вѣсти на истокъ до кръгозора, когато първитѣ багрови зари на слънцето изгонати бързо мърчината и облѣятъ всичкитѣ прѣдмѣти съ единъ златенъ прахъ, тогава вамъ ви се чини, че нощьта е била твърдѣ къса и че природата не ви дорасказа историята си".

Пѫтникътъ нѣма всякога сгодно врѣме да се прѣдава на тие приятни съзерцания; между испитанията, които го очакватъ, не трѣбва да брои само безсънпитѣ нощи и мѫчносмиламитѣ обѣди. Както Италия, Испания или Гърция, прѣди нѣколко години, както Унгария на наше врѣме, България има още своитѣ разбойнически шайки. Г. Иреченъ не е ималъ още случая да ги срѣщне, при всичко, че е газялъ прѣзъ тѣхнитѣ области. Благодарение на официалното му положение, не популярностьта на името му, той почти всякога е пѫтувалъ придруженъ отъ жандарми или приятели. Той доста спокойно обяснява причинитѣ по които разбойничеството сѫществува още въ България. То е единъ бичъ, твърдѣ старъ вече — днесь го съглеждатъ въ сѫщитѣ мѣстности, дѣто го имаше и въ турско врѣме. Българското правителство, отъ когато сѫществува, доста ограничи дѣйствието му, но не може да го прѣмахне; защото разбойничеството има за себе си двѣ благоприятни условия: разрѣденостьта на населението и широчината на необитаемитѣ пространства. Той се сърѣдоточава въ два прѣдѣла: единътъ който се заключава между Янтра и Черно-Море, другиятъ който се досѣга до турската граница и който заключава Рилската, Осоговската и Родопската планина, дори до морето. Въ първий просторъ разбойницитѣ сѫ само турци; въ вториятъ прѣобладаватъ българитѣ, смѣсени съ гърци, албанци и куцовласи. Пò-нѣкога разбойничеството показва да има политически характеръ: турцитѣ, като да зиматъ ролята на прѣдставители на реакцията на побѣденитѣ мюсулмани противъ християнското правителство; българитѣ претендиратъ, че тѣ сѫ почтени хайдуци воюющи за освобождението на Македония. Въ сѫщность, и еднитѣ и другитѣ обиратъ еднакво, и съотечественници, и невѣрници. Въ началото, подирь отиването на руситѣ, турцитѣ си бѣхѫ въобразили, че тѣмъ лесно ще бѫде пакъ да станатъ господари въ България, и разбойнически шайки се появихѫ по заповѣдь отъ Цариградъ. Измамихѫ се обаче. Енергията на правителството ги прииуди да се распръснатъ; днесъ кражбата остая едничката побудителна причина на тѣхнитѣ експедиции. Впрочемъ, разбойничеството отъ день на день намалява, турцитѣ се изселяватъ и се отказватъ да експлоатиратъ християнитѣ. На македонската граница става сѫщото, което ставаше въ Италия, въ врѣмето, когато сѫществуваше папската область: разбойницитѣ непрѣстанно прѣскачатъ границата. Когато Македония влѣзе въ българската държава, както папската въ Италия, разбойничеството съвсѣмъ ще исчезне. То върлува днесь въ опрѣдѣлени мѣстности и нѣма примѣръ да е излѣзало изъ тѣхъ; така, пѫтятъ отъ Дунава до София никога не е билъ театръ на разбойническо нападение. Нека бѫдѫтъ спокойни туриститѣ, които пѫтуватъ съ Express-Orient. Въ полуострова тѣ сѫ много пò-малко изложени отъ колкото прѣди нѣколко врѣме пѫтницитѣ, които посѣщавахѫ Испания, или Неаполитанското кралство. Околноститѣ на София сѫ пò-безопасни отъ колкото околноститѣ на Атина. . . .

III.

Въ Родопитѣ, г. Иречекъ е ималъ възможность да изучи една отъ най-любопитнитѣ групи на българската народность — *Помацитѣ*, или българитѣ мюсюлмани. Въ нашитѣ дни, мохамеданската религия не прави вече прозелити между християнитѣ, макаръ че не прѣди много вѣстницитѣ ни обадихѫ за странното обращение на единъ арменски владика въ мохамеданско исповѣдание. Такива обращения днесь сѫ твърдѣ рѣдки: не бѣше така, обаче, прѣзъ първитѣ вѣкове на османското завоевание: положението на раитѣ бѣше толкова нещастно, а

на отстжпницитѣ тъй завидно, щото много съвѣсти се чувствовахж разлюлѣни. Цѣли околности и съсловия прѣгърнахж вкупомъ вѣрата на невѣрнитѣ: въ Босна, богаташитѣ се отрѣкохж отъ вѣрата си, за да запазать имотитѣ си и привилегитѣ си. Въ България главний центръ на помацитѣ е въ родопскитѣ планини; срѣщать се още и другадѣ въ страната, но въ малъкъ размѣръ. До днесь етимологията на името *Помакъ* е давала голѣмъ трудъ на филолозитѣ, които му ненамѣрихж смисъльта, ни на турски язикъ, ни на български . . . Тия ренегати (помацитѣ) дадохж на отоманското владичество цѣнна помощь. И, както часто се случва съ неофититѣ (новообращенитѣ), тѣ бидохж пó-ревностни въ служението си на султана, отъ колкото самитѣ мюсюлмани. Берлинский трактатъ даде една часть отъ помашката земя на Източна Румелия; но тѣ отказахж да се подчинжтъ на едно християнско правителство, и съставляюще едно население отъ около 20,000 души, тѣ организирахж единъ видъ самостоятетлно правителство. Българитѣ за вшутявка го наричахж „Помашката республика", но не сполучихж да покоржтъ тая войнствена республика Помацитѣ се договѣдихж даже да събиратъ десятъкъ отъ селата, които имахж нещастието да бждатъ съсѣди на республиката. Нужднн бѣхж значителни сили за да се смиржтъ, но румелийската милиция бѣше неопитна и се лишаваше отъ артилерия. Единъ отъ главатаритѣ на республиката бѣше ужасний Ахмедъ-ага (тъмръшлиятъ) който зе важно участие въ страхотиитѣ прѣзъ 1876 г. Единъ день той срѣща единъ офицеринъ отъ румелийската жандармерия. Като се почерпватъ по нѣколко чаши ракия, Ахмедъ ага се распуща и казва весело на офицерина:

— Ти на мене длъжишъ това, и му показва златнитѣ еполети: на мене длъжите вие, дѣто дойдохж руситѣ и ви дадохж княжество и една автономна область . . . . Азъ ги докарахъ . . . .

Когато избухна мирната пловдивска революция на 1885 г, която доведе съединението на автономната область съ княжеството, главатаритѣ на движението се погрижихж да си обезспечатъ неутралностьта на помацитѣ. За да ги възнаградятъ, селата имъ, по силата на подписаний въ Цариградъ протоколъ, прѣзъ Августъ 1886 г. бѣхж повьрнати на Високата Порта (?) По тоя начинъ турцитѣ днесь, владѣятъ единъ стратегически постъ, който имъ позволява, въ случай на нужда, бързо да нападнатъ Пазарджикъ и Пловдивъ.

IV.

Сега да придружимъ г. Иречека въ екскурзията му до великото светилище национално, рилский мънастиръ, въ Рила планина. Г. Иречекъ не е първиятъ туристъ, който го е посѣтилъ. Ами Буе, Викнелъ, Бартъ, руситѣ Григоровичъ и Хилфердингъ прѣди него сж се въскачили на знаменитата планина, еднитѣ да събиратъ тамъ геологически документи, другитѣ да призиваватъ въспоминанията на историята. Рила се възвишава почти въ срѣдата на балканский полуостровъ; тя отстои еднакво надалечъ отъ Дунава и отъ Егейско море; отъ плещитѣ ѝ шуртжтъ Искъръ, дунавски притокъ, който тече близо при София и минува балкана прѣзъ една тѣсна клисура, Марица и Места, които отнасятъ буйнитѣ си вълни къмъ Архипелагъ Рилската планина образува една пирамида съ продължени основания; най голѣмата ѝ широчина отъ истокъ къмъ западъ е петдесеть километра, а отъ югъ къмъ сѣверъ — трийсеть. Страната ѝ която е обърната къмъ сѣверъ, е стръмна, урвяста и покрита съ богата растителность. — На истокъ тя се свързва съ Родопската грамада, а на югъ съ Пиринъ-планина. Главниятъ връхъ достига до 2930 метра височина; само Олимпъ и Шаръ го надминуватъ съ нѣколко метра.*) Формацията на скалитѣ ѝ, фауната и флората наумяватъ на геолога типа на карпатскитѣ планини. Както тѣхъ, нея я оживяватъ многобройни езерца, които поляцитѣ и словацитѣ наричатъ „морски очи". Разли-

*) Види се тука е думата за Мусалахъ.

чинитѣ остри врьхове стърчѫтъ, като грамадни зѫбчати стѣни, диви и голи. При всичката си височина, тя нѣма ледници (глечери) — Ледницитѣ сѫ непознати на балканский полуостровъ и никой геологически документъ не доказва да сѫ сѫществували нѣкога. Той нѣма даже вѣчни снѣгове. Лѣсоветѣ възлазятъ дори до 2000 метра; тѣ иматъ единъ дивъ характеръ и изобилуватъ съ исполински дървета. Прѣдание казва, че въ срѣднитѣ вѣкове били така дебели, щото двама човѣци не могле да обгърнатъ тѣхнитѣ могѫществении стъбла. Мечки и вълци дѣто ги има въ планината; рогачитѣ и сърнитѣ се лутатъ на стада изъ шумата. Дивитѣ кози не сѫ рѣдки по голитѣ канари. Вардачитѣ на мънастиря расправятъ върху тѣхъ нѣща, които подтвърждаватъ нѣкои увѣрения, считани за съмнителни отъ алпиниститѣ. Една отъ дивитѣ кози стои всякога на стража; щомъ подуши опастность, тя изблѣьова и обажда другаритѣ си. Дребенъ дивечъ отъ птици и четвороноги е сѫщо изобиленъ, защото единственнитѣ обитатели на планината сѫ калугеритѣ, на които канонътъ запрѣщава употрѣблението на мѣсо. Тѣ се хранатъ най-много съ пъстърви, изобилни въ ближнитѣ на мънастиря потоци. Лещата и зелето сѫ едничкитѣ зеленчуци, които растѫтъ въ градинитѣ на мънастиря. Кога се залѣти овчаритѣ нахлуватъ съ стадата си по зеленитѣ пастбища

Възлизанието по Рила не е до тамъ лесно; отъ западната страна тя е най-достѫпна. Слѣдъ четири или петь часа ходъ, срѣщате селото Рила, което прѣдлага на туриститѣ ненадежното гостолюбие на ханищата си, съ прозорци безъ стъкла. — Хълбока на планината е покритъ съ лозя; дървен тѣ кѫщи потъватъ въ шумата на орѣхитѣ, ябълкитѣ и смокинитѣ; бистри ручейки клочатъ изъ улицитѣ. Жителитѣ сѫ прилични и здрави хора и съ приятенъ характеръ. Тѣ сѣятъ тютюнъ и обработватъ лозя. Слѣдъ половина вѣкъ тоя край ще да стане восточна Швейцария и туриститѣ ще се стичатъ тамъ както въ Монтрье, Интерлакенъ, Шамуни́. Школото е най-гиздавото здание въ селото; грьцки надписи и други остатки отъ дрѣвностьта наумяватъ за едно дълго историческо минало. Тукъ се е въздигалъ нѣкога-си византийски градъ Стобосъ; за археолозитѣ остая още много работи да откриятъ.

Мънастирьтъ притежава въ село Рила единъ метохъ. Освѣнъ това, той има единъ духовенъ клонъ тамъ: община отъ стотина калугерици, които не живѣятъ въ една ограда, но изъ частнитѣ кѫщя и се радватъ на голѣма свобода. Между тѣхъ се виждатъ не само уважаеми матрони, но и хубави млади дѣвойки; тѣ предѫтъ и тѫчѫтъ оня деликатенъ платъ, който българитѣ наричатъ *шаякъ* Лошитѣ язици мълвѫтъ, че калугеритѣ имъ идѫтъ на гости често, и съ намѣрения, които нѣматъ нищо духовно.

Задъ село Рила срѣщате другъ единъ метохъ, — Орлицкятъ, послѣ — селото Пастра. На 1100 метра по-горѣ отъ морската повърхность пристигате мънастиря. Ограденъ съ зѫбчати кули, напробити съ мазгали, той мяза на срѣдневѣковенъ замъкъ; липсва му само единъ ровъ и единъ подвиженъ мостъ (pont-levis). Прѣди да влѣзешь въ главната порта, минувашь подъ една стрѣшина, на която стѣнитѣ сѫ покрити съ благочестиви изображения. Единъ пандуринъ съ червенъ чепкенъ и съ бѣла ризница (фустанела) посрѣща пѫтницитѣ и имъ поима и натанява конетѣ Влазяшь въ твърдѣ голѣмъ травясълъ дворъ, който гърми отъ шуртението на многобройни кладенци (чешми). Дворътъ е обиколенъ отъ чърдаци на катове съ триста келии. Срѣдъ него стои шарена черкова, съ посрѣбрени кубета, до нея се издига звънарницата съ почернѣли отъ врѣмето стѣни. Послѣ нѣкои здания въ Цариградъ, послѣ джамията Султанъ Селимъ и сараятъ въ Одринъ, атонскитѣ обители и вѣхтиятъ Диоклетиновъ дворецъ въ Салона, рилский мънастиръ е най-голѣмото здание въ староп.танинский полуостровъ. Отъ нѣкои страни, зидоветѣ му сѫ закрѣпени възъ голитѣ канари. Калугеритѣ, отъ прозорцитѣ на келиитѣ си, наслаждаватъ се на зрѣлището на единъ чуденъ амфитеатръ отъ планини и гори; съня имъ тихо улюлява срѣбристий шумъ на водопадчетата, които скачатъ около светата ограда. Прѣвелъ **Ц-въ.**

(Слѣдва).

БИБЛИОГРАФИЯ.

Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество, год. I, книжка IV Пловдивъ 1890.

Дума, литературно научно-политическо списание, редакторъ Н. Йонковъ — Владикинъ, година I книжка I Пловдивъ 1890.

Currente calamo, (II часть отъ Novissime verba), краевѣковни стихотворения, отъ Ст. Михайловски.

Госпожа Анка, трагедия въ четири дѣйствия, отъ Д. Д. Бъчваровъ, Пловдивъ 1890.

За възраждането на българщината въ Татаръ-Пазарджикъ, отъ Ю. Неновъ, Пловдивъ 1890.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

На 19 Май ученицитѣ отъ висший курсъ дадохѫ въ залата на театръ „Основа" литературна вечеринка, въ полза на вечерното училище въ столицата основано миналата година. Программата състоеше отъ слѣдующитѣ пиеси (четени или декламирани), отъ които повечето непечатени още:

„Нѣколко думи по въпроса за вечернитѣ и недѣлни училища"; „Кой е строилъ желѣзний пѫть?" стихотворение отъ Некрасова, прѣвелъ А. Константиновъ; „Братя Миладинови" стихотворение отъ И. Вазова; „Начало отъ епилога*" на романа „*Подъ Игото*" отъ сѫщий; „На Ангела Кънчевъ" стихотворение отъ П. Н. Славейковъ; „Записки на единъ осѫденъ" отъ Ив. Ев. Гешова; „Кървава кошуля" отъ Жинзифова и „Моята Любовь" отъ Гюро Якшичъ.

Публиката сърдечно акламира нѣкои отъ авторитѣ на пиеситѣ.

Парижското мѣсечно списание La Nonvelle revue, е обнародвало въ броятъ си отъ 15 Май 1890 г. една интересна студия на г. Ив. Ев. Гешовъ по земледѣлческитѣ и работнически дружества у насъ („Les associations agricoles et ouvriers en Bulgarie"). Тая студия, написана, както се види въ введението, отъ г. Гешова, по просбата на нѣкои французски економисти, резюмира любопитнитѣ му економически изслѣдвания, обнародвани въ *Пер. Списание на бълг. книжовно дружество* въ София. Нѣкои отъ тѣхъ видѣхме прѣведени и въ русскитѣ журнали. Ние констатираме съ удоволствие тоя интересъ, който възбуждатъ въ Европа трудоветѣ на нашия отличенъ економистъ.

Г. Луи Леже́, професорътъ по славянскитѣ язици въ французската коллегия въ Парижъ, е обнародвалъ нова книга „Руси и Славяне", (Russes et slaves, études politiques et litteraires, Paris, 1890). Въ тая книга почтений професоръ е посветилъ и една статия подъ название *Непознатата България*, за българитѣ, въ която излага вкратцѣ нѣкои отдѣли отъ г. Иречековитѣ Cesty Bulharska, като ги придружава и съ нѣкои свои сѫждения. При всичко, че статията е написана доста отривисто и бѣгло, ний даваме прѣвода ѝ въ „Денница", като считаме че сѐ ще има своятъ интересъ за читателитѣ ни, г прѣди да сме се сдобили съ прѣвода на г. Иречековата книга.

Ц-ъ.

*) Тозъ епилогъ се печата сега въ 3-та книга отъ „*Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина*".

ДЕННИЦА

МЛАДЕНЪ

Расказъ

отъ

Ивана Вазовъ.

Влакътъ току-що бѣ спрѣлъ при станцията, и вече се готвѣше да тръгне. Защото тука той се бави само двѣ минути — колкото пощата да се прѣдаде. Рѣдко бива вагонъ да пустне или приеме пѫтникъ на тая заглъхнала станция.

Но днесь, като никой пѫть, доста голѣмичъкъ купъ селяне и селянки се валяхѫ прѣдъ зданието на станцията, гълчахѫ живо, прощавахѫ се съ други, които имахѫ китки и чемширеви клончета на шепкитѣ си.

Това бѣхѫ запасни солдати отъ ближното село К., които се викахѫ на обучение; то щеше да трае не повече отъ три недѣли, но единъ лъжликъ слухъ за нѣкаква близка война, бѣше смутилъ селянитѣ, и тѣ испращахѫ момчетата, като че нѣмаше за дълго, или никога, да ги видатъ. Скоро испращачитѣ се натрупахѫ прѣдъ единъ старъ дългъ вагонъ, третий класъ, прикаченъ напрѣдъ, почти до самиятъ локомотивъ. Това първенство отдавано на тие сиромашки вагони се длъжи на твърдѣ зловѣщи съображения: въ случай на злощастие, прѣднитѣ кола винаги иматъ привилегия да се прѣобрьщатъ на трески, заедно съ человѣческитѣ сѫщества, които сѫ въ тѣхъ, и съ това често да спасяватъ отъ гибелния първъ ударъ пó-заднитѣ кола, за които се плаща пó-скѫпо.

Но за тие хуманни прѣсмѣтвания на управлението на желѣзницитѣ нито минуваше на умъ нѣкому отъ ония, които стояхѫ прѣдъ вагона, както и на юнацитѣ, които се бѣхѫ нагуркали вѫтрѣ. Всички бѣхѫ обладани отъ съвсѣмъ други мисли и вълнения. . . . Вратата се хлопна, знакъ, че скоро кондукторътъ ще извика: готово! Момчетата си свирахѫ главитѣ на прозорцитѣ и размѣняхѫ послѣднитѣ прощални думи и кимавия съ испращачитѣ.

Въ послѣдний мигъ, въ мигътъ когато влакътъ се затресе и бавно мрьдна, една черноока, хубавелка мома чеврьсто скокна на стжпалото и прострѣ китка къмъ единъ високъ, синеокъ солдатинъ, който до половина се приведе изъ прозореца та пое китката, като стисна до счупване прьститѣ на дѣвойката.

Тренътъ тръгна, и двамата млади не успѣхж, или се не сѣтихж нито една дума да си кажатъ. Дѣвойката запъхтяна и почървеняла, като божуръ, не сваляше очи отъ сжщото прозорче на вагона, което сé повече и повече се отдалечаваше, и изъ което една глава безъ шапка още стоеше неподвижна.

Слънцето засѣдаше когато влакътъ възви задъ една малка височина. Момчетата още мóжахж да видятъ станцията, съ испращачитѣ тамъ, и селото, остали далеко, въ политѣ на голата ржтлина, и огрѣни отъ послѣднитѣ лучи на слънцето. Скоро то притрепера като растопено златно кълбо надъ черното бърдо, и потъна задъ него, въ едно огненно море. Свечеряваше се бързо. Влакътъ слѣдваше да лѣти съ растяща бързина изъ пустото и затъмнѣло поле. Свѣтна и кандилото отъ покрива на вагона. Момчетата заразврьзвахж торбитѣ си за да извадатъ каквото имахж за похапване, да вечерятъ. Ненадѣйно машината изсвири заглушително, и слѣдъ това влакътъ спрѣ.

— Какво е това? Станция ли е? питахж се момчетата, като се взирахж въ тъмния кжръ. Но нищо подобно не се виждаше. Желѣзницата бѣ спрѣла на срѣдъ полето, явно бѣ, че нѣкакво прѣпятствие стоеше на пжтя.

— Какво е, какво е бе? питахж безпокойно.

— Червенъ фенеръ има! обади се единъ, като се привождаше много на вънъ.

Дѣйствително, отъ слѣдующия меркезъ бѣхж запалили чьрвенъ фенеръ — условенъ знакъ за непроходимостьта на пжтя. Скоро разбрахж, че ближното мостче се е продънило и че влакътъ ще чака до сутрѣньта, додѣ се свърши поправката.

— Които желаятъ могжтъ да слѣзатъ! прозвуча гласътъ на кондукторътъ, който отваряше вратитѣ.

Въ единъ мигъ солдатитѣ се найдохж долу, въ мърчината, на чистъ въздухъ. Сжщото сторихж и пжтницитѣ отъ другитѣ вагони. Но тѣ не приехж спокойно и безотвѣтно неприятната случка.

— Това е безобразие, викахж едни господа отъ вторий класт

— Слѣпи ли сж биле пó-рано да поправятъ моста, а да плу[illegible] цѣла нощь на кжра! гърмеше първий класъ.

Мърмрението и недоволството растяхж.

Запаснитѣ, обаче, погледнахж пó-хладнокръвно на происше[illegible] то ги само поочуди, но никого не разсьрди. У тѣхъ се събуди сол[illegible] тинътъ, на когото покорството и безропотната търпеливость сж пър[illegible] обязанности.

— Чувайте, хай да лежимъ на тревата, извикахѫ нѣколцина.

— Боеритѣ нека спѭть въ вагона, за да не настинатъ, смѣеше се другъ.

— На тревата, подъ синето небе!

И никой не щя да остане въ вагона. И когато „боеритѣ" дигахѫ стъклата на прозорцитѣ, за да ги недосѣга нощната хладовина, войницитѣ се натъркалвахѫ по меката тревица на полето, съ очи обърнати къмъ треперливитѣ звѣзди, които засипвахѫ като ялмазенъ пѣсъкъ цѣлото небе, и съ мисли устрѣмени къмъ невидимото село, дѣто за тѣхъ други душѝ сега мислехѫ или въздишахѫ.

Разговоритѣ лежишката полека-лека загасвахѫ. Съкрушителнитѣ вълнения на тоя день на прощаване и раздѣла съ сичко мило и драго, каквото имахѫ на свѣта, и обайната прохлада на нощния зефиръ, скоро склопихѫ клепачитѣ на морнитѣ момчета. Слѣдъ единъ часъ вече се чувахѫ само силнитѣ и равномѣрни дъхания изъ двайсетина здрави гѫрди.

Само единъ отъ тѣхъ стоеше още буденъ. Той бѣше Младенъ Райчевъ, юнакътъ, комуто видѣхме че дѣвойката подава китка. Образътъ на момата не се махваше отъ очитѣ му, не излазяше изъ ума му. Той я гледаше сѐ такава, каквато му се прѣдстави въ послѣдний мигъ, прѣдъ тръгванието на влака: съ лице пламнало, запъхтяно отъ тичане; съ черни, огненни и уплашени очи, овлажнѣли отъ сърдечно смущение, съ алени, като мерджанъ устни, на които се бѣхѫ спрѣли нѣкакви думи прощални, сладки и неизрѣчени; рѫката му и сега горѣше отъ стискането на пръститѣ ѝ, и тя стискаше силно и жестоко китката. Душата му трепереше отъ едно тайно и мѫчително ощущение, прилично на жажда неутолена, на нѣкаква потрѣбность да види нѣкого тука, да каже нѣщо нѣкому, нѣщо безименно и неопрѣдѣлено, но което, като камъкъ задъваше гѫрдитѣ му. Струваше му се, че сърдцето му и душата му останахѫ тамъ, на станцията, и че истинскиятъ Младенъ остана тамъ, и тозъ е другъ, лъжливъ. Мѫчението му произлазяше и отъ това, че прѣзъ послѣднитѣ нѣколко дни той не бѣше виждалъ Цанка, той я видѣ само въ часътъ на тръгванието си, за единъ мигъ само. . . . Той не успѣ нито една дума да ѝ каже, нито да чуе отъ нея. А имахѫ толкова нѣща да си кажатъ и изговоратъ, прѣдъ раздѣлата. Тя му се мѣрна и исчезна, като единъ сънь. Да, истински сънь, на явѣ. Явно е, че тя, горката, бѣ се отскубнала крадишкомъ да дойде да го испрати, и едвамъ свари; и когато нему се изгледвахѫ очитѣ за нея, нейното сърдце сѫщо прѣмирало отъ мѫка и нетърпение! И той самъ, самъ бѣше причината дѣто сѫ я задържавали. Вчера той отиде при баща ѝ, Миля Каражелевъ, чорбаджиятъ, надутъ, гнѣвливъ и злорѣкъ селянинъ, но на часове съ добро сърдце, го завари току що испращаше гости.

— Бай Мильо, каза Младенъ, азъ утрѣ тръгвамъ съ нашитѣ запасни войници; дойдохъ да ти кажѫ прощавай, като на пó-старъ и да искамъ благословията. . . .

Младенъ пръвъ пѫть се явяваше при Миля чорбаджи, който по вражда съ покойний му баща, неможеше да го гледа. Отъ дѣ до дѣ сега тоя Младенъ да иде да се прощава съ него и да му иска благословията? Милю го изгледа начумерено.

— Ще идешъ а? Хай на добъръ часъ, давно тамъ те направятъ човѣкъ, покойниятъ Райчо ви народи кучешки синове, Богъ да го прости, каза Милю.

— Бай Мильо, за тате лошо да не хоротувашъ. . . . Стига му гризà коститѣ при-живѣ! каза Младенъ съ растреперанъ гласъ отъ ядъ.

— Е, какво искашъ, бѣ чоджумъ? Ако отивашъ пръждосвай се пóскоро! извика Милю, като устрѣли съ ненавистенъ погледъ момъка.

Младенъ не мигна. Грубостьта на чорбаджиятъ намѣри скала въ неговата упоритость. Той каза рѣшително:

— Азъ щѫ се пръждосамъ, но прѣди да се пръждосамъ искамъ да ти кажѫ двѣ думи, и тие думи хубавѣ да ги запомнишъ.

— Казвай да видимъ.

— Като се вързнѫ отъ службата, ако се върна живъ. . . . .

— Е, ако се не върнешъ живъ? ще стане кокоша жалба въ махалата ни! прѣсече го грубо Милю.

— Като се върна живъ азъ щѫ ти искамъ Цанка. . . . До тогава да я недавашъ другиму.

Като чу тая дързость, Милю втренчи очи въ момъка, за да го види не гаври ли се съ него, но въ Младеновий погледъ не се четеше смѣхъ, а една смѣла рѣшителность. Тогава Милювата ярость избухна въ прѣзрѣние.

— А бе пьси сине, ти искашъ чуждитѣ дъщери, ами тебе кой те иска, просяку вѫшкави! Я го виждъ, тѣ го пѫдятъ отъ селото, той пита за поповата кѫща! . .

— Мене ме иска Цанка, ние се либимъ, издума съ прѣсипналъ гласъ Младенъ, като свали надолу очи.

Чорбаджи Милю вмѣсто отговоръ зикна та се изсмѣ, колкото му гласъ държеше, мушна рѫцѣтѣ си въ джобоветѣ на потуритѣ и се запѫти нататъкъ.

— Цанка да държишъ, чувашъ ли? извика Младенъ съ задѫхнатъ гласъ и приблѣднѣлъ отъ отчаяние; — Щѫ те направѫ на прахъ и пепель!

И момъкътъ си тръгна, но той чуваше ясно задъ себе си грьмогласнитѣ псувни на Миля чорбаджи: — Хайдутинъ съ хайдутинъ, проклетиятъ синъ! Отъ комита баща какво искашъ да излѣзе? пакъ комита!

Сичкитѣ тия нѣща минахѫ прѣзъ ума на Младена, и жестока зло кипна въ гѫрдитѣ му — Азъ щѫ го убиѭ, ако я даде другиму, па нея и мене си! — избъбра той . . . Но скоро мислитѣ му се прѣ[...] сохѫ на друга пò-нѣжна и успокоителна картина. Видѣ селото. Ц[...] спи то сега подъ звѣздното небе; рѣкичката ручи край високото п[...] тище на Милювия дворъ, подъ увисналитѣ клони на старитѣ върби; к[...] водата гѫски дрѣмать; сичко е тихо въ двора; крушата, само шум[...] и фасулевитѣ вѣйки шьпнатъ, до тѣхъ е сайвантътъ, дѣто с[...]

тамъ си постила и спи Цанка. Сега сички къщни спятъ, но Цанка е будна, буденъ е неговиятъ гълъбъ, и мисли и той, и въздиша и той . . Какъ ли се би зарадвала ако тя чуеше гласа му че я вика тихо, че ѝ съсне въ мрака; ако би го видѣла пакъ и би останали сами и би си исприказали сладко сладко сичко каквото имахѫ на душитѣ си, прѣди раздѣлата. . и още колко радости! Тя би се измъкнала като змия изъ леглото си, безъ нѣкой да сѣти... Тутакси една мисьль му дойде: дали не е възможно да иде да я види? До съмвание има още четири-петь часа, врѣме достатъчно за едно любовно свиждание на край свѣта, а не на единъ часъ растояние! Въ единъ мигъ той земà рѣшението си. Сега вече нищо не би го спрѣло: огненна рѣка да му се испречеше щеше да я мине, въ крѣпость да се прѣвърнеше плетътъ на Миля щеше да влѣзе . . . Звѣздитѣ мълчаливо трептяхѫ на дълбокото лазурно небе. Пълна тишина царуваше на около. Нарушавахѫ я само нѣколко юнашки хъркания на дълбоко заспалитѣ момци. Младенъ стана прѣдпазливо и се запѫти бързишката прѣзъ полето на длъжъ по желѣзната линия. Скоро исчезна въ полумрака на лѣтната нощь.

Полунощь минуваше, когато цѣлъ развълнуванъ отъ сладката срѣща, Младенъ излазяше изъ селото за да иде до станцията и отъ тамъ да хване по желѣзния пѫть. До тука той отъ никого не бѣ виденъ, ни срѣщнатъ. Селото бѣше мрьтво и пусто, и това го благодареше; той желаеше да остане тайна неговото скришно ходене въ село, както и причината му. Усѣщаше сега, че е прѣстѫпилъ солдашката дисциплина, че постѫпката му е лудешка, но че бѣше изъ вънъ силитѣ му да се въздържи отъ нея. Той бързаше да се озове на чисто поле; страхуваше се да не би зората да го прѣвари, и той ускоряваше ходътъ си. . . . Вѣтърътъ се бѣше поусилилъ и глухо фучеше между плетищата и клонитѣ на орѣхитѣ. Когато Младенъ се намѣри на кѫра вече, една силна свѣтлина блѣсна му отъ лѣво. Той погледна: на стотина раскрача въ нивята жълти пламъци искачахѫ изъ крьстцитѣ; вѣтърътъ развѣваше пламъцитѣ и тѣ прѣхващахѫ нови снопове и крьстци и образувахѫ една прѣчупена пламенна рѣка, на която пръщенето се чуваше до тука. Цѣлата околность свѣтеше; пожарътъ се прѣдаде и на една голѣма купня съ снопи, и високъ огненъ стълбъ зализа въздуха, развѣванъ на буйни язици отъ нарастналий вѣтъръ . . . Въ тоя мигъ Младенъ чу човѣшки стѫпки на близо, той погледна стреснато и видѣ двѣ човѣшки фигури на срѣща си; било отъ виделината на пожара, било по ходътъ имъ, той позна двама селене отъ селото си, и чеврьсто се дрьпна въ нивата, мина приведенъ задъ едни крьстци и излѣзе пакъ на пѫтя, увѣренъ че го не познахѫ отминалитѣ селене. Като се успокои съ това доброволно заблуждение Младенъ повървѣ малко, но пакъ се спрѣ да види пожара. Той се испълни отъ жалость прѣдъ тая картина. Тукъ загинваше безконечно количество човѣшка мѫка, обръ-

щаше се на пепель въ нѣколко минути цѣло богатство създадено отъ трудътъ на природата и на човѣка, и никоя сила не бѣше въ състояние да изтъргне изъ обятията на алчната стихия тоя сухъ и леснозапалимъ материялъ. Тоя пожаръ, причиненъ, навѣрно, отъ злосторникъ, се показа, като едно лошо прѣдзнаменование за Младена. Той продължи пѫтя си и дълго врѣме още зловѣщото освѣтление го слѣдеше. Той усѣти облегчение, когато една рѫтлина закри отъ погледа му съвсѣмъ зáрата отъ пожара. Когато пристигна при другаритѣ си той ги завари пакъ заспали дѫлбоко. Той се тръшна при тѣхъ, сломенъ, и заспа.

Въ това врѣме зората хвърляше първитѣ си бѣлизняви шипове по утихнелото и изблѣдняло небе.

По изгрѣвъ слънца влакътъ мина по поправений мостъ, и по обѣдъ пустна войницитѣ въ града, който гоняхѫ.

На другий день надвечеръ, повикахѫ Младена при офицерина му. Той се доста очуди отъ това повикване. Но очудването му се промѣни на смайвание когато влѣзе при началника си: тамъ видѣ Цанкиния баща, Миля чорбаджи.

Той приблѣднѣ.

— Да ли не сѫ ме усѣтили? помисли си той; — не, никой не знае . . . Милю е дошълъ да се плаче за думитѣ, дѣто му хоротувахъ . . . нѣма нищо страшно . . .

Лицето на офицерина бѣше строго. Милювото бѣше искривено отъ ярость и челюстьта му трепереше.

Младенъ се изправи неподвиженъ, като статуя.

— Тебе ли викатъ Младенъ Райчовъ? попита го намрѫщенъ офицерътъ.

— Мене.

— Ти вчера ли пристигна?

— Вчера, господинъ капитанъ.

— Когато прѣнощувахте при разваления мостъ, ти ставà ли да ходишъ другадѣ нѣкѫдѣ!

По това питание Младенъ разбра, че ходенето му въ селото е станало извѣстно. Той рѣши да не лъже, да исповѣда прѣстѫплението си и храбро да истегли наказанието си. Но само едно нѣма да каже: нѣма да обади за срѣщата си съ Цанка! Не, той нѣма да усрами момичето за нищо на свѣтътъ . . . Може да умре, но нѣма да каже!

На началниковото питание Младенъ отговори право, че е ставалъ и ходилъ до селото.

— Какво чинѝ въ село?

Младенъ мълчеше.

— Лъжешъ, за селото не си ходилъ, ами до нивитѣ ми само! вика Милю сърдито.

Младенъ падна въ друга изненада. Значи, срѣщата му съ Ц... е останала тайна. Това го зарадва. Но защо тогава тоя гнѣвъ от... М... и какво иска да каже той? Той не разбираше.

— Защо си ходилъ на Милювата нива? попита офицеринътъ, който не счете вече за нуждно да го пита какво е правилъ въ селото, понеже бѣше напълно убѣденъ, че въ селото не е ходилъ.

Сега чакъ Младенъ сѣти сичко: запаленитѣ кръстци ся биле Милювитѣ и Милю него набѣжда въ пожара, въ такова страшно прѣстѫпление. Той се възмути при тая мисъль и отговори:

— Азъ до село ходихъ само, и никакви Милювиниви не знамъ, нито съмъ дирилъ.

Офицеринътъ се навѫси.

— Добрѣ, а минувá ли прѣзъ нивитѣ?

— Прѣзъ нивитѣ? минувахъ покрай нивитѣ, край желѣзния пѫть.

— Срѣщà ли нѣкои селене тамъ по срѣдъ нощь?

— Драгана и Ненка Влахътъ, забѣлѣжи Милю.

— Да.

Младенъ по природа не бѣше способенъ да говори лъжа. А едно отказвание би го спасило.

— Защо си се крилъ отъ тѣхъ и не си искалъ да те срѣщнатъ?

Очевидно, сичката бѣда се длъжеше на срѣщата му съ двамата селяне, които сѫ го биле познали на свѣтлината на огъня. Той се смути силно додѣ намѣри благовиденъ отговоръ, най-послѣ даде правиятъ.

— Бояхъ се да ме не познаятъ, че скришомъ съмъ оставилъ другаритѣ си и съмъ ходилъ въ село.

Тоя отвѣтъ се стори много наивенъ на капитанина. Всѣки другъ на мѣстото на Младена би намѣрилъ другъ, пó-естественъ отговоръ: че е зелъ, напримѣръ, за лоши хора двамината срѣщнати селяне.

— Какво си се заканвалъ завчера на негова милость? попита офицеринътъ, като посочи Цанкиния баща.

Младенъ погледна смаяно.

— Какво се пулишъ? обади се Милю; — питай го, питай, ваше благородие, не рѣче ли ми че ще ме направи на прахъ и пепель?

— Отговаряй, каза офицеринътъ.

— Казахъ.

Тая прямота и откровенность позачудихѫ офицерина, и му се харесахѫ. Младенъ спечели въ симпатията му: но за жалость, всичкитѣ обстоятелства говоряхѫ противъ него. За офицерина не оставаше ни сѣнка сумнѣние, че прѣдъ себе види сѫщия виновникъ на пожара.

— Отведи тогова въ гауптвахтата, заповѣда той на вѣстовоя.

Когато изведохѫ Младена, офицеринътъ ся обърна къмъ Миля:

— Чудно какъ това момче, по видъ и по характеръ, не изглежда да . . .

— Цѣлъ пали-свѣтъ, ваше благородие, нали ти се исповѣдà, като бѫдъ духовникъ? отъ комита баща какъвъ синъ искашъ? прѣсѣче му слово думата Милю.

Офицеринътъ го поизгледа, и излѣзе.

По человѣколюбиви съображение прѣстжпникътъ бѣше прѣдаденъ на гражданското углавно сѫдилище.

Никога сѫдба отъ подобенъ характеръ не стоеше пó-ясна, не се гледá пó-бързо и не се рѣшú съ пó-чиста съвѣсть отъ почтеннитѣ сѫдии. Доказателствата за виновностьта на Младена бѣхѫ така ясни и необорими, щото самъ защитникътъ, въпрѣки упоритото отказвание на Младена, го счете за кривъ и се ограничи да иска за подсѫдимия не оневинение, а пó-слабо наказание. Прокурорътъ имà случая да каже една дълга и вдъхновенна обвинителна рѣчь, не за да убѣди членоветѣ на сѫда, понеже съвѣститѣ имъ бѣхѫ най-добрѣ освѣтленни, а за удоволствието да блѣсне съ краснорѣчие, и да одържи тържеството на една нова юридическа побѣда, която никой му неуспоряваше. Осѫдихѫ Младена на три години затворъ.

Въ тоя случай милостивитѣ сѫдии зехѫ въ уважение младата врьсть на „злодѣеца", на която най-много налѣгаше защитата.

Прочее, общественниятъ моралъ бѣше отмьстенъ и правдата тържествуваше.

Правдата — на човѣшкото правосѫдие. . . . .

Младенъ чезнеше вече петь мѣсеци въ затвора, когато се поиска на божието правосѫдие да се яви.

Една недѣля подирь димитровъ-день, Милю чорбаджи прие призовка отъ сѫщето сѫдилище, което бѣ сѫдило Младена. Той яхна коня и отиде въ града. Прѣдстави се въ сѫда.

— Познавате ли Станоя Ивановъ? попита прѣдсѣдательтъ, като погледна въ едно прошение, което стоеше отпрѣдѣ му.

— Познавамъ го, нашенецъ е.

— Кавга ималъ ли си съ Станоя нѣкога?

— Кавгалий сме съ него, правото — право, отговори Милю.

— За какъвъ човѣкъ го познавашь?

— Станоя? пакостливъ човѣкъ, и толкова.

— Не е ли ти минувало прѣзъ ума, че той може да ти е запалилъ снопитѣ?

— Вѣрвайте Бога, влѣзохъ въ грѣхъ тогава, и за него помислихъ най-напрѣдъ . . . Но излѣзе оня нехрани-майко, на Райчо комитата синътъ. Каза ми, че ще ме запали, и ме запали още сѫщата нощь . . . както рѣче, тъй го и испече. Инатъ хѫрсѫзинъ!

Сѫдиитѣ се поспушнахѫ, па прѣдсѣдательтъ извика на разсилн

— Повикай Станоя Ивановъ!

Влѣзе единъ селенинъ около четирийсеть годишенъ, сухъ и денъ, като скелетъ; дълбоко-хлътналитѣ му сиви очи гледахѫ скрьбно и п чевно наоколо; безкрьвнитѣ му устни треперяхѫ, както и цѣлия му немощялъ трупъ, като отъ силенъ студъ.

— Раскажи, Станое, работата, порѫча му прѣдсѣдатель

Station се извърна не къмъ прѣдсѣдателя, а къмъ Миля, подпрѣ се на тоягата си съ двѣ ржцѣ, за да не падне отъ слабость, и задума съ треперливъ и немощенъ гласъ:

— Мильо, Мильо, изгорихъ азъ божиятъ хлѣбъ, ама и той мене изгори! . . . Видишь ли ме какво станахъ? Живъ-мрьтвецъ! Отъ нея нощь, когато турихъ огъня на твоитѣ крьстци, Боже, прости ме, нали разсьрдихъ светиятъ хлѣбъ божи, дойдохж ми устрѣли по цѣлата снага, послѣ заболѣхъ, залинѣхъ, сѣки день пó-злѣ и пó-злѣ . . . Лошо сторихъ азъ, Мильо, въ ядътъ си на тебе, и Господь сто пжти ми заплати. Ехъ дѣто ти обади Райчовото момче, да му берешъ грѣхътъ . . . . То нѣма кривда, а ние двама съ тебе сългрѣшихме, че сторихме да зачернимъ лицето и животътъ на това младо и зелено дѣте . . . Сосá ми вече божия казьнь и мжки, и дойдохъ самъ да си искажж грѣхътъ, за да ми улекне на душа, колко-годѣ, па да умрж въ тьмница. . . Това рѣкохъ да ти кажж, Мильо, и да ти искамъ прошка за злото, що ти направихъ въ моя гнѣвъ . . А ти искай прошка отъ Младена . . . Па ще ли ни прости Господь — не знаж . . .

Станоя не можá повече да говори, защото краката му се залюляхж, като че се разглобихж, и разсилниятъ го облѣгна до стѣната, за да не грухне.

Милю стоеше, като врещенъ, отъ думитѣ на Станоя. Страдалческото лице на нещастния говореше още пó-краснорѣчиво и искренно. Очитѣ на Миля се измокрихж. Той извика:

— Господинъ прѣдсѣдателю, тоя човѣкъ сичко право казва. Изльгахме се тежко, согрѣшихме, и азъ и вие!

— Смрьтни човѣци сме, брате, грѣшимъ; само единъ Богъ се не лъже, каза растроганъ прѣдсѣдательтъ на сждилището, като покаэа съ тия думи, че той забрави сега, че е такъвъ, и помни само, че е слабъ човѣкъ.

— Пустнете го пò-скоро момчето, извика Милю почти повелително, като обриса съ ржкава очитѣ си.

Съ тоя селянинъ сега ставаше страшно прѣвращение, доброто чувство се пробуди въ загрубѣлата му душа, и той плачеше сега, првый пжть отъ много години насамъ.

— Мирувай, каза прѣдсѣдательтъ като сгъваше една хартия, на която бързо бѣ написалъ нѣщо, Младенъ Райчовъ още тъзъ минута ще бжде освободенъ, и това радостно извѣстие на тебе се пада първъ да му го обадишь, и послѣ да го молишь да те упрости . . Камо Богъ да провождаше пó-често и на врѣме такива откровения на нашитѣ тьмни умове . . . Разсилний, заведи Миля Каражелевъ при полицмейстера, комуто ще подадешь и това писмо!

Разсилний и Милю излѣзохж бързишката.

Младиятъ затворникъ се смая, когато видѣ, че подиръ старшиятъ влѣзе въ тъмницата му и Цанкиния баща.

— Младенчо, каза Милю запъхтянъ, не грижи се веке, тебе те пускатъ, защото нищо не си билъ кривъ, чедо . . . Станое, проклетникътъ, билъ запалилъ кръстцитѣ ми . . . Хай да излазяшъ . . .

Младенъ погледна очуденъ. Старшиятъ му подтвърди сжщото. Младенъ скокна правъ.

— Прощавашь ли ме, синко, че азъ те набѣдихъ! Азъ ти искамъ прошка! каза Милю съ смиренъ и почти плачевенъ гласъ.

— Нѣма нищо, бай Мильо, каза сухо Младенъ.

— Защо не ни расправи, бе синко, тогава пó-добрѣ, да ни вразумишь, да се управишъ, като си билъ чистъ и правъ, като ангелъ, та да не гниешь въ затвори, и ние да зимаме на душата си такъвъ тежъкъ грѣхъ? Тюхъ бре, какво направихме! . .

— Не казахъ ли ви, бай Мильо, че нито бѣхъ помирисалъ твоята нива?

— Сега вѣрвамъ . . Ами като те питахж защо не отговори дѣка си билъ, кой те е видѣлъ въ село?

Младенъ помисли, зачърви се, па каза:

— Защо не отговорихъ? За Цанка!

— Какъ за Цанка?

— Азъ ходихъ да се прощавамъ съ Цанка, и си давахме клетва, че ще се земемъ. . . . Мóжахъ ли да спомѣнж азъ името на Цанка, да го почернж? каза Младенъ низско и распалено.

Па погледна Миля въ очитѣ; но вмѣсто срьдня той забѣлѣжи въ тѣхъ друго едно изражение, добродушно, даже нѣжно.

— Бе, чоджумъ, каза му най-послѣ, та вие на здраво ли се либите съ наша Цана? За това се е тя такава опуйчила отъ тогава. . . Не видѣло се макаръ . . Хай целувай ржка, давамъ ти я, та да патаса свѣтътъ.

— Добрѣ правишъ, че инакъ щяхъ да я зема съ юрюшъ, по войнишки, каза Младенъ и му целувà ржка.

Милю го погледа въ очитѣ: — Ами щеше ли да ме запалишъ, ако не бѣхъ я далъ тебе?

— Хай, хай, ти ме знайшъ, бай Милю. . . .

— Дядо, дядо казвай, не се бъркай, комита! каза строго Милю, като го извождаше изъ вратата на тъмницата.

* * *

По волята на възрадваний чорбаджи Миля, годявката на Млад[...] съ Цанка стана сжщата вечерь, а на другата — свадбата. Еднов[...] менно съ свадбарский тъпанъ, разнесе се изъ селото извѣстието за [...] влението на сръбско-българската война.

На сутрѣшний день Младенъ отпжтува за бойното поле.

Ни отъ прѣдумвания, ни отъ молби, ни отъ плачове на отчаянн[...] млада невѣста, отъ нищо не зе . . . . Самото началство се съгласи

му даде недѣля срокъ, но той упорствова̀. — Азъ до днесь бихъ, каже на Миля, душа далъ за дъщеря ти. . . . Но сега моята жена, и родъ, и драгость, и Господъ е отечеството . . . Додѣто го гази душмански кракъ . . . .

И тръгна — отъ една свадба на друга — кървава.

И вече се не върна: той остави юнашки кости на царибродскитѣ височини, и млада булка подъ було още.

Не бѣше щастливъ, горкиятъ.

Цанка доби едно дѣте отъ него. Синеоко хубаво ангелче, крѣщи до облацитѣ, и упорито като дяволъ.

Често дѣдо му, като го друска на ржцѣ, казва му съ цалувки по надутитѣ буски:

— Бащичку! комита цѣль, комита бикоглавъ!

Басня.

Иванъ и Рада
Се любехж въ дълбоки старини,
Катъ въ миналитѣ и щастливи дни
На свойта възрасть млада.
Тѣмъ общи бѣхж радость и печаль
И никой никога не бѣ видялъ
Срьдня, раздоръ между имъ да възникне.
Единий охне ли, извикне,
При него на часътъ
Истърча другий,
И нѣжно се прѣглеждатъ и тѣшжтъ
Във своитѣ недуги.
Благославяйки своята сждба
Съ гореща Бога молехж молба
Да не остави да се прѣживѣятъ —
Единъ за другъ да плачатъ и жалѣятъ.
„Нек' дойде, думахж, смъртьта,
Ще бжде намъ спасенье
Отъ мжкитѣ на старостьта,
И ще я срѣщнемъ съсъ смиренье;
На наш'тѣ дни
Животътъ е несносно брѣме,
Но молимъ ти се, Боже, ний
И двама ни ведно̀ да земе".

Случайно единъ день смъртьта
Минуваше край тѣхнитѣ врата,
Зачу ги, спрѣ се и потропа.
„Кой хлопа?“
— Смъртьта. Чухъ вашитѣ молби
И идѫ да направѫ ваш'та воля.
— Я, Радо миличка, иди,
Каза Иванъ, и отвори ѝ, молѭ!
А Рада каже: „Отвори ѝ ти,
Свѣсътъ ми се върти,
Днесъ болката ми стара пакъ ме стигна,
Немогѫ и главата си да дигна“.

Нек' казуватъ кой какъ щѫтъ
И се кълнѫтъ във божието нѐбе!
Но никой никого въ свѣтътъ
Не люби повече отъ себе.

Флоренция 1889.

К. Величковъ.

ПИСМА ОТЪ РИМЪ

пише

Константинъ Величковъ.

ПИСМО VIII.

Изъ историята на папството.

Незнаѭ дали е сѫдебно на настоящитѣ писма да иматъ читатели. Ако нѣкога се появѫтъ на бѣлъ свѣтъ, то ония, които ще иматъ търпение да ги четѫтъ, нѣма навѣрно да ни се сърдѫтъ, че прѣкѫсваме описанието на църквитѣ, за да хвърлимъ заедно съ тѣхъ единъ кратъкъ и бѣгълъ погледъ върху историята на папството. Необходимо е да знаемъ историята на папитѣ, за да разберемъ и оцѣнимъ създадений отъ тѣхъ Римъ.

Рѣдко има история, която да се чете съ по́-голѣмъ интересъ. Стрѣмлението на папитѣ, стремление прислѣдвано въ продължение на вѣ... съ неимовѣрна упоритость и енергия, по срѣдъ най-разновидни прѣв... ности на сѫдбата посрѣдъ всѣкакви мѫчнотии и прѣпятствия, да п... чинѫтъ управлението на свѣтътъ на едно учрѣждение, располагающе е... ственно на една морална и духовна сила, приема характеръ най-у... кателенъ, почти баснословенъ по своята смѣлость. Папитѣ, възви... на тая почесть въ една възрасть когато се свършва земната карр... човѣка, се наслѣдватъ съ една шемедна бързина. Гробъ...

прѣстола, надъ който се искачватъ. Когато турать на главата имъ троетажната корона смъртьта брои вече задъ тѣхъ на пръстьетѣ си послѣднитѣ дни, които имъ оставатъ да живѣятъ. Много отъ тѣхъ се искачватъ по стжпалата на Св. Петровий прѣстолъ за да слѣзатъ по противоположнитѣ стжпала въ гроба, който зѣе подъ нозетѣ имъ. Нѣкои не успѣватъ нито да го завзематъ, смъртьта ги застига на пжтя, и се прощаватъ съ тая послѣдня суета, обѣщана на старческото имъ честолюбие прѣди още да стигнатъ въ Римъ. Когато четешъ животътъ имъ, особно на ония, отъ срѣднитѣ вѣкове, мислишъ, че присжтствувашъ на нѣкакво видѣние небивало отъ призраци, които минуватъ тъй бързо прѣдъ очитѣ ти съ своитѣ набръчкани чела, щото нѣмашъ врѣме да схванешъ физиономиитѣ имъ. Колко право сж имали да искатъ великолѣпни паметници, които, слѣдъ смъртьта имъ, да наумѣватъ на живитѣ кратковрѣменното имъ появление въ историята! На много отъ тѣхъ може да се каже, че сж били живи само подиръ смъртьта си. Тождественностьта на възренията и на цѣлитѣ, съединена съ една желѣзна, непрѣклонна воля въ прислѣдванието на зададената задача, свързва, обаче, всички тия папи въ едно цѣло, което напраздно би се търсило другадѣ въ историята. Всички дохождатъ на властьта, проникнати, захласнати отъ тая задача, и въ усилията, които развиватъ за да я осжществжтъ и закрѣпжтъ, полагатъ всичката жизненна мощь на умътъ си и душата си. Какъвто и личенъ характеръ инакъ да носжтъ, съ каквито и дѣла да ознаменуватъ инакъ своето царувание, каквото и име да оставатъ инакъ въ историята, светии или развратници, благочестиви или злотворници, никой, почти никой, не изгубва прѣдъ видъ цѣльта. Всички турятъ по единъ камъкъ въ основата на учрѣждението, което управляватъ, за да го укрѣпжтъ и поставатъ пó-високо. Усилията имъ неостанахж суетни. Папството се издигна на такава височина, каквато не е достигнало ни едно човѣшко учрѣждение; властьта му се прострѣ широка, необятна, на небето и на земята: небето му даде ключоветѣ си, царетѣ и народитѣ на земята го припознахж за свой господарь.

Изумявашъ се, когато изучвашъ генезиса на папската власть и видишь отъ дѣ се е тръгнало за да се достигне до мисъльта за всемирно владичество. Зародишътъ е въ една дума, въ простата титла, която си даватъ първитѣ папи, титла на замѣстници христови, и която не изражаваше друго за тѣхъ и за първитѣ християни, освѣнь една чисто духовна власть надъ съвѣститѣ. Папитѣ, подобно на всички други християни, сж покорни и послушни рабп на цезаритѣ и на свѣтската власть. Свети Григорий (590—604), шейсеть и шестий папа подиръ Св. Петра, обявява цариградския императоръ Мавриция, свой господарь и себе-си неговъ рабъ, прахъ и червей. Колко тоя языкъ е различенъ отъ оня, съ който, подиръ нѣколко вѣка, папитѣ ще ся обрѫщатъ къмъ царетѣ! Това сжщето учрѣждение, което захваща тъй низко, което се признава рабъ, прахъ и червей въ подножието на свѣтската власть, ще достигне слѣдъ нѣколко вѣка да се счита най-висшата власть на земята и високо на

царѣ и народи ще заяви, че папата съединява въ себе-си двѣтѣ власти и саби: „духовната сабя и свѣтската сабя, първата отъ себе-си, втората чрѣзъ царетѣ и войницитѣ, които немогжтъ да си служатъ съ нея освѣнъ когато имъ заповѣда да се въоружжтъ съ нея, и за това само, което имъ той заповѣда и за врѣмето за което имъ той позволи. Който се противи на неговитѣ заповѣди противи се на божиитѣ заповѣди“. [1])

Въ грандиозната рамка на тая мисъль, която полага въ ржцѣтѣ на единъ старецъ слабъ безграничната власть на всемиренъ монархъ, се развива историята на папството, отражающа въ себе-си, като въ огледало, нравственната характеристика на разнитѣ епохи, прѣзъ които е минало въ продължение на дългото си и бурно сжществование. Благодѣтелно въ първитѣ врѣмена на своя исторически животъ, то въплощава въ себе-си прѣзъ срѣднитѣ вѣкове всичкитѣ мрачни пороци на епохата, явява се окржжено съ блѣскъ въ врѣме на възраждението, но когато науката и свободата захващатъ да пръскатъ пò-обилно своитѣ благотворни зари въ новитѣ врѣмена и се опитватъ да вървжтъ самостоятелно по своя пжть, то ги проклева, като исчадия на сатанииский духъ, и встжпя въ борба противъ тѣхъ съ всичкитѣ срѣдства на единъ неумолимъ деспотизмъ. Първата епоха отъ исторический животъ на папството е оная, която му прави най-голѣма честь. Равна съ тая честь е славата, която си заслужва прѣзъ епохата на възраждението. Учени, поети и артисти, ония, които раскриватъ загубенитѣ съкровища на старо-грьцката и римска култура, и ония, които създаватъ нови художественни форми за нуждитѣ, идеялитѣ и стремленията на новото общество, намиратъ всички въ папството щедро и просвѣтено покровителство. Не напраздно отбѣлѣжватъ нѣкога тая блѣскава епоха въ историята съ името на единъ папа. Тя означенува връхътъ на славата и величието на папството, моментътъ на тържествующата почивка между дългата и люта борба за установление на свѣтската му власть и новата борба, която го очаква противъ бунтовний и разрушителенъ духъ на новитѣ врѣмена. Усилията, които ще развие за запазвание на придобитата власть, ще бидлтъ отпечатани съ сжщата енергия, която е било нуждно да се употрѣби за възвишението на папството, но далече нѣма да бждлтъ увѣнчани съ еднаквъ успѣхъ. Противъ него се спущатъ нови сили, подобни на непрѣодолими течения, противъ които ще се укажатъ безсилни всичкитѣ оржжия на духовний и свѣтский му арсеналъ. Новий духъ си провира пжть между бѣсътъ на кланетата, мълниитѣ на отлжчванията и пламъцитѣ на аутода-фетата, и възтържествува. Това сж най-тжжнитѣ страници от[illegible]ската история, тѣ сж срамътъ на папството, Това е врѣмето кога[illegible]квизицията свирѣпствува въ всичкитѣ католически земи, когато [illegible]дава на огънь всичко, което говори за наука и свобода, книг[illegible]де, когато въ Римъ се посрѣща съ тържествующа радость, съ л[illegible]

---

[1]). Булла на папа Бонифация VIII (1294—1303) нарѣчена unam sanctum. Ще [illegible] тука за ония, които не бихж знаяли, че названието на папскитѣ булли се дава [illegible] думи, съ които захващатъ.

торгъ извѣстието за страшната Вартоломейска нощь. Никога Римъ не е ликувалъ тъй както когато се е получило извѣстието за посичанието на хугенотитѣ, посичание, което папата въ писмото си до французский царь нарича длъжно и свещенно. Куриерътъ, който е донесълъ извѣстието, е получилъ отъ собственнитѣ ржцѣ на папата въ подаръкъ хилядо златни дуката. Топовни гърмежи отъ Св. Ангеловий замъкъ сж извѣстили на народътъ радостното происшествие и сж го призовали да участвува въ праздницитѣ и литиитѣ, които сж биле устроени и сж траяли нѣколко деня наредъ. Папата е поискалъ, за да бжде пълна радостьта му, да му донесжтъ въ Римъ главата на адмирала Колиньи, и, най-сетнѣ, за да увѣковѣчи въспоминанието за това събитие, заповѣдалъ е да испишатъ въ Ватикала нѣкои сцени отъ него и да отсѣкжтъ особенно медаль. На едната страна на медалята е неговий образъ, на другата ангелъ, който държи въ едната си ржка кръсть и въ другата сабя, съ която убива хугеноти. Подъ образа на ангела се чете слѣдующий надписъ: Igonorum strages, 1572. За да бжде пъленъ надписътъ ще прибавя името на папата: Григорий XIII.

Църквата оправдаваше напълно титлата, която си беше дала на ecclesia militans et in sangue Dereticorum triumphans (църквата воююща и тържествующа въ кръвьта на еретицитѣ).

Прогрессътъ не е ималъ никога неприятели пó-отчаянни. Папството, готово да го усинови, ако бѣше оставилъ да го раздава то на человѣчеството въ мѣрката, която то намира за добра, го прокле щомъ видѣ че отхвърля неговата опека. То неотблъсваше ни науката, ни свободата, ни прогресса, но искаше да стоятъ вързани за неговата ржка и да вървятъ по пятьтъ, който ще имъ указва то. Въ деньтъ въ който поискахж да се освободжтъ отъ всяки окови, то имъ обяви безпощадна война. То ги не смаза, не спрѣ вървежьтъ имъ, не попречи да побѣджтъ, и само се опозори въ борбата, която подигна противъ тѣхъ. Бруно, Савонарола, Хусъ и Галилей възтържествувахж надъ джелатитѣ си и сждиитѣ си.

И прѣзъ тая епоха дохождатъ на папский прѣстолъ люде достойни за удивление, които може-би бихж дали на папството и на историята му направление съобразни съ человѣколюбивитѣ и възвишени начала на християнството ако да бѣше зависяло това отъ тѣхната воля. Духътъ на папството, измѣсенъ отъ мраченъ деспотизмъ и безмѣрна жажда за власть, трѣбваше да усуети усилията имъ. Папството трѣбваше да иде до край по фаталний пжть, въ който го бѣше хвърлила историята му отъ деньтъ, въ който тя бѣше станала история на едно свѣтско учрѣждение. Никакъвъ успѣшенъ опитъ неможеше да се направи за да се извлѣче папството отъ тоя пжть. Климентъ XIV (1769—1775) плати съ животи си это нещя да припознае тая истина. Проникнатъ отъ най-възвишени философски и человѣколюбиви идеи, погнусванъ отъ мръсната роль, която бѣше зело върху си папството, той се опита да помири църквата съ духътъ на новитѣ врѣмена, религията съ философията. Помирението бѣше невъзможно и той самъ стана жертва на своитѣ великодушни, по неис-

пълними мечти. Езуититѣ, на които бѣше уничтожилъ орденътъ, го утровихж. Слѣдъ подписванието на буллата Dominus de Redemptor той самъ бѣше казалъ на единъ посланпикъ че е подпдсалъ смъртната си прѣсжда. Не безнаказанъ можеше да остави такъвъ смѣлъ актъ великото общество, което броеше 233 годишно сжществувание и 20 хиляди члена. На другата още година прѣзъ свѣтлата недѣля папата почна да се оплаква отъ силни стомашни болѣшки. „Отивамъ въ вѣчностьта, казваше на приятелитѣ си. и знаѭ защо“. Веднага слѣдъ смъртьта му тѣлото му станало черно и захванало тъй бързо да гние, щото не било възможно да го изложжтъ, спорѣдъ обичая, за цалувание на ногата. Не се минахж четирийесеть години и съ булла отъ 7 Августа 1814 папа Пий VII възстанови езуитский орденъ и му възвърна всичкитѣ права. Неможѣ обаче да му възвърне силата да поднови своитѣ подвиги. Възобновената инквизиция остана само, като една емблема на реакция, истрита отъ врѣмето, която папството неможѣ да прѣжали, но и отъ която неможѣ ни да се въсползува вече. Врѣмената на Павла IV, на Пия IV, на Пия V, на Павла V, на Григория XV бѣхж отъ отдавна вече минали безвъзвратно. Тѣ пълнатъ днесь съ страхъ и трепетъ само страницитѣ на историята.

Отъ тоя периодъ, който кънти отъ виковетѣ на мжченицитѣ въ подземнитѣ темници на инквизицията, обагренъ отъ пламъцитѣ на аумо-дафетата, съ удоволствие се вржщамъ въ първитѣ врѣмена на папството. Всѣки периодъ отъ историята на папството носи така различенъ характеръ, който често се мѣнява отъ единъ папа до други, щото не е възможно да се установите на едни чувства. Чувствата ви се мѣнявать както се мѣнява самий харатеръ на историята, която четете. Има страници, които ви испълвать съ удивление, други ви внушавать само отвращение. Тука благоговѣйте прѣдъ папитѣ, тамъ ги изгледвате съ ужасъ. Поставяте си постоянно въпросътъ, дали западното християнсто е било за ублажвание или за съжаление, че е изникнало и се е разило въ папството и минувате безъ да го рѣшите. Мислж, обаче, че источнитѣ славяни, които сж останали вънъ отъ района на дѣйствие на папството, нѣматъ причини да скърбжтъ че не сж се въсползували отъ благата, които то би могло да имъ даде, ако бѣхж подпаднали подъ духовното му и свѣтско владичество. Съ благодарность почти источнитѣ славяни трѣбва да смислятъ за събитията, които не сж позволили да влѣзатъ въ лоното на западната църква. Ако и късно, тѣ могжтъ да се ползуватъ отъ плодоветѣ на западно европейската култура, безъ да се опасавать да приематъ и ония зарази, които церквата, заедно съ несъмненни добрини, внесе въ католическитѣ общества, зарази, които тровать сжществуванието на тия общества, и отъ които нà-дали ще могжтъ нѣкога да се спасжтъ. Ако на источнитѣ славяни прѣдстои да играятъ единъ день, което дълбоко вѣрвамъ, видна културно-историческа роль, то ще дължжтъ за това много на обстоятелството, че сж били останали спасени отъ влиянието на римо-католическото духовенство.

Първитѣ врѣмена на папството сѫ най-чиститѣ и свѣтли страници въ историята му. Старий миръ бѣше разрушенъ. Надъ димящитѣ му развалини се спущахѫ народи нови, въодушевени отъ истрѣбителна вражда едни противъ други. Нѣмаше кой да ги посрѣщне други, освень папитѣ, и тѣ смѣло излѣзнаха на срѣща имъ съ слово на миръ и любовь, въоружени само съ кръста, противопоставляющи на грубитѣ имъ и диви инстинкти чиститѣ и свети начала на евангелието. Всичкитѣ папи отъ първитѣ врѣмена сѫ причислени въ лика на светиитѣ и тая титла заслужва да се даде на повечето отъ тѣхъ. Римъ, изоставенъ отъ всички, прѣвърнатъ въ купища отъ съсипни, прѣдаденъ на най-черна бѣдность и на всичкитѣ злини на безначалието отвѫтрѣ, заплашванъ отъ постоянни нападения отвънъ, намира въ папитѣ единственни защитници противъ вѫтрѣшнитѣ и вънкашни бѣдствия. Надгробния надписъ на Григория Великий съ трогателна простота казва: „побѣди гладътъ съ раздавание хлѣбъ, студътъ съ раздавание дрѣхи, и защити душитѣ отъ неприятеля съ светитѣ си съвѣти“. Левъ Великий отблъсва отъ Римъ и отъ Италия опустошението, съ което го заплашватъ Аттиловитѣ орди. Всички залѣгатъ да умекотѫтъ нравитѣ на завоевателитѣ, испращатъ имъ мисионери да ги покрьстатъ, да имъ дадѫтъ пó-човѣколюбивъ законъ, и тѣхното благотворно влияние ускорява нравственното имъ и умственното възпитание и го приготвя за миссията, която имъ бѣше прѣдназначило провидѣнието. Това благотворно влияние не прѣстава даже тогава, когато папитѣ испадатъ въ сѫщата варварщина, съ която се борятъ. Прочитамъ изново сега прѣписката между Николая I и Бориса, отговоритѣ на папата на въпроситѣ, които му задава новообращений българский царь. Тоя документъ свидѣтелствува какви груби и жестоки сѫ били нравитѣ на тогавашнитѣ новодошли народи и колко за тѣхното умекотение се дължи на папитѣ. Още въ деветий вѣкъ папата въ своитѣ отговори прогласява такива начала, които едва въ наше врѣме усвоихѫ европейскитѣ законодателства, а на много мѣста и до днесь още може-би не се слѣдватъ на практика. — Да ли сме сгрѣшили, пита Борисъ, дѣто сме погубили главнитѣ прѣдводители на бунтовницитѣ, които бѣхѫ се възбунтували противъ християнството, заедно съ дѣцата имъ? — Сгрѣшили сте, отговаря папата, особенно въ това, дѣто сте погубили невинни дѣца и въобще сте постѫпили жестоко. — На друго мѣсто Борисъ задава слѣдующий въпросъ: — Спорѣдъ нашитѣ обичаи, когато се хване разбойникъ или прѣстѫпникъ и той неще доброволно да признае извършеното прѣстѫпление, тогава сѫдията го бие съ тояга по главата и боде съ желѣзни шила по бедрата до тогава до когато признае. Какъ да постѫпваме сега? — Папата отговаря: — Това не трѣбва да правите никакъ: признанието трѣбва да бѫде доброволно. — Ето още единъ въпросъ: По прѣди ние сме захващали сраженията въ извѣсни дни и часове, употрѣбявали сме врачувания, игри, пѣсни и различни гадания; а сега какво да правимъ? Борисъ получава слѣдующий отговоръ: — Призовавайте божието име, отивайте въ църква, исповѣдайте се и причастя-

вайте се, отваряйте темницитѣ, трошете оковитѣ, освобождавайте робитѣ особенно, изнемощѣлитѣ и слабитѣ, и давайте милостиня на бѣднитѣ.

Истински пастири на своитѣ народи, първитѣ папи се ползуватъ у тѣхъ съ пълно довѣрие и уважение, прѣданностьта на народитѣ равняваше се съ услугитѣ, които приемахѫ отъ тѣхъ. Даже безумствата на послѣдующитѣ папи не успѣхѫ за дълго врѣме още да я расколебаятъ. Слѣдующий анекдотъ изобразява вѣрно отношенията между пастиритѣ и паството. Въ 1053 Нормандцитѣ бѣхѫ излѣзли на южний брѣгъ на Италия и бѣхѫ завзели градътъ Беневенто. Папа Левъ IX събира една войска, първата която е била събрана и заплатена отъ единъ папа, и тръгва самъ противъ нормандцитѣ за да освободи Беневенто. Сражението става при Гивителла, на 18 юний, и нормандцитѣ побѣждаватъ и хващатъ самия папа плѣнникъ, но щомъ го узнаватъ падатъ на колене прѣдъ него, просятъ за прошка, завождатъ го съ най-голѣма почитъ въ Беневенто и измолватъ да имъ даде въ подаръкъ Пумия. Така отъ побѣдители ставатъ вассали на римската църква. Побѣдений папа се връща тържественно, като побѣдитель въ Римъ.

Отдавна обаче папитѣ излагахѫ съ своето безчинно поведение на жестоки испитания уважението и прѣданностьта на своитѣ паства. Историята имъ въ продължение на нѣколко вѣка се пълни съ ужаси и прѣстѫпления, съ кървави трагедии и потресающи скандали. Каквото и удивление да може да храните къмъ папството за величайшитѣ услуги принесени отъ него на цивилизацията и искуствата, когато четете тая история отъ убийства и злочинства, то се изгубва, като водна чиста сълза въ едно блато отъ кръвь. За да намѣрите нѣщо подобно на кървавитѣ трагедии, които се разиграватъ около папский прѣстолъ, трѣбва да се прѣнесете въ историята на нѣкои азиятски дворове въ най-бурнитѣ врѣмена на сѫществованието имъ. Папитѣ сѫ свързали прѣзъ това врѣме Ватикана и Св. Ангеловий замокъ съ мостъ за да си приготватъ убѣжище противъ свирѣпствующето около прѣстола имъ прѣстѫпление. Убийствата на които Ватиканъ и великолѣпния Адрияновъ мавзолей, прѣвърнатъ въ крѣпость и теаница, сѫ били нѣми свидѣтели прѣзъ всичкото това врѣме, нѣматъ брой. Очитѣ търсатъ и се удивляватъ че немогѫтъ да намѣратъ по стѣнитѣ имъ пятна отъ кръвьта, съ която сѫ били тъй често и дълго врѣме опрѣскани. Никога мрачната енергия на страститѣ не е хвърляла въ историята образи пó-чудовищни. На всѣка стѫпка ти се испречва кръвнишкий погледъ на папи убийци, или се спънвашъ въ труповетѣ на папи убути. Малцина папи умиратъ отъ естественна смърть. Ножътъ и утровата довършватъ насилственно живота на повечето, убийството е ед[...] срѣдство да достигнешъ до папский прѣстолъ, да се освободишъ отъ еди[...] съперникъ и да завземешъ мѣстото му, то слѣди стѫпкитѣ на папата [...] дворцитѣ му и вънъ на улицата. Ако убийцата не излѣзе отъ придв[...]нитѣ, ще излезе отъ тълпата. Папский прѣстолъ е прѣдоставенъ на св[...]бодното състезание на всичкитѣ честолюбия и алчности, и бѣснотата [...] страститѣ позволява всичкитѣ срѣдства за постигание на цѣльта. На

мисли даже за средствата. Важното е да се постигне цѣльта. Свалятъ и качватъ папи — всички: придворнитѣ, тълпата, баронитѣ, императоритѣ. Баронитѣ сж въ постоянно междуособие, която фракция надвие неинъ става папский прѣстолъ. Папата, доведенъ на властьта отъ побѣдената фракция, трѣбва да избѣга, инакъ е убитъ, раскжсанъ, удушенъ. Императоритѣ слизатъ отъ Германия съ войски за да назначаватъ папи по своя воля или да защищаватъ своитѣ привърженици. Додѣто сж въ Италия владѣе миръ. Скандалитѣ захващатъ щомъ минатъ Алпитѣ за да се върнатъ въ отечеството си. Нови бунтове ги принуждавотъ изново да навлѣзатъ въ Италия съ войскитѣ си, и всяко тѣхно идвание се придружава съ опустошения. Дивитѣ инстинкти на епохата намиратъ нова храна въ борбата за надмощие, която се захваща между папството и империята. Борбата е толкова повече ожесточена, че се води за начала които се прѣдставляватъ смутни, лишени отъ една твърда и опрѣдѣлена основа, както отъ едната, така и отъ другата страна Не се отхвърга законностьта ни на папската власть, ни на императорската власть. И двѣтѣ сж отъ Бога, назначени сж да си съдѣйствуватъ една на друга, за да управляватъ свѣтътъ. Кассаеше се да се опрѣдѣлжтъ сферитѣ на дѣйствие на едната и на другата. При претенциитѣ, които заявлявахж двѣтѣ власти, задачата бѣше пó-лесно да се положи отъ колкото да се разрѣши. Бѣхж въ борба духътъ и тѣлото, папата — духътъ, императорътъ — тѣлото. Папата претендира за висшата власть по причина на прѣвъсходството, което духътъ има надъ тѣлото, тѣлото е единъ простъ органъ, който трѣбва да дѣйствува по волята на духътъ. То неможе да има своя воля, неможе да управлява само себе си, какъ може да иска да управлява другитѣ? Императорътъ признаваше че папата стой пò-високо отъ него, но именно, като прѣдставитель на духътъ, той трѣбва да се занимава само съ ония работи, които съвпадатъ въ кржгътъ на духовнитѣ интереси на человѣчеството. Папата, прѣдставитель на земята на Бога, трѣбва да бди единствено върху отношенията между человѣцитѣ и божеството. Той унижава своето достоинство като се мѣси въ чисто свѣтскитѣ дѣла на человѣцитѣ. Грижата за управлението на тия дѣла трѣбва да бжде прѣдоставено исключително на императорътъ. Папата може да подѣля свѣтската власть на императора само като простъ съвѣтникъ. Борбата и отъ едната и отъ другата страна се водеше съ разсжждения сюбтилни и схоластически, които не внасяха никакъвъ свѣтъ въ умоветѣ и още повече ожесточавахж страститѣ. и понеже политиката се указваше безсилна прибѣгваше се за разрѣшение на расрата до ножътъ, до насилието. Партизанитѣ на папата и на императорътъ ѣхж въ постоянна тревога и готови, при първа запорѣдь, да се спусатъ едни противъ други за защитата на каузата, на която съчувствуахж. Кръстоноснитѣ походи дори не успѣхж да турятъ край на борбата ежду папството и империята. Движението, което увличаше цѣлото хриянство къмъ избавлението на Спасителевий гробъ съ неудържимата ла на единъ всепоглъщающъ идеялъ, остава непокжтнати страститѣ,

които вълнувахѫ духоветѣ въ борбата на двѣтѣ враждебни власти. Борбата продължава прѣзъ врѣмето на кръстоноснитѣ народи, както и подиръ тѣхъ, и ней трѣбва да се припише голѣма часть отъ вината за несполуката на походитѣ; папитѣ не веднажъ забравихѫ интереситѣ на християнството за да запазатъ своитѣ собственни интереси и пожертвувахѫ общата кауза, на чело на която се бѣхѫ тѣ сами поставили, въ полза на честолюбивитѣ си домогвания. Всѣки градъ имаше своитѣ гелфи и своитѣ гибеллини. Ако въ единъ градъ прѣодоляваше гибелинската партия, въ други властвувахѫ гелфитѣ, и вражда непримирима въодушевляваше единий градъ противъ другий. Властьта въ разнитѣ градове и държави минуваше отъ едната партия въ другата чрѣзъ кървави и немилостиви междуособия, при междуособията и войнитѣ отъ градъ противъ градъ, отъ държави противъ държави, прибавлявахѫ се външни нашествия. Неумолима жестокость е отличителний характеръ на всички тия междуособици, войни, нашествия. Милость се не прави на побѣденитѣ. Животътъ имъ, честьта имъ, имотътъ имъ сѫ на расположението, пълно и произволно, на побѣдителитѣ. Всѣка войска, която стѫпя въ единъ прѣвзетъ градъ, располага съ него, като нѣкоя ордия отъ двиваци дошли да грабатъ, да убиватъ и безчестатъ. Имамъ прѣдъ себе си разказътъ за свирѣпствата и опустошенията, извършени въ Римъ отъ войскитѣ на конетабла Бурбона въ 1527: цѣлий градъ, кѫщи, черкви и мънаслири сѫ били подвергнати на грабежъ. Цѣли квартали сѫ били сринати съ земята, прѣдъ свирѣпитѣ побѣдители не сѫ намирали пощада ни дѣцата ни старцитѣ. Много жени и моми сѫ се хвърлили прѣзъ прозорцитѣ за да избѣгнатъ безчестието, други сѫ били убити отъ бащитѣ си и майкитѣ си, и дори и тия тѣла, окървавени и издихающи, не сѫ били въ безопасность отъ свирѣпостьта на солдатитѣ. Тия ужаси сѫ се продължили седемь мѣсеци. При всичко, че събитието не се отнася въ епохата за която говорѫ, споменамъ го защото то дава възможность да си прѣдстави человѣкъ колко още пó-опустошителни и жестоки сѫ били войнитѣ въ пó-мрачнитѣ врѣмена на срѣднитѣ вѣкове, като оная, напримѣръ, която доведе въ Римъ въ 1084 г. Роберта Гискарда. Нормандскитѣ и саррацински пълчища, съ които нахлу въ градътъ за да въстанови на папский прѣстолъ Григория VII, испѫденъ отъ Хенриха IV, оставихѫ слѣдъ себе си потоци отъ кръвь, грамади отъ развалини. Всичкитѣ граждани, които сѫ били подозрени въ враждебни чувства противъ папата, сѫ били избити или отведени въ робство, женитѣ имъ и дъщеритѣ имъ обезчестени. Всичкитѣ квартали между Латеранската църква на Св. Ивана Кръстителя и Колизеятъ сѫ били разрушени изъ дъно до послѣдната кѫща, заедно съ старитѣ паметници, които е имало. Въ тия двѣ опустошения сѫ загинали може-би толкова римски паметници, колкото въ всичкитѣ опустошения на варваритѣ. Най-неимовѣрни ужаси сѫ извършени по заповѣдь на кардинали и папски легати въ войната, подигната прѣзъ 1360 противъ флорентинската република. Болоня, Фленца, Болсена и Чезена сѫ били прѣдадени на грабежъ. Въ Чезена

сж били избити повече отъ петдесеть хиляди души, мжже, жени, дѣца и старци! Бѣснитѣ папски солдати сж хвърляли дѣцата въ зидоветѣ, сж раскормушвали тежкитѣ жени, и нещастнитѣ имъ рожби сж хвърляли въ огъня. Кладенцитѣ на градътъ сж били пълни съ трупове. Кардиналъ Роберто е присжтствувалъ лично при тия ужаси и не е прѣставалъ да вика на солдатитѣ да не щадятъ никого. Звѣрствата се считатъ, като титли на гордость, стига да сж извършени за добрата кауза. Папскитѣ легати въ войната противъ Албигойцитѣ така пишатъ по поводъ на прѣвзиманието на единъ градъ: „Нашитѣ избихж 20 хиляди души безъ разлика на полъ и възрасть. Подирь това градътъ биде разграбенъ и изгоренъ“.

Тая епоха тъй мрачна инакъ, въ която убийството, утровата и измѣната се борятъ за папский прѣстолъ, е, обаче, най-замѣчателна въ историята на папството. Прѣзъ тая епоха се издига великолѣпното здание на папската свѣтска власть. Прѣзъ нея испъква въ историята колосалний образъ на Григория Илдебранда. Мисьльта за политическа власть може да се търси още въ най-първитѣ врѣмена на папската история, когато Римъ, изоставенъ отъ всички, прѣвърнатъ, както казва Григоровиусъ, въ грамада отъ развалини, между които е расположила своя станъ една войска отъ калугери, нѣмаше друга власть, която да го защити освѣнь папата. Папата съединяваше въ ржцѣтѣ си и духовната и политическата власть. Никога власть не е била упражнявана пò-отеческа. Главата на републиката бѣше баща на своитѣ подданници. Впрочемъ, духовната и политическа длъжность, която извършваше, ввѣряваше му се съ изборъ отъ самитѣ тѣхъ. Но никога историята не е подтвърдявала пó-блистателно истината, че властьта може да се упражнява безнаказанно, че оня, който располага съ нея, ще иска да я задържи и да ѝ даде пó-голѣмо развитие. Отъ властьта, която нуждата бѣше турила въ ржцѣтѣ имъ, папитѣ ще направатъ условие необходимо за да испълняватъ своето духовно послание, желанието да оставатъ за себе си едно независимо княжество, въ което ще бждятъ облѣчени съ абсолютна власть, съ опрѣдѣленъ и рѣшителенъ характеръ, когато лонгобардитѣ, установени въ сѣверна Италия, прѣдприехж да извършатъ обединението на Италия подъ скиптърътъ на своитѣ царье. Случайтъ имъ помогна чудесно. Пипинъ Кжсий и Карлъ Великий бѣхж отнели властьта на Фрннция отъ домътъ на Меровингитѣ. Липсваше една санкция на узурпацията, която бѣхж извършили. Папитѣ се съгласиха да узаконятъ узурпацията имъ въ замѣна на помощьта, която очаквахж отъ тѣхъ за да извършатъ тѣ сами друга една узурпация. Папитѣ дадохж на Пипина Кжсия и на сина му една корона, съ която не располагахж. Пипинъ Кжсий и Карлъ Великий подариха на папитѣ земи, които не бѣхж тѣхни. Възбудила ли е тая двойна узурпация нѣкакви скрупули у папитѣ? Би билъ наклоненъ човѣкъ да мисли за това, като вижда грижата, която сж положили да намѣсатъ въ работата самаго свети Петра. За да убѣди пó-добрѣ Пипина Кжсий да дойде въ Италия за да истрѣби лонгобардитѣ, Стефанъ II му испраща едно писмо,

написано на неговъ адресъ отъ самия апостолъ. „Прѣдизвиквамъ и увѣщавамъ вашето състрадание, пише апостолътъ на Пипина и на синоветѣ му, да защитите тоя градъ Римъ и народътъ, който ми е повѣренъ, противъ враговетѣ имъ, за което ви заклевамъ, по причина на страданията, които теглятъ отъ умразния ломбардски народъ. Не се лъжете, мои драги приятели, но вѣрвайте, че съмь азъ самий живъ и като въ плъть прѣдъ васъ, и самъ лично ви подканямъ и ви испращамъ тия най-горещи молби . . . Притърчете се, защитите майка си Църквата прѣди да бѫде унищожена и потѫпкана отъ нечистивцитѣ. Ваший народъ, о френский народе, е въ очитѣ на апостола Петра първий народъ подъ небесата. Ако ме послушате бързо, ще получите голѣма награда, ще побѣдите враговетѣ си, ще се храните съ плодоветѣ на земята и ще се радвате на животъ вѣченъ; ако закъснѣете да испълните моитѣ заповѣди, ще бѫдете исключени отъ Божието царство. Това неможе да очудва ония, които, знаятъ папската история. Изборътъ на средствата никога не е смущавалъ папитѣ. За тѣхъ е важно само едно нѣщо — да се стигне цѣльта. Писмото на апостола Петра остава почти безъ значение при оная дерзка фалшификация, която се е извършила не много врѣме подирь това съ съчиняванието на лѫжливитѣ декретали. Папитѣ искахѫ да дадѫтъ на домогванията си за политическа и свѣтска власть историческа санкция, да ги свържатъ съ самото происхождение на папитѣ, и не се побояхѫ да изопачѫтъ историята, да припишатъ на първитѣ папи дѣла, които не сѫ извършили, мисли, които не сѫ могли никога да иматъ. Никога историята не е била подлагана на фалшификация съ пó-голѣма смѣлость и съ пò голѣмъ успѣхъ за авторитѣ ѝ. Декраталитѣ, изучвани въ университетитѣ, коментирани отъ духовнитѣ списатели, утвърдихѫ въ обществото идеята, че църквата стоѝ пò-горѣ отъ всяка власть и папата е глава самовластенъ на църквата, че църквата и папата иматъ право да располагатъ своеволно съ сѫдбинитѣ на царьете и на народитѣ, прѣди още папитѣ да пристѫпатъ да я приведѫтъ въ испълнение. Почвата бѣше приготвена. Идеята очакваше само единъ енергиченъ умъ за да ѝ даде значението на дѣятеленъ исторически фактъ. Когато народитѣ и царьетѣ чухѫ отъ Григория VII, че държѫтъ — първитѣ своитѣ земи, вторитѣ — своитѣ корони, отъ църквата, и че той располага правото да имъ ги остави или да имъ ги отнеме, спорѣдъ поведението, което ще държѫтъ спрямо него и спрямо църквата, тѣ приехѫ заявленията му, като съвсѣмъ естествванни, почиваюши на основания, законностьта на които не подле... на споръ. Унижението, съ което Хенрихъ IV дойде да искупи въ Кано своето неповиновение къмъ папскитѣ заповѣди, трѣбваше да убѣди он... които можехѫ да се съмнѣватъ още, съ каква страшна власть распо... гаше главата на църквата и по кой начинъ мислеше да си служи ... нея. Кой би дързналъ да се противи на една власть, която можеше ... едно слово да накара единъ князъ да се намѣри изведнажъ на прѣст... си безсиленъ, беззащитенъ, отрѣченъ отъ подданницитѣ си, изостав... отъ войницитѣ си? Послѣднитѣ години на Григория VII не бѣ...

ливи. Той испита горчиви несполуки отъ самия тоя императоръ, когото бѣше унизилъ, но тия несполуки имахѫ само врѣменно значение. Папството се придигна бързо, въоружено повече отъ всякога съ властьта, която му бѣше завѣщалъ Григорий VII, готово да встѫпи съ борба всякога когато отъ нѣкѫдѣ се осмѣлѣхѫ да незачетѫтъ или да нарушѫтъ правата, които си бѣше присвоило. Уничтожението на женидбата за свещеницитѣ бѣше прибавило една нова грамадна непобѣдима сила при другитѣ орѫжия, съ които располагаше, и бѣше му дало възможность да си даде едно устройство съобразно съ свѣтовната и обширна роль, която искаше да играе. Духовенството се прѣобърна въ една истинска войска, прѣданна и воюща денонощно, неуморима за духовнитѣ и свѣтски интереси на папството. То стана една верига отъ желѣзни воли, подчинени на една строга дисциплина, повинующи се слѣпо на заповѣдитѣ на едно единственно началство, верига грамадна, съ която Римъ припаса цѣлий католическийй миръ, за да го държи въ робско повиновение.

Както и да сѫди човѣкъ за Григория VII неможе да не гледа съ изумление на мечтата, която е ималъ, и като мисли, особенно, че можá да я испълни и да се радва още прѣзъ живота си на своето тържество. Историята може да му противопостави само такива образи, като Августа, въ старитѣ врѣмена и Наполеона, въ новитѣ. Ако би се въздигналъ единъ день единъ храмъ въ честь на гения на властолюбието, на входътъ на храма бихѫ поставили статуята на Григория, и отъ странитѣ му статуитѣ на Августа и на Наполеона. Като тѣхъ, той се въздигна до върхътъ на могуществото и накара да му се повинуватъ народи и държави, но той прѣдставлява надъ тѣхъ това прѣвъсходство, че онова, което тѣ бѣхѫ постигнали съ силата на грамадни войски, съ цѣна на дълги и кървави войни, той го постигна само съ силата на своята енергия и на своята воля. Сѫдбата му прѣдставлява чудесна прилика съ сѫдбата на Наполеона. Отъ скромно происхождение, като него, което не е могло да му обѣщава нищо, слѣдъ като вкусява всичкитѣ наслаждения, които може да даде всесилието, пада като него отъ връхътъ, дѣто го бѣхѫ възвисили способноститѣ му и щастието му, и отива да умре въ изгнание. Пѫтникътъ, който гледа въ св. Петръ великолѣпнитѣ мавзолеи на папитѣ, удивлява се почти като не намира между тѣхъ гробътъ на Григория VII. Не е ли чудно че паметникътъ, въздигнатъ за да увѣковѣчи величието на папството, не притежава гробътъ на онogова, който е положилъ основитѣ на това величие? „Обичахъ правдата, бѣше казалъ на смъртний часъ, и мразихъ неправдата, за това и умирамъ въ изгнание“. Прахътъ му остана въ Селефио, дѣто бѣше умрѣлъ, и само въ 1573 му се въздигна гробница въ съборната църква на градътъ, дѣто наумѣва единъ отъ най-поразителнитѣ примѣри, които ни е оставила историята за прѣвратностьта на сѫдбата. На нѣколко години разстояние свърши живота си по още пò-нещастенъ начинъ Хенрихъ IV. Смъртьта на Григоровий неприятель може сама по себе да свидѣтелствува каква грамадна власть бѣше завѣщалъ Григорий VII на своитѣ наслѣдници и

каква неразривна послѣдователность съединява дѣйствията на всичкитѣ папи прѣзъ тая епоха. Паскалъ II, третий папа слѣдъ Григория, подига противъ стария императоръ собственния му синъ, комуто и дава императорската корона, като го развързва отъ клетвитѣ му за вѣрность и отъ другитѣ му длъжности къмъ баща му. Трима владици, архиепископитѣ Вормски, Келнски и Майянски се прѣдставляватъ единъ день прѣдъ Хенриха IV и му обявяватъ, че е свалeнъ отъ прѣстола. Хенрихъ иска да знае причинитѣ на сваляннето му. „Сваленъ си, му отговарятъ владицитѣ, защото дълги години раздирà утробата на Божията църква; защото продавá епископиитѣ, аббатствата и духовнитѣ длъжности; защото прѣстѫпи закона за избиранието на владицитѣ; за тия причини биде угодно на висший началникъ на църквата и на князоветѣ на империята да те отхвърлятъ отъ прѣстола и отъ обществото на вѣрнитѣ“. Хенрихъ се опитва да се оправдае, но единъ отъ владицитѣ, като се боеше, види се, да не повлияятъ думитѣ му надъ другитѣ, го прѣкѫсва: „Защо да се колебаемъ? извиква ядовито. Не принадлежи ли намъ да вѣнчаваме царьетѣ? Ако тоя, когото сме облѣкли съ пурпурата, не е достоенъ за нея, нека му я съблѣчемъ!“ При тия думи тримата владици се спущатъ надъ него, свалятъ му короната, мантията, украшенията и царскитѣ знаци и ги испращатъ на сина му. Хенрихъ не ще изведнажъ да се признае побѣденъ и прибѣгна до орѫжието, за да завладѣе отново прѣстола си, но опититѣ му останаха безъ сполуки. Тогава се видѣ старий императоръ изоставенъ отъ всички и принуденъ да търси убѣжище въ една църква, да се моли да го приематъ за простъ прислужникъ, стига да го оставатъ да довърши мирно послѣднитѣ си дни. И владиката, и молящитѣ се въ църквата останаха глухи прѣдъ молбата му. Проклятието, което бѣше хвърлилъ противъ него папата, остана да го прислѣдва и подирь смъртьта. Петь цѣли години не се намѣри благочестива рѫка, която да отдаде послѣднитѣ длъжности на коститѣ му и да ги закопае въ единъ гробъ! . . .

Трѣбва человѣкъ да чете въ подробната история на папитѣ отъ тая епоха отношенията имъ съ царьетѣ и народитѣ, за да си състави пълно понятие за могуществото, което невѣжеството, суевѣрието и страхътъ бѣхѫ турили въ рѫцѣтѣ имъ. Никога свѣтътъ не е треперялъ подъ деспотизмъ пó-абсолютенъ и пó-произволенъ, но тоя деспотизмъ се прикриваше подъ една идея, която имаше въ себе-си нѣщо съблазнително, която прѣвърщаше человѣчеството въ едно грамадно семейство, на чело на което сѣдеше папата, която прѣдставляваше, както казва единъ списатель, едно идеално крѫжило за конфедерацията на народитѣ. Около тая идея се движи цѣлата история на срѣднитѣ вѣкове. Въ усилията, които развиватъ папитѣ за да запазатъ прѣимуществата, които черпехѫ отъ тая идея, и въ противодѣйствието, което срѣщатъ отъ страна на князове и народи, уморени отъ игото имъ, трѣбва да се търсатъ причинитѣ на повечето войни, които кървавать историята прѣзъ цѣлата тая епоха. Не веднажъ противъ папството испѫкватъ неприятели страшни,

прѣдъ които то се вижда принудено да отстѫпи и да се признае побѣдено, но несполукитѣ не успѣватъ никога да го отчаятъ. Врѣменно разбито, никога несъкрушено, то се въсползува отъ първий благоприятенъ случай, който му се прѣдставя, за да поднови борбата, и не я напуща додѣто побѣдата не остава окончателно на негова страна. Едно по друго, слѣдъ дълги борби, въ които не веднажъ бѣше испитало най-голѣми несполуки, то бѣше успѣло да въстържествува надъ неприятели, като Хенриха IV, Фридириха Барбароса, Фридириха II. То можѣ да помисли даже по едно врѣме, подиръ прѣвзиманието на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ, при Инокентия III, че ще му се удаде да включи цѣла Европа въ прѣдѣлитѣ на всемирната монархия, на която то се бѣше поставило за глава. Не малко се дължи на българитѣ ако тоя планъ на папството неможѣ да се осѫществи.

Могуществото на папитѣ захваща рѣшително да упада съ прѣнасянието на папската столица отъ Римъ въ Авинйонъ. Църквата, раздирана отъ вѫтрешни расприи, изгубва своето очарование въ очитѣ на народитѣ. Папитѣ не наумѣвахѫ вече, освѣнъ като слаби призраци, ония свои велики прѣдшественници, които бѣхѫ рѫководили въ течението на цѣли вѣкове духовнитѣ и политически интереси на католическа Европа. Въ свѣтътъ захващаше вече да вѣе единъ новъ духъ, прѣдшественикъ на оня, който трѣбваше да създаде слѣдъ два вѣка реформата и да отнеме сѣверна Европа отъ вѣдомството на Римъ. Народитѣ можехѫ вече да съзрѫтъ че тѣ сѫ, които бѣхѫ давали на Римъ оная сила, чрѣзъ която той ги бѣше владѣлъ тъй дълго врѣме, и не се показвахѫ вече расположени да ставатъ орѫдия на своитѣ нещастия, да даватъ другиму орѫжия, които можехѫ да се обърнатъ противъ тѣхъ самитѣ. Впрочемъ, нови нужди и интереси бѣхѫ възникнали, които увличахѫ вниманието имъ, вътрѣшното имъ устройство, старанието да си дадѫтъ опрѣдѣлена национална физиономия. Тоя периодъ, който духовнитѣ писатели наричатъ вавилонско робство, би врѣме на отдихъ за всички. Опититѣ, които ще направятъ папитѣ отпослѣ да си възвърнатъ прѣдишната власть, ще докажатъ само още пò-ясно че врѣмената за великитѣ блянове на Григория VII, на Александра III, на Инокентия III, бѣхѫ безвъзвратно минали. Нѣмаше вече да се повторатъ за него ония щастливи врѣмена, въ които бѣше се считало „власть стояща пò-горѣ отъ всичкитѣ царье на земята, учредена да сваля отъ прѣстолитѣ невѣрнитѣ князове и да ги хвърля въ пропастьта заедно съ министритѣ на Сатана“. Папитѣ трѣбваше да се задоволѫтъ сега отъ политическата роль, която имъ прѣдстоеше да играятъ въ границитѣ на своето римско княжество. Кола де Риензи бѣше се опиталъ да имъ отнеме и това послѣдне убѣжище на политическитѣ имъ амбиции. Въсползуванъ отъ отсѫтствието на папитѣ, той бѣше прогласилъ република въ Римъ, но той стори грѣшката да помисли, че всичко бѣ извършилъ, като би успѣлъ да извлече отъ прахътъ на архивитѣ нѣколко звучни и нѣкога славни думи. Въ Римъ въскръсваха всички ония учреждения, които бѣхѫ създали нѣкога славата

му, но тия учрѣждения отговаряхж на чувства, които бѣхж умрѣли отдавна още прѣди падението на римската империя. Римъ напусна своя трибунъ и опитътъ му да отнеме градътъ отъ духовното управление на папитѣ, не сполучи, както не бѣхж сполучили, сѐ по сжщитѣ причини, опититѣ, които бѣхж направили съ сжщата цѣль Крестенцио въ 996 и Арнолдо де Бресшия въ 1145. Обстоятелствата бѣхж навѣрно много пòблагоприятни за Кола ди Риензо, но отъ всички, които се бѣхж опитали да освободжтъ Римъ отъ тиранията на папитѣ, той се указа най-малко достоенъ за дѣлото което бѣше прѣдприелъ. Крестенцио и Арнолдо ди Бресшия бѣхж отсжпили прѣдъ вънкашни нашествия. Папитѣ бѣхж повикали противъ тѣхъ германскитѣ императори, Оттона II противъ Крестенцио, Фридириха Борбаросса противъ Арнолдо ди Бресшия. Арнолдо, „на когото думитѣ бѣхж медъ, ученията утрова, който криеше жилото на скорпионъ подъ лице на гължбъ“, е първий папский мжченикъ, изгоренъ на ауто-да-фе. Кола ди Риензо стана жертва на собственната си нерѣшителность. Повече способенъ да говори отъ колкото да дѣйствува, той се намѣри въ разплохъ щомъ видѣ насрѣща си неприятеля, противъ когото бѣше възстаналъ. Далеко още не бѣхж се испълнили врѣмената за падението на папството. Дълго врѣме още трѣбваше да мине прѣди Италия да се примири съ идеята да го лиши отъ всяка власть. То имаше мѣстото си естественно означено въ тая Италия, раздѣлена на едно безкрайно множество княжества. Италия, обезсилена отъ собственното си раздѣление, можеше само чрѣзъ папството да се надѣва да играе една роль въ свѣтътъ. Папството подържаше въ италиянцитѣ лжжовната, но величественна измама, че продължаватъ да владичествуватъ на свѣтътъ, както нѣкогашната Римска Италия, на която тѣ се считахж потомци, и наслѣдници на славата ѝ и величието ѝ. Тѣлото на Италия зѣеше отъ рани, но тя забравяше бѣдствията си и болкитѣ си, като виждаше да се развѣва на плешкитѣ ѝ царственната мантия, която получаваше отъ папсвото си, и която ѝ даваше право да живѣе съ иллюзиитѣ, че продължава да е още владичица на миръtъ. Папството, въпреки космополитическитѣ претенции, които не е прѣстанало никога да заявлява, е винаги било едно чисто италиянско учрѣждение. Народностьта на папитѣ е достатъчна да убѣди всѣкиго въ това. Отъ 258 папи, чужденци могжтъ да се наброжтъ само 49, всичкитѣ други сж били италиянци и то 104 сж били отъ самия градъ Римъ и 104 отъ разни други части на Италия. Отъ 1523 г. подиръ смъртьта на Адрияна VI, нѣмецъ по народность, всичкитѣ папи сж исключително италиянци.

To George Kennan.

Отъ скърбний ликъ на черний рабъ — плотъ
Отмѣтна ти завѣсата позорна, —
Съ свободна рѣчь на обичь непритворна,
Разказа ни ужасний му животъ.

И твойта рѣчь, кат' божий приговоръ,
Откри прѣдъ насъ, съ небесно обаянье,
Величьето на неговитѣ мжки,
И святостьта — на неговий позоръ.

Да, само ти, незнаенъ чужденецъ,
Единъ разбра душата му разбита,
Смирена подъ страдалческий вѣнець,

И я разкри, по висше вдхновенье,
Във своята велика книга, —
Въ това ужасно откровенье!

Пенчо П. Славейк...

СЛѢДЪ ВОЙНАТА

КАРТИНИ

отъ

М. Георгиевъ

Нѣколко дни слѣдъ мирътъ, сключенъ съ нашитѣ съсѣди сърбитѣ, азъ бѣхъ отишелъ въ Видинъ. Картината, слѣдъ всѣка война, е поразителна, но въ Видинъ тжзи картина бѣше нѣщо повече, тя бѣше — ужасна! . . . . . Въ всѣка обикновенна война падатъ жертви, но тѣзи жертви падатъ съ мечь въ ржка, съ открити гжрди срѣщу оловото, съ пламененъ погледъ въ очитѣ, — падатъ тѣзи, които знаятъ че отиватъ на война за да паднатъ! Въ Видинъ бѣше друго-яче. Тамъ падахж не само храбритѣ солдати и офицери, но и онемощѣлитѣ старци, слабитѣ жени и пеленачета дѣчица! Зеръ може да се очаква нѣкаква съвѣсть отъ гранатитѣ и куршумитѣ, когато тя липсва у мнозина хора!

За да очертаж, баремъ една малка сѣнка отъ ужасната картина, за която загатнахъ по̀-горѣ, азъ ще прѣдамъ думитѣ, които чухъ отъ прегърбената вече отъ старость видинска жителка, *баба Вълкана*.

Тя е била тамъ прѣзъ войната; стара жена е, па е и сладкодумна, та нейнитѣ думи ще очертаятъ и по̀-вѣрно, и по̀-естественно това, което единъ обикновенъ расказъ мжчно би могълъ да прѣдаде.

Баба Вълкана бѣше дошла да ме споходи на „добрѣ дошелъ". Тя се е броила отдавна, па се брои и до сега, като своя у нашата кѫща — като роднина. Не само насъ, но и родителитѣ ни е израсла въ кѫщи — на рѫцѣ е и тѣхъ носила. И до сега помнѭ — а вѣрвайте ме, че азъ помнѭ много отдавна — когато додеше у дома, зимно врѣме, па присѣдне, съ подвити крака, край мангалътъ, примушне гърненцето съ вино и черенъ пиперъ въ жеравата (за да се загрѣе отъ кашлица съ него) и почне да ни приказва. Приказва, приказва, Боже, да ѝ се не наситишъ. А ние. ситнежътъ, попритулимъ се край нея, па я зяпнемъ въ устата, па — и невидимъ кога се е смръкнало. Като си испиеше загрѣяното и подлютено винце, а мама ѝ изнесе нѣкоя гозбица и парче домашенъ хлѣбецъ. Баба Вълкана яде и се́ расказва. Когато ѝ се свърши гозбицата, а тя се обърне къмъ майка ни и ѝ каже: Цвѣто, синко, донеси ми още малко гозбица да си доямъ хлѣбецътъ. Пощо ѝ се донесе втората порция, тя подхване, като че отново захваща: яде и расказва. Току видишъ, пакъ се обърне къмъ майка ми: О, Цвѣто, синко, я ми донеси още малко хлѣбецъ да си доямъ гозбицата. Мама се понасмѣеше малко и отича та ѝ донесе още хлѣбъ. Слѣдъ малко, току видишъ, че гозбицата се пакъ свършила, а понеже отъ хлѣбътъ имаше още, то се донасяше и третята порция въ паничката, за да си дояде останалия хлѣбецъ. Това се повтаряше по нѣколко пѫти. Ние, дѣчурлигата, като я гледаме какъ е сладовкусна, прияде ни се и намъ, па току почнемъ и ние да вземаме участие въ „динето" на Баба Вълкана. Ехъ, кадѣ сѫ сега тия години! . . .

— Е, па, какво синко, какъ прѣкарахте страховетѣ тамъ; при васъ имаше ли битка, ти ходи ли съ пушка? — Така ме запита баба Вълкана, слѣдъ като присѣдна и, слѣдъ като ме попита, прѣдварително, за живо за здраво. Азъ ѝ отговорихъ, че ходихъ съ пушка, но само при Черната Джамия, да вардѭ на караулъ . . . . за по́-далечь нѣмахъ късметъ.

— Ама какво сте вардили въ джамията, турци ли? Зеръ тамъ сте имали битка па съ турцитѣ? — запита баба Вълкана, и ме поглѣдна въпросително съ своитѣ прѣмрѣжени очи. Азъ ѝ обяснихъ защо сме вардили при Черната Джамия и, слѣдъ моитѣ обяснения, баба Вълкана заклати очудено глава, загледа се неопрѣдѣленно въ таванътъ и прошепна, като че говореше съ себѣ си:

— Чудесенъ ти си, о, Боже, сполай ти . . . . какъ връщашъ, като че на заемъ да е било дадено! . . . . . . Едно врѣме турцитѣ бѣхѫ обърнали църквитѣ на *хапузи*, а пъкъ сега, кара-вара, кара-вара, . . като че имъ се съ кантаръ връща. . . Знаешъ ли тукашния *хапузъ*, дѣто бѣха направили турцитѣ, когато беше тѣхната сила, въ Света Петка въ църквата? . . . Тамо ми загина моя Цвѣтанчо . . . послѣдния ми бѣше, маминия . . . . . прибиха го съ прангитѣ . . . . ти го не помнишъ, та и кѫдѣ ще го помнишъ, ти бѣше мъничекъ . . . . и защо ли го бѣха затворили . . . за нищо и за никакво, така си, за Божа правица! . . . . Бѣхѫ го набѣдили, че закачилъ ханѫмката на Рушидъ-Беговия баджанакъ, а оно, кѫдѣ

е закачалъ!? Она сама, проклетията, като го гледаше често, прѣзъ кафезлийтѣ пенджере, какъвъ бѣше личенъ и хубавецъ, та бѣше бѣсна побѣснала — да прощавашъ, че съмъ стара жена, па ти хортувамъ за такива . . . — па, турцитѣ съгледали, па вмѣсто неж, проклетията, они набѣдихж него, и го затвориха. па . . . . нали ти кажемъ, тамъ, при Света Петка го убиха, на третия день . . . . Казаха че се е сбилъ съ хапузчийтѣ, та они го убили! . . . . Тогава не съмъ могла нито да го оплачемъ . . . бѣхж ми прѣсъхнали тия пущини, па ни капка сълза не пустнахж . . . само тука, на, у гърлото, бѣше ми засѣднало нѣщо, като буца, па нито можахъ да прѣглътнемъ, нито можѣхъ да си поемамъ джхътъ! . . . . Грозно е, синко, кога само сърдцето плаче, а очитѣ стоjжтъ сухи . . . . Да не дава Господъ и на душманина ми да пати това, що съмъ я патила! . . . . . Цѣла година съмъ трошила кермиди на зърна. като шекерни бучки, па съмъ ги гризала отъ мжка на сърдце; па ете, пакъ съмъ жива и жива бидохъ да вида и това чудо, що го прѣкарахме тая зима.

Баба Вълкана бѣше се поддала на влиянието на своята незабравима скърбь. Тя щѣше да продължава да ми расказва за своя Цвѣтанчо, на когото гробътъ бѣше се изравнилъ съ земята, още прѣди трдесеть години. За да я отвлѣкж отъ тѣзи скърбни вспоминания, азъ я запитахъ да ми раскаже нѣщо за войната, която току що бѣ свършена.

Баба вълкана са позамисли малко и плювна на върхътъ на показалеца, на своята исъхнала като мощи ржка. Ако да имаше на прѣдѣ й нѣкоя книга. азъ щѣхъ да помислж, че ще обърне новъ листъ, но тя протри съ наплюнчения пръсть прѣмрежѣнитѣ си очи, климна малко на дѣсно своята остаряла и покрита съ бръчки глава, зина и подзе така;

— Какво да ти раскажемъ, синко! . . . . прѣкръсти́ се, па това си е! . . . . Мрѣхж, мрѣхж. мрѣхж, ... нали ти кажемъ — да ги ожалишъ! Па все млади. бре синко, все хубавци; единъ отъ други поличии — като аслани! Не си жалжтъ живота хичь, хичь, хичь . . . . летжтъ на огънь, като на веселба! дѣка се дума, ете, стара съмъ, патила съмъ — отдавна би трѣбвало да влѣземъ у чърната, па пакъ, на̀, пакъ ми е жалъ. като се сѣтимъ. че ще умрж, па ще ме затрупатъ у ямата, па нѣма да видж тоя свѣтъ, нѣма да знамъ какво ще става по него! . . . . Истина, лошъ е свѣтътъ, синко, а най-много е за който е патилъ, ама на, пакъ е милъ, пущината! Мило ми е за всичко по свѣтътъ: и за млади и за стари — еднитѣ ги обичамъ, пъкъ съ другитѣ съмъ живѣла; и за кжщицата, и за покжщнината, и за кокошкитѣ, и за градинката, и за чемширя у неж, и за църквата, и за всичко — за всичко! . . . А они. . . какви сърдца имахж? . . — единъ Господъ да ги знае! . . . . Кога закопахме оня офицеринъ, у църквата. — знаешъ ли го? . . . Тодоровъ го казувахж — мо̀ре ожалила съмъ го и оплакала съмъ го, както съмъ ожалила и моя синъ — моя Цвѣтанчо! Като му засвириха ония музики, така, жално — жа̀лно, па като го понесохж! . . . . . отъ камъкъ да имашъ сърдце, па пакъ ще заплачешъ! А майка

му, сирота, кой знае какво е правила тогава и какви сънища е сънувала . . . . . Ехъ, само който е билъ майка, онъ знае какво ще рече да загубишъ чедо . . . други никой не може да знае това — не може да го разбере! Зеръ е мислила она, че башъ и нейния синъ ще го убиятъ ама нà орисница пуста! —

Баба Вжлкана позастана. Гласътъ ѝ се поизмѣни. Не че затрепера, но звучеше нѣкакъ дрѣзгаво: като че и лазяхж мравки по гърлото. Тя хвана и поистегли ржкавътъ отъ ризата на дѣсната си ржка, прѣхвана го съ палецътъ и го прѣкара прѣзъ очитѣ си, като че искаше да истрие нѣщо по тѣхъ. Влага нѣмаше никаква, но мрѣжата, която покриваше полуизгасналитѣ ѝ очи, сочеше, като че е пó-гжста, пó-мжтна. Напрѣди ѝ, на призорецътъ имаше нѣколко саксий съ цвѣтя. Тя пружи своята костелива ржка, откина едно листье *индрише*, допрѣ го до носътъ си, който се посви на връхътъ, като кората на печена ябълка, и потегли два-три пжти, като че поемаше енфия. Слѣдъ това, завъртя въ прьстетѣ си дрьжката на листътъ, загледа се въ него и пакъ продължи:

— Грозно, синко, — грозно! . . . накървави ли се човѣкъ — онъ е пó-лошъ и отъ мечка, и отъ вълкъ и отъ всѣка звѣрь! . . . . Защо се дигнаха срѣщу насъ? А? . . . Да бѣхж друговѣрци . . . . да бѣхж поганци . . . . ехъ, иди — доди . . . . за вѣра било, за царство било — все друго нѣщо . . . . друга е *лакардията* тогава, а пъкъ тия . . . . . „Баба Вълкана изговори нѣколко качественни прилагателни, които азъ щж замълчж, тъй като тѣ не би издържали строгата цензура, която се диктува отъ изискванието на приличието.

„Какво ги омая, що ги подщъркля? . . . . незнамъ: магия ли бѝ, какво ли бѝ — що стана стана! . . . . Язъкъ за тия, що загинахж! . . . . . истина, добъръ спомѣнъ оставиха, но нали сага лежжтъ у черната, кажи „Богъ ди ги прости“ па това си е! —

„Кому що е писано, това ще бжде. Да ли съмъ мислила я, на тия старини, че ще доживѣж да видж и това чудо, па пакъ да остана жива?! . . . . Я да остана жива, а момченцето на Ташо Хаджи Търпковия да загине! . . . Море що зоръ, що чудо, що мжки бѣше, само да имъ харижe Господъ чедо. Знаешъ, заможни хора бѣхж: и кжща хубава, и покжщнина, и дюкянъ, и търговия добра, и лозье, и воденица, и всичко и всичко — течеше имъ, като по вода, за нищо не бѣха жални — само за рожба отъ сърдце! Деветь години се водиха, ама като лоза безъ грозде, като фиданка безъ филизъ — като гнѣздо безъ пиле! Бре и по манастире пращахж дарове, и попове викахж да четжтъ, и билки събирахж да пижтъ, дори и врачкитѣ не оставиха. На десетата година, Господъ се смили за тѣхъ — послуша ги. Гина, Ташовата стопанка, доби мжжко дѣте. Море дѣте ли е — звѣзда ли е? . . . . Хубаво, хубаво, като че е на икона иписано. Ония пълни, бѣли-червенки странички, като каймакъ. Оная руса коса, като свила; па ония голѣми, черни очи . . . . море, не сж очи, ами трьнки! . . . . като те погледне, току да ти е да го захапешъ, да го хрустнешъ отъ милость . . . . На ли ти

кажемъ, да го гледашъ. па да му се не нагледашъ на хубостьта. Сиромахъ Ташо . . . . Сиротата Гина, не знаяхѫ мѣсто дѣ да му намѣрѭтъ . . . треперяха надъ него, като на писано яйце . . . . вардѣхѫ го, като капка на длань. Израстна онова дѣтенце, отърси се, стана три години и седемь мѣсеци, захвана да си играе на конче по двора. А Пешо, а Гина, море, гледатъ го, па весели, весели, Боже, да речешъ, че цѣлия свѣтъ у пазвата си сѫ турили . . . . Ама питай де, защо имъ го билъ далъ Господъ, като е щѣло така да бѫде? , . . По-добрѣ да го не е давалъ, да ги не е дразнилъ — да ги не е цвѣлилъ! . . . . По гърбинката го удари, подъ левата плѣшка! . . . . нѝ, такова парче, нѣмаше нито колко орѣхъ — . . . Както го е ударило, така го е и приспало! . . . Не е, да речешъ, на сокакъ излѣзло; у стаята си е било, прѣдъ очитѣ на майка му и баща му. Падне у двора, пустото имъ гюлле, па се прьстне отъ каманьетѣ, па. едно парче, прѣзъ пенджера — та право у дѣтенцето . . . таманъ както си е играло до миндера . . . . съ играчкитѣ у рѫцѣ умрѣло, у единъ мигъ! . . . . . Какъвъ плачь е исплакала, сирота Гена?! . . . На, стара съмъ, побѣлѣли ми сѫ коситѣ, ама пакъ ми се наежваха на горѣ, като гледахъ какви едри ги ронеше и като слушахъ, какъ нареждаше жално — жално! . . . . Играчки ли намѣреше, пантовка ли намѣреше, или капица, или дрѣшка, или какво и да било, она ще го стисне на гѫрдитѣ си, па ще зареди като я гледашъ, а оно, башъ като че ти се нѣщо кѫса, кѫса, тука. на — на сърдцето!

Баба Вълкана пакъ поспрѣ расказътъ си. Бѣхѫ донесли да я почерпѭтъ. Пощо си зема отъ слаткото, тя хвана ракийната чашка въ рѫката си, допрѣ я до устата, глътна малко и се намръщи, като че лизна отъ разрѣзанъ лимонъ. Остави чашката недопита и посѣгна, та взе шолчето съ кахвето. Сърбна единъ—два пѫти, загледа се въ пѣнята на кахвето и, като че тѫзи кахвена пѣня ѝ припомни на нѣщо, та се обърна пакъ къмъ мене и продължи:

— „Сиромахъ Митъръ . . . Богъ да му душа прости . . . помнишъ ли дѣдо си Митъръ Солака?! . . . . върстникъ ми бѣше, онъ се е добилъ на велики петъкъ, а я на Лазарова сѫбота. — Мераклия човѣкъ бѣше. съ тертипъ живѣеше! . . . . Лани още, на Крьстопоклонна недѣля, гледамъ го, излиза изъ цьрква, съ босилякъ въ рѫка . . . . . попрѣгърбавилъ се бѣше, ама пакъ се държеше. Що ли му е и нему било писано, сиромахътъ! . . . Като припукали топоветѣ, а онъ, . . . щукло му на паметь да скрие унученцата си. Малки дѣчица, знаешъ, па испоплашили, прицискали, онъ ги хване за рѫка, та тръгне прѣзъ дворътъ, за да ги прикрие у избата. Както ги водѣлъ, току още нестигтъ до срѣдата на дворътъ, а оно, пущината, — право у главата! . . . несе му, току речи, цѣлата глава! . . . . . само лѣвата челюсть, съ ото и едно парче отъ вратътъ останали; другото така — нá, на парчета! . . . Дѣчицата незакачило, ... пò-нависоко лѣтѣло гюлето! . . . . ъ е мислилъ той, че така ще свърши, ама нá, . . . късметъ! . . .

А пъкъ на Перка Яньовица момичето, ... какво момиче бѣше — за едната хубость, ... тънко-високо, черноокo, па онова лице — бѣло, бѣло, като отъ хартия! На самъ день на Димитровденъ се бѣше сгодило за Райковия синъ. По Божичь се канехѫ и свадбата да правѭтъ! . . . . Грозна свадба, вмѣсто вѣнчило — кръстъ на главата! . . . . . Както си простирала ризитѣ отъ праньето, тука ѭ ударило нà, въ лѣвата сиса! . . . Не е било цѣло гюле . . . . едно парче само, колко една сколкя! . . . . Боже, що рѣвъ, що плачь е било — да иде у пусти гори! А годеника й́, сиромахътъ, бѣше станалъ като восъкъ жълтъ! Не даде да й́ свалятъ годежния пръстенъ — съ него си я закопахѫ! . . . . Остави и дюкянъ и все, па отиде при солдатитѣ. Цѣлото врѣме, до като трая битката, все е тамъ билъ — гюлета е поддавалъ за топоветѣ. Ама нà, на ли си има дни, онъ си остана живъ! . . . . Най грозното бѣше съ Кунка Ганьовица; на Ганьо, Синия Гайтанъ, стопанката. Деветь дѣчица, деветь сирачета, остави, сиротата. Нàй-голѣмото е на единадесеть години, а най-малкото на петь мѣсеци. Па баремъ да имаше майка, или свекърва, или кого да е отъ женска рода, а оно — нигдѣ никого! Мѫжъ що знае? . . . . па и да знае, що може да свърши, като не му е дадено дѣца да гледа? . . . Грозна смърть бѣше Кункината — тука животъ и здраве — нито сьмъ чула, нито сьмъ видѣла таково нѣщо! . . . . . . Дѣтето си кърмила, сиротата, като всѣка майка, па както си сѣдѣла съ него на гѫрдитѣ, върху миндерътъ, току долѣтѣло едно гюле, дълго като диня, закачило ѭ за главата и туку й́ се отклопилъ черепътъ — сѫщо като кора на портокалъ! Пробило стѣната, па се пукнало чакъ у другата стая! . . . . Издѫхнала, така, както си била прѣгърнала дѣтенцето на гѫрдитѣ си . . . съ сисата у устата го намѣрили! . . . . . Ангела му билъ при него, па го е вардилъ! Като има дни, оно що щешъ му?!“

Баба Вълкана щѣше, може би, да продължава и пò нататъкъ да расказва за ужаситѣ на войната, но, въ това врѣме, ми дойдохѫ други гости, та тя стана и си пойде.

* * *

Цѣлата останала часть отъ деньтъ и цѣлата вечерь, бѣхъ нѣкакъ твърдѣ злѣ расположенъ. Тежеше ми нѣщо на гѫрдитѣ! Дълго врѣме се прѣмѣтахъ въ постелката, до като да заспѭ. Все си мислѣхъ на грознитѣ картини, които ми бѣше нарисувала така живо, така естественно, баба Вѫлкана. Па и сънятъ ми, прѣзъ тая нощь, не бѣше сьнъ, а б нувание! Ту ми се мѣркаше прѣдъ очитѣ обезглавения трупъ на д Митъръ, ту гледахъ че вѣнчаватъ жълтия, като восъкъ, годеникъ момичето на Перка Яньовица. Сторваше ми се, като че Кунка Ганьов се мѫчи да си наложи на открития мозъкъ, върхътъ отъ череп мѫчи се, мѫчи, сирота, па не може, не стига, — рѫцѣтѣ й́ г дѣтенцето на Тапо и Гина сънувахъ. Гледахъ го, като че да с явѣ: сѣднало, па си играе съ нѣщо въ рѫцетѣ. Когато се въз

близо, а оно държи въ ржчичкитѣ си едно парче отъ граната. Подхвърга го, подхвърга, па се смѣе, весело весело, а отъ русата му косица се отражаваше една ясна свѣтлина, като отъ вѣнецъ, исплѣтенъ отъ лучи!

Бѣше доста кжсно, когато се събудихъ на втория день. Вчерашното нерасположение не бѣше ме още оставило. Мислѣхъ да се облѣкж и да излѣзнж нѣкждѣ за растуха, но погледнахъ изъ прозорецътъ и се размахнахъ отъ намѣрението си. Както често бива прѣзъ мартинскитѣ дни, така и тази зарань, врѣмето бѣше така лошо, така досадително, щото, струва ти се, като че цѣлата влага сгжстена въ въздухътъ натиска на гждитѣ ти, като нѣкой пластъ отъ олово.

Ситенъ, хладенъ, дълготраенъ дъждъ, смѣсенъ съ снѣжни зърнца, удряше полегато върху стъклата на прозорцитѣ. Такъвъ студенъ дъждъ, особно прѣзъ марта, навожда на човѣка — само като го гледа — едни отвратителни тръпки, като че те побива мразъ дори до кокалитѣ! Присѣднахъ до прозорецътъ и се загледахъ на улицата. Всичко ми се стори тжжно, мрачно, противно! Кальта по улицата размазана, разклисавена като тѣсто. Самъ-тамъ, по повърхностьта ѝ се образувала по една тънка покривка отъ навѣяния снѣгъ. Като глѣдашъ, сторва ти се, като че е покривка отъ мухолъ или плѣсень, каквато се налѣпя по повърхностьта на застарѣли рѣзанци хлѣбъ или по нѣкоя кожа отъ стари обуща. Дъсчанитѣ огради на съсѣднитѣ кжщи намокрени отъ дъждътъ, изгледвахж пò-тъмни, пò-грозни. По желѣзнитѣ халки на уличнитѣ порти се налѣпили цѣлъ низъ отъ капки. Тѣ се търкалятъ и замѣстватъ една друга, до като достигнатъ мѣстото на най-долнята и, отъ тамъ, образуватъ цѣла струя отъ кална смѣсена съ ржжда вода, която капе по праговетѣ. Дори и коминитѣ по кжщитѣ изглеждахж нѣкакъ пò-грозно пò-неестественно. Димътъ, който се издигаше изъ почърнѣлитѣ дупки, на вълни — на вълни, не отиваше на горѣ въ облацитѣ, а се разнасяше по повърхностьта на прокисналитѣ отъ влагата покриви, както се разнася мъглата по ребрата на нѣкоя планина. На една отъ кжщитѣ, на срѣщу моитѣ прозорци, имаше една дупка на стѣната близо до покривътъ. Тая дупка, както и многото други, още не затулени, свидѣтелствувахж за неотдавнашната бомбардировка, която бѣше издържалъ този градъ. Изъ подъ дългата надвѣсена стрѣха, която покриваше тая стѣна, излѣзе една врана и се покачи на самия край на стрѣхата. Тя се позавърна, почти съ цѣлото си тѣло, на лѣво и на дѣсно и се пооглeда на около си. Слѣдъ това, тръгна по крайчеца на стрѣхата и стигна до жгълътъ, що се бѣше надвѣсилъ надъ самата улица. Пакъ се пообърна, та пооглѣда на около си и наведе своя клюнъ заедно съ главата и съ шията си, подскочи малко, распѣри крила и кацна на улицата. Тя тръгна гордо-гордо съ отвърната надирѣ глава и испъкнала гуша и гжрди, съ едни отмѣрени и стройни стжпки, както обикновенно вървжтъ хубавитѣ дами, които знаятъ цѣната на своята красота. На скоро, слѣдъ неж, прилитна и друга нейна другарка. Тѣ тръгнахж задружно, една слѣдъ друга, но все така стройно, все така горделиво. Спрѣхж се

прѣдъ вадата, която течеше по улицата и влачеше разни парцалчета, смѣтъ, слама, перя и други нечистотии. Горделивитѣ врани понаведохѫ своитѣ клюнове, захапахѫ по едно измокрено и намазано отъ кальта клонче и се спустнахѫ къмъ отворътъ що зѣеше на стѣната. Вмъкнахѫ се вѫтрѣ, позамаяхѫ се малко и пакъ прилѣтехѫ за друга мобила на своето гнѣздо.

Подиръ бомбитѣ — вранитѣ идѫтъ на редъ — мина ми прѣзъ умътъ — и се замислихъ върху участьта на този нещастенъ градъ, който въ единъ периодъ отъ десетина години прѣпати три войни и издържа двѣ бомбардировки! И градоветѣ сѫ, както и поединичнитѣ индивидуалности: нѣкому провърви на добро, а нѣкому — рачешки! Какво да се прави; види се и тѣ иматъ своя сѫдба!! Криви ли сѫ пръститѣ, ако тѣхното прѣдопрѣделение е, щото тѣ да пипатъ и да работѭтъ и само по тѣхъ да се появяватъ ужулвания и мазоли? . . . . Ако да бѣхѫ и тѣ въ коремътъ нѣкѫдѣ, между лойта на бъбрецитѣ, все пò-рахатъ щѣше да имъ бѫде.

Тѣзи мои мисли се прѣкѫснахѫ отъ единъ особенъ звукъ, който се чуваше, като че иде нѣкѫдѣ отъ близо. Отъ една страна въздушната влага, а отъ друга страна стѣнитѣ на стаята прѣчехѫ, та не можихъ да распознаѭ: да ли този звукъ се раздаваше отъ обикновена дървена свирка, или отъ флаута, или отъ кавалъ. Поуслушахъ се малко и останахъ почти възчуденъ. Не можехъ да разберѫ; кому ли е дошло охота да свири въ такова едно мечешко врѣме; баремъ да бѣше слѣдъ пладнѣ — слѣдъ чашка винце — пò си идеше на мѣстото свирката, ами сега, прѣдъ пладне, и въ такъвъ кислякъ?! . . . необяснимо!

Свирнята продължаваше и една чудна, тѫжна мелодия се размѣсваше съ вѣянието на горняка и съ плясканието на дъждовнитѣ капки. По тонътъ, по извиванието и по тѫжния звукъ, тая мелодия приличаше твърдѣ много на нашитѣ староврѣменни, юнашки — хайдушки — пѣсни. По тѫгата, която наваждаше тази мелодия, сторваше ми се, като че всѣки тонъ отдѣлно — като струя отъ капки — иде да наддѣлее пò-яко, пò-силно, пò-тешко, върху попареното отъ скърбь сърдце. Тръпки ме побивахѫ, като че нѣкой скърцаше съ пръстъ по стъклото или като че стържеше съ ножъ по чения. Цѣлата струя отъ тоноветѣ предизвикваше въ слухътъ ми таково впечатление, което се усѣща, когато нѣкой прѣсипва цѣла торба съ оловени съчми.

Бѣхъ се надвелъ на прозореца, дано съгледамъ отъ кѫдѣ се издаваше този тѫженъ звукъ. Въ това врѣме скърцнахѫ вратата отъ м[illegible] стая. Обърнахъ се да видѭ и съгледахъ една малка главица, кояте[illegible] подаваше изъ полоутворенитѣ врата на стаята ми. Двѣ голѣми, че[illegible] очи, покрити съ влага — и азъ незнаѭ, да ли отъ дъждътъ, или [illegible] студътъ, или отъ друго нѣщо — се втрѣнчихѫ полубоязливо и п[illegible] нажалено въ мене. Нѣколко висулки отъ една черна, лъскава ко[illegible] се спущахѫ низъ парцаливата, черна-избѣлена кърпица, която пок[illegible] тѫзи главица. Тѣзи висулки допирахѫ съ своитѣ крайца до [illegible]

испити страници на лицето, които само на срѣдата бѣхѫ малко зачервенели, а повече посинели отъ мразътъ. Дѣсната ржчица, тоже посинѣла отъ студъ, както и лѣвата, се поиспружи боязливо прѣзъ отворътъ на вратата, като да просѣше за милостиня. Блѣдосинитѣ устници се посвихѫ, като да искахѫ да придружѭтъ протегнатата ржчица и съ нѣкоя дума, но тѣ само затрѣперахѫ и не испустнахѫ никакъвъ гласъ. Цѣльта на испружената ржчица се поясни само съ навежданието на дѣсно малката главица и съ умиленно-жалния поглѣдъ, който отправихѫ двѣтѣ голѣми черни очи!

Смаянъ отъ видътъ и възрастьта на тази ненадѣйна посѣтителка, азъ ѭ поканихъ да влѣзе въ стаята и се приближихъ да затворѭ вратата. Малката окайница погледна въ краката си и мѣтна къмъ мене погледъ, който изразяваше смущение, двоумѣние и нерѣшителность. Тогазъ чакъ и азъ забѣлѣжихъ, че малкитѣ ѝ крачка бѣхѫ вврѣни въ едни широки и дълги, износени обуща, които бѣхѫ и извънъ и извѫтрѣ, пълни съ вода и каль. По своята голѣмина, обущата бѣхѫ толкова комодни, щото ако да бѣше си пѫхнала и двата крачка само въ единия, то пакъ имаше мѣсто вѫтрѣ да се набере още двѣ оки каль. Азъ повторихъ моята покана и нещастното момиченце остави прѣдъ вратата *комоднитѣ* си обуща и влѣзна въ стаята, като допрѣ гърбътъ си до притворената врата. Боситѣ ѝ крачета бѣхѫ на боя сѫщо като краката на гѫскитѣ: червени, посинѣли и подути отъ студътъ. Мѣжду прьститѣ бѣше испъкнала и се навдигнала кальта, както се навдига тѣсто, когато втаса отъ подквасата. Такава каль забѣлѣжихъ най-много помежду палецътъ и слѣдующия до него прьстъ на всѣки кракъ. Роклицата, която се влачеше дори до петитѣ ѝ, бѣше отъ една избѣлѣла материя, на която неможе да се опрѣдѣли нито първобитната боя, нито качеството на тъканьта. Отъ безформения кроежъ и отъ парцалитѣ, които висѣхѫ по неѭ, можихъ да заключѫ, че тя е била прѣкройвана отъ старо. На гѫрдитѣ не бѣше останало нито едно копче, та за това бѣше почти разгѫрдена. Отъ тамъ се подавахѫ и нѣколко пожълтѣли конци отъ ризата ѝ, отъ които и разбрахъ като въ какво отношение ще бѫде тя къмъ другия ѝ *туалетъ*.

По цѣлата околовръсть на дългитѣ ѝ поли бѣше налѣпено каль, нѣщо на една педя на на горѣ. Върху распокѫсаната роклица имаше и една горня дрѣха. Тази дрѣха не е имала отъ начало предназначението да служи за облѣкло на лице отъ нежния полъ. Това бѣше една полузимна мѫжка сурта съ талия отъ дирѣ. На гледъ, тази дрѣха бѣше пепелива, но първоначалната ѝ боя трѣба да е била зеленикава, защото подъ яката, която бѣше въздигната, виждаше се по-добрѣ първобитния цвѣтъ. Копчетата на талията достигаха отъ задъ до надъ колената, а рѫбътъ на ракавитѣ, гдѣто ги свързваше съ раменати, допираше до лактитѣ. Астарътъ на завратенитѣ ракави се бѣлѣеше, колко една педя отъ рѫчната китка на горѣ. По тази дрѣха се бѣха завардили, още, нѣколко копчета отъ черенъ кокалъ, които имаха голѣмината на една монета отъ

два лева. Тѣзи копчета обаче неможеха да испълнятъ своето прѣдназначение, защото дрѣхата бѣше три пѫти по-широка, отъ колкото имаще нужда дрѣбната снага върху която тя бѣше облѣчена. Прѣгънати, една върху друга, прѣдницитѣ на тѫзи дрѣха се стѣгаха отъ единъ кирливъ учкуръ съ който бѣше опасана моята посѣтителка.

При описания туалетъ нѣма друго какво да притурѭ. Тя нѣмаше нито корсетъ, нито турнелъ, нито фуста, нито рѫкавици. За да не ме укори нѣкой, че не съмъ очърталъ подпълно картината на туалетътъ, азъ намирамъ за нуждно да добавѭ, че моята посѣтителка нѣмаше никакъвъ накитъ по себѣ си; нито кадифена панделка прѣзъ косата, нито маргаритъ прѣзъ шията, нито пъкъ брилянтови обѣци въ ушитѣ. Тя се придържаше напълно съ народната поговорка, която казва, че *„конь се не ѣзди по прилика, а го ѣзди, който го има“*

, ...

Мѣстото, кѫдѣто се бѣше спрѣло момиченцето до вратата, се подля наскоро съ една малка локва. Тази локва се бѣше образувала отъ малкитѣ вадички, които течехѫ и отъ пепеливата сурта, и отъ поплѣсканата съ каль роклица. Когата тя усвои съ поглѣдъ помѣщението, кѫдѣто се намираше и разбра, че бѣхъ готовъ да ѭ посрѣщнѫ по-гостолюбиво, отъ колкото тя се е надѣвала, то втрѣнчи чернитѣ си очи въ огъньтъ, който се бѣше распалилъ въ печката, съ която си отоплявахъ стаята. Машинално, като нѣкоя автоматка, тя тръгна по посока къмъ печката. Изминатия отъ нея пѫть се очерта съ една водна линия, която се образува отъ вадичкитѣ, които продължаваха да си текѫтъ отъ нейнитѣ пропити съ вода дрѣхи. Тѣзи вадички продължавахѫ своето течение и тогасъ, когато тя се прилѣпи до печката, както се прилѣпя бозайниче до майчинитѣ си гѫрди. Струението на вадичкитѣ прстана чакъ тогасъ когато жешчавата отъ огъньтъ успѣ да прѣобърне часть отъ влагата въ пара, която захвана да се издига по край моята посѣтителка, като мѫгла по облачнитѣ висоти.

Посинелитѣ отъ мразъ странички на момиченцето приѣхѫ отъ топлината една алено-гювезена боя. Какъ е повлияла топлината, върху това нещастно створение -- по образу и подобию Божию — това не могѫ да опишѫ. Едно само могѫ да кажѫ, бездъ да сбъркамъ, а то е, че чернитѣ ѝ голѣми очи захванахѫ постепенно — постепенно да се смаляватъ. Дългитѣ и лъскави мигли на подутитѣ ѝ почервеняли отъ студъ клѣпачки захванаха да се приближаватъ въ срѣщоположно направление. Тѣзи дълги мигли не се склопиха помежду си, а оставихѫ едно малко пространство. Отворътъ на това непокрито пространство имаше формата на зърнце отъ пшеница.

Нека да не помисли нѣкой, че момиченцето бѣше задрѣмало; никакъ не, то си бѣше будно. Замижаванието съ клѣпачитѣ изразяваше само едно вѫтрѣшно удоволствие, което ѝ причиняваше приятната топлина. Подобно замижавание, което изразява една сладкоопоителность на душата е опитвалъ всѣки единъ отъ г. г. читателкитѣ и читателитѣ —

при разни условия и наслаждения — та затова и не намирамъ за нужно да го пояснявамъ повече. Като казвамъ думата „*опитвали*“, азъ не подразбирамъ никакъ, че този опитъ се е ограничилъ върху чувството отъ топлината, защото не вѣрвамъ да е испадналъ нѣкой въ такава жъдность — алчность — за топлина, както бѣше испаднала моята посѣтителка. За всичкитѣ други хора това чувство е обикновенно затжпено но само за неж, могж да прѣдполагамъ, че се наслаждаваше първъ пжть отъ него.

* * *

Свирнята, която прѣди малко бѣше се спрѣла, зачу се на ново. Мелодията бѣше измѣнена, но впечатлението бѣше пакъ тжжно. За по-лаконически, азъ бихъ ж нарѣкълъ: „*стара пѣсень, съ новъ гласъ*“.

Подновяванието на свирнята стресна моята посѣтителка. Стори ми се, като че тжзи свирня ѝ припомни горчивата дѣйствителность. По жалния погледъ, съ който тя изгледа бучещитѣ пламъци въ огъньтъ, азъ разбрахъ, че тжзи нейна визита ще ѝ остане въ умътъ, като сънь. Безъ воля и съ отчаяние, тя се прѣсили да напустне печката. Тя посегна съ своитѣ жилави пръстчета, да поправи висулкитѣ отъ косата си, които сж бѣха навѣсили надъ очитѣ ѝ. Слѣдъ това тя постегна своята избѣляла черна кърпица на главата си поисправи се нѣкакъ срамежливо и нерѣшително предъ мене и ми продума първъ пжть:

— Ще закъснѣж . . . . . татко ме чака — и нему му е студено! Мама ни заржча да бързаме, ... да съберeме — каже — баремъ за санджкътъ за гроба, за кръстъ и за вощеници! Санджкътъ и кръста ще го направи дѣдо Първулъ бадева — за Богъ да прости — ама дъски трѣбва сами да си купиме . . . . . . На мама ѝ е много жалъ! . . ако неможемъ, каже, у друго ново да го облѣчемъ, баремъ едни нови обуща да може да му ся купжтъ! Грѣхота било, каже, да го заровиме у гробътъ съ вѣхти обуща . . . . младъ е още, казва — момче е — па ще се събере тамо горѣ, на небето, съ свои другари да си поиграе, па ще види, че всичкитѣ сж обуги съ нови обуща и ще му бжде жаль! . . . . . . А и за коливо трѣбва; мама рѣче, че безъ коливо не може да се закопа мъртвецъ! . . . . . . И я не знамъ колко пари ще трѣбватъ, ама, види се, че много — много трѣбва да се харчи, а пакъ ние още нищо не сме събрали!. . . . . Не даватъ хората . . . . . пждатъ ни! . . . нещжтъ и да имъ свири тати! . . . . . . И я не знамъ, ако не съберeме днеска, колкото трѣбва, ще трѣбва чакъ утрѣ да го закопаме! . . . . . Да си бѣше живъ Лилко самъ, онъ щѣше пó-скоро да събере пари; много знаеше да печели . . . . лесно работеше, много тичаше . . . . . Отъ това е и пó-жално на мама! . . . . . Печалбникъ бѣше, каже, па сега като умрѣ — кой ще ни принася?!

Тѣзи думи исказани така невинно отъ едно осмогодишно момиченце, покъртихѫ сърдцето ми. Като сѫдѣхъ по лицето на момиченцето, азъ намирахъ ръстътъ ѝ твърдѣ малъкъ, но думитѣ ѝ — твърдѣ старѣшки за нейната възрасть. По изражението на чертитѣ и по тонътъ на думитѣ ѝ азъ разбрахъ, че тя отдавна е вкусила, макаръ и твърдѣ рано, отъ горчивинитѣ на свѣтовната мизерия. Тя бѣше вече преклонила глава прѣдъ хладния острѣцъ на онази грозна секира, на която хората сѫ турили името *„свѣтъ“*!

Младата мѫченица не изразяваше нито въ лицето си, нито въ гласътъ си, нѣкоя чърта отъ отчаяние, а просто една хладна, тѫпа подчиненность на безчувственната дѣйствителность — на това, което споредъ нея *само така можеше да бѫде, както си е!* . . . . . Зеръ злитѣ орисници броѭтъ годинитѣ?! . . . . Зеръ бѣдствията могѫтъ да разберѫтъ думата *„милость?“* . . . .
. . . .

Отъ многото въпроси, които ми се вьртѣхѫ въ умътъ, азъ не знаехъ за кое пó-прѣди да запитамъ. Най-напрѣдъ пожелахъ да узнаѭ кой бѣше този Лилко, за погрѣбението на когото се просѣше милостинята. Този мой въпросъ доби слѣдующия отговоръ:

— Нашия Лилко, братчето ми! . . . . снощи издъхна! па като е умрѣлъ нали трѣбва да го закопаме! . . . . Толкова врѣме се мѫчи боленъ! . . . . Отъ какъ сѫ го ранили, сé боленъ лежа . . . . не можѝ да се излекува . . . , па чакъ снощи умрѣ! . . . . Тати казваше, че да му бѣхѫ извадили крушумътъ, онъ щеше да оздравѣе, ама нá — умрѣ!

Азъ запитахъ сестричето на покойния Лилко, да ли тя мисли че ще може да събере нуждната сумма за погрѣбението, на което тя ми отговори:

— Е па, нà, на ли сме за това тръгнали съ тати; онъ свири на кавалътъ, па я събирамъ кой що обича да даде кому що се отъ сърдце откѫсне!

Останахъ слисанъ отъ това що чухъ! Не само че се чудѣхъ на необикновенния начинъ, съ който Лилковия баща събира милостинята, но чудно и непостижимо бѣше за мене необяснимата натура на този баща, който намираше сила въ себе си, въ нараненото си сьрдцѣ, щото да може да свири, за да приобрѣте потрѣбната сумма за погрѣбението на своето чедо! Спечеленатa съ тази грозна свирня лепта щѣше да погрѣбе, въ една яма, заедно съ дѣтето си! Азъ намирахъ за твърдѣ злоб тази ирония на сѫдбата!

Сега чакъ можихъ да разберѫ защо така жално, така тѫжно, извивахѫ гласоветѣ на кавалътъ, който се надуваше отъ този чуд свирачъ.

Милка — така си каза името — ме гледаше съ втрѣнчени , като се очудваше, вѣроятно, на моето размайвание, което ѭ забави кова врѣме. Като бъркахъ въ джебоветѣ да търся милостинята

мѣркахъ да дамъ, азъ запитахъ Милка, защо ходи и тя съ баща си да мръзне по студътъ. Тя ме погледна нѣкакъ очудено, като раствори повече своитѣ черни очи и ми отвърна:

— Па, на ли тати е слѣпъ! . . . Азъ го водѭ на всѣкѫдѣ . . . . безъ мене не може на никѫдѣ! . . . . Тука нà — тя показа дѣсното си рамо — тука си туря едната рѫка, а съ другата носи кавалътъ. Азъ го водя по улицитѣ, показвамъ му кѫдѣ има трапъ, посочвамъ му кѫдѣ има порта за да се спрѣ и да подкачи да свири; вардя го отъ кола, отъ добитъкъ. . . .

Като турихъ въ рѫката на Милка милостинята, тя погледна въ рѫката си, хвърли погледъ на мене, пакъ погледна въ металътъ и ме запита наивно:

— Вървѭтъ ли тѣзи пари? Азъ не съмъ виждала до сега жълти петачета!

Мене ми стана нѣкакъ стѣснително и, вмѣсто неѭ, азъ се засрамихъ отъ наивния ѝ дѣтински въпросъ. Припомнихъ си евангелското поучение за дѣсницата и лѣвицата и, за да скриѭ своето стѣснение, запитахъ ѭ да ми обясни кѫдѣ живѣѭтъ.

Слѣдъ даденитѣ ѝ обяснения, тя се опѫти къмъ вратата, като хвърли още веднажъ единъ бѣгълъ погледъ върху лѣвата си стисната рѫчица. До като нахлуваше на малкитѣ си крачка голѣмитѣ и пълни съ каль обуща, азъ критикувахъ въ себе си слабитѣ познания на Милка относително распознаванието на скѫпоцѣннитѣ метали!

Като затворихъ вратата на стаята си, приближихъ се къмъ прозорецътъ. Тъкмо на срѣща видѣхъ Милка съ баща си. Тя му подаде нѣщо въ рѫката, което той опитваше на длань, за да узнае тежината му. Слѣдъ това спустна въ пазвата си *опитванія* предмѣтъ, поисправи си главата, като да искаше да погледне къмъ небето, вдигна дѣсницата си и се прѣкърсти

Отъ кѫситѣ наблюдения, които можихъ да направѭ, прѣзъ прозорецътъ, забѣлежихъ, че милкиния баща не бѣше старъ човѣкъ. Да имаше, най много, четиридесять — до четиридесять и петь години. На снага, той бѣше едъръ, като нѣкой исполинъ. Не бѣше пъленъ човѣкъ, но на кокалъ сочеше едъръ; а особно въ рамената. Лицето му бѣше сухо, сплѣстнато, като че е било притиснато на *менгеме*, а само на лицето ...оститѣ се издавахѫ твърдѣ много; тѣ сочехѫ като да бѣхѫ двѣ гутури, ...расли надъ странитѣ му. Подъ правилния му римски носъ висѣхѫ на ...ту, дори до надъ пазвата, два дълги, малко къдрави, мустака. Тѣзи ...стаци сочехѫ като да сѫ пепеливи на боя, но тъзи боя бѣше при...дна. Пепеливи сочехѫ за това, защото бѣхѫ прошарени съ повече ...ли косми. Сѫщата боя имаше и косата му, която бѣше ниско остри...ча. Дългнестото му лице изглѣдваше почернело и испродупчено — като ...ето. Подъ надвиснатитѣ му сключени и вълнести вѣжди, се виждахѫ

двѣ вглѫбнати трапчинки. Тѣзи трапчинки показвахѫ мѣстото на очитѣ, но самитѣ очи азъ не видѣхъ.

Бае Каменъ — отпослѣ научихъ името му — бѣше облѣченъ въ единъ распокъсанъ солдатски шинелъ безъ *погони*. Само двѣ копчета бѣхѫ останали на този шинелъ и то тѣзи, които бѣхѫ подъ гърлото. Останалата часть на прѣдницитѣ отъ шинелътъ се притѣгаше съ една конопна връвь, навързана съ нѣколко възли. Панталонитѣ му, които се виждахѫ подъ шинелътъ, бѣхѫ отъ тъмно-синьо, офицерско сукно, съ червень кантъ. По широчината имъ познахъ, че сѫ отъ нѣкой артилерийски офицеринъ. За бае Камена тѣзи панталони бѣхѫ кѫси: едвамъ достигахѫ на една педя по̀-горѣ отъ глѣзенътъ. Той бѣше притѣгналъ краищата имъ съ своитѣ навуща отъ суро-синкавъ избѣлелъ шаекъ. Понеже опинцитѣ му бѣхѫ цѣли потънали въ каль, то не могѫ да кажѫ нищо за тѣхната здравина. По голѣмината на неговитѣ опинци, можихъ само да заключѭ, че бае Каменъ имаше дълги стѫпала, нѣщо на една педя и половина. На главата си, бае Каменъ, имаше единъ рунтавъ калпакъ отъ бѣли кожи, каквито носятъ торлацитѣ по Бѣлоградчишко. Едрата, колосална снага на бае Камена бѣше малко превита въ рамената като че рамената му тѣжехѫ. та изгледваше повечко наведенъ.

Когато Милка тръгна да поведе баща си, то той пружи лѣвата си рѫка и се улови за нейното дѣсно рамо. При това, той се наведе още повечко, та изглѣдваше дори гърбавъ. За да удържи равновѣсие на тѣлото си, при неравнитѣ си слѣпешки стѫпки, бае Каменъ махаше съ дѣсницата си въ въздухътъ, като че очерtaваше съ кавалътъ, дѫги отъ нѣкой крѫгъ.

* * *

Юго-западната часть отъ градътъ Видинъ, между улицитѣ, които иматъ излазъ на капиитѣ *Нова-махала* и *Страшенъ брѣгъ*, се намира единъ отъ най-разнесенитѣ и разнебитени квартали на градътъ. Периферията на този кварталъ съставлява *края* на градътъ. Въ този край обитаватъ най-бѣднитѣ отъ жителитѣ. Тука могѫтъ да обитаватъ бѣднитѣ, само за това, защото мѣстото не е добро; инакъ богатитѣ и отъ тукъ би ги испъдили. Не е добро това мѣсто за това, защото го хваща водата. По стѣнитѣ на кѫщята си личи мѣстото до кѫдѣто е допирала водата. Хоризонтални едни линии, които изглеждатъ като нѣкои нивелачни бѣлѣзи образувани отъ допиранието на водата, означаватъ на всѣка стѣна нивото на наводнението. На много кѫщи тѣзи линии виждатъ на по̀-голѣма височина и отъ самитѣ врати и прозорци. Т... бѣлѣзи на наводнението можехѫ да се забѣлѣжѫтъ и на самитѣ тар... ни огради, ако да ги имаше; но понеже прѣзъ врѣмето на обсадата всичкитѣ дървени огради съставлявахѫ единствения материялъ за от... пление на нашия гарнизонъ, то заедно съ оградата изгорѣхѫ и от... чителнитѣ бѣлѣзи! . . . Бѣдствията на една война сѫ неизброими

Бѣхъ се запжтилъ въ една отъ най-затжнтенитѣ улици на спомѣнатия кварталъ. Тази улица, колкото и тѣсна, колкото и крива, колкото и кална, но сѐ бѣше пó-високо издигната отъ самитѣ кжщя. Тази непропорционалность между улицата и двороветѣ придаваше такъвъ единъ грозенъ видъ на кжщята, щото тѣ изгледвахж като че сж клѣкнали въ водата. Освѣнъ горнята половина на стѣнитѣ и клонищата на черницитѣ, друго нищо се не виждаше нито изъ двороветѣ, нито изъ градинитѣ. Всичкото наоколо бѣше покрито съ вода. Една народна поговорка казва, че всѣка бѣда — всѣка неволия носи и по нѣщо добро. Въ данния случай, добрината на тъзи неволя се състоеще въ това, че бѣднитѣ обитатели на тѣзи потопени кжщици се прѣхранвахж безплатно — съ рибата, която ловѣхж не само въ своитѣ дворове и градини, но и въ своитѣ стаи. Наистина, че рибата въ това врѣме бѣше твърдѣ ефтина, пó-ефтина и отъ кукурузното брашно, но безъ пари е се пò-ефтино! . . . .

Спрѣхъ се прѣдъ една кжщица, на която само заднята часть на дворътъ, задъ кжщата, бѣше заляла водата. По останалитѣ нѣколко диреци, при земи, се виждаше, че около тази кжщица е имало нѣкога ограда, но самата ограда ѭ никждѣ нѣмаше. Отсжтствието на оградата не би правило, най-послѣ, такова лошо впечатление, ако не бѣше останала само портата съ перваза ѝ. Като гледахъ на цѣлото праздно мѣсто, че стърчи само една единствена порта и нищо повече, стори ми се, като че глѣдамъ нѣкой голъ циганинъ съ *силяхъ* на поясътъ. Така ми се мене стори, а пъкъ какъ би се сторило това другиму — не зная. Портицата бѣше притворена. На мѣстото на рѣза или друга нѣкоя дръжка висѣше едно вжженце отъ лика, което бѣше закачено за единъ искривенъ и заръждавелъ пиронъ, прикованъ на первазътъ. Види се, че не прикрѣпена портата би зѣяла, та затова и вжженцето бѣше прѣмѣтнато прѣзъ пиронътъ. Подвоумихъ се: да ли да откачвамъ вжженцето и да отворѭ портата или да си минж свободно прѣзъ разграденото мѣсто. Въ своето недоумѣние не останахъ дълго врѣме, защото наскоро съзрѣхъ, че само отъ портата имаше пжтъ за къмъ вратата на кжщицата. Другата часть на дворътъ, и отъ лѣво и отъ дѣсно, бѣше покрита съ единъ дебелъ пластъ отъ конски торъ и комина изхвърлена отъ казанитѣ, кждѣто се пече ракия. По торътъ и по комината ровѣхж нѣколко кокошки и единъ бѣлъ петелъ съ дългъ, прѣвисналъ, червенъ гребенъ. Види се, че и кокошкитѣ заедно съ петелътъ бѣхж гостени, като мене, защото, щомъ се приближихъ до вратата, тѣ се разбѣгахж по чуждитѣ околни дворове.

Като откачихъ вжжето и бутнахъ портицата, слѣзохъ по двѣ издълбани въ пръстьта стълбици въ дворътъ и се опжтихъ къмъ кжщицата. Никой не излѣзна да ме посрѣщне: нито човѣкъ, нито куче.

Слѣдъ като прѣминахъ нѣколко крачки по разхвърленитѣ между кальта камъне, които испълнявахж длъжностьта на тротуаръ, стжпихъ на една дъсчица, която съединяваше сушинката прѣдъ стрѣхата съ исходеното мѣсто. Дъсчицата бѣше прѣзъ срѣдата прѣпукната. Като стж-

пихъ на неѭ, туку изблйкна кална вода изъ прѣпукнатото мѣсто и изврши на горѣ колкото една педя, като *шадраванъ*. Прѣскочихъ този мѫтенъ водоскокъ и испѫкнахъ прѣдъ входътъ на самата кѫщица.

Побутнахъ окадената отъ димъ почернѣла врата, която бѣше полуотворена и влѣзнахъ вѫтрѣ. Мѣстото, кѫдѣто влѣзнахъ, бѣше полутъмно и напълнено съ лютивъ за очитѣ димъ. Постояхъ малко врѣме, до като да привикнатъ очитѣ ми на тъмнината и димътъ. Прустътъ, въ който стоехъ, бѣше сѫщеврѣменно и готварница. На срѣщуположната отъ вратата страна, съвсемъ приземи, бѣше огнището. Нѣколко искъртени дрѣбни тухлици и разнебитената на около пепель характеризирахѫ най-добрѣ състоянието на огнището. Спустнатата изъ коминьтъ на долу верига, която висѣше надъ самата срѣда на огнището, бѣше олѣпена съ сажди, които се лъщѣхѫ, като че цѣлата верига да бѣше натопена въ черни кандисъ, или карамелъ. Двуногия саджекъ, на който третята нога се замѣстваше съ единъ вальовастъ камъкъ, имаше сѫщата боя, както и веригата. Надъ тоя саджекъ бѣше прикрѣпена една пръстена тенджерка безъ похлупакъ. Тенджерата бѣше поклопена, но не съ нейния си капакъ, а съ единъ дървенъ танюръ. Подъ саджекътъ повече димѣхѫ отъ колкото би могло да се рече, че горѣхѫ нѣколко тънки и мокри клончета отъ черница. Малко едно, и скривено прозорче, което бѣше натъкмено туку надъ самото огнище, едвамъ пропущаше по нѣщо свѣтлинка. Рѣшетката на този прозорецъ бѣше отъ дърво и тоже почерняла, както и вратата. По неѭ бѣхѫ остали, самъ-тамъ, кѫсчета отъ хартия, която е била прилѣпвана вмѣсто стъкло. На срѣдната вертикална пръчка на рѣшетката бѣше завързана една черна окадена кърпица съ възлитѣ на долу. На кърпицата бѣше привързана една тънка канапена връвь, на която сѫ били нанизвани червени пиперки. Казахъ че сѫ били нанизвани за това, защото като ѭ разгледвахъ внимателно, едвамъ можихъ да прѣброѭ четири пиперки цѣли и три полуистрошени. Другия нанизъ се състоеше само отъ изсъхналитѣ дръжки на пиперкитѣ, но самитѣ тѣ сѫ били, види се, отдавна откѫснати. Сѫщо като низътъ съ пиперкинитѣ дръжки висѣше оголенъ и единъ сплитанъ лукъ. По цѣлия сплитанъ не видохъ нито една главичка. Познава се, че въ тази кѫща хранителнитѣ припаси сѫ били твърдѣ скромни, а зимата доста дълга!

Отъ дѣсната страна на огнището, въ паралелность съ искривеното прозорче, висѣше покаченъ на една дървена чивия лъжичникътъ. Той бѣше исплѣтенъ отъ небѣлени лика и, кой отъ врѣмето, кой отъ димътъ, бѣше измѣнилъ първоначалната си боя. По своята оригиналность и първобитна форма този лъжичникъ ми припомнува и сега античната моде[illegible] колекция на покѫщнината, която бѣше наредена въ павилонътъ на Ес[illegible] моситѣ въ Парижското изложение. Въ лъжичникътъ, освѣнъ три огр[illegible] зени по върхътъ лъжици и единъ джурулекъ, съ който по насъ раст[illegible] ватъ коприва, друго нищо не видѣхъ. Подъ лъжичникътъ бѣше въс[illegible] вена една черешова чутура за кълцанье соль. Ликото на черешата б[illegible] наполовинъ олупено. Отъ дѣсна страна, до огнището, видѣхъ една [illegible]

вена стомна, очукутена на гърлото. Подъ стомната бѣше подгизнала вода, която и образуваше една цѣла локвица. Една кратуна, изрѣзана въ срѣдата колкото съ ржка да се бръкне и прѣвързана съ лико прѣзъ гърлищницата, съставляваше послѣдния приборъ на кухнята. И тази кратуна бѣше покачена на една дървена чивия въ стѣната и служеше да държи соль. Азъ надникнахъ въ неж и видохъ дъното ѝ, но соль не видѣхъ. Сольта бѣше поскжпнала, види се, по врѣме на обсадата, та затова и обитателитѣ на тази кжщица считахж за луксъ да си ж набавжтъ съ скжпа цѣна. Отъ машитѣ на огнището бѣше останала само едната половина, другата никждѣ не ж видѣхъ. Подътъ на кухнята не бѣше постланъ и пръстьта бѣше се обърнала на каль, както онази, която едвамъ изгазихъ по кривата уличка.

Край огнището, въ самата каль, бѣше приклѣкнала една жена. Тя си бѣше снишила главата и духаше подъ саджекътъ. Вмѣсто да пламне и се разгори огъньтъ, духанието на жената увеличаваше димътъ, който се издигаше изъ огнището. Главата на тжзи жена бѣше забрадена съ единъ черна и вехтъ чемберъ. Лицето ѝ бѣше жълто, като дуня и тъй испостаяело, тъй испито, като че бѣше нѣкоя мумия отъ врѣмената на седемтѣхъ гладни години, прѣзъ царството на Фараона. Само очитѣ ѝ сочѣхж червени и подути, което азъ го отдадохъ на влиянието на димътъ, но, както узнахъ отпослѣ, причината е била съвсѣмъ друга. Испъкнатата горна челюсть на устата излагаше на яве не само цѣлия редъ отъ жълтитѣ прѣдни зжби, но и блѣднитѣ като рибенъ мѣхуръ, вѣнци. Тази испжкнатость на горнята челюсть личеше толкова повече, че испититѣ отъ гладъ и слабость страни на лицето се бѣхж прилѣпнали къмъ челюстната кость на жената. Сжщо така бѣше прилѣпена и кожата, къмъ костьта на слѣпитѣ очи. Ако би ме запиталъ нѣкой за годинитѣ на тжзи жена, азъ бихъ се намѣрилъ въ трудно положение, за да могж да отговорж. Не бихъ збъркалъ, на глѣдъ, нито ако рѣкж двадесять и петь години, нито ако рѣкж петдесятъ. По дребностьта на снагата и по подвижностьта, тя изгледваше още млада, но по набръчканото вече чело и побѣлели косми тя можеше да има и петдѣсеть години.

Както по бѣдствието, което се изразяваше по лицето на тази жена, тъй сжщо и по още пѝ-бѣдния ѝ костюмъ, който се състоеше буквално отъ дрипи, това живо сжщество прѣдставляваше твърдѣ интересенъ сюжетъ за четката на нѣкой гениаленъ живописецъ. Казвамъ гениаленъ за това, защото съ посрѣдственна, обикновенна, способность за рисувание, картината би винаги излѣзнала пѝ-гиздава отъ оригиналътъ.

* * *

Види се, че рѣдко е стжпвала ногата на чуждъ човѣкъ въ тази кжщица, защото жената, изненадана отъ моето посѣщение, напустна да духа, завърна глава, както си клѣчеше, изглѣда ме нѣкакъ очудно и чакъ послѣ стана да ме посрѣщне. Тя не ме запита за нищо, но ме

поведе къмъ вратата, които съединявахѫ кухнята съ една стая. Като приближи до вратата и натисна да ѭ отвори, тя като че се сѣти за нѣщо и изглеждаше, като че се е развърнала отъ намѣрението си. Повърна се една стѫпка на дирѣ, наведе глава умислено, протри съ длань набръчканото чело, зина и ми продума, шепнешкомъ, като че се боеше да не събуди нѣкого.

— Тамъ . . . . лежи . . . . Лилко, . . . снощи издѫхна, . . . още не сме го нито облѣкли за погребение . . . . а пъкъ друга стая нѣмаме!

Изъ зачървенѣлитѣ и подбухнали очи на Лилковата майка се проточихѫ тихо, кротко, нѣколко едри сълзи. Едната отъ тѣзи сълзи се търколи цѣла, като зърно грахъ, чакъ по прѣстилката ѝ и капна върху калната пръсть. Тя пододе на себѣ си, поискашли се дрѣзгаво, като че бѣше гърлото ѝ прѣсипнало, и ме погледна съ единъ въпросителенъ погледъ, като да искаше да ме попита: „защо си дошелъ у насъ“?

Обадихъ ѝ, че зараньта още приказвахъ съ Милка, която водеше баща си, и като узнахъ отъ неѭ, за смъртьта на братчето ѝ, то додохъ и самъ да го видѭ.

Една особенна чърта се появи върху лицето на нещастната майка. Тази чърта макаръ че се мѣрна и отлѣте бързо, като сѣнка отъ спицитѣ на нѣкое движаще се колело, но пакъ ми направи едно особно, поразително впечатление. Мѫчно може да се опрѣдѣли измѣнението на лицето, което прѣдизвика появяванието на тази чърта. Това измѣнение не изразяваше нито радость, нито гордость, нито надѣжда, нито прѣзрѣние. То бѣше нѣщо особно. Ако бихъ могълъ да дамъ едно пò-свободно опрѣдѣление, една лична моя характеристика на това измѣнение, то азъ бихъ казалъ, че то изразяваше едно полуочудвание и полусъмнение. Очудвание на това, че гледаше прѣдъ себе си фактъ, на който най-малко е могла да се надѣва и за който най-малко е мислила. Съмнението може да се поясни съ това, че злощастната майка е престанала, отдавна да вѣрва на човѣшкото милосърдие, за което споменва евангелието. Тя бѣше си създала въ своя умъ, въ своето съзнание, въ своята битность, единъ аксиомъ пò-вѣренъ за неѭ, отъ колкото за единъ математикъ можехѫ да бѫдѫтъ вѣрни теоремитѣ на Питагора, Карнота или Нютона. Този нейнъ аксиомъ бѣше коравината на човѣшкото сърдце — бездушностьта на хората. Като доказателства, за опрѣдѣление на своята тероема, тя привеждаше: мѫкитѣ, неволитѣ и бѣдствията, които е истърпѣла до сега; тѣзи, които търпи по настоящемъ и ясната безнадѣжность, която ѝ рисува бѫдѫщето! Зеръ тѣзи доказателства не сѫ пò-нагледни отъ триѫгълникътъ на Питагора или биномътъ на Нютона? Кой може да ѭ обвини, подиръ това, че тя е имала куражътъ да искаже съмнение за сѫществуванието на *човѣщина* между хората? Зеръ е имала случай да опита и сладостьта за да вѣрва въ сѫществуванието ѝ? . . .

Търпка — така се наричаше бае Каменовата стопанка — ме поведе втори пжть към затворената стая. Вратата се затваряше на шипъ, та за това тя си припомогна и съ колѣното да натисне и ѭ отвори. Като хвана въ лѣвата си ржка, ржждясалата дръжка, прекрачи съ единия кракъ прагътъ на стаята, опрѣ се съ гърбъ върху стѣната и ме покани да встжпѭ вжтрѣ. Покани ме тя, но не съ думи, а съ погледъ. Това тя направи, като прѣмѣсти своя погледъ отъ моитѣ очи върху испруженото тѣло на Лилка. Погледътъ ѝ, който, така да кажѫ, водѣше този на очитѣ ми бѣше жаленъ, тжженъ — сърцераздирателенъ! Само отъ бръчкитѣ, които се пружихѫ като малки змийци отъ лѣвата и дѣсната страна въ жгълитѣ на устата ѝ — само това искривяние на нейната долня устна — бѣше достатъчно за да ми разясни горѣстьта, която топеше сърдцето на тази нещастна майка. Нито въздишка, нито оня буенъ ревъ, който отлѣква на нараненото сърдце — нищо подобно не чухъ да излѣзне изъ устата на Търпка. Тя се само подпрѣ до прозореца, сви дѣсната си ржка подъ лѣвата мишница, подпрѣ върху дланьта на лѣвицата своята накривена на лѣво глава, впи очи въ своята мъртва рожба и застана като вкаменена!

. . . .

Стаята, въ която почиваше тѣлото на Лилка, бѣше отъ твърдѣ скроменъ размѣръ. Прозорцитѣ, които глѣдахѫ къмъ потопенитѣ черници, бѣхѫ ниски и тѣсни, като на нѣкоя изба. Върху пожълтѣлитѣ и окадени хартии, които пропущахѫ една полутъмна свѣтлина, бѣхѫ налѣпени съ тѣсто малки парченца отъ стъкла. Най-голѣмото стъкло бѣше, колкото една човѣшка длань. Тѣзи стъкла не бѣхѫ четвержгълни, но имахѫ разновидни периферии и образувахѫ една неправилна пъстрота, която може да се уприличи съ така нарѣченитѣ *фуги*, що се виждатъ по зидоветѣ отъ неодѣлянъ камъкъ. Кой отъ прахъ, кой отъ мухитѣ, стъкленитѣ парчета бѣхѫ толкова закаляни, щото изглеждаше като да имахѫ една особна, естественна, мжтна прозирность.

Дюшемето на стаичката бѣше отъ пръсть, която само тукъ — тамъ имаше остатъци отъ варовита мазилка. По ржбоветѣ, мѣжду душемето и стѣнитѣ, а особно къмъ страната на задния дворъ, бѣхѫ поизрасли по нѣколко тънкостъбелни гжбички съ заострени качулки. Тѣзи гжби свидѣтелствувахѫ за степеньта на сухостьта въ стаята и за солидностьта на постройката. Ниския таванъ, който по боята си приличаше на почернелитѣ отъ старость грѣди, бѣше толкова надвѣсенъ, щото човѣкъ отъ срѣденъ ръстъ можеше свободно да да допрѣ до него — не съ ржка, а съ глава. Въ источния жгълъ, между стѣнитѣ и таванътъ, бѣше прикрепенъ единъ иконостасъ отъ антична конструкция. Въ иконостасътъ имаше само една глинена червена кандилница, безъ държка и едно стъкло съ свѣтена вода затулено съ увита желта книга. Между разглобенитѣ дъски, на лѣвата страна отъ иконостаса, стърчеше подбоденъ стръкъ отъ изсъхналъ босилякъ. Нито икона, нито кръсть нѣмаше въ иконостасътъ; види се за това, че и тѣ за пари се продаватъ! Една

щампа прикована съ двѣ пирончета, нѣщо на една педя подъ иконостасътъ, бѣше, могж да кажж, единственното украшение на стаичката. Тази щампа изобразяваше страшния Божи сждъ. Съдържанието на подобни щампи е доста познато у насъ, та за това азъ ще замълчѫ за него. Ако бихъ ималъ да кажа нѣщо по това съдържание то бихъ рѣкълъ, че присжтствието на подобно изображение ми се виждаше за излишно тукъ. За излищно ми се виждаше за това, защото мжченията, които прокобяваше тжзи картина, бѣхж извѣстни на живущитѣ въ тъзи кжщица още тука, на земята, та нѣмаше нужда да си въображаватъ какво ще имъ бжде *тамъ*, па небето. Баремъ *тамъ* нѣма да владѣе и заповѣдва алчната и ненаситна ржка на човѣкътъ! . . . . Какво пó-лошо ще могжтъ да виджтъ тѣ на страшния сждъ? . . . . Зеръ небеснитѣ мжки могжтъ да бждѫтъ пò-грозни отъ тѣзи по земята? — Тогава би трѣбвало да се прѣдполага, че Господь е още пó-малко милостивъ и отъ хората . . . . . Таково прѣдположение би било грѣшно!

По грѣдитѣ на таваньтъ, надъ самия иконостасъ, стърчѣхж нѣколко крупни китки отъ изсъхнали трѣви. Между другитѣ, азъ распознахъ: *Богородичната трѣва, Посѣченото билье (кантариона), Сърпецъ, Джодженъ, Смилъ*, *Бъзовъ цвѣтъ*, *Невѣнъ и Босилякъ*. Види се, че приобрѣтението на тжзи наржчна *кжщна апотека* да е струвало найефтино, за това и на нейния асортиментъ се е обърнало най-голѣмо внимание!

Срѣщу иконостаса, задъ вратата на стаята, бѣше прикована на стѣната една малка поличка. На поличката имаше: четири-петь жълти глинени паници; едно тенекено тасле за вода; два голѣми и нѣколко други пò-малки пиронье; едни мѣдни павти отъ коланъ, почьрнѣли и искривени, като че туку що сж били изровени изъ земята; единъ старъ бронзовъ дивитъ за забождание въ поясъ; едно парче отъ брусъ, за точение ножове и единъ глиненъ свѣтилникъ, въ който стърчеше само фитилъ отъ догорѣлата лоена свѣщь.

Душемето бѣше покрито на срѣдата съ една малка разнизана рогоска, а върху нея се *покоеше* тѣлото на Лилка. Мъртвецътъ бѣше покритъ до гърдитѣ съ една вѣхта и одърпана черджица отъ бѣла вълна съ черни линии. Само отъ глѣженьта на долу се подавахж подъ черджката краката на Лилка. Тѣ бѣхж обути въ чорапци отъ суросива прѣжда, които, както на пѣтитѣ, тъй сжщо и на палцитѣ, бѣхж протрити и образувахж твърдѣ релиефни пѣтна отъ мъртво мѣсо! . . . .

Ржцѣтѣ на лежащия бѣхж кръстосани на гждитѣ му и въ т нѣмаше нито кръстъ, нито икона. Нѣмаше така сжщо нито една во ничка да гори до главата на покойния. Баремъ да бѣше слънцето яло, ами и него бѣхж прѣкрили разбърканитѣ облаци по влажното н Лилковата глава бѣше малко климнала на дирѣ, защото възглавничк която бѣ подложена подъ главата му, бѣше малка и напълнена само сухи листя отъ кукуружни кочани. Вълнената тъкань, съ коя

облѣчена възглавницата, имаше една протрита дупка, изъ която стърчеше единъ сухъ кукуруженъ листъ.

Въ лицето си, Лилко бѣше блѣденъ и сухъ. Рѣдката му тънка косица бѣше завърната къмъ темето и откриваше едно чудно хубаво и правилно искорубено чело. Вѣждитѣ бѣхѫ високо извити надъ очитѣ, черни и тънки, като пиявици. Тѣ се почти сближавахѫ къмъ носътъ, а на краищата се възвивахѫ на къмъ слѣпитѣ очи. Носътъ, по формата си, бѣше идеално правиленъ; той кнцентриваше въ своитѣ линии всичкитѣ качества на единъ хубавъ носъ.

Устата на младия мъртвецъ бѣхѫ полурастворени. Подъ блѣднитѣ му тънки и свити устни се бѣлѣеше цѣлъ низъ отъ хубави дребни и равни зѫби. Пространството подъ вѣждитѣ и подъ очитѣ бѣше синьо-мораво и образуваше цѣли тъмни крѫгове, въ които се виждахѫ, като изъ дѫлбочини, полуотворенитѣ устъклени черни дългнести очи на Лилка.

Само този устъкленъ погледъ бѣше единственния признакъ на смъртьта. Инакъ по всичко можеше човѣкъ да си помисли, че това уморено отъ своитѣ болки и страдания момченце е туку що заспало? . . . . . .

Тръпка, Лилковата майка, подви лѣвата си нога и приклѣкна надъ главата на своето чедо. Тя пружи своята дѣсница да поглади и оправи разрошавенитѣ косички на Лилка; поиздаде малко вратътъ си напрѣдъ, впери погледътъ си въ полуотворенитѣ Лилкови очи и почна да оплаква и нарежда своитѣ въспоминания и илюзии, които е имала за своето изгубено чедо:

— Безъ врѣме чедо, съ дни и съ младини, отивашъ! . . . . Не си се, сине, още свѣтъ насвѣтувало, та и мъртвитѣ ти очички стоѭтъ отворени! Жални за свѣтъ! . . . . . Глѣдай го, чедо, още тоя свѣтъ, до като не те е притиснала черната! . . . . Не стана рѣдъ та и ти, както и другитѣ дѣца, твои връстници, да окусишъ, да разберешъ отъ свѣтовнитѣ сладости: Нито те е било у яденье, нито у облѣкло, нито у игра! . . . . . . Отъ малко още, те е замѫчило и тебе, черното теглило и патило, ... отъ малко още си било все на мѫка и на *изетъ*! . . . . . . На спасовъ день, маминъ, ще склопишъ четирнадесятата си година! Всѣка година си се чедо радвало на тоя день! . . . , Зеръ сега, маминъ, у гроба ще се радвашъ? Зеръ мама ти при гробътъ да прѣкара твоя праздникъ?!

. . . .

— Какъ не те пожали тоя пусти крушумъ, що те тебе намѣри? . . . На ли ти, синко, думахъ да се вардишъ, че у битка е страшно! . . . . Іа ли ти, мами, думахъ да не ходишъ близо при солдатитѣ, кога за-ване битката! . . . . . Защо ме, чедо, не послуша, та сега мама да загуби младъ и зеленъ . . . . . да загубѭ своята първа, ... воята едничка мѫжка рожба?! . . . . . Пусти имъ пушки останали, пута му рѫка опустѣла, който ми те тебе, чедо, умѣри! . . . .

ой ще ни, сине, сега нась приглѣдва, кой ще ни залъгъ у кѫщи е?! На ли татко ти *гледъ* загуби, на ли ти остана единичъкъ на

мама печелбникъ?! . . . . На ли знаешъ, маминъ, че сичката ни опора на тебе бѣше?!

. . . .

— Лилко, синко, мамино чедо хубаво; кажи на мама, сине, кой свѣтъ да хвана, кждѣ да се дѣна?! . . . , У Дунава ли, чедо, да се хвърля, или и мама съ тебе въ гробътъ да легне . . . жива да се зарови?! . . . . Кой ще, чедо мило, твоята сестричка да гледа?! Кой ще се, синко, и за неж грижи!? . . . На ли знаешъ, Лилко, колко ти се она радваше . . . . колко те она тебе обичаше!! . . . . Защо ж Лилко, баремъ неж оставяшъ?! Защо. чедо, баремъ за неж не поживѣ, та и она да е разбрала, сине, че е братъ имала?! . . . . Или ти, синко, и тебе додѣя нашата черна сиромашия . . . . или ти, чедо. жалъ дожалѣ, у мжки да ни гледашъ?! . . . Проклета да е, синко, тая наша орисница, що ни е насъ, чедо, съ чрънъ повой повила! . . . .

„Помнишъ, Лилко, какъ мама си тѣшеше, че ще ми скоро порастешъ, че ще станешъ на мама търговче, . . . много щѣше, синко пари да спечелишъ и мама ти, щѣла, чедо, добро да добрува! . . . . Чернà бú, синко, твоята печалба . . . . пò-черна, чедо, моята надѣжда".

. . . .

. . . .

Колкото сж раздирателни думитѣ, които бѣдната майка нареждаше надъ главата на своето мъртво чедо, толкова по-жаленъ, толкова поскърбенъ — толкова по-покъртителенъ бѣше гласътъ, съ който тя нареждаше тѣзи думи. Търпка не говорѣше, а пѣеше. Гласътъ на тази грозна пѣсень се ту прѣкъсваше, като че излизаше отъ умаломощени гжрди, ту се извиваше при края на всѣка мисъль, като че изразяваше една безпрѣдѣлна отчаянность на сърдцето! Оплакването въ видъ на пѣсень е твърдѣ распространено, а особно по западнитѣ краища, на нашата страна. Види, се че горѣстьта исказана въ форма на пѣсень. може пòдълго врѣме да се утърпи, отъ колкото ако се ограничеше само на сълзитѣ. А, може би, протегнатостьта на думитѣ, оплаквани въ пѣсни, да способствува за пò-лесното и бистро припомнувание на много нѣща изъ живота на починалия, та да може този, който го оплаква, да изброи повече факти отъ добринитѣ на покойния и съ това да покаже пò-релиефно значителностьта на загубата. Както и да е, но самия този фактъ свидѣтелствува за поетичностьта на душата и въ този случай, както и въ много други.

Слѣдъ моето запитвание Търпка ми описа съ прѣсѣкнати думи нѣкои по-важни чърти отъ тѣхния животъ, а тоже и обстоятелството, при което е билъ раненъ младиятъ Лилко, вслѣдствие на която рана е хвърлилъ въ такава скърбь своитѣ родители. Ето какво ми расказа лилковата майка: — Грозно е нашата орисница . . . . пуста опустяла! . . . . Що сме сгрѣшили Богу и я не знамъ . . . . ама знамъ, нá, че патиме черно патило, па . . . . нито ние него довършваме, нито то насъ . . . . не сме и ние — слава Богу — хвъргале камънье срѣщу

небето, ама на́, като е дошло до главата ни, ще го търпиме . . . Кждѣ ще се дѣнемъ . . . . какво ще сторимъ . . . . може ли човѣкъ да излѣзе изъ своята кожа . . . ще търпи на́ . . . . ще влачи шия и мжзоле . . . . ще мжкне кържа, па . . . . като пукне единъ день, тогава ще отлекне и намъ, па ще отлекне и Богу отъ нашитѣ жалби и охкания.

„Мислила съмъ я, когато се зачерних та се задомихъ, че ще прегълцамъ по деветъ пжти на день сълзитѣ си, вмѣсто хлѣбъ, ама на́ . . . нали видишъ . . . . що трѣбва я да го кажемъ . . . .

„Ама и онъ не е кривъ, ... истина сарпъ е, сертъ е, ама не е муфлузинъ. що ще му ямъ хако? . . . . Работи, чаластисва, мжчи се ама на́ кога оня отъ горѣ е рекълъ да бжде друго-яче, оно кой що може да стори?! . . . .

„Не бѣше *онъ ихтиячъ*, не бѣше *зюгюртъ*, та питай свѣто нѣка ти каже кой е билъ Каменъ, па вижъ кой е сега! . . . Не е билъ богаташинъ много, ама имаше добра сермийка, ... бѣше добъръ . . . . Като сега ми е прѣдъ очитѣ, кога додеше като ергенинъ още въ хорото . . . . високъ, силенъ, ягкъ, приличенъ, па се уловеше у онова хоро, море, да речешъ, че кракъ не допира до земя . . . . така легко стжпваше . . . . що годъ имаше мома, всѣка го бегендисваше . . . . всѣка би го взела, па и я на́ и мене се бегендиса! . . . . Играе, играе, па като види, че Цако свирача ослабне, а онъ се пустне отъ хорото прихване кавала, па като подземе да свири . . . . само да имашъ крака да му даяндишешъ! . . . . Никой не можеше да се избарабари съ него на кавалъ . . . . ама башъ никой! . . . . Не свири да речешъ свирия ами като че съ уста дума! Като го слушашъ залишешъ се, забравишъ се па и не усѣщашъ заморванье . . . . Хоро ли стане, веселба ли стане, кждѣ-годъ да се съберать млади и Каменъ е тамъ . . . нѣма ли Камена изглѣдва ти като че си у цырква безъ икони! . . . Всѣки го обичаше, всѣки доступаше съ него и Каменъ бѣше единъ.

„Кога се *мѣни* за мене, ... по що ми прати *нишанъ* имаше у недѣлята хоро на владикината бахкча . . . . Когато се хвана Каменъ у хорото до мене, а мене ми бѣше мило, мило, Боже, чинеше ми се, че туку ще литна отъ радость. Бѣхъ упрѣла у земи очи, та не видѣхъ какъ се подкачи пустата имъ кавга съ Дели-Еминъ, Сюлиманъ-Беговия синъ Знаешъ, турчинъ, като всѣки турчинъ, поганецъ, па на ли му бѣше остало отъ баща му много иманье, а въ акълътъ го Господъ малко осакатилъ, та бѣше станалъ . . . пази Боже . . . . да те е страхъ да го зщнешъ! Набралъ бѣше около себе си татари, все такива като него ти . . . . все на едно бърдо тъкани, па кждѣто мине . . . огънь и жаръ! Свѣтътъ бѣше писналъ отъ него, ама никой не смѣе нито дума да му рече . . . . всѣки се боеше!

. . . .

„Дели-Єминъ си е билъ отдавна *гарезлия* на Камена, защото надбързилъ съ своя *вранчо* Еминовия хатъ. Като чулъ, че има хоро, а Еминъ съ своитѣ тайфи дохажда тамъ. Всичкитѣ били малко *чакъръ-кефлии*, а Еминъ и по-вечко. Я сама не видохъ, ама други ми казаха, че като видѣлъ Камена въ хорото до мене, а той подкачилъ да хвърля око къмъ мене, и да суче мустакъ, па и рѣкълъ нѣщо на другаритѣ си за мене . . . . . знаешъ, турчинъ, па и работата му турска! . . . . . Както играеше Каменъ до мене, а я туку усѣтихъ, че му потрепера ржката, като че го трѣска растрѣсе . . . . погледнахъ го у лице, а онъ жълтъ като сминь, само очите му свѣтѣха и, да рѣчешъ, като че искри искрѣха! . . . . Каменъ пустна ржката ми остави хорото и . . . . . право при турцитѣ. Хвана си ржцѣтѣ на дирѣ, исправи се предъ Емина и му рѣче съ страшенъ гласъ . . . . Боже, и сега като се сѣтимъ съ какъвъ гласъ извика, и сега ме тързки побиватъ . . . . . „Знаешъ ли, каже, Дели-Емине, че тая мома дека поглѣдвашъ на нея и си сучешъ мустака, — знаешъ ли, каже, че она е *нишанлия* и че азъ съмъ ѝ нишанджията“! . . . . Що е рекълъ още Каменъ на турцитѣ и що сж му они отвърнали — не знамъ, не дочухъ — бѣхъ примрѣла отъ страхъ! . . . . Видѣхъ само като се лъсна ятагана у Дели-Еминовата ржка, па послѣ . . . . послѣ туку видохъ, че Каменъ хвърляше турцитѣ прѣзъ глава съ ржцѣ, като че прѣхвърляше праздни качета отъ трушия! . . . . Нахвърга ги единъ възъ други, като тикви у яма, па откърти единъ прътъ отъ плетътъ, па като подбра . . . . Боже, да речешъ че е дели Марко! Отъ тогива го затвориха, та ха́ днеска да го пустнатъ, та ха̀ утрѣ да го пустнатъ . . . . та се изминаха цѣли четири мѣсеци! . . . . А я, пуста опустяла, нито съмъ мома съ момитѣ, нито съмъ жена съ женитѣ! . . . . Нито на хоро, нито у църква — нито никждѣ. Плуяхъ, плуяхъ, все въ кжщи . . . . и къртица да бѣхъ, пакъ щѣше да ми омръзне, все заровена да съмъ!

„На самъ день на Богородични поклади . . . помня като сега . . . . сѣдимъ съ тетка Сава на софрата, божемъ и ние да запокладиме, като всички свѣтъ. Ямъ, божемъ, а оно залцитѣ ми се запрѣчватъ у гърлото, а нѣщо подъ лжжичката ме пие, пие, като че ме е змия захапала. Писна ми левото ухо, ама така силно, щото истрыпнахъ на мѣстото си. Кучето ни, Лисчо, залая силно; клопнаха се вратата . . . . не се мина колкото съ око да мигнешъ и Каменъ се истърси предъ насъ, като гръмъ изъ ведро небо! . . . . Бѣше страшенъ да го не погледнешъ! . . . . — „Ставай, каже, Търпко, ... скоро . . . . скоро . . . . да [illegible] виме, да бѣгаме, ... за мене вече тука нѣма животъ“! До като подканяше, туку прехвана единия край на чергата и захвана да т[illegible] единъ ятаганъ! Поглѣднахъ ятагана и истърпнахъ . . . . цѣлъ съ к[illegible] облянъ! . . . . Схванаха ми се челюститѣ, па не можахъ ни гък[illegible] рѣчемъ . . . . трѣперахъ като листъ на топола! Тетка Сава се с[illegible] по-скоро и го запита: — „Камене, синко, що си сторилъ! . . . . работа, по това врѣме . . . . тая кръвь . . . . това не е чиста раб[illegible]

. . . . кога те пустнахж? . . . . Кждѣ си билъ? . . . . Каква е тая кръвь? . . . . . .“ Каменъ ни поизгледа съ впити очи и извика: „скоро, скоро, ... не е ваша работа да питате . . . . не му е сега врѣмето! . . . . Не би день, не би два, не би три! . . . . да стоишъ затворенъ, като пиле у кочина . . . . . безъ *кабахатъ*, ни кривъ ни дълженъ . . . . . нека ме помнжтъ сега . . . . . нека помнжтъ кога сж затваряли Камена! . . . . . Дели Еминъ . . . . . ама нищо, нека . . . . . баремъ това ще ми остане споменъ отъ него“ — като рече това, а онъ притегна ятагана и пакъ завика: „хайде, скоро“!

. . . .

. . . .

„Осъмнахме отвъдъ Тимока. Въ селото Бадньево у Неготинско се вѣнчахме! . . . . Тешко на такива вѣнчила и горко на такава свадба, ама нà, дé . . . . . като е така било писано! . . . . .

„Съ назе си нищо непонесохме. . . . . останахме голъ пръстъ! . . . . . Все що имаше Каменъ . . . . и дюкянъ, и стока, и всичко . . . . . . все отиде така, нá, *ясъ-пусъ*! Захвани отъ ново да печалишъ, та да прокопсашъ!

„Лутахме се и по Сърбия, и по Влахия . . . . . отъ село на село . . . . . отъ градъ на градъ . . . . . кждѣ ли не скитахме, за какво ли се не залавяхме, ама като не върви — не върви! И аргатлъкъ вършихме, и по чужди кжщи изметъ сторвахме, и кърчмаринъ става, и свирачь става, и по муший работихме, ама дé . . . . . питай, каква файда?! . . . . . Като че *ашикере* хлѣба се измъкваше изъ ржцетѣ ни. Море, бѣше тръгнало, да иде у пусти гори, така лошо и наопаки, щото и злато да уловѣхме у ржка и оно въ кюмюръ ще се обърне!

. . . .

„Кой знай, ... знамъ ли я, ... може па и оная кръвь . . . . . . Единъ Господь знае . . . . *Онъ* е сждия на всичко! . . .

. . . .

. . . .

„Кога се подигна Московията срѣщу Турско . . . . когато се бѣше размирилъ свѣтътъ, я останахъ на мушията, дѣто работѣхме у Влашко, а Каменъ отиде съ други още българе при Московцитѣ, та е влизалъ у биткитѣ съ нихъ; ама тогава имá късметъ, та остана читавъ. Пощо падна турската сила, пощо захванаха да сждятъ нашитѣ, а ние се прибрахме тукъ съ Камена и съ Лилко — онъ бѣше мжничекъ тогава. — Тая кжща е на Тетка ми. Тетка Сава, Богъ да ж прости — едничка бѣше останала отъ нашия родъ — не доживѣ да дочѣка нашето царство! . . . . . бѣше умрѣла прѣди размирицата! . . . . . Кжщата намѣрихме пуста . . . . . обрана, съсипана, ... нá, каквото е виждашъ, ама пакъ бѣхме благодарни, пакъ щѣхме добрѣ да минемъ, само да не бѣше тая пуста битка съ Сърбето . . . . . Само да се не бѣше това чудо стояло! . . . . . Само това да не бѣше ми дохаждало до глава!“

. . . .

мама по…
на теб…

. . . кога те пустнахж? . . . . Кждѣ си билъ? . . . . Каква [illegible] ...ръвь? . . . ." Каменъ ни поизгледа съ впити очи и [illegible] „скоро, скоро, ... не е ваша работа да питате . . . . не [illegible] врѣмето! . . . . Не би день, не би два, не би три! . . . . [illegible] ...игъ затворенъ, като пиле у кочина . . . . . безъ *кабалата*, [illegible] ...ни дълженъ . . . . . нека ме помнжтъ сега . . . . . [illegible] кога сж затваряли Камена! . . . . . Дели Еминъ . . . . . [illegible] нека . . . . . баремъ това ще ми остане споменъ отъ него" — [illegible] това, а онъ притегна ятагана и пакъ завика: „хайде, скоро" !

. . . .

„Осъмнахме отвъдъ Тимока. Въ селото Бадньево у [illegible] вѣнчахме! . . . . Тешко на такива вѣнчила и горко на [illegible] ама нà, дé . . . . . като е така било писано! . . . . .

„Съназе си нищо непонесохме. . . . . останахме [illegible] . . . . . Все що имаше Каменъ . . . . и дюканъ, и [illegible] . . . . . все отиде така, нá, *ясъ-пусъ*! Захвани отъ [illegible] та да прокопсашъ!

„Лутахме се и по Сърбия, и по Влахия . . . . . [illegible] . . . . . отъ градъ на градъ . . . . . кждѣ [illegible] ли се не залавяхме, ама като не върви — не [illegible] ...пихме, и по чужди кжщи изметъ сторвахме, и [illegible] свирачь става, и по муший работихме, ама [illegible] файда?! . . . . . Като че *ашикере* хлѣба се [illegible] Море, бѣше тръгнало, да иде у пусти горе, [illegible] и злато да уловѣхме у ржка и оно въ [illegible]

. . . .

„Кой знай, ... знамъ ли я, ... [illegible] . . . . Единъ Господь знае . . . . . [illegible]

. . . .

„Кога се подигна Московцията срѣщу [illegible] размирилъ свѣтътъ, я останахъ на [illegible] а Каменъ отиде съ други още [illegible] у биткитѣ съ нихъ; ама тогава [illegible] падна турската сила, пощо захс[illegible] брахме тукъ съ Каме[illegible] съ [illegible] Тая кжща е на Тет[illegible] останала отъ наши[illegible]

[illegible]

. . . .
. . . .
. . . .

,,Когато се почна битката, Каменъ си бѣше съ здрави очи. Той бѣше матрапазинъ; — да прѣкупи, да прѣпродаде — да искара по нѣкоя парица да ни прѣхрани и това бѣше всичко. Истина, малко искарваше, ама пакъ казвахме: *сполай на Бога.* И Лилко му помагаше, и онъ тичаше по цѣлъ день сиромашкото. Искарваше и той по нѣща и баща му се радваше че е *чалашкънъ*, че, ако и малъкъ още, но пакъ му иде отъ ржка търговията. „Търговецъ ще стане", казваше Кой менъ, само да е живъ да порастне. Съ голи ржцѣ, що е рѣкълъ нѣко-! пойде заранъ, па пакъ донесе по нѣкоя парица. Истина, много пжти донасялъ е съвсѣмъ малко, ама никога не се е връщалъ безъ нищо! За това го и толкова обичахме, затова и толкова трѣперехме надъ него, ... Ама нá, като не е било така писано, какво сме ние желали; Като не е сакалъ *Оня* отъ горѣ, . . . оно дé, що щешъ му?!

Когато се расчу изъ градътъ, че се е дигнала Сърбия на насъ, а оно цѣлия градъ се разбърка, нà така, като мравки изъ мравенище! Всѣки си напусна работата, всѣки си затвори дукяна, всѣки си испокри стоката и — търговията се спрѣ, *алъшъ-вериша кестиса!* И Каменъ и Лилко — останахж безъ работа. У кжщи нѣмахме нито клечка дърво, нито брашно — нито нищо за *зимовище!* А зимата тука нà, на прагътъ. И брашно поскжпнѣ, и дърва поскжпнѣхж и — всичко поскжпнѣ! Прѣсѣкохж се пжтища, нѣма отъ кждѣ да се докара нищо! Отдѣляхме, що е рѣкълъ нѣкой, отъ гола душа, само за по нѣкой залъгъ за прѣзъ деньтъ, но и това се скоро свърши! Нѣмотията е много тежко нѣщо!

Когато се захвана битката и почнаха да падатъ у градътъ сърбскитѣ гюлета, Каменъ ми рѣче да останемъ въ кжщи при дѣцата, а онъ ще иде тамо при обкопетѣ у огъньтъ. „Не е за мене да стоимъ съ скръстнати ржцѣ; тамо пò-трѣбватъ хора, каже; солдатитѣ сж и така малко, па ако се не събереме ние, дѣка имаме още сила, оно кой ще помага да се бранимъ?! . . . . . Зеръ да се дадеме, каже, така мърцина у ржцѣтѣ имъ, ... ще имъ прѣсѣдне! . . . . Баремъ десеть души ще гжтнемъ, каже, па послѣ халалъ да имъ е и моята кратуна! . . . . .

„Каменъ е много каякъ. Налéтъ човѣкъ е! Съ очи да гледа че му поришъ корема съ ножъ, пакъ нѣма да трепне! Такъвъ е онъ. Още ергенинъ кога бѣше, на ли ти казахъ, . . . още кога се зехме; когато направи *онова* съ турцитѣ, отъ тогава си го знамъ че . . ."

Търпка не доисказа всичко, което имаше да каже. Тя затаи прѣдъ мене важната семѣйна тайна. Азъ горѣхъ отъ любопитство да узнаж тази тайна, особно за *онова,* което той направилъ съ турцитѣ, но нито мѣстото, нито врѣмето, нито пакъ мъртвото тѣло на Лилка ми позволявахж да распитвамъ повече.

Слѣдъ като попрѣглътна нѣколко пжти засъхналата си плюнка и протри съ пръсти челото къмъ слѣпитѣ си очи Търпка подзе пакъ и продължи:

— Що можѣхъ да му рѣчемъ?! Па и да му бѣхъ рѣкла, зеръ онъ мене ще слуша? Вълкъ, кога померише кръвь, може ли да се удрами, може ли да се укроти? Така и онъ можеше ли да се укроти, като слушаше, че гърмѧтъ топоветѣ?! . . . Пó-лесно можешъ да спрѣшъ дунавътъ да не тече, но Камена никога не можешъ спрѣ!

„Лилко бѣше тамъ когато си оратѣхме, па се обърна и каза на баща си: „И я ще идемъ съ тебе, тате, тамъ“! Я останахъ като попарена, зави ми се свѣтъ, щѣхъ да падна! Присѣднахъ и захванахъ да плачѫ. Мислѣхъ че баремъ *онъ* ще го спрѣ, като баща. Ама и това не бѝ! Баща му се засмѣ, па рѣче: като сакашъ и ти хайде! . . . . Не е лошо да се научишъ, да привикнешъ съ врѣме. Може до нѣкога да ти дотрѣба. Като се научишъ сега, до нѣкога ще ти бѫде като харизано. Па, най-послѣ, все едно е, каже; ако има да те намѣри, оно ще те намѣри и тука, а ако имашъ дни и у топа да се загнѣтешъ, па ще останешъ живъ. Та зеръ гюлетата не падатъ и тука, зеръ не гине и тука свѣтътъ?! Баремъ тамъ е, каже, пò-друго нѣщо; ако те убиятъ — у бой си убитъ, а нѣма да те притрепатъ като мърцина у стаята или у дворътъ. Така хортуваше Каменъ, а я го глѣдамъ, па му се чудимъ на памето. Море, думамъ му, баща ли си, що ли си? . . . . . Хичь такива думи думатъ ли се прѣдъ дѣте, прѣдъ свое дѣте?! Нѣма нищо, каже, мѫжско е, нека се учи на мѫжска работа; зеръ да ти го оставимъ да ти навива на чекъркъ или да ти плѣте чорапе?! Нà, каже, Милка е момиче, учи си го, каквото знаешъ, а Лилко нали сака съ мене, енка доде. Каквото рѣче — така и отсѣче! . . . . Заведе го! . . . . Заведе го, ама нà, сега си патимъ и я, па пати и онъ, а нàй е *язѫкъ* за това, що се испружило тукъ, нá! . . .“

Лилковата майка пакъ застана. Тя повдигна края на единъ парцалъ, що бѣше припасала ужъ за прѣстилка, опна го въ прътитѣ на дѣсната си рѫка, протри ѫглитѣ на зачервенѣлитѣ си и подпухнали очи, пипна върхътъ на почервенѣлия си отъ сълзи носъ, прѣглътна пакъ и додаде:

„Каменъ е помагалъ при топоветѣ; нему му иде отъ рѫка такава работа — не е това ново нѣщо за него. Най-напрѣдъ е помагалъ въ всичко на солдатитѣ, а послѣ, като се понаучилъ, тамъ му дали да върти нѣкакво точило на единъ топъ. Знамъ ли я, какво е било това точило, ама, казватъ, че додѣто се то вътрѣло, топа все гърмѣлъ и хвърлялъ крушуме, които се сипѣли като дъждъ върху сърбитѣ.

„И Лилко е стоелъ при топоветѣ; помагалъ е, колкото е можалъ и колкото му е била силата. И гюлета е носилъ, казватъ, за да пълнѧтъ топоветѣ. Но офицеритѣ не сѫ го оставяли да стои тамъ. Они сѫ го много обичали: при нихъ е ялъ, при нихъ е спалъ. Гледали сѫ го като свое дѣте. Ама и Лилко ги е много слушалъ. Какъвто бѣше пъргавъ и досѣтливъ, маминия, онъ имъ е много угаждалъ, та за това сѫ го и много обичали!

„Единъ день, таманъ около *икиндия,* битката прѣстанала. Офицритѣ се събрали да си поприкажѫтъ и да пиятъ чай. Какво имъ е дошло на

умъ, и я незнамъ, ама знамъ — казахѫ ми послѣ — че сѫ се додумали нѣколко души да се въскачатъ горѣ на табията и тамъ да си правѭтъ кефътъ. За инатъ, рѣкли, на Сърбитѣ, ще се курдисаме на самия връхъ на *бедема*, па така и сторили. Натъкмили това, — какво му думатъ, — дека си варѭтъ вода за чай, па се нарѣдили на около. Лилко билъ тамъ и они го пратили да имъ донесе шекеръ. Когато водата закипела и Лилко се исправилъ при тѣхъ съ шикерътъ у рѫцѣ, туку припукали нѣколко пушки отъ Сърбската страна. Дордѣ да чуѭтъ пушкитѣ, а оно туку швишнала кипелата вода изъ сѫдътъ, въ който се е варила! Единъ крушумъ ударилъ въ самия сѫдъ, пробилъ го и се забилъ въ лѣвото бедро на Лилко. Сиромашкото дѣте не усѣтило испървѣнъ нищо, но като му припарило, той се погледналъ и видѣлъ — кръвьта! . . .

„Каменъ билъ на близо; пратили да го повикатъ да види дѣтето си. Като прѣгледали раната разбрали че крушумътъ не е излѣзълъ, а се е загнѣлъ въ бедрото!

„Донесохѫ го въ кѫщи на носилки. Като го видѣхъ, а мене ми се стори, като че ме рѫгна нѣкой съ ножъ тука, нȁ, у гѫрдитѣ. Бѣхѫ ми се схванали устата, та не можѣхъ нито дума да продумамъ! Задавило ме бѣше тука нѣщо, у гърлото, та не можѣхъ за нищо да запитамъ! . . . .

И Каменъ бѣше дошелъ съ него. И той нищо не продумваше. Познахъ го само по лицето, че бѣше много сърдитъ. Грозенъ е Каменъ, кога се разсърди; я си го знамъ най-добрѣ. Хората, що се бѣха събрали, казахѫ че Лилко скоро ще оздравѣе защото, думахѫ, не е била раната на лошо мѣсто. Като удари у месо, казвахѫ, не е толково сарпъ. И я вѣрвахъ, сирота на, хорскитѣ думи. Па и кой знае може и да сѫ имали право; може би, че щѣше да се излѣкува, ако да бѣше добрѣ гледанъ, ама нá, като не разбирамъ какво щемъ му?! . . . . Раната посинье, печърне, па взе да гние мѣсото. Отъ денъ на денъ ставаше все отъ зло на по-зло! . . . . Кажи отъ Архангеловъ день се бѣше замъчило дѣтето та, ете на. чакъ до снощи! . . . . Не е малко врѣме! . . . . Все да лѣжишъ, все да се мѫчишъ, все да теглишъ! Да иде у пусти гори; да не дава Господъ никѫдѣ — никому! Колко болки е испатило сиромашкото, а пъкъ, да видишъ, защо думица не продума и оно да се оплаче, че го боли, или че му е тѣжко, или друго нѣщо! . . . . . Мълчеше като риба! . . . . . по лицето се познаваше само, че върви на пȍ-лошо! . . . . Захвана да вѣхне, да жълтѣе . . . . изсъхна. нá, на ли го гледашъ, като восъкъ, ама пакъ търпѣше! . . . . като баща си бѣше каякъ! . . . . Асли и на него се бѣше мѣтнало: и по табия си и по всичко! Да го горишъ съ вѫгленъ, пакъ нѣмаше да каже „уфъ пакъ щѣше да търпи! — Такава ягка душа имаше, маминия! . . . . Правихъ всичко що знаяхъ и що ми бѣхѫ казали хората. И хек[illegible] и билки варихъ, и мехлеме мазахъ, и съ трѣви посипвахъ, и всичко всичко, — и що знаяхъ и що незнаяхъ — па пакъ нѣма файда, п[illegible] си отиде дѣтенцето съ дни и години!

. . . .

„Не стигна това, ами и Каменъ ослѣпя! . . . .
Като се завърналъ пакъ тамъ, а онъ рѣкълъ билъ, казватъ, че скжпъ откупъ щә иска за дѣтето си. Никога не сж го били виждали, казватъ, толкова страшенъ, като тогава. Вътрѣлъ е, думатъ, оня топъ, покосвалъ е съ ония крушуме, като снопи! . . . . . Кждѣто е замѣрилъ, съ земята е равнилъ! Онъ не ми е нищо казвалъ, ама отъ хората съмъ чула. И кръстъ му дадоха съ синя пантилка, па рекохж. че и на Лилко ще дадхтъ ама, оно. нá, нали не доживѣ, сега защо му е?
Вмѣсто оня кръстъ, сега ще му турятъ дървенъ — на гробътъ!

„Та — какво бѣхъ заприказвала, ха, сѣтихъ се, за Камена — у единъ голѣмъ зоръ — страшно е било казватъ — каквото си е въртялъ точилото на топътъ, туку долѣтело едно сръбско гюле та право у камъньетѣ подъ хендека. Това гюле е ударило толкова силно, щото камъньетѣ се распръскале и посипале като съчми лицето на Камена! . . . . Цѣлъ се бѣше подулъ у главата! . . . . Цѣлото му лице бѣше — една рана! . . . . Отъ другото се излѣкува, ама съ очитѣ остана сакатъ! . . . . Нищо не види! . . . . . лицето му е ископано като съ длато, като отъ лошатта сипаница ама пакъ не мари, самотово да му не е на очитѣ.

„А здравъ човѣкъ инакъ; да речешъ за работа, могълъ би да работи, сила има и отвише, ама като не може да види, каква работа, пуста, може да искара“ ?!! —

. . . .
. . . .

Когато бѣхъ тръгналъ да си пойдж, срѣщнахъ на самата пжтня врата Милка съ Камена. Като ме видѣ, тя продума нѣщо на баща си и се обърна къмъ мене съ свойственната на дѣцата наивность, като къмъ познайникъ, и ми каза:

— И обуща купихме, и платно за сандъкътъ на Лилко, и три вощеници и — пшеница за коливо! Баба Тана ще ни направи коливото; съ шекеръ ше го нашара; она знае много хубаво да шара кольево. Татко купи и нови дрѣхи за Лилко. Отъ синьо платно сж; ето ги нá, тука, у торбата сж. Я рѣкохъ на тати, че сж тънки, па ще бжде студено на Лилко; какво ще кажешъ? . . . . на ли е много студено у гробътъ? à?! —

Не знаяхъ и самъ като какво можахъ да отговоря на Милкиния въпросъ. Отъ това несгодно положение ме избави Милкиния баща, който, като попрѣстжпи треповно нѣколко стжпки къмъ мене, почна да ми исказва нѣкаква благодарность. Азъ го прѣкжснахъ на първата дума, като му казахъ, че слѣдъ нѣкой и другъ день ще искамъ да додж да го видж и да го питамъ за нѣщо. Не дочакахъ нито да искаже своето съгласие бае Каменъ, а се опжтихъ изъ улицата. Бѣше ми нѣщо свидно, нѣщо тежко, нѣщо несгодно, та за това и не ми се искаше да се размайвамъ.

Вървѣйки изъ кривата улица, хвърлихъ още веднажъ погледъ къмъ разградената кѫщица и видѣхъ че Милка, че бѣше стѫпила на пробитата дъска съ своитѣ *комодни* и пълни съ калъ обуща. Тя повтаряше и на майка си това, което разказа и мене: за новитѣ обуща на Лилко, за вощеницитѣ, за пшеницата за коливо и за синитѣ тънки платнени дрѣхи, които щѣхѫ да бѫдатъ на Лилка премѣна за — въ гробътъ. Не можахъ само да дочуѭ да ли зададе и на майка си въпросътъ за студенината въ гробътъ. на който въпросъ азъ ѝ длъжѫ и до днесь отговорътъ. . . . . , ...
. . . . , ...
. . . .
. . . .

* * *

Рано — рано, въ сѫбота, ме посѣти пакъ баба Вълкана. Тя се връщаше отъ черква, дѣто е присѫтствувала на *парастаситѣ* и помѣнитѣ за разни покойници.

Още отъ портата развързваше малкия възелъ на една кърпица и идейки ме запита: — На ли не си ялъ нищо? . . . . Побързахъ да ти донесѫ *нафора*. Па и *житце* донесохъ . . . . четиринадесеть парастаса тази сѫбота . . . . Богъ да ги прости умрѣлитѣ. А пъкъ колко *колива* бѣха донесени . . . . артъкъ днеска ще си идатъ сити поповетѣ по кѫщята си . . . .

Баба Вълкана развърза и голѣмия възелъ на кърпицата и исипа *коливото* въ едно саханче. Тя бѣше доста испремързнала, та за това не сѣдна, както обикновенно, на миндерътъ, а подви нога и присѣдна край пачката и взе такава поза, като че щѣше да улови хурката въ рѫцѣ и да почне да прѣде. Слѣдъ като се постопли малко, тя развърза краищата на чемберътъ, съ който бѣше прибрадена, и ги пустна да висѭтъ отъ лѣвата и дѣсната страна на рамѣната. Усуканитѣ краища отъ черния чемберъ бѣхѫ прошарани въ ѫглитѣ съ нѣколко зеленикави — *зайтинлиени* шарки, въ форма на лозички. Баба Вълкана се бѣше загледала въ една отъ тѣзи шарки на чемберя и продължаваше да мълчи. Мълчеше тя, но мълчеше само съ устата, защото въ умътъ си тя бѣше почнала отдавна да говори. Това азъ познахъ по първитѣ думи, които тя настави съ гласъ, като пояснение къмъ онѣзи, които е изрѣкла въ умътъ си:

— Що е отъ тоя свѣтъ, санкимъ . . . . . паужина, прахъ и пепель . . . . . *нищо*, па това ти е! . . . . . Единъ другигу ровѭтъ, единъ другиго оплакватъ и *помѣнватъ*, па пакъ всѣки ще доде на рѣдътъ си . . . . пакъ всѣки ще напълни своята яма — у тая ще легне що е за него била ископана . . . . . нѣма кой да го отмѣни, та на това бива ли отмѣна?! . . . . Ама свѣтъ, нà, пусти па се лъже човѣкъ, па се забрави. . . . . До като е живъ оно нѣма насита нито на земля, нито на имотъ — нито на нищо . . . . . да му е цѣлъ свѣтъ

да глътне — всичко да усвои, а послѣ . . . . . послѣ черната му дохожда *до хака* . . . . тя го усмирява, па се забрави, като че не е нито билъ на земята!

„Слушамъ днѣска у църква попъ Ивана, като четеше помѣницитѣ . . . . . чете, чете — два сахата все спомѣнва — всичкитѣ ги знамъ, ама кждѣ сж сега, а?

„До като е човѣкъ живъ, а онъ мисли че ще колъ да побие тука на земята, па бре кавги, бре зависть, бре какви ли не злини! . . . . . . като че имъ е тѣсно, та нѣма кждѣ да се побержтъ . . . хичь и не подигатъ око на горѣ . . . . хичь и не мислжтъ за *оня*, що гледа отъ тамъ, па имъ се чуди, що сж се прѣдали въ ржцѣтѣ на нечестивия, та му пошле по водата па сж се заѣли единъ другиго, като че незнаятъ, че *онъ* е направилъ и чървейте у землята, както и нихъ . . . . . хората се хапятъ единъ други, а слабия, свития червецъ, ги дотрива до троха тамъ, долу, у хладния! . . . . Ама де, нали и оня, рогатия, трѣбва да си намѣрва работа по землята, зеръ онъ ходи по горита . . . . . и неговия алишъ-веришъ е съ хората, пи ако не би ги излъгалъ, тогава защо е нечестивецъ?! . . . . Боже простиме, че му споменахъ името и днесь, подиръ Свѣтата Литургия“.

Баба Вълкана пакъ почна да приказва въ утътъ си, защото се загледа въ кукичката, която бѣше закована въ срѣдата на таванътъ и не свали погледа си отъ тамъ, доста дълго врѣме

Прискърцахж кола по улицата. Погледнахъ прѣзъ прозорецътъ и видѣхъ една слупена талига возена отъ единъ конь. Въ талигата бѣще нѣщо прекрито съ единъ пожълтѣлъ и кирливъ чаршавъ. Слѣдъ колата вървѣхж Милка и бае Каменъ. Лѣвата ржка на бае Камена се опираше и сега на дѣсното Милкино рамо. До като бѣхъ въ недоумѣние за прѣдмѣтътъ, който бѣше прѣкритъ въ талигата, забѣлежихъ, че и баба Вълкана се бѣше исправила задъ мене и гледаше въ талигата.

Погледнахъ въпросително бабичката и, прѣди да ж запитамъ, тя сама ми даде нуждното разяснение и ме избави отъ недоумѣнието. Думитѣ, които изговори, не се отправяхж къмъ мене, а бѣхж продължени е на започнатата въ нея мисъль:

— Сирота Търпка . . . . . Богъ да я прости . . . . . избави се сирота отъ свѣтовнитѣ патила . . . . . добрѣ че се смили Богъ и за неж, че ж прибра . . . . . светица бѣше станала, сирота — право у рай божи ще иде, тамъ ѝ е мѣстото.

На въпросътъ: какъ и кога е умрѣла бае Каменовата стопанка, баба Вълкана ми отговори така;

— На ли пό-онзи день ѝ бѣше умрѣло момченцето, ... отъ куршумъ загина . . . . . у битка го и него ранихж . . . . . . па, сирота, като всѣка майка, отишла му на *първа сжбота* на гробътъ. Не отишла когато се ходи, ами се надигнала по срѣдъ нощь . . . . майка на ли е? . . . . . она е луда за чедото сѝ! . . . . . Колко е врѣме седела, колко сълзи е исплакала — никой не знае . . . . . гробищата

сж били пусти . . . . . свѣтъ още не е имало. При-зори, като отишли жени на гробищата видѣли ѭ че лежи върху гроба на Лилко и не шавнува. Нито плаче, нито нарежда. Нѣкои отъ женитѣ приближили до неѭ и ѭ намѣрили — мъртва. Както си е била пригърнала кръста съ ржцѣтѣ си така си се и скочанила. Само прѣдницата на гжрдитѣ и прѣстилката ѝ били още влажни — отъ сълзитѣ ѝ.

„Тая заранъ казахж женитѣ у цьрква, па рѣкохж и на епитропитѣ да пратятъ да ѭ вдигнатъ. Види се че сега ѭ чакъ вдигнали и ѭ закарватъ въ цьрква! . . . . Язъкъ за момиченцето ѝ, сирота, кой знае какви черни дни има да прѣкара . . . . . . ще остане да се скита по чужди порти, да олизва чужди сждове . . . . Каменъ си е вече отбралъ своя *халъ!* . . . . Торбата и тоягата, па по цьрковнитѣ врата!

„Какво и да е, Търпка, сирота, се куртулиса отъ тоя лъжовенъ свѣтъ . . . . . Кждѣто ягнето, тамъ и овцата . . . . и двамата, както и всички други, що загинахж прѣзъ битката, все отидоха *курбанъ* за. . .

Баба Вълкана позастана малко, та азъ бѣхъ зиналъ да допълнѭ мисъльта ѝ и щѣхъ да кажѫ: *за „упазвание равновѣсието на Балканския полуостровъ“*, но тя ме испрѣвари и добави пó-сполучливо, като каза: — *„за вѣтъръ“*. . . . . .

(изъ **Шулца**.)

Напразно птички, мойто ви
  Присжтствие тревожи;
Спокойно пѣйте всичко вий —
  Що Богъ въ сърце ви вложи!

Не турвамъ примки азъ за васъ —
  Хвърчете си подъ свода!
Самси зеръ знамъ какъ сж живѣй
  И ходи на свобода. . . .

П. Н. Даскаловъ

РУСАНА.

(Отъ късликъ).

I.

Влезнà във своята градинка
Русана цвѣте да бере;
Откжсна здравецъ и латинка,
Божуръ и цьвнжла гиргинка,
И съ тѣхъ накичи се добрѣ.

Русана бѣше хубавица:
Самичка, сякашь, цвѣте бѣ.
Незнамъ да-ли таквази птица,
Таквази друга гжлъбица,
Живѣй подъ ясното небе.

Не! Нийдѣ нѣма тѣзъ очици. . . .
Търсете дѣто щѣте: вредъ! —
Не ще намѣрите звѣздици,
Пò-свѣтли и таквози ли́це. . . .
Русана вила е на гледъ.

И тя сега между цвѣтята,
Катъ птичка тукъ-таме лѣти.
А сѣнка правжтъ и́ листата
На трепетликата клоната,
Която сé шуми, трепти. . . .

Русано! Тѣзи китки красни
За тебъ ли само ги берешь?
Съ тѣзъ очи будни, очи ясни,
Съ тѣзъ погледи, Русано, страстни,
Кого, кажи, ще привлечешь?

Щастливъ е този, кой обича
Таквазъ мома -- такъвзи цвѣтъ. . .
Във неж всичкото привлича. . . .
Дѣвице, чуй! на тебъ прилича
Да любишь само въ тоя свѣтъ.

Люби, люби съсъ страсть додѣто
Таквази хубава си ти!
Звѣздитѣ свѣтатъ на небето

Додѣ е нощь, а пъкъ цвѣтето
Незнайшь ли? пролѣть то цьвти.

Залѣзва слънчицето вече,
Отстжпя мѣсто за нощьта.
Свѣтликътъ скри се на далече:
Ще мрькне скоро по свѣта.

Накитена Русана влѣзе
Във кжщи бьржѣ, и завчасъ
На рамо съ котлитѣ излѣзе
И тръгна за вода тогазъ.

А на чешмата се събрали
Моми и момци. . . . .

И тѣ се сé по двѣ любуватъ:
Приказватъ сладки думи тамъ.
Любовно, нѣжно си хортуватъ,
Съ шеги любовни се шегуватъ —
Това приятно имъ е тямъ.
. . . .

Но ето слѣзе и Русана,
Съ вода си мѣнцитѣ налѣ.
Почака малко; тя застана
Самичка — бѣла, че румяна —
И мѣнцитѣ си пакъ излѣ.

„Кждѣ е той. защо не дòде?
Кждѣ е моятъ милъ Диянъ?
А! иде! . . . .
Той иде бьрже, запжхтянъ.

„Дияне, дѣка се забави?
При всичкитѣ моми, я вижь —
Стои юнакъ; или забрави
Русана ти? Или остави
На други мень? Защо мжлчишь?“

Диянъ.

Русано, либе, какъ щж могж,
Да те разлюбж тебе азъ?
. . . .

Русана.

Прости! . . . Шегувахъ се, Дияне!
Земи тъзъ китчица отъ мень,

Сама отъ моята градина
Я ази брахъ, сама ѭ свихъ. . .
Вижь тъзи алена гиргина?
Садихъ ѭ азъ онѫзъ година;
За тебѣ, Дияне, ѭ садихъ!

Диянъ съ усмивка милна, страстна
Тъзъ смѣсна китка зе тогазъ.
Погледна на Русана красна:
Въ очитѣ любовьта му бляснa
И той ѝ каза съ нисъкъ гласъ:

„Русано, ти си званка сѫща,
Каква си хубава мома!
Ще пратѭ утрѣ въ ваш'та кѫща
На згледа хора отъ дома.

„Баща ти, знамъ, на менъ те дава. . .
А тейко — той ми отдѣли
И ниви и кѫщя. . . Остава
Баща ти да благослови. . .

„Ехъ, какъ ще ние заживѣемъ!"
Диянъ съ усмивка каза пакъ
„Ще рáботиме и ще пѣемъ. . .

Русана.

Прати, прати, Дияне драгъ!
. . . .

Но веки мръкна. . . Хай, Дияне.
Да си вървимъ — да не сѣдимъ!
Кога ли мръкна! . . . Ще захване
Да мѫмри тати, щомъ кат' стане
Пò-кѫсно йоще. . . Да вървимъ!

И тѣ опѫтихѫ се двама
На горѣ тихо въ бѣлий пѫть.
А радостьта имъ бѣ голѣма. . . .
Тъй, както никой други пѫть.

— Прощавай, скѫпа гѫлъбице!
Ний утрѣ ще се видимъ пакъ.
Прощавай, ясна ми звѣздице! . .
— „И ти прощавай о, душице! . ."
И тѣ се скрихѫ въ нощний мракъ.

II.

Послана, уредена бива
Тъзъ кжща, дѣ живѣе
Мома работна. Тя съсъ радость
Хемъ работи, хемъ пѣе.

Стѣни измазани отвьнка,
А вжтрѣ влѣзешь — свѣти. . .
И драго ти е. . . Сякашь, гледашь
Не кжща — ами цвѣте.

Градинката израсла пьстра,
Цьвти, катъ хубавица.
Личи, че тамъ живѣй работна
И пъргава дѣвица.

Славѣй ли хвьрка, той се спира
Да пѣй между цвѣтята.
Тамъ любовьта въспѣватъ гласно
Цвѣтята и листата.

Таквазъ стъкмена, уредена
Бѣ Лѣковата кжща.
Русана бѣ я уредила,
Катъ хубавица сжща.

А въ кжщи бѣха насѣдали близо
На килими скжпи, пьстри и добри
До Петрана — Пенка, а до Лѣка — Ризо:
Сгледникъ за Русана, съ йоще други три
Стари хора. Тѣхъ ги Диянъ бѣ проводилъ,
Да искатъ момата нему за жена.

Лѣко.

Жена, дай бжклицата тука
Да срьбнемъ съ тѣзи гости!
Хемъ чуй! Мезе да не забравишь?
Е, вий какъ сте, какво сте?

1-й Сгледникъ.

Добрѣ сме, слава Богу. . . Лѣко,
Ще пиемъ ний и пѣемъ,
Ний сетнѣ сички стари пѣсни
Съсъ гласъ ще залюлѣемъ. —

Но първомъ — нека ти расправимъ,
Защо сме тукъ у вази
Дошле — да видимъ що ще стане,
Че пѣснитѣ тогази. . . .

Лѣко.

Добрѣ, ще кажете, азъ знаѭ. . .
Но първомъ си сръбнете!
Вижъ — рѣжи! . . Нека да си пийнемъ —
Че пакъ тогазъ кажете!

2-й Сгледникъ.

Дошле сме ний — защо, послушай:
Научихме се ние,
Че въ кѫщата ви стока скѫпа
И хубава се крие.

Харесало я едно лудо
Тъзъ стока, това злато. . .
И то желае да ѭ купи —
Съгласенъ ли си, свато?

Лѣко.

Ами търговчето кое е?
Да ли за насъ го бива?

1-й Сгледникъ.

Работно й, умно й — Диянъ Мѫнковъ

Лѣко.

Добъръ е, ще го бива. . . .

2-й Сгледникъ.

Ама и ти мома си, Лѣко,
Отрасълъ, като цвѣте. . . .
И умна, гиздава и красна. . .
Нали ще я дадете?

Лѣко.

Защо не? — Чева нѣма вѣчно
Русана да момува?

Жена, я викай я, ржцѣ тукъ
Да земе да цалува!

— Е дьще, видишь — тѣзи хора
Дошле ни сж на згледа. . . .
Зарадъ Дияна. . . . е, Русано,
Защо тъй стана блѣда?

Или ергеня не харесвашь!
Кажи ми — и азъ нѣма
Да та насилвамъ. . . Когот' искашь
Азъ него щж ти зема.

1-й Сгледникъ.

Не, тя не смѣй да каже, Лѣко,
Срамътъ. . . Затуй лицето
И поблѣднява. . . Но азъ знаж
Харесва тя момчето.

Нали, Русано, ти познавашь
Левента — нашъ Дияна?
Нали го щѣшь? Откакъ те люби
Нали година стана?

Русана.

Когато тати менъ ма дава
И ази щж го зема. . . .

2-й Сглееникъ.

Е, сватанакъ, сега да пиемъ!

Лѣко.

Да пиемъ! Радость нѣма
Отъ тъзи друга пò-голѣма. . .
Русано, дьще, чувай!
Живѣй щастливо съсъ Дияна!
Сега ржцѣ цьлувай! . . .

П. Н. Даскаловъ.

1762.

ПАИСИЙ И РУССО

(Aperçu).

Едно чудо се случи въ края на миналия вѣкъ прѣдъ очитѣ на стария свѣтъ: единъ убитъ народъ възкръсна внезапно, едно забравено име зазвуча изново. И съ изумление свѣтътъ се запита: немá това, което се движи, пъпли и шири отъ Дувава до бѣломорскитѣ вълни, отъ Черно-Море до Шаръ, е живо и има свои собствени начала, афекти и страсти, своя воля и душа?

И чу се нѣкой, че каза: Не, каквото виждате тамъ, това сж дървени кукли, марионетки, които се движатъ съ поворки — поворкитѣ теглатъ въ Москва и Петербургъ. — Такава бѣше първата оцѣнка на нашето възраждание. Кой бѣше първиятъ, който я пустна въ ходъ, кой знай, но тя стана популярна и захвана, като гладка готова формула, да се търкаля изъ людскитѣ глави и промуши и най-здравитѣ мозъци и стана всеобща. Печално е когато човѣкъ стане робъ на една лъжлива идея — idée fixe, но когато такава една идея завладѣе едно цѣло общество, единъ цѣль народъ — то е ужасно. Тя дѣйствува, като стихия, като неумолимъ слѣпъ инстинктъ, който не познава повечъ отъ единъ мотивъ.

Нашитѣ живи протести не ни избавихж отъ неосновното подозрѣние, че сме неволни, жалки креатури на тогова или оногова; нашиятъ напрѣдъкъ не убѣди никого въ самостоятелностьта ни — тъй лѣжахме ний въ оковитѣ на чуждия прѣдразсждъкъ, до като единъ грубъ фактъ, не съдра ципата отъ очитѣ на несправедливитѣ сждии — и сега чакъ се чу гласъ: *България възкръснѫ.*

— Като че прѣдъ Сливница, Драгоманъ и Пиротъ България не сжществуваше!

* * *

Въ 1762 година излѣзе „Емиль“, онова прочуто съчинение на женевския философъ, Жакъ Жакъ Руссо, което си поставяше за задача да прѣобразува свѣта чрѣзъ едно ново въспитание, да прѣобърне като съ плугъ старата, гнилата културна почва съ дъното на горѣ, и въ новитѣ бразди да посѣе една нова култура, искована на естественни човѣколюбиви начала.

Въ *сжщата тая година:*

„Тамо въ дънъ горитѣ атонски високи . . .
Единъ монахъ тъмемъ, непознатъ и блѣденъ
Прѣдъ лампа жумяща пишеше наведенъ. . . .

Що драскаше той тамъ, умисленъ единъ?
Житие ли ново, новъ ли дамаскинъ?

Кой не знае на изусъ отговора на поета?

[illegible]

Руссо и Песталоци. [illegible]

[illegible] които сж живѣли!

Калвинъ и другитѣ [illegible] вата — единитѣ дѣлата [illegible] своиъ народъ. И колко [illegible] появяватъ въ една и сжща година. [illegible] раждането на Европа и [illegible] и нова Европа сж родени въ единъ день. [illegible]

Нека не забравятъ това [illegible] нашето национално пробуждение, [illegible] не забравятъ и това, че въ [illegible] излѣзваше отъ задушената келия на [illegible] многи безъ четъ и пръска по [illegible] страда, въздиша и гине" въ сжщото [illegible] на европейската цивилизация догаряха въ [illegible] последнитѣ броеве на „Емилъ", прѣдаденъ [illegible] като книга безбожна — и самъ Руссо бѣгаше [illegible] ничкия затворъ.

РАФАЕЛЪ САНЦИО

(роденъ 1483, умрѣлъ 1520).

На 28-й Марта миналата 1883 год.*) цѣла Италия, цѣ[illegible] ванъ свѣтъ, а особенно артистическийй, се натискаше въ вход[illegible] ский Пантеонъ, развѣвахж се стотѣ знамена на стотѣхъ [illegible] града и безбройно множество вѣнци отъ злато и бронза, отъ [illegible] цвѣтя висяхж, съ своитѣ надписи, върху една скромна урна [illegible] страна отъ главния алтаръ: четири вѣка се бѣхж изминали отъ [illegible] нието на великий художникъ Рафаела Санцио и благодарното [illegible] ство тържественно отпразднуваше този юбилей при гроба на [illegible]

*) Писано въ 1884 год.

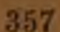

...ната физическа хубость, повече
...съединени най-приятнитѣ нѣща
Той бѣше кротъкъ, обичливъ,
...сть, и съ толкова добродушни и
... всички. Биде чистъ по нрави,
... да се каже че бѣше непоро-
...ната (душевната) си способность
...ото. Но неможемъ да го поста-
...ждането. Ако и да не липсва
...оито направи по ваятелството,
... може да се каже и за него-
...особенъ да разбере и изрази
...ънъ мѣрката; като разглед-
... що не може да се каже за
... инстинктивно и безъ друго
... и намисли.

... и школа. Както въ неговия
... и разни маниери и начини
...раха подъ неговото име.
...ти (работници на мозайка),
...ии), дълбатели (инчизори),
...ехж прѣдъ очитѣ му, на
...ваха туй, що послѣ отн-
... туй той умѣ да направи
... много енергия и лесно-
...ата на други. Въ Вати-
...ически и символически
...познания. Въ тѣхъ той
...оне; и до синода на
... и синодътъ на обще-
...други „Парнасъ" и
...аждатъ се „Марси-
...тоимъ прѣдъ новъ
Възраждането въ
...орма. Не сжще-
...елла, съзерцава
...ото откровение,
... На неговитѣ
...тиви тъй раз-

Свещената
... името
...л-

Той хвърли очи си, растреперанъ, блядъ,
Къмъ хаоса тъмний, къмъ звѣздния святъ,
Къмъ Бѣлото — Море, заспало дълбоко,
И вдигнѫ тезъ листи, и викна високо:
„Отъ днеска нататъкъ българскиятъ родъ
История има и става народъ!"

Руссо и Паисий. „Емиль" и История Българска. Колко съприкосновения между тие двама реформатори и тѣхнитѣ дѣла! Колко плодовити сравнения би могло да се направатъ между двамата възкръсители, при всичката разница на умственнитѣ имъ крѫгозори и на културната срѣда въ която сѫ живѣли!

Единиятъ и другиятъ си поставятъ за цѣль да възродѫтъ човѣщината — единиятъ цѣлата човѣщина, другиятъ късъ отъ нея — своя собственъ народъ. И колко чудно съвпадение! „Емилъ" и История Българска излѣзватъ въ една и сѫща година. Една и сѫща дата за двѣ ери: възраждането на Европа и възраждането на България. — Нова България и нова Европа сѫ родени въ единъ день, прочее, *връстници сѫ*.

Нека не забравятъ това чужденцитѣ, когато оцѣняватъ епохата на нашето национално пробуждение, и най-новата ни история, въобще, нека не забравятъ и това, че въ момента, когато българскиятъ новъ завѣтъ излѣзваше отъ задушената келия на светия монахъ, за да се „прѣписва и множи безъ четъ и пръска по всички поля и долини дѣ българинъ страда, въздиша и гине" въ сѫщото това врѣме въ Парижъ, въ центра на европейската цивилизация догаряхѫ въ двора на върховната палата послѣднитѣ броеве на „Емиль", прѣдаденъ отъ парламента на Auto da fé като книга безбожна — а самъ Руссо бѣгаше за да се избави отъ тъмничния затворъ.

Д-ръ **И. Д. Ш.**

РАФАЕЛЪ САНЦИО

(роденъ 1483, умрѣлъ 1520).

На 28-й Марта миналата 1883 год.*) цѣла Италия, цѣлъ образованъ свѣтъ, а особенно артистический, се натискаше въ входа на римский Пантеонъ, развѣвахѫ се стотѣ знамена на стотѣхъ итали... града и безбройно множество вѣнци отъ злато и бронза, отъ ми... цвѣтя висяхѫ, съ своитѣ надписи, върху една скромна урна на ... страна отъ главния алтаръ: четири вѣка се бѣхѫ изминали отъ р... нието на великий художникъ Рафаела Санцио и благодарното п... ство тържественно отпразднуваше този юбилей при гроба на ге...

---

*) Писано въ 1884 год.

человѣкъ. Всѣка кѫща, всѣко мѣстце, което е имало честьта да прибере въ себѣ си за нѣколко дена божественния живописецъ, се накичи съ цвѣтя и гирланди, съ вѣнци и надписи.

Да, тъкмо прѣди четиристотинъ години, на 28 мартъ 1883 год. се родилъ, въ неголѣмий градъ на срѣдня Италия, въ Урбино, Рафаелъ, отъ Доровани Санти и Мажия Черла. Баща му го кръстилъ по името на Архангела Рафаила, като че ли прѣдвиждалъ великий, могѫщественний гений на сина си. На десеть години Рафаелъ останалъ сираче отъ баща и майка. Баща му билъ доволно добъръ живописецъ на врѣмето си, и той ся научилъ при него на първитѣ начала на живописството: но когато умрѣлъ баща му, то настойникътъ му го проводилъ да се учи на масторъ при прочутий тогавашенъ живописецъ, началника на умбрийската школа[1]), Пиетра Перуджина.

Рафаелъ притежавалъ такава грамадна способность да подражава и копира другитѣ, да си усвоява тѣхнитѣ дарби и тѣхния начинъ за изобразяване, щото едвамъ е възможно да различимъ неговитѣ първи творения отъ творенията на Перуджина, неговътъ масторъ, и то само по туй че тѣ стоятъ много на високо по грациозность и изражение отъ Перуджиновитѣ. Рафаелъ надминалъ мастора си.

Послѣ Рафаелъ ходилъ нѣколко пѫти въ Флоренция и тамъ, като изучилъ афрескитѣ на Мазачио, и като видѣлъ какъ работятъ Фра Бартоломео, Леонардо де Винчи и Микелъ Анджело, той се възвисилъ на върха на своето художественно могѫщество. Този периодъ на животътъ му се нарича флорентински, и се отличава въ туй, че въ него Рафаелъ произвелъ едно голѣмо количество Мадонни (св. Богородици), които сѫ пръснати по всичкитѣ галерии на свѣта. Флоренция притежава три най-знаменити отъ тѣзи мадонни, които заедно съ „Мадонна делла седжола“ която принадлежи на римский периодъ, съставляватъ най-безцѣнното украшение на Уффици и Пити[2]). Парижский Лувръ притежава знаменитата мадонна, която носи името „Хубава градинарка“. Тѣзи мадонни олицетворяватъ гения на Раффаелла, негова идеалъ. Чисти и непорочни дѣвици, тѣ повечето приличатъ като да сѫ сестри, отъ колкото майки на божественното дѣте. Колко масторски и колко магически е можалъ художникътъ да изобрази върху тѣзи лица чистотата, невинностьта, дѣвственностьта, съединена съ майчината любовь, съ една дума божественностьта олицетворена въ млади дѣвици и малки дѣчица! Идеалътъ не може да отиде пò-надалечъ. Право иматъ дѣто наричатъ Рафаела божественний живописецъ, небесний пѣвецъ на хубавото и грациозното.

Отъ Флоренция Рафаелъ отишълъ въ Римъ, дѣто останалъ до смъртьта си. Тамъ му се отворило широко поприще, въ което той развилъ своята трѣскава, огненна дѣятелность. Най-напрѣдъ папа Юлий II и

[1]) Умбрийската школа на живописство се отличава по своитѣ благочестиви и аскетически картини.
[2]) Флорентински музеи.

послѣ Левъ X го натоварили да испише стѣнитѣ на ватканскитѣ стаи и чардаци (ложи), и той покрилъ грамадни пространства съ образцови творения. Мрачний и намусений Микелъ Анджело, който въ това сѫщо врѣме работялъ въ Римъ, отстѫпилъ гордо и съ почетъ прѣдъ вълшебството на младия гений. Освѣнъ въ Ватикана той исписалъ тъй сѫщо и въ виллата на прочутий тогавашенъ банкиръ-богаташъ, Августино Кижи, знаменити митологический афрески, „Триумфътъ на Галатеа" и „Историята на Купидона и Психея". Римъ, дрѣвний Римъ, всемирний градъ, който днесь не е, и тогава не е билъ друго, освѣнъ обширни гробища на великата империя, съ своитѣ горди развалини, съ грамадното число и съ изящностьта на своитѣ скулптурни творения, които въ врѣмето на Рафаела едва що били ископани отъ земята, довърши да въспита и въздигне вкусътъ и способноститѣ на знаменитий художникъ до немислима за него врѣме височина. Тукъ оставямъ перото за да говори краснорѣчивий Саймондъ:

„Както Моцартъ, на когото твърдѣ прилича въ много отношения, Рафаело бѣ надаренъ съ неисчерпаема плодовитость и неуморима бързина въ работението; и, както Моцартовата натура, неговата биде способна да прѣобърне всичко въ хубаво. Мисьльта, страстьта, вълненията, се прѣобърнахѫ въ искуството на цѣла хармония, и, случва се че когато се чудимъ на прѣлестьта на неговитѣ творения, ний забравяме силата която сѫществува въ тѣхъ: творението на разума остава скрито подъ ясностьта и чистотата на слога. Нѣма никоги нищо излишно, нищо натрупано въ творенията на Рафаела, никаква насилена идея, никакво обтегнато и прѣувеличено расположение, и нито даже този ужасенъ елементъ, който е неизбѣженъ за истинно високото прѣдставление. Като че ли въ него се съживѣваше духътъ на една нова Гърция, и че този духъ, като очистваше вкусътъ му до съвършенство, непозволяваше на артиста да чъртае нѣща строги и ужасни.

„Рафаелъ не видѣ въ свѣта освѣнъ радостьта, и прѣдаде на своя идеалъ хубостьта на порочната дѣвственность; нека Бресчиа[1]) да е разоренъ и опустошенъ отъ огънь и желѣзо; нека се рѣжатъ на парчета помѣжду си Баллионитѣ[2]) въ Перужия; нека текѫтъ потоци отъ кръвь въ равнината на Равенна; нека Урбино да промѣнява господарь и да се покорява на убийнцата змия Дука Валентино . . . той работи неуморимо въ този кратъкъ периодъ на артистическия си и пролѣтенъ животъ, който трая пó-малко отъ двадесетъ години; той получи отъ природата и отъ человѣка едно послание, чудесната хармония на коет никаква лоша неприятна нота не смути. Неговата личность тъй сѫщ бѣше символъ на гения му. Личностьта на Леонарда бѣше красна, но вели чественна, той имаше проницателно око и строги устни; той привличаш съ магнитизма на велика личность. А хубостьта на Раффаела, тънка гъвкава, магиосваше не съ могѫществото на тайната, но съ очаровани

¹) Италиански градъ.
²) Политическа партия въ него врѣме.

на сладостьта и любезностьта. На неговата физическа хубость, повече деликатна отъ колкото силна, бѣхѫ присъединени най-приятнитѣ нѣща на природата, прѣлеститѣ на духътъ. Той бѣше кротъкъ, обичливъ, скроменъ, готовъ да услужи, безъ зависть, и съ толкова добродушни и прилични обходки, щото лесно го обикваха всички. Биде чистъ по нрави, и даже, въ епохата въ която живѣ, може да се каже че бѣше непороченъ. Неограничена имá той интелектуанната (душевната) си способность за всичко що се отнасяше до живописството. Но неможемъ да го поставимъ между героитѣ стихотворци на Възраждането. Ако и да не липсва извѣстна елегантность въ опитванията, които направи по ваятелството, тѣ сѫ сравнително незначителни, и сѫщето може да се каже и за неговитѣ постройки. Като живописецъ биде способенъ да разбере и изрази всичко безъ мѫка и безъ да излѣзе изъ вънъ мѣрката; като разглеждаме неговитѣ творения, чувствуваме, туй що не може да се каже за никой другъ артисть: че той биде всякога инстинктивно и безъ друго вѣренъ на истинната въ всичко що направи и измисли.

„Рафаелъ не бѣ само человѣкъ, но и школа. Както въ неговия гений се намирахѫ хватени и присвоени много и разни маниери и начини за работение, тъй много художници се събираха подъ неговото име. Живописци на афрески и на платно, мозаицисти (работници на мозайка), ваятели, дюлгери, ткачи на араци (видъ килими), дълбатели (инчизори), декоратори на тавани и подове, всички работехѫ прѣдъ очитѣ му, на всички доставяше рисунки по които тѣ изработваха туй, що послѣ отиваше въ свѣта подъ името на Рафаела. За туй той умѣ да направи толкозъ нѣща, защото отчасти бѣше награденъ съ много енергия и леснотия, отчасти защото умѣ да си послужи съ работата на други. Въ Ватиканъ покри тавана и стѣнитѣ на стаитѣ съ исторически и символически афрески, които обгръщатъ всичкитѣ человѣчески познания. Въ тѣхъ той прѣскочи всичкитѣ прѣдѣли на черковното прѣдание; и до синода на древнитѣ мѫдреци постави синода на светитѣ отци и синодътъ на обществото на светиитѣ. Поставени сѫ единъ срѣщу други „Парнасъ" и „Алегорията на добродѣтелитѣ" и една до друга виждатъ се „Марсиевата легенда" и „Баснята на първий грѣхъ". Стоимъ прѣдъ новъ католицизмъ, прѣдъ ново Православие на хубавото. Възраждането въ всичката своя широта и независимость взима идеална форма. Не сѫществува даже нѣкое разногласие, защото гения на Рафаелла, съзерцава и двѣтѣ откровения, християнското откровение и поганското откровение, отъ точка зрѣние на искуството, много пò-висока отъ тѣхъ. На неговитѣ чистѣйши и свободни дарби бѣше леко да въспроизвождатъ мотиви тъй различни, като имъ давахѫ форми съгласни помежду си.

Върху камарата на ватиканскитѣ Ложи изобрази „Свещенната История" съ единъ редъ композиции изящно прости, познати подъ името *Рафаелова Библия*. Стѣнитѣ и дирецитѣ (пиластитѣ) бидоха испълнени съ арабески които испрѣварихѫ откриванието на Помпей, като надминахѫ по хубость и разнообразни най краснитѣ римски афрески. Съ

собственната си ржка боядиса чудесний „Триумфъ на Галатеа“ въ виллата на богаташа Августина Кижи, на рѣка Тибръ, когато учениците му прѣписвахѫ отъ рисунките му върху тавана на залата за гости „Легендата на Купидона и „Психеа“. Като се благодаримъ да останемъ само въ римский кржгъ, отъ „Сибиллитѣ“ на Санта Мария делла паче (римска черква) минуваме на „Планетнитѣ Гении“ въ „Санта Мария дель пополо“; отъ „Свирачътъ на цигулка“ въ палата Шарра, на „Прѣображението“ въ Ватикана; дѣто да пристжпимъ намираме образцовитѣ творения на младостьта му, тъй разнообразни въ зачатието тъй еднакви въ испълнението. И при всичко туй, нека си помислимъ че палатитѣ и галериитѣ по Европа сж всички пълни отъ неговитѣ картини, че неговвтѣ оригинални творения показватъ безгранично богатство отъ изобилно и творяще въображение, че неговитѣ *картони* (върху които той написалъ картини, които трѣбвало да истъчжтъ въ килими), съ които се гордѣе Англия, сж достатъчни сами да го прославятъ, като знаменитъ масторъ!

„Множеството на Рафаеловитѣ творения е само по себѣ си чудесно. Внимателний рисунокъ, съвършенната екзекуция отегчаватъ буквално въображението, което се мжчи да си обясни условията на туй кратко сжществувание. Нѣма нищо или почти нищо риторическо въ туй множество отъ живописи; разумътъ всякоги служилъ за водачъ на ржката, и резултатътъ е една истинна и висока поезия. Освѣнь туй, познанията изразени въ много афрески, сж таквизъ и толкози многочисленни и тъй пълни щото, ний се питаме да ли въ тѣлото на Рафаела не се е върнала да живѣе душата на нѣкой ученъ мждрецъ. Какъ направи той, напримѣръ, за да си усвои историята на философията тъй свѣтло изложена въ „Атинската Школа“ (афреска въ Ватикана), щото всѣка глава, всѣко движение на фигуритѣ му е съдържанието вкратцѣ на една система? Фабио Канви, тогавашенъ философъ, можалъ е наистина да му достави много полезни блѣлѣжки върху гърцката философия, но само на Рафаела принадлежи триумфътъ за приличното олицетворявание подъ живи форми сухитѣ начала на знанието. Сжщото може да се каже и за „Парнасъ“ и до нѣйдѣ за „Disputa di Santo Sacramento[1].

Послѣ, твърдѣ голѣма цѣнность иматъ тѣзи афрески за физиономисята. Въ „Елиодора испжденъ отъ храма“ въ Болсенското чудо (афр. въ Ватикана) и въ Катонитѣ се открива тъзи сжщата чудесна способность, но приспособена на пò-драматическа цѣль. Страстьта и дѣйствието заематъ мѣстото на прѣдставителнитѣ идеи, но все си остава сжща масторията да прѣдставя подъ най-съвършеннитѣ человѣчески форми, туй що първенъ е било изучено духовно отъ артиста.

Ако, слѣдъ като обсждиме съдържанието на мислитѣ, открити въ тъзи часть на Рафаеловитѣ творения, вземемъ да разгледаме умственната работа, която влиза въ расподѣлението на множеството человѣчески

---

[1]) „Споръ върху святото причащение“ афреска въ Ватикана.

прѣкраснѣйши и величественни фигури, въ моделированието на дрѣхитѣ, въ търсението на израженне, и въ групитѣ, които съставляватъ добрѣ уравновѣсени композиции, ще можемъ да си съставимъ идея за величието на Рафаела; твърдѣ възможно е че всѣки опитъ за разсѫдително анализирувание отъ този родъ може да бѫде противно на самопроизводителностьта на метода, слѣдванъ отъ Рафаела; но ако и да си прѣдположимъ че „Чудесното Риболовство“ или „Атинската Школа“ му сѫ се явили на сънь, то туй прѣдположение ще увеличи нашето удивление, защото едно въображение, способно да задържи готови толкова богатства въ подробноститѣ и да ги употрѣби тозъ часъ, е блистателно. Студиитѣ (изучвания прѣдварителни) направени за тѣзи два прѣдмѣта и за „Прѣображението“ доказватъ, че Рафаелъ се е занимавалъ истънко за всичкитѣ творения . . . . . .

„Фебъ, измисленъ отъ гърцитѣ, не биде ни повече лучезаренъ въ чудесната си усмивка, ни повече неприятель на грозното и мръсното. Подобенъ на Аполлона, който испѫди Евменидитѣ отъ своя делфийски храмъ, Рафаелъ не се унижи да хвърли погледъ на нѣща ужасни и безвкусни. Даже скрьбьта и тѫгата, трагедията и смъртьта облѣче въ хубость и очарование. Рафаелъ избѣгваше всякоги строгитѣ и тѫжовни прѣдмѣти, не изобрази нито „Мѫченици“, нито „Послѣдний Сѫдъ“, нито „Распятието“ съ исключение на една малка картина, която биде отъ първитѣ му работи. . . . . Върху гробътъ му въ Храма на Славата трѣбва да ся напише: *Кавахъ, че сте богове*, защото въ негова идеаленъ свѣтъ бидохѫ обоготворени синоветѣ человѣчески“.

Рафаелъ спечелилъ много пари съ своя трудъ и живѣлъ като князь. Кога ся качвалъ по стълбитѣ на Ватикана, подирь му вървѣли много приятели и привърженици и то всички отъ тогавашнитѣ знаменитости, а строгий Микелъ Анджело говорилъ, че Рафаелъ прилича на царь съ свитата си, на което Рафаелъ отговарялъ, че Микелъ Анджело прилича на джелатинъ, като се расхожда самъ и навѫсенъ.

Папата му прѣдложилъ кардиналска шапка, но той се отказалъ; отказалъ се тъй сѫщо отъ честьта, която му прѣдлагалъ единъ кардиналъ, като искалъ да му даде братовчетката си. За друга било Рафаеловото сърдце, на друга принадлежалъ гения на великата му душа. Не била неговата мила Форнарина нито богата, нито отъ знатенъ родъ, но тя била хубавица и страстно я любилъ художникътъ. Дъщеря на единъ фурнаджия, тя се родила въ трастоверската махала въ Римъ, въ една бѣдна кѫщица, която още и до днесь стои, и на която съ гордость показватъ махленцитѣ. Изящнитѣ форми на тъзи римлянка не веднажъ послужили за моделъ на Рафаела, и въ божественнитѣ лица на неговитѣ мадонни отъ римский периодъ лесно ся распознаватъ чъртитѣ на щастливата любовница.

Рафаелъ умрѣлъ на 37 години въ Римъ, въ цвѣта на силата, величието и славата си, отъ силна треска, въ обятията на своята любезна Форнарина, и при утѣшенията на папски пратенници. Оставилъ

около 800,000 франка, които завѣщалъ на приятелитѣ си, ученицитѣ си и роднинитѣ си, като незабравилъ и хубавата неутѣшима Форнарина Между ученицитѣ му най-много се прочулъ Джупие Романо.

Прахътъ на Рафаела се намира въ една урна въ римский пантеонъ; никакъвъ паметникъ отъ бронза или мраморъ не украшава вѣчното жилище на артиста — самото име Рафаелъ Санцио, написано съ едри букви, е най-величественний паметникъ, който може да покрие прахътъ на подобенъ гений.

А. Митовъ.

Татово заврьщание

баллада

отъ **Адама Мицкевича**.

— Идете, чада, извънъ градеца,
На могилата идете,
И на колене прѣдъ иконата
Набожно молба сторете.

Татка ви нѣма, заранъ и вечерь
Чакамъ го съ болки нечути;
Рѣки прѣлѣли, — горитѣ съ вълци,
А пѫтьтъ пъленъ съ хайдути. —

Слушатъ дѣцата, заедно всички
Извънъ градеца отиватъ,
Прѣдъ иконата, съ молба сърдечна
Коленитѣ си прѣвиватъ.

Прьстьта цалуватъ, па „во име Отца,
Сина и Духа Святаго,
Тройце Прѣсвята бѫди прославна,
Сега и въ вѣкъ прѣблаго.“

Слѣдъ туй „Отче Нашъ“, „Богородице“,
И „Вѣрую“ си наряждатъ,
А щомъ свършили всички молитви
Изъ джебъ си книжки изваждатъ.

Байчо имъ гласно къмъ Божа Майка
Пѣенье дума прѣсвято,

Брату дѣчица тихомъ припѣватъ:
„Майко, смили се за тато".

— —

Но чулъ се трѣсъкъ, въ'пѫть кола скърцатъ,
Най-напрѣдъ — кола тѣмъ знайни;
Дѣцата тичатъ: „Тато си иде",
Крѣскатъ и викатъ умайни.

— —

Съзрѣлъ ги пѫтникъ, поронилъ сълзи,
Напустналъ бързо колата:
„— Какъ сте, какво сте, дома що има?
Жаль ли ви бѣше за тата?

— —

Мама ви какъ е, наш'тѣ роднини?
Ей за васъ кошътъ тамъ съсъ сливи." —
Единъ тукъ вика, другъ тамъ се радва,
Радость, викове звънливи.

— —

— Азъ съсъ дѣца въ града щѫ стигнѫ,
Вий, слуги, на прѣдъ минете". —
Тръгналъ . . . искачатъ близо хайдути,
Дванайсеть, страшни, проклети.

— —

Съ бради дълги, съ вити мустаци,
Диви и грозни се спрѣли:
Въ поясъ ножове, отъ страна сабли,
Въ рѫцѣ имъ сопи дебели.

— —

Ревнали дѣца, при тата бѣгатъ
Подъ клашникъ да ги прибѐре;
Слуги примиратъ, бащата блѣденъ
Издигналъ рѫцѣ, трепере.

— —

— Имотъ вземете, кола и всичко,
Само тезъ дребни дѣчица
Недѣйте прави клети сираци,
А пъкъ жена ми — вдовица. —

— —

Сганьта не слуша, единъ въ колата
Тича съ викъ: „Дѣ сѫ паритѣ?"
Другъ при конетѣ съ сопа мѣри,
Третий съ ножъ гони слугитѣ.

— —

Но ей „спри, чакай", старъ хайдукъ викналъ,
Сганьта изъ пѫтя испѫдилъ;
Пустналъ бащата, пустналъ дѣцата,
— Вървете безъ страхъ" отсѫдилъ.

— —

Пѫтникътъ, веселъ, благодари му,
— Недѣй", хайдукъ искрѣщява;
„Трѣбва да знаешъ, че първъ те смазвахъ:
Дѣтска те молба спасява.

— —

За тѣзъ дѣчица здравъ си отивашъ,
Тѣ ти сѫ животъ и стража;
Благодари имъ, ча така стана,
Какъ стана щѫ ти раскажѫ:

— —

Чулъ бѣхъ отдавна, че ще да минешъ,
Та азъ и мойтѣ юнаци
Извънъ градеца, тукъ на върхътъ,
Чакахме при тѣзъ скалаци.

—

Днеска дохождамъ, въ бурена гледамъ
Дѣца ся молятъ на Бога,
Слушамъ; хвана ме първомъ смѣхъ глупавъ,
А сетне жаль и тревога.

—

Слушамъ; спомнихъ си селото родно,
Испустнахъ тази тояга;
Ахъ, жена имамъ, а при жена ми
Такъвъ мъничъкъ синъ ляга.

— —

Ти върви въ града, азъ къмъ гората;
Дѣца, по върхътъ вървете,
Тичайте съ драгость, па и за мене
Нѣвга молба сторете.

От̂ъ **Адама Аснука** (E. Ley).

Отъ дѣвойче азъ научихъ
Мойтѣ сладки, чудни пѣсни
Мой учитель се́ ми бѣхѫ
Нейнитѣ устца чудесни.

—

Се́ пѣсница нова, прѣсна
Във устцата ѝ ехтеше,
Усмѣхътъ ѝ бѣ мелодйя,
Всяка дума пѣсень бѣше.

—

Щото сърдце във блѣнъ дири,
За което ни сънува,
Всичко туй трепти въ гласа ѝ
И на сладка пѣсень плува.

— —

Постоянно бѣхъ при нея
И я гледахъ във лицето;
А мечти вълшебни, свѣтли
Ми люлѣяхѫ сърдцето.

Прѣвелъ **Д-ръ Хр. Кесяковъ**

ЛИСТЬЕ.

Чъртици отъ **Францъ Мажураничъ** *)

Лястовици.

The smallest worm will furn, being frodden on
And doves will peck, in safeguard of their brood.
Shakespeare, Third part of King Henry VI.

Когато въ пролѣтьта на 1883 год. се завърнали ляставицитѣ въ Цѣловецъ, заварили на зданието на спестовната банка, въ гнѣздото си, единъ врабецъ. Отъмвачътъ не се оставаше да се испжди изъ гнѣздото.

Лястовицитѣ си отлѣтѣли. Слѣдъ малко върналъ се цѣлъ роякъ ляставици, и всѣка донела въ клюна си по малко каль. Прѣдъ очитѣ на голѣмо множество хора зазидали тѣ врабеца въ отъмнатото гнѣздо.

Азъ видѣхъ това гнѣздо въ Цѣловешкия музей. Само клюнътъ на врабеца се показва изъ гнѣздото, ... искалъ въ смъртната си борба да го прокълве . . .

Така правятъ ляставицитѣ въ Словенско, — помислихъ си, като гледахъ това гнѣздо, — а що струватъ словенцитѣ, когато тѣмъ отъмне нѣкой кжщата? — Сжщото това, което и хърватитѣ: донесжтъ на отъмвача и бреме слама, да лежи на меко!

Снѣгъ.

Nevinnost pry jest perle, proto ji ocet każdodenniho zivota tak snadne rozpsti
Ján Neruda.

Снѣгъ вали. Момиченце едно сѣднало при прозореца, и гледа . .

Само́ е въ кжщи. Баща му отишълъ по работа, а майка отдавна то нѣма. Само ангелъ хранитель сѣди при него.

Пази го, ангеле! Въ самотия сатаната е искушавалъ и самия синъ Божий, въ самотия дяволътъ е прѣлъстилъ първата жена. . . . . Пази, ангеле, прѣкрасната тая пжпчица!

А колко е хубаво! Като Весна, която чака въ кристалния палатъ, докато измине зимата.

Като съзрешь тойзи обаянъ погледъ и тия устца, ще кажешъ: дѣвойка е!

Като погледнешъ това бистро чело и невинно лице, казалъ би: дѣте е! Но прѣкрасно, очаротателно дѣте!

Умислена е. Неподвижна. Отъ врѣме на врѣме възджхне. Устцата ѝ се събиратъ къмъ сладка усмивка, като да чакатъ първа целувка . .

Може би и сега мисли за онзи момъкъ, който ето отъ нѣколко врѣме не ѝ излиза изъ главата. И днеска тя го видѣ, кога казваше сбогомъ на татка си. Какво ѝ той каза? — „Колко ще ви бжде досадно довечера, като останете сама!„

Ней не е досадно. За него тя мисли! . . . . Отъ по́-напрѣдъ той я и не погледваше. Естественно! Той е синъ на богатъ чокой, а тя? Дѣте на неговия градинарь! А колко отъ нѣколко врѣме е любезенъ къмъ нея! . . . . Тя въздиша. И ангелътъ хранитель възджхна.

Стъмни се. Снѣгътъ прѣстана да вали. Дворътъ е покритъ съ чистъ, неначетъ снѣгъ. Кой ли кракъ първъ ще го гази?

*) Хърватски списатель.

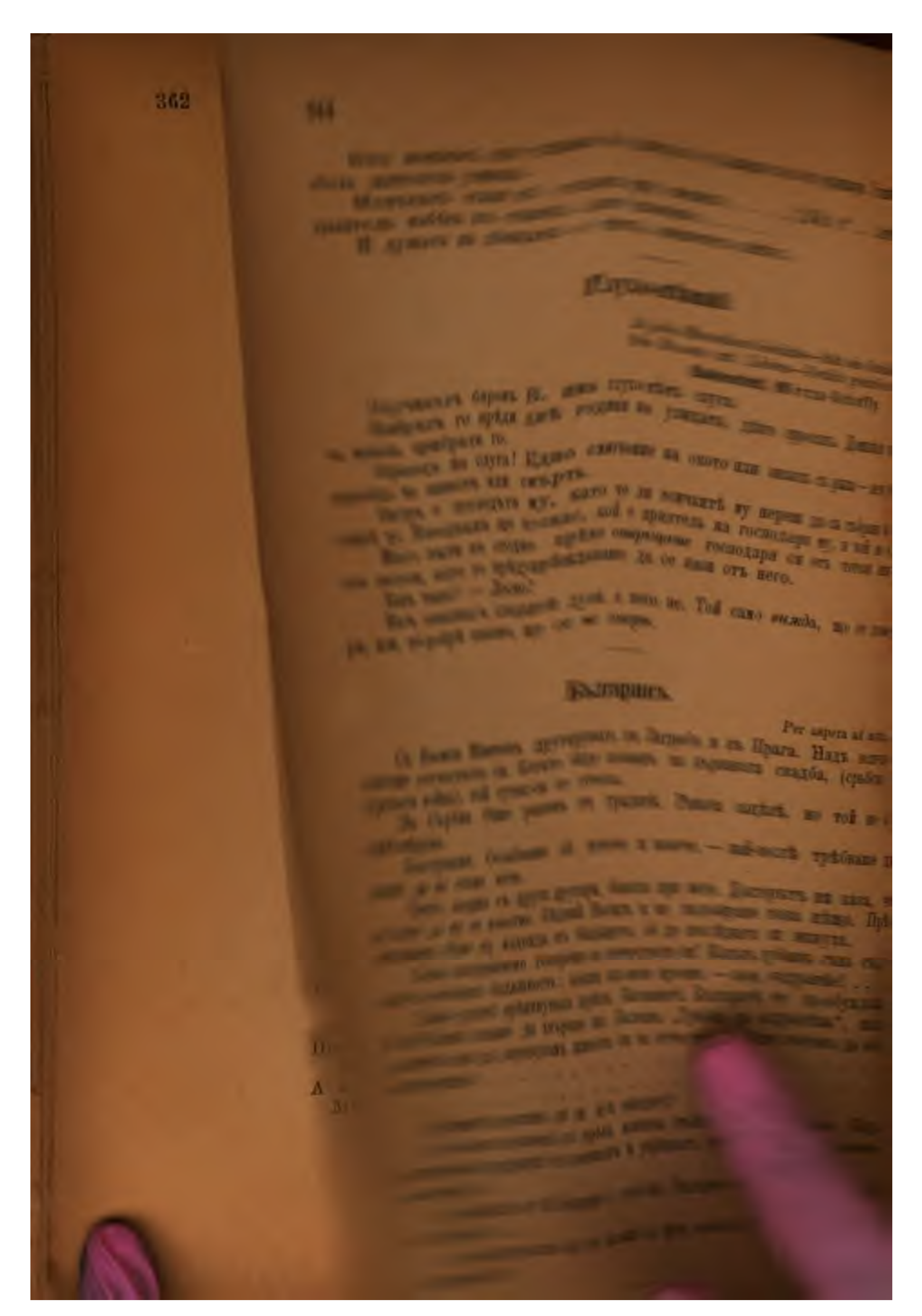

Българинъ

Просякъ.

И не введи насъ во искушеніе.
Отче нашъ.

Пó-напрѣдъ имахъ обичай да оставямъ стаята си незаключена, когато излизахъ нейдѣ.

Единъ пжть се върнахъ въ кжщи и срѣщнахъ на стълбитѣ просякъ. Бѣше старъ и слабъ. Трепереше отъ студъ.

„Господине, — каза ми старецътъ съ треперящъ гласъ — вашата стая е отворена, — бѣхъ вжтрѣ — на масата часовникъ . . . гладенъ съмъ! — защо оставяте вратитѣ незаключени?!“

Разбрахъ го.

Очитѣ на стареца чудно блѣщехж. Какъ да опиша това, което трептеше въ тоя погледъ?

Но може само на менѣ така да се е сторило. Хмъ! просякъ!

Дарихъ го

Въ стаята нищо не липсваше

Отъ този день винаги заключавамъ вратитѣ.

Баща и синъ.

Es ist eben nichts Seltenes, dass man seine
Ehrefür ein Ehrenzeichen verkauff.
Abrahama St. Clara.

Въ кжщата има голѣма веселба. Отъ всѣкждѣ дохождатъ гости, да честитжтъ на щастливия домакинъ.

Той е щастливъ и прѣщастливъ — нито не вижда, че сина му нѣма.

А кждѣ е?

Ето го въ неговата си стая. Лежи въ креслото. Лицето си закрилъ съ ржцѣ. Горещи сълзи текжтъ по прѣблѣднѣлитѣ му бузи . . . .

А защо плаче тойзи момъкъ, — когато всички други сж весели? — Отзарана баща му получилъ орденъ за извънредни заслуги, като прѣдставитель въ народното събрание! (австрийското).

Дияна.*)

Luna mendax.

Трѣбва да съмъ билъ нѣщо на петь години, когато съ очудване съгледахъ, че мѣсецътъ винаги подиръ мене [illegible]ви. Кждѣто азъ, тамо и той!

Похвалихъ се прѣдъ приятеля си. [illegible]

„Върви и подиръ мене!“ каза той [illegible]

Захванахме да се прѣпираме, подиръ кого върви.

„Я, да видиме! Хайде да търгнеме изъ пжтя, единъ нагорѣ, други надолѣ, и що видиме, кого мѣсецътъ обича“.

[illegible]вихме това. Като гледахме въ мѣсеца вървѣхме по противна посока.

[illegible] ли подиръ тебе?“

[illegible]! А подиръ тебе?

[illegible] мене!“

[illegible] да се [illegible] на това нѣщо, какъ може мѣсецътъ — сжще[illegible] двам[illegible] върви?!

[illegible] Познавамъ азъ друга Дияна, която подиръ [illegible] мисли, че той е единственния . . . . .

. . . .

Прѣвелъ **С. Ваціовъ**

Ето момъкътъ, иде тъкмо по двора въ кжщата на градинаря. Устнитѣ му обзела дяволска усмивка.

Момъкътъ стжпи въ стаята при момата . . . . „Той е!“ . . . Ангелътъ хранитель избѣга изъ стаята, като плачеше . . . . .

И душата на дѣвицата е чистъ, неначетъ снѣгъ.

Глухо-нѣмий.

Ju jedes Menschen Gesichte—Steht seine Geschichte,
Sein Hassen unt Lieben—Deutlich geschrieben . . .
Bodenstedt, Mirza-Schaffy.

Поручикътъ баронъ В. има глухо-нѣмъ слуга.

Намѣрилъ го прѣди двѣ години на улицата, дѣто просялъ. Домилѣло му за момъка, прибралъ го.

Образецъ на слуга! Едно смигване на окото или знакъ съ ржка — нему е заповѣдь на животъ или смърть.

Бистръ е погледътъ му, като че ли всичкитѣ му нерви да сж събрани въ очитѣ му. Изведнжжъ ще познае, кой е приятель на господаря му, и кой не е.

Много пжти въ сгодно врѣме *отвръщаше* господаря си отъ тогози или отъ оногози, като го прѣдупрѣждаваше да се пази отъ него.

Какъ така? — Лесно!

Насъ замамватъ сладкитѣ думи, а него не. Той само *вижда*, що се говори, или, пó-добрѣ казано, що се *не говори*.

Българинъ.

Per aspera ad astra.

Съ Василя Минчевъ другарувахъ въ Загребъ и въ Прага. Надъ всичко обичеше отечеството си. Когато биде позванъ на кървавата свадба, (сръбско-турската война), той тутак-си се отзова.

Въ Сърбия бѣше раненъ въ гърдитѣ. Раната зацѣлѣ, но той не я прѣболѣдува.

Боледуваше. Ослабваше сé повече и повече, — най-послѣ трѣбваше да лѣгне, да не стане вече.

Често, заедно съ други другари, бивахъ при него. Докторътъ ни каза, че не може да му се помогне. Бѣдний Василъ и не подозираше това нѣщо. Прѣиспълненъ бѣше съ надежда въ бждящето, сé до послѣдната си минута.

Колко въодушевено говореше за отечеството си! Какъвъ хубавъ сънь сънуваше за неговата бждящность: какви планове кроеше, — кога оздравѣе! . . . .

Тъкморуситѣ прѣминуваха прѣзъ Балканитѣ. Българитѣ се пробуждахж. И мой Василъ искаше да хвъркне на Балкана. „Трѣбва да оздравѣж“, каза, „дълженъ съмъ да жертвувамъ живота си за отечеството.“ Бѣше готовъ да подднови жертвата . . . .
. . . .

Побратиме! щастливъ ли си при звѣздитѣ?

Изъ почвата натопена съ кръвь изникнж стъблото на *свободата*. Подъ неговата сѣнка другаритѣ ти почиватъ и укрѣпяватъ силитѣ си за *пó-нататъшни* дѣла.

Задоволенъ ли си? България е свободна. България и ще се съедини и ще си бжде своя . . . . .

А какво щж могж азъ да ти кажж за моето отечество, ако нѣкога пакъ се срѣщнеме?

Просякъ.

И не введи насъ во искушеніе.
Отче нашъ.

Пó-напрѣдъ имахъ обичай да оставямъ стаята си незаключена, когато излизахъ нейдѣ.

Единъ пѫть се върнахъ въ кѫщи и срѣщнахъ на стълбитѣ просякъ. Бѣше старъ и слабъ. Трепереше отъ студъ.

„Господине, — каза ми старецътъ съ треперящъ гласъ — вашата стая е отворена, — бѣхъ вѫтрѣ — на масата часовникъ . . . гладенъ съмъ! — защо оставяте вратитѣ незаключени?!“

Разбрахъ го.

Очитѣ на стареца чудно блѣщехѫ. Какъ да опиша това, което трептеше въ тоя погледъ?

Но може само на менѣ така да се е сторило. Хмъ! просякъ!

Дарихъ го

Въ стаята нищо не липсваше.

Отъ този день винаги заключавамъ вратитѣ.

Баща и синъ.

Es ist eben nichts Seltenes, dass man seine
Ehrefür ein Ehrenzeichen verkauff.
Abrahama St. Clara.

Въ кѫщата има голѣма веселба. Отъ всѣкѫдѣ дохождатъ гости, да честитѭтъ на щастливия домакинъ.

Той е щастливъ и прѣщастливъ — нито не вижда, че сина му нѣма.

А кѫдѣ е?

Ето го въ неговата си стая. Лежи въ креслото. Лицето си закрилъ съ рѫцѣ. Горещи сълзи текѫтъ по прѣблѣднѣлитѣ му бузи . . . .

А защо плаче тойзи момъкъ, — когато всички други сѫ весели? — Отзарана баща му получилъ орденъ за извънредни заслуги, като прѣдставитель въ народното събрание! (австрийското).

Дияна.*)

Luna mendax.

Трѣбва да съмъ билъ нѣщо на петь години, когато съ очудвание съгледахъ, че мѣсецътъ винаги подиръ мене върви. Кѫдѣто азъ, тамо и той!

Похвалихъ се прѣдъ приятеля си.

„Върви и подиръ мене!“ каза той.

Захванахме да се прѣпираме, подирь кого върви.

„Я, да видиме! Хайде да тръгнеме изъ пѫтя, единъ нагорѣ, други надолѣ, и ще видиме, кого мѣсецътъ обича“.

Направихме това. Като гледахме въ мѣсеца вървѣхме по противна посока.

„Върви ли подиръ тебе?“

— Върви! — А подиръ тебе?

„И подиръ мене!“

Не можехъ да се начудѭ на това нѣщо, какъ може мѣсецътъ — сѫщеврѣменно и подирь двамата да върви?!

Днеска вече не се чудѭ. Познавамъ азъ друга Дияна, която подиръ *трима* припка, а всѣки отъ тѣхъ мисли, че той е единствения . . . . .
. . . .

Прѣвелъ **С. Вацовъ**

*). Митологическото име на мѣсеца.

* * *

Ти каза, туй — и азъ го чухъ:
Ти не искà — и ме отрови,
Ти буря внесе въ моя духъ,
Ти злѣ ми раната разрови.

———

Благодаря. Азъ спотаихъ
И боль, и кипналата злъчка . . .
Азъ вѝдѣхъ образа ти тихъ
И не направихъ нито бръчка.

———

Дали позна ти моята скръбь
И моето мрачното геройство?
Не, твоя взоръ остана тжпъ
Облѣнъ съ убийственно спокойство,

———

И ти ми рече: лека нощь!
Азъ отвѣщахъ: „и тебе тоже“,
И въвъ сърдцето съ тоя ножъ
Легнàхъ да спж . . . О Боже, Боже

Ев. Перовъ.

НЕПОЗНАТАТА БЪЛГАРИЯ*)

отъ

Луи Леже.

V.

Рилскиятъ манастиръ има за България сжщото значение, което гора Св. Михаилъ за Нормандия, Шартрезъ — за Дофине. Началото му е свързано съ самото начало на християнството въ българскитѣ страни. Основательтъ му Св. Иванъ Рилски ще да е умрѣлъ кждѣ 946 г. Той е билъ тогава на седемдесеть години: роденъ е билъ, прочее, кждѣ 876 г. подъ царуванието на Бориса, първиятъ кръстенъ владѣтель; той е билъ съврѣменникъ на Царь Симеона, българскиятъ Карлъ Великий. — Прѣданието туря при свети Ивана четире благочестиви постници, които биле негови ученици и които сжщо така основахж по единъ манастиръ. Пó-малко щастливи отъ Рилския, днесь освободенъ, тие четири манастире останахж на турска земя. Освѣнь това Рилскиятъ манастиръ е игралъ най-важната роль; историитѣ, които се отнасятъ до него, сж многочисленни. Свети Иванъ е билъ родомъ отъ Скрино (Курилово? р.), селце и днесь сжществующе. Слѣдъ смъртьта на родителитѣ си той дълго врѣме се скита по пла-

*) Виждъ книжка VI отъ „Денница“

нинитѣ и търси нѣкоя пустиня, за да подслони своятъ аскетический животъ; нѣколко врѣме той живѣе на хълбоцитѣ на Витоша, която господарува на София. Най-послѣ намира дивитѣ Рилски пущинаци, дѣто изъ напрѣдъ живѣе въ корубата на едно дърво, споредъ легендата, а сѣтнѣ въ една пещера. Овчаритѣ отъ околнитѣ села дохождатъ та го намиратъ; распространява се мълва, че той изгонва нечисти духове и изцѣрява неизлѣчими болести. Както често ставаше въ оная епоха на простодушна вѣра, при него се събиратъ нѣколцина постници, сграждатъ си колиби и единъ параклисъ. И днесь нѣкои си насачатъ мѣстото, дѣто сж биле тие благочестиви сгради. На него мѣсто има три пещери една до друга, една има едно отверствие, като коминъ, и прѣзъ тоя проходъ проминватъ поклонницитѣ тамъ; грѣшницитѣ немогжтъ да слѣзжтъ тамъ, увѣряватъ добритѣ християне; дѣйствително, тлъститѣ човѣци се потрудюватъ да минжтъ прѣзъ другото отверстие. Има една друга пещера заградена въ параклисъ: тамъ Светя Иванъ билъ погребенъ. Но славата му се распространила надалеко и тѣлото му било прѣнесено въ София. Тамъ то стоя петь вѣка, далеко отъ Рила. Българскитѣ царета, обаче, щедро надарихж манастиря му съ привилегии. Манастирътъ се управляваше по единъ правилникъ, имѣющъ началото си още отъ основателя му, и копие отъ който сжществува и днесь. Въ 1387 г. когато „агарянскитѣ синове“ сирѣчь, турцитѣ, дошле, скжпиятъ документъ билъ заровенъ въ земята, и така избѣгналъ отъ ржцѣтѣ на невѣрнитѣ. До турското нахлуване манастирътъ билъ нѣколко врѣме въ властьта на сърбитѣ, които го тачили и уголѣмявали; най-старитѣ му сгради сж отъ онова врѣме. Тамъ е закопанъ сръбский воевода Хреля и останкитѣ му и днесь се намиратъ тамъ.

Манастирътъ запустѣ, когато турцитѣ се настанихж въ балканский полуостровъ; буренитѣ и храститѣ зацъвтѣхж по развалинитѣ му. Но въ втората половина на XVI вѣкъ, монашската община биде въстановена отъ трима братя отъ кюстендилскитѣ околности; тѣ принесохж въ мънастиря и мощитѣ на основателя му.

Султанитѣ се отнесоха съ уважение към това светилище, чрѣзъ фирмани му утвърдиха правото да се ползува спокойно отъ владѣнието на имуществата си; единъ султанъ даже подари на манастира двѣ кандила, които и днесь се виджтъ въ черквата. Молдавскитѣ воеводи сжщо пращаха скжпоцѣнни подаръци, а ипекскитѣ патриарси често идяхж на поклонение тукъ.

Построенъ тъкмо въ срѣдата на българската земя, манастирътъ, прѣзъ нѣколко вѣка на робството, служи, като центръ националенъ и религиозенъ. Они е, които идяхж да цалуватъ мощитѣ на светеца, наумѣвахж си сжщесврѣменно за старитѣ царе Петра, Асеневцитѣ, Шишмана, които бѣхж обсипали манастиря съ дарове. Калугеритѣ запазвахж правславната религия въ тие планинисти мѣста, въ които толкова българи се отрѣкохж отъ вѣрата на дѣдитѣ си и приехж ислямската. На пукъ на гръцкитѣ владици, които се напъвахж по сѣки начини да погърчатъ българскитѣ черкови, Рилский манастиръ остаяше вѣренъ на езика и литургията славянска. Отъ друга страна, той имаше метохи на много други мѣста изъ България и периодически монаситѣ му отивахж тамъ за да събиратъ пожертвуванията отъ християнитѣ и да ги наставляватъ въ вѣрата си. Между първитѣ възродители на българщината срѣщаме монаси: въ XVIII вѣкъ, Паисий, въспитанъ въ политѣ на Рила (Самоковъ), прѣпоржчва на сънародницитѣ си особенно да почитатъ това светилище; въ днешний вѣкъ, единъ членъ отъ мънастирското братство, отецъ Неофитъ, биде единъ отъ ървитѣ учители въ многоизвѣстната габровска школа. Другадѣ азъ бѣхъ цитиралъ нѣкои отъ неговитѣ педагогически принципи. Прѣзъ XVIII вѣкъ и прѣзъ първитѣ години на нашия, манастирътъ мина прѣзъ голѣми прѣмеждия. Нѣколко пжти го нападахж карджалиитѣ; въ гръцката завѣра около хиляда турци нахлухж въ него за да диратъ ужь скрити оржжия и военни припаси. Естественно, нищо не намѣрихж, но принудихж калугеритѣ да платжтъ единъ огроменъ откупъ. Въ 1833 г. манастирътъ изгорѣ. Той биде съграденъ изново и блѣскаво, чрѣзъ ходатайството

самосский князь Стефанаки Богориди, баща на Алеко-паша, първиять и прѣдпослѣдниять главенъ управитель на Источната Румелия, наивно измислена отъ трактующитѣ въ Берлинъ. Дарове отъ вcѣкждѣ затекохж, сичкий българский народъ считаше за честь да спомогне за обновлението на обительта.

Както си е днесь, тоя паметникъ прѣдставлява особенъ интересъ отъ точка зрѣние на искуството: зидове, кубета, фрески, ваяния — всичко е работа на туземци, на българи, куцовласи, на майстори самоуци, инспирирани единствено отъ уроцитѣ на личний опитъ, отъ виждането на други сгради и отъ наслѣдствена традиция. Традиция имъ е дошла отъ Византия, а особенно отъ Атонъ. Фрескитѣ, особенно, твърдѣ приличатъ на фрескитѣ въ църквитѣ на Света Гора. Познати сж имената на всичкитѣ майстори, що сж работили тие наивни издѣлия.

Общий видъ на манастиря съставлява една неправилна трапеция. Двѣ порти съ параклиси отъ горѣ си, даватъ входъ въ голѣмия дворъ, за който нѣгорѣ споменахме. Зданието се дѣли на шесть части чрѣзъ твърдѣ дебели стѣни; тие разни отдѣления се съобщаватъ чрѣзъ желѣзни врати: мждро прѣдпазване противъ пожари. Извънъ келиитѣ манастирътъ съдържа нѣколко бичкийници, една воденица, една ковачница, много хамбари и стаи за поклонницитѣ. Тие стаи сж моблирани по въсточно, трърдѣ примитивно, само съ рогоски и миндери. Книгохранилището съдържа извѣстно количество ржкописи, нѣкои отъ XIII и XV вѣкъ, и твърдѣ рѣдки глаголици.

Храмътъ Св. Богородица, който се издига на срѣдъ двора, е съграденъ по образеца на хилендарския въ Света Гора. Чървенитѣ и бѣлитѣ камъне сжправилно размѣсени по стѣнитѣ му и прѣдставятъ единъ видъ мозаики, твърдѣ ефектни и живописни. Стѣннитѣ изображения прѣдставляватъ светци или сръбски и български крале. Темното е покрито цѣло съ злато, съ икони, садефъ и скжпи каменье. Отпрѣдѣ му почива прахътъ на свети Ивана Рилски. Сводътъ е напълненъ съ зографии прѣдставляюща второ пришедствие и мжчението на грѣшницитѣ. Тие дебелашки и простодушни изображения, дѣто българскитѣ селяне сж исписани съ днешното си облѣкло, ще бждятъ пò-късно твърдѣ интересни прѣдмети за етнографа и историка. Манастирътъ има чисто демократическа организация. Игуменътъ и другитѣ началници се избиратъ само за една година; всяки калугеръ си има своя кухня дѣто самъ си готви обѣда. Въ недѣлни и празднични дни отцитѣ се събиратъ въ трапезарията и заедно обѣдватъ. Единъ отъ тѣхъ прочете нѣщо назидателно; дваждъ въ деня ходатъ на молитва въ черквата; тѣхъ ги свиква клепалото.

VI

Нѣкога си мънастирьтъ броялъ до двѣста души калугери. Днесь набожностьта слабне, свободнитѣ карриери привличатъ събуденитѣ млади хора. Числото на отцитѣ е слѣзло на седемдесеть души. Тѣ прѣкарватъ животъ спокоенъ и обезпеченъ; не бѣше така подъ турското владичество. Сѣко лѣто мънастиря го налитахж разбойници. За да имъ противостои той бѣше организиралъ една чета отъ четирийсеть пандури. Сѣка порта се пазеше отъ десеть въоржжени человѣка, подъ командата на единъ двѣрникъ — калугеръ, който самъ бѣше въоржженъ съ една пушка, съ единъ пищовъ и съ ятаганъ; осталитѣ придружавахж пжтницитѣ или хората, които карахж съ мулета провизия въ мънастиря. Освѣнъ това, плащахж на десеть заптиета, турци, за да пазатъ пжтя между селото Рила и мънастиря. Днесь сигорностьта е много пò-голѣма, при все това пакъ нощѣмъ се зиматъ различни прѣдпазителни мѣрки. Прѣдъ рускотурската война, жителитѣ отъ околностьта подирихж прибѣжище въ оградата на мънастиря; ледоветѣ и снѣговетѣ ги покровителствувахж противъ баши-бозуцитѣ. Мънастирьтъ е прѣдмѣтъ на много поклонения; по нѣкога се набиратъ по шесть хиляди пклонници, съ толкова още добитъка. Всѣкой градъ или село си

има нѣкой урѣченъ праздникъ, въ който посѣщава светата планина Г. Иричекъ е ималъ щастието да се улучи тамъ по великдень, когато най-много се стичатъ поклонници. . . . .

Днешнитѣ калугери сѫ почтеннитѣ хорица безъ голѣмо развитие. Най-забѣлѣжителенъ между тѣхъ е билъ отецъ Неофитъ, за което споменахме пò-прѣди Той умрѣ на 1881 г. на възрасть повече отъ деветдесеть годишна. Малко врѣме прѣди смрьтьта му Г. Иричекъ бѣше го посѣтилъ. Той бѣше старецъ привѣтливъ и приказливъ, една истинска жива хроника на българското възраждание. Той се родилъ въ Разлогъ и твърдѣ младъ дошелъ въ мънастиря, като зографски чиракъ, за да исписва единъ параклисъ. Въ 1808 г. той се постригалъ. Той работилъ съ единъ гръкъ, който билъ граматикъ въ мънастиря; послѣ отишълъ да се учи въ Букурещъ; той владѣеше свободно гръцки и русски язици. На 1827 г. хваналъ се учитель въ Самоковъ, а въ 1836 отворилъ прочутото Габровски училище, дѣто бѣше въведена вмѣсто аллодидактическата метода на срѣднитѣ вѣкове, ланкостерската метода. Повечето отъ ученицитѣ му станахѫ послѣ учители. Освѣнь школскитѣ учебници Неофитъ прѣвелъ и евангелието на български; тоя прѣводъ, обаче, билъ анатемосанъ отъ патриарха въ Цариградъ. Гърцитѣ считахѫ сякой български напрѣдъкъ въ областьта на религиозната еманципация, като посѣгателство противъ еленската народность и цивилизация. Расправилъ сьмь другадѣ какъ борбата, почната отъ българитѣ, се съвърши съ придобиванието на 1872 г. независима екзархия, която обезпечаваше духовната самостоятелность, като се очакваше политическата. Неофитъ бѣ поискалъ да отвори българско училище и въ Пловдивъ, но не успѣ, поради фенерскитѣ интриги. Той прѣкара по-голѣмата часть отъ живота си въ съставянието единъ голѣмъ български рѣчникъ, съ тълкувания и обяснения на гръцки язикъ. Тоя трудъ и до днесь е останалъ неизданенъ, а и малко е вѣроятно че ще бѫде нѣкоги обнародвáнъ: днешното българско поколение не знае гръцки. Учи сега френски, английски и русски язикъ.

Берлинский трактатъ даде на България Рила планина и мънастиря: на единъ хвърлей съ пушка отъ него е турската граница. Въ прохода пазатъ караули, но контрабандата лесно може да се извършва. При все това, монаситѣ не сѫ досущъ спокойни и се боѭтъ отъ нападание на турски разбойници. За това до броеницата си, не единъ отъ тѣхъ окачва на стѣната и една напълнена пушка.

Султанитѣ чрезъ особни фирмани освобождавахѫ мънастира отъ данъкъ: българското Народно Събрание утвърди тая привилегия Но престижътъ на мънастиря ослабва, заедно съ намаляванието числото на братията въ него; дисциплината се распуща. Вѣрата за българитѣ бѣше едно скѫпоцѣнно орѫжие въ борбата за придобивание независимость. Днесь освободенитѣ станахѫ равнодушни, волнодумци и малко тачатъ споменитѣ за миналото. Едни искатъ да прѣобърнатъ мънастиря на училища, други мечтаятъ да го направатъ лѣтень дворецъ—замокъ за българский князь, когато е по ловъ. Кой знай дали нѣкога нѣма да стане пъкъ единъ огроменъ хотелъ, експлоатиранъ отъ нѣкой Alpin club или Balkanine club на полуострова?

VII.

Сега ще обиколимъ съ Г. Иричека пò-достѫпнитѣ и пò-познатитѣ кращца прѣзъ които минува днесъ международната желѣзница, отъ Парижъ до Цариградъ или пò-точно, отъ Бѣлградъ до София. Между българската столица и сръбската граница тритѣ главни пàдала (етапи) сѫ: Сливница, Драгоманъ и Царибродъ. Нѣкога си съвсѣмъ незнайни, тие мѣстности добихѫ сега мѣсто въ историята, поради славната роля, що играхѫ въ сръбско-българската война на 1885 г.

Отъ София до Сливница минувашъ прѣзъ мѣстности слабо обработени, обрасли съ диви трѣви. Не се срѣща ни едно село; само единъ чифликъ и една гостилница оживяватъ малко тоя пустъ пѫть. Сливница е едно селце, то брои не повече отъ 150 жители (?), гора съвсѣмъ липсва въ голата котловина софийска. Жителитѣ сѫ принудени да опичатъ съ слама кирпичитѣ, произвождането на което имъ е едно отъ първитѣ занятия. Отъ Сливница нататъкъ равнината захваща да става вълмообразна и да се стѣснява; възлазяшъ по варовити възвишения, пристигашъ на височинитѣ, които бѣхѫ театръ на биткитѣ прѣзъ 5, 6 и 7 Ноемврия 1885. Сърбитѣ не прѣминахѫ тия точки, които би имъ дали ключоветѣ на София. Единъ часъ оттатъкъ Сливница пристигате драгоманския проходъ. Той едва ли оставя мѣсто за една ручейка, която се влива въ Нишава. Тая ручейка върти нѣкокко воденици изъ прохода, който се продължава повече отъ единъ часъ. Слѣдъ излѣзянието изъ него, въ растояние три четверти часъ стигашъ въ Цариブродъ. Това е една стара царска митница. Градецътъ който брои около хилядо души жители, стои грациозно на лѣвия брѣгъ на Нишава, подъ сѣнкитѣ на върбитѣ и тополитѣ. Изъ помежду вѣтхитѣ кѫщи отъ плетища, бѣлѣятъ се нѣколко нови здания набити съ варь. Тѣ сѫ помѣщенията на администрацията. Царибродъ е центръ на околия; часть отъ жителитѣ му се състои отъ бѣженци изъ Пиротъ, недоволни отъ сръбското владичество, подъ което ги постави берлинский трактатъ. На това мѣсто Високата Порта нѣкога намисли да засели черкези, за да ги противопостави на прѣобладанието на християнския елементъ, но не остана врѣме да се довърши новата джамия, която трѣбваше да символизира това враждебно стремление на полумѣсеца противъ кръста. Край Царибродъ е минувалъ единъ римски пѫть; още намиратъ тамъ кирпичи, пръстени клюнкове, основи на стари замъци и императорски монети — Противъ Драгоманската черква се види единъ надписъ — оброкъ къмъ бога Сабазиуса, отъ страна на единъ войникъ отъ втория италийски легионъ. Когато пристигналъ на сръбската граница, г. Иричекъ ималъ случай да забѣлѣжр единъ страненъ контрасть. Сърбската стража се състояла отъ нѣколко одрипавѣли пандури, и стояла въ една дървена колиба, малка, мръсна, опушена: българската стража пъкъ разполагала съ една съвсѣмъ нова кѫща, облѣчени била въ унаформа отъ самочеръ шаякъ, съ зелени брандебурги. Населението на тоя край, газенъ отъ шумнитѣ локомотиви на Западъ, е, впрочемъ, още примитивно и суевѣрно. Г. Иричекъ се билъ заловилъ да дешифрира единъ полуизличенъ надписъ, а единъ селянинъ дошълъ и захваналъ да го пита: „Ние сме балканджии, прости хора; кажи ни жена попъ става ли?“ Въ едно близно село живѣла нѣкаква магесница, която не припознавала черквата и вършила занятията си при единъ тайнственъ кладенецъ. Тия първобитни нрави се срѣщатъ у свичкитѣ планинци около Царибродъ, Брѣзникъ, Радомиръ, Кюстендилъ, Трънъ и Нишъ. Въ селата има много врачове и врачки, които чрѣзъ магия лѣкуватъ болни, намиратъ изгубени нѣща, разумѣва се, за добра заплата. Въ Царибродъ живѣеше единъ светецъ и една светица, за които се вѣрваше че нощѣ се разговаряли съ света Богородица и съ света Тройца. Дохождатъ при тѣхъ отъ сѣкждѣ за допитване. Въ Брѣзникъ една бабичка отгатваше посрѣдствомъ кости отъ пържени пилета, тя се бѣше съгласила съ нѣкои попове и имъ пращаше своитѣ клиенти, за да имъ четѫтъ молитви. Освѣнъ черковни праздници, тачатъ още измислени праздници. Това сѫ повече причини да не ботатъ, но селянитѣ сѫ толкова фанатици, щото разбиватъ колата на ония, ито смѣятъ да идатъ на полска работа въ такъвъ день. Самитѣ попове д. пазатъ тия прѣдразсѫдки. Тѣ сѫ противъ ходението на момичетата въ учи. щата, основани наскоро отъ правителството Разумѣва се, че при подобни ус вия и законътъ за задължителното учение срѣща мѫчнотии въ приложението Що ли трѣбва да си мислатъ тие прости хорица, като гледатъ лѣтежът тежката и гръмяща машина, която отнася къмъ заспалия Истокъ прог идеитѣ отъ Западъ?

VIII.

Ще свършимъ тая студия съ едно пътуване изъ Кюстендилско, на която мѣстность пръвъ г. Иричекъ даде пълно описание. Ако читательтъ има прѣдъ очи една карта на балканский полуостровъ, той трѣбва да търси Кюстендилъ на югъ отъ София, на западъ отъ Рила, не далечъ отъ македонската граница. Кюстендилската котловина има триѫгленъ видъ; отъ всѫдѣ тя е окрѫжена съ планини, отъ които най-високитѣ, Осоговскитѣ, достигатъ 2000 метра високо. Дъното на тая котловина, състояще отъ довлѣчена пръсть, се издига около 500 метра надъ морската равнина. Почвата е плодовита, овощия ставатъ чудесни. На западъ ние често ядемъ, безъ да се сѣщаме, кюстендилски сливи. Испращатъ ги прѣзъ Солунъ за Триестъ, или за Марсилия. На 1883 год. българската митница е пропустнала 261,623 килограма изсушени овощия. Пченицата и кукурузътъ ставатъ твърдѣ добри тукъ. Опитвахѫ се, даже, но безуспѣшно, да разработатъ памука.

Кюстендилъ, който туземцитѣ наричатъ още *Баня* по причина на сулфурнитѣ му води, е единъ градъ твърдѣ живописенъ. Съ своитѣ чървени покриви и минарета, които скоро съвсѣмъ ще исчезнатъ, и кули, и овощни градини, той се откроява върху единъ зеленъ фондъ отъ ливади, лозя и лѣсове въ политѣ на Осоговската планина.

Една синкава мѫглица, происходяща отъ топлитѣ извори, се рѣе постоянно надъ града и му придава странната прѣлесть на единъ туманенъ пейзажъ. Надъ града стърчѫтъ развалинитѣ на старото градище Хисарлѫкъ. Турцитѣ не сѫ позволявали посѣщението на тие съсипни, ала не по военни съображения, както може нѣкой да си помисли, но защото отъ връхъ Хисарлѫка се гледа вѫтрѣ въ града, въ градинитѣ, въ дворищата, въ харемлицитѣ.

Гледанъ отъ блиско, Кюстендилъ не отговаря на впечатлението, което произвожда отъ далечъ на пѫтника: улицитѣ сѫ тѣсни, криви, притиснати често съ стѣни, задъ които се крият кѫщи и градини. Въ него сега има 9589 жители, отъ които 1572 турци, 956 евреи, и нѣколко цигани. Отъ какъ се създаде княжеството, Кюстендилъ стана мѣстопрѣбивалище на единъ окрѫженъ управитель; една дружина стои тамъ на гарнизонъ; едно училище за земледѣлие и винодѣлие е основано тамъ.

Топлитѣ води въ Кюстендилъ се експлоатиратъ още по твърдѣ грубъ начинъ. Тѣ снабдяватъ съ вода нѣколко хамами. Температурата имъ е между 48 и 70 градуса. Изворитѣ извиратъ почти на равно съ земята. Тѣ сѫ прѣхлупени съ плочи, които и въ най-голѣмитѣ студове стоѭтъ топли. Това имъ свойство дава възможность за едно странно лѣкувание: болнитѣ отъ коремъ лѣгатъ, или просто сѣдатъ на магическитѣ камъне. Жителитѣ увѣряватъ, че въ водата живѣяли чървени червейчета, които само на слънце се показвали, и не се хващали. Г. Иричекъ не можѣлъ да се убѣди въ сѫществуванието имъ, разбира се. Жителитѣ се твърдѣ гордѣятъ съ тие извори, които нѣкога ще станатъ елементъ за значителни ползи на града имъ. Но тѣ се страхуватъ да не би тия подземни води да искокнатъ и се разлѣятъ ненадѣйно изъ улицитѣ, и да ги удаватъ чрезъ единъ потопъ, смрълливъ и горещъ въ сѫщото врѣме Една легенда разказва, че нѣкога насмалко щѣло да стане подобно нѣщо, но една султанска дъщеря запушила распуканитѣ мѣста на земята съ свилената си рокля. Всяка година, на свети четирийсеть мѫченици, туркинитѣ и българкитѣ запалятъ четирийсеть свещи надъ изворитѣ, за да прѣдваратъ тая ужасна катастрофа. Въ Кюстендилъ, както въ всички волканически страни, землетресенията сѫ чести. На 1641 третята часть отъ града била съборена. Сулфурнитѣ води не служатъ само за лѣчение: употрѣбляватъ ги още за домашни нужди, за пране най-паче. Пералницитѣ по нѣкѫдѣ сѫ саркофаги отъ римска епоха. Градътъ не е вчерашенъ, той стои надъ развалинитѣ на единъ градъ съграденъ отъ императора Траяна, който се е наричалъ Ulpia Pantalia.

Въ старо врѣме, Кюстендилъ е преизвождалъ не само плодове и жита, а и злато. На 1880 г. намѣрихѫ въ Чуклиево една делва пълна съ уплавено злато; българското правителство прибра това съкровище. Въ срѣднитѣ вѣкове за градътъ се карахѫ сърби и българи и най-послѣ остана въ властьта на послѣднитѣ. Подъ турцитѣ той бѣше срѣдоточие на единъ санджакъ. Една отъ джамиитѣ му владѣеше единъ косъмъ отъ мохамедовата брада; въ друга се навъртахѫ дервиши самобичеватели, които се биехѫ единъ другъ съ желѣзни тоеги. Хамамитѣ и днесь носѭтъ турски имена. Планинитѣ около Кюстендилъ дори до послѣдне врѣме сѫ биле театри на подвизитѣ на хайдути. Близостьта на границата дава лека възможность за спречквания. По тая причина българското правителство твърдѣ строго бди тѫдѣва. На 1879 състави се една дружина отъ планинци за да защищаватъ спокойствието на мѣстото. Споредъ познатата дума, „поискахѫ да введѫтъ редъ чрезъ безредие". Повикахѫ доброволци, повикахѫ се разни скитници българи, албанци, сърби, гърци, цънцари. Тие 800 души съставихѫ единъ отрядъ, подобенъ на другонародний отрядъ, (corps etranger) въ Алжирия. Упражненията и военното обучение отивахѫ добрѣ, но, извънъ службата старитѣ привички си показвахѫ рогата: импровизиранитѣ ратоборци крадяхѫ безцеремонно бѣднитѣ селяни, а когато се поскарвахѫ единъ други, играеше крушумътъ. На 1880 г. стана нуждно да се распусне тоя баталионъ.

Рѣшихѫ тогава да ввѣрѫтъ пазението на границата на мѣстната жандармерия, спомагана отъ единъ видъ опълчение, съставено отъ обрѫжени селяне. Но тая мѣрка не сполучи. Караулнитѣ постове бѣхѫ надалече, не на врьха на планинитѣ, а долу въ политѣ имъ, при селата. Оставаше, проче, между турскитѣ села, и българскитѣ единъ видъ неутрална зона много километра широка, въ която волно се лутахѫ харамийски чети, които живѣяхѫ по божия милость, сирѣчь на смѣтка на селскитѣ населения. Прѣзъ яснитѣ нощи, харно се видяхѫ огневетѣ по висотитѣ, на които си печехѫ по нѣкоя овца, която нищо не имъ костуваше. А отъ другата страна на границата, у турско, владѣеше пълно безначалие; разбойнически чети, състоящи отъ арнаути, турци, помаци, гърци и българи даже, грабяхѫ страната. Харамиитѣ извършвахѫ авантюритѣ си прѣзъ дългитѣ дни на лѣтото; зимасъ, тѣ слѣзвахѫ спокойно въ Кюстендилъ, въ Дубница, и захващахѫ бакаллѫкъ или кафеджиликъ — додѣто настѫпи пролѣтьта. — Турция се жалуваше, че България организувала въорѫжени чети и ги пращала на нейната територия, и българското правителство бѣше принудено да гони тие чети, така щото, длъжностьта на окрѫжния управитель по тѣхъ мѣста не бѣше една лѣнива служба. За да се въдвори окончателно редътъ стана нужда най-послѣ да се влѣзе въ взаимно съгласие да се завземе билото на планинитѣ, да въспиратъ и наглеждатъ харамиитѣ, които дълги години воювахѫ противъ мюсулманетѣ и не искахѫ да се подчинѭтъ на положението създадено отъ берлински трактатъ. Единъ отъ най-беспокойнитѣ бѣше прочутия Илю войвода, единъ отъ героите на балканскитѣ герилли. Принуденъ да остане въ бездѣйствие, той страдаше отъ празднотията си, като единъ орелъ въ клетката. Българското правителство му опрѣдѣли пенсия, но старий главатарь неможеше да се утѣши, че не се допуска вече да се расхожда на воля изъ планинитѣ и да размѣня крушуми съ невѣрнитѣ. На 1867 г. се запознахъ съ храбрия Иля въ Бѣлградъ. Той се бѣше спасилъ въ Сърбия отъ султановитѣ войски, и князъ Михаиловото правителство го бѣше интеарнирало въ малката столица. Той се расхождаше въ айляклѫка си по калдѫрмитѣ на улицата *Теразия*, съ червений си мешинёнъ силяхъ, натъпканъ съ пищови и ножове, щото имаше видъ на единъ ходящъ арсеналъ. Пъкъ кротъкъ бѣ тоя човѣчецъ, тоя грубъ юнакъ: ние имахме съ него твърдѣ мѫдри и философски разговори. „Брате, думаше ми единъ день, нашия български народъ е юнакъ народъ, ама, видишъ ли, липсува ни едно нѣщо: образование". Той би се затруднилъ да каже какво нѣщо е цивилизация, защото самъ незнаеше ни да чете, ни да пише. И когато тая цивилизация дойде, когато

трѣбваше да напустна свободното хайтуване, нощнитѣ пѫтувания, епическитѣ пусии, Илю се почувствова злощастенъ. Той е въ своя родъ една жертва на националното освобождение. Ако нѣкога идѫ въ България пакъ желаѭ да го срѣщнѫ и да му стисна жилястата рѫка, да му напомнѭ за разговоритѣ, които сме имали въ голѣмата бахча на нашия приятель Гьока Влаховичъ, който бѣше се упражнявалъ на военното искуство прируситѣ, въ врѣме на севастополската обсада и който ми показваше съ гордость остатъкътъ отъ единъ кракъ отнесенъ отъ французскитѣ гюллета. Колко приятни часове съмъ прѣминалъ съ тие двама храбърци, и съмъ слушалъ единия да ми разказва какъ е воювалъ противъ моитѣ съотечественници на кримскитѣ брѣгове, а другиятъ да ми расправя за теглата на притѣсненитѣ и за кървавитѣ отмъщения, които той е правилъ!

Тая цивилизация, която липсваше на Иля и която го удушва днесь, обладава обаче, българский народъ, и нейното благодѣтелно влияние може да се констатира и въ отдѣлнитѣ околии, дѣто рѣдко европеецътъ пѫтешественникъ прониква. На 12 километра отъ Кюстендилъ, въ село Грлема (?) г. Иричекъ срѣщналъ единъ малъкъ постъ (стража) командуванъ отъ единъ капралъ. Той се наричалъ Димитръ, и билъ синъ на единъ попъ отъ Македония. На поличката му, дѣто си турялъ хлѣба, имало цѣла една малка библиотека, една кратка българска история, единъ прѣводъ отъ Жулъ Верна.

Планинската страна между Кюстендилъ, Радомиръ и Знеполе, до прѣди нѣколко години бѣше съвсѣмъ непозната. Тя фигурираше на картата на австрийский главенъ щабъ съ капчици, които значехѫ съмнѣние, или съ бѣли мѣста, които свидѣтелствувахѫ за пълно невѣжество. Но именно прѣзъ това тайнственно мѣсто берлинский трактатъ прѣкара граничната чърта между България и Сърбия уголѣмена, и Македония. За да се прокаратъ границитѣ много трудъ бѣше нуженъ да се употрѣби по изучванието топографията на страната. Г. Иричекъ, по врѣме на служението си на българското правителство два пѫти е ималъ случая да я посѣти. Тя е истински лабиритъ отъ върхове и чукари прохлаждавани въ дѫлбочинитѣ и отъ лѫкатушни потоци, всичкитѣ подданици на Струма. Височинитѣ сѫ покрити съ голи гори, обикновенно усамотени; нивитѣ и лозята сѫ прилѣпени по плещитѣ на планинитѣ; никѫдѣ не се е нашло потрѣбното мѣсто, за да се заложи настояще село. Селата сѫ едно събрание отъ колиби, распръснати на голѣми растояния, така щото нѣкои села иматъ по четири мили дължина. Най-много обработватъ тукъ ръжьтá, ечемикътъ и чървенката. Мѣстностьта е студена и влажна; жителитѣ нѣкога сѫ теглили гладъ. Въ тие първобитни села женидбитѣ ставатъ сще и днесъ чрезъ грабвания, както и въ една часть отъ Сърбия. Когато Крайче (името на мѣстото) биде прѣдадено на България, невѣжеството било толкова голѣмо, щото не могле да намѣратъ писари за общинитѣ. Въ 1881 г. се брояхѫ само 111 лица грамотни. Сѫщата година основахѫ 15 школи, които се посѣщаватъ отъ 500 дѣца. Новото поколение, което тѣ прѣдставляватъ ще види да се сбѫдватъ още много прогреси.

Въ село Изворъ, г. Иричекъ посѣтилъ на 1880 г. една кула, която нѣкога служила за прѣбивание на четире заптиета. Българското правителство настанило въ нея околийското началство и сѫдилището. Околийския началникъ ималъ писалището си въ една стая, съ полъ отъ гола земя, набита само съ гнила, съ потьмнѣлъ потонъ и съ влажни стѣни. Когато валѣло, водата прѣкарвала покрива и прѣдставительтъ на властьта билъ принуденъ да простре каучуковия си ямурлукъ на леглото си, за да не бѫде измокрено. Архивитѣ биле затворени въ ковчегъ, прозорцитѣ, стари и неправилни, биле облѣпени съ вѣхти вѣстници намѣсто стъкла. Околийския началникъ ималъ само едно въждѣление: да тури стъкла на тие нещастни прозорци. Но трѣбвало да ги докара чакъ отъ Кюстендилъ, прѣзъ планини и долини, и това не било малка работа. Когато пѫтникътъ пакъ се повърналъ тамъ слѣдъ година, той нашълъ старата кула варосана, покрита съ нови керемиди, снабдена съ потони и дъсчени полове, съ прозорци **à la franga**, и даже съ завѣси . . .

Книгата на г. Иричека има повече отъ 700 страници. Бихъ желалъ да послѣдвамъ по-нататъкъ тоя изреденъ водачъ, въ по-малко дивитѣ краеве, по брѣговетѣ на Дунава и на Черно-Море, въ долината, дѣто цъфтжтъ розитѣ, въ индустриалнитѣ градове на Румелия, на бойнитѣ полета, дѣто сж се рѣшавали сждбинитѣ на полуострова. Но учж се, че тие пжтувания скоро щели да излѣзатъ на нѣмски, и азъ оставямъ на читателитѣ си (знающи тоя языкъ) да се насладжтъ до насита на прочета имъ . . . Въ минутата, въ която свършвамъ тая студия, софийскитѣ вѣстници ни явяватъ че единъ желѣзенъ пжть въ скоро щялъ да мине прѣзъ кюстендилското окржжие. Става въпросъ да се построи въ младата столица единъ постояненъ театръ. Единъ университетъ се основа вече, той брои доста много ученици. Пжтницитѣ, които послѣ десеть години ще минуватъ прѣзъ България, мжчно ще познаятъ тия първобитни мѣстности, на които г. Иричекъ ни даде една толкова вѣрна и любопитна картина. Но затова и ще заслужва още повече благодарность, дѣто ни е съхранилъ спомена имъ.

Прѣвелъ **Ц-въ**.

Българска пръстчица.

Българска пръсчица,
  Българска земя,
Колко е кръвчица
  Пила вече тя!

Сълзи дребни, ситни
  Колко езерá
Въ свойтѣ ненаситни
  Крие тя нѣдра!

Дунава не стига
  Да ги побере,
Тѣхъ ги само сбира
  Черното море. . . . .

Стига вече, мила,
  Стига тая стръвь!
Доста си вечъ пила
  Сълзи ти и кръвь!

Врѣме е, намѣсто
  Ненаситенъ гробъ,
Що поглъща често
  Господарь и робъ -

Всѣка правда жива,
  Всѣка блага рѣчь
Майка милозлива
  Въ тебъ да найде вечъ.

Тайни сълзи.

Тайни сълзи въ потаенъ нѣкой кѫтъ —
Какъ си тѣ мирно и тихо текѫтъ!

Тѣ не кривятъ и не свиватъ лицето,
Ако и злѣ да се къса сърцето.

Бурно се въ тѣхъ не излива скръбьта,
Да се смили тѣ не молятъ свѣта.

Тихо една по една изъ очитѣ
Капятъ тѣ само прѣдъ менъ и — стѣнитѣ.

Д-ръ Цоневъ

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Шекспиръ и българский прѣводъ на Ромео и Юлия [1]).

I.

Шекспиръ! Най-буйний, най-пламенний, най-огненний поетъ — синъ на най-студения народъ! Кого не е поразявалъ този страненъ контрастъ, тъзи „игра на случая“? Кой не се е чудилъ на този капризъ на своеволната сѫдба? — Нъ този контрастъ въ сѫщность не е толкова голѣмъ; този контрастъ даже не сѫществува и той се явява само тогава, когато сравняваме Шекспира съ сегашна Англия. Днешна Britania Magna е царството на мраза и на „хладния интересъ“, както казва поетътъ, нъ Шекспировата Britania, Britania-та на царица Елисавета не е била такава: тя е била буйна, като Шекспировата фантазия; дива и груба — като неговитѣ герои, като Лира, като Отелло, като Регана и Гонериля и Яго; тя е била юношески-игрива и мила, като неговитѣ жени: като Дездемона, като Юлия, като Корделия. . . .

Тъзи истина, че въ Шекспировитѣ лица, че въобще въ Шекспировата поезия се отражава съврѣменната нему Англия, като въ едно огледало, трѣбва да се има прѣдъ видъ всѣкога, когато е дума за Шекспира; тя трѣбва да е точката, отъ която ще излиза всѣки четецъ на неговитѣ божественни драми; тя трѣбва да е почвата, едничката научна почва за разбиранье и обясняванье на Шекспировото величие и Шекспировитѣ слабости. — Сама по-себе си тъзи мисъль не е нѣщо ново въ историята на литературата. Напротивъ, мисъльта, че всѣки поетъ отразява въ произведенията си своята епоха, че той колкото и да е великъ, не може да не сподѣля добритѣ и лошитѣ страни на съврѣменницитѣ си — тъзи мисъль е толкова стара, щото е станѫла вече банална, истрита. Ново е само прилаганьето на тъзи мисъль върху Шекспировото творчество: то ..тира отъ прѣди нѣколко десетилѣтия.

II.

Изучванието на Шекспира и възгледитѣ за негова талантъ иматъ подирѣ цѣла история. Неговитѣ съврѣменници сѫ се възхищавали отъ него, нъ безъ виждатъ въ драмитѣ му онова величие, което виждаме ний сега. Смъртьта Шекспира скоро е била послѣдвана отъ смъртьта на неговата слава: отъ

---

[1]) *Виждъ Шекспиръ.* Ромео и Джулиета. Трегедия въ V дѣйствия. Прѣвели отъ Д. Анчевъ и Д. Тончевъ. Силистра Ц. 80 ст.,

началото на XVII вѣкъ дори до втората половина на XVIII, той е билъ почти непознатъ: неговитѣ драми сѫ били захвърлени, като непотрѣбенъ сметъ, заедно съ другитѣ тогавашни фарси и глупави драми. Шекспиръ е билъ толкова далечъ отъ своя вѣкъ, толкова високо е стоялъ той, щото е трѣбвало да се минѫтъ два вѣка, за да стигне човѣчеството на оная висота, която гениятъ съ своя орловъ полетъ обиталъ прѣди 2 столѣтия! Нъ едва ли би видѣли Шекспировитѣ безцѣнни драми бѣлъ свѣтъ, ако въ XVIII вѣкъ не бѣ хрумнѫло на единъ издатель да напечата рѫкописитѣ на ония тогавашни театри, въ които сѫ се намирали и Шекспировитѣ съчинения. Въ тъзи сбирщина германската критика (Herder и Lessing) открива съкровищата, открива славата на Англия и на свѣта, и Англия получава своя гений отъ рѫцѣтѣ на философската си сестра Германия.

Ентузиязъма на нѣмцитѣ отъ туй откритие е билъ по-голѣмъ отъ ентузиязъма на самитѣ англичани. Шекспиръ е станѫлъ прѣдметъ на безбройно много книги, изслѣдвания, критики и пр. и пр. Нѣма прѣдметъ, нѣма човѣкъ за когото да се е писало толкова: само съчиненията за нѣкои отдѣлни негови драми сѫ толкова многобройни, щото пълнѭтъ цѣли библиотеки. Нъ, както историцитѣ на английската литература, тъй и специялнитѣ критици и комментатори на Шекспира, много десетилѣтия на редъ сѫ се отнасяли къмъ него съ абсолютни похвали или пъкъ съ укори и унижаванье.[1]). Тъй най-великий, най-учений комментаторъ на Шекспира, дълбокомисленний Гервинусъ, прочутий ученикъ на Шлоссера и авторъ на „Историята на 19-ия вѣкъ“, се стреми, въ своето съчинение за Шекспира, да докаже, че всичко у него е несравненно, беспорочно и абсолютно хубаво, че той е поетъ par excellence, че той е равенъ на Гете плюсъ Шиллеръ[1]). Той не признава, че има нѣщо осѫдително въ Шекспира, той не го *обяснява*, и не търси извора на неговитѣ особенности. Rümelin (Studien eines Realisten) пада въ противоположната крайность. Той полемизира противъ обожателитѣ на Шекспира и обръща внимание по-вече на слабитѣ му страни. Едвамъ французский философъ, историкъ и критикъ, Ипполитъ Тенъ, поставя въпроса на строго научна почва: той *обяснява* Шекспира въ своитѣ естетически лекции, издадени подъ името Philosophie de l'art, а най-вече въ своята история на английската литература[2]), за която, не помнѭ кой знаменитъ съврѣменъ писатель казваше, че научила англичанитѣ да разбиратъ историята и литературата си.

Нъ както прѣди, тъй и слѣдъ съчинението на Тена, който поставя въпроса на съвсѣмъ обективна научна почва, ентузиязъма не е прѣстанѫлъ. Шекспиръ е отъ ония любимци на природата, чиито име направѭтъ човѣчеството вѣчно да пламти и да се въсхищава: той е отъ ония хора, които ни поразяватъ, които парализиратъ спокойствието на духа ни и ни правѭтъ неспособни да бѫдемъ къмъ тѣхъ обективни, да бѫдемъ хладни. . . . . . И какъ можешъ да говоришъ съ умѣренность и спокойствие за Шекспира, когато неговитѣ драми дигатъ прѣдъ очитѣ ти една завѣса и ти смаянъ, слисанъ, изгубенъ въ грандиозностьта на видението, не вѣрвашъ даже, че всичко туй е истина, не вѣрвашъ, че човѣшкия духъ може тъй дълбоко да прониква въ тайнитѣ на душата и на

[1]) Волтеръ и Фридрихъ Великий сѫ, може би, най-голѣмитѣ му хулители. Волтеръ пише: „Чели ли сте неговитѣ гнусни безсмислици и диvotии? Кръвьта кипва въ моитѣ стари жили, когато говорѭ за него. Нъ върха на нещастието и на срама е туй, че азъ първъ заприказвахъ за Шекспира. Азъ първъ посочихъ на французитѣ нѣкои и други отъ *безцѣннитѣ камъни*, които намѣрихъ въ негова *боклукъ*. Шекспиръ е варваринъ и пияница“. И Фридрихъ велики нарича неговитѣ драми гнусави (abominables) и диви, достойни за канадскитѣ диваци.

[1]) Буквално тъй се изразява Гервинусъ въ една отъ послѣднитѣ глави на своята многотомна монография. Тя е прѣведена на нѣколко езика, между другитѣ и на русски: Шекспиръ. Гервинуса 4 т. Ц. 8 р. —

[2]) Histoire de la littérature anglaise. Par H. Taine. 5 тома; до 1882 г. 5 издания. Шекспиръ е разгледанъ въ II томъ. Русский прѣводъ на тъзи книга носи характеричното и сполучено название: Развитіе политической и гражданской свободы Англіи въ связи съ развитіемъ литературы.

битието . . . Най-въсторженнитѣ похвали въ свѣта сѫ посвѣтени, може би, на този гигантъ [1]), нъ Гете е онзи, чиито божественни уста изрекохѫ най-високата и най-вѣрна похвала: „Азъ не помнѭ, казва той въ романа си Wilhelm Meister's Lehrjare, ни една книга, ни единъ човѣкъ, ни едно събитие въ живота да ме е плѣнявало толкова, колкото тѣзи безцѣнни драми. *Тѣ сякашъ че сѫ произведение на единъ небесенъ гений, който слиза при хората отъ своитѣ височини,* за да имъ открие душата си. *Туй не е и поезия! Не, струва ти се, ч стоишъ прѣдъ огромнитѣ растворени книги на сѫдбата, въ които кипи най-бурний и най-подвижний животъ и че листата на тъзи книга съ чудна мощь се прѣлистватъ прѣдъ твоя смаянъ погледъ.* Азъ съмъ тъй очуденъ, тъй изуменъ отъ силата и нѣжностьта, отъ величието и спокойствието, които царуватъ въ тѣхъ, щото съ *нетърпение, съ тъга чакамъ врѣмето да захванѫ пакъ да четѫ*" [1]).

България, за добра честь, е непричастна въ този почти свърхчовѣшки въсторгъ; за България Шекспиръ е тъй чуждъ, както и всичкитѣ други велики европейски гении. Никой българинъ не е излѣзълъ още да искаже своя въсторгъ отъ него и съ топли, сгрѣни съ любовь думи, да го прѣпорѫча на българската публика. Но то и не е за чуденье, защото въ рѣчника на българскитѣ национални черти нѣма думата ентузиязъмъ. Ний не пламтимъ и не се въсхищаваме, и по̀-добрѣ правимъ . . . Па и днешнитѣ реални врѣмена и днешнитѣ политически условия не даватъ просторъ за въсхищение: на-ли видѣхме, какъ всички ентузиясти полека лека стѫпихѫ на здрава и реална почва . . . .

Само съ усилията на отдѣлни личности, петь, шесть български книги се украшаватъ отъ Шекспировото име. До колкото ни е извѣстно, прѣди освобождението не е било прѣведено нищо Шексперово; нъ сега, и то въ продължение на десетина години, имаме прѣводитѣ на Макбета, Хамлета, Цимбелина, Юлия Цезара, Венециянския търговецъ, Комедия отъ грѣшки и най-подиръ—на Ромео и Джулиетта. Какви сѫ по качество тѣзи прѣводи — туй е другъ въпросъ, който твърдѣ лесно ще се рѣши и то даже отъ хора, които, като насъ, нѣматъ честьта да познаватъ истинския — английския — Шекспиръ. Класиченъ по своето невѣжество е прѣвода на Макбета, другитѣ сѫ много по-добри отъ него, нъ сравнително най-добъръ е Плачковий прѣводъ на Хамлета.

III.

Великий германски критикъ *Лиссингъ*, за когото *Маколей* признава, че билъ най-великия критикъ на Европа, казва въ своята „Хамбургска драматургия", че по-

---

[1]) Интересни и оргинални сѫ думитѣ на Карлейла (Karlyle): „Шекспиръ може да се нарѣче мелодически прѣдставитель на човѣчеството отъ всичкитѣ врѣмена; той е испълненъ съ съзнанието, че цѣлата природа е напоена съ красота и божественность. Шекспиръ е най-високото нѣщо, което сме произвели ний англичанитѣ. Ако ни попитатъ: какво искате, вий англичани, отъ вашия Шекспиръ ли да се лишитѣ, или отъ вашитѣ индийски владения? — ний би отговорили: съ индийскитѣ ли владения, или безъ тѣхъ — все ни е едно . ., но безъ Шекспира не можемъ. Индийскитѣ владения, въ всѣкои случай, когато и да е, ще ни хвъркнѫтъ отъ рѫцѣтѣ, а Шекспира никога нѣма да загубимъ; той всѣкога ще остане при насъ. Не, ний не си давало нашия Шекспиръ".

[1]) Тѣзи думи сѫ вложени въ устата на героя на романа (6. книга III, глава 11), нъ тѣ изразяватъ чувствата на автора му. Ний обръщаме вниманието на четеца особино върху послѣднитѣ думи на този пассажъ. Вилхелмъ не може да продължава четеньето — толкова е силно впечатлението му отъ прочетеното. Туй чувство е прѣживѣвалъ всѣки четецъ на Хамлета, на Царь Лира, на Ромео и Юлия или Отелло. Ний знаемъ отъ устата на единъ нашъ, малко екзалтиранъ приятель, и обожатель на Шекспира, че четението на Царь Лира, още прѣзъ врѣмето на неговото юношество, тъй го покрътило, щото той въ продължение на една недѣла не само че не могълъ да продължава четеньето, както В. Майстъръ, нъ билъ буквално неспособенъ за никаква работа: величието и удивлението прѣдъ туй величие го парализирало.

знавалъ само една трагедия, въ която любовьта самà е работила и че тъзи трагедия е Шекспировата *Ромео и Юлия.* — Не по-малко въсхвалява тъзи трагедия и нѣмский поетъ Heinrich Heine въ своитѣ отюди върху Шекспира, издадени подъ името Shakespeares Mädchen und Frauen. „Наистина, казва той, всѣка Шекспирова трегедия си има особенъ климатъ, особенно, опрѣдѣлено годишно врѣме и особенни мѣстни условия. Както лицата въ тѣхъ, тъй и почвата и небето, си иматъ особенна физиономия. Тукъ, въ Ромео и Юлия, прѣхвъркваме Алпитѣ и изведнъжъ се озоваваме въ чудесната градина, която носи името Италия. — Лъчезарната Верона и онзи градъ, който избира Шекспиръ за арена на ония велики любовни подвизи, които е искалъ да въспѣе въ Ромео и Юлия. Героитѣ на тъзи трегедия не сж Ромео и Юлия, а *самата любовь.* Ний виждаме тука любовьта младешка и надмѣна, виждаме я какъ се бори съ всички враждебни сили и какъ побѣждава. Тя не се страхува да прибѣгне — въ тъзи страшна борба — къмъ помощьта на най-ужасната, нъ и най-вѣрна съжзница – смъртьта. Любовьта въ съжзъ съ смъртьта е съвършенно непобѣдима. Любовь! . . Най-възвишенната и най-силна страсть! . . Ти си пламъкътъ, който свѣти въ една пропасть, заобиколена отъ два страшни мрака! Отъ дѣ, отъ какво се раждатъ ти? — Отъ бескрайно малки искри. Дѣ исчезвашъ? — Ти гаснешъ безслѣдно и тайнственно и колкото пò-лудо пламтишъ, толкозъ пó-бърже гаснешъ [1]).

Една трегедия, която е пожънала такива похвали, трѣбва да ни накара да обсипемъ съ похвали ония, които сж пожъртвували трудъ и пари, за да запознажтъ сънотечественницитѣ си съ нея. Но г-да прѣводачитѣ би заслужили още повече похвала, ако бѣхж дали въ ржцѣтѣ на българската публика не само прѣвода на Ромео и Юлия, а ако бѣхж се потрудили да улеснжтъ разбиранието и наслаждаваньето отъ едно тъй хубаво, но и тъй дълбоко произведение. До тогава, до дѣто нашитѣ прѣводачи не разберкжтъ, че нашата публика има нужда отъ ржководачи въ високитѣ и тъмни царства на Шекспировци, Лессинговци и Шиллеровци, че безъ чужда помощь тя може само да се заблуди, но не да се просвѣти — до тогава *напраздно ще се прѣвеждатъ* класситѣ . . . . Г-да прѣводачитѣ на Ромео и Юлия сж били длъжни да извлекжтъ нужднитѣ обяснителни бѣлѣжки поне изъ най познатитѣ и най-достжпни Шекспирови коментатори: Гервинуса, Даудена или Жене. Съ малко трудъ тѣ би могли да съставжтъ една за насъ много полезна характеристика или единъ разборъ на трагедията. Нъ, най сетнѣ, ако и това не е било възможно да се направи, защото иска по-вече трудъ, то сж могли да се възползуватъ поне отъ оная книга, която имъ е била въ ржцѣтѣ (Гербеловото издание на Шекспира) и да прѣведжтъ помѣстенитѣ въ нея бѣлѣжки за трагедията. Туй е могло да стане безъ трудъ, нъ и то не е направено [2]).

---

[1]) B. Heinrich Heines Sämmtliche Werke, Reklamausgabe, т. II, стр. 447 и 448.

[2]) За да иматъ читателитѣ на Ромео и Юлия какво годѣ помагало, ний прѣвеждаме тука едно кратко извлѣчение изъ Гербеловитѣ бѣлѣжки, основата на които е Гервинусовий анализъ на трагедията. — Ромео и Юлия е създадена около 1696 год. Ако и да не е тя най-великата му трагедия, нъ тя е най-пластичното и най-прѣлестно Шекспирово творение. — Както сюжетитѣ на всичкитѣ Шекспирови драми, тъй и сюжета на Ромео и Юлия е взетъ изъ нѣкоя италиянска новелла, нъ отъ коя именно, не се знае положително, защото има нѣколко новелли, които по съдържанието си приличатъ на Ромео и Юлия. Най-голѣма вѣроятность има прѣдположението, че Шекспиръ се е ползувалъ отъ новеллата на Банделло, прѣработена на английски отъ Артура Брука. — Шекспиръ по обичая си, малко е промѣнилъ въ сюжета: той прибавилъ само двѣ сцени: първо, оная сцена, дѣто дойката съобщава на Юлия за смъртьта на братовчеда ѝ Тибалдо и второ, сцената, дѣто Ромео въ келията на Патера Лоренцо се научва за своето испжждание изъ Верона. Свършека — катастрофата Шекспиръ тоже е промѣнилъ твърдѣ малко. Нъ характеритѣ, въ които се крие величието на всѣки поетъ, а особенно Шекспировото величие, той е създалъ съвършенно отново. Героитѣ на трагедията — Ромео и Юлия — които въ новеллата сж нарисувани много блѣдно, принадлѣжжтъ къмъ най-чудеснитѣ Шекспирови създания. Нийдѣ съ такава пълна послѣдователность и прозрачность не е рисувалъ Шекспиръ такива

Като пристжпяме към прѣвода на Ромео и Юлия ще забѣлѣжимъ, прѣди всичко, че той, по твърдѣ естественни, ако и не твърдѣ извинителни причини, е прѣпълненъ съ недостатъци и неможе да задоволи и една непридирчива критика. Нека го разгледаме по-подробно.

На стр. 9 е казано: Тя не търпи празднитѣ бъбрения; *очитѣ на влюбенитѣ не могжтъ да понесжтъ погледъ.* Послѣдната фраза на русски е изразена тъй: *Влюбленныхъ глазъ не переноситъ взгляда* т. е. не прѣнася погледа на влюбени очи. Г-да прѣводачитѣ сж взели думата „*глазъ*“ за имен. пад. един. число, когато тя е родителенъ множественно число“.

„А что, синьоръ, ви можете читать“?

Ромео. „Читать? — О, да, — судьбу свою въ несчастьи“. Прѣведено: Вий можете ли да четете, господине?

Ромео. „Да четж? О, да, *за нещастие на сждбата си*“. — Туй е съвсѣмъ криво: неговото нещастие не зависи отъ неговата способность или неспособность да чете. Той либи Розалина безнадѣжно и тъзи безнадѣжность би била все сжща и тогава, ако той незнаеше да чете. Както е явно отъ русския прѣводъ, Ромео съвсѣмъ друго иска да каже и при туй да направи едно малко игрословие или словоигрие: Да, знамъ да четж (да виждамъ, или разбирамъ) сждбата си въ нещастието.

На стр. 15 намирамъ даже едно невнимателно четенье на текста, отъ което се ражда безсмислица: „*Прслѣ* какъ тѣ допълнжтъ едно друго“. На русски: „*Замѣть*, какъ дополняютъ они одного другого“. Прѣводачитѣ вѣроятно сж чели вмѣсто *замѣть* — *затѣмъ* и сж прѣвели *послѣ*, вм. *виждъ*.

високо-драматични моменти; нийдѣ, въ никое негово произведение отдѣлнитѣ драматически моменти не сж свързани тъй тѣсно, тъй каузално (причинно) единъ съ други и съ цѣлото; нийдѣ всѣка една промѣна въ сждбата на героитѣ не служи за едно тъй неизбѣжно слѣдствие на прѣдидущитѣ събития, на тѣхнитѣ собственни характери, страсти и постжпки. — Тъзи трагедия има не единъ, а двама герои — и двамата въплътяватъ идеята на трагедията: двамата достигатъ най-високо блаженство, сетнѣ страдажтъ ужасно и най-подирѣ гинжтъ и то за това, защото всичкия имъ нравственъ животъ състои въ едно чувство на страстна, слѣпа любовь, която ги прави безчуственни, глухи и слѣпи къмъ всичко друго. И наистина, колкото по-вече се взирашъ въ характеритѣ на двамата нещастни съпрузи, толкова по-ясно става за тебъ, че тѣ не сж загинжли отъ обстоятелствата, а отъ силата на тѣхната любовна страсть, която ги завладѣва съвсѣмъ, която помрачава разума имъ и ослабва волята имъ.

Не ще дума, че всичко въ трагедията стои тъй високо, както тѣзи два масторски създадени характера. На първо мѣсто стои Патеръ Лоренцо — една величава, чисто Шекспировска фигура. Неговото спокойствие и негова стоически характеръ сж прѣкрасни контрасти на ония бурни страсти, които върлуватъ около него. Сжщо тъй бесподобно сж създадени: старецътъ Капулетти и дойката; тѣ сж най-пълно и най-вѣрно отражение на тогавашното общественно и индивидуално душевно състояние.

Въ много Шекспирови драми, особенно, въ ония отъ послѣдния периодъ на нетовото творчество, се забѣлѣзватъ старания отъ страна на Шекспира да се свърши драмата тъй, щото да се поослаби нѣкакъ тежкото впечатление отъ печалната развърска. Съ тази цѣль Шекспиръ често прибѣгва къмъ едно много добро срѣдство: той рисува на зрителя въ края на драмата една утѣшителна картина на други, по-добъръ бждящъ животъ, прѣдвѣщава му едно измѣнение на общественния порядъкъ, създаванье на нови закони, промѣна въ управлението и др., при които ставатъ невъзможни ония катастрофи, които е видѣлъ зрительтъ въ неговитѣ драми. Тъй ршва той Хамлета, Лира и Макбета. Но този добрѣ измисленъ поетически похватъ едва-ли е да се счита за приложимъ; съ него едва-ли ще може да се постигне онази прѣкрасна цѣль, о гони авторътъ — да се ослаби впечатлението отъ ония мрачни картини, които е създало вото препълнено съ болки сърдце. — Ний правимъ тази бѣлѣжка, за да забѣлѣжимъ, че атлението отъ Ромео и Юлия стои въ това отношение несравненно по̀-горѣ отъ всичкитѣ ми изъ послѣдния периодъ. Ромео и Юлия носи явенъ печать, че не принадлежи на този, а други по̀-свѣтълъ периодъ на неговото творчество. Той тъй умѣлъ да завърши своята траія, щото кървавитѣ ѝ сцени и трагическата катестрофа съ Ромео супругата му не възбуждатъ душата на четеца много тежко впечатление. Тѣхната смърть не само, че е необходимо слѣде на любовьта имъ, но е и една здрава основа за унищожаванье ненавистьта между двѣ ни фамилии, искупителна жъртва на общественното спокойствие.

Но 15-тата стр. е най-фаталната въ цѣлия прѣводъ. „А този, у когото *добрината* на душата е съгласна съ *външната хубость* може да се гордѣе съ това: подъ *покривитѣ ни хората ни цѣнжтъ по-вече отъ златото.*

На русски: А тотъ, въ комъ такъ согласна *краса* души съ *наружностью прѣкрасной*, гордится можетъ тѣмъ: *насъ родъ людской подъ крышкой больше цѣнитъ злотой.*

Като оставямъ на страна факта, че българский прѣводъ на тъзи фраза е лишенъ съвършенно отъ хубость и даже отъ грижливость, която дава точность и гладкость на фразата, ще забѣлѣжимъ само това, че послѣдната й часть е досущъ невѣрна. Синьора Капулетти иска да каже, че подъ златна покривка ни цѣнжтъ повече, т. е. по-високо, отъ колкото безъ нея.

Слѣдъ туй слѣдватъ два реда прѣскочени и, както ще видимъ отъ слѣдующитѣ два реда, неразбрани т. е. криворазбрани. Прѣскоченитѣ редове, които стоятъ въ тѣсна свръзска съ слѣдующитѣ два реда и немогжтъ се исхвърли, безъ послѣднитѣ да станатъ непонятни, сж тѣзи:

„Твоимъ добромъ достатки графа будутъ.

Твои жъ при томъ ни мало не*убудутъ*".

Ний би прѣвели тѣзи редове тъй: Имотитѣ на графа ще станатъ твои, а твоитѣ съ нищо нѣма да се намалятъ.

Сега на тѣзи думи или пó-право, безъ тѣзи думи, дойката отговаря въ бълг. прѣводъ: Дѣ се е видѣло въ женидбата *убийство?* Не ще е загуба, а печала.

Въ русский текстъ:

„Гдѣ жъ видано — въ замужствѣ *убывать*?

Не *убыль* будетъ — *прибыль*".

Г-да прѣводачитѣ сж смѣсили глагола *убывать* съ убивать, когато тѣ нѣматъ нищо общо: първий означава *губи* се, намалява се (противното на увеличава се, расте) а вторий — убивамъ. Ето гдѣ се крие грѣшката. Но „comprendre c'est pardonner" ,казватъ потомцитѣ на Декарата; г-да прѣводачитѣ просто не сж съзрѣли *ы*-то и сж прѣвеждали тъй, като, че прѣвеждатъ глагола „убивать;" що може и да не сж знаяли разликата.

Такива груби грѣшки сж въ състояние да убиятъ и едно безконечно търпение на единъ безконеченъ рецензентъ.

Стр. 18. „Ако пъкъ *нѣкои заспятъ въ постелка гърбомъ съ момиче*, то тъзи *глупачка* тосъ часъ взема да ги души и натиска, като иска да ги приучи къмъ търпение и *снисливость*, за да направи отъ тѣхъ покорни жени".

Туй, освѣнъ, че не се разбира,—защото въ първата половина на прѣдложението се говори за мжжье, а въ втората за жени — (то излиза, като че прочутата царица Мабъ мачка и души мжжьетѣ, за да бждятъ женитѣ покорни), но отъ промѣняванието на мисъльта се получава и една малко непристойна фраза.. На русски ясно е казано: Если-жъ заснутъ въ постели навзничь дѣвушки", и т. н.

Пó долу: „Въ нея *ще се рѣши окончателно сждбата на нещастний ми животъ*", — пакъ не е вѣрно. (Рѣшится судьбою несчастный конецъ моей печальной жизни), нъ то поне не е безмисленно. — „*Терпенья жъ мигъ* блаженство принесетъ (стр. 23) е прѣведено: *Търпението ще донесе мигътъ* на блаженството, вмѣсто: единъ мигъ търпение и т. н.

На стр. 24 Ромео казва: „Шегувай се надъ раната на тогози, който не бѣше раненъ". Туй е криво и безсмисленно: то ни кара да се смѣемъ надъ раната на оногозъ, който не е ранявамъ и нѣма рана. Каква малка доза отъ разсждъкъ е била достатъчна, за да се избѣгне тъзи грѣшка. Русский прѣводачъ Соколовский друго нѣщо казва: „Шути надъ раной тотъ, *кто* не былъ раненъ". На стр. 27 Ромео казва на Юлия: „Приятелю мой драги" — на русски: другъ милый. Туй значи да прѣвеждашъ или пó-право да прѣписвашъ думи отъ единъ езикъ на други. Ако русското *другъ* значи приятель и другарь, то отъ туй не

слѣдва, че врѣдъ, дѣто русситѣ казватъ *другъ*, българитѣ ще рѣкжтъ *приятелю*. Нашитѣ прѣводачи всѣкога грѣшжтъ противъ основното правило на истинското прѣвежданье: тѣ никога не замѣстватъ русската или французската фраза съ българска фраза, а съ български думи. Български супрузи и любовници не се наричатъ „приятелю", но и да се наричахж, пакъ Ромео не може да нарѣче Джулиетта приятель, а приятелка. На нѣколко мѣста пакъ се казва: „добра ми или добри ми — родна ми" и др. т.

Стр. 31. „Значи, *ний* не безъ причина утвърдяваме, че младежитѣ *гледатъ на своята* любовь не по̀-далече отъ очитѣ си". — „Такъ, значитъ, *намъ* твердятъ не безъ причины, что молодежь идетъ въ любви своей не дальше глазъ . . . ".

Стр. 36. „Ако Вий сте намислили да ощастливите *нейното райско* благополучие" — вмѣсто: . . . „да я ощастливите съ райско блаженство" — Стр. 50: „Той произнесе рѣшение *много по-далече отъ смъртьта*". На русски: . . . *„далеко легче смерти"*. — *„Не вернуть ли мнѣ снова ихъ"* казва Дойката на г-жа Капулети. Туй е прѣведено: *Да ли ще ми ги върнжтъ отново*?(?) Нищо не се разбира. — *„Но тяжкій грѣхъ встрѣчать его съ роптаньемъ"*. — „Нъ тяжкия гнѣвъ го посрѣща съ роптание"; пакъ съвършенно неразбрани думи: На русски казано: тежъкъ грѣхъ е да се посрѣща (Божието наказание) съ роптание.

Ний сме избрали за цитатитѣ си само фрази, които сж осждителни по нѣколко причини, само фрази, които невѣрно прѣдаватъ текста, които не се разбиратъ, или пъкъ сж неправилно сглобени По тъзи причина избѣгвахме нѣкакви цитати за по-маловажни грѣшки. Нъ трѣбва да кажемъ, че освѣнъ дѣто сж прѣведени криво всички по-труднически мѣста, има още много грѣшки. За вѣяньето на Шекспирова духъ въ *нашата* Ромео и Юлия — не може да бжде и дума, и то не само защотона г-да прѣводачитѣ не е билъ достжпенъ английский Шекспиръ, а и защото не сж се потрудили да проникнжтъ въ духа на русския Шекспиръ и да го прѣдаджтъ на българската публика. Голѣмото желание на г-да прѣводачитѣ да бжджтъ часъ по-скоро полезни съ този прѣводъ е скрило отъ очитѣ имъ трудноститѣ на този подвигъ. Тѣ сж помислили, че стига доброто желание за да се произведе добро нѣщо и сж забравили че отъ доброто желание до доброто дѣло има често цѣла пропасть. Тѣ не сж видѣли тъзи пропасть, нъ сж паднали въ неж, защото сж били жертва на ужасна иллюзия . . .

Една часть отъ вината на несполуката на тѣхния прѣводъ се крие въ факта, че тѣ сж прѣвождали отъ стихъ, често ритмованъ, въ проза и не сж взели прѣдъ видъ несгодитѣ, които слѣдватъ отъ туй, та за това не сж могли и да ги избѣгнжтъ. Въ много и много български прозаични фрази е запазенъ сжщия редъ на думитѣ, както въ русскитѣ стихове. Даже ритмитѣ по нейдѣ сж запазени — било по невнимание, било нарочно. Нъ онова, което краси стиха, често грози прозата. Проза съ стжпки или съ ритми е по-лошо отъ колкото стихове безъ стжпки: то прилича на фракъ съ царвули.

Много пасажи има, въ които не виждашъ никаква грѣшка, нъ които все пакъ никакъ не ти харесватъ, защото вмѣсто поезията на русския текстъ намирашъ сухи голи думи. Причината на това е, че г-да прѣводачитѣ не сж приложили никакъвъ трудъ, или пъкъ трудътъ имъ за постиганье на стилистическа красота е останжлъ напраздно. Разумътъ и фантазията не сж взели участие въ тѣхния прѣводъ: нийдѣ не сж се отнесли тѣ по-свободно, по-съзнателно къмъ работата си; нийдѣ не сж се показали творци, а прости прѣводачи. Други работи може тъй да се прѣвождатъ, нъ поезията иска всѣкога творчество отъ насъ, даже и тогава, когато я четемъ. Всѣка поезия иска творчество, а колко по-вече Шекспировата? Да се прѣвежда Шекспиръ рабски е по-вече отъ осждително — то е прѣстжпно. — При всичката добросъвѣстность на прѣводачитѣ, тѣхний прѣводъ е несполученъ и даже осждителенъ. Тѣ отъ добро жела-

ние, сж прибързали да се заловжтъ за работа, която въ този моментъ е надминувала тѣхнитѣ още *неупражнени* сили. Тѣ сж били длъжни да се упражнжтъ съ по-легки занятия, а не съ Шекспира: той е монархъ и не може да прави дребни услуги.

Ползуваме се отъ този, колкото нещастенъ, толкова и поучителенъ, случай, за да искажемъ едно скромно желание, което може мнозина да одобрятъ: Да се оставжтъ нашитѣ прѣводачи отъ велики подвизи, а да се заловжтъ за по̀-дребни работи. То е и по̀-скромно и по̀-полезно за насъ.

Д-ръ К. Кръстевъ.

Д-ръ Оксъ, отъ *Ж. Верна*, Хумористически романъ. Прѣвелъ „*“. Съ 12 иллюстрации. София. Издание и печатъ на К. Т. Кушлевъ. Стр. 90, ц. 80 ст.

Вѣрно забѣлѣзва неизвѣстний прѣводачъ на тъзи книга въ своя прѣдговоръ, че съчиненията на Ж. Верна сж отъ числото на малкото книги, които „съ спокойна съвѣсть могжтъ да се дадж̀тъ въ ржцѣтѣ на младежитѣ и отъ двата пола“. При туй отсжтствие на всѣка дѣтска и юношеска литература, всѣки прѣводачъ и всѣки издатель на една Ж. Вернова или друга нѣкоя дѣтска книга заслужва голѣма благодарность, особенно ако той е извършилъ съвѣстно длъжностьта си. —

Ж. Вернъ е отдавна познатъ въ нашата книжнина; нѣколко негови книги сж прѣведени отколѣ на българскп езикъ: „Пжтувание около свѣта въ 80 дни“, „Пжтуванье съ балонъ“, „Отъ земята до луната“ и др. — книжки, за които е желателно да не липсуватъ въ никоя училищна библиотека. — Колкото за „Докторъ Окса“, той е отъ ония Ж. Вернови книги, въ които съ нѣколко масторски черти се рисуватъ иронически типическитѣ образи на героитѣ на расказа. „Д-ръ Оксъ“ има прѣдъ другитѣ, прѣведени на български Ж. Вернови книги, това прѣимущество, че българский четецъ ще намѣри въ нея лица, които ще му се сторжтъ добрѣ познати .... Кой не ще си помисли, че присжтствува въ засѣданието на нѣкой градски общински съвѣтъ, когато чете разговора на дѣятелния Кикандонски кметъ Трикаса съ още по̀-дѣятелния членъ (или настоятель) Никлоса. Тѣзи енергични хора съ такава трескава бързина обсжждатъ и извършватъ градскитѣ работи, щото неможешъ да не си пимислишъ, че тѣ сж кметували въ България и сж се научили на това искуство. Ето едно доказателство.

„Вий искате да кажете? запита градский кметъ. — Азъ казвамъ, отговори члена, слѣдъ като помълча нѣколко минути. — .... Че тая работа токо, така легко не трѣбва да ся взема, добави кмета. — Разбира се. Ето вече ставатъ дасеть години отъ какъ размишляваме за тая мжчна работа, и вѣрвайте ми, многоуважаемий Трикасе, азъ още не се рѣшавамъ. -- Азъ разбрамъ вашата нерѣшителность, продължи кметътъ, слѣдъ като размишлява почти четвъртъчасъ, разбирамъ вашата нерѣшителность и съмъ съгласенъ съ васъ.

Тѣзи извадки могжтъ да дадж̀тъ на четеца и едно понятие за прѣвода на книжката. Той е, изобщо казано, много добъръ и гладъкъ. Има само грѣшки въ превода на отдѣлни думи. Г-нъ прѣводачътъ, по невнимание, може би, е вмъкнжлъ безъ нужда нѣкои чужди думи и конструкции:

Стр. 5: *Подпълна* истина. — Стр. 8 *слабишъ*; сърдцето му *закуца* (хърватско, вм. нашето — затупа) по̀-силно. — Стр. 26; *грозъктъ* да падж̀тъ (руско вм. заплашватъ). Стр. 29; *мотреше* — (хърватско) вм. гледаше. — Стр 34: да се *досвтише*, да *додадемъ*. — Стр. 42: моя синъ Францъ ще *бждe първий да направи сжщото* (вм. ... първий, който ще направи това). — Стр. 53: *чврство* — провинциялно (отъ пиротското цвърсто) или хърватско, вм. силно, яко.

— Стр. 54: сладкиши. — Стр. 74: и *вамъ било по воля или не било*, азъ отивамъ. — Стр. 79: О, какъ *красно* обграждатъ небосклона; незамарана. — Стр. 87: перяница и др.

Насъ ни очуди, че немамѣрихме нито единъ галицизъмъ въ този прѣводъ на една французска книга. Туй може да има двѣ причини: или прѣводачътъ е *умѣлъ* да ги избѣгне, или пъкъ не е имало какво да избѣгва — понеже не е прѣвеждалъ отъ французския текстъ. Послѣдното си прѣдположение ний основаваме на този фактъ, че прѣводачътъ не е отбѣлѣзалъ езика, отъ което е прѣвеждалъ: може би е мислилъ, че ще прѣпоржчи злѣ книгата си, ако каже, че не е прѣведена отъ французския оригиналъ, а отъ нѣкой прѣводъ. Врочемъ, ний не настояваме на туй, защото не е невъзможенъ и първий прѣдположенъ отъ насъ случай — че е *умѣлъ* да избѣгне галицизмитѣ.

При всичко туй, фактътъ си остава фактъ: нашитѣ прѣводачи много се скжпжтъ въ показваньето на нѣкои дребни, нъ важни нѣща. Защо е туй? Голѣма работа ли е, да се каже, отъ кой езикъ е прѣведена една книга? [1]) Намалява ли се достойнството на книгата и на прѣводача, ако каже той, че не е прѣвеждалъ отъ оригинала? Не, *днесь* не се намалява; при днешното състояние на нашата тъй наливаема книжнина, ний знаемъ само едно нѣщо, което убива достоинството на една книга: невѣжеството въ езика *отъ който* и *на който* прѣвеждашъ, *измжчваньето* на злочестия ни езикъ. Подобно нѣщо въ разглежданата отъ насъ книга нѣма и тя може искренно и горещо да се прѣпоржча на българското юношество, което нагледно ще научи отъ нея, какви сж свойствата на единъ отъ най важнитѣ химически елементи — кислорода.

9 Юний 1890 год.

Д-ръ К. Кръстевъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Не отдавна съ голѣма тържественность е билъ прѣнесенъ отъ Парижъ въ Краковъ прахътъ на полский поетъ Мицкевича. Както е извѣстно, Мицкевичъ бѣ умрѣлъ въ Цариградъ на 1852 г; тѣлото му по заповѣдъ на Наполеона III биде прѣнесено въ Парижъ и погребено въ гробищата Pére Lachaise.

—

Знаменитий пжтешественникъ Станлей е издалъ напослѣдъкъ огромна книга подъ название *Въ тъмнинитѣ на Африка.* Това съчинение, излѣзло едновремѣнно на английски, французски и нѣмски, е украсено съ голѣмо множество изящни иллюстрации и съдържа чрезвичайно любопитни и нови свѣдѣния за тайнственнитѣ и диви страни на Африка, прѣзъ които пръвъ Станлей минува. Особенно е интересно описанието на великата гора на истокъ отъ Конго, състояща отъ столѣтни, непроходими и ужасни лѣсове, които завзиматъ едно пространство три пжти по̀-голѣмо отъ Франция. Въ тая сжщата гора Станлей е срѣщналъ и народътъ отъ пигмеи, споменувани още отъ дрѣвнитѣ писатели, но цествованието на които европейцитѣ до днесь считахж за легенда.

—

Излѣзло е на чешски второ издание отъ книгата Vybor z bàsni Jvana ёova (изборъ изъ стихотворенията на Ив. Вазова) издадена лани отъ И рачка.

—

[1]) Трърдѣ е възможно едно подобно прѣмълчваньe да бжде и съвършенно невинно, да излиза, напр. само отъ едно невнимание, но въ такива случаи невниманието е осждително и ...ията исповѣдь е една света длъжность.

Студии върху историята на бълг. язикъ. Тоя насловъ носи отдавна приготовляваний сериозенъ трудъ на професорътъ по славянската филология въ Лвовский университетъ, *Д-ръ Антонъ Калина*, единъ отъ по-видните съвременни слависти, който особенно е извѣстенъ съ своето капитално изслѣдвание по историята на полския язикъ. Този си трудъ почтений професоръ е основалъ на грамадни язикословни материяли, които той е натрупалъ въ врѣме на десеть мѣсечната си заобиколка прѣзъ 1883 год. въ България, одринский вилаетъ и Македония, за да изучи лично на мѣстото разнитѣ български нарѣчия. Студиитѣ на проф. Калина сж вече готови за печатъ, тѣ ще обематъ повече отъ 40 печатни коли. Поради грамадната имъ важность, ний желаемъ да запознаемъ съ съдържанието имъ българското просвѣтено общество, прѣди напечатването имъ, а то на основание на отчетътъ прѣдставенъ зарадъ тѣхъ въ краковската академия на наукитѣ.

Въ прѣдисловието на труда си, авторътъ очъртава прѣселването на славянитѣ къмъ Дунава на югъ, и къмъ Висла на западъ, а при това прѣдставлява образътъ на язика на южнитѣ славяни въ периода отъ 8-й до 10-й вѣкъ. За основа на това му служжтъ славянскитѣ елементи, срѣщани въ грьцкий язикъ, както и названията на мѣстности и лица, които се споменуватъ въ най-старитѣ латински паметници, касающи се до южнитѣ славяни. — Авторътъ като анализирва този язикословенъ материялъ дохожда до убѣждение, че прѣзъ онѣзи вече врѣмена, язикьтъ на южнитѣ славяни е притежавалъ двѣ отдѣлни чърти, едната източна, българска, а другата, западна, сърбо-словенска. Прѣдставени сж характеристическитѣ особенности на българския язикъ въ този периодъ, които сж били: сжществуванието на двѣ носни гласни, изговарянието на *ѣ* като *йа* или *е* и други нѣкои; сжщитѣ особенности авторътъ намира и у славянскитѣ думи, прѣнесени отъ българския въ румжнския язикъ, като очъртава влиянието, което е упражнилъ българския язикъ върху румжнския, албанския и маджарския, както и обратно.

Подирь това авторътъ разгледва обширно и всестранно спорния въ славянската филология въпросъ: далѝ на българский или на панонский язикъ сж прѣвели славянскитѣ апостоли църковнитѣ книги? Съ многоброенъ язикословенъ материялъ на ржка, той доказва по най-убѣдителенъ начинъ, че въ врѣмето когато сж били прѣвождани църковнитѣ книги, панонский язикъ се е различавалъ твърдѣ много отъ язика, на който сж написани най-древнитѣ славянски паметници, а отъ резултата на студиитѣ му върху историята на българский язикъ най-нагледно е установено, че този язикъ не е билъ другий, освѣнъ българский. Българский язикъ съ всичкитѣ си нарѣчия е описанъ всестранно, прѣдставени сж всичкитѣ му фонетически особенности, при туй, авторътъ доказва, че и въ най старо врѣме сж сжществували диалектически разници въ българ. язикъ. — Въ втората часть на студиитѣ се говори за склоненията и спряженията въ тѣхния исторический развой; прѣдставени сж измѣненията, които сж прѣтърпѣли прѣзъ течението на десетина столѣтия до днесъ; тѣзи измѣнения сж по-значителни въ склоненията, а почти никакви въ спряженията.

Въ тѣзи твърдѣ важни за изучванието на българский язикъ изслѣдвания на учений филологъ, е прѣдставенъ пълний образъ на язика ни въ историческия му развитие и съврѣменното му състояние, като сж разрѣшени най-...нитѣ спорни въпроси изъ славянската филология.

Дано материялни спънки не попречатъ на учений професоръ да и скоро на бѣлъ свѣтъ студиитѣ си.

Ц-въ.

ДЕННИЦА.

ЕПОХА — КЪРМАЧКА НА ВЕЛИКИ ХОРА.

ПОРТРЕТЪ

отъ Ивана Вазовъ.

Когато Курудимовъ дочете романа си, той бѣ достигналъ въ силно вълнение. Кръвьта му се бѣ вдигнала въ главата и лицето му пламтеше; очитѣ му свѣтяхѫ съ безпокоенъ, трескавъ огънь; свилени кичури отъ русата му коса падахѫ по бѣлото чело, набърчено сега, сякашъ, отъ кипежа на творческа мисьль.

— Добро, каза другарьтъ му, юноша сѫщо, съ тихо и флегматическо лице.

— И това не е измислица, батенка мой, нито е подражение; това е изъ дѣйствителний животъ, плодъ на мое лично наблюдение. Азъ познавамъ героитѣ. А? прѣкрасно! И първи трудъ още . . . И названието отговаря: „Скала или нещастни жертви на любовьта“ а? И Курудимовъ гледаше съ вдъхновенъ видъ другаря си.

— Да, добро, повтори сухо Спасовъ, като зе дебелата тетрадь. — Какъ? ами ти си измѣнилъ името си?

— Малко, да: Гороломовъ. Курудимовъ много пѫдарско, а името значи . . . Волтеръ се е викалъ най-напрѣдъ Аруѐ, разбирашъ? Азъ Гороломовъ щѫ се подписвамъ вече.

Спасовъ се ухили.

— Защо се не опиташъ и ти, Спасовъ?

— Въ какво?

— Като мене: стани списатель!

Спасовъ се изсмѣ.

— Списатель? то не е за моитѣ уста лѫжица.

— Напраздно се унижавашъ, испитай таланта си и ти. Какво поприще мислишъ да захванешъ?

— Азъ съмъ ти казалъ: учителско.

Гороломовъ, (ние така вече ще го наричаме), погледна съ съжаление другаря си.

— Учитель? Да затжпѣешъ надъ глупави уроци, да станешъ една машина, която двайсеть годинъ да дърдори едно и сжщото, за да дочака пенсия! . . . Да мухлясашъ и подивѣешъ, както нашия учитель по математиката! отъ дѣ такава охота?

— Слушай, Панайоте, азъ гледамъ пò-сериозно на учителското звание. Истина, за славолюбивъ человѣкъ то не прѣдставя широкъ просторъ . . но азъ не се лакомж за слава. . . Споредъ мене, задачата . . .

Гороломовъ го прѣсѣче.

— Знаѭ, знаѭ какво ще ми кажешъ! но азъ те увѣрявамъ, байно, че съ такива смирени размишления нѣма да идешъ далеко. . . Който се срамува да иска да стане голѣмъ, той желае да остане нула. България и безъ тебе има хиляди даскали, но тя нѣма велики списатели. А малко ли даровити натури трънясватъ въ тълпата или се гушатъ изъ дупкитѣ? Прѣдстави си, и азъ каква глупость щяхъ да направя: постжпихъ найнапрѣдъ въ земледѣлческото училище! отивамъ да държж ралото, когато моето призвание било съвсѣмъ друго — перото! позоръ, нали?

— Защо? ралото и то е честно. Съ ралото знайшъ навѣрно че ще бждешъ полезенъ.

— Черниятъ трудъ, батенка, е за простиятъ народъ, както и даскалжка — за ординарнитѣ хорица. Азъ имамъ пò-благородна задача, разбирашъ? . . Испитай се, казвамъ ти, земи примѣръ отъ мене.

— Азъ нѣмамъ охота да съмъ голѣмъ човѣкъ, прѣдпочитамъ да съмъ единъ добъръ учитель, друго не желаѭ, отговори Спасовъ.

— Сиромашки идеалъ, съжалявамъ те за унижението ти. Ти земи примѣръ отъ мене: вѣрвалъ ли си нѣкога, че тая глава била способна да роди подобно нѣщо? каза Гороломовъ, като махаше гордо ржкописа си.

— Кога ще пратишъ романа си? попита Спасовъ, за да се уклони отъ отговора.

— Тозъ часъ!

И Гороломовъ захвана распалено да завива въ пакетъ ржкописа си. Послѣ го надписа до редакцията на едно периодическо списание.

Тие два младежа бѣхж седмокласни гимназисти, приятели. Тѣ свършвахж тазъ година. Но, както личи отъ горния разговоръ, по душевни свойства и характеръ, тѣ бѣхж двѣ противоположности. Гороломовъ, природа буйна, смѣла и самоувѣрена, съ въображение горещо, съ умъ живъ и блестящъ, ако и не джлбокъ, рѣзко се отличаваше отъ другаря си, тихъ, скроменъ и съ ранна сериозность, изобразена на лицето . От най-напрѣдъ Гороломовъ влѣзна въ земледѣлческото училище Садово, споредъ желанието на баща си. Скоро обаче, неговий безпокоен духъ намѣри много суха домакинската наука, той се раская, разбунту учениците. би единъ учитель и остави садовското училище та мина гимназията. Но и тамъ не мирувá. Той добиваше лоши бѣлѣжки, това намѣри системата на прѣподаванието отвратителна, редътъ тира

чески, учителитѣ — идиоти, и хвана да имъ подхвърля тайно сатири. Произведенията му се харесахж на другаритѣ му и той скоро мина между тѣхъ за литераторъ. Тоя успѣхъ посѣ въ душата му първото ламтение за писателска слава. Тя му се виждаше сега най-достжпна. Тоя романъ щѣше да му я даде. И той се потруди съ врѣме да направи пò-звучно и многозначително името си. . . Страстното четене биографиитѣ на велики писатели и едностранното имъ разбиране разбуди въ душата му непобѣдимо желание да стане такъвъ. То произведе възъ него малко нѣщо влиянието, което рицарскитѣ романи имахж върху Донъ-Кихота. Въ умътъ на Горолома се въртѣхж сѐ громки имена на велики литератори и той привикна да се мисли единъ отъ тѣхъ. Тѣхнитѣ слабости, недостатки и даже пороци, той зимаше за главенъ елементъ на гениятъ имъ, и мислеше, че го има, щомъ подражава отрицателнитѣ имъ страни. Понеже повечето писатели не сж биле прилѣжни ученици, той прѣнебрѣгваше уроцитѣ си. Какво бѣше писалъ Мюссé той не знаеше, но помнеше, че Мюссéималъ небрѣженъ стихъ и билъ пияница, и Шекспиръ — циникъ; той знаеше, че Байронъ е живѣлъ лудешки, че Дюма не е заличавалъ нищо, че Моллиеръ е обиралъ чужди автори, а Руссо — чужди джебове — въ дѣтинството си, че Марло билъ развратникъ и Волтеръ спекуляторъ, и пр. Съ такъвъ отличенъ багажъ въ главата и само съ едно раздразнено тщеславие вмѣсто талантъ, Гороломовъ се впущаше въ писателското поприще.

Грандоманията на Горолома не случайно хвърли избора си на послѣдното: всяко друго — искаше сериозни знания, упоренъ трудъ, несъкрушима воля, и заслуги, за да достави слава. Писателството я даваше безъ всичко това! Poeta nascitur.

Ако да бѣше пò-прозорливъ, той би видѣлъ политиката.

Романътъ му съдържаше историята на една изльстена и отритната отъ любовника си дѣвойка, която въ отчаянието си, хвърля се отъ една скала и се утрѣпва, въ сжщий часъ, когато раскаяниятъ ѝ любовникъ тича великодушно да я спаси и да ѝ даде ржката си. Но той пристига късно. Тогава и той геройски се хвърля отъ скалата и умира при обожаемата си.

Гороломовъ, по подражение Байрону, изображаваше въ героя себе си; героинята бѣше едно момиче, което той, при едно тайно свиждание, бѣше коварно упоилъ съ клороформъ, съ прѣстжпна цѣль. За щастие, само първата половина отъ тоя романъ имаше истинска основа: трагическата развѣзка бѣше чистъ плодъ на фантазия; защото Марийка Недѣлкова не се бѣше още самоубила, а Гороломовъ съвсѣмъ не мислеше да прави подобно нѣщо, а напротивъ, бѣше турилъ намѣрение да стане прочутъ человѣкъ.

Романътъ бѣше фалшиво скроенъ и нелѣпо написанъ. Много нощи Гороломовъ не спа. Отговорътъ на редакцията кьснѣеше. Той се безпокоеше мжчително. Ту се яреше на себе си, че се е унизилъ да проси

благоволението на нѣкакви си завистливи идиоти (тъй наричаше той редакцията), ту му се присъняваше, че вижда романа си напечатанъ въ списанието, на първо мѣсто, съ гръмотевичното му име, и съ единъ ласкавъ отзивъ отъ редакцията. Тогава сърдцето му тупаше отъ гордость. Той виждаше, че славата растваря и двѣтѣ крила на вратнята си и името Гороломовъ — окрѫжено отъ лучезаренъ вѣнецъ. . . Минахѫ въ такова трескаво ожидание три недѣли. Най-послѣ Спасовъ донесе новата книжка отъ списанието.

— Има ли? извика, или по-добрѣ, изрева Гороломовъ.

— Да, има нѣщо.

Гороломовъ съ растреперана рѫка и запъхтянъ прѣрови книжката, но нищо не намѣри. На послѣднята чървена корица само той прочете настръхналъ слѣдующитѣ думи отъ редакцията:

„Г-ну Г . . . . ву, въ П. Ваший романъ (?) нѣма да бѫде напечатанъ. Всичко въ него е нелѣпость, дори и името на автора. Небързайте, поучете се повечко.“

— Мерзавци! подлеци! идиоти! развика се Гороломовъ вънъ отъ себе си; — азъ бѣхъ глупавъ, дѣто се отнесохъ до тие празноглавци и славолюбци. Това трѣбваше и да се надѣвамъ. Всички гениални списатели сѫ имали пѝ-напрѣдъ такава борба съ бездарни обскуранти . . . Шиллеръ чукá на стотина порти догдѣ да измоли да му напечататъ „Разбойницитѣ“ на хартия, съ която лѣпѫтъ пенджери. . . . И лордъ Байрона? какъ посрѣщнахѫ първий му трудецъ пакъ подобни завистници? Не подиграхѫ ли се и нему съ името му дори? Но убиха ли му духа? Не, още повече разбудихѫ геният̀ъ му. . . И той ги смаза съ сатирата си; нѣма да ги оставѭ и азъ безнаказанно моитѣ подли гонители. Да, Гороломовъ е Гороломовъ — на пукъ! Азъ щѫ ги съсипѭ тѣхъ, азъ щѫ отмъстѭ за тая подигравка съ съчинението ми, което има само тоя грѣхъ, че не е излѣзло изъ тѣхното бездарно перо. . . Не, чакай да ги насолѭ още отъ сега.

И той сѣдна и написа до редакцията слѣдующето писмо:

„Господа клепоухи мѫдреци! Искахъ да испитамъ до колко сте ниски сѫщества и сега се увѣрихъ . . . Вие мислите, че геният̀ъ има гнѣздото си само въ вашитѣ глави, защото иматъ бради? . Или зимате вие възрастьта ми за мѣрило на таланта? Знайте, господа невѣжи, че Шиллеръ бѣше три години пѝ-младъ отъ мене, когато написа най-славното си съчинение. И тогава се улучихѫ подобни, като васъ магарета. по тѣ попаднахѫ въ бездната на нищожеството . . . Или мислите, даровититѣ писатели учението ги е направило такива? Повечето не свършили курсъ! Немѝ божественний Омиръ е ималъ дипломъ? Диплом е нуженъ само на идиоти, като васъ! Но вие сте глупави, господа, к. вѣрвате, че ще уморите и задушите таланта ми. Слава Богу, има мн печатници въ България — не е само вашето калпаво списание. сымъ въсхитенъ че вие излѣзохте такива мазници. Вашиятъ отказъ

мене е слава. Той е първия вѣнецъ, който туряте на главата ми безъ да щете. Прѣзирамъ ви ужасно!

Гороломовъ.“

Тие редове, въпреки псувнитѣ и дѣтинскитѣ самохвалства, бѣхѫ написани вдѫхновенно. Оязвенното самолюбие често е краснорѣчиво въ негодованието си. Самъ Спасовъ неволно изрѫкоплеска отъ необяснимъ въсторгъ.

— Азъ те съвѣтвамъ, Панайоте, да вмѣстишъ и това писмо при романа, ако го печаташъ. . . Можешъ да бѫдешъ увѣренъ, че поне него всѣки ще го прочете, то ще усигори успѣха му, каза живо той безъ да се сѣти, че хвалбата му отъ една страна галеше, отъ друга жилеше самолюбието на Гороломова — защото Спасовъ искренно съчувствуваше на приятеля си, въ когото вѣрваше, че има писателски даръ.

Отъ тоя день Гороломовъ обяви война на редакцията и я поведе съ успѣхъ. Едно хумористическо листче на драго сърдце прие и печатà грубитѣ му нападения на списанието и на редакторитѣ му. Това угоди на мнозина недоволни още, които го польстихѫ. „Критикитѣ“ на Гороломова бѣхѫ намѣрени прѣкрасни, а единъ отъ учителитѣ му, (тѣ се бояхѫ вече отъ него), подобострастно нарѣче го „българский Бѣлински“. Гороломову се зави шеметъ отъ сполуката; той ставаше изведнажъ критически авторитетъ и знаменитость! и то само съ нѣколко статийки! А какво ще бѫде когато излѣзе на свѣтъ романътъ му? Какво свѣтло бѫдѫще!

Но случи се едно събитие, което прѣсѣче блѣскавитѣ му успѣхи въ литературата и измѣни съвсѣмъ сѫдбата му. Романътъ му съ Марийка ако не сдоби мѣсто въ страницитѣ на списанието, той си го захващаше добрѣ въ живота. При всичко, че Гороломовъ бѣше хвърлилъ Марийка отъ скалата и почти забравилъ сѫществованието ѝ, но Марийка живѣеше и носеше въ гърдитѣ си плода на кавалерството му. Когато бѣдната дѣвойка почувствува положението си, тя съобщи тайно Гороломову, когото сé страстно любеше, че ако се не съгласи да я земе, то тя е опозорена на всегда и че не ѝ остая друго освѣнь да се отрови. Това писмо порази неприятно Гороломова, но отъ друга страна го успокои: значи, ако Марийка се убие, въпросътъ е исчерпанъ. Това даже погъдъличка тщеславието му: една мома, която се убива отъ любовь за него! Такова нѣщо бѣше сторила и една жена за Байрона въ Венеция! Той не отговори нищо на Марийка, за да я измѫчи повече и да усили въ нея отчаянното рѣшение. . . Но едно второ писмо разби надеждата му. Марийка му явяваше, че ако не ѝ отговори, тозъ часъ ще исповѣда всичко на баща си. Гороломовъ се страшно смути. Той намѣри криминалний законникъ и настръхна отъ наказанието, което се налагаше за злодѣяние, на каквото бѣ станала жертва Марийка. Послѣ, той познаваше баща ѝ: лютъ и рѣшителенъ опълченецъ. Ако го не дадеше на сѫдъ, той бѣше способенъ съ кръвь да измие позорътъ отъ лицето си да отмъсти за дъщеря си. А това бѣше пó-вѣроятното . . . Горо-

мовъ се видѣ на тѣсно и отговори Марийки, че я обича сѫщо нѣжно и се заклеваше, че ще се сгоди за нея щомъ свърши екзамена. Обнадеждената мома се поуспокои и чакà нетърпеливо. Когато се свършихѫ испититѣ, тя писа пакъ Гороломову и му напомни условието, но писмото ѝ го не намѣри.

Той бѣше тръгналъ вече за Росия.

Внезапното тръгвание на Гороломова, тозъ часъ подиръ екзамена, приличаше на едно бѣгство. Въсползуванъ отъ срока, който испроси отъ Марийка, той се прѣтръшна прѣдъ баща си да го испрати да се учи въ Росия — и безъ забава, за да се приготви тамъ да постѫпи въ университета, додѣ траяхѫ ваканциитѣ му. Той лудѣеше да придобие пò-високо обр..зование; това било мечта на живота му; той би се убилъ ако баща му се не съгласи! Слисаний му баща се ви.ѣ въ чудо: той не бѣше въ състояние да поддържа Панайота, но го обичаше безумно. Той падна на молба прѣдъ правителството за да отпустне стипендия за сина му. За щастие, просбата му мина и стипендия отпуснахѫ — единичката, която остаяше, по медицината.

Прочее, Гороломовъ постѫпваше неволно въ медицинский факултетъ.

Естественно, медицината му вдъхваше отвращение. Ни умътъ му, ни характерътъ му не бѣше приготвенъ за такова сериозно занятие.

— Азъ не съмъ създаденъ за докторъ, нито могѫ да бѫдѫ касапинъ на човѣшко мѣсо, каза си той. Моето истинско призвание е литературата. Тоя проклетъ факултетъ нѣма да ме отклони отъ пѫтя, който ми начъртало провидѣнието. Малко ли велики списатели сѫ се сбърквали въ избора на кариерата си? Гете сѫщо бѣше влѣзълъ, като мене въ медицината, а се озова въ поезията, сѫщо и Шиллеръ, когото изгонихѫ...

И той се затвори у дома си и захвана да пише стихотворения, драми и повѣсти. Той вече не помирисваше лекциитѣ. Другаритѣ му българи често го навѣстявахѫ и намирахѫ оглѫбенъ въ писателски занятия, срѣдъ купъ тетради и рѫкописи. На удивлението имъ той отговаряше високомѣрно:

— Противъ природата си не могѫ да идѫ.

— Ами тогава защо не постѫпи въ филологический факултетъ?

— Измамихъ се, сега виждамъ, че, като докторъ, щѫ бѫдѫ нула, а като литераторъ щѫ идѫ далеко.

Другаритѣ му намѣрихѫ справедливи словата му. Младитѣ нату… сѫ великодушни.

— Нека да пише, каза Китеровъ, не е голѣма бѣда ако Българ… има единъ нехеленъ докторъ пò-малко. Всѣки отъ насъ има по нѣкак… рѫкописче скрито въ дъното на ковчега си. . . но Гороломовъ не кр… наклонностьта си и вѣрва въ себе си. Това е добро. Може да има д… ствително талантъ.

Горломовъ продължаваше да пише съ неугасающе въодушевление и неуморно. Нищо го не смущаваше. Той се бѣ распростилъ съ медицината, и тя отъ него. Той бѣше писалъ само веднъжъ на баща си. Отговорътъ пристигна пò-бързо отъ колкото той се надѣеше. Баща му го строго сѫдеше за новото име, което си е прикачилъ, като, че е нѣкой голѣмъ човѣкъ. Това раздразни Горломова, той скъса писмото, като избъбра:

— Ще ме видишъ какъвъ съмъ азъ!

Той доби силно желание да зачуди съучениците си съ дарованието си. Той имаше вече симпатиитѣ имъ. Една зимна вечерь той събра нѣколцина души за да имъ прочете „Скала или нещастни жертви на любовьта", за който романъ часто имъ бѣ говорилъ съ въсторгъ. Прѣдварително той распалено имъ распрaви за възмутителний отказъ на редакцията, която пакъ обсипа съ ругателства. Прочитътъ на романа се захвана посрѣдъ пълна тишина. Студентитѣ най-напрѣдъ напрѣгнахѫ уши съ голѣмо внимание; послѣ хванахѫ да се споглеждатъ въ недоумѣние, послѣ да се прозяватъ крадишката. Кѫдѣ срѣдъ нощь Горломовъ свърши. Лицето му свѣтеше. Той ги изгледа въпросително и гордо.

Мълчание се въцари, нарушено само отъ нѣколко присилени „да" „да" и искашлювания.

— Добро, добро, прибавихѫ нѣкои отъ нѣмай-кѫдѣ.

Но веднага Китеровъ се обади смѣло.

— Господинъ Горломовъ, вие ще ме извините, ако ви кажѫ безпристрастно мнѣнието си. Романътъ ви не е сполученъ: нѣма нито жизненна правда въ него, нито сѣнка отъ художественность . . . Излазя, че редакцията, която ви е отказала напечатването му, ви е направила услуга. . .

Горломовъ го погледа втрещено.

— Бай Китеровъ, извинете, но вие не сте разбрали добрѣ. Това е истинско събитие . . . отговори глухо Горломовъ, комуто гласътъ се схвана, като че нѣкой го стисна за гушата. Обиленъ потъ облѣ челото му.

Китеревъ пое пò-натъртено.

— Какво е събитието — не знамъ, но романътъ е фалшъ отъ начало до край. . . . Въ дѣйствията, които се развиватъ, нѣма никаква логика, въ характеритѣ — никаква истина, а душевнитѣ проявления на героитѣ нагло противорѣчатъ на всичкитѣ закони на психологията . . . Колкото за Гералдева, героятъ ви, той не е живо човѣшко сѫщество, а нѣкаква бъзканица, чудовище безлично. . . Вие напраздно го искарвате симпатиченъ и нѣкакъвъ рицарь . . . Той отъ сто раскрача мирише на мошенникъ, и макаръ да увѣрявате, че събитието е истинско, никой нѣма да ви повѣрва, че той се е хвърлилъ отъ скалата. Такъвъ нравственъ скокъ, който вие съ нищо не обяснявате, е невъзможно да произлѣзе въ една шарлатанска душа. Такива безсмисленни мелодрами не ставатъ въ живота. . . Колкото се касае до формалната страна на съчинението то тя изобличава голѣма неопитность и стои пò-долу отъ всяка кри-

тика. Повече не ви казвамъ. . . Недѣйте бързà, господинъ Гороломовъ. Запознайте се пò-добрѣ съ русскитѣ класически писатели. Въ тѣхъ ще намѣрите съкровища отъ образци на изящество и художественни съвършенства . . Това ще спомогне за образованието на литературния ви вкусъ. . . а въ съврѣменнитѣ литературни корифеи вие ще найдете прѣкрасенъ урокъ за строго реалното изображение на жизненнитѣ явления. . . Прощавайте за тие забѣлѣжки, азъ ви ги правя отъ съчувствие къмъ благородното ви стремление.

Когато Китеровъ свърши, той посрѣщна удобрителнитѣ погледи на другаритѣ си: тѣ въ него бѣхѫ нашли своя краснорѣчивъ тълкователь. Настана мълчание.

Гороломовъ стоеше като гръмнатъ. Той слушаше пораженъ и бѣ зашеметенъ отъ жестокитѣ истини, които така авторитетно му се исказвахѫ. Той не бѣ способенъ дума да каже. Тоя Китеровъ го уплаши: когато заговори за героя на романа, той неволно избѣгна острия му погледъ отъ страхъ да не проникне въ дъното на гузната му душа. Побоя се даже, да не би критикътъ му да е отгадалъ тайната му и всяка дума за Геролдева приимаше, като заплювка възъ лицето си.

Когато испрати гоститѣ си, Гороломовъ се тръшна отчаянно на уваляното си канапе. Това откровенно, макаръ и деликатно исказано, мнѣние за романа му, на който градеше голѣмитѣ си надежди, нанесе смъртенъ ударъ на самообольщението му. То значеше въ прости думи: „Гороломовъ, босъ си тръгналъ въ литературата, откажи се съ врѣме отъ тая севда". Това бѣше страшна прѣсѫда, която нѣмаше право да счита пристрастна: той знаеше колко Китеровъ му съчувствуваше, но и погледитѣ на студентитѣ не допущахѫ такова подозрѣние. Но най-страшното бѣше, че и нему падна мрѣжата отъ очитѣ! Китеровъ си спечели правото на най-ужасната му умраза.

Тая нощь сънищата му за писателско величие се испарихѫ — не подирь жестока борба съ себе си. Зараньта той съ ужасъ захвърли рѫкописитѣ си подъ кревата.

Вратата на писателското поприще се хлопна слѣдъ него.

Скоро познанството съ единъ другъ студентъ, порусенъ евреинъ, даде нова работа на мислитѣ му. Една нова врата се отвори за честолюбивитѣ мечти на Гороломова. Той се залови съ поглъщание анархически книги, които му доставяше новия приятель. Въ късо врѣме прочете съчиненията на Бакунина, Херцена, прокламациитѣ на к Крапоткина и женевскитѣ издания, отъ които прѣведе нѣкои. Тѣ и изведохѫ единъ трусъ въ болезненний му мозъкъ и го помрачихѫ. Т рѣши да стане борецъ за человѣческата свобода, влѣзна посрѣдств евреина въ сношение съ нѣкои тайни нихилистически общества и мисли да прѣнесе пò-послѣ въ България новата си религия. Мисъ да стане единъ български Бакунинъ, Крапоткинъ му се усмихна

крила нарастохж на неговата тщеславна душа. Той се прѣроди въ свѣжата атмосфера на отрицанията, въ която се потопи цѣлъ. Писаревъ лесно го утѣши за кораблекрушението му въ писателското поприще. За него веке всичкитѣ Байроновци, Пушкиновци и Шиллеровци не струвахж колкото една брошурка, типосана въ нѣкоя тайна типография. Само нихилизмътъ бѣше всѣ и вся: всичко друго — подлость и глупость! . . Той смайваше другаритѣ си съ поривитѣ си и съ широкитѣ си планове.

— Но България не е почва, на която да може да се прѣсади това учение, казвахж тѣ.

— Лъжете се! Додѣто въ България сжществуватъ още черкови, и попове, и власти, и богъ; додѣто има богати и сиромаси, и вѣковни прѣдразсждки, топорътъ на нихилизмътъ има работа тамъ.

-- Но ти ще проповѣдвашъ разрушение?

— Нихилизмътъ е разрушение, господа, и изъ развалинитѣ, които прави, ще изникне идеалната правда, новиятъ миръ! . . .

Гороломовъ расправяше това съ пламенно въодушевление. Другаритѣ му, макаръ и да не сподѣляхж такива крайни възрѣния, но громкитѣ и облачни фрази ги очаровавахж. Гороломовъ порасте въ очитѣ имъ. Той стана герой! Ентусиазмътъ е плѣнителенъ и въ единъ театраленъ злодѣецъ. . .

Но той мислеше, че за да постигне великата си мисия въ отечеството, трѣбваше да остане здравъ и читавъ, а за това бѣше нужно да се огради отъ всяко подозрѣние. Той спечели благоволението на началството си и скоро успѣ да стане довѣренно лице на ректора, чрезъ мъннчки невинни доноси противъ другаритѣ си, които не криехж отъ него свободолюбивитѣ си взглядове. Впрочемъ, сериозно отъ тѣхъ пострада само Китеровъ. Великата цѣль извиняваше такива дребни низости. Той даже ги намираше въ живота на нѣкои велики мжже. При това, покровителството на ректора го избавяше отъ задължението да посѣщава лекциитѣ по медицината, която всѣки день ставаше за него пó-тъменъ нероглифъ.

Но единъ новъ случай хвърли въ друга посока вождѣленията му. Той случайно биде прѣдставенъ въ едно аристократическо семейство и доби входъ въ него. Неговий живъ умъ, пламенность и идеализмъ му спечелихж вниманието на благородната баришня, мома въсторженна и съ романтически настроенъ умъ. Тя помисли, че видѣ въ Гороломова втори Инсаровъ. За да се повдигне още повече прѣдъ очитѣ й, Гороломовъ се прѣдстави, като синъ на едно богато аристократическо семейство въ България, отъ коляното на българскитѣ царе. Тая невинна лъжа мина, и той трѣбваше да продължи новата си роля. Той дирише случай да й даде доказателство на това, и да я очаровае съ единъ великолѣпенъ сюрпризъ. На именниятъ й день той й поднесе едно брилянтово перо, съ най-блестящи лазурени сапфири и едри топази. Дѣвойката бѣше въ въсторгъ и той се върна упоенъ отъ нея. Свѣтли планове зароихж въ главата му. Той помисли даже да пише на баща си за

голѣмитѣ надѣжди, които галеше, но се въздържа. Задоволи се само да загатне нѣщо на нѣкои отъ другаритѣ си за своята связь съ благородната дѣвойка . . . Трѣбваше да излѣе приливътъ отъ душевната си радость. Разумѣва се, той скри мъничката хитрость за царското си коляно, съ която бѣ впримчилъ довѣрието на момата. Другаритѣ му сами забѣлѣжихѫ измѣненията въ образа на живота му и въ понятията му. Отъ мраченъ скептикъ и саможивецъ, Гороломовъ се бѣше прѣобърналъ на свѣтски франтъ. Отъ него се не чуваше вече ни дума за принципи, за човѣшка свобода, за борба за идея и тѣмъ подобни. Единъ пѫть даже го видѣхѫ въ театра въ ложата на благородното семейство, съ биноклъ отъ емайлъ на очи. На тѣхнитѣ здрависвания отъ партера той не отговори: прѣстори се, че ги не видѣ.

Естественно, че тая нова страсть, вдѫхната пакъ отъ грандоманията, угаси съвсѣмъ възторгътъ му къмъ нихилизмътъ, а посѣщението на лекциитѣ почти съвсѣмъ се прѣкрати. Единъ день, когато за очи се бѣ явилъ въ класа, влѣзе ректорътъ съ нѣколко професори, сподирени отъ едно вънкашно лице, на видъ търговецъ. Ректорътъ, се обърна къмъ него и каза строго:

— Молѭ ви, господине, прѣгледайте и въ тоя класъ нѣма ли да познаете лицето!

Търговецътъ мина край слисанитѣ студенти, изгледа всѣкиго внимателно въ лицето, и когато дойде до Гороломова, той се спрѣ и го посочи.

— Тозъ господинъ е!

Всички устремиха погледи къмъ Гороломова.

Той бѣше станалъ бѣлъ, като стѣна, ни живъ ни умрѣлъ.

— Тозъ е, отговори търговецътъ, азъ го твърдѣ добрѣ помнѭ. Попитайте го да ли ще смѣе да откаже.

Но физиономията на Гороломова бѣше пó-краснорѣчиво признание отъ всяко друго.

— Панайотъ Петровичъ, послѣдвайте ме, изговори строго ректорътъ. Гороломовъ, професоритѣ и търговецътъ излѣзохѫ. Студентитѣ се изгледахѫ смаяни.

Въ ректорский кабинетъ Панайотъ исповѣда кражбата си. Извѣстното брилянтово перо той бѣше скришомъ отнесълъ изъ магазинътъ на търговецътъ изъ между многото, които той му бѣше показалъ за изборъ. Перото биде поискано и зето по твърдѣ вѣжливъ начинъ отъ благородната дѣвица, която остана, като тресната!

Гороломовъ прѣстоя въ затворъ два мѣсеца. Но университетското началство отъ снисхождение къмъ народностьта му и отъ щадене честь на заведението, потъпка дѣлото. Гороломовъ биде само исключенъ и и пратенъ задъ граница.

Когато се озова на Унгени, пограниченъ градъ на Молдова, той с отдъхна свободно. Той размисли кой пѫть да улови. Дѣлото на хлор форма стоеше, като единъ зълъ Церберъ на вратата на България.

Тогава той ѝ се огърби и тръгна за Швейцария.

Цюрихъ е расположенъ въ прѣкрасна швейцарска долина. Той се бѣлѣе живописно и стройно край кристалното си езеро. Гигантски врьхове, покрити съ вѣчни снѣгове, заграждатъ отъ връсть тоя очарователенъ кжтъ на алпийската природа. Лѣтно врѣме Цюрихъ съ раскошната си зеленина, прохлада, тишина и величественна хубость на планинитѣ си, привлича гости отъ цѣла Европа.

Но Цюрихъ — градъ на свободната республика — дава прибѣжище и на други пò-постоянни гости: на чужденци студенти, дошле да слушатъ курсове, на политически бѣжанци, на бездомни скитници, уломки отъ революции, или отъ други корабокрушения въ живота. Единъ отъ тие послѣднитѣ бѣше наший познайникъ — Гороломовъ.

Той живѣеше вече отъ година насамъ въ Цюрихъ. Той биде срѣщнатъ съ участие отъ другитѣ русски емигранти, като страдалецъ за височкитѣ си начала, като нова жертва на русската тирания. Сички знаяхж, че той билъ уловенъ, като проповѣдвалъ въ едно русско село учението на нихилизмътъ, че избѣгналъ, като отъ чудо, изъ тьмницата, въ часътъ когато го испращали на каторга въ Сахалинъ. Анархическитѣ органи прогърмяхж нова филипика противъ варварщината на русский царь и възнесохж Горомоловото самоотвьржение до небесата. Той прие много съчувственни писма отъ други свои събратия по идея и по сждба. Тоя ефтинъ темянъ съвсѣмъ зашемети Гороломова. Той прьвъ пжть се виждаше прѣдметъ на подобно внимание. Мисьльта да стане главенъ апостолъ на нихилизмътъ въ България обхвана пакъ сичката му душа. Той едвамъ сега напипа истинското си призвание, което щеше да го изведе на пжтя на величието. . . Той посѣщаваше на дъждъ и на вѣтъръ курсоветѣ на правото: сичкото му врѣме поглъщаше изучението на социалистическата литература. Тѣсната му опушена стая бѣ буквално напълнена съ вѣстици и журнали анархически, съ всякакви запретени съчинения, съ революционни брошури, съ писма и ржкописи пакъ отъ подобно свойство, и всичката тая манна той бѣше лакомо глътналъ. Библиотеката му растеше всѣки день. Стѣнитѣ се красяхж отъ портретитѣ на новитѣ му божества: Херценъ, Вѣра Засличъ — героинята, Бакунинъ — пророкътъ, и даже съ образътъ на нихилистътъ—светецъ, който хвьрли бомбата подъ императора Александра II.

Той живѣеше сега на бащинъ гръбъ: той не смѣя да се обърне къмъ българското правителство съ просба да продължи стипендията му. Това би повело къмъ раскритие подвига съ брилянтовото перо. Стипендията пропадна, прочее, както и другата — отъ славянското благотворително общество. която се бѣ исхитрилъ да си издѣйствува. Баща му, слабъ, почти сиромахъ човѣкъ, но съ умъ сериозенъ и развитичъкъ, се нагърби съ поддържанието на Панайота. Писмата за пари се учестяхж: Панайотъ прахосваше безъ смѣтка, по купувание непрѣстанно социалистически книги, по пжтешествия до разни събратия въ Швейцация, а главно, поради бездѣлния си животъ, търпимъ само при пó-широко харчение . . . Баща му скоро се умори, но щастието на сина му

бѣше му скѫпо, при това той му бѣше и надежда въ старина . . . Той захвана да задлъжнява, да залага и да продава части отъ скѫдното си имущество само да посрѣщне растящитѣ разноски на Панайота. На жалбитѣ му, че е разсипанъ вече, та да пести, Гороломовъ му отговаряше съ нови пó-настойчиви искания на пари, които приличахѫ на заповѣди . . . А за пó-силна убѣдителность на писмата си, той гордо прилагаше въ тѣхъ изрѣзани отъ вѣстници статии по социализъма, съ неговий подписъ. Молбитѣ и срьднитѣ на баща му го не покъртяхѫ; такива дребни вълнения не намирахѫ мѣсто въ неговий умъ, занятъ отъ широки, всечеловѣчески планове. Той даже се яреше на баща си за неговата дребнавость и подло скѫперничество, което му гуждахѫ, като една прѣчка въ пѫтя къмъ великата цѣль.

— Рѣшително, тоя човѣкъ иска да си останѫ вѣчно Курудимовъ! и нищо повече, бъбреше съ ядъ той.

Единъ день баща му внезапно се яви въ нихилистическото му гнѣздо! Това приличаше на едно появление на Командора.

Гороломовъ остана закованъ отъ смайване.

— Бе синко, бѣхѫ първитѣ думи на стареца, който трепереше отъ силно страдание и гнѣвъ, — ти пишешъ по вѣстницитѣ и искашъ да освободишъ народитѣ отъ тирания . . Избави мене пó-напрѣдъ отъ тиранията си! . . . Ти милѣешъ за свѣтътъ — смили се за баща си първомъ! А ти ме разсипа и ще ме оставишъ по улицата на стари години . . . Не е ли грѣхота? защо остави Росия! Гоняхѫ ли те отъ тамъ?

Гороломовъ, който се бѣше уплашилъ да не би баща му да е узналъ истинската причина на това, се поободри малко и отговори:

— Нали ти явихъ вече? Медицината не ми бѣше по характера . ., За това минахъ тука да учѫ правото . . . Съ правото щѫ имамъ пó-голѣмо бѫдѫще.

— Ами ти незнаеше ли това отъ напрѣдъ? Защо тогава се прѣтършка, та ми слиса ума? Защо се не обърна къмъ правителството за поддържка?

— Не възприемамъ да се молѭ на оние магарета.

Баща му го изгледа очуденъ.

— Баримъ да бѣ останалъ пакъ въ Росия да учишъ правото . . Тамъ можеше пакъ да примашъ помощьта отъ славянския комитетъ . . .

— Остави, не могѫ да търпѫ оние варвари! Тамъ деспотизмътъ задушваше, каза сърдито Гороломовъ.

— Какъ, руситѣ варвари! извика баща му гнѣвно, отъ кога т нагрози руситѣ . . . Добри бѣхѫ като ни освободихѫ! А сега варвар и те задушватъ, и не можешъ да ги търпишъ! Ти отъ що си се възг лѣмилъ така! Оние варвари, други магарета! . . . А ти що си изві шилъ? Само едно: отказалъ си се отъ името на баща си и го разс вашъ на старини!

— Тате, остави ме! извика Гороломовъ, като скокна, не ми пращай вече нищо . . . Не ми трѣбва твоята просешка милостиня!

Баща му зяпна, като поразенъ

— Просешка милостина? . . . Ами какъ ще живѣйшъ? Върни се въ България тогава . . .

— Въ България нѣма да се върнѫ.

— Ами?

— Щѫ идѫ тамъ, дѣто да ме не виждашъ вече.

— Кѫдѣ?

— Щѫ идѫ въ Тонкинъ! Ще се запишѫ френски доброволецъ, нека да умрѫ тамъ!

Макаръ и разгнѣвенъ, баща му обичаше до безумие Панайота. Това отчаянно рѣшение го смегкчи . . . Той поиска да приговори сина си.

Въ сѫщий мигъ вратата, която съобщаваше Панайотовата стая съ съсѣдната, се отвори и една мома влѣзе свободно. Тя бѣше облѣчена небрѣжно, носеше отрѣзана коса и очила. Лицето ѝ имаше живо и умно изражения; движенията ѝ непринудени. Тя се не смути никакъ отъ присѫтствието на непознатий и се обърна засмѣна къмъ Панайота.

— Панайотъ Петровичъ, здравствувайте, дайте ми, гълѫбче, априлский номеръ отъ „Колоколъ“.

— Зинаида Матвѣевна, прѣдставямъ ви баща си, каза Гороломовъ, смутенъ.

Дѣвойката се поклони леко, поисчърви се малко, и исчезна въ стаята си.

— Коя е тая стригана жена? попита зачуденъ старецътъ.

— Мадмуазелъ Берендѣева, рускиня, курсистка . . .

— А какъ тъй на по свойщина влазя у тебе?

И баща му едвамъ сега изгледа внимателно грамаднитѣ книги нахвърляни въ страненъ безпорядъкъ въ стаята, образитѣ по стѣнитѣ и нѣкаква женска дрѣха окачена до тѣхъ.

— Защо си натрупалъ толкова книги . . . Какви сѫ тие . . . А тая мома коя е? повтори той и впиваше испитателни очи въ смутеното лице на сина си, цѣло почьрвенѣло.

— Тя е моя съсѣдка и ми прѣдава английски . . .

— Кажи, че живѣете наедно де, каза баща му, като погледна полуотворената врата, изъ която исчезна курсистката. Послѣ прибави скрьбно, като поклати глава:

— Сега разбирамъ защо ме дръгнеше сѣки часъ за пари . . . Азъ майка ти отъ залъка си дѣлѣхме, та ти да хрантутишъ такива кисци! . . Ето какъ се учишъ ти . . .

— Тате, Зинаида Матвѣевна е благородна дѣвица! извика пламналъ Гороломовъ.

Баща му стана.

— Прощавай, прави каквото знаешъ . . . Счупенъ мангжръ ти не ищамъ вече . . . Иди въ Тонкинъ не, ами въ Индия!

Гороломовъ поблѣднѣ, помисли малко, като че зимаше нѣкакво крайно рѣшение, па попита злобно:

— Ти нѣма да ми пращашъ пари?

— Ни бодка! и баща му тръгна къмъ вратата.

— Кога е така чакай да видишъ, че сина ти нѣма да умре отъ гладъ! извика той, грабна револвера отъ масичката, положи го въ гърдитѣ си и гръмна, прѣди да се обърне баща му.

Когато пушакътъ се пръсна, Гороломовъ стоеше облегнатъ до стѣната, неподвиженъ, като статуя. Зинаида Матвѣевна изскряска уплашена изъ стаята си, баща му се спусна къмъ него.

— Панайотчо, какво направи, синко?

И той му истегли револвера.

Крушумътъ му бѣ миналъ подъ мишницата и се забилъ въ стѣната.

— Здравъ ли си? попита баща му съ смрьтно безспокойство на лицето.

— Не ми трѣбва такъвъ животъ!

По бузитѣ на стареца се проточихѫ двѣ струйки сълзи. Той прѣгърна сина си. Сърдцето му се растопи отъ милость. . . Подиръ половина часъ Панайотъ испрати баща си до улицата.

Той се втурна съ кикотене при курсистката. Тя го гледаше поразена.

— Уплаши ли се, Зинаида Матвѣевна? и той кискаше до прѣмиране.

Това бѣше светотатский смѣхъ на Молиеровий Донъ-Жуанъ, задъ гърбътъ на баща му.

— Не разбира ли комедията? какво да правѭ? продължи той, трѣбваше да посплашѫ малко тоя вариклечко. Горкиятъ човѣчецъ, той помисли, че наистина посѣгнахъ на живота си. Хора, като мене, само за идеали умиратъ! Сега сме вече сигорни, Зинаида Матвѣевна, по четиристотинъ франка имаме на мѣсецъ, редовно, и безъ писма . . . Ако не — револверътъ . . . И той се изсмѣ цинически.

Дѣвойката го погледна укоризненно.

— Това не бѣше благородно отъ твоя страна, Панайотъ Петровичъ?

— За такава глава такъвъ бръсначъ.

— Се равно, той ти е баща.

— За мене вече тие прѣдразсѫдки не сѫществуватъ, Зинаида Матвѣевна; прѣдъ мене человѣчеството е равно: нѣма ни родъ, ни полъ, ни възрасть . . . Азъ се удивлявамъ, какъ пазимъ още нѣкои отживѣ— възрѣния.

— Ако не, като на отецъ, то като на човѣкъ му си длъженъ у жение . . Той те е отхранилъ и въспиталъ . . каза дѣвойката стр

— Браво, браво, Зинаида Матвѣевна! Моралъ ми четешъ. . Мерсй, не ожидалъ . . . Ти знаешъ моятъ принципъ: азъ се кланям само на идеята, и никакви сантименталности не признавамъ . . . Тѣ недостойни за единъ сериозенъ умъ . . . Гласътъ на чувствата, —а и

нравственностьта, която е условно нѣщо, трѣбва да мълчи, когато се касае до възтържествуванието на светитѣ ни принципи. — А признай се, баща ми съ своя отказъ да ме поддьржа, туряше пречка за постиганието имъ . . . Азъ не бихъ ималъ възможность да испълня мисията си въ България, защото не щяхъ да бѫдѫ приготвенъ добрѣ за нея.

— Та ти съвсѣмъ си безсърдечна тварь, каза шеговито курсистката, като го гледаше съ очарователна усмивка.

— Сърдце имамъ само за тебе, Зино, каза той съ нѣженъ погледъ. Ти ми си нераздѣлната спѫтница въ живота, моятъ ангелъ покровитель . . Ти направи прѣкрасно впечатление на баща ми, знайшъ?

— Нема́ тъй? извика дѣвойката, като се исчьрви.

— Азъ даже щяхъ да му искамъ благословията, но се спречкахме за тие пусти пари . . .

— За Бога, нищо му неговори . . . . Когато идемъ въ България, тогава.

— Покорявамъ се, Зинаида Матвѣевна.

Гороломовъ лъжеше, и лъжата не искарваше ни най-малка чьрвенина на челото му. Той лъжеше съ такава леснина, съ каквато забравяше и върволицата си ниски дѣла, които бѣ извьршилъ. Съвѣстьта се не чуваше. Сички благородни чувства, тъй свойственни на младостьта, бѣхѫ умрѣли въ душата му. Само бѣсътъ на славолюбието ступануваше тамъ всесилно. Сърдцето му, отъ рано исхабено, не бѣше способно ни за едно добро движение, което не бѣ свързано съ неговата суетность; природата го бѣше погубила, защото му бѣше отнела лѫчезарното чувство на любовьта, което възражда и облагородява духа. Но още по́-грозното бѣше, че той вършеше подлоститѣ съ голѣма самоувѣренность и пълно съзнание въ собственното си достойнство. Той даже бѣше способенъ да има величественното негодование на оскърбената невинность на една блудница, и благородното погледване на единъ неоткритъ машелникъ. Тая маска много му прилягаше и той знаеше цѣната ѝ.

Зинаида Матвѣевна го познаваше само по нея, и се плѣняваше отъ Гороломова. Той бѣше ѝ се прѣдставилъ за страдалецъ за свободата; съ трогателни краски бѣше ѝ описалъ двѣ годишний си мѫченически животъ въ затвора. Той ѝ говореше пламенно за великата идея, на която е посветилъ живота си . . . Очитѣ му свѣтяхѫ съ такъвъ вдѫхновенъ огънь . . . Тя видѣ въ него единъ герой въ мечтитѣ си и падна въ примката му, както другата благородна баришня. Тя прие прѣдложението му. Отъ година нѣщо тѣ живѣехѫ заедно. Тя имаше честната му дума, че ще я заведе въ България, като законна жена, безъ вѣнчило, и ще основѫтъ социалистически журналъ: "*Ураганъ*", около който да се събержтъ младитѣ сили на страната. Тя бѣше заслѣпена. Даже днешната възмутителна комедия съ баща му, повдигна Гороломова прѣдъ очитѣ ѝ. Софизмитѣ, съ които оправдаваше безсърдечието си, тя би ги счела за такива у сѣкиго другиго, но у Гороломова тѣ бѣхѫ правдиво изражение на една възторженна отъ високи идеали душа.

— Панаша! казваше му тя въсхитена, обичамъ въ тебе крайноститѣ, които те турятъ извънъ уровена на тълпата. Съ тие рѣзки — очарователни чърти злодѣецъ да бѣше пакъ щеше да си интересенъ, каналья! . . . И тя го плѣскаше галено по бузата.

— Прѣдъ всичко идеалитѣ, Зинаида Матвѣевна.

— А какъ, у васъ сѫщо народа е угнетенъ?

— Да, ужасенъ деспотизмъ . . .

— А кажи, молѭ те, у васъ сѫществува аграрно движение? работнически въпросъ? питаше курсистката.

— Не сѫществуватъ, но тѣ трѣбва да се възбудатъ. . . Народътъ е робъ тамъ на чокоя, на калимявката, на жандарина . . .

— Какво, Панайотъ Петровичъ, прѣсече го курсистката, като си идемъ въ България ако ти прѣдложатъ служба?

Гороломовъ я погледна обидено.

— Какъ си позволявашъ, Зино, такъвъ въпросъ? можѭ ли азъ да станѭ паразитъ на народната снага? не съмъ подлецъ да идѭ въ България за да дирѭ служби и облаги! ами щѭ издигнѭ гласа си за потъпканитѣ права на народа, щѭ разбудѭ заспалитѣ му сили и енергия, и щѭ произведѭ нова велика революция, която ще доведе истинското му освобождение. Защото лъжа е, че е освободенъ: той пакъ е робъ, и азъ щѭ го въскрьсѭ за новъ животъ! Това което не направи съ милионитѣ си щикове вашьтъ Александръ II — Гороломовъ ще го стори съ силата на едното слово, чрезъ неотразимото обаяние на моятъ „Ураганъ!“

При тие думи, въ които Гороломовъ гордо съпостави името си съ името на Царя-Освободителя, лицето му свѣтна и се расхубави още повече отъ високитѣ вълнения. Той стоеше прѣдъ прѣхласнатата рускиня правъ, навѫсенъ, величественъ, и имаше нѣщо отъ позата на Наполеона пьрвий.

Избухва 6-й Септемврий.

На мнозина това се стори, че е единъ динамитъ хвърленъ подъ бѫдѫщето на България.

Но провъзглашението на българското съединение се прие съ въсторгъ на всякѫдѣ.

Гороломовъ го прие съ ужасъ.

Той не бѣше прѣдвидѣлъ тая революция, а тя би го издигнал. единъ пѫть високо прѣдъ свѣта . . . Той прочете съ завист имен на други хора, които станахѫ велики въ тоя знаменитъ день! . . И го не прѣдизвѣстихѫ! — Подлеци, монополъ зимали революцията

Но той не можеше да търпи тука. Той рѣши да тръгне по-... дѣто събитията можахѫ да дадѫтъ и нему редъ да стане прочутъ. F го само стряскаше: страхътъ отъ опълченеца Недѣлкова, Марийкиний ...

За щастие, новинитѣ му донасяха приятни подробности. Революцията бѣше направена отъ опозиционната партия — падналата отъ власть партия бѣше смазана и унищожена. Отъ нея бѣше и опълченецътъ, и баща му, и самъ той — до отказа на редакцията. Той, прочее, не се бавий нито часъ. Нѣмаше врѣме за маяне. Даде си фотографията на единъ иллюстрованъ вѣстникъ, като се прѣпоржчи за членъ на пловдивский революционенъ комитетъ, распроси се съ очарованата и расплакана Зинаида Матвѣевна, зимá историята на французската революция съ себе си и полѣтѣ къмъ България.

Прѣстжплението бѣше му затворило вратата й, революцията му ги отваряше. (Слѣдва).

Въ униние.

Години хвъркатъ, животъ отива.
Уморенъ, отдихъ търси духътъ . . .
Неволно погледъ назадъ се впива
Да види дългий изминатъ пжть.

Много ли въ него слѣди оставихъ
Отъ благородни, честни дѣла?
Що добро нѣщо ази прибавихъ
Въ общата скждость, лѣнь и мжгла?

Хвърлихъ ли сѣме за жътва плодна
Въ почвата нѣжна, дѣто минáхъ?
Мисьль пустнáхъ ли тамъ благородна?
Свѣтло и вѣчно що завѣщахъ?

Какъ си послужихъ съ дарьтъ господенъ?
Почетохъ ли го съ достоенъ трудъ?
Съзнанье влѣхъ ли въ духа народенъ?
Сгрѣхъ ли сърдцата отъ нравственъ студъ?

Тежки въпроси. Смутенъ, безъ радость,
Умътъ тревожно гледа назадъ,
Въ минало шумно, въ безплодна младость,
Безъ цѣль истекла и безъ възвратъ.

Безумно ази исхарчихъ сили,
На вѣтъръ хвърляхъ, на халосъ сяхъ,
Не пестий младий огънь въ жили —
Запасъ духовенъ лудо пиляхъ.

Въ страсти мятежни, въ борби несвѣстни
Що чудо чувства прѣснахъ, слѣпецъ!
Прьскахъ всемѣстно цвѣтя прѣлестни,
Но красенъ, вѣченъ не свихъ вѣнецъ.

Не разбрахъ ази свойто посланье,
Кат' залъгалка лирата зехъ,
Безъ вѣра крѣпка въ чудно призванье
Пѣвецъ останахъ — пророкъ не бѣхъ.

И мойтѣ пѣсни тъй отлѣтяхѫ
И откликъ живи азъ не приехъ,
Случайно скудни зърна паднахѫ
Въ духовний угаръ, надъ който пѣхъ.

И гледамъ сега въ горчива жалость
Животъ исхарченъ почти безъ плодъ,
Кат' синъ разсипникъ, прѣсналъ на халосъ
Въ оргий безумни безцѣнъ имотъ.

1888. **Х.**

ЙОНА ДИВАКЪТЪ

Изъ „Арабескитѣ" на Янъ Неруда. *)

Дивичко момченце бѣше Йона, сякашъ, созданъ бѣше да служи за гаврило на присмѣхулнитѣ малчугани. Той бѣше на осемнайсеть години, но стоеше като тринайсеть годишно дѣте. Колчимъ той излазяше отъ дома си, за да иде на бакалницата или при продавачката — по́далеко отъ тие мѣста, дѣто го пращаше майка му той, не смѣеше да ходи — дѣчурлигата на купове подскачахѫ около него и викахѫ: Йона дивакъ! а той се втеляваше и си отиваше полека изъ пѫтя, безъ да обръща внимание на дѣцата, като че това съвсѣмъ се не отнасяше до него, а при това се запъхтяваше силно и по нѣкогашъ се спрѣпаше: сякашъ, тьничкитѣ му крачка се отказвахѫ да носатъ даже таково слабо тѣ[...] По нѣкога му заградѭтъ пѫтя и захванатъ да го потласкватъ; [...] обърне къмъ дѣцата своето неподвижно, съ восъчна блѣдавина лиц[е] [...] втрѣнчи въ тѣхъ боязливъ, въпросителенъ погледъ. Така стои той [...] мълвенъ и неподвиженъ, колкото една минута, па се стресне и се

*) *Янъ Неруда* (род. въ 1834 г.) е единъ отъ най-добритѣ и духовити чесск[...] Той е авторъ на прѣвъсходни поетичесски нѣща, както и на ония пълни съ тънъкъ хю[моръ] и изящно остроумие фейлетони, които сѫ го направили популяренъ и най любимъ [...] читающ[а]та Чехия.

зира на дѣсно и на лѣво, като че дири мѣсто, кѫде да се укрие. „Ей Йона, Йона“! крѣщѫтъ му по уличния си язикъ дѣцата, като забѣлѣжватъ това му движение. Но той никога се не бранеше отъ тѣхъ. Така бѣше и тоя пѫть, за който разсказвамъ. Като се върна у тѣхъ и прѣдаде онова, за което бѣхѫ го пращали, клетото момче сѣдна тихичко на своето обикновенно мѣсто, при пещьта.

— Ела при мене, Йона, земи столчето и сѣдни тучка.

Съ такива обикновенно думи се обръщаше къмъ него сестра му, година пó-стара отъ него, напѣта, русокоса дѣвойка, и той тихичко прѣмѣсти столчето до краката ѝ. Сестра му спрѣ шевътъ си и положи болната му глава на колѣнетѣ си. Той, бѣдниятъ, поимаше отъ плачъ, та скубеше сърдцето; сестра му хвана да го гали по главата и да го прѣговаря, като се силеше да не заплаче.

— Како, нали не съмъ дивакъ? попита той съ безпокоенъ трепетъ въ гласа.

— Не си, не си, Йона, ти си разумно момче . . . Нека оние да си приказватъ.

— Ти ме обичашъ, нали? и азъ не съмъ дивакъ? повтори той пакъ и на лицето му слѣдъ тие думи появи се блаженна усмивка.

— Сега земи цигулката и ми посвири.

Но тие думи на сестра му извикахѫ веднага едно строго избъбрювание на майката „пакъ ли да ми скрибуца на проклетата цигулка? нека се пилѣй на покрива, ако иска да свири!

Въ всичкитѣ подобни случаи Йона оставаше въ стаята, сѣдѣше смирено и само гледаше сестра си и слѣдеше внимателно сичкитѣ ѝ движения.

И майката и братътъ не обичахѫ слабоумния. Той имаше за свой само едно любяще сѫщество — сестрата, къмъ която се привърза съ всичката страстность, на която бѣ способенъ слабиятъ му духъ. А колкото за музикалнитѣ способности на глупавиятъ Йона, то съсѣдитѣ имахѫ най-високо мнѣние за тѣхъ; спорѣдъ тѣхъ, той ималъ дарба Божия, та и безъ да се е училъ свири така хубаво, както нѣкой другъ. Истина, той никога не свиреше тъй наливаемитѣ „пиеси“ съ веселъ характеръ, и за това свирнята му бѣше толкова печална, колкото и той самичъкъ.

Йона живѣеше въ сѫщата кѫща, дѣто прѣкарахъ и азъ дѣтинскитѣ години. Ние се познавахме, и колчимъ би ме срѣщналъ, се ми клюмаше и ме здрависваше съ глава. Но азъ по съвѣсть могѫ да кажѫ, че макаръ и да бѣхъ лудичъкъ хлапакъ, никога не закачахъ бѣдниятъ Йона. Неговий восъчепъ цвѣтъ имаше въ моитѣ очи нѣкакво токурѣчи свещенно значение. Моето дѣтско въображение намираше въ него съвършенна прилика съ въсъчнитѣ пожълтѣли и прозрачни лица, каквито ми се случваше да видѫ въ кивотитѣ на олтаря.

Това бѣше въ сѫбота, късно въ единъ лѣтенъ вечеръ, който цѣлата природа бѣ облѣкълъ въ една особенна раскошна одѣжда. На тъмната синева на небето самъ тамъ блѣщукахѫ златни звѣзди, като ми-

слитѣ на единъ щастливецъ, а посрѣдъ тѣхъ плуваше гордо ясниятъ мѣсецъ и обливаше съ срѣбърниятъ си свѣтликъ всичко: води и хълмове, скромната ниска хижа и гордо възвишенитѣ богати палати. Оживленото движение, каквото обикновенно става въ кѫщята въ сѫбота вечеръ срѣщу недѣля, поутихваше. По дворищата даже се не мѣркахѫ жени, които, както е извѣстно, иматъ обичай, като втасатъ, да си постоѭтъ и побъбратъ още нѣколко врѣме на стълбитѣ или на чердака.

Само на едно балконче отъ третия катъ сѣдѣхѫ още и се разговаряхѫ сериозно двама млади души — дѣвойка и момъкъ, тѣ бѣхѫ годеникъ и годеница: слѣдъ единъ денъ щеше да става свадбата имъ. Годеницата бѣше извѣстната намъ Маринка, сестрата на глупавиятъ Йона, а годеникътъ — единъ още младъ, но както увѣрявахѫ, твърдѣ добъръ машинисть отъ една фабрика въ Смихова. *) Той билъ намѣрилъ пò-добро мѣсто въ нѣкое село, пакъ на фабрика, и за това бързаше да направи свадбата. Дълго врѣме сѣдѣхѫ двамата млади хора. Додѣто въ домътъ още царуваше глъчка и шумъ, тѣ си само шепняхѫ тихо, като че искахѫ да се скриятъ въ сами себе си и да не видатъ нищо отъ онова, което ги окрѫжаваше; сега, като сичко се смълча, влюбената двойка напротивъ, захвана, да се разговара пò-високо, като че искаше съ това да покаже, че тя зима тихата звѣздна нощь за свидѣтелка на блаженството си, на онова упоително блаженство, което чувствоватъ само влюбенитѣ, и още въ навечерието на своето вѣчно съединение. Само единъ человѣкъ изливаше, близо до влюбенитѣ, чувствата си още пò-гръмко отъ тѣхъ; но тие чувства не бѣхѫ така празднични и ясни, напротивъ, тѣ бѣхѫ нѣкакви си тешки въздишки, нѣжни, до дънъ сърдца проникающи звукове, слѣни въ една тѫговита, нетукашна пѣсня. Свиреше Йона, обикновенно нѣмъ, но сега съ помощьта на инструмента така краснорѣчивъ въ изражението на чувствата си. Да, всякой слушатель можеше прѣкрасно да разбере всичко, каквото туряше въ звуковетѣ си бѣдний Йона, кагато мършавитѣ му прьсти ту страшно пристискахѫ струната, ту чевърсто се плъзгахѫ по нея, а лѫкътъ извличаше гласове ту провлечени и силни, ту страстни и нѣжи. Да, глупавий Йона ималъ дарба божия! Скрьбната пѣсень на нещастниятъ звучеше нѣкакъ си несвоеврѣменно при говора на влюбената двойка и, по видимому, не произвождаше нѣкакво особенно дѣйствие на нея: щастливцитѣ бѣхѫ твърдѣ занети съ себе си, па освѣнь това и бѣхѫ привикнали на печалнитѣ звукове на Йоновата свирня: человѣкъ привиква на сичко — даже и на стенанието на умирающия отъ гладна смрьть.

Освѣнь това, залибенитѣ не мòжахѫ да видатъ Йона: той свиреше нѣкѫдѣ пò-горѣ отъ тѣхъ.

Домътъ, въ който ний бѣхме живѣли, бѣше твърдѣ старъ и лошо построенъ. Покривътъ му имаше двѣ лица, тъй да кажѫ: къмъ двора и къмъ улицата. Въ срѣдата му имаше оглѫбление, въ което сега бѣше

*) Махала въ Прага.

омъкналъ Йона. Тамъ обикновенно той се намѣщаше да свири когато бѣше хубаво врѣмето, понеже бѣше лишенъ отъ това удоволствие вжтрѣ въ стаята.

Сега той сѣдѣше сѐ тамъ отъ оня мигъ, въ който годеникътъ дѣйде при сестра му, и свирѝ безъ уморъ, безъ прѣкъсвание и неизмѣнно сѐ въ сжщий скрьбенъ духъ, макаръ и не безъ отсѣнения. Впрочемъ, онова, което той свиреше неможеше по формата си да бжде признато за нѣщо художественно. . . Ненадѣйно той прѣкрати свирнята си и замлъкна, като че бѣ сбъркалъ. Ржката му се отпусна съ цигулката и лжка, сухото му лице, обърнато къмъ мѣсеца, не измѣни положението си, гаче окаменѣ. Доста врѣме той сѣдя така неподвиженъ, па най-послѣ хвана да се помѣстя. Сложи прѣдпазливо цигулката и лжка и бавно, тихо, като че се боеше отъ собственнитѣ си стжпки, запжти се къмъ края на стрѣхата. Отъ тукъ като се приведе прѣзъ улука, захвана да се взира въ залюбенитѣ. Едно леко облаче затули мѣсеца. Долу, подъ Йона, ставаше разговоръ тъкмо за него. Той дочу слѣдующитѣ думи на годеника:

— Какво ми се види днесь Йончо така извънредно кахжренъ? Да ли не е болекъ?

Йона тихо клюмна съ глава.

— Не, но той винаги така е тжженъ, горкиятъ, каза Маринка; — впрочемъ, послѣднитѣ нѣколко дни той още пó е нажаленъ. Постоянно ме запитва, наистина ли азъ щж излѣхж изъ кжщи. . . Но ние ще го земемъ съ нази си. . . На ли?

— Тозъ часъ, въ самото начало, не е сгодно, нѣкакъ си . . . А като се помине нѣколко врѣме, можешъ да додешъ и да го доведешъ.

Маринка при тия думи прѣгърна годеника си.

Йона тихичко се изправи и си тръгна назадъ на прѣжното мѣсто. Сѣдна, подпрѣ съ ржцѣ лицето си и захвана пакъ да гледа на мѣсечината. По образа му се роняхж едри сълзи, но ридание се нечуваше. Скоро изъ полуоткриттитѣ му уста се чухж задавени думи:

— Азъ знаяхъ това, знаяхъ, че кака мене пó-малко обича, отъ колкото него, . . . пó-малко!

И дълго още сѣдѣ той въ това положение, и сълза слѣдъ сълза се търкаляхж по бузитѣ му. Той свали отъ шията си кръпата и се бришеше съ нея. Най-послѣ скочи бързишката и се изгуби въ кобуръть*) като зарѣза на покрива, и цигулка и лжкъ.

Йона често прѣкарваше нощитѣ на потона, затова не го дирихж тая нощь. На другия день го подирихж и го намѣрихж едвамъ когато Маринка захващаше да се прѣмѣнява за вѣнчилото. Намѣрихж го на потона, че се обѣсилъ съ кръпата си.

Маринината свадба по тая причина се отложи за нѣколко мѣсеци.

*) Прозорецъ искаранъ на покрива на кжщата.

Прѣв. Ц-въ.

СЪНЬ И НАЯВѢ.

Хумореска отъ *Олдриха С. Костелецки.*

Прѣдставете си — ако това не е много тежко за васъ — едно каче, въ което има сирене или пиперки, или, ако щете, и масло. Това каче е въ готварницата, дѣто младата госпожа на младия господинъ професоръ досвършва особенъ единъ видъ колаци, а на качето сѣдналъ господинъ професорътъ на класическата филология,—изобщо, а въ частность — страстенъ любитель и почитатель на модернитѣ колаци.

— Не ставай простакиня; сънътъ е сънь—така захвана господинъ професорътъ.

— Но ще видишъ, Янъ! азъ не вѣрвамъ въ сънищата, но колчимъ съмъ сънувала, че си вадѫ зѫбъ, сѐ ще умре нѣкой отъ нашата рода, или отъ приятелитѣ.

— Разбира се, да, нѣколко години слѣдъ твоя сънь. . . .

— Не, не, вѣрвай, Янъ, азъ не прѣдчувствувамъ нѣщо добро. Не е на хаиръ. Чичо Йозефъ въ Писекъ, ето нѣколко мѣсеци откакъ не ни е писалъ писмо. Лани бѣше тежко боленъ по това врѣме, а той е наклоненъ на апоплексия.

— Но именно поради твоя сънь нѣма да го удари апоплексия. Хайде, хайде! суевѣрна си, като бабичка! разсърди се г-нъ професорътъ.

— Молѭ! Ако нѣмашъ съ нѣщо пò-добро да ме сравнишъ благодарѭ ти и за тая „бабичка“!

— Не трѣбва да ми благодаришъ! и господинъ професорътъ се наведе и захвана да тропа съ пръститѣ си по качето, като на клавиръ, а госпожата турна на страна нѣколко колаци.

— Не могѫ да разберѫ, продума пакъ господинъ професорътъ, защо трѣбва винаги да се прѣпираме и спрѣчкваме, когато захванешъ да расказвашъ за твоитѣ сънища.

— Тъй зеръ. . .

— Така и онзи день.

— Е, нѣмахъ ли право?

— То се знае: ти сѐ трѣба да бѫдешъ надъ вода масло.

— Молѭ! Азъ ти казахъ, че бѣхъ сънувала за една змия и че това значи спрѣчкване и раздоръ между мѫжъ и жена. А кой хвърли тогава отъ трапезата цѣла пражола та се тъкули по чергата и я нацапа? Кой бѣше тогава причина та цѣла нощь не склопихъ очи?

— Но молѭ ти се, Матилдо, кой дяволъ не би се разсърдилъ, когато сякакъ търсишъ да се джавкаме?

— Е, нѣмахъ ли право?

— Ихъ!

Господинъ професорътъ стана и разядосанъ отиде въ стаята си, а отъ тамъ излѣзе на улицата. Тъкмо когато щеше да завие задъ ѫгъла, разносачътъ отъ телеграфа му врѫчи една телеграмма. Господинъ профе-

сорътъ не бѣше празновѣренъ, като нѣкоя „бабичка“, но почувствова, че сърдцето му затупка силно, когато видѣ, че телеграмата е отъ Писекъ!

Веднага се върна въ кѫщи и, като влѣзна въ стаята, прѣстори се съвсѣмъ спокоенъ. Госпожата сѣдѣше въ стаята до единъ прозорецъ; и като си бѣше подпрѣла челото на лакътя, тупкаше съ пръститѣ си по гладката масичка; въ очитѣ ѝ блѣщеше срьдня и опърничавость. — Когато професорътъ влѣзна, тя отиде въ готварницата и донесе на масата супа. Сѣднахѫ да обѣдватъ.

Доклѣ трая обѣдътъ, никой не продума дума. Госпожата — като докачена — не можеше да подкачи разговора, а господарьтъ, като носитель на неочаквана новина, така сѫщо не се рѣшаваше да захване.

Слѣдъ обѣда, господинъ професорътъ остана да си пуши цигарата, а госпожата стана и сѣдна при малката масичка да продължава тупканието по нея.

— Матилдо!

— Какво искашъ?

— Истина ли сънувȁ нощесъ, че си вади́ зѫбъ?

— Сънувахъ я.

— Значи ли това, наистина, че нѣкой отъ нашата рода ще умре?

— Тѫй.

— Виждъ, Матилдо, съгласявамъ се, че може и да се случи щото нѣкой сънь. . .

— Е?

— Ти каза, че чичо Йозефъ отъ нѣколко мѣсеца нито едно писмо не ни е испратилъ. А ако истина е боленъ?

— Е, отъ моя сънь ли ще се разболѣе?

— Жено! приехъ извѣстие отъ Писекъ, че чичо Йозефъ. . .

Госпожата на професора прѣстана да тупка и уплашено погледа мѫжа си.

— Не се плаши, любезна Матилдо.

— Боже мой! Какво се е случило?

— Приехъ телеграма.

Госпожата се хвърли при мѫжа си.

— Бѫди юнакъ, мила . . .

— Умрѣлъ? извика госпожата. Ахъ, моя сънь!

— Да, твоя сънь, пошушна професорътъ. Молѫ те, чети.

Госпожата отвори телеграмата и прочете:

„Станахъ баща. Дѣтето като ябълка. Майката здрава. Поздравление вашия — чичо Йозефъ“.

Прѣв. **С. Вацовъ.**

Кога те погледна . . .

Кога те погледна
Какъ скиташъ се блѣдна
Съ небрѣжни коси,
И твоето чело
Сърдито и смѣло
Букетъ не краси;

И глупата мода
Надъ твойта природа
Остая безъ власть,
Ти будишъ възъ мене
Любовь, уважение,
Госпожо, тогасъ.

Въ богати труфила,
Въ бриллянти и свила
Да бихъ те видѣлъ,
Азъ бихъ ти се слисалъ,
Азъ бихъ те здрависалъ —
И бихъ те прѣзрѣлъ! . . .

Гордѣй се, госпоже,
Мълвата не може
Почерни съ пятно̀
Ни твоята бѣдность,
Ни гордата блѣдность
На твойто чело.

Минувай, минувай!
Смѣхъ. шопотъ не чувай,
Не чакай поклонъ;
Ти повечь си нѣжна
Съ тазъ външностъ небрѣжна,
Съ тозъ гордия тонъ.

Гордѣй се, прѣзирай,
Ржка не простирай,
Скръбьта си потай.
Свѣтътъ — той не хае,
Неще да те знае —
И ти го не знай!

Та що? И да зналъ би
Надъ твоитѣ жалби
Не би се смилилъ!
На свойто учайтье
Кѫмъ твойто нещастье
Цѣна би турилъ.

Но ти го не просишъ
И крьста си носишъ
Безъ ропотъ, безъ стонъ,
И, горда, сърдцата,
Приимать борбата,
Кат' нѣкой законъ.

Бори се, о жено,
Понеже й рѣшено
Да гинешъ въ борба;
Стой срѣщу вълнитѣ,
Посрѣщай стрѣлитѣ
На твойта сѫдба.

Яви ти на всичѣ,
Що нѣматъ въ гърдитѣ
Куражътъ за бой,
Какъ малкий едрѣе,
Какъ слабиятъ грѣе
Кога е герой.

Защото въ туй врѣме
За чувства голѣми
Не става ни рѣчь,
И който се блъсне
Съсъ вихритѣ мрьсни,
Не вдига се вечь;

Защото въ челякътъ
Днесь чезне юнакътъ
Съ душа отъ мермеръ,
И нему му тряба
Макаръ въ жена слаба
Да види примѣръ.

* *

ФАНТАЗИЯ И ЕСТЕТИЧЕСКИ ВКУСЪ У МЛАДЕЖИТѢ.

(Споредъ д-ра Петра Дурдика).

Единъ важенъ въпросъ: какъ да се образува фантазията и естетическиятъ вкусъ у младежитѣ въ нашитѣ училища?

Потрѣбата отъ едно такова образувание до сега и въ европейскитѣ гимназии повечето не се оцѣнява, както би трѣбвало. Кой знае пъкъ, колцина прѣподаватели у насъ сѫ си и задавали нѣкога въпроса, да ли то е потрѣбно въобще! А сѐ пакъ признато е, че *доброто* е само единъ извѣстенъ видъ отъ *хубавото*, че който се е привикналъ да гледа нѣщата отъ естетическа страна, той обикновенно и въ своята вѫтрѣшность придобива онази стройность и онази хармония, която обича да гледа въ вънкашнитѣ явления.

Тази истина сѫ разбрали още старитѣ грѫцки философи, като Питагоръ, Платонъ и Аристотелъ. Въ по̀-новитѣ врѣмена много славни мѫже тъй сѫщо сѫ посочвали къмъ тази истина, — дору Шиллеръ въ своитѣ „Писма за естетическото въспитание на човѣка" иска да бѫде хубавото основа на педагогиката и желае, щото човѣкъ „чрѣзъ заритѣ на красотата да бѫде въведенъ въ царството на истината и добродѣтельта". Наймаеръ казва: „Естетическиятъ вкусъ възбужда чувството за редъ и хармония . . и човѣкъ, въ чиято душа добриятъ вкусъ напълно е билъ обработенъ, мисли и дѣйствува по начинъ по̀-правиленъ, по̀-приятенъ и по̀-усърденъ, отколкото другитѣ хора". Остроумно казва и Хацлитъ: „Главата на Сикстинската Мадонна е тъй хубава, че се струва човѣку, като да не е възможно въ нейното присѫтствие нѣкое злодѣяние" (Смайлсъ, Основитѣ на благоденствието, гл. 16).

Но доста цитати. Всѣки, който непрѣдвзето прѣмисля върху този прѣдмѣтъ, ще признае важностьта на естетическото образувание, изобщо, и относително, нравственностьта особно. Като има прѣдъ очи това, учительтъ трѣба да гледа да възбуди и установи въ своитѣ ученици онова „естетическо настроение", т. е. онова състояние на душата, когато сме достѫпни за всичкитѣ впечатления отъ хубавото, сѐ едно дали се открива то въ природата, или въ художеството, и което се развива у насъ *чрѣзъ честото, дѫлбоко и постоянно наблюдение на хубавитѣ явления.*

За постиганье тази цѣль трѣбва да се показватъ на ученицитѣ по̀-често *художественни прѣдмети*, колкото е възможно *съвършенни*, обаче винжги само такива, които *да не надминуватъ тѣхното въеприиманье* нито по вънкашната си форма и уредъ, нито по вѫтрѣшното си, идейно съдържание. И тъй на дѣцата отъ долнитѣ классове трѣбва да се поднасятъ най-напрѣдъ прости форми, като при рисуванието праволинейни форми, въ пѣяньето простичка пѣсня, въ поезията кратъкъ разсказъ и т. н и отъ тѣхъ постепенно да се отива къмъ по̀-сложнитѣ форми. Двѣ погрѣшки по този случай трѣбва да избѣгва учительтъ: отъ една страна да не втика на ученицитѣ нѣщо, което се нему аресва, а на ученицитѣ остава чуждо, отъ друга — да не би съ дребнаво подражание на дѣтинската наивность да направи безвкусно това, което имъ поднася. Материята отъ художественнитѣ работи трѣба да се земе изъ крѫгъ, достѫпенъ за младежитѣ, изъ опитностьта на дѣцата, но самитѣ работи нека въззишаватъ мла[дия] духъ надъ обикновенния животъ. Само такива работи се приематъ на радо сър[дце] и само такива работи раздвижватъ и облагородяватъ вѫтрѣшностьта на т[ѣзи], които ги приематъ.

Съ какви срѣдства може училището да дѣйствува върху фантазията и [ес]тетическия вкусъ? Наистина, прѣди всичко *съ художествата*, но тъй сѫщ[о и] съ приспособено упражнение въ отдѣлнитѣ *науки*. И тука ний трѣбва да от[гово]римъ по̀-напрѣдъ на въпроса:

Кои художества сж особно пригодни за образуванье фантазията и вкуса на училищнитѣ младежи?

Добрѣ би било, *всичкитѣ* художественни клонове, всѣки по своя начинъ по особната си посока, да дѣйствуватъ върху душата на младежитѣ. Обаче, то е съвсѣмъ невъзможно. Душевната тѣхна дѣятелность би се твърдѣ много разсѣяла отъ такава една многостранность. Освѣнъ това и *всичкитѣ* ученици нѣматъ достатъчна дарба за *всичкитѣ* художественни испълнения. За това трѣба да изберемъ тѣзи художества, които и по лесното си разбиранье и по простотата на своитѣ срѣдства сж всѣкому достжпни и които малко-много иматъ връзка съ останжлитѣ учебни прѣдмѣти. Тъй не може да се приеме между прѣдметитѣ на срѣднитѣ училища нито инструменталната музика, нито скулптурата, нито архитектурата; обаче най-добрѣ би могла да се обработва поезията (рецептивно, а не продуктивно), пѣяньето, рисуването. А дѣто му се падне случай при изучванье езицитѣ, историята, географията и т. н. учительтъ трѣбва да показва на ученицитѣ надлежнитѣ *образи*. Тъй, при четенье класицитѣ, при митологията и историята на грѣцката култура, да се показватъ на ученицитѣ изображения отъ митологическитѣ фигури, отъ храмове, театра, кжщи, остатъци отъ скулптурата и др., въ часоветѣ по историята — фотографии отъ знаменититѣ мжже, подражания на образитѣ отъ славнитѣ житописци (Рафаелъ, Макел-анджело, Брандлъ и др.), картини отъ мѣстности, градове сгради и др. под. (На сегашното врѣме за малко пари може и всѣки частенъ човѣкъ, а толкози пòвече всѣко училище, да се снабди съ фотографически снимки отъ тѣзи прѣдмети). Необходимо е тъй сжщо да се обърне внимание върху характеристичната особность и върху красотата на показанитѣ образци, но само *да се обърне вниминие:* подробно, систематично и самостоятелно не може да се учи нито естетика, нито история на искуствата, нито археология въ гимназията.

Но да се вземъ пò-отблизу върху искуствата, които се обработватъ въ срѣднитѣ училища. Най-важното и полезно срѣдство да се образува фантазията и да се избистря вкусътъ е *поезията*. Тя има матеря извънмѣрно проста — прѣдставления и по тази причина отъ всичкитѣ художества тя е най-достжпна. Тя дѣйствува съврѣменно върху чувството и върху разума и поради това пòвече отъ всѣко друго художество се досѣга до длъбинитѣ на душевния животъ. Ако училището не обработва музиката, рисуването, живописството, търпи безъ противорѣчие единъ извѣстенъ недостатъкъ, който може да се оправдае само отъ физическа невъзможность, отъ старание да се концентруватъ учебнитѣ прѣдмѣти, отъ страхъ да се не прѣтоварватъ младежитѣ и др. т. Обаче ако се занемарва поезията, съ нищо не може да се възнагради, нито да се оправдае тази праздиина и образованието на въспитанницитѣ ще бжде непълно и кжсо. Имай колкото щешъ бистъръ умъ, широка ученность, подвиженъ езикъ, благи нрави, нѣмашъ ли чувство за поезията, не можешъ да се броишъ за човѣкъ въ всѣко отношение образованъ. Въ европ. гимназии отдавна сж благоприятствували на тази страна отъ образованието, обаче не винжги и не на всѣко мѣсто сж избирали правия пжть. Па дору и реалнитѣ училища не можахж дълго врѣме да минжтъ безъ поезията; дѣто т. е. практическата посока напълно е била завладѣла (както имаме примѣри отъ миналото и въ първитѣ години на нашето столѣтие), тамъ изведнжжъ се е явявалъ отпадъкъ въ всеобщото образование.

Възражението, че нѣкои хора природно сж ужъ тъй сложени, дѣто поезията за винжги имъ оставала чужда, нѣма никакво основание. Училището нѣма за цѣль да въспитава поети, но да пробужда и образува *вкуса и идеалната посока на ума*, безъ да казваме нѣщо върху това, какъ дѣйствува едно сполучено поетическо произведение върху говора и стила, върху познанието на свѣта и върху развитието на разума. А *да разумѣва* поетическитѣ красоти, това може малко пò-малко да постигне всѣки човѣкъ съ обикновенна способность; а който се старае да ги разумѣе, *съ това* вече облагородява душата си.

Въ *избора* на поетическитѣ произведения, необходимо е да се обръща внимание, отъ една страна — къмъ естетическата цѣна, а отъ друга — къмъ въсприиманьето на ученицитѣ. Не е сгодно всѣко поетическо произведение за всѣкого, и само *изборътъ* на това произведение именно може да послужи на училището. Ний ще дадемъ тука въ главни черти, какъвъ трѣба да бѫде подобенъ единъ изборъ.

Всеобщо може да се съгледа, че дѣцата и момчетата обичатъ живото и пъстро дѣйствие, което бързо върви напрѣдъ и се промѣня. Прочее, въ по̀-долнитѣ классове на гимназиитѣ и реалнитѣ училища, трѣба да се поднасятъ на ученицитѣ произведения отъ епическа поезия, и само нарѣдко отъ лирическата, и то, разумѣва се, нѣщо лесно и несложно, безъ дълбока рефлексия. Малки разскази, приказки, повѣсти, юнашки и хайдушки истории, ловчийски приключения, разскази за нѣкои боеве, въобще богато дѣйствие и необикновенни случки се харесватъ на момчетата отъ 10 до 14 год. най-много. Тука се изисква обаче внимание и пазение да не би фантазията, въ ущърбъ на разума и паметьта, да стане буйна и да се не прѣсити. Тъй отъ приказкитѣ да се избиратъ такива, които при всичката пъстрота и фантастичность на дѣйствието съдържатъ въ себе си *нравственна* ядка, ако и безъ разни поучения и дълги тълкувания. Морализуваньето прави много приказки и повѣсти да бѫдѫтъ безвкусни за младежитѣ. Отъ повѣститѣ, които се добрѣ и занимателно разсказватъ, ученикътъ може самъ да си избере нравственното поучение, или по̀-добрѣ да кажемъ, то само, неосѣтно, се образува и отайва въ ума му. Авторътъ по нѣкога може да обърне само внимание върху нѣкое отличително качество на героя. А пъкъ таквизи приказки, дѣто се въсхваляватъ лошитѣ дѣла, дѣто злото надвива на доброто, злодѣянието — на невинностьта, дѣто се описва гнусота и грубость и др. т. не трѣбва да се даватъ за четенье на ученицитѣ [1]). Въ нашата книжнина има нѣколко народни приказки, записани отъ г. Ц. Гинчовъ, които отлично могѫтъ да послужатъ по този случай. Освѣнъ тѣхъ има издадена една цѣла сбирка отъ приказки, записани отъ г. К. А. Шапкаровъ и други постоянно се печататъ въ „Сборника" на Министерството на Нар. Просвѣщение, та като се стилизуватъ по̀-напрѣдъ, лесно могѫтъ да се съберѫтъ въ една хубава китка, тъкмо такива, които и по естетическата си цѣна и по нравственната си посока да отговарятъ на цѣльта, която се гони.

Приказки за по̀-възрастнитѣ младежи трѣбва да се търсѭтъ изъ чуждитѣ литератури и да се прѣведѫтъ на български. Толкози по̀-добрѣ, ако се намѣрѭтъ наши оригинални, стига само да отговарятъ на назначението си.

Покрай съчиненията, писани на повѣствователна проза, трѣба да се четѫтъ стихотворни поетически произведения — въ по̀-долнитѣ классове, особно басни, народни пѣсни, въ по̀-горнитѣ — повѣсти, баллади, романси, аллегории, и др. т. Къмъ тѣхъ трѣбва да се придружѫтъ и да застѫпятъ по̀-послѣ мѣстото имъ по̀-художественни и по̀-тежки *лирически* стихотворения. Не е съвсѣмъ лесно и тука да се избере пригодното. Въ лирическата поезия има много стихотворения, които изобилватъ съ фигури и украшения, но нѣматъ художественно завършвание; други не пазѭтъ нравственнитѣ закони, или сѫ пълни съ прѣсищанье, афектуванъ пессимизъмъ, ялова, неистинска свѣтоболесть и т. н. Отъ *такава* поезия трѣбва да се запазѭтъ младежитѣ. Това, което се тѣмъ поднася, трѣба и по формата си да бѫде съвършенно, классично, и по съдържанието си ус[illegible]коително, благородно, здраво. Само добрѣ сполученото отъ искуственната на[illegible] поезия е годно за тѣхъ, понеже „за младежитѣ това, що е най-добро, е тъ[illegible] доста добро" (Гете).

Въ по̀-високитѣ классове напоконъ трѣбва да се четѫтъ *драматичес[illegible]* произведения. Колко сѫ полезни въ този случай домашнитѣ, оригинални драм[illegible]

[1]) Картинкитѣ въ иллюстрованнитѣ книжки, които се даватъ на дѣцата, да сѫ хуба[illegible] дожественно испълнени и никога да не изобразяватъ прѣдмети грозни или пъкъ гнусни!

Отъ тѣхъ трѣбва да се захване изучваньето на драматическата поезия. Безъ полза би било да се четжтъ нѣколко сцени отъ нѣкои драми. По-добрѣ е да се прочете една или двѣ, но отъ начало до край, каквото да могжтъ ученицитѣ да си съставятъ понятие за една завършена драма. Като се лишаваме отъ оригинални драми, дѣйствително образцови, които да се отличаватъ и по щастлива инвенция и по техническо съвършенство, необходимо е да посегнемъ къмъ плодоветѣ на първостепеннитѣ драматически поети, било прѣведени на български, било въ русси прѣводъ. Майсторъ ненадминуванъ тука освѣнъ Софокла е наистина Шекспиръ. Никой ученикъ не би трѣбвало да свърши училището, безъ да се е запозналъ напълно съ една или двѣ Шекспирови драми вътрѣ въ училището, а съ нѣкои и други поне, пò-набързо прочетени, дома. Възгрубитѣ и нецѣломждренни мѣста, които се срѣщатъ тукъ тамъ у Шекспира, далечъ не дѣйствуватъ тъй врѣдно върху душата на пò-възрастнитѣ младежи, както легкомисленностьта и фриволностьта на нѣкои нови парижски комедии и др.[1])

Понеже въ училището нѣма толкози врѣме опрѣдѣлено за четенье, за да се запознажтъ ученицитѣ достатъчно съ поетическитѣ произведения, трѣбва да имъ се прѣпоржчватъ пò-отлични съчинения за домашно изучванье. А пъкъ за да се не принуждаватъ кждѣто да било да ги търсжтъ, заиматъ имъ се отъ *ученическитѣ библиотеки*. Тука ще споменемъ само, че ученицитѣ трѣбва да се прѣдпазватъ отъ двѣ крайности: 1) *нищо* да не четжтъ освѣнъ училищнитѣ книги, и 2) да четжтъ *твърдѣ много*. Въ първия случай ученикътъ рискува да се лиши отъ достатъченъ полетъ, да остане душевно неподвиженъ, въ другия — фантазията се развива въ ущърбъ на паметьта и разсждъка и отъ това се намалява похватътъ и охотата къмъ труда[2]).

Чуждитѣ литератури трѣбва да бждатъ прѣдставени въ ученическитѣ библиотеки съ най-хубавитѣ си произведения. На първо мѣсто трѣбва да стоятъ *славянскитѣ* литератури. Съчиненията на Пушкина, Лермонтова, Некрасова, Гоголя и Тургенева, колкото има прѣведени отъ тѣхъ на български, както и цѣли въ русски оригиналъ, трѣбва да не липсватъ отъ никоя ученическа библиотека въ нашитѣ гимназии; тѣ трѣбва да се даватъ най-много въ ржцѣтѣ на ученицитѣ. Слѣдъ тѣхъ почетно мѣсто трѣбва да завзиматъ полскитѣ автори: Мицкиевичъ, Залески, Красински, Крашевски; ческитѣ: Коларъ, Челаковски, Халекъ, Върхлицки и др., — въ оригиналъ, както и въ български прѣводъ (колкото има), и въ прѣводъ на русски езикъ, който е най-достжпенъ за ученицитѣ, понеже се и изучва въ нашитѣ гимназии.

Другитѣ европейски литератури сж тъй богати, че трѣбва да се внимава, да не би покрай пò-малко важнитѣ автори да се занемарятъ отличнитѣ. Отъ *нѣмската, французската* и *английската* литература най-пригодни биватъ за ученицитѣ христоматии, грижливо съставени отъ естетическа страна. Обаче и нѣкои цѣли съчинения полезно е да имъ се даватъ въ ржцѣтѣ (пакъ въ русски прѣводъ, до като се не прѣведжтъ на български). Отъ нѣмската литература могжтъ да се прѣпоржчатъ на ученицитѣ, Шиллеръ (особно драмитѣ му) и Гете (особно „Херманъ и Доротея“ и „Ифигения“), послѣ Хердеръ и Лессингъ. Отъ французската особно нѣкои драми отъ Молиера и Расина, а отъ отъ пò-новитѣ такива, които и по съдържание и по форма иматъ трайна цѣна (напр. нѣкои драми отъ Скриба, „Отечество“ отъ Сарду и др. т.). Отъ английската — по прѣимущество Шекспиръ.

Колкото се отнася до *обяснението* на поетическитѣ произведения изобщо, трѣба тука пòвече отъ дѣто и да било другадѣ да се помни изрѣчението: „non

[1]) Не би трѣбвало да се допущатъ въ ученическитѣ библиотеки нѣкои .отъ Шекспировитѣ драми, а именно тѣзи: Периклъ, князь Тирски, Титъ Андроникъ, Цимбелинъ

[2]) Управителитѣ на ученическитѣ библиотеки ни засвидѣтелствуватъ, че „страстнитѣ“ ...атели между ученицитѣ не биватъ най-добри студенти. Впрочемъ безмѣрното четенье не е ...ено и за тѣлесното здравье.

multa, sed multum." Изцѣло тука трѣбва да се прѣпоржча това: всичко, което четжтъ ученицитѣ, трѣбва най добрѣ да разбиратъ. Несложнитѣ поетически творения, като пѣсни, басни и др. т. не се нуждаjжтъ отъ голѣми обяснения; тѣ сж нѣжни цвѣтя, които не трѣбва да се подлагатъ на анатомически ножъ. Да се извади на явѣ главната мисъль, да се обясни по̀-малко ясното мѣсто, необикновенно нѣкое обращение или дума, да се обърне внимание върху хубавата дикция и форма — то стига. По̀-сложнитѣ съчинения обаче трѣбва старателно да се анализуватъ, и то тъй, каквото да спечели не само *естетическото*, но и *нравственното* образование на ученицитѣ.

Горѣ-долу може да се слѣдва този пжть:

Най-напрѣдъ ученицитѣ единъ слѣдъ други прочитатъ една часть отъ поетическото произведение; слѣдъ това учительтъ обяснява това, което се досѣга до политическата или културна история, до философията и т. н. и което прави основата на това произведение. Послѣ трѣбва вече учительтъ да разчлени съчинението, да се сравнжтъ частитѣ му помежду си и съ цѣлото, па да се извади на явѣ главната идея. Особно хубавитѣ мѣста и всеобщитѣ мисли (сентенции) натъртено се споменуватъ. Слѣдъ това се изясняватъ отдѣлнитѣ материялни и стилистически особности и затруднения, както и художественното, особно метрическо слагание на съчинението. Най-послѣ се прочете още веднжжъ цѣлото съчинение, по нѣкога отъ самия учитель, и то съ надлежната изразителность. По̀-малкитѣ стихотворения, или окржглени (завършени) части отъ по̀-голѣми поеми, трѣбва да се учжтъ отъ ученицитѣ наизустъ дома и послѣ да се казватъ или декламуватъ въ училището. Хубавото *прочитанье* и *произнасянье* на нѣкое стихотворение или на нѣкоя рѣчь, има и тази важность за ученицитѣ, че *всѣкой* безъ исключение може да се упражнява въ него и да засвидѣтелствува своята способность, когато поетическитѣ опити би се вдали само на незначителенъ брой отъ тѣхъ.

Леко и набързо да се прѣминуватъ неразумѣнитѣ отъ ученицитѣ мѣста не само че не принася полза, но и разваля характера. По този начинъ ученикътъ се навиква повърхно и прѣзъ купъ за грошъ да прѣскача отъ едно мѣсто на друго, и колкото по̀вече прочете, толкози по̀вече се отвръща отъ внимателния и по̀-дълготраенъ трудъ, та пада въ разсѣянность. Тъй сжщо лесно може да се случи, щото ученицитѣ, безъ да разбержтъ художественното творение на поета, заблуждаватъ се, като вcovматъ да мислжтъ, че ужъ поезията сама по себе си избликва изъ главата на поета, както Палласъ Атина — изъ главата на Зевса,—като че дарбата нѣма нужда отъ усиленъ трудъ. Въ тази погрѣшка лесно може да подпадне не една истински даровита глава и съ това да се спре на срѣдъ пжтя на усъвършенствуваньето и да си остане за винжги тамъ. Тъкмо за най-голѣмитѣ поети се знае, че сж изучвали не само поетиката, естетиката, психологията, но и разни специалности въ науката, които се чинжтъ като по̀чужди за поетическата дѣятелность, напр. историята, естественнитѣ науки и т. н. и че тѣзи изучвания сж докарали тѣхнитѣ дарби къмъ великолѣпно разцъвтяване. (Гете, Шилеръ, Волтеръ, Мицкиевичъ, Тургеневъ и др.).

Друго най-цѣлесходно срѣдство да се обработва фантазията е *рисуванието.*

Това художество въ едно отношение има прѣимущество и надъ поези[я]. *Всичкитѣ* ученици могжтъ да взиматъ *активно* участие въ него, т. е. не с[амо] да приематъ готовитѣ творения, да се отдаватъ на чуждитѣ мисли и да се наслаждаватъ отъ тѣхнитѣ красоти, но да опитватъ *своитѣ* способности и с[илы] въ самостоятелни, свои собственни испълнения. Че това активно занимание мно[го] по̀-дълбоко се досѣга до вжтрѣшностьта, по̀-опрѣдѣлено прави да излазятъ явѣ красотитѣ на художественнитѣ творения[1]), и поради това и повече о[б]...

[1]) Това си има мѣстото тъй сжщо и за поезията. За това напр. никой, който не самъ опитвалъ да прави стихове, не би трѣбало да критикува поетическитѣ произве[дения и] прѣводитѣ отъ тѣхъ.

зува душата, нежели само пассивното, рецептивното занимание, — свидѣтелствуватъ ни всичкитѣ художници и диллетанти. Това творчество се образува въ училищата и съ пѣяньето, декламацията, ораторството и упражнението въ хубавия слогъ, но най-цѣлесходно съ рисуванието [1]).

Рисуванието и за туй е още много важно, че то е въ срѣднитѣ училища токорѣчи единичкиятъ прѣдставитель на единъ цѣлъ купъ художества т. е. *на пластическитѣ художества*. Бидейки свързано най-тѣсно съ всичкитѣ бидейки дору тѣхна основа, рисуванието възбужда въ ученицитѣ живо чутье и интересъ къмъ тѣхъ; освѣнъ това то упражнява окото и ржката да постигатъ простата форма на прѣдметитѣ.

Върху това, колко е полезно да знае рисуванието този, който изучва физиката, естественната история, геометрията и други науки не трѣбва да се говори на дълго и широко. Ще споменемъ само, че и при тѣзи прѣдмети, когато и да му се случи да нарисува нѣщо на черната дъска, учительтъ трѣба да обръща внимание, щото чертежитѣ, били негови или на ученицитѣ, да се отличаватъ съ опрѣдѣленность, спретнятость, дори и съ хубость. Изобщо трѣба да се знае, че рисуванието има пò-голѣма важность въ душевното образувание, отколкото обикновенно се приема. Момчето най-напрѣдъ вѣрно уприличава само чъртитѣ и формитѣ, слѣдъ това малко-помалко събира и съставя общитѣ знакове на еднороднитѣ прѣдмети, до като най-послѣ споредъ тѣзи типически образци създава нови, самостоятелни прилики. Е добрѣ, този процесъ не е ли аналогиченъ съ онази дѣятелность на разума, която отъ дадени конкретни единичности извлича всеобщи понятия, а отъ тамъ пакъ слиза къмъ единичнитѣ прѣдставления? И както тази абстракция и детерминация обработва разума, тъй и рисуванието обработва фантазията, държи ѭ въ добра дисциплина и ѭ навиква да пази редъ и истинска мѣрка. Затова рисуванието има немалко значение и за поезията. Умътъ, като се навикне на опрѣдѣлени, точни форми, не затъва тъй лесно въ мъгливото и разпасаното, но съгласно съ пластичностьта на мислитѣ и слогътъ ще бжде пò-ясенъ.

Друго срѣдство да се дѣйствува върху фантазията е *музиката*.

Още старитѣ гърци благоприятно сж се произнасяли върху влиянието на музиката и върху възпитателния нейнъ моментъ. Всѣки образованъ човѣкъ е билъ упражненъ въ музика, всѣки младежъ отъ пò-добра фамилия е билъ пращанъ да се учи на музика. Философитѣ като Питагоръ, Платонъ, Аристотенъ съ интусиязъмъ сж възхвалявали музиката и сж ѭ прѣпоржчвали на младежитѣ; тѣ сж казвали, че тя докарва ритъмъ и хармония, мѣрка, редъ и стройность въ душевния животъ, успокоява духа и умирява страстьта, дору благодѣтелно дѣйствува и върху тѣлесния организъмъ [2]).

При всичката си припозната образователность, музиката не може да се прѣпродава въ пò-голѣми размѣри въ срѣднитѣ училища. Обикновенно тя се ограничава съ пѣяньето. То не е тъй сложно като инструменталната музика, и съ своя текстъ пò-впечатлително говори къмъ фантазията и къмъ сърцето отъ нея. Освѣнъ това въ пѣяньето могжтъ да участвуватъ съ рѣдки исключения всичкитѣ ученици. Малко ученици има, които да не притежаватъ нито слухъ, нито гласъ. Нѣкои отъ тѣхъ *струватъ ни се* да сж съвсѣмъ неспособни, обаче слѣдъ нѣколко упражнения и гласътъ имъ и слухътъ се усъвършенствуватъ.

---

[1]) „Простото виждание докарва само повърхно нѣщата въ нашето съзнание; а пакъ съ рисуванието се навикваме старателно да пазимъ всѣко отдѣлно нѣщо и да се взираме върху всѣка часть споредъ голѣмината, споредъ ясностьта и боитѣ и споредъ отношението ѝ къмъ другитѣ части". (Дайнхартъ).

[2]) Обаче не *всѣка* музика безъ исключение е била похвалявана: нѣкои тонини, мелодии, музикални инструменти строго сж се осжждали. Какво ли би се произнесли тѣ за съврѣменната ...?

Не ни е цѣльта тука да разгледваме на дълго и широко методата, какъ да се учи пѣяньето. Ще си позволимъ само да направимъ нѣколко бѣлѣжки, които се отнасятъ къмъ педагогическата важность на пѣяньето.

Трѣба ли да учжтъ ученицитѣ пѣяньето, като захващатъ отъ отдѣлни тонове или пъкъ трѣба да имъ се дава нѣкоя простичка пѣсничка, която да се разчлени въ своитѣ елементи? Макаръ този начинъ би могълъ да се прѣпорѫчи поради своя аналитически ходъ, обаче не би водилъ доста сигурно къмъ цѣльта. (При все това положително се знае, че пѣяньето никакъ не си постига цѣльта. когато учительтъ тегли лѫка на своята скриплива цигулка и момчетата съпровождатъ съ гласа си неговото брънчение). За да бѫде сполучливо упражнението, потрѣбно е прилежно да се пѣе „скалата" и да се минуватъ интервалитѣ. Щомъ обаче могжтъ ученицитѣ да взиматъ нѣколко тона, нека изведнѫжъ имъ даватъ да пѣжтъ нѣкои прости пѣснички. Между нашитѣ *народни* пѣсни се намиратъ много така простички, щото потрѣбно имъ е едно съвсѣмъ незначително „музикално обработванье", за да се запѣжтъ на ноти. А колко се благодарѭтъ тѣ, когато най-послѣ сами могжтъ да запѣжтъ по ноти нѣщо, което до тогава имъ е било непознато! Отъ пó-леснитѣ пъкъ пѣсни се върви постепенно къмъ пò-сложнитѣ и пó-мѫчнитѣ. Освѣнъ народнитѣ пѣсни годѭтъ се за ученицитѣ отъ искуственнитѣ особенно такива, въ които се възбужда любовь къмъ отечеството, къмъ дружбата, къмъ веселбата, т. е. пѣсни *патриотически* и *общественни*. Трѣба обаче да се пази, щото тѣзи пѣсни да иматъ и сполучливи напѣви и дѣйствителна поетическа цѣна. Съ такива пѣсни по единъ необикновенъ начинъ се облагородява душата и добрѣ е тъй често да се пѣжтъ съ ученицитѣ, до като имъ се вткълпжтъ въ паметьта (а това не ще трае дълго врѣме, *ако имъ се аресватъ* пѣснитѣ). И тъй ученицитѣ ще иматъ възможность да си попѣватъ, когато имъ се прище и прилегне, напр. вънъ отъ града на разходка, на пó-далечнитѣ екскурзии, които правжтъ, у дома си, кога имъ остане праздно врѣме и т. н.

Особно значение има пѣянието *въ хоръ*. Че музиката и пѣяньето въобще располага къмъ съчувствие и къмъ благоговѣние, — това сж признавали възпитателитѣ отъ всичкитѣ вѣкове, макаръ нѣкои да сж се отзовавали срѣщу *прѣкаленото* и *излишно* обработвание на музиката [1]). Пѣянието въ хоръ има и това важно етическо дѣйствие, че навиква отдѣлния човѣкъ да се счита за органическа часть отъ цѣлото, която часть сама по себе си нищо не е или малко значи, а въ свръзка съ други постига цѣнни и изненадѣйни резултати. Чувството на дружбата и общественностьта се възбужда и окрѣпя, и поради това само би трѣбало прилежно да се обучава пѣеньето въ хоръ — а най-вече нотното черковно пѣянье. То Слава Богу взе тукъ-тамъ и у насъ да замѣстя старата ориентална псалтика, та необходимо е да се въведе на всѫдѣ въ нашитѣ черкви.

Най-послѣ не само чрѣзъ художествата, но и чрѣзъ *прѣдметитѣ*, които се учжтъ въ училището, може съ успѣхъ да се дѣйствува върху фантазията и вкуса.

На първо мѣсто прилича да се спомене *гръцкиятъ* езикъ и литература. За пластическата красота, за живостьта и естественностьта на Омировитѣ съчинения, за великолѣпието на Есхиловитѣ, за сладостьта на Софокловитѣ и в[illegible]чатлителностьта на Еврипидовитѣ, за диалогическото майсторство на Плато[illegible]витѣ и ораторското могѫщество на Демостеновитѣ, за милата простота на Хе[illegible]дотовитѣ — въобще да се говори за съвършенството и по съдържание по форма на старогръцкитѣ литературни рожби, то значи, да се каратъ дър[illegible] въ гората. Тѣзи тѣхни прѣимущества признаватъ и противницитѣ на гръцк[illegible] езикъ като прѣдметъ за изучванье.

[1]) Мечтателното наслаждение и, тъй да се каже, топение въ тоноветѣ, особно кога се т[illegible] въ тѣхъ нѣкоя дълбока и мистическа философия, — която нито ѭ има, нито може да [illegible] тука, — е сѫщо тъй една отъ причинитѣ на модерната културна болесть — нервозн[illegible]

Другъ е въпросътъ да ли ученицитѣ дѣйствително ще се запознаыхтъ съ тази красота и туй идейно богатство на старогръцкитѣ съчинения. Да се учи по Омира или по Софокла исключително морфологията и синтаксиса, безъ да се обръща внимание върху естетическата имъ стойность, или пъкъ мимоходомъ и повърхно да се досѣгне тя, — голѣма полза нѣма. Трѣба да се знае, че главната цѣна на старогръцкитѣ съчинения състои въ тѣхната естетическа страна. Въ естетиката на поетическото, скулптурното и архитектурното художество, при всичкитѣ промѣни на модата и вкуса, старогръцкитѣ оригинали сѫ най-високи образци, къмъ които и поетитѣ и пластическитѣ художници прибѣгватъ, като къмъ послѣдня инстанция.

Главната задача на учителя по гръцки езикъ е да посочи на ученицитѣ именно това прѣимущество на старогръцкитѣ литературни произведения. Не сѫ потрѣбни ораторски енкомии, нито дълги и широки обяснения за красотата и естетиката. Кога се прѣведе добрѣ кѫсъ по кѫсъ, достатъчно — но не прѣкалено, и се обясни и се покажатъ съвсѣмъ на кратко главнитѣ нѣща, които ни привличатъ, — красотитѣ на поетическото произведение излязятъ отъ само себе си на явѣ. Дору многото думи и прѣхвалявания повече би поврѣдило, ако учительтъ не сполучи да положи художественното творение въ истинска свѣтлина, тъй щото да дѣйствува то съ *свята* сила върху духа на наблюдателя Този, комуто искаме да дадемъ истинско понятие за елинския старъ свѣтъ и за неговото културно значение, трѣба не *да чува* хубави думи за него и въ даденъ случай самъ *да говори* за него, но да постигне съ своя духъ съдържанието и формата *и да прочувствова всичкитѣ му красоти.*

Много по́-малко нежели чрѣзъ гръцката литература, се обработва фантазията и естетическия вкусъ чрѣзъ *римската.* Както римскитѣ художества, изобщо, тъй и тя е едно чисто отражение на елинския духъ. Виргилий стѫпва по пѫтя посоченъ отъ Омира, надминува го по искуственность, но не може да се сравни съ него по поетичность и простота. Хораций е способенъ ученикъ на лирическитѣ старогръцки поети, Плаутусъ и Теренций — на комическитѣ. Въ трагедията Римлянитѣ не сѫ създали нищо, което да може да се сравни съ Софокловитѣ творения. Идеалната посока, истинската мѣрка, спокойствието и прѣлестьта на старогръцкото художество рѣдко се срѣщатъ въ римското художество. Дору най-даровитиятъ и най-оригиналниятъ отъ римскитѣ поети, Овидий, не е достигналъ елинскитѣ майстори. (Оригинална е само сатирата, този най-нисъкъ родъ поезия, твърдѣ близъкъ до прозата). Сравнително по́-вече отъ поетитѣ сѫ се отличили у римлянитѣ прозаическитѣ писатели, особно историцитѣ и ораторитѣ. Въ тѣхъ нека посочи учительтъ прѣди всичко на *цвѣтущата дикция.* Изцѣло въ плодоветѣ на римската литература прѣобладава *другъ* моментъ, а не естетическия; обаче, нека и той да се не занемарва, но да се туря и върху него надлежното ударение и натъртванье, безъ да се прѣкалява и прѣцѣнява.

Покрай античнитѣ литератури прилича да споменемъ *и модернитѣ*, и то отъ една страна скромната *българска*, отъ друга — *чуждестраннитѣ* литератури (русска, полска, ческа; нѣмска, французка, английска). За тѣхното естетическо значение не ще се простираме тука на дълго и широко. Нека читательтъ се задоволи само съ казаното по́-горѣ изобщо за значението на поезията.

Голѣма важность за естетическото образувание иматъ *естественнитѣ* [н]*ауки.* Тъй напр. именно въ *естественната история* учительтъ може да обърне [в]ниманието на ученицитѣ върху такова множество хубави форми, колкото нийдѣ [д]ругадѣ. Дѣйствително, който подава на ученицитѣ да изучватъ на изустъ цѣли [г]рупове латинско-гръцки думи, безъ да имъ показва нѣщата или поне тѣхнитѣ [и]зображения, той не само не ще да спомогне много на естетическото образу[в]ание, но и на самата наука не ще послужи. На ученицитѣ ще се въртси и зооло[ги]я и ботаника, като не виждатъ въ тѣхъ друго, освѣнъ една пропасть мъртви. ни-

щожни думи. Чудно ли е слѣдъ това, дѣто нѣкои недагози се произнасятъ изобщо противъ изучването на естествената история въ гимназиитѣ, като противъ безплодно губи-врѣме? А все пакъ нѣма за ученицитѣ прѣдмѣтъ, който повече да ги образува [1]) и да ги занимава. Но трѣба *да умѣе* учительтъ да го направи такъвъ. Тъй при другото, длъжность е тука на учителя *да обърне вниманието* на ученицитѣ върху красотата на естественнитѣ прѣдмети Има хора, които всѣки день ходятъ покрай най-голѣмитѣ природни красоти, а се пакъ нищо незнаятъ за тѣхъ (напр. много селски жители, които живѣятъ въ раскошни мѣста). Като имъ се обърне веднъжъ вниманието, ученицитѣ съ други очи ще гледатъ нѣкое какво годѣ просто цвѣтенце, а съ врѣме ще зематъ и сами да се взиратъ въ подобнитѣ нѣща. По този начинъ ще хване у тѣхъ корень и ще израсте *чутие за природнитѣ красоти*, които въ художеството изобщо и въ *модерната поезия* особно иматъ прѣголѣма важность.

Какво разнообразие и какво изобилие отъ хубави форми и създания се срѣща особно въ животното и растителното царство! Хубостьта и гиздавината на сърнитѣ, антилопитѣ и др., лекостьта на звѣроветѣ, царското величие на лева и тигъра, голѣмината на слона, пъргавината на нѣкои по-малки млѣкопитающи трѣбва да се посочватъ съ не по-малко натъртванье, отколкото силата, лекото хвъркание и величественностьта на орлитѣ и соколитѣ, пъстротата на боитѣ у папагалитѣ и колибритѣ, слаткогласното пѣянье на славеитѣ и други пѣснопойни птици. Трѣбва да се обясни тъй сѫщо защо се противи на нашето естетическо чувство прилѣпътъ, жабата, змията и др. Безкрайното разнообразие на боитѣ въ крилата на пеперудитѣ, особно тропическитѣ, непостижимото богатство на насѣкомитѣ и тѣхнитѣ форми, общественното устройство въ жилищата на мравкитѣ, пчелитѣ и други животни, симетрическитѣ, натруфенитѣ, по нѣкога на глѣдъ неправилни и бизарни устройства на кораллитѣ, полипитѣ, морскитѣ звѣзди и др., дору и безбройнитѣ микроскопически животни, които може-би още повече, нежели по-голѣмитѣ животни, трѫбятъ и огласяватъ богатството и възвишенностьта на природата, — всичко това безмѣрно освѣжава фантазията на ученицитѣ и пробужда естетическото имъ чувство.

Не по-малко сѫ достойни за удивление и, изобщо, по-достѫпни за наблюдателното око и безбройнитѣ видове *растения*. Тѣ не само че даватъ особенъ характеръ на цѣли мѣстности (дѫбови, борови гори и др.) и не само че украсяватъ околностьта на нашитѣ домове (градини градски и домашни), но и на най-бѣдното жилище придаватъ една любезна привлѣкателность. Какво да кажемъ за розата, царица на цвѣтята, какво за крина, теменугата, моминската сълза, зюмбюла, карамфила и т. н.? Тѣзи и подобнитѣ тѣмъ цвѣтя и растения се гордѣятъ най-много съ своитѣ разновидни, но чудно правилни, симметрически, по нѣкога и фантастически форми, съ своитѣ пъстри шарове и повечето съ сладката си меризма. Какъ скромни и незначителни напротивъ сѫ тревитѣ! Тази своя бѣдность тѣ наваксуватъ съ своето множество, и често придаватъ на цѣли мѣстности особенъ характеръ. Да си припомнимъ само полетата, по които лѣтѣ се вълнуватъ позлатенитѣ нивя, лѫкитѣ и ливадитѣ, южно-русскитѣ степи, американскитѣ прерии и др. т. Обаче и отдѣлната малка тревица, ако се вземемъ по-внимателно въ нея, като прилѣгне — и съ увеличително стъкло, ще я намѣримъ тъй правилна и стройна, щото възбужда нашето удивление. И к тази ситна красота трѣба да се обръща вниманието на ученицитѣ. — Д мъхътъ и гѫбитѣ въ гората крижтъ въ себе си повече красота, отколи може да си въобрази непосветениятъ или прѣситениятъ човѣкъ.

Длъжни сме да споменемъ още за единъ начинъ, какъ би могли да гледатъ природнитѣ прѣдмѣти изобщо, и растенията особно. Поне при най-о

[1]) Упражняватъ се тука зрѣнието и другитѣ чувства, познаването и сравняванocc сѫщественнитѣ и второстепеннитѣ знакове, и съ това се образува не само фантазията и сътъ, но и разумътъ.

новепнитѣ растения — и животни, па и минерали — нека приведе учительтъ най занимателнитѣ народни приказки и вѣрвания, било български, било славянски изобщс. Съ това изучването твърдѣ много се одушевлява и става по̀-привлѣкателно. Такива български приказки и прѣдания взехѫ вече достатъчно да се събиратъ у насъ и любопитниятъ учитель може да ги намѣри въ разни периодически издания, записани отъ г. Ц. Гинчева, въ сбирката на г. Шапкарева и въ Сборника на министерството на народ. просвѣщение въ който се държи и особенъ отдѣлъ за тѣхъ. Г. Примусъ Соботка е написалъ една особна книжка на чески, въ която се изваждатъ на явѣ много красоти и характеристични особности на растенията и която би послужила като добро помагало за славянскитѣ подобни приказки изобщо [1]). Хубаво и умѣстно казва авторътъ: „Като се говори за книгата на природата, може да се назове растителното царство *поетическата часть* на тази книга . . . . Всѣко дърво ще ти бѫде една баллада, всѣко цвѣте — лирическа пѣсня“.

Минералогията не ни подава наистина такова изобилие отъ форми и шарове, както зоологията и ботаниката, но за това пъкъ иматъ минералитѣ нѣкои *свои* особни красоти. На първо мѣсто ще споменемъ *кристалитѣ*. Всички сѫ отъ различни плоскости и ѫгли тъй правилно устроени, щото можемъ да ги наредимъ въ нѣколко купове или системи и да искажемъ единъ простъ законъ, по който се нареждатъ, макаръ и да сѫ най-сложни. Какъвъ поучителенъ примѣръ на „единство въ множеството!“ — Както формата и боята (особно на драгоцѣннитѣ камъни), тъй лъскавината на минералитѣ е интересна отъ естетическа страна. Тъй сѫщо съставътъ на планинитѣ, напластяванието на земнитѣ слоеве, скалитѣ и урвитѣ, вкаменелоститѣ на животнитѣ и растенията крияѫтъ въ себе си много красоти. Достатъчно е тука за насъ, че сме посочили поне на тѣхъ.

Физиката и *химията* изискватъ дѣятелно въображение особно тамъ, дѣто нѣма възможность да се правятъ прѣдъ ученицитѣ нужнитѣ опити. Обаче и самитѣ опити (експерименти) оставатъ безъ дѣйствие, ако ги не обработи фантазията на зрителитѣ. — Желателно е, да се правятъ опититѣ отъ учителя не само съ всичката пълнота и съвършенство, но и колко се може *спретнато* и *вкусно*. — Колко *астрономията* пъкъ, тази най-възвишенна отъ всичкитѣ науки, възвишава и разширява духа, за това и не трѣбва много да се говори.

Историята ни прѣнася въ миналитѣ врѣмена, въ отдалеченитѣ мѣста и въ различнитѣ обстоятелства, сѫщо и *географията* се досѣга до естественнитѣ особности на отдѣлнитѣ земни крайща, до поминъка на жителитѣ, до произведенията, търговията и пр. и по този начинъ прилага въ съзнанието ни такова множество прѣдставления, които само съ увеличена дѣятелность на фантазията могѫтъ да се постигнатъ.

Дори и *математиката*, тази абстрактна наука, и тя може да бѫде полезна на фантазията съ хубавото съставяние на своитѣ доказателства и др.; а пъкъ *геометрията* (особно дескриптивната) тъй образува чутието за формитѣ, щото можемъ я тури на еднакъвъ редъ съ рисуванието.

Безъ да се гледатъ особнитѣ материи на наукитѣ, при *всѣко* изучвание овѣкъ ту изоставя и испуща, ту притуря и влага прѣдставления, ту пъкъ ъставя съвсѣмъ нови комбинации (фантазия, която абстрахува, детерминува комбинува). И споредъ това фантазията не по̀-малко е потрѣбна въ наукитѣ, тколкото въ художествата, и то не само за тогова, който измисля нѣщо, но за тогова, който въсприема готовото (продуктивна и рецептивна дѣятелность); тъ нея трѣба да се води не само изслѣдовательтъ, но и оня, който учи изиреното вече. „За самостоятелното мислянье въ наукитѣ се иска тъкмо тол-

[1]) Rostlinstvo a jeho vyznam v národnich pisnich, povéstéch, baji h, obradech a povéh slovanskych.

кози фантазия, колкото и за поетическитѣ творения; мжчно е да се произнесе човѣкъ, да ли Нютонъ или Шекспиръ е ималъ по-вече фантазия". (Хербартъ).

Остава ни най-послѣ да кажемъ нѣколко думи за *благоприличието и за облагородяването на нравитѣ.*

Въ книгитѣ, писменнитѣ задачи *) и въ дрѣхитѣ учительтъ трѣба да изисква отъ ученицитѣ чистота, редъ и скопосъ, въ държението и въ движенията на тѣлото извѣстна спретнатость и стройность, а пъкъ въ рѣчьта грижливость и дори елеганция, — и то не само при учението, но въ всичкитѣ имъ дѣйствия изобщо. Забѣлѣжй на ученика, който стои непристойно, да се изправи добрѣ; на неодѣлания обърни вниманието, че не сж му хубави движенията; който бухне вратата, нека прѣди да излѣзе, да се повърне въ стаята на прѣподаванието; неприличното обнасяние на часа, ако и снисходително, трѣба да се поправи; на ученицитѣ трѣба да се забѣлѣжи, при първи случай, който се падне, да не употрѣбяватъ въ взаимнитѣ свои отношения груби, просташки и улични изражения и др. т.

Полека-лека и безъ да щжтъ, но положително, тъй въспитавани ученици, ще навикнатъ на добъръ редъ, тѣхниятъ вкусъ ще се избистри и чувството за хубавото съ врѣме тъй ще се развие, щото и безъ изрично обръщание на вниманието имъ винжги ще постжпватъ, както се изисква. А пъкъ по този начинъ и *самообладанието* у ученицитѣ се поддържа и усилва, та косвенно се дѣйствува и върху тѣхната нравственность и върху характера имъ.

И.

Подъ лозата зелена, до чучура хладни.

Подъ лозата зелена, до чучура хладни
Пакъ замисленъ сѣдж,
Плувамъ въ сладки мечти, въ кржгозори отрадни,
Кули чудни градж;

Кули чудни, вълшебни, на мисьль крилата
Свѣтлорозови, дивни чедà . .
Рой мечтанья небесни ми галатъ душата . .
И на славата вкусвамъ плода . .

И мечтаж, да бѣхъ билъ монархътъ свѣтовни
И свѣтътъ да трепери подъ мень. . . .
И дворци отъ мермеръ, ту блаженства любовни .
Ту вѣнецътъ на гений свещенъ;

И мечтаж на трудове, битки грамадни
Азъ да бждж вѣнчаний герой . . .
И мечтаж безбуренъ въвъ гроба покой
Подъ лозата зелена, до чучура хладни.

Ев. Пеловъ.

---

*) Задачитѣ да бждатъ написани не само внимателно, но и хубаво.

Тъкачитѣ

(изъ Хайне).

Сълза недопущайки слаба въ очитѣ си,
Сѣдѫтъ на станътъ тѣ и скърцатъ зѫбитѣ си:
Германио, ние саванъ ти тъчеме,
Ний въ него трояка ще клѣтва вплетеме —
Тъчемъ ний, тъчеме!

На идола клетви, молби що му струваме,
Когато треперимъ, когато гладуваме,
Напраздно се лъжемъ ний съ праздна надежда:
Той насъ ни нечува, той насъ непоглежда –
Тъчемъ ний, тъчеме!

Проклетъ да е царя ни, царя на сититѣ,
Що се не смилява надъ нази убититѣ,
Що сетнитѣ намъ ни отнема грошлета
И кара подиръ да ни пушкатъ, катъ псета —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Проклета да бѫде земята ни бащина,
Дѣ само вирѣе срамъ и неразбранщина,
Дѣ славея бѣга прѣдъ нощния бухалъ,
Дѣ червякътъ въ гнилость се валя и мухалъ —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Станътъ се люлѣе, подскача совалката,
Ний рàботимъ денемъ и нощемъ тъкалката.
Германио, ние саванъ ти тъчеме,
Ний въ него трояка ти клетва плетеме —
Тъчемъ ний, тъчеме!

Прѣвелъ **Д-ръ Цоневъ.**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Книжици за прочитъ, съ беллетристическо, техническо, научно и забавително съдържание. Кн. IV—VII. Издание на книжарницата К. Г. Самарджиевъ и С-ие Солунъ. Съдържание на кн. IV, V, VI и VII:

Живитѣ мощи, И. Тургеневъ. Прѣведе Д. Х. И. *Макаровия сънъ*. Короленко. Прѣводъ отъ русски — В. К. *Папското муле* — расказъ отъ Алфонсъ Доде. Прѣводъ отъ френски — А. Т. *Стойко и Петко* (двѣ селенчета) отъ Т. Василиевъ. *Образцова домакиня* (Етюдъ на Марина Гавелича), прѣводъ отъ русски. *Единъ дългъ*. отъ Жакъ Норманъ, прѣводъ отъ френски. *Кименисъ*, расказъ отъ Всеволода Соловьева, прѣводъ отъ русски. *Лунната Свѣтлина*. Расказъ отъ Гюи де Мопассанъ, Прѣводъ отъ френски *Конфиденциално* прѣводъ отъ русски. *Една наздравица* отъ В. Хюго. Прѣводъ отъ френски. *Двамата братя и златото*. Расказъ отъ графа Л. Н. Толстей. Прѣводъ отъ русски. — *Кумиръ* отъ В. Кжнчевъ. *Старий Градинаръ* (стихотворение) отъ Т. Кипанчевъ. *Изъ Мицкевича*, къмъ Д. Д. (стихотворение) прѣвелъ Г. Ст. *Стихотворения* отъ Ленау Хайне и Пушкина. Прѣводъ отъ В. Л. *Пѣвецъ*, стихотворение отъ В. Л. *Микелъ Анжело* отъ К. Величковъ. *Портретъ на първобитнитѣ плѣмена*, отъ проф. Charles Debierre, прѣводъ отъ фр. *Нѣщо за „Физиологътъ"* отъ Н. А. Н. *Една нашенска ржкописъ* отъ Н. А. Н. *Солунский вилаетъ* отъ Н. А. Н. *Новото чудо на Фламариона*, прѣводъ отъ русски. *Лжгадинското поле*, отъ В. Кжнчевъ. *По говорътъ въ Рѣсенско*: пословици, поговорки, гатанки и пѣсни. Записали П. Н., А. С. и Т. Д. *Къмъ българский рѣчникъ*. Отъ Д. Митовъ и А. Тошевъ. *Отговоръ на г-на Ст. Михаиловски* отъ Д. Х. Ивановъ.

Нѣма съмнѣние, че е повече отъ полезно и похвално, да се издава едно периодическо списание въ Солунъ, особенно ако това списание е отъ такъвъ родъ, щото да може да задоволи оная въпиюща нужда, която се чувствова въ Македония. Въ княжеството има наистина много и прѣмного периодически списания, но тритѣ четвърти отъ тѣхъ сж такива, щото не могжтъ мина безъ прѣмеждие южната граница на княжеството и, слѣдователно, не могжтъ проникна между поробената половина на българския народъ. Но и да прѣникняхж, тѣ би принесли малко полза тамъ, защото по своя характеръ и по своята посока, сж недостжпни за народната масса. А въ Македония има нужда само отъ такива книги и списания, които могжтъ да се четжтъ и отъ послѣдния грамотенъ българинъ и които могжтъ да събуждатъ, или поне да поддържатъ народната българска свѣсть.

За жалость и солунскитѣ *Книжици* не отговарятъ напълно на туй искане: поне въ тѣзи четири книжки, за които ни е думата, има твърдѣ много материялъ, достжпенъ само за по̀-образованна публика. Но фактътъ, че има и доста лекъ и лекопонятенъ материялъ, ни доказва, че редакцията е имала прѣдъ видъ и тъзи цѣль, и се е старала, съ помощьта на ония сили, съ които е располагала, да я постигне.

Нека се спремъ по̀-дълго върху нѣкои отъ статиитѣ и расказитѣ.

По̀-голѣмата часть отъ повѣститѣ и расказитѣ сж леки и могжтъ да джтъ прочетени отъ обикновенни български — а вѣроятно и македонски ч[…] тели. Такъвъ е, напримѣръ, расказътъ на Алфонса Доде за *Папското м[…]* въ който се расправя, какъ едно духовно — папско — магаре ритнало ед[…] подиръ шесть години *карезъ*. Сжщо тъй лекъ е расказътъ на *Левъ Толст[…] Двамата братя и златото*. Той е единъ религиозенъ расказъ, както и[…] отъ дребнитѣ расказы на този оригиналенъ русски писатель. Нѣма съмнѣ[…] че за най-дебелия народенъ слой, както въ България, тъй и въ Македон[…]

езикъ е най-понятенъ и този духъ — най-полезенъ и най-влиятеленъ. Желателно е по́-нататъшнитѣ книжки отъ *Книжицитѣ* да съдържатъ повече такива расказн. — Расказътъ *Кименисъ* отъ Всеволода Соловьева ни се вижда, напротивъ, твърдѣ фанастиченъ и не до тамъ умѣстенъ тука. Споредъ насъ, подобни периодически издания трѣбва да съдържатъ повече *реално-полезни* нѣща, ако можемъ тъй да се изразимъ. Не искаме съ туй да кажемъ, че идеалното трѣбва да се избѣгва — не; но то трѣбва само тогава да се допустне да замѣсти реалното и полезното, когато е извънредно хубаво, когато има голѣми естетически достоинства. Такава е въ туй списание статията на г. К. Величкова за Микелъ Анджело, взета отъ римскитѣ писма на сѫщия авторъ, които се печататъ въ г. Вазовата *Денница*. То е перлъ въ *Книжицитѣ* — перлъ, защото третира прѣвъсходно и увлѣкателно една отъ най-гениялнитѣ личности въ историята. Авторътъ е проникналъ въ особеноститѣ и въ величието на този единственъ въ рода си, характеръ. Възвишенъ патосъ достига авторътъ, като говори за фрескитѣ въ Сикстинската капела:

„Никой поетъ, никой художникъ, не се е издигналъ до тая шеметна сюблимность, която ви възвишава до най-високитѣ върхове на небесата и ви спуща до най-непроницаемитѣ глѫбини на хаоса. То е една свѣткавица, която открива прѣдъ умътъ, поразенъ отъ своята нищета, всичката безкрайность на вселенната, озарена отъ блѣсъкътъ на милиони слънца, движущи се съ непоколебима хармония около колоссалний образъ на единъ Богъ всесиленъ и всевѣдущъ. Микелъ-Анждело достига до тая сюблимность на Библията, особенно въ четиритѣ първи афрески на свода, прѣдставляющи една до друга: отдѣлването на свѣтлината отъ тьмнината; Богъ, който плува въ въздуха надъ водитѣ; оплодотворението на земята и сътворението на първий человѣкъ. Тия четири афрески сѫ най-хубавитѣ, които той е написалъ, и може би, най-великитѣ произведения на живописьта. Тѣ задминуватъ материялнитѣ граници на искуството и влизатъ въ безпрѣдѣлното поле на мисъльта. Никога концепции умственни не сѫ били прѣдадени по начинъ по́-съотвѣтствующъ съ грандиозното вдъхновение, което ги е родило. Въ сътворението на първий человѣкъ усѣщашъ самий създателский духъ, че минува надъ земята въ образътъ на тоя Богъ, който лѣти въ пространството съ единъ сонмъ отъ ангели ови́ти въ широкитѣ дипли на мантията му, и създава Адама, безъ даже да се спре. Адамъ ще се изправи въ всичката хубость на божественното си подобие, и въ блѣсъка на зрѣлището, което ще порази отврѣдъ очитѣ му, ще познае Божието величие безъ да може да види оня, който е извлѣкълъ и него, и цѣлий окрѫжающий го свѣтъ, отъ хаоса. Въ сътворението на свѣтътъ видатъ се само главата и рѫцѣтѣ на Твореца, но това осакатение на господнята фигура — прѣдизвикана, може би, отъ недостатъчностьта на мѣстото — увеличава още повече грандиозний ефектъ, който прави картината. Образътъ исчезва и остава прѣдъ тебе самий духъ на твореца“.

Съвсѣмъ недостѫпна ни се вижда статията на Charles Debierre'a: *Портретъ на първобитнитѣ врѣмена*. Тъзи недостѫпность произлиза както отъ изложението — статията не е написана за хора, които не сѫ никакъ запознати съ тъзи наука — тъй сѫщо и отъ многото чужди думи, една часть отъ които [...]е могла да бѫде замѣстена съ български, а една и не, защото състои отъ научни [т]ермини, които ний нѣмаме на езика си. Въ това отношение много по́-сполучено [е] избрана статията на Камилъ Фламариона: *Новото чудо*. Тя е и по́-достѫпна [и] по́-блѣскаво написана, та затова е и по́-увлѣкателна. При това, въ тъзи ста[т]ия има такива прѣкрасни, възвишенни пасажи! Нека се убѣди четецътъ самъ: [„]Никога още въ продължение на всичката история на человѣчеството не сѫ [и]мали възможность да вникнатъ така въ бездната на безкрайностьта. Чрѣзъ но[в]итѣ усъвършенствувания фотографията въсприима ясно изображението на всѣ[ка] звѣзда, на каквато далечина и [д]а се намира тя, и го запазва здраво. Това

изображение може послѣ съвсѣмъ спокойно да се изучва въ свободно врѣме Кой знае, да ли нѣма да дост гне слѣдъ врѣме новата метода за издирване възможностьта да открива и жители на изображенията на Марса и Венера? Нали могуществото ѝ се простира до безкрайность! Звѣздитѣ отъ петнадесетата, отъ шестнадесетата, седемнадесетата величина сѫ слънца, като нашето, отдалечени на такова разстояние отъ насъ, щото свѣтлината имъ употрѣбява хиледи, а може би и милиони години, за да дойде до насъ, безъ да се гледа че тя изминава по 30,000 километра пѫть въ една секунда. Ето това слънце се намира въ такава дълбочина, щото свѣтлината му, така да кажемъ, и не дохожда вече до насъ. Никога естественното око на човѣка не би видѣло това свѣтило, и безъ инструментитѣ на най-новата оптика человѣческий умъ никога не би подозрѣвалъ сѫществуванието му. Но виждъ, че тая слаба свѣтлина, която достига отъ такава далечина, е достатъчно силна за да реагира върху химическата мрѣжица, която неизмѣнно запазва изображението ѝ.

„Да, нейната свѣтлина е извършила едно пѫтувание отъ милионъ години. Когато най-напредъ се е запѫтила тая свѣтлина къмъ насъ, земята, сегашната земя, съ нейното человѣчество, не е сѫществувала; на нашата планета не е имало ни едно мислящe сѫщество; генезисътъ (битието) на наший свѣтъ се е намиралъ въ периода на своето развитие; може би, въ тия първобитни морета, които сѫ обвивали земното кѫлбо до издиганието на първитѣ континенти, да сѫ се формирували първоначалнитѣ елементи въ недрата на водитѣ, като бавно сѫ приготвяли еволюцията на бѫдѫщитѣ вѣкове. Тая мрѣжица ни завежда въ миналата история на вселенната. Прѣзъ врѣмето на ефирното пѫтешествие лѫчата на свѣтлината, която сега дразни тая пластинка, се е извършила всичката история — историята на человѣчеството не е нищо друго, освѣнъ вълна, единъ мигъ. И прѣзъ продължението на това врѣме сѫщо така се е извършила историята на това далечно слънце, което сега се фотографира. А може би, то отдавна вече да е угаснѫло.“

„Безкрайность! Вѣчность! Съврѣменната астрономия ни потопява въ тѣхъ и ни дави тамъ. Какъвъ масщабъ да земеме? Ако бихме хвърчели дори и съ бързината на свѣтлината, пакъ ни бихѫ потрѣбвали милиони години, за да достигнеме до пространствата, дѣто свѣтатъ тия далечни свѣтила. Но, и да достигнеме до тамъ, пакъ не бихме се помѣстили, нито една крачка напрѣдъ къмъ прѣдѣлътъ на пространството, ибо послѣдното е безгранично, безкрайностьта безмѣрна и всѣкѫдѣ, на всичкитѣ посоки, има толкова свѣтове, толкова слѣдящи се едно друго слънца, щото ако държиме повече врѣме отворена фотографическата пластинка, тя така гѫсто ще се покрие съ свѣтящи и една до друга допирающи се точки, щото ще съставатъ лучезарното небе на свѣтлината. На кѫдѣто и да насочиме погледа си, ще срѣщнеме безбройно множество слънца, които се слѣдѫтъ едно друго“.

„И ний живѣеме на единъ отъ тѣзи свѣтове, на единъ отъ най-малкитѣ, на нѣкаква точка отъ безграничната безкрайность, освѣтлявана отъ едно отъ безбройното множество слънца; на единъ ограниченъ крѫгозоръ, току рѣчи въ пашкула на копринената гѫсеница; съставляваме само единъ мигъ и се проникваме отъ единъ призраченъ възглядъ върху свѣтътъ, като не виждаме почти нищо друго, или като виждаме твърдѣ малко, за да можемъ да си въобразимъ, че ний ужъ нѣщо знаемъ, като даже се ласкаемъ съ щастливата надмѣнность увѣренностьта, че господаруваме надъ природата, и се гордѣеме съ тъзи илюзия, като я зимаме за истина. Ний насилствено разрѣшаваме въпроситѣ. О...ваме себе си за материалисти, безъ, обаче, да знаеме ни думица за сѫще...ността на материята; наричаме се спиритуалисти, безъ да знаемъ нѣщо за сѫ...ността на душата; но въ основата на всѣко мислящe сѫщество остава съм...нието, защото ний никакъ не сме способни да установиме нѣщо, що-годѣ по...жително“.

Единичкий оригиналенъ расказъ въ тѣзи книжки отъ *Книжици* е расказътъ: *Стойко и Петко* (двѣ селенчета) отъ Т. Василиевъ. Туй расказче е много умѣстно; то е написано и доста разбрано, макаръ и да не притежава особенни художественни достоинства. Но то никакъ не му врѣди; то ще си принесе ползата и безъ това — то ще принесе даже много повече полза, отъ колкото нѣкои отъ прѣведенитѣ повѣсти. Желателно е само да има повече такива разкази изъ българския животъ, написани тъй достѫпно и леко.

Цѣнни материяли съдържатъ слѣдующитѣ нѣща и заслужватъ да бѫдѫтъ прѣпорѫчани на четеца: *Нѣщо за физиологътъ*, *Една нашенска рѫкопись*, *Лѫгадинското поле*, *По говорътъ въ Рѣсенско* и *Къмъ българския рѣчникъ*. А върху „Отговорътъ на г. Ст. Михаиловски“ нека ни бѫде позволено да се поспремъ.

Този отговоръ на г Д. Иванова е насоченъ противъ рецензията на негова прѣводъ на Les Misérables отъ Хюго, помѣстена отъ Михаиловски въ I кн. на Сборника на Министерството на Народното Просвѣщение. Той е единъ твърдѣ интересенъ отговоръ, но при все това той въ *Книжицитѣ* не е на мѣстото си: *Сборникътъ* въ Македония не може да бѫде познатъ, освѣнъ на отдѣлни единици, а *Книжицитѣ*, за голѣма жалость, сѫ малко распространени въ България. Поради това, повечето читатели на рецензията на Михаиловски нѣма да видѭтъ отговора на Иванова, и наопаки, за читателитѣ на отговора самата рецензия нѣма да бѫде позната. Но има и друга причина, поради която ний не бихме желали да срѣщнемъ този отговоръ въ „Книжицитѣ“: не е желателно, Македония отъ сега да става зрителка на лични нападения и не до тамъ примѣрни литературни борби Но както и да е, нека пристѫпимъ къмъ самия отговоръ.

Не всѣки авторъ, нападнатъ по този начинъ. по който Ивановъ се мисли нападнатъ отъ Михаиловски, би приелъ да отвори. Че имаше пристрастие въ рецензията на Михаиловски, туй бѣше очевидно за всѣкиго, и вѣроятно, тъзи е причината на това, дѣто неговата рецензия се посрѣщна отъ българската публика съ по̀-малко удобрение и съ повече осѫждание, отъ колкото заслужваше. Всѣки видѣ, че прѣводачътъ е оneправданъ, че рецензентътъ говори повече, отъ колкото е потрѣбно и повече, отъ колкото се изискваше и доказваше отъ неговитѣ факти, взети изъ критикуваната книга. Обаче нѣма, спорѣдъ нашето лично убѣждение, нищо по̀-приятно и, за нашия егоизъмъ, по́-завидно нѣщо, отъ колкото една подобна или по́-силна даже *критика*. Да бѫдешъ онеправданъ, да бѫдешъ поруганъ, изобличенъ, почти напсуванъ публично заради едно похвално и честно намѣрение — има ли друго въ свѣта, което толкозъ да ласкае нашето самолюбие, което толкозъ да ни възвишава въ нашитѣ собственни и хорскитѣ очи? — Нѣма и по́-добро и по́-сигурно срѣдство да възпитаешъ и да укрѣпишъ своето благородство, отъ колкото да имашъ случай да видишъ, колко е грозно и низско и подло — да бѫдешъ обезобразенъ отъ злобата, низостьта и подлостьта . . . . Колкото е по̀-низко и по̀-злобно нападението, толкозъ погордо и по̀-спокойно прѣпасяй удара и бѫди увѣренъ, че туй е истинската школа на живота! . .

Впрочемъ, има случаи, дѣто въ България отговорътъ на една пристрастна критика е извинителенъ. Настоящий случай е единъ отъ тѣзи и то по слѣдующитѣ причини: 1 Критиката на Михаиловски не бѣше *сокашка* — тя бѣше само прѣкалено строга и пристрастна. 2, тя съдържа фактически невѣрности, които нашата публика ще вземе за чиста монета — защото не е многоучена и защото не е навикнала да чете критически. Ето кои причини можехѫ да извинѭтъ отговора на Иванова; ето кои причини можехѫ да го запазѭтъ отъ унижение, ако той желаеше и умѣеше да даде единъ достолѣпенъ отговоръ. Г. Ивановъ обаче не е постѫпилъ тъй; той не се е занимавалъ въ отговора

си *само съ истината*, а и съ личностьта на оногова, който го нападна*) и отъ когото се счита онеправданъ; той се е оставилъ да го увлѣче и оскърби едно нищожно — въ този жалъкъ животъ — оскърбление; той се е упизилъ да бжде отмъстителенъ, почти злобенъ.

Независимо отъ всичко туй, Ивановий отговоръ съдържа фактически невѣрности и несполучени бѣлѣжки, които много по-вече би могли да го компромитиратъ, отъ колкото нападенията и хулитѣ на негова критикъ. Освѣнъ това, Ивановъ не е поправилъ всичкитѣ фактически грѣшки на своя критикъ.

На стр. 302 се казва: „Ний сме се старали, до колкото ни е идѣло отъ ржкп, да въспроизведемъ прѣдъ читателя дѣйствителната физиономия на автора, съ повечето свойственни нему особенности на формата, които въ едно беллетристическо произведение, повече отъ всѣкждѣ другадѣ, сж неразривно свързани съ сьдържанието. Съ други думи казано, ний се стрѣмихме да направимъ прѣводътъ такъвъ, щото читательтъ да може да извлѣче изъ него, колкото се може повече, онова впечатление, което би извлѣкълъ отъ четението на оригиналътъ. Само такъвъ прѣводъ, споредъ насъ, може да има литературно и образователно значение. Иначе, даже ако ще би и всичкитѣ думи, вмѣстени въ него да сж били прѣведени ъъ точното имъ лексикографическо значение, не би могло да се даде вѣрно понятие за авторътъ".

Ний не разбираме напълно, какво иска да каже авторътъ, когато говори за „свойственнитѣ нему особенности на формата". Ако съ това иска да каже, че е гледалъ, колкото е възможно повече да се приблизи до фразеологията на Хюго и се надѣва, че съ туй ще даде на четеца онова наслаждение и впечатление, което би му далъ французский авторъ, то той много се лъже Пьрво и пьрво, французскитѣ, свойственни на Хюго особенности на формата, сж непрѣводими на български; второ, даже и да бждатъ прѣведени, нѣма да произведжтъ никакво впечатление.

Слѣдующитѣ увлѣчения и епитети сж излишни и нѣматъ нищо общо съ въпроса: да ли Михаиловски е критикувалъ право и съвѣстно, или не.

„Това му утвърждение се отличава сж сжщата *наглость* и *недобросъвѣстность*, съ каквато е прѣпълнена цѣлата рецензия".

„Види се, че високото и *дълбоко* мнение, което критикувачътъ има за себе си, не му позволява да слѣзе толкова низко и да признае, че не само у французитѣ, но и у българитѣ има до толкова разсждителность, за да могжтъ да разберхтъ, безъ никаква мжка даже, твърдѣ обикновенното игрословие, което *стои* въ горнитѣ думи".

На сжщата страница — 305 — Ивановъ казва: „Ний не можемъ си прѣдстави, дѣ намира г. Михаиловски мжчнотията на игрословието, което се състои въ слѣдующия диалогъ.

„— Толомиесъ, твоето мнение е законъ. Кой е твоя любимъ поетъ?

„— Бер . . .

„— Кен ? . .

„— Не, шу

„Каквото и да бжде мнението на г. Михаиловски за българската читающа публика, ний пакъ настояваме, че едва ли ще се намѣри нѣкой да не разбере и да има нужда отъ толкова дълго обяснение, каквото се е потрудилъ да ги даде наший почтенъ критикувачъ.

„Кой напр., грамотенъ българинъ нѣма да разбере слѣдующето:

— „Иване, какъ се казва тоя, що критикува въ „Сборникътъ" прѣводъ на Les misérables?

---

*) На стр. 312 Ивановъ дава слѣдующий примѣръ, за да оправдае една своя конструкция, която Михаиловски напада: „Ако да бѣхте си налагали парцалитѣ, Вий и до сега *щѣх да сте* сждия. А така се изразяватъ на много мѣста у насъ". Туй не е благородно; то е оскърбително. защото напада лично г-на Михаиловски, който е билъ сждия, нѣкжде си.

— „Михаилов
— „ичъ?
— „не, ски.

„Както вижда г. Михаиловски, не сме ний, които не знаемъ, що дращемъ, а самъ той го прѣкалява съ голословието си, па и басътъ му, колкото и тържественно да го държи, нѣма да стори една лула тютюнъ".

Тука има едно малко недоразумение отъ страна на г. Иванова. Ако и Михаиловски да не е твърдѣ ясенъ въ началото на своята бѣлѣжка (в. I кн. отъ Сборника, дѣлъ II, стр. 261), но кждѣ края на неговата бѣлѣжка се вижда, че той не говори за способностьта или неспособностьта на читателитѣ да образуватъ думи отъ отдѣлнитѣ слогове: Бер, Кен и Шу, а за значението и за разликата между ония двѣ имена, които ще се образуватъ отъ тѣхъ.

На стр. 307:

„Друго едно *игрословие,* въ което ни обвинява почтенниятъ критикувачъ е, че сме прѣвели французската фраза: Le quel preféres-tu de Descartes ou de Spinosa? така: кой споредъ тебе е по-силенъ, Декартъ ли или Спиноза? и че тъзи фраза трѣбвало да се прѣведе: кого прѣдпочиташъ отъ Декрата и Синоза? *Ахъ, да се не пръкни макъръ!* И това било голѣма и непростима грѣшка, та сѣдналъ, по поводъ на това, почтенниятъ критикувачъ да ни чете цѣла лекция, кой и какъвъ билъ Декартъ, що за човѣкъ билъ Спиноза, и най-послѣ, че Дезожие билъ еротически поетъ, та смисълътъ на горнето „сериозно" запитвание и отговорътъ му — „Дезожие", трѣбвало да се разбиратъ така:

„— Поставете ме между двѣ философии, но азъ нещж ни една отъ тѣхъ; моята философия е бъчвата и женитѣ; Бакхусъ и Венера сж моитѣ автори, чрѣзъ прѣтълкуванието на Дезожие".

Браво! г-не Михаиловский, и ний заедно съ васъ почнахме да съжаляваме читателитѣ на „Клѣтницитѣ",*) че не сж могли да се удостоижтъ да бждете вий прѣводачътъ на тая книга, та да могжтъ да четжтъ нѣщо художествено и изящно!"

Туй не е отговоръ на критика. Отговоръ на критика наричаме ний само онова съчинение, въ което нападнатий авторъ признава всичкитѣ си волни и неволни грѣшки, които му е посочила критиката, а събаря ония, които тя е измислила. Да не признаешъ, да не исповѣдашъ една съзната отъ тебе грѣшка, а да философствувашъ, че критикътъ се взиралъ, че той билъ сѣдналъ да учи — туй е голѣма слабость, ако и да прилича на сила.

Туй сж по-важнитѣ слабости на този отговоръ. Другото въ него е хубаво, особенно онова, което доказва грѣшкитѣ на безпощадния критикъ, който е забравилъ, че errare hominum est.

Ний се старахме да бждемъ безпристрастни въ тъзи расправия, която ни занимава вече втори пжть. Сжщото вжтрѣшно влѣчение, което прѣди ни караше да защитимъ Иванова, сега ни въоржжи противъ него. Ний нѣмаме лични симпатии или антипатии нито къмъ Иванова, нито къмъ Михаиловски. Едничкитѣ прѣдмѣти на нашата симпатия бѣхж въ този случай: правото е умѣренностьта. Тѣхъ търсихме и тѣхъ спасявахме.

Промишленность. Година III кн. 1. — Съдържание: Отъ редакцията. — 2. *Смайлсъ.* Спестяванье чрѣзъ осигуряванье на живота. — 3. *Лавеле.* Сврѣменний социялизъмъ. — 4. Отношенията на счетоводството къмъ политическата економия. — 5. *Левасьоръ.* Политическа економия. — 6. Външната търговия на българското княжество прѣзъ 1887- 9 г. — 7. Економическа хроника. — 8. Смѣсь.

Когато вземете въ ржка българска книга по извѣстна научна специалность, първото нѣщо, което особенно неприятно и дори убийственно ви поразява, е

*) Названието на романа Les misérables най-сполучно и вѣрно прѣведено съ тая е дума, написана, обаче, погрѣшно: *Клѣтницитѣ* вмѣсто *Клетницитѣ.* Б. Р.

нейний язикъ и нейното правописание. Струва ти се, че раздѣлението на труда, което въ България е въ пелени, си е прокарало пѫтя само тамъ, дѣто не трѣбва; че ония, които пишатъ научни статии, не считатъ за нуждно, да уважаватъ българския езикъ, нито пъкъ да пазѭтъ послѣдователно едно какво да е правописание. Ето ний отваряме стр. 63 отъ I кн. на *Промишленность* и не можемъ да повѣрваме очитѣ си: „Една организация, назначена, *която* да принесе голѣма услуга на лица и т. н.; или: „Дѣятелнитѣ хора, които бихѫ приложили на тъзи система бързината на тѣхния ходъ оная на тротоара“, или пъкъ слѣдующата, безконечно варварска фраза: „Една бързина отъ 2 м. въ секунда е твърдѣ голѣма, тъй щото други лица както за млади, могѫтъ да се въсползуватъ безъ прѣпятствие“. Ний не сме въ състояние да разберемъ почти нищо отъ тъзи върволица отъ думи, която нѣма нищо българско въ себе си.

Съ радость ще прибавимъ, че езикътъ въ *Промишленность* не е вредъ толкова лошъ и небрѣженъ, ако и вредъ да е желателно да бѫде пó-добъръ. Да вземемъ, напр. политическата економия на Левасьора, за която en passant ще забѣлѣжимъ, че ще бѫде добрѣ да се издаде и въ отдѣлна книжка, за да бѫде достѫпна и за неабонатитѣ на *Промишленность*. И тамъ езикътъ има нужда отъ една поправителна рѫка, за да стане търпимъ и разбранъ: „Естественнитѣ науки осѫждатъ политическата економия, че тя се лишава отъ оная точность, *обикновенна за тѣхъ*“, или: „учатъ естеството за човѣка разглежданъ като живущо сѫщество, съставляющъ часть отъ тъзи група“. — И собственнитѣ имена трѣбва да се пишатъ пó-грижливо, а не вмѣсто Аристотелъ—Аристотъ (по френски) и вмѣсто Хенрихъ или Хайнрихъ Хайне — Хенри Хейне и др.

Колкото за избора на материяла, той не е до тамъ за осѫжданье, но желателно би било да не съдържатъ слѣдующитѣ книжки толкова много прѣводъ и толкова малко оригинални статии. Нема въ нашия животъ нѣма толкова теми за разни политико-економически разсѫждения? Тъзи осѫдность отъ разсѫждения съ локаленъ и съврѣменъ колоритъ бие толкова пó-злѣ въ очи, като се има прѣдъ видъ, че въ „Нѣколко думи по программата на Промишленность“ се налѣга именно на практическата страна и ползата отъ политическата економия. Четецътъ трѣбва да види нагледно тъзи практическа полза; той трѣбва да бѫде освѣтленъ върху нашитѣ економически въпроси, тъй популярно и тъй достѫпно, както го освѣтлява по нѣкога върху туй — онуй „Балканска Зора“, нъ пó-научно и пó-основно. Ний не отказваме, че е имало такива статии въ много отъ досегашнитѣ книжки, но туй трѣбвало да става по на често, и да не липсува въ първата книжка на едно ново годишно течение

Като помѣнахме пó-горѣ първата статия на тъзи книжка — „*Нѣколко думи*“, трѣбва да кажемъ за нея, че е написана много повърхно и съдържа една странна прѣпорѫка за списанието, което *захващатъ*. Тѣзи „*Нѣколко думи*“ не могѫтъ издържа никаква критика, ако и да е вѣрно напр. онуй, дѣто се казва въ тѣхъ, че економическитѣ ни въпроси сѫ много занемарени, че имаме много повече литературни, отъ колкото економически списания и че първитѣ не обгръщатъ и социялнитѣ въпроси. Но ний и не мислимъ, че всички наши списания сѫ длъжни да се занимаватъ съ економически въпроси. Нека всѣки се занимава съ онуй, което обича и което го привлича. И друго: пó-добрѣ е, да не се намисаме тамъ, дѣто не сме компетентни: литераторитѣ — въ еко[...] мията, економиститѣ — въ литературата. Колко голѣмо зло произлиза [...] намисанье въ чужди области, доказватъ и тѣзи „*Нѣколко думи*“, които съд[...] жатъ разни литературни бѣлѣжки, написани съ голѣма литературна на[...] ность. Тукъ се казва, напр.: Обичаме да въспѣваме жътварката и природни[...] красоти, а не се спираме да размислимъ за улекчението труда на сѫщата жи[...] варка“. Колко слабо разбиранье на литературнитѣ въпроси показва този чуде[...] пасажъ; но още пó-чуденъ става той, като се помни, че излиза отъ едно е[...] номическо списание, чиито работници трѣбва най-вече да бѫдѫтъ пр[...]

нати отъ идеята за раздѣлението на труда. — Който умѣе да въспѣва жътварки, той не е длъженъ да разсѫждава за улекчението на тѣхния трудъ, и наопаки. Наивно е и да се иска туй. На и да не си правимъ иллюзии и да мислимъ, че ще напреднемъ економически тогава, когато всички, знающи и незнающи, грак немъ да приказваме за економически работи.

Отговоръ на единъ отговоръ.

Въ послѣднитѣ дни изъ живота на „Литературно-научното списание на Казанлѫшкото учителско Дружество", между него отъ една страна и „Искра" — отъ друга, се завърза една малка полемика по поводъ на рецензията на I-та книжка отъ „Денница", помѣстена отъ г. Страшимирова въ VII кн. на „Искра". Бѣлѣжкитѣ на „Литературно-научното списание" противъ нѣкои пасажи отъ тъзи рецензия се удостоихѫ съ единъ отговоръ, или съ една „поправка", както се изразява писательтъ въ „Искра", а кратковрѣменний животъ на „Литературно-научното списание" не позволи да се отговори на тъзи „поправка". А тя заслужва отговоръ, защото е написана прилично — явление, толкова рѣдко въ страната на безсъвѣстнитѣ лични нападения, и защото сѫ се вмъкнали въ нея дребни недоразумения, които изискватъ едно пояснение.

Върху достоинството на статията: *Нашитѣ периодически списания* отъ г. И. Д. Ш. ний нѣма да се повръщаме. Мнението на г. Страшимирова е съвършенно противоположно на нашето, слѣдователно, ний можемъ съвършенно безпристрастно да прѣдположимъ: първо, че едно отъ двѣтѣ може да бѫде криво; второ, че и двѣтѣ може да съдържатъ по една малка доза отъ истината. За да се залови истинска полемика и да се намѣри и докаже, на чия страна е истината, да се докаже, да ли тъзи статия съдържа неумѣстни разсѫждения, или едно умѣстно и всестранно развитие на една тема — трѣбватъ дълги и широки докази. Подобно нѣщо не е сторено нито отъ наша страна, нито отъ страна на г. Страшимирова, който пръвъ подигна въпроса, който пръвъ исказа мнѣние, безъ да го подкрѣпи съ никакъвъ доказъ. Г. Страшимировъ простс исказа едно свое убѣждение, за което имаше пълно право; вѣрваме, че и ний сме били свободни, да искажемъ нашето. И още вѣрваме, че сме свободни да задържимъ и за напрѣдъ досегашното си мнение за достоинствата на тъзи статия, безъ да бѫдемъ длъжни да го докажемъ и оправдаемъ прѣдъ г. Страшимирова — поне до тогава, до дѣто не бѫдемъ прѣдизвикани отъ противната страна, до дѣто не докаже тя своето и съ туй ни принуди или да се съгласимъ съ него, или да докажемъ своето.

Прѣди да свършимъ съ тъзи статия, ще си позволимъ още една бѣлѣжка върху една малка неразбория, сторена отъ насъ, а причинена отъ г. Страшимирова. Като говори за слога на въпросната статия въ VII кн. на „Искра", г. Страшимировъ казва, че авторътъ ѝ *малко се погрижилъ да го направи популяренъ.* Признаваме, че ний не разбрахме тѣзи негови думи тъй, както ги е разбиралъ той самъ, и той има право да ни укори, че не сме го разбрали. Но г. Страшимировъ ще бѫде пристрастенъ, ако направи само насъ виновни за тъзи неразбория, когато той не се е погрижилъ да прѣдпазя думитѣ си отъ криво разбиранье. Той не е употрѣбилъ думата *популяренъ* въ популярното ѝ значение, нѣщо, което не е всѣкога осѫдително, но всѣкога налага на писача извѣстни длъжности, тъй напр. длъжностьта да поясни онова, на което дава особенно, необикновенно значение. До колкото разбираме ний значението и употрѣблението на думата *популяренъ,* то не съвпада съ онуй, което ѝ дава г. Страшимировъ, защото подъ изрѣченията *популяренъ езикъ, популярно изложение* или *популяренъ писатель,* не се разбира езикъ, лишенъ отъ чужди думи, нито пъкъ писатель, който не употрѣбява чужди думи. Подъ популяренъ езикъ, или слогъ, както и подъ популярно писанье ний разбираме легко, достѫпно изложение, понятно за всѣки

малко-много грамотенъ. Популяренъ писатель, по тази причина, се нарича именно онзи, който е познатъ на народната масса. Наистина, популярний писатель нѣма да прѣпълни съчиненията си съ чужди думи, но отъ тукъ не слѣдва, че всѣки който избѣгва чуждитѣ думи, е попиляренъ списатель*). По тъзи причина ний разбрахме тъй г. Страшимирова и се надѣваме, че той самъ ще признае, че обикновенното значение на тъзи дума е туй, и че слѣдователно, вината е повече негова, отъ колкото наша. Г. Страшимировъ е считалъ себе си за досущъ невиненъ и за това, вѣроятно, е счелъ за нуждно да ни расправи значението на нѣкои думи. Хубаво е наистина да се расправя значението на думитѣ, но още по̀-хубаво е да се употрѣбяватъ думитѣ въ сѫщинското имъ значение.

* * *

Относително критическата студия за Любена Каравелова, за която сега положително се знае, че принадлѣжи на г. Величкова, понеже той се подписа на послѣдния откъслекъ (въ V-та книжка), ний сме, увѣрени че самъ г. Страшимировъ ще оттегли нѣкои свои мнѣния, тъй напр. подозрѣнието, че тя принадлѣжала на сѫщото лице, на което принадлѣжи и романътъ *Подъ игото* и др. т. — Както поради доисписванье името на автора на статията „*Нашитѣ периодически списания*“, тъй сѫщо и поради прѣдположението му за автора на студията върху Любена Каравелова, ний бѣхме забѣлѣзали (въ III-та книжка на „Научно-литературното списание“ г-ну Страшимирову, че туй подмѣтанье е „досущъ не скромно“, на което г. Страшимировъ въ VIII кн. отъ „Искра“ отговаря, че не билъ подмѣталъ — въ въпроса за автора на критическата статия, — а „точно отбѣлѣзълъ мѣстата, въ които тѣ носятъ единъ духъ“. Слѣдъ подписа на г-на Величкова този въпросъ се исчерпва, но обясненията пакъ не сѫ излишни. Когато г. Страшимировъ ми отговаря, че билъ точно отбѣлѣзълъ мѣстата, въ които тѣ носятъ единъ духъ той съ това иска, безъ съмнѣние да ни науми двѣтѣ страници отъ „Подъ игото“, цитирани още въ VII кн. на „Искра“. Желателно е било да направи г. Страшимировъ втори пѫть справка съ тѣзи страници, прѣди да претендира, че туй било едно *точно отбѣлѣзванье*. Ако бѣше направилъ той тъзи справка, щѣше да намѣри онуй, което и ний намѣрихме и което ни накара да нарѣчемъ туй, безосновно споредъ насъ, прѣдположение, едно подмѣтанье. Нека сѫди четецътъ самъ. Стр. 65, която привежда г. Страшимировъ, съдържа слѣдующитѣ думи за Кандова: „Кандовъ, студентинъ отъ единъ русски университетъ, дошълъ за поправянье на здравьето си, човѣкъ начетенъ, но краенъ идеологъ, и увлѣченъ отъ утопиитѣ по социализма.“ А колкото за стр. 126, ний, при всичко, че я прочетохме и дваждъ и триждъ, не можихме да намѣримъ тамъ нищо въ полза на мнението на г. Страшимирова: тамъ се говори за едно съвършенно невинно нѣщо — тамъ Колчо слѣпецътъ търси Огнянова въ черкова. Г. Страшимировъ по една, вѣроятно, печатна погрѣшка е привелъ и тъзи страница като единъ доказъ за своето мнение и нѣма да бѫде тъй пристрастенъ, щото да ни окриви насъ, ако не сме могли и не сме искали да намираме въ горѣприведенитѣ думи изъ „Подъ игото“ единъ точенъ доказъ, че студията и „Подъ игото“ принадлѣжѫтъ на една рѫка. Отъ прѣписаната по̀-горѣ характеристика на Кандова — отъ г. Вазова, до студията за Любена Каравелова има за насъ цѣла пропасть и самъ г. Страшимировъ, на стр. 444 въ VII кн. казва, че Величковъ е противоположенъ Вазову „въ начина на изложението“. Чудно е, че той не се взрѣлъ да види тъзи противоположность и тамъ, дѣто тя не е отбѣлѣзана с единъ външенъ бѣлѣгъ — съ единъ подписъ.

По́-нататъкъ г. Страшимировъ обяснява защо билъ нарѣкълъ тъзи студи *несериозна*. Туй обяснение не може да задоволи. Споредъ насъ епитетътъ *не-*

---

*) Малцина ли има у насъ, които не употрѣбяватъ чуждитѣ думи — защото не ги знаятъ, или ги не обичатъ — и които не само, че не сѫ популярни, но често и не сѫ понятни

сериозна критика — е най-убийственното и най-тежкото нѣщо за единъ писатель; то е послѣдний укоръ. Несериозно писанье, споредъ насъ, значи, просто бръщолевенье. а г. Страшимировъ не е искалъ и не иска това да каже. Той говори само за туй, че авторътъ на студията не давалъ докази за своитѣ възгледи. Туй значи ли, че той нѣма докази? Туй значи ли, че той не сериозно, тъй просто за една шега, говори мнѣния, въ които самъ не вѣрва? Не исказва ли тъзи дума — *несериозно*, повече отъ колкото трѣбва и иска да искаже авторътъ на рецензията? Не щѣше ли, напротивъ, г. Страшимировъ да постжпи пò-добрѣ и пò-похвално, ако докажеше своитѣ — противнитѣ на тѣзи — възгледи и съ туй го прѣдизвикаше да докаже и своитѣ? Не пада ли той самъ въ двойно пò-голѣма грѣшка, като употрѣбява, малко небрѣжно, оскърбления, вмѣсто убѣдителни думи? . . . .

Колкото за бѣлѣжката, че всѣки билъ въ правото си да иска отъ единъ безименъ писачъ да каже, съ какво мѣри идеитѣ на Любена Каравелова, ний ще забѣлѣжимъ, че тя ни се вижда странна. Защо само онѣзи да сж длъжни да исповѣдватъ принципитѣ си, които не си подписватъ името. Да ли като си подпише писачътъ името, се освобождава отъ тъзи длъжность, или лишава отъ туй право? Ний не мислимъ, че името играе такава голѣма роля, защото не вѣрваме, че всѣки, който си подписва името, си е казалъ вече принципитѣ и може свободно и безконтролно да осжжда или да хвали всичко.

Д-ръ К. К Кръстевъ.

——

Приехж се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги: *)

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава министерството на народното просвѣщение, книга III София, държавна печатница 1890 цѣна 5 лева.

История на цивилизацията въ Европа отъ паданието на Римската Империя до Француската революция, отъ Гизо. Прѣвелъ отъ русски Н. Н Даскаловъ Разградъ, 1890 цѣна 1 левъ 40 ст.

Моцартъ и Салиеръ и Скжпий Рицаръ, поеми отъ Пушкина, прѣвелъ Н. Т. Трифуновъ. Руссе 1890.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Г. Василий Жукъ, малорусски литераторъ, е прѣвелъ въ русскитѣ журнали стихотворенията: *Зимни вечеръ, На балътъ* и други още отъ г. И. Вазова, зети изъ сбирката му „Гусла“.

——

Излѣзлитѣ вече I и II книга отъ „Сборника за народни умотворения, наука и книжнина“, който се издава отъ министерството на народното просвѣщение, благодарение на своя богатъ филологически отдѣлъ, сж възбудили вниманието на чуждестраннитѣ учени слависти и етнографи. Така, между другитѣ, г. Ягичъ, редакторътъ на „Süd-Slavishe revue“ въ една обширна критика обстоятелно разглежда всичкитѣ пò важни нѣща въ казаното издание. Сжщо извѣстниятъ г. Сырку въ една статия въ руския „Журналъ министерства народнаго просвѣщенія“, 1890, Май, подъ заглавие „Болгарская етнографія“ (стр. 188—203) прави разборъ и запознава русската учена публика съ съдържанието на I-та книга. И той, както и г. Ягичъ, съчувственно посрѣщатъ сборника. Г. Фридрихъ Краусъ въ специалното си периодическо списание по фолклора „Am Ur-

*) Въ слѣдующата книжка на „Денница“ ще бжде поговорено за тѣхъ.

quell“ (I Heft, II Band, стр. 32), като рецензира и двѣтѣ книги, между другото, особно за народнитѣ умотворения, казва: „Отъ тѣзи материяли съвсѣмъ ясно излазя на явѣ, че Ведата на българитѣ е една безвкусна фалсификация и че *въ Македония нищо сръбско не е за търсенье, а още по-малко за намиранье*“.

Въ пещенский вѣстникъ „Revue d'Orient“ се е появилъ прѣвода на едно отъ стихотворенията на г. С. Стамболова, подъ название: *Чорбаджии* Сжщото било обнародвано на маджарски языкъ въ иллюстрований журналъ: „Wasarnapi Ujsàg“.

Директорътъ на пощитѣ въ Съединенитѣ Държави билъ забранилъ на послѣдне врѣме внасянието чрезъ пощата английский прѣводъ на послѣдний романъ на Левъ Толстой *Крайцеровата Соната*, който, поради откровеноститѣ, достигающи часто до цинизъмъ, въ языка на нѣкои пасажи, и безпощадното раскриване закулисниятъ развратъ въ русското великосвѣтско общество, счита се въ Америка, като безнравственъ. Слѣдъ запрѣщението Ню-йоркската полиция захванала да лови уличнитѣ разпасячи на книгата и ги испратила, както тѣхъ, така и издателя на английския прѣводъ, прѣдъ полицейский трибуналъ въ Томбсъ. Трибуналътъ, обаче, оневинилъ набѣденитѣ и имъ възвърналъ зетитѣ екземпляри. Сждникътъ обявилъ, че ако *Крайцеровата Соната* и да не е една морална книга, въ строгото разбиране на думата, той, обаче, не виждалъ нищо въ нея способно да увреди нравственностьта на когото и да бжде. Но той прибавилъ, че трѣбва да се махнатъ афишитѣ, които извѣстявали че съчинението било запрѣтено отъ русския царь и отъ директора на пощитѣ въ Съединенитѣ Държави, защото тие афиши, като че съ това искатъ да загатнатъ че има нѣщо достоосждително въ романа и слѣдователно да съблазнжтъ любопитнитѣ да го купуватъ.

Не прѣди много стана въ Германия распродавание на цѣнната коллекция отъ ржкописи на знаменити люди на барона Малцанъ. Въ тоя случай сж се дали изумителни сумми за нѣколко листчета. Така, осемъ страници Гетевъ ржкописъ сж се платили — 4120 лева; двѣ Хайневи писма до книжара Вайдемана въ Липиска — 1000 лева; за седемь писма на Шиллера — 1286 лева; и за нѣколко Лесингови — 1000 лева.

Ромжнскиятъ народъ прѣтърпѣ една велика загуба въ лицето на своя първокласенъ и любимъ поетъ, а сжщо и виденъ политически мжжъ — Васили Александри който се помина неотдавна. Александри прѣзъ своето петдесетгодишно списателско поприще, прѣзъ което не ведажъ земá лично и дѣятелно участие въ политическитѣ трусове, които прѣживѣ отечеството му прѣзъ тоя дългъ срокъ, надари ромжнската поезия съ грамада изящни поетически стихотворения, написани въ духътъ на простонароднитѣ юнашки влашки пѣсни, извѣстни подъ името „Дойни“. Тоя родъ поезия, отпечатана съ патриотически духъ, спечели на Александри голѣма популярность между народа му, и тъй ве[...] порасла твърдѣ поради припознаванието му, отъ станалий прѣди петнайсеть годи[...] въ Франция конгрессъ отъ литератори,за пръвъ поетъ изъ между поетитѣ [...] всичкитѣ латински земи, за стихотворението „Ginta Latino“ (Латинското пле[...] Погрѣбението на Александри станало невѣроятно тържественно.

Ц-въ.

ГОДИНА I. ОКТОМВРИЙ 1890. КНИЖКА 10

ДЕННИЦА.

ЕПОХА-КЪРМАЧКА НА ВЕЛИКИ ХОРА. *)

ПОРТРЕТЪ

отъ **Ивана Вазовъ.**

Въ Пловдивъ той дѣйствително намѣри, въ първитѣ дни на революцията, положението прѣкрасно. Анархия пълна. Сѫдилища затворени, тъмници отворени, възтържествувалата партия на висотата на славата си, падналата — распната на кръсть. Нѣмаше „съединители“ и *съединисти*, а завоеватели и завоевани! Гороломову въ главата оживѣ сега образа на французската революция, съ великитѣ ѝ мѫже. Пловдивската можеше твърдѣ добрѣ да приеме характера на френската и да се прослави съ Робеспиеровци и Дантоновци.Гороломовъ се хвърли въ една патриотическа сбирщина, която прѣустрои и нарѣче „якобински легионъ“. Тя състоеше отъ героитѣ на кръчмитѣ и затворитѣ, отъ бездомни и безименни скитници, кой знай отъ кѫдѣ дошле, отъ испѫдени гимназисти, отъ бездѣлници по звание, и отъ трицитѣ на обществото. Имаше между нихъ и идеалисти. Всичкий тоя пъстъръ народъ се прѣобърна въ спасители на отечоството, облѣче се въ чървени ризи, прѣпаса саби, тури си огромни шепки съ чървено дъно и съ тученъ левъ отпрѣде. Имаше нѣкои, които навлѣкохѫ театрални костюми, а други за отличителенъ знакъ задоволихѫ се сопитѣ. Гороломовъ, главатарьтъ на легиона, се отличаваше съ нѣкакво исполинско бѣло перо, което стърчеше на гуглата му. Задачата на легиона, по подражание на френскитѣ якобници, не бѣше да отблъсва външнитѣ неприятели на отечеството, а да унищожава вѫтрѣшнитѣ врагове. А понеже нѣмаше такива, то мѣстото на роялисти и жирондинци хвана падналата партия, която единодушно бѣ прѣгърнала съединението. Клубътъ на якобинский легионъ стана македонската кръчма „Марково-Колѣно“ до градската градина. Тамъ ставахѫ шумнитѣ съвѣщания на дружината, държахѫ се огненни рѣчи противъ „прѣдателитѣ“ оста-

*) Продължение отъ 9 кн. на „Денница“.

вени на произвола на якобинцитѣ. „Марково-Колѣно" бѣше единъ видъ Comité de salut publique дѣто се зимахѫ рѣшения – кому да строшѫтъ кокалитѣ прѣзъ нощьта, и кому дюкяна. . . Разумѣва се, първото наказание съотвѣтствоваше на гилотината, а второто — на конфискациитѣ на френската революция, а отъ части—бѣ приложение на комунизмътъ.

Сѫществуванието на тая дружина исторически е вѣрно, както и онова, което пó-нататъкъ ще слѣдва за нея. Но историята нѣма да я впише въ страницитѣ си, както не вписва въ тѣхъ и диариитѣ на една войска въ походъ, и облакътъ гарвани, които се спущатъ по труповетѣ на едно бойно поле. Въ революции, подобни на пловдивската, такива явления сѫ естественни. Тѣ сѫ, като едно бурно море, което исхвърля на брѣга си и бисери, и гнилитѣ останки отъ корабокрушенията, и тинята отъ дъното си. Тѣ изваждатъ на видѣло и на животъ всичкитѣ птици на нощьта, всичката нравственна паплъчь скрита изъ купищата и дрипитѣ на обществото; банкротинътъ въ човѣщината се подсланя подъ нѣкое благородно знаме, подъ което стои и честниятъ човѣкъ, и става равенъ съ него. Смѣлий злодѣецъ, заклейменъ отъ опозорителний жигъ на закона, и прѣдприемчивий шарлатанинъ, оплютъ отъ общественното прѣзрѣние, обививатъ се въ тогата на нѣкой народенъ идеалъ, издигатъ се смѣло, стѫпатъ на рамената на другитѣ и турятъ кракъ на най-високото стѫпало на общественната стълба, посрѣдъ безумното рѫкоплѣскане на сганьта, която обича кумиритѣ създадени отъ кальта, дѣто тя се валя. Въ такива грозни трусове, въ които се продъватъ цѣли общества и се рушатъ господарства, на попрището искачатъ оние, които нищо нѣма да губатъ, и го завладѣватъ. Тогава се градѫтъ бързитѣ фортуни на народнитѣ бѣди, и се печелатъ громкитѣ имена, които днешний день прѣдава съ лаври на утрѣшний, който ги приима съ заплювки, а слѣдующий ги забравя. . . Историята е пълна съ тоя моралъ.

Въ единъ отъ послѣднитѣ дни на септемврия, вечерьта, якобинцитѣ имахѫ важно събрание въ „Марково Колѣно".

Кръчмата, освѣтлявана отъ мѫжделива ламба, бѣше натъпкана. Лицата на присѫтствующитѣ неясно се виждахѫ въ тая сгѫстена атмосфера, прѣситена отъ питейни миризми, отъ тежки дѫхове на прѣели желядъци, и отъ димъ. По мендеритѣ, около стѣнитѣ, сѣдяхѫ твърдѣ стѣснено червенитѣ ризи, прошарени отъ нѣколко селяне въ селскитѣ си дрѣхи, въ всеорѫжие. Между нихъ единъ младъ попъ съ сабя провесена на б ремикъ прѣзъ рамо и съ нанизъ патрони около кръстътъ, и двѣ дѣвой едната дѣвойка—селенка, тѣсно стиснати между кълкитѣ на мѫже Въ дъното, до стола, дѣто бѣхѫ мѣрулкитѣ и чешитѣ на кръчма Гороломовъ, правъ, гологлавъ, разгѫрденъ, държеше нѣкаква си рѣ съ позата на Дантона. Той често поглеждаше на дѣсно къмъ оджа дѣто стояхѫ уединено двама чужденци, поляци, кореспонденти на ег пейски вѣстници. Види се, че единия пишеше въ иллюстрация. заг

набързо рисуваше въ портфеля си въодушевенната фигура на оратора. Понеже Гороломовъ, попадналъ въ стихията си, бѣше успѣлъ въ късо врѣме да стане знаменитъ: името му вдъхваше вече ужасъ!

Гороломовъ свърши словото си и седна. Това бѣше сигналъ на страшна глъчка и шумъ, който дигахѫ трийсетина души, като станахѫ и се разбъркахѫ. Гороломовата рѣчь, види се, хвърли масло на патриотический огънь на събранието. . . Дѣвойкитѣ се накачихѫ по мендеритѣ, за да избѣгнатъ натиска. „Прието!“ „Урра!“ „Долу!“ ехтяхѫ гласове срѣдъ общата шумотевица.

— Искамъ думата! искамъ думата! чувахѫ се други.

— Азъ искамъ думата бре! ревеше гърлясто попътъ, като махаше съ сабята си надъ главитѣ. Тия внушителни знакове привлѣкохѫ погледитѣ на негова страна.

— Почтенни мои, тукъ виждамъ азъ единъ скандалъ! кой го търпи него? и той посочи на два образа на царе залѣпени на стѣната.

— Долу варваритѣ! извикахѫ нѣколко души.

— Да ги скъсаме на парчета!

— Не, да ги хвърлимъ въ огъня, ауто-да-фе да стане; викаше единъ гимназистъ.

Гороломовъ тури калпака си и стана.

— Граждане! турихъ си шапката защото щѫ говорѭ за коронитѣ — да не мисли нѣкой, че имъ правѭ честь. Граждане, азъ сьмъ врагъ на монархитѣ и на тиранитѣ. Монархитѣ сѫ врагове на человѣчеството, и като такива, тѣ иматъ цѣлото человѣчество противъ себе си! Тамъ, дѣто падатъ коронитѣ, дигатъ се народитѣ, казалъ великий Дантонъ. Жално ми е много, че французската революция откъсна главата само на Лудовика шеснайсетий, а не прѣкълца вратоветѣ на всичкитѣ европейски тирани! Долу коронитѣ! срамъ! Шумни ръкоплѣскания. Въ единъ мигъ единий образъ биде прѣвърнатъ съ главата на долу, послѣ раздранъ; на другий се задоволихѫ само да му извадатъ очитѣ.

Едвамъ се свърши тая екзекуция, единъ гимназистъ прѣдложи да стане нова — съ щамбата закована въ единъ кѫтъ на кръчмата. Кръчмарьтъ се въспротиви. Гороломовъ махна съ рѫка, мълчанието се въцари.

— Граждане, нѣма защо да деремъ щамбата и да сърдимъ тоя почтенъ братъ. Тѣхния калпавъ Христосъ отдавна е изгоненъ изъ душитѣ ни, като машелникъ. Ние не се кланяме на богътъ, на който се кланя човѣшката сганъ и царетѣ. . . Нашето божество е друго. . . .

— Да! азъ припознавамъ само Господа Саваота! обади се попътъ.

— Мълчи, бе гурбетъ! не разбирашъ, забѣлѣжи му единъ.

— Граждане! продължи Гороломовъ, великата френска революция бутна олтаритѣ и идолитѣ, и на тѣхно мѣсто великий Робеспиеръ исправи една прѣкрасна дѣвойка, която прѣдставляваше божеството на разума, и нему ѝ се поклони. . . . Нашето божество е свободата: азъ ѝ се покланямъ въ лицето на тая славна героиня.

И, като остави шапката си при мѣрулкитѣ, Гороломовъ се приближи до една грапавичка дѣвойка въ морава рокля и съ сабя, и стори поклонъ до земята прѣдъ нея.

Дѣвойката остана неподвижна и нагло спокойна. Тя бѣше упоена вече отъ историческата си слава и не се дивеше, че сега ѝ отдаватъ божески почести.

Сичкитѣ изрѫкоплѣскахѫ, макаръ да не разбрахѫ значението на тая церемония, съ която се копираше французската революция.

Между другитѣ плясъци раздаде се единъ особенъ, който приличаше на плѣсница. Калимявката на попа се търкулна на земята.

Сички обърнахѫ очи къмъ другий миндеръ, дѣто сѣдеше попа, захласнатъ. Другата дѣвойка, селянката, права, съ почървеняло лице, го гледаше сърдито.

Гороломовъ, помисли, че се догади отъ що произлазяше негодованието на селенката.

— Гражданко, обърна се къмъ нея, твоето негодование е справедливо. Светиня му бѣше длъженъ да свали калимявката, когато се отдава честь на богинята на свободата. . . .

Но селянката помисли, че Гороломовъ я сѫдеше за постѫпката ѝ, та обясни сърдито, че тя бѣ прѣдизвикана отъ нѣкаква неприличность на попа, който бѣ злоупотрѣбилъ съ съсѣдството си съ нея.

Гръмогласенъ хохотъ изпълни кръчмата, засипахѫ се весели подигравки възъ смутений попъ, и хвалби за храбрата „граждника“. . . . .

— Граждани! доста смѣхъ, отечеството е въ опастность! извика страшно Гороломовъ. Въ сѫщий мигъ единъ жандаринъ се промъкна до него, стори му подъ козирогъ и му пошушна нѣщо на ухото. Гороломовото лице свѣтна отъ задоволство.

Той му каза нѣщо шъпнишкомъ.

— Слушамъ, каза жандаринътъ, и излѣзе.

Но единъ новъ шумъ привлѣче вниманието.

Двама якобинци бѣхѫ се уловили вече за гушитѣ, по поводъ на една златна верижка отъ часовникъ. Тѣ си прикачахѫ епитети, непечатаеми въ никой словарь. Гороломовъ ги растърва.

— Анибалъ е на портитѣ . . . а вие вдигате междуособица! Чий бѣ тоя ланцъ? попита той, като го грабна изъ рѫцѣтѣ имъ.

— Мой, азъ го откачихъ отъ една черпа. . .

— Не, азъ го дръпнахъ, мазнико! прѣсѣче го другъ.

— Не лъжи, като циганинъ! възрази първий яростно.

— Добрѣ, Лѣпавчевъ, ти откъсна ланецътъ; а защо остави ч... никътъ? попита Гороломовъ.

Лѣпавчевъ измънка сконфузенъ.

— Ти не си билъ на висотата си. . . Тоя ланцъ нѣма ник... принадлѣжи. Той ще остане капиталъ за комуната.

— Каква комуна? развикаха се отъ нѣколко края, — едвамъ не умираме отъ гладъ!

— Кой ви казва да гладувате, глупци? локанти нѣма ли?
— Давахж нѣколко пжти, послѣ отказахж ни.
— Какъ смѣжтъ? Давайте имъ тогава расписки.
— Не ни приематъ и расписквтѣ вече!
— Градский съвѣтъ ги неприпознава.

— Градский съвѣтъ е длъженъ да дава срѣдства на патриотитѣ да живѣятъ! Ако ли пъкъ прави мжкотии, щж пратж единъ день народътъ да го растури до основа, както стана съ Бастилията!
— Право, право!

— А който локантаджия не приема подписа ви, той е прѣдатель и шпионинъ, удряйте по мордата и харно удряйте! Некъ да иде да се оплачи и на дявола — и той е съ насъ!
— Това си е право, обадихж се много гласове, едни да си жертвуватъ живота за отечеството, а други да се гоиштъ отъ народния потъ.
— Търговцитѣ сж пладнешни крадци!
— Трѣбва да имъ се разграби имота, да има сѣки!

— Ами какво правите, глупци неразбрани? Трѣбва ли да ви го казвамъ съ тъпанъ?
— Долу обскурантитѣ!
— Да живѣятъ сиромаситѣ!

Изъ единъ пжть екна Ботеватата молитва, подхваната отъ сичкитѣ задружно. При стихътъ: „Не ти, комуто се кланятъ калугери и попове" аргосанинятъ попъ си тупна калимявката о земята, като викаше, че не припознава вече и Саваота. . . . Пѣсеньта ехтеше пияна и дива. Въодушевлението стана свирѣпо. Възвишенната Ботева молитва сега, въ устата на тая пощурѣла тълпа, бѣше отвратителна, като едно обълвано знаме. Гороломовъ заржча вино, чешитѣ се зачукахж, здравицитѣ загърмяхж. . Викове, псувни, смѣхъ. Патриотическата оргия настана, както всяка нощь. . . . Въ едно мигновенно затихвание, въ кръчмата проникнахж армонически звукове отъ военната музика. Тя свиреше на другии край на градината, прѣдъ зданието на градский съвѣтъ. Тамъ се даваше балъ на княза Александра.

— Да пратимъ депутация отъ народа при негово височество!
— Ура!

Това прѣдложение се прие единогласно, въ мигъ. Гороломовъ биде юранъ единодушно, съ двама още якобинци, и изнесенъ изъ кржчмата а ржцѣ, като побѣдитель. . . . Депутацията се запжти къмъ градский ъвѣтъ. Гороломовъ съчиняваше на умътъ си слово, като политаше и се эпираше до градинската ограда. Като отминахж двайсетина раскрача идѣхж единъ червеноризецъ, каченъ на оградата, че държеше распана рѣчь съ силни ржкомахания, обърнатъ къмъ градината.

— Кардашевъ! каза единъ отъ депутацията, събралъ е нѣкакъвъ митингъ въ градината. . . . ораторската краста го не оставя. . . .

Градината бѣше потъмняла и тиха. Само при буфетя единъ фенеръ на стълпа свѣтеше. Ораторътъ говореше именно на тоя фенеръ, защото никаква публика нѣмаше. Само гръкътъ буфетчикъ стоеше до вратата си и усмихнато-лукаво поглеждаше на оратора.

— Ей, побратиме, на добъръ часъ! не ти ръкоплѣщатъ. . . извика му Лѣпавчевъ.

Кардашевъ се сепна, погледна якобинцитѣ и пакъ се обърна къмъ фенеря и продължи распалено рѣчьта си.

Гръкътъ, който разбираше отъ нея колкото и стълпътъ, сѐ поглеждаше лукаво оратора и се усмихваше.

Въ сѫщий мигъ двама якобинци дебнишкомъ изнасяхѫ отъ другата вратчќа на буфета стъкла съ шампанско и бордо. Като съгледахѫ депутацията тѣ турихѫ пръстъ на устата си. Попътъ тури своитѣ между дървенитѣ пречки на оградата и продума ниско: — Брѣ дяволи нечестиви, па да оставите и за попа — да благослови съединението. И отминахѫ нататъкъ, като пѣяхѫ нарочно приспособлений отъ друга една пѣсень куплетъ:

Ний лѣтимъ на Румелия
Помощь да дадемъ,
И отъ тежка тирания
Да я отървемъ!

На входа на градский съвѣтъ караулътъ се отстрани почтително прѣдъ чървенитѣ ризи. Въ балната зала, залѣна съ свѣтлина, валсирахѫ весело дами съ кавалери. Гороломовъ хвърли бръзъ погледъ изъ вратата: той диреше княза.

— Здравствуй, Горoломовъ, извика му единъ блѣскаво облѣченъ офицеринъ, като го стисна дружески за рѫката. — Кого диришъ?

— Негово височество, депутация сме.

Офицеринътъ очуденъ съгледа неприличний видъ на депутацията, която излазаше изъ една оргия. Чървената риза, сѐ разгърдена, на Горoломова, бѣше облѣна съ вино, което капеше и отъ брадата му. Високата му прашна гугла стоеше извита на криво, щото левътъ дохождаше надъ ухото му. Бѣлото перо стърчеше безочливо и зачубръсваше грамадната висяща ламба. Попътъ и Лѣпавчевъ не бѣхѫ пó-благообразни. Отъ депутацията се распространи една люта винна атмосфера, и задави тънкі дамски миризми дори въ самий балъ.

Току що офицеринътъ зина да направи забѣлѣжка на депутация музиката засвири за кадриль и той се шопна въ балната зала за се намѣри при дамата си. . Горoломовъ съ другаритѣ си се запѫ къмъ буфетя, дѣто му казахѫ, че е княза. Той се втурна тамъ шапка на главата и съ атмосферната си миризма.

Князътъ бѣше миналъ тука за да се освѣжи съ една двѣ чеши шампанско. Той бѣше твърдѣ оживленъ и веселъ. Високата му фигура величаво стърчеше между лъскавитѣ униформи тамъ. Когато зърна Гороломова, той се намръщи съ отвращение и бързо пришушна на адютанта си:

— Qui me l'a fait entrer cette canaille-là? Но въ него се възмути аристократътъ, а не господарьтъ: той се прѣсили, прочее, придоби любезенъ видъ, и се ржкува̀ крѣпко съ Гороломова.

Гороломовъ свали шапката и произнесе распалена рѣчь, която се захвана съ думитѣ, на мода тогава: „Анибалъ е прѣдъ портитѣ“. . . . (по подражание на френската революция); и се завърши съ слѣдующето обращение къмъ князя, пародия отъ рефрена на *„Шуми Марица“*:

Маршъ, маршъ! Цариградъ е нашъ!

Князь Александръ, който не бѣше глупавъ, се усмихна подъ мустакъ. Може-би за това, че, по фатална нужда, вмѣсто да тикне българската граница до Цариградъ, щеше да приближи турската до Пловдивъ.

Нощьта бѣше звѣздна и тиха. Улицитѣ съвсѣмъ пусти. Тържествующитѣ пияни тълпи бѣхж се прибрали. Сегисъ-тогисъ искачахж на талази весели отдалечени звукове отъ балната музика. Гороломовъ се изгуби изъ тъмнитѣ улици. Най-послѣ почука на една вратня.

Това бѣше III-й полицейски участъкъ, който пловдивчане никога нѣма да забравятъ.

— Пазите ли го? попита той нѣкоя тъмна фигура, която му отвори.

— Въ затвора е, отговорихж.

— А оние „прѣдатели“?

— Докарахме ги.

То бѣхж нѣкои членове отъ редкцията, която му бѣ отхвърлила романа.

Гороломовъ влѣзе въ единия затворъ. Фенерчето освѣтли мъжделиво фигурата на единъ человѣкъ вързанъ до стълпа. Той бѣше опълченецътъ Недѣлковъ.

Гороломовъ неволно потръпна, като че изгуби куражъ прѣдъ лицето на своя страшенъ обвинитель. Той, дѣйствително, се боеше отъ опълченеца. Откакъ бѣ дошълъ въ Пловдивъ той постоянно излазяше придруженъ съ нѣколко члена отъ „Марково-Колѣно“ въоржжени. При всичкото му растяще значение и сила, Гороломову не даваше миръ тоя мстителенъ образъ, и смущаваше тържеството му. Днесъ заповѣда́ на полицията да арестува Недѣлкова, подъ какъвто ще прѣдлогъ.

Кога видѣ и позна Гороломова, той неодържа гнѣвътъ си:

— Защо идешъ тука, проклети сине!

Гороломовъ почти истрѣзня. Той се спрѣ на почтително растояние и каза:

— Недѣлковъ, дай да се опростимъ и да забравимъ сичко.

— Съ тебе ли? За това ли ме доведе и върза тука?

Грубий гласъ на Недѣлкова трепереше.

— Смисли, байно, какво приказвашъ. Ти знаешъ кой е Гороломовъ. Единъ Гороломовъ ти иска пардонъ, не приимашъ ли? и той пристжпи къмъ него.

— Махни се да те не гледамъ!

— Виждъ, азъ щж те освободж тозъ часъ, само подъ едно условие: Ето, дай ми на подписъ, тука, че нѣмашъ никакво оплакване противъ мене по въпроса на Марийка: азъ бихъ я зелъ, но революцията, видишъ, ми свръзва ржцѣтѣ. . . Азъ не принадлежж на себе си вече. . . А сега да се цалуваме братски.

Въ отвѣтъ Недѣлковъ го заплю.

Той се отри мълчешкомъ и искокна на вънъ.

Тамъ се испрѣчихж четворица души съ начернени съ сажди лица, и съ дълги дрѣхи, като попски. Тѣ държахж голѣми сопи.

— Какво? призна ли се прѣдательтъ? попитахж ниско якобинцитѣ.

— Не, продължава да ругай негово височество. .

— А за рублитѣ?

— Той се опита и мене до подкупи съ тѣхъ, за да го освободж. . . Хай влѣзте, заповѣда Гороломовъ; послѣ пъкъ идете при *ония* . . . .

Послѣ прибави по́-ниско: — И повече въ гждитѣ, чувате ли? . .

Кога дойде до вратнята той се услуша. Скоро се раздаде нѣкакъвъ глухъ човѣшки ревъ..... Гороломовъ тогава тръгна къмъ дома си. На улицата бѣше черна нощь, но до слуха му пристигнахж послѣднитѣ екове отъ „Марково-Колѣно“:

Ний лѣтимъ на Румелия
Помощь да дадемъ. . .

Прѣди да си лѣгне, той надраска и испрати слѣдующата депеша до нѣкои европейски вѣстници:

„Днесь князьтъ прие твърдѣ любезно народната депутация, прѣд-„водима отъ знаменитий революционеръ Гороломова. Размѣнихж се политически тостове между двамата. „Въсхищение всеобщо. Спокойствие пълно.“ Депешитѣ на Гороломова се приимахж безплатно отъ телеграфа.

Сутреньта рано, по зори, когато градътъ още спеше, една кола искарваше изъ III полицейски участъкъ къмъ гробищата едно кърваво тѣлото; то още джхаше. Той бѣше опълченецътъ Недѣлковъ.

Гороломовъ си отджхна свободно.

Сръбската война се обяви. Война безумна и проклета!

По тя бѣше единъ гръмоотводъ за Румелия, като я избави отъ тур —сирѣчь, отъ ново разсрение, и частно за Пловдивъ, като отвлѣче легио

Той трѣбваше поне отъ кумова срамъ, да покаже видъ, че е х бъръ не само противъ безоржжни и мирни граждане. Той се пре

Едни се присъединихѫ къмъ разни части на войската — като канцелярски писари, други съставихѫ доброволческа дружина, която съ голѣмъ алай остави Пловдивъ и се испари додѣ иде до Сливница; а най-многото минахѫ и остахѫ въ София, въ качество на политици и новинари. Гороломовъ се записа доброволецъ въ кавалерията, съ нѣколцина бивши другари, гимназисти, между които и Спасовъ — учитель вече. Лѣтящий отрядъ въ който бѣхѫ тѣ, се намираше въ сръбскитѣ прѣдѣли, кѫдѣ Тимокъ нѣйде. Той имаше назначение да безпокои Лѣшанина и да отвлѣче часть отъ силитѣ му. Но сериозна срѣща съ неприятеля не бѣ ималъ още.

Гороломовъ, произведенъ вече офицеринъ, въ награда на политически заслуги, роптаеше противъ сѫдбата:

— Рѣшително, ние сме нещастни. Войната се свърши почти, а ние ще бѫдемъ принудени да се върнемъ позорно у дома си, безъ да сме размѣнили поне единъ куршумъ съ сърбитѣ. Азъ, особенно, който щяхъ да си сломѫ вратътъ да тичамъ отъ Цюрихъ.... Война ли е това? скандалъ!

— Скандалътъ не състои въ това, Гороломовъ, отговори Спасовъ, като се уравни съ коня на приятеля си, а е въ самата война между два братски народа. Ето азъ кое жалѣѭ.

Гороломовъ го погледна надмѣнно-прѣзрително.

— Тие евангелски разсѫждения миришатъ малко на страшецъ, забѣлѣжи той усмихнато.

— Никакъ не страхъ: азъ скърбѫ за безполезнитѣ кръвопролития, като человѣкъ, но, като патриотъ, азъ съмъ готовъ да испълна длъжностьта си и да забранѭ отечеството си. Ако сърбитѣ се оттеглях̂ѫ доброволно отъ земята ни, азъ бихъ се радвалъ, че не сѫ ми дали случай да испразднѭ единъ патронъ, но, ако ги срѣщнѫ, щѫ ги биѭ, като врагове.

— Фразички сѫ това. . . . Кажи си правичката: не ми се мре, та да се разберемъ, каза Гороломовъ.

Спасовъ се докачи: — Ако да бѣше това вѣрно азъ не бихъ вървѣлъ съ тебе, Гороломовъ. . . Послѣ, и азъ могѫ да кажѫ, че и твоята войнственность е. . .

— Не се докачай де. . . . дѣлата ще покажатъ. . . . а моята природа, батенка Спасовъ, е друга. . . . азъ казвамъ à la guerre comme à la guerre. . . . Който тръгва на бой, а мисли за миръ, той не е солдатинъ. Азъ искамъ да видѫ кръвчица. Пѣсеньта на куршумитѣ е за мене пò-сладка отъ музиката на Бетховена. . . .

Надвечерь, малкия отрядъ пристигна до подножието на едно скалисто бърдо. Мѣстото бѣше пусто и диво. Никакви признаци отъ близъкъ неприятель нѣмаше.

— Това война ли е? Разходка, скандалъ! бъбреше високо Гороломовъ, за да го чуятъ другитѣ.

Началникътъ на отдряда обяви, че ще прѣнощуватъ въ тоя долъ. въ запустѣлий ханъ. Разсѣдлахѫ конетѣ, вързаха ги, поставихѫ стражата и се събрахѫ подъ сушината да почиватъ.

Гороломовъ имаше видътъ на отчаенъ човѣкъ: тая жажда за борба и опасности вдъхваше неволно уважение у другаритѣ му, и ги ободряваше.

Изведнажъ началникътъ, който бѣ обикалялъ наоколо, на прѣпусканица дойде и обяви, че приелъ отъ нѣкои селени свѣдѣния какво единъ малъкъ срьбски отрядъ пѣшци, влѣзналъ въ ближнето село да нощува, оттатъкъ бърдото.

-- Момчета, продължи той, ето единъ случай да опитаме сърдцата си. . . . Ще почиnемъ тукъ до полунощь, па ще потеглимъ къмъ селото.

Послѣ даде нужнитѣ распореждания и пакъ бодна коня си натастъкъ.

Конницитѣ се развълнувахж и оживихж. Гороломовъ ходеше блѣденъ и незнаеше какво става около му. Извѣстието за една блиска битка силно смути душата му. Той подири началника и го достигна.

— Що има, Гороломовъ? попита го фамилиарно офицерътъ, човѣкъ енергиченъ, но благоволящъ къмъ Гороломова.

— Господинъ Радиновъ, сериозно ли сте рѣшили да атакувате?

— Не чу ли, гължбче? распореди ли се?

— Но има явна опасность за отряда. . . .

Капитанътъ го погледна безпокойно. . . .

— Господинъ Радиновъ, отрядътъ състои повече отъ гимназисти, и то доброволци. . . . Азъ мислж, че не трѣбва да ги излагаме.

— Какво ми пѣйшъ, Гороломовъ?

— Тѣ не сж обикновенни солдати.

— А проститѣ солдати съ двѣ души ли сж?

— Но това е интелигенцията на България!

— Толкосъ пò-добрѣ. Интелигенцията ще се бие съ повече ентузиазмъ. Азъ мислж, че и за това сме дошле тукъ.

— Но интелигенцията. . . подзе Гороломовъ пò-упорито.

— Поручикъ Гороломовъ! Тукъ се неразсжждава, а се слуша.. прѣсѣче го офицеринътъ. . . Интелигенция, интелигенция!. . па то е въпросъ още дали вие сте интелигенцията на България. Въ редоветѣ на войската има хиляди още интелигенти, като включимъ и стотина офицери съ високо образование. Тѣ отиватъ въ огъня и не се оплакватъ. Срамота!

— Радиновъ! мисли каква тежка отговорность зимашъ! . . каза Гороломовъ съ заплашителенъ тонъ.

Началникътъ съвсѣмъ изгуби търпение.

— Поручикъ Гороломовъ! Заповѣдамъ ти да испълнишъ длъжностьта си, или щж заповѣдамъ да те разстрѣлятъ, ако деморализирашъ момчетата! — извика офицеринътъ и отмина.

Гороломовъ остана, като треснатъ.

Слѣдъ полунощь отрядътъ потегли тихо въ тьмнината. Той изми[...] дола, зави на западъ около бърдото и излѣзе на едно равнище, пр[...] сѣчено съ сухи долове и изринато отъ порои. . . . На въстокъ побѣ[...] малко небето, но мърчината на земята бѣше още гжста. Конницитѣ [...]

личахж на призраци, никой гласъ сѐ нѐ издаваше. Само конското туптене, омьртвено отъ размѣкналата земя, нарушаваше тишината. Селото, което нападахж, не бѣ далеко. Ставаше дрезгаво. Сърдцето на Гороломова прѣмираше. Подиръ не дълго врѣме той, може-би, щеше да се гътне отъ коня, устрѣленъ отъ неприятелски крушумъ. . . . Всѣка стжпка, която правеше напрѣжъ, рѣшаваше сждбата му. Той усѣщаше, че трѣбва да има мрътвешки-блѣдно лице сега, и подиръ половинъ часъ не ще може ни страхътъ си да скрие, ни живота си да запази отъ опасность: бѣгането бѣше немислимо почти. Всяка минута бѣше скжпа сега и невъзвратна. Отрядътъ навали пакъ въ единъ долъ, задъ който трѣбваше да се устрои за нападение. Мракътъ бѣше тука доста гжстъ още. Гороломовъ повече не мислѝ: той поизостана надирѣ, чакà да се изгубатъ конницитѣ по другий брѣгъ и бързо потегли изъ долътъ надолу. Той дезертираше!

Той приличаше на человѣкъ, който ходи на сънътъ си безъ пжть и безъ съзнание. Той доста вървѣ тъй, безъ да знае кждѣ. Небето се изѣсняше, врьховетѣ на храсталацитѣ и на шубръкитѣ по брѣговетѣ се очъртавахж пò-явно. Гороломовъ усѣщаше, че отива въ нѣкоя бездна. Той се раздѣляше отъ другари, и незнаеше какво ще срѣщне напрѣде си. Развидѣли се. Една гора се зачерни отъ прѣде му. Той се опжтя къмъ нея. Когато се потули въ гжстака, той си малко отдъхна. Слѣзна отъ коня, върза го и сѣдна да размишлява какво да прави. Какъ той жалеше за „Марково-Колѣно! Но то е далеко, далеко. . . . Той разбра, че сглупѝ дѣто рискувà живота си. . . Отдалечени пушечни гърмежи разцѣпихж въздуха. . . . Отрядътъ, навѣрно, нападаше. Заврьзваше се битката. Гороломовъ стоя безъ дихание. Прѣстрѣлката ту пò-силна ту пò-слаба трая около половина часъ, па прѣстана. Гороломовъ се распустна. Той усѣти сладко удовлетворение, че бѣ далеко отъ примеждията. Никакво друго чувство го не движеше. Виделината бързо се въцаряваше и подъ клонитѣ на гората. Той се озърташе безспокойно. Нищо още не бѣ нарушило глухотата на около. Той пропълзя напрѣдъ, погледна прѣзъ дънеритѣ на обезлистенитѣ дървета и познà, че отъ гората нататъкъ е равнище, дѣто се мерджелѣеше село. Дълги часове мисли какво да прави: да остане да прѣнощува тука въ гората безсмисленно бѣше: той пакъ трѣбваше да я остави утрѣ; послѣ, гладътъ немилостиво дращеше желядъка му съ ноктетѣ си. Да се мѣтне на коня, и да върви на востокъ къмъ българската граница, бѣше крайно примеждливо. Добрѣ ако сполучеше да мине въ България: тамъ бѣ увѣренъ въ своята безнаказанность. Но ако паднеше въ ржцѣ на сърбитѣ, което бѣ най-вѣроятно, щяхж тозъ часъ да го застрѣлжтъ, като злосторникъ; тѣ отказвахж на нашитѣ доброволци качеството на военни люди. Тогава му дойде едно вдъхновение: той рѣши да се прѣдаде доброволно, на каквото сръбско началство намѣреше въ селото. Като плѣникъ, живота му, па даже и честьта му, бѣхж спасени. Той знаеше съ каква басня да обясни послѣ изчезванието си отъ отряда, при самото начало на битката. Той отдра, прочее, отъ дрѣхитѣ си знаковетѣ, които можахж да

го издадѫтъ, като конникъ-доброволецъ, захвърли сичкото си орѫжие, прѣкрьсти се, (той сега вѣрваше въ Бога), и излѣзе изъ гората. Равнището бѣше безлюдно. Той се напѫти смѣло къмъ селото, изъ долътъ, който го просичаше, съ бѣла кърпа въ рѫка.

Войната се прѣкрати съ пиротското прѣмирие.

Нашитѣ побѣдоносни войски се завръщахѫ въ окичената столица съ кипки и благословии.

Но най-тържествующъ бѣше капитанъ Гороломовъ. Когато той мина на парадътъ прѣдъ двореца, яхналъ на вранъ конь, съ униформа лъснала отъ ордени и златни еполети, съ лице надмѣнно, съ горда усмивка на вѣнчанъ побѣдоносецъ, всички погледи се устремихѫ къмъ него. Князътъ му клюмна благоволително съ глава.

Какво се бѣше случило съ бѣжанеца?

Ето какво:

Кога влѣзе въ сръбското село Живановацъ, съ високо дигната бѣла кърпа, той намѣри силно смущение тамъ: слухътъ за близостьта на нѣкакво българско военно тѣло бѣше внесълъ паника въ селото; подъ нейното влияние трима солдати излѣзохѫ отъ една кръчма и се прѣдадохѫ Гороломову съ пушкитѣ си, мисляйки че неприятельтъ е вече въ селото. Гороломовъ падаше отъ небето! Но завчасъ той догади каква е работата. . . Слѣдъ половина часъ той съ коня си иступуркваше при своя отрядъ съ извѣстие, че прѣвзелъ самъ селото, съ солдатитѣ и съ орѫжието! Слѣдъ малко доброволцитѣ завземахѫ Живановацъ. Гороломовъ бѣше обсипанъ съ поздравления и съ похвали отъ другаритѣ си. Той имъ расказа покъртенъ, какъ се заблудилъ въ дола, какъ дирилъ напраздно отряда, какъ, въ отчаянето си, че ще помислатъ че е дезертиралъ, той рѣшилъ да умре геройски и съ голъ ножъ се хвърлилъ възъ сърбитѣ въ селото; какъ появлението му причинило панически страхъ и проч. И, ето ти награди, повишения, слава. . . Тоя пѫть слѣпото щастие се наржгна на него, и подпомогнато отъ ловкостьта му, прѣвръщаше позорното му бѣгство на побѣдоносенъ триумфъ.

Въ това врѣме на могилитѣ около Сливница още прѣсни се чернѣяхѫ гробоветѣ на други герои, които бѣхѫ отивали къмъ неприятеля не съ бѣли кърпи, а съ щикове и ура.

Но честь тѣмъ, тѣ и не бѣхѫ се борили за слава, а за да испълнатъ една длъжность къмъ отечеството. Тоя високъ моралъ е единичката свѣтла и благородна луча въ войнитѣ, които инакъ сѫ отвратителни и гнусни, като плодъ на честолюбивий бѣсъ на онис, които ги прави необходими, или експлоатиратъ.

. . . .

Непрѣстанни ура цѣпяхѫ ликующий въздухъ.

А въ тоя сѫщи часъ, на други мѣста въ столицата, бѣхѫ въздишки и охкания. Болницитѣ отговаряхѫ на улицитѣ. Това приличаше на единъ протестъ.

Спасовъ лежеше въ болницата, устроена въ Народното Събрание. Около му пъшкахѫ петдесетина легла съ ранени войници. Въздухътъ бѣше наситенъ съ йодъ и други миризми отъ лѣкарства; често остри стонове испущани отъ нетърпими страдания, цѣпяхѫ странната тишина. Върволици доктори фелдшери и сестри милосердия мълчаливо забикаляхѫ страдалцитѣ и привързвахѫ ранитѣ имъ. Нѣмаше нищо триумфално въ тая сграда, дѣто се испълнявахѫ високи човѣшки длъжности мълчаливо. дѣто се прѣнасяхѫ болки съ геройско търпѣние, дѣто душитѣ се каляхѫ тайно въ горнилото на страданията, и дѣто капеше кървавий потъ отъ челото на България, което на улицитѣ лавритѣ не оставяхѫ да се види.

Спасовъ бѣше раненъ отъ куршумъ въ лѣвата рѫка. въ едно успѣшно сблъскване съ неприятеля, дѣто показа голѣмо хладнокръвие и безстрашливость. Два пѫти трѣбвà да я рови инструмента, за да ѝ земе опасний характеръ: той не бѣше въздѫхналъ дори. Той бѣше забравенъ тука, никой знакъ на внимание отъ правителството не бѣше го ободрилъ нравственно, а той бѣше заслужилъ наградата на единъ доблестенъ войникъ. Наградитѣ и милоститѣ партийний вѣтъръ сега ги отвѣваше на друга страна . . . Спасовъ. обаче, се не оплакваше. Истинскитѣ героизми сѫ смирени. Единъ день видѣ, че се зададе Гороломовъ съ сияющи гѫрди и лице. Той идеше да навѣсти приятеля си, не толкозъ съ цѣль да му изяви съболезнуванне, отъ такова просто, човѣшко чувство сърдцето му не бѣше способно да затупа — колкото да му покаже своя нагълъгъ напрѣдъкъ въ военното поприще. Спасовъ се намрѫщи неволно. Той бѣ узналъ тука за утрѣпването на опълченеца Недѣлкова и Гороломовъ му вдѫхваше непрѣодолимо отвращение.

— Добъръ день, батенка мой, каза Гороломовъ съ фамилиарно-благоволителенъ тонъ, като му подаваше отъ далеко рѫка.

Спасовъ не подаде своята и пробъбра глухо:

— Извинете, не могѫ да се мърдамъ.

— Ахъ, пардонъ, забравихъ . . . Е, какъ отива работата? Слава Богу, добрѣ?

Спасовъ само клюмна съ глава.

Гороломовъ, занятъ съ себе си, не забѣлѣжи студеното изражение на Спасовото лице. Той подзе, като сѣдна на края на леглото.

— Както и да е, Спасовъ, оживѣхме, то е главното . . . А колко чудеса въ малко врѣме! Война, батенка мой, . . . Е, поздрави ме де, каза той усмихнатъ, като си испѫчи гѫрдитѣ глѣзено.

— Честито, повече испъшка, отъ колкото издума ранения и хвърли бързъ погледъ на емалевия кръстъ.

Гороломовъ се позачуди за малкото участие, което Спасовъ зимаше въ радостьта му. Той го изгледа внимателно.

— Ти види се, да страдашъ силно още . . . Ахъ драгий приятелю, азъ бихъ се задоволилъ съ половината отъ успѣхитѣ си, за да тешъ ти само здравъ.

Спасовото лице се изчърви отъ негодование, което Гороломовъ не разбра. Той си поисправи главата за да поеме по́-свободно, и каза нервно: — Благодаря за такова великодушие, Гороломовъ.

— Да, продължи Гороломовъ, а прѣдстави си какво разочарование! Прѣмирие! Едвамъ се почна войната, и ето, озовава се тоя мерзавецъ Кевенхюлеръ, и князътъ, като баба, подписва прѣмирие . . Азъ лично му исказахъ възмущението си, и прѣдстави си, той призна . . . Това е позоръ! Ние трѣбваше да продиктуваме Милану мирътъ въ Бѣлградъ . . Нашия походъ се свърши по креставъ начинъ, нали? Но това не е главното. Послѣ, прѣдстави си; и азъ останахъ на срѣдъ пѫтя: ни риба, ни мясо, както казватъ руситѣ . . . Капитанъ, и баста. И има още хора, които ми завиждатъ. А азъ едвамъ познахъ истинското си призвание, едвамъ напипахъ жилата на рудата си . . . Ей Богу, мене ме прѣслѣдва сѫдбата ми . . . Та и какво бѣше дѣлото ми въ Живановацъ? . . Враговетѣ бѣгатъ прѣдъ тебе, като подплашено стадо; трима келяви сърби, които идатъ и ти казватъ: „прѣдамо се, брачо!“ Ха, ха, ха, още „брачо!“ Вотъ подлеци! . . И нѣколко пушки съ тесаци . . . То си не струваше трудътъ само . . Герой, рекли сички, герой! Да, ще рѣчешъ, „на безрибие и ракъ риба“ . . Това е така. Но съгласи се, какви велики военни дарования умрѣхѫ въ тоя глупавъ миръ . . Тщета, голѣма тщета, батенка мой, Спасовъ.

Спасовъ нетърпѣливо слушаше тая безсърдечна и безочлива фанфаронада. Той поглеждаше, кога ще дойде фелдшерътъ да съкрати нравственнитѣ му мѫчения. Гороломовъ се обърна пакъ:

— Спасовъ, ти не си видѣлъ образа ми въ иллюстрацията? Да ти го донесѫ.

— Не правете трудъ.

— И какви нахали, прѣдстави си, турили отъ долу: „Гороломовъ — герой отъ сръбската война!“

— Радвамъ се за това, защото инакъ щяхъ да мислѫ, че си само герой въ пловдивскитѣ полицейски участъци, каза Спасовъ, като го устрѣли съ запаленъ отъ гнѣвъ погледъ.

Гороломовъ го изгледа смаянъ. — Не те разбирамъ, Спасовъ!

— А азъ те разбрахъ добрѣ!

— То естъ, на кѫдѣ биятъ тие думи? и Гороломовъ стана.

На Спасовъ притъмнѣ прѣдъ очитѣ, той не отговори. Яростьта го задушваше. По симпатия, и раната му го заболѣ силно. Той замижа съ болѣзненно набърчено лицѣ, за да не види Гороломова.

Гороломовъ, вдървенъ, очакваше Спасова да отвори очи и да му отговори. Но той мѣзаше на единъ осѫденъ прѣдъ това страдалческо легло. Той се отстрани за да даде пѫть на една сестра милосердия. Тя се спрѣ при леглото и попита ласкаво: — Спасовъ, спите ли?

При тоя привѣтливъ гласъ Спасовъ откри очитѣ си. Благодатн спокойствие се разлѣ по лицето му. Гороломовъ съ офицерска кокет

вость се наведе да види сестрата право въ лицето. И той потръпна: видѣ Марийка Недѣлкова.

Тя бѣше прилична, черноока, напѣта мома, съ дѣтски нѣженъ добъръ, но меланхолически погледъ, който скривахѫ дълги клепачи. Чървений кръстъ на бѣло, зашитъ на гѫрдитѣ ѝ, придаваше ѝ видъ на жрица. Присѫтствието на младата дѣвойка въ това мѣсто на въздишкитѣ освѣтляваше го съ лучитѣ на упованието и надеждата. Тя чувствоваше на себе си погледитѣ на толкова страдалци и лучезарната усмивка се не губеше отъ печалното ѝ лице. Тя распита Спасова какъ се чувствова, приготви ловко потрѣбнитѣ нѣща за прѣвързване раната му, безъ да хвърли поне единъ погледъ на Гороломова. Спасовъ избѣгваше сѫщо погледа му. Той видѣ, че е съвсѣмъ излишенъ тука, и си отиде пламналъ до ушитѣ, като изскърца съ зѫбя.

Той се завърна у тѣхъ си разяренъ. Той се не побираше въ кожата си, и не можеше да си прости унижението, въ което се постави прѣдъ тоя нищоженъ Спасовъ и прѣдъ тая загубена мома. Храчката на баща ѝ не го възмути толкова — тя нѣмаше свидѣтели,— колкото гордото прѣнебрѣжение на тие двѣ болнични сѫщества. . . Но горчивитѣ му мисли бидохѫ прѣкъснати отъ денщика, който му врѫчи приглашение за вечеря въ двореца.

Мина се нѣколко врѣме. Гороломовъ играеше видна роль вече въ съвѣтитѣ дѣто се рѣшавали сѫдбинитѣ на страната. Готвяхѫ го за единъ високъ държавенъ постъ. Една заранъ, когато си бѣ облѣкълъ вече блѣстящия мундиръ и възсукалъ чернитѣ мустаки съ маджарска помада, денщикътъ му доложи, че нѣкаква млада госпожа пита за него.

Лицето му свѣтна побѣдоносно.

—Мария е, каза си той, вчерашното ѝ расърдяне бѣше само женско кокетство, разбрахъ я . . . Пакъ ще ми дойде подъ ботуша.

— Помоли я да влѣзе, заповѣдà той на денщика и хвърли бързъ погледъ на огледалото.

Влѣзе Зинаида Матвѣевна!

Тя бѣше току що пристигнала, като сестра милосердия при амбуланцата на швейцарский червений кръстъ.

— Ахъ скѫпий Панайотъ Петровичь! извика тя въсторженно и се спустна къмъ него.

Гороломовъ прие поздравленията ѝ крайно смутенъ.

— Здравствуй. любезна Зино, отговори той съ прѣсилена любезность. Очевидно, нейното дохаждане въ София го изуми неприятно.

Тя не забѣлѣжи това

— Какъ, ти се не надѣваше да ме видишъ тука, нали? Признай се: сюрпризъ! смѣеше се тя щастливо;—какво, трѣбваше и ние да помогнемъ на человѣческитѣ бѣдствия . . Ну, поздравлявамъ те, гълѫбче,

съ славата ти. Съ чинъ и ордени. Вотъ моятъ Панайотъ Петровичъ и герой! . . Ну, не се конфузи де, дай да тя цалуна пакъ, но по лавритѣ тоя пжть, и тя го цалуна звънливо по челото. Послѣ захвърли небрѣжно връхната си дрѣха и прибави: но по́-послѣ ще ми опишешъ военнитѣ си подвиги, единъ по единъ — а сега кажи ми намирашъ ли ме по́-хубава?

И тя го загледа въ очитѣ разгалено. Студътъ на улицата бѣше искаралъ прѣсенъ румянецъ на бузитѣ й: свѣтлитѣ й умни очи играяхж жизнерадостно.

— Прѣкрасна, Зинаида Матвѣевна, отговори принуждено Горголомовъ и съ зжби пришушна: кой бѣсъ те доведе тука! Защото въ упоението на успѣхитѣ си той бѣше съвсѣмъ забравилъ госпожица Берендѣева и обѣщанието си, както забравяше сичко, което не влазяше въ областьта на неговото себелюбиво тщеславие.

Той не можа да се стърпи и й каза:

— Ахъ, Зинаида Матвѣевна, каква охота да бѣгашъ тука отъ Швейцария посрѣдъ зима? Това е лудость.

— Обязанность человѣческа, Панаша, виждъ тие прокляти войни какви жертви, какви страдания. . .

— Защо проклети войни? прѣсѣче я Горголомовъ. . . Войнитѣ сж законъ природенъ.

— Ну, надъ природний законъ има по́-високий законъ на съвѣстьта: той ни заповѣда да олекчаваме поне злинитѣ, които немогжтъ да се избѣгнатъ.

— Охъ, тие сантиментални. . . .

— Какъ? Панайотъ Петровичъ? Да не подаваме ржка за помощь на страждущето человѣчество! пакъ чудакъ! каза поудивена курсистката.

— Оставете се отъ тие человѣчества, отъ тие гръмки думи. . Азъ се убѣдихъ вече отъ опита на живота, че нашитѣ принципи и идеали не сж друго освѣнъ праздни мѣхури. . . Животътъ е хазартна игра, Зинаида Матвѣевна. Който има силно чело той разбива стѣната. Щастливиятъ — щастливъ, а нещастливиятъ — зарѣжи го: нищо нѣма да го спаси: той трѣбва да загине.

Зинаида го изгледа поразена.

— Панайотъ Петровичъ, какъвъ е тоя язикъ у тебе? Пакъ крайности, пакъ чудачества! Послѣ прибави добродушно: — Любопитно е сега, щешъ ли да се върнешъ да продължавашъ въ Цюрихъ, к вкуси отъ тие работици, и тя бараше срѣбърний и емайлевий кръст на гжрдитѣ му.

— Невъзможно, Зинаида Матвѣевна.

Занаида го изгледа въпросително.

— Отечеството . . . Зинаида Мотвѣевна . . . Моментъ ве сега . . . Трѣбватъ сили . . .

— Значи, прѣгръщашъ военна карриера?

— О не, да бѣше траяла войната — друго: карнера велика. . . Но тоя проклетъ миръ, който на сила ни навръзватъ . . . Не, господарственна карриера, и блѣстяща.

— Що, министръ, може би?

Гороломовъ само климна и се усмихна.

Дѣвойката се позамисли на мигъ.

— А нашитѣ високи мечти? А *Ураганъ*? Значи, напущашъ! каза тя удивена.

— *Ураганътъ*? Ахъ Зинаида Матвѣевна, защо не кажешъ: „нашитѣ дѣтински глупости?“ Азъ изтрѣзняхъ вече отъ пиянството на смѣшний гуманизмъ и на разни урагани. Свѣтътъ е такъвъ какъвто си е.. Никой неможе го управи . . . Най-умното е да се ползувашъ отъ обстоятелства. Смѣхъ е да гонишъ дивото, когато си уловилъ питомното.

— Странно, впрочемъ . . . Отдавна ли бѣше когато ти се възмущаваше отъ народни паразити и вѣрваше въ доброто и въ прогреса?. Какъвъ прѣломъ, Панайотъ Петровичъ, стидно! каза дѣвойката живо . .

— Да, отдавна, отдавна, много отдавна бѣше!—когато господь ходеше по бѣли гащи, Зинаида Матвѣевна! . . Но азъ изтрѣзняхъ! Днесь познавамъ само единъ богъ, само единъ прогресъ: личното щастие, и баста!

Гороломовъ произнесе това циническо признание съ раздраженъ гласъ, защото той чувствоваше, че разговорътъ непобѣдимо водеше къмъ неприятна нему тема. . . Ставаше му неловко. Зинаида Матвѣевна помнеше навѣрно, пó-добрѣ словото му, отъ колкото самъ той — и му го напомняваше съ присѫтствието си. Тя му се наврьзваше на врата сега, когато той имаше желание да бѫде свободенъ. Но той трѣбваше пò-скоро, и веднажъ за всегда, да се расчисти съ нея. Той имаше единъ купъ способи, или жестоки, или ниски — той избра послѣднитѣ: тѣ по отговаряхѫ на природата му. Той си направи печално лице и въздѫхна дѫлбоко.

— Защо въздишашъ, Панайотъ Петровичъ? напраздно, ти трѣбва да се радвашъ — ако не за друго — поне за дѣто виждашъ твоя Зинаида, и тя го гледаше нѣжно.

— Ахъ, именно за това скърбѫ, драга Зинаидо.

Дѣвойката изгуби цвѣтътъ си. Тя го погледна безпокойно и попита бързо.

— Що има, Панайотъ Петровичъ?

— Зинаида Матвѣевна, азъ съмъ голѣмъ прѣстѫпникъ прѣдъ васъ. Азъ съмъ жертва на сѫдбата си и най-нещастний человѣкъ, каза той съ трагически видъ.

— Що е, за Бога?

Той наведе глава и я хвана за рѫцѣтѣ.

— Слушай моята исповѣдь, като честенъ человѣкъ, па прѣзирай ме, или прости ме.

Гороломовъ съ убито лице, съ растроганъ гласъ ѝ расказа либенето и прѣди три години съ Марийка, клетвата, която ѝ бѣ далъ, нещастията, които донесе тая любовна свързка на момата, и които, по сво-

ята непростителна вѣтренность, не прѣдотврати тогава макаръ, че би можалъ; товарътъ, който тежеше на съвѣстьта му за тая жестокость къмъ една любяща дѣвойка; послѣ, новото си увлѣчение въ Швейцария въ Зинаида, отъ която бѣ оплѣненъ и тогава, и сега; заблуждението, въ което я бѣ държалъ, противъ волята си, като ѝ скри священното си задължение къмъ Мария; послѣ — срѣщането съ Мария — жертвата си, раздирателната сцена, която послѣдва; страшната борба между дългътъ отъ една страна и сърдцето — отъ друга — борба, която потресе цѣлото му сѫщество, и въ която той просеше помощьта и съвѣтитѣ на Зинаида, за да излѣзе честно изъ нея.

Лицето на курсистката бѣше помрачено. Тая горка исповѣдь, която нанасяше смъртенъ ударъ на надеждитѣ ѝ, я прободи, и покърти.

— Панайотъ Петровичъ, продума тя, ти постѫпашъ, като благороденъ человѣкъ . . . Азъ се отказвамъ доброволно отъ щастието си; направи щастлива дѣвицата, която има повече право на твоята привязанность.

Горпоходовъ ѝ зе рѫката и я цалуна отъ благодарность. . Той едвамъ скриваше радостьта си.

Но слѣдъ тия думи страданията внезапно побѣдихѫ твърдостьта на младата рускиня. Сълзи бликнахѫ по очитѣ ѝ. . Тя бързо облѣче дрѣхата си и, прѣди да иде къмъ вратата, обърна се къмъ Гороломова:

— Бѫдете увѣрени, мосье Гороломовъ, че ви се не сърдѫ.

Но гласътъ на бѣдната дѣвойка ослабна, задавенъ.

Въ това врѣме вратата се отворихѫ възло, и влѣзе Спасовъ. Той бѣше въ граждански дрѣхи и твърдѣ прѣблѣднялъ. Лѣвата му рѫка висеше на подвѣзка.

— Здравствуй, Спасовъ! каза неволю Гороломовъ.

— Курудимовъ! Ти си единъ безчестенъ человѣкъ! искрѣщя гостътъ, като го стрѣляше съ огненни погледи.

— Какъ смѣете, господине?

— Казвамъ ти, че си безчестенъ человѣкъ! повтори натъртено Спасовъ;—не ти стигна, дѣто опозори и уби нравственно Мария; не ти стигна, че уби звѣрски баща ѝ въ тъмницата, а сега си си позволилъ да се гавришъ пакъ съ жертвата си, безсовѣстнико!

— Не те разбирамъ!

— Не ме разбирашъ? изрева вънъ отъ себе си Спасовъ, вчера ходилъ при Марийка та си ѝ нанесълъ гнусни оскърбления и ѝ си прѣлагалъ мерзости, за каквито само ти си способенъ. . . У тебе нѣ капка човѣщина!

— То е моя работа. . . Тебе каква ти е Мария та се грижиш....

— Годеница ми е, лъжливи герою!

И съ едно силно дрьпане Спасовъ отпра еполетя му и махна го перне съ него по лицето.

Гороломовъ се отдръпна въ ужасъ, като викаше къмъ рускинята:

— Сумасшедшій! Сумасшедшій!

Спасовъ го погледа растреперанъ, па излѣзе полека.

Курсистката присжтствовá нѣмѣшката на тази сцена. Но тя разбра почти сичко. Нейната женска догадливость, позна че тука бѣше въпросъ за сжщата Мария, за която одевѣ ѝ говорѝ Гороломовъ тъй трогателно. По неговото страшно смущение тя позна, че сж истински калнитѣ дѣла, въ които го изобличаваше гостътъ, и че одевѣ е слушала лъжи, а по позорното и безотвѣтно приемане оскръблението, и още съ еполетя, тя видѣ прѣдъ себе си подлецъ.

Тя го изгори съ прѣзрителния си погледъ и искокна.

Гороломовъ дълго оста, като слисанъ. Отъ прѣхласнатость той даже неможеше да прочете визитнитѣ карточки на двама кореспонденти, които чакахж на вратата му.

. . . .

Мирътъ се сключи, но Господь не даде миръ на България. Трусове продължавахж да я расклащатъ отъ основи. Черни облаци затуляхж отъ нея слънцето на правдата и милосердието... Гороломовъ слѣдваше да става великъ. Изъ литературата, изъ науката, изъ идеологията, изъ армията и човѣщината той излѣзе банкротъ. Животътъ му оставяше една врата отворена: политиката. Той плуваше сега въ мжтнитѣ талази на стихията си. Стана публицисть и извика на животъ най-звѣрскитѣ инстинкти на сганьта, писвà кръвнишки членове, посипани съ барутъ и петролъ, които разнасяхж изъ въздуха шумътъ отъ костоломието и миризмата на гробищата и салханитѣ. . . И славата на името му растеше!

***

Мина се още врѣме. Въ събранието у единъ министръ, дѣто случайно присжтствуваше и Китеровъ, дошълъ наскоро отъ Росия, ставаше дума за запразднянето единъ твърдѣ важенъ господарственъ постъ, осталъ сега вакантенъ. Гороломовото име падна отъ сичкитѣ уста.

— Та вие знайте ли кой е Гороломовъ? каза Китеровъ очуденъ, той биде изгоненъ позорно отъ университета!

— За убѣжденията си, да, възрази министрътъ.

— За убѣждения? Не, той открадна едно брилянтово перо изъ единъ магазинъ, затова бѣ исключенъ.

Сичкитѣ зяпнахж въ недоумѣние, и недовѣрчиво.

— Азъ не ви говорж и за тукашната му репутация . . .

Събранието се пошушука една минута.

— Гороломовъ е една сила, каза внушително единъ министръ.

— Сила е, подтвьрди другий министръ.

— Сила, сила, отзовахж се важно и другитѣ.

Разговорътъ мина на другъ прѣдмѣтъ. . . .

1888

Трауръ на една муза.

Отдавна нѣмѣй той, отъ свѣта забравенъ.
Живѣй той, пѣвецътъ, но съ мрътвий е равенъ.
Една нощь при него Музата влѣзнà.
— Кой ме буди въ мрака? каза той въ смущенье.
— Ставай, о поете, свѣтло вдѫхновенье,
Азъ за тебе нося, Музата викнà.

— Охъ иди, богине! късенъ часъ сега е!
Моятъ духъ озлобенъ сънь, отдихъ желае.
Сънь, отдихъ, ти чуйшъ ли? вѣчни, като смрьть!
Сърдцето ми тряпка въ сънища гробовни,
Въ него вмѣсто пѣсни сѫскатъ змий отровни
И парливи рани пъшкатъ и горѫтъ.

Що блѣднѣйшъ? неволи страшни ме сломихѫ!
И рано измами горчиви затрихѫ
Вѣрата ми въ сичко, що въспѣхъ, любихъ.
Видѣхъ, че мечтитѣ мечти си остаятъ,
Че на злото вѣчно далеко е краятъ.
И ази сърдито лирата разбихъ.

Не веднажъ чело ми срѣдъ бурята клюмна,
Не съ една надежда света и безумна
Простхъ се на вѣки, и почти безъ жаль. . . .
Тежъкъ бѣ живота, и всякъ ударъ нови,
Що падна възъ мене, единъ гробъ изрови
За нѣкой сънь златенъ и ликъ омилялъ.

Видѣхъ силна младость безъ врѣме строшена
Въ усилья безплодни; видѣхъ прѣломена
Мойта горда воля отъ страшний животъ.
Съ много вече кривди мълкомъ помирихъ се
И сторихъ това азъ, и не възмутихъ се,
Стисканъ на теглата въ звѣрския хамотъ.

Видѣхъ какъ грухнáхѫ моитѣ кумири —
И какъ злото свѣтско безъ жалость истири
Всякой култъ и вѣра изъ мойта душа;
Видѣхъ въ каль светитѣ мои идеали,
Знамената честни — оплюти парцали,
Съ които търгува мръсната лъжа.

Видѣхъ я азъ нея въ царска багряница,
Честностьта — въ окови, правдата въ тъмница —
Видѣхъ азъ на злото стихийната мощь,
Видѣхъ му и наглий триумфъ, тържеството,
Изгубихъ азъ вѣра въ Бога и въ Доброто,
И наста въ душа ми безконечна нощь.

И сега, о музо, безъ олтаръ живѣѭ. . . .
Любовьта една би. . . . Уви, и отъ нея
Ранитѣ щѫ носѭ дор' бѫдѫ човѣкъ . . .
Изъ чашата й сладка пихъ съсъ сичка сила,
Но съ капката нектаръ море отъ горчила
Испихъ, и отровенъ останахъ на вѣкъ.

За какво да пѣѭ? Дѣ изворъ за пѣсень?
Въ душата ми само уломки и плѣсень,
И тиня отъ бури, и отчаянъ мракъ.
Искра свѣтла божія тамо не прониква
И тя на доброто вечъ се не откликва,
И дори да плаче тя забрави какъ!

Дѣ изворъ за пѣсни? Въ природата дивна?
Тя ми стои чужда, като гробъ противна,
Съ вѣчната си хубость и нетлѣнъ покой.
Едно само чувство въ душата ми свѣти,
Цьфти и вирѣе, като майско цвѣте:
Злобата — исчадье на мѫки безъ брой.

Злобата, о музо, пъкленната сила,
Що сичко човѣшко въ менъ е угасила,
Змия, що ме глозде и ми дава мощь. . . .
Кажи ми, анчарътъ ражда ли медъ прѣсни,
Отровата —нектаръ и злъчката пѣсни?
Остави ме, музо! Бѣгай! лека нощь!

***

Музата хвърчеше въ пространствата звѣздни.
Единъ ангелъ, житель на висшитѣ бездни,
Срѣщна я. „— Що плачешъ? Отъ дѣ тазъ тѫга?"
Попита я трогнатъ, кат' видѣ сьлзитѣ
На музата кротка че блѣщѫтъ въ очитѣ.
„— Отъ единъ покойникъ връщамъ се сега!"

1888. В.

Лучъ и Мракъ

Лучъ

Безъ начало сьмъ отъ вѣка,
Нѣмамъ свършакъ, нѣмамъ край,
Много общо съ человѣка
Въ наш'та сѫдба се потай.

Мракъ

Азъ прѣдтеча сьмъ на всичко
Твой баща сьмъ, твой завѣтъ,
Человѣкъ е, мила птичко,
Моя тварь и мой сонетъ!

Лучъ

Азъ вселенната създадохъ,
Всичко само азъ тѣшѫ.

Мракъ

Туй което азъ ти дадохъ,
Ази пакъ щѫ разрушѫ!
Твойта участь азъ рѣшавамъ,
Власть сьмъ, богъ сьмъ и твой царь;
Всичко що азъ възвишавамъ
Азъ го правѫ на парцалъ.

Лучъ

Луциферски атрибути . . . .

Мракъ

Какъ? . . готовъ сьмъ за кавги.
Твойто царство да се срути
Наближава.

Лучъ

Никоги!

Ф. Панайотовъ.

РАСХОДКА ДО ИСКЪРЪ.

(Пѫтни наблюдения и мисли).

Отъ София до Искърътъ, по желѣзницата, сѫ десетина минути, а съ кола единъ и половина часъ. Но моята расходка щеше да хване пò-множко врѣме, защото азъ тръгвахъ къмъ Искърътъ не по источна посока, а на сѣверъ къ Балкана, тамо дѣто рѣката си отваря пѫть прѣзъ гранитнитѣ гърди на планината, прѣсича я нагло, за да иде да се влѣе въ Дунава. Тоя чуденъ проломъ, единственъ въ Стара-Планика, гигантско дѣло на една отъ нашитѣ едри рѣки, привличаше отдавна любопитството ми, и азъ рѣшихъ него да турѫ цѣль на расходката си, на която искахъ да посветѫ единъ отъ хубавитѣ дни на априли тазъ година.

Прѣди да тръгнѫ азъ хвърлихъ погледъ на картата на русския главенъ щабъ и видѣхъ, че пѫтя ми бѣше прѣзъ селата Орландовци, Бериевци, К—

ница, Комарица и Куриловo, които се редяхѫ право на сѣверъ, отъ лѣва страна на Искъръ. Послѣдното лежеше до самата рѣка, въ подножието на планината,

Тая къса расходка азъ правяхъ на конь, споредъ прѣпорѫката на г. Иричка. Отъ Шарения Мостъ, пѫтьтъ ми мина прѣзъ циганската махала съ пъстроцвѣтнитѣ ѝ дрипи и тъмнокожи циганчета, прѣсѣче желѣзната линия, мина край новитѣ градски гробища населени вече съ стотини прѣсни гробове отъ зимашната инфлуенца, и нагази прѣзъ нивята.

Тука той се обърна въ разквасенъ черноземъ, въ дълбоки диругп, избраздени отъ колата на керемедчиитѣ. Коньтъ ми, истински росинантъ, остарѣла и охлузена кранта подъ бичътъ на нѣкой талигаринъ, прѣстѫпяше мудно съ меланхолически наведена глава и клюмнали уши, печално замисленъ, вѣроятно за младитѣ си години. Но азъ го и не силяхъ да бърза. Прѣдъ очитѣ, ми се растваряхѫ хубави картини: отъ юго-истокъ—кичестата бѣла грамада на въсточната половина на столицата, а задъ нея въ хоризонта — колосалната Витоша, съ тъмно-зелената мантия, а задъ гѐрманската планина пъкъ се бѣлѣяхѫ, като редъ сахарови глави, нѣкакви снѣжни врьхове, всичко това ярко освѣтлено отъ въсхитителното пролѣтно слънце на България. А отпрѣде ми се простираше равното зелено софишко поле. заградено на сѣверъ отъ Стара-Планина съ живописнитѣ ѝ многомогилести хѫлбоци, съ подвижнитѣ и нѣжни отсѣнения по тѣхъ на срѣбристопамучнитѣ купове облаци, които се рѣяхѫ надъ гърба на планината и завивахѫ съ бѣла гъжва, като на единъ халифъ, главата на Мургашъ.

Не е тъй висока и величественна Стара-Планина тукъ, както пò на истокъ. Тя се снишава постепенно, намалява се, слупва врьховетѣ си и разлива плѣщитѣ си на талази, колкото отива пó на западъ, като че се свива прѣдъ горделивия взоръ на Витоша, и сé пò-смирена, сѐ пó-спарушена, изчезва кѫдѣ Сливница, цѣла побѣлѣла отъ камънякъ, като че посипана съ градушка.

Показа се Орландовци.

Туй село, съ такова звучно и съ романтическа прѣлесть дишуще име, и пó-напрѣдъ плѣняваше въображението ми, а сега още повече гъдъличкаше любопитството ми. На какви странни обстоятелства длъжеше то това име? Каква историческа личность наумяваше то? Въ ума ми неволно нахлухѫ поетическитѣ сѣнки отъ „Orlando furioso", и въспоминанията за срѣдневѣковнитѣ рицари, за цариградската латинска империя. . . Кой знай какъвъ графъ, баронъ или другъ рицаръ авантюристъ е далъ сѫществувание на това село, или е завьршилъ своето въ него! . . . На вѣрно, тамъ ще има и травясалитѣ останки на нѣкой разрушенъ замъкъ, изъ който вѣе духътъ на срѣднитѣ вѣкове и старинни прѣдания. Кой знай, тамъ, около останкитѣ на тайнственната старина, подъ мълчеливата сѣнка на дѫбоветѣ, дали не се крие темата на нѣкоя романтическа поема отъ епохата на крьстоносцитѣ, или пъкъ друга жива струя отъ поезия, която напразно би дирилъ човѣкъ въ трѣсъкътъ и вѣчнитѣ прашни самуни на витошка улица. . . . Мене даже ми дойде на минута дѣтинското тщеславно желание да се отстранѫ лѣтось въ очарователната самотия и тишина на тоя кѫтъ и подъ пѣснитѣ, вдѫхнати отъ него, да бѣлѣжѫ и романтическото му име. . . .

Но коньтъ ми влѣзе въ Орландовци и азъ бѣхъ принуденъ да прѣкратѫ сладостнитѣ си мечтания. Никога измама пó-нагла. Селцето е пусто, глухо и тѫжно; никаква развалина или друга слѣда отъ старината не оживяватъ това мъртвило; даже десетината му кѫщи сѫ покрити съ нови тухли! а тоя неприятенъ дисонансъ отнимаше му и прѣлестьта на селский колоритъ. При това, сѣнка никѫдѣ: ни дръвче, ни зелено клонче не стърчи надъ нажеженитѣ червени стрѣхи! Мислишъ, че минувашъ прѣзъ нѣкое арабско село край Мрътво-Море. Идеята да му станѫ гостянинъ бѣга на сто милиона километра отъ мене. Всичко ме канеше да излѣзѫ и да не стѫпамъ вече тамъ. Азъ даже се зарадвахъ, когато двѣ псета ме излаяхѫ на края.

Сбогомъ, мойФерней! сбогомъ мой Санъ-Суси! мой Салентъ!

Като мине человѣкъ прѣзъ това село не би повѣрвалъ, че то се намира на една четвърть отъ столицата, подъ самиятъ ѝ носъ, вика се. Впрочемъ, и другитѣ села на софийската котловина не блѣщятъ съ повече животъ и привлекателность. Близостьта на българската столица, дѣто отъ десетина години се съсрѣдоточава политический, умственний и културний животъ на България, дѣто западната култура на широки вълни нахлува отъ сичкитѣ крайща, нито на косъмъ не е повлияла на тие шопски селения, не е измѣнила нищо въ понятията, въ образа на живота, въ вкусоветѣ на жителитѣ имъ. Шопътъ си е и днесь пакъ сѫщиятъ какъвто е билъ когато София бѣше административенъ центръ на единъ турски санджакъ, какъвто е билъ и при Асеневцитѣ. Ще ли и слѣдъ единъ вѣкъ да бѫде пó-другъ, съмнѣвамъ се. Изборътъ на София за столица, въ политическо и стратегическо отношение, може-би е твърдѣ щастливъ и цѣлесъобразенъ; но нейното цивилизаторско влияние ще бѫде твърдѣ слабо и нищожно възъ расата на шопа. Тая раса, която се отличава физически отъ всички остали българи, още повече стои далеко отъ тѣхъ по особеноститѣ на своята нравствена природа, по умствената неподвижность и ограниченость, прославени чрезъ купъ смѣшни приказници за несмисленностьта на шопа, чието име даже е станало синонимъ на глупавъ человѣкъ. Тая прѣсѫда обаче не е съвсѣмъ справедлива: въ характера на шопа се проявяватъ качества, които въ случай могѫтъ да се нарѣкѫтъ национални добродѣтели. Той е твърдъ, якоглавъ и упоритъ, като витошки гранитъ — вѣроятно за него сѫществува турското изрѣчение „инатъ гявуру". Отвращението му отъ чуждото, крайната консервативность и неспособность за въсприимание нови елементи въ непокѫтнатиятъ си битъ на тие български бретонци, бѣхѫ сломили гордостьта на прѣжнитѣ имъ господари — турци, които всичкитѣ въ шопско се научвахѫ български, за да могѫтъ да се обясняватъ съ раята — шопи. Явление забѣлѣжително и единствено въ цѣла България! Това обстоятелство е и съхранило пó-чистъ отъ турски думи шопския говоръ Веднажъ приятельтъ ми М. . . овъ въ единъ разговоръ по българската археология ме изненада съ такива думи: „Искашъ ли да видишъ войницитѣ на царъ Симеона? ето ги!" и той ми показа една тълпа яхнали на малки кончета шопи, които влазяхѫ единъ пазаренъ день въ София. Ние нѣмаме никакви основания да се съмняваме въ това увѣрение; може смѣло да се каже че отъ десетина вѣка насамъ, прѣзъ всичкитѣ политически трусове, шопътъ не е бутналъ нито една шарка въ костюма си, нито единъ прѣдразсѫдъкъ въ душата си, нито една привичка въ живота си.

Минахъ Бериниръци, което нѣма нищо любопитно, освѣнъ името си, и стигнахъ Куманица. . Това село се намира не далеко отъ Голѣмий Искъръ, срѣщу стариятъ му мостъ. Отсѣднахъ въ кръчмата „Искъръ" да пиѭ едно кафе. Вѫтрѣ пълно съ селяне: азъ се надѣвахъ да бѫдѫтъ въ училището, което видѣхъ близо до кръчмата, укичено сега съ зеленина по прозорцитѣ и съ единъ голѣмъ полувѣнецъ отъ шума и полски цвѣтя надъ вратата: тамъ сега ставаше испитъ. Но тие честни хора намирахѫ пó-вкусно укиселялото вино на крѫчмаря нежели онова, което ставаше въ школото. Азъ полюбопитствовахъ и отидохъ на тоя селски испитъ. Училището бѣше почти пусто отъ посѣтители: попътъ само, двѣ три жени и единъ селенинъ: пó-малко отколкото въ черквата! Азъ съ удоволствие забѣлѣжихъ, че малкитѣ царвуланчета (това е само риторическа фигура: дѣцата сичкитѣ бѣхѫ боси, или, както се изразява деликатно г. Л-овъ за своитѣ ученици въ К. — *деколте въ краката*); забѣлѣжихъ, че малкитѣ царвуланчета четяхѫ доста свободно по читанката за сънищата на царь Фараона, за вулканитѣ, и за Австралия. Сé едно, това ще бѫдѫтъ грамотни селяне, и азъ не могохъ да не излѣзѫ изъ Куманица съ пó-добри впечатления, отъ колкото изъ Орландовци, която, освѣнъ ново училище има и такава черковка, както повечето села изъ софийско поле.

Хубаво, но това поле нѣма гори! То е голо, като длань, една степь, особенно въ западната си половина. Г-нъ Лавеле иска да го оприличи на римската campagna di Roma. Това безлѣсие характеризира не само софийското поле, то загрозява цѣла България; то е страшниятъ ѝ и невидимъ неприятель, който краде плодородието на сочнитѣ ѝ полета, прѣсушава изворитѣ на рѣкитѣ ѝ, гони дъждоветѣ и довожда градушкитѣ. При всичката си картинность и естествена хубость, България се прѣдставя една тъжна и негостолюбива земя на оногова, който иде отъ западна Европа, напримѣръ, отъ Австрия, която прилича на една безконечна градина посѣяна съ великолѣпни паркове. Подирь Сливница, ние привикнахме да се считаме въ всичко пó-горни отъ сърбитѣ, но който е минувалъ прѣзъ земята имъ и е видѣлъ нейнитѣ кичести запазени гори, ще се убѣди. че сé има едно що да имъ подражаемъ Забѣлѣжено е природното отвращение на българина къмъ дървото — и на развитии и на простий българинъ. . . Той сѣче, сваля, унищожава — никога не сади. Българинътъ е филоксерата на горитѣ, дѣто му достигне топора трева вече не никне. Ние напраздно бѣдимъ турцитѣ въ опустошението на горитѣ у насъ; напротивъ, дѣто е прѣобладавало турското население тамъ страната е запазена пó-гориста и растителностьта е пó-богата. Безбройнитѣ и разновидни овощни дървета, които украсяватъ дворищата ни и градинитѣ ни, сѫ донесени отъ турцитѣ изъ Азия, отъ тѣхъ сѫ присадени, облагородени и распространени по нашата земя. Турчинътъ почиташе дървото, и ми се чини, че строго наказание прѣдвиждаше турския законъ за унищожението му. Азъ бихъ желалъ драконовски законъ за насъ. Иде ми на умъ сега любопитната история, произлѣзла между найпървитѣ българи колонисти въ Бесарабия и генерала Инзова, губернатора ѝ. Понеже Бесарабия е страна гола и безводна, генералъ Инзовъ раздалъ семе на нашитѣ съотечественници да насѣятъ по нѣколко десетини дѫбова гора — всяка колония въ мерата си. Колониститѣ дошле въ ужасъ, но нѣмало какво да сторатъ и испълнили заповѣдьта, подъ надзора на властьта. Скоро младоцитѣ се показали отъ земята, но при всичкото имъ гледане и поливане тѣ упорно хванали да увѣхватъ и съхнатъ. Недоумѣнието на Инзова било голѣмо, той хваналъ да подозира селенитѣ за това необяснимо и мистериозно умиране на дръвичетата. Той свикалъ пó-прѣднитѣ членове отъ сяка колония и заповѣдалъ да имъ ударатъ по нѣколко нагайки, за да узнае истината. Какво излѣзло? Добритѣ хорица, подъ камшика, исповѣдали че попарвали съ гореща вода коренитѣ на фиданчетата, за да се отървѫтъ отъ грижата за пó-нататъшното имъ отрастване!

Защо у насъ не стане задължително за всяка община насаждането гори, както е задължително първоначалното обучение, военната служба, даждията и други тегоби? Само по тоя начинъ ние ще видимъ нашитѣ пустини развеселени отъ цвѣтущи оазиси и нашето небе пó-благосклонно и благодатно. Мисли ли нѣкой за това? Може би и мисли, може би и да пише. Ние четохме даже неотдавна въ вѣстницитѣ — скоро подиръ ужасната градушка, която бомбардира София — едно твърдѣ патетическо възвание за това нѣщо, но отъ чашата до устата, както казва Шекспиръ, сѫществува цѣла пропасть. Дѣло не виждаме. Ония, отъ които зависи, не правятъ нищо. Правителствата, — сичкитѣ — отъ начало и до днесъ, не сѫ считали въпроса доста сериозенъ, за да обърне вниманието имъ. Задоволявали сѫ се само, для очистения совѣсти, да издаватъ нѣкакви си жалки закончета за „запазвание горитѣ на България," (които не сѫществуватъ въ пó голѣмата ѝ часть), които сѫ излизали охтичави изъ министерската канцелария и сѫ умирали незабавно въ душнитѣ стаи на горскитѣ инспектори. . . . А малкото доблѣстни инициативи, нека бѫдемъ справедливи, за създавание законъ за задлъжителното горонасѣвание сѫ се разбивали въ злата воля на камаритѣ... Печатътъ отъ своя страна, съ пълнѣйша апатия се отнася къмъ идеята за облѣсението на България, което ще бѫде могущественъ лостъ за напрѣдъка на земледѣлието ѝ и за нейното економическо повдигане. Или не, не-

чатътъ се занимава съ економически въпроси! Ние виждаме роякъ проповѣдници и социални буреносци, които отъ стълповетѣ на журналитѣ ни говоратъ съ патосъ за работонический конгресъ въ Берлинъ, за раздѣлението на труда и капитала, за еволюцията въ политико-економический битъ на западна Европа, за разни „нравственни задачи“, и „подкладки“, развиватъ ни теориитѣ на социализма, прѣвождатъ ни колко пѫти французката революция, разгромяватъ поезията, нещастната габровска фабрика, и рѫкоплѣщатъ на пожара й. реформаторствоватъ, пишатъ Господь съ малко г, садятъ велики принципи, сѣятъ грандиозни идеи!

Господа, сѣйте гори!

По́ще бѫдете полезни за България ако отгледахте прѣзъ живота си петь уврата джбовъ лѣсъ, отъ колкото съ цѣло море заучени фрази, съ които тя незнае какво да прави...

(Слѣдва)

Изъ сбирката „Танталово наслѣдство“

отъ *Ярослава Върхлицки**)

Припомняне изъ Тацита.

Туй четохъ въ книгата сурова твоя.

Баща и синъ срѣщнали се на боя. . .
Кога бащата плуялъ във кръвьта си
Прѣдъ гнѣвний синъ — синътъ позналъ баща си!
Простpѣлъ рѫцѣ и падналъ на колѣне,
Плакалъ надъ ранитѣ му и прощенье
Молилъ съ отчаенъ погледъ, съ чело блѣдо.
Баща му рѣкълъ: — що се вайкашъ, чедо?
За туй нещастье виноватъ не си ти:
Ти вършишъ волята на голѣмцитѣ,
Войната е злодѣйство най-голямо,
Но то е общо, а не твое само!

Тезъ думи казалъ варваринътъ тамо.
А днесь, кога крилото на войната

---

*) Ярославъ Върхлицки (фамилното му име е Емилъ Фрида) е отъ реда на най-даровититѣ и знаменити поети, съ които се гордѣе Чехия. Въ своята неуморна дѣятелность Върхлицки се е отличилъ сполучливо по всичкитѣ родове поезия, но въ лириката стои най-високо и е почти непостижимъ по оригиналностьта си и полѣта на фантазията. Неговата поезия се отличава съ отвлѣченъ, рефлективенъ характеръ и е напоена съ хуманно-философски духъ. Темитѣ му сѫ земи изъ сичкитѣ врѣмена и области, той е прѣимуществено поетъ-космополитъ и съ това отличава отъ другитѣ чехски поети, сѫществени национални. Върхлицки е съвършенъ художн и формата на всичкитѣ му писи е изящна, мислитѣ възвишенни и язика богатъ и гладъкъ. [illegible] голѣмий купъ оригинални трудове Върхлицки е притурилъ и грамада капитални и прѣкр[illegible] прѣводи изъ к асицитѣ — стари и нови — на романскитѣ литератури.

Най-първата сбирка стихотворения съ която е започналъ поетическото си поприщ „Изъ дълбочинитѣ“ напечатана на 1865 г. Въ нея сбирки той се язава внезапно готовъ свършенъ поетъ. Отъ тогава Върхлицки слѣдва да обогатява отечественната си поезия съ [illegible] въсходни творения, които сѫ достигнали до 70 тома!

Върхлицку е роденъ на 1853 г., той сега занимава длъжность секретарь въ чехската [illegible] техник[illegible] въ Прага.

Засѣ:я яростно и двата свята
И въздухътъ ехти, зловѣщо стѣне
Отъ страшното на сабитѣ звънченье,
Тѣзъ думи спомнихъ. Да, пó-вѣщо
Вникналъ е оня варваринъ въ туй нѣщо,
Отколкото синътъ на вѣка днешни. . .
Ахъ, доблеститѣ стари намъ сѫ смѣшни!

Всемирното злодѣйство пакъ възкръсва
И лика на Медузата растръсва,
И всичко живо пада му въ краката;
Убийството геройско було мята,
И отъ кръвьта на синътъ и бащата,
Кат' Банковия гробенъ духъ, възстава
Прѣдъ насъ свирѣпата военна слава.
Прогресътъ на човѣшкий духъ остава
Назадъ едно столѣтье. . . .

Мислителю, тѫжи; скърби, поете!

II

Ехуда Халеви

Ехуда Халеви изъ пѫтя вървеше
И похвàли много слухътъ му ловеше.

Ехъ лъстци, каза си, видатъ че минавамъ,
Та ме тъй ласкаятъ — вѣра имъ недавамъ

Но макаръ и скроменъ, силно му се щеше,
Мнѣнието общо да знай какво бѣше.

Други пѫть случайно той чу хули бѣсни,
Укори жестоки зарадъ своитѣ пѣсни.

Злобници, каза си, наскърбенъ, обиденъ,
Колко ми дотегва тоя сѫдъ безстиденъ!

Но кога дома си пакъ земà перото
Той си каза гордо съ ясность на челото:

Ахъ сега живѣѭ! Лѣйте се, о пѣсни,
Хвалби ме не трогватъ, нито хули бѣсни.

Лѣйте се изъ моята душа мирналиви,
Хвалби, хули чезнатъ — вий сте само живи!

Кога Богъ звѣздитѣ на небе запали,
Не слушà той никакъ хули и похвàли.

III

Разговоръ на морето

Казахъ на птицата: о птичко жива,
Кат' хвъркашъ изъ безкрайностьта,
Кждѣ отнасяшъ моита скръбь горчива?
— Във небесата, рѣче тя.

Питàхъ вълната: морска дъщи,
Ту бляскава, ту пълна съ мракъ,
Кждѣ скри горѣстьта ми, кат' въ гробъ сжщи?
Тя рѣче ми: — Въ дънъ-бездна чакъ!

Попитахъ вѣтъра: о гостъ прозрачни,
Кой сичко стигашъ въ своя пжть,
Кждѣ отвѣ ми споменитѣ мрачни?
— Оставихъ ти ги на брѣгътъ.

Ти пакъ си воленъ, младъ, ми рѣче
Пурпурнозлатний небосводъ.
О не, въздъхнахъ: ази влачж вече
Оковитѣ на цѣлъ народъ.

IV

Долу крилата! *)

Долу, хей, крилата! чуй се пóзивъ дивъ сега отвредъ.
Нека свържемъ младий ýстремъ на свободния полѣтъ!
Красотата намъ защо е? Дайте ни печалби, хлѣбъ!
Нейния жрецъ нек' се скита голъ и кат' Омира слѣпъ.

Долу, хей, крилата! Що ни трѣбва да хвърчиме тамъ?
Ний изъ локвитѣ ще пиемъ.. нектарътъ не трѣбва намъ.
Бѣдний лудъ! Въ тозъ вѣкъ на пáра, на електрика, прогресъ,
Търси ритми и се губи въ облаци, въ мечти безъ свѣсть.

Долу, хей, крилата! Вѣкътъ прозаиченъ е и твърдъ.
Иногрифътъ въ градоветѣ влачи криле изъ прахътъ,
Дор' изъ тихата джбрава, дѣто има гнѣздо, дворъ,
Гони го зловѣщий трясъкъ на дърварския топоръ.

Долу, хей, крилата! Даже нѣвгашъ чиститѣ селца
Пълни съ трудъ, и споръ, и радость, съ мили пѣющи гнѣздца,
Днесь Идилия, Невинность тѣ прогонихж далечь:
На земята, на небето нѣма поезúя вечь.

---

*) Това стихотворение е зето отъ най-послѣдний брой на чехското периодическо издание: „Lumir".

Долу, хей, крилата! Всичко нека ниско, равно да стои.
Единъ крой и цвѣтъ да иматъ кѫщи, лица и души.
Подъ видъ на хуманность хитрий внукъ на славнитѣ дѣди
Днесь касапници, болници въ храмоветѣ имъ гради.

Долу, хей крилата! Що ни трѣбва прѣлесть и размѣръ?
Нещемъ платно за картини, ни за статуи мермеръ!
Изъ галерий, изъ музеи ще изринемъ на кальта —
Чудесата на перото, и на четки, и длитá.

Долу, хей, крилата! Мѫдрость дрѣвна нѣма да цѣнимъ!
Що ни сѫ Калхасъ, Хекуба? Що ни е Еллада, Римъ?
Туй, що пипаме е само вѣрно . . Хай въ пещьта сега
Буколическитѣ свирки и библейската трѫба!

Долу, хей, крилата! Хлѣбъ, хлѣбъ! вѣчно туй сганьта реве,
Луксъ е красното искуство, блѣнъ на праздни умове.
Ний сме люде позитивни, любимъ користь, мразимъ рискъ,
Колътъ за кой коня вържемъ, пò е скѫпъ отъ обелискъ.

Долу хей, крилата! Броятъ, цифрата е земний богъ,
И на бурсата играта идеалъ е най-високъ:
Небесата и морята само пѫть сѫ къмъ цѣльта . .
Съ пъленъ джебецъ и безъ Бога ще пѫтуваме въ свѣта.

Таквизъ викове, присмивки, хули сипатъ, се кат' градъ,
Отъ газетнитѣ колони и отъ прашния площадъ;
И художникътъ е хаплю, що отъ милость го търпѫтъ
И на вѣтъра разхвърля силитѣ си и умътъ.

Дѣ ще идемъ? дѣ ще стигне тоя бѣсъ на наший вѣкъ,
Врагъ на пластика и пѣсни? Въ нощь затъва человѣкъ!
Слънцето на духа свѣтлий затъмнява се отъ мракъ,
Сѣнката на варварството възъ земята пада пакъ.

Тя тресе се, тътне, както въ цецарскитѣ врѣмена.
Страшний Фатумъ се задава, и Немезиса сама
Кара съ бичъ коне му ратни!.. Ще настѫпи страшенъ сѫдъ.
Дѣ ще се укриймъ тогава, кат' кръвьта залѣй свѣтътъ?

Виждамъ духомъ азъ потопа и човѣка съ него, блядъ!
Какъ се бий . . . Искуството е, чуйте, наший Араратъ!
Той изъ безднитѣ на злото дига чело до звѣзди.
Който е съ крила тогава той ще тамъ да долѣти!

Прѣвелъ **И. Вазовъ**

ЛОВЪ ПО ШКОЛСКИЯ МИ ДРУГАРЬ.

Расказъ отъ **Л. Струпежницки.**[*])

Най-занимателната работа, съ която нѣкога сѫмъ се занимавалъ, бѣше съставянето каталога на рѫкописитѣ, които се съхраняватъ въ Гоницкиятъ замъкъ. За тая работа азъ употрѣбихъ цѣла година отъ живота си. Най-напрѣдъ трѣбваше да се прочетѫтъ всичкитѣ рѫкописи, да се прѣгледатъ подписитѣ на кралеветѣ и печатитѣ на владѣтелитѣ на роженбергский замъкъ, на швамбергский, деймский, щернбергский, словатский и много други. Твърдѣ разнообразно бѣ съдържанието на рѫкописитѣ. Тукъ намирахъ азъ съглашения за покупка на имущества, завѣщания на стари чехски землевладѣлци, съ правилата, по които билъ длъженъ да се подчинява простиятъ народъ на помѣщицитѣ, а сѫщо и повѣствование за хуситскитѣ войни.

Изъ най новитѣ врѣмена достойни за внимание бѣхѫ „патентитѣ“ (указитѣ) издавани отъ разни императори. Тъй напримѣръ, „патентътъ“ издаденъ отъ Мария Терезия унищожава, съгласно папското разрѣшение, цѣлъ редъ праздници. По-нататъкъ се намирахѫ бѣлѣжки за прѣобразованията на императора Франца Йосифа, наприм.: „патентътъ“ чрезъ който се унищожавахѫ множество католически мънастири; „патентътъ“ кой облегчавалъ участьта на простий народъ: „патентътъ“ съ който се заповѣдвало да се погребватъ мрьтвитѣ безъ ковчези (гробове). Обаче, послѣдниятъ биде отмахнатъ поради роптанието на народа.

Отъ Меттерниховото врѣме тукъ се пазехѫ цѣлъ купъ тайни распореждания, които съдържахѫ въ себе описание личноститѣ на бунтовници, напримѣръ: Тадеуша Костюшко, Лелевеля, Бланка, Фавра, и много други указания на висшитѣ власти за сѫществованието въ Италия на социалнитѣ крѫгове: „Млада Италия“, Карбонария“ и пр.

Веднажъ, послѣ обѣдъ, въ май мѣсецъ на 1871 г., азъ прочитахъ договора отъ 1610 г. въ който се говореше слѣдующето: „Градъ Ротица, който до днесь бѣ свободенъ, поради печалното и бѣдственното си положение, продава се въ „тѣлесно подданство“ на Георгия Еренрейха фонъ Шванберга за количеството 10,000 гулдена, съ дозволение да си извършва черковнитѣ обреди по Хусовото учение.“ Послѣдната точка обаче бѣше изличена, прѣди да се положи договора въ държавний архивъ, по повѣление на императора Рудолфа. Току що довършвахъ прочитанието, влѣзе при мене слугата и ме покани отъ страна на барона, стопанътъ на замъка, да земѫ участие въ ловътъ, устроенъ противъ *бракониерътъ*[**]) Кошевака.

Разумѣва се, азъ се не отказахъ отъ участието въ такъвъ единъ ловъ на човѣкъ, а при това още и мой училищенъ другаринъ.

Турихъ всичкитѣ книжа на мѣстата имъ и се замислихъ за Кошевака, комуто баща му, дѣдо му и прѣдѣдо му пакъ тоя занаятъ държали. Кошевакъ бѣше 27 годишенъ момъкъ, твърдѣ безстрашенъ, хитъръ и още забѣлѣжителенъ стрѣлецъ. Въ село казвахѫ за него, че той и въ тъмнината види добрѣ, като котката.

Понеже му остана бащиния една държава срѣдъ бароновата гора, той прѣз послѣднитѣ три години се занимаваше само съ ловъ изъ господарскиятъ лѣсъ и съ необикновенна хитрость, прѣдпазливость и ловкость умѣ да избѣгне

---

[*]) Чески писатель и повѣствователь Най-добритѣ му произвѣдения сѫ романътъ „Cavani“ и историческата драма „Cerne duša“ съдържанието на която се върши около събитията на злополучната за чехитѣ 1620 година, прочута по Бѣлогорската битка, дѣто се погреба независимостьта на ческото кралство.

[**]) Человѣкъ, който се поминува чрезъ непозволенъ ловъ въ държавата на друго ли

изъ ржцѣтѣ на земската стража и на горскитѣ пазачи. Всичкитѣ мѣрки взети отъ враговетѣ му за улавянето му, остаяхж безполезни. Стопанътъ на лѣса, баронъ В., излизаше изъ кожата си отъ ядъ, като мислеше, че единъ никакъвъ селачъ бораваше изъ земята му пó-свободно, отъ колкото самъ той.

Както казахъ пó-горѣ, Кошевакъ ми бѣше школски другарь: ние заедно посѣщавахме народното училище въ Гоници. Послѣ напущане училището, азъ се срѣщахъ съ него нѣколко пжти. Прѣдпослѣдния пжть, ние се срѣщнахме тъкмо тогава, когато той, като солдатинъ, извършваше военната си тегоба, въ който случай, съ помощьта на кесията си, отървахъ го отъ голѣма неприятность, а може би и отъ друго нѣщо. . . .

Най-послѣдната ни срѣща бѣше твърдѣ своеобразна и любопитна, поне за мене.

Веднажъ излѣзохъ отъ архива пó-рано отъ други пжть, нарамихъ пушката си и отидохъ въ гората. Слѣдъ нѣколко часа лутане изъ нея, азъ се озовахъ надъ брѣга на рѣчката и зехъ да се наслаждавамъ отъ гледката на картината, която се откри прѣдъ очитѣ ми. Веднага чухъ наблизо че шумолеше тревата; азъ се извърнахъ: на десетина раскрача отъ менъ стоеше Кошевакъ, и като видѣ, че азъ го видѣхъ, зе ме на нишанъ, като викаше:

— Ако пристжпите една крачка, щж ви убиж!

Азъ хладнокръвно му отвърнахъ:

— Срамота е да заплашвате съ смърть вашиятъ старъ приятель и съученикъ.

Като казахъ тия думи, азъ сложихъ пушката си до скалата. По тоя начинъ остаяхъ съвсѣмъ обезоржженъ. Извънредно очудване се исписа по глупавото му лице. Даже като казвамъ „глупаво“ азъ му льстж, защото физиономията на тоя скитникъ се прѣдставяше просто идиотска. Челото му, като захванешъ отъ мѣстото дѣто му растжтъ косми, силно бѣгаше назадъ; носътъ му бѣше сплесканъ и твърдѣ дигнатъ нагорѣ; челюстнитѣ кости рѣзко испъкнали; горнитѣ зжби, като се досѣгахж съ долнитѣ, съставлявахж твърдѣ остъръ жгълъ, поради което устнитѣ много се издавахж напрѣдъ; очитѣ му нищо не изражавахж; цвѣтътъ на лицето му бѣше кално-жлътъ, а растътъ късъ. Облѣченъ бѣше въ оваляна басмяна риза и въ такива пакъ панталони; той бѣше босъ.

Нѣколко врѣме въртеше той въ мене идиотскитѣ си очи, види се, не разбираше какъ азъ, който бѣхъ на баронова служба, се отнесохъ къмъ него дружелюбно. И сега видж прѣдъ себе си изражението на лицето му; то произвождаше оттласквателното впечатление на глупостьта, на крайната неодѣланность и безсмисленна тжпость и неподвижность; другитѣ му душевни качества не би изброилъ и Лафатеръ самъ. А при всичко това и той би се измамилъ! Въ тая, на пръвъ погледъ, идиотска глава, гнѣздеше се чудна хитрость, бърза съобразителность и уврътливость. Да се бѣхж сложили друго-яче обстоятелствата за него, той, при такива дарби, кой знае — може би станалъ би человѣкъ за въ работа и много пó-полезенъ за обществото.

Додѣто бракониерътъ гледаше на мене съ звѣрски погледъ, азъ извадихъ една цигарка и му я̂ прѣдложихъ.

— Обичате ли да запушите?

Азъ добрѣ знаяхъ, че слѣдъ пушката, най-голѣмо удоволствие за него бѣхж добритѣ цигарки.

Моето прѣдложение още повече го смая. Азъ продължихъ:

— Нема̀ се пъкъ боите че щж извадж нѣкой револверъ? И за да му покажж че азъ съмъ съвсѣмъ безоржженъ, хванахъ да обръщамъ прѣдъ него джебоветѣ си.

— Ами ваша милость . . . издума едвамъ той.

— На единъ старъ приятель не се вика „ваша милость“, прѣкъснахъ го азъ, па продължихъ: защо се боишъ отъ мене? нема̀ ние сме врагове единъ други? Какво ме грижа мене че вие не сте били добрѣ съ помѣщикътъ?

азъ не съмъ му горския пазачъ. Хайде, заведи ме нѣйдѣ въ нѣкой гжстакъ, да си поглъчимъ за оние врѣмена . . . Та земи цигарката де, ти ги твърдѣ обичаше цигарките. . . .

Кошевакъ не знаеше на явѣ ли е всичко това или на сънь. Най-послѣ се рѣши и зе цигарката, безъ да оставя пушката, обаче, и безъ да измѣни положението си.

— Запали, казахъ му и му поднесохъ своята цигарка. Той пакъ ме погледна подозрително, помая се още една секунда и най-подирь запали си цигарката отъ моята и ме погледна въ очитѣ. Азъ неволно потрѫпнахъ: бѣлото на очитѣ му твърдѣ много излазяше изъ мургавото му лице.

— Какво желаешъ отъ мене? попита ме той.

— Да си поприказваме, както прилича на стари приятели.

Ние сѣднахме на сѣнка, и той отговори на питанието ми какъ се поминува по слѣдующий начинъ:

— Остана ми земя отъ баща ми, но домакинство не го обичамъ, и азъ го прѣдадохъ на малкия си братъ.

— Защо се не задомишъ?

— Това ми е само драго на тоя свѣтъ, и ми посочи двуцѣвката си.

— Но това е опасна работа, възразихъ му азъ.

— О, това се не купува съ пари. . . .

Разговорътъ ни се продължи доста дълго врѣме, но отъ това той не можа да мине на другъ прѣдметъ. Но азъ останахъ доволенъ отъ тая срѣща. Мене отдавна ме занимаваше живота и опасната страсть на бракониеритѣ, и сега азъ напълно я разбрахъ. Кошевакъ живѣеше само за това ужасно занятие. Опасноститѣ не го плашехж, може дори да се каже, че още повече распаляхж страстьта му и го карахж да измисля пò-нови хитрости, които надминувахж първитѣ.

Картофорството се обрьща по нѣкога на страсть — но страстьта за бракониерството е много пò-силна: картофорътъ бѣдствува да изгуби състоянието си, а бракониерътъ – живота си. Съ една рѣчь Кошеваковий характеръ се изражаваше съ думитѣ: нѣма бракониерство — нѣма животъ.

— Приятелю, азъ те съвѣтвамъ да оставишъ тоя занаятъ, защото новия способъ, който е измисленъ за твоето улавяне, едва ли нѣма да сполучи: той ще ти докара голѣмо нещастие.

Събесѣдникътъ ми ме погледна въпросително при тие думи, но не се смути.

— Като на единъ приятель, азъ щж ти обадж какво сж намислили: скоро твоятъ помѣщикъ ще добие отъ Англия едно едро псе, и щомъ те подушатъ. ще го пуснатъ по дирята ти да те . . . Азъ недовършихъ.

— Да ме раскъса? завърши той хладнокръвно фразата вмѣсто менс.

— Да.

— Добрѣ че ми каза, много ти благодарж за извѣстието, но псето нѣма да ме раскъса.

Послѣднитѣ думи той произнесе съ една таинствена усмивка; защо—азъ неможахъ да се досѣтж, но мене ми хрумна, че той мисли съ помощьта на другарь да отрови кучето.

— Азъ те прѣдупрѣдихъ, прибавихъ му азъ внушително.

— Още веднажъ ти благодарж, каза ми той, па притури: извинние ме щж те помолж за нѣщо още.

— Говорете.

Азъ очаквахъ да ми каже нѣщо твърдѣ важно.

— Вашета цигарка излѣзе много хубава, и азъ, за старата дружба, осмѣлявамъ се да ви попросж още единичка.

Прѣдставете си моето удивление: човѣкътъ комуто току що съобщихъ опасностьта, която заплашваше живота му, мисли сега само да попуши още една хубава цигарка. Тая неустрашимость ми възбуди още повече сочувствие къмъ него.

Кошевакъ запуши новата цигарка и рѣче:

— Много ти благодаря за дѣто ми обади . . . а още повече — за дѣто не се засрами отъ мене, ами се сприказа съ школскиятъ си старъ приятель.

Като си стиснахме рѫцѣтѣ, раздѣлихме се.

На замковата кула удари единайсеть часътъ. Звуковетѣ на звънеца ме извадихѫ изъ замисленностьта ми, а заедно съ това ми напомнихѫ и моята обязанность. Азъ се върнахъ въ архива си и захванахъ да прѣглеждамъ нѣкои още книжа. Като забѣлѣжихъ на едно пожлътѣло отъ врѣмето късче думата „Кошевацкий“, азъ зачетохъ отъ началото и ето какво узнахъ: „Въ 1612 г. Кошевакъ, който живѣеше въ нашиятъ лѣсъ, се занимаваше съ бракониерство.“ Тие думи ме смаяхѫ. Значи още отъ седемнадесетото столѣтие Кошеваковцитѣ се занимавали съ сѫщата работа, съ която продължава да се занимава тѣхний потомъкъ въ деветнадесетото столѣтие! Като сѫдя по това, азъ сымъ готовъ да допустнѫ, че страстьта за бракониерството е наслѣдственна сѫщо. Още по́-интересенъ е расказътъ на единъ осемдесетгодишенъ старецъ, който говори, че около 1550 лѣто, Аполония Каленицева изъ Каленицъ, владѣтелка на Гоницкий замъкъ, приела у себе да въспитва едничкиятъ синъ на стария Мартинъ Кошевакъ, за да го отучи отъ бракониерство; но подиръ нѣколко врѣме момчето грабнало пушката и изчезнало изъ замъка. Послѣ това, пръсналъ се слухъ, че той се занимава съ бракониерство.

* * *

Въ тоя день, по четири часътъ, азъ излѣзохъ на двора въ замъка, дѣто вече се щуряхѫ по приготовлението събравшитѣ се ловци. Азъ пѫтiомъ ги поздравихъ, защото моето внимание се привлѣче отъ нѣщо ново въ дружината на барона. Азъ видѣхъ черно съ грамаденъ ръстъ куче. Потреперахъ, като си помислихъ каква му е ролята.

Страшна картина се мѣрна въ въображението ми: азъ вече гледахъ Кошевака, като го гонеше кучето; ето настига го, и съ бързината на мълнията се хвърля възъ него, поваля го и забива въ жертвата си страшнитѣ зѫби и ногте... Приближихъ се къмъ конюхътъ, който държеше вързано за здравъ ремикъ кучето. Като видѣ непознатъ човѣкъ, то дигна глава и се изрънча страшно, което се́ продължаваше и когато азъ захванахъ да го милвамъ. Въ тая минута дойде баронътъ и се мѣтна на сѣдлото; примѣра му послѣдвахѫ и другитѣ. Задъ насъ въ кола идѣхѫ полицейскитѣ чиновници.

Подирь единъ часъ ходъ, стигнахме лѣсътъ. Наредихѫ всинца ни на линия, помежду двама конника намираше се единъ пѣшакъ. Такава верига биде простряна около цѣлия лѣсъ. Назначената мене посока да вървѫ бѣше доста удобна. Въоржжилъ се бѣхъ съ една двуцѣвна пушка, повече, впрочемъ, за форма, защото да гърмѫ нито на умъ ми идеше. Съ трепетъ отивахъ напрѣдъ заедно съ другитѣ ловци. Като вървѣхме така половина часъ, изведнѫжъ чухъ сигнала, който извѣстяваше, че Кошевакъ е откритъ, но не е хванатъ. Подиръ трѫбний звукъ, раздаде се викътъ на стражата: „Въ името на закона стой!“ и послѣ се зачухѫ гърмежи.

Азъ дупнахъ коня и се затѣкохъ на мѣстото дѣто бѣ виденъ бракониерътъ. Баронътъ бѣше вече тамъ. Погледнахъ въ посоката къмъ която всичкитѣ гледахѫ и видѣхъ Кошевака, като бѣгаше и прѣскачаше камънитѣ, съ които бѣ насѣяна поляната. Азъ отмахнахъ пушката и турихъ на очитѣ си далекогледа. „Въ името на закона, чакай!“ пакъ извика до три пѫти приставътъ, но на халосъ. Тогасъ баронътъ заповѣда да пустнатъ английското куче. Като мълния се понесе то къмъ жертвата си. Покачихъ се на едно високо мѣсто, отдѣто съ помощьта на далекогледа си, мо́жахъ харно да наблюдавамъ всичкитѣ движения, както на Кашевака, тъй и на кучето.

Макаръ че Кошевакъ бѣ причинилъ голѣми пакости на барона, даже днесь бѣ утрѣпалъ единъ рогачъ и ранилъ нѣколцина горски пазачи, но мене никакъ се нехаресваше подобна ловидба на човѣка съ помощьта на куче. Това ми науми измирането на американскитѣ племена, прѣдставителитѣ на които биле гонени и улавяни пакъ чрезъ подобни кучета, по повѣлението на християнскитѣ управители.

Нѣколко скока само отдѣляхж кучето отъ приятеля ми. Баронътъ и всичкитѣ присжтствующи бѣхж съвсѣмъ увѣрени, че тоя пжть Кошевакъ отиде на дяволитѣ.

Кошевакъ бѣгаше до сега ловко и чъврьсто. Тутакси, като забѣлѣжи, че кучето ще се хвьрли на него вече, той нагло се обърна, приведе се, пакъ се исправи, стори съ дѣсната нога „шагъ" напрѣдъ, съ лѣвата се опрѣ о земята. блѣсна нѣщо въ ржката му — въ сжщий мигъ кучето се сви, скокна, та съ всичката тяжесть на тѣлото си да врьхлети Кошевака. Тогава единъ викъ отъ ужасъ и състрадание се истръгна отъ устата на потерята, която забрави умразата си противъ бракониера: нѣмаше съмнѣние, че въ единъ мигъ кучето ще раскъса Кошевака съ остритѣ си клещи.

Но кучето дойде-недойде половина аршинъ до бракониера, ето раздаде се страшенъ ревъ, който мина въ виене, и кучето грухна на земята.

Баронътъ съ свитата си не разбирахж какво именно се е случило, и гледахж, като треснати отъ гръмъ — само едно бѣше явно, че кучето не е убито чрезъ пушка, защото ни гръмежъ не се чу, нито димъ се видѣ.

Азъ съ помощьта на далекогледа си видѣхъ всичко. Въ послѣдниятъ мигъ Кошевакъ внезапно се спрѣ, извади изъ чизъма си широкъ ножъ, па съ хладнокрьвие, съ присжтствие на духа и съ увѣренность зе на нишанъ генителя си като стискаше ножа съ двѣтѣ си ржцѣ така силно, щото кучето, като се хвьрли на него промуши си гърлото.

Признавамъ се, не знаж примѣръ на подобно хладнокръвие и рѣшителность.

Кошевакъ изуми всичкитѣ. Мълчаливий баронъ не се одържа и извика:

— Неволенъ страхъ ме обхваща при вида на такава безстрашливость. Тоя човѣкъ билъ сжщъ дяволъ!

Ние дойдохме при кучето, което вече не се мяташе, не виеше, а лежеше съ зинали уста въ локва отъ собственната си кръвь. Единъ отъ горскитѣ пазачи истегли изъ раната ножа, и тогава се чу глухо изхъркване. То бѣше послѣдний звукъ, излѣзълъ изъ удареното куче.

Въ странно настроение на духа баронътъ се извьрна отъ кучето, дупна коня и се запжти къмъ замъка.

Горскитѣ пазачи привьрзахж издъхналото куче отдиря на каляската, въ която сѣднахж полицейскитѣ, и ние всички послѣдвахме примѣра на барона; никой не проговори ни дума прѣзъ цѣлия пжть. Съ исключение на мене, всичкитѣ остахж нѣкакъ си недоволни отъ исхода на ловидбата.

По мърачина едвамъ се завърнахме въ замъка.

* * *

Кошевакъ продължи смѣло да бракониерствува въ баронский лѣсъ. Всичкитѣ усилия на пазачитѣ да го хванатъ останахж ялови. Но на 1872 год чухъ, че Кошевакъ ненадѣйно се изгубилъ. Много мълви се носяхж изъ нар за това исчезнование, но азъ нещж да ги повтарямъ. Прѣданието за смѣ бракониеръ и до день днешенъ сжществува въ народа. Мене и днесь се пр ставлява въ всичката си ясность глупото изражение на лицето му при срѣ ни въ лѣса.

Прѣвелъ Ц-въ.

Нощна молитва

Ти грѣйшъ отъ горѣ мѣсецъ златни
Надъ безграничната земя,
И пръскашъ лучи благодатни
Въ гори, въ долини и поля.

Прѣкрасни сѣнки ти рисувашъ,
Кога въ подобенъ миренъ часъ,
Отъ тамъ мечтателно исплувашъ
И грѣйнешъ съ лучи върху насъ.

Азъ шепнѫ тихо и се моля
На Бога въ образа ти блѣдъ:
Да бди надъ всѣка зла неволя,
Да бди надъ всѣки отдихъ клетъ . . .

Огрѣвай мракътъ на полето,
Дѣ пѫтникътъ е закъснялъ,
И кораба осталъ въ морето —
Въ стихията единъ осталъ!

Огрявай хижицата бѣдна
На безутѣшний сиромахъ,
И вътъ душа му — душа ледна
Хвърли ти лунния си смяхъ.

И на мечтателя въ туй врѣме
Огрѣй най-милитѣ мечти,
И мѫченическото бреме
Снеми отъ слабитѣ гърди.

Огрѣй му пѫтя за да може
Да хвърка съ млади си крила;
Духътъ му дѣто се тревожи,
И чудний даръ на мисъльта;

На тѣзъ въ сумнѣнье що блуждаятъ
И гаснатъ отъ бѣди въ бѣди;
На тѣзъ що любатъ и страдаятъ
Заря спасителна бѫди!

У.

* * *

Кат' ничтоженъ
Прахъ въ ефирътъ,
Като трепетъ
На зефирътъ,
Азъ живѣѭ,
Пѣсни пѣѭ,
Драги ми сѫ днитѣ.

Кат' кокиче
Във трънака,
Като птиче
Във букака,
Азъ вирѣѭ
И се смѣѭ
Сладко въ младинитѣ!

Ф.

ПО СЪВРѢМЕННАТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА.

Въ септемврийский брой на издавающето се въ Римъ мѣсечно списание: **Revue internationale** е обнародвана отъ единъ французинъ статия подъ название „Литературното движение въ Русия“ която се докосва главно до нѣкои явления въ областьта на съврѣменний русски романъ и до прозаическата литература, въобще. Като тъкмимъ да занимаемъ по́-обширно единъ день читателитѣ на „Денница“ съ новѣйшата русска литература, ние за сега даваме нѣкои извлѣчения отъ поменатата статия, една отъ многочисленнитѣ, които днесь цѣлий европейски печатъ посветява на русската книжнина:

Г. Боборикинъ, казва г. Жанъ Флери, свърши обнародването на голѣмий си романъ: *На захождане* („На закатѣ“). Авторътъ сравнява живущитѣ още люде отъ шейсетьтѣ и седемдесетьтѣ години, съ мѣсечината, която слѣдъ като достигне до най-силна блѣскавина, хваща да я губи сѐ повече и повече всяка нощь. Тия люде може-би се лъжехѫ въ идеала си, но тѣ имахѫ идеалъ; тие млади русскини не бивахѫ винаги добрѣ вдѫхновени въ стремленията си, но тѣ имахѫ една вѣра. Поколението, което дойде, отрѣче тия стремления, усмѣ тая вѣра, то извади на явѣ принципа, че нищо не е сигорно, освѣнь настоящето; че не остая друго, освѣнъ всѣкой да се ползува отъ живота, като извлича възможно повече облаги отъ сегашнитѣ обстоятелства и да не ся грижи за едно бѫдѫще, което нѣма да се грижи за насъ. Г. Боборикинъ е въплотилъ тог двойно течение въ едно твърдѣ оживлено дѣйствие, въ лица зети изъ сами животъ, и съ едно безпристрастие, което само въ края климва и което ни дава възможность да видимъ мнѣнието на автора върху лицата, които той изважда прѣдъ насъ. Изъ между прѣдставителитѣ на прѣдидущето поколѣние, едни сѫ се конвертирали и не искатъ за нищо друго да знаятъ, освѣнъ за своя интересъ на минутата; повечето сѫ се теглили отъ дѣятелностьта, недоволни отъ онова, което става, но мислейки, че може би сѫ се излъгали, и че освѣнъ тог напраздно бихѫ се борили противъ течението. Въ една отъ послѣднитѣ сцени

романа, единъ прѣдставител на новото поколение, единъ прѣбогатъ viveur, осжжда тия сърдити, обезсърдчени хора за тѣхното бездѣйствие, което той нарича мързелъ; той прибавя, че отъ двайсеть и петь гоонни на самъ свѣтътъ е вървѣлъ — къмъ доброто или злото — нищо незначи, но той е вървѣлъ; трѣбва да приемемъ нѣщата, както сж, и да вървимъ напрѣдъ. Тия пропаднали идеалисти обичатъ отечеството си, тѣ нѣматъ право да се изличжтъ, да махнатъ съ ржка къмъ всяка дѣятелность, тѣ принадлѣжжтъ на отечеството, то ще ги послѣдва ако знаятъ да му говоратъ езикъ, който то може да разбира днесь. Съ такова заключение свършва романа. Г. Боборикинъ не е, обаче, безусловенъ въсхвалитель на миналото: той мисли, че миналото се е измамило, но се е измамило подъ вѣянето на възвишенни идеи, съ които е желателно и настоящето да се надхаше. Това заключение не е ясно формулирано отъ автора, но такова впечатление оставя книгата. Има проточености, излишности въ нея, но никой русски романъ не се е отървалъ отъ тоя недостатъкъ — исключаваме Тургеневитѣ.—Изобщо казано *На захожадне* е една отъ най-силнитѣ картина на днешното русско общество и едно отъ най-добритѣ произведения на русския романъ.

Г. Борорининъ бичува вѣкътъ си, но го тика напрѣдъ. Графъ Левъ Толстой сжщо го шиба, и по единъ строгъ начинъ, но въ нѣкои отношения, той го тласка назадъ. Въ новата си комедия: *Плодоветѣ на цивилизацията*, той напада прѣди всичко като такъвъ плодъ, манията за виждане всякждѣ микроби, и още . . . отгадайте какво? : . спиризмътъ. Микробоманията, като всяка прѣкаленость, заслужва присмиване, но това не прѣчи щото откритото на микробитѣ да бжде едно отъ чудесата на съврѣменната наука. Що се касае до спиритизмътъ, то той не само че не е единъ плодъ на цивилизацията, но напротивъ, той е повръщане на варварството, единъ видъ компромисъ между ония прѣдразсждки, които графъ Толстой самъ изобличи въ *Власть тмы* и нововрѣменната наука, която е врагъ на чудесното. Впрочемъ, само названието на комедията е съхранително: самата пиеса съдържа добро чувство. Рамката е стара, тя е истърканото срѣдство на нашата стара классическа комедия, но отъ това не слѣдва че Толстовата не е добра. Сичко зависи отъ онова, което се полага въ тая рамка, и онова което Толстой туря е твърдѣ забавително. Главното лице не иска да прѣдприеме нцкоя работа, да сключи нѣкое съглашение додѣ се не допита до духоветѣ. Една горнична, нѣщо като Лизетта — гризетка, заблудена въ славянска земя, има единъ *протеже*, въ полза на когото желае да добие отъ господаря си подписването на единъ кондратъ. Съ тая цѣлъ тя устроява спиритически сеансъ по формулата: удряне, свирне на китара, ржцѣ които минуватъ по коленитѣ на госпожитѣ въ полумрака — нищо не липсва — и кондратътъ се подписва. Единъ маловѣренъ, обаче, открива врьвитѣ — врьвитѣ въ буквалenъ смисьлъ, — но протогонистътъ не се расколебава въ вѣрата си и жена му постоянствува да вижда пакъ на сякждѣ микроби.

Въ Франция, въ Италия много честь би било за спиритизмътъ да му посвѣтжтъ такава дълга комедия, но въ Руссия това вѣрвание има още многобройни послѣдователи, дори въ виситѣ класове. Извѣстно е за оная дѣвойка отъ висшата аристокрация, която се не посвѣни да се ожени, прѣди трийсеть години нѣщо, за г. Хома, чийто любопитни хитрости ни бѣ тжй духовито разказалъ Александръ Дюма. Графъ Толстой не е печаталъ комедията си: тя обикаля въ ржкописъ, както и другитѣ му на послѣдне врѣме съчинения.

Г. Свѣтловъ е обзетъ пъкъ отъ друга национална мония въ своитѣ *Вспоминание отъ Кримъ*. Русский патриотизмъ испита да тури на мода Кавказъ и Кримъ, като мѣста за лѣтувание. „Защо да ходимъ въ странство да диримъ прѣкрасни мѣстности, когато ги толкова имаме у насъ си?“ Тия думи за Кавказътъ сж вѣрни, но има малко прѣувеличение въ отношение на Кримъ. Но нека кажемъ, че тия живописни страни иматъ единъ страшенъ врагъ: мжчнотията, а особенно баснословната мудность на пжтуванията съ желѣзница. Позната е историята на

оня селянинъ, комуто като посъвѣтвали да тръгне по желѣзницата, отговорилъ: „Невъзможно ми е, бързамъ, азъ щѫ пристигнѫ по̀-скоро съ волскитѣ си кола *) Локомотивътъ пакъ върши криво-лѣво длъжностьта си, но онова което е несносно, то сѫ честитѣ и безконечнитѣ спирания. При всичко това, Кримъ привлича голѣмо число праздни хора. Но видътъ на планинитѣ, хубавитѣ природни картини историческитѣ спомени на Митридатовото царство стоѭтъ на вторий планъ: тамъ отиватъ най-много да диратъ веселия животъ на морскитѣ кѫпания, играта на карти, срѣщитѣ, леснитѣ любовни сполуки, съ отсѫтствие на конфорта. Именно, тоя празенъ животъ г. Свѣтловъ ни описва въ цѣлъ редъ скици съ игриво съдържание и скритни вълнения. Тово не е твърдѣ силно, като идея, но е хубавичко, като стилъ. . . . . Едри исторически съчинения липсватъ сега, но периодическитѣ сборници посветени на обнародването документи отъ миналото даватъ твърдѣ интересни прочити. Разумѣва се, всичко това не е еднакво цѣнно, и публиката нищо не би изгубила, ако нѣкои отъ тия документи бихѫ оставени на забвение, но такива съставляватъ исключение. Нѣкои отъ тия записки разясняватъ исторически въпроси, други ни даватъ указания за нравитѣ и обичаитѣ на старото врѣме, и тѣ не сѫ най-малко любопитнитѣ.

Такива сѫ на пр. запискитѣ на госпожа Арменкова, която, родена въ 1800 г. живѣ до 1876. Дъщеря на единъ офицеринъ на Наполиона I, исчезналъ прѣзъ испанската война, г-ца Гьоблъ дошла да търси положение въ Петербургъ. Тя постѫпила на служба въ единъ моденъ магазинъ, дѣто и се запознала съ единъ кавалерийски гвардейски офицеръ, Иванъ Александровичъ Арменковъ. По̀-послѣ Арменковъ билъ компрометиранъ въ декемврийското съзаклятие на 1825 г. което имаше за цѣль да въведе конституция въ Русия, като провъзгласи за царь Константина вмѣсто Николая. Той не фигуриралъ въ манифеста, но билъ въ листа на съзаклетницитѣ и затова билъ испратенъ на заточение въ Сибиръ. Г-ца Гьоблъ го послѣдвала, а свадбата станала въ Чита. Семейството, което най-напрѣдъ се противило на тоя бракъ, най-послѣ го удобрило, прѣдъ видъ на небезплоднитѣ усилия на дѣвойката въ полза на заточения. Това е цѣлъ романъ, но азъ щѫ се задоволѭ да приведѫ само нѣкои мѣста дѣто, г-жа Арменкова расправя образа на живота на свекърва си.

Свекърва ѝ я биле нарѣкли „Голкондската княгиня“ по названието на една опера знаменита въ оная епоха. Тя имала сто и петдесеть служители. Нейний домъ въ Москва билъ огроменъ, но тя живѣла само въ стаята, дѣто спала. Тя, впрочемъ, не лѣгала никога въ креватъ и не употрѣбявала ни чершавъ, ни завивка: тя си легала съ дрѣхитѣ си на една кушетка; не търпѣла никакви движения, нито шумъ около си, затова служителитѣ ѝ си обували леки обувки и никой не говорялъ съ гласъ въ нейно присѫтствие; само подиръ дълги церемонии успѣвалъ посѣтительтъ да я види и трѣбвало често да чака цѣли часове додѣ бѫде приетъ. Дванайсеть слуги шътали въ трапезарията и четирнайсеть въ готварницата. Огъньтъ никога не изгасвалъ тамъ, защото на Анна Ивановна — така било официалното име на тая госпожа — можало да скимне да поиска нѣщо да яде въ неизвѣстно кой часъ на деня и дори нощѣ, защото тя не обѣдвала, нито вечеряла въ опрѣдѣлени часове. Всичко ставало по прищѣвката ѝ. Стаята дѣто обикновенно живѣяла, била послана съ свѣтлочървег коприннени килими. На срѣща имало едно одърче, дѣто се намирала подъ едни балдахинъ кушетката на господарката на домътъ, на която спяла. Шест вази отъ хубавъ мраморъ, артистически изработени, подържали свѣщници, коит се запалвали щомъ мръквало. Шесть горнични (стайни слугини) се навъртал около Анна Ивановна когато тя се обличала, за да ѝ подаватъ нѣщата, коит

*) Това, очевидно, е едно шегобийство, но то е често много пѫти *вѣрно* прѣзъ зим когато честитѣ застилания желѣзнитѣ линии отъ снѣжни вѣявици, на които никакви прѣгради противостоѭтъ, прави крайно трудно или съвсѣмъ спира, движението на влаковетѣ.

поискала. Никога не обличала дрѣха, прѣди тя да бѫде стоплена прѣдварително съ человѣшка топлина. Тая длъжность била повѣрена на дѣвойка отъ шеснайсеть до двайтеть години. Слѣдъ тая възрасть давали имъ други работи да вършатъ. По сѫщий начинъ биле стопляни и възглавничкитѣ въ колата ѝ, прѣди да сѣдне въ тѣхъ. Тая служба била възложена на една дебела нѣмкиня, която сѣдѣла половина часъ нанрѣдъ на мѣстото, което трѣбвало да окупира госпожата ѝ. Фотейлътъ ѝ сѫщо така се отопляваль.

Тя полека лека била привикнала на тия каприви и до нѣйдѣ си баща ѝ билъ отговоренъ за това. Изгубила майка си още дѣте на възрасть, тя остала едничко чедо на баща си и той я изгалялъ по сѣки напинъ. Тя била въспитана въ Смолний мънастиръ въ Петербургъ, а по излазянето изъ института, тя се запѫтила при баща си, който билъ генералъ губернаторъ въ Сибиръ и тамъ я третирали, като една царица. По тая причина тя била твьрдѣ мѫчна върху избора на единъ мѫжъ и се оженила твърдѣ кѫсно, кѫдѣ четирийсетата си година. Никаква грижа и трудъ не трѣбало да я приближаватъ. Единъ отъ синоветѣ ѝ билъ убитъ на дуелъ, и то ѝ обадилъ това само слѣдъ една година. Доходитѣ ѝ биле значителни, но тя никога незнаяла смѣтката имъ, както я незнаяла роднината ѝ Марья Тиховна Перская *векилъ-харчката* ѝ. Марья имала единъ ковчегъ дѣто слагала рублитѣ, по стойностьта имъ, и отъ тамъ теглила безъ да смѣта, споредъ нуждата. Безредицата и кражбитѣ биле ужасни — най послѣ въ домътъ хванало да се чувствова оскудия. Тогава заложили аржантерията най-напрѣдъ; а когато давали угощение нѣкому тѣ я откупували и пакъ я прѣзалагали на другия день. Най-послѣ настало разорението. Кѫщата въ Москва била продадена, една друга, въ прѣдградията ѝ, имала сѫщата участь Тогава ѝ зели подъ наемъ една скромна квартира, и когато госпожата умрѣла, нѣмало съ какво да я погребѫтъ. . . . Тая Анна Ивановна не бѣ едно исключение въ аристократическій свѣтъ въ Росия, тя бѣ само една закъснѣла прѣдставителка негова, каквито не сѫ рѣдкость и днеска.

Особенно любопитни сѫ запискитѣ на онези, които ни въвождатъ въ живота на русскитѣ литератори, които ни правятъ да присѫтствоваме прѣдъ раждането на образцовитѣ творения, отъ които ние се въсхищаваме. Това именно прави привлѣкателностьта на мемоаритѣ на Сергея Аксаковъ: *Моитѣ сношения съ Гоголя,* които напълнятъ цѣлия августстовский брой отъ *Русская Старинй* въ 1890. Сергѣй Аксаковъ интимно познавалъ Гоголя. А въ послѣднитѣ бройеве на *Вѣстникъ Европы* г. Шенрокъ е напечаталъ статия, която се касае до първитѣ години на литературната кариера на Гоголя. И други подобни трудове на послѣдне врѣме се появихѫ въ русскитѣ журнали Публиката, прочее, има възможность да си състави точно мнѣние за личностьта на тоя загадоченъ писатель.

И наистина, какво извънредно лице е този Гоголь! Ако, подиръ като прочетете главнитѣ му творения, вие се намѣрите прѣдъ единъ отъ портретитѣ му, които сѫ съхранени, вие ще помислите че това е една погрѣшка. Немислимо ще ви се покаже че това селско дяконче съ боязливъ видъ, съ погледъ лукавъ може да бѫде авторътъ на *Тарасъ Бульба* и на първата часть отъ *Мъртвитѣ души.* Дѣйствително, два човѣка има у Гоголя, единиятъ свѣнливъ, нерѣшителенъ, другия наблюдатель, прозорливъ и присмѣхулникъ за дребнитѣ работи, способенъ да ги въспроизвежда въ най-ситнитѣ имъ подробности съ едно леко прѣувеличение, което окарикатурва, като запазва приликата. Гоголь никога почти не се подчинява на собственната си инициатива: други го тласкахѫ къмъ една цѣль, той отиваше дори до края, послѣ пристигналъ края, той се повръщаше смаянъ отъ това, което е направилъ и готовъ да се отрѣче отъ дѣлото си.

Подробноститѣ, що ни дава г. Шенрокъ за първитѣ години на Гоголя ни обясняватъ отъ части тие противорѣчия. Още дѣте, него забѣлѣжватъ че обича изтънко да изглежда всичко що го вабикаля, не оставя нищо незабѣлѣжено въ паметьта си, подражава удивително старитѣ, кѫсогледитѣ, хромитѣ и

пр. и всичко това рисува съ една поразителна карикатурна вѣрность. Умътъ му има окото на миопъ, схваща подробноститѣ и не види цѣлото, и прилича на ония комедианти, които играятъ прѣвъсходно ролята на едно лице, една сцена, безъ да се грижатъ да познаѭтъ съвокупностьта на пиесата, на която тѣ сѫ главни агенти. Гоголь, който съзнаваше тая наклонность на своя духъ, се опита да стане актьоръ, и той би безъ друго успѣлъ, ако да бѣше малко пó-приличенъ и повечко гласовитъ. За да се прѣхрани той се опита да върши професорската длъжность. Дадохѫ му катедрата по историята въ петербургскій университетъ. При първата лекция, която си бѣше приготвилъ, има голѣма сполука, но отъ тамъ нататъкъ той се изгуби въ сѫщитѣ дреболии, говорй прѣсилено, сухо и безинтересно та досади на слушателитѣ си. Принуди се да се откаже отъ катедрата си, давȁ частни уроци, стана гуверньоръ, но и тамъ не прокопса много. Тогава влѣзе регистраторъ въ една канцелярия, и тамъ се неотличи, но намѣри случай да оплодотвори наблюдателната си сила и така биде създаненъ единъ chef d'œvre: историята на Акакия Акакиевича и на *Шинелата* му.

Тоя пѫть това бѣше ново нѣщо, но повѣстьта бѣше написана наивно и той не ѝ даваше повече значение отъ колкото на пó-прѣжнитѣ си трудове: напротивъ, той тѣхъ ги прѣдпочиташе, защото му бѣхѫ костували повече трудъ. Той се опита въ театрални пиеси: нѣкои сцени излазяхѫ добрѣ, но онова което липсуваше, то бѣше цѣлностьта, главната идея. Такава бѣше модата въ начало на романтизмътъ: да уловишъ една народна прикаска и да я обработвамъ, както единъ музикантинъ обработва една тема, за да я извади на мода. Това бѣше послѣдний плодъ на трубадурскій жанръ. *Бабата* на Виктора Хюго принадлежи на тоя родъ, както и *Вечера на хуторѣ близъ Диканьки* отъ Гоголя. Тие *Вечери* сѫ малорусски приказници, не въ простодушната имъ народна форма, но одѣлани, прѣправени, окичени съ разни дяволщини; това е хубаво, но дребнаво. Онова, въ което се е отразило едно силно вдѫхновение, то е *Тарасъ Булба*, единъ епически расказъ написанъ подъ влиянието на расказитѣ на единъ неговъ дѣдо казакъ, който е билъ можалъ да види, или поне да чуе, като расказватъ казацитѣ самички своитѣ походи отъ героическій оня вѣкъ, по ониe сѫщитѣ степи, дѣто Гоголъ се е луталъ въ дѣтинството си, по ониe безконечни равнини благоухающи отъ диви цвѣтя. . . .

Ревизорътъ достави Гоголю единъ още пó-блѣскавъ триумфъ. Но тоя сюжетъ му даде Пушкинъ. Тукъ наблюдательтъ се озова въ своето срѣдище. Той бѣ видѣлъ на дѣло всичкитѣ тие давачи и приемачи на взятки, както бѣ видѣлъ дребнитѣ чиновници, които фигуриратъ въ *Шинель*; той групира въ единъ снопъ най-смѣшнитѣ между низоститѣ и кражбитѣ, на които бѣ свидѣтель. Зрѣлището бѣ погнусително и Гоголь пръвъ се уплаши, но императоръ Николай, който се бѣше рѣшилъ да прѣчисти администрацията си, прострѣ благоволението си върху съчинението и тая дързска сатира стана популярна.

Пакъ Пушкинъ даде на Гоголя рамката на *Мрътвитѣ души*, едно подобие на *Жилъ Бла*, дѣто авторътъ щеше да найде новъ просторъ за своя наблюдателенъ талантъ. Нѣкога въ Русия билъ наложенъ данъкъ върху числото на робитѣ, или *душитѣ* (както ги наричахѫ тогава), които помѣщикътъ притежаваше: понеже изброяването ставаше веднажъ въ десеть години, излѣзваше отъ това, че повечето помѣщици плащахѫ данъкъ за *души*, които сѫ умрѣли вече. Но друга страна, понеже недвижимитѣ имущества се цѣняхѫ по числото на зап нитѣ *души*, то ако нѣкой сполучеше да запише върху себе си мрътвитѣ д то той си създаваше на хартия, една недвижима собственность, чрезъ която можеше да прави заеми, да спекулира и пр. като испълня едно едничко ус вие: плащането на данъка. Отъ друга страна пъкъ, притежательтъ като отс паше умрѣлитѣ си *души*, благодареше се че нѣма вече да плаща за едно нѣ отъ което никаква полза не извличаше. Спекулацията, прочее, имаше

за успѣхъ, а авторътъ намѣри тука случай да прѣкара прѣдъ очитѣ ни цѣла една галерия отъ личности живущи и грубо смѣшни. Твърдѣ интересна галерия, наистина. Тукъ не му е мѣстото да я анализирамъ, цѣльта ми е да обясня контраста между характера и таланта на автора.

Макаръ че малко нѣщо тикната въ карикатура, картината е вѣрна. Само че тя не е ласкателна за руситѣ. Гоголь искусно я бѣ копиралъ, като се силеше да остане просто вѣренъ и като не помисли за наслѣдствията, които можахж да се извлечжтъ отъ това. Тие послѣдствия критиката ги извади на мегданъ. Либералната критика расхвали на всички тонове Гоголя, за дѣто е искаралъ въ такава блестяща очевидность пороцитѣ и погрѣшкитѣ на администрацията. Гоголь остана, като гръмнатъ! Той, консерваторътъ, привърженникътъ на правителството и на общественното чиноначалие, сега го прѣкарвахж за разрушитель! Възнегодувалъ противъ славата си, както Спартакусъ въ трагедията, той протестува въ единъ редъ писма противъ ролята, която му приписвахж; той се обѣща да докаже че сж изопачили мисъльта му, че не бѣше революционеръ, а напротивъ, единъ убѣденъ православенъ, и се опита да испълни думитѣ си. Въ едно продължение на *Мъртвитѣ души* той нарисува картина отъ добротели и мждрость и даде добрата роля на сжщитѣ ония, които пò-прѣди бѣше подигралъ: но той пропадна жалко. Подиръ първий злополученъ опитъ, той направи втори, който сжщо напусна. Той сѣщаше тъй добрѣ вече безсилието си, щото, макаръ и да се не отличаваше съ скромность, той не даде да се напечататъ тие слаби работи. Той рѣши да се покае и да мисли за спасението на душата си и се хвърли въ една екзалтирана набожность.

Новитѣ публикации по Гоголя ни позволяватъ да разберемъ пò-добрѣ тоя чудатъ писатель, който сполучи съвършенно само въ онова, което не искá да стори, който осжди най-прѣкраснитѣ си творения, когато схвана значението имъ, стана единъ реформаторъ инстинктивно, безъ да подозре, и като искаше да направи съвсѣмъ друго нѣщо отъ онова, което правеше; великъ наблюдатель, великъ писатель, великъ живописецъ и дребнавъ духъ!

Но волею или неволею, той биде единъ прѣдтеча, и право сж казали нѣкои, че Достоевски и дори самъ Левъ Толстой, духове несумнѣнно пò-високи, сж излѣзли изъ Гоголевата *Шинель*.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Историята на цивилизацията въ Европа, отъ паданието на римската империя до французската революция, отъ Гизо, прѣвелъ П. Н. Даскаловъ.

Человѣкъ дохожда въ ужасъ, когато погледне грамадното и катадневно растящето количество на прѣводитѣ у насъ, едни отъ други пò-лошави, пò-безграмотни и глупави . . . Особенно манията за прѣвождане изъ русската литература е обзела всичкитѣ знающи криво-лѣво български, (не казвамъ русски) захвани отъ недоучений гимназистъ до разсилния. Родството на русский язикъ съ нашиятъ, и близостьта му, която отъ день на день става пò-голѣма, съблазняватъ и най-безграмотнитѣ хорица да се захващатъ да прѣвождатъ отъ язика на Пушкина и Лермонтсва, и да обогатяватъ нашата литература съ варварска и невѣжественна проза, нехелна за нищо! По тоя начинъ ние видѣхме на язика си обезобразени и Гоголя, и Пушкина, и Достоевски, и Тургенева, и онова, въ което най-силно се е отразилъ гениятъ имъ и на което почива тѣхната европейска слава, на български е излѣзло тъй жалко и тъй блѣдно, щото който е челъ тие писатели на родниятъ имъ язикъ, не ги познава вече, и който ги чете пръвъ пжть въ български прѣводъ, повдига слисанъ рамена и се пита: „Боже мой,

какви ординарни нѣща, а какъвъ шумъ дигатъ за тѣхъ!“ Прочетете, например Гоголевий *Ревизоръ* въ прѣвода на Г. Христовича, печатанъ въ „Българската иллюстрация, на Я. Ковачевъ, и цѣла бездна още подобни, за да се увѣрите въ тоя скрьбенъ фактъ. Да се въспре това невѣроятно прѣводобѣсие съ морални срѣдства е немислимо, ссобенно днесъ, когато сѫществуватъ такива анархични възгледове на българскиятъ язикъ и българската граматика и когато да имашъ стилъ грубъ и неодѣланъ се счита за оригиналность, и да пишешъ бе ъ граматика и безъ правописание се счита за либерализмъ и еманципиране отъ прѣдразсѫдкитѣ . . . Така щото днесь, споредъ много пѫти повтаряното двустишие на дѣда Славѣйкова; „мѫжъ е всѣкой, който носи гащи, и списатель, който знай да дращи“ . . . А забѣлѣжено е, че нѣма по́-упорито нѣщо на свѣтътъ отъ упоритостьта на самолюбивата бездарность. Никакви „грьмове и трескавици“ на критиката не можатъ ги излѣчи отъ литературния бѣсъ. Напраздно г. д-ръ К. Крьстевъ обзетъ отъ справедливо негодование бичува безпощадно невѣжеството, което тронува въ литературата: неговътъ трудъ е Сизифовъ трудъ, защото нива, която се сади съ плѣвели, недава пшеница: това грозно явление, както и много други подобни, се длъжатъ на обстоятелства могущи и фатални, до които тука нѣма да се косваме.

Книгата, която стои въ началото на тия редове, е съчинена на френски, а прѣведена отъ русски прѣводъ. Обаче ние съ благодарение забѣлѣжихме, че г. Даскаловъ не е отъ категорията на ония прѣводачи, които извикватъ възмущение у сѣки разуменъ человѣкъ, и ние можемъ да се наслаждаваме отъ прѣвъсходнитѣ философски лекции на знаменатия френски министръ и академикъ Гизо, безъ да се спрѣпаме въ безобразната личность на единъ невѣжественъ прѣводачъ. Впрочемъ, за да бѫдемъ безпристрастни, трѣбва да забѣлѣжимъ, че и г. Даскаловъ е далъ данъка си на русския язикъ и не е на всѫдѣ избѣгналъ примката му. Така, напр. обращението на лектора „**Messieurs**“, той е прѣвелъ“: Милостиви господа“ както стои на русски: „Милостивые государи!“ „*Съпровождавшитѣ* го обстоятелства“ вмѣсто обстоятелствата, *които сѫ го придружавали* „намекъ“ вмѣсто: спомѣнуване или загатване; „слѣдеше *за* всѣка негова дума“ вмѣсто: слѣдеше всѣка негова дума. При това, правописанието отива доста произволно и распасано. Но тъй или инакъ, трудътъ на г. Даскалова е трудъ свѣстенъ и ние го прѣпорѫчваме на читающата публика, като желаемъ да видимъ по́-скоро и втората часть отъ хубавата книга на Гизо, която прѣводачътъ ни обѣщава.

Госпожа Анка, трагедия въ четири дѣйствия, отъ Д. Д. Бъчваровъ, първо издание, Пловдивъ, 1890.

Прѣди да се дигне завѣсата авторътъ е намѣрилъ за необходимо да прѣдупрѣди г. г. офицеритѣ (понеже въ драмата играятъ капитани и капитанки, поручици, ротни командири, фелдфебели, юнкери, солдати и цѣлъ народъ сабленосци), че той нѣма ни най-малка мисъль да ги докачи и да ги „понападне“, извинява се за смѣлостьта си, впрочемъ, прибързва да прибави: за успокоение на тѣзи г-да считамъ за нуждно да ги прѣдупрѣдя . . . че моята цѣлъ съвсѣмъ друга и стои много по́-високо отъ такива дребни и нищожни намѣния . . . Моята цѣлъ е ясна и явна, и при едно внимателно прочитание труда ми, всѣки може да я разбере, за туй мисля, нѣма нужда тукъ да я лагамъ подробно“.

Боже мой, каква списателска деликатность, каква нѣжна прѣдупрѣдат ность, каква раболѣпна пѫзливость у единъ человѣкъ, който се е наелъ да пи драма съ цѣль не да гали, а да поправя общественнитѣ пороци! Прѣдставете че всичкитѣ г-да капитани, фелдфебели и солдати послушатъ любезнат[illegible]

г-на автора и никой отъ тѣхъ не земе връу себе си лошитѣ работи, които се бичуватъ въ трагедията и се счете съвършенно непричастенъ въ тѣхъ! Тѣ ще си излѣзатъ изъ театра (понеже авторътъ непрѣмѣнно за театра назначава произведението си, като дава и наставления на бѫдѫщитѣ актьори), съ спокойна съвѣсть и благо расположение на душата, понеже всичко това, което сѫ чули и видѣли на сцената, не е огледало на тѣхния животъ, на тѣхната срѣда, на тѣхнитѣ индивидууми а изображение не нрави и хора отъ други страни, отъ Сенегамбия, напримѣръ! Но тогава дѣ се крие „високата“ цѣль на г. Бъчварова и какво назначение дава на театрътъ, понеже свършва прѣдостережението си съ слѣдующитѣ мѫдри думи: „Само едно нѣщо трѣбва да се потрудиме, *поне чрезъ театрътъ* да постигнеме онова (т. е. поправлението на пороцитѣ) което чрезъ домътъ и училището за сега още неможемъ да постигнеме“.

Хубавъ театръ! Пó-добрѣ никога да го нѣмаме, ако ще е такъвъ какъвто го разбира г. Бъчваровъ. Тогава много пó-добрѣ да си се задоволяваме съ арена Пизи и Корнаки! Тамъ сичкиятъ свѣтъ ще остане задоволенъ. Като разгледахме пó-нататъкъ книгата на г. Бъчварова, убѣдихме се още единъ пѫть колко е убийственна прѣдвзетата мисъль и тенденцията за сѣко чисто литературно произведение. Г. Бъчваровъ е поискалъ да бѫде чисто и просто единъ сухъ моралистъ прокарвачъ на обикновенни нравоучения, и за това и произведението му е невъзможно тежко при прочитането, а още пó-тежко ще излѣзе при прѣдставлението, ако се удостои да излѣзе на сцената. Види се, обаче, че г. авторътъ вѣрва усърдно въ успѣха на трагедията си, понеже не е забравилъ да гуди на прѣдната ѝ корица: „първо издание!“ Блаженни вѣрующи! . . . .

Весѣда върху земния животъ на Iисуса Христа, спорѣдъ книгитѣ на четиритѣ евангелия, отъ Инокентия, архиепископъ Херсонский и Таврический. Прѣвелъ отъ русски и наредилъ Иванъ Ст. Визиревъ. Първо собствено негово издание София, 1890.

Най-напрѣдъ да искажемъ удивлението си, че срѣщаме подобна благочестива книга въ нашата литература, когато волтерианството и волнодумството сѫ модни добродѣтели, когато вѣтърътъ на скептецизмътъ и отрицанието, дошълъ у насъ отъ прѣзъ гори и планини, загасява въ дълбочинитѣ на душитѣ ни послѣднитѣ топли искрици отъ вѣрата на бащитѣ ни и на дѣтинството ни. Наистина, голѣмъ запасъ отъ мѫжество и благочестие трѣбвало е да има у г-на Визирева за да излѣзе съ такава книга прѣдъ насъ, въ тоя вѣкъ на индеферентивность и да ни порази съ такъвъ единъ анахронизмъ! Впрочемъ, ние сме увѣрени, че г. Визиревъ и не за „модернитѣ хора“ е прѣвелъ бесѣдитѣ на знаменитий русски духовенъ ораторъ, а за духовенството ни, нѣщо. което той е забравилъ да забѣлѣжи на прѣдната корица. Въ тая смисълъ ние я и прѣпорѫчваме на нашето свещенство, особенно, защото много пó-прѣдпочитаме да го видимъ занято, ако не съ другъ прочитъ, то поне съ такъвъ, който да утвърдява въ душата му религиозното чувство, като му наумява и неговото специално и важно призвание, отъ колкото съ политиканство по кафенетата и да се поглъща отъ интереси, които нѣматъ нищо общо ни съ черквата, ни съ небето. Язикътъ на прѣвода е посрѣдственъ.

Демонъ, въсточна повѣсть, отъ М. Ю. Лермонтова, прѣвели отъ руски А. Константиновъ и П. П. Славейковъ („Библиотека Свети Климентъ“ книжки VIII и IX) София 1890.

Току що споменатото издание ни надари съ редъ прѣводи изъ чуждестраннитѣ изящни литератури, а особенно, изъ русската. Намъ е приятно да констатираме, че повечето отъ тѣхъ сѫ доста сполучени, нѣкои даже прѣкрасни, и че въ това отношение „Библиотеката Св. Климентъ“ обогати съ цѣнни работи на-

шата прѣводна литература. Провървѣ най-послѣ и на бѣднитѣ русски поети у насъ! Ние имаме вече прѣведени въ цѣлость „Полтава“ „Мцири“ „Демонъ“ и други нѣща, съ нѣкои отъ които най-напрѣдъ бѣхме се запознали отривочно отъ откъслицитѣ напечатани пò-рано въ Христоматията на г-да Вазова и Величкова. Като оставяме да поговоримъ другъ пжть за нѣкои и другъ отъ тия трудове, ние сега ще кажемъ нѣколко думи за прѣвода на „Демона“ който, подирь художественнитѣ прѣводи на Д. К. Попова, държи първо мѣсто въ „Библиотеката“.

Като сравняваме нашия языкъ съ русский въ лексическо и синтактическо отношение, длъжни сме да припознаемъ голѣмитѣ органически недостатки и несъвършенства на наши днешенъ книжовенъ языкъ. Самъ по себе си доста хубавъ и звученъ, българский языкъ губи много отъ парлела съ рускиятъ. Отсжтствието у първия на цѣлъ купъ граматически форми, като падежи, причастия и неопрѣдѣленно наклонение, отнимать на фразата му оная гладкость, каквато притежава руский языкъ. Всѣки свѣсенъ прѣводачъ отъ русски ще забѣлѣжи тая неприятна расточеность, която е принуденъ да даде на рѣчьта си, и мжкотия да прибере мислитѣ въ сжщий спрѣтнатъ калжпъ, въ който стоятъ така релиефно и твърдо загнѣздени. Това се чувствова силно въ прозата, а въ стихътъ разликата е още пò-голѣма и необорима. Прѣводачитѣ на „Демонъ“ прочее, трѣбвало е да срѣщатъ и побѣждаватъ неодолими мжчнотии въ работата си, да издържатъ упорна борба отъ трудъ и тръпѣние за да ни дадятъ каква-годѣ идея за гранитния и ефирно прозраченъ стихъ на Лермонтова. Признаваме, че тѣ сж направили всичко онова, което, при сегашната форма и степенъ на развитие на литературний ни языкъ, е могло да се направи въ тоя случай. Да земемъ за примѣръ първитѣ стихове за да се види пò-нагледно това що казваме:

Оргиналъ	*Прѣводъ*
Печальный демонъ, духъ изгнанья,	Тжжовний демонъ, духъ изгоненъ,
Леталъ надъ грѣшнею землѣй,	Надъ грѣшната земя лѣтѣлъ,
И лучшихъ дней воспоминанья	За прѣжни дни невеселъ споменъ
Предъ нимъ тѣснилися толпой;	Въ глава му мрачно се въртѣлъ,
Тѣ дни, когда въ жилище свѣта	Когато въ свѣтлата вселенна
Леталъ онъ свѣтлый херувимъ,	Той херувимъ блѣстящъ е билъ
Когда бѣгущая комета	И отъ комета устремена,
Улибкой ласковой привѣта	Съ усмивка ясна освѣтлена
Любила помѣняться съ нимъ	Ловилъ и пращалъ погледъ милъ.

Внимателниятъ читателъ ще види колко трудно е било за г-да прѣводачитѣ да прѣведятъ високитѣ красоти на тия деветь русски стиха въ деветь български. Тѣ сж издържали юнашка борба, и остали сж побѣдени. За да запазатъ и на български размѣра на русский стихъ тѣ сж сторили насилствени измѣнения и опущения, които значително сж ослабили яркостьта на поетическата картина, изобразена въ тия стихове, и даже я искривили, като притурили свои невѣрни краски. Така, стихътъ:

И *лучшихъ дней* воспоминанья.

е прѣведенъ:

На прѣжни дни *невеселъ* спонемъ.

Съвсѣмъ не това е искалъ да каже поетътъ съ стиха, който [illegible] е. Той не е споменалъ какви сж въспоминанията му, но ако би счелъ за ну[illegible] но да каже това, то той непрѣмѣнно би ги нарѣкълъ *приятни* или *радостни*, [illegible] неже *лучшето,* хубавото минало не може да вджхва *невеселъ* споменъ, както [illegible] ното и грозното минало неможе да вджхне *радостенъ* споменъ. Проче[illegible] волно турената дума *невеселъ* е безмѣстна.

По̀-нататъшнитѣ стихове въ прѣвода:

И отъ комета устремена
Съ усмивка ясна освѣтлена
Ловилъ (*отъ* комета устремена) и пращалъ (кому?) погледъ милъ.

сѫ твърдѣ присилени, а послѣдний не само несъгласенъ съ Лермонтовий, но и нелогиченъ, както види читателятъ.

Началото отъ „Демонъ“ ние намираме прѣведено по̀-рано и отъ г-нъ Вазовъ *). За любопитство на читателитѣ ние ще си позволимъ да цитираме тука и двата прѣвода на слѣдующитѣ нататъкъ три глави.

А. Константиновъ и П. П. Слевейковъ

II

И отъ тогазъ отверженъ плува
И скита се въ мирътъ великъ,
А вѣкъ слѣдъ вѣка сѐ минува,
Кат' часъ слѣдъ часъ, кат' мигъ слѣдъ мигъ
По строенъ редъ еднообразенъ:
Нищожната земя владѣй,
Безъ наслажденье злото сѣй
И въ туй искусно злорадѣнье
Не срѣща той съпротивленье.

III

Надъ върховетѣ на Кавказъ
Веднажъ Лукавий пролѣтѣ,
Казбекъ надъ него, кат' ялмазъ,
Съ снѣгове си заблѣстѣ.
А на дѫлбоко се чернѣй
Дарйалъ, извитъ, кат' нѣкой *змѣй*
И като яростна тигрица
Распѣненъ Терека ехти,
Реве, и хищенъ звѣрь, и птица,
Въ небето сине, кат' лети,
Се вслушватъ въ грозната му рѣчь,
И облаци го придружаватъ,
Отъ южнитѣ страни далечь,
Съ вълнитѣ му къмъ сѣверъ плаватъ;
И черни групи отъ скали,
Отъ сънь таинственъ упоени,
Надъ него свиснали глави,
Слѣдятъ вълнитѣ распѣнени.
Чернѣятъ се върху скалитѣ
Кули кат' грозни истукани,
Тѣ на Кавказа при вратитѣ
Стоятъ, кат' стражи-великани.
И Божий миръ бѣ чуденъ, дивъ, —
Но Духа мраченъ, горделивъ,
Съ прѣзрително погледна о̀ко
Създаньето на Бога свой,
И на челото му високо
Остана сѫщия покой.

Ив. Вазовъ

II

Отъ памти-вѣка той блуждаялъ
Въ свѣта безъ отдихъ и безъ цѣль,
Не виждалъ край, нито прѣдѣлъ,
Минувалъ вѣкътъ подиръ вѣка,
Кат' мигъ слѣдъ мигъ, кат' сѣнка лека.
Властитель на земята лошъ
Той сѣялъ зло безъ наслажденье,
Не срѣщалъ нигдѣ противленье:
И злото му омързна вечь.

III

И надъ Кавказътъ, тамъ далечъ,
Летѣлъ изгнанникътъ небесни,
Отдолу му Казбекъ чудесни
Кат' чистъ брилянтъ свѣтилъ, горялъ
И съ вѣчни снѣгове сиялъ.
А долу Терекъ, като лвица
Съ космата грива на гърбътъ *)
Ревалъ; и дивий звѣръ и птица,
Що волно хвърка по свѣтътъ,
Внимавали му на шумътъ;
И облацитѣ свѣтли, али
Дошле отъ южнитѣ страни,
На сѣверъ него завождали;
А надъ кристалнитѣ вълни
Дрѣмливо, тайнственно гледали
Ония каменни стѣни;
И кули стари на скалитѣ
Стърчели грозни срѣдъ мѫглитѣ,
Кат' великани съ погледъ дивъ,
Що пазатъ на Кавказа входа;
И новъ и чуденъ и красивъ
Билъ Божий миръ подъ небосвода,
Но гордий духъ отъ тозъ просторъ
Прѣзрително отвърналъ взоръ
И на челото му унило
Се нищо неизобразило.

---

*) Българска Христоматия съставили И. Вазовъ и К. Величковъ, Пловдивъ 1884.

*) Тука г. Вазовъ останалъ вѣренъ на Лермонтова: „Съ косматой гривой на хребтѣ“ и въ фактическата невѣрность: лвицитѣ грива нѣматъ.

IV

Прѣдъ него други пакъ картини
Чудесно-хубави на гледъ:
Въ раскошна Грузия долини
Съ цвѣтя попъстрени отвредъ.
Честитъ, обиленъ земенъ кжтъ!

IV

Но скоро блѣсналъ други рай
И други прѣлестни картини:
Раскошно-цвѣтнитѣ долини
На чудния грузински край.

Читательтъ лесно вижда разликата между двата прѣвода; по изнасилванията на языка въ пò-скорошний прѣводъ биятъ силно въ очи, и това е прискърбно. (Думитѣ *кула* и *змѣй* сжщо злѣ сж турени: прьвата трѣбва да се чете прѣсплено *кулà*, а втората — *змѣй* — не значи „змия“ и на български, както значи на руски). Когато сжществува вече единъ прѣводъ на извѣстно чуждо творение, ако послѣдва новъ, то той обязателно трѣбва да надминува пьрвия и да притежава пò-голѣми достойнства. Инакъ, той нѣма оправдание. Ние допускаме, че и пьрвия не е лишенъ отъ недостатъци, но казахме, че на днешниятъ български язикъ, съ сичкитѣ му сѣчива и орждия съ които располага, не може повече нѣщо да стане. Съ това признание, обаче, ние се неотказваме отъ приятната надежда да найдатъ бждущитѣ поколения въ языка ни единъ пò-гъвкавъ и облагороденъ инструментъ, способенъ за пò-висока и богата изразителность и обогатенъ съ нови срѣдства за пластичното и изящно въспроизвеждане на най-нѣжнитѣ отсѣнения, което съставлява сжщностьта на искуството, както въ духовната, така и въ физическата природа.

Нека направимъ на г-да прѣводачитѣ бѣлѣжка и за друга една неправилность. Тя състои именно въ разбърканостьта на мжжкитѣ и женскитѣ ритми, като се турятъ едно до друго двѣ различни женски ритми или двѣ различни мжжки, а часто двѣ еднакви мжжки при други мжжки, което причинява доста неблагозвучность, и което, ако се вяре въ Лермонтова и въ всичкитѣ европейски поети, строго се избѣгва, като противно на трѣбованията на версификацията и на музикалностьта.

Защото ние приимаме, че поета само поетъ може да го прѣвожда, и вонеже не сме партизани на принципа за анархията въ поезията, на който усърденъ апостолъ е станалъ г. Пешевъ, то мислимъ, че поетическото чутие на единъ поетъ нетрѣбва да допуща никакви щърбавини въ стиха си, особенно когато тѣ сж лесноизбѣжими. Нали поезията има за цѣль да прѣдставя сичко въ изящни и хармонически форми? Безъ съблюдението на това главно условие тя може да бжде сичко друго, но не поезия. Бѣзъ пластика нѣма истинска поезия, нѣма живописъ, нѣма музика, нѣма искуство.

Впрочемъ, прѣводътъ колкото отива пò-нататъкъ става пò-добъръ и ние щѣхме да останемъ несправедливи къмъ г-да прѣводачитѣ ако не свършяхме рецензията си съ пълно съчувствие и похвала къмъ труда имъ, и ако не признаяхме, че той е дѣло добросъвѣстно и отъ голѣма цѣнность въ литературата ни. Подиръ подобни явления ние право имахме да кажемъ, че най-послѣ и на русскитѣ поети провървѣ у насъ.

Моцартъ и Салйеръ и Скжперникъ Рицаръ, драми въ стихове отъ А. С. Пушкина, прѣвелъ Т. Ц. Трифуновъ, Руссе 1889. Цѣна 50 стот.

Г. Трифуновъ е сжщо единъ добъръ прѣводачь — на поети. Той добиха вече това съ сполучений стихотворенъ прѣводъ на Шекспировий *Кориоланъ* а днесь съ още повече успѣхъ той ни поднася прѣвода на горнитѣ двѣ Пушкинови драмици. Намъ падна прѣдъ взора и другъ прѣводъ (въ ржкописъ) на *Моцартъ и Салиеръ* отъ А. Маккавѣева и отъ сравнението спечели г-нъ Трифуновий трудъ. Ние съ истинско благодарение го прочетохме, и насъ ни приятно поразли както вѣрностьта, съ която ни сж прѣдадени Пушкиновитѣ мисли, така и гладкостьта и естественностьта на стиха, макаръ, че прѣводачътъ е билъ [illegible] гудени

часто да го порастака въ ущърбъ на естетическата сбраность, свойствена на русскиятъ гениаленъ поетъ. Да земемъ за примѣръ първитѣ стихове въ *Моцартъ и Салйеръ:*

Оригиналъ.	*Прѣводъ.*
Всѣ говорятъ: нѣтъ правды на землѣ. Но правда нѣтъ — и выше. Для меня Такъ это ясно какъ простая гамма. Родился я съ любовію къ искусству Ребенкомъ будучи, когда високо Звучалъ органъ въ старинной церквѣ нашей Я слушалъ и заслушивался, слезы Невольныя и сладкія текли.	На тозъ свѣтъ нѣма правда, казва всѣкой. Но на небето сѫщо нѣма правда. За менъ е ясно *тва*, както е ясна И всѣка гамма, Азъ съмъ се родилъ Сь (съсъ) любовьта си къмъ това искуство. Азъ бѣхъ дѣте когато сладкогласно Ечахѫ звуковетѣ на органа Във старата ни черква. Азъ ги слушахъ, Залисвахъ се — и сладки незадържни Сълзи течахѫ отъ очитѣ ми.

Г. Трифуновъ за да остане вѣренъ на Пушкина далъ е за осемьтѣ русски стихове десеть български. Тая расточеность, обаче, произлѣзла отъ крайна нужда, сè си остая единъ недостатъкъ, една слаба страна и е опасно да се въведе въ правило. То значи да подмѣсяме вода въ чисто вино, то значи да смалимъ силата и яркостьта на мислитѣ на поета, като ги прѣлѣемъ въ нови, расхалтавени калѫпи.

Сѫщата растегнатость и разлѣность се забѣлѣжва и въ прѣвода на *Скжперникъ(тъ) рицарь*, но повтаряме: тия отстѫпления се длъжѫтъ на языкови неодолими затруднения, каквито прѣдставя българский языкъ въ случая. Но понеже г. Трифуновъ си дава подобна свобода, то пó-малко могѫтъ да му се простѫтъ нѣкои съкращения изуродования на думи, каквито се срѣщатъ, наистина, въ говоримий языкъ, но които въ поезията нѣматъ мѣсто, понеже сакатлѫцитѣ никога не сѫ хубави. Така, напр. видимъ на стр. 5-та *тва*, вмѣсто *това*, на 6-та, *га* вмѣсто *кога*, и пр.

Хубаво е сторилъ прѣводачътъ дѣто е крѣдшествувалъ всяка отъ двѣтѣ пиеси съ пояснителни бѣлѣжи и съ краткитѣ отзиви на критиката за тѣхъ, която ги освѣтлява и подготвя читателя къмъ вѣрното схващание и оцѣнение достоинствата имъ. На корицата г. Трифуновъ ни е зарадвалъ съ извѣстеито, че е приготвилъ за печатъ прѣводитѣ въ стихове на *Царь Лира* отъ Шекспра, и на *Донъ-Жуана*, колосалната поема на Байрона!

Желаемъ му добъръ успѣхъ.

Георги.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Дружеството „Славянска Бесѣда“ въ столицата ни, е испратило поздравителна телеграмма до великиятъ славянинъ архиепископа Стросмайера въ Загребъ, по случай празднуването му четирийсеть годишний юбилей отъ владикуванието му.

Излѣзълъ е на отдѣлна книга най-послѣдний романъ на Жоржъ Оне: L'âme de Pierre („Петровата душа“), печатанъ пó-прѣди въ парижската иллюстрация. Това произведение изобилно съ великолѣпни красоти на стилъ и на мисли, се чете съ високъ и постоянно растящъ интересъ, какъвто сѫ способни да прѣдадѫтъ

на труда си майсторитѣ отъ школата на новий реалистический францусни романъ. Но главното и неуспоримо достойнство на това творение е моралната идея, която лежи въ основата му, и това го различава отъ множеството подобни романи френски, сѫщо увлѣкателно написани, но лишени отъ всяко трѣзво нравственно направление, което да въспитава сърдцето на читателя, вмѣсто да го енервира безплодно. Ние бихме видѣли съ удоволствие прѣвождането му на български.

Не пò-малко даровитий романистъ Гюи де Мопасанъ е обнародвалъ: Un coeur de femme. („Едно женско сърдце“) Темата и на тоя романъ, както и на горния, както и на всичкитѣ французски романи, е пакъ любовьта. Мопассанъ съ магесническата своя четка е нарисувалъ нова и поразително блестяща картина на безпокойното и вѣчно жаждуще любовь сърдце на една слободна френска госпожа, която нѣма ни дѣца, ни занятия, ни никакви нравствени принципи въ душата си.

Полъ Бурже, авторътъ на знаменитий романъ „Mensonge“ е обнародвалъ не прѣди много врѣме: „Nôtre coeur“ („Нашето сърдце“). Темата и нему е любовьта пакъ. Но Бурже не се ограничава да ни изображава само исторически дѣйствията на героитѣ, които искарва да живѣятъ прѣдъ насъ, но като психологъ и сърдцевѣдецъ, той прониква въ тайнитѣ оглѫбления на душитѣ имъ и ни раскрива нравственний миръ на героитѣ си, съ една вѣщина и сила достойна за удивление. Бурже и Оне и школата имъ, очевидно, иматъ за цѣль да въздѣствуватъ върху нравитѣ на французското общество чрѣзъ подигането францускй романъ на една пò-висока и благородна почва, отъ колкото е сторила натуралистическата школа, во главѣ съ Зола.

Г. Морфилъ, професоръ по славистиката въ Оксфордский университетъ, е напечаталъ на английски отъ него написана *Русска История*.

Иванъ Франкъ, новѣйший малорусски поетъ и нувелистъ, е написалъ поема *Смерть Каїне*, произведение високо стояще по силата на фантазията и богатството на чувствата. Ние въ скоро врѣме ще имаме възможность да запознаемъ читателитѣ на *Денница*, макаръ и на кратко, съ новата малорусска литература.

Славянското Благотворително общество въ Петербургъ е рѣшило да издаде за настоящата 1890 година *Всеславянски календаръ*, въ който да се прѣдстави въ статистическа форма умственниятъ и културний прогресъ въ всичкитѣ славянски земи. Съ тая цѣль и до българскитѣ книжари, издатели и редакции ся испратени покани да дадѫтъ необходимитѣ свѣдѣния, всякой по крѫга на своята дѣятелность.

Въ словацкото литературно мѣсечно списание Slovenské pohlady, което се редактира отъ Свѣтозара Хурбана, първокласенъ словацки писатель е обродванъ прѣвода на г. Вазовий расказъ *Дѣдо Нисторъ*, прѣведенъ на слов- отъ Г. З. Захея.

Ц-въ

ДЕННИЦА.

ЦОНЧОВАТА МЪСТЬ.

Разказъ отъ Ивана Вазовъ.

Цончо умрѣ прѣди руско-турската война. Сѣки отъ градеца го помни още. Гламавъ бѣше Цончо, малоуменъ отъ рождение, идиотъ, та още кривъ тѣломъ и сакатъ въ ржцѣтѣ. Обиденъ отъ природата, отхвърленъ отъ човѣцитѣ. Служеше за смѣхъ и за забавление на дѣцата, които му правяхж опашка, колчемъ минуваше прѣзъ пó-главни улици. Хранеше се съ просия по чуждитѣ врати, нѣкога печелеше коравия си залъкъ съ дребни нищожни работи, каквито би могле да вършатъ неджгавитѣ му вкочанясали пръсти, напримѣръ, мѣтене прѣдъ дюкенитѣ, и често чрезъ пѣсни, или игри на купището на нѣкой мегданъ. Дѣчурлигата носяхж тогава по нѣкой сухъ коматъ, и той ржваше лакомо хлѣба безъ да спира да играе. Но не само на тия искуства бѣше майсторъ Цончо: той вършеше и други чудеса. Той обръщаше котка, закрѣпяваше се правъ на главата си, кукуригаше, като гересъ пѣтель, и то съ пó-голѣмо усърдие, колкото повече публиката се увеличаваше около арената му. По неговото пожълтяло изсъхнало и почерняло отъ гладъ лице, никога не бѣгаше една глупава, безпричинна усмивка, която държеше устата му вѣчно полуотворени. Тая веселость свѣтеше и въ сивитѣ му играющи малки очи, съ сухъ безжизненъ погледъ. Душата въ това сжщество дрѣмеше въ плѣсеньта на прозябанието, и сичкитѣ му дѣйствия се длъжахж не на волята или на разума, свѣтило зажумѣло въ главата му, а на безсъзнателна привичка и на животинския инстинктъ, който само нуждата или чувството на болесть пробуждаше у него. Но дѣцата, които сж надарени съ жестоката охота да мжчатъ пó-слабитѣ или да дразнятъ пó-глупавитѣ създания отъ себе, бѣхж узнали гждела на идиота, бѣхж нашле слабата му струна, която отъ едно само засѣгане смущаваше, сирѣчъ, будеше душата му, и снимаше изведнажъ отъ лицето му маската на замръзналата вѣчна усмивка. И често, въ най-голѣмата му веселость, въ разгаръть на пѣнието му, тѣ му кажахж лукаво:

— Цончо, крива Ненка не ще да те земе!

И тогава идиотътъ млъкваше веднага, очитѣ му засълзявахѫ и лицето му усърнуваше и удлъгняваше странне и ставаше тъй тѫженъ, тъй убитъ, тъй смѣшенъ! Крива Ненка, бѣше друга една сиромашка отверженница на природата, съ кривъ кръстъ, криви рамена и куца. Тазъ дѣвойка, сѫщо полоумна, нѣмаше нийдѣ никого, нощуваше въ бордея на една баба сиромахкиня на край градеца, и искарваше прѣхраната, на себе и на бабата, чрѣзъ донасяне по кѫщитѣ жълта гнила за мазане и набиване стѣнитѣ. Тая стока дѣвойката отиваше да копае твърдѣ далеко, изъ вънъ града, въ единъ брѣгъ, до самата планина, напълняше съ нея окърпеното брѣме, и така задѣната и прѣвита подъ тежината му, носеше го въ кѫщата, която бѣ порѫчала гнилата. За тая работа Ненка приимаше по десеть пари отъ ступанката, а често и коматче хлѣбецъ въ притурка. По една странна прищявка на естеството, това безобразно криво и клипаво тѣло се увѣнчаваше отъ хубава глава, стройно сложена на единъ късъ вратъ потъналъ въ рамената. Тая глава имаше лице зачернѣно и изгорено отъ слънцето, но приятно закрѫглено, и отбѣлѣжено съ двѣ голѣми черни дѫго-образни вѣжди, подъ които смирено и срамливо гледахѫ изъ подъ дългитѣ клепачи вакли очи, се безчувственно и безотвѣтно изражение. Това физическо раздвоение въ тѣлото на дѣвойката, това противорѣчие между двѣтѣ главни части на нейното сѫщество, очевидно, се чувствуваше и отъ самата нея и при слагането брѣмето тя веднага бързаше да сѣдне, не за почивка, а за прикриване недостаткитѣ си. Кокетка бѣше тая крива Ненка!

Простираше ли се у нея пò-нататъкъ женственното чувство? имаше ли нѣкаква особенна симпатия, обичаше ли тя вече? неизвѣстно. Извѣстно бѣше само, че тя срѣщаше нелюбезно, почти враждебно, горещата привязанность къмъ нея на гламавия Цонча. Истина, отъ най-напрѣдъ бѣхѫ забѣлѣжили, че пролѣть тѣ често двама се припичахѫ на топлитѣ и приятни слънчови зари, сѣднали до нѣкой зидъ на улицата. Даже и звънливиятъ имъ смѣхъ слушахѫ надалеко, когато тѣ съ натъпкани съ залъци уста приказвахѫ си нѣщо много смѣшно. Като добъръ кавалеръ, за да уплѣни още повече „дамата на сърдцето си“ Цончо испѣваше нѣкоя жална пѣсень, та сълзи се тръкаляхѫ по бузитѣ му, и ѝ даваше изъ пазвата си пестилъ, нарочно за нея испросенъ отъ дюкянитѣ, за да подслади тя залъка си. Именно, отъ тия щастливи врѣмена на тѣхното приятелско живуване, което прѣдвѣщаваше бѫдѫщи Фениксъ и Филомела, се породи и трае мълвата за блиското оженване на Цонча и Ненка. Какво стана послѣ та се развалихѫ двамата добри приятели, кой имъ урочаса щастието, но сега Ненка не е вече прѣдишната, тя не приима подаркитѣ, и избѣгва срѣщитѣ на Цонча. А той, клетиятъ, се мѫчи нея, топи се и страдае ужасно, колчимъ жестокитѣ малки присмѣхулници, които забавлява, му наумѫтъ за нея и го пробудѫтъ отъ тихата и благодѣтелна апатия, въ която умътъ му и сърдцето му вкушаватъ сладостно забвение.

Но на нещастниятъ идиотинъ се готвяхѫ нови мѫки, пò-нетърпими страдания. За да озлобатъ още повече жертвата си, дѣцата се сѣтихѫ да му кажатъ единъ день, тъкмо когато той обръщаше три котки, а на четвъртото прѣмѣтане се закрѣпяше на главата си съ вирнати крака на горѣ, че крива Ненка ще се земе съ Дося просяка, едно момче епилептикъ и парализирано въ устата, което се хранеше отъ милостиня при черковнитѣ врата. Като чу тие думи, Цончо изведнажъ скокна на крака, съ лице измѣнено до грозотия, зе си турбата и тоягата и фукна нататъкъ. Той тичà до кѫщата, дѣто намираше прибѣжище дѣвойката, и тамъ остана, като закованъ о земята. До зидътъ прѣдъ вратнята сѣдяхѫ Ненка и Доси и се печахѫ на слънце. Щомъ Ненка го видѣ, тя бързо се отмъкна въ двора, а Досю бѣга нататъкъ. Цончу стоя още половина часъ на сѫщото мѣсто, той цѣлъ трепереше отъ глава до крака, и бузитѣ му бѣхѫ се залѣли съ сълзи; безцвѣтнитѣ му очи свѣтяхѫ неподвижно, устремени сé къмъ вратнята, дѣто исчезна любовьта му, сърдцето му, цѣлиятъ свѣтъ! Сега, при сърдечнитѣ терзания, разбуди се въ гѫрдитѣ му и другъ нараненъ звѣръ, до сега спящъ мрътвешки сънь — гордостьта му. Тя, Ненка, да сѣда съ Дося, да прѣдпочете Дося просякътъ, съ сакатитѣ и лигавитѣ уста! При тая мисьль на бѣдния идиотъ се стори, че ще умре. Той си смисли, че когато ги видѣ, тѣ се смѣяхѫ нѣщо, и тая тѣхна радость му причиняваше адски страдания. Сичкитѣ му нравственни факултети оживѣхѫ сега, паметьта, разсѫдъкътъ, самолюбието, въ единъ мигъ се изострихѫ и прояснихѫ до най висша степень за да направатъ болкитѣ му стократно пó-чувствителни и неодолими. Любовьта, ту химнъ небесенъ въ душата, ту разсвирѣпѣла, отрова храчуща фурия, прѣвърна тая немощна и недѫгава душа въ бѣсно развълнувано море... Най-послѣ Цончо припна къмъ полето, съ цѣлъ да побѣгне отъ нѣкого, отъ нѣщо страшно, може би отъ себе си, отъ мѫкитѣ си, които горяхѫ като въглени гѫрдитѣ му, бръмчахѫ въ главата му и го подлудявахѫ. Той тичаше въ несвѣсть, като свинитѣ при генисаретското езеро, въ които бѣ миналъ духътъ на бѣсния. . .

Отъ тоя день дѣцата изгубиха единъ всегдашенъ увеселитель. Цончо се не мѣркаше на улицитѣ, нито го чу нѣкой да пѣе по купищата. Бѣхѫ го видѣли само, че ходи по кѫра, къмъ планината, по посока на рудницата съ жълтата гнила; мисляхѫ, че тамъ крива Ненка му назначава любовна срѣща, и, разбира се, лъжахѫ се жестоко. Но прѣди това, знаяхѫ че работилъ съ нàдница при постройката на арка на единъ чаркъ който се прокарваше прѣзъ една скала. Цончовата работа бѣше да расчистюва парчетата камъне, които се отчупвахѫ отъ скалата посрѣдствомъ ми́на.

Минà се единъ мѣсецъ нѣщо, приближи петровдень. За тоя день, както прѣдъ сѣки голѣмъ день, както прѣдъ сѣки голѣмъ праздникъ, добритѣ кѫщовници подновявахѫ стѣнитѣ си, като ги набивахѫ съ

бѣла гнила, а долнята имъ часть тегляхѫ съ ивица жълта гнила, способъ на орнаментация запазенъ и сега изъ българско. За крива Ненка, прочее, настана епохата на усилена дѣятелность и на повече печалба. До обѣдъ въ деньтъ, който прѣдшествуваше праздникътъ, Ненка бѣше направила вече двѣ пѫтешествия до рудницата си и по пладне тя се запѫти да напълни и трете брѣме съ благородната прьсть, на която длъжеше сѫществованието си. Жегата бѣше силна, слънцето прежуряше и заритѣ му падахѫ, като нажежени шипове възъ огорѣлиятъ вратъ на дѣвойката. Слѣдъ доста дълго пѫтешествие прѣзъ лозя и прѣзъ диви храсталасти долища дѣвойката стигна до единъ пустъ суходолъ съ стръмни жълти брѣгове. На горнята часть на единия брѣгъ, два метра нѣщо пó-ниско отъ поврьхностьта му, зѣеше една околчаста дупка, като малка пещера, въ която само късъ или приведенъ човѣкъ можеше да влѣзе. Тамъ, въ тая дупка, се червенѣеше жила отъ чиста жълта гнила, до която дѣвойката се искачваше по една мѫчна и стрьмна кози-пѫтека. И тоя пѫть тя леко леко се покатери до нея и се изгуби въ отверстието ѝ. Въ сѫщий мигъ една човѣшка глава се показа отгорѣ на брѣга, право надъ дупката, между сухитѣ бурени и саморасляци. Той бѣше Цончу. Той тозъ часъ се махна отъ тамъ, и слѣдъ една минута, като нѣкоя дива коза, озова се прѣзъ долътъ на другия брѣгъ. Като се настани на тоя наблюдателенъ пунктъ, Цончо устрѣми очи къмъ дупката, и вече ги не мръдна отъ тамъ. Той бѣше съсрѣдоточилъ всичкитѣ си чувства, цѣлото си сѫщество въ това нѣмо съзерцание; не мърдаше, не дѫхаше, устата му бѣхѫ съвсѣмъ отворени и долнята бръна съвсѣмъ прѣсѫхнала, восъчното му хлътнало лице се бѣше съвсѣмъ провалило и залѣпило за юститѣ, и по кожата му прихвьрчахѫ неуловими тръпки отъ страданията или ужасъ. . . Въ това неподвижно положение, Цончо не приличаше на живъ човѣкъ, а на сѣдналъ мрьтвецъ. Внезапно, стъкленнитѣ му втренчени очи се опулихѫ пó-страшно, испъкнахѫ, искокнахѫ на вънъ изъ орбититѣ си. Вцѣпенението му се удвои, ако можеше да се удвои: той видѣ надъ дупката, дѣто бѣше прѣди малко, между бурена, едно сине димче, че се извиваше изъ въздуха. Това димче пѫтуваше, мѣстеше се и наближаваше на самъ, като исправенъ прозраченъ смокъ. То бѣше запалений фитилъ на мината, пробита отъ Цонча право надъ пещерата, дѣто работеше Ненка. Миговетѣ минувахѫ съ бавностьта на часове за идиота; димътъ пъплеше, но избухване не ставаше. Цончо, сé вкамененъ. Какви мисли, какви чувства вълнувахѫ сега душата му додѣто тѣлото му, нѣйната обвивка, пазеше тая мраморна неподвижность! Каква ли злоба свирѣпѣеше тамъ, какво ли сатаническо удовлетворение и свирѣпо тържество щеше да избухне въ очитѣ му, заедно съ избухването мината, приготвена отъ неговата рѫка! Обаче, чудно нѣщо: по буз му изведнажъ се проточихѫ двѣ сълзи, той охна, испъшка, сяка клъцнатъ отъ язика на змия, скочѝ изъ шубрѫката и се хвърли на д изъ брѣга. Въ единъ мигъ Цончо мина, като сѣнка по урвата срѣщния и се мръдна въ дупката.

Ненка спокойно си копаше съ мотичката по стѣнитѣ на дупката; бурното влазяне на чужди човѣкъ я стресна и тя извика уплашена, но, като позна стариятъ си приятель, тя се намуси и се изправи сърдита, като стисна кѫсата дрьжка на мотиката мѣжду коленетѣ си, а краятъ ѝ улови съ двѣтѣ си рѫцѣ. Очевидно, тя зимаше отбранително положение. Макаръ че сакатитѣ рѫцѣ на Цонча бѣхѫ слаби за борба съ нейната здрава и мускуляста снага, но тя чувствоваше, че той, подиръ толкосъ дълго гнѣвене и несрѣщане, не за добро иде да я намѣри тукъ.

Единъ мигъ Цончо остана зяпналъ и смаянъ прѣдъ нея; па товъ часъ се сѣти и завика, като посочи на горѣ:

— Бѣгай, Ненке! Бѣгай, Ненке. . . мечката! . .

Нещастниятъ забрави думитѣ и не усѣщаше, че употрѣблява една вмѣсто друга.

Ненка опули въ Цонча голѣмитѣ си черни очи и въ тѣхний апатиченъ погледъ се отрази сега безкрайно уплашване. Но Цончо не чакà, той храбро я сграбчи съ немощнитѣ си рѫцѣ, галванизирани отъ любовьта и величието на опасностьта, затегли я къмъ исхода на дупката, като въ сѫщото врѣме я цалуваше по главата, по челото, по шията съ едно свирѣпо сладострастие; на бѣдниятъ му се чинеше да утоли своята звѣрска любовь и жажда въ това парливо прикосновение на устнитѣ си до красивата глава на дѣвойката. Съ едно силно блъскане въ гърдитѣ му Ненка отпласна Цонча и докопа мотиката си.

— Мечката! мечката! бѣгай! викаше нещастниятъ и пакъ се спусна стремително, успѣ да я сграбчи заедно съ дигнатата мотика въ рѫцѣтѣ ѝ и тъй както я държеше, гърбомъ хвана да я тегли на навънъ. Въ тоя мигъ единъ заглушителенъ трясъкъ се раздаде надъ главитѣ имъ: мината избухна, сводътъ на пещерата се растресе, но не падна. При тоя гърмежъ, на който дѣвойката незнаеше причината, тя се облада отъ безуменъ ужасъ и инстинктивно се дръпна на вѫтрѣ пакъ, и повлече съ себѣ си Цонча. Той се остави на това движение, като залѣпи горещитѣ си устни на шията ѝ, като единъ кръволоченъ тигъръ който си забива зѫбитѣ въ тлъстий вратъ на едно говедо. Тогава цѣлината отъ свода се провали и затисна двамата души съ глухо тътнене.

И послѣ нищо вече!

Това происшествие дълго врѣме остана непознато, защото никой се не случи да мине изъ тоя отстраненъ суходолъ и да забѣлѣжи засипването на Ненкината рудница.

Липсването изъ градеца на двѣтѣ нещастни създания се истълкува отъ ония, които ги не мързеше да се занимаватъ съ такива дребни човѣчета, по съвсѣмъ веселъ начинъ: Гламавъ Цончо и крива Ненка се оженили и отишле по просия на други мѣста.

Доста късно се опроверга тая мълва: когато случайно се открихѫ подъ прьстьта тѣлата имъ, скопчани едно съ друго. Това даде рождение на друга мълва, пакъ отъ веселъ характеръ. . . .

Никой не узна трагедията на тоя гробъ, дѣло не мината, изработена съ неимовѣрни усилия отъ Цонча, чрезъ помощьта на бургия, барутъ и фитиля, откраднатъ отъ каменоломцитѣ при чарка.

И тъй, Цончо и Ненка умрѣхѫ и се забравихѫ; само единъ камъкъ, побитъ на мѣстото, дѣто ги закопахѫ въ дола, остана да наумява за тѣхъ. Но скоро и него и гроба, пороятъ ги изрина и отвлѣче. И нищо нѣма вече което да разбуди кога да е у хората подозрѣние за мрачний героизмъ Цончовъ, на който е билъ свидѣтелъ тоя долъ.

И по̀-добрѣ.

Отъ всичкитѣ героизми само героизмътъ на любовьта обича тъмнината и забвението.....

РАСХОДКА ДО ИСКЪРЪ.*)

(Пѫтни наблюдения и мисли).

Отъ Куманица азъ продължихъ пѫтя си прѣзъ единъ широкъ мочурливъ ливадякъ къмъ Комарица, която отстои на четвертъ часъ. До тамъ не видѣхъ нищо забѣлѣжително, не срѣщнахъ никой живъ човѣкъ. Да, само кога минувахъ рѣчката Блато, азъ видѣхъ купъ селянки, които перяхѫ край брѣга и бухахѫ дрѣхитѣ си по камънете тамъ. Моето появление спрѣ работата имъ и всички се исправихѫ да гледатъ съ любопитство какъ се извръшваше „переправата" ми прѣзъ тинястата рѣчка. Азъ я минахъ, обаче, благополучно и си отминахъ нататъкъ, сподиренъ отъ единъ гръмовитъ, урагански смѣхъ на почтеннитѣ комаричанки. Вѣроятно, тѣ го бѣхѫ приготвили за случая на едно възможно приключение въ тинястата рѣка, а понеже не биде, тѣ пакъ си изливахѫ неодържимий потокъ отъ веселость чрезъ помощьта на великолѣпнитѣ си дробове. Блаженни дѣца на природата! Иди търси меланхолията въ съсѣдството на такъвъ смѣхъ: тя бѣга отъ него, като дяволъ отъ тамянъ! Послѣднитѣ екове на тая овация се изгубихѫ само когато влѣзохъ въ селото. Отъ Комарица нататъкъ мене ме застигни единъ селянинъ на конче. Той го прѣпускаше на клюсканица, когато се уравни съ мене той закара тихо. Той бѣше пияничъкъ, видно, той ми ставаше другарь, и азъ съ благодарение отговорихъ на буйнитѣ му поздравления.

— Отъ дѣка си, побратиме? попитахъ го азъ.

Той ме изгледа лукаво съ разчървенялото си лице и отговори:

— Отъ наше село, господине. Азъ го попитахъ за името на село

— Е, забоварихъ го сега. . .

— Какъ те викатъ, ваша милость?

---

*) Продължение отъ 10 кн.

— А?

— Името какъ ти е?

— Химето? както го е турилъ попо! отговори селянинътъ, който очевидно, пѫтуваше инкогнито, па шлибна кончето си и отмина напрѣдъ пѣейки.

Тия отговори на шопа бѣхѫ едно ново опровержение на мълвата за него че шопа е глупавъ и доказателство, че поне той се не счита за такъвъ. Но главното, което доказваше той, то бѣше, че е веселъ . . Пó-веселъ отъ колкото хитъръ, пó-веселъ отъ колкото щастливъ, пó-веселъ отъ колкото пиянъ! Единъ повърхностенъ наблюдатель би забѣлѣжилъ само послѣдното и би горчиво въздѫхналъ за ниското нравственно състояние на тоя шопъ. Чудно, азъ се благодарихъ, че видѣхъ единъ благорасположенъ человѣкъ, както ме пó-прѣди благодари и горолomнnятъ смѣхъ на невѣститѣ, които перяхѫ при Блато! За да се прояви такава огромна веселость, и у единия и у другитѣ, не бѣхѫ достатъчни нито нѣколкото чешки лошава сливовица въ комаричката кръчма, нито появлението при рѣка Блато на единъ конникъ гражданинъ. Трѣбваше въ самата душа на тия хора да имаше нѣкакъвъ запасъ отъ веселость, отъ добра воля, отъ ясно възрѣние на свѣта и на живота... А смѣхътъ е добро нѣщо, и веселостьта е богатство, бихъ казалъ добродѣтель. Тамъ дѣто има смѣхъ, нѣма злоба. смѣхътъ е несъвмѣстимъ съ чернитѣ помисли, съ нискитѣ побуждения. Само мълчанието е подозрително, само начумеренностьта е застрашителна. Филипъ II не би билъ толкова свирѣпъ царь ако бихѫ го научили отъ малъкъ да се смѣе. Отъ неговий смѣхъ би се усмихналъ свѣтътъ. Ние българитѣ едни отъ сичкитѣ народи на въсточна Европа сме сериозни.. Ние криемъ чувствата си, ние задавяме смѣхътъ си, ние понижаваме гласътъ си, когато чувствоваме свидѣтели на около си. Намѣрете се въ нѣкое интернационално кафене на Цариградъ, Вѣна, или Букурещъ и наблюдавайте прѣдставителитѣ на разнитѣ источни народности. Вие ще видите гръкътъ смѣлъ, словоохотливъ и излиятеленъ до невъзможность; сърбинътъ сѫщо, ромѫнецътъ сѫщо. Нищо не стѣснява тѣхната бурна говорливость, която винаги знае да бѫде весела. Погледнете на оная маса, онова островче, което е събрало българската колонийка. Тамъ е шушукане, прѣдпазливость, би казалъ човѣкъ, че комплотъ се крои нѣкакъвъ; даже и рѣдкиятъ смѣхъ, който би искокналъ по нѣкога отъ тая компания, е бръзъ, сухъ, сиромашки, като че краденъ. Истина, пó-трѣзви сме и отъ гърци, и отъ сърби,*) и отъ власи, и отъ руси; трѣзвенни сме ние при пийнето, скѫпи сме на говоренето, пестеливи сме при излиянието на чувствата си, особенно на благитѣ чувства, аскети сме и отъ великодушни ощущения. Да кажемъ право — и малко ги има у насъ. Шило въ чувалъ не стои, да бѣ ги имало би се показали . . . Незнамъ дали турското петвѣковено владичество е повлияло тъй врѣдно не наший националенъ характеръ, или други пъкъ обстоятелства, но ние сме затворени, саможиви, мнителни, почти мрачни. Озлобени сме биле дълги вѣкове — и озлобениятъ става зълъ. Весело-

*) Виждъ *Писма за Сърбия* отъ Т. Икономова

стьта прѣдполага добро сърдце, великодушность, милостивость, и любовь къмъ ближния. Иванъ Грозний, който е живѣлъ, като калугеръ, и Василий II Българоубиецъ, който е живѣлъ, като постникъ, не сж знаяли какво нѣщо е смѣхъ! И историята още трепери отъ имената имъ!.. Добрякътъ Хенрихъ V, французский краль, тоя roi galant и roi bon vivant, както го наричатъ съврѣменницитѣ му историци, е пращалъ храна въ обсадений отъ него Парижъ, дѣто е върлувалъ гладъ . . . Да бѣхме пѣли повече, да бѣхме се смѣяли повече, да бѣхме *живѣли* повече, може-би, щѣхме да бждемъ и по́-добри, искамъ да кажж — по́-хуманни. А сега ние, въобще, сички сме жестокички, свирѣпичъкъ народъ сме, защо да го криемъ? Това убѣждение, вѣрвамъ, стои така крѣпко и въ душитѣ на читателитѣ ми, щото съмъ избавенъ отъ нуждата да го подкрѣпямъ съ примѣри . . . Па я ми кажете на кой другъ языкъ има еквивалентътъ на нашата българска, прѣбългарска, архибългарска закана: „съ кремикъ щж ти держ кожата“?

Между това, пжтьтъ ми се искачваше вече по първитѣ възвишения, съ които се захващатъ разлатитѣ тукъ поли на планината. Отъ дѣсно ни се видѣ хубаво Искърътъ. Той се лъщеше сега изъ зеленитѣ треви, и всяка минута ние повече и повече се приближаваме единъ до другъ, понеже вървѣхме успоредно къмъ една цѣль — пролома. Чудесенъ е изгледътъ на тоя зеленъ, влаженъ, широкъ ливадякъ, изъ който пжтува Искъръ. Тукъ тамъ се чернѣятъ изъ зеленото море чърди биволи, които лѣниво пасжтъ, или сж налѣгали сладострастно въ мочурливата морава. Тия мочурливи ивици отъ двѣтѣ стрни на рѣката държжтъ селата на почтенно растояние отъ нея и запазватъ вѣчно своята дѣвственность неначета отъ ралото на шопа.

Въ Курило, послѣднето село въ маршрута ми, азъ съ мжка найдохъ едно ханче, дѣто да дамъ отдихъ и малко сѣнце на коня си. Въ кръчмата намѣрихъ самъ-си единъ младъ, съ интелигентно лице момъкъ, напѣто прѣмѣненъ съ живописенъ „долахтеникъ“, украсенъ съ пъстри „обтоки“, съ бѣли спретнати „чешири“, съ плетенъ „коланецъ“, възъ чървенъ поясъ и съ плитка „капа“ младежки кривната на чело—всичко това домашна работа. Това облѣкло стоеше на младия шопъ тъй напѣто, тъй гиздаво и привлѣкателно, щото ме привождаше въ всхищение. При прѣдразсждъка, който имаме противъ шопа, като го считаме обезнаслѣденъ отъ всички нравственни прѣимущества и го държимъ културно по́-долу отъ сичкитѣ други българи ние трѣбва да признаемъ, че той ги надминува по вкуса въ облѣклото си. Природата не е била съвсѣмъ мащиха за не И ако той обитава въ кални и нечисти кочини, той умѣе да се кити—кога поиска да се кити—въ кокетски дрѣхи, въ които се проявлява и естетичес чувство, и фантазия . . Сжщото може да се каже и за облѣклото на ш кинитѣ; истина, че то губи по нѣкога въ изящество отъ прѣтрупаност на украшенията . . . Но младия шопъ и по чъртитѣ на физиономия си и по прѣмѣната си не приличаше да бжде кръчмарьтъ. Попитахъ кой е. Той ми обади, че е селский учитель. Направилъ испита ве

училъ се е въ София, свършилъ е трети класъ на гимназията. Тукашенъ е. Заловихме разговоръ. Той ми разправи за неуреда въ общината, за тежкия поминъкъ на селото, за тазгодишното неплодородие. Азъ полюбопитствувахъ да узнаж защо полето е тъй голо отъ дрьвета и дали черноземната тука почва не благоприятствува на това, както, нѣкждѣ ми казвахж.

— О гора става, каза той, не е крива земята... но нашитѣ селяни не обичатъ да садятъ дьрвета, и дѣто ги има—сѣчжтъ ги... Боятъ се отъ самодиви!

— Какъ отъ самодиви? попитахъ азъ.

— Вѣрватъ, че самодиви идатъ да спятъ нощѣ на дьрветата!

Азъ спомнихъ, че сжщото суевѣрие сжществува и въ старо-загорско и други мѣста на Тракия. . .

— А вие не расправяте ли имъ, че това е глупость?

— Да имъ раскажж? Трѣбва въ черковата да имъ държж слово... а въ черква петь души неможешъ да ги съберешъ! каза учительтъ живо; — нашитѣ селяне не обичатъ да се черкуватъ . . . Има такива, които сж биле въ черква само когато сж ги кръщавали, и ще идатъ пакъ когато ги опѣятъ . . .

— А пъкъ имате такава голѣма черква! казахъ азъ, като гледахъ прѣзъ плетищата високий покривъ на селската черква.

— Кой? тѣ ли сж я направили? Единъ турчинъ стана причина! извика момъкътъ. Азъ го изгледахъ очуденъ.

— Мустафа-ага, полякътъ,—той билъ проклетъ турчинъ—още въ турско врѣме, съ тояга ги е накаралъ да си сградятъ черковата, дѣто я виждашъ. Царьтъ неще *динсизи!* рѣкълъ. Да не е билъ Мустафата и днесь на дали щѣхме да имаме храмъ божий!

— Единъ турчинъ, чудно! казахъ азъ.

— Истина, казватъ, че Мустафата билъ потурченъ българинъ . . . но мене ми се чини, че отъ срамъ казватъ това . . . за да се не рече. че единъ невѣрникъ е билъ, тъй да се каже, ктиторъ на черквата. . . Много скрьбно! Хичъ не сж набожни, нашитѣ курилчане.

Учительтъ би могжлъ да каже: „нашитѣ шопи“ защото тая нерелигиозность и равнодушие къмъ вѣрата, съединени съ най-затжпяющето невѣжество, сж качества присжщи на цѣлото селско население въ западна България.

Азъ заплатихъ кафето на крьчмаря и прѣди да се раздѣлж отъ любезниятъ си събесѣдникъ, пожелахъ да се запознаж съ него, и попитахъ го за името му. Когато и той узна моето, както и цѣльта на пжтуването ми, той съ голѣма любезность ми прѣдложи услугитѣ си въ тоя случай. Азъ го поблагодарихъ сърдечно, защото се оказа, че тждява Искъръ мостъ нѣма, а съ лодка се минува. Забравихъ да кажж по-рано, че планътъ ми бѣше да посѣтж и курилский мънастиръ Св. Иванъ, оттатъкъ рѣката, така щото на връщане пжтя ми да мине прѣзъ други мѣста... Слѣдъ нѣколко минути учительтъ дойде съ единъ другъ селянинъ, който щеше да ме прѣкара съ лодка.

До Искъръ ние слѣзохме по камънисти урви, дѣто едвамъ се закрѣпяше кракътъ. Когато се найдохме на самия брѣгъ, Искъръ ми се
тѣ голѣмъ колкото Марица. Величественно и импозантно влачеше

той мѫтни вълни по между двѣтѣ високи камени стѣни отъ червеникавъ гранитъ на планинский проломъ и се губи изъ завоитѣ му. Тихото движение на водата и самотията, която царствува около ти, потопяватъ те въ сладка мечтателность; отдалеченъ отъ всичко питомно и человѣчко, ти се намирашъ лице съ лице съ дивата нерѫкотворна природа и размѣняшъ съ нея мълчаливъ диалогъ върху Бога, върху мирозданието, и Богъ знай още върху какви тайнствени и неуловими теми . . . Прѣнасяшъ се мисленно прѣзъ хилядитѣ и хиляди години, които сѫ били нужни на тая мека, нѣжна струя да си пробие тоя широкъ и дълбокъ пѫть въ несъкрушимитѣ гѫрди на планината! Каква работа титанска, непостижима за човѣшкий умъ; исполински тунелъ извъртянъ безъ помощьта ни на едно сѣчиво, ни на единъ чукъ, ни на единъ свределъ! Или пъкъ единъ крали-марковски ударъ на нѣкой мирови катаклизмъ е разсѣкълъ на двѣ части Стара-Планина, както тѣлото на една змия, и е отворилъ тоя дѫлбокъ процѣпъ за да се истече езерото, което е бучало между Витоша и Стара-Планина? Тукъ умътъ се възнася къмъ създателя и вѣрва въ него, защото вижда величието на дѣлата му и безконечностьта имъ. Народната фантазия, която прави Дунава да говори съ годеницитѣ, Марица да се надпрѣдваря съ Тунджа и Арда, не е забравила и Искъра. Но какво тайнственно поетическо було тя е хвърлила възъ него! Каква фантастическа отдалеченость вѣе въ пѣсеньта за Искъра! Той не отива да се влѣе въ Дунава, нито въ Черно-Море, а по̀-далеко, по̀-далеко, нѣйдѣ на югъ, прѣзъ лазурното Срѣдиземно-Море, на югъ, на югъ, кѫдѣ палмитѣ на нилскитѣ брѣгове. Слушайте:

Прати мама Янка на Искъръ на вода.
Наведе се Янка вода да налива,
Разигра се Искъръ, расхвърля се Искъръ,
Та отвлѣче Янка отвѫдъ Черно-Море,
Дѣто лястовички зимуватъ, лѣтуватъ,
И дѣто сѣятъ черниятъ пиперъ . . .
Янка лястовички тихо отговаря:
Почакайте малко, сестри лястовички,
Та да пратѫ мами голѣмъ армаганъ,
Да замѣсѫ мами отъ черъ пиперъ пита,
И да пратѫ мами отъ коса редици,
Та да види мама *дѣ* Янка живѣе! . . .

Една тѣсна пѫтека лѫкатуши между Искъръ и канаритѣ и заедно съ него се губи навѫтрѣ въ завоитѣ на планината. Г. Иричекъ е пѫтувалъ изъ вѫтрѣ пролома и не може да се надиви на живописнитѣ му и безконечни разнообразни хубости*). Забѣлѣжително е че тоя чуденъ, шейсет километра дългъ проломъ на Искърътъ (дрѣвний Oescus) посѣтенъ отъ Херодата още прѣди двѣ хиляди години, до прѣди двайсетина години не е билъ извѣстенъ на Европейцитѣ: на картитѣ имъ за Турция Искърътъ е извиралъ изъ Стара-Планина, а не изъ езерата на Рила! Прьвъ г. Дановъ, чини ми се, въ Вѣна, обадилъ на нѣмскитѣ картографи, че дѣдо Херодотъ еималъ

*) Виждъ „Cesty po Bulharsku“.

право, и така се поправила погрѣшката. По едно врѣме българското правителство кроеше прѣзъ него да прокара желѣзната линия, която ще свръже вжтрѣшнитѣ градове на България (дунавска), но студията на инженеритѣ доказа, че трѣбвало да се съградятъ до четирийсеть мостове на Искъръ, и планътъ биде парясанъ. Но въобразявамъ си на какво зрѣлище би се въсхищавалъ пжтникътъ тогава! Какви ту прѣлестни, ту грандиозни картини би прѣдставялъ пролома чрезъ своитѣ настръхнали кървавоцвѣтни гранитни стѣни, висящи надъ глухо шумящий Искъръ, чрезъ своитѣ прѣкрасни долинки, които се образуватъ между тѣхъ, и съ дивотата, и съ самотията, и чудната поезия на балкана . . .

Ладията е вързана за единъ колъ и тихо се полюлѣва по вълнитѣ. Тя не е нищо друго, а единъ плитъкъ ковчегъ съ огроменъ размѣръ. Като казвамъ *ладията*, моля читателитѣ да не мислятъ, че хвърлямъ отпрѣде имъ една руска дума. Уви, и азъ, признавамъ се, че до тоя день я мисляхъ за такава, а то моятъ простъ прѣвозачъ сѐ *ладья* казваше на плувателния си апаратъ и безжалостно потопи моята филология въ вълнитѣ на Искърътъ! . . . Нѣмамъ сега Богоровия рѣчникъ у себе си, но облогъ правя, че тая дума не сжществува тамъ, като не българска, или ако я има, то г-нъ Богоровъ е убѣденъ, че е руска, както е убѣдена всичката „пишуща братия“. Това свидѣтелствува колко бъркатъ нашитѣ филолози и очистители на языка, дѣто го изучватъ по книгитѣ, а не въ живата рѣчь на простий народъ . . . Намъ е лесно да нарѣчемъ руски думи, и като такива да ги афоресаме, сички ония думи, които ние не сме чули въ мѣстностьта, дѣто сме родени или живѣемъ... Нашето филологическо тѣсногледство прави ни да забравимъ единството на произхождението на наший и другитѣ славянски нарѣчия, че сичкитѣ сж се поили и поимали въ себе си богати струи изъ едното общо, непресушимо езеро на оня мрътавъ езикъ, който се зове „славянски“. Прѣдставямъ си какво възмущение би повдигналъ оня, който би писалъ на примѣръ: *тучна* ливада, *поздна* вечерь, тъмна *замка* (сир. замъкъ). Тия думи, наистина миришатъ силно на „московщина“, както миришеше за мене и *ладья*, но колко бихме се излъгали: тѣ се употрѣбляватъ днесь въ говоримий мекедонски языкъ! Защото отъ дѣто ги е зелъ — прапрадѣдото на Святослава, отъ тамъ ги е зелъ и прапрадѣдото на Самуила, а ако неговий ученъ потомъкъ ги незнае, толкозъ пò-злѣ за него...

Не безъ мжка вкарахме коня въ ладията и когато влѣзохме и ние, тя. послушна на пржта на дѣдà Горча, заплува по жълтитѣ талази къмъ срѣщната наведена скала, въ подножието на която щехме да излѣземъ. Тая грамадна скала, съ която се захваща пролома, гладка и блѣстяща отъ слънчовитѣ лучи, има своята легенда, и доста поетическа. Разказа ми я дѣдо Горчо, докатъ трасше плуването. Нѣкога св. Иванъ рилски, който билъ родомъ отъ Курило (ужъ), дошълъ нáгости на баща си въ съграденъ отъ него курилский манастиръ. Неизвѣстно, обаче, по каква причина, св. Иванъ билъ принуденъ скоро да бѣга отъ тоя мънастиръ. Но кога дошълъ на скалата, и видѣлъ че никаква ладия не му оставили на Искъра,

за да го прѣмине, той заповѣдалъ на скалата, на която стоялъ, да върви къмъ брѣга, и тя го понесла. Тогава гонителитѣ му се уплашили да не би да се запуши рѣката и да издави полето, и прибързали да прѣдложатъ ладия на светеца, който приелъ и на нея доизминалъ рѣката. Но отъ тогава скалата остала на мѣстото додѣто била дошла, и ето защо е тука тъй тѣсенъ Искърътъ . . . Въ тая минута ние излѣзохме край светата скала, до върбата, на която се прѣврързваше ладията. Тукъ заплатихъ на прѣвозача, а услужливий учитель поведе коня ми нагорѣ прѣзъ стрьмнитѣ оглжбления на скалата, които прѣдставяхж единъ твърдѣ примеждливъ пжть, но единственния за мънастиря. Когато се найдохме на врьха ѝ, на самото мѣсто, дѣто споредъ дѣда Горча, бѣжащиятъ светитель се спрѣлъ, азъ хвърлихъ погледъ на широкий оризонтъ отпрѣде ми, и на зелената долина, дѣто като смокъ се извиваше Искъръ, и на София, която се бѣлѣеше въ прозрачната си мжглява завивка, и възъ чудната Витоша съ бѣлата прѣспа на челото си, и на нискката Лилинъ-Планина съ мекитѣ си изящни контури на една сарайска одалиска, легнала при краката на султанката си.

Мънастирътъ св. Иванъ (курилски) е на единъ хвърлей отъ тука. Цвѣтущитѣ поли, хълбоци, долини на тие планини, както и на осталитѣ въ България, сж насѣяни съ подобни обители. Цѣнни сж за насъ българскитѣ мънастири, почтенни останки отъ твърдинитѣ, въ които се е запазилъ живъ българский народенъ духъ, дълго врѣме скрижали на отцовский завѣтъ и гнѣзда, изъ които сж исхвръкнали орлетата възвѣстители на зората на българското пробуждение. Тѣ сж жива и трогателна история на една епоха толкова славна и толкова мрачна. Когато бѣхъ веднажъ въ боянската стара черкова, азъ си казахъ, че на сжщото това мѣсто, може-би Иванъ Шишманъ се е молилъ на колене Господу за погибающата си държава... И азъ мисленно въскрьсихъ тоя трагически образъ прѣдъ мене си, и азъ го видѣхъ, и страшни трьпки минахж по цѣлото ми тѣло! . И кой може отрѣ, че той не се е молилъ, въ оние врѣмена на тепла вѣра, и не е цалувалъ земята тамъ, която сега тъпчеше равнодушниятъ му потомъкъ? Послѣ, мънастиритѣ сж едничкото украшение на нашитѣ безлюдни планини, гори и пущинаци. Тѣ замѣнятъ въ тѣхъ хотелитѣ, вилитѣ, лѣтнитѣ дворци, старинннитѣ замъци, съ които сж порхсени подобнитѣ мѣста въ западна Европа. Тѣ ги оживяватъ съ присжтствието си, — съ расходкитѣ си, които привличатъ лѣтѣ градскитѣ семейства, съ сборовѣтѣ си, които свикватъ селското население, и правятъ да екне цѣлата планина отъ радость и животъ . . . Тѣ даватъ на християнската ре- гия, доста тжжна въ сравнение съ елинската, поетическа окра Всѣко очарователно кжтче въ нашитѣ планини, всяка райска доли дѣто шумоли горица и клоче ручейка, е дала прибѣжище на едно кі сто мънастирче — доказателсто, че нашитѣ дѣди не сж биле тъй ль естетици, и че ако сж исписвали лоши картини, то познавали сж кои хубавитѣ . . . . Ето, такава е мѣстностьта, дѣто е основанъ мънастир. св. Ивинъ рилски (курилски) който ми се бѣлна прѣзъ клонетѣ —

соката гора... Зеленина, сѣнка, прохлада; сладка успокоивающа тишина; само птичи пѣсни, само шопотъ на листата, само дѫхътъ на зефиря... Животъ . . . Отъ сѣверъ планината съ дивитѣ си канари заслаия отъ вѣтроветѣ, като майка дѣтето си — отъ друга страна, Искърътъ плиска и прохлажда, и приспива съ мелодическия си шумъ цвѣтущето оазисче, изъ което Калипсо на драго сърдце би изгонили игумена за да се посели въ него. Самото здание на мънастиря, обаче, е малко и сиромашко, а новитѣ поправки изъ вѫтрѣ нарушаватъ очарованието на неговата старовѣковность. Старата черковка е ниска и потънала въ земята: прилича повече на гробъ. Сѫщата дрипавость и плѣсенясалость вѣе и отъ почтенния старецъ игуменъ, който едничъкъ се навърта въ мънастиря. Той излѣзе твърдѣ учтивъ человѣкъ, а главно, приказливъ, и ми зарасказва твърдѣ интересни епизоди отъ своето „давно прошедше", но азъ се принудихъ да прѣсѣкѫ сладкорѣчието му на най-интересното мѣсто, както нѣкога направилъ Александръ Великий на една депутация въ единъ прѣвзетъ градъ, и му поискахъ нѣщичко да пообѣдвамъ. Той съ традиционното гостолюбие на мънастиритѣ прѣдложи ми каквото далъ Господь: при другото — и паница прѣвъсходно вино, благодатно произведение на мънастирскитѣ лозя, — лозя само въ тоя топълъ кѫтъ — при Курило — ставатъ, въ цѣлото софийско поле. Като се наситихъ на божията трапеза, азъ възблагодарихъ почтенния старецъ и се накаиихъ да си тръгнѫ. Но той ми не разрѣши това, додѣ не поспѭ подъ хладната сѣнка на горицата извънъ. — „Грѣхота е, каже, да дойдешъ на госте на св. Ивана и да не поспишъ за здраве на тревицата, докатъ ти пѣятъ славеитѣ. Това си е законъ тука, господине!" Азъ се покорихъ на това мънастирско правило за поклонницитѣ и излѣзохъ на вънъ въ върбовата гора и тамъ се прострѣхъ подъ сѣнката на зеленитѣ клони. Наистина, цѣлъ оркестръ славеи пѣеше изъ шумата! Би рѣкълъ человѣкъ, че всичкитѣ въздушни първомайстори на пѣнието сѫ се стекли отъ софийското поле, като на нѣкое олимпийско поприще. Скоро, подъ упоенитото на мелодическитѣ рулади азъ се унесохъ въ царството на сладостнитѣ блѣнове и заспахъ съ сънятъ на единъ праведникъ . . . . Когато се пакъ разбудихъ пѣснитѣ още продължавахѫ. Въ това врѣме видѣхъ, че се задаваше и дѣдо игуменъ съ щастлива усмивка на лицето и ме попита спахъ ли приятно. Иска ли дума? Азъ му благодарихъ сърдечно и яхнахъ коня си, испращанъ съ благословиитѣ му и съ любезната му покана пакъ да дойдѫ на гости... да ми доискаже остатъкътъ отъ своята интересна биография. Азъ обѣщахъ пакъ да навѣстѫ Св. Иванъ разбира се, не да слушамъ историята на игумена му, а чуднитѣ пѣсни на славеитѣ му.

И. Вазовъ.

МЕЧТИ И ДѢЙСТВИТЕЛНОСТЬ.

(Случайни бѣлѣжки).

Отъ Веселина.

Като бѣхъ ученикъ въ гимназията, азъ много не обичахъ да учѫ латинския и грьцкий язици, а много обичахъ да четѫ други книжки — не учебници. особено, нѣкои руски писатели: но и латинскитѣ и грьцкитѣ уроци азъ сѐ ги учахъ, макаръ и безъ сьрдце, защото не искахъ да бѫдѫ слабъ по нищо; а други книжки почти не четѣхъ, колкото и да ми се искаше, защото не ми оставаше врѣме отъ многото уроци. Прѣсилвахъ се съ това, което не обичахъ, а жъдувахъ за това, което обичахъ.

И често пѫти като прѣвождахъ нѣкои глави отъ Титъ Ливия или като учахъ грьцкитѣ неправилни глаголи, азъ, ужъ да си поотдѫхна, неволно се отвлечахъ отъ тие неприятни уроци, заплѣсняхъ се и се замисляхъ за друго, замисляхъ се за това, за което мисляхъ, а нѣмахъ възможность да го добия. И моята фантазия въ такива случаи ми рисуваше чудни и хубави картини отъ моето бѫдѫще, които кичеше съ моитѣ мили и жадени мечти и желания.

Най-често ми се прѣдставяше тая картина:

Една скромна и спретната стаичка съ два прозореца; между прозорцитѣ широка писменна масса; на нея хубава мастилница съ нѣколко пера и калеми: до мастилницата бѣли книги за писане и тетрадки неписани и записани; на другата страна на масата сѫ накитени нѣколко хубаво подвързани книги — най-любимитѣ ми писатели; една отъ тѣхъ е отворена и сложена отъ прѣде. Прѣдъ масата има хубавичъкъ дървенъ столъ. До нея е исправенъ голѣмъ долапъ пъленъ и прѣпълненъ съ книги и списания — сѐ отбрани, най-добритѣ. Пó-на страна — желѣзенъ креватъ. Край него малка масичка, на нея чаша и шише за вода.

И тази стаичка е моя. Въ нея азъ живѣя и се занимавамъ.

И прѣдставямъ си, че азъ съмъ напълно самостоятеленъ. Никой ми не заповѣда. Никой нищо ми не спира и за нищо ме не задължава. И нѣма латински автори и грьцки неправилни глаголи. Четѫ си и пишѫ си каквото искамъ и когато искамъ. Сѣдна, напримѣръ, прѣдъ масата, попрѣгледамъ отворената книга; па я остава на масата; зема пъкъ друга отъ хубаво подвързанитѣ, отъ моитѣ любими автори, почетѫ си, оставя и нея; зема пъкъ нѣкоя отъ долапа, нѣкоя по литературата; послѣ зе та си полегна и поотдѫхна на кревата; па стана, пийна студена вода, зема пъкъ та попиша; па пакъ почетѫ, полегна си, попиша и т. н. И прѣдставямъ си, че азъ съмъ безконечно щастливъ и живота ми идеаленъ хубавъ. И прѣдставя ми се тази картина — земенъ рай.

Такова нѣщо рисуваше тогава моята фантазия; такава бѣше най-любимата ми ученическа мечта.

Минахж се години отъ тогава. Свърши се отдавна ученичеството ми. Сега съмъ свободенъ и самостоятеленъ, имамъ си хубава и спретната стаичка съ два прозораце, съ голѣма писменна маса, книги и хартии по масата, простичъкъ креватъ пò на страна, масичка край него съ чаша и шише за вода, — такава сжщо стаичка, за каквато си мечтаяхъ. И нѣма латински автори и гръцки неправилни глаголи. И никой за нищо ме не насилва, никой ми не заповѣда. Азъ съмъ си самъ господарь. Пиша и четж кога какво ми се доиска. — Помислилъ би нѣкой, че напълно се е осжществила любимата ми ученическа мечта.

Ала тъй ли е въ дѣйствителность?

Често пжти, като сѣдж на масата си и си смѣтамъ кому колко дължж и какви необходими нѣща трѣбватъ за въ кжщи, и се чудж и мая отъ дѣ да намѣрж пари за тѣзъ нѣща и за дълговетѣ — или пъкъ, като се приберж дома си развълнуванъ и разстроенъ отъ нѣкакви несполуки на моитѣ частни или общественни работи, или възмутенъ отъ подлоститѣ и безчестнитѣ дѣла на нѣкои влиятелни силни интелигентни хора, и си полегна на кревата по гърба за да си поотдъхна и да се поуспокож; — често пжти въ такива случаи азъ се поотвлѣчж отъ тѣзи грижи и безпокойства, отъ тѣзи вълнения, загледамъ се въ своята богата библиотека. Позамислж се за друго, за своето минало, за своето ученичество, за нѣкогашнитѣ мечти и планове, и захласна се. И спомна си азъ сичко, каквото съмъ мечталъ, сичко каквото е кроило моето въображение въ откраднатото отъ латинскитѣ и гръцкитѣ уроци врѣме, и поклатж глава, и въздъхна си за ученичеството, и речж си:

-- Ехъ, мечти, мечти! Хубави, прѣкрасни бѣхте! Сладки и мили сте ми и сега, но сте неосжществими! Вие рисувахте бждащето ми вънъ отъ житейскитѣ нужди и тревълнения, отъ житейското блато, вънъ отъ обществото и общественния животъ. Вие го поставяхте въ идеална обстановка. Но ето — това идеално бждаще е дѣйствителность. И тази дѣйствителность е цѣла погълната отъ дребоиитѣ на живота, отъ грижи и вълнения за хлѣба и дрѣхитѣ, отъ безпокойства за усигоряване положението, отъ множество дребни борби съ хорскитѣ глупости и прѣдразсждъци, съ закоравялата апатия на интелигенцията . . . . и нищичко или почти нищичко отъ живота не остая, за да се посвети на идеалното, на онова идеално, за което се е мечтало во врѣме на ученичеството и възъ което нѣкога се е градило цѣлото ми бждаще!

СТРАХЪТЪ НА ДѢДА ЙОВАНА

истински случай

РАСКАЗЪ

отъ **М. Ж. Миличевича.***)

Въ Р. . . черковата е на край селото, макаръ че има близо до нея нѣколко кѫщи. Около черковата има пространенъ дворъ заграденъ отъ четиритѣ страни съ високъ стоборъ, въ който се влазя изъ двоекрилна вратня, която се затваря съ ключъ. До нея, пó-горѣ отъ олтаря, има много гробове, дѣто сѫ закопани нѣколко попа и покойници отъ имотнитѣ кѫщи. Изъ това гробище растѫтъ овошки: орѣхи, круши, ябълки, вишни, които роднинитѣ сѫ посадили до главата на своитѣ мили покойници; селянетѣ не обичатъ при гробищата безродни дървета, а овошки. „Който си откъсне отъ рожбата имъ, казватъ тѣ, нека рѣче: Богъ да прости! та и на мрьтвитѣ прьстьта ще се види пò-лека“.

Прѣдъ южнитѣ църковни врата лѣжѫтъ на земята два голѣми търкалясти камъка, като воденични. На западъ отъ черковата се издига висока звьнарница отъ греди, и до нея клепало. Камбаната често биятъ, а клепалото само два три дена прѣзъ великата недѣля. На горнята страна до олтаря сложени сѫ нàспоредъ нѣколко общи трапези, дѣто селянетѣ сѣдатъ и се гощаватъ когато празднуватъ черковна слава и селска прѣслава, а сѫщо и на задушницитѣ.

Когато вратата е затворена твърдѣ е тежко да влѣзешъ въ двора прѣзъ високия стоборъ или изъ двора да излѣзешъ на вънъ.

Когато человѣкъ разгледа денемъ тая черква, и сичко каквото има около нея въ двора, ще намѣри, че това мѣсто е повече хубаво отъ колкото грозно, повече приятно, нежели страшно. Но . . .

Една недѣля прѣзъ „междудневица“ **) подирь литюргия, като излѣзохѫ отъ черквата въ двора селянетѣ, сѣднахѫ на една трапеза да похапнатъ и поменѫтъ Игната Велимирова, комуто домашнитѣ тоя сѫщи день правяхѫ четирийсеть. На пьрво мѣсто сѣдеше попъ Герасимъ, человѣкъ въ най-добрата пора на живота, синеокъ, високъ и съ твърдѣ приятно лице; отъ дѣсно му стоеше дѣдо Йованъ, единъ отъ най-старитѣ и най-почтенитѣ люди у селото. Той, заедно съ попъ Герасимовий баща, поко[illegible] попъ Марко, е градилъ тая черкова съ собственнитѣ си рѫцѣ; той п[illegible] е запѣлъ въ нея, и отъ тогава ѝ служи, като клисаръ. безъ плата, [illegible] да спаси душата си, и да покаже на своето поколение, че е добр[illegible] се помага всяко едно добро нѣщо и за насъ и за ближни. (Йов[illegible]ъ

*) Сърбски писатель, виждъ кн. 3.

**) Тритѣ недѣли между голѣма и малка света Богородица се наричатъ въ С[illegible] *[illegible]дневица*.

часто чете Светото Писание и рѣчьта *ближний* му е добрѣ позната). Той ще да има около 60—65 години; растъ срѣдень, коса черна, но вече прошарена; на дѣсната буза има бѣлегъ отъ нѣкаква голѣмшка рана, а лѣвата му вѣжда е зета отъ сабя, но и тя е заживѣла: това му сѫ спомени отъ бойоветѣ за освобождението. Лѣвата рѫка тежко мърда, понеже е била счупена отъ камъкъ, когато съ барутъ пробивали голѣмъ пѫть прѣзъ една скала. Всегдашниятъ му другаръ е една чепата дрѣнова тояга. Дѣдо Йованъ малко приказва, но селянетѣ намиратъ, че сѣка негова дума е на мѣстото си. По въпроси, които се досѣгатъ до вѣрата и черковата, до него се допитватъ и самитѣ попове; а въ распри между селяне, неговото мнѣние се счита най-правото и безпристрастното.

Отъ лѣво на попа сѣди Срѣтенъ, Йовановъ другарь, само пò-младъ на години отъ него, сладкопѣвецъ въ черквата, и ангелска душа въ живота; отъ дѣсно на Йовано — дълги Йокса, който и спеше съ пищове на силяха си. На Йокса му работеше честьта: старитѣ битки не застигна, а нови не е дочакалъ, та се незнае какъвъ юнакъ ще бѫде. Но пò-много обича да говори за война и за ловъ, нежели за орань и за копань. До Срѣтена пъкъ — Дамянъ Марковъ, човѣкъ на прикаски добъръ, но инакъ въ сичко несполучливъ; отъ дѣсно на Йокса — Миле Лукинъ, шегобиецъ, за когото селянетѣ казватъ че може „и мрьтви уста да разсмѣе“. Пò-нататъкъ сѣдѫтъ други селяци.

Синоветѣ и внуцитѣ на покойния Игната гологлави шьтатъ на трапезата и точатъ вино, а женитѣ, дъщеритѣ и снахитѣ носатъ ястия.

На друга трапеза отдѣлно пъкъ стоѭтъ женитѣ. И тамъ пò-старитѣ и пò-избранитѣ държѫтъ първитѣ мѣста, а другитѣ мѣста — пò-младитѣ и пò-долнитѣ; на чело на трапезата стои баба Стойна Срѣтенова, като най-стара, а не попадията, която, като пò-млада, сѣди посрѣдъ.

До дворскитѣ врата, подъ старата дебела круша, сѣдѫтъ на земята единъ до другъ слѣпецътъ Здравко и водачътъ му Янко; а противъ тѣхъ сѣди Смиляна, обезумѣла една жена, родомъ изъ Р. . . която отколѣ изгубила паметьта си и се скита така изъ село и изъ шумата около селото. Дѣто замръкне тамъ нощува, а дѣто осъмне тамъ и денува. Но по нѣкога исхожда въ една нощь повече пѫть отъ колкото най-добриятъ конникъ.

На тие три мѣста ядѫтъ и пиятъ за упокой на душата. Комуто подадѫтъ чаша ракийка или винце, приеме и казва:

— Комуто е за душата, Богъ да му прости душата, и на осталитѣ животъ и здравье. И пие.

Разговорътъ при мѫжката трапеза се захвана, както е обичай на поменъ, за послѣднята болѣсть на покойника. Оние, които пò-често спохождали покойния Игната, които сѫ му шьтали и свѣщьта му запалили, расказватъ какъ е билъ боленъ, какъ е изглеждалъ страшно, какъ е берялъ душа, а пакъ е билъ съ умътъ си и пр.

— Азъ съмъ човѣкъ вече на години, рѣче Йокса; — и срамота е да кажѫ, но мѫчно бихъ можалъ да гледамъ човѣкъ какъ умира: обзима

ме нѣкаква си тѫга, хваща ме нѣкакъвъ страхъ щомъ само помисля за това.

— А мене да ми не е само жално за мѫкитѣ му, пое Дамянъ; — държавамъ го на рѫцѣтѣ си. Ама щомъ умре и видя, че вече е истиналъ, немогѫ оста самъ при него. Не знаѭ защо.

— А азъ бихъ до мрьтвеца най-сладко заспалъ; баримъ зная че нѣма да ме зашие за нѣкого другиго, рѣче на вшутявка Миле Лукинъ.

Отъ дума на дума дойдохѫ на въпроса кое е най-страшно за човѣка? Единъ казваше, че най-страшно е да вървишъ на юрюшъ срѣщу турцитѣ, или да дочаквашъ тѣхната конница; други каже, че най-страшното е да мѣтнешъ брадва на рамо, па да ходишъ по покривъ отъ слаби шиндри; трети каза — да идешъ нощѣ въ гробищата; четвьрти — да срѣщнешъ зимасъ на пьртина глутници вълци.

— Дѣдо Йованъ, рѣче попъ Герасимъ, е билъ въ битка, ходилъ е нощѣ, бивалъ е въ гробища, ловилъ е диви глигани, срѣщалъ силни арнаути, лежалъ раненъ между мрьтви: той най може да каже кое е найголѣмъ страхъ. Така ли, дѣдо Иоване? попита попътъ, като се обърна къмъ дѣсний си съсѣдъ.

— Всѣки своя страхъ има за най-голѣмъ, попе, отговор: Йованъ, като рѣжеше съ ножа агнешката плешка.

— То си е така, право си е, подзе попътъ, но пакъ има надъ страшното пó-страшно.

— Не, попе, страшното е до толкова страшно, колкото се плашимъ отъ него, рѣче Йованъ и се усмихна.

— Е, кое тебе те е най-уплашило? попита Йокса, който бѣше особито любопитенъ да знае това.

— Азъ се най-много уплашихъ тогава, отговори Йованъ, когато самъ себе си сплашихъ.

— Какъ тъй? попитахѫ изъ единъ пѫтъ нѣколцина души.

— Какъ? И азъ незнамъ самъ-си какъ. Но да ви прикажѫ та ще видите, че най-много се уплашихъ тамъ, дѣто нѣмаше причина за никакъвъ страхъ.

— Е молимъ те, раскажи ни. Ти и така рѣдко приказвашъ какво се е случвало съ тебе, каза попътъ. И селяцитѣ се смълчахѫ да чуятъ какво ще прикаже дѣдо Йованъ.

— Помните покойниятъ Кирка механджиятъ, Богъ да го прости, подзе Йованъ, — при-живѣ още сиромахътъ много пѫти ми казваше, че желае да го закопаятъ въ черковний дворъ, ако умре тукъ. Когато той осъмна обѣсенъ въ своята изба азъ споменахъ да се закопа въ ... дворъ, че челяка така желаеше, и прѣзъ живота си харно дареше ч... ковата, но Лаза Джурджевъ извика:

— Йоване, Господь да ти даде умъ. Тоя человѣкъ е чужденец... самоубиецъ: неможе да бѫде закопанъ тамъ, дѣто ние се копаеме: ... имаме хали цѣла година!

И другитѣ рѣкохѫ:

— Така е, така е!

И закопахме Кирка у Орница, подъ оскорушата. Послѣ нѣколко дни почнахѫ хората изъ селото да си шушнатъ:

— Вампирясалъ се Кирко.

Размири се цѣло село. Едни расказвахѫ какъ той иде нощѣ съ бѣлъ покровъ изъ Орница; други думахѫ, че сѫ го видѣли на кладенеца, какъ се навожда да пие вода, трети пъкъ увѣрявахѫ, че сѫ го забѣлѣжили посрѣдъ нощь че нѣщо мѣри прѣдъ механата. Азъ слушахъ сичко, но не вѣрвахъ; мисляхъ си, че луди момчетия правяхѫ шега съ нѣкои страшливи мѫже или съ женитѣ.

Кога дойде св. Архангелъ, есенесь, азъ подранихъ още прѣди пѣтли и дойдохъ на цьрква. Отключамъ вратнята и влазямъ въ двора. Нощьта, наистина, бѣше ясна, но много тьмна. Щомъ влѣзнахъ вѫтрѣ, съпикасахъ, че нѣкой сѣди на оня камъкъ прѣдъ черковата. Кой е можалъ да влѣзе прѣди мене нощѣ, додѣто вратнята е била още заключена? Може би така ми се струва, помислихъ си азъ. Като приближихъ, увѣрихъ се, че не ми се струва, а наистина имаше една жива душа тамъ, която шава.

— Добрутро! казахъ азъ.

Сѣнката мълчеше; нищо неотговаря; па хвана да се озърта къмъ гробоветѣ.

По кожата ми попъплахѫ мравки! Кирко е! Нà, гледа къмъ онова мѣсто, дѣто се молеше да го закопаемъ. Така неволно си помислихъ, па извикахъ:

— Кой е тукъ?

Мълчи, като камика, на който сѣди.

Прѣкрьстихъ се, отключихъ черковата, влѣзохъ вѫтрѣ, а вратата притворихъ задъ себе си.

Додѣто цалувахъ иконитѣ прѣдъ олтаря, както си имамъ обичай, черковната врата се отвори, нѣкой влѣзна въ черковата, и хлопна вратата задъ себе си. Ходътъ му бѣше като ходътъ на босъ човѣкъ по тувли. Азъ четяхъ „Помилуй мя, Боже“, но Богъ нека прощава — азъ сé слушахъ какво иде задъ мене. Нови игли ме пронизахѫ; азъ отидохъ при мангалчето прѣдъ олтаря, дѣто снощи бѣхъ оставилъ засипанъ огънь, разровихъ пепельта, извадихъ съ щипцитѣ вѫгленъ, турихъ го на керемида, напипахъ свѣщьта и хванахъ да духамъ вѫглена за да я запалѫ, (тогаьа нѣмаше още кибритъ, както днеска). Сѣнката дойде близо при мене — познахъ я по стѫпането ѝ . . . Слѣдъ дълго духане въглена, свѣщьта се запали, но въ тоя сѫщи мигъ сѣнката пухна — и свѣщьта угасна.

Студенъ потъ изби по мене.

— Кой си ти? извикахъ пó-високо, повече уплашенъ отколкото налютенъ.

Сѣнката мълчи, ни гъкъ не казва.

Пакъ хванахъ да се молѫ Богу и да духамъ вѫглена. Щомъ свѣщьта се запали, сѣнката пакъ духна и я загаси.

Чакъ сега се растреперахъ, като листъ. Да бѣше това потраяло малко повече врѣме, краката ми не щяхѫ, да могѫтъ да ме одържѫтъ: азъ бихъ грухналъ на земята, като умрѣлъ. А отъ какво? Не знамъ самичъкъ. Уплашихъ се повече, нежели кога стояхъ прѣдъ турския топъ, прѣдъ нараненията глиганъ. . . Изъ веднажъ, зеръ, ималъ съмъ честь, залаяхѫ Кирините кучета (на единъ селянинъ, дѣто му е кѫщата близо до черквата). Това ме малко посвѣсти. Пакъ раздухвамъ вѫглена, и слава Богу, мирно си запалихъ свѣщьта. Погледнахъ около си, и какво да видѫ? Пустата Смиляна, лудата, стои прѣдъ мене!

— Ти ли си, мари Смиляно, не видѣла се? попитахъ я азъ очуденъ.

— Азъ, драгинко Йоване, мигаръ ме не познавашъ?

— Какъ щѫ те познаѭ въ тая тьмнина?

— Азъ подранихъ и дойдохъ въ църква, хвана да ми казва тя; — па те гледамъ, че се мѫчишъ да запалишъ свѣщьта, и дойдохъ да ти помогнѫ; знайшъ, драгинко, мене майка ми се е зарадвала *) когато ме е добила.

— Да ти се неосмѫди помощьта, остана малко да пукна отъ страхъ! И азъ обрисахъ едрията потъ по челото си.

— Ето кой ми е билъ най-голѣмия страхъ, завърши Йованъ. — Ни прѣди, ни послѣ това не съмъ се така уплашвалъ. Кажете щото щете, но азъ мислѭ, че е право одѣве щото казахъ: не е толкова страшенъ самиятъ страхъ, колкото е страшно онова, което человѣкъ земе за страшно.

Сички отъ трапезата погледнаха на луда Смиляна, която сѣдеше и ѣдеше при дворскитѣ врата; и мнозина пошушнахѫ сами на себе си:

— Пóврага отишла!

Прѣв. **Ц-въ**

КАЛОФЕРЪ ВОЙВОДА **)

Приказка приказана на една свадба

отъ **Н. Начевъ.**

I.

Тихо! Дяца, мирни стойте! . . .
Я сѣднете, ой другари,
Приказчица ще ви кажѫ
За врѣмена много стари.

Слушалъ съмъ я много пѫти
Отъ нашата баба Цвята;

---

*) Сръбскитѣ селяне вѣрватъ, че огъньтъ или свѣщьта пламва изведнажъ щомъ я духнѫ оня, комуто майка му се е зарадвала когато го е родила.

**) Тукъ се въспроизвежда едно любопитно прѣдание за заселението на Калоферъ

Та и тази приказчица
Знаятъ у насъ и дѣцата.

Често пѫти при огнище,
При червената жарава,
Пукаше ни пуканички,
Бъбреше ни тя тогава.

Какви приказки незнайше
За страшнитѣ даалии,
Еничери, арнаути,
Делибаши, кърджалии!

Наш'та хитра умна баба
Да приказва ехъ умѣйше;
Дѣтъ го рѣкли умни хора:
Изъ уста й медъ се лѣйше.

Слушалъ сьмъ я и отдавна
По сѣдѣнкитѣ есенни
Отъ момцитѣ вироглави
И момитѣ подлудени.

Приказкитѣ азъ обичамъ;
Дяца малки катъ сме били,
Съ тѣхъ сѫ нази прѣспивали,
Съ тѣхъ сѫ нази и галили.

Колко сладость във тѣхъ има,
Какво нѣщо въ тѣхъ се крие:
Туй отдавна вѣрвамъ азъ, че
Много добрѣ знайте вие.

Нявга, ехъ, че милий Боже,
К'ви нѣща не сѫ ставали!
Наш'тѣ дѣди, горски хайти,
Примѣръ явенъ намъ сѫ дали!

***

Но да бѫде разказъ веселъ,
Винце дайте азъ да пия,
Да развържѫ язикъ схванатъ,
На васъ всичко да раскрия.

Нека сили нови дойдатъ,
Нека пламне кръвъ заспала,
Нека трепне сърдце младо,
Нека свѣтне паметь цяла.

Да, другари, всички ведно
Хай да чукнемъ пълни чаши!
Приказкитѣ нека тачимъ
И пѣснитѣ дивни наши!

II.

Отъ Балкана наший стари,
Тамъ дѣ Тунджа днесь извира,
Чакъ въ далечно равно поле
Лѣсъ дивъ, страшенъ се простира.

Той е мѣсто непристжпно.
Въ тайни скришни му джбрави
Само дивичъ лютъ се скита
И хайдутинъ лютъ борави.

Той е царство на сърнитѣ
И на лекитѣ кошути,
На мечкитѣ, зли стрьвници,
На глигани диви, люти

Отъ кога е свѣтъ направенъ
Въ него брадви не сж пѣли,
Ни пожаръ пъкъ е накърнялъ
Неговитѣ гжрди цѣли.

Чудни буки и горуни
И зеленитѣ габраци
Милватъ, галатъ и закрилятъ
Млади български юнаци.

Войвода имъ, младъ Калоферъ,
Тукъ живѣе и се скита.
Той владѣе лѣсътъ страшенъ,
Въ него нашълъ той защита.

Въ тазъ гора непроходима
Забѣгнали и се скрили
Отборъ момци сѐ юнаци,
Мжжки сърдца, левски сили.

Не могле тѣ вечь да гледатъ
Страшна грозна поразия,
Какъ бѣснѣе лютъ тиранинъ
И какъ страда България.

Проливали тѣ безъ милость
Кръвь невѣрна — агарянска
И гледали да закрилятъ
Света вѣра християнска.

Но силния зълъ душманинъ
Цѣла прѣвзелъ България,
И слѣдъ себе той оставилъ
Огънь и кръвь — проклетия!

Тежко врѣме настанало:
Почти биле вечь избити
Вси юнаци и войводи
По полята и горитѣ . . .

Нажаленъ е самъ войвода
И съсъ него вся дружина.
Тежки дни сж настанали,
За хайдути зла година.

И продума на юнаци:
„Ехъ, другари мили мои,
Ние тукъ сме днесь събрани,
Като братя, като свои.

Толкозъ врѣме, какъ сме ведно,
Лоша рѣчь си не казахме,
Харно бѣхме чакъ до сега
И във всичко се слушахме.

Сявга братски ний дѣлѣхме
Радость, скърби и неволи;
Често ведно ний стояхме
Гладни, жъдни, боси, голи.

Отъ фъртуни, снѣгъ и бури
Господь до днесь ни опази,
Черни мжки нищо бѣхж,
Не оплаши и смърть нази.

На всички ни тука сбрани —
И на стари, и на млади —
Мжжко сърце, страшна сила
Пакъ и здраве Господъ даде.

Вечь свърши се наш'то царство,
Гора вечь ни не прибира,
Въ свойтѣ пазви не ни скрива:
Юнакъ зàветъ не намира.

Нази турчинъ е подушилъ,
Скоро насъ ще да затрие,
И глави ни по друмища
На колове ще забие.

Ний сме хора много грѣшни
И прѣдъ хора, и прѣдъ Бога;
Тамо горѣ ни очаква
Сждба тежка, страшна, строга.

Много обиръ сме правили,
Много майки расплаквáли
И което е най лошо —
Кръвь человѣшка проливали.

Злато много да харижемъ
На черкови, мънастири
И на бѣднитѣ сюрмаси,
Че смърть има най подирѣ.

Товаръ тамянъ, восъкъ, свѣщи
Ние още да дадеме,
Давно Господъ прости наш'тѣ
Тежки грѣхове голѣми.

Само колко врѣме има
Кать истински християни,
Във черкова не сми били,
Не сме зели причестене!

Най-добрѣ е, калугери
Ний да станемъ, да се каемъ.
Едно нѣщо на туй пречи:
Азбуките ний не знаемъ.

За това пжкъ чуй, дружино,
Да си найдемъ красни жéни,
Та до нявга да оставимъ
Подирѣ си поколѣнье.

Cé ще нявга туй потомство,
Слѣдъ вѣкове и години,
Зарадъ нази да си спомни
И за туй що днесь се чини.

Може пѣсень да искара
Зарадь нашитѣ теглила
Иль приказка любопитна
Зарадъ нашитй патила. . ."

Що да чинатъ, що да праватъ,
Дълго врѣме тѣ мислили,
Но случаятъ тъй докаралъ,—
Лесно въпросъ тѣ рѣшили.

По край лѣсътъ дивъ и страшенъ,
По край тия мѣста диви,
Еднажъ везиръ тукъ минувалъ
Изъ пжтеки горски, криви.

Ненадѣйно той попадналъ
Въ тая глуха самотия.
Стража момци извѣстила
Бързо взели тѣ пусия

„Стой! . . ." гласъ громко се обадилъ,—
Всички тука сте избити!
Нѣма кръвь да се пролива,
Само чуйте ни молбитѣ! . . ."

И везирьтъ растреперанъ
Спрѣлъ въ пжтéчката извита;
Спрѣли се и вси низами
И цѣлата храбра свита

Прѣдъ везира самъ войвода
Горделиво се исправилъ.
„Молба, рѣкълъ, една имамъ"
И мустаци си управилъ

— „Какво искашь, бре юначе?
Кротко рѣкълъ му пашата,
И изгледалъ войводата
Отъ петитѣ до главата.

За пари ли ти е зора?
Царски хазни сѫ голѣми!
Кому колкото сѫ нужднн,
Нека иска — ще дадеме.

Колкото за прошка, милость —
Сявга дава падишаха,
Тъй намъ пише във корана,
Това иска и аллаха.“

— „Ой везирю, нищо нещемъ
Отъ всичко сме тука сити;
Хазна нека си е ваша,
Дрьжте си за васъ паритѣ.

Искаме ний отъ султана
Волни да ни припознае,
Никой да ни не закача
И ний сѫщо — то се знае.

Тука село ще заселимъ,
Въ тая гора пуста дива,
Та и ния, като хора,
Да заживѣймъ, нали бива? . . .“

И пашата драговолно
Далъ му фирманъ туралия,
Подпечатанъ съсъ мюхюри
И цѣлъ алтънъ-вараклия.

Припозналъ ги за свободни
За изъ цѣлата държава,
Подтвърдилъ, че на селото
Той правдини много дава.

И тъй въ „Кривата-Пѫтéка,“
Като всичко уредили
Везиринътъ, хайдутитѣ,
Най-любезно се простили.

(Съ

КОНСТАНТИНЪ ФОТИНОВЪ.

Изъ „Библиография на българскитѣ вѣстници и списания“ *)

Ако прѣди двайсеть години бѣхте попитали нѣкой гръкъ да ви каже каква разница има въ умственно отношение между гърцитѣ и българетѣ, живущи въ Турция, то гъркътъ, безъ друго, щѣше да счете това за докачение и щѣше да ви каже, че е немислимо да се прави никакво сравнение между Аристотелевитѣ потомци и българитѣ, и че дивотата, неразвитостьта и, въобще, некултурностьта на послѣднитѣ не подлежи на никакво съмнѣние. И наистина, питане е, дали гърцитѣ въ Турция, общата масса взета, сж пó-високо стояли отъ другитѣ народности въ сжщата страна? Условията въ империята сж биле почти еднакви, както за българитѣ, така и за гърцитѣ, и нѣма съмнѣние, че резултатитѣ отъ приблилително еднаквитѣ условия, немогжтъ много да се различаватъ. Нѣщо повече даже: българитѣ сж се намирали винаги въ малко пò-лоши условия, които прямо сж прѣчили на тѣхния успѣхъ. Днесь е извѣстно, че първата българска печатница е отворена въ Солунъ въ онова врѣме, когато гърцитѣ и другитѣ народности въ страната не сж имали още такава! Коя е причината на това? Дали наистина гърцитѣ не сж имали право да се произнасятъ така прѣзрително зарадъ българитѣ? Да-ли пó-ранното съзнаване могуществото на печатътъ и пò-ранното му употрѣбление не показва, че българската нация се е намирала едно стжпало пó-високо отъ останалитѣ други нации, които пó-кжсно сж достигнали до това разбиране, до това съзнание?

Ако това е така, ние днесь можемъ да кажемъ, че и въ периодическата пресса българитѣ не сж останали пó-назадъ отъ гърцитѣ, евреитѣ и пр., поданници на султана. Да видимъ какъ стои тая работа.

Създательтъ на периодическия печатъ въ Турция е билъ единъ французинъ, на име Александръ Блакъ, който въ начало на 1825 година дошълъ въ Смирна, дѣто основалъ газетата „Spectateur de l'Orient“, прѣобразована въ скоро врѣме въ „Courrier de Smyrne“. Той е билъ първия периодически и политически листъ, който е излизалъ въ Турция. Въ 1831 година Блакъ, повиканъ отъ султанъ Махмуда въ Цариградъ, основалъ тамъ „Moniteur Ottoman“, официаленъ органъ на Високата Порта, на французски язикъ. На слѣдующата година (1832) излѣзналъ първия турски вѣстникъ: „Таквими Вакаи“, нѣщо, като въспроизвеждание на „Moniteur Ottoman“. Слѣдъ ненадѣйната смърть на

*) Тоя любопитенъ трудъ е още въ ржкописъ. Ние горещо желаемъ да видимъ пò-скорошното му появяване на бѣлъ свѣтъ. Р.

Блака, (1836 година), неговия вѣстникъ зелъ да се редактира отъ бившия датски консулъ Франческа, подиръ отъ нѣкой египтянинъ и слѣдъ него, отъ Люсена Руе, частния секретарь на Решидъ Паша, който (Руе) пъкъ пò-късно билъ французски консулъ въ Цариградъ. Смирненский вѣстникъ на Блака „Courrier de l'Orient" билъ редактиранъ отъ Буке Дешана, който отново го е прѣименувалъ „Journal de Smyrne". Слѣдъ нѣколко години „Moniteur Ottoman" билъ спрѣлъ и замѣненъ съ „Джезеи Хавадисъ". Втората газета въ Смирна била „Echo de l'Orient". „Journal de Smyrne" и „Echo de l'Orient" прѣминали въ Цариградъ и, като се съединили, образували единъ листъ подъ наименование „Jurnal de Constantinople, (1846 година). Въ замѣна на това, четири нови листа незакъснѣли да се появѫтъ въ Смирна, два на гърцки, „l'Amalthée" и „le Journal de Smyrne", единъ арменски „l'Archalouis или „l'Aurore", четвъртия „le Chakhar-Misrah" или „l'Aurore de l'Orient" на еврейски, (гледай A. Ubicini: Lettres sur la Turquie, seconde édition, p. 257—260).

Съ горѣприведеното искаме да констатираме това: 1-о, че първия вѣстникъ въ Турция е излѣзалъ въ 1825 година — той билъ на французски языкъ; 2-о, че първия турски вѣстникъ е излѣзналъ въ 1832 година и 3-о, че първия гърцки (а сѫщо арменски и еврейски) вѣстникъ въ Турция е излѣзналъ въ 1846 година. Отъ нашата библиография на българскитѣ вѣстници и списания, (тя е почти готова), любопитнитѣ читатели ще видатъ, че първия български журналъ е излѣзналъ въ 1844 година, значи 19 години пò-кѫсно отъ французския, 12 години пò-кѫсно отъ турския и 2 години *пò-рано* отъ гърция, арменския и еврейския!

Основательтъ на българския периодически печатъ е *Константинъ Фотиновъ*. Той е роденъ въ Самоковъ на 1800 или 1801 година. Първоначално се е училъ въ родното си мѣсто въ една отъ келиитѣ на калугерския женски мънастиръ въ тоя градъ, а послѣ отишълъ въ Пловдивъ и тамъ се е училъ при нѣкой си Адамъ, учитель. Отъ Пловдивъ той се върналъ въ Самоковъ и веднага слѣдъ пристигането си захваналъ да държи проповѣди въ църквата. Неговитѣ проповѣди, обаче, не сѫ биле добрѣ посрѣщнати отъ самоковчани, които почнали да го подигравать и той билъ принуденъ да продаде единъ ханъ, находящъ се въ Самоковъ и негова собственность, и съ взетитѣ отъ тая продажба пари заминалъ за Атина да продължава науката си. Какво е училъ въ Атина, азъ неможахъ да узнаѭ, но слѣдъ като свръшилъ тамъ, той се озовалъ за кратко врѣме въ Самоковъ, а отъ тамъ заминалъ за Цариградъ. Въ тоя послѣдния градъ той взелъ окончателно рѣщение да подкачи с[illegible] го списание, но понеже нѣмало печатница съ славянски букви тамъ, [illegible] а-кава имали протестантскитѣ миссионери въ Смирна, той заминалъ за [illegible] ия послѣденъ градъ и на свои разноски е издавалъ списанието си, [illegible] го сѫщеврѣменно е билъ учитель въ тамошното гръцко училище. Списан[illegible] то му се казва: „Любословіе или повсемѣсячно списаніе", отъ което [illegible] а излѣзли само 19 книжки, като е почнало отъ мѣсецъ Април[illegible] 14

година. Прѣзъ 1848 година той е проектиралъ да почне издаването на „Листъ любословни, повѣстни и тържищни“, за която цѣль е обнародвалъ обявление въ тогавашния „Цариградски Вѣстникъ.“ Събирането абонаменти за тоя вѣстникъ се е продължило дори до другата година, когато билъ дошълъ въ Цациградъ по църковния въпросъ, и окончателно рѣшилъ да подкачи вѣстника; но смъртьта не го оставила да испълни това свое рѣшение и той умрѣлъ въ Цариградъ на 1849 година. Неговата библиотека, ржкописи, имоти и пр. не сж биле запазени и сж пропаднали безъ слѣда въ Цариградъ.

Фотиновъ е прѣвелъ на български; „География Всеобща“, (Смирна, 1843 година) и написалъ „Греческо-Болгарскій Разговорникъ“, (Смирна, 1845 година). Отъ запазенитѣ тукъ-тамъ писма се вижда, че той е корресподиралъ съ Априлова и много други лица.

Обнародвамъ тѣзи биографически бѣлѣжки, за да подканж лицата, които иматъ възможность, да събержтъ пó подробни свѣдѣния за живота и дѣятелностьта на К. Фотинова. За излишно считамъ да расправямъ, какво възпитателно значение има зарадъ насъ общественната дѣятелность на тоя българинъ, който е работилъ въ тъмнитѣ години, за да тури основата на българската периодическа пресса. Изучването на неговата дѣятелность въ свръска съ живота му има сжщо голѣмо значение и зарадъ нашата история.

Ю. Ивановъ.

О, често спомнямъ азъ за миналата младость,
За чиститѣ сльзи, за искренната радость,
И искренна печаль,

И чистата любовь — богатство на душата,
Които съ гордость азъ и жаръ изнесохъ жьртва свята
На своятъ идеалъ!

Във свѣтлитѣ мечти и въ свѣтлитѣ надежди
Азъ слѣпо вѣрувахъ, прѣдъ никакви примеждий
Въ смущенье се не спрѣхъ;

Тѣ моя бѣхж кръвь и плъть, азъ въ тѣхъ живѣяхъ,
И весь отдаденъ тѣмъ, за тѣхъ едни копнѣяхъ,
За тѣхъ едни страдахъ;

И съ гордость, вдъхновенъ, летѣхъ въ неравни битви...
И пламенний възторгъ на своитѣ молитви
Азъ тѣмъ го посветихъ —

Тъй както и кръвьта отъ своитѣ буйни жили....
Азъ чувствовахъ във себе неизтощими сили
И тѣхний поривъ лихъ! —

Сърдце ми изворъ бѣ, отъ дѣто тѣ кипѣхѫ,
Просторътъ бѣ широкъ – и буйни тѣ се лѣхѫ
Съсъ поривъ всемогѫщъ.

Да ги възспирамъ азъ го считахъ недостойно:
„О, нека да кипѫтъ, раздумвахъ се спокойно, —
Кипежъ е тѣмъ присѫщъ!“

Азъ казвахъ: „Далъ е Богъ крилата на орелътъ
„Не свити да стоѭтъ, а съ тѣхъ той въвъ прѣдѣлътъ
Ефиренъ да лети; —

„На младостьта е далъ Той пламъкътъ свещенни
„Не слабо да мѫждѣй, като огарькъ тлѣнни,
„А гордо да пламти!. . .“

И ето днесь защо азъ спомнямъ си съсъ радость
За буйниятъ кипежъ на миналата младость,
Въ разцвѣтътъ ѝ богатъ;

Защото младостьта не я минàхъ безплодно,
А дадохъ ѝ въ душа, що имахъ благородно,
И въ младостьта бѣхъ младъ!

Пенчо П. Славейковъ.

Просякина

Не за менъ, вдовица,
Азъ милость просѫ,
А за тѣзъ дѣчица,
Що на рѫцѣ носѫ.

Азъ съмъ горда, хора,
И не бихъ просила;
Но какво да стора? —
Челядьта е мила.

С.

На агнето си.

(Изъ Хайне).

Азъ бѣхъ ти за овчаръ, о агне, даденъ,
Да те закрилямъ на тозъ свѣтъ злораденъ.
Азъ тебе съ хапката си те кърмихъ,
Съ вода отъ кладенеца те поихъ.
Кога фучеше зимѣ вънъ бурана,
Ти криеше се въ пазвата ми сгряна:
Тамъ, до распаленото ми сърце,
На тебе бѣше топло и добрѣ.
Кога се лѣяхѫ порои есень
И вълци, и потоци свойта пѣсень
Нагласяхѫ нощѣ въ мрака по вънъ,
Ти се не стрѣсваше отъ своя сънь.
Дори когато съ гръмъ и съ блѣсъкъ есень
Се сгромолясваше връхъ нѣкой пънъ
Гърмежа — ти, отъ всѣко зло зачуто,
Ми спѣше тихо и безгрижно въ скута.

Ржката ми слабѣе, наближава
За менъ смъртьта — овчарството прѣстава . . .
О, Боже, азъ ти връщамъ днесь назадъ
Кривака. Чувай ми отъ жъдъ и гладъ
Ти мойто агне, съ пръсть когато мене
Ще ме засипатъ, и недай да стене;
Да плаче то не го оставяй ти
По людскитѣ немилостни врати.
О, чувай тѣлото му отъ трънаци
И отъ блата, що зли оставятъ знаци;
О, нека прѣдъ нозѣтѣ му навредъ
Храна да растне стрѫкъ до стрѫкъ безъ четъ,
И нека спи безгрижно то, зачуто,
Тъй, както спѣше нѣвга менъ на скута.

А. Ялпуховъ.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина, издава министерството на народното просвѣщение, книга III. София, 1890. Цѣна 5 лева. Съдържание: „Черноморското крайбрѣжие и съсѣднитѣ подбалкански страни въ Южна-България". Археологически изслѣдвания, отъ братия Шкорпилови;" Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки, отъ В. Добруски; „Изъ новата история на Македония", отъ А. Шоповъ; „Нѣщо по българската народна медицина", отъ Ц. Гинчевъ; „Свадбарскитѣ обреди на славянскитѣ народи", отъ Т. Волкова; „Български прѣдания за исполини, жидове и латини", отъ А. Илиева; „Славянскитѣ сказания за ражданието на Константина великий" отъ М. Драгомановъ; „Български юнашки пѣсни", отъ Г. Поповъ; „За источнобългарския вокализмъ", отъ Б. Цоневъ; „Родопи и рилската планина и тѣхната растителность", отъ Ст. Георгиевъ; „Чепина", отъ Хр. П. Константиновъ; „Извлѣчения изъ лѣтописитѣ на попъ Йовча отъ Трѣвна", отъ П. С. Славейковъ; „Материяли за историята на бълг. възраждание", отъ редакцията; „Описъ на недуховнитѣ книги отъ Видинската библиотека на Пазвантоглу Османъ-Ага", отъ М. Лулчовъ. *Книжовенъ отдѣлъ:* Епилогъ на романа „Подъ Игото" отъ Ив. Вазова. *Критика.* „Педагогия", прѣвелъ Хр. Цаневъ, отъ Ст. Заимова; „Учебникъ по Химия", съставилъ Л. Лукашъ, отъ Д-ръ П. Райковъ; „За възражданието на българщината въ Татаръ-Пазарджикъ" написалъ Н. И, отъ А. Т. Илиева. *Народни умотворения* (пѣсни, прикаски, пословици, басни, гатанки, скоропоговорки, народни обичаи и пр. захващатъ 17 печатни коли), и осемь картини на мѣстности отъ черноморското прибрѣжие.

Тая III книга отъ „Сборника" както и прѣдишнитѣ двѣ, е грамадна по обѣмъ, (около 50 коли, голѣма осмина). Запознованието ни съ нея още повече ни убѣди, че основанието на това издание, произлѣзло отъ похвалната инициатива на министерството на народ. просвѣщение, е една грамадна стѫпка напрѣдъ направена въ науката за българското отечествовѣдение, въ най-широкия му смисълъ: фолклоръ, география, етнография, история, археология, филология и пр. Поне досегашнитѣ три книги оправдаватъ напълно идеята, която е почивала въ основата на това прѣдприятие. Съдържанието на послѣдната книжка, което току що читательтъ прочете, само̀ дава идея за разнообразието, богатството и важностьта на материялитѣ, които обнима широката рамка на журнала. Това е цѣло богатство. Ограничений размѣръ, който по неволя е оставенъ на критический отдѣлъ въ *Денница*, не позволява да се занимаемъ обстоятелствено съ разглеждането на сичкитѣ статии на *Сборника.* Ние сме пј нудени, прочее, да се задоволимъ съ тия само нѣколко общи и съчувстве думи за него. Разумѣва се, че нашия отзивъ се отнася до цѣлата книга, въобш но той не исключава възможностьта да се найдатъ тамъ статии, които н намираме несъгласни съ нашитѣ възрѣния по нѣкои отъ въпроситѣ, кои третиратъ.

Напримѣръ, статията на г. Цонева. Истинна, тая статия изобличава зн чително филологическо знание, владѣние прѣдмѣта и самостоятеленъ взгледъ г-на Цонева на българската акцентуация и правописание; ние, обаче, не мож

еднакво на сѣкждѣ да сподѣлимъ и да признаемъ за неоспоримо вѣрни нѣкои негови утвърждения. Напримѣръ, г. Цоневъ ни казва, че цѣлия български языкъ се дѣли на двѣ голѣми нарѣчия: на источно-българско и на западно-българско и то споредъ произношението на ѣ то (ѣ-двойното) което въ Источна-България и Тракия се произнася, като *я*, а въ Западнитѣ, и съ тѣхъ Македония. се произнася като *е*. Споредъ, него тая била *най-главната* разлика между двѣтѣ *главни* нарѣчия. Това не е вѣрно, първо, защото буквата ѣ се изговаря *я* и на много мѣста въ западна България, напр въ Неврококско, Костурско и др. мѣстности на Македония, то и въ самата България (княжеството), слѣдователно, произнасянето ѣ-то не може да служи и за най-халтаво разграничение на *двѣтѣ* български нарѣчия; второ, и да бѣше това истина, пакъ ѣ-то не би могло да дѣли българский языкъ на двѣ главни нарѣчия, понеже само зарадъ него не може да се конфондира родопското, напримѣръ, нарѣчие въ источнобългарското, когато разници много по́-голѣми и своеобразни рѣзко ги дѣлятъ едно отъ друго; нито пъкъ македонското, особенно западно македонското нарѣчие, по сичко твърдѣ далеко и даже съвсѣмъ чуждо на нарѣчието въ собственна западна България (напр. шопското), може да се лиши отъ правото си да си остане съвсѣмъ особито и самостоятелно нарѣчие. Прочее, дѣлежътъ бълг. языкъ на двѣ главни нарѣчия, споредъ насъ, е произволенъ, при всичкитѣ резерви, съ които г. Цоневъ забикаля утвърждението си, за да му не даде абсолутенъ характеръ, доказателство че може-би самъ съзнава успоряемостьта му. Сжщо, ние несчитаме за възможно да приемемъ за основателни и нѣкои реформаторски попълзновения на г. Цонева въ отношение на българското правописание. Напримѣръ, сжщата буква ѣ г. Цоневъ намира за безполезна, неумѣстна и прѣпоржчва исхвърлянето и замѣстянето на тая „паразитна“ буква изъ нашата азбука съ едно *е* съ качулче: ê. и това само въ оние случаи, дѣто ѣ-то се чува като *я*; така вмѣсто: хлѣбъ, вѣра, лѣто ще се пише: хлеб, вêра, лêто; а въ случаи, въ които ѣ то се чуе, като *е* ще се пише просто *е*, като: хлебецъ, веренъ, летнина. — Хубаво г. Цоневъ, вѣренъ да пишемъ съ *е* ами вярна („Дружина, *вярна*, сговорна“), какъ да пишемъ? съ ê пъкъ? Лѣтенъ съ *е*, а лятна какъ? Единъ пжть стжпилъ на тая слаба почва г. Цоневъ се увлича въ още по́-рискованни мнѣния. Той казва на стр. 303: „споредъ това правило т. е. да се туря ѣ въ такива основни думи и тѣхнитѣ производни, въ които то измѣнява *подъ ударение* своя звукъ отъ *е* на *я* или обратно, — ще пишемъ въ нашия книжовенъ языкъ *пред* а не *прѣдъ*; защото въ никоя производна отъ тоя коренъ се не чува гласъ *я* намѣсто ѣ, а въ сичкитѣ сѐ *е*: *пред*, *преднина*, *напред*. *преденъ* и пр. (Ами панагюрското *напрякъ*?) Тъй сжщо нѣма защо да пишемъ ѣ и въ думитѣ отъ коренъ срѣт, — защото ни въ една отъ тѣхъ се не произнася прѣдполагаемото ѣ като *я*: *да срещне*, *срещнахъ*, *среща* и пр. (Ами сряшамъ?) По-нататъкъ г. Цоневъ продължава: „като се държимъ о това правило нѣма да пишемъ ѣ ни въ едно отъ нарѣчията, нито въ прѣдлозитѣ, защото и тамъ ѣ когато е съ ударение произнася се като *е*, напримѣръ, пишемъ, *добре*, *зле* (ами *зля* и *добря* въ Старо-Загорско?), тъй както и сичкитѣ прѣдлози, които съдържатъ въ себе си гласъ *е*: *пред*. *следъ*. *през* (ами прязъ-море, прязъ-глава?) *чрез*, *пре* (ами сѣвернотракийското *пряносъ*?) *сред* (ами *сряда*, *срядъ нощь*?) Но ние неможемъ да гонимъ г. Цонева въ роякътъ още примѣри, които тъй злополучно служатъ аргументацията му за „паразитностьта“ на буква ѣ. Ние видимъ каква бъркотия ще произлѣзе отъ махването на тая буква, която се оказва необходима, като изразителка на звукъ свойственъ и присжщъ на българската рѣчь. Теорията за непотрѣбностьта ѝ би излѣзла вѣрна, ако се касаеше за руския языкъ, дѣто ѣ то никакъвъ особенъ звукъ отъ *е* нѣма. Но ако руситѣ иматъ свои причини да го пазатъ, ние ги имаме още по́-важни.

Подиръ всичко това, ще кажемъ че ние не сме противъ нѣкои прѣобразования въ нашата азбука, но мислимъ, че ще прибързаме и ще сбъркаме, ако пристж-

пимъ къмъ тѣхъ, прѣди да сме сами изучили сериозно и пълно своя отечественъ язикъ; а никой не може да утвърди, че го познава добрѣ, защото познавалъ едно или двѣ нарѣчия само. Отъ това ще произлѣзатъ погрѣшни възрѣния и заключения, каквито по̀-горѣ видѣхме. Споредъ насъ, задачата на нашата възраждающа се филология трѣбва да се ограничава само въ набирането, разборътъ и обяснението на скуднитѣ язикови материали, съ които располага сега, безъ да се напъва да прави непосилни радикални реформи въ язикътъ ни. Истина, лавритѣ на Караджича безпокоѭтъ доста млади и устремливи умове, които се подвизаватъ на полето на българската филология; но великитѣ прѣврати, въ която и да бѫде областъ, ставатъ, тогава когато узрѣятъ за тѣхъ хората, или врѣмето ги поиска. А у насъ, додѣто още главнитѣ закони на язика ни, зетъ въ всичкитѣ си нарѣчия, не сѫ изслѣдвани, додѣто не сме го упознали още въ сичкото му разнообразие и богатство, додѣто нѣмаме още единъ *Български рѣчникъ*, смѣло е, твърдѣ смѣло, всяко опитване за събаряне, исхвърляне и унищожаване безъ да знаемъ още какво и колко имаме. Нашето днешно правописание слѣдъ многогодишни люшкания и игри най послѣ дойде до единъ халъ и се позакрѣпи и съ малки исключения днесь се държи сѫщото отъ сички книжовници български. Неразбираме, прочее, каква полза ще има за българския напрѣдъкъ да се раздрънка изново заспалий сега, но толкосъ раздразнителний въпросъ на правописанието, който, естественно, вмѣсто да доведе до едно съгласие книжовницитѣ, ще внесе нова анархия въ правописанието, за голѣма утѣха на безграмотнитѣ писачи. Впрочемъ, това наше собственно мнѣние, може-би и да е погрѣшно, и за това спѣшимъ да заявимъ, че нашата консервативность е условна: ако се появи и у насъ единъ Караджичъ, който съ всесилнитѣ орѫжия на логиката и науката да ни убѣди, то ние първитѣ ще прѣклонимъ глава прѣдъ законитѣ му, колко и радикални да бѫдѫтъ . . . . . Като направихме тие размишления по поводъ на нѣкои точки отъ твърдѣ дѣлната инакъ и сериозна студия на г. Цонева, която прѣпорѫчваме на вниманието на читателитѣ, ние бързаме да посочимъ въ нея масса вѣрни, сериозни и отъ голѣмъ филологически интересъ издирвания по источнобългарский вокализмъ. Г. Цоневъ првъвъ пѫть излазя прѣдъ българската читающа публика съ тоя си трудъ и ние въ него виждаме обѣщание за бѫдѫщи още по̀-солидни и по̀-съвършенни дѣла по нашата млада филологическа наука.

Една бѣлѣжка отъ редакцията, която прѣдвожда статията „Материяли за историята на българското възражданние“ ни дава да се надѣемъ да видимъ тази рубрика въ сборника особенно богата и любопитна. Поменатата бѣлѣжка, която е конкретно възпроизвеждание на позивътъ на г. д-ръ Шишманова къмъ *Нашитѣ ветерани*, печатанъ въ *Денница*, се захваща съ слѣдующитѣ твърдѣ прави и хубави думи: „Отваряме единъ особенъ, самостоятеленъ отдѣлъ въ *Сборника* и му даваме назначение да служи за архива на сички документи, които се отнасятъ къмъ оная чудесна и величественна епоха, която създаде отъ незначители начала, отъ рудименти, единъ народъ пъленъ съ надежда и вѣра въ собственнитѣ си сили, единъ народъ бодъръ и нравственъ и жеденъ за всички умственни блага. Удивителенъ е резултата отъ нашето възражение, още по̀-удивителенъ е самиятъ процесъ на пробужданието ни отъ вѣковната дрѣмка; но колкото първиятъ е очевиденъ, извѣстенъ, толкова вториятъ е тъменъ, неизясненъ, неоткритъ“. Тая бѣлѣжка се свършва съ една покана къмъ всички ония, които р[…] полагатъ съ подобни „материяли“ като писма, монорафии, бѣлѣжки, въспо[…] нания отъ оная епоха да ги пращатъ за обнародване въ Сборника. В[…] български патриотъ неможе освѣнъ да желае, щото тая покана да намѣри в[…] съчувственъ отзивъ, за да си имаме и ние скромниятъ, но трогателенъ панте[…] на работницитѣ и мѫченицитѣ за българското възраждане.

Расказъ за Леля Гена, отъ *Веселина*, София 1890.

Въ послѣдната си тая повѣсть Веселинъ ни расказва (чрезъ устата на друго лице) трогателната сѫдба на една млада пирдопчанка, *Леля Гена.* Оженена по любовь съ пирдопчанина влахлия Марина, тя най-напрѣдъ прѣкарвала доста честити дни съ мѫжа си; но, както винаги бива въ тоя скрѫбенъ свѣтъ, щастието ѝ не било вѣчно и черни облаци хванали да го омрачаватъ. По едно врѣме Маринъ хваща да се измѣнява, отношенията къмъ жена му ставатъ сѐ по̀-хладни и по̀-груби, става мълчаливъ, мелнанхоличенъ: животътъ съ Гена очевидно му дотегва и единъ день той напуща и кѫща, и жена и забѣгва въ Влашко. Много години Гена остава ни мѫжовница, ни вдовица, пъшка, тегли, забравена отъ мѫжа си, и изкарва прѣхраната си чрезъ шьтане по чужди кѫщи. Тя е дълбоко нещастна, но крие това отъ хората подъ булото на искуственна шеговность и веселость. Най послѣ, подирь освобождението, тя се научва, че Маринъ билъ прѣминалъ въ Русчукъ и отворилъ тамъ гостилница. Безъ да мисли много, тя става и отива при него. Маринъ, вопрѣки ожиданието ѝ, я посрѣща добрѣ, като своя жена, туря я да му помага на кухнята и заедно сподѣлятъ трудове, грижи и радости. Маринъ, обаче, остая сѐ меланхоличенъ, студенъ и намрьщенъ, макаръ, че люби искренно жена си, която му е дала и едно момченце. Всичко това е расказано просто, непретенциозно и сгрѣто отъ едно скърбно и хуманно чувство, което силно привръзва читателя къмъ героинята на повѣстьта. Особенно сѫ хубави и пълни съ вѣрна наблюдателность послѣднитѣ страници, дѣто авторътъ самъ расказва срѣщата си съ двамата супрузи въ Русчукъ. Ние изваждаме единъ късъ отъ тамъ:

Азъ отидохъ тамъ (въ гостилницата) между обѣдъ и пладнѣ. Нѣмаше никого въ гостилницата, но тоя часъ изъ заднитѣ врата влѣзе една жена и отиде при тенджуритѣ. Това бѣше леля Гена. Тя бѣше облѣчена въ граждански дрѣхи, които ѝ даваха едѣнъ другъ изгледъ, тъй щото да я срѣшнехъ нѣйде по улицата, надали бихъ я позналъ; ала — инакъ, въ лицето, леля Гена си бѣше сѫщата: сѫщитѣ весели и свѣтнале очи, въ дъното на които опитното око лесно распознава дълготрайна печаль и тѫга, сѫщия милъ и засмянъ погледъ, който прикрива вѫтрѣшна нѣкаква неопредѣлена мисъль и скърбь, сѫщото простодушно и открито лице, по което често, често прѣмине нѣкаква сѣнка и го прѣвърне въ угрижено и укахърено; и бръчкитѣ ѝ по челото сѫщитѣ, само че по̀вече станале. Азъ се надѣвахъ, че щѫ видя леля Гена промѣнена, съ разведрено чело, съ ясенъ и спокоенъ погледъ, съ весели и развеселени отъ напрѣдната тѫга очи, а тя пакъ сѫщата.

Леля Гена цръкна отъ драгость, като ме видѣ и позна, очитѣ и цѣлото ѝ лице свѣтнаха. Тя отъ радость, дѣто го рекле, незнаеше де да ме тури, ами ме остави да стоя, а само токо ма пита и екне за мама, за дома, за въ село — за сичко отведнажь, затрупа ма съ питене и екнене, тъй щото не оставаше редъ и азъ да я запитамъ за нѣщо.

Скоро дойде и мѫжа ѝ, бае Маринъ, съ голѣма кошница въ рѫката си. Той билъ ходилъ да купува зеленчукъ отъ пазаря. Леля Гена му распрати кой съмъ азъ и отъ дѣ ида, и той се приближи та ма посрѣщна и поздрави малко усмихнатъ, ала усмивката никакъ не прилѣгаше на неговото лице. Той бѣше доста височекъ човѣкъ, съ дълги, гѫсти мустаки, малко возсукани на края, лице продълговато, голѣми черни очи, къмъ крайщата островърхи и съ бръчки надъ крайщата; погледъ не игривъ, не веселъ, не миловиденъ или простодушенъ, а тежъкъ, правъ и остаръ, такъвъ дѣто като погледне човѣка приковава го на мѣстото. Отъ сичкото му лице вѣе нѣкаква студенина и нѣкаква сила, която кара човѣка да се бои отъ него и да го слуша и почита. Той бѣше съ черна сламена капеля, въ бѣлизниво, малко поизлиняло, ала инакъ чистичко палто, подъ палтото прѣсланъ съ бѣла прѣстилка.

Бае Маринъ си свали капелата и си отри съ бѣла кърпа потното чело. Челото му бѣше високо и отъ странитѣ надъ него голо. Косата му бѣ рѣдка и надъ слѣпитѣ очи бѣ зела да се прошарва съ бѣли влакна. Той ма попита, както сѣкога се пита въ такива случаи, що има що нѣма по тия мѣста отъ дѣто ида, па съблѣче палтото си и по бѣли рѫкаве, прѣсланъ съ прѣстилката, като сѫщъ гостилничаръ, зафана да бръка и прѣровва наредъ тенджуритѣ и отъ сѣка да накусва по малко.

А леля Гана изваждаше изъ кошницата зеленчуцитѣ, дѣто ги бѣше донелъ бае Марина, и нареждаше сѣко по башка, и въ това врѣме тя сръчено расправяше за мама, каква билъ добра, какъ хубаво си живували и какъ се погаждале и обичале.

— Ти я знаешъ, на-ли, Марине? Че тя и при тебъ често ни спохождаше и нагледваше Нема̀ не повнишъ?

— Ами не си ли още прѣпржжила лукъ за въ ехнията? — Попита бѣ Маринъ, като ровеше една тенжура, изъ която се прѣмятаха само мръвки. Той сякашъ, че и не слушаше за какво тъй живо и отъ сѐ сърце говори леля Гена.

Но авторътъ не успѣва да обясни причината на прѣжнята меланхолия на Марина, която го застави да бѣга въ Влашко, ни на сегашната му привидна студенина, при всичката му обичь къмъ Гена. Поради това портретя му не е излѣзълъ тъй ясенъ и релйефенъ, както на послѣдната. Тая повѣсть, сравнително съ другитѣ Веселинови повѣсти, прѣдставлява повече драматизмъ. Ние и въ нея видимъ сжщитѣ достойнства и недостатки, които се забѣлѣзватъ и въ осталитѣ произведения на нувелиста. Провлеченостьта, сирѣчь, отсжтствие на художествена краткость, врѣди доста на интереса на прочитането; языкътъ, на който раскъзва автора, е простъ, чистъ и гладкъ, и оня на който говоратъ героитѣ му, е неможе повече естественъ и свойственъ тѣмъ. Никждѣ тѣ не фалшиватъ съ заети чувства и съ искуствена рѣчь. Това е едно отъ главнитѣ достойнства на повѣстьта. Единичката забѣлѣжка, която бихме могли да направимъ въ това отношение, то е противъ употрѣблението отъ самий авторъ на турски думи, или не идиотизми отъ пирдопский говоръ, интересни може-би за филолога, но непонятни, ако на досадителни за мнозина читатели. Г. Веселинъ е талантливъ, оригиналенъ и битови писатель, и ние горещо прѣпоржчваме послѣдний му *Расказъ за Леля Гена.*

България и нейнитѣ противници, историческа *драмма* (!) въ 3 дѣйствия (събитието е ставало въ 1890 г. въ продължение отъ началото (?) на Юний до 15 Августъ тая година). Съставилъ П. Андрѣевъ, София, 1890.

Освѣнъ това длъжно насловие на прѣдната корица, внимателний читатель ще забѣлѣжи най-отгорѣ надъ линийката — думитѣ: *За македонскитѣ владици.* Прочее, ние имаме прѣдъ себе си най прѣсниятъ актуалитетъ, драма, (неизвѣстно защо авторътъ пише тая дума съ двѣ м-та) за вчерашни събития почти, а главно, драма, на която героитѣ не сж Богъ знай какви нищожни человѣчета, а велики хора, султанътъ, везирътъ, патриархътъ, посланници и пр. и сѐ живи още лица! Ако г. Андрѣевъ съ извождането имъ прѣдъ насъ е искалъ да ни зачуди съ една *новизнь*, то ние ще му кажемъ, че късно се е сѣтилъ. Г-да Т. Станчевъ и Н. Живковъ го прѣварихж: първий съ знаменитото свое драматическо произведение „Биконсфилдъ", а вторията съ своята раздирателна трагедия „Краль Миланъ безъ уши!" Но ако е надминатъ и има вече прѣдтечи въ това отношение, то г. Андрѣевъ се е исхитрилъ да ни смае съ друго едно нововведение въ драмата си, която можеше да бжде сжщоврѣменно, и драма, и архивъ на политически документи, кой както би пожелелъ да я земе. Така, напр. въ нея видимъ напечатана цѣла българската нота до Високата Порта (везирътъ я чете прѣдъ султана); видимъ русската нота, грьцката нота и срьбската нота (султанътъ самъ ги чете прѣдъ публиката). Вѣроятно, негово величество се уморява отъ такъвъ дългъ прочитъ на дипломатически актове, защото когато грьцкий патриархъ се явява съ своя меморандумъ падишахътъ грубо заповѣдва на [illegible] стрътъ си да го истласка изъ вратата — който извършва това съ думит[illegible]

„— Махни се черподреше дяволо — подобии! Нищо не си принесъ[illegible] съвѣтитѣ, освѣнъ умраза и агресивность!"

Но негово светейшество Дионисий не излазя безъ смѣли заплашвания [illegible] султана, затова съвѣтникътъ го избутва съвсѣмъ навънъ съ ругателство[illegible]

— „На дявола иди!"

Тогава злополучнийтъ патриархъ (това е вече бѣлѣжка отъ драма[illegible]) като се почуди какво да прави, хвърля меморандума си въ стаята на [illegible],

та ще не ще да го прочете; но понеже султанътъ не благоволи да стори това тоя часъ, то г. Андрѣевъ зима любезно възъ себе си тая обязаностъ и ни го прочита цѣлъ. Вие мислите че архивътъ се исчерпа съ това? Никакъ не. Цънцаринътъ Дума на една бѣлградска площадь чете три дълги резолюции на срьбския митингъ, а г. Андрѣевъ на пукъ на Дума прочита султанскитѣ берати, съ които се испращатъ нашитѣ владици въ Македония.

Нѣкои може да ни забѣлѣжатъ, че авторътъ е написалъ тая *драмма*, тая възмутителна подигравка съ искуството — щяхъ да кажѫ съ публиката, — съ благородна и родолюбива цѣль.

Ние мислимъ че той е по́-хитъръ, отъ колкото го показва драмата му: той е искалъ просто да спечели нѣкоя пара, като спекулира на патриотическото чувство на проститѣ българи.

Г. Андрѣевъ самъ въ душата си може да отговори кое мнѣние е по́-право.

Разрушение на естетиката, отъ Д. И. Писаревъ, прѣводъ отъ русски, печатницата на Спиро Гулабчевъ, Руссе, 1890.

Разрушение на естетиката! Само това ни не стигаше, да ни надарѭтъ тъй бързо съ прѣвода на съчиненията на покойний Писарева! Проповѣдватъ ни сега разрушение на естетиката — nota-bene — въ България! Защото въ България естетиката, сирѣчь науката за прѣкрасното и жаждата за него, ври и кипи, естетиката върлува, като люта епидемия, наводнила е мозъцитѣ, тече изъ крачулитѣ, прѣситила е атмосферта ни; поезията, живописътъ, музиката, ваятелството, зодчеството сѫ привлѣкли и съсрѣдоточили въ себе си всичкото ни внимание, умъ, сила, средства, плѣнили ни сѫ, омаяли ни сѫ, та не ни дохожда на ума даже хлѣбъ да ядемъ — отъ избитъкъ на естетически наслаждения. Когато Писаревъ се появи въ Русия, тя располагаше вече съ единъ Пушкинъ, съ единъ Гоголь, съ единъ Лермонтовъ, съ Тургеневци, Толстовци, съ цѣла литература отъ високо естетически произведения, съ цѣла плеяда отъ гениални художници, които дадохѫ на русската изящна литература оня колосаленъ потикъ, който я тури на единъ редъ съ европейскитѣ и ѝ спечели адмирацията и уважението на просвѣтений свѣтъ. Но както всяко буйно движение прѣдизвиква друго — въ противна посока, реакция, то и въ Русия въ първото десетилѣтие на втората половина отъ тоя вѣкъ се образува едно ново отрицателно и крайно течение, което се обяви противъ изящнитѣ искуства, противъ поезията, като безцѣлни и безполезни занятия. Не ще сумнѣние, че това течение намираше своето оправдание въ неудовлетворителнитѣ политически и социални условия, въ които бѣ поставенъ да се развива руский народъ, които налагахѫ и други задачи на мислящата часть отъ него. Може-би и за това то се засили, когато прѣдставитель и рѫководитель му стана младий Писаревъ, момъкъ надаренъ съ необикновенно силенъ умъ, съ огроменъ писателски талантъ, съ силна логика и убѣдителность. Съ такива едни страшни орѫжия той поведе страстна борба противъ русската поезия и естетиката, въобще, и успѣ въ скоро до такава степень да зашемети умоветѣ на руската интелигенция, щото всичко онова, което въсхищаваше до прѣди малко младото поколение, въ областьта на прѣкрасното, сега подъ плѣняющата сила на отрицателната Писарева критика, се прѣобърна на смѣшно и глупаво — Пушкинъ отъ гениаленъ поетъ падна до степень на жалъкъ и празенъ ритмоплетецъ. Поезията биде афоресана и нѣколко години „Отечественния записки", най-главний журналъ въ Россия, не даде гостоприемство нито на едно стихче на страницитѣ си... Истина е, че тоя вѣтъръ скоро прѣмина Писаревъ умре, и заедно съ него учението му, а Пушкинъ пакъ въскръсна, и днесь всичкитѣ школи, лагери, течения въ Россия въ единъ гласъ го припознавтъ за най-мощното проявление на русский духъ, за най-лъскавата слава на русския народъ.

Ние тукъ нѣмаме ни цѣль, ни нужда да уборваме Писарева въ защита на естетиката. Тоя въпросъ е рѣшенъ отъ самия животъ, отъ самата човѣшка природа — потрѣбностьта за висши нравственни наслаждения е тъй жива въ човѣка, въ прогресивний човѣкъ, както и удовлетворението на физическитѣ нужди.

Ние се чудимъ и питаме само какво е подбудило г. С. Гулабчевъ да ни угощава съ тенденциозното, крайното и едностранчиво учение на Писарева? Ако въ Росия то е намѣрило, макаръ и за късо врѣме, какво-годѣ оправдание на появлението си, каква причина, каква нужда го прѣдизвиква у насъ? Каква естетика иска да разрушава у насъ г. Гулапчевъ, когато още сѣнката ѝ нѣма у насъ? Ако има народъ най-малко естетиченъ между източнитѣ народи, които живѣятъ свободенъ политически животъ, то сме ние българитѣ. Има ли у насъ поне пародия на искуството? Дѣ се проявява то? Въ размазанитѣ икони на нашитѣ трѣвненски зографи ли? въ зодческата майстория ли на нашитѣ дебренски архитекти, въ тѣхнитѣ смѣшно-груби гососо постройки? въ поезията ли? въ живота ли, въ нравитѣ ли, въ язика ли? Но ако ние сме най-надирѣ тука, то стоимъ най-напрѣдъ, далеко напрѣдъ, отъ тѣхъ, въ маймунството. Понеже руситѣ сж имали Писарева, който е нападалъ на искуството, то защо и у насъ да нѣма макаръ Спиро Гулабчевъ, който да го гони, при всичко че то не сѫществува? Германия и Англия, дѣто атмосферата надъ градищата е почернѣла отъ сажди, се вълнуватъ отъ социализмътъ, който въстава противъ експлоатацията на фабрикитѣ, — ето ти и у насъ социалисти, макаръ че отъ Кула до Созополь нѣма почти ни едно колело отъ фабрика да гърми, нито единъ заводски коминъ да се пуши! . . Ние прощаваме Любену Каравелову негативний духъ, който прониква въ списанията му: то се обяснява чрезъ влиянието на срѣдата, дѣто се бѣше въспитвалъ и живѣлъ. Обяснимы сж и Ботевитѣ комунисто-анархически възрѣния, които проповѣдваше чрезъ слово и практикуваше на дѣло. Врѣмето и тежкитѣ лични обстоятелства въ които е живѣлъ, го тикнахж въ прискърбни пжтища, които високиятъ му талантъ направи да простимъ, а Вирслѣцъ да забравимъ..... Освобождението тури една рѣзка прѣграда между епохата, въ която живѣхж тѣ, и нашата епоха. Отрицанието, което тогава бѣше изражение на протестъ противъ тиранията, у когото и въ каквато форма да се проявляваше тя, днесь вече нѣма смисълъ, освѣнъ ако се прѣнесе на друга нравственна почва. Жално е какъ ние живѣемъ въ България, а не видимъ България, ни новитѣ условия на развитието ѝ, ни истинскитѣ задачи, които тѣ ни налагатъ, и остаяме слѣпи прѣдъ дѣйствителностьта и безъ да сме си изработили самостоятелни убѣждения, повличаме се рабски по чуждитѣ учения, може-би много умни за друго мѣсто, но у насъ безсмислени и безпочвенни.

Портрети и биографии на загиналитѣ български офицери и портупей-юнкери въ войната съ Сърбия прѣзъ 1885 год (съ 17 портрети) отъ Д. издава книжарницата на Ив. Б. Касжровъ, 1890 цѣна 2 л. и 50 ст., съ пощата 2 л. и 75 ст.

Появлението на тая книга, скромна дань на паметьта на падналит[illegible] офицери и портупей-юнкери прѣзъ братоубийственната война, ще бжде посрещната, не се съмяваме, съ радость и съ съчувствие отъ всѣки българинъ съ сърдце и душа българска. Ние прочетохме съ покъртено отъ скръбь, и сжщеврѣмено отъ национална гордость сърдце, описанията на героическата имъ смърть на [illegible]нитѣ поля на България, смърть толкова ранна за тѣхъ и която завѣнчава славно тѣхното кратковрѣменно сжществование на земята. Нищо друго не[illegible] да даде пó-пълна идея за гражданската доблесть и самопожертвувание [illegible]

чеството, нито да ги внуши въ едно честно сърдце, както прочететъ на подобна една книга. Ние желаемъ нейното распространение особенно въ редоветѣ на младата ни армия. Нека примѣритѣ отъ лична храбрость и стоическо посрѣщане смъртьта, каквито имъ даватъ тѣхнитѣ братя по орѫжие, да служатъ на нашитѣ офицери и войници благороденъ стимулъ къмъ самопожертвуване за честьта и независимостьта на отечеството.

При това, *Портретитѣ и Биографиитѣ* иматъ и друго пó-трогателно и интимно значение: тѣ ще послужатъ за сладка утѣха на семействата и приятелитѣ на покойнитѣ герои, които чрѣзъ това се изваждатъ отъ забвението и се обезсмъртяватъ съ имената си и съ примѣритѣ си въ паметьта на наший народъ. Авторътъ, който скромно се е подписалъ съ буква Д, (офицеринъ нѣкой, мислимъ), посветилъ е труда си на „българскитѣ майки“ водимъ отъ едно много истинско и деликатно чувство.

Портретитѣ сѫ твърдѣ вѣрни и хубаво изработени.

Прѣпорѫчваме горещо книгата. **Х.**

Принехѫ се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги и издания:

Учителя като лѣкарь, книга необходима за учители, родители и възпитатели, съ 20 фигури. Прѣгледана и удобрена отъ Мин. на Нар. Просвѣщение. Прѣвелъ отъ нѣмски С. Поповъ, София, издава книжарницата на Ив. Б. Касѫровъ, 1890, цѣна 60 ст.

Стара История съ 50 фигури въ текста. Съставилъ Георги Дерманчевъ, за горнитѣ класове на срѣднитѣ училища. София, 1890, цѣна $4^1/_2$ лева.

Какво да се прави? (что дѣлатъ) романъ отъ Н. Г. Чернишевски, книга I. Прѣводъ отъ русски. Руссе 1890, цѣна 1 левъ 20 ст.

Дума, литературно-научно-политическо мѣсечно списание, книжка V—VI, редакторъ Н. Іонковъ-Владикинъ. Пловдивъ, 1890.

Искра, научно-литературно списание № 11—12 редакторъ и издателъ В. Юрдановъ. Шуменъ 1890.

Малка Христоматия, читанка за първий классъ на гимназиитѣ и трикласнитѣ общински училища. Съ граматически бѣлѣжки и тълкования. Съставилъ Д. В. Манчовъ. Пловдивъ 1890, цѣна 1 левъ.

Христоматия за долнитѣ классове на гимназиитѣ и общинскитѣ класни училища. Томъ III. Съставилъ Ст. Костевъ и Д. Мишевъ. Пловдивъ, 1890 цѣна 1 левъ.

Библиорграфический прѣгледъ на нашата математическа литература, съставилъ Н. Начовъ Шуменъ 1890 година.

Am Ur Quell monatsschrift für Volkskunde, herausgegeben von Eriedrich S. Krauss. Heft. II. Band.

Желѣзни струни, отъ Ст. Михайловски. Руссе, печатница на С. Роглевъ 1890 цѣна 1 левъ.

Террористка, расказъ, прѣвелъ отъ русски Д. С. Свищовъ, 1890 цѣна 20 ст.

Хигиена на любовьта, отъ К. Ев. Чернецкий, прѣвелъ отъ руски Р. Х. Овчаровъ, Свищовъ, 1890 цѣна 2 лева 25 ст.

Войвода Люба. повѣсть отъ Д. Стерева, Руссе, 1890 цѣна 80 ст.

СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪРЪ

Театърътъ всѣкога е билъ прѣдмѣтъ на вѫсторженнитѣ похвали на всички опия, които сѫ се стремили чрѣзъ него да възвисѭтъ духа на народа, да го възпитаятъ за единъ по́-благороденъ и по́-идеаленъ животъ. — Извѣстно е, че Лессингъ, а особенно Шиллеръ, пламенно се е надѣвалъ чрезъ единъ истински. националенъ нѣмски театъръ да образува една школа за нѣмския народъ, школа която да го прѣроди съвсѣмъ, която отново да го създаде, като го освободи отъ чуждитѣ окови, въ които вѣкове е тлѣялъ. Стремленията на тѣзи и подобнитѣ на тѣхъ идеалисти сѫ били подкрѣпявани и сподѣляни отъ управляющитѣ, ако не всѣкога, то поне въ всичкитѣ или почти всичкитѣ по́-важни, рѣшителни моменти въ историята на человѣчеството и историята на всѣки народъ и възвисяването на националния театъръ е вървѣло, въ всичкитѣ народи, заедно съ най-високото развитие на тѣхнитѣ умственни сили и слѣдователно заедно съ най блѣскавото разцъвтяване на народната поезия и изобщо на народно е искуство. — Грижата на старитѣ гърци и римляне за театъра е била толкова голѣма и положението, както и важностьта на тѣхнитѣ театри за тѣхния животъ е толкова високо, щото ний едва ли бихме посмѣли да се сравнимъ съ тѣхъ. За тѣхъ, особенно, за еллинитѣ, въ първото врѣме на тѣхната история, театралнитѣ прѣдставления сѫ били народни и религиозни тържества — на тѣхъ гъркътъ е отивалъ съ такова праздничпо настроение, както на едно жертвоприношение. Държавата е харчила огромни сумми за достойното украсяване на театъра, тъй напр за прѣдставляване на Софокловитѣ трагедии сѫ били изхарчени, споредъ едно грьцко прѣдание, повторено и отъ Шерра въ неговата „История на всемирната литература“ — много повече пари отъ колкото за пелопонезскитѣ войни Въ ново врѣме театърътъ никога не е игралъ такава роля, но той е билъ прѣдмѣтъ, удостоенъ съ вниманието на много велики господари, имената на които сѫ украсени съ такива сияйни и вѣчно неувядаеми имена, като Шекспиръ, Молиеръ, Лопе де Вега, Гете и Шиллеръ.

Ний не сме били честити нито въ старо нито въ ново врѣме да видимъ българското искуство подъ крилото на единъ Меценатъ, може би за наше щастие, защото, както казва Лессингъ, искуството губи отъ туй меценатството, а може би и затова, защото никога не сме го имали. . . Нашето утѣшение нека бѫде това, че ний никога не сме били, и дано бѫдемъ тъй злочести, да имаме на български и тронъ единъ господарь. който да глѣда на нашето искуство тъй, както прусский Фридрихъ великий е гледалъ на нѣмското

Като оставяме тѣзи едва ли до тамъ умѣстни бѣлѣжки за да прѣминемъ къмъ нашия сѫщински прѣдметъ, нека забѣлѣжимъ, че онъзи театрална трупа, която ще ни занимава тука, не е първата столична драматическа трупа. Но тя е първата, — тъй вѣрваме поне ние за нейнитѣ членове. — на която неможе да се откаже всичката потрѣбна за тъзи работа сериозность и искренното лание, да употрѣби всички сили, за да създаде нѣщо прилично. нѣщо, съ ко ако неможемъ въ скоро врѣме да се гордѣемъ, то поне да не се червимъ Тъзи трупа има поне нѣкои отъ онин условия, които сѫ необходими за съ ванѐто на единъ народенъ театъръ, ако може да претендира за името н денъ театъръ единъ театъръ, поставенъ въ такива окаянни условия — и зда — въ които е поставенъ наший Дали дѣлата на нашитѣ актьори ще оправдая онова добро мнение, което имаме за тѣхъ, оставаме да рѣши бѫдѫщето, а н ще бѫдемъ само зрители и — сѫдии.

„Ижиния“ *трагедия отъ Силвия Пелико.*

прѣводъ отъ К. Величкова, прѣдставена на 6 октомврий 1890.

Какво е очаквалъ всѣки отъ насъ отъ първата вечерь, отъ първото прѣдставление на единъ български театръ? Ласкаемъ се, че ставаме отзивъ на една всеобща мисъль, ако кажемъ, че всѣки е очаквалъ, българския театъръ да бжде, поне първата вечерь. *български народенъ* театъръ, очаквалъ е, че ще се употрѣбжтъ всички възможни усилия да се намѣри една българска — отъ българинъ написана или поне изъ българския животъ взета — трагедия или комедия, за да се въплати поне театъръ, въ тъзи вечерь една идея, за да се постави това важно учреждение въ свръзка съ българския духъ, съ българския народъ. Това очакване за жалость не се сбждна: първото прѣдставление прѣдстави на октомврий 1890 прѣдставяше италиянския, а не българския животъ. Никой нѣма да удобри това, нито да се зарадва, особенно затова, защото българский духъ не е толкова бѣденъ, щото да не може да задоволи едно тъй скромно желание, щото да не е било невъзможно да се постжпи патриотически, безъ да се поврѣди на чистото искуство, стига само управлението на театъра да е стояло на висотата на своето положение и да е съзнавало всичката важность на своята задача „Иванко, убиецътъ на Асѣня“, погледнатъ отъ естетическа точка, е много слабъ; „Невенка и Свѣтославъ“, „Михалаки чорбаджи“, „Кривоазбраната цивилизация“ „Райна княгиня“ и др. не сж никакъ по-силни отъ „Иванко“, но тѣ а особенно „Иванко“, сами по себе си сж много силни, защото сж станали на обществена сила. Тѣмъ прочее се падаше непрѣмѣнно честьта да бждатъ първитѣ въ репертуара на първия столиченъ театръ.

Но нека не напираме толкова върху тъзи грѣшка, защото не ни сж точно извѣстни мотивитѣ и съображенията, които сж наложили този изборъ. Ще добавимъ само, че ако на управлението на театъра се е видѣло, по каквато и да е причина, невъзможно да постжпи патриотически — като постави на сцената наша пиеса — тогава то е трѣбвало непрѣмѣнно да постжпи чисто художествено и да избере за първата вечерь една безсмъртна по своитѣ естетически достоинства и по своето високо съдържание, классическа трагедия или комедия. Само тогава, само прѣдъ величието на единъ всемиренъ гений, може би патриотическото ни чувство, народната ни гордость скромно ще отстжпятъ и българский духъ да стори мѣсто на духа на человѣчеството, но никога не на една посрѣдствена сълздобилна и сантиментална италиянска пиеса! . . .

Врѣме е, обаче, независимо отъ този въпросъ да разгледаме и оцѣнимъ обективно самата игра. Обективно, казваме ний, защото ни е страхъ да не би да бждемъ твърдѣ пристрастно-отстжпчиви къмъ слабоститѣ, които би се намѣрили въ едно похвално и трудно прѣдприятие.

Общото впечатление отъ играта, отъ способноститѣ, прилѣжното изучване и „испълнението“ на ролитѣ бѣше доста задоволително. Публиката цѣла е излѣзла изъ театъра доволна, съ добро мнение за играчитѣ и съ още по-добри надежди за бждяще. . . Но може да ни се оѣвърне, че публика, като нашата, не може да бжде компетентна сждителка — и ний сами видѣхми тъзи вечерь единъ подобенъ фактъ, и чухме ржкоплѣскание и викове bis подиръ едно явление (да не го казваме кое е), което се игра несносно, нетърпимо: но намъ ни се иска да вѣрваме, че нейний инстинктъ често пжти я води вѣрно.

Прѣди всичко приятно ни порази невѣроятната за България точность: начеванието на играта тъкмо въ 8 часа, както гласеше обявлението. Жално е само, че почитаемата публика не бѣше счела за нуждно да се съобрази съ обявлението и че голѣма часть отъ нея беспокоеше и смущаваше прѣзъ врѣмето на първия актъ. Ще ни радва, ако управлението бжде всѣка вечерь тъй точно, щото това не само, че ще бжде само по себе си похвално, но и ще служи

като най-добре срѣдство да се научи нѣкога на точность и нашата източна публика. Прѣпоржчваме на управлението и слѣдующето срѣдство за приучване на публиката къмъ точность: Да се распореди, щото никой закъснѣлъ да не се допуска да си заеме мѣстото въ врѣме на играта, а да стои правъ, дордѣто настане първи антрактъ. Всѣки закъснѣлъ ще признае, че е длъженъ, по своя вина да се изложи на тъзи неприятность, за да не отравя съ своето смущаване насладата на точнитѣ посѣтители.

Когато музиката млъкна и завѣсата всрѣдъ една пълна тишина шумно се дигна, прѣдъ любопитнитѣ зрители се прѣдстави една пъстра картина: заседанието на единъ италиянски сенатъ, пъстро облечени сенатори и още по́-пъстро нашарени лица. Послѣдното не бѣше до тамъ умѣстно. Може актьоритѣ по вънъ да се гимвируватъ тъй много, но тѣ поне не правятъ това впечатление, поради блѣдавата свѣтлина на въздушния газъ и далечината на зрителитѣ отъ сцената. Тука липсува и едното и другото условие, затова и **идеализирането** на лицата трѣбваше да бжде по-умѣренно.

Първий актъ вървѣ малко бавно, несигурно, което никакъ нѣма да ни зачуди, като имаме прѣдъ видъ, че туй е първото прѣдставление и че нѣкои отъ актьоритѣ пръвъ пжть излизатъ на сцената. Трудътъ, обаче, и залѣгането на актьоритѣ личѣхж, както тукъ, така и по́-нататъкъ. Почти всичкитѣ актьори доста добрѣ си знаяхж ролитѣ и зловѣщий подземенъ гласъ на суффльора се чуваше твърдѣ на рѣдко, даже отъ първитѣ редове на столоветѣ. Сполученъ бѣше до нейдѣ авторитетния тонъ на прѣдсѣдателя; свещеникътъ Арнолдъ често се приближаваше до едно вѣрно подражание на тежестьта и достоинството на едно католишко духовно лице, и то не толкова въ първото дѣйствие, колкото въ по́-нататъшнитѣ. Впрочемъ, тѣзи двѣ роли не бѣхж отъ най мжчнитѣ; тѣ не бѣхж даже и толкова мжчни, колкото ролята и задачата на Еврарда, досегашний консулъ, който въ I актъ си слага властьта, но я приема пакъ противъ всичкитѣ съвѣти на брата си Арнолда. Именно трудостьта на задачата на Еврарда ни обяснява, защо той не можи́ да сполучи. Неговата роля е най-богатата съ съдържание, тя състои отъ непрѣкжснато редуване на най-разнообразни душевни състояния, които, за да се прѣдставятъ ако не увлѣкателно, то поне вѣрно и сносно, трѣбва дълго врѣме да се изучватъ. Дали Еврардъ продължително и старателно ги е изучвалъ, не можемъ рѣши, но неговата игра доказваше поне едно нѣщо, именно, че той е позналъ тъзи особенность на ролята си и се е мжчилъ да я изрази съ сполучени и несполучени промѣнявания въ лицето, мърдане, сѣдане, ставане и пр. Цѣльта обаче не се постигна и ний, при всичкитѣ си напрѣгания да прочетемъ на лицето или въ модулацнитѣ на гласа му вжтрѣшнитѣ борби и мжкитѣ, които изисква моментътъ, не можихме да ги прочетемъ. Причината на това и срѣдствата за поправяне на злото не е трудно да се намѣратъ. Като младъ актьоръ, по всѣка вѣроятность, който лишенъ, както и неговитѣ другари, отъ научно-теоретическо знание на основитѣ на драматическото искуство, — въпросний играчъ не владѣе техниката на измѣненията на лицето (мимиката), спорѣдъ както го изисква всѣко едно душевно състояние. Като имаме прѣдъ видъ колко мжчно се испълняватъ тъй нарѣченитѣ психически роли даже отъ велики и опитни актьори, въоржжени съ огромнитѣ срѣдства́ на днешната мимическа наука, ний нѣма никакъ да се зачудимъ, че [ро]лята на Еврарда отъ начало до край — исключение правятъ нѣколко сп[олу]чени, щастливи моменти въ играта му — излѣзе малко блѣда и неестестве[на], да не кажемъ фалшива. Ако не бжде нескромно отъ наша страна да дав[аме] съвѣти, ний би съвѣтвали както Еврарда тъй и неговитѣ другари, и друга[та] да употрѣбжтъ всичкитѣ си сили за изучване мимиката, но, разумѣва се, [не] по книги, а на практика, съ изучване на живитѣ хора и съ упражнение [въ] частната стая прѣдъ огледалото. Първата и послѣдната задача на ...

тьоръ е да бжде способенъ безгранично и произволно да мѣнява израза на лицето си и то да го мѣнява тъй, както живитѣ хора си мѣняватъ лицето, когато разни страсти и душевни вълнения движатъ граждитѣ имъ. За първото се изисква продължително и неуморно упражнение, а за второто — знание. Нека никой отъ нашитѣ актьори не жали труда да възпитае мускулитѣ на лицето си, нека му дава ту това, ту онова изражение и скоро ще се види съ неограничена власть върху израженията на лицето си. За да постигне това актьорътъ, никакъ не е потрѣбно да знае психологическитѣ закони, споредъ които душата, душевнитѣ състояния влияятъ върху тѣлото, и нашата воля, нашето искане да имаме наскърбенъ или веселъ, отчаянъ или ядосанъ изгледъ незабавно отпечатва на лицето ни именно тѣзи вжтрѣшни състояния. Ний често ще имаме случай да се повръщаме върху този въпросъ — азбуката на драматическото искуство, — а за сега се задоволяваме съ общата бѣлѣжка, че необходимо условие и за първото и за второто е това: актьорътъ искренно да играе, т. е. да се прѣдава съвършенно на онова душевно състояние, което прѣдставлява, да се идентифицира досущъ съ лицето, което играе, да забравя, че „играе", че се прѣструва. Нека когато прѣдставя моментъ на отчаяние сърдцето му да се свива отъ истинско отчаяние, а когато прѣдставя моментъ на радость и екстазъ, сърдцето му да се движи и очитѣ му да свѣтятъ отъ истинска радость. . . нека, съ една дума, прѣживява силно и дълбоко всичко, щото прѣдставлява.

По своето сполучливо испълнение, както и по силното впечатление, което направи на публиката, второто дѣйствие стои несравненно по-горѣ отъ първото, и отъ всичкитѣ други. Обаче тази похвала, това признание заслужва не цѣлото второ дѣйствие, а само оная часть отъ него, въ която на сцената оставатъ двамата любовници: Ижиния и Жулио. За пояснение на това дѣйствие нека служатъ слѣднитѣ думи: Трагедията „Ижиния" се гради върху враждата на двѣтѣ извѣстни срѣдневѣковни партии въ Италия: гвелфската и гибелинската. Фамилията на консула Еврарда е гибелинска; Ижиния е дъщеря на Еврарда. Жулио по происхождение е гибелинъ, но той измѣнилъ убѣжденията на своитѣ прадѣди и станжлъ гвелфъ. Той либи страстно Ижиния и тича въ кжщата ѝ, да ѝ каже да земе мѣрки за прѣзъ слѣдующата нощь, въ която ще възстане разярения противъ гибелинитѣ народъ, и да се отдалечи отъ кжщата на баща си, защото тълпата щѣла да нападне и съсипе кжщата. Онова, което образува драматичната ситуация въ този актъ, то е горѣпомѣнжтий партизански законъ на сената, санкциониранъ и отъ нейния баща, законъ, споредъ който, тя или баща ѝ подлежи на смърть, защото въ тѣхната кжща се крие гвелфъ. Поради всичко туй Ижиния е вънъ себе си и негодува противъ Роберта, нераздѣлната ѝ другарка, защото го е приела и скрила. Онъзи часть отъ този актъ, въ която приказватъ само двѣтѣ жени, се изигра твърдѣ монотонно, поради нехубавата, неестественна и твърдѣ бърза, „заучена" декламация. Тука Ижиния трѣбваше не само съ думи, а и на дѣло да покаже едно силно вълнение, пълно съ страхъ състояние; говорътъ и тонътъ ѝ трѣбваше да бжде нервозенъ, прѣкжснатъ и логически несвързанъ; граждитѣ сжщо тъй трѣбваше да се намиратъ въ силно движение, което да се изразява въ често поиманье и конвулсивно издигане и снемане и най-сетнѣ заедно съ всичко туй да се вижда едно плахо почти безсъзнателно избръщане, а не надничане ту на еднитѣ, ту на другитѣ врати. Ето съ какви външни признаци трѣбва да бжде придружено едно душевно състояние, като това, страхътъ отъ опасното за живота и честьта на единъ баща присжтствие на любимия ней човѣкъ, вълнението отъ това, че той всѣки часъ може да излѣзе напрѣде ѝ и нерѣшителностьта ѝ, какъ да го посрѣщне. Въ подобно възбудено състояние Ижиния сполучи да се прѣнесе въ врѣме на разго-

вора си съ Жулио и да остане въ него дори до края на сцената. Ний бихме желали обаче тукъ да има повече моминска срамежливость, повече и пожива игра на лицето, по̀-голѣмо разнообразие въ тона и по̀-рѣдко дигане на дѣсната, или лѣвата или двѣтѣ ржцѣ за покриване на лицето, въ знакъ на скърбь и отчаяние — нѣщо, което тъзи вечерь се вършеше машинално отъ повечето актьори Най-страстний моментъ въ тъзи сцена излѣзе чудесенъ и напълно заслужваше да се прѣхласне публиката и да забрави, че туй е иллюзия. Не може да се откаже, че блѣсъкътъ на тъзи сцена се усили и отъ свободното и непринудено изтжкване на Жулио, отъ модулацията на негова гласъ, израза на лицето и искусното му уплашване.

За да бжде пълно разглеждането на тъзи сцена, трѣбва да добавимъ къмъ поетичната игра една прозаична бѣлѣжка. Онова дѣйствие на Ижиния, съ което тя доведе ефекта и въсхищението на зрителитѣ до най-високата точка, излизаше вънь отъ тѣснитѣ граници на искуството; то е извикването, въ моментътъ, когато звистницитѣ на баща й, извѣстени за станалото, дохождатъ да прѣтърсятъ кжщата му. Ний завиждаме на прѣвъсходния ясенъ и силенъ гласъ на госпожата, затова не бихме желали да виждаме да го злоупотрѣбява тъй. Въ реалния животъ, вѣрваме, че едно подобно нещастие ще причини ужасно извикване и сърдцераздирателенъ писъкъ, но въ искуството, на сцената — не бива да го причини. Тъзи наша забѣлѣжка се гради върху принципа, че искуството трѣбва само до извѣстна граница да поддржава на живота: вънъ отъ тъзи граница то вече не може да копира живота, а трѣбва да го *идеализира*. — Едно прилично на туй силно приближаване на искуството къмъ живота, една твърдѣ реалистична чърта забѣлѣжихме и по̀-нататъкъ, въ онъзи сцена, когато Еврардъ излива връхъ дъщеря си своя гнѣвъ за станалото: той грубо тласкаше и буквално захвърляше легкото сжщество отъ единия къмъ другия край на сцената.

Не можемъ да не споменемъ тука за хубавата пиеса, която взигра музиката подиръ тъзи сцена, хубава, защото впечатлението отъ играта на музиката напълно харменираше се впечатлението отъ играта на актьоритѣ и го усилваше. Още по̀-хубава бѣше музикалната пиеса, изиграна подиръ IV актъ, но за жалость, тогава стана нужда да се играе още една музикална пиеса, въ избора на която оркестърътъ показа голѣмо невѣжество. То бѣше нѣщо като валсъ или полка мазурка, и стана причина, щото естетическото наслаждение на публиката да се обърне въ естетическо негодование Дано подобни нѣща не се повтарятъ, а ако би се повтаряли, по̀-хубаво ще бжде да нѣма музика никакъ.

— —

Ний не мислимъ да слѣдимъ подробно по̀-нататашната игра — и пиесата едва ли би заслужвала — нито пъкъ да посочваме на отдѣлнитѣ грѣшки на актьоритѣ. Само една капитална грѣшка и единъ хубавъ моментъ ще ни спрятъ вниманието. Хубавото е — умирането на Еврарда въ V актъ; капиталната грѣшка състои въ невѣрното прѣдставяване на полудата на Ижиния Майсторската игра на Ижиния въ II актъ ни кара да вѣрваме, че при по̀-голѣмо старание и изучване отъ нея може да се очаква вѣрна и сполучлива игра въ IV актъ, въ полудата. Този пжть обаче Ижиния никакъ не сполучи, защото въ нейната игра нѣмаше нито единъ отъ външнитѣ признаци на лудостьта. А колко силенъ еффектъ може да се произведе, когато на сцената се яви едно стра[illegible] но и малко фантастично облѣчено женско сжщество, съ расплетени дълги ко[illegible] съ малко неестествени, но живи, чести и разнообразни движения на ржцѣ[illegible] съ диво блуждающъ погледъ, съ широко отворени очи, съ полуотворени ус[illegible] съ лице почти вдъхновенно, но расѣянно . . . . Едва ли има друго душев[illegible] състояние и друго нещастие, което въ такава степень да може да покърти в[illegible] основата душитѣ на зрителитѣ, да възбуди тѣхното сътрадание и страхъ ко[illegible] което върши туй лудостьта, прѣдставена поне колко-годѣ близу до прир[illegible]

„Женидба“ *комедия отъ Гоголя,*

прѣводъ отъ И. Ивановъ, прѣдставена на 21 октомврий 1890 г.

Поради разболяваньето на едного отъ актьоритѣ, г. В. Костова, театъра не можи да дѣйствува близу 10 дена и едвамъ на 20 окт. се повтори *Ижиния*, а на 21-й *Женидба*. Ний нѣмахме възможность да видимъ първото прѣдставление на Гоголевата *Женидба*, и нашитѣ бѣлѣжки що се отнасятъ само за играта на актьоритѣ при второто ѝ прѣдставление.

Прѣводътъ на *Женидба* е много добъръ той е български прѣводъ, той е такъвъ, каквито имаме твърдѣ, твърдѣ малко. Ако комедията нѣмаше чисто русски колоритъ, то язикътъ би накаралъ зрителя да си помисли, че слуша единъ български авторъ. Но за жалость прѣводачътъ, въ своето стремление къмъ българщина отишълъ твърдѣ надалечъ и „опошлилъ“ прѣвода си. Улични думи, като „диване“ „боклукъ“ и пр, двусмислении изражения, калпи каламбури изобилуватъ въ него. Тѣзи особности на прѣвода не го правятъ вѣренъ на оригинала и пе го приближаватъ къмъ духа на Гоголевата „Женидба“, защото Гоголевский езикъ не е такъвъ. Ний сравнихме съ оригинала почти всички ония изражения, които ни карахѫ да се червимъ въ театъра, и намѣрихме, че у Гоголя нѣма $^1/_5$ отъ тѣхъ. А колкото за употрѣблението и дѣйствието на двусмисленноститѣ върху зрителитѣ, драго ни е, че можемъ да услужимъ на четеца съ подробни съобщения. Почитаемата столична публика съ четири уши слушаше и ловеше всѣка двусмислена дума за да се прѣдаде на сърдеченъ двусмисленъ смѣхъ и да испустне нѣкой звукъ или пъкъ цѣла фраза. Ако Шиллеръ имаше щастието да присѫтствува на едно такова българско прѣдставление и да наблюдава отъ една страна сърдечния хохотъ, а отъ друга срамежливото поглеждане на долу на невиннитѣ момински души, то той смѣло би нарѣкълъ прочутата си статия: „Театърътъ като безнравственно учрѣждение“. Тежко на престижа на българското искуство, на българския театръ, ако той още отъ първитѣ дни на своето сѫществувание даде поводъ даже да се помисли туй за него! . . Българската публика и интелигенцията и безъ туй е извѣстна, като такава, която не умѣе да бѫде остроумна и занимателна, освѣнъ когато е цинична, а какво ще стане, ако и въ театъра се даде храна на тъзи нейна наклонность, ако театърътъ заприлича на българско общество? . . Питаме сега, кой е прямий виновникъ на това зло? Прѣводача можемъ да оставимъ съвсѣмъ на страна, защото и да е виновенъ той прѣдъ *българската* публика, актьоритѣ сѫ единичкитѣ виновници прѣдъ *столичната* публика. Забѣлѣжката, че тъй е писано въ книгата, не може да служи нито за най-малко извинение, защото актьоритѣ сѫ длъжни да работятъ съзнателно и да се съобразяватъ съ каквото трѣбва . . Може прѣдъ друга пò-просвѣтена и съ пò-идеална посока публика сѫщитѣ думи да не направятъ този ефектъ, но тука за жалостъ го направихѫ. . . И трѣбва да признаемъ, че много, сами по себе си невинни изражения, се изопачавахѫ отъ публиката, отъ извѣстна часть отъ нея, и поради нейния двусмисленъ смѣхъ ставахѫ цинични. Но какво можемъ да чакаме отъ една публика, която е навикнала да си прѣкарва врѣмето въ софийскитѣ кафе-шантани и въ арената на Ангело Пизи и др. нему подобни и която и сега се стича тамъ, а театъра стои половина празденъ! . . .

Общото впечатление отъ играта бѣше пакъ много хубаво. Само би било желателно младитѣ актьори да не ламтѫтъ толкова къмъ ефекти, защото туй тѣхно ламтение, ако и да може твърдѣ отъ рано да ги покрие съ лаври, но то ще насочи тѣхния талантъ къмъ съвършенно крива и неестественна посока, която ще стане причина твърдѣ скоро да увѣхнатъ тѣзи рано цъвнали лаври. Пò-хубаво и пò-полезно ще бѫде за младитѣ жреци на Талия и Мелпомена да се стремѫтъ къмъ точно разбиране и проникване на ролитѣ си — и то ще имъ спечели сега пò-малко похвали и пò-малко шумни рѫкоплѣскания, нъ тѣзи похвали ще

бѫдѫтъ похвалитѣ на вѣщитѣ цѣнители, едничкитѣ цѣнни похвали. Много го прѣкаляваше, напримѣръ, съ своитѣ Станчовски кривения слугата на Подколесина, отъ които той съвсѣмъ нѣмаше нужда, защото и безъ тѣхъ щѣше да бѫде доста смѣшенъ, разумѣва се, като актьоръ, не като човѣкъ. — Актьорътъ *Пърженитѣ яйца* сѫщо тъй два-три пѫти падна въ прѣув лично неестественно пѫчене, а изобщо игра прѣкрасно. Масторски и съ пълно разбиране се игра трудната роля на Подколесина. Желали бихме само по̀-силна дикция и по̀-голѣма важность да се даде на нѣкои моменти, особенно на послѣдния, именно на онзи моментъ, когато Подколесинъ се рѣшава да избѣга отъ страшното примеждие — женидбата — и да се хвърли изъ прозореца. Признаваме, че този моментъ трѣбва да е извънредно мѫченъ, защото тамъ Гоголь ненадѣйно идеализира и възвишава своя герой. Но актьорътъ трѣбва да гледа да примири и да изглади това противорѣчие, слѣдователно да си остава глупавъ и тогава, когато говори умно. Неможе ли да постигне това, по̀-добрѣ ще стори да исхвърли или да поскрати разсѫжденията, но по рельефенъ да направи прѣходния моментъ.

Да оцѣняваме играта на всѣки актьоръ, би ни завело твърдѣ на далечь, но въобще трѣбва да забѣлѣжимъ, че прави честь и хвала на всичкитѣ, дѣто не се стѣснявахѫ и никакъ не се стремяхѫ да облагородяватъ онии човѣшки глупости и ограничености, които ни прѣдставявахѫ. Ний рѫкоплѣщемъ на туй тѣхно геройство и ги сърадваме отъ сърдце, защото съ туй принасятъ своя егоизъмъ въ жертва на искуството — една голѣмишка жертва.

На свършване нека забѣлѣжимъ за оркестъра, че пакъ се оскандали. Ний мислѣхме че тъзи вечерь ще гледаме само комедията на Гоголя „Женидба“, но въ вторий антраактъ се принудихме да гледаме и прѣдставлението на музикантитѣ, не знаемъ отъ кой полкъ. Посрѣдъ хубавата народна свирня изведнѫжъ се зачухѫ думитѣ: „Ехъ, Рачо, Рачо, стига си свири тѣзи жални пѣсни и пр.“ и г-нъ Рачо, който, вѣроятно, и безъ това можеше друго да засвири, мѣни мелодията. Забѣлежете при това, че до дѣто се свиреше соло народната мелодия, повечето музиканти бѣхѫ се обърнали ухилени и самодоволни къмъ публиката. . . . . .

Нека ни бѫде позволено да направимъ пакъ нѣкои общи бѣлѣжки. За бѣдностьта на репертуара нѣма да кажемъ нищо; туй не може и да бѫде инакъ по̀-горѣ въ началото на единъ театъръ. Както казахме, и изборътъ за първото, па даже и на второто прѣдставление, е трѣбвало да бѫде други, и за напрѣдъ трѣбва въ това отношение строго да се внимава. Да не забравяме, па да не забравя и дирекцията на театъра, че първата цѣль на този театъръ трѣбва да бѫде възпитателна и пиеситѣ трѣбва да бѫдѫтъ такива, които могатъ да просвѣтляватъ вкуса на публиката. Класически пиеси и то прѣди всичко класически трагедии, а сетнѣ и класически комедии сѫ на мѣстото си въ този случай. Както е извѣстно, министерството на народното просвѣщение е взело инициативата за събирането на по̀-добритѣ актьорски сили изъ България. Ангажира ли се веднѫжъ едно правителствено учрѣждение, едно министерство, то не трѣбва и вѣрваме, че нѣма да се спира прѣдъ никакви разноски и ще се погрижи за привикване на всички, извѣстни на самото министерство способни за актьорство български момци, та да излѣзе нѣщо прѣвъсходно и управлението да не бѫде принудено да търси пиеси, които иматъ това прѣимущес[тво,] че не изискватъ много лица. Хубаво ще бѫде още и това, да контролира мине[стер]ството, било само̀ или чрѣзъ други нѣкой, избора на пиеситѣ. Туй ни се ви[жда] необходимо за това, защото сме увѣрени, че, ако бѣше упражненъ единъ контр[олъ] ний нѣмаше да гледаме първитѣ вечери и „Ижиния“ и „Женидба“, а българ[ски] произведения, или пъкъ капитални чужди трагедии и комедии, като напр. „М[ак]бета“ или „Хамлета“ „Отелло“ или „Емилия Галотти“ „Коварство и Любо[въ]“ или „Ревизора“ и други подобни.

Д-ръ К. К...

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

По-миналий мѣсецъ се помина французский писатель Алфонсъ Карръ, осемдесеть и двѣ годишенъ старецъ. Той е авторъ на прѣкрасний романъ Sous les Tilleuls. Освѣнъ купъ повѣсти и расказн еднакво хубави, Карръ е редактиралъ и периодическото издание *Оси,* въ което третирà съ голѣма сполука разни политически и литературни въпроси. Отъ много години той се бѣше оттеглилъ въ уединение на краеморското градче Санъ-Рафаелъ, дѣто прѣкарваше тихата си старость въ мирни занятия съ градинарство и риболовство. Смъртьта му се дължи на една силна настивка, придобита въ едно пѫтуване по морето въ рибарската си лодка, прѣзъ което билъ връхлѣтянъ отъ страшний циклонъ на това лѣто. Французската литература губи въ Алфонсъ Карра единъ отъ най-популярнитѣ си и талантливи прѣдставители.

„Vesmir“ иллюстрованъ чесски вѣстникъ, съобщава, че братя Шкорпилови приготвятъ за печатъ голѣмо иллюстровано съчинение на чесски языкъ: „Балканъ“. Това съчинение, което за насъ има специална важность, е резултатъ отъ многогодишнитѣ плодовити изслѣдвания, извършени отъ братя Шкорпилови въ страната ни.

Въ новий французский вѣстникъ L' Antthropologie, Paris 1890, е обнародвана критика за забѣлѣжителната книга на сѫщитѣ бр. Шкорпилови: „*Паметници изъ Българско,* Часть I, Тракия, 1889.“ Критиката се отзовава съчувственно за труда имъ и свършва съ думитѣ: „La decouverte de monuments mégalithiques en Thrace est un fait archéologique capitale“. Археологическитѣ и геологическитѣ трудове на братия Шкорпилови сѫ извѣстни на съотечественницитѣ ни и нѣма нужда да казваме отъ каква важность сѫ за науката за бълг. отечествознание.

Трѣбва да кажемъ че единичкия най-подробенъ и най-добъръ учебникъ по географията на България е съставенъ отъ тѣхъ.

Въ обнародваний рапортъ на Г. Блека, (английски вице-консулъ въ града ни), до английското правителство, върху економическото състояние на България, намираме и нѣколко твърдѣ интересни статистически свѣдения за положението на училищното дѣло у насъ. Г. Блекъ е ималъ възможность да се ползува, както отъ статистикитѣ на надлежното министерство, тъй и отъ свѣдѣнията, които е придобилъ отъ канцеларията на сѫщото учреждение, и това гарантира вѣрностьта на неговитѣ данни. Което обаче е най-любопитното на тия страници, то е сравнителний прѣгледъ, който г. Блекъ ни дава за числото на началнитѣ училища и на ученицитѣ *въ четиритѣ Балкански държавици:* България, Гърция, Сърбия и Ромѫния, и резултатитѣ отъ това сравнение, сѫ твърдѣ насърдчителни за насъ. Излѣзва, че България притежава най-голѣмото число народни училища 3844. Слѣдъ нея иде Ромѫния съ 2743 училища, Гърция съ 2281 и найсѣтнѣ Сърбия, само съ 544! Тоя редъ се измѣнява, ако вземемъ въ внимание числото на населението, обаче, България заема пакъ първо мѣсто (на 1000 души се падатъ 1.21 училище), Ромѫния отстѫпва второто мѣсто на Гърция, която е прѣдставена съ 1.15 pro mille, а сама заемà третето (съ 0,51‰) и най-сѣтнѣ

фигурира пакъ Сърбия (съ 0.27 на хиляда жители). — Ако вземемъ слѣдъ това числото на ученицитѣ, то и тукъ пакъ България стои на чело съ 171,183 ученика (и ученички). Останалитѣ държави заематъ сжщия редъ, както и въ първата рубрика на таблицата: Ромжния (124,130), Гърция (118,480) и Сърбия (48,091). — Прѣсмѣтнемъ ли послѣ числото да видимъ, колко ученика се падатъ на 1000 души население, пакъ България остава първа (съ 64·06), слѣдъ нея вървжтъ Гърция 59°36°/₀₀) и Сърбия (21°02°/₀₀) и чакъ най-сѣтнѣ иде Ромжния 23°00°/₀₀).

———

Въ непродължително врѣме Гладстонъ щялъ да пристжпи къмъ изданието на своитѣ записки. Въ тѣзъ записки щѣли да бждатъ изложени всичкитѣ събития, въ които знаменитий държавенъ мжжъ на Англия е взималъ участие, и ще бжде обяснено по какви причини той се е прѣобърналъ отъ консерваторъ въ либералъ и е станалъ горещъ партизанинъ на ирландската автономия. Послѣднята часть отъ запискитѣ ще бжде посветена на изложението на обществената система, която Гладстонъ желае да тури въ дѣйствие ако живота му се продължи. Мемоаритѣ на Гладстона ще се появжтъ едновременно на английски, французски и нѣмски.

———

Г. поручикъ Везенковъ, българинъ офицеръ, служащъ въ русската армия, е издалъ миналата година въ Москва: „*Военная гимнастика*, руководство для гимназій, реальныхъ училищъ, учительскихъ институтовъ и учительскихъ семинарій“. Той трудъ на нашия съотечественникъ, посрѣщнатъ удобрително отъ русската преса, се е послѣдвалъ тая година отъ новъ, подъ название: „*Военная гимнастика*, для начальныхъ училищъ съ трехлѣтнимъ курсомъ“. И двѣтѣ ржководства сж придружени съ многобройни рисуночни примѣри отъ гимнастически игри и строево упражнение.

———

Отъ началото на октомврий започена да излиза въ Цариградъ еженедѣленъ български вѣстникъ, съ политическо, духовно и литературно-научно съдържание: “Новини“. Тозъ листъ има за специална задача защитата интереситѣ на българската черква и народность, находящи се въ границитѣ на турската империя. Желаемъ му добъръ успѣхъ.

———

Сърбската кралевска академия е наградила съ премията „Мариновичъ“ двѣ повѣсти, първата, отъ Л. К Лазаровичъ: *Он зна све*; и другата *Ново оружје*, отъ Сима Матавуля.

Ц-въ.

ДЕННИЦА.

КОЛЕДЕНЪ ДАРЪ.

РАСКАЗЪ

отъ

И. Вазовъ.

Оставаше единъ день до Коледа. Зимата върлуваше. Витоша вледенѣла и настръхнала гледаше строго изъ подъ бѣлата си мантия, процѣпена тукъ тамъ отъ острит҄ѣ ѝ скали. Единъ мразовитъ вѣтъръ, който пронизваше до коститѣ, вѣеше отъ снѣжнитѣ върхове възъ София. Ситенъ снѣгъ и скрѣжъ прѣхвъркваше изъ замръзналия въздухъ, виеше се на кълбуци и засипваше покривитѣ, дворищата, улицитѣ. Студено бѣше. Куминитѣ исхвърляхѫ черни стълпове димъ къмъ безгласното пепеляво небе, и чудно, тоя димъ бѣше сега така веселъ, така привѣтливъ, така радваше душата! Той наумѣваше топлинята, благоденствието, задоволството, което окрѫжаваше щастливитѣ на тоя свѣтъ, на пукъ на мразоветѣ, на витошкитѣ фѫртуни, на ледното вмъртвяюще дихание на зимата . . .

Именно, на тая гледка со наслаждавахѫ отъ прозореца си, сѣднали на мекото канапе, г-нъ и г-жа Юрданови, женени прѣди година и половина. Цанко Юрдановъ, важенъ чиновникъ въ едно министерство, человѣкъ образованъ, свѣтски, и страстно привързанъ на младата си жена, впиваше мълчеливъ погледъ нѣкѫдѣ къмъ снѣжнитѣ хълбоци на Витоша. — Очевидно, той нито гледаше нѣщо тамъ, нито бѣ пъкъ занятъ отъ нѣкаква опрѣдѣлена мисьль, защото лицето му пазеше изражението на оная спокойна — безгрижна разсѣяность, която обладава неволно човѣка когато душата му е мирна, когато животътъ му тече плавно и гладко, и когато той отъ една топла стая, оживена отъ една прѣкрасна сѫпруга, при веселото бумтение на собата, гледа на вънъ въ бѣсно-хучащитѣ вѣяния на зимата. Сякой е испитвалъ това щастливо-егоистично, сънеподобно състояние.

Погледътъ на жена му сѫщо бѣгаше извънъ стаята, но не така далеко и безцѣлно. Тя го бѣше опрѣла долу къмъ единъ съсѣдски дворъ. Въ дъното на тоя дворъ имаше бѣдна полусрутена кѫщица, съ нисъкъ куминъ, който гледаше печално къмъ небето безъ да испуща къмъ него топълъ димъ; изъ подъ нависналата и искривена стрѣха поглеждаше едно прозорче, тритѣ разбити стъкла на което бѣхѫ запушени съ дрипи. а прѣдъ прага на нискитѣ врата се натрупала прѣспа снѣгъ. Тая бѣдна кѫщица, сгушена между голѣмитѣ богатски домове, приличаше на една дрипава просекиня, заблудена между купъ щастливи и горди майорки. Приликата на кѫщичката съ просекинята още повече се увеличаваше отъ видътъ, който имаше, като да подлага рѫка къмъ огромнитѣ нови кѫщи около си, и да казва: „Милость, пратете ми едно отъ вашитѣ дръвца — и азъ щѫ се напълна съ топлинка, пратете ми едно отъ вашитѣ скѫпи украшения — и азъ щѫ го прѣвьрна въ хлѣбъ, въ дрѣшки, и щѫ се напълна съ радость, може-би, и съ пѣсень тая вечерь . . Видите ли?. . малко ми трѣбва за да бѫдѫ благодарна отъ Бога. Смилете се.“

Но голѣмитѣ кѫщи мълчѫтъ, тѣ сѫ бездушни, а щастливитѣ човѣци не чуватъ. (Уви, щастието има тоя порокъ, да затѫпява слуховото тъпанче). Благодатното бумтене на пещьта имъ, не допуска до ухото имъ острата пѣсень на фѫртуната въ пробитата кѫща на сиромаха. Види се, че г-жа Юрданова чу тая пѣсень, защото лицето ѝ полека лека се покри съ облаци и жалость ненадѣйна овлажни очитѣ ѝ.

— Клетата Данчовица, какво ли чини сега? . . Видишъ ли, Цанко, само тѣхниятъ куминъ не се пуши. . . продума тя замислено на мѫжа си, безъ да дига очи отъ дрипавото прозорче на бѣдното жилище.

Мѫжътъ ѝ свали тогава погледъ отъ връховетѣ на Витоша и погледна живо къмъ сиромашкия дворъ.

— Нещастната, промълви той, и съ петь дѣца още! . . И въ тая станчка безъ огънь натъпкани. Да бѣше живъ мѫжътъ ѝ, той щеше да ги прѣхрани съ малката си платка. А сега какъ се поминуватъ — прѣдставявамъ си, Вѣро!

— Боже, Боже, защо ли давашъ сиромаси! извика почти неволно Вѣра и по лицето ѝ мина новъ облакъ отъ искренна скръбь.

— И казватъ нѣкои, че у насъ нѣмало крайна сиромашия; навѣрно, това се казва за да се извинимъ за дѣто нѣма и милосърдие . . . забѣлѣжи Цанко.

Въ тоя мигъ фѫртуната бѣсно псфуча навънъ, щото се растрепе-рахѫ прозорцитѣ. Вѣра извика печаянно, като сочеше къмъ Данчови[illegible]ната кѫщица. — Фѫртуната съ неодолимата си сила бѣше истика[illegible] дрипитѣ, що запушвахѫ счупенитѣ стъкла на прозореца и нахлу свобо[illegible] въ тъмната стаичка. Това произведе страшенъ смутъ въ стаята. Дѣцата ис[illegible]щѣхѫ отъ ухапването на лютия студъ и тозъ часъ искокнахѫ на въ[illegible] обвити почти въ парцали, а малкитѣ само по ризки, и силно расплака[illegible] сичкитѣ фукнахѫ прѣзъ двора, та се скрихѫ подъ стрѣшината на ед[illegible] ковачница, на другий му край, дѣто огнището омекчаваше колко[illegible]

въздуха. Само майката остана въ стаята да запушва тамъ дупкитѣ. Нейното болнаво и сухо лице се мѣрна въ тѣхъ, като едно привидѣние . . Но вѣявицата размжти съ снѣжни облаци въздуха и прѣпрѣчи на двамата съпрузи зрѣлището.

Тогава тѣ се обърнаха насамъ и погледитѣ имъ паднаха на картинитѣ, въ богати крѫжила що висяхѫ на стѣнитѣ, на великолѣпнитѣ ламби, положени на орѣховъ столъ, на свиленитѣ кресла, на скѫпитѣ ковори, килимитѣ, бибелотитѣ, статуйкитѣ и украшенията, що пълняхѫ и освѣтлявахѫ широката затоплена стая. Тая гледка на личното имъ благополучие и охолность завчасъ изгони одѣвешното имъ настроение и проясни душата имъ. Една дебела завѣса падна между честитата двойка и свѣта на нещастнитѣ. Добритѣ чувства моментално исчезнахѫ, поне у Вѣра това се видеше. Тя стана за нѣщо си, и като мина край огледалото, хвърли бръзъ и щастливъ погледъ на бѣличкото, миловидно, усмихнато лиценце, което видѣ въ голѣмото стъкло.

— A propos, забравихъ, ами ти какво направи съ дрѣхата? попита тя живо мѫжа си.

— Коя дрѣха? попита г. Юрдановъ.

— Какъ, забрави ли? Sortie de bal'-тъ.

— Ахъ sortie de bal'-тъ? Наистина, забравихъ . .

— Хубава работа . . Да забравишъ . . Какъвъ си оригиналъ, Цанко! каза Вѣра полусърдито, като си поправяше на туалетя нѣщо.

Цанко стана и замисленъ зе да ходи изъ стаята.

— И чуешъ ли? обърна се пакъ Вѣра, — иди у модний магазинъ на мадамъ. . . У нея видѣхъ азъ чудесенъ единъ сорти-де-балъ . . . . брокаръ чудо, прѣлесть! . . Безподобно нѣщо.

— Но той е соленичъкъ, пиленце . .

— Соленичъкъ? Сто и трийсеть лева! Та такава мизерность наричашъ соленичко! Или искашъ да ме сконфузишъ . . Ти знайшъ, че ще бѫдемъ пригласени на балътъ у . . . . третия день на коледа, и мене ми е необходима намѣтката, като въздуха, който дишамъ.

— Прѣкрасно, прѣкрасно.

— Не е достатъчно да кажешь прѣкрасно, Цанинце . . Но трѣбва да побързашъ, да не би нѣкоя друга хубостница да купи тая великолѣпна дрѣха . . . Прѣдстави си, то ще бѫде просто ужасъ . .

— Но, драга Вѣрке . . . захвана Цанко съ сериозенъ видъ.

Тя прѣдвидѣ, че той ще прави нѣкакви възражения, и го прѣсѣче рѣшително:

— Нѣма „драга Вѣрке“, въпросътъ е рѣшенъ.

— Ти знайшъ, че азъ нищо не съмъ ти отказвалъ, но . .

— Безъ „но“ Цанинце! извика Вѣра, като плѣсна галено мѫжа си по бузата и го залѣ съ блѣсъкътъ на чудната си усмивка; — ти трѣбваше самъ да ми направишъ единъ приятенъ сюрпризъ . . . Ти знаешъ ѫ ги правишъ, и по най-деликатенъ начинъ . . .

— Добрѣ, съгласенъ! . . каза изведнажъ, съ освѣтлено лице Цанко, щѫ ти направѫ сюрпризъ достоенъ за тебе, за твоето природно добро сърдце, за твоята несравненна и любяща душа . . .

— Дай рѫката, faisons la paix! каза Вѣра, като хвана дѣсницата на Цанка, и я потръсна примирително.

Мръкна се скоро. Вѣра бѣше въ страшно вълнение цѣлий день за сюрприза, който ѝ се готвеше. Въображението ѝ още отъ сега работеше за да открие тайната на изненадата и тая изненада ще бѫде твърдѣ, твърдѣ радостна за нея: тя знаеше, че когато Цанко обѣщае нѣщо, то умѣе да го испълни по жентилменски. И наистина, дали пакъ ще бѫде безподобниятъ, божественниятъ сорти-де-балъ, отъ прѣлестниятъ брокаръ, или друго труфило — златно, драгоцѣнно, брилянтово! Но тя неволно прѣдпочиташе сорти-де-балътъ. Какъ тя ще бѫде въсхитена, какъвъ благороденъ тоя Цанко!

Цанко קъснѣеше и не се завръщаше у дома си.

Това увеличаваше сладостно-мѫчителното нетърпѣние на Вѣра.

Смрьчи се съвсѣмъ. Цанко не идеше. Бурята фучеше яростно навънъ, въ гѫститѣ тъмнини. Прозорцитѣ трещяхѫ отъ бѣснотията ѝ. Тоя неприятенъ шумъ докара на ума на Вѣра за бѣдната Данчовица и за голичкитѣ ѝ дѣца.

— Бѫдни-вечерь е сега . . . Тѣ лѣгатъ безъ огънь, тѣ срѣщатъ Рождество гладни. . . Боже, Боже, защо си далъ сиромаси? пошушна си тя пакъ и сърдцето ѝ внезапно и болезненно се сви отъ мѫка: сякашъ че нѣкакво угризение на съвѣстьта я нападна . . Толкова щастие при толкова нещастие ѝ се стори, като едно прѣстѫпление. Ней ѝ ставаше тежко при тия мисли, тя чувствоваше, че е виновата прѣдъ нѣкого си, за нѣщо си, но не смѣеше да си даде смѣтка за това, да отговори на себе си защо е неспокойна, и у нея неволно желание оживѣ да се уклони отъ тия мисли, да се развлѣче съ нѣщо друго; природа добра, слаба и впечатлителна, каквато бѣше, тя сѣщаше, че не бѣше добрѣ да бѫде толкова благополучна, когато въ свѣта има толкова страдания, че трѣбваше негли да стори нѣщо за тия страдания, но нѣмаше куражъ, нито привичка да се потопи смѣло въ тоя другъ невеселъ миръ на човѣшкитѣ бѣдствия. Защото не стига да имашъ желание, и даже да имашъ възможность, за да правишъ добро—трѣбва и да смѣешъ да го правишъ... Защото да струвашъ доброто, както всѣки свѣтълъ подвигъ, изисква извѣстно доза храбрость, почти героизмъ... Само злото се върши лесно и даже несъзнателно, затова и областьта на неговото царуване обзима ц[illegible]ь свѣтъ. И Вѣра, подъ натиска на тежкитѣ мисли, които ѝ притиск[illegible] мозъка, съ истински въсторгъ чу стѫпки че идатъ къмъ вратата. В[illegible]ятно, Цанко идеше съ блестящиятъ си даръ.—Непрѣмѣнно сорти[illegible]балътъ е! каза си тя. И сърдцето ѝ затупа отъ ново радостно в[illegible]щение. Тя скокна права.

Вратата се отвори. Вмѣсто Цанка, влѣзна Данчовица и [illegible]я

петьтѣ ѝ дѣца. Вѣра неможеше да ги познае! Тѣ бѣха прѣмѣнени съ нови дрѣшки, всички въ топли кожухчета, радостни и усмихнати.

— Цалувайте, мами, на господарката ржчичката, каза Данчовица на дѣцата си, които едно по друго се заредихж да ѝ цалуватъ ржката, безъ да може тя да се съвземе отъ изумление.

— Какво е? какво е? попита Вѣра.

— Богъ да ти го върне сто пжти, и да те зарадва, както ти насъ зарадва, господарко, каза Данчовица просьлзана; — сполай ти, че ни смисли и не ни забрави срѣщу Божия день . . . Господъ и света Богородица да те благословжтъ, дѣто ни облѣче и ни прати кола дръвца и ѣдене та да посрѣщнемъ коледа. Сега и намъ си вѣрва, че Господъ се ражда. . . Цалувайте, цалувайте, мами, ржката на господарката . . .

Вѣра зяпна отъ удивление. Тя сама се умили до сьлзи, но неможеше да си обясни какво значатъ тия благослови и благодарения отъ Данчовица.

— Навѣрно, имате погрѣшка, булка Данчовоце... каза тя живо, но въ сжщия часъ вратата се отвори и тамъ се появи усмихнатото лице на мжжа ѝ, който се спрѣ и хвьрли щастливъ погледъ на трогателната сцена, която самъ бѣше деликатно приготвилъ.

Вѣра се сѣти: това било сюрпризътъ! Тя се спусна къмъ Цанка просьлзена и го цалуна по челото съ една звънлива, дълга и мълчалива цалувка.

Тая цалувка бѣше най-чистата, най-благородната, най-блаженната, съ която нѣкой супругъ е билъ надаряванъ отъ супругата си.

Изъ IV часть на „Novissima verba“.

I

Димитровче.

Зловѣщо растенье,
Октомврийска рожбо,
  О жълто цвѣте,
Димитровче клето,
Прѣдвѣстниче горко
  На снѣговетѣ, —

Студени вихрушки
Цѣлъ день те обсаждатъ! .
  Подъ вѣтроветѣ
Ти жално се клатишъ! .
За тебе миръ нѣма,
  Печално цвѣте!

Природата, щедра
Къмъ лянъ и гиргина,
Къмъ кремъ и роза,
Защо е зла съ тебе? . .
У Майка подобни
Неправди що сж? . .

Ноемврий вечь иде . .
Полето се пълни
Съсъ мъртви листи . .
Не грѣй вече слънце . .
О, нѣма за тебе
Денье лучисти!

И ази тъй сжщо
На младость цвѣтуща
Очаквамъ края . . .
И менъ сжщо тласка
И гони зла буря . . .
Кждѣ? . Не знаж!

II

Афоризми.

Когато вълкътъ проповѣдникъ стане —
Тежко на агнешкото покаянье!

— —

Не вѣрвайте винжги облаче лѣтно!
Не вѣрвайте винжги слово печатно.

— —

Бжди безстрашенъ прѣдъ смъртьта!
Отъ тъзи мждрость нѣма по глубока на свѣта.

— —

Стада за да не ти се распилѣжтъ
Не туряй гладно куче да ги пази;
Не давай и на морскитѣ талази
Дѣте на люлка за да го люлѣжтъ.

Ст. Михайловски.

СТРАНИЦА ИЗЪ ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ.

Въ шестата книжка на „Деница“ напечатана е една статия, подъ наименование: „Нѣщо за нашитѣ ветерани“, написана отъ г. д-ръ Ив. Д. Шишмановъ. Авторътъ на тази статия отправя една просба къмъ ония лица, които могжтъ да способствуватъ най-много за разяснение дѣятелностьта на инициаторитѣ и главнитѣ участници въ нашето възраждане, които сж имали за оржжие книгата и перото, училището и църквата — да запишатъ всичко, каквото помнятъ отъ своята обществена дѣятелность и дѣятелностьта на всички пó-забѣлѣжителни съврѣменници, или, ако тѣ немогжтъ, да сторятъ това пò-младитѣ хора. Неможемъ да се несъгласимъ съ автора на поменатата статия, че такива бѣлѣжки ще прѣдставляватъ едни отъ най-цѣннитѣ материяли за историята на нашото духовно и политическо възраждане. Да знае единъ народъ миналото си, да изучи причинитѣ, които сж създали неговото възраждане, и да си обясни условията, при които той се е развивалъ — това значи на половина да си е опрѣдѣлилъ пжтьтъ на своето бждже. А това изучване и това обяснение у насъ, струва ми се, сж занемарени. Ние не сме изучили своето недалечно минало по всичкитѣ му сфери. Дѣятелностьта, която се подразумѣва въ изречѣнието γνωσις αὐτων още не сме развили. И Алкивиадъ е ималъ право, като е ударилъ плѣсница на учителя, у когото не се е намѣрила настолната по онова врѣме за всѣкого книга — Омиръ! . . .

И така, съзнивайки важностьта на една такава работа, става вече двѣ години отъ какъ се занимаваме съ събиране на свѣдения за дѣлелитѣ, които първи сж основали и поддържали български училища въ Македония, борили сж се противъ всичкитѣ прѣпятствия и най-сетнѣ сж дали на своитѣ замѣстници едно отъ най-добритѣ срѣдства за събуждането на массата и едно отъ най-благороднитѣ знамена на нейното свѣжаване. Ние откъсваме часть отъ тѣзи свѣдѣния за настоящата си статия. Тя се отнася до отварянето на първото българско дѣвическо училище въ Прилѣпъ.

Ако отварянето на българскитѣ мжжки училища въ Македония се длъжи на мжжка инициятива, то отварянето на дѣвическитѣ училища въ тая страна и популяризирането колко-годѣ идеята, че и дѣвицата трѣбва да знае училището, както и момчето, — това се длъжи на жена. Въ Македония иматъ право да се гордѣятъ, че, макарь и пó-късно отъ мжжетѣ, но за това пъкъ жени сж почнали основаванието на дѣвическитѣ училища. На нѣкои мѣста, даже, като въ Солунь, напримѣръ, ·вка Динкова е отворила първа дѣвическо-мжжко училище и на ба-

щини и братови срѣдства е подържавала училището. Като оставимъ Солунь на страна, дѣвическитѣ училища въ Прилѣпъ, Битоля, Охридъ и др. градове, сж отворени първо отъ Недѣля Петкова, родомъ отъ градъ Сопотъ, която съ своята пламенна идея, че трѣбва да се отварятъ и дѣвически училища, е пропжтувала едва ли не всичкитѣ градове на Македония! На друго мѣсто ние мислимъ да дадемъ кратки биографически бѣлѣжки за тая жена, която за Македония има такова значение, както и Миладиновь, Жинзифовъ и други, а сега ще кажемъ нѣколко думи за първото Прилѣпско дѣвическо българско училище.

1865-та година е годината, когато въ Прилѣпъ се е отворило първото дѣвическо българско училище. Прѣзъ юлий мѣсецъ прилѣпчани условили Недѣля Петкова за учителка. Заплатата ѝ плащали еснафски и твърдѣ редовно. Еснафски сж ѝ плащали, а не отъ църковнитѣ пари, именно за това, защото въ онова врѣме почти всичкитѣ обществении служби и заведения сж биле въ ржцѣтѣ на гъркоманитѣ: — безъ да се гледа на тѣхната малочисленность, тѣ биле епитропи въ църквитѣ, по мънастиритѣ, училищата, и въ хюкюматътъ сж се ползували съ всички прѣимущества надъ българитѣ. Отъ начало още, виждало се на прилѣпчане невъзможно щото гърцкото дѣвическо училище да замѣстятъ съ българско и затова рѣшили безъ шумъ да условятъ учителката, че ако епитропитѣ, слѣдъ доброволната покана, откажатъ да поддържатъ тая учителка, тѣ еснафски ще събиратъ по една извѣстна сума, и безъ да се чуе на далечъ, ще я подържāтъ. Така и станало. Но за да се види числото на гърчеющата се въ това врѣме масса, която е държала за гърлото цѣлия Прилѣпъ, ние ще приведемъ тукъ единъ фактъ доволно характеристиченъ. Единъ недѣленъ день българитѣ се съгласили да пуснатъ своитѣ църковни помощи въ единъ дискъ, специално назначенъ за това, и да оставатъ на гъркоманитѣ да пускатъ своитѣ помощи, както обикновенно, въ пангаря. Слѣдъ службата, когато сумата отъ пангаря се искарала, намѣрили сж всичко 7 гроша! Слѣдъ тоя сполучливъ опитъ въ Прилѣпъ почнали всички да говорятъ вече открито, че гъркоманитѣ нѣматъ право съ църковнитѣ пари да поддържатъ двѣ грцки училища, когато тѣхната помощь въ годината едва-ли може да бжде повече отъ 350 гроша, и че сравнително съ числото, което тѣ прѣдставляватъ, нѣматъ право да искатъ въ църквата да се пѣе по гръцки нито отъ едната страна.

Първото дѣвическо училище се открило въ една частна кжща и въ едно твърдѣ кратко врѣме се събрали около 180 ученички. Отварян... на училището станало доста прочувствовано, споредъ онова врѣме. Праздн...кътъ на св. Кирилъ и Методий въ 1865 година се отпразднувалъ доста търж...ственно. Освѣнъ бащитѣ и майкитѣ на ученичкитѣ, имало и множество гр...дани, свещеникътъ, псалтътъ, учителитѣ. Отъ църквата придружили уче...чкитѣ съ пѣсни до училището, дѣто учительтъ Хр. Колчаковъ държалъ р... споредъ случая. Испитанието на първата година исказало, че не сж б... напраздно харчени пари за дѣвическото училище; но гъркоман...

мѣрили срѣдства да махнатъ учителката отъ Прилѣпъ и като повѣрвали, че друга нѣма да се намѣри, ако се изгони Недѣля Петкова, излъгали българитѣ, че и на българската учителка тѣ желаятъ да се плаща отъ общитѣ църковни приходи и че условяването на Недѣля Петкова и за втората години тѣ ще направятъ, когато му дойде врѣмето. Работата останала отъ днесь за утрѣ и така се продължило доста дълго врѣме, а българската учителка сѐ не била условена. Недѣля Петкова рѣшена била вече да напусне Прилѣпъ за да затече на врѣме другъ нѣкой градъ, когато отъ ново я условили. Прѣзъ втората година дѣвическото училище се мѣстило петь пѫти и е просѫществувало при три съвсѣмъ неблагоприятни условия: отъ една страна вѫтрѣшнитѣ училищни лишения, а отъ друга постояннитѣ сплѣтни отъ къмъ страната на гъркоманитѣ. Това заставило българитѣ да се рѣшѫтъ тогава да съградѫтъ едно здание за дѣвическо училище, събрали 19,000 гроша, но неможяли да го съградѫтъ, защото на мѣстото въ църковния дворъ, дѣто било опрѣдѣлено да стане това, имало едно орѣхово дърво, най-високото дърво въ града, което трѣбвало да се отрѣже, но което гъркоманитѣ не допустнали да стане. Този фактъ показва до колко гъркоманитѣ злобно сѫ се отнасяли къмъ всѣко едно българско дѣло, но въ сѫщото врѣме показва колко прѣдпазливо, за да не като страшливо, и съ каква полуенергия сѫ работили нашитѣ българи, щото едно нещастно орѣхово дърво се е явило, като непрѣодолима спънка за съграждането на проектуемото здание за дѣвическо училище.

Наситена отъ огорченията и труднотитѣ, съ които се е борила двѣ години наредъ, Недѣля Петкова рѣшила да напустне града Прилѣпъ и въ другъ градъ да почне борба за отварянето дѣвическо училище. Турнатото начало отъ Недѣля Петкова е продължило да се развива при други учители и учителки, и при всичко че дѣлото е падало въ агония, но то не е угаснало, и днесъ прилѣпското дѣвическо училище е едно отъ найдобритѣ училища въ Македония.

Недѣля Петкова е прѣподавала на ученицитѣ си по една своя метода, която на друго мѣсто ще разгледаме подробно. Учила е ученичкитѣ си на гергевъ и други рѫкодѣлия, които сѫ произвеждали фуроръ между жѐнския свѣтъ въ Прилѣпъ. На пѣснитѣ, тържественостьта при празднуването на св. Кирилъ и Методий, блѣскавостьта на испитанията, въобще, външната страна на работитѣ, тя е обръщала голѣмо внимание. Пò дързостна отъ тогавашнитѣ жени, тя е ходила въ хюкюматитѣ да проси това, което не ѝ се давало, и на което е имѣла право.

Съ това свършваме настоящата си статийка. Прѣдавамъ само горнитѣ факти, които, мисля, не сѫ безъ важность за началото за епохата, прѣзъ която сѫ почнали да се отварятъ първитѣ български училища въ Македония. Въ това отношение отварянето на българско училище въ градъ Охридъ и побългаряването на прочутитѣ гръцки училища въ тоя градъ, е найинтересно. Но това ще раскажѫ други пѫть ако само ми се даде мѣсто въ „Денница“.

Ю. Ивановъ.

Уломъкъ

Скърбенъ си, поете! . . . Въ твойта душа страстна
Може-би клокочи море скръбь безгласна?
О поете мили, Богъ я въ тебъ тури —
Твойта мисьль жива въ лѣнь да не мухлясва,
Творческия пламъкъ въ тебъ да не угасва,
Да има той пища, свѣтливъ да гори.

Защото скръбьта е сѫщо даръ небесни,
Майка благородна на вѣчнитѣ пѣсни. . . .
Черпи ги ти свойтѣ изъ тозъ изворъ скѫпъ;
Всяко сьрдце болно тѣхъ ще ги обикне,
Всяка скръбь човѣшка тѣмъ ще се откликне,
Че човѣкътъ самъ е въплотена скръбь.

И тезъ пѣсни тѫжни, кат' молитви чудни,
Ще крѣпѭтъ душитѣ въ минутитѣ трудни
И на тѣхъ ще лѣятъ врачебенъ елей. . . .
Пѣй за братска обичь, сѣй мисли високи
Да умекнатъ чувства и сьрдца жестоки,
Пѣй ти за доброто, за любовьта пѣй.

Защото, поете, скръбьта милость ражда
И на всякой вопълъ братски се обажда;
Защото въвъ всяко сьрдце, що тупти,
Има едно кѫтче жадно и готово
Да чуй блага дума, да чуй топло слово
И отъ чувства честни сладко да трепти. . . .

Не казвай: угасна всичко свѣтло въ мене!
Неволи убихѫ всяко вдѫхновенье.
Клеветишъ се, бѣдний! Дор' дѫха, живѣй
Въ тебъ сьрдце мятежно, и мѫчи го жажда,
И люшкатъ го бури — то пѣсни ще ражда.
Дор' може да пъшка, може и да пѣй!

Не млъквай, пророкътъ нѣма на туй право.
Въ буритѣ, въ бѣдитѣ дръжъ се величаво,
Отчаяний сгрѣй ти, падналий дигни,
Бѫди прѣдвъзвѣстникъ на правдата вѣчна,
Въвъ нейното царство, сила безконечна
Вѣрвай, и надѣй се на по̀-свѣтли дни.

X.

КАЛОФЕРЪ ВОЙВОДА*)

От **Х. Начева.**

III

Буйно скача Тунджа мѫтна
Изъ камьни и дьрвета.
Вѣтъръ вѣй, и лѣсъ приглаша
Пѣсень сладка, пѣсень вѣта.

Горско пиле чудно пѣе,
Като пѣе чурулика:
„Трѣбвать момку очи черни,
Трѣбва му вече и прилика!“ . . .

Подъ единъ дѫбъ старъ корубясть
Младъ войвода си почива.
Тѫженъ е той и умисленъ,
Скърбь сърдцето му облива.

Що й умисленъ пакъ войвода?
Що му й нему на сърдцето?
На туй горско пиле лудо
Що му й мрачно тъй лицето?

Фирманъ има отъ Султана
Воленъ да е да си ходи,
Да владѣе все, що може
Във два дена да обходи.

Не му й тѣсно във балкана,
Бистра вода пакъ се лѣе,
А изъ горскитѣ усои
Славейчето пакъ си пѣе.

Бабки има съсъ товари,
Цѣли стада вакли овни,
Пълни пещи съ хлѣбъ пшениченъ —
Той и момци — вси доволни.

Но защо е тъй посърналъ?
Какъвъ червякъ лютъ яде го?

*) Продължение отъ 11 книжка, и край.

Що го й слана осланила?
Що се е случило съ него?

„Зълъ е станалъ нашъ войвода“ —
Тайно шъпналъ си момчета —
„Не заспива! . . него мжчи
Мисьль черна и проклета!“. . .

Моми красни, момци буйни,
Сѣщате ли що й причина?
Тжжи той за красно либе
И копнѣе отъ година!

IV

На зелената морава,
Тамъ подъ гжститѣ букаци,
На съвѣтъ сж се събрали
Всичѣ храбри тукъ юнаци.

Самъ войвода е въ срѣдата
И до него съ пушки голи
Отборъ момци, горски хайти,
Силни орли и соколи.

Всички съ лица почернѣли,
Брадясали — много страшни —
Съ очи черни — огьнь, пламъкъ,
И съ мустаци, коси прашни. . .

Храсти, тръни и крушуми
Дрѣхитѣ имъ исподрали,
Кат' вардили царски друми
И въ горитѣ се скитали.

Тукъ е Стойно, младъ байряктарь,
Байряктарь отъ Звъни-Града,
Стари Бойчо отъ Турия
Лютъ касапинъ, лудъ гидия.

Колко кръви е проливалъ!
Колко души е изсѣкълъ!
Той възъ млади си години
На ржженъ е дяца пекълъ.

И продума младъ войвода:
„Омръзна ми гора чудна,
Опустѣлъ му и живота
Въ самотия тежка, трудна,

Кога нѣма кой да мѣси
И приготви прѣсна пита,
Или топла пжкъ чорбица,
Ил҃ь баница сладка, вита!

Нѣма възъ снага юнашка
Нощѣ ржка кой да гуди
И когато младъ юнакъ спи
Заранъ рано да го буди.

Нѣма сърдце да затупа,
Красно лице за да пла'не. . .
Нѣма очи черни живи! . . .
Що ще кажешъ, мой Драгане? . . .

Тънъкъ мустакъ той засука
Съ косми вчера що наболи,
Потно чело той истри си,
Чело бѣло—равно поле.

На войвода отговаря:
„Ехъ, войводо, наша слава,
Слушай, дума щж ти кажж,
Туй какъ бива и какъ става:

Булки ни сж въ гирджикъ-Сопотъ,
Тамъ е нашето имане!
Чудни моми има тамо
Лѣпи, красни и засмяни.

Дѣто до днесь сме ходили,
По селата, градоветѣ,
Вѣрвай, брате, азъ не видѣхъ
Пó-гиздави, пó-напѣти

Очи черни — кат' череши,
Снага иматъ, кат' топола,
Вѣжди вити — чудосия,
Коса черна — черна смóла.

Весели сѫ, кат' сърнитѣ,
И игриви, кат' кошути,
Дѣт' ги гонимъ изъ усойтѣ
И въ долинитѣ нечути

Съ тѣхъ заедно на хорото
Малко ли сме ний играли?
Поне една сладка дума
Ний сме чули и казали!

Мень бая ми баба Злата
Врачка славна въ Звъни-Града.
„Синко, слушай, тя каза ми,
Тамъ кѫсметя ти се пада!"

— „Ехъ кое ли ще момиче
Хайдутина та залиби
И да дойде тукъ при нази
Въ тѣзи дупки, въ тѣзъ колиби?

Хората ни сѫ проклели,
Ние лошо носилъ име.
Кой хайдутинъ либе тачи,
Кѫща гледа, я кажи ми?

Не ги даватъ, не ги пускатъ
Въ тия мѣста, мой Драгане,
Дорь и Сопотъ да запалимъ.
А що друго можь да стане"?

— „Не ги даватъ! не ги пускатъ!
Никой нази не зачита?
Ние можемъ да ги грабнимъ,
Та пъкъ кой ли ще ги пита?

Чуйте, братя и войводо,
На туй зрѣло обмислете!
Какъ азъ мислѭ туй да стане
И безъ дяволъ да се сѣти:

Личенъ праздникъ христиенски
Нà, великдень наближава,
А във Сопотъ на мегданя,
Знайте, страшно хоро става.

На хорото тукъ дохождатъ
Стари, млади, мжже, жéни
И всичкитѣ красни моми
Накичени, прѣмѣнени.

Кат' хорото се залюшка
Ще се хванимъ ний тогава
До момитѣ. Великдень е —
Това днесь се позволява.

Нека тогазь нашъ войвода
Съ рогъ изсвири, рогъ хайдушки:
Всѣки мома ще да грабни,
Ще изчезнемъ, кат' вихрушки.

Но ще кажете: тѣ иматъ
Братя, бащи и роднини,
Та кръвнина може стана,
А тогава туй не чини! . . .

Ако днесь сме ний хайдути
Непознати и прѣзрѣни,
Утрѣ ний сме вечь роднина
Тѣхни чада — наши жéни

Ако ли нжкъ нѣкой иска
Насъ юнаци да надвива,
Нека тогазь заповѣда . .
Тъй хайдушка свадба бива!“

Всички това удобрихж,
Удобри го самъ войвода.
Младо сърдце се прѣвива:
То е като тиха вóда.

Зарадвахж се момчета,
Тая мисъль ги распали.
Чудна й млада кръвь юнашка
Щомъ веднажь се тя запали

Луди млади полудѣхж
Засукахж бре мустаци, —
По поляна наскакахж,
Зафвърляхж си калпаци.

Пѣсни чудни и омайни
Запѣхѫ си момци млади,
И кавалитѣ надухѫ;
Ей и гайда се обади.

Лудо хоро се подкачи
Съ веселие и безъ мѣра,
Та гората разлюлѣ се
И земята потрепера.

Страшна врява се подигна,
Чуденъ екотъ се разнесе
Изъ усои и долини,
Тамъ далече н'амъ кѫдѣ си.

Тъй и трѣбва да се сглаша
Вѣрна сговорна дружина:
Въ тая гора въ тѣзъ шумаци
Отъ днесь свадба се начина.

Всички вече иззаспахѫ
При голѣмитѣ огнйове.
Утрѣ моми ще се грабатъ, —
Вси хаидути сѫ готови.

V

День великдень е настаналъ!
Въ Сопотъ празникъ днесь голѣмъ е;
Днесь Христосъ изъ гробъ въскрьсналъ
И отмахналъ тежко брѣме.

Всѣки радостенъ да бѫде,
Грѣхота е кой днесь плаче, —
Отъ богатий до сюрмаха
И най-бѣдното сираче.

Тъй казува, заповѣдва
Нашьта света христения.
Ето защо днесь ликува
И цѣлата България.

Въ Сопотъ радость днесь голѣма.
Стари, млади, мѫжи, жéни
И най-дребнитѣ дѣчица
Нагиздени, прѣмѣнени.

Всрѣдъ селото на мегданя
Гайдата се разручала,
Крѣхко хоро се люшнало
И навалица се сбрала.

Красни моми скокомъ скачатъ,
Накичени, прѣмѣнени,
И крадишкомъ попоглеждатъ:
Очи имъ сѫ сѐ въ ергени.

А ергени, снажни, силни,
До тѣхъ сѫ се наловили;
Дважъ потропнатъ, трижъ назърнатъ
Моми красни, моми мили.

Луди млади полудѣли —
Нивга не се уморяватъ.
Я кажи имъ нѣйдѣ хбро, —
Тѣ за него душа даватъ.

Снага иматъ отъ желѣзо
И кръвь въ нея — страшна сила,
Но сърдцата тѣхни млади
Сѫ пò-меки и отъ свила.

Въ мигъ народа се размѣсва,
Спрѣ се гайдата любима,
Всѣки пита и се чуди,
Що й станало и що има?

Размѣси се изъ народа
Наш'та върлата дружина.
Кáзахѫ си: „честитъ праздникъ,
Живо й здраво до година"! . .

Гайдата си пакъ подкачи,
Заруча тя, заизвива. . . .
Пакъ захвана се хорото,
Но пó-живо вечь отива.

Хванахѫ се всите̂ млади,
Хванахѫ се и хайдути
До момитѣ най-богати,
До момитѣ най-прочути

Страшенъ стана младъ Калоферъ:
„Ей гайдарю, милъ побратимъ,
Карай гайда по̀-високо,
Щедро ний ще се наплатимъ!“...

Още дума не изрѣкълъ,
Съ дѣсна ржка той набара
Въ широкъ поясъ. Кат' за чудо,
Тежъкъ вжзелъ той искара.

Пъленъ съ лъскави алтжни
Сѣкашь слънце не видѣли,
И съсъ още много други
Разни бабки свѣтли, бѣли

Съ дѣсна ржка въ него бръкна —
Чудо гледатъ всички млади —
Пълна шъпа съ бабки бѣли
На свирача той подаде.

„На! земи туй даръ отъ мене,
Не забравяй младъ войвода!
Утрѣ при насъ ти да дойдешь!
Чу ли? чакамъ те въ „Прохода!“

Още еднажь въ вжзелъ бржкна,
Пълна шъпа съ бабки бѣли
Той исхвърли всрѣдь хорото
Въ дѣчурлига пощурѣли

Третиятъ пжть младъ Калоферъ
Вечь не бръкна въ вжзелъ тежки,
Най искара рогъ хайдушки
И изсвири бре лудешки.

Въ мигъ хорото се разбърка,
Старо младо се оплаши:
Всѣки по мома си грабна,
Всѣки отъ момцитѣ наши.

Съ гола сабя въвъ ржката
Исправи се младъ войвода,
Знакъ направи да го слушатъ
На задума на народа:

„Чуйте, братя, мѫже, жéни,
Чуйте всички тука сбрани!
Не сме дошле кръвь да лѣемъ,
Не сме ваши ний душмани.

Ний сме гости и сватове;
Знаеме се отъ години,
А отъ сега ний желаемъ
Да бѫдеме и роднини.

Никой да се не помрьдва,
Че ще зло за васъ да стане!
Поне днеска — на великдень —
Да не квасимъ ятагани.“

Още дума не издумалъ,
Знакъ подаде на хайдути
Бързо всички отидохѫ
Прѣзъ пѫтéкитѣ нечути.

Бре какво е, бре що стана!
До дѣ нѣкой да се сѣти
Отлѣтѣхѫ юнацитѣ
Съсъ момицитѣ напѣти.

Въ Сопотъ вcѫдѣ глачъ и писъкъ
Олелия, бре голѣма;
Отъ единий край до другий
Тъкмо трийсеть моми нѣма!

Цѣло село се расплака.
Що й туй чудо не бивало
Тъй-ка моми да се грабатъ
Дѣ се й чуло и видяло!. . . .
. . . .
. . . .

VII.

Димъ запуши се въ гората
Отъ кумини одимени;
Огънь свѣтна, хижи прости
Всички сѫ развеселени.

Съживи се гора мрачна, —
Нивга радость не видѣла,

Че във всѣка хижа скрита
Радость има — булка влѣла!

И гората, като майка,
Прие момци съсъ невѣсти:
Заварди ги и прѣспа ги
Въ свои пазви, буки чести.

Сутрень рано ясно слънце
Надъ скалитѣ е изгрѣло.
И хайдушкитѣ колиби
Съ ясна свѣтлина облѣло.

А пакъ дребни горски птички
Отъ срѣдъ нощь сѫ чакъ запѣли;
Пѣятъ, пѣятъ, чуруликатъ,
Сякашь, че сѫ полудѣли,

Страстно шуми, бързо бѣга
Тунджа мѫтна, гръмовита.
Весела е — гости има;
И тя днеска е честита:

Ще я газатъ млади булки,
Ще си миятъ бѣло лице,
И по гѫрди имъ ще плѣскатъ
Тежки, скѫпи огърлици.

Я пъкъ какви красни цвѣтя
Сѫ цъвнали по ливади!
Сякашъ китки тамъ готови
Да накичатъ булки млади!
. . . .

Тъй се село тукъ засели,
Въ тазь гора непроходима.
Отъ тогава и до сега
Близо триста годинъ има.

Скоро във гора дивашка
Всрѣдъ пустийтѣ на балкана
Изникнахѫ кѫщи чудни
Бре Алтѫнъ — Калоферъ стáна! *)

*) Голямото име на Калоферъ.

Морето и народа

Виждали ли сте вий морето какъ почива
Кога по него се зефиря леко трий?
И синето небе се гледа и усмива
Въ кристалнитѣ води? Виждали ли сте вий?

Слушали ли сте вий морето какъ върлува
Кога се вѣтърътъ въ витла надъ него вий?
Кога по свода черни бурята бѣснува
И вие и трѣщи? Слушали ли сте вий?

Виждали ли сте вий народа какъ почива
Когато мракътъ му ума покрий,
Кога апатьята и мързела прѣспива
И сетнята му свѣсть? Виждали ли сте вий?

Слушали ли сте какъ народа се вълнува
Кога му знаньето очитѣ вечъ открий?
И въ мощнитѣ му гжрди ври и се бунтува
Събуденага свѣсть? Слушали ли сте вий?

А. Япуховъ

ЕДНА СЦЕНА НА СВ. КРАЛСКАТА ПЛОЩАДЬ.

Прѣнасяхъ се трети пѫть, защотото бездомнитѣ жители на българската столица се прѣмѣщатъ постоянно отъ една кѫща на друга и сѫ въ своя родъ вѣчни номади, както катунаритѣ и провинциалнитѣ чиновници въ България. Всѣки си прѣдставя уморителното зрѣлище на едно *прѣнасянье*. Хиляди и хиляди едри и ситни вещици, принадлежащи на стаитѣ, на кухнята, на кабинетя, на тѣлото и на душата; тие безбройни, безименни и незначителни дреболии, които, нахвърляни хаотически на колата, приличатъ на единъ противенъ музей съставенъ отъ битпазарски чудосии, но които съставляватъ онова нѣщо, което ний наричаме конфортъ; инструменти на оние хиледи мъничкн, невидими и лесно-забравими блага въ ежедневний животъ, сборътъ на които, споредъ Смайлса, прави земното, уви, несъвършенното земно щастие на разумний человѣкъ! Прочее, *прѣнасяхъ се*, и това слово лесно ще обясни на читателя, защо азъ тоя день позорно дезертирахъ изъ кѫщи, като оставихъ на други великомученишката роль да рѫководатъ костоломното прѣселение на моитѣ мобили.

Азъ безцѣлно се лутахъ изъ улицитѣ, именно, изъ прѣснитѣ нови улици, които помѣтохѫ вонещата софишка палестиня, когато се озовахъ на св. Кралската площадь. При камбанарията купъ хора. Тѣ се бѣхѫ натрупали около нѣщо или нѣкого. Любопитството е прилѣпчиво, както прозявката и политиката: азъ тутакси приближихъ тълпата, заработихъ съ лактитѣ и си пробихъ пѫть въ живата стѣна. Тогава видѣхъ, че онова, което бѣ сбрало толкова любопитни погледи, бѣше, какво мислите че бѣше?—единъ помазанъ отъ пайтонъ человѣкъ? единъ пълнокръвникъ падналъ отъ апоплексия? или друго нещастие на человѣкъ или на животно? уви — защото нещастията будатъ любопитството, както щастието — завистьта — или пъкъ нѣкоя нещастна мишка хваната въ капанъ?

Не, една жена избѣгала изъ своя!

Тая жена бѣше селянка и сѣдѣше на земята. . . Млада, мурголика, съ черни хубави очи, до колкото можахъ да видѫ,—понеже тя ги че вдигаше отъ земята,—и напѣто прѣмѣнена, безъ бѣлата невѣстина а-брадка, като мома, съ гиздавъ безрѫкавенъ шопски клашникъ, ко оставяше да се видатъ живописно обшититѣ рѫкави и поли на снѣ о-бѣлата риза, съ каквито се бѣлнува всѣки петъкъ софийский пазар

Прѣдъ навалицата, до самата селянка, правъ, стоеше мѫжа ѝ, ви и русъ момъкъ. Азъ напраздно се силяхъ да прочетѫ въ лицето му тресающитѣ чувства, които трѣбваше на то̀я мигъ да испитва. Въ прѣ-

физиономия се отражаваше само едно смущение, смайване, нѣкаква безсъзнателность, нищо друго. И той и тя бѣхѫ отъ село Чуковецъ, въ Радомирско.

Тълпата отъ любопитни се състоеше на равно и отъ двата пола, но природата на зрѣлището даваше на женитѣ прѣимущество тука и тѣ стояхѫ на прѣдния планъ; повечето увѣщавахѫ селянката да се върне при мѫжа си. Но младата бѣжанка не мърдаше, нито отговаряше. Тя бѣ навела лице и очи на долу и се виждаше само черната ѝ, като смола коса, която се пръскаше по рамото ѝ на нѣколко сплитки, приплетени съ срѣбърни пари и бѣли раковини. При женскитѣ съвѣти, присъединявахѫ се отъ врѣме на врѣме и нѣкои мѫже. Но самиятъ мѫжъ мълчеше. Най-послѣ тя, безъ да дигне лице, погледна на горѣ прѣзъ дългитѣ клепачи на очитѣ си и продума:

— Нечемъ да си идемъ, утрѣпете ме, нечемъ. . .

Тие думи се посрѣщнахѫ съ смѣсена глъчка, въ която повечето гласове бѣхѫ въ полза на мѫжа. Ненадѣйно тълпата се растика и даде пѫть на единъ жандаринъ. Той дръпна грубо селянката за рѫката и ѝ извика да става и да върви съ стопанинътъ си.

— Убийте ме, нечемъ! каза рѣшително тя.

Тие думи ли, появлението не властьта ли въ лицето на жандарина, прѣхвърлихѫ изведнажъ симпатиитѣ на страната на бѣжанката. Мълвата зимаше другъ тонъ.

— Неще ли го, мари? като го неще какво искатъ отъ булчето? . . Това на сила бива ли? викаше една.

— Клетата, отъ какво ли добро е бѣгала?

— Я нека си върви при мѫжа, кой прави като нея? избъбра една коренна софиянка, на която и двѣтѣ рѫцѣ бѣхѫ запразднени отъ зеленчукъ.

Думитѣ ѝ се подтвърдихѫ и отъ още двѣ други госпожи.

— Почерни ми лицето! почерни ми лицето! . . . чу се разплаканъ гласъ, пъленъ съ истинско отчаяние. Азъ го помислихъ, че принадлѣжи на горкия мѫжъ; но не — плачеше и хълцаше единъ шопъ старецъ. Казахѫ че той бѣше бащата на селянката.

Жандаринътъ дръпна пакъ силно селянката и я полуисправи, но тя се пакъ откъсна и тръшна въ праха.

— Варварство, варварство! гълчеше сърдито тамъ единъ високъ студентъ отъ висший курсъ, когото непознавахъ.

— Душата ли ще извадите на жената? щомъ го необича — свърлено! обади се енергически една дебела млада чехкиня, която държеше прѣде си една кошница, голѣма колкото Ноевия ковчегъ, пълна съ разни живчи и меса.

Очевидно, тука бѣхѫ въ стълкновение два мира, двѣ цивилизации.

Прѣдставительтъ на властьта хвърли полузастрашителенъ, полупрѣсителенъ погледъ на грамадната владѣтелка на кошницата, извика на мѫжътъ и на нѣколцина да помагатъ, па едни подъ мишница, други за

крака подигнахѫ хоризонтално селянката. Нещастната правеше отчаянни, но безполезни усилия да се изскубне отъ толкова рѫцѣ. Тя се свиваше, дръпаше, издигната тъй на въздуха, но като съзрѣ, че подведохѫ пайтонъ, въ който да я туратъ, исплака безнадежно:

— Нечемъ!

Тая груба и отвратителна картина на оскърбление човѣшката личность покърти синца ни. Публиката се разсърди, очитѣ се гнѣвно устремихѫ възъ похитителитѣ на жъртвата, която крещеше умолително. Женитѣ се повлѣкохѫ по тѣхъ, протеститѣ ставахѫ пó-енергични и пó-рѣзки. Шумътъ и негодованието дойдохѫ до върха си, когато мѫжътъ, изведнажъ, изъ крайна апатия дойде въ свирѣпость и удари съ нѣколко юмрука жена си по лицето, за да смири упорството ѝ.

— Боже мой! какво нещастие! извика студентътъ и се спустна връзъ жандарина и мѫжътъ, като да имъ истегли изъ рѫцѣтѣ жертвата. И подъ сѫщий импулсъ, като галванизирана, сичката тълпа направи сѫщото движение и се затече на помощь на селянката. Нѣмаше вече ни единъ гласъ, ни една душа, ни единъ погледъ който да не бѣше за нея. Стълкновението бѣше неминуемо между възмутената човѣшка съвѣсть и „законното право"; но въ сѫщий мигъ селянката биде хвърлена на пайтона, въ който се качихѫ и жандаринътъ и мѫжътъ. Настръхналата навалица се спрѣ поразена, като видѣ че колата тръгнахѫ; но тозъ часъ видѣхме че неравната борба се поднови и въ колата между двамата мѫже и жената, и тя, види се, подиръ героически усилия, успѣ да се исправи цѣла, съ очевидната цѣль да се хвърли отъ колата. Навалицата пакъ се спустна. Но появлението на селянката исчезна, като едно видѣние. Тя се пакъ смѫкна въ пайтона, подъ единъ дъждъ юмруци и тамъ сега се видеше само главата на жандарина, а отъ страни стърчахѫ само двата крака обути въ царвули на селянката. Пайтонътъ закриви изъ новата улица, която е между митрополията и Дондуковъ булевардъ — тогава пакъ видѣхме цѣлата група: селянката бѣше прострена въ дъното на колата, въ краката на жандарина, а мѫжътъ ѝ съ цѣлата си тяжесть бѣше се тръшналъ възъ нея за да ѝ прѣсѣче всяка възможность за изскубване, а съ една рѫка ѝ запушваше устата за да не вика.

Ние останахме смаяни на мѣстото си, съ погледъ прикованъ на отходящий пайтонъ, който скоро исчезна. Тълпата бавно се разотиде. Нѣколко жени размѣняхѫ послѣднитѣ си впечатления.

— Та какъвъ животъ ще бѫде подиръ това? питаше една.

— Не видишъ ли, какъвто е билъ и до сега, клетата женица, -тзова се друга състрадателно.

— Истина, той я много биялъ. . .

— Така ли? та коя нѣма да стори, като нея? пое друга.

— Я си гледайте работата, извърна се една, която тръгваше,— тя е хубостница: каквото дирила намѣрила. . .

Всичкитѣ се обърнахѫ въпросително къмъ говорящата.

Тя прибави:

— Не чухте ли баща ѝ какво казваше? Срамотница! И тя прибави пó-ниско нѣкои обяснения. Тия обяснения поохладихѫ симпатията къмъ жертвата и внесохѫ изново разногласие въ разговора.

— Тогава пада ѝ се да ѣде бой, забѣлѣжи една строго.

— Е, ще я накара ли съ това повече да го обича? пое друга.

— Нека, нека. — Нека познава човѣкътъ си, жена му е найпослѣ, сега навикнахѫ всички отъ нищо да оставятъ мѫжетѣ си. . . кѫдѣ ще му иде края тъй?

— Ами кѫдѣ я води сега? тя го мрази!

— Мрази го, но той я обича, като лудъ, жена му е. . . Я си помислете какъвъ срамъ му докара! . . Да я скъса макаръ, вонтата недна, гълчеше друга.

Азъ си тръгнахъ. Но и нататъкъ въ ума ми се въртяхѫ образитѣ и на невѣрната супруга, която заставяхѫ чрезъ градушка юмруци въ главата да възлюби мѫжа си, и на мѫжа, който, оставенъ и обезчестенъ отъ нея, още пó-страстно ѝ се привязваше, и съ варварски бой я отвождаше назадъ въ домътъ си, който щеше да стане вѣченъ адъ и за двамата, и—на жандарина, инструментъ на закона, който запазваше правото на пó-силния върху пò-слабия, и всичко това сгрупирвано на факти, по видимому прости, защото всѣкой день ни ги повтаря, а въ сѫщность така загадочни, непроницаеми и трагически, прие въ мислитѣ ми хаотически образъ и се прѣвърна въ мрачна, като нощь, енигма! . .

Кога кривнахъ задъ ближний завой, азъ пакъ се объриахъ и видѣхъ женитѣ, че още гълчахѫ на първото си мѣсто. Вѣроятно, и тѣхъ затрудняваше енигмата, сѫщий страшенъ въпросъ, пó-страшенъ отъ всичкитѣ Дамоклови мечове, които висѫтъ надъ главата и на варварскитѣ и на цивилизованитѣ общества; въпросътъ, който никакви гениални умствования на новата философия, никакви социални и политически прѣврати нѣма да го разрѣшѫтъ. . . И кой знай дѣ е секретътъ на тая страшна дисхармония между двѣтѣ половини на человѣшкий родъ? Дали не е въ условията на живота, дали не въ степеньта на културностьта на тая чуковецка Мадамъ Боварѝ*), на тая българска госпожа Каренина**); или е въ историята на человѣчеството, или въ други нагли обстоятелства, или пъкъ въ подвижното и капризно, като вълна, човѣшко сърдце? . . .

Да, въпросъ страшенъ.

Не вѣрвамъ и почтеннитѣ онис софиянки да сѫ го разрѣшили.

София 14 Септемврий 1890 г.

* *

*) Героиня на единъ Флоберовъ романъ, носящъ това име.
**) Героиня на романа на графа Толстой: *Анна Каренина*.

ВЕСЕЛОСТЬТА НА ЕРНЕСТЪ РЕНАНА[1])

Етюдъ отъ **Жуль Леметра** [2])

Изъ „Les contemporains“.

Никой писатель, може би, не е до такава степень занимавалъ, навѣщавалъ, смущавалъ или въсхищавалъ най-деликатнитѣ отъ съврѣменницитѣ. Било че отстѫпатъ, било, че се съпротивляватъ на прѣлъщението му,—никой, като него, не е плѣнявалъ мисъльта, и по начинъ пó-неодолимъ. Тоя великъ скептикъ притежава въ днешната младежь горещи почитатели, каквито може да има само единъ апостолъ и единъ человѣкъ на доктрина. А когато обичашъ нѣкого, то обичашъ и да го видишъ.

Парижанетѣ нека да извинѭтъ невѣжеството и простодушието на единъ провинциалъ, наскоро пристигналъ отъ провинцията си, който любопитствува да види знаменититѣ хора и прави нови открития. Азъ приличамъ на едного отъ оние двама добри испанци, дошле отъ дъното на Иберия за да видатъ Титъ Ливия, и които „търсили въ Римъ пò-друго нѣщо отъ Римъ“. Чувството, което ги е било привело, е било природно и трогателно, дѣтско, ако щете, сирѣчь двойно человѣшко. Прочее, азъ се вмъкнахъ въ Французската Коллегия, въ малката зала, дѣто се прѣподаватъ семитическитѣ язици.

I.

Но защо ли пъкъ? Нали по книгитѣ имъ, само по еднитѣ имъ книги, може да познаемъ писателитѣ, и особито философитѣ и критицитѣ, ония, които ни откриватъ направо своитѣ мисли, своитѣ концепции за свѣта и чрезъ тѣхъ сичкиятъ си умъ и душа? Какво могѫтъ да прибаватъ чъртитѣ на лицата имъ, звукътъ на гласа имъ, на мнѣнието, което вече сме придобили за тѣхъ? Много ли е важно да знаемъ какъвъ имъ е носътъ, дали е грозенъ, случайно, или е както на сичкитѣ хора?

Но не, ние сé искаме да видимъ. Колко и колко благочестиви млади хора сѫ извършвали поклонението си до светилището на улица Ейлау [3]), ако не за друго, то поне да погледнатъ почитаемата мумия на богътъ, който се прѣживѣ! За щастие, человѣкъ вижда онова, което желае да види, когато гледа чрѣзъ очитѣ на душата; и бѣдното человѣчество, каквото и да струва, неможе да се избави отъ наклонностьта за кумиропоклонение.

Впрочемъ, не може да се каже че любовьта е несъвмѣстима и съ единъ малъкъ остатъкъ поне критическо чувство. Не сте ли забѣлѣжили? Когато сте уплѣнени, добрѣ уплѣнени, вие сé можете да схванете твърдѣ ясно недостаткитѣ, неджгавоститѣ на личностьта, която обичате, а защото ви става мѫчно дѣто тя не е съвършенна и се ядосвате (не на нея), то това съжаление и тоя ядъ удвояватъ още вашата нѣжность. Ние се стараемъ да забравимъ и ние й скриваме (при всичко, че добрѣ я познаваме) всичко онова, което може да се срѣщне въ нея неприятно, както скриваме отъ сами себе си собственнитѣ си недостатки. Гая деликатна грижливость държи будна любовьта ни. Критиката, прочее, може да съобщи на страстьта нова пища, намѣсто да я угаси.

Заключение: само прѣдъ умѣренно жаркитѣ поклонници могѫтъ да из[illegible]атъ по нѣкогажъ великитѣ художници, ако бѫдѫтъ видени отъ близо; но това ис-

---

[1]) Знаменитъ французски ученъ и философъ, авторъ на книгата: ***Животътъ на [illegible]уса***.
[2]) Единъ отъ главнитѣ прѣдставители на съврѣменната френска критика.
[3]) Домътъ, дѣто живѣеше Викторъ Хюго.

питание, не е въ състояние да имъ повреди въ очитѣ на оногова, който е сѫщински обаянъ отъ тѣхъ. И тѣ печелатъ повече въ симпатията му, като му ставатъ по-добрѣ упознати.

II.

Такъвъ е случаятъ, мислѫ, съ г. Ренана. Едно нѣщо ме човъркаше: тѫженъ ли е или е веселъ тоя необикновенъ человѣкъ? Ако сѫдишъ по книгитѣ му— двоумишъ се. Защото, ако той свърша винаги съ явенъ оптимизмъ, не е по-малко истинна, че концепцията му за свѣта и историята, идеитѣ му върху съврѣменното общество и бѫдащето негово докарватъ лесно къмъ печални заключения. Старата дума: „Всичко е щета", толкова много и толкова богато коментирана отъ него, може да има лесно за допълненна тая: „За какво да живѣе човѣкъ?" сѫщо както и другитѣ: „Да пиемъ, братя, да се веселимъ!" Че цѣльта на вселенната ни била дълбоко скрита; че тоя свѣтъ прилича на зрѣлища, което си е устроилъ единъ Богъ, който, безъ съмнѣние, не сѫществува, но който ще сѫществува и който е на пѫть да се появи; че добродѣтельта била едно лъжливо понятие, но че пакъ е изящно да остаяшъ добродѣтеленъ, знаейки, че си лъганъ; че изкуството, поезията и добродѣтельта даже, биле хубавички нѣща, но които скоро ще излѣзатъ изъ модата си и свѣтътъ ще трѣбва единъ день да бѫде управляванъ отъ академията и пр. — всичко това е весело отъ една страна, а отъ друга — твърдѣ жалостно. Г. Ренанъ, въ рѣчьта си за Трегиера, съвѣтваше на съврѣменницитѣ си веселостьта чрезъ мрачни аргументи. Веселостьта му него день доста приличаше на веселостьта на единъ твърдѣ отличенъ и образованъ гробаръ.

Г. Сарсе́, който вижда харно и не търси никога забикалкитѣ, чисто и просто назова г. Ренана „fumiste" *) фюмистъ възвишенъ и високолетящъ. Да, г. Ренанъ се смѣе, но присмива ли се всѣкога? и до каква степень се присмива? При това, има „фюмисти" твърдѣ за оплакване. Често присмѣхулникътъ страдае и се мѫчи отъ собственната си ирония. Но пакъ питамъ, веселъ ли е, тоя мѫдрецъ, или е тѫженъ? Впечатлението, което оставятъ съчинението му е двояко и смѣсено. Става ти твърдѣ весело, като го четешъ, сърадвашъ се, че си го разбралъ, но въ сѫщото врѣме чувствовашъ се и смутенъ, забърканъ, отцѣпенъ отъ всяко положително вѣрване, прѣнебрѣжителенъ къмъ массата, стоящъ високо надъ обикновенното и банално прѣдставление за дългътъ, и като че опѫченъ въ една ироническа поза противъ глупавата дѣйствителность. Гордостьта на магесника, като минува въ насъ наивнитѣ, уголѣмява се и става по-тъмна. Та какъ ще бѫде той веселъ когато ние ставаме тъй тѫжни малко подиръ прочитането му?

Хай да идемъ да го видимъ и да го послушаме. Тонътъ на гласа му, изражението на лицето му и на всичката му смъртна обвивка щѫтъ ни освѣтлѫтъ навѣрно върху онова, което диримъ. Рискуваме ли нѣщо? Той нѣма да подозира, че ние сме тамъ; той и въ насъ ще види само нѣкакви глави на любопитни хора; той нѣма да ни обсипе съ своята черковническа вѣжливость, прѣдъ която умнитѣ и глупавитѣ сѫ равни; той не ще да знае, че ние сме простаци и нѣма да ни направи да почувствоваме, че сме досадителни.

Азъ направихъ опита. Сега знаѭ, каквото искахъ да знаѭ. Г. Ренанъ е веселъ, твърдѣ веселъ, и което е главно, веселъ е отъ една веселость комическа.

III.

Слушателната зала на „великия курсъ" нѣма нищо особенно. Много стари господиновци, които приличатъ на всичкитѣ стари господиновци, студенти, нѣколко госпожи, часто англичанки, които сѫ дошле тамъ, защото г. Ренанъ прави часть отъ парижкитѣ любопитности.

*) Буквално значи *коминочиститель*, но се приима и въ смисълъ на *шегобиецъ*.

Той влазя, ржкоплѣщатъ. Той благодари съ слабо кимване благодушно усмихнатъ. Той е дебелъ, късъ тлъстъ, румянъ: чърти голѣми, дълга побѣляла коса, носъ дебелъ, уста тънки; въобще, валчесть, движи се цѣлокупно, главата потънала въ рамената. Той има видътъ на человѣкъ, който е благодаренъ че живѣе и той ни излага весело формацията на исторический Corpus, подъ който се разбира *Пентатевкътъ* *) и книгата на Йоза и която би било пò-добрѣ да се нарѣче *Ексатевктъ*.

Той обяснява какъ тоя Torah изъ първомъ билъ написалъ подъ двѣ форми, почти въ едно и сжщо врѣме, и какъ ние улавяме въ настоящата редакция двѣтѣ първоначални редакции, йеховистката и елоистката, че сжществуватъ, прочее, два първообраза отъ свещенната история, както пò-послѣ имà два Талмура, вавилонскиятъ и ерусалимскиятъ; че сливането на двѣтѣ истории е станало вѣроятно подъ Езекия, сирѣчъ въ врѣмето на Исайя, подиръ разсипването на Сѣверното царство; че тогава билъ съставенъ *Пентатевкътъ*, безъ *Второзаконето* и *Книгата на левититѣ*; че *Второзаконието* е било притурено въ врѣмето на Иозия, а *Книгата на левититѣ* малко пò-послѣ.

Изложението е ясно, просто, живо. Гласътъ е малко дрезгавъ, дикцията твърдѣ натъртена и твърдѣ размѣрна, мимиката фамилиарна и почти прѣкалена. Колкото се отнася до формата, — ни най-малката грижливость, даже ни най-малко изящество; нищо отъ прѣлестьта и деликатностьта на писания му стилъ. Той говори за да го разберхтъ, това е всичкото, и кара както завърне. Той не прави „свръзка". Изражава се съвсѣмъ като кога се намира у дома си, при огнището, съ своитѣ „Oh!", и „Ah!", „En plein", „pour ca, non!". Той има както всичкитѣ професори, двѣ три думи или фрази, които често повтаря. Той прави голѣма консомация отъ „En quelque sorte" благоразуменъ начинъ на говорене, и казва често: „N'en doutez pas", което е най-кротката формула за утвърждение, защото тя ни припознава право да се съмняваме. Ето, впрочемъ, нѣколко образци отъ начина на неговото говорене. Надѣвамъ се, че ще ви развеселжтъ, понеже сж зети точно отъ живия му говоръ. По поводъ на редакцията на *Петокнижието*, което не е произвело никакъвъ шумъ, което е остало анонимно, на което даже точната дата не знаятъ, защото всичко каквото е писано тамъ, бѣше вече извѣстно, сжществуваше вече въ устно прѣдание:

Comme ça est différent, n'est-ce pas? de ce qui se passe de nos jours! La rédaction d'un code, d'une législation, on discuterait ça publiquement, les journaux en parleraient, ça serait un événement. Eh bien, la rédaction définitive du Pentateuque, ç'a pas été un événement du tout! . . .

По поводъ на въсточнитѣ историци сравнени съ западнитѣ:

Chez les Grecs, chez les Romains est une Muse. Oh! i'sont artistes, ces Romains! Tite-Live, par exemple, fait une œvre d'art; il digère ses documents et se les assimile au point qu'on ne les distingue plus. Aussi on ne peut jamais le critiquer avec lui-même; son art efface la trace de ses méprises. Eh bien! vous n'avez pas ça en Orient, oh! non, vous n'avez pas ça! En Orient, rien que des compilateurs; ils juxtaposent, mêlent, entassent. Ils dévorent les documents antérieurs, ils ne les digérent pas. Ce qu'ils dévorent reste tout entier dens leurs estomac: vous povez retirer les morceaux.

По поводъ датата на *Книгата на Левититѣ*:

Ah! je fais bien mes compliments à ceux qui sont sûrs de ces choses ! Le mieux est de ne rien affirmer, ou bien de changer d'avis de temps en ter . Comme ça, on a des chances d'avoir été au moins une fois dans le vrai.

По поводъ на Левититѣ:

Oh! le lévitisme, ça n'a pas toujours été ce que c'était du temps de Jo
Dans les premiers temps, comme le culte était très compliqué, il fallait

espèces de sacristains très forts, connaissant très bien leur affaire: c'étaient les lévitec. Mais le lévitisme organisé en corps sacerdotal, c'est de l'époque de la reconstruction du temple.

Най-послѣ. азъ схващамъ случайно крайща отъ фрази: „Bien, oui. c'est compliqué". — Cette redaction du Levitique ça a-t-i'été fini? Non. ça a cessé". — „Ah! parfait, le Deutéronome! Ça forme un tout. Ah! celui là a pa'été coupé!"

Боѫ се тука да не изопачѫ г. Ренана подъ прѣдлогъ да възпроизведѫ точно живото му слово. Сѣщамъ харно, че откъснати отъ самата личность на оратора, отъ всичко което ги придружава и подига. и спасява, тие откъслеци, малко разджаскани, добиватъ смѣшенъ видъ. Това ти докарва на умъ единъ Лабишъ *) тълкователь на светитѣ книги, единъ критикъ на Писанията изложенъ отъ Леритнера прѣдъ дупката на суффлерътъ, въ нѣкой си фантастически монологъ. Но никакъ не, честьта ме заставлява да прѣдизвѣстѫ читателя за това. Истина, азъ не мислѫ че Рамисъ, Ватаблъ или Будѐ сѫ държели лекциитѣ си на такъвъ тонъ; и това отсѫтствие на всяко украшение и това распуснато благодушие при една отъ най-високитѣ катедри въ Французската Коллегия! Но справедливо е да прибавимъ, че фамилиярностьта на фразата, и даже на произношението. се искупуватъ чрѣзъ сърдечностьта на гласа и тихата приятна усмивка. Тие „Oh!" „Ah!" „pour ça non! j'sais pas", Ca c'est vrai", могѫтъ да се видатъ достосмѣшни, или просташки, или просто обичливи. „Небрѣжноститѣ" на г. Ренана сѫ въ послѣдний случай. Той си приказва, това е сичкото, съ една стара публика, твърдѣ вѣрна нему и при която той се чувствова охоленъ. Вие сега улавяте тона, рѣчьта, изгледа на тие бесѣди. Тѣ сѫ нѣщо твърдѣ живуще. Г. Ренанъ се види че твърдѣ силно се интересува отъ онова, което обяснява и много му е драго. Не вѣрвайте, дѣто казва нѣкждѣ си за историческитѣ науки „тие дребни конъектурални наукици". Той ги обича, каквото и да казва, и ги намира че сѫ увеселителни . . . . Но особенно е любопитенъ да го видишъ когато срѣщне (безъ да го търси) нѣщо смѣшно! Мощната глава, климнала кѫдѣ рамото и дръпната назадъ. се освѣтлява; очитѣ блѣщѫтъ, и контрастътъ е неоцѣнимъ между полуотворенитѣ тънки уста, изъ които се вндатъ малки зѫби, и бузитѣ и подбузницитѣ богати. епископски, широко и дебело искроени. Това ти наумява оня сочни и чудесенъ релйефъ на лица, съ които Гюстивъ Дорѐ е наръжсилъ иллюстрациитѣ си въ Rabelais или въ Contes drolatiques, и които доста ти е да ги погледнешъ за да кипнешъ отъ смѣхъ. Или пò-добрѣ, чувствовашъ въ него цѣла ироническа поема. една твърдѣ деликатна и пъргава душа, завиена въ много материя, и която се настанява добрѣ тамъ, която даже извлича голѣма полза отъ това, като прави да свѣти по сичкитѣ точки на тая широка маска присмѣхулното изражение, като че съ едно пò-широко лице человѣкъ пò-добрѣ и пò-пълно може да се присмива на свѣта!

IV.

Сѐ едно, испитвашъ. че си излъганъ, ако на разочарованъ. Г. Ренанъ нѣма съвсѣмъ онова лице, което книгитѣ му и животътъ му би трѣввало да му наравятъ. Това лице което си въобразявалъ вкамънено отъ високий скептицизмъ, нарамъ го че повече прилича на единъ bon vinant на Беранже. Въобразявамъ какъ единъ артистъ на ораторски движения би намѣрилъ тука прѣкрасенъ случай да упражни таланта си.

— Тоя человѣкъ, би казалъ той, е прѣкаралъ най-ужасната морална криза, ято една душа може да мине. Той е билъ длъженъ, на двайсеть години, и въ ловия, които сѫ правили особенно мѫчителенъ и драматиченъ избора, да гла-

*) Петокнижие, име дадено на първитѣ петь книги на Вѣтхий Завѣтъ.

сува между вѣрата и науката, да скъса най якитѣ и най-сладкитѣ връзки, и понеже той бѣ по̀-завързанъ отъ колкото всѣки другъ, раната е била безъ съмнѣние още по̀-голѣма. И той е веселъ!

За една по̀-малко вжтрѣшна рана, Ламене, който може-би бѣше само единъ риторикъ, умрѣ въ крайно отчаяние. За много по̀-малко отъ това простодушний Жуфроа остана неизлѣчимо скръбенъ. За още по̀-малко, за дѣто се осъмни не, ами за дѣто се убоя да се не осъмни, Паскалъ полудѣ. А г. Ренанъ е веселъ!

Друго — ако да бѣше промѣнилъ вѣра, той би можалъ да има мирътъ, който даватъ часто крѣпкитѣ убѣждения. Но тоя философъ запази въображението на единъ католикъ. Той сѐ обича онова, което отрѣче. Той си остана свещенникъ; той дава на самото отрицание форма на християнски мистицизмъ. Мозъкътъ му е една занемарена черкова. Тамъ гуждатъ сѣно, тамъ четжтъ лекции, но тя е сѐ черкова. И той се смѣе! и той се распуща! и той е веселъ!

Тоя человѣкъ прѣкара двайсеть години отъ живота си да изучва най-знаменитото и най-тайнственно събитие въ историята. Той видѣ какъ се раждатъ религиитѣ; той е слѣзналъ до дъното на съвѣстьта у проститѣ и просвѣтленитѣ: той видѣ какъ трѣбва да сж нещастни человѣцитѣ, които иматъ такива сновидѣния, какъ трѣбва да сж наивни, за да се утѣшаватъ съ това. И той е веселъ!

Тоя человѣкъ въ своето *Писмо до г. Бертло* начърта прѣвъсходно великата програма и установи ясно скромний билансъ на науката. Той има̀ некой день, и ни го съобщи, чувството на безконечностьта. Той испита но̀ добрѣ отъ всякой другъ колко нашитѣ усилия сж пусти и нашата сждба непроницаема, и той е веселъ!

Тоя человѣкъ, като говореше на послѣдъкъ за оня Амиелъ, който тъй страда̀ отъ мисьльта си, който умрѣ бавно отъ метафизическа болесть, забавляваше се да подьржа съ безочливостьта на единъ мжжь, съ еластичната логика на една жена въ отношение на Бога, че тоя свѣтъ, подирь сичко, не е никакъ скърбенъ за онгова, който го не зима твърдѣ въ сериозность, че има хиляди начина да бждешъ щастливъ и че тие на които не е дадено „да се спасжтъ“ чрезъ добродѣтельта или чрезъ науката, то могжтъ да сторатъ това съ помощьта на пжтуванията, на женитѣ, на спортътъ или пиянството, (може би искривявамъ мисьльта му, като я прѣвождамъ, толкосъ по̀-злѣ. Защо има той тънкости, които зависатъ само отъ располаганието на думитѣ?) Знамъ добрѣ, че песимизътъ не е, въпрѣки, външния си видъ, една философия, че той е едно безразсждно чувство, породено отъ непълно възрѣние на работитѣ; но пакъ срѣщаме и оптимисти твърдѣ безочливи. Какъ! Тоя мждрецъ самъ признаваше по̀-напрѣдъ, че има страдания безполезни и необясними; великиятъ викъ на всемирната скърбь, въпрѣки него, пристигаше до ушитѣ му: и тозъ часъ слѣдъ това той е веселъ! Горко на ония, които се смѣятъ, както казва Светото Писание. Тоя смѣхъ азъ го зачухъ вече въ *Одисеята*; той е неволний и мрачний смѣхъ на претендентитѣ — които отиватъ да умржтъ.

Не, не, г. Ренанъ нѣма право да бжде веселъ! Той може да бжде веселъ само по най-дързската и слѣпата смѣлость. Както Макбетъ бѣ убилъ съня, тъй г. Ренанъ двайсеть пжти, сто пжти въ всяка своя книга уби радостьта, уби дѣятелностьта, уби спокойствието на душата и здравината на духовний животъ.

И той е веселъ! Какъ това нѣщо?

Нѣкой би могълъ да отговори:

Вие твърдѣ лесно се очудвате, господине хитрецо. То е като да кажь: „Тоя человѣкъ е человѣкъ, и той има смѣлость да бжде веселъ“! Не виж, че веселостьта му е зловѣща, защото азъ щж ви докажж, че тя е героическа. Тоя мждрецъ прѣкара една строга младость; той припознава, подирь трийсеть години студии, че самата тая строга младость е била едно тщеславие, че —

*) Френски комически драматистъ.

билъ изманенъ самъ отъ себе си, че само простацитѣ и лекоумнитѣ иматъ право, но че не е вече врѣме днесь да се повърне. Той знае това, и го каза сто пжти, и при все това той е веселъ. Това е великолѣпно!

V.

Не! Имамъ съмнѣние че тая веселость не е ни зловѣща, ни героическа. Остая да мисля, прочее, че тя е естественна, и че г. Ренанъ се задоволява да я поддържа чрезъ всичко онова, което знае за человѣцитѣ и нѣщата. И това е позволително, защото, ако тоя свѣтъ е наскърбителенъ, като загадка, той е забавителенъ, като зрѣлище.

Може да се тикне още пó-далечь обяснението. Нѣма причина щото пирронянецътъ или най-смѣлий отрицатель да не бжде единъ веселъ човѣкъ, и това даже като приемемъ че негацията или съмнѣнето въ всичко прѣдполагатъ едно възрѣние на свѣта и на живота обязателно и неизлѣчимо мрачно, нѣщо, което не е още доказано. Въ всѣки случай това може да бжде вѣрно само за хора съ истънчена култура и съ нѣжно сърдце, защото негодницитѣ не се стѣсняватъ да бждятъ пълни отрицатели и весели хорица въ едно и сжщо врѣме. Но въ дѣйствителность, никакъ не е нуждно да бжде нѣкой доленъ човѣкъ за да е веселъ, съ една скръбна философия. Ние сме скептици, пессимисти, нихилисти, когато мислимъ за това: останалото врѣме (и това врѣме е почти цѣлий животъ), човѣкъ живѣе, отива, иде, приказва, пжтува, има своитѣ работи, своитѣ удоволствия, своитѣ дребни занятия отъ всякакъвъ видъ. Наумѣвате си какво бѣ казалъ Паскалъ за и доказетелствата на метофизический Богъ*: тие демонстрации поразяватъ само прѣзъ мигътъ, въ който ги схващатъ; слѣдъ единъ часъ забравятъ се. Прочее, много лесно може да има контрактъ между идеитѣ и характерътъ на единъ образованъ человѣкъ. „Моя разсждъкъ, казва Монтенъ захваща у мене едно първостепенно мѣсто . . . Той оставя свобода на моитѣ апетити . . . *Той върши отдѣлно своята роля*“. Защо не би вършилъ тъй сжщо своята роля отдѣлно омайникътъ писатель на *Философическитѣ диалози*? Да се опитаме, прочее, да узнаемъ отъ дѣ и какъ той може да бжде щастливъ.

Най-напрѣдъ неговий оптимизъмъ е прѣдвзетъ и той го високо афишира при всѣки удобенъ случай, па и дори при неудобенъ и въ най-непрѣдвиденитѣ минути. Той е щастливъ защото иска да бжде щастливъ: това е най-добрий начинъ който е нанамѣренъ за сполучванне щастието. Той дава съ това единъ примѣръ, който мнозина отъ съврѣменницитѣ му не е злѣ да подражатъ. Отъ многото оплаквания себе си, ние ще станемъ дѣйствително нещастни. Най-добрий цѣръ противъ скръбьта е може-би да я отричаме колкото можемъ повече. Чувствителностьта е твърдѣ человѣшка, твърдѣ благородна даже, но е опасна сжщо. Трѣбва да работимъ безъ да хленчимъ и да помагаме на ближниятъ си безъ да го поливаме съ сълзи. Незнаемъ, но може-би „бѣдниятъ народъ“ е още пó-малко щастливъ отъ когато хванахж да го оплакватъ пó-силно. Тег̇лата му бѣхж пó-голѣми другъ пжть, но азъ вѣрвамъ, че тогава той бѣше пó-малко за оплакване, именно защото пó-малко го оплаквахж.

Готовъ съмъ, обаче, да се съглася съ слабодушнитѣ, че не стига всякога да искашъ, за да бждешъ щастливъ. Животътъ, въобще, не е служилъ твърдѣ злѣ г. Ренана, и доста го подкрѣпи да издържи *басътъ* си, и той благодари нѣжно въ края на *Воспоминанията* си тъмната „първоначална причина“ Всичкитѣ му сънища сж биле осжществени. Той е членъ на двѣтѣ Академии; той е администраторъ на Французската Коллегия; той билъ обичанъ, казва ни самъ, отъ три жени, любовьта на които му е много важила: сестра му, жена му и дъщера му; най-послѣ, располага съ честна охалность, състояща не въ благороденъ металъ, който е твърдѣ материялна и подчинающа вещь, но въ акции и облигации, нѣща леки и които сж по вкуса му, които сж единъ видъ фикции,

и даже хубави фикции; има ревматизми, но той прави тъй щото да не бждатъ забѣлѣжени, а при това, и нѣма ги сѣкога. Най-голѣмата му скрьбь е била загубата на сестра му Хенриета, но той имà поне щастието да не види това тежко зрѣлище, понеже самъ бѣше много боленъ тогава. Тя си отиде когато бѣ свършила работата си и когато братъ ѝ нѣмаше вече нужда отъ нея. И кой знай дали паметьта на това благородно лице не му е тъй сладко, както би му било сладко днесь присжтствието му. Послѣ, тая смрьть му вдъхна такива прѣкрасни страници, тъй нѣжни, тъй хармонични! Впрочемъ, ако е вѣрно, че щастието е възнаграждение на проститѣ сьрдца, то струвами се, че единъ високъ умъ и всичко което той носи съ себе си, не е отъ естество да попрѣче на щастието. То е за мжжетѣ това, което голѣмата хубость за женитѣ. Една истински хубава жена постоянно се радва на хубостьта си, тя не може да я забрави нито минута, тя я чете въ всичкитѣ очи. Съ такова нѣщо, животътъ е сноссенъ, или става скоро сносенъ, стига тя да не е нѣкоя сладострастница, нѣкоя ненаситима гладница за щастие, каквито ги има. Г. Ренанъ се усѣща врьховно уменъ, както Клеопатра се усѣщаше врьховно хубава. Той имà радоститѣ на крайната знаменитость, които сж ежеминутни и които не сж до тамъ за прѣзиране, мисля. Славата негова му се усмихва въ всичкитѣ погледи; той се усѣща по̀-горенъ почти отъ всичкитѣ си съврѣменници по количеството на работитѣ, които разбира, по тълкованието, което имъ дава, по тънкостьта на тия тълкования. Той се усѣща изобрѣтатель на една извѣстна философия, твърдѣ прѣчистена, на единъ извѣстенъ начинъ да разбира свѣта и живота, и той съзира навредъ около си влиянието упражнено върху много души отъ неговитѣ аристократически теории. Азъ неговоря за редовнитѣ и сигурни радости на катадневний трудъ, за удоволствията на издирването, и по нѣкогажъ, на изнамирването). — Г. Ренанъ се наслаждава на гениятъ си и на ума си Г. Ренанъ първъ се наслаждава съ ренанизмътъ.

Интересно ще бжде — и доста безполезно между прочемъ — да съставимъ списъкъ на противорѣчията на г. Ренана. Неговътъ Богъ ту сжществува, ту го нѣма, той е личенъ или безличенъ. Безсмъртието, което мечтае по нѣкога, ту индивидуално, ту колективно. Той вѣрва и не вѣрва въ прогреса. Мисъльта му е скрьбна и духътъ веселъ. Обича историческитѣ науки и ги прѣзира. Той е мистикъ и дяволитъ. У него намираме наивность съ непроницами хитрования. Той е Бретонецъ и Гасконецъ. Той е художникъ и при все това стилътъ му е най-малко пластиченъ. Той ти се вижда точенъ и ти избѣгва, като вода между прьститѣ. Често мисъльта е ясна и изражението тъмно, или пъкъ противното. При външнитѣ свръзки, той прави невѣроятни идейни скокове, постоянно злоупотрѣблѣние съ думитѣ, двусмислия неуловими, часто въсхитителна галиматия. Той отрича въ сжщото врѣме когато утвържда. Той се така старае да не бжде измаменъ отъ мисъльта си, щото не смѣе нищо колко-годѣ сериозно да каже безъ да се не усмихне и вщути тутакси слѣдъ това. Той прави утвърждения, на които слѣдъ една минута, показва видъ че невѣрва . . . Но знае ли той самичъкъ добрѣ дѣ се почва и свършва иронията му? Неговитѣ публични убѣждения така се прилагатъ въ неговитѣ „мисли изъ отзадъ главата“ щото той самъ-си, чини ми се, се побръква и се загубва прѣди насъ въ тайнственостьта на тие „полусѣнки“.

Всичкитѣ феи богато надарили малкиятъ Арморикапецъ. Тѣ му дали ний, въображение, тънкость, постоянство, веселость. доброта. Феята Иронията шла на реда си и му казала: „Нося ти единъ прѣкрасенъ даръ; но ти го въ такова изобилие щото той задавя и покваря всичкитѣ други. Ще те оби но ще се бојжтъ да ти кажатъ това отъ страхъ да не минатъ за глупав ще се подигравашъ съ хората, съ вселенната, съ Бога, ще се подиграва съ себе си и ще свършишъ съ това, щото да изгубишъ вкуса и грижата истината. Ти ще размѣняшъ иронията въ най-сериознитѣ размишления, въ

естественитѣ и най-добритѣ дѣйствия, и ироннята ще направи всичкитѣ ти писания безкрайно уплѣнителни, но нетрайни и чупливи. Въ замѣна на това никой на свѣта не ще се е растушавалъ толкова че е живѣлъ". — Тъй говори феята, и трѣбва да признаемъ, че пакъ била добра. Ако г. Ренанъ е една енигма, г. Ренанъ пръвъ се радва отъ това и се грижи може би още повече да я затъмни.

Прѣди година той пишеше: „Вселенната е едно зрѣлище, което Господъ устроява за себе си; нека да служимъ на намѣренията на великия хорегъ, като се стараемъ да направимъ зрѣлището му възможно повече блѣскаво и разнообразно". Трѣбва да отдадемъ справедливость на автора на *Животътъ на Исуса Христа*, че хубаво имъ служи, той на намѣренията на великий хорегъ!" Нещесъмнѣние, той е единъ отъ най-оригиналнитѣ и фини актери на вѣчната феерия. Трѣбва ли да го укоряваме че се весели за своя смѣтка, веселейки въ сѫщото врѣме божественниятъ импресарио? Това ще бѫде неблагодарность, защото и ние се веселимъ на комедията, споредъ нашата малка мѣрка. Бога ми, свѣтътъ би билъ по-печаленъ ако да не бѣше въ него г. Ренанъ.

ПРИТУРКА

Угомъкъ отъ една рѣчь произнесена отъ г. Ренана въ Кимперъ на 1885 година 17 августа:

. . . И азъ сѫщо унищожихъ нѣколко подземни и доста зловѣщи звѣрове. Азъ бѣхъ единъ добъръ торпилопукатель, по моятъ способъ; дадохъ нѣколко електрически растрьсвания на хора, които по би обичали да спѭтъ.

Ето защо, макаръ и прѣждеврѣменно уморенъ тѣлесно, азъ съхранихъ до старость една дѣтинска веселость, както морящитѣ, една странна способность да сѫмъ благодаренъ отъ себе си

Нѣкой си критикъ на послѣдне врѣме подържаше, че моята философия ме задължавала да бѫдѫ безутѣшно плачущъ. Той осѫждаше като едно лицемѣрство моето добро расположение, на което не виждаше истинскитѣ причини.

Добрѣ, азъ щѫ ви ги кажѫ.

Азъ съмъ много веселъ, прѣди всичко, защото твърдѣ малко съмъ се веселилъ когато бѣхъ младъ, и азъ запазихъ всичката свѣжесть на иллюзиитѣ си; послѣ, и това е по-сериозно: азъ съмъ веселъ защото съмъ наздраво увѣренъ че съмъ извършилъ въ живота си едно добро дѣло. За възнаграждение друго не бихъ искалъ освѣнъ да почна пакъ. Оплаквамъ се отъ едно нѣщо само, то е че съмъ остарѣлъ десеть години по-рано.

Азъ не съмъ единъ литераторъ, а единъ простонародникъ; азъ съмъ конецътъ на дълга тъмна верига отъ селяци и моряци. Азъ се ползувамъ отъ икономията, която сѫ направили отъ мислитѣ си; азъ съмъ признателенъ на тия бѣдни хорица, които ми доставихѫ чрезъ духовната си умѣренность такива живи наслаждения.

Тамъ е секретътъ на младостьта ми.

Ние сме готови да живѣемъ, когато всички само за умиране говоратъ. Человѣшката группа, на която най-много приличаме и която най-добрѣ ни разбира, сѫ славянитѣ; защото тѣ сѫ въ положение еднакъво съ нашето: нови въ живота и антични въ сѫщото врѣме.

Прѣв. **Ц-въ.**

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ.

Отговоръ на рецензията, помѣстена въ 397-й и 405-й на в. „Свобода", за Старата История, съставена отъ Г. Дерманчева.

Всѣкой единъ, който се е рѣшилъ да печети ка вато и да е книга, се надѣва, че ще се критикува и ще се покажатъ нейнитѣ недостатъци и добри страни. Като се рѣшихъ да напечатамъ съставената отъ мене стара история и азъ се надѣвахъ че ще се критикува, но се надѣвахъ, разбира се, на научна критика. Но вмѣсто да се яви човѣкъ, който да ѭ критикува, яви се човѣкъ, който намѣрилъ за нужно мене да охули.

Считамъ за непотрѣбно да отговарямъ на нападенията, съ които тази тъй нарѣчена рецензия, е прѣпълнена и въ която авторътъ ѝ е излѣлъ всичката си злость противъ мене.

. . . .

Но понѣже той дава нѣкои факти взети отъ учебника, които могѫтъ да доведѫтъ нѣкого въ заблуждение, то азъ ще отговоря само на фактитѣ. Ще ги нарежѫ, както сѫ тѣ въ тази, тъй нарѣчена рецензия, като почнѫ съ първия и свършѫ съ послѣдния

I. Рецензията нарича „глупость", това, дѣто азъ съмъ опрѣдѣлилъ историята като наука, която описва и обяснява миналия животъ на народитѣ. Казаното опрѣдѣление се опровергава съ това, че азъ не трѣбвало да се захващамъ за този меракъ. Хубаво опровержение; по такъвъ начинъ бихме могли всичко да опровергаваме. Нò нататъкъ рецензията въстава противъ това, защо, като съмъ опрѣдѣлилъ така историята, не съмъ замълчалъ, а тутакси съмъ прибавилъ: „тя ни учи, какъ сѫ се появили тѣ, какъ сѫ се развили и какъ сѫ пропаднали или пъкъ какъ сѫ достигнали до сегашното си състояние." Ясно е, че първото опрѣдѣление: „Историята е наука, която описва и обяснява миналия животъ на народитѣ" е много общо опрѣдѣление и като таково има нужда да се пояснѝ съ други не така общи опрѣдѣления. Това съмъ и направилъ. Нимà такова пояснение не е логическо?

II. Споредъ рецензията „глупость" било и това, гдѣто казвамъ, че историята се занимава съ най важнитѣ факти, които сѫ имали влияние върху живота на народитѣ. Вмѣсто да се покаже, че това, което се нарича глупость, е невѣрно и да се покаже кое е вѣрното опрѣдѣление, расказватъ се характеристически прѣдположения: ясно било, какво азъ съмъ прочелъ нѣгдѣ нѣщо за „исторически материялъ," но не съмъ разбралъ за какво се говори, и тъй като за мене „учебникъ по историята и история (въ ширскъ смисълъ на думата)" е сѣ едно, затова азъ съмъ писалъ, че историята се занимава само въ най-важнитѣ факти. Това сѫ доводитѣ; като че ли всѣки учебникъ по историята не е разюме на самата история, като наука. Като че ли учебникътъ не се занимава на кратко съ сѫщитѣ факти, съ които се занимава и самата история.

III. Третя „глупость" е, защо съмъ писалъ, че историята е наука, к... показва, какъ образованието се е прѣдавало непрѣкѫснато отъ единъ нар... на другъ, до като достигне до сегашното си състояние. Това е неопроверж... историческа истина. На тази истина се основава и историята, като наука. ... рецензентътъ отбираше поне малко отъ тъзи наука, щеше мѫдро да си замълч... Но, разбира се, рецензентътъ уборва рѣчената истина съ факти: ето тъзи фа... желалъ бихъ да знаѭ, казва той, коя е тази история, която показва, че образова... се било прѣдавало непрѣкѫснато отъ единъ народъ на другъ, тъй ...

народи, а въ това число и хунитѣ и вандалитѣ, щомъ сж се явявалъ на историческата сцена, почвали да се продължаватъ науката и искуството отъ тамъ, дѣто се биле спрѣли неговитѣ прѣдшественници." Питамъ, дѣ съмъ казалъ, че хуннитѣ и вандалитѣ сж исторически народи? За дивитѣ хунски народи се говори въ историята, защото тѣ съ своитѣ нападения сж прѣдизвикали онова много важно събитие, което се казва велико прѣселение на народитѣ; а за вандабитѣ се говори, защото тѣ сж часть отъ германцитѣ. За тѣхъ се говори, както се говори за всѣкое германско племе — като за часть отъ цѣлото. Дали рецензентътъ схваща тази разлика незнаж.

IV. Рецензията се чуди на това, що се говори въ началото на § 2 4 „До — исторически врѣмена, като забѣлѣзва, че азъ тържествено съмъ заявявалъ че историята се почва собственно отъ това брѣме отъ когато сж ни останали цаметници и расказн, писанп отъ хора, които сж знаели добрѣ това, което сж писали. Това се опровергава по слѣдующия начинъ: „Но, читателю, недѣйте мислп, че това сж мисли г-нъ Дерманчеви. Не, тѣ сж чужди мисли взети отъ чужди книги и само изопачени отъ г. Дерманчева. Недѣйте мисли, тъй сжщо, че г. Дерманчевъ вѣрва или по-добрѣ, разбира това, което ржката му певѣрно е скопировала отъ чужда за него непонятна книга. Не, г. Дерманчевъ нито вѣрва, нито пъкъ разбира това. За да се увѣрите въ истиностьта на думитѣ ми, обърнете на стр. 7 и прочетете 7-й и 8-й редъ Тѣ гласжтъ: „Стара истояия, която се почва отъ това врѣме отъ когато съ явяватъ първитѣ държави." Съ други думи, рецензентътъ иска да каже, че между двѣтѣ опрѣдѣления има противорѣчие, което азъ не съмъ можелъ да забѣлѣжж, защото, споредъ него, изобщо съмъ кралъ, и то механически, чужди мисли отъ разни книги, които не съмъ разбиралъ за това и съмъ ги изопочавалъ. — Прѣди всичко, трѣбва да кажж, че въ една книга може да има противорѣчие, безъ да сж заемани и изопочавани чужди мисли. Ако наистина има изопочени чужди мисли, нека се докаже (само голи думи на сж доказателство), а понеже това въ рецензията не е сторено, тогава остая важно само питането да ли има противорѣчие. Прѣди всичко ще кажж, че тукъ рецензентътъ си е позволилъ хитрость: той не е цитиралъ всичко, което би трѣбвало да цитира отъ 1-та стр. за да се даде истинския смисъсъ на това, което съмъ писалъ. А азъ съмъ писалъ, че историята се почва *собственно* отъ това врѣме, отъ когато сж ни останали паметници и расказа писани отъ хора, които сж знаели добрѣ това, което сж писали. Но прѣди да дойде това врѣме, отъ всѣки народъ сж останали басни, които сж се прѣдавали отъ уста въ уста и въ които истината е тъй прѣувеличена или извърната, щото мисъльта на тѣзи басни остая и до сега още тъмна. Не значи ли това, че историята, взета въ строгъ смисълъ на думата, се почва отъ онова врѣме отъ когато има положителни свѣдѣния? Но нейна принадлежность сж и баснитѣ; а отъ кое време има басни? не е ли отъ това врѣме, отъ когато се явяватъ първитѣ стари държави? Слѣдов. историята (като не ж вземеме въ строгъ смисълъ на думата) се почва съ баснитѣ или пъкъ съ появяванието на първитѣ държави. Но не е ли сжщото опрѣдѣление за старата история, сир. че тя се почнува отъ това врѣме отъ когато се явяватъ първитѣ държави? Какво противорѣчие има тукъ?

V. Въ сжщото опрѣдѣление, сир. че старата история се почва отъ това [вр]ѣме отъ когато се явяватъ първитѣ държави, рецензентътъ намира и друго [прот]иворѣчие. Той казва, че нѣмало правило безъ исключение и че подтвърждението на това той намиралъ на 97-а стр. на моя учебникъ, дѣто е било казано, [че] египетската монархия е била основана отъ Макеи, но че прѣди това гърцитѣ [уп]равлявали въ продължение на нѣколко врѣме страната. Подобно нѣщо въ моя [уч]ебникъ нѣма. За Макеи никакъ не се говори, а за Гърцитѣ се говори не въ [на]чалото на египетската история (9 стр.), а на края, когато тѣ въ врѣме на [П]саметиха сж дошли въ Египетъ. Защо рецензентътъ самъ си позволилъ да изо[па]чава „чужди мисли", всѣки се досѣща.

VI. Отъ моето описание на народитѣ, които сѫ живѣли въ Иранъ, излизало, че Хамититѣ, Симититѣ и Арийцитѣ сѫ живѣли „каращисано". И тука рецензентътъ си е позволилъ да изопачи „чужди мисли", защото азъ съмъ писалъ, че Хамититѣ се явяватъ първи въ историята, а Арийцитѣ сѫ населявали срѣдне азиатския планински вѫзелъ и отъ тѣхъ въ разни врѣмена сѫ се отдѣляли разни народи, които постепенно сѫ завзели цѣла Европа. (стр. 6) Думитѣ: „се явяватъ първи въисторията и въ разни врѣмена" не показватъ май, че тѣзи народи сѫ живѣли „каращисано".

VII. Глупость било, защо съмъ казалъ, че египтянитѣ сѫ принадлежали къмъ Хамититѣ. Това се уборва съ мнението на Масперо: les Egyptiens apparatiendraiant plûtot à la race proto-Simitique", или на български казано: „Египтянитѣ би принадлѣжали по́-скоро къмъ прото-симитическата раса." Както се вижда самъ Масперо дава съ резерва това мнение, той не казва нищо положително, а рецензентътъ казва, че това мнѣние било прието отъ всички учени. Тукъ той си е позволилъ да поизлъже. Мнението на Масперо не е прието отъ всички, и мнѣнието, че египтянитѣ сѫ принадлежали къмъ Хамититѣ, не е уборено още.

VIII. Друга глупость било защо съмъ писалъ, че р. Нилъ истича отъ абисинскитѣ планини. Това се опровергава съ тези думи: „И това се пише въ края на 1890 г. и то отъ човѣкъ, който, както се научаваме, е прѣподаватель по География въ горнитѣ класове на Соф. Клас. Гимназия". Тука рецензентътъ не разбира, че азъ пишѫ история на стария Египетъ, а не география, че моята цѣль е да опишѫ, не Нилъ, а какъ Нилъ чрѣзъ своитѣ разливания е причина за плодородието и слѣдов. за образуванието на стария Египетъ. Понеже всѣкой знае, че отъ потоцитѣ на абисинскитѣ планини (въ врѣме на тропическитѣ дъждове) Нилъ се напълва съ вода и излиза отъ своето корито, то за мене има значение Синиятъ Нилъ, който истича отъ абисинскитѣ планини. Азъ напомнямъ само тукъ за истоцитѣ на Нилъ, като зная, че ученицитѣ подробно знаятъ за истичанието на Нилъ, отъ географията.

IX. Рецензията ме напада, защо съмъ писалъ, че въ края на септемврий водитѣ на Нилъ почватъ да спадатъ, а въ декемврий Нилъ влиза въ своето корито, като оставя на земитѣ, които сѫ биле напоявани, единъ видъ торъ, нарѣченъ *илъ*. Тука рецензентътъ се е заловилъ само за думата „илъ" и се подиграва съ карикатурни филологически умувания, (!) като какво съмъ мислилъ азъ за происхождението на думата „илъ". Вмѣсто тѣзи недостойни подигравки, щѣше да бѫде по́-добрѣ, ако бѣше ми се указало нѣкоя по́-сгодна българска дума. Тукъ се цитира и Дичну, но този цитатъ е така не на мѣсто, щото нѣма какво да го опровергавамъ. Не само Дичну, но всички еднакво пишатъ фактътъ, че въ края на септемврий водитѣ на Нилъ се дръпватъ и оставятъ „илъ".

X. Осѫжда ме защо съмъ писалъ, че въ Египетъ е имало 26 династии, а не 30, както казва Масперо. Рецензентътъ тукъ се пита, кой има право и отговаря, разбира се, че Масперо. Отъ тукъ се вижда, че рецензентътъ нѣма понятие отъ египетскитѣ династии, защото народни династии сѫ 26, а ако вземеме и чуждитѣ династии, спр. и династиитѣ, които сѫ владѣли подиръ покорението на Египетъ, то тѣ излизатъ 30 и даже повече. Масперо е взелъ всичкитѣ династии и народнитѣ и чуждитѣ, и за това ги намѣрва 30, а азъ съмъ взелъ само народнитѣ.

XI. Защо съмъ писалъ, че египетската история се дѣли на 3 части: 1) Старо царство отъ 1-та до 11-та династия; 2). Срѣдньо царство отъ 11-та династия до нахлуванието на Хикситѣ и 3). ново царство отъ нахлуванието на Хикситѣ до завладяванието на Египетъ отъ Перситѣ. Рецензията казва, че това е букваленъ прѣводъ отъ Масперо, и че не съмъ разбиралъ, какво казва Масперо, защото той казва, че обикновенно така дѣлѭтъ историята, но по́-нататъкъ той отхвърля това мнѣние. Какво имаше тукъ? ето какво: самъ Масперо казва, че така дѣлѭтъ обикновенно историята, слѣдов. азъ съмъ ѭ раздѣлилъ, както

обикновенно ѫ дѣлѭтъ, а ако Масперо дава друго мнѣние, то си остава за негова смѣтка. Когато самъ Масперо казва, че така обикновенно дѣлѭтъ историята, защо пъкъ да е букваленъ прѣводъ отъ Масперо? Но трѣбва да се покажеме учени. Трѣбва да цитираме Дюрюи и Масперо,—иматъ ли си мѣсто тѣзи цитати, или не—то е все едно.

XII. Осѫжда ме защо съмъ писалъ, че подиръ смъртьта на Рамзеса II историята на Египетъ става много тъмна. Но това е фактъ. Рецензията казва: „историята на Египетъ е станала тъмна подиръ смъртьта на Рамзеса III-й, и че отъ смъртьта на Рамзеса II-й до Рамзеса III-й сѫ се случили доста важни събития, като напр. излизанието на Евреитѣ отъ Египетъ, които, вижда се, г. Дерманчевъ не знае“. Рецензентътъ е намѣрилъ за нужно и тукъ да поискриви. На стр. 13, гдѣто говорѭ за Рамзеса, се казва: „Въ врѣмета на Рамзеса II сѫ били избити всичкитѣ еврейски младенци, а въ врѣмето на неговия прѣемникъ евреитѣ подъ прѣдводителството на Моисея сѫ излѣзли отъ Египетъ“. За излизанието на евреитѣ азъ слѣдов. знаѭ, а други важни събития нѣма, има само нахлуване на разни племена, за които както и за Рамзеса III-й, има мѣсто да се пише въ една специална история, а не въ учебникъ за срѣдни училища.

XIII. А „Перлъ на глупость“ било, за дѣто съмъ писалъ, че троянцитѣ помислили, какво боговетѣ имъ пратили този чуденъ конь и го внели въ града. Да видиме сега що излиза отъ баснитѣ за коньтъ. Когато троянцитѣ излѣзли отъ Троя и видѣли този чуденъ конь, Лаокоонъ настоявалъ да не се внася въ града, това е то Виргилиевото timeo Danaos et dona ferreutes, и ударилъ съ копието си и го е пробилъ; но въ това врѣме дохождатъ двѣ ужасни змии и задушили Лаокоона заедно съ дѣцата му. Тогава народътъ помислилъ, че Лаокоонъ е билъ наказанъ отъ боговетѣ, за гдѣто е оскърбилъ свещения конъ, когото боговетѣ взели подъ свое покровителство, и като дарь отъ тѣхъ (отъ боговетѣ) го внесли въ града. Е хубаво, какво противорѣчие има между това, което съмъ писалъ и това, което казватъ баснитѣ? Вмѣсто да се впущамъ въ излишни подробности, азъ съмъ изразилъ всичко въ нѣколко думи. Това е то „перлътъ на глупостьта“. Съ ударение забѣлѣзвамъ, че този „перлъ“ е единичкия фактъ изъ цѣлата история на Гърцитѣ и римлянитѣ — (а това е сѫщественната часть на моя учебникъ, стр. 75 — 416) върху която рецензентътъ е можалъ да каже нѣщо и то тъй безоснователно. Отъ това се вижда, какви сѫ знанията на рецензента. Но има още и друго нѣщо: той прѣдвижда това заключение и съ византийска хитрость се оправдава съ това, че той взема книгата, удря я на масата и гдѣто се разгърне отъ тамъ взема „перлъ на глупость“ а тя се е разгърнала на 93 стр., гдѣто се говори за коня! Отъ това пъкъ ясно се вижда, каква добросъвѣстность краси сѫщия рецензентъ, защото не трѣбва ни дума, такова нѣщо никой не може да вѣрва; стига само да бѣше намѣрилъ толкова много глупости, той безъ съмнѣние не щеше по никой начинъ да пропустне да ги каже, а за това гарантира самото му настроение противъ мене.

Това е моя отговоръ на фактическата часть на рецензията.

Георги Дерманчевъ.

Приехѫ се въ редакцията слѣдующитѣ нови книги:

Емилия Галотти, трагедия въ петь дѣйствия, отъ Е. Лессинга, прѣвелъ отъ нѣмски Д-ръ К. К. Кръстевъ. Пловдивъ. печатница Д. В. Манчовъ 1890. Цѣна 80 ст.

Стихотворения, въ двѣ части отъ Елисавета и Мария Т. Ненови. София типография Б. Зилберъ 1890. Цѣна 60 ст.

Христоматия за долнитѣ классове на гимназиитѣ и общинскитѣ классни

училищ., съставили Ст. Костовъ и Д. Мишевъ, томъ II и III. Пловдивъ печатниц. Хр. Дановъ 1890. Цѣна по 1 левъ и 30 ст.

Христоматия за долнитѣ класове на срѣднитѣ училища и на гимназиитѣ. Съставилъ К. Величковъ. Издава книжарницата на К. Г. Самарджиевъ въ Солунъ 1890, цѣна 8 гр.

Периодическо списание на българското книжовно дружество въ София, книжка XXXV. София, Държавна печатница, 1890.

Трудъ. Литературно-научно списание, книга VII. Търново, 1890.

Чърти изъ живота на Наколай Стефановъ. труженикъ по народното възраждение. Съставилъ и печата авторътъ: Х. Силистра 1890. Цѣна 50 ст.

По земледѣлческия въпросъ. отъ Габе. Русе 1890. Цѣна 25 ст.

СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪРЪ

II

Ний трѣбва тозъ пжть да захванемъ тъкмо отъ тамъ, дѣто спрѣхме въ първата си статия. Къмъ края на първата си статия казахме ний, че изборътъ на пиеситѣ не се отличава съ нужната грижливость; че първитѣ прѣдставления, на които вредъ се отдава най-голѣма важность и за които винжги се избиратъ най-капитални чужди драми, или пъкъ национални и патриотически, въ столичния театъръ бѣхж посветени на чужди произведения, нѣкои отъ които едва ли би затъмнили съ блѣсъка си нашитѣ, българскитѣ произведения. Излишно е да увѣряваме читателитѣ си, че ний не сме нито шовинисти, нито прѣкалени и сантиментални почитатели на българското, защото е българско. Не! защото ний прѣди всичко сме българинъ и като такъвъ, разумява ся, не сме способни за шовинизмъ, нито пъкъ за голѣмо въсхищаванье отъ нашенското, отъ българското. Но ний искахме и пакъ ще искаме настоятелно и повторително, щото българското да не се прѣзира и незачита, да не се унижава спрямо чуждото, когато не стои пò-низско отъ него. Още тогава казахме ний, че не би могло нищо да се възрази, ако българскитѣ пиеси бѣхж отстжпили скромно на всемирнитѣ гении, и българский духъ — на духа на човѣчеството. Ний не искаме, Богъ знай, какво нѣщо отъ скромнитѣ материялни и морални сили на столичната трупа; но се ласкаемъ, че е справедливо да се иска отъ нея поне онова, което извършватъ провинциялнитѣ любителски трупи. Когато въ прѣвъсходния съ своята природа и жалкия съ своитѣ хора Казанлжкъ, мислимъ си ний, може да се прави фуроръ съ една Шиллерова трагедия — „Коварство и любовь“ — и съ единъ Гоголевъ „Ревизоръ“, то какво остава за столицата и за нейната специална драматическа трупа? Пакъ повтаряме, че сега за сега леко се гледа на тъзи важна точка и че съ туй може да се причини такова зло, което сетнѣ и най-добрата воля мжчно може да прѣмахне. Това зло е: низкото мнѣ на пò-разбраната и пò-просвѣтената столична публика за театъра. И сега твърдѣ мнозина прѣдубѣдени противъ *този* театъръ, защото неговий прѣ ственникъ се билъ оскандалилъ. Колко е близка опасностьта да не би да се по мнението, че и въ този театъръ не заслужва да си пожертвувашъ врѣмето, щото се прѣдставляватъ много леки и блудкави произведения. Българитѣ народъ дълготърпѣливъ и невзискателенъ, но до едно мѣсто: за това трѣ дирекцията, додѣ е рано, да се въсползува отъ днешното благоприятно

търа расположение за всички ония. които сж го посѣщавали отъ 6 окт. насамъ и сж гледали безпристрастно на работата.

Дѣто ний толкова настояваме за капитални чужди пиеси, то си има една особенна причина. Колкото и да е отъ деликатно естество тъзи причина ний нѣма и този пжть да я прѣмълчимъ, защото ни е страхъ, че нѣма да бждемъ разбрани. То е нашето желание да се подложатъ на единъ видъ испитъ, на единъ experimentum crucis, както би казалъ Беконъ, практичний, но малко тежъкъ въ ржцѣтѣ праотецъ на практичната английска философия, талантитѣ на актьоритѣ и да се види, кои отъ тѣхъ ще бждатъ за въ работа. A priori е за вѣрванье, че нѣкои отъ тѣхъ ще бжде нуждно да се замѣнжтъ постепенно съ други сили, било поради тѣхната неспособность за тъзи работа, било поради тѣхната неразвитость и неподготвенность. Критиката нѣма да се посвѣни споредъ силитѣ си, открито да каже, да ли вѣщо е изиграна една сериозна роля и да ли е разбрана тя отъ играча — но за това трѣбватъ *роли* въ истинското значение на думата, роли, които да изискватъ отъ актьора да напрѣгне всичкитѣ си умствении сили, роли, отъ играта на които да може безъ биенье на съвѣстьта да се заключи за дарбата или бездарностьта му. Ония роли, които гледахме до сега, ни казватъ много, но тѣ не ни казватъ всичко — за това се мжчимъ още да си въздържаме мнѣнието и да не казваме, че сме видѣли само двама-трима бждящи артисти и 4—5-ма такива, които искатъ много голѣма внимателность за да не поврѣдятъ на работата. А това — да се покаже кои сж способнитѣ и кои не способнитѣ актьори — е най-първата и най-трудната, но и най-света длъжность не само на критиката, но и на управлението на театъра.

Надѣждата ни пакъ е за напрѣдъ. Ако и до сега да гледахме само повърхностни, дори и зевзешки прѣдставления, на които вѣроятни, за иронія бѣше прикачена. титлата „знаменито“ (напр. на Малиеровий „Благородникъ“. Le bourgeois gentilhomme), ний пакъ не губимъ надежда, нито пъкъ се отчайваме. Фактътъ е самъ по себе неприятенъ, неутѣшителенъ, но той има една причина, която до нѣйдѣ ни примирява съ него: то е другий фактъ, че театърътъ още не располага съ нуждннтѣ сили. Грижата за туй принадлѣжи обаче на М-вото на Нар. Просвѣщение, слѣдователно ний можемъ прѣспокойно да чакаме, щото то похвално да довърши, да реализира една похвална инициятива, и да вѣрваме, че то при първа възможность ще го извърши. Ний ще си позволимъ по този поводъ да искажемъ само едно скромно желание. Една жизненна нужда за този театъръ ни се вижда единъ истински режисьоръ, единъ режисьоръ. който да стои на висотата на задачата си и да има нужднитѣ знания и нуждната опитность Кой е сегашний режисьоръ, ний не знаемъ, но знаемъ, че нѣкои актьори и актриси игражтъ тъй наивно, тъй примитивно, като да не имъ е казвано, или да не сж разбрали нищо отъ правилата на драматическото искуство. Кой е виновникътъ на това, ний не можемъ каза до тогава, до дѣто понататъшний вървежъ на работата не ни освѣтли повече. Но въ всѣки случай единъ добъръ режисьоръ, който да бжде и истински актьоръ ще бжде голѣма благодать за театъра: той ще може да оцѣни актьоритѣ, да посочи и отстрани бездарнитѣ, но и лека по-лека да въспитае по-млади сили Да се жертвуватъ 5 или 8000 л. за едно такова лице, ако трѣбва и може да се достави отъ вънъ, ще бжде тъй на мѣсто, щото суммата можемъ да считаме нищожна. А сега на въпроса.

Въ четвъртъкъ, на 25 Октомврий се прѣдстави комедията Михо Мисирковъ, побългарилъ А. Поповъ отъ Молиеровий Monsieur le Pourseaugnac.

Тъзи Малиерова комедия, която прилича повече на фарсъ, и е прѣпълнена съ чисто външна, да не кажемъ, по нейдѣ банална комика, не е съвсѣмъ за исхвърлянье изъ репертуара на единъ театъръ за българския народъ, който

обича, когато се смѣе и весели, да забравя всичко друго и да не напрѣга никакъ нито ума си, нито тънкитѣ си естетически чувства . . . . . Само че въ тъзи комедия има сцени твърдѣ далечъ отъ българския животъ и българскитѣ познания, па и сцени ужасно сухи и „скучни". Такава е, напримѣръ, сцената между аптекаря и Димитракя, въ която зрительтъ свободно може да заспи, вѣроятно не толкова по вината на Молиера, колкото по вината на мрьтвия и безжизненъ аптекарь. Съкращения ще трѣбва да прѣтърпи и оная сцена, въ която двамата доктори чрѣзъ безкрайни, нескончаеми рѣчи запознаватъ заспалата въ това врѣме публика съ старата медицина.

Най хубаво игра въ тъзи комедия Михо Мисирковъ; виждаше се, че този актьоръ е за тъзи и подобнитѣ ней роли, въ които се иска не психическо въспроизвеждање на характери и на особенни душевни състояния, леко смѣхотворство, осмиванье и пародиранье на обикновеннитѣ човѣшки глупости, онии глупости, които лѣжжтъ на повръхностьта. Михо Мисирковъ направи и най силний еффектъ и въсхити публиката най вече, особенно къмъ края на пиесата, дѣто Молиеръ го накарва да облѣче женски дрѣхи, или по-право каррикатура на женския тоалетъ и на неговитѣ тайни украшения. Хубаво игра и първий докторъ, сжщий актьоръ, който испълняваше у *„Ижиния"* ролята на Еврарда; той ни удиви този пжть съ своята способность да си измѣнява съвършенно гласа. Напротивъ, актьорътъ Маслинковъ — Кочкаревъ у *„Женидба"* — не изигра ролята си този пжть тъй живо, както можеше да се очаква отъ него, като сждимъ по негова Кочкаревъ. Но какво да кажемъ за играта на Димитракя, на сжщия актьоръ, който съ своя Подколесинъ — у *„Женидба"* — плѣни насъ и всички, които го бѣхж видѣли. Сжщий актьоръ, кой о удивително въплъти единъ Гоголевски типъ, сякашъ че се чудеше какво да прави съ едно нищожно, безхарактерно и безцвѣтно Молиерово лице. Чудимъ се какъ е оставена у него, или приета отъ него, една такава роля, когато репетициитѣ е трѣбвала да докажатъ и на Дирекцията или режисьорството на театъра, и нему, че тъзи роля не е за него и че тя би се играла по-добрѣ отъ всѣки други актьоръ, даже и отъ бездарния. Но може едно по-остро и по-далекогледо отъ нашето око да ни каже, че тъзи роля, Ролята на Димитракя, по своята сжщность, е именно такава, щото даровития не може ж игра, а само бездарния — защото е бездаренъ; че на г Костова прави честь, дѣто не бѣ способенъ да изиграе своя Димитраки; че той още по-малко би билъ способенъ да направи фуроръ и да въсхити публиката и въ ролята на Михо Мисирковъ; че въ тъзи едностранчивость се крие най-силний доказъ за неговия актьорски талантъ, защото всѣки талантъ е едностранчивъ, защото всѣки царь си има царството.... Ний скромно бихме прѣклонили глава прѣдъ такава аргументация . . . .

Въ Сжббота на 27-й Октомврий се повтори „Михо Мисирковъ". А въ недѣля, на 28-й, трети пжть се даде „Женидба", съ прибавка: *Птиченце*, прѣв. М. Поппова.

Театъра бѣше почти пъленъ; повечето ложи отъ горния етажъ бѣхж заети, а нѣколко и отъ долния. Ний въздъхнжхме отъ радость, когато видѣхме, че столицата може да дава поне 200 души отбрана публика. Отбрана казваме ний съ гордость и самодоволство и имаме въ ржцѣ единъ драгоцѣненъ доказъ, че е била *отбрана*. Този доказъ състои въ слѣдующето. „Женидба" се прѣдстави този пжть въ сжщата форма, както и вторий пжть, безъ никакво облагодяванье на калнитѣ и двусмисленни изрѣчения, но този пжть тѣ не възбужда вече онзи двусмисленъ демонически смѣхъ. Само нѣколцина офицери на дѣсна страна, не се държѣхж до тамъ достолѣпно и го прѣкалявахж съ своя смѣхъ въсклицания... Но туй сж дребни работи, а общо казано, публиката се държа много добрѣ. Ако се повтаря туй по-често, тогава ний можемъ да се надѣва че ще дойде единъ день, въ който ще бждемъ честити тържественно да се кажемъ отъ нашето убѣждение, че нашата интелигенция е лишена отъ артистическо чувство . . . . .

Този пжть „Женидбата“ се игра пó-хубаво и пó-живо отъ колкото вторий пжть. Драго ни е да констатираме, че забѣлѣзахме въ актьорите и актриситѣ малъкъ успѣхъ. Особенно тритѣ дами, на които ний първий пжть не искахме да направимъ този двусмисленъ комплиментъ — да ги поменемъ и да кажемъ, че не играхж до тамъ живо и естественно, този пжть пó-хубаво си изиграхж ролитѣ. И актьоритѣ играхж съ по-голѣмо разбиранье и внимание при всичко, че нѣкои моменти излѣзохж малко пó-слаби въ сравнение съ първото. — нѣщо твърдѣ естественно. Подколесинъ изигра пó-естественно онуй мѣсто, за което го укорявахме въ първата си статия. Обаче има два момента, които този пжть бѣхж пó-слаби, защото, вѣроятно се е стремилъ да бжде по-еффектенъ. Тѣзи моменти сж: бързото ставанье отъ стола и грабванье на шапката въ любовната сцена, т. е. въ сцената, дѣто се обяснява и си приказва съ годеницата; то бѣше достатъчно машинално и ненадѣйно, сѣкашъ по вдъхновение „свыше“, но за единъ Подколесинъ твърдѣ енергично и живо. И когато скачаше изъ прозореца, не бѣше умѣстно да извика тъй бодро и високо: „Мечка страхъ, а менъ не“. Първий пжть туй съвсѣмъ липсуваше и по-хубаво бѣше: Подколесинъ не е способенъ да си дава толкова куражъ и прѣводачътъ се е отнесълъ твърдѣ свободно съ оригинала и го е измѣнилъ несъгласно съ негова духъ, като е замѣстилъ Гоголевото „Благослови, Господи“ съ „мечка страхъ, а менъ не е“, — Пърженитѣ яйца, г. Поповъ, бѣше нейдѣ по неестественъ въ пжченьето си и не изговаряше името си тъй естественно и не аффектирано както първия пжть. — Слугата на Подколесина вече не прибѣгваше къмъ никакви излишни кривения и смѣхории.

Колкото за прибавката, „Птиченце“, то не е лишено съвсѣмъ отъ остроумие, отъ духовитость, ако и малко грубичка и банална; но то изисква голѣмо искуство, именно за ролитѣ на съблазнителя и съблазнената госпожа, искуство, което нашитѣ актьори нѣматъ и по-добрѣ, че *го* нѣматъ ... Но независимо отъ играта, ний сме по принципъ противъ тъзи пиеса. Този принципъ, който трѣбва да ржководи Дирекцията при избора на една пиеса, е въпросътъ: узрѣла ли е българската публика за нея, за онова душевно състояние, което се прѣдставява въ нея, и ако не е узрѣла, *трѣбва* ли искусственно да ѝ се помогне? Но този въпросъ има два отговора: първо, положителенъ — да ѝ се помогне, ако това възвишава и облагородява духа на публиката; второ отрицателенъ — да не ѝ се помага, ако съ това тя не се облагородява, а се „опошлява“. Къмъ кой случай принадлѣжи „Птиченцето“, което ни прѣдставява едно опитванье за безнравственно съблазняванье и страха на виновницитѣ, да не бждятъ открити? очевидно е, че то принадлѣжи къмъ втория видъ пиеси. Въ западна Европа наистина подобни комедийки се играятъ твърдѣ често и то за тамъ е твърдѣ умѣстно, защото съ тѣзи пиеси западно-европейската публика се запознава съ себе си.... Посѣтителитѣ на тѣзи пиеси тамъ си иматъ и особенна цѣль: тамъ хората се подлагатъ взаимно на испитъ — мжжътъ жена си, а жената мжжа си.... Наший семѣенъ животъ не е падналъ тъй низско, щото да бжде позволено или необходимо да се прѣдставява комедийка за невѣрна жена, за да се засрами всѣка прѣлюбодѣйка отъ своя собственъ образъ..... Ний гордо можемъ се похвали прѣдъ Европа, че нашата фамилия още не е изгнила и не се е раскапала, като тѣхната...‚ А прѣдъ една невинна жена да прѣдставишъ такава сцена, въ която се планира прѣлюбодѣйство, значи да я развратишъ; развратътъ е още по-голѣмъ, когато всичко туй става легко, почти на шега и най-сетнѣ чрѣзъ поглъщаньето а едно книжно птиченце — любовното писмо — виновницитѣ се избавватъ отъ сѣко наказание. Това е нашето мнение за „Птиченцето“, и то, както казахме, независимо отъ играта на актьоритѣ, които съ своята примитивна неумѣлость да прѣдставятъ най трудния и най-деликатния моментъ — когато мжжътъ заваря при жена си любовника ѝ и намира писмото — още единъ пжть доказватъ, че още не сж узрѣли нашитѣ хора за такива сюжети.

Въ четвъртъкъ, на 2-ий Ноемврий бѣше извѣстено, че *„Женидба“* и *„Птиченце“* ще се повторятъ. Не знаемъ да ли нѣкои отъ публиката бѣхѫ изявили жел ние за туй прѣголѣмо еднообразие, или управлението на театъра по своя инициатива е искало да ѭ приучи на него, но планътъ не сполучи — отъ билетитѣ не бѣ се распродало почти нищо и прѣдставление нѣмаше. Колкото и да е неприятенъ за насъ този фактъ, но той си има, както всѣко зло въ свѣта, и добрата страна: той проявява въ публиката ни една похвална взискателнось и дава на управлението на театъра единъ урокъ, който ще го кара и то да бѫде взискателно. И трѣбва да признаемъ, че този урокъ бѣше твърдѣ умѣстенъ и своеврѣменъ,защото отдавна бие въ очи еднообразието и бѣдността на репертуара и продължителността на врѣмето отъ една до друга нова пиеса. Въ 8 недѣли 5 пиеси и „Птиченцето“ — почти по 10 дни за една пиеса! Туй е твърдѣ слаба дѣятелность за началото. И то пакъ да бѣхѫ нѣкои мѫчни и голѣми драми, които да изискватъ усилни напрѣгания, които да налагатъ на актьора длъжностьта да *изучва* всѣка фраза въ мимическо и психологическо отношение, тогава бавностьта би била понятна и похвална. Но когато за единъ Михо Мисирковъ и за единъ Благородникъ трѣбватъ 10 дена, тогава за една Шекспирова трагедия нѣма да стигнѫтъ и 10 недѣли.

Въ Срѣда, на 3-ий ноемврий — „Благородникътъ“ (Le bourgeois gentilhomme) комедия въ 3 дѣйствия отъ Молиера, побългарилъ Х. Генадиевъ.

Най-еффектнитѣ сцени въ тъзи комедия бѣхѫ първо, оная сцена, въ която се пѣ скандальозната българска пѣсень:

Снощи булка доведохме,
На заранъта майка стана,

и второ, оная, която слѣдваше подиръ самата комедия — хорцето, българското хорце, което, както е извѣстно на всичкия свѣтъ, е необходимо за всѣко българско тържество, безъ разлика на мѣстото, дѣто става то — да ли на сцената, или въ кѫщи. Дѣ се намираме? попитахме ний неволно себе си, когато видѣхме да се дига на сцената праха — това необоримо доказателство, че се намираме въ столицата. Да, въ столицата, но дѣ именно въ нея? Въ храма на искуството ли, или въ една дъсчена барака, въ която не може да има идеализъмъ, защото идеализъма е нѣщо въздушно, и неудържимо се стреми да се промъкне на вънъ прѣзъ сѫщитѣ празднини между дъскитѣ, прѣзъ които вѣтъра влиза?... Но недѣйте мисли, че ний, поради тия теоретически скрупюли не се въсхитихме отъ едно (schon an und für sich), тъй въсхитително нѣщо — българското хоро. Не! И въ нашитѣ жили тече юнашка българска кръвь, и въ нашитѣ гръди бие храбро бълг. сърдце, което въ тъзи минута тъй пламна, щомъ малко остана да послѣдва примѣра на актьоритѣ и да захване заедно съ публиката, да се върти като вихъръ било вѫтрѣ между столоветѣ, бюстоветѣ и сѣнкитѣ на великитѣ драматически писатели, било вънъ, въ обятията на вѣчната, като слънцето и звѣздитѣ софийска каль . . . . Не помнимъ кой се сърдеше, на публиката — но не вѣрвамъ да сме ний. — че ходила само въ арената на хитрия експлоататоръ на българската простодушна глупось и наивность. Излишно е да ходи тя — за напрѣдъ, нека доде въ театъра..... излишна става и срѣдната.

Комедията Le buorgeois gentilhomme не е написана отъ Молиера с[…] тенцията да бѫде знаменита, и обявленията му правѣхѫ, единъ колкото хас[…] толкова и двусмисленъ комплиментъ, като ѭ наричахѫ „знаменито произведен[…] Но и тя, както и „Михо Мисирковъ“ не е за исхвърганье, защото и въ Бъ[…] рия има много нови и стари благородници, които твърдѣ приличатъ на Мо[…] ровия, защото и у насъ има безбройно много хора, които искатъ да женѭтъ д[…] ритѣ си само за голѣмци, — били тѣ въ цивилна, или въ военна униформа:

ито ще се видять въ театъра осмѣяни и подиграни, ако и по единъ твърдѣ страненъ и за насъ неестественъ и невѣроятенъ начинъ.

Играта задоволителна; еффектътъ принадлѣжеше на главния герой, господинъ Иорданъ. Слугината Николина, облѣчена като българска селенка, много хубаво въспроизведе движенията на главата и на цѣлото тѣло тъй както се забѣлѣзватъ тѣ въ нашитѣ хитри, но простодушни, дяволити но наивни селенки. Само нейнитѣ прѣкалено-свободни обноски съ слугата на Драгана, както и неговитѣ подкачания излизахѫ вънъ отъ границата, ако не на приличието, то на умѣреното.

Нѣкои съвършенно лесноотстраними и явни грѣшки, които забѣлѣжихме въ играта на нѣкои отъ дамитѣ, ни каратъ да мислимъ, че режисьорството не се е взирало твърдѣ въ играта имъ, може би отъ прѣголѣма кавалерска деликатность. Тъй напр. когато г-нъ Иорданъ казва на Драгана, че не му дава дъщеря си и го праща да си търси лика прилика, то дъщерята гледа и слуша всичко туй съвършенно хладнокръвно като че то никакъ не се отнася до нея. — И друго: разликата между майката и дъщерята бѣше съвсѣмъ микроскопическа, да не кажемъ, че никакъ не сѫществуваше. А между това, искуството ако и да е идеално и вѣчно младо, но пакъ изисква, щото, онова, което по идеята си трѣбва да е по-старо, да личи, че наистина е по-старо. То става твърдѣ лесно: малко пудра и на косата, или поне малко тънки линийки по челто или бузитѣ и зрительтъ изведнѫжъ ще повѣрва, че гледа напрѣдѣ си майка и дъщеря. И тѣзи дреболии не бива да се забрвятъ....

На 15 Ноемврий, въ четвъртъкъ, *Благородникътъ* се повтори съ сѫщия успѣхъ, ако и въ присѫтствието на много по-малко публика. И при повтарянието пѣсната се пѣ и хорото се игра, както и неможеше и да бѫде друго-яче.

Въ четвъртъкъ, на 9 Ноемврий се прѣдстави произведението на нѣкой си Италиянски гений Гайтано Монтекини, *Галилей*, историческа трагедия. Театъра бѣше буквално пъленъ, или по-право, прѣпълненъ — пръвъ пѫть кассиерътъ биде принуденъ отъ рано да затвори кассата, и да върне множина отъ публиката, защото всички мѣста бѣхѫ заети.*) Колко радостно явление! Колко по-вече радостно и насърдчително за ония, които сѫ се нагърбили съ тежката, несносно тежката задача да основѫтъ българския театръ! На и какво похвално нѣщо отъ страна на нашата публика, за която никой — и нашата скромность даже, нѣма твърдѣ високо и лестно мнение. Едно само ни бѣше жално въ тъзи обща радость и въсторгъ: тъзи жалка трагедия не заслужаваше толкова честь.....

Играта на актьоритѣ този пѫть бѣше посрѣдственна, защото и неможеше да бѫде другояче при такава безсмисленна трагедия; впечатлението отъ цѣлото слабо, блѣдно. Онова, което особенно приятно ни порази, бѣше справедливата присѫда, която прочетохме въ много измѫчени отъ „скука", отъ Langeweile лица измежду публиката.... Склонни да се въсхищаваме и отъ най-малката доза отъ доброто у насъ, ний този пѫтъ просто се забравихме и едвамъ се въздържахме отъ своята лудешка мисъль: да рѫкоплещемъ на публиката защото тя не рѫкоплеска на тъзи глупава пиеса, а се повъсхити малко, слѣдъ много дрѣманье, едвамъ къмъ края, когато трогателното, т. е. ужасното, отвратителнитѣ злодѣйства додохѫ до върха си.

*) Ако не сѫ съвсѣмъ криви наблюденията ни, то трѣбва да е вѣрно, че праздницитѣ привличатъ въ театъра най-много публика; поне до сега най-много публика се е стичало въ праздникъ: този пѫть — на Св. Архангелъ Михаилъ и при третьото повтарянье на женидба, въ недѣля. Обръщаме вниманието на Дирекцията да не пропуска праздницитѣ и днитѣ срѣщу праздницитѣ — както много пѫти е ставало до сега, и да гледа да се съобразява съ врѣмето: да не изгубва прѣкраснитѣ лунни нощи и по възможность да не назначава прѣдставления въ извънредно рассиснѫли и кални дни.

Толкова години ставатъ какъ се чудимъ ний на гениялностьта на нашитѣ „прѣводачи“, да намиратъ, да откриватъ най-бездарнитѣ и най безсмислении произведения и да ги прѣвеждатъ на български езикъ. Чудимъ се, ето вече осмъ година, и неможемъ се начуди. И прѣводачитѣ на този окалнъ Галилей — нѣкои си Басьянъ и А. Поповъ — като бългаски прѣводачи, заминали великитѣ италиянски трагически и комически поети и композитори — Алфиера, Голдони, Гоцци, Метастазио и др., вѣроятно защото не сѫ ги знаяли — и сѣднали да вадядъ очитѣ на нашата отъ отдавна вече безока литература съ прѣваждание на една мизерна трагедия „Галилей“ отъ нѣкой си Монтекини, за чието име когото ний държаваме единъ тържественъ басъ, че не е познато даже и на сътрудницитѣ на 13-то издание на прочутия Брокхаусовъ Conversationslexikon.

Д-ръ К. Кръстевъ.

ВѢСТИ ИЗЪ КНИЖОВНИЙ СВѢТЪ.

Видѣхме IX и послѣдний випускъ отъ българский рѣчникъ на покойния А. Дювернуа: *Словарь болгарскаго языка, по памятникамъ народной словесности и произведеніямъ новѣйшей печати* Составилъ А. Дювернуа, Москва 1890. При всичко, че тоя огроменъ трудъ е дѣло на чужденецъ, той е извършенъ твърдѣ внимателно и вѣщо. Освѣнъ леснотията, която той ще достави на руситѣ за изучване българский язикъ, той може да удовлетвори въ голѣма степенъ и вопиющата нужда, за единъ пространенъ български рѣчникъ, който до днесъ липсуваше на българската литература.

Францъ Батембергъ, братъ на бившия български князъ, е напечаталъ на послѣдъкъ готвената си отдавна книга върху икономическото състояние на България. Авторътъ се е ползувалъ за тоя си трудъ, както отъ своитѣ лични наблюдения прѣзъ врѣмето на своето прѣбиване въ отечеството ни, така и отъ даннитѣ на официялната ни статистика. При многото си вѣрни свѣдѣния, тоя трудъ се отличава и съ живо съчувствие къмъ България и нейното свободно развитие.

Г. Д-ръ Н. Геннадиевъ, който изучава правото въ Брюкселъ, е държалъ на послѣдъкъ прѣдъ белгийското кралско географическо общество една конференция върху Македония, въ която съ силни научни аргументи е защитилъ нашитѣ права на тая нераздѣлна часть отъ отечеството ни. Рѣчьта на конфератора е била приета съ твърдѣ съчувственни изявления отъ страна на слушателитѣ.

Ц-въ.